This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 3433 08232121 1

Digitized by Google

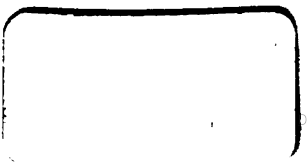
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T. CICERONIS

OPERVM

TOMVS XV.

EPISTOLARVM FAMILIARIVM

LIBER V. VI. VII. ET VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Cicer

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM

LIBRI XVI.

AD FAMILIARES

(VT VVLGO VOCANTVR)

EX RECENSIONE IO. GEORGII GRÆVII

CVM NOTIS VARIORVM

Editio noviſſima poſt Græviana locupletior.

TOMVS II.

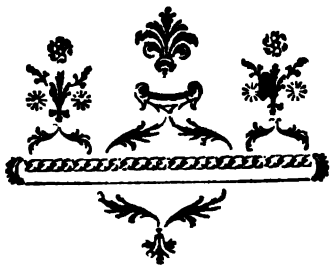

NEAPOLI MDCCLXXVII.

Typis, ac ſumtibus IOSEPH MARIÆ PORCELLI
Bibliopolæ
AVCTORITATE PVBLICA.

Digitized by Google

5294
OCT
17
1883

Digitized by Google

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM AD Q. METELLVM ET CETEROS

LIBER QVINTVS

EPISTOLA I.

ARGVMENTVM.

QVeritur Metellus Celer, qui prætor anno superiore fuerat, Cicerone consule, & in Galliam ex prætura proconsul iverat, Metellum Nepotem, fratrem suum, a Cicerone in senatu oppugnatum. Moralis est epistola. D. Iunio Silano, M. Licinio Murena Coss.

Q. METELLVS, Q. F. CELER PROCOS. M. T. CICERONI S. D.

SI vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, nec absentem ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem ob dictum, capite ac fortunis per te oppugnatum iri: quem si parum pudor ipsius defende-

EPISTOLA I.

Procos.) *Propræt.* quibusdam magis placet, quod hic Metellus eo tempore nondum fuisset Cos. Sed tamen legimus eos etiam, qui provincias consulares regerent, *Procoss.* appellatos, quamvis nondum Cos. fuissent. *Hic vero* Metellus tunc Galliam provinciam consularem regebat, quam Cicero in concione depoſuerat. Sunt tamen, qui Præt. in Hiſpania ulteriore fuiſſe volunt. CORRADVS.

Pro mutuo animo) *Propter* animum, amicitia ita volente. Vide ad III. ep. 10. CORT.

Nec absentem ludibrio læsum iri) Galliam

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T. CICERONIS
OPERVM
TOMVS XV.

EPISTOLARVM FAMILIARIVM
LIBER V. VI. VII. ET VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Cicer

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM

LIBRI XVI.

AD FAMILIARES

(VT VVLGO VOCANTVR)

EX RECENSIONE IO. GEORGII GRÆVII

CVM NOTIS VARIORVM

Editio noviſſima poſt Græviana locupletior.

TOMVS II.

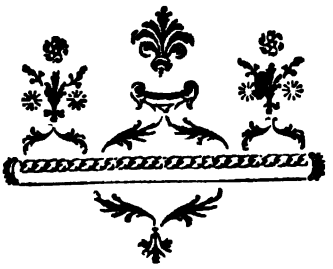

NEAPOLI MDCCLXXVII.

Typis, ac ſumtibus IOSEPH MARIÆ PORCELLI
Bibliopolæ

AVCTORITATE PVBLICA.

Digitized by Google

5294.
OCT
17
1888

Digitized by Google

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM AD Q. METELLVM ET CETEROS

LIBER QVINTVS

EPISTOLA I.

ARGVMENTVM.

Queritur Metellus Celer, qui prætor anno superiore fuerat, Cicerone consule, & in Galliam ex prætura proconsul iverat, Metellum Nepotem, fratrem suum, a Cicerone in senatu oppugnatum. Moralis est epistola. D. Iunio Silano, M. Licinio Murena Coss.

Q. METELLVS, Q. F. CELER PROCOS. M. T. CICERONI S. D.

SI vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, nec absentem ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem ob dictum, capite ac fortunis per te oppugnatum iri: quem si parum pudor ipsius defende-

EPISTOLA I.

PROCOS.) *Propræt.* quibusdam magis placet, quod hic Metellus eo tempore nondum fuisset Cos. Sed tamen legimus eos etiam, qui provincias consulares regerent, *Procoss.* appellatos, quamvis nondum Cos. fuissent. Hic vero Metellus tunc Galliam provinciam consularem regebat, quam Cicero in concione deposuerat. Sunt tamen, qui Prætor. in Hispania ulteriore fuisse volunt. CONRADVS.

Pro mutuo animo) *Propter* animum, amicitia ita volente. Vide ad III. ep. 10. CORT.

Nec absentem ludibrio læsum iri) Gal-

Digitized by Google

fendebat, debebat vel familiæ noſtræ dignitas, vel meum ſtudium erga vos, remque publicam ſatis ſublevare. Nunc video illum circumventum, me deſertum, a quibus minime conveniebat. Itaque in luctu & ſqualore ſum, qui provinciæ, qui exercitui præſum, qui bellum gero: quæ quoniam nec ratione, nec majorum noſtrum clementia adminiſtraſtis, non erit mirandum, ſi vos pœnitebit. Te tam mobili in me meoſque eſſe animo, non ſperabam. Me interea nec domeſticus dolor, nec cujuſquam injuria a repub. abducet. Vale.

EPISTOLA II.

ARGVMENTVM.

Reſpondet ad Metelli querelam de Nepote fratre ejus oppugnato, ac primum ſua in eum officia commemorat, ut ſe ami-

liam adminiſtrantem. IDEM. *Nec abs. lud.*) Ita priſca editio, ac Victorii: neque aliter quinque Pall. Gruterianus, vulgo, *neque me abſentem lud.* GEBHARD. Subſcribunt Pall. libri tres, quibus Græv. eſt uſus. GRÆV.

Nec Metellum fratrem) Q. Metellum Nepotem Trib. pleb. CORRAD.

Ob dictum) Non licuiſſe cives Romanos indicta cauſa condemnari: vel, quod non ita placet, ex Aſia Pompeium cum exercitu revocandum, qui diſſenſiones urbanas componeret. ID.

Capite & fortunis per te opp. iri) Hoc eſt, ita oppugnatum iri, ut illius omnia bona in diſcrimen veniant. Phraſis eo nobilior, quod nuſquam alibi exſtat, ſed cui tantum ſimilia reperiuntur, *damnari capite*, & *periclitari capite*. Nec diverſo modo Terent. in Eunuch. *Veſtem omnem miſere diſcidit*; tum *illam capillo conſcidit*. Etenim conſcindere capillo aliquem non eſt aliter dictum, quam oppugnare capite: ſignificat enim oblatam partem, & dicitur per intellectam præpoſitionem *in*. I. FR. GRON. Ita *capite deferre* videtur dictum pro *in periculo capitis*, ſeu vitæ. Eo utitur Cato apud Feſtum in *ſtata ſacrificia*. CVPERVS.

Meum ſtudium erga vos) Tempore conjurationis Catilinæ, cum Prætor eſſem. CORRAD.

A quibus minime conveniebat) *Me*, puta, *circumveniri*. Alii ita totum conſtituerunt: *me deſertum ab illis, a quibus minime conveniebat me circumvenire: a quibus* ſuſtinere dicerent caſum abſentis, & *Demonſtrativum* Pronomen addendum, uti ſupra III. ep. 2. & apud Liv. XXXI. c. 3. Relativum autem caſu etiam convenire cum Demonſtrativo, doceo mox ad Ep. 14. Sed qui priori ratione deficientem orationem ſupplent, non mihi peccant. De addendo verbo *me circumveniri*; vel *me circumvenire*, vide III. ep. 7. CORT.

Nec majorum noſtrum clementia adminiſt.) Sic tres Guilelmi. libri: ſic Pall. pr. tert. Grut. Vatican. quorum conſenſum non ſequi irreligioſum eſſet. Vulgo *noſtrorum*. GEBHARD.

Te tam) In omnibus fere libris legitur *etiam*: ut magis Ciceronem mordeat, quaſi dicat, ſicut es in alios. CORRADVS.

Non ſperabam) Non *putabam*. *Sperare* enim medium eſt, & modo in bonam, modo in malam partem uſurpatur; ſive, quod Servius ait, *Sperare eſt futurum opinari* ad IV. Æn. v. 419. Iulius Firmicus VIII. Math. c. 17. fin. L. 25. Cod. Theod. de pet. Nos ad Sall. Cat. c. 20. CORT.

Epi-

Digitized by Google

amicitiæ satisfeciſſe oſtendat: deinde his officiis non mutuo Metellum reſpondiſſe ſignificat: nec vero a ſe fratrem ejus Nepotem oppugnatum, ſed oppugnanti ſe reſtitiſſe. Poſtremo excuſat, atque etiam laudat ejus dolorem, ſuamque in tuenda amicitia conſtantiam polliçetur.

M. T. M. F. C. Q. METELLO Q. F. CELERI PROCOS. S. D.

SI tu, exercituſque valetis, bene eſt. Scribis ad me te exiſtimaſſe, pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, numquam te a me ludibrio læſum iri. Quod cujuſmodi ſit, ſatis intelligere non poſſum: ſed tamen ſuſpicor, ad te eſſe allatum, me, in ſenatu cum diſputarem permultos eſſe, qui rempub. a me conſervatam dolerent, dixiſſe: a te propinquos tuos, quibus negare non potuiſſes, impetraſſe, ut ea, quæ ſtatuiſſes tibi in ſenatu de mea laude eſſe dicenda, reticeres. Quod cum dicerem, illud adjunxi, mihi tecum ita diſpertitum officium fuiſſe in reip. ſalute retinenda, ut ego urbem a domeſticis inſidiis, & ab inteſtino ſcelere, tu Italiam & ab armatis hoſtibus, & ab occulta conjuratione defenderes: atque hanc noſtram tanti & tam præclari muneris ſocietatem, a tuis propinquis labefactatam: qui, cum tu a me rebus ampliſsimis atque honorificentiſsimis ornatus eſſes, timuiſſent, ne qua mihi pars abs te voluntatis mutuæ tribueretur. Hoc in ſermone cum a me exponeretur, quæ mea exſpectatio fuiſſet orationis tuæ, quantoque in errore verſatus eſſem, viſa eſt oratio

EPISTOLA II.

Te propinquos tuos) Metellum Nepotem fratrem. CONRAD.

Ab exitu conjuratione defenderes) Prætor a me Cos. in agrum Gallicanum Picenumque ad habendum delectum præmiſſus. IDEM.

Italiam) Cicero conſul Q. Metellum miſerat in agrum Picenum & Gallicanum, ut Catilinæ conatus impediret. CELL.

Muneris ſocietatem) Cum uterque bonum publicum conjurationis incendio reſtinguendo quæreret: vide ad Sall. Cat. c. 40. CORT.

In errore verſatus eſſem) Fruſtra exſpectans a te laudari. *In mœrore verſatus eſſem*, hic, & paullo poſt, *in mœrorem meum*, in omnibus fere libris paullo vetuſtioribus leges. CORR. *Quantoque mœrore verſatus eſſem*) Ita habent omnes Pall. Gruter. Steweçh. Victorius tamen, *quantoque in errore verſatus*, & paullo poſt, *ſed magis in errorem meum*. GRAN. *Quantoque in errore verſatus eſſem*) Rectiſſime ſic emendavit P. Victorius, idque confirmat meus optimus & fidiſſimus codex, qui clare hoc præ ſe fert, nec non alius codex, quem laudant margines editionis Lambinia-

tio non injucunda ; & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum, & quod me abs te cupisse laudari aperte atque ingenue confitebar. Iam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse. Quod autem ita scribis, *pro mutuo inter nos animo*, quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio: equidem hoc arbitror, cum par voluntas accipitur, & redditur. Ego si hoc dicam, me tua causa prætermisisse provinciam, tibi ipse levior videar esse: meæ enim rationes ita tulerunt, atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primum in concione provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare cœpisse. Nihil dico de sortitione vestra: tantum te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum me insciente esse factum. Recordare cetera: quam cito senatum illo die, facta sortitione, coegerim: quam multa de te verba fecerim, cum

binianæ. Mox idem meus codex, *sed magis in errorem*. Scriptum quidem erat *honorem*, sed eadem manus hanc vocalem induxerat & superscripserat, *errorem*. Verum licet aliter in his codicibus legeretur, ipsa tamen loci sententia postulat sic legendum esse. Hic enim erat error Ciceronis, quod frustra sperarit laudari a Metello. Ipsum loquendi genus occurrit cum alibi, tum in Orat. Cic. pro Muræn. *Quoniam mihi videris ipsam scientiam iuris, tamquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari*. Vulgata lectio *mærore*, quam propter Palatinorum omnium, aliorumque quibus usus est, librorum consensum probat Gebhardus, nata est ex vera illa; *in* enim in *m* coaluerat & sequenti postea vocabulo adhæserat, unde pro *in errore* factum est *merrore* & *merore*, sicut ita habetur in Stewech. cod. quæ cum esset vox nihili, postea mutata est a correctoribus in *mærore*. GRÆV.

Non jucunda, & mediocris) Al. *non jucunda, sed mediocris*. CORR.

Cum par voluntas accipitur) Cum amamus, & redamamus. Varro: *Si datur, quod reddatur mutuum*. Vid. III. de Pec. Vet. I 257. I. FR. GRON.

Prætermisisse provinciam) Galliam. CORR. Cum ex Consulatu in Galliam ire posset maluit in urbe remanere. Quod ipsum ep. 4. Lib. XV. scripsit ad Gatonem: & ad Att. ep. 1. lib. II. CELL.

Mea enim rationes ita tulerunt) Vt urbem defenderem. CORR.

Nihil dico de sortitione vestra) Legitur *& nostra*, hoc est, mea & C. Antonii: in qua primo mihi Macedonia, & illi evenit Gallia. ID. *Vestra*) Quidam libri veteres habent *nostra*, & paullo post *nolo*, ubi alii *volo*: ego nihil mutandum censeo. LAMB.

Tantum te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum) Forte: *Tantum te suspicari nolo, aliquid in ea re per collegam meum*. LAMBIN. *Per collegam meum*) In consulatu C. Antonium. GRÆVIVS.

Me insciente) Imo permittente, ut hac indulgentia illum a suspicione conjurationis revocarem. CORR.

In col-

Digitized by Google

cum tu ipſe mihi dixiſti, orationem meam non ſolum in te honorificam, ſed etiam in collegas tuos contumelioſam fuiſſe. Iam illud S. C. quod eo die factum eſt, ea præſcriptione eſt, ut, dum id exſtabit, officium meum in te obſcurum eſſe non poſſit. Poſtea vero quam profectus es, velim recordere, quæ ego de te in ſenatu egerim, quæ in concionibus dixerim, quas ad te litteras miſerim. Quæ cum omnia collegeris, tu ipſe velim judices, ſatis ne videatur his omnibus rebus tuus adventus, cum proxime Romam veniſti, mutue reſpondiſſe. Quod ſcribis de reconciliata noſtra gratia, non intelligo, cur reconciliatam eſſe dicas, quæ numquam imminuta eſt. Quod ſcribis, non oportuiſſe

In collegas tuos) Q. Pompeium Rufum, C. Pontinum, L. Valerium Flaccum & C. Coſconium. ID.

Ea perſcriptione eſt) Al. *ea præſcriptione eſt*. ID. Habuit tot illuſtrium ſenatorum nomina præſcripta: vid. P. Manut. GRÆV. *Ea præſcriptione eſt*) Præſcriptio ejus S. C. fuit: QVOD M. TVLLIVS CICERO COSS. K. P. IDE. PROVINCIA GALLIA, QVÆ Q. CÆCILIO METELLO EVENIT, ORNANDA D. E. R. I. C. ut intelligere eſt ex lib. VIII. ep. 7. Ex qua formula manifeſtum eſt ſtudium, & officium Ciceronis erga Metellum, in cujus gratiam ille hæc verba feciſſe, atque ad Senatum retuliſſe dicitur. Mirifice fallitur hoc loco Manutius. De præſcriptione neceſſitatis nugæ: ap. Feſtum *perſcribi* legendum eſt. Ex auctoritatibus autem præſcriptis non poteſt eſſe officium Ciceronis clarum, quia non ſolebat in iis poni ipſe Conſul. Io. FR. GRON. Nam non tantum nomina Senatorum, qui ſcribendo adfuerunt; ſed etiam Conſulis, quo referente, factum SC. nomen præſcribebatur: accedebat honoraria quædam præſcriptio, de qua Manut. adeoque *Cicero* nomen quaſi profeſſus erat inter eos, qui Metelli cauſa volebant. Formam SC. dedit ad morem priſci Senatus Lipſius in Sat. Menip. Plura Briſſonius II. de Form. CORTIVS.

Tu ipſe velim judices) Forte: *tuas ipſe velim judices*. LAMB.

Mutue reſpondiſſe) Hanc lectionem jure prætuli ex Pall. ſec. quart. quint. Vatic. editione Victorii (quibus accedit primus GRÆV. liber.) Vulgo interpolatitie *mutuo*: ſic quoque ex Stewech. Vatic. & Pall. emendandum infr. epiſt. 7. *Si quando non mutue reſpondetur*, ubi etiam *mutuo* vulgatur. GRUTER. Sic VII. ep. 7. *Quibus ſi quando non mutue reſpondetur*. GRÆV.

Quæ numquam immutata eſt) Nos *imminuta eſt*, vetuſtus enim codex *imminuta 'ſt*: & hic enim & multis locis prima littera hujus monoſyllabi *eſt* vocali præcedente eliditur, ut in hac ipſa epiſtola infra: *Si humaniter appellanda 'ſt in acerbiſſima injuria*. Vbi etiam *u* pro *b* ſcriptum eſt, quod ex multis antiquorum monumentis colligitur ſæpe priſcos uſurpaſſe, & paullo poſt: *Nulla 'ſt a me umquam ſententia*. VICTOR. *Quæ numquam imminuta eſt*) Sic nunc edidimus, codicis Florentini auctoritatem ſecuti: neque tamen lectionem receptam *immutata eſt* (quam etiam in quibuſdam libris MSis reperimus) damnamus. LAMB. *Quæ n. immin. e.*) Medicæus (ut adnotat Egnatius) *imminuta 'ſt* & hic & multis paſſim locis ſimili exemplo colliſis vocalibus, prout in metro, quod admiſit Lambinus, utinam non novitatis ſtudio! ſed ut edendum curavimus, eſt in omn. Pall. (niſi quod quartus primorem ſyllabam truncet, *minuta eſt*) Grut. Stew. Vatic. editionibus melio-

tuisse Metellum fratrem tuum ob dictum a me oppugnari: primum hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari, & fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re fratri tuo reip. causa restiterim, ut mihi ignoscas: tam enim sum amicus reip. quam qui maxime. Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri: quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare, atque meditari, egi cum Claudia, uxo-

lioribus, ab omnium principe Veneta; sicque ipse Cicero ep. seq. 5. ad C. Antonium: *Aliquid de nostra coniunctione imminutum esse ostenderem*: vulgo male, *quæ numquam immutata est*. GEB. *Imminuta* etiam reperitur in Grævii primo deficiente *est*. ID.

Si qua ego in re fratri tuo reip. causa restiterim) Nam dum me apud populum de conjuratorum morte accusabat, totum Senatum, qui censuit, accusabat. CORR. *Reip. causa restiterim*, *ut mihi ignoscas*) Iterum intruserunt correctores seu pædagogi illi fuerunt, *restiterim*, *peto*, *ut mihi ign.* quod abest ab editione primaria, Victorii, Pall. omn. Gruter. Peck. Vaticano. GEBHARD.

Si vero meam salutem) Quoniam me reum faciebat. CORR.

Satis habeas) Contentus sis. Cor. Nepos Epamin. c.8. quomodo & Sall. Iug. c. 31. CORT.

Egi cum Claudia uxore tua) Hæc est *Clodia* illa P. Clodii soror, quam in oratione pro Cœlio Cicero vexat multis contumeliis. Impudica enim fuit, & existimata est cum P. fratre stupri consuetudinem habuisse. Appellabant ipsam vulgo *Quadrantariam*, quod cum amatorem suum grandem pecuniam illa poposcisset, callidi ingenii adolescens, qui sine damno rei familiaris vellet libidinem suam explere, *quadrantes*, abjectissimam pecuniam, ex ære ut argenteos nummos in loculos ei immisit: qua re cognita, & fabula pervulgata, illa postea ita appellata semper est. Tangit hanc rem obscure Cicero pro Cœlio, cum inquit: *Nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori*; & toto illo loco: *Audita & pervulgata & percelebrata sermonibus res est*; nam quod in fine inquit: *Nisi omnia quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur*, allusit illo verbo ad hoc nomen *Quadrantariam*. Plutarchus totam historiam narrat in Cicerone. Et ut obscurissimum Quinctiliani locum interpretari conemur, arbitramur nos *Quadrantariam Clytemnestram* Clodiam hanc esse, quam *Quadrantariam* appellaverit Cœlius ex fabula supra expolita. *Clytæmnestram* autem, quia illa conjugi suo Q. Metello mortem attulisse credita est, quemadmodum Clytæmnestra Agamemnoni, quamvis hæc ferro, illa veneno grassata in maritum sit. Agit de hac suspicione Cicero in Oratione pro M. Cœl. cum inquit: *Proh Dii immortales! cur interdum in hominum scelerибus maximis aut connivetis*, &c. Nam in fine hujus loci apertius adhuc: *Ex hac igitur domo progressa ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem ejiciat? non parietes conscios? non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet?* Verba Quinctiliani sunt hæc in VIII. libro, cap. de Tropis, cum de ænigmatibus loqueretur: *Et oratores nonnumquam, ut Cœlius, Quadrantariam Clytæmnestram*; ita enim legi debet, non ut in vulgatis *Cæcilius*. Cæcilius enim poeta Comicus fuit, non orator. Sed aliis etiam in locis apud Ciceronem, ut quon-

Digitized by Google

uxore tua, & cum vestra sorore Mucia, cujus erga me studium pro Cn. Pompeii necessitudine multis in rebus perspexeram, ut eum ab illa injuria deterrerent. Atque ille, quod te audisse certo scio, pridie Kal. Ianuar. qua injuria nemo umquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit, cum remp. conservassem, atque

ut quondam ostendimus, hæc nomina inter se commutata fuerunt. Ex verbis quoque Ciceronis paullo ante citatis magnum mendum sustulimus. VICTOR. *Claudia uxore tua*) Quadrante, P. Clodii sorore. CORR.

Vestra sorore Mucia) Pompeii uxore. IDEM.

Ab injuria deterrerent) Sic plerique Pall. Grut. Stewech. Vatic. nisi quod in Pal. sec. & editione principe *deterrerent*, qualiter & in quint. fuisse apparet, aut *detinerent*, ad marginem *provocarent*: vulgo *detraherent*. GRBH. *Ab inj. deterr*) Ita MSi, hoc est precibus & rationibus expugnarent, ut desisteret ab injuria mihi inferenda. Vid. Manut. GRAV.

Atque ille quod te audisse credo, prid. Kal. Ian. qua injuria nemo umq. in anno magistratu) Nonnulli *in aliquo magistratu* legunt. Nos cum meliores codices hoc loco corruptos invenerimus, vulgatam lectionem immutare, etsi nobis parum probatam, noluimus. Quid enim prodest, si non sinceriorem & clariorem reponas, receptam quamvis parum firmam repudiare? Vetus ille codex, quem omnium longe optimum cognovimus, *in animo* habet; quam scripturam volui hic notare, etsi procul dubio depravatam, ut possint ex his vestigiis studiosi veram lectionem indagare, & suo loco inventam reponere. Vnusquisque igitur nunc in veritate pervestiganda se exerceat. In eodem etiam codice & altero pari fere bonitate, paullo ante hunc locum, dictio illa *credo* variata est, & fortasse corrupta: illic enim *quod te audisse certo* legitur. Quare nisi desit *scio*, aut alia vox, quæ sensum ejus loci perficiat, procul dubio peccatum fuisse librarii dicendum est; etsi ille quomodocumque negligens fuit, aut aliquam dictionem omittendo, aut *certo* pro *credo* scribendo. VICTOR. *In anno magistratu*) Vt quondam docui. Medicæus codex *in animo magistratu* habet: aliorum judicium non reprehendo: sed quia unicuique licet quid ipse sentiat proferre, suspicor legendum esse, *inani magistratu*, deleta posteriore parte mediæ vocis, priore autem cum primo monosyllabo copulata: ita enim & antitheton erit, & parva immutatio fiet. Natum hic esse mendum arbitror ex principio consequentis dictionis. IDEM. *In aliquo magistr.*) Leges *in annuo*, *in animo*, *in minimo*. CORR. *Quod te audisse credo*) Sic legendum *quod te audisse credo*, ut habent omnes nostri libri veteres: & ita olim excudi jusseram. Nam altera & vulgata *quod te audisse certo scio*, supposititia est. LAMB. *In minimo magistr.*) Paull. Manutius, seu Vbaldinus Bandinellus, legendum putat *in minimo magistratu*: & recte, quamvis nonnulli ex nostris habeant *in aliquo magistratu*: quomodo olim edendum curavi. IDEM. *Atque ille quod te audisse credo*) *At ille*, ex ingenio Ant. Augustinus: pro *credo* autem legebat Pantagathus *certo*; & paullo post pro *in aliquo magistratu*, vetus liber habet *annuo magistratu*: sed sententiæ aptius esset *minimo*, ut sit ἀντίθετον vocis, quæ sequitur, *consulem*. VRSIN. Omnes MSi, tam Pall. quam Guilielmio consulti *umq. in aliquo mag.* GRBH. Quibus accedunt Mentel. Amstelod. meus sec. at prim. *in animo mag.* quod etiam cum meum librum inspexisset, in mentem venit Gronovio. Non possum vero assentiri Lambino legere jubenti: *Quod te audisse credo*. Nam cum antiquissimi codices Medicæus, & ei persimilis alius

Digitized by Google

atque abeuntem magiſtratu concionis habendæ poteſtate privavit: cujus injuria mihi tamen honori ſummo fuit. Nam cum ille mihi nihil, niſi ut jurarem, permitteret, magna voce juravi veriſimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus idem magna voce me vere juraſſe juravit. Hac accepta tam inſigni injuria, tamen illo ipſo die miſi ad Metellum communes amicos, qui agerent cum eo, ut de illa mente deſiſteret: quibus ille reſpondit, ſibi non eſſe integrum: etenim paullo ante in concione dixerat, ei qui in alios animadvertiſſet indicta cauſa, dicendi ipſi poteſtatem fieri

legant, *quod te audiſſe certo*: meus vero liber pervetuſtus, qui raro a Medicæo diſcedit, liquido præ ſe ferat, ut legendum conjecerat P. Victorius, *quod te audiſſe certo ſcio*, nullus dubitavi hanc lectionem tamquam certiſſimam reponere. Sic ſtatim idem meus liber eamdem ſcripturam habet, quam in Medicæo invenerunt viri docti, *nemo umquam in animo magiſtratu*, unde recte conjeciſſe Bandinellum exiſtimo: *nemo umquam in minimo magiſtratu*. Sic *magiſtratus maximus* apud Salluſt. Catil. eſt Conſul: *Eâ poteſtate*, inquit, *more Romano magiſtratui maximo permittit exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios, atque cives: domi militiæque imperium atque judicium ſummum habere: aliter ſine populi juſſu, nulli earum rerum conſuli jus eſt*. Sic iſte locus legendus, & interpungendus, qui vulgo circumfertur corruptiſſimus, ut alias oſtendemus. *Certo* etiam probavit Pantagathus, & pro *aliquo* mallet quoque F. Vrſinus *minimo*. GRÆV. *In aliquo magiſtratu*) MSus GRÆV. *in alio magiſtratu*. L. *in minimo*; ut quidam voluerunt. De magiſtr. maior. & minor. Gell. XIII. 15. Liv. XXXII. 26. I. F. GRON. *Nemo umquam in aliquo magiſtratu*) Cum viderem quo tenderent conjecturæ doctorum hominum ex lectione ſcripta, quæ vel hæc eſt vel *in animo mag.* cogitabam an non in eo ambiguitas duplicis ſcripturæ reſtaret, & ſic librarii in dubio ſcripſiſſent *umquam in animo magiſtr.* ut hæſerint, utrum dixerit Tullius *nemo in magiſtratu*, ſcilicet quocumque, an *nemo imo magiſtratu*; quippe meminerant & imi ſubſellii magiſtratum alibi occurrere; & Lib. XII. epiſt. 4. non diſſimiliter ſcribit *infimo quemque honore*. Sed cum animadverterem ſæpe contigiſſe in his aliquid litteræ primæ, ut mutaretur cum aliis; unde lib. II. hærent inter *habui* & *homini*. Lib. III. *Cæſonio* & *accenſo meo*. Lib. IV. *perpetuis* & *parietinis*, *conſanuiſſe* & *conſenuiſſe*. Lib. hoc *immmutata* & *imminuta*, *ingenuos* & *ingenuas*, *vetuſtus* & *vetuſtas*; præterea Ciceronem non ita loqui, ut volunt, *nemo in magiſtratu*, ſed ſolere omittere præpoſitionem, ut præter locum ex lib. XII. jam citatum etiam patet ex epiſt. 10. ad Brutum, *nemo tribunus plebis*, *nemo aliquo magiſtratu*, *nemo privatus*, ea duo judicans nunc etiam advertenda concluſi dediſſe Tullium *nemo umquam minimo magiſtratu*, ut contra ſcribit lib. XII. ep. 10. *maximos magiſtratus gerentes*, & Suetonius in Domitiano *maxima* dixit *officia*. Lib. II. ep. 15. dicit *ſuperiore honore uſus*. IAC. GRON.

Niſi ut jurarem) De more, juſte me Conſulatum geſſiſſe. CONRAD.

Magna voce juravi veriſſimum pulcherrimumque jusjurandum) Rempublicam, atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. IDEM.

Qui in alios animadvertiſſet) MSus, *animum advertiſſet*, qui ſupplicium ſumſiſſet de nobiliſſimis civibus non auditis, non ſervato ordine judiciorum. Hoc ſemper objecerunt poſtea Ciceroni ini-

Digitized by Google

fieri non oportere. Hominem gravem, & civem egregium, qui qua pœna senatus, consensu bonorum omnium, eos afecerat, qui urbem incendere, & magistratus, ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam cæde, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello, fratri tuo, præsenti restiti. Nam in senatu Kal. Ian. sic cum eo de rep. disputavi, ut sentiret; sibi cum viro forti & constanti esse pugnandum. A. d. tertium Non. Ianuar. cum agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat, mihi minabatur: neque illi quidquam deliberatius fuit, quam me, quacumque ratione posset, non judicio neque disceptatione, sed vi atque impressione evertere. Hujus ego temeritati si virtute, atque animo non restitissem, quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quam consilio fortem fuisse? Hæc si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare, te maximis de rebus a fratre esse celatum: sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis a te & facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis

ni inimici, quasi non convicti fuissent illi, quasi tempus Reip. ordinem & mores judiciorum pateretur, quasi non omnis Senatus, non tantum Cicero, de illo supplicio decrevisset. I. F. Gron.

Dicendi ipsi potestatem fieri non oportere) Pal. tert. *ad dicendum ipsi*, quo vergunt prim. & Grut. *ad dicendi*. Pal. sec. *abiciendi*, quart. quint. *adiciendi* & *adjiciendi*. Nihil hic innovo. Gruter. *Dicendi potestatem*) MSus *adiciendi*; Lege *ad dicendum*, ut est in Pal. *potestas ad dicendum*, ut Terent. Andr. I. 1. *Canes ad venandum*. Liv. *Argentum ad vescendum*. I. Fr. Gronov.

Urbem incendere) Lege, quomodo seda illa, & crudelia facinora inter conjuratos divisa fuerint apud Sall. Cat. c 43. Cort.

Præsenti restiti) Nam postea victus a me, abiit in Asiam ad Pompeium. Corrad. *Itaque ego Metello fratri tuo præsenti restiti*) Orationem suam Metellinam nominat libro ad Atticum primo, sed & Plutarchus orationem Ciceronis in Metellum. Bern. Rutil.

Tertio quoque verbo) Paucis verbis interjectis. Vtuntur ad id numero ternario. Hinc Ovid. IV. Pont. ep. 3. v. 25. *Venisset verbis charta notata tribus*. Cort.

Neque illi quidquam deliberatius fuit) Hoc est, nihil illi fuit prius, & antiquius, hoc plane decreverat, & constituerat. Cic. XV. ad Att. epist. 5. *Mihi vero deliberatum est, ut nunc quidem est, abesse ex ea urbe*. Græv.

Neque disceptatione, sed vi) Cic. I. de Off. *Duo genera sunt decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim; quorum illud est hominis, hoc belluarum*. Idem.

Sed vi atque impressione evertere) Quidam legendum putant, *vi atque oppressione evertere*. Lambin.

Casu . . . . consilio) Hæc sibi opponuntur etiam apud Claud. Eid. VI v. 80. Cæsar I. G. B. adde Sall. Iug. c. 92. Cort.

Re-

ipſis rebus expoſtulem. Et, ſi intelligis, non me dicto Metelli, ut ſcribis, ſed conſilio ejus animoque in me inimiciſsimo eſſe commotum, cognoſce nunc humanitatem meam, ſi humanitas appellanda eſt in acerbiſsima injuria remiſsio animi ac diſſolutio. Nulla eſt a me umquam ſententia dicta in fratrem tuum; quotieſcumque aliquid eſt actum, ſedens iis aſſenſi, qui mihi leniſsime ſentire viſi ſunt. Addam & illud etiam, quod jam ego curare non debui, ſed tamen fieri non moleſte tuli, atque etiam ut ita fieret pro mea parte adjuvi, ut ſenatusconſulto meus inimicus, quia tuus frater erat, ſublevaretur. Quare non ego oppugnavi fratrem tuum; ſed fratri tuo repugnavi: nec in te, ut ſcribis, animo fui mobili; sed ita ſtabili, ut in mea erga te voluntate etiam deſertus ab officiis tuis permanerem. Atque hoc ipſo tempore tibi pæne minitanti nobis per litteras hoc reſcribo, atque reſpondeo: Ego dolori tuo non ſolum ignoſco, sed ſummam etiam laudem tribuo: meus enim me ſenſus, quanta vis fraterni ſit amoris, admonet. A te peto, ut tu quoque æquum te judicem dolori meo præbeas: ſi acerbe, ſi crudeliter, ſi ſine cauſa ſum a tuis oppugnatus, ut ſtatuas, mihi non modo non cedendum, ſed etiam

Remiſſio animi ac diſſ.) Bene hæc conjunguntur nimiæ facilitatis exprimendæ cauſa. Sueton. Tib. cap. 52. Quinctil. II. c. 2. Treb. Pollio Gallien. c. 5. IDEM.

Sedens iis aſſenſi) Vt M. Catoni, qui Senatum retinuit, ne Metellum ignominia afficeret. CONRAD.

Neo in te, ut ſcribis, animo fui mobili, ſed ita ſtabili) Omnes ſciunt ſtabilem animum mobili oppoſitum eſſe, quod teſtimonio etiam hoc Ciceronis confirmatur: non tamen omnes *ſpondeos ſtabiles mobilibus trimetris* oppoſuiſſe Horatium in libello de Arte poetica noverunt. Corruptus enim locus ille eſt, & pro mobilibus, in cunctis impreſſis codicibus *nobilibus* legitur, cum quidam manuſcripti *mobilibus* retineant: quam veram eſſe illius loci lectionem, qui attente eum legent, facile animadvertent: tradit enim non multo ante cœptum eſſe inſeri trimetris ſpondeum, cum apud antiquos poetas in eo genere carminis raro reperiretur. Appellat autem *mobilia trimetra*, quæ ex iambis ac pedibus, qui ſyllabas breves habent conſtarent; labuntur enim illa & miram celeritatem in ſe continent. Si quis lente hanc caſtigationem probaret & vulgata lectione teneretur, auctoritate Ariſtotelis victus ſententiam mutare debebit: qui in primo libro περὶ ποιητικῆς iambica & tetrametra κινητικὰ, id eſt, *mobilia* appellavit, cum antea heroicum metrum ϛαστικώτατον, id eſt, *maxime ſtabile* appellaſſet, quod multos in ſe ſpondeos recipit. VICTOR.

Deſertus ab officiis tuis) Quæ erant, ut tu fratris conſilii conſcius vel illum inhiberes, vel me ut caverem moneres. CONRAD.

In

Digitized by Google

etiam tuo, atque exercitus tui auxilio in ejusmodi causa utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui: me, ut tibi amicissimum esse intelligeres, laboravi. Maneo in voluntate, &, quoad voles tu, permanebo: citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quam illius odio quidquam de nostra benevolentia detraham. Vale.

EPISTOLA III.

ARGVMENTVM.

Libri veteres hanc epistolam Nepotis nomine inscribunt: quod si credimus, ex Hispania missam, cui post consulatum Nepos præfuit, simul credere necesse est. Scribit hæc: a se fratrem suum, assidue Ciceroni obtrectantem, despici; Ciceronem autem, qui suam in eum benevolentiam officiis declararet, fratris loco diligi: de provinciæ rationibus ad Lollium se litteras dedisse. Amoris conservationem petit in extremo. Moralis epistola: quibus consulibus, incertum: cum Nepos Hispaniæ triennium præfuerit, ut ex Pediano in commentario orationis pro Scauro colligitur.

Q. METELLVS NEP. M. T. C. S. D.

HOminis importunissimi contumeliæ, quibus crebris concionibus me onerat, tuis erga me officiis leniuntur: &, ut sunt leves ab ejusmodi homine, a me despiciuntur: liben-

In ejusmodi causa utendum fuisse) Et hic nihil muto, licet Pall. quatuor, Grut. Stewech. Peckian. sicut XII. libri Manutii habeant *tuendum*. Palat. quint. *tenendum*. GERHARD. Merito nihil mutatur. Nam & Grævii liber ille optimus *utendum* legit. GRÆV.

Me ut tibi amicissimum esse intelligeres) Non placet, quod est in Stewech. Grut. Pal. tert. *Me autem tibi amicissimum esse laboravi*. GERHARD.

EPISTOLA III.

Q. *Metellus Nepos*) Qui post Consulatum in Hispaniam Procos. est profectus. CORRAD.

Hominis importunissimi) P. Clodii. IDEM.

Crebris concionibus) Romæ quidem habitis, sed ad me in Hispaniam perlatis. IDEM.

Me onerat) Quod te revocarim. IDEM.

Ut sint leves ab ejusmodi homine) Sic ex Medicæo codice edidit Victorius, sicque est in Vaticano: (Assentit & hic Grævii liber primus Medicæo & Vatic.) alias *ut sunt leves ejusmodi homines*: porro paullo statim *eo bis* inficiantur Pall. tert. quart. quint. Grut. Stewech. (ut & Græv. primi.

libenterque, commutata persona, te mihi fratris loco esse duco. De illo ne meminisse quidem volo, tametsi bis eum invitum servavi. De meis rebus, ne vobis multitudine litterarum molestior essem, ad Lollium perscripsi: de rationibus provinciæ quid vellem fieri, ut is vos doceret & commonefaceret. Si poteris, velim pristinam tuam erga me voluntatem conserves. Vale.

EPISTOLA IV.

ARGVMENTVM.

Exsul opem implorat consulis Nepotis: seque non immemorem beneficii futurum confirmat. P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote Coss.

M. C. Q. METELLO NEPOTI COS. S. D.

LItteræ Q. Fratris, & T. Pomponii, necessarii mei, tantum spei dederant, ut in te non minus auxilii, quam in tuo collega mihi constitutum fuerit. Itaque ad te litte-

prim. Amstelod. Mentel. Grævii tamen secundus *bis* habet) GEBHARD. *Ab ejusmodi homine*) Profectæ, uti III. ep. 13. *quibus ego a tali viro contentus eram*: ubi vide. CORT.

Te mihi fratris loco) P. Clodii, qui meus est frater: id nos in Quæstura probavimus. CORRAD.

Tametsi bis invitum eum servavi) Cum illum Ædilem faciendum curavi, ut judicium de vi vitaret: ad quod illum bis Milo vocavit. Nec me hic temporis ratio movet, quoniam epistolæ per tempora non sunt digestæ: ne miretur quispiam hanc sequenti esse præpositam. IDEM.

De meis rebus — ad Lollium perscripsi) Exstat in omnibus nostris MSis item editione Victorii *de meis rebus*: alii *de me meisque rebus*: paullo post, *ad Lollium præscripsi* legunt Pall. pr. tert. Stewech. unde suspicatur verum esse posse Guilielmius, *ad Lollium prætorem scripsi*: & expresse secundus *scripsi*. GEBHARD. *Ad Loll. perscripsi*) Sic Grævii liber, aliique. GRÆV. Quod attinet ad meas res, ut II. ep. 17. ubi plura legas. CORT.

EPISTOLA IV.

Q. *Metello Nepoti Cos.*) Sic enim legendum est ex omnibus fere libris veteribus. Nam consuli Cicero exsul scribit. CORR.

Litteræ Q. fratris) Sic ad Atticum: *De Metelio scripsis ad me frater, quantum speraret perfectum esse per te.* IDEM.

T. Pomponii) Attici: ad quem lib. III. sic scribit: *Accepi a te epistolam, in qua de Lentuli studio, de Metelli voluntate, de tota Pompeii ratione perscribis.* IDEM.

In tuo collega) P. Lentulo. IDEM.

Constitutum fuerit. Hoc est plenum. Dicitur enim etiam omisso Participio: *Est mihi in quo auxilium* Vide Donat. ad Terent. Hec. A. II. Sc. II. Confer IV. ep. 5. & de vi hujusmodi additamentorum XI. ep. 22. CORT.

De re-

Digitized by Google

litteras ſtatim miſi: per quas, ut fortuna poſtulabat, & gratias tibi egi, & de reliquo tempore auxilium petii. Poſtea mihi non tam meorum litteræ, quam ſermones eorum, qui hac iter faciebant, animum tuum immutatum ſignificabant: quæ res fecit, ut tibi litteris obſtrepere non auderem. Nunc mihi Quintus frater meus mitiſsimam tuam orationem, quam in ſenatu habuiſſes, præſcripſit: qua inductus ad te ſcribere ſum conatus, & abs te, quantum tua fert voluntas, peto quæſoque, ut tuos mecum ſerves potius, quam propter arrogantem crudelitatem tuorum me oppugnes. Tu, tuas inimicitias ut reipublicæ donares, te viciſti; alienas ut contra rempub. confirmes, adduceris? Quod ſi mihi tua clemen-

De reliquo tempore) In reliquum tempus. Convenit cum ea Præpoſitionis notione, cujus cum ſæpe, tum modo ep. 3. meminimus. Sall. Cat. c. 45. Inex.

Qua inductus ad te ſcribere ſum conatus) Cum olim in libris manuſcr. pro *ſum coactus* (quod eſt in vulgatis) ſcriptum reperiſſem *ſum commotus*, in uno neque *coactus*, neque *commotus*: ſuſpicatus ſum, utramque vocem eſſe alienam & ſubditiciam. Omnino duo illa participia ſic poſita ut leguntur in libris vulg. *qua inductus, coactus ſum*, aures noſtræ reſpuebant. Ea res me olim induxit ut ita ederem, *qua, ut ad te ſcriberem, ſum inductus*. Nunc quia plerique libri veteres habent participium *commotus*, ex eoque facile fieri poteſt *conatus*, ſic edidi, *qua inductus, ad te ſcribere ſum conatus*. Paullo poſt, ubi omnes libri habent: *Tu tuas inimicitias ut reip. donares, te viciſti*: quidam viri docti legi volunt, *ut reip. condonares*, &c. Lamb. *Ad te ſcribere ſum conatus*) Ita reperi in Pall. pr. quint. Vatic. editione Victorii (ſic & Græv. prim. & Amſtelod.) Stew. tamen, *qua ad te ſcribere ſum coactus*. Paullo ante Pall. pr. tert. quint. Grut. Stewech. *in ſenatum habuiſſes* familiare jam, ex notatione Doctorum, Ciceroni: quod tamen huc non introduxi, contentus animadvertiſſe. Gebh. Græv. tamen uterque, Amſtelod. Mentel, ſtant pro vulgata. Græv.

Ut tuos mecum ſerves potius) Ita reperi præter Victorianam ac Manutianam editionem in quinque Pall. Grut. Stewech. (hanc lectionem etiam quatuor codd. quos Græv. evolvit, tuentur) vulgo, *ut tu me conſerves potius*. Gebhard.

Arrogantem crudelitatem tuorum) P. Clodii fratris. Corr.

Tuas inimicitias ut reipublicæ donares) Quas mecum in tuo tribunatu ex Reip. diſſenſione ſuſceptas, in templo Iovis Opt. Max. dixiſti te & temporibus & Reip. permiſſurum. Io. Aliter tamen Manut. quem vide. *Donare* autem *inimicitias reipublicæ* venuſtiſſime dicitur propter rempublicam, ſive boni publici cauſa exuere inimicitias, & deponere ſimultates. Iuſtin. lib. XXXII. 2. *donare filio patrem* eſt ignoſcere patri, & culpam pœnamve remittere propter filium. Id. XXXVIII. 6. *Ne victum quidem memoriæ patris donarent*. Apud eumd. *donari uxori & liberis*. Petron. *Quidquid ergo eſt, dono vobis*, hoc eſt, illi condono propter vos, veſtram interceſſionem. Hæc in illorum gratiam, qui hic voluerunt ſubſtituere *condonare*. Græv. Propter remp. remitteres, ut Liv. XXXIX. c. 5. De *Donare* citavit jam Grævius Iuſtin. XXXVIII. c. 6. Sed vide Gronov. III. Obſerv. c. 24. & Schulting. ad Quinctil. Declam. I. c. 8. Corr.

Alienas) P. Clodii. Corr.

Omni-

mentia opem tuleris, omnibus in rebus me fore in tua potestate tibi confirmo; sin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari, propter eam vim, quæ me cum rep. vicit, licuerit: vide, ne cum velis revocare tempus omnium reservandorum, cum qui servetur non erit, non possis. Vale.

EPISTOLA V.

ARGVMENTVM.

Omnia benevoli animi signa in C. Antonium a se esse profecta, nullam ab illo relatam gratiam, ostendit: quod si gratum cognoverit, se non esse ei defuturum. Commendat in extremo Atticum. Est autem hic Antonius, qui collega Ciceronis fuerat in consulatu, filius M. Antonii summi oratoris, patruus M. Antonii, qui postea remp. opp essit. Macedoniam hoc tempore Proconsul administrabat, Silano, & Murena Coss.

M. C. C. ANTONIO, M. F. IMPERATORI S. D.

ETsi statueram nullas ad te litteras mittere, nisi commendatitias; non quo eas intelligerem satis apud te valere, sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra con-

Omnibus in rebus me fore in tua potestate) Hoc est, me omnia facturum, quæ imperas, me tibi obnoxium semper fore, numquam a tuis rationibus & voluntate discrepaturum. Est loquendi genus elegans, & Ciceroni perfamiliare, I. ad Att. ep. 11. *Ac ne illud mirere, cum ego antea significarem tibi per litteras, me sperare, illum in nostra potestate fore*; hoc est, facturum quæ volumus: sic alias sæpe. GRÆV. Et ita loquebantur proprie de Senatu. Liv. lib. III. c. 21. Terent. Hec. II. 2. 8. Atque ita explicandus Nepos in Cimone: *Itaque hic & populum urbanum tenuit in sua potestate*. CVPER.

Propter eam vim) Tribunitiam Clodii, & consularem Pisonis & Gabinii: qualis erat tua, si impedias. COBR.

Omnium reservandorum) Ex unico libro mallet Manutius *Conservandorum*; sed præter causam. Nam *Re* & otiose quasi adjicitur quibusdam verbis, de quo ad Sall. Iug. c. 4. *nunc ad inceptum redeo*; & vim significationis eleganter auget, ut Sueton. Aug. c. 78. ubi vide Casaubonum & Schulting. ad Senec. I. Suasor. p. 4. CORT.

EPISTOLA V.

Antonio) In consulatu collegæ, nunc in Macedonia Procos. COBR.

Non quo eas intelligerem) Sic Pall. pr. sec. quart. quint. sic duo Guilielmiani: alias *quod*; non sperno, sed hoc potius duxi ob tantum consensum. GEB. *Quo* exstat etiam in Amstelod. & Mentel. GRÆV.

T. Pom-

Digitized by Google

conjunctione imminutum esse ostenderem: tamen, cum T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum & officiorum maxime conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi: præsertim cum aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat: omnia enim a me in te profecta sunt, quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis. Contra etiam esse aliquid abs te profectum ex multis audivi: nam comperisse me, non audeo dicere, ne forte id ipsum verbum ponam, quod abs te ajunt falso in me solere conferri. Sed ea quæ ad me

T. Pomponius) Atticus. CORR.

Omnia enim a me in te profecta sunt) Concessio Macedoniæ, provinciæ sorte meæ: communicatio Galliæ, jam pactione quoque meæ: & defensio contra suspicionem, quæ fuit, te cum Catilina coniurasse. CORR.

Nullam mihi abs te relatam esse gratiam) Pal. pr. Grut. *relictam*; sed causa, quod scriptum erat, sicut in Pal. sec. *relatam*, hujus mutationis: illud me mirum habet, præferre quartum *redditam*. GERH.

Contra aliquid) *Contrarium* commodo, dignitati, honori meo, v. 4. ep. 14. De significatione τοῦ *contra*, quod Ovidius in simili positu pro *vicissim* utitur, vide ad Sall. Iug. c. 1. CORT.

Nam comperisse me) Cic. Philipp. *Me omnia comperisse criminabatur*. GRÆV.

Quod ajunt falso a me solere conferri) Libri vulgati sic habent, *quod abs te ajunt falso in me solere conferri*; a quibus non discrepant antiqui: nisi quod nonnulli pro *conferri* habent *confiteri*; unus & alter *profiteri*, plane mendose. Si quis locus est in epistolarum libris vitiosus & obscurus, & meo quidem iudicio, corruptus, hic est. Difficultas autem est in verbo *comperisse*, & in his verbis, *quod abs te ajunt*, &c. quæ plane depravata sunt. Quod igitur ad verbum *comperisse* attinet, constat sæpe objectum fuisse Ciceroni, juratum dixisse, se comperisse & patefeciisse conspirationem coniurationemque illam Catilinariam, libro I. epistolarum ad Atticum, epist. cujus initium est, *Vereor ne putidum*, &c. sic Cicero: *Clodius conciones miseras habebat, in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messallam Cos. contumelioſe lædebat: me tantum comperisse omnia criminabatur*. Sallustius, aut quisquis auctor fuit illius oratiunculæ in M. Tull. *Qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi compertum erat*. Huc pertinet etiam illud quod est in Lucullo: *An tu cum res occultissimas aperueris in lucemque protuleris, juratusque dixeris eas te comperisse*, &c. Et quod est in Orat. pro Sulla: *Excluſus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit, me accusat: ait, me aliter ac dictum est, in tabulas publicas retuliſſe*. Ex his igitur & similibus locis, & ex verbo *profiteri* (ne longior sim) puto hunc locum primum esse corruptum, deinde sic emendandum. *Nam comperiſſe me, non audeo dicere; ne forte id verbum ponam, quod ajunt falso a me solere proferri*. LAMB. Mirum qui hæc viro doctissimo potuerint in mentem venire, cum Cicero sæpe hoc loquendi genere utatur, quod optimi libri præ se ferunt. Superius l. III. ep 10. *Quod si eſſem ea perfidia, qua sunt ii, qui in nos hæc conferunt, tamen ea ſtultitia*

ad me delata sunt, malo te ex Pomponio, cui non minus molesta fuerunt, quam ex meis litteris cognoscere. Meus in te animus quam singulari officio fuerit, & senatus, & populus R. testis est. Tu quam gratus erga me fueris, ipse existimare potes: quantum mihi debeas ceteri existimant. Ego quæ tua causa antea feci, voluntate sum adductus postea que constantia. Sed reliqua, mihi crede, multo majus meum studium, majoremque gravitatem, & laborem desiderant. Quæ ego si non profundere ac perdere videbor, omnibus meis viribus sustinebo: sin autem ingrata esse sentiam, non committam, ut tibi ipse insanire videar. Ea quæ sint, & cujusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere: atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia; tamen abs te hoc petam, ut si quid in te residet amoris erga me, id omne in Pomponii negotio ostendas. Hoc mihi nihil gratius facere potes. Vale.

EPISTOLA VI.

ARGVMENTVM.

Exponit suam diligentiam in eo adhibitam, ne Sextio, qui cum C. Antonio Proconsule Quæstor in Macedoniam iverat, succederetur: addit de domo a se emta, non sine joco: de Sex-

titia certe non fuissem, ut in obscuro odio apertas inimicitias ostenderem. Et VII. ep. 22. *Ais enim omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri.* GRÆV.

Ea quæ ad me delata sunt) Valerio interprete nuntiante, Thylioque scribente, se audisse, te in pecuniis cogendis dictitare, partem mihi quæri, & a me custodem communis quæstus Hilarum libertum esse missum. CORR.

Singulari officio) In iis, quæ paullo ante diximus. Hoc ipsum in oratione pro P. Sextio *indulgentiam* vocat. CORRAD.

Reliqua, mihi crede, multo majus meum studium, &c.) Quæ imminent, ut accusatio conjurationis: & quod Pompeiani prodromi nuntiant aperte, Pompeium acturum, tibi succedi oportere: eodemque tempore aget prætor ad populum, quod contra Dardanos avare, & ob id infeliciter rem gesseris. IN.

Non committam ut tibi ipse insanire videar) Sic fere Terentius in Hecyra:

Nam qui amat, cui odio ipsus est, bis facere stulte dico,
Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam affert.

LAMBIN.

de Sextii quæ ædificabantur ædibus: de C. Antonio a se in senatu defenso. M. Messalla, M. Pisone Coss.

M. C. P. SEXTIO, L. F. PROQVÆSTORI S. D.

CVm ad me Decius librarius venisset, egissetque mecum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur, quamquam illum hominem frugi, & tibi amicum existimabam; tamen, quod memoria tenebam cujusmodi ad me litteras antea misisses, non satis credidi homini pudenti tam valde esse mutatam voluntatem tuam. Sed postea quam & Cornelia tua Terentiam convenit, & ego cum Q. Cornelio locutus sum, adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit ut adessem, plurimumque in eo negotii habui, ut Q. Fusium, tribunum plebis, & ceteros, ad quos tu scripseras, cogerem potius mihi credere, quam tuis litteris. Omnino res tota in mensem Ianuarium reiecta erat: sed facile obtinebatur. Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te bene evenire, quod de Crasso domum emissem, emi eam ipsam domum xxxv. aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tan-

EPISTOLA VI.

Sextio L. F.) Vel hic, P. F. vel L. in epistola 18. hujus libri L. F. legendum videtur, cum idem sit Sextius. Corr.

Librarius) Qui libros transcribit. Liquet notio ex Ciceronis filii ep. 21. extrema, lib. XVI. Cell.

Procos.) Memini me alibi legere *Quæst.* & sane P. Sextius C. Antonii in Italia Consulis & in Macedonia Proconsulis Quæstor fuit. Sed in Macedonia revocato Antonio fortasse relictus, hic a Cicerone *Procos.* dicitur. Corr. A recentioribus tamen emendatum fuit *Proquæst.* Grav.

Homini prudenti) Roberti Stephani editio: *homini pudenti*, hoc est homini frugi, ut ante ipsum appellat. Sic quoque scribendum esse vidit Gronovius supra II. 6. Grav. *Prudens* est *gnarus rerum*. Decius autem optime noverat voluntatem Sextii, cui satis credere debuisset Cicero. Terent. Hecyr. Op. T. XV. Epist. Fam. T. II.

nuch. A. I. Sc. I. v. 27. Coelius ep. 16. Cic. pro Sexto Roscio c. 8. Cæsar G. B. c. 3. Quare nihil equidem mutandum existimo. Corr.

Libertus tuus) Al. *librarius tuus*. Corrad.

Cornelia tua) C. Scipionis filia. Id.

Q. Fusium Trib. pleb.) M. Pisone & M. Messala Coss. Id.

Facile obtinebatur) Ne tibi hoc tempore succederetur. Id.

Emi eam ipsam domum millibus nummum xxxv.) *Diebus* xxxv, in pervetere libro legimus. Id. *Emi eam ipsam domum* xxxv.) Sic voluit prudentissimus Victorius, sic nos; quia sic scriptum reperimus in quinque Pall. in primo ac tert. ante numerum nonnihil spatii erat relictum, significando aliquid deesse. Lambin. ex voluntate Budæi edidit: *Emi eam ipsam domum triciens quinquies* LLS. Porro *ipsam* expungitur in Pal. tert. Grut. Stew. Grav. In Amstelodam. cod. spatium

Digitized by Google

tantum habere æris alieni, ut cupiam conjurare, si quisquam recipiat; sed partim odio inducti me excludunt, & aperte vindicem conjurationis oderunt; partim non credunt, & a me insidias metuunt: nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione fœneratores exemerit. Omnino semissibus magna copia est. Ego autem meis rebus gestis hoc sum

quoque id ipsum conspicitur, quod in antiquo libro bibliothecæ Divi Marci reperit P. Victorius. In Grævii vero duobus libris sine ullo interstitio vacuo scribitur xxxv. quamvis in recentiore pro v, scribatur II. In illo inani spatio, si quid desideratur, est nota Sestert, ıs, Est autem *tricies quinquies sestertium*, octoginta septem millia quingenti coronati. In.

Æris alieni) Nam inter conjuratos plerique erant ære alieno oppressi, Sall. Cat. c. 14. 16.. aliis. Cort.

Si quisquam recipiet) Hoc est in quatuor Pall. Grut. Stewech. (nec non in omnibus quatuor libris, quibus Græv. usus est) nam Pal. quint. *si qui recipiat*, non absone: Vatican. *si quisquam me recipiat*; omnes melius quam vulgo, *si quis me recip.* Grev.

Qui ex obsidione fœneratores exemerit) Hoc est, qui homines divites, qui pecuniam locant fœnori, liberaverim præsentissimo periculo, quod eis a Catilina imminebat. Cic. Orat. ad Quirites: *Tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberasset.* Plin. Paneg. de Venatione. *Nec mediocre pacis decus habebatur submota campis irruptio ferarum, & obsidione quadam liberatur agrestium labor. Fœneratores* autem sunt cives opulenti, qui civilibus & licitis usuris nummos aliis locant. Cic. VII. ad Attic. ep. 7. *Quos tu bonos esse dicas, si ordines singulorum quærimus, non intelligo. Senatum bonum putas, per quem sine imperio provinciæ sunt? &c. an fœneratores? an agricolas?* sic in multis aliis locis. Nobis hodie *rentenieres*. Hæc non notassem, nisi vidissem doctos homines nuper in his impegisse, qui censebant, fœneratores esse non alios, nisi qui nimio & illicito fœnore rem facerent, quos Belgæ vocant *Woecherers*. Grav.

Omnino semissibus magna copia est) Et hic locus diligenter etiam considerandus est. Alii legunt *omnino semissum*: vetusti codices *omni semissibus*. Nos lectionem eam secuti sumus, quæ parum a priscis exemplaribus discederet, & sententiam eamdem retineret. In *semissibus* enim clari sunt, & certi vetusti codices. Vox illa *omnino*, quam restituimus, non integra in illis legitur, ut nonnihil scrupuli etiam restet. Mentionem facit hujus loci Hermolaus in II. editione Plinianarum Castigationum lib. XIV. cap. 4. qui eamdem fere, quam nos, emendationem probat. Quæ sit in veteribus exemplaribus scriptura, voluimus nos notum facere, cum videamus adhuc hunc locum titubare. Victor. Varie legitur, *omni semissibus*, *homini semissis*, *omnino semissum*, *omnino e messibus*, *homini semissi*; & denique in vetustissimo libro *Ennii semissibus*; ut forte interpretandum sit, semiviris, quos Ennius, & veteres *semissis* appellarint, sicut & Varinius in epist. 9. hujus libri, Conrad. *Omnino semissibus magna copia est*) Sic Victorius, quia erat in suis, quemadmodum est in Pall. quatuor. Grut. *omni semissibus*, quod probavit Hermolaus Barbarus & secutus est. Jam quia eam sic reperit Manutius in Thomæ Leonici libro, visiturque in Vaticano, omnis dubitationis alea tollenda est: vulgo *homini semissis m. c. e.* Grebhan. In Menteliano quoque clare scribitur, *omnino semissibus*. In Amstelod. *omni semissibus*. Sunt autem *semisses* usuræ, cum in centum denarios, quot mensibus usuræ nomine penditur semis denarius, sive octo asses, qui in anno faciunt sex denarios. *Centesimæ* usuræ est denarius menstruus in denarios centum, quæ in annum generant duodecim denarios; dicuntur & *asses usuræ*.

Digitized by Google

sum adsecutus, ut bonum nomen exisimer. Domum tuam atque ædificationem omnem perspexi, & vehementer probavi. Antonium, etsi eius in me officia omnes desiderant, tamen in senatu gravissime ac diligentissime defendi, senatumque vehementer oratione mea, atque auctoritate commovi. Tu ad me velim litteras crebrius mittas. Vale.

EPISTOLA VII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Pompeio de Mithridate victo: deinde carpit eum, ut gratiæ referendæ parum studiosum, quia sibi de Catilinæ conjuratione extincta frigide gratulatus erat; se tamen ei tum in republ. tum in amicitia conjunctum fore significat; scripta Silano & Murenæ Coss. ante ceteras omnes, quæ hoc volumine continentur.

M. T.

re. twarf van honderd In 't jaer. Contra *unciarium fœnus*, cum pro centum denariis mensrua usura solvitur, uncia centesimæ, hoc est, as cum triente: hi annui sunt duodecim asses & duodecim trientes, hoc est, denarius unus sedecim assium. *een van honderd in 't jaer*: sententiam P. Manutii, ejusque argumenta pluribus solide refellit *s' wzvu* Gronovius, cum in libro de Pecun. Vet. III. cap. 13. tum in prima & secunda *Avτεξηγησει*, quas vide. GREV. *Omni semissibus*) Leg, *Bonis*, id est iis, quorum fides non laborat, parata facultas est pecuniæ mutuæ sub semissibus usuris, vel fœnore lex nummorum in centenos. Usuræ centesimæ, vel asses sunt unus nummus mensruus in centum, & sic duodecim annui; Usuræ deunces est nummus mensruus in centenos minus duodecima parte, & sic undecim nummi annui. Usuræ dextantes, decem in centenos annui. Usuræ dodrantes, novem. Usuræ besses, octo. Usuræ septunces septem. Usuræ semisses, sex. Usuræ quincunces, quinque. Usuræ trientes, quatuor. Usuræ quadrantes, tres. Usuræ sextantes, duo. Usuræ unciæ, unus in centum annuus. Vid. IV. Obs. 9. Io. FR. GRON. Regii codices scribunt *omni*, vel *omnis semissibus*, idque favet conjecturæ Fr. Gronovii legentis *bonis semissibus*, i. e. iis, quorum fides non laborat, &c. LALLEM.

Ego autem) Quasi dicat, non semissis homo. CORRAD.

Bonum nomen exisimet) Cui homines pecunias credere possint; sed id dumtaxat, cum illi interim pecunias habeant. IDEM. *Bonum nomen* est debitor, qui solvendo est. *Ut bonum nomen exisimet*) Qui hoc non ceperunt, inculcarunt *nomen adeptus*, contra omnes MSos ac libros. GERHARD. Ita *nomina facere*, est pecuniam mutuam dare, vel debitorem sibi aliquem facere. Vide viros doctos ad hæc Petronii c. 117. *Præterea habere in Africa præcentes sestertium fundis nominibusque depositum*. CYPR.

Antonium) Collegam meum, Cos. & Procos. tuum rerum conjurationis. CORRAD.

Gravissime, ac diligentissime defendi) Illo ipso die, quo Clodius est adoptatus. CORRAD.

M. T. M. F. CICERO, CN. POMPEIO CN. F. MAGNO, IMPERATORI, S. D.

S. T. E. Q. V. B. E. E. V. Ex litteris tuis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem; tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer litteris perculsos, atque ex magna spe deturbatos jacere. Ad me autem litteras quas misisti, quamquam exiguam significationem

EPISTOLA VII.

S. T. E. Q. V. B. E. E. V.) Istud malui cum Victorio ac Lambino quam expressis verbis. Sed quod miseris, Pall. pr. quart. quint. repræsentant: *Si tibi est, quomodo vis, bene est*, ex ignoratione, ac falsa interpretatione litterarum Capitalium; quippe vult: *Si tu exercitusque valetis, bene est; ego valeo*. GERHARD. Notas etiam referunt meus primus & Amstelodam. sed tamen illæ ultimæ duæ litteræ *E.V.* in iis non leguntur, nec fuerunt in Palatinis illis, qui has notas istis verbis expresserunt, *si tibi est, quomodo vis, bene est*; quibus accedit Mentelianus; nec in meo secundo, in quo sic explicantur hæ litteræ, *si tu exercitusque valetis, bene est*, non addito, *ego valeo*; cui adstipulantur editiones fere omnes. Et ipse eas expunxissem, nisi me retineret auctoritas codicis Medicæi. GRÆV.

Quas publice misisti) Ex Asia de Mithridatico bello confecto. CORRAD. *Litteras publice mittere*, est ad senatum populumque Romanum scribere de rebus gestis. IDEM. Quæ publice in senatu recitarentur. Latinitatem dictionis cognosces ex IV. epist. 7. Rem servarunt etiam Augusti, Dio LXIX. p. 794. De recitatione Sall. Cat. c. 34. CORT.

Tuos veteres hostes novos amicos) Cæsarem intelligere possumus, etsi difficilis est conjectura. CORRAD. Manutius intelligit M. Crassum, & L. Lucullum, quem vide. Sed ne Lucullum Crassumque intelligam, movet, & quod Lucullum non ita multo ante inimicum sibi comparavit; sed illa ipsa causa, quod ei successisset in provincia, quasique gloriam laborum præripuisset, ut scribit in utriusque vita Plutarchus. Crassum vero non ante sibi conciliavit, quam Romam reversus a bello Mithridatico, idque Cæsaris opera: idem, Appianusque auctores. Vt potius veteres amici novi hostes appellandi fuerint. Nam & alioqui Crassus quoque, ut Pompeius, Sullanus denique in primo consulatu collega, simultates veteres deposuerant, quæ tamen postea revixerunt, usque ad eam Cæsaris reconciliationem; teste in vitis eorum Plutarcho. Nec est tamen alter, quem inimicitiisque certavit, ut ait Plutarchus. BERN. RVTIL. *Tuos veteres hostes, novos amicos*) Crassum, & Lucullum, Manutius. Ego vero intelligo reliquias Catilinariæ conjurationis, de quibus I. Att. ep. 14. *Barbatuli juvenes totus ille grex Catilinæ*. Hos dicit veteres hostes Pompeii, quod illi omnibus Remp. turbare volentibus fortissime olim restiterat. Novos amicos, quia Pompeius in epistola de Rep. per Ciceronem vindicata, & punitis supplicio sontibus, nullum verbum posuerat, ne offenderet homines populares, eoque illis reconciliatus & amicus videbatur. I. F. GRON. *Deturbatos jacere*) Plus est, quam *deturbatos esse*. Lamprid. Severo c. 56. Capitolin. Marco cap. 3. Lucanus II. v. 18. Seneca de morte Claudii c. 18. & quæ ibi olim notavimus. CORT.

Resi-

nem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi ſcito jucundas fuiſſe; nulla enim re tam lætari ſoleo, quam meorum officiorum conſcientia: quibus ſi quando non mutue reſpondetur, apud me plus officii reſidere facillime patior. Illud non dubito, quin, ſi te mea ſumma erga te ſtudia parum mihi adjunxerint, reſp. nos inter nos conciliatura conjuncturaque ſit. Ac ne ignores, quid ego in tuis litteris deſiderarim, ſcribam aperte, ſicut & mea natura, & noſtra amicitia poſtulat. Res eas geſsi, quarum aliquam in tuis litteris, & noſtræ neceſsitudinis, & reipub. cauſa, gratulationem exſpectavi: quam ego abs te prætermiſiam eſſe arbitror, quod vererere, ne cujus animum offenderes: ſed ſcito, ea, quæ nos pro ſalute patriæ geſsimus, orbis terræ judicio ac teſtimonio comprobari. Quæ, cum veneris, tanto conſilio tantaque animi magnitudine a me geſta eſſe cognoſces, ut tibi multo majori, quam Africanus fuit, me non multo minorem, quam Lælium, facile & in rep. & in amicitia adjunctum eſſe patiare. Vale.

EPISTOLA VIII.

ARGVMENTVM.

M. Licinius Craſſus, ejus P. Craſſi filius, qui ſeipſum, ne in manus incideret inimicorum, occidit, ut eſt in orationibus

Reſidere f. patior) Reſiduum manere, quod nempe ego amplius præſtiterim, quam acceperim. Cic. Antonio inter Epiſt. ad Att. XIV. Cæſar VII. B. G. c. 77. IDEM.

Res eas geſſi) In conſulatu. CONRAD.

Africanus) Minor, Scipio, Æmilianus dictus. IDEM.

Quod vererere, ne cujus animum off.) Ita Victorii editio, Pall. pr. ſec. Grut. Vatic. nam Pal. tert. Stewech. *vererere*, vulgo *verebare*. GEBHARD. Sed meus primus cum vulgatis: *quodve verebare*. Ex hac ſcriptura videtur manaſſe *quod vererere*. Nam in aliis libris fuiſſe *verere* Stewechianus oſtendit, omiſſa media ſyllaba in *verebare*, quod reponendum cenſeo. GRAEV.

Fuit, tamen non multo minorem, quam Lælium facile & in Rep.) Scripſi ſic auctoritate Victorii ac Vatic. codicis; nam in omnibus Pall. & Grut. *me*, non *tamen*; ſed *Lælium* non *Lælius* iidem omnes: ceterum *tibi* ex eorumdem omnium conſenſu ejeci. GEBHARD. *Me non multo minorem quam Lælium*) Sic recte Amſtelodam. & omnes Pall. *Tamen*, quod Victorius hic pro *me* ſubſtituit, adverſatur & loci hujus ſententiæ, & omnibus aliis codd. hinc ei non auſus ſum adſtipulari, ut Gebhardus fecerat. *Tibi* vero recte ejecerunt. Nam id nulli habent libri paullo vetuſtiores. GRAEV. *Lælius*) Cognomento Sapiens, qui de amicitia apud Ciceronem diſputat. CONRAD.

nibus pro Scauro, & pro Sextio, Romanorum opulentiſſimus, poſtremis diebus ſecundi conſulatus ſui, contra dirras & obnunciationes Atei tribuni plebis, de quibus Appianus, Plutarchus, Dio, in Syriam provinciam profectus eſt; cum apud Ciceronem in ejus generi Craſſipedis hortis cœnaſſet, ut legimus in epiſt. 9. lib. I. Ad eum Cicero in provinciam ſcribit, quam ſtudioſe dignitatem ejus in ſenatu defenderit: excuſat ſuperiorum temporum ſimultatem; conſtantiam & fidem poſt gratiæ reconciliationem pollicetur, affirmans ejus honeſtati & gloriæ nullo unquam ſe loco defuturum: quiddam etiam de ſuo in filium ejus P. Craſſum amore, ejuſque in ſe obſervantia interponit. Negotialis & moralis epiſtola: nam & actam in ſenatu rem narrat; & de reliquo tempore omnia ſtudia ſine ulla exceptione promittit. Scripta L. Domitio Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulcro Coss. qui Pompeio & Craſſo proxime ſucceſſerunt.

M. T. C. M. LICINIO P. F. CRASSO S. D.

QVantum meum ſtudium exſtiterit dignitatis, tuæ vel tuendæ, vel etiam augendæ, non dubito quin ad te omnes tui ſcripſerint. Non enim fuit aut mediocre, aut obſcurum, aut ejuſmodi, quod ſilentio poſſet præteriri. Nam & cum conſulibus & cum multis conſularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in cauſa, ſuſcepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis; veterique noſtræ neceſſitudini jamdiu debitum, ſed multa varietate temporum interruptum officium cumulate reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: ſed quædam peſtes hominum,

EPISTOLA VIII.

VEl tuendæ) Contra Atteium Trib. Vpl. & reliquos adverſarios, ep. 8. lib. I. CORRAD.

Cum Conſulibus) L. Domitio Ahenobarbo, & Appio Claudio Pulcro. IDEM.

Veterique noſtræ neceſſitudini) Quæ ante conjurationem Catilinæ fuerat. IDEM.

Interruptum officium) Maxime tempore conjurationis. IDEM.

Quædam peſtes hominum) Catonis & aliorum. IDEM.

Peſtem) De noxiis & peſſimis quibuſque dicunt Cic. II. Offic. c. 5. Flor. III. c. 6. de Piratis. Porcius Latro in Catilin. c. 11. adde Salluſt. Iug. c. 106. CORT.

Vxor

Digitized by Google

minum, laude aliena dolentium, & te nonnumquam a me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi. Sed exſtitit tempus optatum mihi magis quam ſperatum, ut, florentiſſimis tuis rebus, mea perſpici poſſet & memoria noſtræ voluntatis & amicitiæ fides. Sum enim conſecutus, non modo ut domus tua tota, ſed ut cuncta civitas me tibi amiciſſimum eſſe cognoſceret. Itaque & præſtantiſſima omnium feminarum uxor tua, & eximia pietate, virtute, gratia tui Craſsi, meis conſiliis, monitis, ſtudiis, actionibusque nituntur: & ſenatus populuſque R. intelligit, tibi abſenti nihil eſſe tam promtum, aut tam paratum, quam in omnibus rebus, quæ ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quæ ſint acta, quæque agantur, domeſticorum tibi litteris declarari puto. De me ſic exiſtimes ac tibi perſuadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidiſſe, ſed ut primum forum attigerim, ſpectaſſe ſemper, ut tibi poſſem quam maxime eſſe conjunctus. Quo quidem ex tempore memoria teneo, neque meam tibi obſervantiam, neque mihi tuam ſummam benevolentiam ac liberalitatem defuiſſe. Si quæ interciderunt, non

Uxor tua) Tertulla. CORRAN.

Tui Craſſi) Marcus & Publius Junior, quſ a Cæſare e Gallia cum mille equitibus remiſſus, nondum patrem fuerat ſecutus. IDEM.

Ut primum forum attigerim) Eloquentiam auſpicaturus, *die* (ut vocant) *tirocinii*. IDEM. *Ut pr. for. att.*) Hoc eſt, ab ineunte adoleſcentia, ſimul ac indui togam virilem depoſita prætexta, ab amicis deductus in forum, ut transcriberer in viros. Cic. lib. XV. epiſt. 16. *Qui poſtquam forum attigiſti, nihil feciſti, niſi pleniſſimum ampliſſimæ dignitatis*: pro quo in lib. XIII. epiſt. 10. dicit *in forum venire*. Suet. eſt *in forum deduci*. Solebant enim tum ab amicis deduci in forum atque in templa ſacrificandi cauſa. Ipſe dies, quo togam virilem capiebant, dicebatur *dies tirocinii*, & annus ille, *annus tirocinii*: qui pro captu adoleſcentum nonnumquam erat annus quartus, quintus, aut ſextus decimus. Certum enim non fuiſſe ſat multis argumentis oſtenderunt viri docti. Plerumque tamen fuiſſe quartum decimum ſatis apparet ex Servio, qui ad VII. Æn. notat, tirones anno quarto decimo exeunte togam virilem ſumſiſſe, quinto decimo armis ſe exercuiſſe in campo Martio, ſexto decimo exeunte ſtipendia mereri cœpiſſe. GRAV.

Neque mihi tuam ſummam benevolentiam ac liberalitatem defuiſſe) Erat Craſſus in amicos liberalis adeo, ut omnibus ſemper ejus domus pateret: pecunias inſuper ſine ullo fœnore mutuo traderet: & cum ſe militari gloria inferiorem animadverteret Pompeio, civilibus ſtudiis quam maximam poſſet auctoritatem & potentiam comparare nitebatur. Itaque petentibus o-

non tam re quam ſuſpicione violata, ea cum fuerint & falſa & inania, ſint evulsa ex omni memoria vitaque noſtra. Is enim tu vir es, & eum me eſſe cupio, ut quoniam in eadem reip. tempora incidimus, conjunctionem amicitiamque noſtram utrique noſtrum laudi sperem fore. Quamobrem tu quantum tuo judicio tribuendum eſſe nobis putes, ſtatues ipſe: &, ut ſpero, ſtatues ex noſtra dignitate. Ego vero tibi profiteor atque polliceor eximium & ſingulare meum ſtudium in omni genere officii, quod ad honeſtatem & gloriam tuam ſpectet: in quo etiamſi multi mecum contendent, tamen cum reliquis omnibus, tum Craſſis tuis judicibus omnes facile superabo: quos quidem ego ambo unice diligo, ſed in Marco benevolentia impari, hoc magis sum Publio deditus, quod me quamquam a pueritia ſua

muſibus præſto aderat officiis, patrociniis, pecuniarum etiam mutuis dationibus. Exiſtimo autem in ſupplicationibus ei decernendis laboraſſe Ciceronem. Idem certe Plutarchus eſt auctor, initio multas Meſopotamiæ civitates ſe ei ſponte dedentes, a Craſſo in fidem ditionemque receptas, Xenodotiam etiam vi captam. Quamobrem cum ſe Imperatorem appellatum iri putaſſet a militibus, ſpe ſua fruſtratus ſit. BERN. RVTIL.

Non tam re quam ſuſpicione violata) Nam a P. Clodio infeſtiſſimus eſſe meis fortunis prædicabaris. CORRADVS. *Si quæ intercideruntnon tam re, quam ſuſpicione violata*) Sic Pall. pr. quart. quint. Vatic. Victorii editio; vulgo. *ſi quæ interc. n. t. re q. ſuſp. violenta*. GERHARD. *Violatum*) Quod violaret. In fragmentis pro Gabinio: *Poſt reditum in gratiam ſi quid eſt commiſſum, id non negle&tum, ſed violatum putavit*: id eſt, non per negligentiam, ſed per fraudem commiſſum. Io. FR. GRON *Violata*. Cellarius olim vulgatum *violenta*, nec quid nec quare receperat; cum ne quidem Græcii editio, cui inhærere ſolet, agnoſcat. Sed iam Manutius contulit Cic. I. ad Att. ep. 16. Et ſic infra VI. ep. 22. Auton. Faſt. epigr. 1. *Vigilatas accipe noctes*. CORT.

In Marco benevolentia impari) Suſpectum: neque enim videtur poſſe dicere Marci erga ſe non eſſe parem benevolentiam, cum jam dixit, Craſſos ambos conſiliis, monitis, ſtudiis, actionibus ipſius niti. *F. at Marco benevolentiam impertio, ſic magis ſum Publio*. Act. II 18. *Tunc per multa ſigna benevolentiæ a bonis impertiuntur*. Vt ſic Ovid. I. Met. 370. Io. FR. GRON.

Hoc magis ſum Publio deditus, quod me, quamquam a pueritiæ ſemper, tamen hoc tempore maxime, ſicut alterum parentem & obſervat, & diligit) Non alienum puto Plutarchi verba apponere, quibus & origo inimicitiarum cum Craſſo, & conſuetudo cum filio continentur. *Conjurationis* (inquit in Craſſo) *ejus, quæ Catilina auctore cœpta omnem pene funditus evertit Rempub. conjicium atque participem fuiſſe Craſſum, non parva ſuſpicio fuit. Nam ex conjuratis quidam magna voce Craſſum compellans audituſ eſt. Attamen ejus verois nemo fidem habuit. Et M. Cicero conjurationis vindex aperte ſatis in oratione quadam in Craſſum & Cæſarem conjurationis illius non minima ex parte cauſam refert. Eam tamen orationem numquam, niſi poſt utriuſque mortem edere auſus eſt. In illa vero, quam de ſuo conſulatu habuit, Craſſum ad ſe noctu veniſſe refert, epiſtolam a Catilina miſſam tenentem, qua illum quaſi*

sua semper, tamen hoc tempore maxime, sicut alterum parentem & observat, & diligit. Has litteras velim existimes fœderis habituras esse vim, non epistolæ, neque ea quæ tibi promitto ac recipio, sanctissime esse observaturum diligentissimeque esse facturum. Quæ a me suscepta defensio est, te absente, dignitatis tuæ, in ea jam ego non solum amicitiæ nostræ, sed etiam constantiæ meæ causa permanebo. Quamobrem satis esse hoc tempore arbitratus sum hoc ad te scribere: me, si quid ipse intelligerem, aut ad voluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea sponte id esse facturum: sin autem quidpiam aut a te essem admonitus, aut a tuis, effecturum ut intelligeres, nihil neque te scripsisse, neque quemquam tuorum frustra ad me detulisse. Quamobrem velim ita & ipse ad me scribas de omnibus minimis, maximis, mediocribusque rebus, ut ad hominem amicissimum: & tuis præcipias, ut opera, consilio, auctoritate, gratia mea sic utantur in omnibus, publicis, privatis, forensibus, domesticis, tuis, amicorum, hospitum, clientium tuorum negotiis, ut, quoad ejus fieri possit, præsentiæ tuæ desiderium meo labore minuatur. Vale.

EPI-

quasi consilium ad firmandam conjurationem hortatur. Atque hac causa semper in posterum Ciceronis inimicus Crassus est habitus. Quod vero palam illum non infestabatur, filius impedimento fuit: qui cum studiorum ac disciplinæ amantissimus esset, vehementer Ciceronem diligebat, ejusque congressu ac familiaritate plurimum utebatur; adeo ut cum exsilio damnatus esset Cicero, P. Crassi filius una cum eo vestem mutaverit, atque alios adolescentes complures idem facere compulerit: tandem vero patrem etiam Ciceroni conciliavit. BRAND. RUTIL. *Oiss. & dil.* Quasi qui nutum observet eique obediat. Sic XIII. ep. 78. Plura Ciceronis congessimus ad ea Critpi lug. c. 10. *Colire, observate talem hunc virum.* CORT.

A puritia sua semper) Tamquam magistrum. CONRAD.

Sanctissime esse observaturum, diligentissimeque esse facturum.) Sic Pall. pr. sec. quint. Vatic. Grut. editio Victorii.: nec tamen dissentiunt Pal. quart. & Stewech. scripturæ, *sanctissime observaturum diligentissimeque esse fact.* GRONOV.

Aut ad voluntatem, aut ad commodum) Sic Cic. lib. I. epist. 3. 4. & 6. & epist. 5. hujus libri; & ep. 9. lib. VI. GRONOV.

Opera consilio, &c.) Hic nescio quid adfecta Cicero per plura Alyndera, quibus nihil concedunt illa Sidon. IV. ep. 1. *Neque illorum ferociam stoliditatemque, quæ secundum bellua ineptit, brutescit, accenditur, ridaremus, contemneremus, pertimescaremus*: qui, ut in aliis, ita in his fere nimius. CORT.

EPI-

EPISTOLA IX.

ARGVMENTVM.

P. Vatinius, qui tribunatum pl. gesserat Cæsare consule, omniaque ex ejus libidine administraverat, post consulatum in Illyricum a Cæsare dictatore missus, ut Appianus & Dio significant, commendat suam dignitatem Ciceroni contra malevolorum atque invidorum obtrectationes: rebus enim prospere gestis, supplicationes, missis ad senatum litteris, petebat. Cæsare IV. Consule, sine collega.

VATINIVS IMP. CICERONI SVO S. D.

SV. B. E. E. V. Si tuam consuetudinem in patrociniis tuendis servas, P. Vatinius cliens advenit, qui pro se causam dicier vult. Non, puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepisti. Ego autem quem potius adoptem, aut invocem, quam illum, quo defendente vincere didici? An verear, ne, qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit pro mea salute, is pro honore meo pusillorum ac malevolorum obtrectationes & invidias non prosternat atque obterat? Quare, si me, sicut soles, amas, suscipe me totum: atque hoc quidquid est oneris ac muneris

EPISTOLA IX.

VATINIVS IMP. CICERONI SVO) Ita concipitur inscriptio in Pall. sec. tert. quart. Gruteriano, Stewech. nam Pall. pr. quint. etiam illud IMP. extinguunt; vulgò prænominibus augent P. VATINIVS IMP. M. CICERONI. GEBHARD.

Patrociniis tuendis) Conservandis & tenendis. Cic. III. Offic. c. 4. CORT.

P. Vatinius) A Cæsare in Illyricum cum tribus legionibus missus, ut tributa imponeret, & obsides acciperet. CORRAD.

Cliens advenit) Sic est in editione Victorii, Pall. quatuor, Grut. Stew. (quibus accedunt Græv. prim. & Amstelod.) at quint. simplicius *Cliens venit*; vulgo *ad te venit*; paullo post Lambinus legit *qui pro se causam dicere vult*, quam lectionem in Pal. quart. reperi. Vulgata se omnium ceterorum auctoritate tuetur: & ipsa ratione; quidquid dicat Dionysius aut alii pro illo. GEBHARD.

Qui pro se causam) De supplicationibus obtinendis. CORRAD.

Repudiabis in honore) Imperatorem appellatum. IDEM.

Quem in periculo recepisti) Reum factum anno decimo fere ante epist. 8. lib. I. IDEM.

Qui potentissimorum hominum) Catonis, Favonii, & aliorum. IDEM.

Suscipe me totum) Non est ut hic vitio librarii repetitum perperam *me* solius Vaticani cod. auctoritate gemmemus. Nam & meus & alii libri vulgatam tuentur. GRÆV. *suscipe me me totum*) Sic quoque repetit editio Naugeria-

Digitized by Google

ris, pro mea dignitate tibi tuendum ac sustinendum puta. Scis meam fortunam, nescio quomodo, facile obtrectatores invenire, non meo quidem mehercules merito: sed quanti id refert, si tamen fato nescio quo accidit? Si qui forte fuerit, qui nostræ dignitati obesse velit, peto a te ut tuam consuetudinem & liberalitatem in me absente defendendo mihi præstes. Litteras ad senatum de rebus nostris gestis quo exemplo miseram, infra tibi perscripsi. Dicitur mihi tuus servus anagnostes fugitivus cum Vardæis esse: de quo tu mihi nihil mandasti: ego tamen terra marique ut conquireretur, præmandavi: & profecto tibi illum reperiam, nisi si in Dalmatiam aufugerit: & inde tamen aliquando eruam.

geriana sunt, quod sine scriptis non contigisse puto, scripsisseque *memet totum*. I. Gron.

Liberalitatem) Est studium de aliis bene merendi; ut lib. I. epist. 9 & X. epist. 3. Grav. Et id faciendi, quod mihi *libuerit*. Terent. Adelph. A. I. Sc. I. v. 31. Sall. Cat. c. 11. Cort.

Quo exemplo miseram, infra tibi perscripsi) Hoc est, exemplum, sive, ut barbari loquuntur, copiam epistolæ meæ ad Senatum de rebus gestis scriptæ, hisce litteris subjeci. Grav.

Tuus servus) Dionysius epist. 77. lib. XIII Conradus. *Tuus serv. anagnostes fugitivus*) Eruditi & opulenti homines inter alia ministeria habebant quoque, qui ipsis cœnantibus, lavantibus, aut vigilantibus noctu aut alio tempore libros vel aliorum, vel suos legerent, hos *anagnostas* Græco vocabulo, ut Cic. I. ad Att. epist. 9. *lectores* Latino appellarunt. Plinius lib. III. epist. 5. de avunculo suo: *Studebat in cœnæ tempus: super hanc liber legebatur, adnotabatur, & quidem cursim. Memini quemdam ex amicis, cum lector quædam perperam pronunciasset, revocasse & repeti coegisse*. Huc pertinet, quod paullo post ibidem subjicit: *Dum destringitur* (in balneo) *tergiturque audiebat aliquid, aut dictabat*. Quod & Carolum Magnum tenuisse Eginhardus in vita ejus auctor est: *Inter cœnandum*, inquit, *aut aliquod acroama, aut lectorem audiebat; legebantur ei Historiæ, & antiquorum Regum gesta*. Severus Imperator ipse legebat in mensa, & Poetas quidem; ut Lampridius in ejus vita auctor est. A. Buchnervs. Solebant isti servi lectores etiam quæstiones proponere, quod patet ex aliquot veterum scriptorum locis, ut Sueton. Tiber. LVI. Gell. lib. II. c. 22. init. & aliis. Locus autem, sive auditorium, ubi fiebant recitationes, ἀκροατήριον vocabant. Cic. lib. XV. ad Att. c. 17. Notaverunt quoque viri eruditi, *acroamata* deinde non tantum recitationes dictas, sed ipsos homines, qui solebant recitare aliquid scriptum eo nomine fuisse vocatos, in quo significatu dictum illud a Lampridio, quod Alexander Rom. Imp. *nanos & nanas, & meriones & vocales exoletos, & omnia acroamata, & pantomimos populo donaverit*. Adde Lambecium in Biblioth. Vindob. lib. II. p. 164. Cvp.

Cum Vardæis esse) Sic recte emendavit Manut. adstipulante Vatic. & Græevii libro primo, in quo, *cum Vardæi se esse*, nec non Victor. ed. aliisque libris melioribus. *Vardæi* Dalmatiæ populus; posteri *Apsirtes Ardiæos* dixerunt; in Glossario sunt *Bardei*; dicuntur & *Varalii*. Hos a mari in mediterranea Romani abegerunt; oram enim Dalmatiæ tenebant, coegeruntque agriculturæ vacare, teste Strab. Aldan, Ortelius.

Naro-

eruam. Tu nos fac ames. Vale. A. d. v. Idus Quintiles, ex castris, Narona.

EPISTOLA X.

ARGVMENTVM.

Scribit de Dionysio servo, de Catilio pirata, de rebus a se in Dalmatia gestis, pro quibus supplicationes sibi decerni postulat. Eodem anno, cum in urbem rediisset Cæsar.

P. VATINIVS CICERONI SVO S. D.

SV. B. E. E. Q. V. De Dionysio tuo adhuc nihil extrico: & eo minus, quod me frigus Dalmaticum, quod illinc ejecit, etiam hic refrigeravit. Sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam. Sed tamen omnia mihi dura imperas. De Catilio nescio quid ad me scripsisti deprecationis diligentissimæ. Apage te cum nostro Sexto Servilio: nam mehercule ego illum quoque amo: sed hujusmodi vos clientes, hujusmodi causas recipitis? hominem unum omnium crudelissimum, qui tot ingenuos, matresfamilias, cives R. occidit, arripuit, disperdidit, regiones vasta-

Narona) Liburniæ civitas, postea colonia facta, ad fluvium Naronem. Ptolemæo & *Narbona* dicitur, sicut & in hac & seq. epist. in antiquo Græcii libro; hodie *Narenta* dicitur. GRÆVIVS.

EPISTOLA X.

DE Dionysio tuo adhuc nihil extrico) Hoc est, de Dionysio tuo nihil adhuc audivi, ubi lateat. GRÆV.

De Catilio nescio quid ad me scripsisti) De Catilia familia non memini me apud scriptores quidquam legisse; quo fit, ut suspicer legendum esse *C. Atilio*. F. VRSIN. Sed neque hic dicitur Romanum fuisse *Catilium*, sed piratam ex Dalmatia. GRÆV.

Ego illum quoque amo) Quia dixerat *nostro*, quod est amantium. I. ep. 9. CORT.

Qui tot ingenuas matres familias, cives R. occidit) Vetus omnino codex elegantiorem & sinceriorem lectionem habet, quam nos accepimus. Non enim *ingenuas matresfamilias* appellat. Matres enim familias & probatas mulieres, & nobiles intelligimus, sed *ingenuos*, *matresfamilias* separatim de diversis generibus: ut Orat. VI. in Verrem: *Misso adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas*. Pueros enim ingenuos & honesto loco natos nefas erat stuprare. Nam in mancipiis, & libertinis quasi impune libidinem suam exercebant. Quod autem addit *cives Romanos*, tribusque verbis tria hæc nefaria scelera exaggerat, oratorie est & gravissime dictum. Cujus tam elegantis locutionis nullum in vulgatis codicibus vestigium inerat. VICTORIVS.

timul

vaſtavit? Simius non ſemiſsis homo contrà me arma tulit, & eum bello cepi. Sed tamen, mi Cicero, quid facere poſſum? Omnia mehercule cupio, quæ tu mi imperas. Meam animadverſionem & ſupplicium, quo uſurus eram in eum, quem cepiſſem, remitto tibi & condono. Quid illis reſpondere poſſum, qui ſua bona direpta, naves expugnatas, fratres, liberos, parentes occiſos, actiones expoſtulant? Si me-

Simul vero ſemiſſis homo) Longe alia eſt in antiquis codicibus lectio, quam libenter arripuimus: *Simius non ſemiſſis*. *Simiolum* etiam Cicero, quem irridet, appellat, & qui ſuis inimicitiis propter humilitatem ejus & ſordes indignus eſſet. Græci quoque quos contemnunt, ita vocant, ut Ariſtophanes in Ranis: Ου δ' ὁ πιθηκος ἑτος γ', ὁ νυν ενοχλων Κλεωνυμος ὁ μικρος, *Vel ſimius iſte, qui nunc moleſtus eſt, Cliganes inquam parvus*: ut duobus hic modis Catilium ignominioſe appellet, & vocando ipſum *ſimium*, & ne viliſſimo quidem pretio illum dignum eſſe dicendo. Victor. *Semiſſis*) *Semivir*. Sed hic locus ſic etiam legitur: *Simius, non ſemiſſis homo*. Conrad. *Simius non ſemiſſis homo*) Sic Victorius & eum ſecutus Lamb. reperiturque in Vaticano; nec divertit longius Pal. pr. *Simus non ſemiſſis homo*; reliqui vel, *ſi minus non ſervus ſit*; vel *ſi minus non ſervus ſit homo*; vel etiam aliter, quod non operæ pretium eſt adnotare; vulgo, *ſimul vero ſemiſſis homo*. Paullo ante Pall. omnes, Grut. Stewech. *qui tot ingenuas*, &c. Gebhard. *Non ſemiſſis*. Id eſt viliſſimi ac nullius pretii. Ceil.

Actiones expoſtulant) Ita legendum eſt, quemadmodum etiam vetuſti codices habent: non ut Manutii in priore & poſteriore ſua editione ſcripſerunt, *actione expoſtulant*. In Verrem, *actionem ejus rei poſtulant*. P. Victor. *Actione expoſtulant*) Victorius edidit, *actiones expoſtulant*, quomodo & nonnulli codd. Memm. habent. Ego lectionem receptam retinui, quæ & in aliis quibuſdam manuſcriptis libris reperitur. *Actionem* autem interpretor, actionem legis: qualis eſt actio furti, actio ſervi corrupti, & ſimiles. Lambin. Sed *actiones* conſtanter legunt Medicæus, & fidus ejus comes antiquus ille meus codex, Amſtelodam. Mentel. quatuor Pall. pluresque alii, quos viderunt Manutius & Lambinus: quod cur repudiemus cauſa nulla eſt. Nam *expoſtulare actionem* eſt petere a prætore in urbe, aut proprætore in provincia agendi contra hunc aut illum copiam, ſicuti *dare actionem* dicebatur prætor, quos admittebat ad agendum, hoc eſt, jus ſuum perſequendum in judicio; ſic *intendere actionem*, & *inſtruere actionem*, ſæpe legitur. Pro vulgata tamen *actione expoſtulare* ſtant Vaticanus, & princeps Palat. forſan ſcripſit Vatinius, *actione poſtulare*; illud *ex* natum eſt ex vitioſa repetitione litteræ *e*. *Actione* autem *poſtulare* dicitur, ut *actione experiri*. *Poſtulare* eſſe accuſare, tritum eſt & pervulgatum. Suet. Iul. XXIII. *Mox ipſe a L. Antiſtio Trib. pleb. poſtulatus, appellato demum collegio, obtinuit, cum reip. cauſa abeſſet, reus ne fieret*. Sic *poſtulationes* ſunt accuſationes, actiones: apud eumdem in Ner. VII. *Celeberrimis patronis non translatitias, ut aſſolet, & breves, ſed maximas plurimaſque poſtulationes certatim ingerentibus*. Et *poſtulator*, ibid. cap. 14. eſt accuſator: *In juriſdictione poſtulatoribus, niſi ſequenti die, ac per libellos, non temere reſpondit*. Grav. Si ſalva eſt lectio, ita eam interpretarer: *Poſtulant, ut publico judicio accuſent & probent, bona ſua direpta, naves expugnatas eſſe*. Nam *actiones expoſtulare*, eſt *poſtulare ut agant & probent*. Hæc cenſeo. Quod ſi quis dicat Præpoſitionem *propter*, penes *bona direpta* eſſe omiſſam; aut poſitum eumdem eſſe, quem II. ep. 6. expoſuimus, non ita prope veritati accedet. Corr.

Appii

mehercules Appii os haberem, in cujus locum ſuffectus ſum, tamen hoc ſuſtinere non poſſem. Quid ergo eſt? Faciam omnia ſedulo, quæ te ſciam velle. Defenditur a Q. Voluſio, tuo diſcipulo, ſi forte ea res poterit adverſarios fugare: in eo maxima ſpes eſt. Nos, ſi quid erit iſtic opus, defendes. Cæsar adhuc mihi injuriam facit de meis ſupplicationibus; & rebus geſtis Dalmaticis adhuc non refert: quaſi vero non juſtiſsimi triumphi in Dalmatia res geſſerim. Nam ſi hoc exſpectandum eſt dum totum bellum conficiam, viginti oppida ſunt Dalmatiæ antiqua, quæ ipſi ſibi adſciverunt amplius ſexaginta: hæc niſi omnia expugno, ſi mihi ſupplicationes non decernuntur, longe alia conditione ego ſum, ac ceteri imperatores. Ego poſt ſupplicationes mihi decretas in Dalmatiam profectus ſum: ſex oppida vi oppugnando cepi: unum hoc quod erat maximum, quater a me jam captum: quatuor enim turres, & quatuor muros cepi; & arcem eorum totam: ex qua me nives, frigora, imbres detruſerunt: indigneque, mi Cicero, oppidum captum & bellum jam confectum relinquere ſum coactus. Quare te rogo, ſi opus erit, ad Cæſarem meam cauſam agas, meque

Appii os) Audaciam, impudentiam. CORRAD. *Si me hercule Appii os haberem*) Hoc eſt, ſi eſſem tam impudens, ut eſt Appius, ore ſcilicet duriſſimo. *Os* ſæpe dicitur impudentia, homo impudens. Ovid. epiſt. Helen. ad Paridem:

Nec tibi plus cordis, ſed minus oris adeſt.

Vid. Manut. ad hunc locum & Caſaub. ad Suet. Ner. II GRAEV.

In cujus) Iampridem apud Euboicum ſinum mortui. CORRAD.

Locum) In auguratu: niſi me conjectura fallit. Nam provinciam qui ſignificare poſſit, non video. IDEM. *In cujus locum ſuffectus ſum*) Cui ſucceſſi in provincia Illyrico; non eſt autem hic Appius, ad quem Cicero lib. III. ſcribit, quippe qui bello civili periiſſet. Val. Max. I. 6. ſed alius, qui rexit Illyricum A. V. C. 706, Cæſare Dictat. II. I. F GRON.

Oppida antiqua) Quæ propterea μητροπολεις, *urbes matrices* dicuntur, de quibus vide Valeſium ad Excerpt. Peireſc. p. 6. 7. Sed non de *coloniis* tantum, ſed etiam de iis novitiis urbibus; quæ victæ in nomen gentemque imperantium conceſſere, loquitur; de quibus, ut & de ceteris, eleganter Seneca Conſol. ad Helv. c. 6. CORT.

Ego poſt ſupplicationes mihi decretas) In quibuſdam libris ab hoc loco naſcitur epiſtolæ novæ principium, ita ut ex hac X. fiant duæ, X. & XI. Nos unam facimus, ut probabilius eſt. LAMBIN. Vide & not. P. Manut. GRAEV.

Vi oppugnando cepi) Alterum ex his ſatis fuiſſet, vel *vi*, vel *pugnando* capere. Sed conjungit etiam Hirtius de B. Afric. c. 36. ubi non debuiſſet Ciaconius refingere *vi & pugnando*. Sed diſtinctio adponenda, quam male & hic, & in Hirtio editores omittunt: pariter ac Cic. VI. Verr. c. 56. de Haruſp. Reſp. c. 58. CORT.

Ad Cæſarem meam cauſam agas) Apud Cæſarem Dictatorem: quo paullo poſt inter-

Digitized by Google

que tibi in omnes partes defendendum putes; hoc existimans, neminem te tui amantiorem habere. Vale. D. N. Decembribus, Narona.

EPISTOLA XI.

ARGVMENTVM.

Respondens Vatinii litteris, quæ non exstant, ornat eum grati animi laude; sua studia pollicetur: uxori præsto futurum in omni re, significat. In extrema epistola rogat de Dionysio servo; Dalmatis imprecatur. Eodem anno, aut qui proxime secutus est.

M. T. C. P. VATINIO IMPERATORI S. D.

GRata tibi mea esse officia non miror: cognovi enim te gratissimum omnium: idque numquam destiti prædicare; nec enim tu mihi habuisti modo gratiam, verum etiam cumulatissime retulisti. Quamobrem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te & eadem voluntate cognosces. Quod mihi feminam primariam, Pompeiam, uxorem tuam commendas, cum Sura nostro statim tuis litteris lectis locutus sum, ut ei meis verbis diceret, ut, quidquid opus esset, mihi denunciaret: me omnia, quæ ea vellet,

interfecto, Vatinius ab Illyriis superatus, Dyrrachium confugit, & postea venienti M. Bruto portas aperuit, & exercitum tradidit. CORRAN.

EPISTOLA XI.

Tv mihi habuisti modo gratiam) Pro defensione, & laudatione. CONRADVS.

Reliquis tuis rebus omnibus) Id est, in rebus tuis: vide notas II. epist. 1. & confer IV. ep. 6. de tribus autem Adjectivis uni Substantivo junctis, III. ep. 4. de *pari studio* IV. ep. 15. Sed sic hoc loco idem *casus* aliquoties concurrit, quod magistelli nostri peccatum in elegantiam existimant. Sed indulget sibi Livius XXXI. c. 1. ubi Gronovium vide, & alia ad Sall. Cat. c. 11. *armis recepta republica*. CORT.

Vt, quidquid opus esset, mihi denunciaret) Hoc est, quacumque in re mea opera & consilio indigerent, me arcesserent. *Denunciare* enim concise interdum significat, *jubere ut adsit & ad se veniat, arcessere*. Brutus & Cassius ad Anton. lib. XI. ep. 2. *Illud valde leve est ac nugatorium, ea re denuntiatum esse veteranis, quod de commodis eorum mense Junio laturus esses*; hoc est, ideo veteranos fuisse arcessitos in urbem. Idem lib. XIII. ep. 77. *Atque ut hoc tui necessarii sciant, hoc me animo erga te esse, velim facias eos certiores, ut si quid tibi opus sit, ne dubitent mihi jure suo denunciare*. Sic *denuntiare testimonium alicui*: in Orat. pro Sex. Rosc. & sæpe apud ICtos est jubere aliquem præsto esse in judicio

let, summo studio curaque facturum: itaque faciam, eamque, si opus esse videbitur, ipse conveniam. Tu tamen ei velim scribas, ut nullam rem neque tam magnam, neque tam parvam putet, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur. Omnia quæ in tuis rebus agam, & non laboriosa mihi, & honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, confice: quamcumque ei fidem dederis, præstabo. Si vero improbus fuerit, ut est, duces eum captivum in triumpho. Dalmatis dii male faciant, qui tibi molesti sunt. Sed, ut scribis, brevi capientur, & illustrabunt res tuas gestas; semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

EPISTOLA XII.

ARGVMENTVM.

Petit a Lucceio, historiarum scriptore, ut res a se in consulatu gestas litteris mandet, ut separato volumine, ut statim, ut majore cum laude, quam historiæ leges aut veritas ipsa patiatur. Argumentum proponit a principio conjurationis Catilinæ ad reditum suum ab exsilio: in qua temporum varietate summam inesse delectationem, tum rationibus ad probandum aptis, tum etiam Epaminondæ ac Themistoclis docet exemplo. Et, ut impetret facilius, aucupatur ejus gratiam laudationis artificio. Denique, si non impetret, ipsum de se, licet invitum, scripturum esse significat. Est autem, si nimiam laudis cupiditatem excipias, quo vitio nonnihil Cicero noster laboravit, egregie scripta epistola,

dicio ad dicendum testimonium. Sic & Græcis παρρησία hoc sensu accipitur. GIPHANIVS.

Quamcumque ei fidem dederis præstabo) Hoc est, quidquid ei meo nomine de impunitate promiseris, servabo. GRAV.

Duces eum captivum in triumpho) Quis non animadversione dignam deputet scripturam Pall. pr. quinct. *ducea eum in triumpho captum*: interim quoque Pall. sec. tert. Grut. Stewech. *ceptum*, non ut vulgatum *captivum*. GEBHARD.

Habiti sunt bellicosi) Et ideo magis illustrabunt res tuas, qui illos viceris. CONRAD Efferum genus, Floro IV. c. 12. & qui XX. & CC. annos rebelles fuerunt, antequam ad certam confessionem pacati sunt imperii, Vellei. II. c. 90. ipsum Vatinium, quem Cæsar iis imposuerat, acie superarunt, sed Octavianus tandem plene subegit, Dio XLIX. p. 414. CORT.

Epi-

Digitized by Google

ſtola, ut ſæpiſſime lecta ſatietatem tamen numquam afferat: ideoque cum ad Atticum ſcriberet epiſtola 6. lib. IV. Epiſtolam, *inquit*, Lucceio quam miſi, qua, res meas ut ſcribat, rogo, fac ut ab eo ſumas: valde bella eſt. *Lucceii reſponſio deſideratur: reſpondiſſe tamen ac pollicitum, velle ſe roganti morem gerere, ex eadem ad Atticum epiſtola conſtat; ex qua etiam intelligitur, hanc eſſe ſcriptam Marcellino & Philippo Coſſ.*

M. C. L. LVCCEIO Q. F. S D.

COram me tecum eadem hæc agere ſæpe conantem deterruit pudor quidam pæne ſubruſticus, quæ nunc expromam abſens audacius. Epiſtola enim non erubeſcit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut noſtrum ſcriptis illuſtretur & celebretur tuis; quod etſi mihi ſæpe oſtendis te eſſe facturum, tamen ignoſca: velim huic feſtinationi meæ. Genus enim ſcriptorum tuorum etſi erat ſemper a me vehementer exſpectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quam celerrime res noſtras monumentis commendari tuis. Neque enim me ſolum commemoratio poſteritatis ad ſpem quamdam immortalitatis rapit: ſed etiam illa cupiditas, vel ut auctoritate teſtimonii tui, vel indicio benevolentiæ, vel ſuavitate ingenii, vivi per-

EPISTOLA XII.

M. C. S. D. L. LVCCEIO Q. F.) M. Quod in Mediceo codice conſtanter ſervatum animadvertimus; id ipſi quoque cuſtodivimus, *Lucceius* ſc. eſſe illius nomen, non Lucceius. Quod quamvis parvi momenti eſſe videatur, non multi quoque laboris eſt retinere, poſtquam antiquis monumentis fidem habere volumus: præterquam quod ſemper hic per duo CC ſcribitur, vidimus etiam Romæ in antiquo lapide hoc nomen ita ſcriptum eſſe.

D. M.
LVCCEIÆ
SECVNDINÆ
TI. CLAV.

PRISCVS VITRICVS
VIX. AN. II. MEN. V.

Sed alium etiam Aretii eſſe ſcimus, in quo idem nomen eodem pacto ſcriptum ſit. VICTOR. *L. Lucceio*) De hac epiſtola ſic ad Atticum ſcribit: *Epiſtolam, Lucceio quam miſi, qua, res meas ut ſcribas rogo, fac ut ab eo ſumas: valde bella eſt; eumque ut adpropere, adhorteris, & quod mihi ſe ita facturum reſcripſit, agas gratias.* CONRADVS.

Quæ nunc expromam abſens audacius) Sic omn. Pall. Grut. Stewech. Pack. editio princeps, ac Victorii (ſic & Amſtelodam. Mentel. & Græv. duo, niſi quod in primo *exprobam*, in ſec. *exprimam*:) ſubſtituerunt *exponam*, cauſam

Digitized by Google

perfruamur. Neque tamen hæc cum ſcribebam eram neſcius, quantis oneribus premerere ſuſceptarum rerum, & jam inſtitutarum: ſed quia videbam Italici belli, & civilis hiſtoriam jam a te pæne eſſe perfectam, dixeras autem mihi te reliquas res ordiri, deeſſe mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares conjuncte ne malles cum reliquis rebus noſtra contexere, an, ut multi Græci fecerunt, Calliſthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius Numantinum: qui omnes a perpetuis ſuis hiſtoriis ea, quæ dixi, bella ſeparaverunt: tu quoque item civilem conjurationem ab hoſtilibus externiſque bellis ſejungeres. Equidem ad noſtram laudem non multum video intereſſe: ſed ad properationem meam quiddam intereſt non te exſpectare, dum ad locum venias, ac ſtatim cauſam illam totam & tempus arripere. Et ſimul ſi uno in argumento unaque in perſona mens tua tota verſabitur, cerno jam animo, quanto omnia uberiora atque ornatiora futura ſint. Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam (poteſt enim mihi denegare occupatio tua), deinde etiam, ut ornes me, poſtulem. Quid ſi illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, qui ſemel verecun-

ſam addidiſſe debebant. GERHARD.

Italici belli) De hoc vide Flor. III. 17. Appian. I. de Bell. Civ. & Epit. Liv. LXXI. & ſeq. GRAV.

Civilis) Nimirum Mariani, de quo vid. Flor. III. 21. Liv. Ep. 77. & ſeq. Appian. lib. I. de Bell. Civ. & Plutarch. in vit. Marii. IDEM.

Deeſſe mihi nolui) *Propter commodum meum* faciendum putavi. Similes Macrologias adnotavi III. ep. 10. Tacitus XIV. Ann. c. 39. CORT.

Cum reliquis rebus noſtra contexere) Malim legi *noſtras*. LAMBIN.

Calliſthenes Troicum bellum) Vide de hoc Calliſthene & ejus ſcriptis Gerard. Voſſ. I. de Hiſt. Græc. cap. 9. De hoc Bello vero vide Homerum, & Dictyn Cretenſem, alioſque. GRAV.

Timæus Pyrrhi) Fuit domo Siculus, Tauromenita, vixit tempore Agathoclis, cum bellum Tarentinum a Pyrrho gereretur in Italia: vide de ejus vita & ſcriptis G. Voſſ. de Hiſt. Græc. lib. I. cap. 12. De hoc bello vero vide Flor. lib. I. cap. 18. Liv. ep. lib. XII. & ſeqq. Plutarchum in vita Pyrrhi. IDEM.

Polybius Numantinum) Vixit temporibus Ptolemæi Philometoris. De quo vid. Ger. Voſſ. lib. I. de Hiſt. Græc. cap. 19. De bello vero Numantino vid. Flor. II. 18. epit. Liv. LVII. & ſeqq. Vell. II. 4. IDEM.

Perpetuis hiſtoriis) Geſtis *continentibus*, Siſennæ verbis apud Gell. XII. c. 15. quibus opponit *vellicatim* ſcribere, quod Sall. Cat. cap. 4. *carpsim* dixit. Sic *perpetuum carmen* Ovid. I. Metam. v. 3. CORT.

Vt ornes me poſtulem) Legendum cenſeo, *ut ornes mea*, quam lectionem adjuvat id quod ſequitur, *quid ſi illa tibi*, &c. & illud aliquanto remotius, *ut & ornes ea vehem.* &c. LAMBIN.

In eo

cundiæ fines tranſierit, eum bene & naviter oportet eſſe impudentem. Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut & ornes ea vehementius etiam, quam fortaſſe ſentis, & in eo leges hiſtoriæ negligas: gratiamque illam, de qua ſuaviſsime quodam in proœmio ſcripſiſti, a qua te deflecti non magis potuiſſe demonſtras, quam Herculem Xenophontium illum a voluptate: ea ſi me tibi vehementius commendabit, ne adſpernere: amorique noſtro plusculum etiam, quam concedet veritas, largiare. Quod ſi te adducemus, ut hoc

In eo leges hiſtoriæ negligas) Quæ ſunt, ne quid falſi dicere audeat: deinde ne quid veri non audeat; ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis. CONRAD.

A qua te affici non magis potuiſſe) Quidam pro *affici*, *allici* legunt, quæ varietates oriuntur ex ambigua & corrupta antiqua lectione; in melioribus enim codicibus *affecti* ſcriptum eſt: quam vocem nos etiam diligenter conſideravimus, cenſuimuſque tutius legi poſſe *flecti*, non omnino nimis longe a priſcorum exemplariorum veſtigiis, & fortaſſe ſententia non inepta. Exiſtimamus enim ut ferme colligitur ex verbis Cic. Lucceium de gratia in quodam proœmio ſuarum hiſtoriarum ſcripſiſſe, ut ſe diceret libere & vere hiſtoriam explicaturum: nec umquam potuiſſe tantum alicujus in ſe gratiam, ut a veritate & fide rerum geſtarum diſcederet. Quamvis enim ſæpe gratia hortata eſſet, ut amicorum rationem haberet in rebus exponendis, ad ſeque vocaſſet, ſe ut dixerit non magis potuiſſe flecti & de via recta deduci, quam Hercules a voluptatis illecebris ſibi oſtenſis, & propoſitis flecti & arripi potuerit. Si cui noſtra lectio minus placebit, ipſe meliorem excogitet; ideo antiquæ lectionis omnibus copiam fecimus, ut quivis judicet, an nos conjectura feſellerit, & ſi queat, ipſe meliorem inde eliciat. VICTOR. *A qua te affici non magis potuiſſe demonſtras*) P. Victorius edidit, *a qua te flecti*. Ego vulgatam lectionem, quia eam aliquot veterum librorum auctoritate confirmatam animadverti, ferri ac retineri poſſe exiſtimavi. LAMB. *A qua te affici non magis potuiſſe demonſtras*) Eſt ita in omnibus fere libris tam calamo exaratis, quam impreſſis, niſi quod in Pall. tert. quint. & *qua te affici*. Victorius ex conjectura *flecti*, unde alii *deflecti*; ante omnes Egnatius *allici*; nos tot librorum conſenſum conjecturæ prætulimus: quamquam eamdem confirmet Vaticanus. GRÆV. Quam præſtans ſit ille liber meus toties laudatus, hic quoque locus argumento eſt. Nam quod in Mediceo corrupte ſcribebatur *affecti*, unde colligit P. Victorius legendum eſſe, *flecti*, quamvis nulli auctor ſit hanc lectionem pro vera, quippe quæ non ex libris, ſed conjectura nata ſit, recipiendi; id in meis membranis emendate ſcribitur, tantum duabus litteris auctius, *a qua te deflecti*. Et ſic quoque in alio quodam vetere codice legi margines Lambinianæ editionis docent; in Vaticano vero *flecti*. Reponenda itaque vera lectio, nec in poſterum quiſquam de ea, credo, dubitabit. Nam *de* in *deflecti* in meo codice natum eſt ex præcedente *te*, quod male repetitum poſtea in *de* converſum eſt, & *eo flecti* adhæſit. Nam *deflecto* numquam legitur, niſi addita re, a qua quis deflectitur: ut in orat. pro Quintio: qui *ſemel a veritate deflexit*. Dixit igitur Lucceius, ſe ob nullius gratiam & favorem, licet eum amet maxime, potuiſſe flecti, ut a vero in hiſtoria ſcribenda ſe paſſus ſit abduci. GRÆV.

Quam Herculem Xenophontium illum) Dicente tamen Prodico, ut ſcribit Cicero lib. I. de Officiis. CORN.

hoc ſuſcipias, erit, ut mihi persuadeo, materies digna facultate & copia tua. A principio enim conjurationis usque ad reditum noſtrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici poſſe: in quo & illa poteris uti civilium commutationum ſcientia, vel in explicandis cauſis rerum novarum, vel in remediis incommodorum, cum & reprehendes ea, quæ vituperanda duces, & quæ placebunt, exponendis rationibus comprobabis, & ſi liberius, ut conſueſti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, inſidias, proditionem notabis. Multam etiam casus noſtri tibi varietatem in ſcribendo ſuppeditabunt, plenam cujuſdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo tenere poſsit. Nihil eſt enim aptius ad delectationem lectoris, quam temporum varietates, fortunæque viciſsitudines; quæ etſi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. Habet enim præteriti doloris ſecura recordatio delectationem. Ceteris vero nulla perfunctis propria moleſtia, caſus autem alienos ſine ullo dolore intuentibus, etiam ipſa miſericordia eſt jucunda. Quem enim noſtrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum qua-

Reditum noſtrum) Ab exſilio. In.

Modicum corpus) Hoc eſt, librum, volumen. In II. ad Q. Fratrem, ep. 12. *Sed utros ejus habueris libros* (*duo enim ſunt corpora*) *an utrosque neſcio*. Vitruv. *Cum corpus architecturæ ſcriberem*. Eodem modo Græcis σωμα dicitur, & σωματιον. Cic. VI. ad Att. ep. 1. *Hoc tuum σωμα curabo ut habeas*. Heſych. Πλιας εν Ομηρῳ σωματιον. Sic & Corpus Iuris eodem ſenſu. Gr.

Illa poteris uti civilium commutationum ſcientia) Cum ſcias quare civiles commutationes fiant, ea ſcientia uti poteris, & ita ad rem accedere: quod poſtea fecit Salluſtius. Corn.

Quæ vehementer animos hominum in legendo ſcripto retinere poſſit) Codex meus, quem primum ſaleo nominare, & ſane bonitate, ſi diſceſſerimus a Medicæo, primus eſt omnium eorum, quos viri docti viderunt, aperit vitioſam hujus loci ſcripturam. In illo enim ſic exaratum inveni: *Quæ vehementer animos hominum in legendo te ſcriptore tenere poſſit*. Hoc eſt, in legendo, ſi tu ea memoriæ prodideris, valde poſſint lectores oblectare & ſic afficere, ut lectionis eos tædium non capiat. *Tenere* autem ſæpiſſime eſt delectare, voluptate afficere. Cic. IV. Acad. *Adhibita vero exercitatione & arte, ut oculi pictura teneantur, aures cantibus, quis eſt, qui non cernat, quanta vis eſt in ſenſibus?* Id. V. de Fin. *Vt pompæ, ludus, atque ejuſmodi ſpectaculis teneantur*. Plin. IV. ep. 13. *Quo genere ſpectaculi ne leviſſime quidem teneor*. Cic. VII. ad Fam. ep. ult. *Caſſius tuus & Dolabella noſter, vel potius uterque noſter, ſtudiis iiſdem tenentur*. Ovid. IV. Metam.

—— *Verſum cum ſimilace flores*
Præterea, dulcique animos novitate tenebo. Grav.

Epaminondas) Lege Probum in vita. Corn.

The-

quadam miſeratione delectat? qui tum denique ſibi avelli jubet ſpiculum, poſtea quam ei percontanti dictum eſt, clypeum eſſe ſalvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cujus ſtudium in legendo non erectum Themiſtocli fuga redituque retinetur? Etenim ordo ipſe annalium mediocriter nos retinet, quaſi enumeratione faſtorum. At viri ſæpe excellentis ancipites variique caſus habent admirationem, exſpectationem, lætitiam, moleſtiam, ſpem, timorem: ſi vero exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundiſsima lectionis voluptate. Quo mihi acciderit optatius, ſi in hac ſententia fueris, ut a continentibus tuis ſcriptis, in quibus perpetuam rerum geſtarum hiſtoriam complecteris, ſecernas hanc quaſi fabulam rerum eventorumque noſtrorum. Habet enim varios actus multaſque actiones & conſiliorum, & temporum. Ac non vereor, ne aſſentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, cum hoc demonſtrem,

Themiſtocli fuga red. ret.) Vetera exemplaria *Themiſtocli* ratione veteris declinationis, qua dandi caſum in hujuſcemodi nominibus pro generandi ponebant, ut *Ulyſſi* pro *Ulyſſis*, *Achilli* pro *Achillis*: ſic etiam in noſtro probatiore codice ep. ad Att. lib. XIII. *Non vides ipſum illum Ariſtoteli diſcipulum*, pro *Ariſtotelis*. Item ad Att. lib. IX. *Et L. conſilia, ac Theophani perſequamur*. Et eodem lib. etiam in vulgatis, *Ariarathes Ariobarzani filius*, pro *Ariobarzanis*. Hanc rem priſci & recentiores Grammatici adnotarunt, plurimis ex Virgilio, & ex oratoribus etiam, & Hiſtoricis exemplis adductis. VICTORIVS. *Redituque retinetur*) Quamvis non redierit Themiſtocles, ut ſcribit Plutarch. in vita: tamen qui legunt de fuga, ita retinentur, quaſi is reditutus ſit. Sunt tamen qui hoc loco legant, *exituque*. COMM. *Redituque retinetur*) Nonnulli legunt *obituque* pro *redituque*, alii *exituque*: alii hoc totum *redituque* delent, neque quidquam in ejus locum ſubſtituunt. LAMB. *Erectum Themiſtocli fuga redituque retinetur*) Non habent *Themiſtoclis* Pall. ſec. rert. quart. Medicæus, Vatic. editio Victorii; pro *erectum* vero Pall. ſec. quart. *rectum*: quint. *rectum*. Stewech. *erecta*; unde Guilielm. *Erechtei*, quod non probo: deinde *tenetur* non *retinetur* agnoſcit idem Stewech. ac Pal. quint. Grut. GEBHARD. *Themiſtocli* habet etiam Græviii prim. vid. Gerard. Voſſ. lib. II. de Anal. cap. 9. GRÆV. *Redituque*. Ad hæc verba Manutius ſcribit: *Reditum Themiſtoclis poſt fugam non invenio*. Hac re permotus Hieronymus Ferrarius legendum opinabatur, reſte eodem Manutio, *interitu* pro *reditu*. Aliis placet *exitu* reſcribere, aliis *obitu*: alii plane audent *redituque* delere. Sed hæc omnia ab antiquis libris diſſentiunt. Mihi dubium non eſt, quin Cicero ἁμαρτημα μνημονικον admiſerit, Themiſtocli tribuens, quæ de Alcibiade ſcripta reliquerunt Hiſtorici. Scribere igitur Cicero debebat, immo volebat, *Alcibiadis*, ſed imprudens poſuit *Themiſtoclis*: id quod notare Criticus debet, non emendare. HEUMANN.

Vt a continentibus tuis ſcriptis, in quibus perpetuam rerum geſtarum hiſtoriam complecteris) Forte: *Vt a continentibus tuis ſcriptis, quibus perpetuam rerum geſtarum gloriam complecteris*. LAMB.

ſtrem, me a te potiſsimum ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui quid ſis, nescias; & qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quam eos, qui laudent, aſſentatores arbitrere. Neque autem ego ſum ita demens, ut me ſempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipſe quoque in me commendando propriam ingenii gloriam conſequatur. Neque enim Alexander ille gratiæ cauſa ab Apelle potiſsimum pingi, & a Lyſippo fingi volebat: sed quod illorum artem cum ipſis, tum etiam ſibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices corporis ſimulacra ignotis nota faciebant: quæ vel ſi nulla ſint, nihilo ſint tamen obſcuriores clari viri. Nec minus eſt Spartiates Ageſilaus ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam

Qui quid ſis neſcias) Sic habent omnes libri vulgati: & ita edidit P. Victorius. Nonnulli libri MSi habent, *qui, qui ſis, neſcias*; quos ſequor potius. LAMB. *Qui quid ſis neſcias*) Commendat hanc lectionem ipſa veritas, quam ſecuti quoque ſunt Victorius ac Manutius. Lambinus tamen ait in omnibus editis haberi *quidquid ſcis neſcias*, adſtructumque eam ibat Guilielmius ex Milite Plautina; ſequi tamen ſe malle teſtatur Lambin. quod in nonnullis MSis reperiſſet *qui qui ſis neſcias*. Pall. prim. ſec. quart. quint. item prima editio præferunt, *tu is es, qui ſis neſcius*. Pal. tert. Grut. *qui ſcis neſcius*. In Mediceo fuiſſe notat Egnatius, *neque enim tu es is qui id neſcias*. Architectetur quod cuilibet optimum videtur, mihi edita eſt omnium integerrima. GRON. *Qui quid ſis neſcias*) Qualis & quantus ſis. Neutrum de Maſculinis dici, adnotatum ad IV. ep. 4. *Quid* autem ad qualitatem pertinere egregie exſecutus eſt Varro IV. Epiſtolicarum, quæ ſervavit Chariſius lib. I. p. 84. Ovid. IV. Triſt. el. I. v. 99. Phædrus V. Fab. ult. v. 9. CORT.

Ignotis) Iis qui eos non norant. Terent. Eun. V. II. 4. *Notus mihi quidam obviam venit*; ubi Don. *Qui poſſet me agnoſcere, an qui me noverat*. Plaut. Pſeud. IV. II. 39. *Novi, notis prædicas*. Nævius Lycurgo: *Ignota itineris ſumus*. Ovid. IX. Met. 108. *Meſſue adit, membriſque valens, ſcituſque vadorum*. Io. FR. GRON.

Nihilo ſint tamen obſcuriores clari viri) Puſilla (fateor) emendatio, ſed tamen magnam & vim & claritatem tali ſententiæ refundens. Alii libri omn. *ſunt* præter Pall. prim. quint. Vatic. editionem Victorii (quibus accedit Grævii primus). Paullo ante legebat Henricus Stephanus *ſimulacra ea ignotis nota faciebant*, male, ſi non peſſime; nam omnes illius emendationes abſque libris tales ſunt: ita mihi nulla umquam palatum commovit. Paullo poſt, *nec minus eſt Spartiates*, legunt omnes MSi, & Victorii editio. Prima tamen & Pal. tert. *Nec minus enim eſt Spartiates*; at Pal. quart. *prohibendus* vitioſe pro *perhibendus*. Iterum paucis interjacentibus verbis recepi probatiſſimam lectionem ex Palatino primo, numquam ſatis deprædicandæ bonitatis, *omnes imagines omnium ſtatuſque ſuperavit*; cum eam quoque ex ſuis aſſeruerit Victorius, reperiaturque in Vaticano; nec alieni ſint Pall. tert. quint. *omnes imagines hominum omneſque ſtatuas ſuperavit*. Vulgo pro *omnium* agnoſcunt *hominum*, nimis languide ad noſtra. GRON.

Nec minus eſt Spartiates Ageſilaus ille perhibendus) Pricæus apud Apuleii apologiam non leve mendum poſt tot interpretes ſubeſſe exiſtimat, ac monente Bourdelotio jubet legere *ille perennis*, quoniam tota epiſtola agitur de pe-

Digitized by Google

fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe, quam qui in eo genere laborarunt: unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium, ſtatuaſque ſupe-

de perennitate. Quaſi vero hoc ipſum prohibere non eſſet intelligendum de perennitate, & omni poſteritati memorabilem deſignaret, ut recte hanc conſtructionem pater contulerit cum loco lib. I. ep. 8. *commemoranda benevolentia*. Et ſimilem in modum concepta ſunt teſtimonia apud Gellium X. 17. *Democritus vir præter alios venerandus auctoritateque antiqua præditus*. Et apud Symmachum l. LXXVI. *Priſcianus cum primis Philoſophorum litteratura & honeſtate cenſendus*. IAC. GRON.

Quum qui in eo genere laborarunt) Lambinus legit *elaborarunt*. GRAEVIVS. *Qui in eo genere laborarunt*) Scribe: *elaborarunt*, qui operam dederunt, ut ſuæ ſtatuæ & imagines exſtarent. II. 4. l. FR. GRON.

Xenophontis libellus in eo rege laudando) De Ageſilao ſermo eſt, & intelligit laudationem ipſius a Xenophonte confectam & appellatam Ageſilaum, quæ ad noſtra etiam tempora pervenit. Neque tamen ea eſt, ut quidam crediderunt, quæ inter vitas Plutarchi legitur, & mores, reſque ab eo geſtas continet: liber enim ille a Plutarcho ſcriptus eſt, qui & ipſe Ageſilai vitam quemadmodum multorum clariſſimorum virorum edidit: ſed una cum aliis Xenophontis commentariis legitur. Veneti tamen Plutarchi codices, illam ut non veram Plutarchi nota illi adpoſita habent; qui error ab eo ortus eſt, qui epiſtolam confecit, qua divinum illud Plutarchi opus commendavit: in hac enim re falſus eſt. Multa quæ in ea vita leguntur, manifeſto arguunt, illam Chæronei eſſe, & longe aliam ab ea, quam monumentis litteratum Xenophon prodidit. VICTORIVS. *Vnus Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium ſtatuaſque ſuperavit*) In animo eſt quædam de voce *ſignum* ſive *ſtatua* & *imago* diſſerere, quarum vocum diſcrimen hoc in loco ſatis indicat Tullius. Sunt, qui alii a mea ſententia, vocem *imagines* latius patere, quam *ſigna* aut *ſtatuas* arbitrantur, imagineſque recte dici, ſive corpus integrum exhibuerit, ſive tantum oris ſimulacrum humerorum tenus, ſive demum fuerint umbilicatæ. Sed ut verum fatear, *pictæ imago* adhibitam fere ſemper me videre viſus ſum pro unis *pictis tabulis*. Exemplorum ſtruem aggerere me animus jubet, in quibus palam eſt, *imagines* ſemper a *ſignis* diſtingui. Tullius pro Arch. XII. inquit: *Statuas & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum ſtudioſe multi reliquerunt*. Et ne quid dubitationis in eo ſit, ipſe Tullius, qui hic diſtinxit *ſtatuas ab imaginibus*, ſæpe alias, quid pro *eo imagines* intellexit, luculente aperuit, ſcilicet pictas tabulas. In Verr. Act. I. 19. *Quas iſte tabulas illinc, quæ ſigna ſuſtulit?* eadem verba bis inferius cap. 22. & c. 23. & lib. 4. 55. & demum in hac epiſtola legere eſt. Igitur apud maximum oratorum peræque eſt *imago*, ac *picta tabella*. Idem obtinet in ceteris licet minoris notæ Scriptoribus, Suetonio quam ſæpiſſime in Ner. XXIV. in Calig. XXXIII. in Tib. XIII. in Iul. XLVII. in Aug. LXXII. apud Velleium quoque lib. I. 14. apud auctorem Dialogi de Oratoribus qui Tacito aſſumitur 8. 9. 11. apud Plinium Hiſt. XXXV. 8. & 10. apud quos omnes *ſigna* ſemper a *pictis tabulis* diſtinguuntur; quin imo aperte Suetonius quas *pictas tabulas* in Aug. LXXII. nominat, eas *imagines* in Tib. XIII. aperte appellat. Siſtam tantum Plinii locum l. IV. ep. 28. ex quo ſanitatem a me *imaginum* notionem firmam ratamque habebis: *Herennius Severus magni æſtimat in bibliotheca ſua ponere imagines .... Cornelii Nepotis, & Titi Caſſii: petitque, ſi ſunt iſthic, ut eſſe credibile eſt, exſcribendas pingendaſque delegem .. Peto autem, ut pictorem quam diligentiſſimum aſſumas*. Binæ voces *Pingendas*, & *Pictorem* ſiſtunt vocabulum *Imagines*, haud eſſe *ſtatuas*. Præterea vultus auctorum, quos in libris olim fuiſſe de-

ſuperavit. Atque hoc præſtantius mihi fuerit & ad lætitiam animi, & ad memoriæ dignitatem, ſi in tua ſcripta pervenero, quam ſi in ceterorum; quod non ingenium mihi ſolum ſuppeditatum fuerit tuum, ſicut Timoleonti a Timæo, aut ab Herodoto Themiſtocli, ſed etiam auctoritas clariſſimi & ſpectatiſſimi viri, & in reipub. maximis graviſſimisque cauſis cogniti, atque in primis probati: ut mihi non ſolum præconium, quod cum in Sigæum veniſſet Alexander, ab Homero Achilli tributum eſſe dixit; ſed etiam grave teſtimonium impertitum clari hominis magnique videatur. Placet enim Hector ille mihi Nævianus, qui non tantum laudari ſe lætatur, ſed addit etiam, a laudato viro.

pictos ex Martiale XIV. 186. novimus, eo quod pictura fingebantur, *imagines* dictos eſſe reperi in Plinio lib. XXXV. cap. 2. Hanc ipſam notionem & ingenium vocis *imaginis* ab legum σωμασι etiam teneo, & a marmoribus, quæ binas haſce voces diſtinxerunt. Illud eruitur l. 12. D. de aur. arg. leg. & alibi; hoc apud Gruter. 169, 5. Verum non fugiam aliquando apud ſcriptores vocem *imago* audire *ſtatua*, ſed numquam eam reperies ſolitariam, atque aliquo adjuncto deſertam. Præſto eſt mihi Tullius hac eadem epiſtola: *Spartiates ille Ageſilaus perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe*. Et Hor. Serm. 8. lib. I. v. 43. *Et imagine cerea largior arſerit ignis*. Præterea Vitruvius l. I. 6. Tacitus in ult. cap. vitæ Agricolæ, Plinius XXXV. 3. Solinus 55. Suetonius in Vitell. II. ceterique bene multi, atque etiam marmora apud Gruter. 170. 4. & alibi. Quare certum te facio, cur oppido rara ſit vox *imagines* in lapidibus ſcriptis, contrario ſolemnis ſit *ἀνδριὰς ſigna* præſertim, vel *ſtatua*, aut *ſimulacrum*: nam illa γενικωτερα eſt, vel potiſſimum picturam adnotat. Eſt & alia voci *imago* notio, quæ γενικωτατη eſt, atque Græci vocant ἰδεαν, ſpeciem illam, quam de quavis re animo concipimus; ſane hic & de ſcalptoribus, ac de pictoribus dici poteſt, eique συνωνυμως ſe habet vox *effigies*, & ea accipienda eſt tunc notione, qua nos Itali dicimus *Ritratto*. Quemadmodum apud Plinium l. III. 10. lib. XXXV. 10. & alibi, & ita quoque accipiendi ſunt in Vegetio II. de Re Milit. c. 7. Imaginarii ſive imaginiferi, *coloro che ſanno i ritratti*. Hæc de triplici *imaginis* ſignificatu, atque ingenio probe diſtincta, perturbata leges apud Sallengre t. I. diſſ. 10. de ſigno & ſtatua; & propter hæc diſſentes a Lipſio lib. I. Elect. c. 29. imagines definiente, *non aliud fuiſſe, quam expreſſas corpotum effigies humerorum tenus; non enim corporis totius, ſed corporis, atque vultus* fuiſſe docet. Adeo vero adſtruas hanc imaginis notionem, & præſertim quando valet pro pictura, ut Græcis Latini id acceptum referre debeant, qui etiam binas has voces diſtinguunt εικων & αγαλμα; atque hanc quidem pro ſtatua, illam vero pro tabella picta conſtanti tenore adhibitam advertes; & ſi aliquando εικων ſit ſtatua προσθετον aliquod adjiciunt, veluti εικων χαλκη, ut apud Pauſan. Superſedeo aliis auctoritatibus afferendis, quæ tot ſunt, ut tædio potius legentibus futura crediderim. MARTORELLIVS. *De Reg. Theca Calam.*

Ab Homero Achilli tributum eſſe dixit) Hoc modo: *O fortunate adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. CORRAD.

Vere-

viro. Quod si a te non impetro, hoc est, si quæ te res impedierit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt: scribam ipse de me, multorum tamen exemplo & clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia: & verecundius ipsi de sese scribant necesse est, si quid est laudandum, & prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, & dicant, verecundiores esse præcones ludorum gymnicorum, qui cum ceteris coronas imposuerint victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, cum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus, &, si recipis causam nostram, vitabimus; idque ut facias rogamus. Ac, ne forte mirere, cur, cum mihi sæpe ostenderis, te accuratissime nostrorum temporum consilia atque eventus litteris mandaturum, a te id nunc tanto opere & tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initio scripsi, festinationis, quod alacres animo sumus: ut & ceteri viventibus nobis ex litteris tuis nos cognoscant, & nosmetipsi vivi gloriola nostra perfruamur. His de rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim. Si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omnium. Sin autem differs me in tempus aliud, coram tecum loquar. Tu interea

Verecundiores esse præcones ludorum gymnicorum, qui &c.) Elegantissima sententia, qua etiam usus est doctissimus vir Plutarchus in commentario quo docet, quomodo quis possit sui ipsius laudes citra invidiam prædicare: nec tamen a Cicerone minus eleganter aut copiose expositа est. Græci auctoris verba hæc sunt, quæ cum Latinis conferre inutile non erit: Αλλα και τους στεφανουμενους εν τοις αγωσιν ετερου νικωντας κηρυττουσιν, την αιδω δια περιττολογιαν αφαιρουντες. *Sed & in ludis gymnicis corona donatos alii vidare fuisse prædicant, ut proprie laudationis verecundiam auferant.* VICTORIVS. *Alium præconem adhibent*) Aliter tamen Nero, qui in his sacris certaminibus *victorem se ipse pronuntiabat; qua de causa & præconio ubique contendit*, ut Suet. notat in ejus vita, cap. 26. Solebant enim in illis ludis, ut pulcre hic notavit Manutius, præcones etiam de victoria contendere. GRÆV.

Commentarios) Parati, ut haberet, unde sumeret, qui vellet scribere historiam. Hæc & plura de Cæsaris *Commentariis* Cic. de Clar. Orat. c. 75. quem vide. CORT.

Insti-

ea non ceſſabis, & ea, quæ habes inſtituta, perpolies, noſque diliges. Vale.

EPISTOLA XIII.

ARGVMENTVM.

Ciceronem in obitu filiæ Lucceius litteris conſolatus erat, eæ litteræ quantum profecerint, & ſimul quam omnis recuperandæ reip. ſpes amiſſa ſit, hæc epiſtola demonſtrat. Cæſare IV. Conſule ſine collega.

M. C. L. LVCCEIO Q. F. S. D.

QVamquam ipſa conſolatio litterarum tuarum mihi gratiſsima eſt: declarat enim ſummam benevolentiam conjunctam pari prudentia; tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quòd te præclarè res humanas contemnentem, & optime contra fortunam paratum armatumque cognovi. Quam quidem laudem ſapientiæ ſtatuo eſſe maximam, non aliunde pendere, nec extrinſecus aut bene, aut male vivendi ſuſpenſas habere rationes. Quæ cogitatio, cum mihi non omninò excidiſſet (etenim penitus inſederat), vi tamen tempeſtatum & concurſu calamitatum erat aliquantum labefactata atque convulſa; cui te opitulari & video, & id feciſſe etiam proximis litteris, multumque profeciſſe ſentio. Itaque hoc ſæpius dicendum, tibique non ſignificandum ſolum, ſed etiam declarandum arbitror, nihil mihi

Inſtituta perpolies) Limabis & emendabis. Plin. II. ep. 5. qui & *limam* I. ep. 1. & 8. ita uſurpavit. IDEM.

EPISTOLA XIII.

Quam quidem laudem ſapientiæ ſtatuo eſſe maximam) Palat. prim. *Quam equidem laudem ſapientiæ ſtatuo eſſe maximam*. Meus vero primus: *Quam quidem laudem ſapientiæ autumo eſſe maximam*. Scripſiſſe Ciceronem cenſeo: *Quam equidem laudem ſapientiæ autumo eſſe maximam*. Vſus hoc etiam vocabulo eſt in Topicis: *Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri*. Plauto aliiſque perquam frequens eſt. GRAV.

Non aliunde pendere) Vid. Epicteti Enchiridion cap. 1. 2. 3. & ſeq. GRAV. Alligatum eſſe ad alia, iiſque obedire Senec. de Tranq. c. 2. Idem de Brev. Vit. c. 5. CORT.

Sed etiam declarandum) Sine ullâ ſimulatione & aperte indicandum. Sic pro Mil. c. 2. dixit *vultu & verbis ſignificare, ſed ſententiis declarare*. Vide Vavaſ. de vi & uſu quor. verb. p. 10. IDEM.

Ita-

mihi esse potuisse tuis litteris gratius. Ad consolandum autem cum illa valent, quæ eleganter copioseque collegisti; tum nihil plus, quam quod firmitudinem gravitatemque animi tui perspexi, quam non imitari turpissimum existimo. Itaque hoc etiam fortiorem me puto, quam teipsum præceptorem fortitudinis, quod tu mihi videre spem nonnullam habere, hæc aliquando futura meliora. Casus enim gladiatorii, similitudinesque eæ, tum rationes in ea disputatione a te collectæ, vetabant me reipub. penitus diffidere. Itaque alterum minus mirum, fortiorem te esse, cum aliquid speres: alterum mirum, spe ulla teneri. Quid est enim non ita affectum, ut id non deletum extinctumque esse fateare? Circumspice omnia membra reipub. quæ notissima sunt tibi, nullum reperies profecto, quod non fractum debilitatumve sit: quæ persequerer, si aut melius ea viderem, quam tu vides, aut commemorare possem sine dolore; quamquam tuis monitis præceptisque omnis est abjiciendus dolor. Ergo & domestica feremus, ut censes, & publica paullo etiam fortius fortasse, quam tu ipse, qui præcipis. Te enim spes aliqua consolatur, ut scribis: nos autem erimus etiam in o-

Itaque hoc etiam fortiorem me puto) In vetere libro scriptum est, *atque hoc fortiorem*: quæ lectio multo quam vulgata videtur melior. F. Vrsinvs. *Itaque hoc etiam fortiorem me puto*) Vrsinus ex aliquo vetere malebat, *atque hoc fortiorem*: quod in nullo nostrorum comparet, & habet ille mirabiles libros, ut omnino cum Grutero nostro existimem eum plurima domi confinxisse, quæ deinde alii, ipso ignaro, nobis obtruserunt tamquam veterum exemplarium variantes lectiones. Gebhard. Injurius est Gebhardus in F. Vrsinum, virum non tantum se doctiorem, sed etiam longe meliorem. Hactenus dentes suos non nisi in Lambinum exercuit, nunc bene succedente impotenti audacia, etiam Vrsinum audet lacessere mala bestia: sed bene habet, cum nobis aliunde constet Vrsinum habuisse codices Ciceronis longe optimos, qui deinde in Bibliothecam Pontificiam immigrarunt, atque ibi in penetrali adservantur. Vide Ioseph. Castal. Adversus Crit. c. 3. Decad. I. Ceterum ego nunc vicissim testor mihi pleraque Gebhardi non placere, cum fere sapiant nescio quid ab elegantiæ consuetudine remotum, & ille videatur in Ciceronem voluisse talia invehere, qualia quidem latine dicuntur, verum inter fariora sunt referenda, nec temere toleranda, nisi ubi jam exstant. Semper est in voculis, nec tamen semper melius eligit, ubi duorum MSorum lectiones dubiam faciunt lectionem. Hæc præter meam consuetudinem sunt dicta, sed importuna prave docti hominis protervitas videbatur certe semel reprimenda. Verevrg.

Fortiorem te esse) Me ipso, qui nihil sperem. Conrad.

Ergo & domestica feremus) Fratris & ejus filii injurias, uxoris divortium, & filiæ mortem. Idem.

Erimus etiam in omnibus desperatione for-

in omnium desperatione fortes, ut tu tamen idem & hortaris & præcipis. Das enim mihi jucundas recordationes conscientiæ nostræ, rerumque earum, quas, te in primis auctore, gessimus. Præstitimus enim patriæ non minus certe quam debuimus: plus profecto quam est ab animo cujusquam, aut consilio hominis postulatum. Ignoscas mihi de meipso aliquid prædicanti: quarum enim tu rerum cogitatione nos levare ægritudine voluisti, earum etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus molestiis & angoribus abducam: transferamque animum ad ea, quibus secundæ res ornantur, adversæ adjuvantur: tecumque & ero tantum, quantum patietur utriusque ætas & valitudo: & si esse una minus poterimus, quam volumus, animorum tamen conjunctione, iisdem studiis ita fruemur, ut numquam non una esse videamur.

EPI-

fortes) Vulg. *in omni desperatione f.* eum alius codex præ se ferat, *in omnium rerum desperatione f.* sed nostra omnino melior, quam accepimus ex Pall. pr. tert. quint. Grut. Vatic. videturque ideo hæc lectio immutata, quia non cuivis puero plana & obvia: sed non sic *itur in alta*. GEBHARDVS. Accedit his etiam Grævii primus liber. Præstat tamen lectio veteris codicis, *in omnium desperatione*. GRAV. Cum id etiam Grævius receperit, nihil muto: neque hac tamen via iturum me in alta confido. Gebhardi optimi pace dixerim, mihi vulgatam placere. Neque umquam ita locutus est Cicero, neque umquam, opinor, ita sensit, ut se *desperatione fortem* diceret. Aliud fortitudinis genus, non barbarum illud noverat. OLIV.

Præstitimus enim patriæ non minus certe quam debuimus) Forte: *Non plus certe quam debuimus*. LAMB. *Præstitimus enim patriæ non minus certe, quam debemus*) Officii illius numeros & Tullius, & optimus quisque immodicos & infinitos solet ducere ac numquam integre solutos, quamdiu adest spiritus. Et quid mirum, sic de patria censuisse Tullium, qui & amicitias privatorum ac beneficia non minoris æstimavit, ut patet I. 8. fine ad Lentulum? Itaque ut hæsit in hac jactatione Lambinus, pietati Ciceronis consulens, sed sævior in loco trastando; ita & Prieæus, sed lenior, in notis ad S. Lucæ Evangelium XVII. 10. ubi similia multa ex more congerehs, delet negativam vocularn, quæ facile ex sequente voce, similibus lineis constante, potuit inculeari. Sed debuerant animadvertere, hanc significationem mentis Tullianæ certam esse, & cum forsan nullus civis id ipsum gloriari merito queat, Tullium unum debito illi satisfeciisse, & intelligendum ex lib. I. Ep. 9. *Collegi ipse me, & cum ipsa quasi tep. sollocutus sum, ut mihi tam multa perpesso atque perfuncto concederet, ut officium meum memoremque in bene meritos animum præstarem: eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum virum esse putaretur*. Iac. GRON.

Transferam animum ad ea, quibus secundæ res ornantur, adversæ adjuvantur) Hoc est, studia litterarum. COMANVS.

EPI-

EPISTOLA XIV.

ARGVMENTVM.

Duas ad Ciceronem Lucceius consolatorias misit epistolas; & utrique Cicero respondit. Lucceii prior desideratur; Ciceronis utraque exstat. In hac quærit primum causam Lucceius, cur ab urbe Cicero abfit; laudat, si solitudinem sequitur, ut otio ad scribendum abundet; non probat, si mœroris causa ob filiæ mortem suscepit: deinde rationes cur dolori finem facere debeat subjungit. Ad rationes postremo preces addit, sibi ut hoc tribuat roganti, ne diutius angatur. Claudit epistolam amoris & modestiæ significatio. Eodem anno scripta.

L. LVCCEIVS Q. F. M. T. C. M. F. S. D.

SV. B. E. V. sicut soleo, paullulo tamen etiam deterius, quam soleo. Te requisivi sæpius ut viderem: Romæ quia postea non fuisti, quam discesserat, miratus sum, quod

EPISTOLA XIV.

Si vales bene est, valeo sicut soleo) Reposui hic Notas, quas præ se ferunt & margines Lambinianæ editionis, & meus primus, nec non Amstelodamensis codex, *S. V. B. E. V. sicut soleo*. GRAV.

Romæ quia postea non fuisti quam a me discesserat) Sic omnes vulgati codices nulla mendi suspicione. Ipsi antiquam lectionem secuti sumus, quam & genuinam & probam putamus, ut intelligat postquam Roma *discesserat*, Cæsar sc. quamquam nomen Cæsaris non ponit. Nihil autem mirum videri debet: de magnis enim & principibus viris sic loquimur. Dicit igitur Lucceius Ciceronem Roma exisse cum Cæsar discessit, nec postea rediisse dum Cæsar abesset. Possemus infinita exempla ex epistolis ad Atticum citare, quæ nunc prætermittemus. Speramus tamen rem claram tot exemplorum coacervatione fore. In epistolis ad Varronem: *Est igitur adventus in exspectatione*. Sic enim olim locum illum solitum esse legi eo loco docebimus. Aliqui autem dum rem clariorem facere student, consuetum dicendi modum corrumpunt: cum enim hanc loquendi rationem non alibi in veteribus auctoribus adnotassent, & nostris etiam temporibus communem esse non cogitarent, locum Ciceronis depravarunt. In eamdemque culpam inciderunt, eodem errore decepti, qui nuper has epistolas Venetiis ediderunt. Cum enim ante in vulgatis omnibus libris recte hic locus legeretur in epistolis ad Pætum: *Cum essem otiosus in Tusculano, propterea quod discipulos obviam miserem, ut ii me quam maxime conciliarent familiari suo* (sermo enim proculdubio est de Cæsare: nec tamen nominatur, sicque legitur in cunctis & antiquis, & ante hunc impressis codicibus:) hi hic etiam *Cæsari* reposuerunt. Nos cunctis his locis antiquam, & meliorem lectionem conservavimus. VICTORIVS. *Discesserat*) In tua prædia, non multo post Tulliæ mortem. Alii legunt, *quam discesserat*, scilicet Cæsar in Hispaniam contra Pompeii filios profectus. CRAVS.

quod item nunc miror. Non habeo certum, quæ te res hinc maxime retrahat: Si ſolitudine delectare, cum ſcribas & aliquid agas eorum, quorum conſueſti, gaudeo, neque reprehendo tuum conſilium: nam nihil iſto poteſt eſſe jucundius, non modo miſeris his temporibus & luctuoſis, ſed etiam tranquillis & optatis; præſertim vel animo defatigato tuo, qui nunc requietem quærat ex magnis occupationibus, vel erudito, qui ſemper aliquid ex ſe promat, quod alios delectet, ipſum laudibus illuſtret. Sin autem, ſicut hic dum eras, lacrymis ac triſtitiæ te tradidiſti, doleo, quia doles & angere: non poſſum te non, ſi concedis quod ſen-

RADVS. *Quam a me diſceſſeras*) Secutus ſum cod. vulgatos, quibuſcum conſentiunt duo MSi. Et ita P. Manutius edidit. P. Victorius autem, *quam diſceſſerat*; ut ſubintelligatur Cæſar. LAMBINVS. *Diſceſſerat*) Adſtipulantur quidem omnes Pall. vulgatæ lectioni, *quam a me diſceſſeras*; ſed tamen verior omnino eſt noſtra, quam acceptam referimus Victorio ac Vaticano; ſubintelligitur (ut etiam recte notavit Lambinus) Cæſar, cujus nomen ſubticeri ſolebat: conſulantur epiſtolæ ad T. Pomponium; ſic lib. IX. ep. 6. & 17. GEBHARDVS. Retinet etiam hic Græevii primus liber veſtigia veræ lectionis, in quo ſic ſcribitur: *Tu requiſivi ſæpius an vidi, Romæ quod poſtea non fuiſti, quam diſceſſeram, miratus ſum*. GRAEV.

Non hab. certum, quæ te res) *Certum habere* dixit etiam Livius XXXVI. c. 28. Sed inter *certum* & *res* ea eſt convenientia, quæ inter *res* & *quod*. Cic. IV. ad Att. epiſt. 10. Sall. Cat. c. 40. Vide quæ ad XVI. epiſt. 4. CORT.

Eorum quorum conſueſti) Genus loquendi Græcis uſitatum: apud quos relativum, quod appellant, congruit cum eo, quod antecedens nominant. LAMBIN. Supple; *quorum aliquid agere conſueſti*. Vt I. ep. 9. Terent. Heaut. A. I. Sc. I. v. 35. Ovid. V. Triſt. el. 6. v. 35. A. Gell. I. c. 25. CORT.

Qui nunc requietem quærit) Sic edidit ex Medicæo Victorius: neque diſſentit Vaticanus; in noſtris omnibus reſidet vulgatis lectio *requiem*. GEBHARDVS. *Qui nunc requietem quærat*) *Requietem* ex Medicæo Victorius reposuit, adſtipulante Vaticano, & Gebhardo, quamvis diſſentiant omnes Palatini, & quos ego, & Guilielmius vidimus codices. *Quærat* autem ego reſcripſi ex meo primo; ſic enim ſcribendum eſſe ſequens *promat* oſtendit. GRAEV.

Sin autem, ſicut hic dum eras, lacrymis, ac triſtitiæ te tradidiſti) Palam inepta ſcriptura: nam tunc fuit latior, & ideo illum ad ſe retrahere conatur. Ex ſequentibus omnino patet ſcribere Lucceium ex ſua conjectura, & vereri, ne ideo ſiluerit, quod pergat in mœſtitia, quæ oborta fuit Ciceroni diſceſſuro; & inde patet manifeſte ex Amſtelodamenſi, & Palatino primo legendum *ſicut hinc diſceſſeras*, nempe lacrymis, ac triſtitiæ traditus. IA. GRON. *Sicut hic dum eras*) Romæ, antequam ad Aſturam proficiſcereris. CONRAD. *Sin autem, ſicut hic dum eras, lacrymis & triſtitiæ te tradidiſti*) Amſtelodam. *ſin autem ſicut hic diſceſſeras*. Pal. primi. *ſin autem ſicut hinc dicas ſeras, lacrymis*. Meus codex videtur melius quam alii omnes ſcribere: *Sin autem, ſicut indicas, lacrymis ac triſtitiæ te tradidiſti*. Sane videntur innuere ſequentia, Ciceronem ſcripſiſſe ſe in luctu & mœrore jacere. GRAEV.

Non

sentimus, ut liberius dicamus, accusare. Quid enim? tu solus aperta non videbis, qui propter acumen occultissima perspicis? tu non intelliges te querelis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari sollicitudines, quas elevare tua te prudentia postulat? Quod si non possumus aliquid proficere suadendo, gratia contendimus & rogando, si quid nostra causa vis, ut istis te molestiis laxes, & ad convictum nostrum redeas, & ad consuetudinem, vel nostram communem, vel tuam solius ac propriam. Cupio non obtundere te, si non delectare nostro studio: cupio deterrere, ne permaneas in incepto, cum duæ res istæ contrariæ me conturbent: ex quibus aut in altera mihi velim, si potes, obtemperes; aut in altera non offendas. Vale.

EPI-

Non possum te non, si concedis, ut liberius dicamus, accusare) Sic ex Pall. pr. quint. Vatic. lego: ceteri corrupti fere sunt, stabiliuntque nonnihil hanc nostram, si erroris causam altius persequaris. Vulgo *nec possum te, si conc. ut l. d. non accusare*. Paullo post pro *elevare* Guilielmius in duobus suis libris invenit *alleviare*; sequentibus non longo intervallo, ex Pal. sec. antiquissimo codice lubenter legerim, *& convictum nostrum reddas, & consuetudinem vel n.* unica enim littera minus (quod ei familiare cum duplicantur eædem) *redas*: non inconcinne, & puto verius quam est in vulgatis. GERNARD. *Non possum . . . dicamus*) Non insolens plane hujusmodi consusio *Numeri*. Iustin. Præf. n. 4. Lucan. V. v. 269. Tullius supra ep. 13. & aliis locis quamplurimis. CORT.

Vt istis te molestiis laxes) MSus meus primus: *ut istis te tuis molestiis laxes*; quod non displicet. GRÆV.

Ad consuetudinem, vel nostram) Lusus elegans in voce *consuetudo*, quæ cum refertur ad *eu nostrum communem*, significat familiarem usum, conversationem; cum ad *eu tuam solius ac propriam*, significat morem ac rationem vivendi. Io. FR. GRON.

Tuam solius ac propriam) Possessivis recte additur secundus casus eorum Nominum, qui primo casu nullam possessionem significant. Cic. XI. ad Att. ep. 75. Liv. XLI. c. 23. & sic infinita alia. CORT.

In altera . . . . in altera) Sed forsan diversæ illæ *res* respiciunt animum Lucceii, qui noluit *obtundere*, attamen *deterrere* Ciceronem ab incepto: *in altera* obtemperes, ubi nempe te deterreo: *in altera* non offendas, ubi te quasi obtundere videor. Cl. Bengelius in eo tantum differt, quod membra opposita vertat, cæterum eadem agnoscit. *Offendas* est nobis *te offendas*, vel *offenderis*, idque proprie; cum tamen & figuratæ hujusmodi mutationis vestigia habuerimus II. ep. 9. CORT.

Non offendas) Passive pro non offendaris. Sic ep. 1. lib. I. ad Q. Fratrem: *si quis est, in qua jam offenderis*. Et Verr. I. 25. *Verimus, ne quid in ipso se offenderit*. LALLEM.

EPI-

EPISTOLA XV.

ARGVMENTVM.

Quærenti Luccelo, cur ab urbe abſit, ejuſque ſollicitudines minuere conanti, ad utrumque reſpondet: lugere ſe non tam filiæ obitum, quam reip. tempora: in urbe non eſſe, quod in ea nihil jucundum, odioſa omnia.

M. CICERO L. LVCCEIO Q. F. S.

OMnis amor tuus ex omnibus partibus ſe oſtendit in his litteris, quas a te proxime accepi: non ille quidem mihi ignotus, ſed tamen gratus & optatus: dicerem, jucundus, niſi id verbum in omne tempus perdidiſſem; neque ob eam unam cauſam, quam tu ſuſpicaris, & in qua me leniſſimis & amantiſſimis verbis utens, re graviter accuſas: ſed quod illius tanti vulneris quæ remedia eſſe debebant, ea nulla ſunt. Quid enim? ad amicos ne confugiam? quam multi ſunt? habuimus enim fere communes, quorum alii occiderunt, alii neſcio quo pacto obduruerunt. Tecum vivere poſſem, equidem & maxime vellem: vetuſtas,

EPISTOLA XV.

Niſi id verbum in o. ſ. perdid.) Quaſi nihil Ciceroni jucundum eſſet poſt mortem filiæ, & caſum reip. Bene *verbum*, quomodo apud Plin. XIII. Hiſt. Nat. c. 25. *herbarum vocabulum*, & Tac. ſæpe *magiſtratuum vocabula*. CORTIVS.

Neque ob eam unam cauſam quam tu ſuſpicaris) Quemadmodum & alii, me reip. tempora & aliorum victoriam lugere. CONRAD. Sed rectius Manut. quem vide. GRAEV.

Illius tanti vulneris) Ex morte filiæ accepti. CONRAD.

Ea nulla ſunt) Quoniam domo mœrens ad Remp. confugere non poſſum, ut in ejus bonis, quæ nulla ſunt, adquieſcam. IDEM.

Alii, neſcio quo pacto obduruerunt) Ad omnia, ut neque Reip. neque ſui ipſius, neque amicorum meminiſſe videantur, ut Marcellus, & alii. BERN. RVTIL.

Tecum vivere poſſem, equidem & maxime vellem) Paullo aliter habent codices Memmiani: nempe hoc modo: *Tecum equidem vivere poſſem, & maxime vellem*. Quæ ſcriptura mihi videtur facilior: quamquam non admodum diſcrepat a vulgata, quam ſecutus ſum: cum qua congruit Florentina editionis poſtremæ, quæ talis eſt: *Tecum vivere poſſem, equidem & maxime vellem*. Si mihi tamen quod ſentio dicere liceat, neutram harum lectionum rectam eſſe puto. Videtur autem mihi ſic legendum: *Tecum vivere poſſe equidem maxime vellem*. LAMBIN. *Tecum vivere poſſem, equidem & maxime vellem*) Hunc locum, pæne ſolus intellexit Victorius, ut ex ipſius diſtinctione apparet, quam & nos expreſſimus. Deeſt enim particula *ſi* vel *utinam* & ſic eſt in Pall. prim. & tertio (nec non in Amſtelod. & primo Græevii) nam Pal. ſec. *Tecum equidem vive-*

Digitized by Google

ſtas, amor, conſuetudo, ſtudia paria, quod vinclum quaſi eſt noſtræ conjunctionis. Poſſumus ne igitur eſſe una? nec mehercule intelligo, quid impediat; ſed certe adhuc non ſumus, cum eſſemus vicini in Tuſculano, in Puteolano. Nam quid dicam in urbe? in qua, cum forum commune ſit, vicinitas non requiritur. Sed caſu neſcio quo in ea tem-

vivere poſſim, & max. v. Lambinus has ſcripturas vitioſas proclamat, ma valtque ex ſuo ingenio, *tecum vivere poſſe equidem maxime vellem*; in quem tamen propendet Pal. quart. Liber dubiæ fidei, *tecum vivere poſſem, equidem velle*. Canterus tamen correctum ibat, *tecum vivere poſſem, equidem maxime vellem*. Pall. quint. *Tecum vivere poſſem, & maxime quidem vellem*. Catullus: *Tecum ludere ſic ut ipſa poſſim*; nam & ibi deeſt, *συντιχον*. GRBNARD.

Vetuſtas eſt amor conſuetudo, ſtudia paria) In antiquis exemplaribus *vetuſtas, amor*, ut nos etiam ſcripſimus. Hæc enim eſt vera hujus loci lectio, & ſic ipſe etiam alibi loquitur, ut in epiſt. ad D. Brutum de L. Lamia loquens: *Magna vetuſtas, magna conſuetudo intercedit*. VICTOR.

Quod vinculum quaſi deeſt noſtræ conjunctionis. Poſſumus ne igitur eſſe una? nec mehercule intelligo &c.) Forte: *Poſſumus ne igitur eſſe una? poſſumus; nec me hercule intelligo quid impediat*. LAMBIN. *Quod vinclum quaſi deeſt noſtræ conjunctionis*) Sic eſt in Pal. pr. ac Vatic. denique editione Victorii: niſi quod ille *conjunctioni*. Vulgati libri, *quod vinculum, quæ res deeſt*; ſed Pal. ſec. Grut. *id eſt*, ex utraque parte mendoſi: paullo poſt Pall. pr. ſec. tert. *ne mehercule*: quart. *nunc mehercule*, non *nec mehercle*, & Pall. ſec. tert. Stewech. *impeditat*; legerem ergo, *nec mehercule intelligo, quid impediat*: uſitatum enim in re confirmanda ſeveriore, geminare aſſeverationem. Omnino antecedentia ac ſequentia hanc lectionem deſiderant. GRBNARD. *Quod vinculum quaſi deeſt noſtræ conjunctionis*) Sic edidit Victorius ex Medicæo, cui adſtipulantur Vatic. & Pal. prim. Sed quis ſenſus eſt hujus ſcripturæ? ſane quomodo conveniant præcedentibus, non video. Vulgatæ editiones & libri recentiores, *quod vinculum, quæ res deeſt noſtræ conjunctioni*. Secundus Pal. Grut. Amſtelod. *quod vinculum, quæ res id eſt noſtræ conjunctionis*. Sed rurſus hic mihi ſuppetias fert liber meus optimus, ex quo ſcribendum, *quod vinculum quaſi eſt noſtræ conjunctionis*; nimirum paria ſtudia ſunt vinculum conjunctionis. *Deeſt* omnino hic debet deeſſe. GRAV. *Quod vinculum quaſi deeſt noſtræ conjunctionis*) Non poſſum habere hunc locum pro ſano, vel maxime quia cum toties illa vinculi translatione utatur Tullius, numquam tamen apponit *το quaſi*, ſed vere & proprie vincula agnoſcit ac latino ſermone appellanda cenſere videtur. Clamant exempla ab Nizolio collecta; in nullo additum videbis *το quaſi*. Vt adeo tres illos codices, in quibus diſerte intelligo exſtare, hoc in loco ſuſpectos habeam manu correctrice interpolatos. Lectio altera *quod vinculum quæ res id eſt noſtræ*, vel *deeſt*, non dubito quin ſimiliter alienam manum paſſa ſit, quæ vel explicationis loco poſuerit ſuper duas primas voces, vel amplificationis ineptæ gratia ſubjecerit, ac interpoſuerit *quæ reſtis*, quod vides in prioris ſcripturæ forma tantum non integrum exſtare, atque adeo ut extrarium rejiciendum, ut adeo reſtet, *quod vinculum eſt noſtræ conjunctionis*. Sic enim ſtatuerunt omnes eadem ſtudia vera eſſe vinculum, non quaſi, inter eos, qui tenerentur. An Cicero ſcribit Luceio vetuſtatem, amorem, conſuetudinem, ſtudia paria eſſe quaſi vinculum ſuæ conjunctionis? qui clariſſime lib. III. ep. 10. fatetur: *Quid illa vincula, quibus libenter adſtringor? ſtudiorum ſimilitudo, ſuavitas conſuetudinis, delectatio vitæ atque victus, ſermo-*

tempora noſtra ætas incidit, ut cum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet. Quod enim mihi poterat eſſe perfugium, ſpoliato & domeſticis & forenſibus ornamentis atque ſolatiis? litteræ, credo, quibus utor aſſidue. Quid enim aliud facere poſſum? ſed neſcio quomodo ipſæ illæ excludere me a portu & perfugio videntur, & quaſi exprobrare, quod in ea vita maneam, in qua nihil inſit, niſi propagatio miſerrimi temporis. Hic tu ea me abeſſe urbe miraris, in qua domus nihil delectare poſſit? ſummum ſit odium temporum, hominum, fori, curiæ? Itaque ſic litteris utor, in quibus conſumo omne tempus, non ut ab his medicinam perpetuam, ſed ut exiguam doloris oblivionem petam. Quod ſi id egiſſemus ego, atque tu, quod ne in mentem quidem nobis veniebat propter quotidia-

nis ſocietas, litteræ interiores. Vtique pleniſſime Quinctilianus lib. I. Inſtitut. c. 2. *Mitto amicitias, quæ ad ſenectutem uſque firmiſſimæ durant, religioſa quadam neceſſitudine imbutæ. Neque enim ſanctius eſt ſacris iiſdem, quam litteris initiari.* IAC. GRON.

Tum vivere etiam puderet) Ne dum ſimul vivere, & una eſſe. CORRAD. *Sed caſu neſcio quo in ea tempora noſtra ætas incidit, ut cum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet*) Hæc eſt cauſa, cur nondum una fuerint: quaſi ſcilicet alterius alter conſpectum pudore vitaret, qui in tantas miſerias tamque turpem ſervitutem recidiſſent: non culpa Lucceii, ut voluit Clericus. BERN. RVTIL.

Excludere me a portu, & perfugio videntur) Eadem metaphora uſus eſt Plutarchus, & eadem verba conjunxit, cum de domo Trib. pleb. loqueretur, cujus fores claudi leges non ſinebant, ſed & noctu ac die patebant, ut quilibet omni tempore præſidio ipſius uti poſſet, in explicatione rerum R. CCLII. Ὅθεν οὐδ' οἰκίας αὐτοῦ κλεισθῆναι νενομίσται θύραν, ἀλλὰ καὶ νυκτωρ ἀνεῳγε, καὶ μεθ' ἡμέραν, ὥσπερ λιμὲν καὶ καταφυγὴ τοῖς δεομένοις. *Vnde neque ipſius domus fores claudi legibus conſtitutum ſit; ſed noctu atque interdiu reſeratæ erant, tanquam portus quidam, ac perfugium cunctis, qui ope illorum indigerent.* VICTOR.

Niſi propagatio miſerrimi temporis) Non intelligo ſcripturam Pal. ſec. *properatio*: quarti item *propugnatio*. Alii dicant curioſiores, ſemper novare parati: quibus adnotavi. GEBHARDVS. *Propagatio miſerrimi temporis*) Eſt productio, ſive, ut barbari loquuntur, prolongatio. Suet. Iul. XXIV. *Vt in quinquennium ſibi imperium propugnaret.* Calig XXIX *Propagari ſibi commeatum ſæpius deſideranter.* GRAV.

Quid enim eſt utrique noſtrum aptius) Sic & ipſe curavi, ut meliorem tribum ſequeretur hæc editio, dico Naugerium, Victorium, Manutium, Lambinum, non Gebhardum, qui exhibuit *utriuſque*. Ab Manutio etiam omitti video *το eſt* IAC. GRON.

Vt exiguam doloris oblivionem petam) Tamquam quæ vetent mentem ſemper eſſe in obtutu malorum, ut alibi in Triſtibus inquit Ovidius. Nil igitur aliud videri vult Cicero utilitatis e litteris capere, quam percipitur ab iis qui ſaltatione delectantur, quibus ea ſecundum Lucianum eſt ὥσπερ τι φαρμακον λυθεδανον, καὶ νηπενθες τι, *ſicut aliquod remedium oblivione obruens, & aliquod nepenthes.* De Saltat. p. 948. Edit. Salm. quod Cicero expreſſit per *doloris oblivionem*. VERBVRG.

EPI-

Digitized by Google

dianos metus, omne tempus una fuiſſemus : neque me valetudo tua offenderet, neque te mœror meus : quod quantum fieri poterit conſequamur . Quid enim eſt utrique noſtrum aptius? Propediem te igitur videbo.

EPISTOLA XVI.

ARGVMENTVM.

Mœrentem Titium interitu filii conſolatur. Orditur autem primum a dolore ſuo; quia communicatio doloris quaſi quædam conſolatio eſt : deinde ſuam commemorat benevolentiam, qua commotus ad conſolandum aggreditur: poſtremo, languentem amicum ſpe confirmat, cum opem afflicto aliquam pollicetur. Tres igitur partes tamquam proœmii loco ſunt . Conſolatio autem multiplex eſt & copioſa, ab ingenii doctrinæque fontibus derivata. Angeris interitu filii. Quid? tibi ne ſoli ante diem eripiuntur filii? naſcimur omnes ea lege plurimis ut afficiamur incommodis ; itaque non debes aut propriam & præcipuam conditionem poſtulare, aut communem recuſare: quis porro, quod nullo vitare conſilio poteſt, id cum evenerit, angatur? hæc ſi ratio parum ad minuendam ſollicitudinem proficit, adde exempla, quæque aliis eadem aut ſimilia contigerint, animadverte ; ne nimium iſto caſu, quaſi proprium tibi fortuna vulnus inflixerit, ingemiſcas. Hæc atque hujus generis alia, ut ad leniendum dolorem vehementer apta, litterarum monumentis mandanda ſapientiſſimi homines cenſuerunt: eaque nos in ore ſemper, atque in animo habere debemus. Sed nulla magis conſolatio proficiet, quam ſi miſerias horum temporum, & ſtatum noſtræ civitatis tibi ante oculos propones. Quis enim, cum probitati aut bonis artibus, atque adeo libertati & ſaluti nihil jam relictum ſit loci, filios habere cupiat, ac non potius beatum ſe, quia nullos omnino ſuſceperit, exiſtimet? ſin aliquis eos amiſit, non ille quidem propterea beatus eſt (nec enim gaudere debemus liberorum interitu, neque id natura patitur), ſed certe minus miſer, quam ſi eoſdem ſtante, aut

Digitized by Google

saltem non penitus eversa republica perdidisset. Age, concedis hæc esse vera, nec infeliciter cum iis esse actum, qui tam miseris temporibus a vita discesserunt: sed incommodo tuo mœres liberorum suavitate privatus. Fateor id quidem acerbum esse: verumtamen eum te antea semper & privatis in rebus, & publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, & constantiæ serviendum. Venit etiam in mentem, ideo te fortasse cruciari, quod eos, qui mortui sunt, versari in miseria putes. Mihi vero, quod sæpissime legi & audivi, vel miseria nulla videtur esse in morte, si caret sensu; vel si residet in ea sensus, immortalitas potius appellanda quam mors. Verum finge miseros esse, qui occiderunt: nihil in morte gravius esse potest, quam quæ reipublicæ impendent. Postremo, cum omnes luctus vetustate tollantur, impetret statim ratio, quod impetratura aliquando dies est. Quo anno scripta, non liquet: mihi tamen post Pharsalicum scripta prælium videtur ex iis verbis, Bona aut denique aliqua republica, *quod ante victum Pompeium, ut opinor, non diceret. Eodem illud spectat*: Hoc gravissimo & pestilentissimo anno; *& illud*: Quid est enim jam non modo pudori, probitati, virtuti, sed omnino libertati ac saluti, loci?

M. T. CICERO TITIO S. D.

ETsi unus ex omnibus minime sum ad te consolandum accommodatus, quod tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen cum longius a summi luctus acerbitate meus abesset dolor, quam tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque in te benevolentiæ, non tacere tanto in tuo mœrore tamdiu: sed adhibere aliquam modicam consolationem, quæ levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. Est autem consolatio pervul-

EPISTOLA XVI.

S. D. TITIO) P. Titio Trib. pleb. interfecto Cæsare: etsi hoc ipsum ita esse conjicimus potius, quam affirmamus. CORRAD.

Non tacere tanto in tuo mœrore tam diu) Hæc omnia habet pro glossa Gruterus noster, sicut & illud paullo post *potuisset*, item *modicam consolationem*, malletque solum legi, *non tacere, sed adhibere aliqua, quæ levare dolorem tuum possent, si minus sanare*; quæ tamen præferunt MSi omnes. GERNARD.

Mo-

vulgata quidem illa maxime, quam ſemper in ore atque in animo habere debemus, Homines nos ut eſſe memineri-mus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ propoſita ſit vita noſtra: neque eſſe recuſandum, quominus ea, qua nati ſumus, conditione vivamus: neve tam graviter eos caſus feramus, quos nullo conſilio vitare poſsimus: eventiſque alio-rum memoria repetendis, nihil accidiſſe nobis novi cogite-mus. Neque hæ, neque ceteræ conſolationes, quæ ſunt a ſapientiſsimis viris uſurpatæ memoriæque litteris proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum ſtatus ipſe no-ſtræ civitatis, & hæc prolatio temporum perditorum: cum beatiſsimi ſint, qui liberos non ſuſceperunt, minus au-tem miſeri, qui his temporibus amiſerunt, quam ſi eoſdem bona, aut denique aliqua rep. perdidiſſent. Quod ſi tuum te deſiderium movet, aut ſi tuarum rerum cogitatione mœres, non facile exhauriri tibi iſtum dolorem poſſe univerſum pu-to: ſin illa te res cruciat, quæ magis amoris eſt, ut eo-rum, qui occiderunt, miſerias lugeas: ut ea non dicam, quæ ſæpiſsime & legi & audivi, nihil mali eſſe in morte, in qua ſi reſideat ſenſus, immortalitas illa potius, quam mors ducenda ſit; ſin ſit amiſſus, nulla videri miſeria debeat quæ non ſentiatur: hoc tamen non dubitans confirmare poſ-

Memorieque litteris proditæ) Male vulgo & inſerunt ante *litteris*: nam litteris res memoriæ produntur, be-neficio litterarum & ſcientia aut ope. Sic autem legunt omnes Pall. Grut. Stewech. (nec non Græv. prim. Am-ſtelodam. Mentel.) Victorii editio. Idem.

Hoc perturbatio temporum perditorum) Pal. pr. ſec. tert. quint. ſuperne *pro-batio*: quod & in Gruteriano erat, ſed correctum poſtea *exprobatio*. Gro-nard. Varie ſcribitur in antiquis li-bris hic locus. Amſtelodamenſis, & Gruterian. *exprobatio*. Pall. quatuor *probatio*: proxime verum; ſcriben-dum enim eſt ex meo primo, *prola-tio temporum perditorum*; ſic enim in

ſ

eo hæc vox eſt exarata *ſpatio*. Nihil certius: in præcedente epiſtola dixit, *propagatio miſerrimi temporis*; quia nul-lus finis eſt harum civilium turba-rum, quia mala hæc tempora, qui-bus dominantur impotentes homines, qui libertatem, bonos, & remp. op-preſſerunt, proferuntur, extenden-tur: ſic *prolatio judicii* in Orat. pro Rab. Græv.

In qua ſi reſideat ſenſus) MSus pr. Græv. Amſtelodam. tres Pall. Grut. *& quaſi reſideat ſenſus*: quod propter librorum conſenſum notandum. Græv. *In qua ſi reſideat ſenſus*) Cum tot Co-dices & minimum ſex habeant *& qua*, an dubitare licet auctorem ſcripſiſſe *ex qua*? ſcilicet morte, vel actione qua moritur. Iac. Gron. *Ex qua*, id eſt, *poſt quam*, ut in illis Cic. Brut. c. 92. Sall. Iug. c. 54. Sic Suetonius cum aliis *ex prætura*, *quæſtura*, ſimi-lia. Cort.

Digitized by Google

possum, ea misceri, parari, impendere reip. quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti loci? non, mehercule, quemquam audivi hoc gravissimo & pestilentissimo anno adolescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non a diis immortalibus ereptus ex his miseriis atque ex iniquissima conditione vitæ videretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti mali putes contigisse, permultum erit ex mœrore tuo diminutum.

Ea misceri) M.Antonio omnia perturbante. CORRAD.

(*Nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur*) *Direptus*, vel *ereptus* alii. F. VRSIN. Nihil mutandum: nam in permutatione dicitur *decipi*, cum deterius acceperit, meliore amisso; videatur Plauti Trinummus, quod observavit Guilielmius. Sic habent omnes Pall. Grut. (nec non Græv. pr. Amstelod. & Mentel.) nisi quod in sec. *decepto*; frivolum ergo aliorum *direptus* aut *ereptus*. GEBHARD.

Bonis artibus) *Artes* hic non ita capiendæ, ut ad opifices tantum pertineant; sed de virtutibus, studiis, aliisque talibus dicuntur. Crispus I. de Rep. Ordin. c. 2. adde B.Cat. c.2. Donatum ad Terent. Andr. init. ibique etiam Muretum. CORT.

Gravissimo & pestilentissimo hoc anno) Post Cæsaris mortem, ut omnia ad superiorem conjecturam accommodemus. CORRAD.

A diis immortalibus exceptus ex his miseriis) Elegantissima est hæc Victorii lectio, quem & hic (ut in omnibus) sequuti sumus. Nostri fere omnes *ereptus*, quod glossam resipit: tert. *eruptus*: & videtur Pal. quint. habuisse quid simile, nam rasuram excepit. Paullo post pro *sejunctus*, Pal. quint. *miseria maloque dejunctus*: puto reponendum *dijunctus*, ut supra aliquoties. GEBHARD. *Non a diis immortalibus exceptus 'ex his miseriis*) Hæc lectio est a Victorio, quam probavit Gebhardus. Aliæ tamen editiones omnes, nec non vetusti codices, quibus egp sum usus, quibusque usi sunt Gebhardus, Guilielmius, Manutius, legunt *ereptus*, quod sane mutandum non fuit. Hoc enim, cum de ista re loquitur Cicero, verbo perpetuo fere utitur. Qui putant *excipi* posse ferri & defendi ex illo fragmento Ciceronis, quod legitur apud Nonium, ex IV. de Rep. *Quod insepultos reliquissent eos, quos ex mari, propter vim tempestatis, excipere non potuissent*, hi sane vim verbi non intelligunt. GRÆVIVS. *A diis immortalibus exceptus ex his miseriis*) Sane id feci, ut Gebhardus in hac parte posset suam editionem agnoscere, cum locutio esset bene latina, & eleganter satis conveniens, ut apud Senecam Controv. 32. *Cum illam ipsa natura publicis excepisset malis*. Sic cum alii in miseriis hærerent impediti, solis mortuis facta supponitur missio, & exceptio illis data ex malis, quæ alios retinerent. Cum tamen in sola Victoriana Stephani eam lectionem observem, non in Naugeriana Iuntæ, facile crediderim παράφραμα illius esse, undecumque acciderit, etsi fateri oporteat in libro primo Cl. Grævii esse *exceptus*, unde Pater colligebat *exemtus*, ut epist. 6. *Qui ex obsidione funeratores exemerit*. De quo etiam collegit aliqua ad Livii verba XXXIII. 23. *Plerosque etiam, cum apud hostes essent, servitute exceptos*. IAC. GRON.

Ne quid iis quos amasti mali putes contigisse) *Amisisti* magis placet, quam *amasti*, veteribus libris præsertim confirmantibus. F. VRSIN.

Id nos

Digitized by Google

tum. Relinquetur enim ſimplex illa jam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, ſed ad te ipſum proprie referetur: in qua non eſt jam gravitatis ac ſapientiæ tuæ, quam tu a puero præſtitiſti, ferre immoderatius caſum incommodorum tuorum, qui ſit ab eorum, quos dilexeris, miſeria maloque ſejunctus. Etenim eum ſemper te & privatis in rebus & publicis præſtitiſti, tuenda tibi ut ſit gravitas, & conſtantiæ ſerviendum. Nam quod allatura eſt ipſa diuturnitas, quæ maximos luctus vetuſtate tollit, id nos præcipere conſilio prudentiaque debemus. Etenim ſi nulla umquam fuit, liberis amiſsis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit: certe nos, quod eſt dies allatura, id conſilio anteferre debemus: neque exſpectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione poſsimus. His ego litteris ſi quid proſeciſſem, exiſtimabam optandum quiddam me eſſe adſecutum: ſin minus ſorte valuiſſent, officio tamen eſſe functurum benevolentiſsimi atque amiciſsimi: quem me tibi & fuiſſe ſemper exiſtimes velim, & futurum eſſe confidas.

EPI-

Id nos præripere conſilio, prudentiaque debemus) Quiddam in his verbis eſt, quod cum mutari juſſiſſemus, in noſtros etiam codices incuria librariorum irrepſit: *præcipere* enim, non *præripere*, legendum eſt, ex auctoritate & fide priſcorum exemplarium, & ratione ipſa id confirmante. *Præcipere* enim *antecapere*: ut nos infinita exempla prætereamus hujus ipſius auctoris, pulcherrimum eſt in elegantiſſima illa M. Antonii epiſtola, quam Cicero in Philippicis exagitat: *Sin autem aliud me fatum manet, præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum, &c.* VICTOR. *Id nos præcipere conſilio*) Sic eſt in editione prima, admonuitque Victorius: invenique hoc verbi in Pall. pr. quint. (ſic etiam legitur in Grævii primo) quorum hic gloſſam habet ad interiorem oram *anticipare*. Hoc verbum & aliis ſcriptoribus reſtituimus in crepundiorum noſtrorum veſtibulo: ceterum ſtatim ante Pal. ſec. legit, *quæ maximos luctus tollit*, omiſſo *ea vetuſtate*, quod ut gloſſam recte etiam advertit Henricus Stephanus lib. II. Schediaſmatum. GEBHARD.

Repræſentare ratione) Animo *præſentem reddere*, illa *in præſentia uti*. Cæſar I. B. G. c. 40. Adde Hirtium de B. Alex. c. 70. & quos ibi Daviſius: & præter eos Tennulium ad Frontin. I. Stratagem. c. 11. qui omnes fere hæc noſtri Ciceronis laudant. CORT.

Officio tamen eſſe functurum) Sic eſt in Pall. prope omnib. Grut. Stewech. Peck. alias *functum*, quod Pal. ſec. ſuo loco ignorat plane: ceterum *ea optandum*, ſicut & *ea forte valuiſſent* pro gloſſematibus oboluerunt Grutero noſtro. GEBHARD. *Functurum* exſtat etiam in Grævii primo, libriſque aliis veteribus, quos vidi. GRÆV.

EPISTOLA XVII.

ARGVMENTVM.

Excusat tarditatem litterarum suarum: hortatur Sextium ut exsilii casum sapienter fortiterque ferat: idque ut ei persuadeat, & ut afflictum consoletur, argumenta sumit a communi omnium hominum conditione, ab ipsius Sextii virtute, ab exemplis, a statu reipublicæ, a Sextii filio, a judicio amicorum, ab ipsius conscientia: postremo, quod ipsum ad mœrorem minuendum pertinet, sua studia & officia vel ad consolandum, vel ad levandum ejus fortunam pollicetur omnia. Moralis est: scripta, ut opinor, Cæsare & Lepido Coss. anno V. C. DCCVI.

M. C. P. SEXTIO P. F. S. D.

NOn oblivione amicitiæ nostræ, neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te nullas litteras misi; sed quod priora tempora in ruinis reip. nostrisque jacuerunt: posteriora autem me a scribendo tuis injustissimis atque acerbissimis incommodis retardarunt. Cum vero & intervallum jam satis longum fuisset, & tuam virtutem animique magnitudinem diligentius essem mecum recordatus, non putavi esse alienum institutis meis hæc ad te scribere. Ego te, P. Sexti, & primis temporibus illis, quibus in invidiam absens, & in crimen vocabare, defendi: & cum in tui familiarissimi judicio ac periculo tuum crimen conjungeretur, ut potui accuratissime te

EPISTOLA XVII.

Priora tempora) Statim post te prætor. def. ambitus, accusante T. Iunio, damnatum, & me paullo ante ab exsilio revocatum. CORRAD. Vide tamen Manut. qui hæc de alio Sextio intelligit & interpretatur, omniaque, quæ ab aliis notata sunt, refellit. GRÆV.

In ruinis reip. nostrisque jacuerunt) P. Clodio remp. & meam privatam sæpius disturbante. CORRAD.

Posteriora autem me a scribendo) Te jam multo ante expulso. IDEM.

Quibus in invidiam absens & in crimen vocabare) Quibus accusabaris invidiose de gravi crimine, & quidem absens in Macedonia quæstor. CORRAD.

Tui familiarissimi) C. Antonii: quidquid a nobis alibi sit dictum. IDEM.

Periculo tuum crimen conjungeretur, ut potui) Sic habent codices Memmiani, & ita edidit P. Victorius. Quidam tamen habent, *tuum nomen conjungeretur*, &c. LAMBIN. *Tuum crimen conjungere-*

Digitized by Google

te tuamque causam tutatus sum : & proxime , recenti adventu meo , cum rem aliter institutam offendissem , ac mihi placuisset , si adfuissem , tamen nulla re saluti tuæ defui : cumque eo tempore invidia annonæ , inimici non solum tui , verum etiam amicorum tuorum , iniquitas totius judicii , multaque alia reip. vitia , plus quam causa ipsa , veritasque valuissent , Publio tuo neque opera , neque consilio , neque labore , neque gratia , neque testimonio defui . Quamobrem , omnibus officiis amicitiæ diligenter a me sancteque servatis , ne hoc quidem prætermittendum esse duxi , te ut hortarer rogaremque , ut & hominem te , & virum esse meminisses , id est , ut communem , incertumque casum , quem neque vitare quisquam nostrum , nec præstare ullo pacto potest , sapienter ferres , & dolori fortiter ac fortunæ resisteres : cogitaresque , & in nostra civitate , & in ceteris , quæ rerum potitæ sunt , multis fortissimis atque optimis viris injustis judiciis tales casus incidisse. Illud utinam ne vere scriberem , ea te rep. carere , in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet . De tuo

erretur , ut potui) Sic omnes MSi ac Victorius : alii tamen *suum nomen contag. quam potui* ; verum *eo crimen* irreptitium putat esse Guilielmius : neque ego dissentio . GRONOV.

Ca. jam tutatus jam) Ante meum exsilium . CORRAD.

Proxime recenti adventu meo) Ab exsilio . IDEM .

Invidia annonæ) Cum homines quidam impulsu Clodii , mea opera frumenti inopiam esse clamarent . IDEM . *Inv. annonæ inimici* : h. e. cujus auctor is erat , qui esset non solum tuus , sed & amicorum tuorum inimicus . Vulgari male distinguunt post vocem *annonæ* . LALLEM.

Inimici non solum tui) Clodiani . CORRAD.

Iniquitas totius judicii) De ambitu . Nam de vi , Cicerone defendente , absolutus fuit . IDEM .

Publio tuo) Filio tuo . CELL.

Et hominem & virum) *Hominem* , qui casibus incertis sit obnoxius : quo vulgo , sed perperam , trahunt illa Terentii : *Homo sum , nihil humani a me alienum puto ; Virum* , qui fortiter ferat , & *humanos casus virtute inferiores putet* . Cic. Læl. c. 2. Sall. Cat. c. 44. CORT.

Vt & communem incertumque casum) Meus antiquus codex , assentientibus Stewech. Peck. & tert. Palat. & ignorat , & merito ; expungendum enim est . GRÆV.

Tales casus incidisse) *Talis casus accidisse* scriptum reperi in uno cod. MSo ceteris omnibus dissentientibus : in quibus est *incidisse* , quod minus probo . LAMBIN. Medicæus tamen , Grævii primus , omnesque alii libri stant pro vulgata . GRÆV.

Prudentem hominem res ulla delectet) Hoc modo emendarunt docti , cum esset in Med. *defectet* , talisque error & nostros contigit MSos *deferres* ingerentes . GERNARD. Sed recte emendasse viros doctos testis est Grævii liber vetus , in quo clare *delectet* . Amstelod. vero , Mentel. *deferret* . GRÆV.

Deb

tuo autem filio, vereor ne si nihil ad te scripserim, debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim, ne refricem meis litteris desiderium ac dolorem tuum. Sed tamen prudentissime facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, ubicumque eris, tuam esse, tecum esse duces. Nec enim minus nostra sunt, quæ animo complectimur, quam quæ oculis intuemur. Quamobrem & illius eximia virtus, summusque in te amor magnæ tibi consolationi debet esse; & nos, ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus semperque pendemus: & maxime animi tui conscientia, cum tibi nihil merito accidisse reputabis, si & illud adjunges, homines sapientes turpitudine, non casu; & delicto suo, non aliorum injuria commoveri. Ego & memoria nostræ veteris

Debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse) Libris omnibus veteribus invitis, edendum curavi: *Debitum ejus virtuti videar testimonium non dedisse*. Nam quod illi habent *cepisse*, natum ex *dedisse*, cum pro eo *depisse* esset scriptum, oberrante librario, deinde ab alio ex *depisse*, factum *cepisse*. LAMBINVS. *Cepisse*) Non erat Lambini, jus ac majestatem omnibus antiquis codicibus eripere, illisque proculcatis suum *dedisse* reponere: tenemus firmiter hoc, ex quinque Pall. Gruteriano duobus Guilielmii, editionibus omnibus. GEBHARD. Meus primus liber, *testimonium non accepisse*. Sed eadem manus sic ~~ne~~ induxerat. Melior tamen est lectio hæc, quæ in meo libro reperitur, quam vulgata; sic enim potest exponi: ne videar non audivisse præconium, & laudes ejus virtutum, quas alii ad me pertulerunt. *Accipere* enim Ciceroni & aliis scriptoribus infinitis in locis est audire, intelligere. GRÆV. Riccius ita interpretatur: *ne videar ignorare eum in bona opinione esse*: ut testimonium *aliorum* accipere videatur, quod Cicero *ceperit* h. e. audiverit, Lambinus mavult *dedisse*; sed contra libros, ut sæpe. *Capere* vero idem est quod *dare*, quod bene probat Io. Fr. Gronovius ad ea Cic. I. Off. c. 3. *Triplex autem est*, *ut Panætio videtur*, *consilii capiendi deliberatio*. Nec aliter hæc exponenda; multo minus ad sequioris ætatis notiones *τοῦ capere* confugiendum esse arbitror. CORT.

Tuam esse, *tecum esse*) Deest conjunctio, qualem defectum ipse Cicero Orat. ad Brut. p. 209. inter *lumina*, & *insignia* orationis numerat. Liv. X. c. 4. Præterea *tecum esse* signanter de absente. Rutilius Itiner. I. v. 211. Terent. Eunuch. A. I. Sc. II. v. 112. IDEM.

Et maxime animi tui conscientia) *Et maxime si animi tui conscientiæ*, *cum tibi &c.* Hæc est vera hujus loci lectio, ex antiquis & MSis libris petita: cujus hæc sententia est: *Et maxime* (subintellige, *magnæ tibi consolationi debet esse*) *si adjunges animi conscientiæ*, per quam *nihil tibi merito accidisse reputabis*: *si adjunges* (inquam) illud quod sequitur, *homines sapientes*, *&c.* LAMBIN. *Et maxime animi tui conscientiæ*) Sic emendavit primus hunc locum Bapt. Egnatius, cum in Mediceo reperisset, *& maxime amici tui conscientiæ*, quod est in omnibus nostris: recepit postea Victorius, sicque exstat in MSis Antwerpiensi, ac Vaticano. Vulgo: *pendemus*: *maxime etiamsi tuæ conscientiæ*. GEBHARD. Omnes quidem libri, quos Manutius, Gebhardus, Lam-

Digitized by Google

ris amicitiæ, & virtute atque observantia filii tui monitus, nullo loco deero neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam tuam. Tu, si quid ad me forte scripseris, perficiam, ne te frustra scripsisse arbitrere.

EPISTOLA XVIII.

ARGVMENTVM.

Consolatoria est: valet autem ad consolandum societas ægritudinis: index enim benevolentiæ dolor est; itaque Cicero orditur a significatione doloris sui, quem ex Fabii ceperat incommodo: sic ad Titium epist. 16. sic Sulpicius epist. 5. lib. IV. & Cicero in ea, qua respondit, levatum se aliqua fatetur luctus parte non solum oratione Sulpicii & auctoritate, verum etiam societate pæne ægritudinis. Hoc igitur initio ad consolandum Fabium aggressus, subjungit hæc, quæ ad minuendam molestiam valeant; primum eam esse omnium hominum conditionem, ut adversa sæpe accidant; qua de re sic ad Titium: Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus, ea lege natos, ut omnibus fortunæ telis proposita sit vita nostra; neque esse recusandum, quo minus ea, qua nati sumus, conditione vivamus. *Alterum, perdita esse tempora mutato reip. statu; quod ideo dicit, ut eam conditionem, quæ bonis quoque temporibus, tamen omnium communis est, & eodem loco in eadem ad Titium epistola; nam cum de communi conditione posuisset ea, quæ proxime recitavi, adjunxit hoc de ratione temporum:* Neque hæc neque ceteræ consolationes, quæ a sapientissimis viris usurpatæ memoriæque litteris proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostræ civitatis, & hæc perturbatio temporum per-

Lambinus *Et ego quoque consului, habent conscientiæ*. Sententia tamen postulat, ut retineamus quod in editis est, *conscientia*. Sed *amici*, quod & ipsum in omnibus libris exstat, sine dubio corruptum est, neque emendatum ab Egnatio: *si* vero eum in locum posui, quo collocatum inveni in meo vetusto codice. GRAV.

Epi-

perditorum. *Tertio loco, bona virtute parta cum fortunæ damnis comparavit: quæ cogitatio maxime luctum levat: cui enim plus, quam abstulit fortuna, virtus dedit, is nisi de suo statu lætatur potius, quam angitur, imperitus rerum suarum ratiocinator est; & ea ipsa, quam possidet, virtute videtur indignus. Quarta ratio est, desperatio rerum communium; dixerat jam de præsenti temporum statu: nunc de imminenti subjungit: ne acerbum Fabio videatur ea rep. carere, in qua legum, judiciorum, bonarum omnium rerum timeatur interitus; præsertim cum ab ea discesserit quam levissima pœna, relictis ei fortunis, liberis, amicis. Consolatio concluditur opinione hominum de illius innocentia, & iniquitate judicii. Extrema officii promissio: quod ipsum consolandi quoddam genus videtur: itaque similiter claudantur duæ superiores quæ consolantur epistolæ. Consolationis causam non opinor fuisse, quod repulsam in petitione magistratus Fabius tulisset, verum quod judicio damnatus esset; non enim ob ejus repulsam se esse consolandum Cicero diceret; nec eam, ut puto,* incommodum *vocaret; nec argumentaretur a communi conditione; nec ad repulsam illud spectat,* Fortuna abstulit; *nec illud* quam levissima pœna: *repulsa enim neque pœna est, neque nominatur; mentio vero judicii & sententiæ unius potentiæ condonatæ, non video qui referri ad repulsam possit. Annum epistolæ plane non definio: sed omnino videtur scripta ante civile bellum, atque etiam ante quam Cicero iret in provinciam, cum opes Pompeii maximæ essent, Cæsare in Gallia res gerente: quod illa verba demonstrant:* Ea videtur conditione impendere legum, judiciorum; *& illa:* Potentiæ alicujus condonatum.

M. CICERO T. FADIO S. D.

ETsi egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum: propterea quod nullam rem gravius jamdiu tuli, quam

EPISTOLA XVI.

T. FABIO) Is esse videtur T. Fabius qui Ciceronis fuit Quæstor, & postea cum P. Sextio Trib. pl. ut quos idem honorum cursus, & fortasse etiam idem casus eodem tempore conjunxit, eos epistolæ quoque conjungant. CONRAD. *T. FADIO*) Sic est in Pall. quint. Vaticano: sicque edidere Victorius & Lambinus; vulgo *T. Fabio*,

quam incommodum tuum: tamen te magnopere non hortor ſolum, ſed etiam, pro amore noſtro, rogo atque oro, te colligas, virumque præbeas; & qua conditione omnes homines, & quibus temporibus nati ſimus, cogites. Plus tibi virtus tua dedit, quam fortuna abſtulit: propterea quod adeptus es, quod non multi homines novi; amiſiſti, quæ plurimi homines nobiliſſimi. Ea denique videtur conditio impendere legum, judiciorum, temporum, ut optime actum cum eo videatur eſſe, qui quam leviſſima pœna ab hac rep. diſceſſerit. Tu vero, qui & fortunas, & liberos habeas, & nos, ceteroſque neceſſitudine & benevolentia tecum conjunctiſſimos, cumque magnam facultatem ſis habiturus nobiſcum, & cum omnibus tuis vivendi; & cum unum ſit judicium, ex tam multis, quod reprehendatur, ut quod una ſententia, eaque dubia, potentiæ alicujus condonatum exiſtimetur: omnibus his de cauſis debes iſtam moleſtiam quam leniſſime ferre. Meus animus erit in te, liberoſque tuos ſemper, quem tu eſſe vis, & qui eſſe debet.

EPISTOLA XIX.

ARGVMENTVM.

Cum Pompeius, Italia pulſus a Cæſare, in Græciam magno cum bonorum civium comitatu, in quibus uterque conſul

hio, male. Fabii enim nobiliſſimi; hic autem fuit homo novus, ut innuit ipſe Cicero. GEBHARD.

Te colligas) Animum turbatum in ſedem ſuam revoces, ut omnia tua tibi conſtent. Virg. XII. Æn. v. 491. Papin. Stat. XII. Theb. v. 759. adde ſupra I. ep. 9. CORT.

Plus tibi virtus tua dedit) Vt Quæſturam & Tribunatum. CORRAD.

Quam fortuna abſtulit) Spem fortaſſe Prætura. IDEM. Sed melius Manutius, quem vide. GRAV.

Eis habiturus) Hæc ſpes eſt reditus. Forte non perpetuo exſilio damnatus fuit, ſed ad certos annos. CELL.

Vt quod una ſententia, &c.) Sic edidit Manutius. Alii fere omnes libri vulgati habent *idque una ſententia, &c.* cum quibus conſentiunt quidam libri MSi. Vnde quidam docti legi volunt *quodque una ſententia, &c.* Ego *idque una ſententia* improbare non poſſum. LAMBIN.

Potentiæ alicujus condonatum) In quo reus non ob culpam, ſed ob potentiam adverſarii, vel alicujus judicum damnatus ſit. Vid. IV. Pec. Vet. 9. I. Fr. GRON.

Et qui eſſe debet) Beneficiis a te Tribuno pl. in me collatis. CORRAD.

Epi-

ſul fuit, revocandi belli cauſa navigaſſet, Rufus ad eum officii cauſa, quod ea reip. caſtra eſſe videbantur, tranſire cogitabat: ejus conſilium probat Cicero; idemque ſibi jamdiu ait eſſe conſtitutum. Pompeii cauſam meliorem judicat: de belli exitu non minus adverſa timere, quam ſperare videtur ſecunda: ad extremum tacite petit, non modo ut reipublicæ, verum etiam amicitiæ ſuæ cauſa in ſententia maneat. Scripta eſt poſt ſequentem, profecto jam in Græciam Pompeio, C. Marcello, L. Lentulo Coss.

CICERO RVFO.

ETſi mihi numquam dubium fuit, quin tibi eſſem cariſsimus; tamen quotidie magis id perſpicio, exſtatque id quod mihi oſtenderas quibusdam litteris, hoc te ſtudioſiorem

EPISTOLA XIX.

CICERO RVFO) Hos titulos epiſtolarum quemadmodum in antiquis exemplaribus invenimus, ita ſcripſimus: id alii poſtea facere neglexerunt. Quod ſi res magni ponderis non eſt, non eſt fortaſſe tam levis, quam quiſpiam exiſtimaret. Ita frequenter ſcribere ſolitos eſſe veteres duobus in locis, quod nunc neminem vidi, teſtatur Cicero: in quibus etiam non parum referre docet, prænomina ponantur, & tituli honorumque gradus, an nominibus tantum, qui ſcribit, utatur: alter eſt in epiſtola ad Volumnium 5. *Quod ſine prænomine, familiariter ut debebas, ad me epiſtolam miſiſti*, &c. alter in Oratione pro Domo Sua: *Litteras in concione recitaſti, quas tibi a C. Cæſare miſſas diceres: CÆSAR VLCRO. Cum etiam ea argumentatus amoris eſſe hoc ſignum, cum nominibus tantum uteretur: neque adſcriberet Proconſul, aut Trib. pl.* Ita enim legendus ille locus eſt, non Proconſuli: pertinet enim ad Cæſarem vox illa, quemadmodum alia ad *Pulcro*. Tertium exemplum eſſe poteſt, ſi quis his contentus non ſit, titulus epiſtolæ M. Antonii, quæ in XIII. Philipp. incluſa eſt. Hujus autem & ſequentis epiſtolæ nomina nuda ſunt in priſcis & bonis libris. VICTORIVS. *RVFO*) L. Meſcinius Rufus fuit Ciceronis in Cilicia Quæſtor, unde paullo poſt Ciceronem deceſſit, & Romam venit, Cicerone jam orante maritimæ præfecto. CORR. In vetere quodam libro *Meſcinio Rufo* hæc epiſtola inſcribitur, & recte: eſt enim *Rufus* Meſciniæ familiæ cognomen. *L.* autem hujus *Meſcinii Rufi*, ſive ejus, ut ego puto, filii mentio eſt in Auguſti denariis, quos cum eſſet Triumvir monetæ cudendæ ſignavit cum titulo L. MESCINIVS L. F. RVFVS III. VIR. F. VRBIN.

Etſi mihi numquam dubium fuit) Si temporum ordo ſervatus eſſet ab eo, qui has Cic. epiſtolas retulit in volumina, quædam (ut arbitror) nobis magis plana eſſent, neque in multis locis tantopere hæſitaremus. Hæc, niſi fallor, illam ſequi debebat, cujus initium eſt, *Quoquo modo potuiſſem*, non præcedere. Obſcurum eſt totum negotium, de quo hic agit: quid tamen ſentiamus, libere pronunciabimus, freti æquitate lectorum. Cum illa non multo poſt quam e provincia Cicero rediit, ſcripta ſit: hæc jam ſuſcepto civili bello, & pulſo ex Italia Pompeio, ſcripta eſt. Exornabat jam Tullius fugam, & in caſtra Pompeiana proficiſci cogitabat, cupiebatque comitem habere illius conſilii & itineris Rufum: de quo ipſe

Rufus

rem in me colendo fore, quam in provincia fuisses (etsi, meo judicio, nihil ad tuum provinciale officium addi potest), quo liberius judicium esse posset tuum. Itaque me & superiores litteræ tuæ admodum delectaverunt, quibus & exspectatum meum adventum abs te amanter videbam, &, cum aliter res cecidisset ac putasses, te meo consilio magnopere esse lætatum: & his proximis litteris magnum cepi fructum & judicii, & officii tui: judicii, quod intelligo, te, id quod omnes fortes ac boni viri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum honestumque sit: officii, quod te mecum, quodcumque cepissem consilii, polliceris fore; quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. Mihi consilium captum jamdiu est: de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi antea, sed quia communicatio consilii, tali tempore, quasi quædam admonitio videtur esse officii, vel potius efflagitatio ad coeundam societatem vel periculi, vel laboris. Cum vero ea tua sit voluntas, humanitas, benevolentia erga me, libenter amplector talem animum: sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis, magnam habebo gratiam: si non feceris, ignoscam: & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitrabor. Est enim res profecto maxima: quid rectum sit, apparet, quid expediat, obscurum est: ita tamen, ut, si nos ii sumus, qui esse debemus, id est, studio digni

Rufus in epistola sua spem aliquam Ciceroni dederat: quod tamen cum cupisse Cicero optaret, modeste cauteque rogat: quia res multum periculi, si emanasset, habebat: ideo obscure loquitur, ne si forte litteræ in alienas manus incidissent, aliquid mali molestiæque ex ea re susciperet. Victorius.

Quibus & exspectatum meum adventum) Ex ora maritima, & Capua ad urbem Corradus.

Cum aliter res cecidisset ac putasses) Non veniissem. Id.

Te meo consilio magnopere esse lætatum. Quod cepissem in ora maritima manendi, & postea Pompeium sequendi. Idem.

Nihil putare utile esse, nisi quod rectum honestumque sit) Vtile enim videbatur, Cæsarem sequi: honestum vero, Pompeium: sed sapientes utile ab honesto non separant. Id.

Mihi consilium captum jam diu est) Eundi ad Pompeium. Id.

Si feceris id quod ostendis) Te mecum fore. Id.

Alterum timori) Si non feceris. *Timori* nimirum, qui impendet a Cæsare. Idem.

Alterum mihi) Si feceris. Id.

Quo-

digni & litteris noſtris, dubitare non poſsimus, quin ea maxime conducant, quæ ſunt rectiſsima. Quare tu, ſi ſimul placebit, ſtatim ad me venies; ſin idem placebit, atque eodem, nec continuo poteris, omnia tibi ut nota ſint faciam. Quidquid ſtatueris, te mihi amicum, ſin id quod opto, etiam amiciſsimum judicabo.

EPISTOLA XX.

ARGVMENTVM.

Purgat ſe Ruſo querenti per litteras, quod rationes provinciæ ad ærarium, eo non exſpectato, Cicero deferre properaſſet; cum ipſe vel addita, vel immutata quædam in iis cuperet. Hæc argumenti ſumma eſt: partes autem ſingulæ ob ignorationem hiſtoriæ fortaſſe non ſatis apertæ; nos in tollenda obſcuritate pro viribus enitemur. Annus epiſtolæ videtur eſſe, Marcello & Lentulo Coſſ. exorto jam civili bello: quod is maxime locus indicat: Pro ea ſpe facultatum, quam tum habebamus: *tempus autem anni poſt hiemem, id eſt, aliquanto poſt relatas rationes, ut infra demonſtrabitur; nam rationes, quas Rufus cum ipſo ad urbem non collocatas, referri ad ærarium noluerat, unde argumentum epiſtolæ manavit, quis dubitet, continuo poſt reditum Ciceronis relatas eſſe? quod ipſe juſtis de cauſis a ſe factum dicit.*

CICE-

Quare tu) Pene eamdem ſcripturam habet Medicæus liber cum illa, quam Manutius in omnibus ſuis manuſcriptis invenisſe ſe tradit: *que* enim in eo legitur, non *que*, quod minus a recepta lectione diſcrepat. Nam ſi forte ex *que*, *quare* fieri debet, duas litteras addere neceſſe erit: ſi ex ea ſcriptura, quam nos invenimus, unam. Quid tamen facere oporteat, doctiores cogitabunt. VICTOR. Sic & Amſtelod. & Grævii primus, *que tu*. Mentelianus vero, *quare tu*. GRAV.

Atque eodem modo, nec) Al. *atque eodem nec*. Quidam vero legunt: *Sed neque eodem modo, nec*. CORR.

Nec continuo poteris) Meus primus, *nec continuo poterit*, ſcilicet fieri, ut viæ te des mecum. GRAV.

Sin id quod opto) Ad me venire. CORRADVS.

EPI-

Digitized by Google

CICERO RVFO.

QVo modo potuissem, te conveniſſem, ſi eo, quo conſtitueras, venire voluiſſes. Quare etſi mei commodi cauſa commovere me noluiſti, tamen ita exiſtimes velim, me antelaturum fuiſſe, ſi ad me miſiſſes, voluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quæ ſcripſiſti, commodius equidem poſſem de ſingulis ad te rebus ſcribere, ſi M. Tullius, ſcriba meus, adeſſet: a quo mihi exploratum eſt, in rationibus dumtaxat referendis (de ceteris rebus affirmare non poſſum), nihil eum feciſſe ſcientem, quod eſſet contra aut rem, aut exiſtimationem tuam: dein, ſi rationum referendarum jus vetus & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, niſi tecum pro conjunctione noſtræ neceſſitudinis contuliſſem confeciſſemque, non fuiſſe. Quod igitur feciſſem ad urbem, ſi conſuetudo priſtina maneret, id, cum lege Iulia relinquere rationes in provincia neceſſe erat,

EPISTOLA XX.

Quomodo potuissem) Sic editio prima ac Victoriana, easque & MSos ſecutæ Gebhardi, Grævii, Gronovii non *quoquo modo*, quod ex vulgatis rapuerat Cellonius. Brutus infra XI. ep. 23. *Si te omnes, quot sunt, quantum loqui ferre poterunt.* CORT.

Si ad me veniſſes) Quis non videat, ſi diligenter conſideret, legendum eſſe cum antiquis codicibus, *ſi ad me miſiſſes*? id eſt, ſi mihi notum feciſſes, ſi miſiſſes, qui mihi id nunciarent. Ad D. Brutum: *Mitte ad Lupum noſtrum, ut is eas centurias conficiat.* Et hujus ſignificationis hujus verbi plurima ſunt apud Ciceronem exempla, quæ nunc in re clara non proferemus. Terentius in Eun. *Miſis porro orare, ut venirem ſervo.* Si enim Rufus ad Ciceronem veniſſet, morem geſſiſſet ei Cicero nullo ſuo incommodo. Dicit autem ſe ante laturum fuiſſe illius voluntatem ſuo commodo. Quare penitus convicta vulgata lectio explodatur. Veron. etiam ex libris noſtris manuſcriptis aliqui habent *ſi ad me miſſes*: quo modo ſcriptum eſſe in ſuis Manutius teſtatus eſt; pro quo vulgati habent, *ſi ad me veniſſes*, &c. Hanc præterea diſſimilitudinem reperi in nonnullis manuſcripts. qui habent, *ſi ammoniſſes*, pro *ſi ad me veniſſes*, ſeu *ſi ad me miſiſſes*, &c. LAMB. *Si ad me miſiſſes*) Ita eſt in Pal. quinto, Vaticano, Victorii editione; fuiſſeque credo in reliquis; niſi tota hæc epiſtola deeſſet Pal. ſecundo, tertio: Gruteriano, Stewechiano, vulgo *veniſſes*. Principio Epiſtolæ ſcripſi *quomodo*, non *quoquo modo*: auctoritate Pall. prim. quart. quint. Vatic editionum primæ ac Victorianæ. GRÆV.

Si rationum referendarum jus vetus) Mos vetus erat, ut ad urbem is, qui proconſul erat, cum quæſtore ſuo rationes conferret, priuſquam ad ærarium referret. Ius autem vetus eſt, quod fuit ante legem Iuliam. GRÆV.

Id, cum lege Iulia relinquere rationes) De lege Iulia idem dicit in oratione in Piſonem; quo loco inducit ipſum cum genero ſuo Iulio Cæſare ita loquentem: *Rationes ad ærarium retuli continuo, ſicut tua lex jubebat; neque ulla alia in re legi tuæ parui.* VICTORIVS.

rat, easdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci in provincia. Neque ita feci, ut te ad meum arbitrium adducerem: sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam me pœnitebit; totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi; tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adjunxisti. Rationes confectæ me absente sunt tecum, ad quas ego nihil adhibui præter lectionem. Ita accepi librum a meo servo scriba, ut eumdem acceperim a fratre tuo. Si honos is fuit, majorem tibi habere non potui: si fides, majorem tibi habui, quam pæne ipsi mihi; si providendum fuit, ne quid aliter ac tibi & honestum & utile esset referretur, non habui cui potius id negotii darem, quam cui dedi. Illud quidem certe factum

Id feci in provincia) Contuli eas rationes tecum in provincia ex Cæsaris lege; vid. ep. 17. lib. II. GRÆV.

Sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam me pœnitebit) Auctiores sunt provocabulo *tibi* Pall. pr. quart. quintus, editioque Victorii: & posteriore *me*, Vatic. Medicæus atque editio Victoriana. GRÆV.

M. Mindium) Epist. 26. & 28. lib. XIII. CONRAD.

Ad quas ego nihil adhibui præter lectionem) Hoc est, confectas a scriba meo & fratre tuo legi. GRÆV.

Non habui cui potius id negotii darem quam Tullio scribæ) Sic omnes vulgati, & impressi. Antiqui vero cuncti codices hoc loco corrupti & diminuti aliqua dictione sunt. Nos autem & hic, & aliis multis locis rectius esse putavimus mutila & imperfecta multa relinquere, ut in antiquis exemplaribus inveniuntur, quam ut a nonnullis suppleta & restituta sunt, legere: pauca autem admodum, & forsasse nomen Tullii tantum desideratur. VICTORIVS. *Quam darem*) Cum fide olim antiquam lectionem repotuimus; quid autem nostri judicii esset, non valde aperuimus: alii quid ipsi conjicerent exposuerunt; quos qui probabunt, sequi poterunt: ea nobis nimis dura & violenta videntur. ID. *Darem, quam scribæ meo*) Hæc verba (post *scribæ meo*) *M. Tullio Laureæ*, nulli codices MSi habent: quemadmodum nec illa quæ reperiuntur in aliis vulgatis, *quam scribæ meo*: nisi quod hæc quæ olim edenda curavi, ad unius libri veteris oram adscripta reperi, idque aliena manu. Et vero licet, illa tollamus; nam his deletis tententia est integra & aperta; facile enim subintelligentur. Et credibile est, ex adnotatiuncula esse nata, vel ab aliquo conjectore, qui deesse putaret, addita. Quare sic legendum puto, ab illo loco: *Si providendum fuit ne quid aliter ac tibi & honestum & utile esset, referretur: non habui cui potius id negotii darem. Illud q.* LAMB. *Non habui cui potius id negotii darem quam scribæ meo*) Pantagathus aliter legit: *Non habui cui potius id negotii darem, quam darem illud* &c. F. VRS. *Cui potius id negotii darem * quam darem*) Per nos vacua potius sit hæc Ciceroni lacuna, quam ut impleatur aliorum pluvia ac sordida aqua: sic autem est in Pal. pr. ac Vaticano; nam Pal. quartus ac prima editio, *cui potius id negotii darem quam tibi*, sic & Pal. quint. nisi quod *id negotium*. Lambinus tamen emendat *non habui cui potius id negotii darem; illud q.* Vulgo: *Cui potius id negotii darem, quam scribæ meo*. Unde faciebat H. Stephanus *commendarem*, quod non dicam quale sit. Pantagathus vero referente Vrsino: *Non habui cui potius id negotii darem, quam darem illud* &c.

GRÆV.

Digitized by Google

ctum eſt, quod lex jubebat, ut apud duas civitates, Laodicenſem & Apameenſem, quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita neceſſe erat, rationes confectas & conſolidatas deponeremus. Itaque huic loco primum reſpondeo, me, quam-

GRAV. Amſtelodam. & Mentel. æque ut alii, *cui potius id negotii darem quam darem*. Sed ille meus primus hic quoque ad veram lectionem reſtituendam plus opis fert, quam quos homines eruditi evolverunt, ipſeque Medicæus. In hoc autem legitur *potius id negotii darem, quam dedi*. Non longe abit Pal. quart. & edit. prima, qui pro *dedi* legunt *tibi*. Cicero ſcripſit, *cui potius id negotii darem, quam cui dedi nimirum tibi*. Hæc iſtius perditi loci emendatio tam liquida eſt & certa, ut ne Carneades quidem de illa poſſit dubitare. GRAV. *Cui potius id negotii darem, quam dedi*) Sic MSus. Lege: *quam cui dedi*: hoc eſt, tibi. Nemo fuit, cui tutius ac fidelius hoc negotium committi potuerit. Io. F. GRONOV. *Non habui cui potius id negotii darem, quam dedi*) Cur hæc non ſit plena locutio, quæ in egregiis exemplaribus occurrit, ſed interponi debeat ante verbum poſtremum *eo cui*, quod muſpiam reperitur, ita ut locus debeat aſteriſco inſigniri, nullus video. I. GRONOV.

Quod lex jubebat) Lex Iulia. CORR. *Rationes confectas & conſolidatas*) Nos ut in antiquis *conſolutas* legimus. VICTORIVS. Nuper cum Medicæum codicem accuratius ſuper hac caſtigatione conſulerem, numquam enim mihi illa penitus ſatisfecit, cognovi veterem ſcripturam me ſefelliſſe. Quare cum ea tantum nixus *conſolutas* legerim, & ipſa quoque titubet, diligentius eſſe puto totam rem conſideranda, & forſaſſe ad priorem lectionem redeundum. Antiquam hic ponemus, quæ ſane valde manca & incerta eſt; nam & copula deeſt, quæ videtur tamen neceſſaria, *rationes confectas conſolidatas deponeremus*. IDEM in Addendis. *Conſolidatas*) Cur non mendum tollam ex divinatione in Verrem, naſtus aliquam hujus rei occaſionem? Cupio enim omni tempore omnique in negotio ſtudioſos litterarum adjuvare. Scias igitur locum illum mendoſe legi: *At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maxime velint*; alterum illud credo obſcurum eſt: legendum enim eſt *ſolidum*, hoc intellectu. Cum enim planum feciſſet antea ſe patronum fortunarum ſuarum Siculos maxime optare, idque ita confirmaſſet, ut labefactari non poſſet, incipit de altero eapite differere. *Solidum* id ſit, id eſt, firmum, ſtabile, quod de gradu & ſede ſua dejici non poſſit. Quemadmodum etiam nos eleganter ſermone noſtro familiari dicimus: retinemus enim pene Latinam vocem, eaque cum idem ſignificare volumus, paſſim utimur. IDEM. *Rationes confectas & conſolidatas*) Sic habent omnes libri veteres, & ita edidit P. Victorius. Vulgati, alii *conſignatas*, alii *conſolutas*. LAMBINVS. *Rationes confectas & conſolidatas deponeremus*) Sic Pal. quint. unus Maſſei, omnes denique Lambini. Quid ſit autem *conſolidare rationes*, ſuggeſſit Aſconius in III. Verrinam, ad verbum *quadrarint*. Victorius *conſolutas*, ex Med. Pal. pr. *ſolutas*; quart. *conſolatas*, alii *conlatas*, vel *conſignatas* habent. GERHARDVS. Oppugnat Manutius lectionem vulgarem *conſolidatas*; ſed male. *Conſolidatæ* enim *rationes* ſunt liquidæ, cum expenſis reſpondent accepta. Docet hoc inſignis locus Aſconii Pediani, ad illa verba Orat. Cic. in Verr. de Præt. Vrbana: *Quomodo de eodem quadrarint*) *Solida facta ſint, ut neque plus quidquam, neque minus inveniatur in ſumma; ubi enim ratio ſine fraude eſt, difficile eſt ſexcenta, detractis quadringentis, quadrare, & ſolidari, vel ſolida fieri, quin aut minus, aut plus aliquid reperiatur*. Hæc Aſconius, Vnde patet *ſolidari rationes*, aut, ut hic Cicero loquitur, *conſolidari* dici, cum quadrant. GRAV. Detractis detrahendis, & additis addendis ſolidas

quamquam justis de causis rationes deferre properarim, tamen te exspectaturum fuisse, nisi in provincia relictas rationes pro latis haberem. Quamobrem de Volusio quod scribis, non est id rationum; docuerunt enim me periti homines, in his cum omnium peritissimus, tum mihi amicissimus C. Camillus, ad Volusium transferri nomen a Valerio non potuisse: sed prædes Valerianos teneri; neque id erat

& integras factas; ita *solidum* dicunt ICti Leg. 6. §. 1. Dig. de peculio legato, alibi. Petron. Sat. c. 43. Vbi vide Burmannum V. Cl. CORT.

Justis de causis) Instante bello civili. CORRAD.

Rationes deferre properarim) Querebatur Rufus, quod rationes deferre ad ærarium nimis properasset: quædam enim corrigi cupiebat. GRAV. *Rationes referre properarim*) Ita legendum; ad ærarium puta. Etsi causæ impellerent atque urgerent graves, ut primo quoque tempore hoc officio edendarum ad ærarium rationum defungerer: tamen id dilaturum fuisse usque in adventum tuum, nisi putarem frustra exspectari, ut conferremus, cum jam in provincia confectæ & depositæ essent; nihil enim jam poterat mutari, cum utrumque codicem concordari oporteret. Io. FR. GRON.

Te exspectaturum fuisse) Qui nondum de provincia decesseras. CORRADVS.

Pro latis) Alii legunt *pro relatis*, vel *delatis*. IDEM. *Pro latis haberem*) Videtur scribendum, *pro collatis*: supra: *Nisi tecum pro e. n. n. contulissem*. Io. FR. GRON.

Quamobrem de Volusio quod scribis) Duos Volusios secum habuit Cicero in provincia, Cn. quem Attici quæstorem ipse appellat, & Q. quem in Cyprum misit, ut ibi jus diceret. Sed utrum hic intelligat, est considerandum. CORRAD. Vid. Manut. *De Volusio quod scribis*) Vocem, seu tres voces, *quam ob rem*, aliunde huc illatas, & ex verbo *haberem*, quod proxime antecedit, natas, sustuli, LAMBIN. Retinent *quamobrem* omnes Pall. Grævii pr. Amstelodam. alique. GRAV.

Ad Volusium transferri nomen a Valerio) Quod Rufus petierat. Vid. Manut. Veteres codices hic *trasferri*. Qua ratione ad Atticum lib. XVI. *tralatum. Hunc tu tralatum in Macrobium*: nec tamen sic in nostro scripsimus, ne omnia velle immutare videremur: tantum rem notasse antiquitatis causa placuit. Ille etiam locus in 4. epistola ad Lentulum in veteribus codicibus ita scriptus est: *Causam enim frequenti Senatu non magna varietate, magnaque invidia eorum, qui a te causam regiam alio transferebant, obtinebamus*. Quod etiam aliis non paucis locis observavimus. Nam *tralatio* pro *translatio* boni codices semper habent in libris oratoriis. Donatus etiam accuratissimus Terentii interpres sic veteres dixisse testatur, cum locum hunc in prologo Phormionis exponeret: *Ex transdere hominem in otium*; sic enim inquit, *Transdere* veteres sonantius quod nos lenius dicimus *tradere*, ut *tralatum*, quod nos *translatum* e contrario. Consuetudinem autem ita pronunciandi ad ætatem usque M. Tullii productam esse verisimile est: cum in vetustioribus cunctis ejus libris ita fere semper scriptum sit. Nam Ciceronem inter veteres a Donato poni non mirum videri debet, qui tot seculis post eum fuit. Retinuisse etiam quædam libenter Ciceronem ab antiquioribus usurpata notissimum est; ut postquam ita fere ubique in integrioribus exemplaribus scriptum invenitur, ita legendum omnino censeam: si auctoribus sermo, qui eorum ætate vigebat, conservandus est, & non ad posteriorum normam & consuetudinem conformandus. VICTOR.

Neque id erat HS XXX, ut scribis) Repo-

Digitized by Google

erat HS xxx. ut ſcribis, ſed xix. Erat enim nobis curata pecunia Valerii mancipis nomine: ex qua reliquum quod erat in rationibus retuli. Sed ſic me & liberalitatis fructu privas & diligentiæ, & (quod minime tamen laboro) mediocris etiam prudentiæ. Liberalitatis, quod mavis ſcribæ mei beneficio, quam meo legatum meum præfectumque maxima calamitate levatos, cum præſertim non deberent eſſe obligati: diligentiæ, quod exiſtimas de tanto officio meo, tanto etiam periculo nec ſciſſe me quidquam, nec cogitaviſſe: ſcribam, quidquid voluiſſet, cum id mihi ne recitaviſſet quidem, retuliſſe: prudentiæ, cum rem a me non inſipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putes. Nam & Volu-

Repoſita eſt nota, quam habent MSi, in quibus & meus primus, & Amſtelodamenſ. legendumque videtur non *ſeſtertiis*, ſed *ſeſtertium tricies*, hoc eſt, ſeptuaginta quinque millia ſcutatorum: xix. ſunt ſepties quadragies mille, quingenti ſcutati. Grav.

Neque id erat ſeſtertium tricies, ut ſcribis, ſed novies decies.) Sic allegavit hunc locum, & notas exprimendas eſſe jamdiu monuit Pater in lib. II. Pecuniæ Veteris c. 3. In quo tamen miratus aut taciturnitatem, aut conniventiam omnium, his totidem nec pluribus verbis eam periodum abſolventium, cum tam Naugeriana Iuntæ, quam Victoriana Stephani habeant, ut Lambinus in margine, *HS. xxx. ut ſcribis, ſed HS. xix*, quod credo ex bonis MSis ita illic factum, ac propterea revocavi, idque lectoris eſt more Romano eloqui. Iac. Gron.

Ex quæ reliquum, quod erat, in rationibus retuli) Ita diſtingue. Ejus, quo uſus non eram, quodque reſtabat inconſumtum, id retuli, populo ſcilicet, in rationibus ſcripſi vel ſcribi curavi, ſeu teſtatus ſum & reſiduum ſalvum eſſe. Manut. vult ſimul cum rationibus eam pecuniam ad ærarium relatam: quod fieri poſſet, ut quandoque factum fuerit: ſed hoc proprie verbis his non explicatur. Io. Fr. Gron.

In rationibus retuli) Hoc eſt, in ærarium retuli cum aliis rationibus. Vid. Manut. Grav.

Legatum meum præfectumque Q. Leptam) Nihil ab ea quæ in noſtris impreſſis eſt lectione diſcedendum puto: nec duas illas dictiones ullo pacto delendas cenſeo. Nam quod Manutii argumentum primum eſt, qui eas inducit, in antiquo libro illas non eſſe, Mediceus codex eas habet, & nos olim illi voci nominique, illius exemplaris auctoritatem ſecuti, prænomen addidimus. Alia item ejuſdem argumenta nullo negotio tentari reſellique poſſunt. Victorius. Argumenta tamen Manutii non video qui poſſint labefactari; ſunt enim firmiſſima. Accedit auctoritas veterum codicum, inter quos etiam meus optimus eſt, qui non aguoſcit *Q. Leptam*, quod merito cum Manutio rejecimus. Grav.

Legatum) Voluſium. Corrad.

Præfectum) Fabrum. Idem.

Diligentiæ, quod exiſtimas) Pal. pr. & Amſtelodam. *diligentiæque qui exiſtimas*. Grav.

Cum rem a me non inſipienter actam, ne cogitatam quidem putes) Lacera aliquantulum ſunt in his verbis antiqua exemplaria. Quare vulgatam receptamque lectionem ſecutus ſum. Hic tamen viſum eſt diligentius hanc rem conſiderare, videreque, an ex vetere ſcriptura quamvis mutila & decurtata legitima lectio conjectura elici poſſit: maxime cum alii etiam qui Manutio-

Digitized by Google

Volusii liberandi meum fuit consilium; & ut multa tam gravis Valerianis prædibus, ipsique T. Mario depelleretur, a me

rum nomine has epistolas nuper Venetiis castigarunt, id facere tentaverint. Eam igitur primo cum fide proponam. Sic autem in melioribus cunctis legitur: *Cum rem a me non insipienter excogitatam quidem putes*, manifesto defectu. Quod si licet libere sententiam suam proferre, sic ego hunc locum restituendum putarim: *Cum rem a me non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putes*. Vt similitudine duarum illarum pene earumdem vocum deceptus librarius, incuria alteram cum monosyllabo, quod eam præcedebat, omiserit: qui lapsus frequens est, & quandoque totius clausulæ damno steterit. Sensus, si ita legas meo judicio optimus erit, ut queratur Cicero, mireturque Rufum illam rem, quæ non solum a se cogitata sit, sed etiam acute & sapienter excogitata, in mentem sibi non veniisse, neque a se cogitatam esse credidisse. *Excogitare* autem esse cogitando quod quærebatur invenire, notissimum est. Sic autem castigarunt Veneti: *Cum rem a me ne insipienter quidem cogitatam putes*, antiqua scriptura in duobus verbis contaminata, & frigidiore sane sensu; nisi intelligas voluisse Ciceronem ostendere rem illam a se non tantum cogitatam, sed perspectam & animadversam fuisse. Quare magis judicium Rufi reprehendit, qui ab ipso illam ne cogitatam quidem esse existimaverit. Ostendit autem infra suo consilio gesta esse omnia, & a se initam rationem esse, quomodo ea recte fieri posset. Quam etiam sententiam recepta lectio continet, quamvis a vetere scriptura recedat, & (ut puto) ab aliquo suppleta sit, qui ex suo arbitrio locum hunc restituere voluerit. VICTORIVS. *Non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putes*) Secutus eram initio libros quosdam vulgatos, qui sic habent: *Non insipienter actum, ne cogitatam quidem putes*. Sed Victorio malui tandem assentiri, qui sequitur optimum illum codicem Florentinum manuscriptum: cum quo præsertim nonnulli ex nostris congruunt. Nam manuscriptorum nostrorum alii habent: *Cum rem a me non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putes* (quomodo edidit P. Victorius: quam scripturam nos secuti sumus,) alii: *Cum rem a me non insipienter excogitatam quidem putes*, plane mendose. Ego Florentinam editionem solam veram & rectam judico: vulgatam tamen, tolerabilem & probabilem esse puto. LAMBINVS. *Cum rem a me n. insip. excog. ne cog. q. p.*) Libuit amplecti emendationem Victorii tanto opere laudatam ac probatam Lambino, eo magis, quod cum Mediceo codice congruant Pall. tres. GRVTERVS.

Et ut multa tam gravis Valer. pr. ipsique T. Mario) Videtur legendum: *Et ut multa tam grav. a Valerianis prædibus ipsoque T. Mario depelleretur*, &c. LAMBINVS. *Multum* non mancipum sed prædum fuisse hic notat Manutius. Sed utique & mancipum fuit & prædum. Mancipes enim & prædibus & prædiis cavebant publico. Si non præstitissent fidem, & prædia sive possessiones quas Reipublicæ obligaverant mancipes ipsi sive redemtores, & prædum quoque facultates vendebantur. Neque hoc probo, quod paullo ante scribit idem Manutius, Valerium multam a Volusio debitam in se suscepisse exigendam, & prædes dedisse. Sed quis umquam audivit ad exactionem multæ prædes requiri, aut exactores multæ mancipes appellari? Cui multa irrogabatur, is quoque prædes dare cogebatur. Gell. VII. 19. *L. Scipioni Asiatico P. Scipionis Africani superioris fratri C. Minutius tribunus pl. multam irrogavit, eumque ob eam causam præles poscebat*. Si itaque in re obscura licet divinare, censeo Volusium quemdam fuisse publicanum, & reipublicæ debuisse XXX sestertium. In ejus deinde locum postea successisse Valerium, & non solum conduxisse vectigal illud, sed & reliqua Volusii solvenda in se suscepisse,

Digitized by Google

a me inita ratio est: quam quidem omnes non solum probant, sed etiam laudant: &, si verum scire vis, hoc uni scribæ meo intellexi non nimium placere. Sed ego putavi esse viri boni, cum populus suum servaret, consulere fortunis tot vel amicorum, vel civium. Nam de Lucceio est ita actum, ut auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur: id ego agnovi meo jussu esse factum: qua pecunia

pisse, & hoc nomine prædibus prædiisque reipublicæ caviſſe, ideoque prædes ejus tenebantur, quos liberare cupiebat Cicero. *Multo* vero dicitur hic pecunia, quæ & a mancipe Volusio, & ejus prædibus solvenda erat. Hæc mea de hoc loco sententia est: si modo sit sanus, sed dubito. Prim. Pal. Amstelodam. Mentel. meus uterque, *multi tam gravis* legunt. Sed meus primus, *& ut multi tam gravibus Valeriani prædibus, ipsique T. Mario depelleretur.* Videant acutiores, num inde lectio melior possit elici. Mearum ego partium esse duxi veterem scripturam indicare. GRAV. *Pr. ipsique Mar. depelleretur.* Verbis cum *De* compositis in primis jungunt tertium casum. Ep 16. *Si tibi hoc unum detrahi potest.* Quod tamen non magis a vi verbi, quam tertii casus, quæ alibi manifestata est, interpreteris. Sic cum Virg. Horatius I. Od. XVII. v. 3. *Te igneam æstatem defendit capellis.* Nec aliter, credo, legendum apud Liv. I. c. 1. quam *Æneæ Antenoriique abstinebant bellum.* Quæ omnia reddere quidem potes per *a quo*. Analogia autem requirit *commodo hujus*, vel simile. COGN.

Cum populus suum servaret) Alii emendarunt *populis*. Nos ut in antiquis libris invenimus, & ut ratio ipsa docet, *populus*, hac sententia, Putavi esse boni viri cum possem, nullo populi damno, commodare civibus, & eorum fortunas sustentare. VICTOR.

Nam de Lucceio est ita actum) Locus non nimium certus, & sane tota epistola obscurior, & fortasse mendosior: parum enim constans est scriptura etiam in melioribus exemplaribus. Nos, ut in antiquo illo probatiore codice invenimus, scripsimus. *Lucceii* autem nomen in illo semper per duo c scriptum est: hoc loco alii *Lucco* reposuerunt, nescio quam recte INEM. Sic & MSus prim. GRAV. Lucceio. GRAV. *De Luccio*) L. Luceio, quamvis *Lycco*, vel *Logeo* nonnulli scribant: & in vetere libro *De lucro* legatur. CORRAD. *De Lucceio*) Scaliger ad Catullum *lucello*, quod nullibi reperio, & puto verum non esse: alii *Lucretio*, alii *Logeo*. GERHARD. Scaliger ad Catullum emendat, *nam de lucello est ita actum*. Satis constat vitiosum esse *ro Luccio*: sed multo constat magis alieniſſimum esse *lucello*, quod ille substituit: *Vides*, inquit, *privatum amicorum ac civium vocari lucellum*. Ego vero non video; nam duo genera diversissima sunt, hoc *quod in fano positum* est, & istæ *fortunæ amicorum vel civium*. Fortunæ istæ sunt ipsum patrimonium vel bona Volusii, & prædium Valerianorum & Marii: at illa pecuniæ publicæ pars: neutra ullam lucelli hujus, quo de agitur, habet imaginem. Num cur ponebatur in foro, si distribuenda erat prætoriæ cohorti? I.FR. GRONOV. III. de Pec. Vet. cap. 17. *Logeum*, sive λογειον est locus, ubi pecuniæ reponuntur, ut e Suida & veteri Lexico ostendit Vossius ad Catullum p. 69. VERHVEN.

Ista pecunia in fano poneretur) Quam tu in fano posuisti meo jussu, quam nunc quereris a me esse in rationibus referendis prætermissam. Veteres in fanis publicas privatasve pecunias solebant deponere. Cæsar III. de Bell. Gall. *Ephesi a fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat.* Vid. Cic. de Leg. II. 16. & Brod. Miscell. IV. 17. GRAV.

nia Pompeius est usus, ut tua, quam tu deposueras, Sextius. Sed hæc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animadvertisse molestè ferrem, ut adscriberem, te in fano pecuniam jussu meo deposuisse, nisi ista pecunia gravissimis esset certissimisque monumentis testata, cui data, quo senatusconsulto, quibus tuis, quibus meis litteris P. Sextio tradita esset. Quæ cum viderem tot vestigiis impressa, ut in his errari non posset, non adscripsi id, quod tua nihil referebat. Ego tamen adscripsisse mallem, cum id te video desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum, idem ipse sentio: neque in eo quidquam a meis rationibus discrepabunt tuæ. Addes enim tu meo jussu, quod ego quidem non addidi: nec causa est, cur negem: nec, si esset,

Quam tamen deposuerat Sextius) In veteribus codicibus sic fere ut nos quoque scripsimus, locus hic legitur: *Qua pecunia Pompeius est usus, ut tua, quam tu deposueras ex tuis*. Etsi nostri librarii pro *tu*, *tum* perverse, ut est negligens hominum genus, scripserunt. *Sextius* sane pro *ex tuis* habet ille vetus codex, sed puto eamdem litteram, ultimam scilicet antecedentis dictionis & primam hujus, ut sæpe accidit, bis inutiliter esse repetitam. Nam *Sestius* nomen vix umquam per *x* scriptum invenies in antiquis exemplaribus, de quo paullo post. Sed tamen etsi nos antiquæ viciniorem, & nostro judicio meliorem lectionem secuti sumus, non adeo certa hæc esse judicamus, ut non velimus totam rem in arbitrio eruditorum relinquere. VICTORIVS. *Vt tua quam tu deposueras Sextius*) Sic etiam legitur, ne minima quidem varietate, in Medicæo: quod olim quomodo nos præterierit, nescio: certe si id animadvertissemus, non tantopere laborassemus. IDEM. *Quam tum deposuerat Sextius*) Nonnulli ita corrigunt, *quam tu deposueras ex tuis*. CORR. *Vt tua, quam tum deposuerat Sextius*) Sic habet castigatissimus Pal. prim. quart. *quam tua tamen quam depos. Sext.* quint. *tua tamen, quam dispesuerat Sextius*; alii, *quam tum depesueras ex tuis*. GERHARD. Medicæi codicis scripturæ cum consentiat meus primus, non dubitavi eam reponere, quamvis Gebhardus ex Palatino primo receperit, *ut tua, quam tum deposuerat Sextius*. GRÆV.

Non adscripsi id) Non scripsi in rationibus meo jussu a te esse positam. IDEM.

Quod ego numquam addidi) Suspecta mihi hæc lectio semper fuit, præsertim cum in melioribus exemplaribus aliter scriptum sit, & tota etiam epistola non parvam obscuritatem in se habeat. Medicæus ita legit, *quod ego qui non addidi*, quod diligenter considerandum est: nihil tamen adhuc certi ex vetere scriptura elicere potui; nam per se etiam vox illa *numquam* hoc in loco mihi parum probatur: etsi conjecturam nostram non contemnendam putamus, qui olim particulam *qui* supervacaneam judicavimus, eamque sustulimus, *non* autem retinuimus. Nunc tamen, ut unusquisque, quid sui consilii sit, sequi possit, antiquam scripturam omnibus proposuimus. VICTOR. *Quod e. numq. a.*) Anton. Augustinus *quod ego tum non addidi*: alii *quod ego quidem non addidi*: sed nimis longe a vulgata scriptura, quamvis veteres libros se auctores habere dicant. F. VRSINVS. *Quod ego quidem non addidi*) Est e Palat. quinto, Vaticano, editione Victorii; nec longe abeunt reliqui duo, repræsentantes, *quod ego qui non addidi*.

Digitized by Google

esset, & tu nolles, negarem. Nam de HS nongentis millibus, certe ita relatum est ut tu, sive frater tuus referri voluit. Sed, si quid est, quod de legato parum * gavisum est, quod ego in rationibus referendis etiam nunc corrigere possim, de eo mihi, cum senatusconsulto non sum usus, quid

di. Aut. Augustinus, *quod ego tunc non addidi* : nostra omnino melior ac Ciceronе dignior. Vulgo, *quod ego nunquam addidi*. GEBHARD.

Nongentis) Al. *nunc centum*. COBB. *De* HS *nongentis millibus*) Hoc est XXII millibus & quingentis scutatis sive Philippeis nostratibus, non XVII. millibus, ut vult Manutius. GRÆV.

Cum de logio parum gratiosum est) Videndum, an locus hic respondeat superiori, *Nam de Lucceio est ita actum*. Fortasse enim λογεῖον appellat locum, ubi rationes deponuntur. Quod si ita sit, dubito, an illic etiam *de logeio* scribendum sit; nihil tamen in dubia re certi asserimus: suspiciones nostras proponimus quæ nobis ex parum firma scriptura oriuntur, quas cupimus eadem animi sinceritate qua proferimus accipi, & examinari: totamque rem accuratius a peritioribus perpendi & judicari. Nam quod in posteriore loco quidam legunt *de Luccio parum provisum est. Logeio* habent omnes præter hunc nuper Venetiis impressum excusi codices: & vulgata lectio in voce illa *provisum*, quam ipsi restituerunt, magis mihi placet; etsi in ea etiam dictione titubat antiquus codex. Totus enim locus sic est in illo melioris notæ, ne amplius lectorem suspensum teneam, & is nostræ hæsitationi veniam det, cum videat quot difficultatibus premamur, *quom de logeo parum gravisum est*: sed & antiqua scriptura, & sententia etiam magis convenire mihi videtur communi & vulgatæ lectioni quam huic novæ, & ab aliquo pro suo ingenio excogitatæ. Nos nihil quod in medium afferamus certius habemus. VICTORIVS. *Provisum*) Al. *gratiosum* vel *gravisum* legas: ut forte legendum sit *gratum visum*. CORRADVS. *Quando de logeo parum gratum est*) Ego quam proxime potui, accessi ad scripturam antiquam; nam libri manuscripti hoc loco sunt corrupti: sed tamen partim sic habent: *quando de logeo parum gratiosum est*, partim: *graviſſimum est*. Vulgati autem, *parum provisum est*, quæ lectio tolerabilis est: nec eam damnamus. Præterea quod ad vocem *logeum* pertinet, nos putavimus utrobique, & supra, ibi, *nam de logeo ita est actum*, &c. & hic, *quando de logeo*, &c. eamdem rem agi: ideoque idem nomen poni oportere. *Logium*, autem, seu *logeum*, vox Græca est, quæ significat præter alia, locum ubi rationes referuntur, & ubi deponuntur. LAMBINVS. *Quando de Lucceio parum provisum est*) Panthagatus, *quom de Logeo*, vel *quom de Lucceio parum gratiosum est*. F. VRSINVS. *Cum de logio parum gratiosum est*) Mirum agitatus locus, quem compositum ivit Scaliger, & in eo mire aliis satisfecit, *lucello* pro *logio* reponendo. Nos ut in his Cimmeriis nihil post alios cernere possumus, ita nihil cupide, nihil temerarie feciſſe videri volumus. Habebat Medicæus, *quom de Logeo parum gravisum est*; ex quo emendarat Egnatius, *quando de Luceio parum provisum est*. Pal. primus, quem non inferiorem bonitate Medic. experimur, *quomodo de logeo parum gavisum est*: alii, *quando de logio parum gratum est*. Alii, *quando de logio parum ratum visum est*. Eligat inde quod quisque velit. Ego cum Claudiano navabo operam, ne *eximium stimulando vulnus acerbem*. GEBHARD. Quam varie hic locus in veteribus libris scribatur vel ex Lambini nota patet. Meus primus liber ab aliorum omnium scriptura recedit. Sic in illo habetur: *Si quid est quod de legato parum graviſſime, quod ego in rationibus referendis*, &c. Amstelodam. Mentel. Pal. prim. *quomodo de logeo parum gavisum est*, æque fere ut Medicæus qui scribit, *cum de logeo parum*

quid per leges liceat, considerandum est: te certe in pecuniæ exactu * ita efferre ex meis rationibus relatis non oportuit, nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores. Illud cave dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem, si ullo facere modo possim. Quod scribis de beneficiis, scito a me & tribunos militares, & præfectos, & contubernales dumtaxat meos delatos esse. In quo quidem ratio me fefellit: liberum enim mihi tem-

rum gravisum est. Forte scripsit Cicero: *Si quid est, quod de legato parum gratum visum est*. Nimirum de legato, quem cum præfecto maxima calamite levare cupiebat, ut supra ostendit. GRÆV.

Te certe in pecunia exacta ita efferre) Ita nos quoque olim scribi volebamus ex melioribus codicibus, in quo tamen una in littera nostri librarii peccarunt: prisca certe scriptura hæc est, *in pecuniæ exacte ita efferre*: ut facile inde hæc lectio concinnari possit: rectum tamen esse judicavimus, in re obscura lectori omnia indicare. VICTORIVS. *In pecunia exacta ista*) Al. *in summa pecuniæ exactæ ita*. CORRADVS. *Te certe pecuniæ abs te exacte rationem referre*) Etiam hoc loco scripturæ veteris vestigia secutus sum; nam cum in veteribus libris partim hoc modo scriptum reperissem, *te certe in pecunia exacta ista referre, ex meis*, &c. partim sic, *te certe pecuniæ exactionem ista referre*, &c. ego ex voce *exactionem*, feci *exactæ rationem*, ex *ista* feci *abs te*: quas voculas operæ per imprudentiam omiserunt. Cetera integra & immota servavi. LAMBINVS. *Te certe in pecunia exacte ita efferre*) Nullum mihi fore periculum judicavi, si sequerer Victorii editionem; & a vulgata una littera discederem; illa enim *efferre*. Ceterum Politiani liber, *te pecuniæ exactæ ista*; cum in Pall. quarto ac quinto restet, *te certe in pecuniæ exactæ ista referre*; hæc multum dissentiant Lambiniani ac Medic. ut notat Egnat. *te certe in pecunia exacta ista referre*: unde Dionysius ille nimis libere fecit, *te certe pecuniæ abs te exactæ rationem referre*. GRONAR. *In pecuniæ exactæ* habent præter Medicæum Amstelodam. Mentel. Palat. prim. aliique plerique omnes libri vetustiores. Sed in meo libro scriptum est, *te certe in pecuniæ exactu ita efferre*. Videre hinc est, unde *pecuniæ* in omnes propagatum sit membranas; *exactu* vero quoniam non intelligebant scioli, hinc formarunt alii *exactæ*, alii *exacta*, unde & necessario *pecuniæ* in *pecunia* fuit refingendum: alii vero *exactione*. Recte vero in meo libro scribitur, *in pecuniæ exactu*. Cur non veteres *exactus* ut *abactus* dixerint? Et sane ab hoc verbo eos non abhorruisse ostendit etiam Quinctil. Declamat. 19. *Sacrosanctus mercator opportunum mercis exactum puto invenit*. Pro *ita efferre* nonnulli libri legunt, *ista referre*. Hinc Ciceronis hæc fuisse verba colligo: *Te certe in pecuniæ exactu ista referre ex meis rationibus relatis non oportuit*; hoc est, te non oportuit in rationes pecuniæ a te exactæ referre, quod ego in meas rationes ad ærarium relatas jam ante aliter retuleram. Videtur enim Cicero HS nongenta millia in rationes suas retulisse, quæ postea in pecuniam a se forte post Ciceronis decessum exactam quoque retulit Rufus. Sed viderint acutiores. Nihil in re tam obscura definio, nec mihi ipse satisfacio. GRÆV. *Ita efferri*) Sic lege: ex rationibus a me relatis causam capere cur mihi succenseres. Pro Cæl. 9. *Læsi dolent, irati efferuntur*. De Harusp. resp. 2. *Dolore me elatum & iracundia longius prope digressum*. Io. FR. GRON.

Quod scribis de beneficiis, scito a me & tribunos militares, & præfectos, & contu-

tempus ad eos deferendos exiſtimabam dari: poſtea certior fam factus, triginta diebus deferri neceſſe eſſe, quibus rationes retuliſſem. Sane moleſte tuli, non illa beneficia tuæ potius ambitioni reſervata eſſe, quam meæ, qui ambitione nihil uterer. De centurionibus tamen, & de tribunorum militarium contubernalibus, res eſt in integro: genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat. Reliquum eſt de HS centum millibus, de quibus memini mihi a te Myrina litteras eſſe allatas, non mei errati, ſed tui: in quo peccatum videbatur eſſe, ſi modo erat, fratris tui, & Tullii. Sed cum id corrigi non poſſet, quod jam depoſitis ratio-

contubernales dumtaxat meos delatos eſſe) Comites & contubernales magiſtratuum & adjutores publicorum negotiorum deferebantur in beneficiis ad ærarium a Procos. & Propræt. & Quæſtoribus, cum redirent ex provinciis. Non hoc erat emolumentum, ut Scaliger ad Catull. notat, ſed merus honor & commendatio illarum perſonarum apud populum Romanum, profutura illis, vel ad majora emolumenta ab rep. conſequenda, vel ad pericula, ſi quæ exſtitiſſent, ſublevanda, tamquam olim meritis, ut judicio & beneficio principum honeſtarentur. Sic Archiam *in beneficiis ad ærarium delatum* ab Lucullo Prætore & Conſule, ſic L. Cornelium Balbum a Pompeio in illorum defenſione jactat Cicero. Male Scaliger hoc dicit *nomen in ærarium referri*, & *vocari in beneficiariis*; omni antiquitati ignoratur hoc loquendi genus, quæ dicebat *deferri in beneficiis ad ærarium*. I. FR. GRONOV. III. de Pec. Vet. c. 17.

Sane moleſte tuli non illa beneficia tua potius ambitioni reſervata eſſe, quam mea, qui ambitione nihil uterer) *Ambitionem* non recte interpretatur Manutius, quaſi oſtendere voluerint cohortem apud ſe fuiſſe leſtiſſimorum hominum, qui beneficia in rem publicam contuliſſent. Non quidem, de nihilo eſt, & potuerunt hoc quoque nonnulli reſpicere: ſed non id intellexit Cicero, cui *ambitio* eſt gratia & demonſtratio ſtudii in clientes. Significat ſe facile pati potuiſſe, ut hanc apud delatos gratiam iniret Ruſus, cum ipſe deferendo non ſit ſecutus gratiam, ſed morem & veritatem, & merita. Illud haud protritum, *qui ambitione nihil uterer*. Plaut. Trinum. *Apage a te amor, non places, nihil te utor*. Cæſar. III. Civ. *Si vero alteri paullum modo tribuiſſet fortuna, non eſſe uſurum conditionibus pacis eum, qui ſuperior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret*. Liv. IX. *Tum pacem petentes, quod uti ea, cum daretur, noluiſſent, adſpernatus*. IDEM ibidem.

De HS centum millibus) Hoc eſt, viginti quinque millibus ſcutatorum, non tribus millibus, ut vult Manutius. GRÆV.

Smyrna literas eſſe allatas) Vetuſti codices omnes *Myrina*, quod nos rectum judicamus: eſt autem *Myrina* Vrbs in inſula Lemno, Stephano, Ptolemæo, & Strabone lib. XIII. auctoribus. Plinius etiam lib. IV. in deſcriptione Lemni: *Oppida*, inquit, *habet Epheſtiam & Myrinam, in cujus forum ſolſtitio Athos ejaculetur umbras*. VICTOR. *Myrina litteras eſſe allatas*) Sic & prim. Græv. & Amſtelodam. & Mentel. niſi quod in omnibus his libris ſcribatur *Mirina*. Eſt autem *Myrina* Vrbs Æoliæ, de qua Vell. I. 1. GRÆV.

Fratris tui & Tullii) Qui rationes me abſente confecerant. IDEM.

De-

tionibus ex provincia deceſsimus, credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, proque ea ſpe facultatum, quam tum habebamus, quam humaniſsime potuerim, reſcripſiſſe. Sed neque tum me humanitate litterarum mearum obligatum puto, neque tuam hodie epiſtolam de HS centum ſic accepiſſe, ut ii accipiunt, quibus epiſtolæ per hæc tempora moleſtæ ſunt. Simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quæ ad me ſalvis legibus perveniſſet, Epheſi apud publicanos depoſuiſſe: id fuiſſe HS XXII. eam omnem pecuniam Pompeium abſtuliſſe: quod ego ſive æquo animo, ſive iniquo fero, tu de HS centum æquo animo ferre debes, & exiſtimare eo minus ad te, vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate perveniſſe. Quod ſi mihi expenſa iſta HS centum tuliſſes, tamen, quæ tua eſt ſuavitas, quique in me amor, nolles a me hoc tempore æſtimationem accipere: nam numeratum ſi cuperem, non erat. Sed hæc jocatum me putato, ut ego te exiſtimo. Ego tamen, cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te, ſi quid ad rem putabis pertinere. Hanc epiſtolam cur non ſcindi velim, cauſa nulla eſt. Vale.

EPI-

Deceſſemus) Sic recte Man. pro *deceſſiſſemus*, quam ſententiam male poſtea mutavit. Silius II. 457.

Tum Deus, ut liquidi diſcuſſet ſtagna profundi.

Iam abierat e provincia Cicero: itaque in rationibus, quas ſecum deportabat, Romæ referendis id corrigere non poterat, quia has cum depoſitis in provincia conſentire oportebat. I. Fr. Gron.

Pro animi mei voluntate) Hoc eſt, pro animi mei ſenſu, ut eram animatus. Vid. Manut. Graev.

Id fuiſſe HS XXII) Vt conjecerat Manutius, ſic legitur in meo primo, Amſtelodamenſi, & Menteliano, quos ſecutus ſum. In vulgatis ſic habetur: *HS XXII. millia*. Bis vicies autem ſeſtertium ſunt 55000. ſcutati, non 66000. ut Manutius vult. Idem.

De HS centum) Hoc eſt, bis mille, quingentis ſcutatis. Idem.

De tuis cibariis) Quæ *ſalaria* cum modernis vocare videtur Vopiſcus Aureliano c. 9. Diſtinguit Sueton. Tiber. c. 46. Cort.

Quod ſi mihi expenſa iſta H-S centum tuliſſes) Hoc eſt, ſi mihi ea credidiſſes, dediſſes mutua: lib. X. ad Att. epiſt. 17. *Debes mihi multos nummos, nec habetur locuples: nunc ait ſe daturum, cui expenſum tuleris, morari.* Sic & IX. ad Fam. 10. & XV. ad Att. ep. 20. Graev. *Quod ſi mihi expenſa iſta H. S. centum tuliſſes*) Si mihi ea mutua dediſſes, aut in rem meam expendiſſes juſſu meo, ut juſtus tibi debitor forem. *Quod* eleganter κατ' ἀντ. Vide not. ad Liv. XXVII. 7. I. Fr. Gron.

Æſtimationem accipere) Poſſeſſionem, lege Cæſaris æſtimatam pro pecunia commodata. Vid. Manut. Graev.

Epi-

EPISTOLA XXI.

ARGVMENTVM.

Meſcinio ſui videndi cupido mutua ſe teneri cupiditate ſignificat; ſubjungit hæc: frequentari domum ſuam a Cæſaris familiaribus; eorum tamen ſermonibus ita ſe non delectari, ut ſolitudinem, ſi ea uti poſſit, præponat: itaque litteras colere, & ab iis, & ab optimorum conſiliorum conſcientia conſolationem eam petere, quam Meſcinio quoque petendam cenſeat: Africani belli exitum appropinquare: utra pars vincat, crudelem fore victoriam: everſam funditus eſſe publicam fortunam: nihil tamen iis, qui culpa careant, horribile eſſe aut pertimeſcendum. De congreſſu, neque ſpem affert, neque adimit: valetudini ut ſervlat animoque tranquillo ſit, hortatur. Index benevolentiæ, ac negotialis omnino epiſtola, licet major ejus pars officii potius quam negotii ſit: dixi enim a principio, ſpectandam eſſe cauſam, cur ſcribatur epiſtola, & ab ea ſive negotialem epiſtolam ſive moralem vocandam; nam quæ adduntur præterea, declarandi amoris gratia, licet ad officium pertineant, quia tamen argumenti propria non ſunt, nomen epiſtolæ non tribuunt. Scripta eſt Cæſare tertium, & M. Lepido Coſſ. cum Cæſar in Africa adverſus Pompeii ſocerum Scipionem & Iubam regem bellum gereret.

M. T. C. L. MESCINIO S. D.

GRatæ mihi tuæ litteræ fuerunt, ex quibus intellexi, quod etiam ſine litteris arbitrabar, te ſumma cupiditate affectum eſſe videndi mei: quod ego ita libenter accipio, ut tamen tibi non concedam: nam tecum eſſe, ita mihi omnia, quæ opto contingant, ut vehementer velim. Vt,

EPISTOLA XXI.

MESCINIO) Ita Pall. pr. quint. Ha. & alius vetus codex: nec longe abit Victorius cum ſuo *Meſcino*; vulgo *Meſcinio*. GEBHARD.

Tecum eſſe mihi omnia) Ordo verborum non eſt immutandus, ſi expunxeris communia. Sic Sall. Iug. c. 43. Eſt autem *tecum eſt mihi hoc*, ita, ut tu, hoc cupio. Nempe Cicero viciſſim cupidum ſe eſſe Meſcinii videndi aſſeverat. CORT.

Ita mihi omnia, quæ opto, contingant) Mediceus liber, & alii veteres com-

Vt enim cum esset major & virorum, & civium bonorum, & jucundorum hominum, & amantium mei copia, tamen erat

communia omnia : in quibus verbis vitium inesse manifestum est : quomodo illud emendari posse arbitrati simus, spectari potest : & fortasse non inelegantius quam alii, qui castigarunt *commoda omnia* : magna enim vis est illorum verborum, *ita mihi omnia, quæ opto, contingant*. Cupimus enim sæpe, precamurque a Diis immortalibus non nobis tantum commoda, sed amicis etiam & aliis, qui nobis cari sunt : non parvamque ex ea re, si impetramus, voluptatem capimus. Honestius enim est amicis suisque commoda, quam sibi ipsi optare. Hæc ratio fecit, & alia etiam argumenta, ut priorem vocem deleremus : arbitramur enim cum *omnia* scribere vellet perperam librarium *communia* scripsisse : cumque erratum suum cognovisset, *omnia* postea scripsisse, nec priorem vocem indueere caravisse, quod multis locis facit. VICTOR. *Ita mihi omnia q. o. c.*) Secutus sum & hic editionem Victorii, præeunte tamen Lambino, & eamdem in suam admittente. Vulgo : *Ita mihi commoda omnia, quæ opto, contingant* : cum Pall. pr. sec. quart. quint habet Strewech. & Gruterianus (nec non Amstelodam. & Mentel.) *Ita mihi communia* (quart. quint. *communia mihi*) *omnia quæ opto*. His omnibus puto melius Pal. tert. *Ita mihi coram omnia, quæ opto, contingant*. Nam inde scaturiit illud *communia*. Nam & *commoda* & *communia* additamen. est, ut etiam post ep. 3. fin. *eo omnia* additum est in V. GEBHARD. Primus Grævii : *Nam tecum ita esse communia omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim : eo communia* delere invitis omnibus codicibus temerarium est. Sed hic locus ex vestigiis veterum codicum sic rescribendus est : *Nam tecum esse mihi communia omnia, ita quæ opto contingant, ut vehementer velim*. Video nihil hic tolli, nihil immutari plane ; transponi tantum voculam *ita*, quæ suo loco vitio librariorum fuit deturbata. Sensus autem est clarissimus, & quæ sequuntur clamant, Ciceronem ita scripsisse. Præstat tamen Victorium sequi. Nam erat sollemnis formula jurisjurandi. Sueton. Octav. 28. *Ita mihi salvum ac sospitem rempublicam sistere in sua sede liceat, atque ejus rei fructum percipere, quem peto, ut optimi status auctor dicar*. GRÆV.

Vt enim cum esset major) Hæc est Medicæi codicis & aliorum etiam veterum lectio, quam tamen nonnulli damnant, qui olim & ipsi eam valde amaverant, etsi ut omnia componerent, infra suo ex ingenio lectionem mutaverant. Quam restituerunt lectionem, nullo modo probo : neque hoc facio concertationis studio, sed quod ita verum esse existimo. Si quis acute perspicier, si *etenim* (quemadmodum illi volunt) legatur, videbit multo minus verba inter se cohærere, quam si prisca lectio conservetur. Quare peccasse nobis non videmur, qui, si aliquis error est, una cum antiquis libris peccare voluimus. Potius animadvertendum est, an sit e genere eorum, quæ speciem solœcismi habere videntur, de quibus nos aliis in locis locuti accurate sumus, & Paullus etiam in suis Scholiis ad hunc locum agit. VICTOR. *Ita en. cum esset maj.*) Sic autem habent Pall. omn. Grut. editio prima, ac Victorii. Alii *etenim*. GEBHARD. Palatinis subscribunt Amstelodamensis & Mentelianus. Sed nondum locus est perpurgatus : recte vidit Manutius : nihil est quod ad *ut* referatur ; recte quoque vidit Victorius æque male cohærere verba, licet legatur *etenim*. Vide quid meus primus suggerat, in quo scribitur : *Tu enim cum esses*. Ciceronem scripsisse crediderim : *Tu enim mecum cum esses major erat & virorum, & civium bonorum & jucundorum hominum, & amantium mei copia, tamen erat nemo, quicum essem libentius, quam tecum* : *mecum* absorptit sequens particula *cum* ; *eo erat* vero ultima syllaba *tu major*, ac sequens vocalis *&* : quod sæpe factum esse, norunt, qui non hospites

sunt

erat nemo, quicum essem libentius, quam tecum, & pauci quibuscum essem æque libenter: hoc vero tempore, cum alii interierint, alii absint, alii mutati voluntate sint, unum, medius fidius, tecum diem libentius posuerim, quam hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessario. Noli enim existimare, mihi solitudinem non jucundiorem esse, qua tamen ipsa uti non licet, quam sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut summum altero. Itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, litterulis nostris, præterea conscientia etiam consiliorum meorum. Ego enim is sum, quemadmodum tu facillime potes existimare, qui nihil umquam mea potius, quam meorum civium causa fecerim: cui nisi invidisset is, quem tu numquam amasti, (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni. Ego sum, qui nullius vim plus valere volui, quam honestum otium: idemque, cum illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi

sunt in veteribus libris: sic autem omnes salebræ sunt sublatæ. GRAV.

Quicum essem libentius) *Quicum* esse *quocum*, omnes norunt. Descendit autem ab antiqua declinatione *ques*, *quis*, *qui* tertio & sexto casu: & ab hoc erat *quibus*; contra a *quo*, veniebat *quis*, ut notat Donatus ad Terent. Adelph. A. II. sc. 3. Confer Nannium ad Cic. II. Verr. c. 59. & quæ nos alibi latius disputamus. Hinc *qui* pro *quomodo*, Comici sæpissime. CORT.

Tecum diem libentius posuerim) Hoc est, tecum transegerim. Cic. VI. ad Attic. 2. *Nonis Maii in Ciliciam cogitabam: ibi cum Iunium mensem consumsissem, atque utinam — in pace (magnum enim bellum impendet a Parthis) Quintilem in reditu ponere*: hoc est, transigere. GRAV.

Cum plerisque eorum) Cæsarianorum. CORRAD.

Vti non licet) Ne offendam Cæsarem, si absim. IDEM.

Eorum qui frequentant domum meam) Cæsaris familiarium. GRAV.

Summum) Sic primus Grævii aliique, pro quo vulgatius dicitur *ad summum*. Vid. Manut. IDEM.

Cui nisi invidisset is) Vel Pompeius, ut quibusdam placet: vel M. Cato, quem Cicero sibi invidisse sæpe testatur. CORRAD. Quid si Pompeium intelligat? qui fœdus cum Crasso Cæsareque inierit, ut resistere Ciceronis Catonisque factioni, nimium, ut ipsis videbatur, libertatis cupidæ posset. Nota est enim illa M. Tullii suspiratio: *Vtinam, Cn. Pompei societatem cum Cæsare aut numquam coisses, aut numquam diremisses*. BERN. RVTIL.

Et omnes boni) Optimates, de quibus multa Cicero in Orat. pro Sextio, Sall. Cat. c. 19. & 23. CORT.

Ego sum qui nullius vim) Lege, *Ego sum is, qui nullius vim*. LAMBIN. *Qui nullius vim plus valere volui*) Si penes me staret, abjicerem cum Pal. sec. illud *plus* ut minime necessarium, suaque absentia plus elegantiæ relicturum. Quod autem legit Lambinus, *ego sum is, qui &c.* in nullo Palatinorum codicum reperi, nisi quod eamdem lectionem ex Stewech. notet Guilielmius. GRONOV.

Cum illa ipsa arma) Cæsariana. CORRAD.

Effi-

Digitized by Google

senſi, quam illum conſenſum bonorum, quem ego idem effeceram, quamvis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare. Sed & hæc, & multa alia coram brevi tempore licebit. Neque me tamen ulla res alia Romæ tenet, niſi exſpectatio rerum Africanarum: videtur enim mihi res in propinquum adducta diſcrimen. Puto autem mea nonnihil intereſſe (quamquam id ipſum, quid interſit, non ſane intelligo): verumtamen, quidquid illinc nuntiatum ſit, non longe abeſſe a conſiliis amicorum. Eſt enim res jam in eum locum adducta, ut quamquam multum interſit inter eorum cauſas, qui dimicant; tamen inter victorias non multum interſuturum putem. Sed plane animus, qui dubiis rebus forſitan fuerit infirmior, deſperatis confirmatus eſt multum, quem etiam tuæ ſuperiores litteræ confirmarunt, quibus intellexi quam fortiter injuriam ferres: juvitque me, tibi cum ſummam humanitatem tum etiam tuas litteras profuiſſe. Verum enim ſcribam, teneriore mihi animo videbare, ſicut omnes fere qui vita ingenua in beata civitate, & in libera viximus. Sed

Effeceram) In conſulatu. IDEM. *Quavis tuta*) In veteribus libris fere ſemper ſcribitur *quamvis tota*. IDEM. *Quavis tuta conditione*) Etſi minus honeſta. GRÆV. *Videtur enim mihi res in propinquum adducta diſcrimen*) Hoc eſt, videtur mihi inſtare tempus, quo de ſumma rerum Cæſar cum Scipione, & Iuba certaturus eſt, lib. VI. epiſt. 13. *Cum recordarer tuos magiſtratus in ipſa diſcrimina incidiſſe ſalutis fortunarumque communium*. GRÆV. *Non longe abeſſe velim a conſiliis amicorum*) Vox *velim* abeſt a libris noſtris MSis, & vero tollatur licet; nam ſententia pendet ab illo loco, *puto autem nonnihil mea intereſſe*: ſequitur deinde interpoſitio (*quamquam id ipſum &c.*) Licet etiam retinere, ut intelligamus, propter illam interpoſitionem, mutatam eſſe orationis formam, & de integro additum verbum *velim*. LAMBIN. At ego verbum *velim* Stoica conſtantia tollo, ex Pall. omnib. Gruteriano, Vaticano, editione Victorii, ſicut & paullo ſtatim provocabulum *ipſa*. GEBHARD. *Tamen inter victoriam non multum interſuturum putem*) Utriuſque victoriam fore crudelem putat. Vid. ep. 9. & 14. lib. XIV. GRÆV. *Qui vita ingenua, in beata civitate, & in libera viximus*) Pal. ſec. *Quia in vita ingenua & in beata civitate viximus*. Forte ſcripſit Cicero: *Qui in vita ingenua, & in libera civitate viximus*. Vt ſit genus loquendi, quale apud Senecam Conſol. ad Helv. cap. 10. *Quaſi in ultima fame victurus, ſi in ſeſtertio centies vixiſſet, veneno vitam finivit*. Et apud C. Nep. in Pomp. Att. *Neque in ſeſtertio centies adfluentius vixerit, quam inſtituerat*, de quo pluribus agit Gronov. lib. de Pec. Vet. cap. 1. GRÆVIVS. *Vita ingenua*) Ovid. I. Triſt. 4.

Illi corpus erat durum patienſque laborum:
Invalidæ vires ingenuæque mihi.

III. Amor. 10.

Ergo ego ſuſtinui foribus tam ſæpe repulſus,

Inge-

Sed ut illa secunda moderatè tulimus ; sic hanc non solum adversam, sed funditus eversam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur ; ut mortem, quam etiam beati contemnere debeamus, propterea quod nullum sensum esset habitura, nunc sic affecti, non modo contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis, fruere isto otio, tibique persuade, præter culpam ac peccatum, qua semper caruisti & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile aut pertimescendum. Ego, si videbitur recte fieri posse, ad te veniam brevi : si quid acciderit, ut mutandum consilium sit, te certiorem faciam statim. Tu ita tac cupidus mei videndi sis, ut istinc te ne moveas tam infirma valetudine, nisi ex me prius quæsieris per litteras, quid te velim facere. Me velim, ut facis, diligas, valetudinique tuæ & tranquillitati animi servias.

Ingenuam dura ponere corpus humo. Martial. III. 46.

In turbam incideris ? cunctos umbone repellet :

Invalidum est nobis ingenuumque latus. Homines enim liberi & liberaliter educati neque animo, neque corpore consueverunt tam multa indigna iniqua pati, quam servi per fortunam in omnia obnoxii, ut Florus III. 20. Io. Fr. Gron. Cl. Grævius amplecteretur *in vita*. Sed *vita vivere* dictum, uti Lucæ XXIII. commate 46. φονεν φωνη μεγαλη. Liv. XXXV. c. 9. *ruinis collapsa*: quomodo & Lucanus IV. v. 43. Auson. Professl. Epigr. XVI. Cort.

Vt illa secunda moderate tulimus) Cum resp. floreret. Grav.

Funditus eversam fortunam) Cum Cæsari serviamus. Id.

Propterea quod nullum sensum esset habitura) Rerum mortalium. Id.

Non modo contemnere debeamus, sed) Leg. *Non modo contemnere audeamus, sed.* Lambin.

Præter culpam ac peccatum, qua semper caruisti) Sic est in Pall. quatuor, Grut. Vat. editione prima ac Victorii Pal. tert. *culpam ac panam qua*, male, vulgo, quo. Gron. Grævii primus, Amstelod. Mentel *qua* habent etiam. Grævius. *Qua* hic respicere id, quod dignius est, dicerent Grammatici. Sed nullo tali respectu Terent. Andr. A. III. Sc. I. v. 5. Noster X. ep. 25. Aliter ibid. ep. 24. Cort.

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM AD A. TORQVATVM ET CETEROS

LIBER SEXTVS.

EPISTOLA I.

ARGVMENTVM.

Athenis exsulantem Torquatum, qui contra Cæsarem a Pompeio steterat, revocare studet a sollicitudine ac mœrore animi ad tranquillitatem; in quam sententiam colligit hæc, quæ ad consolandum valeant: primum, ita perturbata esse omnia, ut sua fortuna contentus nemo vivat: deinde, conditionem eorum, qui Romæ sint, & ea cernant, quæ quotidie fiunt, deteriorem esse quam eorum, qui absint: quare non esse ei moleste ferendum, quod urbe careat: quod si suos suaque desideret, ne hoc quidem nomine dolendum; quando illa nullo sint in proprio periculo, nec ut meliore statu fruantur, ipsum præsentem præstare posse: quod vero ad ejus fortunam pertineat, nec desperandum esse, nec timendum aut a Cæsare, aut a Pompeianis, si acciderit ut vincant: sin ob commune reipub. periculum angatur, solatio esse debere conscientiam optimorum consiliorum; ut virtus licet rebus omnibus destituta, se tamen ipsa sustentet; nec vero eum, qui alios olim excitaverit, abjectiore esse animo debere: propterea, cur non aliquam ab ipsa Athenarum urbe, rationis ac moderationis parente atque altrice, doloris medicinam petat? cur non Servii Sulpicii amicissimi hominis

ac

Digitized by Google

ac sapientissimi consuetudine recreetur? extremum illud, quasi extra consolationem, subjungitur; quod mihi tamen ad leniendum dolorem vim habere aliquam videtur; de sua in eum, ejusque liberos voluntate, & de spe proficiendi aliquid in ejus causa; quod assiduitas uni rei dedita, vel si absit auctoritas, nonnihil tamen præstare posse videatur. Suspicor interdum scriptam esse hanc epistolam non Africani belli tempore, sed Hispaniensis; quia quarta hujus libri sine dubio scripta videtur Cæsare in Hispaniis rem gerente: significat enim Sulpicium Athenis discessisse; qui cum in Græcia fuerit, quo tempore M. Marcellus interfectus est, ut ex epistola 12. lib. IV. intelligitur; Marcellus autem, Cæsare in Hispaniis contra Pompeii liberos pugnante, obierit; quod indicant epistolæ quædam ad Att. lib. XIII. non videtur Sulpicius ante bellum Hispaniense Athenis discedere potuisse; præterea, Tullia, Ciceronis filia, bello Hispaniensi periit; Cæsarque ex Hispaniis, & Sulpicius e Græcia consolatorias ad Ciceronem litteras miserunt: cum Sulpicius brevi discessurus esset; quod indicat epistola 6. lib. IV. in qua est: Sperabam tuum adventum (sic enim audiebam) jam appropinquare; *quo patet, discessum Sulpicii in Hispaniense bellum cadere. Nec putetur illa quarta Hispaniensi bello, hæc vero prima Africano scripta; nam in quarta, in qua de Sulpicii discessu mentio fit, appellatur hæc prima, in eo loco*: Vt antea ad te scripsi, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet; *& ibi quisque sit, ubi esse minime velit. Quod, opinor, Cicero non diceret de litteris ante tot menses conscriptis, quot inter Africanum & Hispaniense bellum interfunt.*

M. CICERO A TORQVATO S. D.

ETsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suæ quemque fortunæ maxime pœniteat, nemoque sit, quin ubivis, quam

A TORQVATO) Is in causa Milonis, quæsitor fuit. CORR.

Etsi ea perturbatio est omnium rerum) Consolatur a communi hominum conditione; & adverte in principio hujus epistolæ quater esse repetitum *etsi tamen*, quod in nobis vitio duceretur. GRÆV.

Digitized by Google

quam ibi, ubi eſt, eſſe malit: tamen mihi dubium non eſt, quin hoc tempore bono viro Romæ eſſe miſerrimum ſit. Nam, etſi, quocumque in loco quiſquis eſt, idem eſt ei ſenſus & eadem acerbitas ex interitu rerum & publicarum, & ſuarum; tamen oculi augent dolorem, qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur, nec avertere a miſeriis cogitationem ſinunt. Quare etſi multarum rerum deſiderio te angi neceſſe eſt, tamen illo dolore, quo maxime te confici audio, quod Romæ non ſis, animum tuum libera. Etſi enim cum magna moleſtia tuos tuaque deſideras; tamen illa quidem, quæ requiris, ſuum ſtatum tenent, nec melius, ſi tu adeſſes, tenerent, nec ſunt ullo in proprio periculo. Neo debes tu, cum de tuis cogitas, aut præcipuam aliquam fortunam poſtulare, aut communem recuſare. De te autem ipſo, Torquate, eſt tuum ſic agitare animo, ut non adhibeas in conſilium cogitationum tuarum deſperationem, aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc injuſtior, quam tua dignitas poſtulabat, fuit, non magna ſigna dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipſe, a quo ſalus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem ſalutis ſuæ. Cumque omnium bellorum exitus incerti ſint, ab altera victoria tibi periculum nullum eſſe perſpicio, quod quidem ſejunctum ſit ab omnium interitu: ab alte-

Quin ubivis, quam ibi ubi eſt, eſſe malit) Concinnior foret hic orationis complexus, ſi obtemperes Pall. quart. quint. illud *ibi* longum relegantibus; paullo poſt refert Pal. tert. Grut. *Quin hoc tempore bono Romæ eſſe miſerrimum ſit*: excuſſo illo *viro*. GRÆV. *Quin ubivis eſſe malit*: in omnibus magis locis, quam ibi, ubi eſt. Eo autem Latini alterum membrum, ut hic *ubi eſt*, tanto intenſius vel laudant, vel vituperant. Sall. Iug. c. 14. Idem Cat. I. 25. quæ ſatis evincunt ea, quæ diximus. CORT.

Quocumque in loco quiſquis eſt) Sic habent omnes libri MSi. *Quiſquis* autem poſitum pro *quiſque*, ut *quidquid* ſæpe ab eodem & Lucretio, Terentio, Plauto, pro *quidque* uſurpatum eſſe alias docuimus. LAMB.

Tamen oculi augent dolorem) Lib. IV. epiſt. 4. & 13. & VII. 30. Aurium autem ſenſum plus doloris afferre quam oculorum dixit ſupra ad Marcellum IV. 9. Oratoris hoc eſt eiſdem rebus, ſi res poſtulet, vel contrariis uti. GRÆV.

Vt non adhibeas in conſilium cogitationum tuarum deſperationem) Vt non cogites de deſperando. IA.

Nec enim is) C. Iulius Cæſar. CORN.

Habet explicatam aut exploratam rationem ſalutis ſuæ) Ipſe non ſatis tutus eſt, nec ſatis novit, quomodo ſalutem ſuam contra hoſtium inſidias poſſit tueri. GRÆV.

Ab altera victoria tibi periculum nullum eſſe) Nimirum Cæſaris. IA.

Ab al-

altera te ipſum numquam timuiſſe certo ſcio. Reliquum eſt, ut te id ipſum, quod ego quaſi conſolationis loco pono, maxime excruciet, commune periculum reip. cujus tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor, ne conſolatio ulla poſsit vera reperiri, præter illam, quæ tanta eſt, quantum in cujuſque animo roboris eſt atque nervorum. Si enim bene ſentire, rectèque facere, ſatis eſt ad bene beateque vivendum, vereor, ne eum, qui ſe optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare poſsit, miſerum eſſe nefas ſit dicere. Nec enim nos arbitror victoriæ præmiis ductos, patriam olim, & liberos, & fortunas reliquiſſe, ſed quoddam nobis officium juſtum, & pium, & debitum reip. noſtræque dignitati videbamur ſequi: nec cum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis eſſet

Ab altera te ipſum) Pompeianorum. IDEM.

Certe ſcio) Sic reſcripſi ex meo primo & Stewechiano; vulgo *certo ſcio*: alii MSi *certum ſcio*. ID.

Reliquum eſt, ut te ipſum) Cum jam oſtenderim tibi de te ipſo nihil eſſe timendum. ID.

Vereor ne conſolatio ulla poſsit vera reperiri) Sic legendum eſt, vel (ut quidam alii libri habent) *vereor ut ulla conſolatio*, &c. quorum verborum eadem ſententia eſt, atque eorum quæ in hac editione poſita ſunt. LAMBIN. Non ſolum omnes libri Manutiani, ſed & quos Grævius conſuluit, habent *vereor ne conſolatio ulla poſsit vera reperiri*. Grammaticorum decreta de *vereor ne*, quod affirmare volunt, & *vereor ut*, quod negare tradunt, dudum exploſit Franc. Sanctius in Minerva, lib. IV. cap. de Homonymis. GRÆV.

Non vereor ne eum qui ſe optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare poſsit) Negativam particulam ante *vereor*, vetus ille codex non habet. Quæ tamen ſi non ſit, ſententiam non corrumpit. Poteſt enim cum interrogatione locus legi, quaſi dixerit, vereri debeo? &c. Nos nihil immutavimus: ſi quis vetere lectione magis delectatur eam reponat. VICTOR. *Vereor ne eum qui ſe opt. conſ. conſc. ſuſt. poſſ. miſ. eſſe, nef. ſit d.*) Sic legendum eſt: & ita ſcriptum eſt in noſtris libr. omnibus veteribus, & in pleriſque editionibus impreſſum. Neque vero legendum cum interrogatione (ut putat Victorius,) ſed contra: & ſic declarandum, *vereor ne nefas ſit*, &c. Id eſt: *Fortaſſe nefas eſt*; vel: *fieri poteſt ut nefas ſit*, &c. LAMB. *Non vereor, ne eum*) Solus Pal. quint. ignorat ea *non*; reliqui quatuor, ut & Gruterianus, tres Guilielmiani, prima, editio, ac Victorii præ ſe ferunt: nos majori conſenſui ſocios præbuimus. GRON. In primo Grævii & Amſtelodamenſi non exſtat particula negandi *non*: exſtat tamen in Mentel. aliiſque ſcriptis & editis, ſed præſtat ſequi veterrimos codices, quorum ſcripturam egregie tuetur Manutius. GRÆ.

Nefas ſit dicere) Videtur deeſſe *non*, ut legatur *nefas non ſit dicere*. F. VRS.

Fortunas reliquiſſe) Pompeium ſequentes. CORRAD.

Debitum reip. noſtræque dignitati videbatur, qui neque cum id faciebamus) In vetere quodam libro aliter hic locus ſcriptus reperitur, nihilo tamen meliore ſententia: *Debitum reip. noſtræque dignitati videbamur ſequi, neque cum id faciebamus*. F. VRS. *Debitumque reip. noſtræque dignitati videbamur ſequi: nec cum id fac.*) Ita edidit Victorius eumque ſecutus Lambin. neque aliter in Vatica-

set victoria. Quare si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse, non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio, & veritas præscribit, ut nihil in vita nobis præstandum præter culpam putemus: eaque cum careamus, omnia humana placate & moderate feramus. Atque hæc eo pertinet oratio, ut, perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed, si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hæc mihi scribendi veniebant in mentem, me eum esse, cujus tu desperationem accusare solitus esses, quemque auctoritate tua cunctantem & diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Sero enim nos iis armis adversari videbam, quæ multo ante confirmata per nosmetipsos erant: dolebamque, pilis & gladiis, non consiliis neque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Neque ego ea, quæ facta

tieano. MSi hic corrupti sunt, quorum Pall. prim. tert. quint. Gruter. *videbatur*; *sed qui nec.* (sic & Græv. prim. Amstelod. & Mentel.) prima editio, Pal. sec. Peck. *sed quia nec.* quart. *sed quid nec.* vulgo, *videbatur*: *qui neque cum id fac.* Gebh.

Cadere animis) Vt *cadere causa*, *formula*, & reliqua: v. VII. ep. 14. VI. ep. 13. *frangi* & *sadere* conjungit Ovid. XIV. Metam. v. 117. Corr.

Quam rat. & veritas præscribit) *Virtus præscribit*, in omnibus fere libris legitur. Conrad. *Quam ratio & veritas præscr.*) Quidam libri veteres habent *& rei veritas*: nonnulli *ratio & virtus*, &c. Lamb. *Simus igitur ea mente, qua ratio & virtus præscribit*) Sic Pall. sec. Gruterianus quoque ad oram *virtus*; tertius vero Pal. *qua* non *quam*; vulgo, *quam ratio & veritas præsc.* quid agat hic *veritas* non excogito: est ex compendio nata vox. Gebh. *Simus igitur ea mente, quam ratio & veritas præscribit*) Sic veteres libri, inter quos & meus primus & Amstelodam. Male Gruterus & Gebhardus ex Palatino & margine Gruteriani MSi hanc scripturam immutarunt, refinxeruntque in istam, *quæ ratio & virtus præscribit*. Quid agat hic *veritas*, inquit Gebhardus, non excogito: est ex compendio nata vox. Imo *ratio & veritas* est, per *ἓν διὰ δυοῖν vera ratio*: quam dictat sana ratio, quam sapientes homines sequuntur. Sic inferius in hac epistola: *In ea urbe es, ubi nata & alta est ratio ac moderatio vitæ*; est ratio moderandæ vitæ. Iustinus lib. II. *Lanæ iis usus ac vestium ignotus*; hoc est, lanearum vestium usus ignotus est. Exempla passim occurrunt, & multa viri docti pridem congesserunt. Græv.

Vt nihil in vita præstandum præter culpam putemus) Vt omnia nobis sustinenda & ferenda sint, quæcumque nobis imponuntur, præter culpam, si modo culpa absit. Lib. IX. epist. 7. *Video philosophis placuisse, nihil esse sapientis præstare præter culpam.* Græv.

Consilium improbabam) Relinquendi Italiam, & pugnandi. Corr.

Iis armis adversari) Cæsaris. Id.

Quæ multo ante confirmata per nosmet ipsos erant) Pompeio provinciæ Cæsaris propagatore. Id.

Cum

Digitized by Google

facta sunt, fore cum dicebam, divinabam futura: sed quod & fieri posse, & exitiosum fore, si eveniisset, videbam: id ne accideret, timebam, præsertim cum, si mihi alterumutrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem: usu autem armorum & militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quæso, quo me tum esse oportere censebas. Hæc eo scripsi, quod mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti, fideliſsimo animo (ut mihi quidem visus est) narravit, te interdum sollicitum solere esse vehementius: quod facere non debes, nec dubitare, quin aut aliqua rep. sis futurus, qui esse debes; aut perdita, non afflictiore conditione, quam ceteri. Hoc vero tempus, quo exanimati omnes & suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod & in urbe ea es, ubi nata & alta est ratio ac moderatio vitæ: & habes Ser. Sulpicium, quem semper unice dilexisti, qui te profecto & benevolentia & sapientia consolatur: cujus si essemus & auctoritatem & consilium secuti, togati potius potentiam, quam armati victoriam subissemus. Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quam necesse fuit: illa quæ majora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus, quam tibi debeam, neminem:

Cum si mihi alterutrum) In Vaticano & Mediceo exstat *alterumutrum*, quod receperunt Victorius, & Gebhardus. Sicut & in epistola tertia hujus libri *alterum utrum* scribitur in primo Græviano. GRÆV.

Iis enim rebus) Dignitate & auctoritate. CORR.

Philargyrus tuus) In eburnea quadam apud me tabella; quæ Cn. POMPEII & M. CRASSI Cos. nomina habet inscripta, PILARGVRVS LVCILI libertus notatus est. F. VRS.

Te interdum sollicitum solere esse vehementius) Rectius meus primus, *te interdum sollicitum esse vehementius*; potest commodissime abesse *eo solere*. GRÆV.

Aliqua rep.) Puta *existente*, vel aliud quid, quod Græcorum ὄντος, ὄντως, ὄντος respondeat; ea nempe in hac structura omitti, docuit Dionedes lib. I. p. 303. Sic ep. 2. Liv. XXXI. c. 29. Sall. Histor. I. Seneca Controv. IX. adde supra IV. ep. 6. notata. CORT.

Suspensi sumus) Exspectatione belli Africani. CORR.

In ea urbe) Athenis. ID.

Ser. Sulpicium) Achaiæ præfectum. IDEM.

Cujus si essemus auctoritatem & consilium secuti) Ep. 3. lib. IV. ID.

Togati) Cæsaris, quoniam depositis armis Cos. esset factus. ID.

Armati) Cæsaris. ID.

Cui plus quam tibi debeam) *Cujus quantum studium & quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est*, inquit lib. II. de Finibus. CORR.

minem: quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos mihi hujus belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore, intelligo: sed quia nemo est tam afflictus, qui, si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid & efficere: omne meum consilium, operam, studium certe velim existimes tibi, tuisque liberis esse debitum.

EPISTOLA II.

ARGVMENTVM.

Excusat se, quia rarius antea scripserit: spem aliquam affert de reconciliato Cæsaris animo: nihil ei præcipue timendum significat. Scripta videtur eodem anno.

M. T. C. A. TORQVATO S. D.

PEto a te, ne me putes oblivione tui rarius ad te scribere, quam solebam, sed aut gravitate valetudinis, qua tamen jam paullum videor levari, aut quod absim ab urbe, ut, qui ad te proficiscantur, scire non possim. Quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam cum summa benevolentia tenere, tuasque omnes res non minori mihi curæ, quam meas esse. Quod majore in varietate versata est adhuc tua causa, quam homines aut volebant aut opinabantur, mihi crede, non est pro malis temporum quod molestе feras. Necesse est enim aut armis urgeri remp. sempiternis, aut his positis recreari aliquando, aut funditus

Qui, si nihil aliud studeat nisi id quod agit, possit navare) Sic edidit ex Med. Victorius, spernuntque omnes Pall. *non*, ante *possit*; neque secus est in Vatic. Pal. tamen sec. pro *agit eget*. tert. Gruter. Stewech. *agit*. Miram tamen ostendunt scripturam, *quod agit, possit novare aliquid & reficere*. GRAN. Grævii quoque libri, & Amstelodam. Mentel. non agnoscunt *re non*, quod tamen omnino sensus postulat. GRÆV. *Tibi tuisque liberis esse debitum*) Forte, *tibi tuisque liberis esse deditum*. GVILIELM. *Deditum* est præsens & quod ita constat, ut numquam deesse videatur. CORR.

EPISTOLA II.

Quod absim ab urbe) In meis prædiis. CORR.

Pro malis temporum) Pro conditione malorum, propter mala temporum, vide V. ep. 1. LIV. XXXIII. c. 46. CORTIVS.

Siar-

ms interire. Si arma valebunt, nec eos, a quibus reciperis, vereri debes, nec eos, quos adjuvisti. Si armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis, civitas respiraverit, & dignitate frui tibi, & fortunis licebit. Sin omnino interierint omnia, fueritque is exitus, quem vir prudentissimus M. Antonius jam tum timebat, cum

Si arma valebunt, nec eos a quibus receſſeris vereri debes, nec eos quos adjuvisti) Etsi hic vulgatam lectionem conservaverimus, magis tamen antiquam probamus: quæ nescio quomodo tunc nos subterfugit; pro *receſſeris* enim *reciperis* legendum est, ut intelligat nunc Cæsarianas partes. Si enim *receſſeris* legas, Pompeianas intelligas oportet: ab illis enim discesserat post adversam eorum pugnam, quod sententiæ nullo modo quadrabit. Eædem autem erant quas adjuverat, & a quibus receſſerat, cum hic de ambabus loquatur. Aut enim armis, inquit, urgebitur Resp. sempiternis, quo casu nulla tua præcipua calamitas erit, sed ut in malis res tuæ in futo sunt: nec enim Cæsarianos timere debes, a quibus *reciperis* (præsenti autem tempore utitur, quia nondum res confecta erat: nam, ut supra inquit, *in magna varietate ejus causa versata est*, de qua tamen bene sperare licebat, propter animum Cæsaris mitigatum:) nec eos quos adjuvisti: hi autem erant Pompeiani. Durante igitur bello, inquit, malum a neutra parte exspectare debes. Illi enim quibus favisti, & cum quibus in rebus gerendis fuisti, propter pristinam societatem te incolumem volent: hi autem te recipiunt, & suum jam numerant. Sæpe autem veteres codices propter variam, & aliquantulum inquinatam scripturam primo ita perturbant, ut non mirum sit, si quæ quandoque prætereunt. Nec enim facile est si quid boni lateat perspicere. Nam parva quæque illusio & labes, optimam lectionem occulere potest. *Receperis* autem in illis scriptum est, cum *reciperis* esse deberet. Quod si ita scriptum fuisset, non alii fortasse, dum verbum illud corrigere vellent, mendosum esse arbitrantes, nec satis sententiam huius loci intelligentes, deterius multo fecissent. Est autem pro *i* sæpe positum *e* in priscis exemplaribus, & *i* pro *e*. Quin etiam hoc ipsum verbum eadem ratione in iisdem codicibus scriptum est in epistola ad Brutum, *non recepi a Lepido Antonium*, pro *re-ipi*. Præterea in his verbis est *au.tivisti*, Mediceus codex *adivisti*, facili in aliam vocem lapsu, nisi observatum esset hoc verbum per unum tantum *u* in eo exemplari semper legi, & aliis etiam quos vidi vetustis codicibus. VICTOR. *Nec eos*) Cæsarianos. CORR. *A quibus receſperis*) Cæsare tibi jam fere reconciliato: al. *receſſeris*. ID. *Nec eos*) Pompeianos. ID. *Nec eos, a quibus resiperis, vereri debes*) Hæc est codicis Vaticani lectio: cum extet in Mediceo, Pall. tribus, Grut. Stewech. (nec non Græv. primo & Amstelodam.) *receperis*: in quart. *recepere*: in quint. *acceperas* sicque emendavit ad oram primæ editionis Baptista Egnatius Venetus, post eumque P. Victorius, quos secuti Manutius ac Lambinus; vulgo *a quibus receſſeris*. GRUT. *A quibus reciperis*. Non penetrare mihi videntur ad vim verbi plerique interpretum, qui non cogitant, *recipere* esse hostile, non minus quam apud Sall. Cat. c. 11. *Sed poſtquam L. Sulla armis recepta rep. bonis initiis malos eventus habuit*, ubi vide. CORTIUS.

Armis conditione positis) Transactione, pactione. Cic. in Topicis. Liv. XXIII. c. 7. XXXIV. c. 23. ubi plura, & hæc Tullii, Gronovius, & nos ad ea Sall. Iug. c. 112. *Posse conditionibus bellum poni*. ID.

Is exitus) Reipubl. eversio. CORR. *M. Antonius*) Orator. ID.

Quod

cum tantum inſtare malorum ſuspicabatur, miſera eſt illa quidem conſolatio, tali præſertim civi & viro, ſed tamen neceſſaria, nihil eſſe præcipue cuiquam dolendum in eo, quod accidit univerſis. Quæ vis inſit in his paucis verbis (plura enim committenda epiſtolæ non erant) ſi attendes, quod facis, profecto etiam ſine meis litteris intelliges te aliquid habere, quod ſperes, nihil quod aut hoc, aut aliquo reip. ſtatu timeas: omnia ſi interierint, cum ſuperſtitem te eſſe reip. ne ſi liceat quidem, velis, ferendam eſſe fortunam, præſertim quæ abſit a culpa. Sed hæc hactenus. Tu velim ſcribas ad me quid agas, & ubi futurus ſis, ut aut quo ſcribam, aut quo veniam, ſcire poſsim.

EPISTOLA III.

ARGVMENTVM.

Quatuor utitur rationibus ad conſolandum: primum, quia maxime ad timorem mors proponitur, miſerrimum eſſe oſtendit ita vivere, ut non ſit vivendum, quod malum impendeat, utracumque pars vicerit; deinde conſolatur a communi conditione, tum, a vita innocenter tradu&ta: poſtremo, ab ipſa etiam morte, quæ malorum ſenſum adimit. Scripta eſt paucis diebus poſt primam, quam ſignificari primis verbis videmus; itaque reſtituenda videtur in ſuum locum, unde retruſa eſt in tertium.

M. T. C. A. TORQVATO S. D.

SVperioribus litteris benevolentia magis adductus, quam, quo res ita poſtularet, fui longior. Neque enim confirmatione noſtra egebat virtus tua: neque erat ea mea cauſa

Quod accidit univerſis) Sic reſcripſi ex primo Palatino, Amſtelod. Mentel. & duobus meis: vulgo, *accidat*. Grav.

EPISTOLA III.

S*Vperioribus litteris*) Hujus libri primis. Corr.

Quam quo res ita poſtularet) Sic ex Pall. prim. quarto, quinto, Vaticano, (quibus accedunt Amſtelodam. Mentel. & Græv. prim.) reſcripſimus, non *quod*, ut vulgo, quomodo & lib. II. emendaſſe me recordor: ſicque legitur epiſt. ſeq. & lib. X. ep. 3. Lib. XI. Lib. XII. Grr.

Egebat virtus tua) Virtus eſt in adver-

Digitized by Google

causa atque fortuna, ut, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. Hoc item tempore brevior esse debeo: sive enim nihil tum opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est: sive tum opus fuit, illud satis est, præsertim cum accesserit nihil novi. Nam etsi quotidie aliquid audimus earum rerum, quas ad te perferri existimo, summa tamen eadem est, & idem exitus, quem ego tam video animo, quam ea, quæ oculis cernimus: nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo scio. Nam etsi, quem exitum acies habitura sit, divinare nemo potest; tamen & belli exitum video, &, si id minus, hoc quidem certe, cum sit necesse alterumutrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria. Idque cum optime perspexi, tale video, nihil ut mali videatur futurum, si id vel ante acciderit, quod vel maximum ad timorem proponitur. Ita enim vivere, ut tum sit vivendum, miserrimum est: mori au-

versis fortiter ferendis. GRAV.

Alterum confirmarem) Forte: *Ego alterum confirmarem*. LAMB.

Earum rerum) Hispaniensium rerum, quia scripta epistola, cum Cæsar in Hispaniam adversus Pompeii filios profectus esset. CELL. *Summa tamen eadem est*: idem præcipuum, in quo omnes res conveniunt. Quinctil. VII. Inst. l. 4. Sueton. Cæsar. C. 34. Seneca Ep. 40. *Summa Summarum*. Hinc *summatim dicere*, *disserere*, & alia. CORT.

Acies) Al. *hæc res*. CORR.

Si id) Mors. ID.

Alterutrum vincere) Vtriusque victoriam video crudelem, lib. IV. ep. 9. & 14. & prim. & seq. hujus libri. GRAV.

Nihil ut mali videatur futurum, si id vel ante acciderit) Ita est in omnib. Pall. Grut. Stewech. (nisi quod in his eisdem binis *acciderit* solemni mutatione e pro *a*) item editione Victorii: vulgo, *esse futurum, si id vel ante accid.* GRE.

Quod vel maximum ad timorem proponitur) Hoc est, mors, quæ Aristoteli των φοβερων φοβερωτατον, *terribilium maxime terribile*, GRAV.

Ita enim vivere ut non sit vivendum) Manuscripti codices, *ut tum sit vivendum* habent. Quantum autem intelligo, ex utraque lectione idoneus sensus elicitur: ex recepta, ut opinor, hic: Vivere amissa dignitate miserrimum est: docti enim & graves viri rectum non esse judicabant vivere illi, qui dignitatem perdidisset. Quod etiam vetere proverbio declarabatur, quo Cicero ipse usus est in epistola tertia ad Marium: *Vbi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere*. Ex antiqua vero sic: vivere ut vivendum tum esset, si Cæsar, aut Pompeiani Remp. oppressissent; quod omnino eventurum Cicero arbitrabatur miserrimum. Eam unusquisque lectionem sequatur, quam veriorem putat. VICTORIVS. Cum omnes libri quatuor, quos ego consului, habeant, *ut tum sit vivendum*, nec non quatuor Pall. & tres alii quos inspexit Guilielmius, non dubitavi hanc lectionem hic reponere, quam recte Victorius exposuit. IDEM. *Ne beato quidem*: supple: *miserum duxit*: quale Zeugma etiam in iis V. ep. 2. *Tam amicus sum reip. ut qui maxime*: & IX. ep. 8. & sic in aliis. Liv. LX. c. 54. Vopiscus Aureliano c. XI. Quod vero

ri autem nemo ſapiens miſerum dixit', ne beato quidem. Sed in ea es urbe, in qua hæc, vel plura, & ornatiora parietes ipſi loqui poſſe videantur. Ego tibi hoc confirmo, etſi levis eſt conſolatio ex miſeriis aliorum, nihilo te nunc majore in diſcrimine eſſe, quam quemvis aut eorum, qui diſceſſerint, * *aut eorum qui remanſerint* : alteri dimicant, alteri victorem timent. Sed hæc conſolatio levis eſt, illa gravior,

vero alteri membro caſus quidam nominis additur, qui in altero nullus eſt, unde durum quid enaſcitur, illud ejuſmodi eſt, cujus Terent. Adelph. A. I. Sc. I. *Nam qui mentiri, aut fallere inſuerit patrem* : ubi Donatus : *Separatim ſubaudiendum eſt inſuerit apos re mentiri*. CORT.

Aut eorum qui diſceſſerint) Quia uno membro deminuti hic ſunt omnes non ſolum veteres, ſed etiam recentiores manuſcripti codices, ipſe meum eſſe arbitratus ſum rem notam facere, lectoreſque admonere notha eſſe hæc verba (niſi fallor) & ſuppoſititia. Sic enim in melioribus cunctis nulla varietate legitur, *aut eorum qui diſceſſerint alteri dimicant*. Puto autem librarium in particula *aut* deceptum eſſe, totumque ſuperius membrum reliquiſſe. Ego vulgatam lectionem removere nolui, ſi quis illa delectetur : mihi non dubium eſt, quin ab aliquo ſuppleta ſit eorum, qui ſemper, quæ deſiderari credunt, pro ſuo arbitrio reponunt : quantum diſſentiam ab his, alibi dixi. Eſt autem & in ſequenti epiſtola alter locus, quem pariter mancum cum invenerim, eodem judicio ductus, eadem nota ſignavi. Sic autem ille proculdubio lacer & decurtatus in antiquis codicib. legitur: *Equidem cum hæc ſcribebam, aliquid jam actum putabam : non quo, ſed quod diffidilis erat conjectura*. Quot autem verbis additis reſtitutus ſit, & quam aptis, quivis nunc videt : itaque ſuam ſententiam ſequatur : nos in his plane divulſis & fractis locis, nihil habemus quod melius afferamus. VICTORIVS. *Quam quemvis*, &c.) Al. *Quam quemvis eorum qui diſceſſerunt, alteri*, &c. CONRADVS. *Quam quemvis eorum qui diſceſſerint alteri dimicant*) Ita Pantagathus. F. VRSINVS. Nec in iis codicibus, quos Grævius vidit, nec ullo Palatino hæc verba, *aut eorum qui remanſerint*, exſtant. Vid. Manut. GRÆVIVS. Locum quidem permiſi ineptiſſimo Gloſſemati *aut eorum qui remanſerint*, quod in nullis, ne recentioribus quidem MSis invenitur, neque ad ſenſum id, quod debuerat, conſert ; ſed facile patiar plane hinc ejici, & auctoribus ſuis reddi. Potuit ne Cicero in tali re *remanſerint* ſcribere? Potuit ne? Sed non de eo litigabimus, quod facile ſemet ipſum damnat. Senſum potius in eis, quæ a Cicerone ſunt, quæramus. At is facilis & paratus eſt. *Quemvis* eſt alterum membrum, hoc eſt, *quos tu, litteris tuis voluiſti*, ubi beatos prædicaverat, qui eſſent in armis, & honeſta morte defungi poſſent. Hoc etſi *proprium* ſit denotare *eos quivis*, tamen ne inſolens quid ſubeſſe putes, accipias vulgari notione, & eodem res redibit. Neque hoc, credo, negotium faceſſivit librariis, aut cuivis alii, ſed provocabulum *eorum*, cujus nudum, ut videtur, poſitum, concoquere non potuerunt. At perpende hæc Criſpi mei Cat. c. 47. *Volturcius interrogatus de itinere, de litteris, poſtremo quid, aut qua de cauſa conſilii habuiſſet*. Vides penes *conſilii* adſumendum eſſe *quid*, vel potius *id*, per Syneseugmenon. Ita penes *eorum* adde *quemvis*, vel *quem* ; & priori loco penes *quemvis* adde *eorum*, ut ita demonſtrentur & deſignentur, qui pari ſint periculo. Talis eſt locus Cicer. I. de Offic. c. 41. quem examinamus ad dicta verba Salluſtii, ubi plura. CORT.

Sed hæc conſolatio levis eſt, illa gravior) In meo primo, *ſed hæc levis eſt, illa gravior*. Commodius ſane poteſt

gravior, qua te uti ſpero, ego certo utor: nec enim, dum ero, angar ulla re, cum omni vacem culpa: & ſi non ero, ſenſu omnino carebo. Sed rurſus γλαυκ' εις Αθηνας, qui ad te hæc. Mihi tu, tui, tua omnia maximæ curæ ſunt, &, dum vivam, erunt.

EPISTOLA IV.

ARGVMENTVM.

Tres partes habet hæc epiſtola: prima eſt de propinquo belli exitu, altera ad conſolandum pertinet, tertia ſtudium ac diligentiam pollicetur in iis rebus, quæ ad Torquatum pertineant. Scripta eſt paullo poſt ſuperiorem proximam: nam in illa dixit, videre ſe exitum belli: in hac idem ſignificat, cum ait: Nunc tantum videmur intelligere, non diuturnum bellum: *& in illa, nihil acceſſiſſe novi; in hac, novi nihil eſſe quod ſcriberet.*

M. T. C. A. TORQVATO S. D.

NOvi, quod ad te ſcriberem, nihil erat: & tamen ſi quid eſſet, sciebam, te a tuis certiorem fieri ſolere. De futuris autem rebus etſi ſemper difficile eſt dicere, tamen interdum conjectura poſsis propius accedere, cum eſt res ejuſmodi, cujus exitus provideri poſsit. Nunc tantum videmur intelligere, non diuturnum bellum: etſi id ipſum nonnullis videatur ſecus. Equidem cum hæc ſcribebam, aliquid jam actum putabam: non quo * *ego certo ſciam*; ſed quod *haud* difficilis erat conjectura. Nam cum omnis belli Mars

eſt *conſolatio* ex præcedentibus verbis repeti animo, quam hic iterari. Grav.

Dum ero, angar ulla re) Pall. pr. tert. Grut. *tangar ulla re*: de qua quid ſentiam, differam dicere: paullo poſt, duo poſtremi Pall. legunt, *quia hæc te*: quæ lectio ut non ablurda, ita inde nata eſt vulgata, *qui ad te hæc*. Gebhard.

γλαυκ' εις Αθηνας) *Nostrum Athenas*. Et proverbium eſt loco maxime accommodatum: nam Torquatus Athenis erat. Conr.

EPISTOLA IV.

Non diuturnum bellum) Hiſpanienſes. Egnatius vero, & Lambinus cenſuerunt legendum, *non diuturnum bellum fore*. Grav.

Non quo ego certo ſcirem, ſed quod non difficilis erat conjectura) Al. *Non quo ſed quod difficilis erat conjectura*: unde ſuſpi-

Mars communis, & cum semper incerti exitus prœliorum sunt: tum hoc tempore ita magnæ utrinque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur, etiam si inter causas armorum aliquantum intersit, tamen inter victorias non multum interfuturum. Alteros propemodum jam sumus experti; de altero nemo est, quin cogitet, cum sit metuendus iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum,

suspicantur multi hunc locum esse mendosum. CORRAD. *Non quo ego certo sciam*) Sic Victorii editio: at Pall. pr. tert. Grut. prima editio: *Aliquid jam actum putabam, non quo sed quod difficilis erat conjectura*. Verum ad primam editionem notat Egnatius alias legi: *Non quo scirem, sed quod non difficilis erat conjectura*. Alii tamen putant legendum, *sed quod facilis erat conjectura*. Mihi præstant Victoriana. GEBHARDVS. *Quo* exstat in MSis etiam iis, quos Grævius consuluit, non *quod*: sed hæc verba, *ego certo sciam* infarta sunt a primis editoribus. In nullo enim ne recentissimis quidem exstant codicibus, in quibus sic distinguitur, *non quo*: *sed quod difficilis conjectura*, *haut* etiam intruserunt, qui omnes lacunas ex ingenio supplere in animum induxerunt suum. Pantagathus, *non quorsum, quod difficilis erat conjectura*. GRÆVIVS. Si quid conjectura adsequi possumus, Tullius in re dubia, & obscura, dubiam & obscuram dictionem non casu, sed consilio elegisse videtur. Indagandæ vero sententiæ faciet ita supplere: *Non vero putabam, quo aliquid actum sit*, i. e. *a quo*, vel *ad quid*, sive *in cujus victoriam*, ut in illis dictionibus Senecæ I. Nat. Quæst. c. 16. *Quo negligam meam, si ad naturæ modum pecco?* Idem I. Controv. 2. *Quo mihi Sacerdotem, cujus precaria est castitas?* Lege Gronovium utrobique, & N. Heins. ad Ovid. Heroid. ep. 11. v. 53. Horat. I. ep. 5. v. 12. ubi Bentleius eosdem citavit. Qui vero de suo aliquid addiderunt, *quo* acceperunt pro *eo quod*, de quo supra, sed male. Alterum membrum planius est, si modo *difficilis* sensu suo prægnanti acceperis hoc modo: *Sed quod conjectura tantum adsequi poteram, difficile esse victoriæ cupidos exercitus diu quiescere*: id enim in sequentibus docet. Esse autem hujusmodi significatum Adjectivis quibusdam, patet ex III. ep. 8. *bima sententia*, & quæ nos ibi. Sed de his, ubi locus permittet, plura. CORT.

Cum omnis belli Mars communis) Cum victoria in omnibus bellis sit anceps & incerta. Vid. Manut. GRÆV.

Ita paratæ ad depugnandum) Sic veteres codices *depugnandum*, quos secuti sumus. Est autem *depugnare*, una pugna unoque prœlio de tota re, & toto bello decernere. Ad Atticum lib. VII. *Nec adhuc fere inveni, qui non concedendum putaret Cæsari, quod postularet, potius quam depugnandum*. In eodem lib. *Depugnes oportet, nisi concedis*. Sæpe & alibi Cic. ne longiores simus in re aperta, hac utitur voce. VICTOR.

Alteros) Pompeianos. CORRADVS.

Sumus experti) Lib. IV. ep. 9. IDEM. *Alteros propemodum jam sumus experti*) Cæsarianos. Et ait *propemodum*, quasi significet non omnino, & ad hæc modestiores fuisse, dum superarent, quos timere poterant. Io. FR. GRON.

De altero) Cæsare. CORRAD. Pompeio filio: præsagiunt omnes, si fuerit superior, victoria crudelissime usurum. Sen. Troad. 278,

Sed regi frenis negnit
Et ira ardens hostis & victoria
Commissa hosti. Io. FR. GRON.

Cum sit metuendus iratus victor armatus)

Digitized by Google

tuum, quem consolando levare debeam, fateor me communium malorum consolationem nullam invenire, præter illam: quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis utor: conscientiam rectæ voluntatis, maximam consolationem esse rerum incommodarum: nec esse ullum magnum malum, præter culpam. A qua cum tantum absumus, ut etiam optime senserimus, eventusque magis nostri consilii, quam consilium reprehendatur, & cum præstitimus, quod debuimus, moderate quod evenit feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consoler de communibus miseriis, quæ ad consolandum majoris ingenii, & ad ferendum singularis virtutis indigent. Illud cuivis facile est docere, cur præcipue tu dolere nihil debeas. Ejus enim, qui tardior in te levando fuit, quam fore putaremus, non est mihi dubia de tua salute sententia: de aliis autem non arbitror te exspectare quid sentiam. Reliquum est, ut te angat, quod absis a tuis tamdiu. Res molesta, præsertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivius. Sed, ut ad te scripsi antea, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet, &, ubi quisque sit, ibi esse minime velit. Equidem nos quod Romæ sumus miserrimum esse duco, non solum, quod in malis omnibus acerbius est videre, quam audire; sed etiam, quod ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quam si abesse-

mus;

tus) Vulgo *quam sit metuendus* : adnotat quoque Egnatius legi *ut sit met.* sed nostrum traximus longe accommodatius ex Victorii editione, Patt. pr. tert. Gruteriano. GEBHARDVS. Quibus adstipulantur Amstelod. Mentel. & duo Græviani. GRÆV.

Eventusque magis nostri consilii) Sequendi Pompeium. CORR.

Cur præcipue tu dolere nihil debeas) Cur tibi singulariter magis dolendum sit, quam aliis. GRÆV.

Ejus enim) Cæsaris. CORR.

Ad te scripsi) Epistol. 1. hujus lib. CORR.

Ad omnes casus subitorum periculorum) Sic etiam locutus est doctissimus & politissimus poeta Catullus in Hendecasyllabo ad Furium: *Nec casus alios periculorum*. Totum autem carmen & elegans est, & summo artificio confectum: ludit enim Furium mendicum hominem, & qui omnibus bonis fortunæ carebat, quem tamen jocans fortunatum esse ac beatum hominem ostendit, cum ea ipse quoque haberet, quæ vitam beatam constituere existimantur. Nam valentem esse, bene concoquere, non metuere fures, non alia incommoda, quæ opulentos homines continuo angere ac sollicitare solent: omnibus denique hujusce modi malis carere, est fortunatum esse: & quibuscumque hæc sunt, illis bene ac beate est: ut poeta ipse loquitur. Est autem captiosa oratio: quamvis enim beati homines ipsi

mus: etsi meipsum, consolatorem tuum, non tantum litteræ, quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigavit. Quanto fuerim dolore, meministi. In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quam ceteros, cum cupiebam, quamvis iniquâ conditione, pacem. Quod etsi

ipsi quoque hæc, quæ videntur commoda, habeant, non tamen necessario, qui ea habent, statim beati sunt: nam qui nihil, quod amittant, habent, ii quoque non metuunt fures: & qui propter egestatem famem explere nequeunt, pulere cibum concoquunt, nec cruditate umquam laborant. Hæc fallax ratio concludendi ab Aristotele exagitata est, & vitium illius accurate expositum in II. libro de Arte dicendi, & in commentario, quem appellavit Σοφιστικὸς ἔλεγχος, ac tota denique res elegantissimis exemplis explicata. Late autem patet hoc vitium, quemadmodum ipse in Elenchis ostendit, & multos hæc captio in fraudem inducere consuevit. Nam in Rhetorice docet eum, qui cum Alexandrum Priami regis filium laudibus ornaret, argumentatus erat illum magnanimum esse, quod sprevit consuetudine multorum, in Idæ montis solitudine degeret, hac captiuncula usum esse. Quamvis enim magni animi viri multitudinem fugiant, ac sola desertaque loca libenter frequentent: non tamen necessario quicumque in silvis desertisque locis morantur, magnanimi sunt. Inde autem error ducitur, quod putant totam rem converti, & ut dialectici loquuntur, τὴν ἀκολουθίαν ἀντιστρέφειν, quod falsum est. Eadem ratio erat ejus qui exsules beatos esse prædicabat, quod possent sedem ac domicilia sua ponere ubi eumque terrarum ipsis visum esset: quia (inquit Arist.) hæc illis qui beati existimantur, adsunt; omnes quibus hæc sunt, beati videri possunt. Si quis tamen acute perspexerit, intelliget rem magnum discrimen habere: aliterque (ut in exemplo Catulliano permaneamus) mendicos non metuere fures, & aliter divites: nam auget etiam vitam beatam, habere res suas ita clausas & custoditas, ut fur damnum afferre non possit. Quare eum hæc captio appellatur παρὰ τὸ ἐπόμενον, deduci etiam posse Aristotelem adfirmat ad aliam quæ παρ' ἀλλήλων vocata est, quod quædam desiderentur, nec sermo plenus & absolutus sit. VICTOR. *Objecti sumus*. Notanter *objecti*, & magis fere, quam *expositi*. Sic Virg. II. Æn. v. 750. Boet. I. Prosa IV. Sall. Iug. c. 7. *Stimis eum objectare periclis*, ubi vide. CORT.

Quanto fuerim dolore, meministi, in quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quam ceteros, cum &c.) Legendum est *in dolore*, etiamsi Ciceroniani quidam hanc locutionem, ut quo rariorem, tanto elegantiorem, amplexi sint. Dicant igitur eodem modo: *ego sum lætitia*. Itidem vero, quia libri VII. epist 4. etiam in Manutiana editione legitur: *Quare si quod constitutum cum podagra habes*, hoc dicendi genus magis Ciceronianum esse jurabunt: *aliquod constitutum habere cum aliquo*, quam si dicatur: *aliquid constitutum*. Item quia proxime sequente epistola legitur etiam in illa ipsa editione *singularis memoria*, ubi legendum est *singulari*, clamabunt, imo vero jam clamant, magis Ciceronianum stilum redolere hanc locutionem *hominem singularem memoria*, quam illam *hominem singulari memoria*. Nec tantum in his, sed in aliis multis multoque majoris momenti locis ex librorum erroribus raras quasdam elegantias homines hæjusmodi fecerunt. Quidni vero in his dicendi generibus fidem adhibeant, quantumvis mendosis libris isti minorum gentium Ciceroniani, cum quidam ex illis majorum gentium Ciceronianis depravatissimi cujusdam exemplaris (manuscripti tamen) auctoritate fretus *multissimus* superlativum pro *plurimus* usurpare non dubitarit, imo scriptum etiam reliquerit? Sciunt

multi

etsi casu, non divinatione mea factum est; tamen in hac inani prudentiæ laude delector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si jam vocer ad exitum vitæ, non ab ea republ. avellar, qua carendum esse doleam, præsertim cum id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam ætas, & acta jam vita, quæ cum cursu suo bene confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quo nos jam natura ipsa pæne perduxerit. Postremo is vir, vel etiam ii viri hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur eamdem fortunam, si res cogat, recusare. Equidem mihi omnia propono, nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere. Sed cum plus in metuendo mali sit, quam in ipso illo, quod timetur, desino: præsertim cum impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potius, quam necesse fuit: facit autem non loquacitas mea, sed

multi quem dicam. HENR. STEPHANUS. *Vidisse me prius quam ceteros*) Sic prima editio, Pall. pr. tert. Grut. Vatican. (nam ceteros consulere hic desino, tempori consulens meo) alias omnes, *vidisse me plus*. Paullo post, ex iisdem codicibus, item editione Victorii, ejusque compilatore Lambino repositi, *cum cupiebam quamvis iniqua conditione pacem*. Aliter quam supra lib. V. epist. 21. *Quavis tuta conditione pacem accipere*: sed ibi alia quoque res erat. GEBHARD. *Vidisse me plus*) Hanc lectionem optimarum editionum tuetur primus meus codex, reliqui habent *prius*, quod temere recepit Gebhardus. *Videre plus* Ciceroni est magis sapere, rectius consulere. Philipp. II. *Cum me vidisse plus putarem, me sperasse meliora*. Id. pro Leg. Manilia: *Sin autem plus tum in republica vidistis*. Terent. Heaut. III. 2.

Ita comparatam esse hominum naturam omnium,
Aliena ut melius videant, & dijudicent
Quam sua. GRÆV.

Tenen in hac inani prudentiæ laude delector) Sic Pal. tert. Grut. Vatic. editio prima, ac Victorii: (nec non Mentel. Amstelod. & Grævii duo) vulgo *in* abest, non bono exemplo. GRÆV.

Acta jam vita) Exacta & consummata fere. X. ad Att. ep. 4. Oratio Cottæ apud Sall. in Incertis: *Cui misero, acta jam ætate, ne mortem quidem honestam sperare licet*: sic libri veteres; vulgo *senecta*. Sed illa etiam propter proxima hic legi meretur. CORT.

Quo nos natura i. p. perduxit) Sollemne solatium mortis, quo ii maxime usi sunt, qui cum periculo mortis aliquid agere debuerunt. Adfero exempla ad ea Sall. Iug. c. 106. *mansurum potius, quam turpi fuga &c.* IN.

Postremo is vir) Pompeius. CONRADUS.

Vel etiam ii viri) L. Domitius, L. Lentulus, & alii. IN.

Ut impudentia videatur) Videtur legendum, *ut impudentis videatur*. LAMBINUS.

Plus in metuendo mali) Vere dictum, & de omnibus animi lubidinibus valet, quod in se potius, quam in rebus extra se positis bonum & malum maximum habeant. Quinct. Declam. XI. c. 8. Quo pertinet illud Senecæ ep.

ſed benevolentia longiores epiſtolas. Servium diſceſsiſſe Athenis moleſte tuli: non enim dubito, quin magnæ tibi levationi ſolitus ſit eſſe quotidianus congreſſus, & ſermo cum familiariſsimi hominis, tum optimi & prudentiſsimi viri. Tu velim te, ut debes & ſoles, tua virtute ſuſtentes. Ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia ſtudioſe diligenterque curabo: quæ cum faciam, benevolentiam tuam erga me imitabor, merita non adſequar. Vale.

EPISTOLA V.

ARGVMENTVM.

A. Cæcinam, qui non modo contra Cæſarem pro Pompeio pugnaverat, verum etiam illi, edito libro, maledixerat, patria carentem conſolatur, beneque ſperare jubet de fortunis ſuis ac de ſeipſo. In extrema epiſtola pollicetur officia ſua, tamquam Cæcinæ meritis, & vetuſtæ debita neceſſitudini. Scripta videtur paullo ante, quam Cæſar in Hiſpaniam contra Pompeii liberos iret: nam de vivo Marcello & reſtituto, in ſequentibus litteris mentio fit; Marcellus autem reſtitutus eſt poſt bellum Africanum; interfectus, cum in Hiſpania pugnaretur: quod ſuo loco jam probavimus.

M. T. C. A. CÆCINÆ S. D.

QVotieſcumque filium tuum video (video autem fere quotidie) polliceor ei ſtudium quidem meum & operam, ſine ulla exceptione aut laboris, aut occupationis, aut temporis: gratiam autem, atque auctoritatem, cum hac exceptione, quantum valeam, quantumque poſsim, Liber

ep. 22. *Nemo tam timidus eſt, ut mallit ſemper pendere, quam ſemel cadere.* Quare & quidam opinati ſunt, Cæſarem *inſidias undique imminentes ſubire ſemel confeſſum, ſatius eſſe, quam cavere ſemper*, Sueton. Cæſar. c. 86. CONTIVS.

Tu velim te te ut deb.) Ita Palat. tert. Grut. Stewechianus, vulgo *te velim te, ut debes*: illud efficacius. GEBH. *Tu velim te, ut debes*) Sic meus primus: & Mentel. Amſtelod. vero, *te te*, ut & tres alii, quos inſpexit Gebhardus. GRÆV.

Epi-

Digitized by Google

Liber tuus & lectus est, & legitur a me diligenter, & custoditur diligentissime. Res & fortunæ tuæ mihi maximæ curæ sunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi & melicres videntur, multisque video magnæ esse curæ, quorum de studio, & de sua spe filium ad te perscripsisse certo scio. His autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam, quam te videre atque intelligere mihi persuaserim: sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere. Ea natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi, aut ceteris fortuna esse diuturna, neque hærere in tam bona causa, & in tam bonis civibus tam acerba injuria. Quare ad eam spem, quam extra ordinem de te ipso habemus, non solum propter dignitatem & virtutem tuam (hæc enim ornamenta sunt tibi etiam cum aliis communia), accedunt tua præcipua, propter eximium ingenium summamque virtutem: cui mehercules hic, cujus in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista for-

EPISTOLA V.

Liber tuus) Epist. 7. hujus libri. LAMB.

Quæ quidem quotidie faciliores mihi & melicres videntur) Hoc est, lætiores. Liv. XXIII. cap. 11. *Tum si ita fortitis Romani, vestræ res meliores facilioresque erunt*: utroque loco male nonnulli substituerunt *feliciores*. Vide ad hunc Livii locum notas Gronovii. GRÆV.

Ut tu ea perturbatiore animo cogites) Forte Cicero scripsit, *ut tua ea perturbatiore animo non cogites*: ut ea tibi merore perturbato non occurrant, non in animum veniant. Nam hac sententia usus est quoque alibi. IDEM.

Ea natura rerum est) Epist. sequ. CONRAD.

Ut non possit ista aut tibi, aut ceteris fortuna esse diuturna) Ep. 13. lib. IV. IDEM.

Quare ad eam spem quam extra ordinem) Hic locus plane mendosus & inexplicabilis est in libris omnibus & veteribus, & MSis; sic enim in illis scriptum est: *Quapropter ad eam spem, quam de te ipso habemus, non solum propter dignitatem & virtutem tuam, (hæc enim &c.) sed etiam accedunt tua præcipua, propter eximium ingenium, summamque virtutem, &c.* LAMBIN. *Quare ad eam spem, quam extra ordinem*) Hic locus, ut edidimus, est in editione Victorii, & Palatino primo. (quibus accedunt Grævii primus, & Amstelodam.) Tertius vero, *quam ex ordine*: & post sicut quoque Grut. *per* non *propter*. Stephan. leg. contendebat, *quare adi eam spem*; & *ipsi*, non *ipso*. GEBHARD. *Extra ordinem*) Singularem, præ illis, qui sunt tui *ordinis* atque conditionis. Sæpissime ita Suetonius: Vell. Paterc. *extraordinaria sperare dixisset, ut reformidare*. Sed meliores illud alterum amplectuntur. CORT.

Eximium ingenium summamque virtutem) Legendum: Summam eruditionem. II. de Div. 63. *Et ingenio præstanti & eruditione perfecta*. I. F. GRON.

fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum putasset: quod ipsum lenitur quotidie, significaturque nobis ab iis, qui simul cum eo vivunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenii apud ipsum plurimum profuturam. Quapropter primum fac animo forti atque magno sis: ita enim natus, ita eductus, ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit: deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi. A me vero tibi omnia, liberisque tuis paratissima, esse confidas, velim. Id enim & vetustas nostri amoris, & mea consuetudo in meos, & tua multa erga me officia postulant.

EPISTOLA VI.

ARGVMENTVM.

Excusat litterarum tarditatem: tum inducit divinationem quamdam a Cæsare ipso, & rerum temporumque natura sumtam: postremo consolatur eum proposita fortitudinis laude, conscientia recte factorum, delectatione litterarum, calamitate ducum vel recentium vel veterum, perturbatione reip. Eodem anno, atque etiam ante proximam superiorem.

M. T. C. A. CÆCINÆ S. D.

VEreor, ne desideres officium meum, quod tibi pro nostra & meritorum multorum, & studiorum, & partium conjunctione deesse non debet: sed tamen vereor, ne lit-

Significatur nobis ab iis) Balbo & Oppio. CORRAD.

Ita educatus, ita doctus es) Sic habent omnes libri vulgati: nec aliter edidit P. Victorius. Sed cod. Memmiani tres, & alii nonnulli habent, *ita eductus*: quod probo. LAMBIN. *Ita eductus, ita doctus*) Sic recte ex Memmianis Lambinus: vulgo *educatus*: in editione antiqua est *ducatus*. GERHARD. Alii tamen codices Græv. pr. Amstelodam. Mentel. Pall. omnes habent *educatus*. GRÆV. *Ita eductus*) Sic Græv. MSus pro *educatus*. Liv. XXI. 43. *In prætorio patris clariss. imp. prope natum, certe eductum*. Ter. Eun. I. IX. 37. *Cœpit studiose omnia docere, educere, ita ut si esses filia*. I. FR. GRON.

EPISTOLA VI.

Vereor ne desideres) Sic legendum, non, ut vulgo, *non vereor*. LAMBINVS.

Studiorum & partium) In codicibus etiam regiis deest conjunctio, unde Manu-

litterarum a me officium requiras, quas tibi & jam pridem, & ſæpe miſiſſem, niſi quotidie melius exſpectans, gratulationem, quam confirmationem animi tui complecti litteris maluiſſem. Nunc, ut ſpero, brevi gratulabimur. Itaque in aliud tempus id argumentum epiſtolæ differo. His autem litteris animum tuum, quem minime imbecillem eſſe & audio, & ſpero, etſi non ſapientiſſimi, at amiciſſimi hominis auctoritate confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te conſoler ut afflictum & jam omni ſpe ſalutis orbatum; ſed ut eum de cujus incolumitate non plus dubitem, quam te memini dubitare de mea. Nam cum me ex rep. expuliſſent ii, qui illam cadere poſſe, ſtante me, non putarunt, memini me ex multis hoſpi-

Manutio videtur legendum *ſtudiorum partium*. Supra nonnulli addunt negantem particulam ante vocem *vereor*, ſed invitis codicibus, & ſenſu recuſante. LALLEM.

Quas tibi & jam pridem & ſæpe miſiſſem) Mutilatus locus, cui tamen nihil curant libri veteres. Pal. prim. *Quas tibi etiam pridem eſſe dimiſiſſem.* (ſic & Græv. prim. & Mentel.) Pal. tert. Stewech. (ut & Amſtelodam.) *etiam pridem Eſedi miſiſſem*: ſic quoque Grut. unica littera auctius *eſedis*. Videndum ne loci nomen deſit; vulgata autem lectio debita eſt Egnatio, cujus emendationem ad oram primæ editionis poſitam exſcribo fidei cauſa, *quas tibi jam pridem eſſedi miſiſſem*: Ita repoſitum eſt in libris recentioribus omnibus. Et non video quo ſenſu, quod ad *eſſedum*. Is vetus (Medicæum intelligit) corruptus quidem eſt; habet enim, *quas tibi & jam pridem & ſe demiſiſſem*. Ego (ait porro Egnatius) una tantum littera *d* in *p* mutata, fuit enim inverſa, ſic lego collimans ut puto ad ſcopum: *Quas tibi & jam pridem, & ſæpe miſiſſem*. Veneta editio antiquiſſima, *pridem e ſedi miſiſſem*. In ea ſtatim altera ab initio, *& ſtudiorum & partium conjunctiſſime*, legunt cum Victorio vulgatæ: ſed Pal. pr. tert. Grut. Stewech. (nec non Græv. prim. & Mentel.) poſteriorem copulam omittunt *&*. Palat. quoque tertius (& pr. Græv.) *partum*. Mihi libuit hic mirari vel temeritatem, vel credulitatem Manutianam *ſtudiorum parium* admittentis. GERHARD.

Sed timen vereor) Eſt quædam quaſi Epanalepſis, non contrariorum Oppoſitio; ſed per interjecta poſt primum *Vereor* particulæ illæ Adverſativæ neceſſariæ redduntur, ut in aliis: vide IV. ep. 3. notas. Particulam vero *ſed* ſæpe inceptivam eſſe, & denotare *Atque* notat bene Donatus ad Terent. Andr. A. II. Sc. 1. v. 10. CORT.

Id argumentum epiſtolæ differo) Sic Victor. & Vatic. (Græv. prim. Mentel.) codex, & Grut. a ſecunda manu. Pal. vero pr. & Gruterianus a prima manu, *in argumentum epiſtolæ differet*: cum alias Pal. tert. *in argumentum epiſtolæ differretur*. Stewech. *differret*, vulgo *differretur*. GERHARD.

Quem minime imbecillem eſſe) Vulgo *imbecillum*. ſed noſtram accepi ex editionum antiquiſſima ac prima, Pal. tert. Grut. Stewech. IDEM.

Et omni ſpe ſalutis orbatum) Sic meus primus, Stewech. aliique: vulgo: *Et jam omni ſpe ſalutis orbatum*. GRÆV.

Cum me ex republica expuliſſent ii) Clodius, Piſo, & Gabinius. CORRAD. Tum Cæſar, Pompeius, Craſſus. GRÆV.

hoſpitibus, qui ad me ex Aſia, in qua tu eras, venerant, audire, te de glorioſo & celeri reditu meo confirmare. Si te ratio quædam Tuſcæ diſciplinæ, quam a patre, nobiliſſimo atque optimo viro acceperas, non fefellit, ne nos quidem noſtra divinatio fallet, quam cum ſapientiſſimorum virorum monumentis atque præceptis, plurimoque, ut tu ſcis, doctrinæ ſtudio, tum magno etiam uſu tractandæ reip. magnaque noſtrorum temporum varietate conſecuti ſumus. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quod ea nos nihil in his tam obſcuris rebus tamque perturbatis umquam omnino fefellit. Dicerem, quæ ante futura dixiſſem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi ſunt teſtes, me & initio, ne conjungeret ſe cum Cæſare, monuiſſe Pompeium; & poſtea, ne ſejungeret: conjunctione frangi ſenatus opes: dijunctione civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiariſsime Cæſare, Pompeium faciebam plurimi: ſed erat meum conſilium cum fidele Pompeio, tum ſalutare utrique. Quæ præterea viderim, prætereo. Nolo enim hunc de me optime meritum exiſtimare, ea me ſuaſiſſe Pompeio, quibus ille ſi paruiſſet, eſſet hic quidem clarus in toga & princeps; ſed tantas opes,

Ad me) Exſulem. CORRAD.

In qua tu eras) Negotiabaris. IDEM.

Ratio quædam Etruſcæ diſciplinæ) Duo Pall. Grut. Peck. Amſtelod. Mentel. Græv. ſen. *ratio quædam vetuſtæ diſciplinæ*. Propius abſunt a ſcriptura vera duo Guilielmii codd. *ratio quædam hujuſce diſciplinæ*; legendum enim, ut in meo primo habetur, *ratio quædam Tuſcæ diſciplinæ*. Eſt autem *Tuſca diſciplina* ars divinandi, ut notum. Sic *Tuſci libelli* Iuven. Sat. XIII. *Et Tuſcis digna libellis*, & *Tuſcus augur*. GRÆV.

A patre) Qui fortaſſe originem habuerit ab eo Cæcinna Volaterrano, qui augurum princeps fuit. CORRAD.

Ne conjungeret ſe cum Cæſare monuiſſe Pompeium, & poſtea ne ſejungeret) Nota eſt vox illa: *Vtinam, Cn. Pompeii, cum C. Cæſare ſocietatem aut numquam coiſſes, aut numquam diremiſſes*. CORRAD. Mei libri primi ſcripturam, & hic ſaniorem puto, quæ præ ſe ferat: *Ne conjungeret ſecum Cæſarem monuiſſe Pompeium*. Orat. pro Quint. *Is quicum te aut voluntas congregavit, aut fortuna conjunxit*. GRÆV.

Nolo enim hunc) Cæſarem. CORRAD.

Ea me ſuaſiſſe Pompeio) Duo: unum, ne quinquennii imperium Cæſari prorogaretur: alterum, ne pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur. IDEM.

Clarus in toga & princeps) *Principes* libera Rep. erant, qui rebus geſtis & propterea gloria & auctoritate uni omnium maxime excellebant. Sic Pompeius *princeps* vocatur Orat. de Haruſp. Reſp. & Velleï. Pat. II. c. 53. *Princeps Romani nominis*. Differt itaque quidem a *Principe Senatus*; ſed quia ex Senatu plurimi fuerunt, qui maxime benefecerunt Reip. accidit, ut haud raro confundantur utrique. Sed Ciceronis locus I. ad Att. ep. 13. hic memo-

pes, quantas nunc habet, non haberet. Eundum in Hiſpaniam cenſui; quod ſi feciſſet, civile bellum nullum omnino fuiſſet. Rationem haberi abſentis non tam pugnavi, ut liceret, quam ut cum ipso conſule pugnante populus jufſerat haberetur. Cauſa orta belli eſt; quid ego prætermiſi aut monitorum, aut querelarum, cum vel iniquiſsimam pacem juſtiſsimo bello anteferrem? Victa eſt auctoritas mea, non tam a Pompeio (nam is movebatur), quam ab iis, qui duce Pompeio freti peropportunam & rebus domeſticis, & cupiditatibus ſuis illius belli victoriam fore putabant. Suſceptum bellum eſt, quieſcente me: depulſum ex Italia, manente me, quoad potui: ſed valuit apud me plus pudor meus, quam timor: veritus ſum deeſſe Pompeii ſaluti, cum ille aliquando non deſuiſſet meæ.

memorandus: *& ille ſecundus in dicendo locus habet auctoritatem pene principis*: qui propter eos notandus, quibus *princeps ſenatus*, & *princeps ſententiæ* uni iidemque ſunt. Sic habemus apud Cæſar. IV. Gall. c. 11. *Vbiorum princeps*; & V. c. 4. *Trevirorum principes* propria hujus vocis notione. Cort.

Eundum in Hiſpaniam cenſui) Pompeio in ſuam provinciam, quæ in quinquennium ei data erat. Grav.

Civile bellum nullum omnino fuiſſet) Nam Cæſar dimiſſo exercitu, ad comitia veniſſet. Conrad.

Rationem haberi abſentis) Hoc eſt, ut abſens inter candidatos conſulatus reciperetur. *Ratio illius* dicitur *haberi* qui in numerum candidatorum recipitur, cui licet petere magiſtratum. Eſt proprium in hac re loquendi genus. Liv. XXVII. *Si ſuum nomen dictator acciperet, comitiis interceſſurum, ſi aliorum præterquam ipſius ratio haberetur, comitiis ſe morum non facere.* Flor. IV. 2. *Nec ille abnuebat ſi ratio ſui proximis comitiis haberetur.* Suet. Cæſ. XVIII. *Sed cum edictis jam comitiis, ratio ejus haberi non poſſet.* Vtitur & Cicero ſæpe in aliis locis: vid. Briſſon. de Form. lib. II. Grav.

Ipſo conſule) Pompeio ſolo. Conr.

Populus jufſerat) Decem trib. pleb. ferentibus. Idem. Populus proprie dicitur *jubere*, cum aliquid in comitiis ſuis ſuffragiis comprobat. Hinc ſollemnis formula ferentium aliquid ad populum, *Velitis, jubeatis, Quirites*. Vide Briſſon. lib. II. de Form. Grav.

Cum vel iniquiſſimam pacem juſtiſſimo bello anteferrem) Lib. IV. ep. 9. Conradus.

Peropportunam e. r. domeſt.) Peſſimum genus hominum, quod turbis alitur, & ex novis rebus remedium æri alieno & cupiditatibus ſuis quærit. Harum enim rerum cauſa ſæpe inter homines bella fuere: nec aliunde cauſas Belli Catilinarii derivat Criſpus, quem vide c. 15. ſeqq. & c. 37. Cort.

Manente me) In ora maritima. Conrad.

Cum ille aliquando non defuiſſet meæ) Al. *aliquando defuiſſet*: cum nos ſibi quondam ad pedes ſtratos ne ſublevabat quidem. Idem. *Cum ille aliquando non defuiſſet meæ*) Ex loco ſimili in epiſtola ad Atticum, puto legendum eſſe, *cum ille aliquando defuiſſet meæ*. Vrsin. Omnes libri, *cum ille aliquando non defuiſſet meæ*: quo moneo, ne quis facile accedat Vrſino, negationem temere ejicienti. Gram.

meæ. Itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, ſic ego prudens & ſciens ad peſtem ante oculos poſitam ſum profectus. Quo in bello nihil adverſi accidit, non prædicente me. Quare cum ut augures & aſtrologi ſolent, ego quoque augur publicus ex meis ſuperioribus prædictis conſtitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem noſtra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec e cantu ſiniſtro oscinis, ut in noſtra diſciplina eſt, nec ex tripudiis ſoliſtimis, aut ſoniviis tibi auguror: ſed habeo alia ſigna,

In fabulis Amphiaraus) Sciens ſe terræ hiatu abſumtum iri, ad bellum Thebanum profectus. CORRAD.

Ex meis ſuperioribus prædictis) Hoc eſt, vaticiniis. Plin. II. Hiſt. Nat. c. 27. *Prædicta augurum*. Iuſt. XII. 13. *Ibi ab Anaxarcho Philoſopho compulſus eſt rurſus Magorum prædicta contemnere*. Perſ. Sat. V.

Incuſſere Deos inſtantes corpora, ſi non
Prædictum ter mane caput guſtaveris alli.

Hoc eſt, quod ſuperſtitionis cauſa guſtandum erat. GRÆV.

Debebit habere fidem noſtræ prædictio) Hoc melius ex Pal. pr. Vaticano atque editione Victorii: vulgo *debes*. GERHARD. *Debebit*) Sic MSi, etiam Grævii primus. Eſt autem elegans idiotiſmus, cujus hæc ſententia, quantum certis conjecturis adſequi poſſum, vera ſunt quæ tibi prædico: nemini, cui ſana mens eſt, dubitandum eſt aut dubitare poteſt de noſtris prædictionibus, cum earum fidem tot documentis aſſeruimus. Petron. *His boni neſcio quid debet eſſe*. GRÆV.

Ex alitis) *Aves quaſdam* (inquit alibi) *& alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas putamus*. CORRAD.

Volatu) *Præpetis omina pennæ*, dixit Poeta. IDEM.

Ex cantu) *Et volucrum linguas*, dixit idem. IDEM.

Siniſtro) Proſpero. Nam Latinis ſiniſtra videntur, Grajis, & barbaris dextra meliora. IDEM.

In noſtra diſciplina] Augurali. IDEM.

Ex tripudiis ſoliſtimis) Quæ fiunt, cum quid ex ore pulli in ſolum cecidit: quæ tamen hic, & lib. II. de Divinatione, ab augurali diſciplina excludere videtur. IDEM.

Aut ſoniviis) Ipſe priſcam, quam reſtitui, vocem ex priſcis erui exemplaribus. Poſſe autem fieri arbitror, ut in Augurali diſciplina quædam *stipudia ſonivia* appellata ſint: ſed hæc tam obſoleta ſunt propter vetuſtatem, & diverſos ritus, ut penitus incognita ſint. Vocem certe hanc Sex. Pompeius exponit, *Sonivio* inquiens, *ſonanti*. Nam vulgata lectio procul dubio falſa, & inepta eſt: nec enim hic de divinatione per *ſomnia* agit, quæ etſi ſit (de ea enim Artemidorus Græce copioſe ſcripſit,) non tamen de hac intelligit: loquitur enim de Augurali diſciplina, & ut ipſe augur, & ut ad Etruſcum hominem, & Etruſcæ diſciplinæ peritum ſcribens. Ego alibi hanc vocem non inveni, nec mirum eſt rerum tam priſcarum, ac ne umquam quidem vulgatarum & communium vocabula penitus ignorari. Quod ſi etiam apud alios auctores hoc nomen fuit, fortaſſe quia non intellectum, ut depravatum deletum eſt: nonnullæ enim hujuſmodi voces niſi e veteribus, & non contaminatis exemplaribus reſtituantur, obliteratæ ſunt, & e finibus Latinæ linguæ ejectæ & expulſæ. Videndum tamen accuratius, an hujus vocis certior ulla ratio, & ſigni-

gna, quæ obſervem; quæ etſi non ſunt certiora illis, minus tamen habent vel obſcuritatis, vel erroris. Notantur autem mihi ad divinandum ſigna duplici quadam via: quarum alteram duco a Cæſare ipſo, alteram e temporum civilium natura atque ratione. In Cæſare hæc ſunt: mitis clemenſque natura, qualis exprimitur præclaro illo libro Querelarum tuarum. Accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus, quale eſt tuum, delectatur: præterea cedit multorum juſtis & officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis volun-

ſignificatio haberi poſſit. Nam quod paullo ſupra nos ſcripſimus *involatu* pro *volatu*, ex antiquo etiam codice accepimus. VICTOR. *Aut ſomniis*) Excubabant antiqui in templis ſomniandi cauſa, quia vera quietis oracula dabebant. Etſi quidam hoc loco *jovinis* legunt. CONRAD. *Aut ſonivis*) Recte ſic Mediceus codex, modo committas *ſoni vis*: neque aliter Vaticanus: quod optimus P. Victorius obſervavit primus; cupideque, ſed tamen diſſimulato auctore, ſuſtulit Lambinus: vulgo *ſomniis*. Sed quid *ſomnia* cum Auguribus? videatur Feſtus, ejuſque Caſtigator Scaliger. Ego puto profecto mutum fuiſſe Manutium, aut qui ad tam bona nullum habere ſenſum poterit; aut adeo livore cæcum, ut noluerit. GEBHARD. Feſtus: *Sonivio ſignificat in carmine, item in commentario augurali ſonanti*. Idem: *Sonivium tripudium dicitur, ut ait App. Pulcher, quod ſones, ut cum pullo excidit pes, quadrupedive aliquid ex ore*. Plinius de nocibus juglandibus: *Quæ cauſa tot nuptiis fecit religioſas, tot oneris ſatu munito, quod eſt verosimilius, quam quis cædendo tripudium ſonivium faciat*. Manifeſto errore legitur in vulgatis Plinianis, *ſonumve faciant*. Servius Danielis in illud, *Tremere omnia viſa repente*: *Hoc augurium, inquit, juxta auguralem diſciplinam dictum eſt, quod appellatur tripudium ſonivum: id eſt, a ſono. Ad quod pertinet, ſi arbor ſponte radicibus cadat, ſi terra tremat, quod hic Æneæ factum oſtendit, antequam voce divina reſponſa perciperet*. Ios. SCALIGER. His autem auſpiciis credebant non ſecus ac oraculis, adeo ut Græci augurium avium Θεσπροπιαν, id eſt, *oraculum*, dixerint, Apoll. Rhod. lib. I. Argon. v. 66. Sunt quoque aves quædam certo hominum generi proſperæ vel infelices. *Pelicanus* bonum omen eſt fabris, Antonin. Liberal. c. 11. ἰυγξ avis boni ominis euntibus ad venatum: Idem c. 22. *Upupa* eſt auſpicata & terra & mari: Idem c. 11. κολοιος, λαιος &c. Sunt item boni auſpicii: Id. c. 19. πιθηξ gratiſſima Diis hominibuſque avis: *nycticorax* eſt κακαγγελος, Id. c. 15. ut & λαγως c. 21. ac *vultur* ibid. Aves nonnullæ futuram tempeſtatem prædicunt. Vide Scalig. ad Varr. p. 36. Quia autem aves frequenter auſpicia faciebant, hinc δυσορνις pro *inauſpicato* ſumitur apud Eurip. in Hippolyto v. 759. & quia ſedentes avium volatus, ſeu de cælo, ſervabant, hinc Græci eleganter επ' ορνισι καθημενους εξεταζειν, Ælian. lib. VIII. c. 5. de Animal. qua in phraſi corruptum Plutarchum in Marcello corrigit vir ſummus Is. Caſaubonus ad Suetonii Auguſt. c. 95. Ita apud Ælian. V. H. lib. XVI. c. 43. καθησο επι κυβοις, *conſederas ad teſſeras*. CUPER.

Præclaro illo libro) Sic Pall. pr. tert. Gruter. editio prima: vulgo *præclare*. GEBHARD.

Cedit multorum juſtis & officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis voluntatibus) Hoc eſt, facile patitur Cæſar ſe exorari ab iis, quos juſtæ cauſæ, & officii ratio pro parentibus, cognatis, patronis & amicis intercedere compellit, non vero ab iis, qui nulla in-

voluntatibus. In quo vehementer eum conſentiens Etruria movebit. Cur hæc igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat ſe ſuſtinere cauſas poſſe multorum, ſi tibi, cui juſtius videtur irasci poſſe, conceſſerit. Quæ eſt igitur, inquies, ſpes ab irato? Eodem fonte ſe hauſturum intelligit laudes suas, e quo ſit leviter adſperſus. Poſtremo homo valde eſt acutus & multum providens: intelligit te hominem in parte Italiæ minime contemnenda facile omnium nobiliſsimum, & in communi rep. cuivis ſummorum tuæ ætatis vel ingenio, vel gratia, vel fama, populi R. parem, non poſſe prohiberi rep. diutius. Nollet hoc temporis potius eſſe aliquando beneficium, quam jam suum. Dixi de Cæſare: nunc dicam de temporum rerumque natura. Nemo eſt tam inimicus ei cauſæ, quam Pompeius animatus melius, quam paratus ſuſceperat, qui nos malos cives dicere aut homines improbos audeat. In quo admirari ſoleo gravitatem, & juſtitiam, & ſapientiam Cæſaris. Numquam niſi honorificentiſsime Pompeium appellat, at in ejus perſonam multa fecit aſperius. Armorum iſta & victoriæ ſunt facta, non Cæſaris. At nos quemadmodum eſt complexus? Caſsium ſibi legavit, Brutum Galliæ præfecit, Sulpicium Græciæ, Marcellum, cui maxime ſuccenſebat, cum ſumma

le inducti ratione, aut ſaltem favoris aucupandi gratia pro aliis ſupplicant. GRAV.

Conſentiens Etruria) Pro te, qui Volaterranus es, rogans. CONRAD.

In parte Italiæ minime contemnenda) Etruria. IDEM.

Non poſſe prohiberi republ. diutius) Sic eſt in Pal. prim. Grut. Vatic. editione Victorii. Lambinus ne non nihil novaret *prohiberi* edidit. Stewech. *prohiberi rep.* vulgo, *prohibere a rep.* GEBHARD. *Non poſſe prohiberi republica*) Sic optimus meus liber., ut & Stewechianus, & quos Lambinus vidit. GRAV.

Temporis potius eſſe) Dum tempora incidere poſſunt, quibus neceſſario coactus tibi concedere debeat. Criſp. Cat. c. 51. Vt hic *temporis beneficium*, ſic V. epiſt. 16. dixit *temporis medicinam*. CORT.

Quam paratus) Sæpe de eo conqueritur Tullius & in his, & in ad Atticum epiſtolis. VII. ad Att. ep. 13. ducem ἀπαρασκεύαστον vocat: & de eo, quam fuerit *imparatus*, mira legas ibidem, & VIII. ep. 3. IDEM.

At nos) Pompeianos quidem, ſed jam reſtitutos. CONRAD.

Caſſium) C. Caſſium. IDEM.

Brutum) M. Brutum, qui poſtea conſpiravit cum Caſſio contra Cæſarem, lib. XIII. epiſt. 10. illum autem præfecit Galliæ Ciſalpinæ, cum ad bellum Africanum profecturus eſſet. IDEM.

Sulpicium) Serv. Sulpicium. IDEM.

Græciæ) Achaiæ. IDEM.

Marcellum) Lib. IV. ep. 4. IDEM.

Rerum

Digitized by Google

na illius dignitate restituit. Quo igitur hæc spectant? Rerum hoc natura, & civilium temporum non patietur, nec manens nec mutata ratio feret, primum ut non in causa pari eadem sit & conditio & fortuna omnium: deinde, ut in eam civitatem boni viri & boni cives nulla ignominia notati non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati reverterunt. Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quam illa consolatione, qua facile fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria arma sumsisses pro rep. (ita enim tum putabas) non nimis esse laudandum: sin, propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere ut vinceremur putasses, non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi conscientia tui facti, quantæve delectationi in rebus adversis litteræ esse deberent. Commemorarem non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. Levat enim dolorem communis quasi legis, & humanæ conditionis recordatio. Exponerem etiam, quemadmodum hic, & quanta in turba quantaque in confusione rerum omnium viveremus: necesse est enim minore desiderio perdita rep. carere, quam bona. Sed hoc genere nihil opus est: incolumem te cito, ut spero, vel potius ut perspicio, videbimus: interea tibi absenti, & huic qui adest, imagini animi & corporis tui, constantissimo atque

Rerum hoc natura, &c.) Videtur legendum: *Rerum hoc natura non patietur: civilium temporum nec manens nec mutata ratio feret, &c.* LAMBIN. *Nec manens nec mutata ratio feret*) Amicus meus legebat, *nec communis vitæ ratio feret*: nimis a vulgata scriptura recedens. VASIN.

In eam putabas) Scilicet te bellum gerere pro republica contra tyrannum. GRÆV.

Communis quasi legis) Fati atque necessitatis: status propterea & conditionis. Seneca I. Controv. p. 66. *fati maligna lex*. Et sic *jus* pro eo, quod ex jure descendit, Sall. Iug. c. 3. Triste hujusmodi solatium sumit etiam Seneca Thyeste A. IV. Cort.

Imagini animi & corp. tui) Rara, ut crediderunt olim, felicitate. Catullus Carm. LX. v. 216. & 221. Putabant autem similitudinem liberorum indicium esse casti conjugii. Martial. VI. Epigr. 27. De quo toto negotio vide inter multos Aristotel. IV. de Gener. Animal. c. 3. Plinium VII. c. 12. & Lactant. de Opif. D. c. 12. Sic & Sidon. VII. ep. 13. Rutil. Itiner. I. v. 601. IDEM.

Pani-

atque optimo filio tuo, ſtudium, officium, operam, laborem meum jampridem & pollicitus ſum, & detuli: nunc hoc amplius, quod me amiciſsime quotidie magis Cæſar amplectitur: familiares quidem ejus, ſicuti neminem. Apud quem, quidquid valebo vel auctoritate vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut cum firmitudine te animi, tum etiam ſpe optima ſuſtentes.

EPISTOLA VII.

ARGVMENTVM.

Excuſat Cæcina filium, quia Ciceroni librum ſero reddiderit. Queritur, ſibi Cæſarem iraſci, quod in eum ſcripſerit, cum ignoverit omnibus, qui deos venerati ſint contra ejus ſalutem. Rurſus, omiſſam repetit libri ſui mentionem: & quam parce quamque timide tum de ipſo Cicerone, tum etiam de Cæſare ſcripſerit, diligenter oſtendit. Non iturum in Aſiam, ſuadente Cicerone ut in Sicilia commoretur, confirmat. Petit, ut ſibi venia poteſtaſque redeundi a Cæſare impetretur. Librum cuſtodiri cupit, aut ita emendari, ne, ſi exeat, ejus rationibus obeſſe poſſit.

A. CÆCINA M. CICERONI S. D.

QVod tibi non tam celeriter liber eſt redditus, ignoſce timori noſtro, & miſerere temporis. Filius, ut audio, pertimuit (neque injuria) ſi liber exiſſet, cum non tam intereſt, quo animo ſcribatur, quam quo accipiatur, ne ea res inepte mihi noceret; cum præſertim adhuc ſtili pœnas dem. Qua quidem in re ſingulari ſum fato:

Familiares) Subaudi, amplectuntur me. Familiares Cæſaris, iidemque amici Ciceronis, Pauſa, Hirtius, Balbus, Oppius, Marius, &c. CELL.

Cum firmitudine te animi, tum etiam ſpe optima ſuſtentes) Sic optimus codex Pal. primus; (ut & Græv. pr.) ſicque edidit accuratiſſimus P. Victorius. Pal. tert. Grut. (nec non Amſtelod.) editio prima paucis immutatis, *tum firmitudine animi te, tum etiam*. Sic quoque edendum eſſe dudum cenſuit Ioannes Rivius. Vulgo interpolatitie: *Vt cum fortitudine animi tui te, tum etiam ſpe optimorum ſuſtentes*. GEBHARD.

EPI-

Digitized by Google

fato: nam cum mendum ſcripturæ litura tollatur, ſtultitia fama multetur, meus error exſilio corrigitur: cujus ſumma criminis eſt, quod armatus adverſario maledixi. Nemo noſtrum eſt, ut opinor, quin vota victoriæ ſuæ fecerit; nemo, quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipſo tempore, ut quam primum Cæſar ſuperaretur, optaret. Hoc ſi non cogitat, omnibus rebus felix eſt: ſi ſcit & perſuaſus eſt, quid iraſcitur ei, qui aliquid ſcripſit contra ſuam voluntatem, cum ignorit omnibus, qui multa deos venerati ſint contra ejus ſalutem? Sed, ut eodem revertar, cauſa hæc fuit timoris: ſcripſi de te parce medius fidius & timide, non revocans me ipſe, ſed pæne refugiens

EPISTOLA VII.

Stultitiæ fama multetur) Meus optimus liber, *ſtultitiam fama mulcet*: legendum videtur, *ſtultitiam fama multet*. GRÆV. Si facile perſuaderi poſſet, vel unicum librum contra omnes reliquos veram lectionem tenere, arriperem h. l. id, quod in uno Grævii apparet, *ſtultitiam fama mulcet*: neque plane cum Grævio ſcriberem *multet*; cum alterum æque probum ſit, & accommodatum huic loco. Imo melius: ſi *mulcare* eſt lædere, lacerare, quemadmodum *lacerare maledictis*, & contra *fama integra* elegantiſſime dicuntur. Vide de verbo, ut brevi defungar, Lambin. in C. Nep. Annib. c. 3, Gronov. ad Liv. XXVIII. c. 30. Grævium ad Sueton. Cæſar. c. 17. & Waſſeum ad Porcii Latron. Declamat. in Cat. c. 6. Librarios autem mutatum genus dicendi in *tollatur* & *mulcet* impulerit ad mutandum. Sed ſimilia adfero ad illa Criſpi Cat. c. 53. *Sciebam contendiſſe: cognoveram, bella geſta*. CORT.

Vota victoriæ ſuæ fecerit) Propter victoriam ſuam, vel, *pro victoria*, ut alii loquuntur. Claud. III. Rapt. v. 64. Sueton. Aug. c. 10. Operæ pretium eſt, legiſſe *votum* illud *victoriæ* apud Homer. Iliad. H. v. 195. ID.

Qui multa Deos venerati ſint contra eius ſalutem) Hoc eſt, qui ſæpe Deos precati ſunt, ut ipſum perderent. *Venerari Deos* frequens eſt, præſertim Comicis pro *precari*. F. Vrſinus in libro manuſcripto ſe reperiſſe ait: *Qui multa Deos venerati, multa precati ſint contra ejus ſalutem*. GRÆV.

Non revocans me ipſe, ſed pene refugiens) Hoc eſt, non quod priſtinam meam de te ſententiam mutarim, ſed quod pæne invitus mihi vim intulerim in tam parce ſcribendo de te contra animi mei ſententiam metu ſubactus. In Grævii primo libro legitur *ſed fugiens*. ID. *Non revocans me*) Optime Cellarius amici ſui Grævii explicationem ſequitur: ſed quæ verbis *revocans* & *refugiens* non ſatisfacit. Differunt illa gradu retentionis: *revocans* eſt *retrahens* me a more meo leviter; at *refugiens* eſt, qui plane *deſerit* ſe, alius eſt & omnino obliviſcitur moris ſui. Quare hoc vult Cæcina, ſe in libro de Cicer. timide ſcripſiſſe & parce: non modo quoniam ſibi *temperaverit* aliquantulum, ſed quia etiam *plane alius* fuerit, dum pro more ſuo ſcribere non potuiſſet, ſed exhorruiſſet. *Revocare* translatum a re militari & aliis pugnis: milites enim dicuntur *revocari* a prælio: vide Sall. Cat. c. 9. *Refugere* notum ex noto illo Virg. II. Æneid. v. 12. *Quamquam animus meminiſſe horret, luctuque refugit*. Sed quod *me refugiens* dixit, quamquam id per figuram Synezeugmenon dictum ſit, tamen ita ſe habet, ut V. ep. 12. Sic hoc loco *me* pro *morem meum*, *ingenium meum* ſcripſit Cæcina. CORT.

Incl-

giens. Genus autem hoc ſcripturæ, non modo liberum, ſed incitatum atque elatum eſſe debere, quis ignorat? Solutum exiſtimatur eſſe alteri maledicere, tamen cavendum eſt, ne in petulantiam incidas: impeditum ſe ipſum laudare, ne vitium arrogantiæ ſubſequatur: ſolum vero liberum, alterum laudare, de quo quidquid detrahas, neceſſe eſt aut infirmitati, aut invidiæ aſſignetur. Ac neſcio, an tibi gratius

Incitatum atque elatum eſſe debere) Sic etiam in Medicæo legitur, quare hanc prorſus lectionem ſequendam cenſeo. VICTOR. *Incitatum atque latum eſſe*) Sic edit. prima & Victor. exſtatque hæc lectio in Pall. primo, tertio, Grut. qui hanc non ceperunt, *elatum* intruſerunt. GRBH. Medicæo codici ſubſcribit meus primus, & Amſtelod. *elatum*, ut optime jam olim emendarat ex Bernardini Maffei codice Manutius, quod miror rejeciſſe Gebhardum. Cum facile videre ſit primam litteram hujus vocis abſorptam eſſe ab ultima præcedentis. Quid vero eſt *latum dicendi* genus? quis ſic loquitur? *Elatum* vero *dicendi* genus qui ignorat? Cic. de Clar. Orat. *Horum ſententiis offecit Thropompus elatione atque altitudine orationis ſuæ*; ſic alibi ſæpe. GRAV. *Incitatum* opponit eleganter *revocato*: eſt enim *vehemens* & *ardens*, quomodo equi *incitati* dicuntur. Sic Sueton. Cæſar. c. 7. *Eum conjectores ad ampliſſimam ſpem incitaverunt*: non autem poteſt eſſe ſcriptura *incitata*, ubi *affectus* ſæpe revocatur & retinetur, eique contrarium ſcribendum. *Elatum* genus dicendi eſt *altum*, in quod genio indulgentes quaſi raptu quodam *efferuntur*: unde vides, quomodo illi, qui ingenium ſuum *timide refugit*, contra ponatur. Cic. de Clar. Orator. Quinctilian. VI. Inſtit. c. 2. CORT.

Solutum exiſtimatur alteri maledicere) Hoc eſt, libere licere in adverſarium invehi, eumque atro ſale defricare. *Soluto* opponitur *impeditum*: cum non licet nobis ſcribere ut volumus, cum refrænatur impetus cogitationum ſive ipſa materia, ſive alia quadam ratione. Sic Mela proœm. deſcriptionem ſitus orbis vocat *impeditum opus, & facundiæ minime capax*. Cicero vero II. ad Att. ep. 6. *Res difficiles ad explicandum & ὁμοιοειδεῖς, quæ non poſſunt ἀνυπογραφήτως*. GRAV.

Ne in petulantiam incidas) *Petulantia* Latinis ſignificat ſæpe maledicentiam, linguæ effutam procacitatem, effrænem aliis obtrectandi, & acerbis dicteriis ac conviciis proſcindendi libidinem. Tacit. Hiſt. II. 27. *Poſtremo Valens e petulantia, etiam perfidiam ſpectabat*. Illam petulantiam non niſi linguæ procacitatem fuiſſe, & contumelioſa illa militum dicta, quæ jactabant: *Coercitos a ſe quartodecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipſorum manu ſitam*, præcedentia declarant. Cic. pro Cœl. *Maledictio ſi jactetur petulantius, convicium nominatur*. In II. ad Att. ep. 19. *Ludis Apollinaribus Diphilus tragœdus in noſtrum Pompeium petulanter invectus eſt*. Orat. pro Muren. *Nullum ejus petulans dictum in vita proferetur*. Id. de Orat. *Si quis mihi maledicit, petulans & plane infamis videtur*. Perſ. Sat. 1.

Quid faciam? ſed ſum petulanti ſplene cachinno.

Vbi *petulans ſplen* non eſt, qui juſto majus ſpatium petat & occupat, ut exponit vir ſummus, ſed qui proclivis eſt ad aliorum vitia irridenda & falſis dicteriis, quæ riſum pleriſque maxime movent, traducenda. GRAV.

Quidquid detrahas) De laudibus eius; intelligas etiam *de quo*, de laudando viro: utrumque recte dicitur. Ammianus XXX. c. 29. C. Nepos Chabr. c. 3. Quinctilian. Decl. V. c. 21. *Non quidem quidquam velim detractum de virtutum tuarum admiratione*: qui ibidem videtur dixiſſe pro *imminutum*, uti noſter pro *omittas*, quæ notiones ſunt propriæ. V. ep. 19. CORT.

Aut infirmitati aſſignetur) Adſcribatur infan-

Digitized by Google

tius opportuniusque acciderit : nam quod præclare facere non poteram, primum erat non attingere : secundum beneficium, quam parcissime facere : sed tamen ego quidem me sustinui : multa minui, multa sustuli, complura ne posui quidem. Quemadmodum igitur scalarum gradus si alios tollas, alios incidas, nonnullos male hærentes relinquas, ruinæ periculum struas, non adscensum pares : sic tot malis cum vinctum, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus aut probabile potest afferre ? Cum vero ad ipsius Cæsaris nomen veni, toto corpore contremisco, non pœnæ metu, sed illius judicii : totum enim Cæsarem non novi. Quem putas animum esse, ubi secum loquitur ? hoc probabit : hoc verbum suspiciosum est : quid si hoc muto ? at vereor, ne pejus sit. Age vero laudo aliquem, num offendo ? cum porro offendam, quid si non vult ? armati stilum

infantiæ, aut ingenii imbecillitati. Grav. *Infirmitati aut invidiæ*. Ad plura *infirmitas* illa referri potest : sed duo sunt proxima. Vel infirmitas eadem faciendi : vel *infirmitas dicendi* & facta dictis exæquandi, quod sane requirit firmum & exercitatum ingenium. De *posteriori* itaque intelligas. Quinctilian. Procem. Instit. p. 8. Virgilius in Ciri v. 42. De *invidia* vide Sall. Cat. c. 3. Cort.

An tibi gratius o. acciderit) Nescio, an in te laudando non idem acciderit, quod tibi nec gratum nec opportunum fortasse fuerit. *An* post verbum *nescio* hoc loco proprie est *scio*, vel *credo*, *non* gratius tibi accidisse. C. Nepos Timol. c. 1. *Huic uni contigit, quod nescio an alli* : ubi temere *nulli* referibunt temerarii : etsi, alterum illum horum verborum usum non ignorem. Idem.

Quod præclare fecere) Ordo est aliquantum trajectus, & sic habet : *Nam primum erat non attingere beneficium, quod præclare facere non poteram*. De eo, quod Relativum ita præmittatur, vide notas V. ep. De Zeugmate illo, quo *beneficium* ex posteriori membro repetitur, vide Sall. Cat. c. 46. Reliquum est, quid sit *facere præclare*, exponere. Est autem *præclare describere*, & cum multa laude (vide IV. ep. 7.) benefacta Ciceronis *memorare* : hoc est, dicere, præclare facta esse. Nam ita solere scriptores loqui, observavi ad II. ep. 10. Claudian. Cos. Manlii v. 71. de Philosophis diversa principia statuentibus : *Hic procreat omnia flammis*. Idem.

Secundum beneficium quam parcissime facere) Vocem *beneficium*, quæ huc in alienum locum irrepsit, defendam conseo. Lamb.

Sic tot malis cum vinctum, tum fractum studium) Elegantissime sic edidit P. Victorius, habetque Vaticanus codex ; cum in Pall. prim. tert. Grut. editione prima, unica tantum abhorreat littera, *tum vinctum* : in vulgatis vero deformatum sit, *tum victum, tum fractum*. Gebhard.

Dignum auribus aut probabile) *Probabile* est hic, quod probent aures tersæ & limatæ. Grav.

Verbum suspiciosum) Suspicionem Cæsari movere potest : in quo aliquid amplius latere puret. Sic Sueton. Domit. c. 10. Qua eadem voce opportune utitur Seneca ep. 114. Cort.

Laudo aliquem, num offendo ? cum porro offendam, quid si non vult ?) Legendum esse, *cum porro non offendam*, &c. Intelligent qui & attente legent, & non

lum persequitur : victi & nondum restituti, quid faciet ? Auges etiam tu mihi timorem, qui in Oratore tuo caves tibi per Brutum, & ad excusationem socium quæris. Vbi hoc omnium patronus facis, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem sentire oportet ? In hac igitur calumnia timoris & cæcæ suspicionis tormento, cum plurima ad alieni sensus conjecturam, non ad suum judicium scribantur, quam difficile sit evadere, si minus expertus es, quod te ad omnia summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, & auferret: aut ea conditione daret, si reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres. De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas premebat, ut impera-

non erunt tardissimi. Hoc enim sentit M. Tullius : Age, laudo aliquem: sic mecum cogito : num offendo Cæsarem illius laudatione ? Sed finge me non offendere : quid si non vult illum laudari ? Fieri enim potest ut facto aliquo aliquis non offendatur, neque lædatur : id factum tamen non probet, aut id factum nolit. LAMB. Sic Lambinus contra omnes MSos, nisi quod in Gruter. a manu interpolatrice, *non offendo* ? *cum*. GRÆV. Meus primus codex : *Laudo aliquem. Non offendo. Cum potero offendam, quid si enim vult* ? Mentel. *Laudo aliquem non offendere. Cum porro offendam*. Ab alia manu super *offendere* scriptum *offendo*. Est locus procul dubio corruptus. Medicina vero anceps. Legebam ex vestigiis mei & Menteliani libri : *Laudo aliquem. Non offendo. At potero offendere ; quid si enim non vult* ? scilicet illum laudari. Hæc mea de hoc loco conjectura est. Cogitent acutiores, Ceterum Lambinus memoria lapsus male hæc tribuit Tullio, cum sint a Cæcina scripta. GRÆVIVS. *Laudo aliquem*) Alium. Forte quemquam alium honestate appello : quid scio, an eum laudari ferat ? I. F. GRONOV.

Cum porro offendam) Forte quid dixi in alicujus præjudicium aut contumeliam : unde scio, an illum taxari nolit ? In.

In Oratore tuo caves tibi per Brutum) Quem tu Bruto petenti negare non potuisse scribis, nisi malimus illum librum intelligere, qui Brutus, sive de Claris Oratoribus inscribitur : in quo & major de temporibus querela est, & Brutus ipse loquitur. CORR.

Vbi hoc omnium patronus facis) Secutus sum libros vulg. qui legunt *ubi hos omn. p. facis*. Nam MSi habent, *ubi hos omnium patronus facis* ; & ita edidit P. Victorius. LAMB. *Facis* habent Amstelod. & Mentel. nec dubito mutatum hoc esse in *facis* ab iis, qui crediderunt non nisi tertias, ut vulgo loquuntur, personas addi nominibus. Sed hoc vulgarium Grammaticorum præceptum dudum a viris doctis est explosum. Liv. *Hannibal peto pacem*. GRÆV.

Me veterem tuum clientem) Pro quo exstat oratio. CORR.

Sentire oportet) Lege, *sentis oportere*. GVILIELM.

Calumnia timoris) Hoc falso metu ; dum modo hoc modo illud metuo, & forte falso. GRÆV. Mala interpretatione verborum meorum, quam suggerit meus timor : istud enim propria est *calumnia*, v. I. ep. 1. Phædr. Prolog. lib. III. v. 37. Timor autem ad pessima quæque fingenda aptus. Curt. IV. c. 3. Quinctil. Declam. XI. CORT.

Quamquam summa necessitas premebat) Vt ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscerer. CORR.

Vt

perasti feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quod filium meum exspectes: adolescens est, omnia excogitare vel studio, vel ætate, vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas, oportet: in te mihi omnis spes est. Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes: a te omnia proficiscantur, & per te ad exitum perducantur, necesse est: apud ipsum multum, apud ejus omnes plurimum potes: unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, ut facias (quamquam id magnum & amplum est) sed totum tuum esse onus, perficies: nisi forte aut in miseria nimis stulte, aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono. Sed utrique rei excusationem tuæ vitæ consuetudo dat: nam quod ita consueris pro amicis laborare, non jam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat; aut ita corrigas, ne mihi noceat.

EPISTOLA VIII.

ARGVMENTVM.

Datum sibi a Balbo & Oppio scribit, ut Cæcinæ liceret esse in Sicilia, ibique ut commoretur, suadet.

M. C.

Vt imperasti) Vt censuisti in Sicilia commorandum. Io.

Vel studio) Hoc est, nimio amore mei, vel nimio impetu meam restitutionem conficiendi. Grav.

Apud ejus omnes plurimum potes) P. Faber Tholosan. putat legendum, *apud ejus homines*: a quo dissentio. Ita enim sæpe loquitur M. Tull. *Mei omnes, Tui omnes*: ubi subintelligitur familiares, seu domestici, seu comites. Lambin.

Sed totum tuum esse onus perficies) In vetere libro scriptum est, *sed totum tuum esse omne onus perficies*; ut fortasse legendum sit, *sed totum tuum esse, omnia unus perficies*. Vas. *Non hoc*... *sed totum*. Expone *non solum hoc*.. *sed etiam*: ita tamen, ut posteriori membro plus adfirmationis addas: quasi scripsisset *non tam hoc, quam totum*. Liv. X. c. 6. Velleius Paterc. II. c. 28. ibi bene advocat Gerardus Vossius Sallust. B. Iug. c. 14. Cort.

Nam quod ita consuevisti) Meus liber vetustissimus, *quod ita censueris*; leg. *quod ita consueris*; paullo ante idem codex: *Aut inimicitia nimis imprudenter tibi onus impono*. Grav.

Non jam sic sperant) Affinis hæc superiori observationi, quod *Non* ponatur pro *Non modo*, & excipiat *sed etiam*: de quo vide Victor. ad Cic. III. ad Att. ep. 15. p. 317. Ed. Grav. Cort.

Digitized by Google

M. C. A. CÆCINÆ S. D.

CVm esset mecum Largus, homo tui studiosus, locutus Kalendas Ian. tibi præfinitas esse : quod omnibus rebus perspexeram, quæ Balbus & Oppius, absente Cæsare, egissent, ea solere illi rata esse, egi vehementer cum his, ut hoc mihi darent, tibi in Sicilia, quoad vellemus, esse uti liceret. Qui mihi consuessent aut libenter polliceri, si quid esset ejusmodi, quod eorum animos non offenderet; aut etiam negare, & afferre rationem cur negarent, huic meæ rogationi potius non continuo respondérunt : eodem die tamen ad me reverterunt, mihi hoc dederunt, ut esses in Sicilia quoad velles, se præstaturos, nihil ex eo te offensionis habiturum. Quando, quid tibi permittatur, cognovisti, quid mihi placeat, puto te scire oportere. Actis his rebus litteræ a te mihi redditæ sunt, quibus a me consilium petis, quid sim tibi auctor, in Sicilia ne subsidas, an ad reliquias

EPISTOLA VIII.

CVm esset mecum Largus) Solet fere Manutius adnotare, cum Cicero meminit hominis alicujus aliunde minus noti, ex qua gente is fuerit. Hic autem simpliciter adscripsit, *Largus* esse cognomen gentis Romanæ, ipsa gente non indicata, quæ est Licinia, ut multis ostendit Illustr. Spanhemius Dissert. X. de Præst. & Vsu Numism. p. 10. VERBVRG.

Vt hoc mihi darent) In hoc mihi gratificarentur : propter me & preces meas facerent : vide supra IV. ep. 5. Mox *usi* pro *us* terminatione antiqua & in Plauto, Terentio, Crispo frequentissima. CORT.

Huic meæ actioni seu rogationi potius non continuo responderunt) Sic legendum est, quamvis aliter ediderit P. Victorius. LAMBINVS. *Huic meæ rogationi pos.*) Pro hac Victorii lectione stant Pall. pr. tert. Gruter. editio princeps; vulgata quam defendit Lambinus, *Huic meæ actioni vel rogationi potius*. GEBHARDVS. Sed ex hac lectione, quam mei quoque libri asserunt, nullus commodus sensus elicitur; nec fert Latina lingua expositionem Manutii. Fallor: an Cicero scripsit : *Huic meæ rogationi protinus non responderunt ? to continuo* est *tu protinus* explicatio a magistro margini adscripta, aut *protinus* superposita, quæ inde in contextum irrepsit, & monstrosam hanc produxit lectionem. Bernard. Rutil. mallet scribi, *huic meæ petitioni vel rogationi potius*; sed hoc nihil est. Turbas has dedit *potius* perperam scriptum pro *protinus*. GRAEVIVS.

Vt esses in Sicilia) In omnibus fere libris legitur *Gallia* : quam bene, nihil nunc ad me. CORR.

Nihil ex eo te offensionis habiturum) Docti quidam legi volunt, *offensionis aditurum*. LAMB.

Quando quid tibi permittatur cognoscis) Sic rejectis, quæ mediæ interceserunt, quorumcumque editionibus, instauravi, quod & Naugeriana, Iuntæ, & Victoriana Rob. Stephani exhibuerunt haud dubie ad fidem MSorum, cum toto inde tempore legatur *cognovisti*. IAC. GRON.

Quid sim tibi auctor) Quid tibi suadeam. GRAEV. Intellige *faciendi* : aliter si esset, diceret *cujus*. Et quidem non insolitum post *Quid* verbum *facere* omitti, quod ex unico Terentio con-

Digitized by Google

liquias Asiaticæ negotiationis proficiscare. Hæc tua deliberatio non mihi convenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutius commorari, ita locutus erat; tu autem, quasi concessum sit, ita deliberas. Sed ego, sive hoc, sive illud est, in Sicilia censeo commorandum. Propinquitas locorum vel ad impetrandum adjuvat crebris litteris & nuntiis, vel ad reditus celeritatem re aut impetrata, quod spero, aut aliqua ratione confecta. Quamobrem censeo magno opere commorandum. T. Furfano Postumo, familiari meo, legatisque ejus, item meis familiaribus, diligentissime te commendabo, cum venerint: erant enim omnes Mutinæ: viri sunt optimi, & tui similium studiosi, & mei necessarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabor, ea mea sponte faciam. Si quid ignorabo, de eo admonitus omnium studia vincam. Ego etsi coram de te cum Furfano ita loquar, ut tibi litteris meis ad eum nihil opus sit; tamen cum tuis placuit te habere meas litteras, quas ei redderes, morem his gessi: earum litterarum exemplum infra scriptum est.

EPISTOLA IX.

ARGVMENTVM.

Brevis est epistola, sed perfectæ commendationis exemplum.

M. T.

constare potest; neque tamen etiam Pronomina *quid*, *quod*, *id*, *hoc* casibus sæpe a communi regula discedere: quod suo loco pluribus declarabo. CORT.

Re aut impetrata quod spero) Librum veterem, in quo sic legatur, postulat proferri Manutius, se tum facile & libenter assensurum. En tibi veterem meum codicem illum tam bonæ notæ & spectatæ fidei, in quo scribitur: *Re aut impetranda* (vitiose pro *impetrata*) *quod spero, aut aliqua ratione confecta*. GRÆV.

T. Furfano Postumo) Is videtur Allieno successisse, qui tempore belli Africani Prætor in Sicilia fuit. CONRAD. *Furfanio* legendum hic esse, & in epistola quæ proxime sequitur, constat cum ex veteribus libris, tum ex hac inscriptione, quæ Romæ reperta est ad portam Capenam,

Q. FVRFANIO. C. F.
NIGRINO
PROC. FABRORVM &c.

F. VRSIN. *T. Furfano Postumo* habent Pal. pr. (ut & Grævii primus) Victorii editio, ac codex Vatican. GRONOV. In Inscriptionibus tamen passim scribitur *Furfanius*. Vide Grut. inscript. GRÆV.

Digitized by Google

M. T. C. T. FVRFANO PROCOS. S. D.

CVm A. Cæcina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla major esse possit. Nam & patre ejus, claro homine & forti viro, plurimum usi sumus: & hunc a puero, quod & spem magnam mihi afferebat summæ probitatis summæque eloquentiæ, & vivebat mecum conjunctissime, non solum officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctius viverem. Nihil attinet me plura scribere, quam mihi necesse est ejus salutem & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri vides. Reliquum est, ut, cum cognorim pluribus rebus, quid tu & de bonorum fortuna, & de reipub. calamitatibus sentires, nihil a te petam nisi

EPISTOLA IX.

TFVRFANO PROCOS.) Al. *Prætori*. *vi*; id quod nihil refert. Nam diximus alibi, Prætorem Procos. & Procos. quandoque Prætorem appellari. CORR.

Non ullo cum homine) Recte *non ullo*. Rutil. Itiner. I. v. 735. Plura ad illa Crispi Cat. c. 6. *Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat*. CORT.

Quam mihi necesse sit ejus salutem, & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri vides) Sic hic locus legitur in Mentelliano & aliis recentibus. Omnes vetustiores, sicut & meus primus, & qui ex vetusto descriptus, Amstelodamensis, legunt, *quam mihi necesse est*: & pro *vides*, *ut des*. Duo vero Guilielm. *quam quid mihi necesse*. Stew. cod. *quam quod mihi necesse est*. Scribendum: *Nihil attinet me plura scribere, quam quod mihi necesse est ejus salutem & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri, ut vides*. In aliquot libris *ut* absorptum est a *vides*, in aliis *vi* ab *ut*, hinc diversitas ista est orta. GRÆVIVS. *Quam mihi necesse est ejus salutem & fortunas quibuscumque rebus possum tueri, vides*) Optime fecit Gebhardus, cum qualemcumque scripturam librorum veterum tenere maluit, quam constructioni inserviendo ultra fas, ut faciunt alii, mutare. Nam dum duo, treve codices habent vel *quam quod mihi*, vel *quam quid mihi*, id nil nisi certissimum hæsitationis signum est, & eodem loco habendum quo Rivianum & Lambino ita placens 7. 1. *quid quod ne id quidem leporis*, de quo vide. Non autem dubito, quin dederit Tullius: *Nihil attinet me plura scribere: nam mihi necesse esse ejus salutem & fortunas quib. reb. possum, tueri, vides*. Sic scribit IX. 6. *Vincere autem aut hos aut illos necesse esse*. Et nescio qui ista littera *q* sæpius invasit has epistolas tractu temporis, ubi ab initio non videtur fuisse. Ipse Victorius sic queritur de *eo liquisset*, pro *licuisset*. Sic etiam persuadeo mihi contigisse Libro V. Epist. 4. ubi cum Cicero scripserit per aposiopesin, *aliquid actum jam putabam; non quo scilicet vere id ita esset vel esse scirem, sed non difficilis erat conjectura*, mali existimatores non modo supplerunt, *non quo ego certo sciam*, sed & dein fecerunt, *sed quod haud difficilis e. c.* cum *eo haud* nusquam extet in scriptis; ex litteris item *no* quas videntur non bene agnovisse & putasse fuisse *vo*, repetiverunt *d* ex sequente voce *difficilis*, & ante inolevit *q*, ut etiam hoc loco. IA. GRON.

EPI-

nisi ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me a te fieri intelligo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

EPISTOLA X.

ARGVMENTVM.

Hujus epistolæ neque consolatio argumentum est, neque auxilii alicujus promissio: nisi si amoris quædam significatio, & consolationis loco est, & promittere etiam aliquid videtur: certe, cum Trebianus post pugnam Pharsalicam ab armis non discessisset, quod epistola declarat, justam irascendi causam Cæsar habuit; unde illud epist. 13. Africanæ causæ iratior, diutius velle videtur eos habere sollicitos, a quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum. *Quare nil mirum est, si Cicero spem ei perexiguam affert incolumitatis; parce enim & exiliter pollicetur in eo loco:* Si quis mihi erit aditus. *Scripta est post bellum Africanum: quod ex iis verbis conjicio:* Consilium tuum, vel casus potius, diutius in armis civilibus commorandi. *Deinde excusationem affert, quod antea non scripserit: tum hortatur eum, ut conscientia se sustentet factorum & consiliorum suorum: sperare etiam jubet, exsulem non diu futurum: eam porro spem sumit a Cæsaris clementia, a statu reipub. jam revivescentis, a suo studio, ab amicorum Trebiani copia. Quibus causis ut forti magnoque animo sit, hortatur. Scripta videtur ante superiorem proximam: nam prima illa verba,* Antea missem ad te litteras, si genus scribendi invenirem; *nullas antea Ciceronem litteras ad eum misisse, perspicue demonstrant. Eodem anno. Quod ad hujus Trebiani familiam aut vitam pertinet, eruere ex historia nihil potui. Cæsare* III. *Lepido Coss.*

Digitized by Google

M. T. C. TREBIANO S. D.

EGo quanti te faciam ſemperque fecerim, quanti me a te fieri intellexerim, ſum mihi ipſe teſtis. Nam & conſilium tuum, vel caſus potius diutius in armis civilibus commorandi, ſemper mihi magno dolori fuit: & hic eventus, quod tardius, quam eſt æquum, & quam ego vellem, recuperas fortunam & dignitatem tuam, mihi non minori curæ eſt, quam tibi semper fuerunt caſus mei. Itaque & Poſtumuleno, & Sextio, & ſæpiſsime Attico noſtro, proximeque Theudæ, liberto tuo, totum me patefeci, & hæc his ſingulis ſæpe dixi, quacumque re poſſem, me tibi & liberis tuis ſatisfacere cupere: idque tu ad tuos velim ſcribas, hæc quidem certe, quæ in poteſtate mea ſunt, ut operam, conſilium, rem, fidem meam ſibi ad omnes res parata putent. Si auctoritate & gratia tantum poſſem, quantum

EPISTOLA X.

TREBIANO) Al. *Trebatio*. Sed videndum eſt, an *Torquato* ſit legendum; nos certe ad *L. Torquatum* verba accommodabimus, donec aliquis melius inveniat. CONRAD. *Trebiano*) Antea legebatur *Trebatio*, poſtea Paullus Manutius veterum librorum ſecutus ſcripturam, reſtituit *Trebiano*: atque ita plane eſt in manuſcripto apud me codice; ego tamen *Trebanio* legendum puto ex auctoritate argentei nummi, & item ærei, in quibus *L. Trebani* inciſum eſt: errorem autem ex tranſpoſitione litterarum fluxiſſe arbitror ab imperitis librariis facta, qui *Trebiano* ſcripſerint pro *Trebanio*. VRSINVS. *M. T. C. Trebiano*) Sic edidit Victorius, & ſic eſt in Pall. prim. tert. Vaticano, editione principe (ſic & Græevii primus & Amſtelod.) vulgo *Trebatio*. GEBHARD.

Quod tardius quam eſt æquum & quam ego vellem reſperis fortunam & dignitatem tuam) Nos *recuperas*: vetus codex *reciperas* per *i*, quod fortaſſe fecit, ut *reciperis* jam ſcriberetur. Eſt ſane & hic & ſequenti epiſtola hoc verbum in Mediceo codice per *i* ſcriptum, *quid reciperaris cogitare*: & ſæpe eodem modo. Quandoque tamen, quod etiam in Pandectis Florentinis animadvertas, *recuperare* legas, quod hodie in uſu eſt, ſed tamen multo rarius quam *reciperare*. VICTOR. *Recuperas fort.*) Quia Mediceus *reciperas* habet, ego olim ſcripſi *recuperas*, quemadmodum tunc adnotavi. Alii *recuperes* malunt: res ſane parvi ponderis: ſed mea ut arbitror lectio verior. IDEM. *Reciperas fortunam & dignitatem*) Sic ſcripſi, cum eſſet in MSis tribus noſtris, & Stewech. *reciperas* ſicut in Mediceo, vel *reciperes*. Victorius ac Vatic. *recuperas*; vulgo male *receperis*. GEBHARD. *Recuperas* habet Græevii primus, tres Pall. & Stewech. *reciperas*. GRAV.

Attico noſtro) Ad quem ut ad Epicureum, de te Epicureo, & condiſcipulo ſæpe etiam ſcripſi, libro XIII. CORR.

Proximeque Theudæ lib. t. totum me pat. & hæc his ſing.) Vulgo *Teudo* contra omnes libros, qua calamo exaratos, qua impreſſos: provocabulum quoque *hæc* ſpernunt ſeu ignorant vulgati; immiſi id ex Pal. pr. ac Victorii edit. GEBHARD.

Fidem.. paratam putent) Vulgo *parata*, ſed invitis codicibus etiam regiis. LALL.

Cum

Digitized by Google

tum in ea repub. de qua ita meritus ſum, poſſe deberem, tu quoque is eſſes, qui fuiſti, cum omni gradu ampliſsimo digniſsimus, tum certe ordinis tui facile princeps. Sed cum eodem tempore, eademque de cauſa noſtrum uterque cecidit, tibi & illa polliceor, quæ ſupra ſcripſi, quæ ſunt adhuc mea. & ea, quæ præterea videor mihi ex aliqua parte retinere, tamquam ex reliquiis priſtinæ dignitatis. Neque enim ipſe Cæſar, ut multis rebus intelligere potui, eſt alienus a nobis, & omnes fere familiariſsimi ejus caſu devincti magnis meis veteribus officiis me diligenter obſervant & colunt. Itaque ſi qui mihi erit aditus de tuis fortunis, id eſt, de tua incolumitate, in qua ſunt omnia, agendi, quod quidem quotidie magis ex eorum ſermonibus adducor ut ſperem, agam per me ipſe & moliar: ſingula perſequi non eſt neceſſe: univerſum ſtudium meum & benevolentiam ad te defero. Sed magni mea intereſt, hoc tuos omnes ſcire, quod tuis litteris fieri poteſt, ut intelligant omnia Ciceronis patere Trebiano. Hoc eo pertinet, ut nihil exiſtiment eſſe tam difficile, quod non pro te mihi ſuſceptum jucundum ſit futurum. Antea miſiſſem ad te litteras, ſi genus ſcribendi invenirem: tali enim tempore aut

Cum omni gradu ampliſſimo digniſſimus) *Dignitatis* pro *digniſſimus* eſt in veteribus libris. VRSIN.

Caſu devincti) Sane *caſus* quidam fuiſſe videtur, ut Cæſaris familiares Ciceroni devincti eſſent. CORR. *Devincti*) Vt Dolabella, Balbus, Rabirius, P. Sulla, & alii, quos defendi. IDEM. *Caſ. dev.*) Vulgo *quaſi devincti*: ſed illud recepi ex Pal. prim. Grut. Vatic. (quibus accedit Græv. prim.) editione Victorii. GEBHARD. *Caſu*) Hoc loco nihil ſignificat, & Manutius non explicat hanc vocem, ſed ſenſum qualemcumque fingere malait, quam fateri, ſe, quid ea vox hic ſibi velit, ignorare. Mihi dubium nullum eſt, quin aliquis vocem *ejus* ex proxime antecedentibus explicaturus, in margine appoſuerit *Cæſ.* compendioſa ſcribendi ratione pro *Cæſaris*. Ex illo ſcripturæ compendio deinceps *caſu* factum eſſe ab imperito librario, plane mihi perſuadeo. HEVMAN.

Agam per me ipſe) Conjungunt utrumque, cum alterum ſenſui ſolum ſatisfaceret. Liv. II. adde ſupra III. ep. 2. CORT.

Patere Trebiano) Dedita & in promtu eſſe: ut Sall. Cat. c. 10. Phædr. I. Fab. 28. v. 2. IDEM.

Antea miſiſſem ad te litteras) In nonnullis editionibus hinc naſcitur novæ epiſtolæ initium: ſed non debet; nam quod ſequitur, pars eſt hujus 10. epiſtolæ. LAMBIN. In meis libris ſane priori adnectitur epiſtolæ. In aliis tamen initium eſt novæ epiſtolæ, quos ſecutus eſt Manutius, qui & eam ſcriptam putavit ante ſuperiorem proximam, quia prima illa verba, *antea miſiſſem ad te litteras, ſi genus ſcribendi invenirem*, nullas antea Ciceronem

Digitized by Google

aut consolari amicorum est, aut polliceri. Consolatione non utebar, quod ex multis audiebam, quam fortiter sapienterque ferres injuriam temporum, quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum & consiliorum tuorum: quod quidem si facis, magnum fructum studiorum optimorum capis, in quibus te semper scio esse versatum; idque ut facias, etiam atque etiam te hortor. Simul & illud tibi, homini peritissimo rerum, & exemplorum, & omnis vetustatis, ne ipse quidem rudis, sed in studio minus fortasse quam vellem, at in rebus atque usu plus etiam, quam vellem, versatus spondeo, tibi istam acerbitatem & injuriam non diuturne fore. Nam & ipse, qui plurimum potest, quotidie mihi delabi ad æquitatem & ad rerum naturam videtur: & ipsa causa ea est, ut jam simul cum rep. quæ in perpetuum jacere non potest, necessario reviviscat atque recreetur: quotidieque aliquid fit lenius & liberalius, quam timebamus. Quæ quoniam in temporum inclinationibus sæpe parvis posita sunt, omnia momenta observabimus, neque ullum prætermittemus tui juvandi & levandi locum. Itaque illud alterum, quod dixi, litterarum genus quotidie mihi, ut spero, fiet proclivius, ut etiam polliceri possim: id re, quam verbis faciam libentius. Tu velim existimes, & plures te amicos habere, quam, qui in isto casu sint, ac fuerint, quantum quidem ego intelligere potue-

litteras ad eum mississe perspicue demonstrent. Hæc quidem ille in argumento hujus epistolæ declaravit, quæ cum mihi præcidenda fuerint, duxi de iis hic esse meminendum. Nam quamvis mei libri adstipulentur vulgatis editionibus, has epistolas conjungentibus, & pro una habentibus, tamen sententia Manutii mihi videtur potior. Nam verba, quæ hæc præcedunt, plane ostendunt eis finiri epistolam. Ista vero *antea misissem*, &c. initium novæ epistolæ arguunt. Sed sine libris nihil ausus sum immutare. GRAVIVS.

Tali enim tempore) In adversa fortuna. IDEM.

At in rebus atque usu) MSi optimi. Pal prim. tert. Grut. Græv. pr. Amstelodam. Mentel. *& in rebus atque usu*. Sensus tamen *at* desiderat. IDEM.

Tibi istam acerbitatem & injuriam non diuturne fore) Sic Pall. pr. tert. Grut. Stewech. Vatic. prima editio ac Victorii (sic & Græv. prim. Amstelod. vero *diuturnas*) vulgo *acerbitatem istam & injuriam non diuturnam fore*. GEBH. *Non diuturne f.* Sic libri veteres: unus Grævii *diuturnas*: vulgo *diuturnam*. Sed Adverbiis pro Adiectivis utuntur, uti contra. Sall. Iug. c. 4. adde supra IV. ep. 14. CORT.

Con-

Digitized by Google

tuerim, & me concedere eorum nemini. Fortem fac animum habeas & magnum, quod est in uno te: quæ sunt in fortuna, temporibus regentur, & consiliis nostris providebuntur.

EPISTOLA XI.

ARGVMENTVM.

Reditum in patriam Dolabellæ maxime beneficio impetratum nunciat: gratulationem ab ipso expoſcit: gratiarum actionem repudiat: jacturam fortunarum ut æquiore animo ferat, hortatur: quando nec rei familiaris damnum cum adquisitæ dignitatis lucro conferri debeat; nec privata res, cum publica sit amissa, magnopere curanda videatur. Prædicationem suorum in illum officiorum sibi non ingratam esse confitetur. Eodem anno.

M. C. TREBIANO S. D.

DOlabellam antea tantummodo diligebam, obligatus ei nihil eram: nec enim acciderat mihi opus esse, & ille mihi debebat, quod non defueram ejus periculis. Nunc tanto sum devinctus ejus beneficio, quod & antea in re, & hoc tempore in salute tua cumulatissime mihi satisfecit, ut nemini plus debeam. Qua in re tibi gratulor ita vehementer, ut te quoque mihi gratulari, quam gratias agere malim: alterum omnino non desidero, alterum vere facere poteris. Quod reliquum est, quando tibi virtus & dignitas tua reditum ad tuos aperuit, est tuæ sapientiæ, magnitudini-

Consiliis n. providebuntur) Cavebuntur, aut dirigentur. Terent. Andr. A. I. Sc. III. ibi Donatus: adde Sall. Cat. c. 51. IDEM.

EPISTOLA XI.

Dolabellam antea tantummodo diligebam) Sic ad Atticum: *Quid possum de Torquato, nisi aliquid a Dolabella, quod simul ac, continuo scietis.* CORRAD. *Dolabella* gener Ciceronis, II. epist. 16, 8, 12. GRAV.

Ejus periculis) Duobus capitis judiciis. CORR.

Est antea in re) Quod ad *rem* ipsam. Sed quam? Gratum animum erga illa, quæ præstiterat ipsi Cicero? Sed *res* est, prout negotia obvenerunt. Sic Sall. Cat. c. 20. & Terent. Adelph. A. V. Sc. IV. v. 2. Puto tamen illa *in re* commodius abesse. CORT.

Veste-

diniſque animi, quid amiſeris, obliviſci, quid recuperaris, cogitare. Vives cum tuis, vives nobiſcum: plus adquiſiſti dignitatis, quam amiſiſti rei familiaris: quæ ipſa tum eſſet jucundior, ſi ulla res eſſet publica. Veſtorius noſter familiaris ad me ſcripſit, te mihi maximas gratias agere. Hæc prædicatio tua mihi valde grata eſt, eaque te uti facile patior, cum apud alios, tum mehercule apud Syronem, noſtrum amicum. Quæ enim facimus, ea prudentiſsimo cuique maxime probata eſſe volumus. Te cupio videre quam primum.

EPISTOLA XII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Balbo de reditu impetrato; nec amplius conſolationem eſſe neceſſariam confirmat, re jam confecta: qua in parte dum verſatur, quædam colligit ad laudem: remp. tamen plane perditam ſignificat, nec ſe medicinam ullam, præter litteras, invenire. Eodem anno.

M. T. C. AMPIO S. D.

GRatulor tibi, mi Balbe, vereque gratulor: nec ſum tam ſtultus, ut te uſura falſi gaudii frui velim, deinde frangi repente, atque ita cadere, ut nulla res ad æquitatem te animi poſsit poſtea extollere. Egi tuam cauſam aper-

Veſtorius noſter) Sic recte meus liber primus. Fuit Puteolanus, cujus ſæpe in epiſtolis ad Atticum mentionem facit. Amſtelodamenſis, Mentel. pr. Pal. aliique perperam *Neſtorius*, quos temere Gebhardus ſequitur. GRÆV.

Gratias agere) Hinc ad Atticum: *Torquato noſtra officia grata eſſe facile patior, eaque augere non deſinam*. CONRADVS.

Syronem) Epicureum: quem ſuum familiarem L. Torquatus lib. II. de Finib. vocat. IN.

EPISTOLA XII.

M. T. C. AMPIO S. D.) T. Ampio Balbo, epiſt. 70. lib. XIII. CORR. *M. T. C. Ampio S. D.*) Vulgo *T. Ampio Balbo*, contra libros. Victorii editio recte ſolum medium nomen agnoſcit, ut & Vatic. & Grut. (nec non Amſtelodam.) codices. Pal. pr. (ut & Græv. prim. & Mentel.) hic in vitio leviter hæret: præſignat enim, *Cicero Appio ſalutem plurimam*. GRÆV.

Vſura falſi gaudii) Quo tantum ad breve tempus *utaris*. Quomodo fere Seneca ad Marciam c. 19. CORT.

Quam

Digitized by Google

apertius, quam mea tempora ferebant. Vincebatur enim fortuna ipsa debilitatæ gratiæ nostræ tui caritate, & meo perpetuo erga te amore, culto a te diligentissime. Omnia promissa, confirmata, certa, & rata sunt, quæ ad reditum & ad salutem tuam pertinent: vidi, cognovi, interfui. Etenim omnes Cæsaris familiares satis opportune habeo implicatos consuetudine & benevolentia, sic ut cum ab illo discesserint, me habeant proximum. Hoc Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius plane ita faciunt, ut me unice diligant. Quod si mihi per me efficiendum fuisset,

Quam mea tempora ferebant) Paullum a Pall. pr. tert. Grut. Stewech. Vatic. (Mentel. Grav. prim.) editione Victorii discedit prima editio, *quam tempora mea f.* unde credo prorepsit vulgata lectio, *quam tempora nostra ferebant*. Grem. *Quam mea temp. fer.*) Hoc est, conditio, fortuna mea, status iste miser meus permittebat, quo omni gratia, omnique auctoritate sum exutus. Grav.

Vincebatur fortuna ipsa debilitate gratiæ nostræ) Sic olim hunc locum emendaram, *fortuna ipsa, debilitasque gratiæ nostræ*: nam vulgata lectio (a qua non admodum discrepat antiqua) sic habet, *vincebatur enim fortuna ipsa debilitate gratiæ nostræ, &c.* plane mendose. Sed cum in uno codice manuscripto reperissem scriptum *debilitasce*: in alio *debilitore*, in ceteris, *debilitate*, ut in vulgatis, ex *debilitasce*, feceram *debilitasque*. Neque tamen tacueram, in nonnullis editionibus impressum esse, *debilitate gratiæ nostræ*. Sed eam lectionem, quamvis mihi tolerabilis videretur, non æque tamen mihi placere scripseram, atque illam, *debilitasque gratiæ nostræ*. Nunc sententia mutata, hanc amplector, *fortuna ipsa debilitate gratiæ nostræ*; quod mihi ab antiqua & recepta minus longe abesse videatur. Lamb. *Vincebatur fortuna ipsa debilitate gratiæ nostræ, tui caritate*) Amor tui me coegit plura præstare, quam nunc videbatur pati hic meus status afflictus, cum gratia, qua olim valui, imminuta valde est, & fere extincta. In omnibus libris tam Pall. quam quos Grævius excussit est *debilitate*. Grav. *Tui caritate*: eo, quod carus eras: ut in Catil. *Uterque pro sui dignitate & pro rerum magnitudine*. Vide omnino Sanctium II. Min. c. 13. & quæ contra eum disputat Perizonius p. 282. Cort.

Omnes Cæsaris familiares satis opportune habeo implicitos) Meus optimus liber non agnoscit *satis opportune*, & commode possent abesse. Grav.

Cum ab illo discesserint) Hoc est, illo excepto. Vide Manut. In.

Matius) C. Matius, epist. 27. lib. XI. Corr. Ita Pal. pr. Vat. Victor. vulgo *Morius*, male. Codex Medicæus *Macius*: inde peccatum; sed *Matius* Cæsarianus, cujus meminit Tranquillus. Grem.

Postumius) Curtius, vel Fulvius. Corr.

Quod si mihi pro me effic.) Pall. prim. tert. Grut. Stewech. Peck. *quod si mihi per me efficiendum*: non *pro me*: quod & habet prima editionum: quamvis non displicet, tamen nihil audeo mutare. Grem. *Quod si mihi per me efficiendum*) Sic omnes veteres libri, quos inspexit Manutius, sic & duo mei, Amstelodam. Mentel. Pall. duo, prima edit. Quid ergo est, cur vererem lectionem hic repudiamus, quam rectissime Manutius exposuit? Locutiones tales occurrunt frequentes. Suet. Iul. 56. *Cum Cæsar plerosque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit, & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria*

set, non me pœniteret pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est a me inservitum temporis causa: veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt, quibuscum ego agere de te non destiti. Principem tamen habuimus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum, qui valeret apud illum non minus auctoritate, quam gratia. Cimber autem Tillius mihi plane satisfecit. Valent tamen apud Cæsarem non tam ambitiosæ rogationes, quam necessariæ: quam quia Cimber habebat, plus valuit, quam pro ullo alio valere potuisset. Diploma statim non est datum, quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbius veniam tibi dari, quem illi appellant tubam belli civilis: mul-

riæ lapsus perperam ediderit. Id. Aug. cap. 20. *Externa bella duo omnino per se gessit*. Id cap. 64. *Nepotes & litteras, & naturæ, aliaque rudimenta per se plerumque docuit*. Recentiores quidam libri, & vulgatæ editiones, *pro me*. Sed perperam. Ignorantia illius locutionis peperit hanc, quam vulgatæ præ se ferunt. GRÆV. *Quod si mihi pro te efficiendum*) Qui si nunc demum conciliandi mihi fuissent, ut tibi per eos consulerem. Io. FR. GRON.

Non me pœniteret) Non fastidissem illorum gratiam ambire, ut quidem nunc sunt tempora, quibus multis indignis etiam adulandum est. ID.

Nihil est a me inservitum) Neminem colui, aut delinivi, nunc demum ob præsentem necessitatem. ID.

Cimber autem Tullius) Hic paullo post in Cæsarem conjuravit, ceu illum fuerat secutus. CORR. Censet Manutius rescribendum *Tillius*. Et videtur ei suffragari meus liber vetustus, in quo scribitur mendose quidem, sed ut vestigia veteris lectionis satis appareant: *Cimber autem illius mihi plane satisfacit*; quam scripturam etiam inveni in Menteliano. Τιλλιος etiam appellatur a Plutarcho & Appiano, ut merito videantur omnes codices Suetonii ac Senecæ corrupti esse, in quibus insolentius nomen *Tillius*, mutarunt in *Tullius*. Nam non in omnibus Latinis codicibus *Tullium* appellari Cimbrum, ut sensit vir magnus ad Suetonium, testis est iste meus Ciceronis liber, quo hic sum usus. GRÆV.

Quam quia Cimber habeb.) Sic scripsi ex omnibus nostris, *quam quia Cimber hab.* cum vulgo feratur, *quas quia*, nimis pædagogice. GEBH. Vulgo, *quas*, quod *rogationes* præcessit. At MSi *quam*. Intellige unam solius Cimbri rogationem, seu unam e multis: quæ quod *necessaria* erat, videtur Tillius propinquus Ampii fuisse. CELLAR.

Diploma statim non est datum) *Diplomata* sunt litteræ indices ac testes concessi beneficii ab eo, qui præest reipublicæ; proprie & per excellentiam diplomata dicebantur litteræ, quibus dabatur a summo reipublicæ rectore cursus publicus. Sunt sic a forma appellata: nam formabantur in modum tabularum duplicum, ut docet Casaubonus ad Sueton. Aug. cap. 51. quem vide. GRÆV.

Quam illi appellant tubam belli civilis) Vnica syllaba auctiores sunt codices Pall. prim. tert. Grut. Stewech. Peck. editio prima, *& quam illi appellant tubam*: vulgo: *quem illi appellabant*. GEBHARD. *Quem illi app. tub. b. civ.*) Sic Grævii primus & meliores. Victorius & Gebhard. mutarunt in *quam illi appellant*, perperam. GRÆV. *Quam illi*) Sunt multi veteres libri, in quibus scribitur, *& quam illi appellant tubam*: unde legendum fortasse,

Digitized by Google

multaque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Quare visum est occultius agendum, neque ullo modo divulgandum, de te jam esse perfectum. Sed id erit perbrevi: nec dubito, quin legente te has litteras, confecta jam res futura sit. Pansa quidem mihi, gravis homo & certus, non solum confirmavit, verum etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit, hæc ad te perscribi: minus enim te firmum sermo Epuleiæ tuæ, lacrymæque Ampiæ declarabant, quam significant tuæ litteræ: atque illæ arbitrabantur, cum a te abessent ipsæ, multo in graviore te cura futurum. Quare magno opere putavi, angoris & doloris tui levandi causa, pro certis ad te ea, quæ

se, *veniam dari ei, quem illi appellant*: aut *veniam darier, quam illi appellant*, ut in Vatinii ad Ciceronem epistola. GVILIELM. *Tubam b. civ.* Concitatorem. Nam de *Tuba* Seneca III. de Ira c. 9. & Auctor Paneg. Constantino dicti c. 1. Porro Victor. Gebhard. cum aliis dederunt *quam illi appellant tubam*: non ita male. Videsis nostra ad illa Crispi Cat. cap. 55. *Est locus, in carcere, quod Tullianum appellatur*. CORT.

Id bellum incidisse) Ex quo potentes sunt facti. CONRAD.

Ablaturum diploma) Impetraturum. Cic. in epistola ad Plancum, quæ est in XVI. ad Attic. epist. 14. *Adivimus Cæsarem, verba fecimus pro Buthrotiis, liberalissimum decretum abstulimus, quod est obsignatum ab amplissimis viris*. Plaut. Mostell. IV. 1.

. . . . *Bene merens*
Hoc pretium inde abstuli.

Horat. lib. II. ep. 1.

—— *Aufert*
Pacuvius docti famam senis, Accius alti.

GRÆV.

Sermo Epuleiæ tuæ) Ita Victorius edidit: exstatque in Pal. pr. ac Grut. (ut & Græv. prim. & Amstelod. m.) *Epuleiæ*, vulgo *Appuleiæ*: editio princeps *Apuliæ*. GEBHARD.

Magno opere putavi) Sic passim Victorii editio ac Vaticanus codex, & hoc loco Pal. pr. Guilielmius tamen legendum judicat *magnopere e re*, non absurde; ita tamen, ut ei hanc non invideam εὐσχημίαν. Verbum *oportere* expungunt omnes MSi post *perscribi*. IDEM. *Perscribi oportere*) Verbum *oportere* abest a plerisque libris MSis: quod tamen necessarium videtur. LAMBIN. Recte Lambinus ostendit necessarium esse, ut τὸ *perscribi* adjiciatur *oportere*: pendet enim sensus sine hoc verbo. Immo istam locutionem quæ in editis exstat, plane repudiat Latina lingua, quæ postulat, *magnopere putavi mihi perscribendum esse*; aut *perscribi oportere*, ut habent editiones multæ. In meo optimo totus locus sic legitur & distinguitur: *Minus enim te firmum sermo, Epuleiæ tuæ, lacrymeque Ampiæ declarabant, quam significant tuæ litteræ, atque illæ arbitrabantur, cum ad te adesse. Ipse multo in graviore te cura futurum quia magnopere putavi angoris & doloris tui levandi causa pro certis ad te ea, quæ essent certa, perscripsi*. Videtur mihi is nunc sic esse restituendus: *Minus enim te firmum sermo Epuleiæ tuæ, lacrymæque Ampiæ declarabant, quam significant tuæ litteræ, atque illæ arbitrabantur, cum apud te essent. Ipse multo in graviore te cura futurum quia putavi, magnopere angoris & doloris tui levandi causa pro certis ad te ea, quæ essent certa perscripsi*. Transposui solum *magnopere*: & pro *cum ad te adessent*, rescripsi, *cum apud te essent*: quamvis non ignorem *ad* non-

num-

quæ essent certa perscribi. Scis, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer fortem virum atque sapientem, quam ut exploratam spem salutis ostenderem, nisi quam ab ipsa rep. cum hic ardor restinctus esset, sperari oportere censerem. Recordare tuas litteras, quibus & magnum animum mihi semper ostendisti, & ad omnes casus ferendos constantem ac paratum: quod ego non mirabar, cum recordarer, te & a primis temporibus ætatis in rep. esse versatum, & tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumque communium: & in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solum uti victor, beatus, sed etiam ut si ita accidisset, victus, ut sapiens esses. Deinde, cum studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis, considerare debes, nihil tibi esse committendum, quamobrem eorum, quos laudas, te non simillimum præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta ad illa tempora, quæ jam effugisti. Nunc vero tantum te para ad hæc

numquam pro *apud* accipi. Friget *eo ipse* in editionibus, & nihil facit ad sententiam hujus loci. Nullus dubito, quin Cicero ita scripserit &c. GRÆV.

Quam ut exploratam spem salutis ostenderem, nisi ejus quam, &c.) Sic emendavi; nam quis non videt, hunc esse verborum ordinem, hancque sententiam? Magis ut consolarer fortem virum atque sapientem, quam ut exploratam spem salutis ostenderem, *nisi ejus* salutis *quam* sperari, &c. Hæc eo scripsi quod libri vulgati habent, *nisi eam, &c.* Hoc præterea dissimilitudinis in libris antiquis reperi, quod alii habent *exploratam*, alii *explorate*. Ego *explorata* magis probo. LAMBIN. *Nisi quam, &c.*) Sic scripsi ex editione principe, Gruter. Palat. tert. Stewech. Peck. *nisi quam ab ipsa rep.* cum vulgetur, *nisi eam, quam &c.* Lambinus pertentat, *nisi ejus, quam &c.* Denique ex omnibus MSis *restinctus*: pro quo exstat *extinctus*. GERHARD. Qui subscribunt Græv. prim. Amstelod. Mentel. Victor. edit. male ex quibusdam recentibus recepit Gebhardus, *explorata*. Recte tamen ex edit. prima Grut. Pal. tert. Stewech. Peck, reposuit, *nisi quam ab ipsa rep.* quamvis Grævii primus, *nisi ea quam ab ipsa rep.* Amstelod. vero, *nisi eam quam*. GRÆV.

Cum hic ardor extinctus) Supra *incendium* dixerat Reip. Hic vero *ardorem* de studiis & *ira* partium in bello civili & maxime Cæsaris accipit: de quo X. ad Att. ep. 4. Livius XL. c. 8. CORT.

Victus ut sapiens esses) Sic MSi & Græv. prim. al. *victus & sapiens esses. Et* abundat sensumque dehonestat. BREN. RVTIL.

Fortium factis) Nam & de Cæsare scripsit: si modo *T. Ampius*, apud Tranquillum in Cæsare, ut volunt docti, legatur. CORRAD.

Te non simillimum præbeas) Vnanimo consensu hanc lectionem præstant Pall. pr. tert. Grut. Vatic. editio princeps ac Victorii. Lambinus tamen, ne nihil post Victorium novi addidisse putetur, legit *te non quam simillimum præbeas*; quam tamen video exstare in V. C. ut hic ei ignoscam: vulgo: *non te similem præbeas*. GERHARD.

EPI-

Digitized by Google

ad hæc nobiſcum ferenda : quibus ego ſi quam medicinam invenirem, tibi quoque eamdem traderem. Sed eſt unum perfugium, doctrina ac litteræ, quibus ſemper uſi ſumus : quæ ſecundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam ſalutem. Sed, ut ad initium revertar, cave dubites, quin omnia de ſalute ac reditu tuo perfecta ſint.

EPISTOLA XIII.

ARGVMENTVM.

Bene ſperare Ligarium jubet: hortaturque, ut interea fortem animum habeat. Scripta eſt poſt Africanum bellum, eodem fere tempore, quo M. Marcellus reſtitutus eſt; quod intelligitur ex oratione pro ipſa habita, quæ exſtat. Eodem anno.

CICERO LIGARIO.

ETſi tali tuo tempore me aut conſolandi, aut juvandi tui cauſa ſcribere ad te aliquid pro noſtra amicitia oportebat; tamen adhuc id non feceram : quia neque lenire videbar oratione, neque levare poſſe dolorem tuum. Poſtea vero, quam magnam ſpem habere cœpi, fore, ut te brevi tempore incolumem haberemus, facere non potui, quin tibi & ſententiam, & voluntatem declararem meam. Primum igitur ſcribam, quod intelligo & perſpicio, non fore in te Cæſarem duriorem : nam & res eum quotidie, & dies, & opinio hominum, &, ut mihi videtur, etiam ſua natura mitiorem facit : idque cum de reliquis ſentio, tum de te etiam audio ex familiariſſimis ejus, quibus ego ex eo tempore, quo primum ex Africa nuncius venit, ſupplicare una cum

EPISTOLA XIII.

LIGARIO) Pro quo exſtat oratio: a hic revocatus, in Cæſarem paullo poſt (Appiano auctore) conjuravit. CONRAD.

Adhuc id non feceram) Sic Medic. codex, & ex eo Victorius, neque variat Vatic. at Pall. prim. tert. Grut. *fecerim* (ſic & Græv. prim. & Amſtelod.) vulgo *feci*. GEBHARD.

Nuncius venit) Victoriæ Cæſaris, vel tua de re a te miſſus. CONRAD.

Fre-

cum fratribus tuis non deſtitit: quorum quidem & virtus, & pietas, & amor in te ſingularis, & aſsidua & perpetua cura ſalutis tuæ tantum proficit, ut nihil ſit, quod non ipſum Cæſarem tributurum exiſtimem. Sed ſi tardius fit, quam volumus, magnis occupationibus ejus, a quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliores fuerunt: & ſimul Africanæ cauſæ iratior, diutius velle videtur eos habere ſollicitos, a quibus ſe putat diuturnioribus eſſe moleſtiis conflictatum: ſed hoc ipſum intelligimus eum quotidie remiſsius & placatius ferre. Quare mihi crede, & memoriæ manda, me tibi id affirmaſſe, te in iſtis moleſtiis diutius non futurum. Cum quid ſentirem expoſui, quid vellem tua cauſa, re potius declarabo, quam oratione: &, ſi tantum poſſem, quantum in ea rep. de qua ita ſum meritus, ut tu exiſtimas, poſſe debebam, ne tu quidem in iſtis incommodis eſſes: eadem enim cauſa opes meas fregit, quæ tuam ſalutem in diſcrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquiæ gratiæ valebunt, ſtudium, conſilium, opera, gratia, fides mea, nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem ſemper habuiſti, primum ob eas cauſas, quas ſcripſi; deinde, quod ea de rep. ſemper voluiſti atque ſenſiſti, ut non modo nunc ſecunda ſperare debeas, ſed etiam ſi omnia adver-

Fratribus tuis) Duobus, quorum alter T. Ligarius dicebatur. INGM.

Et amor in te) Meus. Nam *amor* & cura, ad Ciceronem: virtus & pietas, ad fratres eſt referenda. IDEM.

Quod non ipſum Cæſarem tributurum exiſtimem) Sine cujuſquam interceſſione. GRAV.

Africanæ cauſæ) In qua tu fuiſti. CORRAD. *Iratior*) Quia bellum renovaverant: lib. IV. ep. 13. IDEM.

Ne tu quidem in iſtis incommodis eſſes) Cum in manuſcripto libro ante verbum *eſſes*, legatur *non*, videtur pro *ne* ſcribendum eſſe *nec*; ut ſit, *nec tu quidem in iſtis incommodis non eſſes*, elegantiore, ut videtur, ſententia. VRSIN. Omnes tamen alii libri ſtant pro vulgata. GRAV.

Vt non modo eum ſecunda ſperare debeas) In aliis editionibus eſt, *ut non modo nunc ſecunda ſperare debeas*. Meus optimus codex, *ut non modo non ſecunda ſperare debeas*. Cauſas mutationis, cur *nunc* in *eum* refinxerit Gebhardus, nullas reddit. Vulgata ſcriptura non eſt abolenda. Senſus enim hic eſt: Quia tam bene de rep. ſemper voluiſti & ſenſiſti, debes nunc ſperare ſecunda, tamquam bonæ hujus tuæ voluntatis & ſenſus præmia: non poterit enim ferre reſpublica, de qua tam bene ſenſiſti, te diutius in exſilio agere: ſed etſi fortuna tibi adverſaretur, ut numquam in patriam tibi redire liceret, non debes tamen inique hanc injuriam fortunæ ferre, ſed ut ſolent viri ſapientes & fortes in conſcientia tuorum factorum & conſiliorum conquieſcere. GRAV. *Vt non modo*

Digitized by Google

adversa essent, tamen conscientia & factorum, & consiliorum tuorum, quæcumque acciderent fortissimo & maximo animo ferre deberes.

EPISTOLA XIV.

ARGVMENTVM.

Exordii loco significatio officii & amoris est; narratio, quid actum cum Cæsare sit de Ligarii incolumitate, demonstrat: concludit epistolam cohortatio ad lætitiam, & constantis in eo juvando animi promissio. Eodem anno.

CICERO LIGARIO.

ME scito omnem laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere: nam cum te semper maxime dilexi, tum fratrum tuorum, quos æque atque te summa benevolentia sum complexus, singularis pietas amorque fraternus, nullum me patitur officii erga te, studiique munus, aut tempus prætermittere. Sed quæ faciam, fecerimque pro te, ex illorum te litteris, quam ex meis malo cognoscere. Quid autem sperem aut confidam, & exploratum habeam de salute tua, id tibi a me declarari volo. Nam si quisquam est timidus in magnis periculosisque rebus,

modo cum secunda sperare debeas) Non peccavit opinor Gebhardus, cum ad priores Naugerii, & Victorii editiones revocavit Ciceronem, rejecta mutatione, quam posteriores attulerunt quæcumque ob causas. Certe firma consequentia non est, quia bene senserit de rep. ideo nunc secunda sperare liceve, aut debere. *Cum secunda* autem dixit Cicero, si reip. negotia prospere quodammodo successura sint, si sit aliqua futura resp. ut solet alias loqui. Est enim præpositio cum ablativo. Iac. Gron. Vel intellige cum Gronovio *cum secunda fortuna*; vel, quod potius mihi videtur, agnosce Ellipsin Particulæ *nun-*, *cum secunda sperare debeas*, i. e. prospera omnia. Sic & ante *cum maxime* modo addunt, modo demunt particulas *Tum*, *Nunc*, similes. Cort.

Tamen conscientia) Illud *tamen* ei tantum, quod proximum est, membro convenit proprie, aliter priori, cujus rei jam duriora exempla habuimus. Vide modo IV. ep. 3. Quare non debuerat ea res interpretes in errorem inducere. Idem.

EPISTOLA XIV.

ME scito omnem meum laborem) In meo primo & Peck. abest, *meum*, & vix credo id esse a manu Tullii. Grev.

Nam si quis est timidus) Ita fidenter scribo ex Pal. tert. Gruter. Stewech. quod ita meminerim loqui Plautum Mostellaria de hac re: *Qui homo timidus erit in rebus dubiis, nauci non erit.*

rebus, ſemperque magis adverſos rerum exitus metuens, quam ſperans ſecundos, is ego ſum: & ſi hoc vitium eſt, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen cum a. d. v. Kal. intercalares priores, rogatu fratrum tuorum veniſſem

Vulgo *quiſquam*. GEBHARD. Perinde quidem eſt ſcribatur ne *quiſquam*, an *quis*. Sed quoniam meus primus liber, ut & Amſtelod. & Mentel. nec non Pal. prim. Medic. Vatican. ac vetuſtiſſimi quique ſtant pro *quiſquam*, id loco mutare auſus non ſum. Plauti locus, quem Guilielmius margini adſcripſerat, nihil ad rem facit: is ſententiæ cauſa adnotatus fuerat. GRÆV.

Cum ad II. Kal. intercalares priores) *Ad II. Kal.* hoc eſt, *ad pridie Kalendas*. Sic enim ſæpe loquitur ad Atticum ſcribens. Hic ultimum diem menſis Novembris ſignificari, Ambroſius noſter Regienſis ſcribit. Sunt tamen, qui VI. *Kalendas* non II. *Kalendas* deſcribant. Nos ut de menſe Februario accipiamus, facit, quod Ligarium non multo poſt Marcellum legimus abſolutum, & Marcellum non ita multo poſt abſolutionem circiter X. Kalend. Iunii a Chilone interfectum. *Priores*; quoniam ſi VI. *Kalendas*, legamus, bis eodem anno VI. *Kalendas* dicamus, & *priores intercalares* appellemus, neceſſe eſt: ſin II *Kalendas* tueare, ita erit exponendum: *priores intercalares*, prioris menſis ex duobus menſibus inter Novembrem & Decembrem intercalatis. CORRAD. *Cum ad V. K. i pr.*) Numa Pompilius talem annum inſtituerat ut alternis annis, ſive poſt biennium quodque, modo dierum viginti duorum, modo viginti trium menſis intercalaretur. Hic menſis dicebatur *Merkedonius*, & *intercalaris*. Cujus meminit Cic. in oratione pro Quintio, cum ait, *pridie Kalendas intercalares*: quo loco vicesimum tertium Februarii diem, qui proximus intercedit primum intercalaris menſis diem, ſignificari non dubito: nam qui dies ſequebantur idus Febr. ii ſignabantur nomine *Kalendarum intercalarium*, ſi modo annus erat intercalaris. Ipſi vero dies ſic appellabantur, primus *Kalendæ intercalares*: alter, *quarto Nonas intercalares*: (nam quatuor tantum, non ſex Nonæ in menſibus erant intercalaribus, ut major eſt Kalendarum numerus, quam reliquorum dierum: quod in ordinariis quoque menſibus obſervatum) tertius, *tertio Nonas intercalares*: & ſic deinceps uſque ad menſis intercalaris idus, id eſt, diem intercalarem decimum tertium: deinde ſingulis diebus nominabantur *Kalendæ Martiæ*. Nam primus dies poſt Idus intercalares dicebatur, ſi dies viginti duo intercalabantur, *XV. Kal. Martias*, ſubductis hac ratione quinque poſtremis Februarii diebus, qui ſequebantur poſt intercalares, eodemque modo reliqui dies intercalares, & quinque prædicti dies Februarii, a Kalendis Martiis nomen accipiebant, deminuto numero uſque ad Kalendas Martias. Fiebat alternis annis hæc intercalatio, non poſt ultimum Februarii diem, ſed poſt viceſimum tertium, id eſt, poſt Terminalia. Sed quia vitio Pontificum per intercalandi licentiam turbatus erat hic annus, eum rurſus correxit Iul. Cæſar, & inſtituit annum 365. dierum, & illi anno, quo faſtos emendabat, inter Novembrem & Decembrem menſem interjecit duos alios, fuitque is annus quindecim menſium, cum intercalario, qui in eum annum inciderat. Eo anno dies illi omnes Novembris menſis, qui *Kalendarum Decembrium* nomine ſignari ſolebant, appellari cœpti ſunt, omiſſa Decembris mentione, *Kalendarum intercalarium priorum* nomine, hoc modo, *quartus decimus Novembris dies* dicebatur *XVII. Kal. intercalares priores*, & ſic deinceps uſque ad ultimum Novembris diem, qui vocabatur *II. Kal. intercalares*, qui eſt hic dies in hac epiſtola. Quo loco legit vir doctus *V. Kal.* Ald. Manut. de Quæſitis per

Epi-

Digitized by Google

sem mane ad Cæsarem, atque omnem adeundi & conveniendi illius indignitatem & molestiam pertulissem : cum fratres & propinqui tui jacerent ad pedes, & ego essem locutus, quæ causa, quæ tuum tempus postulabat : non solum ex oratione Cæsaris, quæ sane mollis & liberalis fuit; sed etiam ex oculis & vultu ; ex multis præterea signis, quæ facilius perspicere potui, quam scribere, hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. Quamobrem fac, animo magno fortique sis: &, si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora læte feras. Ego tamen tuis rebus sic adero, ut difficillimis : neque Cæsari solum, sed etiam amicis ejus omnibus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissime supplicabo. Vale.

EPISTOLA XV.

ARGVMENTVM.

Epistolæ brevitas argumentum non desiderat : quis enim ea

Epistol. ep. 3. cent. prim. liber Amstelodam. & Mentel. legunt *ad II Kal. Intercalares priores*, Græcii vero primus *ad V. Kal. intercalares priores*, ut & Vatic. & Vict. ac Gebh. edd. GRAV. Hanc epistolam anno ipso consciionis scriptam oportuit, quo anno Cæsar, ut in posterum menses ad suas rationes reverterentur, vide quid excogitarit. Ante Iulianam correctionem alter quisque annus intercalaris erat, eoque anno inter Terminalia sive XXIII. Februarii & Regifugium, sive XXIV. ejusdem mensis diem, mensis intercalarius infindebatur a Romanis ex Plutarcho Μερκηδόνιος, aut Μερκηδονίος dictus. Iam Cæsar præter hunc Merkedonium, qui forte eo anno post Terminalia immittendus fuit, duos alios menses inter Novembrem Decembremque inseruit, ita ut ille annus quindecim habuerit menses. Quare post idus Novembres is, qui sequebatur quartus decimus dies, ita enunciandus fuit, ut diceretur *XVIII. Kal. intercalares priores*, & ita deinceps: itemque post idus mensis intercalaris prioris Kalendæ, opinor, intercalares posteriores numerabantur. MAZOCHIVS in Amph. Camp. p. 151.

Indignitatem) Dum multa perpetienda erant *indigna* & *inhonesta* pro meo pristino statu. Cæsar II. B. G. c. 14. VII. c. 16. Curt. IX. c. 5. CORT.

Propinqui tui) Tullius Brochus avunculus, ejus filius, Lucius Martius, Caius Celetius, & Lucius Cornificius. CORRAD.

Quæ tuum tempus postulabat) Omnes MSi melius, quam vulgo *quæ tempus tum postulabat* : paullo post, *& vultu; ex multis præterea signis* habent cum omn. MSis editiones Victorii, ac prima : Lambinus tamen & *vultu & ex multis* : vulgo, *& vultu & multis præt.* GERHARD.

Hanc in opinionem discessi) Est, veni in hanc opinionem. Dicitur, ut *discedere in sententiam*. GRAV.

ea continerl non videt gratulationem, benevolentiam, officium?

CICERO BASILIO S.

TIbi gratulor, mihi gaudeo, te amo, tua tueor: a te amari, & quid agas, quidque agatur, certior fieri volo.

EPISTOLA XVI.

ARGVMENTVM.

Mutui amoris commemoratione quasi viam sibi ad petendum munit: petit autem, ut absentem se tueatur; siquidem gratum fore non dubitet. Scripta quo anno interfectus est Cæsar: si modo hic Bithynicus ille est, quem Siciliæ prætorem post Cæsaris necem præfuisse narrat Appianus. Antonio & Dolabella Coss.

BITHYNICVS CICERONI S.

SI mihi tecum non & multæ & justæ causæ amicitiæ privatim essent, repeterem initia amicitiæ ex parentibus nostris; quod faciendum iis existimo, qui paternam amicitiam nullis ipsi officiis prosecuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia, cujus fiducia peto a te, ut absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale.

EPI-

EPISTOLA XV. CICERO BASILIO) Is esse videtur, qui cum Cæsarianus esset, in Cæsarem tamen conjuravit, & postea a servis est interfectus: quem L. Minucium Basilium vocant historici. CORRAD. Vid. ad Att. II. 16. Male scribitur Basilius, cum Minuciorum cognomen sit Basilus. Vide ad Att. II. 16. & quæ notantur ad Cic. III. de Officiis cap. 18. GRAV.

EPISTOLA XVI. BITHYNICVS CICERONI S.) Videant docti, an is sit Bithynicus, quem Prætorem in Sicilia fuisse post Cæsaris mortem scribit Appianus. CORRAD.

Ser-

Digitized by Google

EPISTOLA XVII.

ARGVMENTVM.

Scribenti Bithynico, cupere se remp. constitutam, ut cum Cicerone ducere vitam posset, respondet, se quoque eadem teneri cupiditate; deinde confirmat; si beneficia spectentur, conjunctiores ei, quam se, alios esse; si necessitudo, neminem.

M. CICERO BITHYNICO S.

CVm ceterarum rerum causa cupio esse aliquando remp. constitutam, tum velim mihi credas accidere id etiam, quo magis expetam promissum tuum, quo in litteris uteris. Scribis enim, si ita sit, te mecum esse victurum. Gratissima mihi tua voluntas est, faciſque nihil alienum necessitudine nostra, judiciisque patris tui de me, summi viri. Nam sic habeto, beneficiorum magnitudine eos, qui temporibus valuerunt, aut valeant, conjunctiores tecum esse, quam me, necessitudine neminem. Quamobrem grata mihi est & memoria tua nostræ conjunctionis, & ejus etiam augendæ voluntas.

EPI-

EPISTOLA XVII.

(*CVm ceterarum rerum causa*) Non ea respondet hæc Ciceronis epistola, quemadmodum ego existimo, superiori Bithynici: id autem, qui attente ambas legerit, facile animadvertet. Scripserat alias litteras Bithynicus ad Ciceronem, quibus cupere se ostenderat cum eo vivere. Quæ aut postea periere, aut in hæc volumina relatæ non sunt. VICTORIVS.

Accidere id etiam) Rectius meus liber primus, & nonnullæ veteres editiones, *accidere id etiam*. Melius tum cohærent sequentia. Hiat alioquin oratio. Cum propter alia multa vellem, inquit Cic. rempublicam collapsam restitui, & recreari, tum hanc quoque ob causam, ut tui promissi te possem admonere. Græv. Manut. Lambin. Græv. *accidere*. Non ita bene. Sensus est: Promissum tuum accedit ad res ceteras, quarum causa cupio Remp. esse aliquando constitutam. *Id*, hoc ipsum est, Remp. esse constitutam. Doctiores videant: quibus morem geram, & libenter quidem. OLIV.

Patris tui) Q. Pompeii Bithynici; nisi me conjectura fallit. COBB.

Aut valeant) Prim. meus, & Palat. *ut valeant*. Sed puto hæc verba esse delenda, aut legendum *aut valent*. Græv.

Digitized by Google

EPISTOLA XVIII.

ARGVMENTVM.

Audierat Lepta ſcriptam eſſe legem a Cæſare, quam ferre propediem cogitaret, cum aliis de rebus, tum de creandis municipiorum decurionibus: &, quoniam familiares quoſdam ſuos, qui præconium fecerant, fieri decuriones volebat; ideo quæſivit a Cicerone per litteras, ut ea de re quid in lege nondum promulgata ſcriptum eſſet, ex Balbo, Cæſaris familiariſſimo, cognoſceret. Reſpondit Cicero, quod ex Balbi codicillis cognoverat, licere iis, qui præconium feciſſent, in decurionibus eſſe; qui facerent, vetari. Reſcribit etiam de bello Hiſpanienſi, de Leptæ negotio, de Oratore ſuo, de manſione urbana. Præceptum in extremo dat Leptæ filio, ut Heſiodum ediſcat, ac ſæpe recitet ejus verſus de virtute per ſudorem comparanda. Scripta eſt eo anno, cum Cæſar quartum conſul ſine collega, contra Pompeii liberos in Hiſpania pugnaret.

CICERO LEPTÆ.

SImul accepi a Seleuco tuo litteras, ſtatim quæſivi e Balbo per codicillos, quid eſſet in lege. Reſcripſit, Eos,

EPISTOLA XVIII.

CICERO LEPTÆ) Qui Præfectus fabrum cum Cicerone in Cilicia fuit. CORR.

Simul accepi a Seleuco) In antiquis exemplaribus *ſimul*, ſine *ac*, quod alibi apud Ciceronem legimus, ſi vetuſtis codicibus fides habeatur. Ad Atticum libro VIII. *Simul aliquid audiero, ſcribam ad te*. Non, ut vulgati, *ſimul atque*. Item libro IX. in epiſtola Balbi & Oppii ad Ciceronem: *Vt ſimul Romam venerit, agat de reconciliatione gratiæ ſuæ & Pompeii*. Quamvis hic etiam impreſſi omnes *ſimul ac*. Videnda res diligentius: cum enim tot probati libri ſæpe eamdem diverſis locis locutionem habeant, non facile exiſtimandum eſt corruptos eſſe. Rem forte aliquorum judicio parvi momenti non negleximus. Nihil enim in hoc auctore non accurate, quod ad ornatum ſermonis faciat, conſiderandum eſt. VICTOR *Simul accepi a Seleuco*) Rectiſſime & elegantiſſime ſic Pall. pr. tert. Gruter. Peck. & Medic. Vulgo *ſimul ut accepi*. Alii *ſimulac, acc.* alii *ſimul atque acc.* Memini ſic loqui ſæpiſſime optimos auctores, & in illis Curtium meum. Videantur tamen ad hunc locum Manutiana, nam eum vix linguæ Latinæ elegantiis adſperſum dixerim, qui diffiteatur aut ignoret talia. GRONOV. *Simul accepi* agnoſcit quoque Amſtelod. Græevii tamen primus, æque ut codex Mediceus, *ſimul atque accepi*. GRAV.

Quæſivi e Balbo) Cornelium, puto, Balbum Cæſaris familiarem intelligit. MAZOCH.

Qui

Eos, qui facerent præconium, vetari esse in decurionibus, qui fecissent, non vetari. Quare bono animo sint & tui, & mei familiares: neque enim erat ferendum, cum, qui hodie haruspicinam facerent, in senatu Romæ legerentur, eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. De Hispaniis novi nihil: magnum tamen exercitum Pompeium habere constat. Nam Cæsar ipse ad nos misit exemplum Paciæci litterarum, in quo erat, illi undecim esse legiones: scripserat etiam Messala Q. Salasso, P. Curtium fratrem ejus, jussu Pompeii, inspectante exercitu,

Qui facerent præconium) Qui *præcones* ipsi merces venderent: quomodo translate Cic. XIII. ad Att. ep. 12. *Ligurianæ præclare vendidisti: posthac quidquid scripsero tibi præconium deferam*. Ab honestate autem remotum hoc negotium fuisse, videre est ex illis quæ Idem I Offic. c. 42. disserit, collatis quæ eo contulerunt viri docti. Corr.

Quid esset in lege) De ea *lege* agitur, quam Cæsar Hispaniæ municipiis dare volebat. Creditur enim Epistola hæc anno Vrbis DCCVIII. scripta, cum Cæsar Romam recens ex Hispania revertisset. In.

Qui hodie haruspicinam facerent, in Senatu Romæ legerentur) Iocus (nisi fallor) in Cæsarem, qui in eum ordinem indignissimos legerat: supplevit enim ille Senatum: nam multi civilibus bellis Senatores defecerant. Victor. *Haruspicinam*) Forte propter Spurinam. Corrad. *In senatu legerentur*) Forte, *in senatum*. Lamb.

In municipiis decuriones esse) *Municipia* potissimum nominat, quod hujus conditionis illa essent, in quibus Leotæ familiares decuriones fieri cupiebant. Atque hinc patet, cur in Hispaniis tam multa *municipia* (præter coloniæ) fuerint: quorum municipiorum seges ditissima colligitur ex Augusti & sequentium Cæsarum nummis apud Vaillantium *in Coloniarum & Municipiorum numismatibus*. Ea municipia sive Cæsar proxime ante mortem datis legibus constituerit, sive eadem ex patris postea sententia Augustus ordinavit. Nonnulla eorum *Iulii* cognomen gerunt, alia *Augusti*, aut utrumque. Mazoch.

Pompeium) Cn. Pompeium Magni filium. Corr.

Ipse ad vos misit exemplum Paciæci litt. —— illi undec. esse leg.) Sic, *ad vos*, Victor. ex Mediæo, quem sequitur prim. Palat. & Amstelodam. At Græv. prim. & Mentel. hic consentit vulgatis editionibus, in quibus *nos* scribitur. Et vero similius est *nos* legendum. Cicero enim Leptæ significat, quid ex Paciæci litteris ad se missis cognovissent. *Paciæci*) L. Iunii Paciæci, quem Cæsar ad ferendum subsidium Vllæ oppido præmiserat. Corr. *Ad vos misit exemplum Paciæci*) Sic Pal. pr. Victorius, ac Vatican. nec longe divertit Grut. in quo vitiatur *paciaci*: ceterum *vos* non *nos* ingerunt Pal. pr. Grut. Vatic. editio Victorii. Statim modo: *In quo erat, illi undecim esse legiones*. Pall. prim. tert. Grut. *illas undecim esse leg.* non male, sed præferenda videtur scriptura Stewech. *ipsas undecim esse leg.* hoc est, expletas, integras. Peck. *in quo erit illas* XI. unde Guilielm. conjectabat, *erat illis*, nescio quo sensu. Gebhard. *Illi undecim esse legiones*) XIII. scribit Hirtius. Corr. Multi libri vetustissimi, inter quos prim. Pal. & prim. Græv. hic legunt *illas* XI. *esse legiones*. Non male. Sed elegantius Stewech. *ipsas undecim esse legiones*, hoc est, integras, expletas, ut bene exponit Gebhardus. Græv.

citu, interfectum, quod conſenſiſſet cum Hiſpanis quibuſdam, ſi in oppidum neſcio quod Pompeius rei frumentariæ cauſa veniſſet, eum comprehendere, ad Cæſaremque deducere. De negotio tuo, quod ſponſor es pro Pompeio, ſi Galba conſponſor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non deſinam cum illo communicare, ſi quid expediri poſsit: quod videbatur mihi ille confidere. Oratorem meum tantopere a te probari, vehementer gaudeo. Mihi quidem ſic perſuadeo, me quidquid habuerim judicii de dicendo, in illum librum contuliſſe. Qui ſi eſt talis, qualem tibi videri ſcribis, ego quoque aliquid ſum: ſin aliter, non recuſo, quin quantum de illo libro tantumdem de mei judicii fama detrahatur. Leptam noſtrum cupio delectari jam talibus ſcriptis: etſi abeſt maturitas ætatis, jam tamen perſonare aures ejus hujuſmodi vocibus, non eſt inutile. Me Romæ tenuit omnino Tulliæ meæ partus. Sed cum ea, quemadmodum ſpero, ſatis firma ſit, teneor tamen, dum a Dolabellæ procuratoribus exigam primam penſionem: &, mehercule, non tam ſum peregrinator jam, quam ſolebam: ædificia mea me delectabant & otium: domus eſt, quæ nulli villarum mearum cedat, otium omni deſer-

Si Galba conſponſor tuus) Forte is eſt, cujus lib. X. epiſtola exſtat ad Ciceronem, quæ numero in illo libro eſt XXX. GRAEV.

Si quid expediri poſſit) *Eſſi* inter difficultates. Plaut. Captiv. Prolog. adde III ep. 12. Sed hic Lepta *Sponſor* erat, cui fortaſſe aliquid ſolvendum erat: quare illud *expedire* eleganter in rem dixit. Phædr. I. Fab. 16. CORT.

Oratorem meum tantopere a te probari) Ad M. Brutum, de quo lib. II. de Divinatione ſic ſcribit: *Libri tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator*, CORR.

Partus) Ex quo deceſſit. ID.

Exigam primam penſionem) Tertiam partem dotis, quæ primum debebatur. Annua, bima, trima die numerabatur dos uxoris marito, hoc eſt, tribus penſionibus: & ſi divortium factum eſſet, eodem modo reddebatur. Vid. not. ad M. Senecæ Suaſor. I. Io. FR. GRON.

Ædificia mea me delectant) Nos ut in antiquis *delectabant* ſcripſimus, longe diverſo ſenſu, quam ſi præſenti tempore legas. Adfert enim rationem, cur non ſit tam peregrinator quam antea; ob id (inquit) peregrinabar libenter, quia ædificia mea me delectabant & otium. Magnificas enim villas & ſumtuoſe ædificatas habebat, quas ipſe *ocellos Italiæ* ad Atticum ſcribens appellat. Nunc ea, quæ quærebam in villis, domi habeo. Infert enim: *Domus eſt, quæ nulli meorum villarum cedat, otium omni deſertiſſima regione majus*. VICTOR. *Ædificia mea me delectabant*) In prædiis meis eſſe gaudeo, & quiete frui, vitatis negotiis. Videtur autem legendum *delectant*. Io. FR. GRON.

In

desertissima regione majus. Itaque ne litteræ quidem meæ impediuntur, in quibus sine ulla interpellatione versor. Quare, ut arbitror, prius hic te nos, quam istic tu nos videbis. Lepta suavissimus ediscat Hesiodum, & habeat in ore,

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα.

EPISTOLA XIX.

ARGVMENTVM.

Lepta significaverat, diversatum se esse apud Maculam, beneque ab eo acceptum: deinde petierat a Cicerone, ut a Balbo curam sibi eorum ludorum impetraret, quos Cæsar, devictis jam in Hispania Pompeii liberis, per singulas regiones dare cogitabat; eaque jam de re ad Balbum & Oppium scripserat. De Macula respondet Cicero gaudere se, quod officio functus esset amicitiæ humanitatique debito, ejusque Falernum laudat. Ludorum curationem non probat. Scripta est revertente ad urbem Cæsare post Hispaniense bellum.

CICERO LEPTÆ S. D.

MAculam officio functum esse gaudeo: ejus Falernum mihi semper idoneum visum est diversorio, si modo tecti satis est ad comitatum nostrum recipiendum. Ceteroqui

In quibus sine ulla interpellatione versor) Vulgatur, *Sine ullo interpellatore versor*: sed nostram reposui ex Pall. pr. tert. Grut. Vatican. editione Victorii. GRUTER. *Sine u. interpellatore*: qui inter litteras meas veniat, & mediam meam actionem, ut Asconius interpretatur, interrumpat. Sueton. Aug. c. 72. adde XI. ep. 10. CORT.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα) Quod non quatuor integros Hesiodi versus, sed primi partem scripsimus, in hoc etiam antiquorum codicum auctoritatem secuti sumus. Scimus præterea semper in his allegationibus Ciceronem brevem & concisum admodum esse, ut trium etiam dictionum proverbium non integrum quandoque adducat, nedum quatuor totos versus celebres & vulgatissimos recitaret. VICTOR.

EPISTOLA XIX.

Maculam) Pompeium Maculam: de quo meminit Macrobius. CORRADVS.

Officio functum esse gaudeo) Parando nobis (sic enim interpretandum videtur) hospitio. IDEM.

Ad comitatum nostrum) Qui Cæsari ex Hispaniis redeunti ire obviam cogitamus. IDEM.

Ma-

qui mihi locus non displicet, nec ea re Petrinum tuum de
seram. Nam & villa, & amœnitas illa commorationi
est, non diversorii. De curatione aliqua munerum regio
num cum Oppio locutus sum: nam Balbum postea, quan
tu es profectus, non vidi; tantis pedum doloribus afficitur
ut se conveniri nolit. Omnino de tota re, ut mihi vide
tur, sapientius faceres, si non curares: quod enim eo labo
re adsequi vis, nullo modo adsequere: tanta est enim inti
morum multitudo, ut ex his aliquis potius effluat, quan
novo

Munerum regiorum) Sciebam sane nonnullos *regionum* in suo codice scripsisse, contra impressorum & meliorum omnium codicum fidem: in quo quod illos imitarer, non fuit. Historiam hujus loci paullo post explicabo. Cur *regia* appellaret *munera*, paucis nunc exponam, quæ Cæsar dictator daret: quem *regem* vocat multis in locis (ut etiam *regiam* domum ejus, *Te plane visum in regia non reprehendo*, & *reginam* uxorem) quod regiam Romæ potestatem haberet, & cuncta pro arbitrio suo administraret. Cum sexcenta alia exempla hujus nominis afferre possem, uno contentus ero, quod huic rei docendæ mirifice accommodatum est: agitur enim in eo quoque de curatione ludorum, etsi diversi ludi fuerint, quos curaverat Matius ab his, quos Lepta curare cupiebat. In epistola ad Matium 170. *Sed te hominem doctissimum non fugit, si Cæsar rex fuerit, quod mihi quidem videtur*, & quæ sequuntur. Quamvis autem munera per singulas urbis regiones Cæsar ediderit, nemo umquam *munera regionum* illa appellaret, nisi omnia me fallunt. Vocasse autem *regem* quandoque Ciceronem, quem Græci τυραννον dicunt, perspicuum est: unde libet locum in Oratione prima contra Catilinam emendare: *Si in hunc animadvertissem, crudeliter, non egregie factum esse dicerent*. Legendum enim est, *& regie*, id est, τυραννικως. Hanc scripturam, sua sponte planam, confirmat auctoritas optimi codicis: vidi enim librum litteris Longobardis exaratum, qui continebat historiam Sallustii, & quædam Ciceronis, in quibus erant orationes ha
in L. Catilinam, in quibus ita lege
batur. VICTOR. *Munerum regiorum*
Ludorum qui a Tarquinio rege insti
tuti, modo Romani, modo Magni
modo etiam Circenses sunt appellati
sed nunc *regii* a Cicerone in Cæsari
invidiam dicuntur. Legitur tamen et
iam *regionum*, ut cum Suetonio ex
ponas, regionatim faciendorum. CORN
Omnes libri manuscripti, quos qui
dem viderim, etiam is quo usus es
P. Victorius, habent *regiorum*: præter
quam quod in uno est *munerum regio
nis*: cujus auctoritate defendi potes
Manutii conjectura, qui vult legi *mu
nerum regionum*. LAMBINVS. *De cura
tione aliqua munerum regionum*) Ita o
ptimus codex Palat. primus: sed an
te ita legendum conjecerat Paullus
Manutius, non improbante Lambi
no, quandoquidem is aliquo fuorum
repererat *regionis*: vulgo *regiorum*
GEBHARD. *Mun. regionum*) Non pos
sum in animum inducere, Ciceronem
apud Cæsaris amicum ausum fuisse
Cæsarem appellare *Regem*, præsertim
cum id nomen tam invidiosum esset.
Epistola ad Matium scripta est post
Cæsaris cædem. Itaque non possum
non assentiri Manutio & Gebhardo,
præsertim cum & primus Palatinus,
& primus meus, & Amstelodam. li
bri præstantissimi, legant *regionum*.
GRAEV.

Quod enim eo labore) Muneribus cu
randis. CORN.

Nullo modo adsequere) Ut sis inter
Cæsaris domesticos. IDEM.

Potius effluat) Ex intimis, ut Cæ
sar ejus obliviscatur, nec amplius
inti-

Digitized by Google

novo ſit aditus ; præſertim qui nihil afferat præter operam , in qua ille ſe dediſſe beneficium putabit (ſi modo ipſum ſciet), non accepiſſe. Sed tamen aliquid videbimus in quo ſit ſpecies: aliter quidem non modo non appetendum,

intime admittatur . De ſignificatione hujus Verbi non multum diverſa , vide ad VII. ep. 14. Corr.

Præter operam) Qualis eſſet tua , quam velles illi navare curandis muneribus . Corr.

Si modo hoc ipſum ſciet) Adeo non curat hæc minima . Interp.

Aliquid videbimus , in quo ſit ſpes) Nos cum antiquis exemplaribus *ſpecies* legimus , id eſt , dignitas & honeſtas aliqua : ut ad Lentulum : *His meæ vitæ curſus offendit eos fortaſſe qui ſplendorem & ſpeciem hujus vitæ intuentur* , &c. Hujus vocis hoc ſignificatu plurima exempla adjungerem , niſi tam obvia eſſent, ut quivis per ſe facile invenire poſſet . Potius conabor hiſtoriam hujus epiſtolæ ex nonnullis locis ad Atticum collectam explanare . Inflabant hoc tempore Ludi Romani , qui magnifice ſemper edi ſoliti erant . Iamque Cæſar e bello contra liberos Cn. Pompeii geſto revertebatur, ſcripieratque ad Lamiam ſe ante diem ludorum Romæ futurum : nonnihilque ſe properaturum, ut ludis ipſis intereſſet ; mandaratque ut ad ludos omnia pararent . Deſiderabat igitur Lepta ſibi horum ludorum aliquam curationem tradi : cum Oppioque & Balbo de ea re Ciceronem agere volebat : jamque domum ad Balbum propter hoc negotium eum perduxerat . Rem totam ſibi diſplicere Cicero hac epiſtola ad Leptam ſcribit, nec laborandum eſſe in ea re docet : ſe tamen , quoniam tam valde ille cuperet , ei non defuturum pollicetur, operamque daturum, ut ſi aliquid in ea curatione quod aliquem ſplendorem habeat, inveniri poſſit , ab illis impetret , ut Leptæ committatur. Quod autem hic de hoſpitio loquitur , cogitabat obviam ire Cæſari , & hoſpitia ſibi parabat . Nam etiam libro XIII. ad Atticum , dicit ſe ad Muræuam de hoſpitio ſcripſiſſe , ſed tunc Romæ erat : nunc fortaſſe jam exierat : dicit enim, *ſe arbitrari Aſturæ ſibi diutius commorandum eſſe , quoad ille quandoque veniet* . *Ille* autem Cæſar , κατ' ἐξοχήν; ſic enim de magnis & claris viris loqui mos eſt , ut nos ſupra adnotavimus : *ille* enim , & *ipſe* pro nominibus propriis ſumuntur , ut etiam Ariſtophanis interpres docet in Nubibus , eo loco : Αλλ' ἐκεῖνό ἐνα μὴ κενὸς ἡμὶν ἐπιτύχῃ ; ſic etiam loquitur Thetis apud Homerum: Τηλε μ' ἐκεινος ἀναγε μεγας Θεος : & apud Pythagoricos αὐτος ἐφη , id eſt , Pythagoras , dicebatur . Victor. *In quo ſit ſpecies*) Si rem ſemel de qua hic agit , nonnulli intelligere voluiſſent (poterant autem ex epiſtolis ad Attic. omnia accipere ; his enim , quæ a me pro hujus loci declaratione ſcripta ſunt , fortaſſe parum fidebant) non tam multa peccaſſent , & veterem lectionem , quæ in Medicæo eſt , a me reſtitutam , veriorem eſſe cognoſſent . Sententia hujus loci, & vis illius nominis , copioſe a me in meis caſtigationibus explicata eſt , addam tamen hujus nominis eodem ſignificatu exemplum , e primo de Oratore ad Q. Fratrem : *Et quamquam in utroque noſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiumque perſpexi : tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita* , &c. Sed magis adhuc ſimile huic loco eſt illud in L. Piſonem : *At fuit pompa , fuit ſpecies , fuit inceſſus* ; nam locus ille ad Atticum non parum lucis rei de qua hic agit, adfert : *Balbum conveni . Lepta enim de ſua vi in curatione laborans , me ad eum perduxerat* . Interp . *In quo ſit ſpes*) Libros vulgatos ſecuti ſumus , quibuſcum conſentiunt tres manuſcripti . P. Victorius mavult legi *in quo ſit ſpecies* : quo modo dicit eſſe ſcriptum in cod. manuſcripto antiquiſſimo . Ego *ſpes* probo : *ſpecies* nullo modo probare poſſum : neque me exempla , quæ collegit Victorius , movent ; non enim aut

dum, sed etiam fugiendum puto. Ego me Asturæ diu tius arbitror commoraturum, quoad ille quandoque veniat Vale.

EPISTOLA XX.

ARGVMENTVM.

Accurate multa colligit ut Toranio exsulanti persuadeat ne se commoveat. Consolationem unam illam affert, qua etiam usus est in epist. 4. ad Torquatum, nihil iis horribile aut extimescendum videri, qui tum recte vixerint, tum ætate etiam eo jam pervenerint, ut vitæ non multum supersse videatur. Scripta belli Hispaniensis tempore.

CICERO TORANIO S.

DEderam triduo ante pueris Cn. Plancii litteras ad te: eo nunc ero brevior, teque, ut antea consolabar, hoc tempore monebo. Nihil puto tibi esse utilius, quam ibidem opperiri, quoad scire possis, quid tibi agendum sit. Nam præter navigationis longæ, & hiemalis, & minime portuosæ periculum, quod vitaveris, ne illud quidem non quantivis, subito cum certi aliquid audieris, te istinc posse profi-

aut ignoramus, aut negamus, in illis locis *species* & legendum esse, & locum habere: sed scimus illa exempla nihil ad rem pertinere. LAMBINVS *Species*) Quandoquidem in omnibus non sequi tantum, sed etiam exprimere Victorianam editionem statuimus: lectionem quoque ejusdem ex Medic. libro adscitam, & eruditissime explicatam; frustra tamen ab ejusdem æmulis impugnatam prætulimus vulgatæ: cum illam quoque codex Vaticanus agnoscat. Vulgo *spes*: ex compendio nata. GEBHARD. Hanc lectionem *species* agnoscit etiam Vaticanus, & Grævii primus: in quo scriptum *spes*, quo exprimitur *species*. Nota vero illa omissa in aliis libris hanc peperit mendam, quam pulcre sustulit P. Victorius. GRÆV. *Aliquid videbimus; in quo sit species*) Aliquid inveniemus, comparabimus tibi officii vel negotii, quod sit solidum, non inane, sine corpore & specie, ut loquitur Sveton. Iul. 77. *Videre*, ut II. 16. Io. FR. GRON.

EPISTOLA XX.

CICERO TORANIO) Toranius vir prætorius, paullo ante Ciceronem a Triumviris interfectus fuit, nunc exsulabat. CORR.

Cn. Plancii) Epistola 14. libri IV. IDEM.

Ibidem opperiri) Fortasse Corcyræ. IDEM.

Ne illud quidem negligendum quamvis) *Negligendum* in antiquis codicibus non est, sed ejus loco negativa est particula *non*. Ipsi legimus *non quantivis*, hoc sensu: Præter pericula & molestias

Digitized by Google

proficiſci. Nihil eſt, cur adventibus te offerre geſtias: multa

lias quæ vitaris, commodum illud non parvum habendum eſt, ſed tale ut magni faciendum ſit, ſubito cum certi aliquid audieris te iſthinc poſſe proficiſci. VICTOR. *Ne illud quidem non quæstivis, quamvis ſubito*) Secutus fuerat olim libros vulgatos, in quibus ita legitur, *ne illud quidem negligendum quamvis ſubito*, &c. nam manuſcripti Memmiani habent *ne illud quidem non negligendum*, &c. plane mendoſe. Unde in hanc opinionem veni, verbum *negligendum*, eſſe alienum, & foris profectum: eamque ſolam eſſe rectam & veram ſcripturam, quam P. Victorius ex illo optimo codice hauſit, *ne illud quidem non quæstivis, ſubito cum certi aliquid*, &c. *Ne illud quidem non quæstivis*, id eſt, illud eſt plurimi faciendum. Illud eſt quæstivis æſtimandum, *poſſe ſubito*, &c. Vulgata tamen lectio tolerabilis eſt, & ſententiam continet planam & facilem. Verum quid tum poſtea, ſi non eſt Ciceronis oratio, ſed aliena? Omnino igitur Florentinam ſcripturam cenſeo eſſe amplectendam, & vulgatam reſpuendam. Sed ſcripturæ Florentinæ addendum cenſeo *quamvis*, poſt *quæstivis*, ut ſit, *ne illud quidem non quæstivis, quamvis ſubito, cum certi aliquid*, &c. *Quamvis ſubito* autem, id eſt, quantumvis ſubito. LAMB. *Ne illud quidem non quantivis ſubito*) Pall. primus, tertius, Gruterianus, *ne illud quidem non quamvis ſubito* (ſic & Amſtelodam. Græv. vero prim. *ne illud quidem non ſubito quamvis*:) ut liqueat vel cæco, illud *quantivis* degeneraſſe in *quamvis*, quod adſtruit Vatic. Vulgo, *ne illud quidem negligendum quamvis*. GEBHARD.

Te iſtinc poſſe proficiſci) Hic veteres codices & in fine hujus epiſtolæ iterum pro *iſtinc*, *iſtim* habent, neque hæc epiſtola ſolum, ſed multis etiam aliis locis, etſi nos numquam ita ſcripſimus, ne antiquitatis nimis cupidi & affectatores videremur: rem tamen quin adnosaremus facere non potuimus. Sic etiam eſt in hoc codice locus ille ad Plancum; *Ita erant omnia, quæ iſtim adferebantur, incerta*; & illud ad Tironem, *Ita enim ventis iſtim navigatur*. Et alibi etiam, idem adverbium multis locis eſt in illo codice epiſtolarum ad Atticum, quem nos omnium optimum atque integerrimum vidimus, ut ille locus in VII. *De malis noſtris tu prius audis, quam ego: iſtim enim emanant*; item ille: *Quæ mihi iſtim adferuntur? quæ hic video?* Item ille in II. *Valde ego te iſtim exciterem.* Nam II. Æneidos: *Illi mea triſtia facta*: *illi* pro *ibi* adverbium eſſe vult Donatus Terentii interpres. Et etiam alibi, *Patet iſti ianua læto*, pro *iſtic* quidam intelligunt: nam Petrus Bembus in ſuo illo diſertiſſimo & elegantiſſimo de Terentianis fabulis dialogo, ſic hunc verſum legit in Phormione: *Interea ſedemus illi, intervenit*; & illum item in Hecyra: *Itaque ineptus hodie dum illi ſedeo, ut quiſque venerat.* Hæc igitur, quæ rara admodum, & abſurda videntur, videmus ab optimis auctoribus crebro eſſe uſurpata; & frequentius etiam inveniremus, niſi a junioribus quibuſdam caſtigatoribus tamquam menda, & errata librariorum ex omnibus fere libris ſublata eſſent. VICTORIVS.

Cur adventibus te offerre geſtias) Ita Pal. prim. Vaticanus, Victorii editio; vulgo *advenientibus*. Scio Magiſtellos, qui pueris ſuis has epiſtolas interpretabuntur, non adſecuturos emendationes noſtras; ſed per me illis in linguæ Latinæ arcana penitus ſe penetrare licet: non vacat ſingula nec lubet eviſcerare, & commentarios πολλῶν ἡμερῶν ἀχθος exaggerare & undequaque coacervare: qui ſapit, ſapiat. Paullo ſtatim ſcripſi *quæ cum Cilone noſtro communicavi* ex auctoritate Pal. pr. Victorius *Chilone*; vulgo *Milone*, GRBH. *Adventibus*) Lectionem Victorii meus quoque veterrimus confirmat. Non eſt, inquit, ut velis in illis verſari locis, in quibus ſolent advenire, qui Cæſaris partes ſequuntur. Sic & alibi loquitur, Orat. in Piſon. *Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis?* GRAV.

Quo

ta præterea metuo, quæ cum Cilone noſtro communicavi. Quid multa? Loco opportuniore in his malis nullo eſſe potuiſti, ex quo te, quocumque opus erit, facillime & expeditiſsime conferas. Quod ſi recipiet ille ſe, ad tempus aderis: ſin (cum multa accidere poſſunt) aliqua res eum vel impediet, vel morabitur, tu ibi eris, ubi omnia ſcire poſsis: hoc mihi prorſus valde placet. De reliquo, ut te ſæpe per litteras hortatus ſum, ita velim tibi perſuadeas, te in hac cauſa nihil habere, quod tibi timendum ſit præter communem caſum civitatis: qui etſi eſt graviſsimus, tamen ita viximus, & id ætatis jam ſumus, ut omnia, quæ non noſtra culpa nobis accidant, fortiter ferre debeamus. Hic tui omnes valent, ſummaque pietate te deſiderant, & diligunt, & colunt. Tu & cura, ut valeas, & te iſtinc ne temere commoveas.

EPISTOLA XXI.

ARGVMENTVM.

Conſolationis loco præterita colligit: & quid ipſe amiſſa reip. ſalute ſentiat, quaſi exemplum ad imitandum proponit: pluri-

Quæ cum Milone) Nos *Chilone*, ut ſis liberti nomen, Milo enim jam perierat. Vetus ſane codex *Cilone* ſine aſpiratione, ut etiam in epiſtola Sulpicii, *A. P. Magio Cilone*. Videndum igitur an ſic legi debeat, ut eſt in antiquo codice. *Cilo* enim ſine aſpiratione auctore Sexto Pompeio appellabatur, cui frons eſſet eminentior, ac dextera, ſiniſtraque velut reciſa videretur: ſive *Chilo*, qui a magnitudine labiorum ſic nominabatur. Alibi etiam nomina quædam quæ aſpirationem exigunt, ſinè ea in illo ſcribuntur, ut in epiſtola ad Lucceium, *Herculem Xenoponim*: & ad Pœtum, *Pileros tabellarius*, pro *Xenophontium*, & *Phileros*. VICTOR. *Milone*) Non T. Annio Milone, qui jampridem in agro Turino a Q. Pedio interfectus fuerat: ſed altero. Niſi *Chilone*, vel *Cilone*, ut quibuſdam placet, legas: ut ſit liberti, vel Clientis nomen, vel potius ſervi, de quo lib. III. ad Q. Fratrem ſit mentio. CORR. *Cilone* habet etiam Pal. prim. & Græv. prim. GRÆV.

Ille) Cæſar. CORRAD.

Quam multa accidere poſſunt) Ita Victorius: malim tamen adminiculante Pal. primo, *cum vel multa acc.* vulgo *quoniam multo acc.* GRÆM.

Id ætatis jam ſumus) Pro *eo* ætatis, hoc eſt, *ea ætate*. Cic. II. Verr. c. 37. VI. ad Att. ep. 16. Auſon. ep. 4. Et ſic Tacitus XIII. Ann. c. 16. Sic Plaut. Amphitr. A. I. Sc. I. v. 1. Non alio modo iſta dicuntur, quam *dies & noctes*, *omnem ætatem*, cetera hujus commatis. Confer, ſi placet, adſcripta I. ep. 9. CORT.

Digitized by Google

plurimum quidem ad levandum dolorem valere mentis optimæ conſcientiam, oſtendit: Torannio autem, præter communem caſum civitatis, nihil timendum: je quidem pro virili curaturum omnia, quæ ad ſalutem ejus, ac liberos pertinere videbuntur. Eodem anno.

CICERO TORANIO S.

ETſi, cum hæc ad te ſcribebam, aut appropinquare exitus hujus calamitoſiſsimi belli, aut jam aliquid actum, & confectum videbatur; tamen quotidie commemorabam, te unum in tanto exercitu mihi fuiſſe aſſenſorem, & me tibi: ſoloſque nos vidiſſe, quantum eſſet in eo bello mali, in quo, ſpe pacis excluſa, ipſa victoria futura eſſet acerbiſsima, quæ aut interitum allatura eſſet, ſi victus eſſes, aut ſi viciſſes, ſervitutem. Itaque ego, quem tum fortes illi viri & ſapientes, Domitii & Lentuli, timidum eſſe dicebant (eram plane: timebam enim, ne evenirent ea, quæ acciderunt) idem nunc nihil timeo, & ad omnem eventum paratus ſum. Cum aliquid videbatur caveri poſſe, tum id negligi dolebam: nunc vero, everſis omnibus rebus, cum conſilio profici nihil poſsit, una ratio videtur, quidquid evenerit, ferre moderate: præſertim cum omnium rerum mors ſit extremum: & mihi ſim conſcius, me, quoad licuerit, dignitati reipub. conſuluiſſe: &, hac amiſſa, ſalutem retinere voluiſſe. Hæc ſcripſi, non ut de me ipſe dicerem; ſed ut tu, qui conjunctiſsima fuiſti mecum & ſententia, & voluntate, eadem cogitares. Magna enim conſolatio eſt, cum recordare, etiam ſi ſecus acciderit, te tamen recte vereque ſenſiſſe. Atque utinam liceat aliquando ali-

EPISTOLA XXI.

Hujus calamitoſiſſimi belli) Civilis & Hiſpanienſis. Corr.

Commemorabam) Memoria repetebam. Grav.

Te unum) Forte, *& te unum*. Lamb.

In tanto exercitu) Pompeiano. Corr.

Si viciſſes, ſervitutem) Injuſtos Dominos eramus habituri, Pompeium & paucos, quos ille audiebat: quamquam potius mallem, *ſi viciſſet*, propter proſcriptionem & cædes denuntiatas a Pompeianis: *aut ſi victus eſſes, ſervitutem*, nempe ſub Cæſare, quod evenit. Io. F. Gron.

Domitii) L. Domitius pater, & Cn. Domitius filius. Corr.

Lentuli) L. Lentulus, & P. Lentulus. Idem.

Aliquid ... caveri) Sic I. ep. 7. *Si aliquid eſſet offenſum*. XII. ep. 2. adde V. ep. 8. Corr.

Ego

do aliquo reip. ſtatu nos frui, inter nosque conferre ſollicitudines noſtras, quas pertulimus tum, cum timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quæ facta sunt. De tuis rebus nihil eſſe, quod timeas, præter univerſæ reip. interitum, tibi confirmo. De me autem ſic velim judices, quantum ego poſsim, me tibi, ſaluti tuæ, liberiſque tuis ſummo cum ſtudio præſto ſemper futurum. Vale.

EPISTOLA XXII.

ARGVMENTVM.

Victo in Theſſalia Pompeio, boni cives multi ab armis diſceſſerunt: quorum alii ſpe veniæ a Cæſare impetrandæ in Italiam reverſi ſunt, ut Cicero, & hic Domitius: alii eodem conſilio in Aſiam ierunt, aut in Achaia remanſerunt, ituri obviam Cæſari ex Alexandrino bello redeunti: alii vero vel quia victori ſupplicare nollent, vel quod ei ſe committere non auderent, in oppida libera, bello vacua, ſucceſſerunt, ut M. Marcellus, qui Rhodi vel Mitylenis aliquandiu maluit vivere, quam Romæ. Sed in Italiam primi Cicero, & D. Lælius venere: unde illud epiſt. 7. lib. II. ad Attic. Edixit ita, ut me exciperet, & Lælium nominatim. *Domitii ſerior adventus fuit: quod & ex hac epiſtola, & ex ea ad Atticum ſcripta, quam appellavi proxime, cognoſcitur. Excuſat igitur Cicero officium ſuum, quia litteras ad eum antea non miſerit: oratque & obteſtatur, ut, cum reip. jam ſatisfecerit, incolumitati ſuæ conſulat, amicorumque, quos belli caſus eripuit, deſiderium æquo animo, aut forti ſaltem ferat. In extremo pollicetur ſe omnia facturum ſtudioſiſſime, quæ ſaluti illius, & dignitati conducere arbitrabitur. Cæſare* III. *& Lepido Coss.*

CICERO DOMITIO.

NOn ea res me deterruit, quo minus, poſtea quam in Italiam veniſti, litteras ad te mitterem, quod tu ad me nul-

EPISTOLA XXII. | *In Italiam veniſti*) Ex prælio Pharſalico. IDEM.
DOMITIO) Cn. Domitio Ænobarbo L. F. CORRAD.

Nihi-

Digitized by Google

me nullas miseras: sed quia, nec quid tibi pollicerer, ipse egens rebus omnibus, nec quid suaderem, cum mihimet ipsi consilium deesset, nec quid consolationis afferrem in tantis malis, reperiebam. Hæc quamquam nihilo meliora sunt, nunc etiam atque etiam multo desperatiora; tamen inanes esse meas litteras, quam nullas malui. Ego si te intelligerem plus conatum esse suscipere reip. causa muneris, quam quantum præstare potuisses; tamen, quibuscumque rebus possem, ad eam conditionem te vivendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer. Sed cum consilii tui bene fortiterque susceptI eum tibi finem statueris, quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset, oro obtestorque te pro vetere nostra conjunctione ac necessitudine, proque summa mea in te benevolentia, & tua in me pari, te ut nobis, parenti, conjugi, tuisque omnibus, quibus es, fuistique semper carissimus, salvum conserves, incolumitati tuæ, tuorumque, qui ex te pendent, consulas: quæ didicisti, quæque ab adolescentia pulcherrime a sapientissimis viris tradita memoria, & scientia comprehendisti, iis hoc tempore utare: quos conjunctos summa benevolentia plurimisque officiis amisisti, eorum desiderium si non æquo animo, at forti feras. Ego quid possim nescio, vel potius me parum posse sentio: illud tamen tibi polliceor, me quæcumque saluti dignitatique tuæ conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum, quanto semper tu & studio, & officio in meis rebus fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem tuam, optimam feminam, tuique amantissimam, detuli. Si quid ad me scripseris, ita faciam, ut te velle intellexero. Sin autem tu minus scripseris, ego tamen omnia, quæ tibi utilia esse arbitrabor, summo studio diligenterque curabo. Vale.

Nihilo meliora sunt nunc etiam, atque etiam multo desperatiora) Leg. *Nihilo meliora sunt nunc, atque etiam multo desperatiora*. LAMB.

Parenti) Porciæ, M. Catonis sorori. CORR. *Salvum conserves*) In commodum nostrum: vid. ep. 7, & alibi.

CORTIVS.

Voluntatem ad matrem detuli) Vt Cæsar III. G. B. c. 23. *Hæc re ad concilium delata*; & sic alii sæpissime. Petron. Satyr. c. 125. *Iudicium ad amicos detulit*. INAM.

M. T. CICERONIS EPISTOLARVM AD M. MARIVM ET CETEROS

LIBER SEPTIMVS.

EPISTOLA I.

ARGVMENTVM.

Cneus Pompeius Magnus, iterum consul, in theatri a se exstructi consecratione, ut Pedianus, Plinius lib. VII. cap. 48. Plutarchus, Dio scriptum reliquerunt, ludos dedit. Sed idem Plinius lib. VIII. cap. 7. datos ait in dedicatione templi Veneris Victricis; at Gellius lib. X. cap. 1. in æde Victoriæ dedicanda; quæ controversia ita sedatur, si templum Veneris Victricis cum theatro dedicatum putemus: nam etsi de templo Veneris Plutarchus, ubi de theatro & ludis loquitur; mentionem nullam facit; idem tamen infra Pompeium ait, in campis Philippicis, nocte, quæ prælium proxima antecessit, somniasse, ire se ad theatrum, & Veneris Victricis templum spoliis exornare. Quod autem Gellius Victoriam, non Venerem, appellat, non differre, opinor: existimavit victoriam a Venere Victrice; quoniam utrique cognomen idem esset, Cœligenæ. Itaque Varro lib. IV. de ling. Lat. Hinc, *inquit*, comicus: Victrix Venus vides ne hæc? non quod vincere velit Venus, sed quod vincire, & vinciri ipsa. Victoria ab eo, quod superati vinciuntur: utrique testis poesis, quod & Victoria & Venus dicitur Cœligena. *Ludorum igitur duo genera Pom-*

Digitized by Google

Pompeius dedit, unum in theatro ipso, alterum in circo. Græci αγωνας, id est, certamina, vocaverunt. Certamen autem in theatro vel scenicum erat, vel gymnicum: scenicum Pompeii fuit actione duarum tragœdiarum, Clytæmnestræ Accii poetæ, & equi Trojani Livii Andronici, additis Græcis Osciſque ludis: gymnicum athletæ. In Circo, qui & Hippodromus, & Stadium dictus est, equorum cursus, venationes binæ per dies quinque, in quibus leones quingenti cæsi sunt, pugna elephantorum XX. ut ait Plinius, vel XVIII. ut Dio. Nec vero dissentire quisquam putet aut a Cicerone Plutarchum, & Dionem, quod neque de duabus tragœdiis, neque de ludis Græcis & Osciis, a Cicerone nominatis, mentionem ullam faciunt; aut Ciceronem ipsum a Plutarcho, & Dione, quod musicum certamen, ab ipsis nominatum non appellat: nam & tragœdiæ, & Græci Osciique ludi in scena dabantur: scenicos autem ludos Græci scriptores in Musicum certamen incluserunt: qua de re Pollux libro III. Των αγωνων οἱ μεν γυμναστικοι, οἱ δε καλουμενοι σκηνικοι, ονομασθειεν αν Διονυσιακοι τε, και μυστικοι. *Latine sic*: Certaminum alia quidem gymnastica, alia vero scenica vocata, Dionysiaca, & musica nominari possint. *Obscure ne docet, scenica, & musica idem esse? Sequitur*: Οἱ δε Αττικοι ου ῥαδιως λεγουσιν αγωνας μυστικους, αλλα μουσικης: *id est*: Attici autem non facile dicunt certamina musica, sed musices. *Non igitur Attice locutus est Plutarchus, cum dixit,* αγωνας μυστικους: *nec mirum; natus enim Chæroneæ, Bœotiæ vico; at Dio Attice,* θεαν και μυστικης, και αγωνος γυμνικου. *Idem Pollux paullo post;* Χωρις δε, των μεν σταδιον, των δε θεατρον: *id est*: Loca vero, *inquit*, aliorum quidem stadium, aliorum autem theatrum. *Ludos enim dari solitos vel in stadio, id est, Circo, vel in theatro, significat etiam Varro in proœmio lib. II. Rei Rust.* Manus (*ait*) movere maluerunt in theatro ac circo patresfamiliæ, quam in segetibus ac vineis. *Partes epistolæ quatuor præcipuæ sunt. Prima, gratulatio, quod ludos Marius, omnis leporis expertes, non spectaverit; secunda, ludorum descriptio; tertia, Caninii defensio, ejusque*

tamquam appendix, cupiditas discedendi a judicibus. Postremus excusationis locus est, quia prolixior ludorum narratio fuerit. Annum epistolæ constat esse, quo Pompeius & Crassus alterum consulatum gesserunt.

M. CICERO M. MARIO S. D.

SI te dolor aliquis corporis, aut infirmitas valetudinis tuæ tenuit, quo minus ad ludos venires, fortunæ magis tribuo, quam sapientiæ tuæ. Sin hæc, quæ ceteri mirantur, contemnenda duxisti, & cum per valetudinem posses, venire tamen noluisti, utrumque lætor, & sine dolore corporis te fuisse, & animo valuisse; cum ea, quæ sine causa mirantur alii, neglexeris: modo ut tibi constiterit fructus otii tui, quo quidem tibi perfrui mirifice licuit, cum esses in ista amœnitate pæne solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti, & patefeceristi Seianum, per eos dies matu-

EPISTOLA I.

Mario) Conjicimus hunc esse M. Marium Gratidium, qui fuit Q. Fratris in Asia legatus, quique cum Ciceronibus cognatione erat conjunctus. CORRAD.

Si te dolor aliquis corporis) Vt podagra, epist. 4. hujus libri. ID. *Dolor aliqui*) Sic Victorius & Vatic. & alibi sæpissime restituimus *qui*, pro quo vulgabatur *quis*. (Grævii tamen primus *aliquis*) GRÆV.

Ad ludos) Factos a Pompeio in secundo Consulatu. CORR.

Mirantur alii) Vulgus. ID.

Ex cubiculo) Pro *in*: Cæsar II. B.G. c. 13. infra ep. 18. Et forte Tacitus XIII. Ann. c. 46. CORT.

Ex quo tibi Stabianum perforasti, & patefeceristi Seianum) Quidam legunt *Scianum*: nos nihil immutavimus, etsi veteres codices *Senum*. Puto autem nomina esse locorum. Nam *Stabiæ* collis celebris in agro Campano, laudatus etiam a Galeno in Therapeutica propter casei bonitatem. *Stabiæ* autem oppidum fuisse dicit Plinius, postea que deletum in villas abiisse. Colum. etiam de eo agit in Hortulo, *Stabiæque venustæ*. VICTOR. *Patefeceristi Seianum*) Quæ scriptura esset in Modicæo, olim expositimus; quamvis autem multi multa dicant, a recepta lectione discedendum non puto, nisi aliquid firmius veriusque reperiatur. Existimavi semper nomina esse locorum: nam de *Stabiis* dubitari non potest. Columella etiam in Hortulo mentionem illarum facit; *Fontibus & Stabiæ celebres*. De *Seiano* obscurius est: potest tamen oppidi ignobilis, vel montis nomen esse, a quo etiam Seianus fortasse vocatus sit; qui tantam potentiam apud Tiberium Imp. consecutus est. Nihil tamen nedum certi, quod sine culpa temeritatis affirmari possit: nam ille Seianus a Seio possessore appellatus est. Qui autem *scenam* putant legi debere, meo judicio falluntur: quod facile intelliget, qui σκοπον Ciceronis hujus epistolæ scribendæ acute spectabit. ID. *Et patefeceristi Misenum*) Alii legunt, *patefeceristi scenam*; alii, ut Turnebus, *Senum*, alii *Seianum*, ut est impressum in libris vulgatis; alii *Scianum*, alii ali-

mantina tempora lectiunculis consumseris: cum illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent communes mimos semisomni. Reliquas vero partes diei tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas: nobis autem erant ea perpetienda, quæ scilicet Sp. Mæcius probavisset. Omnino, si quæris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi: conjecturam enim facio de meo. Nam primum honoris causa in scenam redierant ii, quos ego honoris causa de scena decessisse arbitrabar. Deliciæ vero tuæ, noster Æsopus ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret: is jurare cum cœpisset, vox eum defecit in illo loco, Si sciens fallo. Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos. Quid? ne id quidem leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi. Apparatus enim

aliter; ego *Misenum*, non longe discedens ab antiqua scriptura *senum*. LAMBIN. *Patefecisti Seianum*) Prima editio, *seium*: Gruterianus, Medic. Palat. *semm*: & hic præterea ad oram, *senicium*. Pal. alter, *seni nuper eos dies*. Lambinus, *Misenum*, quod si a libris est, valde probo. GRON. *Ex quo tibi Stabianum perforasti*) Ex quo in Stabiano prædio tuo, prope Stabias Campani agri, sepestram fecisti. Io. Fr. Gron. Adde *prospiciendum*, ut sollemne optimis scriptoribus unum verbum ponere, cui alterum intellectu adjungendum. Cæsar I. B. G. c. 28. Ibid. c. 29. init. adde VI. ep. 15. CORT. *Et pref. Seian.*) Nomen vicini prædii, sed unde sit, incertum. Mire etiam in nomine libri variant. CRAT.

Quas tibi ipse ad arbitrium tuum) Sic reperi scriptum in codicibus Memmianis, cum vulgati habeant, *quas tibi ipsi*. LAMB. *Tibi ipse* volumen in membrana descriptum, ubi recentiores codices, *quas tibi ipsi*. Quin autem prior lectio magis sit Tulliana, nemo, opinor, negarit, qui sit diligenter in scriptis Ciceronianis versatus. Nam sic fere Cicero, *me ipse, mihi ipse, a me ipse, te ipse, tibi ipse, a te ipse, se ipse, sibi ipse, a se ipse*. Ac Fenestellam quoque tale apud Ciceronem quiddam observasse, testatur alicubi Seneca. Sic primo de Divinatione: *In templo Herculis valvæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt*. Et secundo: *Dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens*. Ibidem: *Alter mortem sibi ipse conscivit*. Rursus: *A constantia atque a mente, atque a se ipse discessit*. Primo de Oratore: *Ita in judicio capitis pro se ipse dixit*. Secundo: *Virtus autem, quæ vult per se ipsa laudabilis*. Et tertio: *Ut vita se ipse privaret*. Io. RIVIUS.

Sp. Mæcius) Tarpa; fuit censor fabularum & poematum. Vid. Manut. GRÆVIUS.

Æsopus) Tragœdus. CONRAD. Vid. Manut.

Vox eum defecit) Iam senem, qui juvenis non sæpe Ajacem eligebat, in qua magna voce erat utendum. CONR.

Si sciens fallo) *Si sciens fallo, qui me despicit, salva urbe, arceque, bonis ejiciat, ut hunc lapidem*. Hoc enim erat carmen jurantis per Iovem lapidem. IDEM.

Quid? ne id quidem leporis habuerunt) *Quid? quod ne id quidem leporis habuerunt*, emendavit Rivius multos abhinc annos: cujus judicium probamus; nam libri vulgati habent, *quid? ne id quidem*, &c. LAMB. Videtur scribendum, *qui ne id quidem leporis hab uerunt*: VASIN. Lambinus obsecutus

enim ſpectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito, quin animo æquiſsimo careueris. Quid enim delectationis habent ſexcenti muli in Clytæmneſtra? aut in Equo Trojano craterarum tria millia? aut armatura va-

judicio Rivii introduxit, *quid*, *quod ne id quidem leporis hab.* quam quidem ſcripturam in nullo noſtrorum offendi. Guilielmius ex conjectura ſananduin ſumebat hoc modo, *qui ne id quidem*. Sagacior omnino mihi Rivius. GERHARD. Sed omnes vetuſti codices huic lectioni adverſantur. Guilielm. conjiciebat: *Qui ne id quidem*; quæ & Fulvii Vrſini ſententia eſt; quam ſuſpicionem confirmat meus primus, in quo ſcribitur: *Qui ne quidem leporis habuerunt, quod ſolent mediocres ludi.* Non ſollicito vulgatam, præſertim cum eam quoque ſtabiliat Amſtelodam. & Mentel. Ex veſtigiis tamen mei libri perantiqui non abſurde colligas Ciceronem ſcripſiſſe: *Qui ne quidem leporis habuerunt, quos ſolent mediocres ludi*; *leporis* antiqua ſcribendi ratione, ut *omnis*; quod cum alii acceperunt pro ſecundo caſu, interſeruerunt illud *id*, & *quos* mutarunt in *quod*. GRÆV. *Noſti enim reliquos ludos, qui ne quidem leporis habuerunt, quod ſolent mediocres ludi*) Vix credibile eſt voces ſic in MSis poſitas tot conjecturis & ab multo tempore obnoxias fuiſſe, & quidem talibus, quæ viderentur certare in deferenda fide vetuſtæ lectionis. Nam quid aliud hic latet, niſi quod toties docuit Victorius in antiquiſſimo exemplari factas fuiſſe eliſiones vocalium, ut lib. V. *imminutaſt*, pro *imminuta eſt*: ut ipſe Gebhardus XV. 18. in eo ſic cognoſcit poſitum *moleſteſt*, pro *moleſta eſt*. Itaque lege, *qui neque idem leporis habuerunt*. Adde ad lib. IX. ep. 20. IA. GRON.

Sexcenti muli) Agamemnonis, veluti capta Troja redeuntis. CONRAD.

In Equo Trojano) Tragœdia Livii Andronici. GRÆV.

Craterarum tria millia) Ioſephus Scaliger, vir ingenio & doctrina excellens, pro *craterarum t. m.* reſtituit *arcerarum t. m. Arcera* autem, genus eſt vehiculi, ut docent Varro, & Nonius, & alii. LAMBIN. *Craterarum*] Quid crateræ in equo Trojano? Forte ut heroes Achivi in iſto carcere lætius ſe iis invitarent, aut, ne capta Troja, cum diis eſſet libandum, crateras deſiderarent? Nugæ. Præterea equus Trojanus nulla præda fuit onuſtus. Ioſephus Scaliger legi volebat *arcerarum*: quod laudat Lambinus. Sed quis credat currus equo fuiſſe incluſos? Aut in illa fabula tot plauſtra ruſtica ex tabulis compacta, quibus ſenes & ægroti vectabantur, fuiſſe producta, quæ quotidie Romæ, & in agris videbant? Rara & inuſitata in ludis iſtis exhibebantur ſpectanda, non vulgaria. Prim. Græv. *creterarum*, Amſtelodam. *crateraruin*, lege, *cetrarum*. Cetræ ſunt clypei exſecti ex corio elephantino, quibus variæ gentes utebantur, Hiſpani præcipue, & Afri, aliique. Hinc *cetratæ cohortes* apud Cæſ. cetris armatæ. Hæ *cetræ* quoniam tum temporis raræ erant Romæ, tantam vim earum ſecum advexit Pompeius, ut omnes ex Equo Trojano Livii Andronici prodeuntes tali clypeo fuerint inſtructi, quod magnificentiam fabulæ auxit. Sic Suetonius narrat de novo atque inaudito ſpectaculi genere, quod excogitavit Caligula, in ejus vita c. 12. *Per hunc pontem ultro citroque commeavit, biduo continenti. Primo die phalerato equo, inſigniſque quercea corona, & ſecuri, & cetra, & gladio, aureaque chlamyde.* Curt. lib. III. de Barcanis: *Armati bipennibus levibuſque ſcutis, cetræ maxime ſpeciem reddentibus.* In Suetonii libris vulgo ſcribitur *& cetera*. Ignoratio vocis rarioris has mendas peperit. Hæc mea de hoc loco eſt ſententia, quam ſpero doctis & acutis viris me probaturum. GRÆV. *Creterarum*) Variæ iſtæ ſcripturæ hoc quidem loco inde ortæ ſunt, quod jam olim *Creteras* & *Craterras* dicebant a *Cratere*: vide Feſtum p. 102. & Nonium Marcel-

varia peditatus, & equitatus in aliqua pugna? quæ populárem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attuliſſent. Quod ſi tu per eos dies operam dediſti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit, næ tu haud paullo plus, quam quiſquam noſtrum delectationis habuiſti. Non enim te puto Græcos, aut Oſcos ludos deſideraſſe: præſertim cum Oſcos ludos vel in ſenatu noſtro ſpectare poſsis: Græcos ita non ames, ut ne ad villam

cell. c. 15. Iſidor. XX. Orig. c. 5. Et Nonius quidem inter prædam Sybaritanam *crateras* recenſet. In Pompis autem illas prælatas eſſe, nullum eſt dubium, etſi parum haberent delectationis. Antequam Equus Trojanus fabula luderetur, tria millia crateratum ſpectare parum juvabat. Et ſic vulgata lectio bene habet; etſi hoc loco, quam minime poſſum, improbo factum Cl. Cellarii, qui ex doctiſſima & acutiſſima Grævii conjectura receperat *cetrarum*. Cort.

Equitatus in aliqua pugna) Scrib. *Equitatus ut in aliqua pugna*. Lambin. Pro *aliqua* videtur legendum *Iliaca*, vel *Attica*, vel aliquid tale, ut recte Anton. Auguſtinus conjecit. Vrsin.

Græcos aut Oſcos) Nam hos quoque Pompeius dedit ſua quoſque lingua. Similiter Brutus prætor XVI. Att. 5. *Commiſſione Græcorum frequentiam non fuiſſe*. Sueton. Oct. 45. *Nullique Græco certamini interfuit, quo non, &c.* Sueton. Iul. XXXIX. *Ludos regionatim urbe tota, & quidem per omnium linguarum hiſtriones*. Oſci vetus gens Campaniæ, & vicinæ regionis. Tacit. IV. Ann. 14. *Oſcum quondam ludicrum leviſſimæ apud vulgum oblectationis, quas alicquin Atellanas vocant*. Liv. VII. 2. & *Atellanum exodium* Suet. Tib. XLV. Cal. XXVII. Galb. XIII. I. Fr. Gron.

Cum Oſcos ludos vel in ſenatu veſtro ſpectare poſſis) Ita eſt in Pal. pr. Vaticano, editione Victorii: *veſtro* quidem, pro quo vulgo *noſtro* Gruter. & alter Pal. poſtrema vero ita concipiunt: *Græcos vero ita ames*: vulgo: *Græcos vero ita non ames*. Gebhard. *Oſcos ludos vel in ſen. noſtro ſp. p.*) Non videtur hic Cicero jocari in Senatorum Arpinatium linguam Oſca miſtam, quæ Manutii eſt ſententia: ſed in ſenatum Romanum, qui inconſtantia, levitate, de qua tot locis Cicero conqueritur, adulatione Pompeii & Cæſaris, ſæpe prudentibus viris riſum excitabat, aut æque ſe ridiculum præbebat, ac exodiarii, ſive Oſcorum ludorum hiſtriones. *Oſci* enim *ludi*, qui & *Atellanæ* dicuntur, ut dudum oſtenderunt viri docti, unice comparati erant ad riſum ciendum. Vnde Iuvenal. Sat. VI.

Vrbicus exodio riſum movet Atellanæ.

Vbi vetus interpres: *Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, ut quidquid lacrymarum atque triſtitiæ coegiſſent ex tragicis affectibus, hujus ſpectaculi riſus detergeret*. Nimirum *Oſci ludi*, ſive *Atellanæ* Belgis *eene kluchte*, Gallis *une farſe*. Meus optimus liber legit *in ſenatu ſine noſtro*: alii vero ſcribunt *in ſenatu veſtro*; & ſic quidem etiam Amſtelodam. Vtrumque infartum eſt. Scriptura mei libri eſt antiquiſſima; poteſt tamen etiam *noſtro* ferri. Grav. *Vel in ſenatu noſtro*) Arpini (unde ortus erat Cicero & ab inimicis *municeps Arpinas* vocabatur) inter decuriones ubi erant reliquiæ Oſcorum, non quod in ſenatu agerentur fabulæ, ſed quia ei conſilio interveniebant Oſci, hoc eſt Oſcorum poſteritas, (homines in veterum Oſcorum ſedibus habitantes.) Ipſam eorum conſultationem de rebus non magnis *ludos* vocat. I. Fr. Gron.

Græcos vero ita ames) Sic omnes vulgati, quaſi ironice dictum ſit, ſed elegantius in antiquis, *ita non*

villam quidem tuam via Græca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contemseris? in quibus ipse Pompeius confitetur se & operam, & oleum perdidisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat: sed quæ potest homini esse polito delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestia lania-

ames, id est, tam infenso odio prosequare; tam longe sis ut φιλελλην jure dicaris. Qua & alibi locutione utitur, ut in II. de Fin. *Atqui reperiemus ασωτους, primum ita religiosos, ut edant de patella: deinde mortem ita non timentes, ut illud in ore habeant, &c.* Tantum, inquit, longe es ut *Græcos* ames, ut omnia quæ ejus gentis nomine appellantur, ferre non possis, adeo ut ne ad villam quidem tuam Græca via ire velis. VICTOR.

Ad villam quidem tuam via Græca) Locus elegans. Erat ibi viæ publicæ pars, quæ vocabatur via Græca, octo stadiorum, quam Hercules muniisse credebatur. Eam vitabat Marius, quod quacumque de causa parum commoda esset. Id calumniatur lepide Cicero, quasi id faceret odio Græcorum. I. FR. GRON.

Qui gladiatores contemseris) Non intelligit gladiatorios ludos: sed & hic jocus est Cicerone dignus. Tu qui contemsisti Clodium cum suis gladiatoribus, & mihi semper contra illius vim præsto fuisti, nunc delecteris athletis. *Gladiatores* etiam Ciceroni nonnumquam dicuntur homines audaces ac feroces, quorum opera mali cives utebantur ad bonos vexandos, & exagitandos, si nollent eorum obsequi cupiditatibus. GRÆVIVS. Recte quidem Græv ius, sed notandum est, gladiatores habitos quoque fuisse a veteribus athletas, verum graviorum certaminum, ut describit Dionys. Halicarnass. lib. VII. cap. 72. in pompa ludorum: Μεθ' οὓς οι των αθληματων, inquit, (ηκολουθουν) αγωνισαι των τε κουφων και των βαρεων, το μεν ὁλον σωμα γυμνοι, το δε περι την αιδω κεκλημενοι. *Post hos* (sequuntur) *athleticorum certaminum certatores tum leviorum, tum graviorum: illi quidem toto corpore nudi, hi vero pudenda operti certant.* Vbi statuuntur duo athletarum genera, unum quidem leviorum certaminum, qui proprie athletæ, alterum graviorum, qui gladiatores. Atque ita, puto, patet, cur Cicero dicat Marium non desiderare athletas, quorum certamina erant leviora quam gladiatorum, cum vel ipsos gladiatores contemserit. VERHVG.

Oleum) Vsurpatum loco proverbium. Nam athletæ *oleo* perungebant corpora. CONRAD.

Venationes) Leonum CCCCC IDEM.

Sed quæ potest homini esse polito delectatio) Vetusti omnes codices, ut nos scripsimus, *homini esse polito* Latina voce habent. Frequens autem est apud hunc auctorem hæc elegantes homines significans elegans dictio, ut etiam apud Lucretium candidissimum & facundissimum Romanæ linguæ scriptorem:

——— *quamvis doctrina politos*
Constituat pariter quosdam, tamen &c.

VICTOR. *Homini esse polito*) Medicæus sane liber, & Petrarchæ manu (ut putant) scriptus, hanc lectionem retinent, quæ non video cur rejici debeat: est enim elegans & huic loco valde accommodata. Tantæ autem hi apud me auctoritatis sunt, &, nisi fallor, apud alios propter fidelitatem erunt, ut testimonio duorum illorum magis credam, quam reliquorum omnium. II. etiam de Orat. 194. Cicero hac voce usus est: vel quod ipsum Oratorem *politum* esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: Græci, ut opinor, hujusmodi homines χαριεντας appellant. Aristot. lib. I. de Vita & Moribus, ubi de vita beata differit, inquit: Τω δε ευδαιμονιαν, και οι πολλοι, και οι χαριεν-

Digitized by Google

laniatur, aut præclara beſtia venabulo tranſverberatur? quæ tamen, ſi videnda ſunt, ſæpe vidiſti: neque nos, qui hæc ſpectavimus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit, in quo admiratio magna vulgi atque turbæ, delectatio nulla exſtitit: quin etiam misericordia quædam conſecuta eſt, atque opinio ejuſmodi, eſſe quamdam illi beluæ cum genere humano ſocietatem. His ego tamen diebus, ludis ſcenicis, ne forte videar tibi non modo beatus, ſed liber omnino fuiſſe, dirupi me pæne in judicio Galli Cani-

pertes λαγνείας. Felicitatem & multi, & politi homines deligunt. IDEM. *Hoſtia, politiſco*) Vetuſtus liber habet *polito*; quem Græci vocant χαριεντα. URSINUS. *Quæ poteſt homini eſſe polito delectatio*) Ita Victorii editio, ac Vaticanus codex. Pal. alter *polictio*: reliqui, ut & primus & Grut. *politico*: quod hic a Cicerone ſcriptum eſſe, decem Manutiis juratis non accredam. GERHARDUS. *Polito* etiam in meo fidiſſimo codice reperitur. GRÆV.

Qui hæc ſpectavimus) Liber pr. Græv. Grut. Amſtelodam. & Stewech. *qui hæc ſpectamus*, non fruſtra. IDEM.

Extremus elephantorum dies) Dion lib. XXXIX. magnificentiam & apparatum horum ludorum copioſiſſime narravit: multaque de *elephantis*, & de miſericordia, quæ in animis vulgi exorta eſt, diſputavit. Quod autem Cicero inquit, *venationes binæ per dies quinque*, Dion tradit, quingentos leones quinque diebus ferro abſumtos eſſe. VICTOR.

Delectatio nulla exſtitit) Grut. *adſtitit*: Pal. alter *exsit*: ut apud Naſonem in Fabula Alcyones: *Quæ pars admonet abſtit*. GERHARD.

Quin etiam miſericordia quædam conſecuta eſt) Elephantis oculos ad cælum tollentibus, & quaſi eum Diis querentibus, fidem ſibi in Africa datam non ſervari. Si modo vera ſunt quæ ſcribit Dion. CONRAD.

His ego tamen diebus, ludis ſcenicis, ne forte) Nullam varietatem inveni in priſcis codicibus: quid tamen repente, dum hæc ſcriberem, in mentem venerit, libet exponere: lectores ipſi, an penitus explodendum ſit, judicabunt. Vereor, ne duæ illæ dictiones *ludis ſcenicis* vacent, & Ciceronis non ſint, ſed declaratio quondam fuerint prioris illius partis, quæ poſtea ab imperitis librariis temere huc inculcata ſit, neque Ciceroni ad Marium ſcribenti id ſignificare neceſſe erat: non enim ille ignorare poterat, qui illi dies eſſent. Verum, quemadmodum diximus, tenuis hæc ſuſpicio; nec aliquid immutandum, niſi ita doctioribus viſum fuerit, cenſeo: potuit enim hoc addere, adhuc magis ſignificare volens infelicem conditionem ſuam: qui dum alii ludis oblectarentur, & a curis ſollicitudinibuſque animum reficerent, in rebus moleſtis odioſiſque implicatus eſſet. Mentionem fecit horum ludorum Cicero in Orat. contra L. Piſonem: *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi: quales non modo numquam fuerunt, ſed, ne quomodo fieri quidem poſſhac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari.* Quem locum ſic interpretatus eſt Pedianus: *Cn. Pompeii ludos ſignificat, quibus theatrum a ſe factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in circo.* VICTOR. Cum ludi ſcenici eſſent. Livius XXXII. c. 26. Eadem appoſitione Sall. Iug. c. 38. De *Scena*, unde hi ludi nominati, vide Serv. ad I. Æn. v. 168. Originem eorum præclare deſcripſit Livius VII. c. 2. quem vide. CORT.

Sed nec libet omnino fuiſſe) Sic legendum, non ut vulgo, *ſed ne liber*,

Caninii, familiaris tui. Quod si tam facilem populum haberem, quam Æsopus habuit, libenter mehercule artem desinerem, tecumque, & cum similibus nostri viverem. Nam me cum antea tædebat, cum & ætas & ambitio me hortabantur, & licebat denique, quem nolebam non defendere; tum verò hoc tempore vita nulla est. Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto: & cogor nonnumquam homines non optimè de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quæro causas omnes aliquando vivendi arbitratu meo; teque, & istam rationem otii tui & laudo vehementer & probo: quodque nos minus intervisis, hoc fero animo æquiore, quod, si Romæ esses, tamen neque nos lepore tuo, neque te (si qui est in me) meo frui liceret, propter molestissimas occupationes meas: quibus si me relaxaro (nam ut plane exsolvam, non possiulo) te ipsum, qui multos annos nihil aliud commentaris,

bet, &c. nisi quis malit ita legi, *sed ne liber quidem omnino fuisse*: vel sic, *sed liber omnino non fuisse*; sed hic operæ omiserant olim particulam *nec*. Non celabo lectorem tamen, in plerisque libris MSis ita legi, *sed liber omnino fuisse*! quæ scriptura fortasse nihil habet vitii, ut ita hic locus explicetur. Ne videat tibi non modo fuisse beatus, sed vel liber omnino fuisse: subintellige, ne videat. Id est, Vt scias me non modo beatum non fuisse, sed ne liberum quidem. Iudicent eruditi. LAMBIN. *Sed liber omnino fuisse, dirupi me pene*) Rectissime sic Pall. duo, Grut. Stew. editio Victorii. Ego quidem hujus lectionis longe aliam sententiam video, quam non potuisse venire in mentem Lambino, demiror: vulgatum est: *Sed ne liber omnino fuisse, dirupi pene me*. GERNARD.

Artem desinerem) Suet. Tib. XXXVI. *Sed deprecantibus, ac se artem desituros promittentibus veniam dedit*. Gell. XV. c. 16. *Cum jam natu grandis artem athleticam desiisses*. GRÆV.

Vita nulla est) Nullus præclarus & gratus vivendi modus. Quinctil. Declam. XIV. c. 5. Tacit. I. Ann. c. 9. Ter. Phorm. A. II. Sc. II. v. 16. *Nulla* ut mox epist. 3. *Nullus Imperator*. CORT.

Neque enim fructum laboris ex his exspecto) Non affirmarim cujus culpa mendum hoc natum sit: incuria certe commissum est, & pro *exspecto* Medicæus codex vetere scriptura fere habet *exspecto* (quamvis hoc in loco *exispecto* mendose habeat) quemadmodum non multo post *exolvam*, & in epistolis Q. Ciceronis ad M. Fratrem *exsilui* gaudio, & a me jampridem ex meo codice sublatum erat, quemadmodum aliud etiam septimo ab hoc versu: deleri enim debet vox illa *id*. VICTOR. *Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto*) Ita Victorius, & Vaticanus codex: Pall. tamen bini, Grut. prima editio, quinque Guilielmii super hoc loco consulti, *fructus ullum laboris ex his peto*: vulgo *laboris exspecto*. GERNARD.

Nonnumquam homines) Vt Vatinium. CONRAD.

Rogatu eorum) Vt Cæsaris, & Pompeii. INDEX.

Et te ipsum quidem, qui multos annos nihil

tis, docebo profecto, quid sit humaniter vivere. Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta & tuere, ut facis, ut nostras villas obire, & mecum simul lecticula concursare possis. Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quam soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te; quod me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid hujusmodi scriberem, quo minus te prætermisisse ludos pœniteret. Quod si adsecutus sum, gaudeo: sin minus, hoc me tamen consolor, quod posthac ad ludos venies, nosque vises, neque in epistolis relinques meis spem aliquam delectationis tuæ. Vale

EPISTOLA II.

ARGVMENTVM.

Emere M. Marius nescio quæ bona cupiebat, quæ Cicero

nihil aliud commentaris, docebo) Sic legerem, *Id ipsum, quod multos annos nihil aliud commentor, re docebo, &c.* nam varie hic legitur. CORRAD. *Non postulo: te ipsum, qui id multos annos nihil aliud commentaris docebo*) Accepi hanc lectionem ex editione Victorii, & cod. Vaticano, utpote rectissimam & elegantissimam. Pall. duo, Grut. tres Guilielm. *& te ipsum quidem, quod multos annos, &c.* ceterum primus, ac Gruter. *commentates*. Pal. alter *commentere*, a manu secunda: vulgatum est, *non postulo, te ipsum quidem qui multos, &c.* GEBHARD. Victorius tamen jubet delere *id*; neque sane in ullo librorum, quos ego evolvi, conspicitur; & turbat sensum & omnino debet abesse. Meus prim. & Amstelodam. *& ipsum, quod multos annos nihil commentates*. Si *id* tantum deleatur, meo quidem judicio recte se omnia habent. GRÆV.

Quid sit humaniter vivere) Hoc est, ita vivere ut deceat hominem elegantem, & litteris humanioribus deditum. Plauto est, *Musice ætatem agere*. Sic Maximus Tyrius μουσικὸς λόγος, & *homines μουσικους* vocat, qui Latinis sunt politi, elegantes. IDEM.

Tu mihi imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta) Sic melius ex Gruteriano & Stewech. nam Pal. tert. ac vulgo, *tu modo istam &c.* Paullo statim post edidi, *& mecum simul lecticula concursare*, cum vulgo exstet *circumcursare* ex Pall. duob. Gruter. editione Victorii ac omnium antiquissima Veneta. Pal. tamen alter stabilit talem lectionem, *& mecum nostra simul lecticula concursare*. GEBHARD. *Tu modo istam imbecillitatem*) Cum hanc lectionem vulgatam tueantur non commodior solum sensus, sed & omnes mei aliorumque libri, non ausus sum eam immutare cum Gebhardo, auctoritate tantum duorum codicum, non antiquissimorum, Gruteriani, & Stewechiani. GRÆV.

Et mecum simul lecticula concursare) Ad Q. Fratrem: *Marium autem nostrum in lecticam mehercule conjecissem*. Sed etiam quod hic Cicero inquit: *Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuæ*; eodem loco ad Quintum idem traditur: *Sed hominem infirmum in villam apertam, ac ne rudem quidem etiam nunc, invitare nolui*. VICTOR.

Epi-

cero, & alii, hereditate relicta poſſidebant: eam curam Ciceroni per litteras dederat; & ſimul condemnato Planco Burſa, ejus inimico, gratulatus erat. De Marii negotio primum jocatur Cicero; deinde ſe diligenter curaturum confirmat. De Burſa, rem non mediocri gratulatione dignam eſſe ſignificat: præterea, calere judicia, novas leges ferri: utriſque ſe vehementer diſtineri. Scripta Ser. Sulpicio, M. Marcello Coſſ. nam T. Munatium Plancum Burſam, de cujus damnatione in hac epiſtola fit mentio, damnatum ait Dio; cum primum exiit magiſtratu, id eſt, tribunatu pleb. quem geſſit Pompeio Magno tertium conſule: quem ſecuti conſules ſunt Sulpicius & Marcellus. Neque vero hoc ſolum conſtat, ſcriptam eſſe hanc epiſtolam Sulpicio & Marcello Coſſ. ſed illud etiam, primis fere diebus ejus anni, ante, quam ſenatus Ciceroni Ciliciam provinciam decreviſſet: nam extremo Aprili menſe, aut ineunte Majo, ab urbe diſceſſit ut in provinciam iret: quod indicant epiſtolæ ad Attic. lib. V. at, cum has ad Marium dedit litteras, nondum ei decreta provincia fuerat: nec tamen ea decreta ſtatim diſceſſit: quo argumento, & magis etiam damnatione Burſæ, quam Dio, ut dixi, confert in primos anni dies, videor poſſe confirmare ſcriptam epiſtolam paucis diebus poſt initum a Sulpicio & Marcello conſulatum.

M. T. C. M. MARIO S. D.

MAndatum tuum curabo diligenter. Sed homo acutus, ei mandaſti potiſſimum, cui expediret illud venire quam plurimo. Sed eo vidiſti multum, quod præfiniſti, quo ne pluris emerem. Quod ſi mihi permiſiſſes, qui meus amor in te eſt, confeciſſem cum coheredibus: nunc, cum tuum pretium novi, licitatorem potius apponam, quam illud

EPISTOLA II.

Sed eo vidiſti multum) Hoc eſt, in eo magis ſapuiſti. Vide Manut. GRÆV.

Quo ne pluris emerem) Quo pretio non pluris æris pretio emerem: *quo a pluris* pendet: ut *plus uno*, de quo Gronov. ad Liv. V. cap. 30. Plaut. Menæchm. *Ego tibi redimam bis tanto pluris pallam*. CORT.

Licitatorem) In vetere libro legimus *illicitatorem*: ut fortaſſe legendum ſit, *illi licitatorem*. CORRADVS.

In licitatorem potius ponam) Sic Pal. pſ. at-

Digitized by Google

lud minoris veneat : ſed de joco ſatis eſt . Tuum negotium agam , ſicuti debeo , diligenter . De Burſa te gaudere certo ſcio : sed nimis verecunde mihi gratularis . Putas enim , ut ſcribis , propter hominis ſordes minus me magnam illam lætitiam putare . Credas mihi velim , magis me judicio hoc , quam morte inimici lætatum . Primum enim judicio malo , quam gladio ; deinde gloria potius amici , quam calamitate . In primisque me delectavit , tantum ſtudium bonorum in me exſtitiſſe contra incredibilem contentionem clariſsimi & potentiſsimi viri . Poſtremo , vix veriſimile formaſſe videatur , oderam multo pejus hunc , quam illum ipſum Clodium . Illum enim oppugnaram , hunc defenderam :

pr. atque editio Victorii : alter vero , *in licitatore potius ponam* . Gruterianus , *in licitationem potius ponam* ; ſicut & editio priſca . Editum eſt , *licitatorem potius apponam* . GEBHARD. *Licitatorem potius apponam*) Optima hæc eſt lectio veterum editionum . Subornabo , inquit jocans , potius emtorem fictitium , qui pretium in auctione extendat , ne vilius vendatur , quam tu præfiniiſti . Lib. III. de Offic. *Tollendum eſt igitur in rebus contrahendis omne mendacium , non licitatorem venditor , nec qui contra ſe licetur , emtor apponat* . Lib. III. in Verr. *Appoſitus erat Venuleius quidam qui emeret : is liceri non deſtitit* . Sic & in aliis locis dixit *apponere accuſatorem , apponere prævaricatorem* , pro immittere , ſubornare , ut in Anton. *Jam veteres R. C. ne , quod eſt turpiſſimum , prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar* . MSi corrupte , *inlicitatorem ponas ponam* , quos ſequuti ſunt perperam Victorius & Gebhardus . Corradus conjiciebat , *illi licitatorem potius apponam* . BERN. RVTIL. *Mihi licitatorem potius apponam* . GRAV. *In licitatorem potius ponam*) Hanc primam vocalem ſic præpoſitam cum habeant quoque ſcripti libri omnes , non eſt noſtrum faſtidire . Puto autem eſſe tres lineas numerandi III, cum ſignificet *tertium licitatorem* . IAC. GRON. ſubornabo (jocatur) qui licitando pretium extendat , ne vilius vendatur . CELLAR.

De Burſa te gaudere certo ſcio) T. Munatio Planco Burſa , ep. 18. lib. XII. CORRAD.

Quam calamitate) Vt Milonis exſilio. IDEM , Mihi vero hæc ad *inimicum* pertinere videntur : quaſi Cicero magis *gloria amici* , quam *calamitate* lætetur . Cujus generis Syllepſis eſt Ciceronis in Bruto p. 188. *Exiſtimabatur bene Latine , ſed litteras neſciebat* : pro eo , quod eſſet *latine ſcire* . Tac. XIII. Ann. c. 46. ubi vide doctiſſimos viros Mercerum , Gruterum , & Gronovios . CORT.

Clariſſimi & potentiſſimi viri) Pompeii . Nam Craſſus multo ante contra Parthos erat profectus . CORRAD.

Illum opp. . . , hunc defend.) Pronomina iſta verſo ordine ad præcedentia referri ſolent , ut Quinctil. XII. Inſt. c. 10. Sed poſtquam Cicero penes ipſa Nomina *hunc* & *illum* vitandæ ambiguitatis cauſa poſuerat , tanto facilius illi licebat *illum* ad proximius , & *hunc* ad remotius referre , quod & aliis ſine tali cauſa licitum fuiſſe videmus . Plinius I. epiſt. 20. Prudent. Cathemer. Hymn. II. v. 39. Iuſtin. XXII. cap. 3. Cic. pro Sex. Roſcio Com. c. 2. adde ibi, & aliis citatos Gronov. III. Obſerv. c. 16. Sanct. II. Minerv. c. 9. & ad illam p. 236. Perizonium . CORT.

Cum

ram: Et ille, cum omnis resp. in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectavit; nec sua sponte, sed eorum auxilio, qui, me stante, stare non poterant: hic simiolus, animi causa, me in quem invehereretur delegerat: persuaseratque nonnullis invidis meis, se in me emissarium semper fore. Quamobrem valde jubeo gaudere te: magna res gesta est: numquam ulli fortiores cives fuerunt, quam qui ausi sunt eum contra tantas opes ejus, a quo ipsi lecti judices erant, condemnare. Quod feciſſent numquam, nisi iis dolori meus fuisset dolor. Nos hic in multitudine, & celebritate judiciorum, & novis legibus ita distinemur, ut quotidie vota faciamus, ne intercaletur, ut quam primum te videre possimus.

EPISTOLA III.

ARGVMENTVM.

Vituperatorum quorumdam voces, discessum ejus a civili bello reprehendentium, iniquo animo ferebat: causam igitur exponit, cur devicto acie Pharsalica Pompeio in patriam redire maluerit, quam vel bellum renovare, vel capere tamquam exsilio locum, vel mortem sibi consciscere voluntariam. Scripta post bellum Africanum, ut Iubæ regis mentio declarat, Cæsare III. *& Lepido Coss.*

M. CI-

Cum omnis respublica in meo capite discrimen esset habitura) Lambinus legit, *aditura*; & sic extare in vetere codice margo ejus editionis affirmat; alii tamen libri omnes, quos Victorius, Manutius, Gebhardus, ego consului, præ se ferunt *habitura*, Præstaret tamen *aditura*, si veteres libri subscriberent. GRÆV.

Eorum auxilio) Gabinii, Pisonis, & aliorum. CORRAD.

Emissarium) Nam Ciceroni diem & dicturum ostenderat. IDEM. *Se in me emissarium semper fore*) Se suborna-tum esse, ut semper me infestaret, & injuriis afficeret; lib. VIII. ep. 8. *Et præterea de vi reus a quodam emissario Titii factus est*. GRÆV.

Nos hic in multitudine & celebritate) Legendum fortasse est: *Nos hic multit. & crebritate*, &c. LAMBIN. *Nos hic in mult. & celebritate judic.*) Ita emendavit & edidit Victorius, assentitur Vaticanus (& Græv. prim.) Vulgo *in* omittitur. GEBHARD.

Et novis legibus) A Pompeio tertium Cos. latis. CORR.

Ne intercaletur) Mensis & tempus prorogetur. IDEM.

EPI-

M. CICERO M. MARIO S. D.

PErsæpe mihi cogitanti de communibus miseriis, in quibus tot annos versamur, & (ut video) versabimur, soler in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una: quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam a. d III. Idus Majas, Lentulo, & Marcello consulibus, cum in Pompeianum vesperi veniſſem, tu mihi sollicito animo præſto fuiſti. Sollicitum autem te habebat cogitatio cum officii, tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebare, ne officio deeſſem: ſi proficiſcerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidiſti profecto

EPISTOLA III.

IN mentem venire illius t.) Res & negotium *illius temporis*. Alii putarunt Genitivum poni pro Nominativo, quos refutat L. Valla I. Eleg. c. 15. adde Sanctium IV. Minerv. c. 4. p. 678. qui intelligit *mentionem* vel *recordationem*: & Linacrum VI. p. 386. CORT. Sc. recordaro. Quod gloſſema alii adſcripſerunt textui, non ſatis caute. FVNC.

Lentulo & Marcello conſulibus) Qui temporibus his per notas *Conſulibus* ſcribunt, duobus *ss* uti conſueverunt, atque ita ſcribere *Coss.* quos non reprehendo: ſcio enim hunc morem ſcribendi veterem eſſe. In veteribus tamen codicibus, & in lapidibus priſcis, qui ſuperioribus ſeculis ſcripti ſunt; *Cos*, ſæpe legi. Medicæus codex hic *Cos.* habet. Antiquus Florentiæ lapis eſt, in quo hoc nomen eodem pacto ſcriptum invenitur,

TI. CÆSARE TERT. GERMANICO CÆSARE ITER. COS.

Continet autem quædam quæ ad hiſtoriam pertinent, & ſane cognitu indigna non ſunt. De quo eo libentius mentionem feci, quod qui ea quæ in lapidibus leguntur in volumen redegerunt, & Epigrammata antiquæ urbis inſcripſerunt, truncum illud, lacerumque adpoſuere: in privata autem domo parieti adfixum eſt, non longe a porta, quam Divi Galli vulgo appellant. Quod autem ita in multis lapidibus ac vetuſtis libris ſcriptum ſit, culpa fabrorum librariorumque factum eſt; nam veram illam incorruptamque antiquitatem melius noſtri homines reddunt, ſi Quinctiliano credimus, qui primo libro inquit; *Et Conſules geminata eadem littera s s legimus*. Quoniam autem ea quæ ſequuntur Quinctiliani verba mendum continent, non patiemur ipſum amplius hunc locum inquinare, præſertim cum poſſimus ſatis tuto (niſi fallor) illum delere. In cunctis codicibus legitur: *Et Suburra cum tribus litteris notatur* b, *tertiam oſtendit*: cum legi debeat, *c tertiam*. Qui, inquit doctiſſimus rhetor, per notas *Suburra* ſcribunt, cum tribus primis litteris totum nomen intelligi velint, non *b* tertiam, ſed *c* ſcribunt. Quod ſane mirum, cum *c* in hac voce *Suburra* non ſit. Differit autem de illis quæ ſcribuntur aliter atque enunciantur. Ita autem, ut nos caſtigavimus, legi debere, oſtendit doctiſſimus Varro lib. V. de lingua Latina ad Ciceronem: *Sed ego a paga potius Succuſano dictam puto Succuſam, nunc ſcribitur tertia littera* c, *non* b. Qui etiam hujus rei rationem reddit, quod antiquitus *Succuſa* appellata ſit: quamvis autem poſtea nomen variatum eſſet, ratio tamen illud ſcribendi permanſerit. VICTOR.

Sollicitum te habebat) Sollicitus fuiſti in cogitatione. CORT.

Ne officio deeſſem) Erga Pompeium & optimates. GRAEV.

Solu-

cto me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu: pudori tamen malui famæque cedere, quam salutis meæ rationem ducere. Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quæ ibi offendi, quo veneram. Primum neque magnas copias, neque bellicosas: deinde, extra ducem, paucosque præterea (de principibus loquor), reliqui primum in ipso bello rapaces; deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem: maximum autem æs alienum amplissimorum virorum. Quid quæris? nihil boni præter causam. Quæ cum vidissem, desperans victoriam, primum cœpi suadere pacem, cujus fueram semper auctor; deinde, cum ab ea sententia Pompeius valde abhorreret, suadere institui, ut bellum duceret. Hoc interdum probabat, & in ea sententia videbatur fore; & fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna cœpisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus nullus imperator fuit. Signa tirone & collectitio exercitu cum legionibus robustissimis contulit: victus turpissime, amissis etiam castris, solus fugit. Hunc ego belli mihi finem feci, nec putavi, cum integri pares non fuissemus, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit, aut in aliquas insidias

Salutis m. rat. ducere) *Ducere* proprium rationibus, ut optime ostendit Gronov. II. Observ. c. 10. Supra V. ep. 20. *inire rationem* dixit. Cort.

In oratione ita crudeles) Sic ad Atticum: *Me discessisse ab armis numquam pœnituit: Tanta erat in illis crudelitas, tanta cum Barbaris gentibus conjunctio, ut non nominatim, sed generatim proscriptio esset informata: ut jam omnium judicio constitutum esset, omnium vestrum bona prædam esse illius victoriæ.* Epist. 9. lib. IV. Corr.

Victoriam horrerem) Quod civium prorsus nemini permitterent esse otioso, & interim minitarentur omnibus, qui reip. causa non fuerint sua castra sequuti. Sueton. Cæsar c. 75. Func.

Es alienum amplissimorum virorum) Vt Lentuli. Corr.

Cœpi suadere) Et quidem cum capitis periculo. Idem.

Duceret) Lente gereret, præliorum aleæ non committeret. Cellar.

Nisi quadam ex pugna cœpisset suis militibus confidere) Ad Dyrrachium facta, in qua Pompeius ipse Imperator fuit appellatus. Corr.

Nullus imperator fuit) Hoc est, nullius pretii imperator, nihil gessit dignum imperatore. Sic contra *imperator unicus* ap. Suet. est præstantissimus, optimus Imperator. Grav. Quia negligebat victoria uti, nec territum Cæsaris exercitum extemplo persequebatur. Cellar.

Signa contulit) In Thessalia ad Pharsalum. Corr.

Solus fugit) Larissam. Id.

Cadendum fuit) Vt L. Domitio. Idem. Opportunum est, quod hæc & pro-

fidias incidendum, aut deveniendum in victoris manus, aut ad Iubam confugiendum, aut capiendus tamquam exsilio locus, aut consciscenda mors voluntaria. Certe nihil fuit praeterea, si te victori nolles, aut non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quae dixi, incommodis nihil tolerabilius exsilio, praesertim innocenti, ubi nulla adjuncta est turpitudo: addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. Ego cum meis (si quidquam nunc cujusquam est), etiam in meis esse malui. Quae acciderunt, omnia dixi futura. Veni domum, non quo optima vivendi conditio esset; sed tamen, si esset aliqua forma reipub. tamquam in patria ut essem: si nulla, tamquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem, causa nulla visa est; cur optarem, multae causae. Vetus est enim: *Vbi non sis, qui fueris, non esse, cur velis vivere.* Sed tamen vacare culpa magnum est solatium: praesertim cum habeam duas res, quibus me sustentem, optimarum artium scientiam, & maximam rerum gloriam: quarum altera mihi vi-

proxima cum historia contulit Sebastianus Corradus. Nempe *in acie cecidit* L. Domitius, *in insidias incidit* Pompeius, *in victoris manus devenit* Cassius, *ad Iubam confugit* Scipio, *exsilio locum cepit* M. Marcellus, *mortem voluntariam consivit sibi Cato*. Vide Caesarem, Lucanum, alios. CORT.

In aliquas insidias incidendum) Vt Pompeio. CORR.

Deveniendum in victoris manus) Vt Cassio. IDEM.

Ad Iubam confugiendum) Vt Scipioni. IDEM.

Capiendus tamquam exsilio locus) Vt Marcello. IDEM.

Consciscenda mors voluntaria) Vt Catoni. IDEM.

Si esset aliqua forma reip.) Sic Victorii editio, cui accedit item antiquissima, Pall. duo, Grut. (quibus subscribunt Graev. primus & Amstelodam.) vulgo *fortuna*. Paullo post iidem omnes libri, *cur optarem, multae causae*; vulgo abest *causae*; & meo animo abesset rectius; sed an ideo libros & ipsum Ciceronem in ordinem redigamus, quod non scripsit interdum ut volumus? GERNARD.

Optimarum artium scientiam, & maximarum rerum gloriam) Sic edidi relegens vestigia Naugerii, Victorii, Lambini, Manutii, & istius aurei temporis, cum nesciam unde prodierit in nuperis editionibus *maximam*. Sic lib. I. de Nat. Deor. 1. *In summo errore & maximarum rerum ignoratione versari*; etsi illic in MSo vidi *maxima*. Mox non mutavi illa, quae etiam firmantur ab omnium codicum consensu, *mihi ipse feciſſe finem belli*, etsi constructionis vitium impingi audiam: quod crimen facile elido, si dixero me opinari Ciceronem una voce sic locutum esse *mihipse*, quod ego non dubito ei placuisse, ut *mihipte* placuit Catoni. Festus: *Mihipte, pro mihi ipse Cato posuit cum dixit* &c. Iac. GRON. *Maximarum*. Ita Vict. Man. Lamb. Sed Gruterus, ex quo deinde Grævius, & Cellarius, *maximam*. Neque tamen dicunt, cur prius illud mutaverint. Si conjectura tantum, minus placet. OLIV.

hi vivo numquam eripietur, altera ne mortuo quidem. Hæc ad te ſcripſi verboſius, & tibi moleſtus fui, quod te cum mei, tum reipub. cognovi amantiſsimum. Notum tibi omne meum conſilium eſſe volui, ut primum ſcires, me numquam voluiſſe plus quemquam poſſe; quam univerſam rempub. Poſtea autem, quam alicujus culpa tantum valeret unus, ut obliſti non poſſet, me voluiſſe pacem: amiſſo exercitu, & eo duce, in quo ſpes fuerat uno, me voluiſſe etiam reliquis omnibus, poſtquam non potuerim, mihi ipſi finem feciſſe belli: nunc autem, ſi hæc civitas eſt, civem eſſe me; ſi non, exſulem eſſe non incommodiore loco, quam ſi Rhodum, aut Mitylenas contuliſſem. Hæc tecum coram malueram; ſed quia longius fiebat, volui per litteras eadem: ut haberes, quid diceres, ſi quando in vituperatores meos incidiſſes. Sunt enim, qui, cum meus interitus nihil fue-

Hæc ad te ſcripſi verboſius & tibi moleſtus fui) Prim. Græv. *& tibi moleſtius fui*. Non male vetus codex Nic. Sceff. *Hæc ad te ſcripſi verboſius & tibi moleſtius*. Græv.

Alicuius culpa) Pompeii. Conrad. Cæſar enim Pompeii culpa tantam potentiam eſt conſecutus, ut plus potuerit unus, quam univerſa reſpublica. Græv.

Vt obliſti non poſſet) Nullam controverſiam huic lectioni moveo, ſilentibus MSis. Vix tamen abeſt, quin ſcripſiſſe Ciceronem crediderim, *ut ſiſti non poſſet*, hoc eſt, ut reſpublica non poſſet ſervari, ut actum de ea eſſet. Sic enim loquebantur veteres. Liv. lib. II. *Totam plebem ære alieno demerſam eſſe, nec ſiſti poſſe, niſi omnibus conſulatur*. Vide quæ de hoc loquendi genere notavit Gronovius *ὁ παν* ad Liv. IV. cap. 12. Græv.

Eo duce) Pompeio. Conrad.

Me voluiſſe etiam reliquis omnibus: poſtquam non potuerim) Sic interpungendum; nam vulgata interpunctio, *me voluiſſe etiam, reliquis omnibus poſtquam*, &c. vitioſa eſt: eamque jam in priore editione damnaveramus, & poſtea a P. Manutio emendatam eſſe cognovimus. In iis verbis autem, *me voluiſſe etiam reliquis omnibus*, ſubintelligendum, finem belli facere. Lambinvs, *Me voluiſſe etiam, reliquis omnibus poſtquam non potuerim, mihi ipſe finem feciſſe belli*) Hæc vera ac recta eſt diſtinctio lectioque hujus loci. Lambin. cum Manutio edixere diſtinguendum atque interpungendum, *me voluiſſe etiam reliquis omnibus: poſtquam non potuerim, mihi* &c. qua totam ſententiæ elegantiam perire vel puer viderit; ceterum *ipſe* non *ipſi* ingerunt omn. MSi, editiones priſcæ, ac Victorii. Grvt. Temere hic contradicitur Lambino & Manutio; quo illud *etiam* referendum, niſi ſic diſtinguatur, uti diſtinguendum viderunt, & meus præcipit liber primus; quamvis corrupte in illo pro *me voluiſſe* ſit exaratum *melius ſe*. Deinde *ipſi* legendum eſt, ut habet Amſtelod. Mentel. *ipſe* non ſert orationis ſtructura; dicendum enim *ipſum* eſſet. Græv. *Reliquis omnibus*, Scilicet finem belli feciſſe, non tantum mihi. Cicero enim poſt Pharſalicam cladem ſuaſit omnibus, ut tempori ſervirent, neque repararent bellum. Cellar.

Mitylenas contuliſſem) Vt Marcellus. Corrandvs. Supra lib. IV. ep. 7. Græv.

Non

fuerit reip. profuturus, criminis loco putent esse, quod vivam. Quibus ego certo scio non videri satis multos perisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honeste tamen viverent. Armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse, quam velles: quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si, quæ volo, expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

EPISTOLA IV.

ARGVMENTVM.

Præmonet Marium de adventu suo in Pompeianum. Eodem anno.

M. T. C. M. MARIO S. D.

AD. IX. Kal. in Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potius: in Pompeianum statim cogito. Sed faciam ante te certiorem. Te cum semper valere cupio, tum certe, dum hic sumus. Quare si quod constitutum cum podagra habes, fac, ut in alium diem differas. Cura igitur ut valeas: & me hoc biduo, aut triduo exspecta.

EPI-

Non videri satis multos periisse) Vid. lib. VI. epist. 6. IDEM.

Armis inferiores) Hoc est, non boni bello, minores militia, C. Nepos Datame c. 8. Cæsar III. B. G. c. 24. adde Capitolin. Macrin. c. 8. Ammian. Marcell. XXX. c. 8. CORT.

EPISTOLA IV.

Vm hic sumus. Vides enim quanto post una futuri simus. Quare si) Hæc verba *Vid. en. qu. post un. fut. sm.* nec scio quid ad rem faciant, nec an satis Latina sint. Si Latina sunt, longe aliud significant, quam quod Cicero voluit, quod & Manutius vidit. Nec in Palatino primo, nec in meo optimo libro illa leguntur. Delenda sunt omnino, quod etiam in hac editione feci secutus auctoritatem veterrimarum membranarum. GRAV.

Si quod constitutum cum podagra habes) Iocus dignus ingenio Tullii. Viri docti scholio suo ostendunt, se eum non intellexisse, cum significant intelligi propositum de podagra curanda. Qui cupit aliquem valere, quomodo auctor est in morbo curationis differendæ? Immo, si amica tua & familiaris, inquit, podagra patitur constitui sibi, & bona fide ante constitutum non appellat, differ eam in aliam diem, & fac ea careas, dum nobiscum eris. *Constituere alicui* & *cum aliquo*, est convenire cum aliquo de loco & tempore coeundi. Iuven.

Hic ubi nocturnæ Numa constituebat amicæ.

Sic *venire ad constitutum* Varroni, Cic. pro Cæcina, Petronio. Gronov. lib. I. Observ. cap. 1. quem vide pluribus ibi de hoc verbo agentem. GRAVIVS.

Digitized by Google

EPISTOLA V.

ARGVMENTVM.

C. Trebatium Teſtam juriſconſultum familiarem ſuum commendat C. Cæſari, Galliarum proconſuli. Scripta Domitio & Appio Coſſ. quod ex epiſt. 14. lib. II. ad Q. Fratrem intelligitur.

CICERO CÆSARI IMPER. S. D.

VIde, quam mihi perſuaſerim, te me eſſe alterum, non modo in his rebus, quæ ad me ipſum, ſed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus ſtudiis, beneficiis quam ornatiſsimum domum reducerem. Sed poſtea, quam & Pompeii commoratio diuturnior erat, quam putaram, & mea quædam tibi non ignota dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur, aut certe tardare, vide, quid mihi ſumſerim. Cœpi velle, ea Trebatium exſpectare a te, quæ ſperaſſet a me. Neque mehercule

EPISTOLA V.

Quocumque exirem) Legatus Pompeii ad rem frumentariam. CONRADVS.

Mecum ducere) Imperatores enim eorumdemque legatos ut plurimum ſequebantur Iuriſconſulti: quorum opera in provinciis, cum rei eſſent faciendi, aut abſolvendi, aliaque judicia haberentur, præclara vulgo uſi poſſent. FVNC.

Vt eum meis omnibus ſtudiis, beneficiis quam orn.) Sic Gruterianus, & Victorii editio ex Mediceo codice: (ſic & Græv. prim.) ita ut non diſpliceat lectio Vaticani: *Vt eum meis ſtudiis, beneficiis omnibus quam orn.* Vulgo: *Meis communibus ſtudiis & beneficiis.* &c. GEBHARD.

Mea quædam tibi non ignota dubitatio) Qui & morem illi gerere, & in oculis civium eſſe vellem. CORR.

Vide quid mihi ſumſerim) Gruterianus, *quid mihi viderim ſumſ.* quid ſi legamus *quid mihi interim ſumſ.* Paullo poſt retinui vulgatam lectionem ſtabilitam a Medic. Pal. pr. editione Victorii, *quæ ſperaſſet a me*; cum præferant prima editio, Pal. alter, Grut. Guilielmiani quatuor, *quæ exſpectaſſet*. GEBHARD. *Vide quid mihi ſumſerim*) Eleganter quidem mihi videtur invertere ordinem vocum codex Gruterianus, dum præfert *quid mihi interim ſumſerim*. Quo non aliud innui judico, quam *quid mihi vide tamen ſumſerim*. Nam *vide tamen* compendio ſcribi ſolet *tn.* IA. GRON.

Cœpi velle) Genus dicendi cum optimo cuique Scriptorum, tum Phædro in primis familiare; nec minus Petronio, qui cap. 9. *Cœpit mihi velle pudorem extorquere*. Seneca de morte Claudii c. 18. Hygin. Fab. Epit. c. 4. Sidon. II. ep. 13. CORR.

Minus

cule minus ei prolixe de tua voluntate promiſi, quam eram ſolitus de mea polliceri. Caſus vero mirificus quidam intervenit, quaſi vel teſtis opinionis meæ, vel ſponſor humanitatis tuæ. Nam cum de hoc ipſo Trebatio cum Balbo noſtro loquerer accuratius domi meæ, litteræ mihi dantur a te, quibus in extremis ſcriptum erat, *M. ORFIVM, quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel hunc Lepiæ delega: ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem.*

Minus ei prolixe) Minus *benigne*, ut interpretatur Donatus illa Terent. Adelph. A. V. Sc. VIII. v. 20. *Age, age prolixe Micio*. Dein *prolixe polliceri* in ea ſtructura jacet, qua ſupra IV. ep. 13. *benigne polliceri*. IDEM.

M. FVRIVM quem mihi commendas) Ego caſtigavi *M. Orfium*; vetus codex in hoc nomine nonnihil mendi continet: potius enim *Vrſivium* ibi legas. Nos & ex his veſtigiis, & ex loco in epiſtola ad Quintum Fratrem *Orfium* legendum eſſe cenſuimus: nam hunc eſſe apparet, quem cum litteris ad Fratrem miſit, & quem illi commendat, & Tribunum militum eſſe dicit in Cæſaris exercitu. Verba autem hæc Cæſaris ita leguntur in omnibus antiquis exemplaribus, ut nos majoribus litteris (ut facilius diſtinguantur) ſcripſimus. VICTORIVS. Nonnulli conantur oſtendere diverſum hunc eſſe, de quo hic agit Cæſar, ab eo quem Cicero commendat Quinto Fratri in epiſtola, quæ eſt 287. potuit tamen fieri, ut domeſtici negotii cauſa ab exercitu diſceſſerit & Romam venerit, vel ab Imperatore miſſus fuerit; eum autem in Gallias rediret, epiſtolam ei dederit Marcus Cicero, qua illum fratri conciliaret: nam tunc primo eum ad Cæſarem profectum non eſſe, illud aperit, quod inquit de hoc ad Fratrem ſcribens, *Eſt tribunus militum in exercitu veſtro*. Si enim tunc primum illum ad Cæſarem miſiſſet, ita locutus non eſſet, nec affirmaſſet eum Trib. eſſe: neſciebat enim an id a Cæſare impetraturus eſſet. *Orfium* autem ipſum litteras Ciceronis ad Cæſarem attuliſſe, quæ peterent ab eo, ut ipſum Tribunum militum faceret, Cæſaris verbis intelligitur, IDEM. *M. Futium*) Varie leges *M. Ruffum, Ircium, Leſinum, Ithium, Vfcium, Vrſivium*, ex quibus verbis colliget legendum *M. Curtium*, quicumque epiſtolas ad Q. Fratrem viderit: erſi *M. Orfium* nonnulli legunt. CONRAD. *M. Orfium*) Sic edidit Victorius, ſic quoque eſt in Vaticano: Pal. pr. *M. Iſfinum* (in Græv. primo eſt *M. Idfunum*) ſec. *Muſium*. Grut. *Itfium*; vulgo *M. Furium*, alii, ut priſca editio, *M. Rufum*. GERHARD.

Vel hunc Lepiæ delega) Vereor fane, ut in his verbis mendum ſit, nihil tamen auſim immutare: alii vulgatæ lectionis veſtigiis hærentes, hunc locum emendare conantur, quod prorſus faciendum non fuit: veriſimile enim eſt, in vetere ſcriptura minorem (ſi ulla eſt) labem eſſe: petitiores hoc diligenter conſiderabunt. Ad Atticum Cicero eumdem modum loquendi uſurpavit, qui hic eſt in priſcis exemplaribus, 504. *Quinto delegabo, ſi quid eri meo ſuperabit, & emtionibus.* Sed etiam aliis in locis. Quare videndum eſt, an omnis obſcuritas naſcatur ex rei ipſius ignoratione. Quod ſi hiſtoriam illius negotii teneremus, omnia plana eſſent & in verbis nullam maculam eſſe intelligeretur. VICTOR. *Vel Lepiæ legatum*) Ita diſcrepant hoc loco inter ſe exemplaria vetuſta, & ea ipſa a libris vulgatis, ut putem mihi licere vel unam aliquam ſcripturam probare, vel unam fingere. Cum igitur ex manuſcriptis alii habeant *vel Lepiæ delegem*, alii *delegam*, alii *delega*: vulgati partim *vel certe legatum*, partim *vel Lepiæ le-*

ornem. Sustulimus manus & ego, & Balbus: tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quod non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quæ per me possis adduci, ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc spondeo non illo vetere verbo meo, quod, cum

gatum: ego *vel Leptæ delegabo*, reponendum putaverim, hoc sensu, Leptæ delegabo, qui eum ornet & locupletet: non pugnaturus, si quis acutior meliorem lectionem reperiat. Quidam docti volunt legi *vel certe provegem*. Manutius, *vel tertiæ legionis legatum*. Turnebus scripturam in uno cod. vetere repertam, integram retinens, legit *vel Leptæ delega*, libro XII. Adversar. cap. 18. quam minus probo. LAMBIN. *Vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ legatum*) Octavius Pantagathus existimabat hunc locum non vacare mendo, atque ita corrigebat ex antiquæ scripturæ vestigiis, *ut me regem Galliæ faciam Leptæ delegabo*; quid si legas? *vel leg.* III. *legatum*, pro *Leptæ legatum*. VRSIN. *Vel hunc Leptæ delega*) Sic quoque editio prisca, Victorii, Pal. pr. Grut. Vatican. Stewech. Peck. vulgo *vel Leptæ legatum*. LAMBIN. *delegabo*. Liber Politiani *delegatum*, quibus omnibus nihil opus est ad nostram. GERHARDVS. *Leptæ delega* bono sensu mihi scriptum videtur, ut dicat jocans, tam divitem fore propediem eum hominem ipsum, ut creditori suo Leptæ Cicero qui solvat delegare possit: id enim est delegatione solvere. Nam is qui tua causa a me ditatus fuerit, tibi debebit, ut tuum æs alienum solvere debeat; aut dicit, nisi hoc faciam, eum delega & commenda non mihi Imperatori, sed Leptæ. TVRNEBVS. Ego nulla propemodum licentia scribo: *vel Leptide Legatum*. Cum enim Leptis non nobilissima tantum omnium eo tempore Africæ urbium, sed & colonia Iulia fuerit, credibile est, Cæsarem eam potissimum delegisse, in qua ejus regionis præfecti iedem atque domicilium suum collocarent. I. RVTGERS. Var. Lect. I. 5.

Vel hunc Lepte delega ficus tu) Sic MSus: forte: *vel Iynge Lerinæ deligabo*; id est, commorationem in insula Lerina vel Lerone tam dulcem & gratam reddam, ac si philtrum vel amatorium medicamentum ibi bibisset: ac si ad Lotophagos Homericos venisset. Lerine, insula circa Rhodani ostia. Plin. III. 5. de Galliæ ora: *Lero & Lerina adversus Antipolim*. Strabo IV. 185. Μετα δε τας Στοιχαδας ἡ Πλατανος, και Λημων, ἐχουσα κατοικιας. ἐν δε τῃ Ληρωνι ἐστι το ἡρωον του Ληρωνος. κεῖται δ' ὑπερ προ της Αντιπολεως. *Post Stœchades Planasia & Lero sunt, colonias habentes. In Lerone fanum est Leronis: e regione Antipolis hæc ipsa jacet*. In ea prædia vel possessiones hic M. Orsius habuisse videtur. Iynges omne philtri, vel ἰλγγικὴ magici genus, ab avicula Iynge sive motacilla, quæ a sagis in hunc usum adhibebatur. Vide Salmas. ad Solin. p. 943. *deligare*, quod alias *defigere*. Plin. XXVIII. 2. *defigi diris imprecationibus*. Paulus IC. V. Recept. Sent. 23. *Ut quem obcantarent, defigerent, obligarent*. Tibull.

. . . . *magico religatum brachia nodo*.

Tertull. de Spectat. *devinctiones magicas*. Auctor Ciris:

Iolciacis animum defigere votis.

Vide Salm. ad Solin. p. 1088. Io. FR. GRON.

More

cum ad te de Milone ſcripſiſſem, jure luſiſti: ſed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem eſſe neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit in jure civili, ſingularis memoria, ſumma ſcientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benevolentiam tuam, & liberalitatem peto: neque impedio, quo minus, ſi tibi ita placuerit, etiam hiſce eum ornes gloriolæ inſignibus. Totum denique hominem tibi ita trado de manu (ut ajunt) in manum tuam iſtam, & victo-

More Romano) Id eſt *ſimpliciter*, ſine falſa ſpecie vocabulorum. Cui enim *Romana ſimplicitas* non dicta, quæ fuit primis temporibus? Martialis epiſtola lib. I. dolet quoſdam, *apud quos Latine loqui in nulla pagina fas ſit*: hoc eſt, ſimpliciter rem, quæcumque fuerit, proloqui, turpis illa ſive honeſta fuerit: addit epiſt. 16. Corr.

Pudentiorem eſſe neminem) Hanc lectionem ex v. c. oræ primæ editionis adſcripſit Egnatius, conſpiciturque in Pal. pr. libro autum contra non caro ac probato; Vatic. (nec non Amſtelodam.) recepit denique Lambinus, vulgo *prudentiorem*. Grr.

Quod familiaritatem inducit) Sic omnes vulgati codices, omnino male. Ego veterem lectionem reſtitui, *familiam ducit*. Dicitur enim familia juriſconſultorum, familia gladiatorum, familia philoſophorum, id eſt, ſecta. Ad Attic. lib. II. *Puto enim me Dicæarcho affatim ſatisfeciſſe: reſpicio nunc ad hanc familiam, quæ mihi non modo ut requieſcam permittit, ſed reprehendis, quia non ſemper quieverim*. Ille autem *familiam ducere* dicitur, quem ceteri ejuſdem generis ſequuntur ut auctorem & ducem, ut in V. Philippica: *L. quidem frater ejus, utpote qui peregre depugnaverit, familiam ducit*. In IV. de Finib. dicit *ſententiam ducere familiam*, quæ maiorem vim habet & majoris eſt ponderis, & quaſi caput aliarum: *ſed primum illud vide graviſſimam illam veſtram ſententiam, quæ familiam ducit, Honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum, honeſteque vivere, bonorum finem: communem fore vobis cum omnibus*, &c. Non parvæ igitur auctoritatis eſſe dicit Trebatium in jure civili, habereque ſuos ſectatores. Nam quod paullo ſupra erat *prudentiorem eſſe neminem*: ego *pudentiorem*, ut in melioribus libris inveni, ſcripſi: loquitur autem & in ſecunda poſt hanc epiſtola de pudore Trebatii. Nam & in alia ſic ait: *Sæpe autem etiam, quod a te alieniſſimum eſt, ſubimpudens videbare*. Victorius. *Quod familiam ducit*) Quaſi diſcipulorum. Corr. *Familiam ducit in jure civili*) Sic Victorii editio, Pal. alter ac Vatican. nam unica litteræ diſpeſſa peccant Pal. pr. Gruter. prima editio, *familia inducit*; vulgatur ineptiſſime, *quod familiaritatem inducit*, *in jure civili ſingularis memoria, ſumma ſcientia*. Grr. Sed recte vidit Manutius hunc locum male diſtingui, & explicari a Victorio, quem vide. Male Gebhardus ſequitur Victorium, qui tamen in notis poſterioribus ſe ipſe pæne retexit. In Græcii primo libro & duobus aliis, quos vidit Guil. legitur: *In jure civili ſingulari memoria, ſumma ſcientia*; ſcilicet eſt. Grav.

De manu in manum) De iis proprie dicitur, quæ ſtudioſe ſcrutamur, & ſi omnino aliis committenda ſunt, e manu ſtatim in manus tradimus. Hinc & illa intelligenda Sall. Iug. c. 63. *Etiam tum alios magiſtratus plebes, Conſulatum nobilitas inter ſe per manus tradebat*: ibi plura. Corr.

victoria & fide præstantem. Simus enim putidiusculi, quam per te vix licet: verum, ut video, licebit. Cura, ut valeas, & me, ut amas, ama.

EPISTOLA VI.

ARGVMENTVM.

Trebatium desiderium urbis vix ferentem hortatur, ut urbis urbanitatisque curam & memoriam, quasi quasdam ineptias, abjiciat; operamque det, ut quod ei ab urbe discedenti propositum fuerat, id assiduitate & virtute consequatur. Eodem anno.

CICERO TREBATIO S. D.

IN omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem, aut ad Balbum mitto, legitima quædam est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benevolentiæ. Tu modo ineptias istas, & desideria urbis & urbanitatis depone: & quo consilio profectus es, id assiduitate & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quam ignoverunt Medeæ, quæ Corinthum arcem altam habebant, matronæ opulentæ, optimates: quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illæ verterent, quod abesset a patria.

Nam

Sumus enim impudentiusculi) Al. *pudentiusculi*, *blandiusculi*, *putidiusculi*. CORR. *Simus enim putidiusculi*) Mihi hæc placuit codicis Vaticani scriptura, quam gaudeo quoque probatam Victorio & receptam; (sic etiam codex prim. Græv. nisi quod in illo scribatur, *simus enim putidiusculis*, sed addita nota *s* delendum esse) vulgo *sumus*; ceterum alii *blandiusculi*, alii *impudentiusculi*: utrique glossa decepti. GEB.

EPISTOLA VI.

Quam ignoverunt Medeæ) Vid. Polit. Miscell. cap. 27. CORR.

Quæ Corinthum arcem altam habebant) Sic meliores editiones omnes ac MSi: alii tamen *Corinthu*; editum tamen est, *Corinthi*. GEB.

Manibus gypsatissimis) Hic notavit vir doctus ad editionem principem talem glossam, id est, *fugitivis*, *improbissimis*. Gypsati enim de catasta venalicii. Talis & Medea fugitiva erat patris & patriæ proditrix; quod & ex Politiani codice iisdem verbis exscripsit Ioannes Isaacius Pontanus. Victorii editio ac Pal. primus scribunt *cypsatissimis*. Pal. alter ad marginem *citatissimis*. GEB. Per *gypsatas manus* barbaram mulierem significari puto: nam barbaræ mulieres manus sibi pingere solebant, ut Valer. Flaccus scribit, &, ut opinor, ad candorem gypsare. TVRNEB. Adverss. XII. 18. quem vide.

Digitized by Google

Nam multi ſuam rem bene geſſere, & poplicam, patria procul.
Multi, quei domi ætatem agerent, propterea ſunt improbati.

Quo

vide. *Medea gypſatis manibus* eſt Ennio, fraudulenta, quæ dolos ſuos prætextu exornat, & illis aliquam bonam cauſam prætendit, puta leges & jura, aut ſimile: quas fraudes *εὐπροσωπους, εὐπροφασους* Græci vocant. Apud Plaut. *idem homines dicuntur creta ſe occultare*. Et *albo rete aliena oppugnare bona*. YVO VILLIOMARVS. *Illa manibus gypſatiſſimis*) Illa, ut perſona comica, manibus gypſo, ut candidiores eſſent, illitis gubernans vocem, ut Petron. c. 87. Io. FR. GRON. Licet etiam hæc verba Columnæ ad Ennium, & Manutio ad hunc locum, videantur redolere ſtilum poeticum & elocutionem Ennianam, non crediderim tamen ea a Cic. aliunde adſumta, cum hæc profecto ſcribat joco. Majus quid hoc loco me torquet. Nempe nondum diſcere potui, unde vir ſummus, & alii interpretes, didicerint perſonas comicas manus habuiſſe gypſo illitas: nam de veneno quod ſcribit Columna, id ejuſmodi eſt, ut in cenſum venire non debeat, ut nec quod adfert ex Iſidori lib. X. Nic. Coenſ. Epiphill. lib. II. c. 8. Servorum pedes creta illini ſolitos, notiſſimum eſt, & a multis obſervatum; verum de manibus mihi nihil occurrit. Nam cum Valer. Flac. Argon. lib. II. v. 150. dicit:

Picta manus, uſtoque placet tibi barbara mento,

coloratas potius quam candidas innuit. E contrario certum eſt mulieres faciem creta, ſive gypſo aut ceruſſa illinire ſolitas fuiſſe, & non difficile eſt demonſtratu. Alia ut mittam, ita legas apud Plin. lib. XXXV. c. 16. de creta Selinuſia: *Vſus ad mulierum maxime cutem*. Cui adde Plautum Moſtell. A. I. Sc. III. v. 101. Vt igitur dicam quod res eſt, videtur mihi Cicero ſcripſiſſe *malis gypſatiſſimis*, non *manibus*, quam vocem cum compendio ſcriptam putarent, qui nobis has epiſtolas deſcripſerunt, veram ſcripturam obſcuraverunt. Nunc omnes MSi in *manibus* conſpirant, ſenſu aut nullo, aut incommodo, cum *malis* nobis reddat ſenſum egregium. Scilicet ut mulieres, quarum malæ ſunt infucatæ, erubeſcere neſciunt, & ita numquam coloris mutatione animi a verbis diſcrepantis ſenſum produnt: ſic Medea, cum longe aliud cogitaret, aliud diceret, vultu ſe ipſam nequaquam prodidit, ſed tamquam faciem fuco obleviſſet, mulieribus Corinthiis perſuaſit, quidquid volebat. Hoc modo erunt omnia, ut credo, planiora. Nec tamen hanc meam conjecturam, cum nullo MSo adjuvetur, in textu recipi velim. Si cui hæc minus placeant, is ita legat: *Quibus illa membris Abſyrti ſparſa perſuaſit*: quod quodammodo a MSo qui in margine citatus eſt, adjuvatur. VERS.

Nam multi ſuam rem bene geſſere) Ita hos verſus diſpoſuit Victorius:

Nam multi ſuam rem bene geſſere & poplicam, patria procul.
Multi qui domi ætatem egerunt, propterea ſunt improbati.

Alii aliter; vide Manutium. Ego præterquam quod in horum verſuum diſpoſitione ab iis diſſentio, longe plura Enniana in verbis Ciceronis latere puto. Tales autem Ennii fuiſſe ſuſpicor:

Matronæ opulentæ, optumates,
Quæ Corinthi arcem altam habetis,
Ignoſcite: queſo ne mihi vitio vertite
Quod abſim a patria mea.
Nam moltei ſuam rem bene geſſerons,
Et poplicam, patria procul.
Moltei quei domi ætatem egerons,
Propterea ſont improbati.

Primus, ſecundus, quintus, & poſtremus ſunt Anacreontici. Sed in primo poſtremam vocem, in poſtremo primam in ſcandendo contrahe; hoc modo, *Optmates*, & *Proptera* ut apud Lucret. *Vnverſus*, apud hunc *Aſpra*; apud

Quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus alias. Tu qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris caveto: &, quando Medeam agere cœpi, illud semper memento: *Qui ipse sibi sa-*

apud Lucill. *Frigdaria*; apud alios alia. Tertius, quartus, sextus & penultimus Iambici: tertius quidem trimeter, reliqui vero dimetri. Ac, ut quatuor postremos versus apud Cic. eo quo scripsi modo disponendos puto: ita priores quatuor suo more immutavit ac dissolvit. IAN. RVTGERS. Var. Lect. VI. cap. 1. Nemo non videt poetæ cujusdam verba esse, & quia *Medeæ* mentio infertur, ex Ennii Medea depromta esse. Victorius, Muretus, Manutius ex iis demum verbis, *Nam multi suam rem*, incipiunt versus investigare ac metiri, sed aliter atque aliter singuli. CRIT. Ex omnibus, qui in digerendis his versibus laboratunt, solus operam non perdidisse mihi videtur Gerard. Io. Vossius, qui ita scribit:

Matronæ opulentæ, optumates, quæ
Corinthiam
Arcem altam habetis, Ne mi vitio
vertite,
A patria quod absum; Nam multi
suam
Rem bene gessere, & publicam pa-
triæ procul;
Multique, qui domi ætatem agerent,
propterea
Sunt improbati.

Vide illum ad Fragmenta Ennii p. 3364. Edit. Hesselii. CORT.

In Britannia) Vbi illum jam esse credebat Ciceto. CORR.

Ne ab essedariis) Militibus Britannicis, ex essedis pugnantibus. IN.

Et quando Medeam agere cœpi, illud semp. mem. Qui ipse sibi &c.) Ita loquitur Cicero, ut aperte ostendat, hæc verba e Medea fabula sumta esse: versiculum autem Græcum, unde expressa sunt, posuit in epistola ad C. Cæsarem, qua commendavit Præcilium, & illum Euripidis esse docet: *Itaque ab Homeri magniloquentia conf-ro me ad vera præcepta Εὐριπίδου,*

Μισῶ σοφιστήν, ὅστις οὐ χ αὑτῷ σοφός.

Odi sapientem, qui sibi non sapit.

Eumdem etiam Plutarchus in commentario, quo disseruit si honeste utiliterque pronunciatum est τὸ λάθε βιώσας; nec tamen in Græca Euripidis Medea hic senarius invenitur: quomodo hic nodus dissolvi possit, fateor me ignorare. Nonius Marcellus cum Ennii testimonium e Medea adduceret, fabulæ illius nomen *Medea exsul* esse voluit, atque id duobus in locis, in *Eliminare semper*: sic enim eum locum aliquantulum deformatum legendum arbitrantur: Ennius Medea exsule:

Antiqua herilis fida custos corporis,
Quid fit ante ædes exanimata eliminas?

Quin autem intelligat Medeam fabulam, quam hodie habemus, Euripidis, dubium esse non potest: nam sententia illa ex his versibus, qui a custode liberorum Medeæ cum ejusdem nutrice loquente pronuntiantur, accepta est,

Πλεῖον οἰκων κτημα δεσποινης τιμᾶς,
Τι προς πυλαισι την δ ἀγω' ερημιαν,
Εᾶσκας, αὐτη θρῶσσαν η σαυτη κακα;
Antiqua ancilla domus meæ dominæ
Cur præ foribus ita solitaria
Stas, tecum ipsa muttitans tristia?

Tertio adhuc loco in *cernere* Nonius *Medeam exsulem* hanc fabulam vocat, *Ennius Medea exsule*.

Nam te sub armis malim vitam cernere.

Esse autem hanc sententiam in Græca quam habemus, notissimam est. Inde autem quispiam suspicari posset duas Medeas scripsisse Euripidem, ambasque Ennium expressisse, in Græco poeta tituli illius vestigium nullum, quemadmodum Iphigeniæ, de qua cum duas fabulas confecisset, nominibus quoque ipsas separavit. Docti viri totam hanc rem accurate cogitabunt, ego scrupulum, qui me diu sollicitum habuit, aliis notum facere volui. VICTOR. *Qui ipse sibi*, &c.) Carmen Euripidis vide in ep. 15. lib. XIII. unde hoc Ennius transtulit. CORR.

Ne-

bi ſapiens prodeſſe non quit, nequidquam ſapit. Cura, ut valeas.

EPISTOLA VII.

ARGVMENTVM.

Studium ſuum in commendando Trebatio ſignificat: monet, ut aſſiduam Cæſari operam navet, ab ejus liberalitate exſpectet omnia. Eodem anno.

CICERO TREBATIO.

EGo te commendare non deſiſto: ſed quid proficiam, ex te ſcire cupio. Spem maximam habeo in Balbo: ad quem de te diligentiſsime, & ſæpiſsime ſcribo. Illud ſoleo mirari, non me toties accipere tuas litteras, quoties a Q. mihi fratre afferantur. In Britannia nihil eſſe audio neque auri, neque argenti. Id ſi ita eſt, eſſedum aliquod ſuadeo capias, & ad nos quam primum recurras. Sin autem ſine Britannia tamen adſequi, quod volumus, poſſumus, per-

Nequidquam ſapis) Fruſtra ſapit, vide de *nequidquam* Sall. Cat. c. 20. In hanc ſententiam confer, quæ ſcripſit S. Sulpicius IV. ep. 5. Noſter III. Offic. c. 15. adde XIII. ep. 15. CORT.

EPISTOLA VII.

N Balbo) Qui Cæſaris familiariſſimus fuit. FVNC.

Quoties a Q. mihi fratre afferantur) Sic tranſponit Pal. pr. Grut. editio prima: ceterum *afferantur* Pal. ſec. Vatic. Victorii editio, Pal. vero pr. *efferantur*; vulgo *a Quinto Fratre mihi afferuntur*. Pal. alter *fratre meo aff.* ledeat, quod primo propoſui. GRAN. Quam lectionem firmat etiam primus Grævii, & Amſtelod. niſi quod *efferuntur* hic præ ſe fert. GRAV. *Quot a Q. Fr.* puta datæ, ſcriptæ. Confer dicta ad III. ep. 13. *Quibus ego a tali viro contentus eram*. CORT.

In Britannia nihil eſſe audio neque auri, neque argenti) Sic ad Atticum: *Etiam illud jam cognitum eſt, neque argenti ſi ſcrupulum eſſe ullum in illa inſula, neque ullam ſpem prædæ*. CORR.

Eſſedum aliquod ſuadeo capias) Ita habet editio Victorii, Pall. duó; vulgo nimis importune *rapias*. Paullo poſt ex Pall. duobus, Gruteriano, editione Victorii ac Vaticano edidi, *adſequi quod volumus*, deleto *eo id*, quod vulgo male hic uberat: ſic *eo enim* paullo poſt; ideo & ibidem auctoribus omnibus libris noſtris ſcripſi, *multum te in eo frater adjuvab.* cum Pal. alter tamen ſufficiat novam plane lectionem, *multa te adjuvabit in eo frater meus*. GRAN. *Eſſedum*, vehiculum bueve, duabus rotis, & celeritati aptum: duplicia illa erant; *militaria*, currus falcati, vide Iornand. Rer. Goth. c. 2. neque tamen illa ſemper falcibus armata, vide Cæſaris IV. 15. *Vulgaria* cum aliis rebus, tum iter faciendo utilia. Cic. VI. Att. ep. 1. Sueton. Calig. c. 51. CORT.

Epi-

perfice, ut tis in familiaribus Cæsaris: multum te in eo frater adjuvabit meus, multum Balbus: sed mihi crede, tuus pudor & labor plurimum. Imperatorem liberalissimum, ætatem opportunissimam, commendationem certe singularem habes: ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

EPISTOLA VIII.

ARGVMENTVM.

Quid Cæsar ad se de Trebatio scripserit, quid ipse Cæsari responderit, officiose significat: deinde Trebatium quasi molli brachio reprehendit, quia delatum a Cæsare tribunatum mil. recusaverit: hortaturque, ut in occasione & facultate optima sibi ne desit. Eodem anno.

CICERO TREBATIO.

SCripsit ad me Cæsar perhumaniter, nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certe fore: cui quidem ego rescripsi, quam mihi gratum esset futurum, si quam plurimum in te studii, officii, liberalitatis suæ contulisset. Sed ex tuis litteris cognovi præproperam quamdam festinationem tuam, & simul sum admiratus, cur tribunatus commoda, demto præsertim labore militiæ, contemseris. Querar cum Vacerra, & Manilio: nam

EPISTOLA VIII.

QVam mihi gratum esset futurum) Pal. alter, Stewech. solemni errore *esse*: unde tamen velit Guilielm. *perquam mihi gratum esse futurum*. Ego nolim quidquam mutari. GEBHARD.

Cur tribunatus commoda, demto præsertim labore militiæ, contemseris) Hoc est, cur nolueris frui stipendio tribuni legionis, quod sine ullo onere sibi volebat assignare. *Commoda* proprie dicuntur de stipendio & præmiis militaribus. Ovid. I. de Arte:

Romule militibus scisti dare commoda solus.

Sueton. Cal. XLIV. *Commoda emeritæ militiæ ad sex millium summam redidit.* Id. Galb. XII. *Germanorum cohortem a Cæsaribus olim ad custodiam corporis institutam, multisque experimentis fidelissimam dissolvit, ac sine ullo commodo remisit in patriam.* GRAV.

Manilio.) Torquato, ad quem scribit Catulus, nisi fallimur. CORRAD. Quod te patiantur adeo desipere: quem communibus illis amicis de meliori nota commendavi. FVNC.

Cor-

nam Cornelio nihil audeo dicere, cujus tu periculo ſtultus es, cum te ab eo ſapere didiciſſe profiteris. Quin tu urges iſtam occaſionem & facultatem, qua melior numquam reperietur? Quod ſcribis de illo Preciano jureconſulto, ego te ei non deſino commendare: ſcribit enim ipſe mihi, te ſibi gratias agere debere. De eo quid ſit, cura ut ſciam. Ego veſtras litteras Britannicas exſpecto. Vale.

EPISTOLA IX.

ARGVMENTVM.

Litterarum officium a Trebatio requirit; monet, ne reditum in urbem præpropere cupiat.

MARCVS CICERO TREBATIO.

IAmdiu ignoro, quid agas: nihil enim ſcribis: neque ego ad te his duobus menſibus ſcripſeram; quia cum Q. Fratre meo non eras: quo mitterem, aut cui darem, neſciebam. Cupio ſcire, quid agas, & ubi ſis hiematurus. Equidem velim cum Cæſare: ſed ad eum propter ejus * nihil ſum auſus ſcribere: ad Balbum tamen ſcripſi. Tu deeſſe

Cornelio) Epiſtola ſequenti. CORRADVS.

Cujus tu periculo) *Cum* periculo, vel, ita, ut ſit periculoſum Cornelio. Vide ep. 17. *pace tua dixerim*. Petron. Sat. c. 72. Plin. XXIX. e. 1. Cic. pro SEXT. c. 22. CORT.

Quin tu urges) *Cur non* urges. Velleï. Pat. II. cap. 7. Sall. Cat. c. 20. IDEM.

Litteras Britannicas) Credebat Cicero, Trebatium cum Cæſare in Britanniam profectum. CORRAD.

EPISTOLA IX.

Iamdiu ignoro quid agas) Victor. & Ven. edd. *Tam diu ignoro quid agas*. Græv. pr. *Quam diu ignoro quid agas*: non inepte; ſed vulgatam non puto ſollicitandam. GRAV.

His duobus menſibus) Id eſt, proximis, proxime exactis. Phædr. I. Fab. 1. v. 10. ubi notas Schefferi videas. CORT.

Hiematurus) Diverſis enim locis, ut imperatori commodum videbatur, legiones, æſtivis confectis, hiemare ſolebant. FVNC.

Sed ad eum propter ejus occupationes nihil ſum auſus ſcribere) Ipſe huic loco mendi notam adpoſui, quod fortaſſe multi mirati ſunt, cum ſententia loci ſatis plana & aperta ſit: reprehenderent etiam, niſi, quid me, hoc ut facerem, impulerit, explicaſſem. Primo ſcire debent omnes, me voœem illam *occupationes* in nullis paullo antiquioribus libris nedum vetuſtiſſimis legiſſe, quod mihi originem attulit ſuſpicionis. Deinde cum accuratiſſime conſideraſſem, non mihi viſa eſt ſatis digna cauſa eſſe, quæ retraheret Ciceronem a ſcribendo, occupa-

esse tibi noli: serius potius ad nos, dum plenior. Quod huc pro-

cupationes Cæsaris. Nam sæpe ad eum Cicero scribebat, cum ille mirifice Ciceronis litteris delectaretur, & ipsas omni ratione eliceret: nec ea tempestate ullo majore negotio impediebatur, ut cavere deberet, ne ob id illi molestus esset. Nec tamen tantum temporis in legendis amicorum litteris collocatur, ut non quivis occupatissimus se ab illis de omnibus rebus certiorem fieri velit. Majus igitur quiddam esse putavi, quod Ciceronem ab instituto suo deduceret: & ut libere omnem meam suspicionem proferam, si aliquando conjectari datum est, putarim *propter ejus luctum* legendum esse. Constat enim hoc tempore Cæsaris filiam mortuam esse, quæ Pompeio nupta erat, Iuliam scilicet: quod etsi valde notum sit, tamen verba Dionis historici de hac re ponemus: Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ καὶ ἡ τοῦ Πομπηίου γυνὴ θυγατρίον τι τέκουσα ἀπέθανε. καὶ αὐτὴν οὔτε διακριβαμένων τῶν τε ἐκείνῳ καὶ τῶν τοῦ Καίσαρος φίλων ἢ καὶ ἄλλως πως χαριεῖσθαι σφίσι αὐτοῖς ἐθελησάντων, συνηνέσαν, ἐπειδὴ ταχίστα τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπαίνων ἔτυχε, καὶ ἐν τῷ ἀρείῳ πεδίῳ ἐτάφη. καὶ τοι τὸν Δομίτιον ἀνθισταμένου, καὶ λέγοντος ἄλλα τε καὶ ὅτι οὐχ ὅσιον ἐν τῷ ἱερῷ τοπῳ ἄνευ τινὸς ψηφίσματος θαπτοιτο. *Sub idem tempus Pompeii conjux filiolam enixa obiit: eamque nonnulli, sive ad hoc a Pompeii Cæsarisque amicis inducti, sive quod alioqui rem eis gratam facere vellent, arripuerunt, quamprimum in foro funebri laudatione ornata fuit, & in Campo Martio sepeliverunt: quantumvis Domitio resistente, atque inter alia dicente, non fas esse eam in loco sacro sine decreto sepeliri.* Dicit etiam lib. III. ad Quintum, se ad Cæsarem non rescripsisse propter ejus luctum, de obitu filiæ intelligens: *Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi IV. Kal. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus, quibus ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit, se fine te fuisse, cum ad mare accesserit. Ad eas ego ei litteras nihil rescripsi, ne gratulandi quidem causa, propter ejus luctum.* De hac eadem re intelligit etiam illo loco ad Quintum, de virtute & gravitate Cæsaris, quam in summo dolore adhibuisset: *Magnam ex epistola tua accepi voluptatem.* Nam & ipse Cicero ad Dolabellam scribens de morte Tulliæ, nondum satis confirmatum se dicit ad scribendum, impedit enim officia mœror: & providi omnes homines eos, qui in dolore, & luctu sunt propter carissimarum personarum interitum nolunt afflictos, & perturbatos amplius perturbare, & in ulla re illis molesti esse. Hæc est causa, cur stellulam posuerim, ut lector scilicet locum illum attentius accuratiusque examinet: nec tamen conjecturis fretus receptam lectionem delere volui, etsi eam nullo modo probo. Si enim ulla reponenda est vox, ut defectum illum suppleat, nostram potiorem judico. Sed tamen judicio eruditorum stare volo. VICTORIVS. *Sed ad eum propter ejus * nihil sum ausus scribere*) Indicio Victorii, & hunc locum asteriscō notavi, quia sic quoque eum reperi in laudatissimo Pal. prim. & Gruteriano. Pal. alter sic concipit: *Sed ad eum propterea nihil ausus sum scribere.* Guilielmus talem affectabat medicinam, *sed ad eum properius nihil sum ausus sc.* Victorii tamen non absurda conjectura injicientis, *propter ejus luctum.* GEBHARD. Obtemperavi & ego hic Victorio, qui *occupationes*, quod præ se ferebant editi, secutus MSorum fidem ejecit, & asteriscum apposuit, corruptionis notam. Nam nec in meo primo hæc vox exstat. In Menteliano, qui est recentior, habetur *occupationes*. Probo conjecturam Victorii, qui Ciceronem scripsisse censet *propter ejus luctum*, quia tum Cæsar luxerit filiæ, quam Pompeio elocarat, mortem. GRAV.

Dum plenior) Dummodo ditior & pecunia, & favore Cæsaris: *dum* pro dummodo etiam Terent. Heaut. A. IV. Sc. II. v. 35. Sall. Cat. c. 5. CORT.

Pre-

Digitized by Google

properes, nihil est, præsertim Battara mortuo: sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, cupio scire. Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris, summo genere natus, terræ filius, is me, quia scit tuum familiarem esse, crebro ad cœnam invitat, adhuc non potuit perducere: sed mihi tamen gratum est. Vale.

EPISTOLA X.

ARGVMENTVM.

Objicit hæc Trebatio vitia per jocum, ambitionem, insciitiam, paupertatem, timiditatem: deinde petit, ut quamprimum significet, quid profecerint litteræ ad Cæsarem de eo dili-

Præsertim Battara mortuo) Sic Pal. prim. (ut & Græv. prim. & Amstelodam.) editio Victorii, Pal. alter, Grut. Stewech. & alius, quo Guilielmius usus est codex, *Baltera*: MSus Politiani *Baltra*: vulgo *Vacerra*. GRAEV.

Cn. Octavius est tuus familiaris) Hæc verba addidimus ex vetustis codicibus, *an Cn. Cornelius quidem*: quæ ab Angelo olim Politiano dum hunc locum citaret, etiam restituta fuerant cap. 18. suorum Miscellaneorum: habuimus enim & nos perveterem illum codicem, quem Philelphi fuisse dicit, qui etiam nunc in bibliotheca Mediceâ cum multis nobilissimisque librorum voluminibus custoditur; & illum item non adeo veterem, qui in Divi Marci bibliotheca adhuc manet. Quorum ille maxime auxilio nonnulla corrigit: & quibus nos quæcumque fere in his castigavimus, accepta referimus. Non sunt autem otiosa hæc verba; ostendunt enim illum sibi adeo ignotum esse, ut ne nomen quidem hominis recordetur, ut si vellet eum proprio nomine appellare, nesciret utro, cum diversa inter se sint, nominaret. VICTOR. Pall. duo, Grut. edit. prim. *Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris*. In Grævii primo, & Amstelodam. vestigia ejusdem lectionis manifesta sunt: quam merito probavit Gebhardus. GRAEV.

Summo g. n. terræ filius) Iocum adfectat in *summo* genere, dum *terræ* filium dicit; *antiquo* quidem genere prognatum putat, sed quod in obscuro lateat; ultimum autem bene constare, nempe *terram*, ex qua omnia orta. Vide Wowerum, ceteroqui ad locum Minucii Fel. c. 22. Præterea multa in Ciceronе Oxymora, quæ Cacozela videri possent. Sed defendit ea Asconius ad Divin. in Verr. Sic *tacendo loqui*, pro Sextio c. 18. *absentes adsunt*, Lælio c. 7. VII. ad Att. ep. 13. *Dux non dux*, quem locum supra laudavimus. Sic & alii. Sidon. II. ep. 8. & 9. lege quæ ibi Io. Savaro. Plaut. Amph. A. I. Sc. 1. v. 90. CORT.

Terræ filius) Est homo obscurissimus, ignobilis, Iuv. Sat. IV.

—— *gigantum fraterculus*.

Pers. Sat. III.

—— *Præsto est mihi Marcius heres*
Progenies terræ: quære ex me, quia mihi quartus
Sit pater, haud promte dicam: tamen adde etiam unum
Vnum etiam, terræ est jam filius. GRAEV.

EPI-

diligenter ſcriptæ, & omnino de toto ſtatu ſuo, conſiliiſque omnibus certiorem ſe faciat. Eodem anno.

MARCVS CICERO TREBATIO S. D.

LEgi tuas litteras, ex quibus intellexi, te Cæſari noſtro valde jureconſultum videri. Eſt, quod gaudeas, te in iſta loca veniſſe, ubi aliquid ſapere viderere. Quod ſi in Britanniam quoque profectus eſſes, profecto nemo in illa tanta inſula peritior te fuiſſet. Verumtamen (rideamus, licet; ſum enim a te invitatus) ſubinvideo tibi, ultro te etiam arceſitum ab eo, ad quem ceteri non propter ſuperbiam ejus, ſed propter occupationem adſpirare non poſſunt. Sed tu in iſta epiſtola nihil mihi ſcripſiſti de tuis rebus, quæ mehercule mihi non minori curæ ſunt, quam meæ. Valde metuo, ne frigeas in hibernis: quamobrem camino luculento utendum cenſeo. Idem Mucio, & Manilio placebat, præſertim, qui ſagis non abundares: quamquam vos nunc iſtic ſatis calere audio: quo quidem nuntio valde me-

EPISTOLA X.

TE Cæſari valde Iureconſultum videri) Iocus, quem non ſatis intelligimus, quia neſcimus, quid ſcripſerit Trebatius; nam quod ejus levitatem, neſcio quam argui notat Manutius, alienum videtur. Potius *valde Iureconſultum videri* eſt, ſapere videri & ſcire, quid ex uſu ſit. Pro hoc autem dixit illud, quod alio ſenſu *eo ſapere* tribuebatur Iuriſperitis, qui ſapientes dicebantur. Io. F. GRONOV.

Vbi aliquid ſapere viderere) Gruter. *videar*, unde legendum fortaſſe quemadmodum eſt in Pal. altero *videare*: paullo poſt legunt duo Pall. Grut. *ultro etiam arceſſit*: miſſo provocabulo *te*. GERHARD. *Vbi aliquid ſapere viderere*) Vbi non habearis de vulgo, non publici ſaporis. I. FR. GRON.

Subinvideo tibi, ultro te etiam arceſſ. ab eo, ad quem cet. non propter ejus ſuperb. ſed propter occupationem, aſpirare non poſſunt) Puto certam quamdam *occupationem* hic non notari, legendumque eſſe *occupationes*, ut epiſt. 8. *Nondum te ſibi ſatis eſſe famil. propter occupationes ſuas: ſed certe fore*. Item epiſt. 9. *Equidem velim cum Cæſare ſed ad eum propter ejus occupationes nihil ſum auſus ſcribere*. HENR. STEPHANVS.

Valde metuo ne frigeas in hibernis) Nihil facias. CONRAD. *Ne frigeas in hibernis*) Ne per hiemem parum commodis tuis ſervire poſſis. I. F. GRON.

Camino luculento utendum cenſeo) Quaſi de vero frigore locutus eſſet. Sed & allegoricus ſenſus eſt, eam hibernorum partem eligas, ubi frigus, hoc eſt, paupertatem, camino luculento, id eſt, fructibus provincialibus pellere poſſis. IDEM.

Qui ſagis non abund.) *Sagum* veſtimentum militare, quod medium tantum corpus tegebat, idque anguſtus agilitatis cauſa. Militum erant denſa & villoſa, ut contra injurias cæli munitiores eſſent. Vide Schegkium ad Vellei. Pat. II. c. 16. Torrentium & Caſaubonum ad Sueton. Iul. c. 48, præter eos, qui de re veſtiaria integros nobis libros dederunt. CORT.

Calere) Bello. CONRAD. *Satis calere*) Satis negotii habere. Lib. VII. ad

mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior, quam in advocationibus: qui neque in Oceano natare volueris, ſtudioſiſsimus homo natandi; neque ſpectare eſſedarios; quem antea ne andabatam quidem defraudare poteramus. Sed jam ſatis jocati ſumus. Ego de te ad Cæſarem quam diligenter ſcripſerim, tute ſcis; quam ſæpe, ego.

ad Att. ep. 19. & hic lib. VIII. ep. 6. GRÆV.

In re militari multo es cautior) A præliis attingendis multo melius tibi caves, quam aliis cavere ſoles adhibitus in contractibus & teſtamentis ſignandis: non ob inſcitiam Trebatii, ut ruſtice Manutius, ſed quia plerumque accidit, utcumque caveant I.C. tamen ne ſic tutos. Io. FR. GRON.

Neque ſpectare eſſedarios) Qui milites ſunt qui ex *eſſedis* pugnabant, & aurigæ, qui in ſpectaculis ſpectari ſolent, de quibus vid. Lipſ. II. Saturn. 12. GRÆV. *Spectare eſſedarios*) Britannos ex eſſedis præliantes. Sed loquitur, ut de gladiatoribus eſſedariis, de quib. Lipſ. II. Saturn. 12. Io. FR. GRON.

Quem antea ne Andabatum quidem defraudare poteramus) Nos hic communem vulgatamque lectionem ſecuti ſumus, nulla re ab antiqua diverſam: alii *ne anabata quidem* legendum putant, permutato vocabulo & caſu. Nos tutius affirmare poſſumus de integritate hujus verbi, quam de ſignificatu reſpondere. Nonius certe ſæpe Varronem *Andabatis* citat. Eraſmus putat hic *Andabatam* vim proverbii habere, quo etiam ſæpe Divus Hieronymus uſus ſit, quos locos diligenter ille colligit, ut cum nihil amplius viderim, malim ea ab eo peti, quam hic nulla neceſſitate deſcribere. Nec tamen vir ille eruditiſſimus potuit originem hujus proverbii aperire: fuerint enim populi Anabatæ clauſis oculis pugnare ſoliti, an gladiatores quidam, qui ſic in adverſarium tenderent, ſeu potius luſus genus, fe non compertum habere ingenue fateor; etſi in ultimam ſententiam potius inclinat. VICTOR. *Andabatam*) Vide Eraſmi proverbia. CONRAD. *Quem antea ne antanabatam quidem*) *Antanabatæ* non populi fuerunt, ſed gladiatores, ſeu certatores, qui ex equis pugnabant: idque oculis clauſis, aut capite operto, ne cernere alter alterum poſſet. Dicti autem ſunt antanabatæ a præpoſitione *ανα* & *αναβατης*, quæ vox ſignificat eum qui equum conſcendit, quive in equo ſedet. Ita antanabatæ ſunt, qui ex equis inter ſe certant: ſeu qui in equis ſedentes inter ſe adverſantur & pugnant. Quod autem vulgo dicuntur *andabatæ*, vitium eſt temporum & chartarum. LAMBIN. *Quem antea ne Andabatam quidem defraudare poteramus*) Sic eſt in Pall. omnibus, editioneque Victorii. Grut. tamen *Andabatan*, unde forſan legendum *Andabata*: quaſi dicat; noluiſti adeſſe ſpectandis eſſedariis, quem novimus adeo cupidum fuiſſe ſpectandi Andabatas, ut nulla te ratione intervertere atque avertere ab eorumdem ſpectaculo potuerimus: verum hoc quoque modo citat Lipſius lib. II. Saturn. ſermon. c. 12. quem vide. GERNARD. Male hic Lambinus. *Andabata* eſt ex Græco *ανα βατης*, interpoſito *d*, ut in multis aliis, id eſt, *adſenſor*, quia in equis pugnabant andabatæ, galea frontem oculoſque tecti. *Andabatam* agnoſcunt etiam Grævii primus, & Amſtelod. GRÆV. *Ne Andabatis quidem defraudari*) Qui adeo delectaris ſpectaculis amphitheatralibus, & muneribus gladiatorum, ut ne Andabatis quidem, in quibus minima voluptas eſt, introductis abeſſe ſpectaculo velis. Andabatæ oculis obſutis cæci pugnabant. Unde proverbium *Andabatarum more pugnare*, in illos, qui litigant de re, quam ambo non intelligunt. Io. FR. GRON.

ego. Sed mehercule jam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen his litteris, quas proxime dedi, putavi esse hominem commonendum: id feci: quid profecerim, facias me velim certiorem; & simul de toto statu tuo, consiliisque omnibus. Scire enim cupio, quid agas, quid exspectes, quam longum istum tuum discessum a nobis futurum putes. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati, te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam: sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham: te, qui non huc advoles. Vna mehercule nostra vel severa, vel jocosa congressio pluris erit, quam non modo hostes, sed etiam fratres nostri Ædui. Quare omnibus de rebus fac, ut quam primum sciam:

Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.

EPISTOLA XI.

ARGVMENTVM.

Primum jocatur, ut solet, occasione sumta ab interregnis; deinde suadet, ut, si honestatem facultatesque suas auget, maneat apud Cæsarem; sin minus, Romam se recipiat. Anno urbis DCC. *in interregno.*

CICERO TREBATIO.

NIsi ante Roma profectus esses, nunc eam certe relinqueres: quis enim tot interregnis jureconsultum desiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, ut a

Fratres nostri Ædui) Sic ad Atticum, *Ædui fratres nostri pugnant*. CONRAD.

EPISTOLA XI.

Interregnis) Post M. Messalam & M. Cn. Domitium Coss. CONRAD. Interregni autem tempore judicia jacebant. Vid. Manut. GRAV. *Interregnum* est intervallum regni, aut tempus illud, quo imperium rege, seu magistratu vacat. Sic *interrex* proprie is est, qui regis defuncti administratione fungitur: postea vero etiam interregna extra regium imperium extensa fuerunt. Livius V. c. 31. FVNC.

Omnibus unde petitur) Est propria jurisconsultorum formula. Sic appellabatur alter litigatorum, qui nimirum

ut a ſingulis interregibus binas advocationes poſtulent. Satis ne tibi videor abs te jus civile didiciſſe? Sed heus tu, quid agis? ecquid ſit? video enim te jam jocari per litteras. Hæc ſigna meliora ſunt, quam in meo Tusculano.

Sed

rum in jus vocatus erat in judicio privato, ſicuti is, qui in jus vocabat, dicebatur *petitor*, ſive *actor*, quoniam ab eo, cui litem intendebat, petebat aliquid plerumque dicere aut facere oportere. Cic. pro Mur. *Quæ huic tam loquaciter litigioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat*. Cato: *Si quid alter ab altero peteret, ſi ambo parva eſſent: ſive boni, ſive mali eſſent, quod duo res geſſiſſent, uti ſeſe non intereſſent, illi, unde petitur potius credendum eſſe*. Terent. Prolog. Eunuch. v. 10.

Atque in theſauro ſcripſit, cauſam dicere
Prius, unde petitur aurum, quare ſit ſuum,
Quam ille, qui petit, unde is ſit theſaurus ſibi.

Vade petitur eſt, *a quo petitur*. Cic. III. in Verr. *Ille autem, unde ablatum eſt, judicio ſuum recuperare nullo modo poſſit*. Liv. lib. V. *Vnde minime quis crederet, accepta calamitas*. Gron. lib. IV. Obſ. cap. 11.

Binas advocationes poſtulent) Eſt & hoc loquendi genus ex Juriſconſultorum ſchola. Proprie enim unde petitur *poſtulare advocationem* dicebatur, cum, poſtquam petitor actionem edidiſſet, peteret a Prætore tempus deliberandi, velit ne ſtare judicio, an facere quod petitor poſtulabat. Hoc tempus ideo dicebatur *advocatio*, quia tam amicos ſuos convocabat, cum quibus deliberabat, unde petitur, num velit cauſam excipere ac jure experiri, nec ne. Hi dicebantur *advocati* proprie, & tempus *advocatio*. Senec. proœm. lib. IV. Controv. *Tanta illi perturbatio fuit, ut advocationem peteret*. Hinc *advocatio* pro quavis mora. Senec. Conſol. ad Marc. cap. 10. *Nihil de hodierna die promittitur: nimis magnam advocationem dedi: nihil de hora: & advocare* eſt moras nectere. Plinius lib. V. epiſt. 8. *Ideoque interim veniam, ne a forenſibus verbis recedam, advocandi peto*: hoc eſt, moras nectendi. Græv.

Satis ne tibi videor abs te jus civile didiciſſe) Quia uſus erat Juriſconſultorum formulis, *unde petitur, advocationem poſtulare*, ideo jocans ſubjecit, *ſatis ne tibi videor abs te jus civile didiciſſe*? Græv. *Satis ne tibi videor*) Non intelligis me loqui etiam poſſe ut J. C.? nec fruſtra fuiſſe noſtram conſuetudinem, cum per eam mihi jam adhæſerit aliquid de veſtro jure civili. Erat autem genus interrogandi frequens antiquis per *Satin'*, vel *Satiſne*. Plaut. Amph. II. 11. 1. *Satin' parva res eſt voluptatum in vita*. Epid. V. 11. 1. *Satin' illic homo ludibrio nos habet*? Moſtell. I. 1. 73. *Satin' abiit, neque quod dixi flocci exiſtumat*? Sic *Satin' ſalve*? Ter. Eun. V. vi. 8. Liv. I. 58. & XLI. 8. 10. Fr. Gron.

Quid agis? ecquid ſit) Variæ ſcriptorum codicum lectiones indicio ſunt hic aliter olim ſcriptum fuiſſe, ac nunc ſcribitur. Pal. prim. *Quid agis hæc? quid ſit*? Græv. pr. *quid agis? h ecquid ſit*? Amſtelodam. *quid agis? hem, & ſit hæc*? Mentel. *quid agis, hoc quod ſit*. Forſan Cicero ſcripſit, *quid agis? iſtic quid ſit*? *Fieri* aliquid elegans eſt loquendi genus: Plaut. Truc. *Mane aliquid fiet, ne abi*. Terent. *Interea fiet aliquid*; pro hoc paullo poſt Cicero in hac ipſa epiſt. dicit: *Erit hic aliquid*. Cic. in ep. 18. hujus libri: *An hoc ſignificas, nihil fieri, frigere te*? Græv.

Hæc ſigna meliora ſunt) Te jocari. Conrad. *Quam in meo Tuſculano*) Signa, hoc eſt, ſtatuæ, ſive imagines pictæ. Idem, *Hæc ſigna meliora ſunt, quam in meo Tuſculano*) Ludit in *ſignorum* ſignificatione duplici. Nam & ſignificationes notat, & ſtatuas, quibus Tuſculanum ornaverat, & quarum emtio ei æs alienum conflaverat: vi-

Sed quid ſit, ſcire cupio. Conſuli quidem te a Cæſare ſcribis: ſed ego tibi ab illo conſuli mallem: quod ſi aut fit, aut futurum putas, perfer iſtam militiam, & permane. Ego enim deſiderium tui, ſpe tuorum commodorum conſolabor: ſin autem iſta ſunt inaniora, recipe te ad nos. Nam aut erit hic aliquid aliquando: aut ſi minus, una mehercule collocutio noſtra pluris erit, quam omnes Samarobrivæ. Denique ſi cito te retuleris, ſermo nullus erit: ſi diutius fruſtra abfueris, non modo Laberium, ſed etiam ſodalem noſtrum Valerium pertimeſco. Mira enim perſona induci pot-

de epiſt. 23. hujus libri. GRAEV. *Hæc ſigna meliora ſunt*) Hoc indicium eſt animi hilaris & rebus ſuis contenti, non ſpe carentis. Ter. Andr. III. 11. 2. *Quæque oportet ſigna ad ſalutem eſſe, omnia huic eſſe video*. Dein Cicero: *Hæc ſigna averti ex hoc ſignum*. IV. Herenn. 5. *Eum uſque adeo præmeditatum fuiſſe, ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet, quæ ſigna confidentiæ non innocentiæ ſunt*. XIV. ad Attic. 5. *Signa bona, quod Calvena moleſte fert, ſe ſuſpectum eſſe Bruto*. Denique ludit in *ea ſigna*: quod ſi referatur ad præcedens, ſignificat indicia: ad quod ſequitur, ſonat, quaſi pro ſtatuis dictum fuiſſet: iis enim prætoria, & villas ornabant. Io. FR. GRON.

Conſuli quidem te a Cæſare) Tamquam Iuriſconſultum, qui proprie dicuntur *conſuli*. GRAEV.

Tibi ab illo conſuli) Commoda tua promoveri: ea, quæ tu volueris, ab illo fieri. Sic Sall. Cat. c. 31. quo plura contulimus. CORT.

Sin autem iſta ſunt inaniora) Si fruſtra hæc ſperas, ſi inanis eſt ſpes. GRAEV.

Quam omnes Samarobrivæ) In Gallia Belgica, ubi Cæſar trinis hybernis hiemare conſtituit. Hanc Camaracenſem urbem quidam nunc vocant. CORRAD. *Samarobrivæ* ſcribendum eſſe ex auctoritate Strabonis, & veterum librorum, docui in adnotationibus in Cæſarem. VERIN. *Quam omn. Samarobrivæ*) In aliis vero *Samarobriga*: metropolis Ambianorum in Gallia Belgica: hodie *Amiens*. Sic autem recte ſcribitur in melioribus libris: *Briva* enim, & *Briga* ſunt antiqua vocabula Gallica, quæ pontem ſignificant: hinc *Samarobriva* eſt pons Samaræ fluvii, qui per illam urbem tranſit. *Samara* eſt fluvius, qui Ptolemæo *Phrudis*, in Notitia Imperii *Sombrios* dicitur, hodie *la Somme*. GRAEV.

Sermo nullus) Iudicium deterius, fama maligna. IX. ad Att. epiſt. 2. XIII. ep. 10. Eodem idiotiſmo & noſtrates ea voce utuntur. CORT.

Non modo Laberium) D. Laberium poetam, ſcribendis mimis clarum & mordacem. CORRAD.

Valerium) Forraſſe Catulum. IDEM. *Valerium*) Iuriſconſultum: vide Manut. Sed puto ſcenicum intelligi, cujus meminit III. de Oratore: *Valerius quotidie cantabat, erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat; eſt enim pater familias, eſt eques Romanus*. GUILIELM. Volunt L. Valerium I. C. ad quem ſcribit I. 20. & Appio commendat III. 1. quem ſi accipimus, quare eum pertimeſcat, ignoramus. Si Valerium Catullum, quem nolunt, facilis eſt explicatio, nempe ne is epigrammate ſe traducat: & eum fuiſſe amicum Ciceronis apparet ex epigr. I. *Diſertiſſime Romuli nepotum, Quot ſunt, quotque fuere, Marce Tulli*. Io. FR. GRON.

Pertimeſco) Ne in te ſcribant, vel dicant. CORRAD.

Perſona induci) Fingi in mimo vel epi-

poteſt Britannici jureconsulti. Hæc ego non rideo, quamvis tu rideas: ſed de re ſeveriſsima tecum, ut ſoleo, jocor. Remoto joco, tibi hoc amiciſsimo animo præcipio, ut, ſi iſtic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas noſtri deſiderium, honeſtatem, & facultates tuas augeas; ſin autem iſta frigebunt, recipias te ad nos. Omnia tamen, quæ vis, & tua virtute profecto, & noſtro ſummo erga te ſtudio conſequere.

EPISTOLA XII.

ARGVMENTVM.

Iocatur more ſuo, & in joco reprehendit opiniones Epicureorum, ipſumque Trebatium, quem Epicureum eſſe factum, ex Panſa cognoverat. Eodem anno in interregno.

CICERO TREBATIO.

MIrabar, quid eſſet, quod tu mihi litteras mittere intermiſiſſes. Indicavit mihi Pansa meus, Epicureum te eſſe factum. O caſtra præclara! quid tu feciſſes, ſi te Tarentum, & non Samarobrivam miſiſſem? Iam tum mihi non placebas, cum idem intuebare, quod & Seius familiaris

epigrammate, aut proponi. Sueton. Ner. II. *Indocta eſt & Afraniі togata*. Io. Fr. Gron.

Induci poteſt) A poetis. Conrad.

Iſta frigebunt) Quaſi otio & languore, hoc eſt, non bene procedent. Sic *friget Venus*. Terent. Eunuch. A. IV. Sc. v. v. 6. adde ep. 18. Cort.

EPISTOLA XII.

Epicureum te eſſe factum) Te ſectam Epicuri adamaſſe, id eſt, te omnia referre ad tui ipſius utilitatem. Erat enim dogma Epicuri, ſapientem omnia facere propter ſe. Qua ſententia abutebantur, qui ſe juvabant damno & publico, & alieno; ſupra III. 9. Io. Fr. Gron.

O caſtra præclara) In quibus ſcilicet homines Epicurei & voluptarii ſunt. Ioan.

Si te Tarentum) Quod *molle* dicitur, & molles homines reddit. Conradvs.

Non Samarobr. miſiſſem) Vbi ſunt homines duri & feroces. Idem.

Iam tum mihi non placebas, cum idem intuebare &c.) Quid ſi legamus, *cum idem tuebare*, &c. Lamb. *Id. intue*, eodem ſpectabas, eidem ſtudebas. C. Nepos Themiſt. c. 8. & ſic Idem Attico c. 10. Cort.

Quod & Titius familiaris meus). Diverſa ab hac ſcriptura eſt in Medicæo codice: ita enim ibi legitur, *quod Zeius familiaris tuus*. Quare accurate videndum eſt an *Seius* legi debeat, quod ſane mihi non diſplicet: pro *ſe*, enim antiqui librarii ac fabri ſæpe ponebant, quod Romæ in multis lapidibus viſitur, & a doctis ac dili-

ris meus. Sed quonam modo jus civile defendes, cum omnia tua causa facias, non civium? Vbi porro illa erit formula fiduciæ: *Vt inter bonos bene agier oportet*? Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa? Quod jus statues communi dividundo, cum commune nihil possit esse apud eos,

gentibus viris adnotatum est. *Scius* autem Ciceroni familiaris erat, quod intelligitur his verbis ex epist. ad Varronem 122. *Cœnabam apud Scium, cum utrique nostrum redditæ sunt a te litteræ.* 166. *Cognoscere ex M. Scio arbitror, qui nostro sermoni interfuit.* Quia hoc nomen crebro legum interpretes usurpant, & Trebatius jurisconsultus erat, ideo (ut opinor) aliqui, cum locum mendosum putarent, *& Titio* reposuerunt. VICTORIVS. *Et Titius*) In antiquis libris varia est lectio, *Etheius, Esthieius, Canius*. Quare difficilis est conjectura, quo modo sit legendum. *Catius* qui fuit Epicureus, fortasse reponi posset: nisi magis placeret *Atticus*, qui & Epicureus, & Ciceronis familiaris fuit: quod nemo est, qui nesciat. CONRAD. Proxime a Medicæo abest primus Grævii, qui legit *quod Zeus familiaris*. GRÆV.

Jus civile defendes) Est enim justitia, virtus extra se patens, & magis consulens alii, quam sibi. Arist. V. Ethic. 3. Διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀλλοτριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι, ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἀρετῶν, ὅτι πρὸς ἕτερον ἐστι. Ἀλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει. *Propter hoc ipsum Justitia sola inter virtutes alienum commodum esse videtur; quoniam adversus alterum comparata est. Quæ enim alteri conferunt, præstat.* Quomodo poteris retinere auctoritatem, tutari locum IC.? Io. FR. GRON.

Tua causa facias) Al. *facies*, ut Epicurei, qui dicunt sapientes omnia sua causa facere. CORR.

Non civium) Hæc duo verba non sunt in veteribus libris. IDEM.

Formula fiduciæ ut inter bonos bene agier oportet) Consentiunt prisci, quos vidi, codices cum impressis. Et nobilissimus omnium Medicæus eamdem, quam vulgati libri, lectionem servat: aliis doctioribus quid faciendum sit, judicandum relinquo: ipse contra tot exemplarium consensum nihil ausim statuere. VICTOR. Hanc lectionem confirmant Græv. prim. Amstelod. Mentel. In Gruteriano autem & Stewechiano deest *ut*, & pro *oportet* Stewech: legit *oporteret*. *Int. bon. b. ag. op.*) *Inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione*, lib. III. de Offic. CONRAD. In vett. libris est, *inter bonos bene agier* sine particula *ut*, & sine verbo *oportet*; & ita videtur legendum. VRSIN. *Formula fiduciæ*) In pignore vel hypotheca constituenda, excludens omnem fraudem. III. Off. 17. *Quam illa aurea, ut inter bonos bene agier oportet & sine fraudatione.* Ibidem: *Idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis venditis, conductis locatis.* Io. FR. GRONOV.

Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa) Hæc verba ita concepta sunt in Pal. in Grut. ad marginem, nam seriem ipsa destituunt in editionibus, prima ac Victoriana; (ut & Grævii prim. Amstelod. & Mentel. nisi quod in Amstelod. sit *quid enim est.*) Ante edebatur: *Quis enim est bonus, qui facit nihil.* GERHARD. *Quid est enim qui facit nihil nisi sua causa?*) Sic MSi: nempe fur, aut latro, utique non bonus. I. F. GRON.

Quod jus statues communi dividundo) Vbi quod commune esse cœpit (ut si duo rem eamdem emerint, aut duobus idem legatum, eadem hereditas obvenerit) oportet dividi, & adhibeberis IC. An suadebis utrique, ut se tantum respiciat, socium fraudet. IDEM.

Communi dividundo) Rerum communium divisioni: qua de in eo legis capite agitur. CORR. Pro *dividendo*, ut *faciundum, gerundum*, de quibus ad Sall. Cererum quid *commune*, vide Senec.

eos, qui omnia voluptate sua metiuntur? Quomodo autem tibi placebit, Iovem Lapidem jurare, cum scias, Iovem iratum esse nemini posse? Quid porro fiet populo Vlubrano, si tu statueris, πολιτευεσθαι non oportere? Quare si plane a nobis deficis, moleste fero: sin Pansæ assentari commodum est, ignosco: modo scribe aliquando ad nos, quid agas, & a nobis, quid fieri aut curari velis.

EPISTOLA XIII.

ARGVMENTVM.

Intermissionis litterarum causam exponit: quam non agnoscente Trebatio, inde occasionem arripit liberius jocandi. Scripta eodem anno, & in interregno: quia dies adscripta, III. *Non. Mart. Interregnum autem sex mensibus hoc anno fuisse, jam diximus.*

M. CICERO TREBATIO S. D.

ADeo ne me injustum esse existimasti, ut tibi irascerer, quod parum mihi constans, & nimium cupidus decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrarere litteras ad te jamdiu non misisse? Mihi perturbatio animi tui, quam

Senec. VII. de Benef. c. 12. & Cic. I. Off. c. 7. Præterea exstat hodieque Titulus & in Digestis, & in Codice *Communi dividundo*: qui ab antiquis ICtis petitus est. CORT.

Iovem lapidem jurare) Vid. sup. ad epist. 1. hujus libri. CORR.

Cum scias) Vt Epicurei, qui nihil tam verentur, quam ne dubitare aliqua de re videantur. IDEM.

Iovem iratum esse nemini posse) Epicurus enim dicebat, Deos nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere. IDEM.

Pop. Vlubrano) *Vlubræ* est oppidum parvum, frigidum, in ultima Italia. Sic Horatius:

Quadrigis petimus bene vivere, quod petis hic est,
Est Vlubris, animus si te non deficit æquus. PH. MELANCT.

Πολιτευεσθαι) Rempublicam administrare. Dicebat Epicurus, Rempublicam capessere hominem bene sanum oportere. CORR.

A nobis) Academicis. IDEM.

Sin Pansæ assenteri) Qui & ipse Epicureus est, & ἡδονην sequitur. Epistola 19. lib. XV. IDEM.

Modo scribe aliquando ad nos) Ita Pal. pr. Grut. Victorii editio, & omnium antiquissima, scribunt: vulgo *scribas*. Sicut & illud succinctius, *a nobis quid fieri, aut curari velis*; cum edatur, *a nobis quid agi, quid fieri, aut curari v.* Stewech. quoque illa duo non necessaria vocabula spernit. GEBHARDVS. Vtramque scripturam firmant Græv. Amstelodam. & Mentel. codd. GRÆV.

quam primis litteris perſpiciebam, moleſtiam attulit. Neque alia ulla fuit cauſa intermiſsionis epiſtolarum, niſi quod, ubi eſſes, plane neſciebam. Hic tu me etiam inſimulas, nec ſatisfactionem meam accipis. Audi, Teſta mi: Vtrum ſuperbiorem te pecunia facit, an quod te imperator conſulit? Moriar, ni, quæ tua gloria eſt, puto te malle a Cæſare conſuli, quam inaurari. Si vero utrumque eſt: quis te feret, præter me, qui omnia ferre poſſum? Sed, ut ad rem redeam, te iſtic invitum non eſſe, vehementer gaudeo: &, ut illud erat moleſtum, ſic hoc eſt jucundum. Tantum metuo, ne artificium tuum tibi parum proſit. Nam ut audio iſtic

Non ex jure manu conſertum, ſed magis ferro
Rem repetunt.

Et

EPISTOLA XIII.

(*Cauſa intermiſſionis epiſtolarum*) *Litterarum* alias; ſed hoc eſt ex Pall. Gruter. Victorio.; ſtatim poſt, tranſpoſui verba, ex Palatino (nam primum tantum, & Gruterianum perſequi decrevi ex temporis anguſtiis, cum queis ceteri in rebus bonis fere concurrunt) & Victorii editione, *Teſta mi*: licet paſſim feratur, *mi Teſta*. GEBHARD.

Nec ſatisfactionem m. accipis) Excuſationem meam, qua tibi ſatisfacio pro commiſſo meo, nempe intermiſſione litterarum. Sueton. Cæſar. c. 73. adde Caſaubon. ad Claud. Ejuſdem c. 38. Cæſar. V. B. G. c. 1. CORT.

Ne artificium tuum tibi parum proſit) Iuris civilis prudentia. CORR.

Non ex jure manu conſertum) Non toros duos hos Ennii verſus ſcripſimus; reliquum enim poſterioris in nullis antiquis legitur. Quidam minime neceſſariam partem repoſuerunt, eaque verba omiſerunt, quæ & in antiquis leguntur, & ſententiam integriorem & concinniorem reddunt, cum ſtatim illum interroget an & ipſe ad vim faciendam adhiberi ſoleat; qui autem hæc viderant, ii quoque parum caſtigata ſcripſerunt: *non* enim incommode importuneque de ſuo addiderunt. Nollem tamen ea cum Ennii verbis conjuncta eſſe, quod vitio librariorum factum eſt in noſtris codicibus: ſeparentur igitur ab illis, cum verbiſque Ciceronis conjungantur. VICTOR. *Ex jure manu conſertum*) Hæc verba ſunt loco Romani caſus. CORRAD. *Ex jure manu conſertum petere* eſt rem ſuam petere actione forenſi, rei vindicatione. Vid. Gell. XX. 9. GRAEVIVS. Id eſt *ad manum conſerendam*, uti interpretatur A. Gell. Erat, ubi in vindicanda poſſeſſione agri, vel alius rei, adverſarii *manus corripiebantur*, & in agri vel alterius rei loco præſenti vindicabatur per Prætorem. Hæc fere ex eodem Gellio, qui integros hos Ennii verſus dedit:

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis.
Miſcent inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex jure manum conſertum, ſed magis ferro
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolide vi.

quos omnium optime illuſtravit Columna ad Ennii Fragm. p. 144. adde Manut. h. l. Briſſonium V. de Form. p. 374. & quæ viri docti ad Gellium. CORT.

Et tu

Et tu ſoles ad vim faciundam adhiberi? neque eſt, quod illam exceptionem in interdicto pertimeſcas: *Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris*. Scio enim te non eſſe procacem in laceſſendo. Sed ut ego quoque te aliquid admo-

Et tu ſoles ad vim faciendam adhiberi) Legendum eſſe, *At tu non ſoles ad vim faciendam adhiberi*, ſententia ipſa clamat; hoc enim ſignificat Cicero, Vereor ne artificium tuum tibi parum proſit: quia iſtic non eſt opus juriſconſulto, cum arma valeant. Nam tu quidem qui juriſconſultus es, non ſoles ad vim faciendam adhiberi. LAMBINVS. *Et tu ſoles ad vim facundiam adhibere*, eſt in manuſcripto apud me libro. VASIN. *Adhiberi* eſt in conſilio adhiberi, conſuli. Vid. ſup. ad lib. IV. cap. 2. GRAV.

Illam exceptionem) Adjunctionem, quæ in interdicto addi ſolebat, ſine qua tamen fieri poterat. CORR.

In interdicto) De vi hominibus armatis; ſive, Vnde vi. IDEM.

Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris) De quo tot diverſæ ſententiæ, concertationeſque fuerunt: ſcripſimus ut in Mediceo eſt; nam lectionem ejus libri ſinceram & integram eſſe credimus: ut qui immutare aliquid velint, potius corrumpant quam corrigant: nam verba eſſe interdicti patet. Inveniuntur ea in oratione pro Cæcina multis locis, & in Pandectis ſæpius. Hunc autem eorum ſenſum eſſe exiſtimamus, ut dicat Cicero, non eſſe Trebatio pertimeſcendam exceptionem illam, qua utuntur illi ad Prætorem, qui cum confeſſi ſint ſe dejeciſſe, clamant tamen ſe non interdicto teneri, nec debere reſtituere: nam ſe *prius* ab adverſariis *vi hominibus armatis* dejectos eſſe: ſubjungit enim, *Scio enim te non eſſe procacem in laceſſendo*, ut injuriarum origo a te orta eſſe poſſit; nam ut timidum & parvi animi hominem tanxat, & qui libenter pugnas turbaſque fugeret, & bello minime eſſet aptus: quibus enim valebat armis, in prælio uti non poterat: cum autem cum juriſconſulto ſermo ſit, verbis juris frequenter utitur Cicero, joci cauſa. VICTOR. Medicæo adſtipulantur Amſtelod. Mentel. Græv. primus. Pal. prim. editio prim. niſi quod pro *vi* legat corrupte *in*. GRÆV. *Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris*) Si hæc ſunt exceptionis verba, negatio tollatur neceſſe eſt, quoniam Prætor in interdicto eum alloquebatur, qui dejeciſſet, qui ſine dubio prior venerat. Sin Ciceronis ſunt ad Trebatium, negatio legi poteſt. CORRAD. *Neque eſt quod illam exceptionem in interdicto pertimeſcas, Quod tu prior* &c.) Id eſt, nemo te agentem, hac exceptione repellet, Recte ageres, niſi *prior vi, hominibus armatis* veniſſes. Numquam enim vim cuiquam prior inferes, neque quemquam hominibus armatis oppugnabis. At hæc exceptio convenit in eos, qui priores alteri vim intulerunt, & qui alterum laceſſiverunt. Sic puto hunc locum & legendum eſſe & intelligendum. Negatio ſcilicet, quæ debebat locari ante verbum *ſoles*, fuerat in alienum locum translata, & ante verbum *veneris*, collocata. LAMB. Vt Mediceus, ita quoque Pal. concepit, neque magnopere titubat Gruterianus, tantum *omnibus* pro *hominibus* referens. Vaticanus hæc omnia ita transformat: *Rem repetunt, & tu ſoles ad vim faciundam adhiberi? neque eſt, quod tu prior vi hominibus armatis*. Mihi quoque interjacentia vulgo verba pro commento ac gloſſemate obſolefcunt: quod auget ſuſpicionem, quodque neque in Grut. editione prima *in* conſpectui ſit. Alias cetera ſic circumferuntur, *quod tu prior cum hominibus armatis veneris*. Prima editio ſinceram lectionem fere exhibet, ſi modo pro *in* emendes *vi*. GERHARD. Habes ſimilem exceptionem L. 22. §. 2. D. quod vi aut clam, adde tit. *de vi & vi armata*: & miror quoſdam hic offendere potuiſſe particulam *Non*, cum frequenter in ipſis interdictis appareat *Niſi*, imo

ipſum

moneam de noſtris cautionibus: Treviros vites cenſeo: audio capitales eſſe: mallem, auro, ære, argento eſſent. Sed alias jocabimur. Tu ad me de iſtis rebus omnibus ſcribas velim quam diligentiſsime. A. d. IV. Non. Mart.

EPISTOLA XIV.

ARGVMENTVM.

Familiariter & jocoſe Trebatium, qui litteras nullas miſerat, objurgat. Eodem fortaſſe anno.

CICERO TREBATIO.

CHryſippus Vettius, Cyri architecti libertus, fecit, ut te non immemorem putarem mei: ſalutem enim verbis tuis mihi nuntiarat. Valde jam lautus es, qui gravere litteras ad me dare, homini præſertim prope domeſtico. Quod ſi ſcribere oblitus es, minus multi jam te advocato cauſa

ipſum *quod non* L. 1. §. 7. de Cloacis, & aliis. CORT.

De veſtris cautionibus) Sic edidit Victorius & Gebhardus; ſic & Pal. prim. Grut. GRÆV. prim. & Amſtelod. Senſus tamen poſtulat ut aliorum librorum lectioni ſubſcribamus, in quibus exſtat, *de noſtris cautionibus*. Et ſic in Menteliano. Non enim hæc, quam ſubjicit, juris prudentum cautio erat, ſed Ciceronis. GRÆV. *De veſtris cautionibus*) Mentionem aliquam faciam cautionum, quibus vos IC. uti ſoletis. I. F. GRON.

Treviros vites cenſeo) Hic jocatur Cic. nam *Treviri* ſunt inter Belgas populi, ſed & Romæ capitales, & monetarii. CORR.

Capitales) In Gallia quidem bellicoſos & pernicioſos, ſed Romæ Treviri (*Treviri* enim dicebantur) *capitales* ii erant, qui carceris cuſtodiæ præerant, quos Sofia apud Plautum timet. IDEM.

Auro, ære, argento eſſent) *Treviri*: qui ſic ab antiquis ſcribebantur, III. V. A. A. A. F. F. hoc eſt, triumviri, auro, argento, ære flando, feriundo. IDEM. Hi erant præfecti monetæ. GRÆV.

EPISTOLA XIV.

Vettius) Ita nomen ſcribitur in MSis & editis vetteribus. Recentiores maluerunt *Vettius*. LALL.

Valde jam lautus es) Hoc eſt, valde delicatus, faſtidioſus. GRÆV.

Quod ſi ſcribere oblitus es) Luſit in hoc verbo Cic. elegantèr: nam *ſcribere* dicuntur juriconſulti, cum clientibus ſuis ſcripto cavent. Cum litteras ad ſe nullas Trebatius mitteret, aperit Cicero, quod incommodum ex ea re oriturum ſit: tranſit tamen ad alium minus communem hujus verbi ſignificatum: *Minus multi jam te advocato cauſa cadent*, paucos habebis clientes; nec multi ſuas cauſas ad te deferent. In qua etiam re exponenda, carpit illum ut malum advocatum & defenſorem cauſarum: quaſi omnes, qui ad eum patronum confugerent, cauſas amitterent, nec jus ſuum tueri poſſent. Vetitur autem in ea re narranda vocibus peculiaribus juriconſul-

causa cadent: sin nostri oblitus es, dabo operam, ut istuc veniam ante, quam plane ex animo tuo effluo; sin æstivorum timor te debilitat, aliquid excogita, ut fecisti de Britannia. Illud quidem perlibenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Cæsari familiarem. Sed mehercule mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis litteris, quam sæpissime cognoscerem. Quod certe ita fieret, si tu maluisses benevolentiæ, quam litium jura perdiscere. Sed hæc jocati sumus, & tuo more, & nonnihil etiam nostro. Te valde amamus, nosque a te amari cum volumus, tum etiam confidimus.

EPISTOLA XV.

ARGVMENTVM.

Declarat suum absentis Trebatii desiderium: gratulatur de C. Matii familiaritate. Eodem anno.

CICERO TREBATIO.

QVam sint morosi, qui amant, vel ex hoc intelligi potest: molestè ferebam antea, te invitum istic esse: pungit me rursus, quod scribis esse te istic libenter: neque

sultorum. Vidi antiquum exemplar Topicorum, in quo locus ille ita scriptus esset: *Etenim cum tu mihi, meisque, multa sæpe scripsisses*; cum formis excusi omnes *cavissent*. VICTOR.

Minus multi causa cadent) Quam cum respondebas de scripto, & jocatur Cic. CORR. Notanda est differentia inter *causa cadere*, & *formula cadere*; qui formula cadebat, poterat a prætore in integrum restitui; qui causa, is perdebat litem. Vide Rupert. ad Tit. de Orig. Iur. p. 107. & Christ. Coler. Pareng. c. 9. CVPERS.

Ex animo tuo effluo) Animus tuus mei plane oblivisceatur. Catullus Carm. 62. Silius Ital. II. v. 627. adde in primis Brockhusium, quem ibi Drakenb. cit. ad Tibull. III. Eleg. I. v. 20. qui aliquot Ciceronis loca contulit. CORT.

De Britannia) Quo ne ires, nescio quid excogitasti. CORR.

Mallem id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis litteris quam sæpissime cognoscerem) Nescio cur ita ediderint posteriores nulla rationis præfationis addita, cum & Naugerianus, & Victorianus, & Lambinus, & Manutius habeant *cognoscere*, & id ipse malui sequi, cum ita fere singulis paginis Cicero. I. GRÆV.

Si tu maluisses benevolentiæ quam litium jura perdiscere) Melior jurisconsultus, quam amicus. GRÆV.

EPISTOLA XV.

Morosi qui amant) Amor enim *iniquus* interdum, *impotens* sæpe, *intemperans* semper, ut docet Plinius II. *ep.* 2. CORT.

Istic esse) In Gallia. CORR.

In C.

Digitized by Google

neque enim mea commendatione te non delectari facile patiebar: & nunc angor, quidquam tibi sine me esse jucundum. Sed hoc tamen malo, ferre nos desiderium, quam te non ea, quæ spero, consequi. Cum vero in C. Matii, suavissimi doctissimique hominis familiaritatem venisti, non dici potest, quam valde gaudeam: qui fac, ut te quam maxime diligat: mihi crede, nihil ex ista provincia potes, quod jucundius sit, deportare. Cura, ut valeas.

EPISTOLA XVI.

ARGVMENTVM.

Laudare Trebatium videtur ut sapientem, qui belli discrimina vitaret: sed revera notat ut timidum: quod sæpe facit: adscribit quædam per jocum, de Cn. Octavio, de futuris Trebatii divitiis, de ejusdem superbia. Scripta videtur eodem anno: quod ex eo cognoscitur, quia scribit Cicero, & in Britanniam ire Trebatium noluisse, & adhuc quidem Samarobrivæ esse; ubi eum fuisse cum interreges crearentur, indicat epist. 11.

M. CICERO TREBATIO S. D.

IN Equo Trojano scis esse in extremo: *Sero sapiunt*. Tu tamen, mi vetule, non sero: primas illas rabiosulas sat

In C. Matii) Hic est, cujus epistola legitur 28. in lib. XI. Graev.

Deportare) Iustin. XX. 2. *Soletis suis pro auxiliis deportant*. Vide I. Obs. 12. I. Fr. Gron.

EPISTOLA XVI.

IN Equo Trojano) Livii Andronici tragœdia. Cons.

In extremo) In extrema parte Vide ep. 5. Et nota insuper Epanalepsin *in extremo*, de qua vide V. ep. 8. IV. ep. 7. Cort.

Sero sapiunt) Phryges. Cons.

Tu tamen mi vetule, non sero) Hæc & vulgata & antiqua hujus loci lectio est: nos nihil mutavimus: etsi nonnullos scimus pro *vetule* βαιθλε emendare conatos. Cujus tamen Græcæ vocis nullo in antiquo exemplari vestigium ullum vidimus: scimus & nos βαιθλαν antiquo proverbio appellatos esse languidos, & dissoluto corpore homines, & potius mulieres, quam viros. Non tamen recte facere existimamus, qui tam facile veterem scripturam tollunt; appellat autem hunc variis sæpe cognominibus, ut *festum* etiam, quorum rationem si velis conerique, fortasse non facile explicare possis. Victor. *Mi vetule*) Consilio & prudentia. Sed jocatur more suo. Cons. *Mi vetule, non sero: primas, illas rabiosulas*) Sic habetur in Pal. Grut. editione princips, ac Victorii.

fat fatuas dediſti: deinde, quod in Britannia non nimis φιλοθεωρον te præbuiſti, plane non reprehendo: nunc vero in hi-

ſtorii. Alii *Saxula* intrudunt. Vulgo *primum illas rab.* Gronn. *Mi vetule*) Vetus Amicula. *Vetulus ſenex* Plaut. Merc. II. II. 43. I. Fr. Gron.

Primas illas) Nam te ſapere argumentum ſunt illæ litteræ, quaſi poſtquam illuc veniſti (nondum cognito Cæſare, nondum & loco, & conditione, qua uſurus eſſes) ſcripſiſti primas illas plenas indignationis & inficetæ pœnitentiæ. Oſtendebant enim te nolle in bello perire. In. *Rabioſulas.* Ludit ICtum Trebatium, qui fat *rabioſulas* litteras miſerat, ſive tales, quas ſolent *rabulæ fat fatui*, quæ oſtenderunt *rapere* velle Trebatium a Cæſare, quæ poſſet, & Romam evolare. Senec. Herc. Fur. v. 172. Feſtus p. 419. Conſer hic ep. 10. Sive *rabioſulas* etiam ad nimium & quaſi *furibundi* deſiderium urbis pertinet: qua ratione *fat fatuas* ad laudem pertinet, quomodo *inſanire* alibi. Gont.

Sat fatuas dediſti) Quando te iſtic invitum eſſe ſcripſiſti; ſed paullo poſt, cum ſapere incepiſſes, ſcripſiſti item, te eſſe iſtic libenter. Propterea tu non ſero ſapis. Conr.

In Britannia) De Britannia: nam eo profectus non es. In.

Non minus Philocteten te præbuiſti) Magna eſt eruditorum hominum diſſenſio in hujus loci declaratione, & ſcriptura: nos tamen opinionem noſtram inter tantos auctores libere proferemus, & fortaſſe, in quo illi decepti ſint, demonſtrabimus. Et primo lectionem, quam Politianus reſtituit, imo tantum parum mutato verbo, comprobamus: eadem enim exemplaria ſequimur, quibus ille adjutus commodiorem hunc locum fecit, *minus* tantum in *nimis* facili & frequenti admodum lapſu permutato. Nonnihil etiam ab eodem intellectu horum verborum diſſentimus: ni fallor enim, non parum peccat ille in hujus rei hiſtoria. Putat enim Trebatium in inſulam Britanniam acceſſiſſe, quod falſum eſt ex verbis his Ciceronis: *Qui neque in Oceano natare voluerit, nec ſpectare Eſſedarios.* Item ex hoc loco confirmatur: *Sin æſtivorum timor te debilitat, aliquid excogita, ut fruſtra de Britannia.* Quæ declarant ſcire jam Ciceronem eum in Britanniam non profectum, cum dicat illi, ut aliquam cauſam quærat, ne faciat, quod non ſibi commodum ſit, ut fecerat de Britannia, quo ire noluerit excuſatione quapiam uſus. Nam primo erediderat Cicero illum eo cum Cæſare iſſe. Verba autem hæc *in Britannia*, &c. quæ (ut nos putamus) Politianum in errorem induxerunt, perſuaſeruntque illi, ut crederet eo profectum Trebatium, illicque valde *philotheorum* fuiſſe, non eam habent ſententiam quam ille exiſtimavit: ſed *in Britannia* ſic intelligo, in expeditione & negotio Britanniæ: quantum ad Britanniam, in navigatione illa, quæ in Britanniam facta eſt. Quo modo dicendi tam ſæpe utitur hic auctor, ut non millies obſervaſſe pudor ſit illis, qui aliquando ipſum viderint: nam credere Trebatium etiamſi in Britanniam acceſſiſſet, in theatris verſatum, ſpectationibuſque operam dediſſe fugitantem prælium, otioque ſe aſſerentem, ut ille exponit, nimis ineptum mihi videtur indignumque acerrimo hominis judicio. Paucis enim diebus, quibus in maximis periculis in inſula manſerunt, non locus erat ludis, deliciiſque. Nos hic φιλοθεωρον intelligimus φιλοθεαμονα, φιλοθεωρητην. Sic enim Græci appellant illum, qui novas terras, novaque loca ſemper viſere vult, ſtudioque peregrinationis mirifice, ut ſitum orbis terrarum ſpecter, moreſque diverſarum gentium, & inſtituta perdiſcat: quemadmodum Plutarch. in libello περι των εκλελοιποτων χρησηριων dicit fuiſſe Cleombrotum quendam Lacedæmonium, his verbis: Κλεομβροτος δε ὁ Λακεδαιμονιος, πολλα μεν αν Λιγυστην, και περι την Τρωγλοδυτικην γην πεπλευκηκως, πορρω δε της Ερυθρας θαλασσης αναπεπλευκως η κατ' εμποριαν, αλλ' ανηρ φιλοθεαμων και φιλομαθης, θειαν δε εχων

in hibernis injectus mihi videris: itaque te commovere non curas. Vsquequaque sapere oportet: id erit telum acerrimum. Ego si foris cœnitarem, Cn. Octavio, familiari tuo, non defuissem: cui tamen dixi, cum me aliquoties invitaret, Oro te, quis tu es? Sed mehercules, extra jocum, homo bellus est: vellem, eum tecum abduxisses. Quid agatis,

ἐχων ἱκανὸν, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἱκανῶν ἐχειν οὐκ ἀξιον πολλὰ πονήσαντος, ἐχρητο ἐν σχολῇ πρὸς τὰ τοιαῦτα. *Cleombrotus Lacedæmonius, multum quidem in Ægypto, ac per Troglodyticen terram vegetus, longe autem per Erythræum mare pererrans non ad mercaturam, sed cum esset visendi ac discendi cupidus, atque amplo patrimonio ditatus, & divitiarum copiam non magni faciens, ad hæc omnia otio usus est.* Et hanc denique sententiam esse horum verborum putamus, ut Cicero dicat se laudare consilium Trebatii, quod non fuerit ex hoc hominum genere, qui omnia visere cupiunt: multos enim illuc studio videndæ insulæ, quæ tunc tamquam novus orbis Romanis aperta erat, libenter accessisse verisimile est, cum navigatio illa multorum periculorum & incommodorum plena esset; ut sapientius fecisse viderentur, qui neglecta gloria, contemtaque etiam loci spectatione, aliquam causam invenerunt, quare illuc non irent: quod fecisse Trebatium lætatur: simulque ut parum militarem virum, nec bellicæ laudis avidum, clam taxat; quod etiam aliis locis joci gratia libenter facit. VICT. *Non minus, quam Philoctetem*) Qui vulnere impeditus, ire ad bellum Trojanum non potuit, sed in Lemno remansit: sic tu, simulato nescio quo dolore, ne in Britanniam ires, in Gallia restitisti, idque etiam fuit *non sera sapere*, Qui vero, *non nimis philotheoron*, scribunt, eum intelligi volunt, qui novas terras, & nova loca semper cupiat visere. Ne quod de spectaculis quidam dicunt, referam. CONRAD. *Non nimis φιλοθεωρον*) Firmat hanc lectionem Græcii primus. Sic enim in eo scribitur, *non minus philotheorum te præmisi*. Sed recte emendarunt viri docti, *non nimis philotheoron*. GRÆVIUS.

Nunc vero in hibernis injectus mihi videris) Legendum est *vinctus*, non *injectus*. Sic autem reposui ab uno codice manuscripto adjutus, & quasi manu ad hanc conjecturam ductus: in quo scriptum est *innectus*; ex qua scriptura tamen licet facilius & propius facere *innexus*. Omnino lectio vulg. *injectus* mendosa est, neque ferri potest. Non enim dici potest Latine, *injectus in hibernis*; sed *injectus in hiberna*, dicendum. LAMBINVS. *Nunc vero in hibernis injectus mihi videris*) Ita est in Pal. primo, Grut. editione prima, & Victorii. Lambinus quod in unico MSo repererat *innectus*, fecerat *innexus* vel potius *vinctus*; quasi difficile fuisset, quod alii ante me viderunt, extricare *intectus*. Guilielm. tamen conjectat, *in lectis*. GRONAR. *In hibernis injectus*) Lego *illectus*, vel *inlectus*: id est, delinitus, inescatus, captus aliqua illecebra. Lucr. V. I. FR. GRON. Quia æstivo tempore Samarobrivæ hærebat, tamquam in hibernis; nec movebatur inde. CELL. Probe Cellarius; nec moratur Sextus Casus, cum hic *quies* denotetur. Præterea & Auson. Idyll. 31. & Commodianus Instruct. 45. *mittit in morte secunda*. Videndum tamen, an ne Cicero scripserit *intectus*? quod cum sequenti *commovere* elegantius cohæret: videndum dixi, nam nihil censeo, CORTIVS.

Oro te, quis tu es?) Est hæc formula, qua compellabant illos, quos contemnebant præ se. Hinc superius hunc Octavium appellavit *terræ filium*. Dux Mysorum ad Romanos apud Flor. IV. 12, *Qui vos*, inquit, *estis?* Et Arioviſtus apud eumdem lib. III. cap. 10. *Quis est autem Cæsar?* Ovid. epist. Phyllidis:

Hei mihi, si, quæ sim Phyllis, & unde, rogas. GRÆVIUS.

Respon-

tis, & ecquid in Italiam venturi ſitis hac hieme, fac plane ſciam. Balbus mihi confirmavit, te divitem futurum: id utrum Romano more locutus ſit, bene nummatum te futurum, an, quomodo Stoici dicunt, Omnes eſſe divites, qui cælo & terra frui poſſint, poſtea videro. Qui iſtinc veniunt, ſuperbiam tuam accuſant, quod negent te percunctantibus reſpondere; ſed tamen eſt, quod gaudeas: conſtat enim inter omnes, neminem te uno Samarobrivæ juris peritiorem eſſe.

EPISTOLA XVII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Trebatio, quod urbis urbanarumque rerum deſiderium aliquando depoſuerit: eumque cohortatur, ut Cæſaris amicitiam plurimi faciat: quam fore fructuoſam promittit, in ſeque ipſum recipit. Eodem anno.

CICERO TREBATIO S. D.

EX tuis litteris & Quinto Fratri gratias egi, & te aliquando collaudare poſſum, quod jam videris certa aliqua in ſententia conſtitiſſe. Nam primorum menſum litteris tuis vehementer commovebar, quod mihi interdum (pace tua dixerim) levis in urbis urbanitatiſque deſiderio, inter-

Reſpondere) Idem de Valerio epiſt. 9. lib. I. dixit. Cons.

Conſtat enim inter omnes) Iureconſulti ſic loquuntur. In.

EPISTOLA XVII.

Primorum menſum litteris) Plerique ex noſtris libris veteribus habent *menſum*, ubi libri vulgati *menſum*. Lamb. Sic & Grævii & Pal. primus. Sane Carrio auctor eſt in MSis Codd. Cenſorini cap. 70. legi *duodecim menſum, & decem menſum, & menſum genere duo*, item *menſum nomine*, Paulus IC. in l. 101. de diverſis regulis juris: *Vbi lex duorum menſum fecerit mentionem.* Sic ſane Charondæ & Ruſſardi edd. Quin & ſic legi plurimum in Iuris libris, ſemper in codice Theodoſiano, olim tradidit Briſſonius. Ex iis & Priſcianus teſtatur Ciceronem pro Sextio dixiſſe, *veſtrarum ſedum templorumque cauſa*, ut obſervavit Gerard. Voſſius lib. II. de Analog. cap. 14. cui hæc pleraque debes. GRAEV.

Pace tua dix.) Terent. Eunuch. A. III. Sc. II. *Pace quod fiat tua*, Donatus: *Deeſt*, inquit, *eum*. Et ſic dicendum eſſet etiam *de Spe, Metu*, quæ ita nude proferuntur. Vide ep. 1. adſcripta: adde ep. 7. CORT.

Vrbanitatiſq.) Rerum urbanarum; alia ſiquidem ſignificatione, atque lib. III. ep. 7. FVNC.

Timb

interdum piger, interdum timidus in labore militari, ſæpe autem etiam, quod a te alieniſsimus, & ſubimpudens videbare: tamquam enim ſyngrapham ad imperatorem, non epiſtolam attuliſſes, ſic, pecunia ablata, domum redire properabas: nec tibi in mentem veniebat, eos ipſos, qui cum ſyngraphis veniſſent Alexandream, nummum adhuc nullum auferre potuiſſe. Ego, ſi mei commodi rationem ducerem, te mecum eſſe maxime vellem: non enim mediocri afficiebar vel voluptate ex conſuetudine noſtra, vel utilitate ex conſilio atque opera tua. Sed cum te ex adoleſcentia tua in amicitiam & fidem meam contuliſſes, ſemper

Timidus in labore mil.) *Laborem* eleganter de militia dicunt. Virg. XII. Æn. v. 435. Sall. Cat. c. 7. CORT.

Quod a te alieniſſimus & ſubimpudens videbare) Revocavi hanc lectionem ex Pall. omn. Gruteriano, editione prima (quibus ſubſcribunt Amſtelodam. Mentel. Grævii primus, niſi quod in hoc pro *& ſubimpudens*, legatur *quam ſubimpudens*:) cujus acrimoniam facile tetigerit, cui ſagaciores nares: neque enim poſſum me in explicationes undantes effundere, quod forſan plerique quærent ac querentur. Vulgo interpolatitie eſt editum, *quod a te alieniſſimum eſt, ſubimpudens vid.* Paullo poſt ſcripſi, *Alexandream* auctoritate Vaticani & editionis Victorianæ; vulgo *Alexandriam*. Ad rem quod attinet, lignat decoctionem Ptolemæi Regis cum Rabirio Poſtumo & aliis creditoribus. Inepte ergo Lambinus *Alexiam* introduxit. GRON. *Quod a te alieniſſimus*, eſt, quod a te deſciveris ipſe, & a tuo ingenio, qui es pudentiſſimus, nunc vero factus ſis impudens. Quia in meo primo legitur *quam ſubimpudens*, poſſit quis conjicere non abſurde, Ciceronem ſcripſiſſe, *& quam impudens*, quod eſt, valde impudens. GRÆVIVS.

Syngraphas) Litteras, quibus ſe quis obligat ad præſtandum: *Signatæ utriuſque manu utrique parti ſervandæ creduntur*, inquit Aſconius. Plaut. Aſin. A. IV. Sc. 1. v. 1. CORT.

Eos ipſos, qui cum ſyngraphis veniſſent Alexandream) *Eos*, C. Rabirium Poſtumum, & ejus amicos, ep. 1. lib. I. *Syngraphis*, in Albano Pompeii factis, de pecunia Regi Alexandrino a Rabirio ſuppeditata. CONRAD. Exiſtimo ſignificari C. Rabirium Poſtumum ceteroſque, qui Ptolemæo Alexandrino Regi pecunias crediderant. Cicero pro Rabirio: *Pulſus interea*, inquit, *regno Ptolemæus, doloſis conſiliis, ut dixit Sibylla, ſenſit Poſtumus, Romam venit: huic egenti & roganti hic infelix pecuniam credidit. Nec tum primum: nam regnanti crediderat abſens; nec temere ſe credere putabat. Quod erat nemini dubium, quin is in regnum reſtitueretur a S. P. Q. R.* Et infra: *Quamquam ad ſumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatus comitatumque regium ſuppeditata pecunia a Poſtumo eſt, factæque ſyngraphæ ſunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Roma profectus eſſet, &c.* Ibidem: *Dominatus eſt enim*, inquit, *Alexandriæ. Immo vero in ſuperbiſſimo domicilio fuit, pertulit ipſe cuſtodiam, vidit in vinculis familiares ſuos: mors ob oculos ſæpe verſata eſt, nudus atque egens ad extremum fugit e regno.* Denique pluribus verbis contendit in ea Oratione Cicero, creditam pecuniam numquam a Rege exegiſſe Poſtumum, in quem hoc loco jucunde ludit. BERNH. RVTIL.

Cum te ex adoleſcentia tua in amicitiam & fidem meam contuliſſes) GRÆV. prim. *cum te adoleſcentiam tuam*. Pal. prim. Gruter. Amſtelodam. Mentel. multique alii libri, edit. prim. *Cum te & adoleſcentiam tuam in amicitiam & fidem*

Digitized by Google

per te non modo tuendum mihi, sed etiam augendum atque ornandum putavi. Itaque quoad opinatus sum, me in provinciam exiturum, quæ ad te ultro attulerim, meminisse te credo: postea, quam mea mutata ratio est, cum viderem me a Cæsare honorificentissime tractari, & unice diligi, hominisque liberalitatem incredibilem & singularem fidem nossem sic ei te commendavi & tradidi, ut gravissime diligentissimeque potui. Quod ille ita & accepit, & mihi sæpe litteris significavit; & tibi & verbis, & re ostendit, mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: &, si quæ te forte res aliquando offenderit, cum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit visus, perferto, & ultima exspectato, quæ ego tibi & jucunda, & honesta præstabo. Pluribus te hortari non debeo: tantum moneo, neque amicitiæ confirmandæ clarissimi ac liberalissimi viri, neque uberioris provinciæ, neque ætatis magis idoneum tempus, si hoc amiseris, te esse ullum umquam reperturum. Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelio videbatur.

fidem meam contulisses. Sed vulgata non temere movenda loco. GRAV.

Augendum atque ornandum) In altum evehendum, extollendum honoribus. Suet. Claud. c. 12. ineunte. Plura ad Sall. Iug. c. 86. CORT.

Me in provinciam exiturum) Pompeii legatum, ep. 5. hujus lib. CONRAD.

Quod ille ita accepit, & mihi sæpe litteris significavit) Lege: *Quod ille ita accepit, ut & mihi sæpe litteris significarit, & tibi verbis, & re ostenderit*. LAMBIN.

Et tibi verbis & re ostendit) Ita elegantius Vaticanus, & Victorii editio: vulgo secundum ordine & negligitur: paullo statim ex Vaticano ac Victorio scripsi, *& si quæ te forte res aliquando*: vulgo *si qua*: cum tamen omnes MSi & editio prima contra eat, *& quæ te forte res*. GERHARD.

Honesta præstabo) Honesta *fore*, fide mea interposita tibi confirmare possum. Vide I. ep. 4. & V. ep. 17.

Præterea præsens verbum tempus absentis sustinet, cum esse deberet *præstiti*. Quod in nominibus æque in casibus fieri solet: & alioquin non insolens est dixisse: *immutasse non debes*, Auctor Dial. de Orat. c. 24. pro non debuisti immutare. CORT.

Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelio videbatur) Ad veterem Iurisconsultorum consuetudinem æqualium aut superiorum auctoritatem sententiis atque opinionibus suis adjungendi, adspexisse Ciceronem certum est: quæ ad recentiores quoque Iurisconsultos, quorum in Pandectis responsa exstant, permanavit atque retenta est, ut exemplis pæne innumeris in eam rem prolatis confirmare possum. Celsus l. *si cui simplicius* 9. D. de serv. *Verum constitit, ut qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ ejus potestatem haberet*, sicuti *Sabino quoque videbatur*, P. Fab. Semestr.

tur. In Britanniam te profectum non esse gaudeo, quod & labore caruisti, & ego te de rebus illis non audiam. Vbi sis hibernaturus, & qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim.

EPISTOLA XVIII.

ARGVMENTVM.

Laudat Trebatium, quod videretur certa aliquando in sententia constitisse, & velle in militia permanere. Tum jocatur in ejus parsimonia, quia scripserat in palimpsesto. Eodem anno.

CICERO TREBATIO S. D.

ACcepi a te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas, in quibus me cetera delectarunt. Significabant enim, te istam militiam jam firmo animo ferre, & esse fortem virum & constantem. Quæ ego paullisper in te ita desideravi, non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te æstuare putarem. Quare perge, ut cepisti: forti animo istam tolera militiam. Multa, mihi crede, assequere: ego enim renovabo commendationem, sed tempore. Sic habeto, non tibi majori esse

I. 21. quem vide. GRAV.

In Britanniam te profectum non esse) Ita Pal. prim. Grut. editio prima ac Victorii. Vulgatum antehac est: *In Britanniam te non esse profectum, vehementer gaudeo*. GERHARD.

Te de rebus illis) Magnifice & insolenter referentem, *non audiam*) cum fastidio: sed jocatur. CORRAD.

EPISTOLA XVIII.

Paullisper a te) Al. *paullisper in te*. CORRADVS.

Non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te æstuare putarem) Forte: *Non ut imbecillitate animi tui, sed magis ut*. LAMBIN. Pro vulgata tamen stant omnes veteres codices. GRAV. *Æstuare*, proprie est commoveri, & hinc de inconstantia & dubitatione optime dicitur, ut Cic. II. Verr. c. 30. *Itaque æstuabat dubitatione*: & hac prima notione accipit Tullius in priori membro *imbecillitate animi æstuare*. Quod vero etiam de *desiderio* dixerit, tale est, quale Sall. Cat. c. 23. ubi plura. CORV.

Ego enim renovabo commendationem, sed tempore) Nos quin hæc lectio & integra & incorrupta sit, non dubitamus: volumus tamen antiquam quamdam scripturam a nobis animadversam notare, quæ fortasse aliquem, qui eam non observasset, perturbaret, molestiamque ei non parvam exhiberet, ut videant omnes non posse quemliber vetera exemplaria tractare. Hoc loco

esse curæ, ut iste tuus a me discessus quam fructuosissimus tibi sit, quam mihi. Itaque, quando vestræ cautiones infirmæ sunt, Græculam tibi misi cautionem chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certiorem facias: ego enim ignavissimo cuique maximam fidem habeo. Sed,

loco vetustissimus ille Medicæus codex, & alter etiam non malus, non æque tamen antiquus, pro *tempore* habent *tam*, fractam omnino & parum commodam hoc loco vocem. Ipsi unius litteræ mendum ibi esse existimamus, deceptumque librarium *tam* pro *tem* scripsisse. Non semel autem in priscis exemplaribus, sic concisam hanc vocem reperies: ut prima ad Atticum epistola in vetere illo nostro codice sic locus hic scriptus est: *Non initium prensandi facere cogitavimus eo ipso tem. quo tuum puerum &c.* pro *tempore*, ubi vulgati codices *die* habebant, ab illis, ut putamus, repositum, qui hanc scribendi rationem non animadverterant, & quid intelligi deberet, suo ingenio ferme perspexerant. Item ille lib. X. *Quod me moues, de vultu, & oratione, at tem. accommodande*, pro *ad tempus*: qui locus etiam corrupte legebatur *ad rem*; cum enim non intelligerent posteriores librarii, nimis temere & indocte *tem.* in *rem* converterunt. Harum minutarum, pusillarumque rerum inscitia maximas perversiones labesque gignit in antiquis voluminibus describendis. Nos tam tenuem notationem aspernatos non esse neminem mirari volumus: ducti enim studio juvandi pro imbecillis nostris viribus hunc præclarissimum auctorem, ad omnia, dum desiderium nostrum expleamus, descendimus. Cupimus autem hanc nostram diligentiam in bonam partem accipi: illos certe, qui quandoque in hoc negotio laborarunt, sedulitatem nostram non contemturos credimus & speramus. Eo autem loco, qui paullo post sequitur, *quando vestræ cautiones*, antiqui codices etiam illi probatiores & antiquiores, *causationes* pro *cautiones* habent. Nos hoc erratum librarii putamus, sed tamen non dissimulavimus: peritiores rem subtilius considerabunt. VICTORIVS. Prim. Grævii habet *sed tempr.* Et statim idem codex quoque habet *causationes*, & *Græculam causationem*. GRÆV.

Vt iste tuus a me discessus fructuosissimus tibi sit) Lego, *quam fructuosissimus tibi sit*: est enim in manuscripto mendose, *tam fructuosissimus*. VRSIN. *Discessus quam fructuosissimus tibi sit quam mihi*) Ita edidit Vict. Palat. tamen, Grut. prima editio, Vatican. *tam fructuosissimus*. Vulgo: *discessus fructuosissimus tibi sit, quam mihi* (Grævii liber prim. *tam fructuosus tibi sit quam mihi*) Qui paullo post *Græculam*, expunctum, pro eoque *graviculam* substitutum iverunt, viderint an Græca fide egerint; nam mihi constat eos hoc cæco die vidisse. GRONAN. Recte Victorius, & Vrsinus *quam fructuosissimus*. Qui hunc locum depravarunt, nescierunt *quam* etiam superlativis addi. Terent. Andr. *Quibus id maxime utile est illum esse quam deterrimum*. Alia dudum docti hujus locutionis congesserunt exempla. GRÆV.

Græculam tibi misi cautionem) Puto sensum esse, commendavi te Cæsari litteris Græce scriptis. VICTOR. Ego potius crediderim epistolam esse eam ipsam Latinam, quam ad Trebatium mittit suo chirographo scriptam, quam *Græculam cautionem* vocat propter Græcam fidem, de qua apud Plautum in Asinaria, Sc. Vnumquodque istorum: *Græca mercamur fide*: & apud Auson. ep. 8. *Mutuatur ad Græcam fidem*. Iterum ep. 2. *Non Pœna, sed Græca fide*. Vt enim Græca fides certa est, sic Græca cautio certa firmaque intelligenda est. Nam in cautionibus nostram obligationem fidem, ut Cicero suam ea epistola obstringit, cum promittat Trebatium multa assecuturum. TVRNEB. Adverss. XII. 18.

Ignavissimo cuique) Trebatius enim

Sed, ut ad epistolas tuas redeam, cetera belle: illud miror: quis solet eodem exemplo plures dare, qui sua manu scribit? Nam quod in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam: sed miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, quam haec scribere; nisi forte tuas formulas. Non

frigebat, nihil fiebat. Ignavis autem propterea maxime creditur, quia omnia, inquit Manutius, spectare & adnotare solent. Sed latere simul illud videtur, quod illis ignavis, qui nulli parti belligerantium *operam dant* neque student, maxime credi potest, de quo Crispus Cat. c. 4. CORT.

Qui sua manu scripsit) Cum non habeat, qui describant. CONRAD.

Quid in illa chartula fuerit) Vnus Guilielmii codex, *quid in ima charta fuerit*. Optime meus primus, *quid in illa chartula fueris*; hoc enim magis facit ad deridendam ejus parcimoniam. GRAV.

Quam haec scribere) Vera ne sit nonnullorum coniectura, alii iudicabunt: meliores certe libri, ac manuscripti fere omnes a nostris nihil discrepant. Ita quondam legebatur hic locus, ut non malus omnino sensus ex ea scriptura eliceretur, atque ille quidem satis planus: *Quam haec non scribere*; ut dicat Cicero, se mirari, quidnam ibi scriptum ante fuerit, ut sine culpa deleri posset, ut quae scripserat, postea reponerentur. Solemus enim insulsa malaque delere, ut bona reponamus: nihil autem deterius iis frigidiusque esse poterat. Quare ostendit, se non probare consilium ejus, & in hac re facetissime ludit. Verumtamen optima exemplaria dissentiunt: unum tamen ex multis, quod negantem illam particulam haberet, studio ac diligentia amicorum inventum est. VICTOR. *Q. haec scrib.*) Suspicor mendum subesse. Mihi enim perobscurus est sensus, &, ut libere dicam quod sentio, legendum crederem, *quam exscribere*, nulla propemodum mutatione facta. Depravationis enim origo, ut opinor, ea fuit: describendis libris saepe duos praficimus, qui legat, & qui de legente excipiat, ut scilicet celerius & certius id muneris conficiatur. Cum autem is, qui legeret, protulisset *exscribere*, credidit scriptor *escribere*, dictum esse: itaque fecit in libro. Alius deinde errorem, quem per imprudentiam commissum debuit tollere, temeritate auxit, una dictione in duas divisa, priori duabus litteris, & quas falso detiderari credidit, adscriptis *h* & *a*, ut legeretur *haec*, sensu fortasse commodo, sed, ut dixi, mihi perobscuro. Quod si legatur *exscribere*, hoc dicet: Video te parum detescere, cui charta delit, in qua tuas formulas aut aliud quidpiam exscribas. Ea enim si suppeditaret, numquam profecto ad nos in palimpsesto. Infert enim: *An hoc significas, nihil fieri, frigere te, ne chartam quidem tibi suppeditare?* Dixit autem, *quod delere malueris, quam exscribere*, per iocum significans, non habuisse Trebatium, in quo exscriberet id, quod deleverat, itaque se mirari quid fuerit in illa chartula, quasi moleste ferat id periisse: chartae enim inopiam ostendit, cum scribat in palimpsesto. Idem error in 3. epistolam VIII. libri ad Atticum irrepserat: ubi enim antea legebatur, *fasces laureatos haec ferre ex Italia*, nemo non videt legendum esse *exferre*, ut ex vetustis codicibus Florentini reposuerunt. IDEM in Post. Hoc totum, sive, *quam haec scribere*, sive *quam exscribere*, sive *quam haec non scribere*, (nam varie in libris vulgatis legitur) delendum curavi. Est enim ex adnotatione natum, & ex ora libri in contextum verborum Ciceronis invectum, quod & antea Mureto venit in mentem. LAMBINVS. Quod illa posteriora verba *quam haec scribere* inducit, atque ejicit Lambinus, solens more sui ingenii facit, non ex veritate, sed ex libidine: restant illa in libris omnibus, atque adeo editione princeps, nisi quod ad eam-

Non enim puto, te meas epistolas delere, ut reponas tuas. An hoc significas, nihil fieri? frigere te? ne chartam quidem tibi suppeditare? Iam ista tua culpa est, qui verecundiam tecum extuleris, & non hic nobiscum reliqueris. Ego te Balbo, cum ad vos proficiscetur, more Romano commendabo. Tu, si intervallum longius erit mearum litterarum, ne sis admiratus: eram enim abfuturus mense Aprili. Has litteras scripsi in Pomptino, cum ad villam Metrilii Philemonis devertissem: ex qua jam audieram fremitum clientium meorum, quos quidem tu mihi conciliasti. Nam

eamdem notet Egnatius, legi alias (ut Manut. volebat postea, adnotatumque ad Politiani librum) *quam exscribere*. Canterus tamen amplius malebat, *quam hæc exscribere*. GRONOV. *Quam hæc scribere*) Hæc ab aliquo imperito adjecta videntur. Intelligitur enim, quam servare, & alia charta ad scribendam epistolam uti. Sic & Mur. & Lamb. I. FR. GRON.

Tuas formulas) Sc. delere maluisti, quas vos IC. multas scribitis. *Formulas componendarum actionum*. III. Off. 14. *Neudum Aquilius protulerat de dolo malo formulas*. IDEM.

Frigere te) Te ignavum esse, non consuli, nihil agendum habere: quomodo Persius Sat. I. v. 109. Supra ep. 11. Contra Hirtius apud Cic. XV. ad Att. epist. 6. *An ego, cum omnes calerent, ignaviter aliquid faciam?* Et ipse IV. ep. 6. ad eumdem: *judicia calent*. Innuit autem adeo nihil negotii esse Trebatio, quo aliquod lucrum facere posset, ut ne chartam quidem emere queat. CORT.

Iam ista tua) *Iam* pro *Atqui*, *At vero*, ut II. ep. 8. pro quo Virgilius, Apulei. & Sall. Jug. cap. 14. *Iam jam* eadem notione. IDEM.

Cum ad villam Metrilii Philemonis) In cunctis antea impressis ita legebatur: manu etiam scripti quos vidi, neque inter se, neque ab impressis dissentiunt. Scripserunt tamen nonnulli, satis levi conjectura ducti, *M. Æmylii Philemonis*: quos, nisi aliquid certius invenerint, non sequar. Non mirum autem videri debet, tanuis hominis ac libertini mentionem alibi non reperiri. VICTOR. Cum in libris manuscriptis varie legeretur: (quidam enim *Mevilii*, quidam *Metilli* habent) ausus tum emendare *M. Æmylii*: procul enim dubio libertus fuit adoptatus in Romanam familiam, ut alii multi. Cum autem *Metriliorum* mentionem nondum invenerim: & codicum vetustorum varietate, in quibus veræ lectionis quasi quædam vestigia cernuntur, & Pediani verbis, qui ejusdem (ut opinor) liberti meminit, adductus sum ut *M. Æmylii* corrigerem. Libet autem ipsius Pediani locum recitare, ut studiosis quærendi labor absit; is igitur ita in argumento orationis pro Milone: *Munatius Plancus Tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmylium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi*. Ita tamen hoc sentimus, ut afferentibus aliis meliora, perlibenter de nostra sententia discessuri simus. IDEM in Poster. *Ad villam Metrilii Philemonis devertissem*) Sic Pal. primus, Vaticanus, editio Victorii. Vulgo *divertissem*: sicut & *Philomena* pro *Philemena* subingerunt editiones. GRONOV. Rutgersius III. Var. Lect. cap. 2. legit *Metilii*, quem vide. GRAV.

Fremitum clientum meorum) Coaxationem ranarum in Paludibus Pomptinis profectarum (ut fingit) ex Vlubrano, quod oppidum Ciceroni commendaverat Trebatius, effeceratque, ut nescio quam eorum causam apud Senatum ageret. I. FR. GRON.

Digitized by Google

Nam Vlubris honoris mei causa vim maximam ranunculorum se commosse constabat. Cura, ut valeas. VI. Idus April. de Pomptino.

Epistolam tuam, quam accepi ab L. Arruntio, conscidi innocentem: nihil enim habebat, quod non vel in concione recte legi posset. Sed & Arruntius ita te mandasse ajebat, & tu adscripseras. Verum illud esto: nihil te ad me postea scripsisse demiror, præsertim tam novis rebus.

EPISTOLA XIX.

ARGVMENTVM.

Post obitum Cæsaris, M. Antonio, P. Dolabella Coss. cum civitas respirasse, & quasi revixisse resp. videretur; repente

Honoris mei causa) Quasi ut mihi obviam prodirent venienti. III. 7. IDEM.

Ranunculorum) Vlubrianorum, qui in paludibus habitant. CONRAD. Vid. Manut.

Se commosse) Ab Vlubris in Pomptinum saltitando se contulisse. *Commosse*, ut *cognosse*, *decresse*. I. FR. GRON.

Epistolam tuam, quam accepimus ab L. Arruntio) Ante hæc verba titulus nullus est in manuscriptis codicibus, quod nos quoque servavimus: nec nova epistola hæc est, sed potius addita superiori. Cum enim jam litteras scripsisset, diemque, quibus dari debebant, adposuisset, aliud in mentem rediit, quod prætermittere noluit, quemadmodum sæpe in scribendo fit. Vnde apud nos quoque pars illa epistolæ nomen inde accepit, quod post priora illa jam scripta confecta sit. Ex indice, qui ante singulos libros in Mediceo exemplari est, hoc præclare etiam intelligi potest; cum enim singulis epistolis tituli addantur, nulli leguntur ante verba illa, *epistolam tuam, quam accepi*. Quia tamen novum hoc erat principium litterarum post primum illud verum initium, hujus etiam membri primæ voces adponuntur: ita enim ibi legitur:

CICERO TREBATIO SAL.
ACCEPI A TE ALIQVOT
EPISTOLAS.
EPISTOLAM TVAM QVAM
ACCEPI
AB L. ARVNTIO.

Adde quod dies adscripta non est, quod in fine superioris epistolæ jam adposita erat. VICTOR. Hæc omnia firmat Græcii primus, qui Mediceo hic plane respondet. GRÆV.

Ab L. Arruntio) Quidam scribunt *Aruntio*, unico *r*, sed male: exstat enim apud me tabella ænea, in qua ita incisum est:

SVB. L. ARRVNTIO
STELLA
NAVIS. HARENARIA
QVÆ. SERVIT
IN. ÆMILIANIS
VASINVS.

Tam novis rebus) Cum res tam *novæ* acciderint: quod nescio, utrum per jocum ad epistolam transtulerit conscissam, an eo, quod nihil in Gallia ageretur. CORT.

Epi-

pente Kalendis Iun. Antonii consulis culpa, ita mutata sunt omnia, ut boni viri tum de statu reipub. tum de sua quisque salute vehementer timere cogerentur; quæ cum Cicero vidisset, desperata libertate, consilium cepit in Græciam proficiscendi, discessitque ea mente, ut adesset Kalendis Ian. quod initium cogendi senatus, Pansa & Hirtio consulatum ineuntibus, fore videbatur: hanc rem attingit Cicero epist. 1. lib. X. & epist. 25. lib. XII. & in Philippica 1. & lib. III. Offic. Cum igitur in Græciam proficiscens Veliam pervenisset; ab ipsa urbe, Trebatii amantissima, admonitus, Topicorum librum scripsit, de quo jam rogatus erat a Trebatio, cum in Tusculano simul essent: id significat in hac epistola: Topica vero ipsa obscuriora esse dicit, nec legenda sine interprete: exercitationem esse necessariam, si expeditam in quæstionibus habere doctrinam velit. Hanc epistolam post sequentem scriptam esse, adscripta utrique dies ostendit.

CICERO TREBATIO S.

VIde, quanti apud me sis, etsi jure id quidem: non enim te amore vinco. Verumtamen, quod præsenti tibi prope subnegarem, non tribuerem certe, id absenti debere non potui. Itaque, ut primum Velia navigare cœpi, institui Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa urbe commoni-

EPISTOLA XIX.

VIde quanti apud me sis) In meo primo codice legitur, *vide ne quanti apud me sis.* Cicero forte scripsit: *vides ne quanti apud me sis*; quamvis vulgatum non reprehendam. Nam sic sæpe Tullius loquitur. Lib. XVI. epist. 5. *Vide quanta in te sit suavitas. Duas horas Thyrei fuimus. Xenomenes hospes tam te diligit, quam si vixerit tecum.* GRÆV.

Verumtamen quod præsenti tibi prope subnegarem) Ex veteribus libris, & Topicorum proœmio sic legendum censeo: *Verumtamen, quod præsenti tibi prope subnegaram, non tribuerem certe, id absenti debere non potui.* CONRAD. A vulgata tamen lectione stant MSi pr. Pal. Vatic. Græv. pr. & sec. Amstelod. Mentel. GRÆV.

Id absenti debere non potui) Hoc est, volui persolvere: vid. Manut. IDEM.

Velia) Ubi tua tuosque vidi, & admonitus sum hujus æris alieni. CONRAD. *Velia* urbs fuit Lucaniæ ad Pæstanum sinum, ante *Elia*, *Elea*, *Hyela* dicta, ad quam est portus Velinus. GRÆV.

Navigare cœpi) In Græciam proficiscens, cum operam ea nec Reipubl. nec amici uterentur: nec honeste inter arma versari possem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret. CONRAD.

Topica Aristotelea) Hoc edidit Victorius ex Medicæo, & sic quoque Vatican. Vulgo *Aristoteliea*: post ſta-

Digitized by Google

monitus, amantiſsima tui. Eum librum tibi miſi Rhegio, ſcriptum, quam planiſsime res illa ſcribi potuit. Sin tibi quædam videbuntur obſcuriora, cogitare debebis, nullam artem litteris ſine interprete, & ſine aliqua exercitatione percipi poſſe. Non longe abieris: num jus civile veſtrum ex libris cognoſci poteſt? qui quamquam plurimi ſunt, doctorem tamen unum, quem deſiderant. Quamquam tu ſi attente leges, ſi ſæpius, per te omnia conſequere, ut certe intel-

tim, edidi *pleniſſime* ex Pal. prim. Grut. Stewech. editione prima atque Victorii: vulgo *planiſſime*. GEBHARD. Vtramque lectionem firmat Græevii primus: ſecundam etiam Amſtelodam. GRAV.

Nullam artem litteris) Hoc eſt ex ſolis libris. Sic litteræ pro libris Liv. lib. II. *Eum clavum, quia raræ per ea tempora litteræ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt*. Iuſtin. XI. II. *Exemta comitate, quam Græcorum litteris didicerat*: hoc eſt, ex Græcorum libris. Cic. III. de Nat. Deorum: *Ioves plures in priſcis Græcorum litteris invenimus*. Ibidem: *Illud nomen veterum litteris uſitatius*. GRÆV.

Sine interprete) Orali doctorum inſtitutione. FVNC.

Doctorem tamen unumque deſiderant) Nos cum fide in antiquis cunctis exemplaribus inventam lectionem reſtituimus, *unumque deſiderant*: nec enim vulgata lectio *lumenque deſid.* nobis valde ſatisfaciebat, & hanc non ineptum ſenſum habere judicavimus. Ipſi quoque hunc modum dicendi vulgo ſere habemus, cum aliquid uno indigere dicimus, qui regat & inſtituat: ut hoc in loco, qui lucem afferat rebus obſcuris; quamvis enim libri Iuriſconſultorum, qui jus civile continent, tot ſint, tamque explicati; non tamen ſine doctore & aliquo, qui aliquantum in illorum lectione exercitatus ſit, & quem rudes ejus diſciplinæ ſequantur, intelligi poſſunt, quaſi quivis, dum non omnino rudis ſit, poſſit hoc munus ſuſtinere. Non diſplicet tamen Paulli conjectura; nam & veſtigiis hæret priſcæ lectionis, & ſententiam idoneam habet. VICTOR. *Lumenque*) Al. varie legitur *unum*, *unumque*, *unumquodque*. CORRADVS. *Doct. tam. nonnumquam deſ.*) P. Victorius ſuum, nos noſtros (hoc eſt, Memmianos) codices ſecuti ſumus, in quibus omnibus (præterquam in uno, qui congruens cum vulgatis, habet *lumenque*) ſcriptum eſt plane *nonnumquam*: quod nobis videtur probabilius, quam quod Victorius repoſuit, *unumque*. Quod ſi conjecturæ locus daretur, ego magnopere probarem Manutii conjecturam, qui legit *doctorem uſumque deſiderant*. Interea hanc lectionem antiquam, quam repoſui, cenſeo retinendam, longeque illis, *lumenque* & *unumque*, anteponendam: nec tamen eos reprehenderim, qui lectionem illam, *doctorem uſumque deſiderant*, probaverint; nam eam & quæ antecedunt, & quæ ſequuntur, confirmant. LAMBIN. *Doctorem tam. unumque deſiderant*) Ita eſt in Palat. Stewech. Peck. Vaticano, editione prima & Victorii: nec erat quod Manutius iſtam emendationem *uſumque* pro ſua nimis venditaret, cum eam adnotarit ad editionem primam, neſcio unde, Egnatius. Grut. habebat *numquam*, fronti deinde diverſo calamo additum *no*: quod tamen glacie fragilius (licet a Lambino omni judicio præfertur) durare non poteſt. Vulgo: *Doctorem tamen lumenque deſiderant*. GEBHARD. *Doctorem tamen unumque deſiderant*) An non *virumque*? IAC. GRONOVIVS. Græevii primus, *doctorem unum*, *quem deſiderant*. Sed Manutii conjecturam certiſſimam eſſe duco, qui ſcribendum ſciſcit: *Doctorem tamen uſumque deſiderant*: hoc eſt, exercitationem, ut paullo ante appellat. GRÆV.

Ipſe

intelligas: ut vero etiam ipsi tibi loci proposita quæstione occurrant, exercitatione consequere. In qua quidem nos te continebimus, si & salvi redierimus, & salva ista offenderimus. v. Kal. Sext. Rhegio.

EPISTOLA XX.

ARGVMENTVM.

Scribit de amore Velienſium in Trebatium: & hortatur, ne paternas poſſeſſiones vendat, quæ, tam miſeris temporibus, perfugium eſſe poſſint. Adſcripta dies indicat, ante ſuperiorem datam eſſe.

CICERO TREBATIO S. D.

AMabilior mihi Velia fuit, quod te ab ea ſenſi amari. Sed quid ego dicam te, quem quis non amat? Rufio, medius fidius, tuus ita deſiderabatur, ut ſi eſſet unus e nobis. Sed ego te non reprehendo, qui illum ad ædificationem tuam traduxeris. Quamquam enim Velia non eſt vilior, quam Lupercal, tamen iſthuc malo, quam hæc omnia. Tu, ſi me audies, quem ſoles, has paternas poſſeſſiones tenebis (neſcio quid enim Velienſes verebantur), neque

Ipſi tibi loci) Inveniendorum argumentorum. Corr.

In qua nos te continebimus) Ego tibi præceptor ero. Verbum proprium de magiſtris. Petron. *Nondum juvenes declamationibus continebantur*. Gell. XIX. 1. *Nam parva virum auctoritate, ſatiſque attente diſcipulos juvenes continentem.* Io. Fr. Gron.

Salva iſta) Remp. nunc a M. Antonio vexatam. Corr.

V. Kal.) Hoc docet, ſequentem epiſtolam huic præponi debere. Idem.

EPISTOLA XX.

RVfio) *Rufus*, *Rufius*, *Buſius* etiam legitur. Corrad. *Rufio medius fidius*) Hujus Rufionis meminit etiam Att. V. 2. Io. Fr. Gron.

Vt ſi eſſet unus e nobis) Vetus liber habet, *ut ſi eſſet unus homo nobis*, meliore, ut videtur, lectione. Vrsinvs. Alii tamen codd. non agnoſcunt *e homo*, & jure. Grav. *Vnus e nobis*) Vel Senator Romanus, ut ego; vel L. C. ut tu. I. Fr. Gron.

Te non reprehendo) Vtcumque illi eum requirant, tu bene feciſti, quod illum pellexiſti Romam, ut præſit domui ſtruendæ, quam paras in Lupercali. Idem.

Lupercal) Locus in urbe Roma, ſic appellatus a Lupercali, ſive fano Panis Luperci. Varro IV. d. L. L. 24. *Luperci, quod Lupercalibus in Lupercali ſacra faciebant*. Iuſtin. XI. III. 1. Idem.

Tamen iſthuc malo) Nempe ut domus tibi ſit, in qua nobiſcum vivas Romæ. Idem.

neque

neque Haletem nobilem amnem relinques, nec Papirianam domum deseres: quamquam illa quidem habet lotum, a quo etiam advenæ teneri solent: quem tamen si excideris, multum prospexeris. Sed in primis opportunum videtur, his præsertim temporibus, habere perfugium, primum eorum urbem

Neque Haletem nobilem amnem) *Heletem* legi debet; hujus fluvii mentionem fecit libro XVI. epistolarum ad Atticum his verbis: *Erat enim cum suis navibus apud Haletem fluvium citra Veliam*: quo in loco nostrum illud exemplar *Heletem* habet. Strabo in initio VI. libri ubi de omni illa ora agit, plures sententias adducit, unde *Velia* a Græcis *Helea* appellata esse possit, nonnullosque tradit ab *Helete* fluvio ei nomen inditum voluisse. Stephanus inde nomen illam accepisse affirmat; hæc ipsius verba sunt: Ὀνομασθῆναι δὲ Ἔλειαν ἀπὸ τοῦ παραῤῥεοντος ποταμοῦ, ᾧ νῦν Βελία. *Quæ nunc Velia nuncupatur, olim Helea dicta fuit a fluvio eam præterfluente.* VICTORIVS. *Heles* XXIV millia a Pæsto remotus, nunc vocatur *Halente*. GRÆV.

Quamquam illa quidem habet locum) Nos antiquos codices in hoc etiam secuti sumus, quos incorruptos esse censemus. De *lotorum* nobilitate, & quam jucunda earum opacitas esset, quantique olim in domibus æstimarentur, Plinius docet in libri XVII. proœmio. Polybius a se visam in Attica describit lib. XII. histor. quem locum, quia nondum integer vulgatus est Polybius, leges apud Athenæum δειπνοσοφιστῶν lib. XII. qui totam verbis ipsius hujus arboris descriptionem persequitur; nam qui *lucum* emendarunt, deceptos esse putamus. Impium enim Ciceronis consilium fuisset: cum enim sacri essent luci, non sine ingenti piaculo & scelere incidi poterant: domusque privata non luci erat capax, cum *loti* deliciarum causa summa arte in domibus colerentur, advenæ autem raram arborem visebant, & ejus jucundo aspectu tenebantur: propter quam rem jocans (ut arbitror) jubet ipsum lotum illam exscindere, quia sibi esset sumtus causa, cum sæpe hospitum domus plena esset. Nam in verbo illo *prospexeris* ambiguum sensum esse puto. Videtur enim dicere, *si lotum excideris*, majus cæli spatium aspicies: illa enim sua capacitate prospectum impedit & luminibus obstruit: cum dicat, Rebus tuis consules, minores enim sumtus facies, non enim causa erit advenis, cur domum tuam frequentent. Et omnia hæc facete & cum joco, ut consuevit; fere enim semper cum eo jocatur. Adversatur solum antiquæ lectioni, quod *lotum* feminino genere alii auctores appellarunt, cum ipse masculino usurpet: quare accurare considerandum est, vitium ne ea parte vetus habeat, sive eo genere contra plurimorum morem, quod vix verisimile est, Cicero appellare lotum voluerit. VICTOR. P. Victorius edidit *lotum*: Manutius *lucum*, ut habent omnes libri vulg. LAMB. *Habet lotum*) Nos quidem, qua licet, ne pilum a Victorio discedimus; quod & hic cavimus, quandoquidem illi secundas fert Vatic. licet hic dissentiat Manutius, quod fere animadvertimus, eum facere animi morbo in Victorium; quem quidem post Politianum omnium maximi, ut debeo, facio; vulgo *locum*, alias *lucum*, quidam *lacum*. Canteri *terreri* locum non habet. GEBHARDVS. Quoniam luci sublucantur, non inciduntur sine scelere, ut pluribus docet in notis posterioribus P. Victorius, quas vide inferius in Manutianis, & quoniam meus primus codex proxime accedit ad Medicæi libri scripturam: in eo enim legitur *lutum*, nullus dubitavi cum Gebhardo hanc lectionem recipere. Martialis VIII. 51.

Pallidius tenero lotos ab ore fonat.

GRÆV.

Multum prospexeris) Et longe videris, & rebus consulueris tuis. CONRADVS.

Do-

Digitized by Google

urbem, quibus carus sis: deinde tuam domum, tuosque agros, eaque remoto, salubri, amœno loco: idque etiam mea interesse, mi Trebati, arbitror. Sed valebis, meaque negotia videbis, meque, diis juvantibus, ante brumam exspectabis. Ego a Sext. Fadio, Niconis discipulo, librum abstuli: Νικωνος περι πολυφαγιας. O medicum suavem, meque docilem ad hanc disciplinam! Sed Bassus noster me de hoc libro celavit, te quidem non videtur. Ventus increbescit. Cura, ut valeas. XIII. Kal. Sext. Velia.

EPISTOLA XXI.

ARGVMENTVM.

Silii causam, viri optimi, amici sui, Trebatio commendat. Incertus videtur annus epistolæ: ego tamen suspicor esse scriptam, quo anno Cæsar necatus est. Suspicor autem ex mentione Q. Cæpionis prætoris: qui, nisi fallor, est M. Brutus, is, qui in Cæsarem conjuravit: gessit enim prætoram eo anno, ut ex historicorum libris, & epist. 2. & 3. lib. II. cognoscitur: & Q. Cæpio vocatur in Phil. 10. quod erat, ut arbitror, adoptatus ab avunculo Q. Servilio Cæpione; quem nominat Plutarchus in Catone Vticensi.

CICE-

Domum . . . agros . . . eaque) Recte ea, ut Livius XXIV. c. 21. Sall. Iug. c. 38. Idem Cat. c. 10. Cort.

Meaque negotia, meque diis juvantibus) Ejeci *eo videbis* post *negotia* suasu Pall. Grut. Stewech. & editionis primæ hanc verbi reduviam præcidentium. Præterea plurima in hac epistola emendavi auctoritate librorum; ad quorum singulorum rationes considerare & immorari cujus tandem otii esset? Gebhard. *Meaque negotia videbis*) Palatini codices & Guilielmiani hic subleste fidei sunt, quid enim est, *mea negotia exspectabis*? Itaque reponendum est *eo videbis* non solum ex iis libris, quos evolverunt Manutius & Victorius, sed & ex iis, quibus ego sum usus, Amstelodam. Mentel. & tam meo optimo, quam illo sequioris seculi. *Videre negotia* est curare. Cic. XIV. ad Attic. ep. 21. Græv. *Videbis*: id est, curabis, quasi providebis. Vide II. ep. 16. Et sic Ovidius in primis cum tali casu e. g. *Viderit ista Deus*, & quæ sunt alia. Cort.

Niconis) Al. *Miconis*, de quo apud Plinium fit mentio. Corr. Niconis liber *de Edacitate*, aut Tertulliani verbo, *Multivorantia*. Cort.

Te quidem non videtur) Ita sine metu morbi escæ maximæ videris. Io. Fr. Gron.

Epi-

CICERO TREBATIO S. D.

SIlii cauſam te docui: is poſtea fuit apud me, cum ei dicerem, tibi videri ſponſionem illam nos ſine periculo facere poſſe: *Si bonorum Turpiliæ poſſeſſionem, Q. Cæpio Prætor ex edicto ſuo mihi dedit*, negare ajebat Servium,

EPISTOLA XXI.

Silii cauſam te docui) Is eſt, ad quem lib. XIII. ſcribit. CORRAD. *Cauſam te docui*) *Docet cauſam*, cujus res agitur, cum pro ſe acturum inſtruit, *diſcit*, qui defenſurus eſt. Seneca in nobili fragmento apud Auguſtinum lib. VI. de Civ. Dei, cap. 10. *Sunt qui vadimonia ſua Deos advocent: ſunt qui libellos offerant, & illos cauſam ſuam doceant.* Plin. III. ep. 9. *Legatos interrogabam, docuiſſet ne me aliquid, quod re probari poſſe confiderent.* I.FR.GRON. Silio quæ is eſſet, tibi diligenter expoſui. II. Verr. 42. *Cn. Lentulum patronum Siciliæ dicere audiſti, Siculos, cum ſe cauſam, quæ pro his ſibi in Senatu agenda eſſet, docerent*, Pro Cluent. 70. P. *Helvidium Rufum, cum me hanc cauſam doceat.* IDEM.

Sponſionem illam nos ſine periculo facere poſſe) Quæ fiebat interpoſita ſtipulatione certæ pecuniæ, quam perderet is, qui ſponſione vinceretur. CORR. *Sponſionem illam*) Iudicialem, ut judicio viciſſe credatur adverſarius, ni ita ſit. Vide Pithœi Adverſ. 18. Io. FR. GRON.

Si bonorum Turpiliæ poſſeſſionem Q. Cæpio prætor ex edicto ſuo mihi dedit) Verba ſponſionis; & ſane *ni*, & *ſi*, particulæ fere erant ſponſionum principia. CORR. *Ni bonorum Turpiliæ poſſ.*) Sic eſſe legendum declarat formula ſponſionum, quæ concipiebantur pet *ni*. Hæc autem erat controverſia: *Turpilia* teſtamentum fecerat, eoque teſtamento Silium heredem, ſive ex aſſe, ſive ex aliqua parte, fecerat. *Silius* bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas ex edicto prætoris petiverat: ſeu potius prætor edixerat, ſe bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas teſtamenti Silio daturum. Silius, cum cognati bona ad ſe pertinere dicerent, quia Turpilia teſtamenti factionem non habuiſſet, & ita teſtamentum non eſſet jure factum, edicto prætoris fretus ſponſionem facere cum eis cogitabat hujuſmodi: *Ni bonorum Turpiliæ poſſeſſionem Q. Cæpio prætor ex edicto ſuo mihi dedit*, centum dare ſpondes? Sed Cicero Silii patronus, priuſquam hanc ſponſionem Silius faceret, Trebatium conſuluerat, poſſet ne hanc ſponſionem facere ſine periculo. Reſponderat Trebatius, poſſe. *Servius* autem Sulpicius item conſultus, negabat: rationemque hanc afferebat, quia tabulæ teſtamenti non eſſent ea, quas inſtituiſſet is, qui teſtamenti factionem non haberet. Omnino Trebatius bene reſponderat; ſatis erat enim eſſe tabulas teſtamenti, ſecundum quas bonorum poſſeſſio peteretur. Non enim quærebatur, teſtamentum eſſet ratum, an irritum: firmum, an infirmum: ſed eſſet ne factum teſtamentum. Itaque ſine periculo poterat illa ſponſio fieri. LAMB. *Si bonorum Turpiliæ poſſ. capio, prætor*) Verba ſponſionis ſunt, ubi tamen vereor ne legi oporteat, *quam prætor ex edicto ſuo mihi dedit*. Cum enim aut creditori forte hereditario, aut alii cuipiam promittere vellet *Silius*, quæſivit ex Trebatio Cicero, numquid fieri ea ſponſio ſine periculo poſſet. Sub ea conditione recte ac citra periculum ſponſurum reſpondit Trebatius, *Si bonorum Turpiliæ poſſeſſionem capio, quam prætor ex edicto ſuo mihi dedit*. Hoc enim magis probo, quam Manutii ſcripturam: etſi ne ipſa quidem ita abſurda eſt, quin ſenſum habeat. B. RVTIL. *Si bonorum*) Manut. *ni*; ea enim particula propria Sponſionum. Cic. III. Off. 19. *Cum is ſponſionem feciſſet, ni vir bonus eſſet.* Pro Quint. c. 8. *Iubet P. Quintium ſponſionem eam fex. Nævio facere, ni bona ſua ex edicto P. Burrieni prætoris XXX. dies poſſeſſa eſſent.* Io. FR. GRON.

Trebatius

vium, tabulas teſtamenti eſſe eas, quas inſtituiſſet is, qui factionem teſtamenti non habuerit; hoc idem Offilium dicere; tecum ſe locutum negabat: meque rogavit, ut ſe & cauſam ſuam tibi commendarem. Nec vir melior, mi Teſta, nec mihi amicior P. Silio quiſquam eſt, te tamen excepto. Gratiſsimum igitur mihi feceris, ſi ad eum ultro veneris, eique pollicitus eris: ſed, ſi me amas, quam primum: hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

EPISTOLA XXII.

ARGVMENTVM.

Probat auctoritate juriſconſultorum, quod dixerat dubitari, poſſet ne heres, quod furtum antea factum eſſet, recte furti agere. Scriptam opinor eodem anno, quo ſuperiorem proximam.

CICERO TREBATIO S. D.

ILluſeras heri inter ſcyphos, quod dixeram, controverſiam eſſe, poſſet ne heres, quod furtum antea factum eſſet, furti recte agere. Itaque, etſi domum bene potus ſeroque redieram, tamen id caput, ubi hæc controverſia eſt, notavi, & deſcriptum tibi miſi: ut ſcires, id, quod tu neminem ſenſiſſe dicebas, Sex. Ælium, M. Manilium, M. Bru-

Tabulas teſtamenti eſſe eas) Hoc eſt, teſtamentum non eſſe ratum. GRAEV. *Qui factionem teſtamenti non hab.*) Jus faciendi teſtamenti. ID. *Offilium*) Iureconſultum. CORR.

EPISTOLA XXII.

Ne potus) Pro valde. Petron. Sat. c. 85. Terent. Andr. A. I. Sc. I. v. 105. ibi *multum* ſignificare docet Donatus. Auctor B. Hiſpanienſ. c. 4. CORT.

Id caput) Eam partem libri de jure civili quæſivi. Vid. de Pec. Vet. IV. 7. Io. FR. GRON.

Quod neminem ſenſiſſe) Cenſuiſſe pro ſententia: infra IX. ep. 16. CORT.

Sex. Ælium) Patrum Iureconſultum, de quo in Quæſtura diximus. CONRADVS.

M. Manilium) Iureconſultum, de quo libro primo de Oratore, & in Bruto meminit. IDEM.

M. Brutum) Iureconſultum, qui tres libros de jure civili reliquit. IDEM.

Scævolæ & Teſtæ) Trebatii cognomina, quæ per copulam disjungit, quaſi plures eſſent in uno Trebatio Iureconſulti. LALL.

EPI-

Brutum ſenſiſſe. Ego tamen Scævolæ, & Teſtæ aſſentior. Vale.

EPISTOLA XXIII.

ARGVMENTVM.

Signa quædam Ciceroni, pictas potius tabellas cupienti, Gallus emerat: ex illis emtionibus nullam a ſe deſiderari, Cicero reſcribit. Tum ſubjungit, ſibi eſſe vehementer gratum, quod proximam domum cupiat conducere. Incertus epiſtolæ annus: non enim ſcripta videri poteſt eodem tempore, quo illæ ad Atticum libro primo, in quibus item de ſignis agitur: nam illæ ante conſulatum, quod probavimus olim in Commentariis, hæc vero poſt conſulatum ſcripta: quod (opinor) illa verba ſatis oſtendunt, Martis vero ſignum quo mihi pacis auctori? *Præterea de Tulliola, tamquam nupta, in hac mentio fit: illæ vero, nondum nupta, ſcriptæ ſunt. Accedit, quod in hac non de Xyſto, verum de particula ornanda cogitare ſe oſtendit: in illis de Xyſto, qui porticus amplior fuit, atque etiam de palæſtra & gymnaſio.*

CICERO FABIO GALLO S. D.

TAntum quod ex Arpinati veneram, cum mihi a te litteræ redditæ ſunt: ab eodemque accepi Aviani lit-

EPISTOLA XXIII. (*Cicero S. D. Fabio Gallo*) Cur hic omittitur Fabii prænomen *M.* quod apud Naugerium, Victorium, Lambinum, Manutium æque in hac inſcriptione legitur, quam in ſequentibus? IAC. GRON.

Tantum ex Arpinati veneram) Nos ex veteribus exemplaribus *tantum quod* reſtituimus. Quod primo multos miraturos credimus, & fortaſſe non nimium probaturos: aliquos etiam (qui recepta lectione non ſolum magis delectentur, verum etiam hanc, etſi non novam (non enim nunc primum in impreſſos codices migravit,) tamen ut ſæpius exploſam & ejectam, nec ſatis primo adſpectu elegantem, abhorreant) fore qui noſtro judicio damnato, hanc iterum ſua ſede indigne dejicere conentur. Quod ne accidat, conabimur antiquorum exemplarium fidem auctoritatemque tueri, oſtendentes alibi etiam Ciceronem ſic locutum eſſe, ut libro XV. epiſtolarum ad Atticum, ep. 527. quod etiam in vulgatis libris inviolatum permanſit: *Hæc cum ſcriberem tantum quod exiſtimabam ad te orationem eſſe perlatam: hui quam timeo, quid exiſtimes*. Exiſtimamus autem nos *tantum quod* idem fere ſignificare, quod *commodum*, quo frequenter utitur Cicero: ut libro XIII. ad Atticum: *Commodum diſceſſerat*

litteras: in quibus hoc inerat liberaliſsimum, nomina ſe facturum, cum veniſſet, qua ego vellem die. Fac, quæſo, qui

ferat Hilarius librarius IV. *Kalend. cui dederam litteras ad te, cum venit tabellarius cum tuis litteris pridie datis*; & aliis infinitis locis: quod manifeſtum ſit, ſi duo hæc loca diligenter conſideres. Sed habeo aliud etiam non parvum teſtimonium. Eſt apud me Terentius ille, quem olim Angelus Politianus cum venerandæ vetuſtatis codice (ut ſunt ejus verba) Petri Bembi contulit, ſuaque manu non tantum quæcumque in eo vulgatis diſcrepabant, verum etiam doctas quaſdam interpretationes, quæ in ejus libri marginibus adſcriptæ erant, accurate pericripſit, quæ & multæ ſunt, & eruditi prorſus viri, judicio etiam optimi & doctiſſimi viri Petri Bembi, qui libri illius dominus ſermonem elegantiſſimum de ipſius laudibus confecit, in quo declarationes etiam has & probat & amplexatur. Is igitur liber in Phormione, eo loco: *Tun' dixeras hui? ſcelus indignum, Chreme, ſic ſimulari*. Dem. *id cum hoc agebam commodum:* ſupra dictionem illam *commodum* ſcriptum habet *tantum quod*, nota juxta appoſita, qua Politianus ſignificabat ex antiquo exemplari ſe accepiſſe: ut nunc neque de integritate horum verborum, neque de ſententia dubitari amplius debeat. Credimus ſi vetera exemplaria haberemus omnium librorum M. Tullii, frequentius hujus etiam adverbii exempla reperturos nos fuiſſe: quod nunc tam raro invenimus, quia vulgati codices contaminati ſunt: quodque hoc loco auſus quiſpiam eſt, ut probam lectionem perverteret, exiſtimare poſſumus aliis etiam plurimis accidiſſe. Donatus etiam Terentii interpres *commodum* ſemper per *tantum quod* declarat. VICTOR. *Tantum*) Al. *tantum quod*, quod docti exponunt, *commodum*. CORRAD. *Tantum quod ex Arpin.*) Sic legendum eſſe, & libri veteres evincunt, & P. Victorius, aliquot exemplis collectis, docet. Plurima autem collegimus in commentariis in Cornelium Nepotem. LAMBIN. *Tantum quod ex Arpinati veneram*) Ita Pall. Vatic. Peck. nam Gruteriano & Stewechiano tota deeſt; ita prima editio ac Victorii: vulgo edicto pædagogorum *re quod* exſulat. Paullo ſtatim ex Pall. Vaticano, editione Victorii ſcripſi: *Accepi Avianii litteras: in quibus hoc inerat*; cum vulgetur, *Aviani, in quibus hoc erat*. GRANARD. *Tantum quod*. Sic MSi & optimus quiſque librorum: deteriores ſine *quod*. Eſt autem *tantum quod*, vix modo, commodum, ſimul ac. CRAT. *Avianii litteras*) M. Æmilius Avianus & C. Avianus Flaccus, Ciceronis familiares fuere: ſed horum ne alter, an neuter hic intelligatur, ſcire non poſſumus; artifex certe is ſignorum, vel venditor eſſe videtur. CORR. In Græevii primo, veteribuſque libris aliis legitur *Aviani*. GRÆV.

Nomina ſe facturum) In codicem relaturum. CORR. *Nomina ſe facturum cum veniſſet, qua ego vellem die*) Se in tabulas accepti & expenſi relaturum, quæ deberem pro ſtatuis, ut ſolverem quandocumque mihi commodum videretur. *Nomen facere* dicitur creditor, cum in tabulis accepti & expenſi nomen ejus, cui pecuniam dabat, ſcribebat. Senec I. de Benef. *Nomina facturi diligenter in patrimonium debituri inquirimus*. Debitor dicebatur *locare nomen*. Phædrus lib. I.

Fraudator nomen cum locat ſponſu improbo,
Non rem expedire, ſed malum dare expetit.

GRÆV. *Nomina ſe facturum*) Se nobis crediturum, traditurumque ſtatuas, quas ab eo emimus, non præſenti pecunia, ſed in diem. *Facere nomen* eſt credere alicui, vel cum aliquo in creditum ire, ſive pecunia mutua data, ſive mercede tradita, pro qua pretium non præſens, ſed in diem dictam ſolvatur. Nomen facit creditor, cum ſcribit in libro expenſi ſe alicui tantum credidiſſe, aut mercem tradidiſſe, quam pecuniam mutuam, quave pro merce pecuniam ad diem placitam recipiat. Sen. II. de Benef.

Digitized by Google

qui ego ſum, eſſe te. Eſt ne aut tui pudoris, aut noſtri, primum rogare de die, deinde plus annua poſtulare? Sed eſſent, mi Galle, omnia facilia, ſi & ea mercatus eſſes, quæ ego deſiderabam, & ad eam ſummam, quam volueram. Ac tamen iſta ipſa, quæ te emiſſe ſcribis, non ſolum rata mihi erunt, ſed etiam grata: plane enim intelligo, te non modo ſtudio, ſed etiam amore uſum, quæ te delectarint, hominem (ut ego ſemper judicavi) in omni judicio elegantiſsimum, quæ me digna putaris, coemiſſe. Sed velim, maneat Damaſippus in ſententia: prorſus enim ex iſtis emtionibus nullam deſidero. Tu autem ignarus inſtituti mei, quanti ego genus omnino ſignorum omnium non æſti-

27. *Idque fiebat præſente & vidente debitore*. Cic. pro Sex. Roſc. c. 1. debitor dicebatur *locare nomen* Phæd. I. 16. etſi eumdem *facere nomen* etiam dicat Cic. III. Off. 14. Vid. Salmaſ. de Vſur. p. 146. 147. Io. Fr. Gron.

Rogare die) Ita videtur legendum. Emere pro quo non ſolvas, niſi ad diem. *Rogare*, puta emtum; nam cum conveniſſent, rogabat emtor: *Eſt ne mihi emtum hoc?* Plaut. Epid. III. IV. 35. *Eſt ne mihi emta hæc?* Pe. *iſtis legibus habere licet. Die*, ut Cato de R. R. 151. *Die lanam & agnos vendat*. Idem.

Plus annua poſtulare) Poſtulare ut ſummam, quam me illi debere in tabulas retulerat, intra annum non reſtituerem, ſed diutius retinerem, & ſolverem uſuras. *Annua die debere* eſt hac conditione & lege pecuniam mutuam accipere, ut poſt annum elapſum reſtituatur. Sueton. Aug. cap. 101. *Quibus ſolvendis annuum diem finit.* Senec. Suaſor. *Dicito illos tibi annua, bima, trima die debere*; hoc eſt, tribus æqualibus penſionibus intra tres annos ſolvenda eſſe. Grev. *Deinde plus annua poſtulare?*) Nam & bima & trima die, id eſt, ut poſt biennium poſt triennium ſolveretur, interdum paciſcebantur; quod ſibi non convenire judicat Cicero. Io. Fr. Gron.

Eſſent omnia facilia) Expeditu. Sic Senec. de Tranquill. An. c. 1. *facilis cibus*, pro *facilis* paratu. Claud. de laud. Hercul. v. 102. Mart. X. Epigr. 47. Sall. Iug. c. 80. Cort.

Ad eam ſummam) Pro *ea ſumma*. Aug. Sueton. c. 71. Livius XLV. c. 4. Sed in his Sextum Caſum nondum ſatis perſpicere eſt, addo Cæſar. I. B. G. c. 15. Cic. II. Offic. c. 16. Dicitur tamen & alia ratione cum aliis tum Terent. Heaut. A. I. Sc. I. Et aliquo modo huc facit Propert. II. Eleg. 13. v. 21. Poſſes etiam hoc loco *ad* per *ſecundum* vel *ex* exponere, quod tamen non multum a nobis divertit. Idem.

Attamen iſta ipſa) Sic edidit Victorius, ſic quoque prima, & Vaticanus. Pal. tamen optimus, *hæc tamen iſta ipſa*; vulgo, *iſtæc ipſa*; puſilla hæc ſunt, ſed tamen exoneranda, quia non Ciceronis. Gebhardvs. *At tamen iſta ipſa*) Sic Græv. prim. aliique codd. Vulgo: *Attamen iſthæc ipſa*. Græv.

Maneat Damaſippus in ſententia) Emendi ſigna, quæ tu mihi comparaveras. Damaſippus ſe forte emturum ea ſigna dixerat, ſi minus Ciceroni placuiſſent. Bern. Rutil.

Ex iſtis emtionibus) Ex iſtis, quæ emiſti, ſignis. Græv.

Genus omnino ſignorum omnium) Sic Pall. Græv. prim. Amſtelod. ed. prim. Vict. Gebh. Vulgati: *Genus omne ſignorum omnium*. Idem.

Tanti

æstimo, tanti ista quatuor, aut quinque sumsisti. Bacchas istas cum Musis Metelli comparas. Quid simile? primum ipsas ego Musas numquam tanti putassem; atque id feciſſem Musis omnibus adprobantibus: sed tamen erat aptum bibliothecæ, studiisque nostris congruens. Bacchis vero ubi est apud me locus? At pulchellæ sunt. Novi optime, & sæpe vidi: nominatim tibi signa mihi nota mandassem, si probassem. Ea enim signa ego emere soleo, quæ ad similitudinem gymnasiorum exornent mihi in palæstra locum. Martis vero signum quo mihi pacis auctori? Gaudeo nullum Saturni signum fuisse: hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse. Mercurii mallem aliquod fuisset. felicius, puto, cum Aviano transigere possemus. Quod tibi destinaras trapezophoron, si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habebo scilicet. Ista quidem summa

Tanti ista quatuor aut quinque sumsisti) Indicanda est scriptura veterum codicum, num forsan acutioris ingenii homines possint eruere aliud, quam quod in vulgatis legitur. Illi enim habent: *Tanti ista quatuor aut quinque sumsisse*. Sic nimirum Palatinus prim. & Amstelod. duo Grævian: *Sumere* vero est emere. Grævius.

Bacchas) Baccharum imagines, id est, mulierum ebriarum, quasi celebrantium Bacchi orgia. Cell. De Bacchis in universum earumque etiam, ut Bacchi cum Musis, consortio, lege late tractantem Christ. Gottl. Schwartzium in Miscellan. politioris Humanitatis cap. maxime 4. Cort.

Bacchis vero ubi est apud me locus?) Quem nec Bacchus, nec Venus delectat. Grev.

At pulchellæ sunt) Prim. Grev. *At pulcherrimæ*. Iunt.

Martis vero signum quo mihi pacis auctori?) Hoc est, quid mihi prodest, quid me juvat Martis simulacrum? Horat.

Quo mihi divitiæ, si non conceditur uti?

Gaudeo nullum Saturni signum fuisse) Mars, & Saturnus infesta signa, Mercurii boni eventus index. Iunt.

Mercurii mallem) Cujus signum *commune omnium* gymnasiorum *ornamentum* nominat I. ad Att ep. 4. Hic vero in *Mercurio* jocatur, ut indicat Cellarius. Cort.

Felicius puto cum Aviano transigere possemus) Conjectura ductus arbitror legendum esse *facilius*; plura hoc mihi persuadent, & quod usitata perversio est: multis enim locis has voces confuderunt librarii, ut ubi *felicior* legendum esset, *facilior* legeretur & contra ubi *facilior, felicior*. Præterea supra inquit, *sed essent, mi Galle, omnia facilia*. Sensus denique totus elegantior & verior: nulla enim felicitas in hoc negotio reperiri poterat: sed cupiebat Cicero invenire, quem illa capere & delectare possent: sperabatque, si illa, quæ paullo ante exposuit, Fabius emisset, facilius inventurum fuisse, qui se omni jactura molestiaque liberarent. Victor.

Trapezophoron) L. 3. D. Supell. leg. inter supellectilem numerantur *trapezophora*, Glossis *Calicleria* seu signa quædam, quæ loco tripodum mensas sustinent, in quibus calices ponuntur: quibus certe similia apud nostrates videre licet. Cort.

Ego habebo scilicet) Pal. prim. Amstelo-

ma me ego multo libentius emerim diverſorium Tarracinæ, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim. Omnino liberti mei video eſſe culpam, cui plane res certas mandaram: itemque Iunii, quem puto tibi notum eſſe, Aviani familiarem. Exedria quædam mihi nova ſunt inſtituta in porticula Tuſculani: ea volebam tabellis ornare: etenim, ſi quid generis iſtiuſmodi me delectat, pictura delectat. Sed tamen, ſi iſta mihi ſunt habenda, certiorem velim me facias, ubi ſint, quando arceſſantur, quo genere vecturæ. Si enim Damaſippus in ſententia non manebit, aliquem pſeudodamaſippum vel cum jactura reperiemus. Quod ad me de domo ſcribis iterum, jam id ego proficiſcens mandabam meæ Tulliæ. Ea enim ipſa hora acceperam tuas litteras: egeram etiam cum tuo Nicia, quod is utitur, ut ſcis, familiariter Caſſio. Vt redii autem, prius, quam tuas legi has proximas litteras, quæſivi de mea Tullia, quid egiſſet. per Liciniam ſe egiſſe dicebat: ſed opinor, Caſsium uti non ita multum ſorore: eam porro negare ſe audere, cum

ſtelodam. & Grævii duo, *ego habeo ſcilicet*. GRAEV.

Liberti mei video eſſe culpam) In emendis iſtis ſignis. CORR.

Cui plane res certas) Cui ſic expoſueram ſententiam meam, ut ſi ille mandata tibi recte edidiſſet, errare non poſſes. Vide notas ad Sen. de morte Claud. Io. FR. GRON.

Exedria quædam mihi nova ſunt) Vitruv. V. 2. *Conſtituuntur autem in tribus portibus exedræ ſpatioſæ, habentes ſedes, in quibus Rhetores, reliquique, qui ſtudiis delectantur, ſedere poſſunt.* GRAEV.

In porticula Tuſculani, ea volebam tabellis ornare) *Porticulas* appellat, quas Græci στοάδια: illas autem partes domus tabulis pictis veteres ornabant, quod ex Diogene quoque Laertio intelligitur, apud quem Theophraſti doctiſſimi hominis, elegantiſſimique omnium philoſophorum in teſtamento ipſius hæc verba ſunt: Εστω το σωμα ὁπως ἀν βουληθωσιν οἱ φιλοι· μη χρεον ὁ προτερον, συνθεντας δε και τους ἑταιρους, εν οἱς αἱ τῆς γης περιοδοι εισιν εις την κατω χωραν. *Deinde porticum parvam, quæ juxta muſeum eſt, exædificari priore non deteriorem, tabulaſque, in quibus orbis ſitus ſunt, in inferiore porticu reponi.* In inferiore igitur porticu Græcus homo, & ipſe tabulas collocari mandavit, ſed in quibus terræ ambitus deſcripti eſſent, non aliquid quod poſſet coloribus, aut artificio magiſtri delectare. VICTOR.

Egeram etiam cum tuo Nicia) Epiſt. 10. libro IX. niſi liberti nomen ſit hoc loco. CORR.

Is utitur, ut ſcis, familiariter Caſſio) Opinor ego quoque *Craſſo* legi propter Liciniam ſororem oportere. Io. DOMUS poſſeſſore. FVNC.

Per Liciniam ſe egiſſe dicebat) P. Victorius edidit *per Licinium*: quo modo ſcriptum eſt in omnibus libris manuſcriptis Memmianis. Idem Victorius edidit *Dexius*, pro quo noſtri libri habent *Decius*, & item vulgati. Ego *Decimus* legendum puto. LAMB.

Eam porro negare) Sic Pall. pr GRAEV. duo Amſtelodam. niſi quod in nonnullis legatur *meam*; vulgati *negat* legunt. GRAEVIVS.

Vt

cum vir abesset (est enim profectus in Hispaniam Dexius) illo & absente, & insciente, migrare. Est mihi gratissimum, tanti a te æstimatam consuetudinem vitæ, victusque nostri: primum ut eam domum sumeres, ut non modo prope me, sed plane mecum habitare posses; deinde ut migrare tantopere festines. Sed ne vivam, si tibi concedo, ut ejus rei tu cupidior sis, quam ego sum. Itaque omnia experiar. Video enim, quid mea interfit, quid utriusque nostrum: si quid egero, faciam ut scias. Tu & ad omnia rescribes, & quando te exspectem, facies me, si tibi videtur, certiorem.

EPISTOLA XIV.

ARGVMENTVM.

Exponit, quam injuste sibi Tigellius irascatur. Cæsare quartum consule sine collega.

CICERO M. FABIO GALLO S. D.

AMoris quidem tui, quoquo me verti, vestigia: vel proxime de Tigellio. Sensi enim ex litteris tuis, valde

Vt migrare tantò opere festines) Sic edidi amplexus fidem Naugerii, & Victorii, cum vel Lambinus, vel Manutius inceperint edere *tantoperè*, quod vulgo continuatur. Vt dicam quod sentio, etsi hæ epistolæ fluctuent inter has duas lectiones, & modo hanc, modo illam occurrere videamus, ego tamen sine dubitatione censeo, eam varietatem esse edentium culpam, qui vetustissimum codicem non sunt adsequuti, in quo ubi occurrit *tantopere*, factum est ab scriba vel forte, vel de industria; dum caute imitatur exemplum antiquius, quod passim discimus noluisse committere duas vocales. Etiam propter eosdem & Manutium deserui Gebhardum in præcedenti periodo *eam porro negare se aud.* cum Lambinus sit, qui edidit *ea p. negat.* Ex quibus duobus etiam epist. 32. exhibui *cohortare & confirma & redde plane meum*, ut etiam habet Lambinus, cum nunc omittant secundam copulativam. Lac. Gron.

Ne vivam, si tibi concedo) Formulam *ne vivam*, vidimus supra ep. 13. quid sit *non concedo*, videas ex illis IV. ep. 3. *Sic a me diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini*: adde V. ep. 21. Cort.

Si quid egero, faciam ut scias. Tu & ad omnia rescribes) Pal. prim. *Si quid egre faciamus scias tu, & ad omnia rescribas.* Meus primus: *Si quid ego faciamus scias tu, & ad omnia rescribas.* Forte scripsit Cicero: *Si quid egero faciam ut scias tu, & ad omnia rescribas.* Graev.

EPISTOLA XXIV.

Vel proxime de Tigellio) M. Tigellio Hermogene, Sardo cantore. Gron. In negotio & causa Tigellii, vi-

valde te laboraſſe. Amo igitur voluntatem. Sed pauca de re. Capius (opinor) olim, non omnibus dormio: ſic ego non omnibus, mi Galle, ſervio; etſi quæ eſt hæc ſervitus? Olim, cum regnare exiſtimabamur, non tam ab ullis, quam hoc tempore obſervor a familiariſsimis Cæſaris omnibus, præter iſtum. Id ego in lucris pono, non ferre hominem peſtilentiorem patria ſua: eumque addictum jam tum puto eſſe Calvi Licinii Hipponacteo præconio. At vide, quid

de adducta ep. 14. *ut freiſti de Britannia*. CORT.

Capius, ut opinor, olim) Ita ſcripſimus, ut ab aliis reſtitutum fuerat. Mediceus tamen *Citius*. Apud Feſtum Pompeium, a quo hoc proverbium explicatur, *Capius* legitur. Nec tamen eſt, quod teſtimonio huic firmiter credamus: ipſius enim commentarii ut improbe olim detruncati fuerunt, ita nunc multis maculis fœdati ſunt. Plutarchus in Erotico, qui totam hiſtoriam accurate exponit, nequam hunc hominem Gabbam, vel Calbam potius appellat. Totus autem locus ab Eraſmo in Proverbiis expreſſus eſt. Animadvertendum tamen, quis fuerit ille Mecœnas, a quo uxorem ſuam ſubagitari tam æquo animo *Capius* hic, ſive Cabba paſſus ſit: non enim familiaris ille Auguſti Cæſaris eſſe potuit: nam antiquius ejus ætate hoc proverbium fuit: a Cicerone enim adducitur, & a Lucilio quoque, vetere poeta, celebratum fuit. Præterea in verbis Sex. Pompeii cogitandum, an παραφεγγος legi debeat, quod puto: quem enim locum ibi *παραπεγκο* hoc caſu habeat, non video: quamvis docti viri mendum in illis eſſe ſuſpicati non ſint. VICTOR. *Capius*) Qui *Parapencho* dictus eſt, quod ſimularet dormientem, quo impunitius ejus uxor mœcharetur. CORR. *Capius* (*opinor*) *olim*, *non omnibus*, &c.) Sic legendum cenſet Anton. Auguſtinus: non *Capius*, neque *Capius*: quamvis ita ediderit P. Victorius. Noſtri quidem codices, (Memmianos dico) partim ſic habent, partim *Citius*. Sed omnem dubitationem tollit Sex. Pompeius, in proverbio: *Non omnibus dormio*: ubi docet, proverbium videri natum a *Capio* quodam, qui *parapencho* dictus eſt, quod ſimularet dormientem, quo impunius uxor ejus mœcharetur. Eumdem commemorat & Plutarchus *εν εροτικω*, ubi tamen *Καββας* nominatur, ſi locus emendatus eſt. LAMB. MSus Pal. prim. Graviani bini, Amſtelod. *Cicius*, aut *Citius* ſcribunt. GRÆV.

Non omnibus dormio) Vide Eraſmi proverbia. CORR. Simulaverat enim ſe dormientem, quo impunitius uxor mœcharetur, inquit Feſtus. *Omnibus* eſt, in commodum omnium, pro omnibus, ut ſæpe monitum, V. ep. 3. VI. ep. 7. Sic Cicero non *omnibus* ſervit; etſi *in gratiam* quorundam ſervire videatur, non omnibus tamen procederet, qui ſervitutem ſibi intentare vellent, ex quorum numero Tigellius. Convenit fere Propert. II. Eleg. 18. v. 19. CORT.

Cum regnare exiſtimabamur) Nam Torquatus in cauſa P. Sullæ Ciceronem *Regem* appellavit. CONRAD.

Præter iſtum) Tigellium. IN.

Id ego in lucris pono - - - - patria ſua: - - - Calvi Licinii Hipponacteo præconio) *Patria ſua*, Sardinia, quæ hodieque peſtilens eſſe dicitur. *Calvi Licinii*, Cornelii Licinii Calvi poetæ. *Hipponacteo præconio*) Iambico ſcazonti, ſic ab auctore appellato; quale eſt illud,

Sardi Tigellii putridum caput venit.

Præconio autem dixit, quia præco Sardos venales pronuntiabat. IN. *Id ego in lucris pono non ferre hominem peſtilentiorem patria ſua: eumque addictum jam tum puto eſſe Calvi Licinii Hipponacteo præconio*) Manutii interpretatio non poteſt probari. Ego *Hipponacteum* carmen

Digitized by Google

quid ſuccenſeat. Phameæ cauſam receperam, ipſius quidem cauſa: erat enim mihi ſane familiaris. Is ad me venit, dixitque, judicem ſibi operam dare conſtituiſſe eo ipſo die, quo de P. Sextio in conſilium iri neceſſe erat: reſpondi nullo modo me facere poſſe, cum vellem: alium diem ſi ſum-

nem ab *Licinio Calvo* in ipſum *Tigellium* ſtrictum fuiſſe cenſeo. Nam quid eſt ſtudioſum eſſe vertuum? num libenter eos legere? Si quia docti & diſerti erant, auctoris ingenio, non odio ejus, in quem facti erant, placebant: ſin, quia Ciceronem oderat, & gaudebat ejus contumelia, alia gravior præceſſerat cauſa ſimultatum, neque pro magno putaret Cicero non toli ab homine carmina in ipſum ſcripta legente. *Calvus* immo *Tigellium* olim probroſo carmine infamuverat, & meritis, opinor, inuſſerat turpitudinis notis. Hoc dicit ἀλληγορικῶς Cic. *addictum Hipponacteo præconio*. Præconum eſt proclamare venales, eorumque prædicare virtutes & artes, ut citius emtorem inveniant: iidem addicebant emtori, ſeu jubebant emtorem dicere emtum, ubi de pretio convenerat. Cic. pro Rab. Poſtumo reorum reo: *Tua, Poſtume, nummi ſeſtertio a me addicuntur. O meum miſerum acerbumque præconium!* Ita proſcripſit proclamavitque Hipponacteo carmine Tigellium, & prædicavit publicavitque ejus ſcelera & vitia, & hominem duraturæ in æternum infamiæ quaſi addixit Calvus. Suſpicor autem ſupervacanea eſſe duo verba, *puto eſſe*; ut fuerit: *Non ferre hominem peſſilentiorem patriæ ſuæ, eumque addictum jam tum Calvi Licinii Hipponacteo præconio*. Eum præſertim, inquit, quem jam ante tot annos prædicavit *Calvus* ut *Hipponax* Anthermum & Bupalum: quaſi præco venalem expoſuit cum ornamentis omnibus, tradiditque infamiæ velut proprium & addictum. Gronov.

Vide quid ſuccenſeat) *Propter* quod, uti ſupra ep. 12. Sed non aliter dicitur, ac Claudian. III. Rapt. v. 295. de quibus ad IX. ep. 3. Cort.

Phameæ cauſam receperam) Contra pueros Octavii. Conr.

Ipſius quidem cauſa) Phameæ. Io.

Erat enim mihi ſane familiaris) *Phamea*, qui mihi in conſulatus petitione pollicitus erat, ſi quid opus eſſet. Io.

Operam dare) Non tantum *aurium*, ut locutus eſt Plaut. Bacchid. A. IV. Sc. IX. v. 72. ſed etiam deciſionis. Nam hæc eſt opera, quæ a judicibus exſpectatur. Sic *tibicen* dicitur *operam dare Bathyllo*, apud Phædr. V. Fab. 7. v. 5. qui accinit ſaltanti Bathyllo. Cortius.

De P. Sextio) Epiſt. 18. lib. V. Conr.

In conſilium iri neceſſe erat) Magis placeret *ire*, ut ad Ciceronem referatur, ob ea, quæ ſequuntur. Eſt autem antiqua formula, quæ in fragmento etiam Serviliæ legis reperitur, quod exſtat apud me in ære inciſum: *Verba. audeire. in. conſilium. eire iudicare. liceas neive. iudicium. dimittere. iubeto. niſei quom. ſenatus*. &c. Vastv. Vid. Manut. *Neceſſe erat*) Lege Pompeia, qua dies judiciorum præſtituti fuerant. Conr.

Reſpondi nullo modo me facere poſſe, cum vellem) Ita olim emendavi, imprimique juſſi: nam, quemadmodum nunc oſtendam, in melioribus libris hæc fere ſcriptura invenitur, quam Manutii probant, quamvis inſimulent me alium ſenſum ex iis verbis accepiſſe, quod culpa impreſſorum non bene interpunctionibus diſtincta ſint: quaſi ab ullo, qui penitus ſtultus non ſit, alius ullus ſenſus ex iis verbis elici poſſit. Ego autem impreſſioni non interfui, nec quæ iſtud hominum genus quotidie turbaret, corrigere potui: nam ſæpe me queſtum eſſe de iſtorum negligentia in meis ſcriptis, omnibus notum eſt. Sed, his relictis, Mediceus codex hanc ſcripturam retinet: *Reſpondi me nullo modo facere poſſe, quem vellem alium diem ſi ſumſiſſet*, & quæ ſequuntur: non ſine aliqua omnino perverſione: aliquid enim neceſſario in ea vitii eſt, ſive prior illa

ſi miſſet, me ei non defuturum. Ille autem, qui ſciret, ſe nepotem, bellum tibicinem habere, & ſat bonum unctorem, diſceſsit a me, ut mi videbatur, iratior. Habes Sardos venales, alium alio nequiorem. Cognoſti meam cauſam, & iſtius

illa, ſive poſterior lectio magis probetur. Quare ſæpe de hoc loco ſolliciti fuimus: ac quandoque veriti ſumus, ne peccaverimus, quod aliquid tunc immutarimus: nam ita peccatum eſſe potuit ab vetere librario a dictione illa *vellem*, ut in altera *quem*: peccatum enim omnino fuit. Aut enim legendum eſt *cum vellem*, ut nos tunc ſcripſimus, aut *quem vellet*, quemadmodum antea in impreſſis libris legebatur: nam recepta lectio, non malum intellectum habebat: declaratur enim magis per illam liberalitas Ciceronis, & cupiditas ſatisfaciendi Phameæ, qui affirmat eum uno illo excepto omnibus aliis diebus in poteſtate ipſius fore. Hæc omnia accuratius acuti ac docti viri perpendent: & quid de tota hac re faciendum ſit ſtatuent. VICTORIVS. *Cum vellem*) Libri vulgati & nonnulli ſcripti habent *quem vellet, alium diem ſi ſumſiſſet*, &c. Nos P. Victorii emendationem ſecuti ſumus. LAMB. *Reſpondi nullo modo me facere poſſe cum vellem; alium diem ſi ſumſiſſet*) Vide num melius legatur: *Reſpondi nullo modo me facere poſſe: quem vellet alium diem ſi ſumſiſſet*. VASIN. *Cum vellem al. d. ſi ſumſ.*) Hæc eſt Vaticani codicis lectio, in Victoriana quoque editione conſpicua; vulgo *quem vellet*. GRÆV. Lectionem, quam probarunt Victorius, Lambinus, Gebhardus, firmat meus fidiſſimus codex, ſed aliter diſtinguit, & meo judicio verius: *Reſpondi id nullo modo me facere poſſe cum vellem; alium diem ſi ſumſiſſet, me ei non defuturum*; hanc ſcripturam ſecutus ſum, quam video & aliis probari. GRÆV.

Quid ſi ſiret) Quaſi ob hoc eriſtas erigendo, & Ciceronem putaret negare ubi nihil debere, quia Tigellii avus eſſet. Io. FR. GRON.

Nepotem bellum) Tigellium. CORN. *Bellum tibicinem*. Si ad Horatianum Tigellium hæc epiſtola ſpectat, hoc ipſo ineptum ejus *cantandi* ſtudium perſtringitur, nec eſt, quod in proximis *unctorem* in *cantorem* refingatur, quod denotat vel λιπαίνοντα Tigellii, de quibus Creſoll. Theatr. Rhet. III. c. 18. vel, quod potius eſt, delicatulum Rhetorem fuiſſe. Simul *tibicen* appoſite ille, qui cauſam agit, dicitur, cum Sidonius ſerio VI. ep. 1. Lupum Tricaſſinum ita alloquatur: *Noſti peritiſſimus tubicen ad Chriſtum a peccatis receptui canere*. Nec aliter alii ejuſdem præſertim ætatis. Iratus igitur Phameas, quod Ciceronem requiſierit, cum haberet nepotem bellum Oratorem. Si hæc diſplicent, intelliges ſimpliciter iſtum iratum fuiſſe, quod Cicero illi non gratificatus eſſet, cum tamen, vel propter Tigellium id facere debuiſſet, hominem tam gratum Cæſari. CORT.

Sat bonum unctorem) Alias *infectorem*, al. *cantorem*. CONRAD. *Victorem*) Sic habent etiam noſtri libri veteres, non diſcrepantes a vulgatis. Quidem legendum putant *& ſat bonum canturem*; ego nihil muto. LAMBIN. *Et ſat bonum unctorem*) Alii ex conjectura, *ſit bonum cantorem*: ego miror, cur hoc velit quoque Manutius. Sic autem eſt in Pal. editione primaria, ac Victorii: duo Guilielmii *victorem*: unde ille facit *victorem*. GRON. Grævii prim. *unctorem*. Amſtelod. *auctorem*. GRÆV.

Sardos venales) Eraſm. in proverbiis. CORN. *Habes Sardos venales, alium alio nequiorem*) Nempe Phameam, & M. Tigellium Hermogenem, nepotem illius, modulatorem optimum, in Sardinia natum, ut notat Acron. Proverbio hoc utebantur de hominibus improbis, nequitia & fraude inter ſe certantibus, ut qui alteri præferendus ſit, non facile poſſit intelligi. Proverbio dederunt originem Sardiniæ captæ venales, qui nequiter ſervierunt, & improbitatis ac nequitiæ palmam tulerunt inter mancipia. non vero a

Vejen-

istius Salaconis iniquitatem. Catonem tuum mihi mitte; cupio enim legere: me adhuc non legisse, turpe utrique nostrum est.

EPISTOLA XXV.

ARGVMENTVM.

Epistolam Galli non conscissam significat. Monenti, ut de Cæsare caute loquatur, & scribat, gratias agit. Hortatur, ne scribendi exercitationem intermittat. Eodem anno.

CICERO M. FABIO GALLO S. D.

QVod epistolam conscissam doles, noli laborare: salva est, domo petes, cum libebit. Quod autem me mones, valde gratum est; idque ut semper facias, rogo.

Vejentibus, qui quoniam Etrusci sunt, hi vero Coloni Lydorum, quorum caput fuerit Sardes, a quo *Sardi* dicti sint, ut Festus & Plutarchus docent. Nam a *Sardes* est *Sardianus*, a *Sardinia* vero *Sardus*. Sic reste hoc proverbium exponit, & pluribus refellit Festi & Plutarchi sententiam Gronovius IV. de Pec. Vet. c. 10. quod vide. GRÆV.

Cognosti causam meam) Intellexisti, & adprobas justissimam meam excusationem. Vide de Pec. vet. IV. 3. I. FR. GRONOV.

Salaconis) Cœlius lib. VII. cap. 16. CORR. *Et istius Salaconis*) Vtitur hac eadem voce epistola 18. libri XVI. ibi *Salaco nequissimus*. Σαλακων (inquit Suidas) ὁ προσωνυμενος πλουσιος εἰναι, μεν ων, πλουτων: hoc est, *Salaco*, *is qui simulat se divitem esse*, *cum pauper sit*. *Arrogans*. Alii *Salaconem* quemdam, Autolyci patrem, mollem, & delicatum fuisse tradiderunt; ab eo molles, & delicatos, & impudicos, *Salaconas* appellari: & Σαλακωνιζειν, τον προκτον αισχρος κινειν: quod Latini dicunt *Cevere*. Quamquam in epistola illa 18. alii legunt *helico*, alii *heluco*, alii *filico*. Est autem *Filico*, homo nullius usus, ut docet Festus. *Heluco* vero, stupidum, hebetem, languidum significat. LAMB. *Salaconis*) Hominis mollis, aut in paupertate valde superbi. Vid. Manut. GRÆV.

Catonem tuum) Librum a te de M. Catone scriptum. CORR.

EPISTOLA XXV.

Salva est domi, petes cum libebit) Sic legitur in cunctis impressis, a quibus Medicæus dissentit. *Domo* enim, non *domi* habet; quæ scriptura si attente consideretur, fortasse pejor inelegantiorque non erit: ita autem distingui debet: *Salva est, domo petes cum libebit*. Cum enim dixit *salva est*, eripuit illi errorem, in quo erat, qui arbitrabatur illam conscissam, & ex ea re dolorem capiebat: cum addidit *domo petes*, declaravit penes se illam esse, seque illius copiam ei facturum semper esse. *Domo petes*, dictum est, quemadmodum etiam *petere a Græcis*, *petere e macello*, aliis in locis Cicero dixit: est enim peculiaris ipsius locutio, non alia ratione, quam *adferre domo*, *depromere domo*. Qui vero receptam lectionem retinere volet, non magnopere me adversum habebit: atque is tamen non moleste feret, me

go. Videris enim mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus γελωτα σαρδονιον. Sed heus tu, manum de tabula: ma-

ea occasione alium locum manifeste corruptum restituisse. VICTOR. Hunc locum de Oratore, ut & alium quem in Oratione de Haruspicum Responsis hac occasione emendavit Victorius, quoniam prolixior est, rejicimus in calcem, & notis Manutianis subnectimus. Ceterum quoniam & meus vetustus codex consentit Medicæo, nullus dubitavi, eam lectionem recipere. GRÆV.

Si istum habuerimus) Medicæus liber, *nisi istum habuerimus*. Semper mihi suspectus hic locus, ac merito quidem fuit: & est sane tota epistola obscurior. Quid mihi in mentem non multo ante venerit, libet narrare. Arbitror legendum esse, *nisi istum caverimus*. Quibus autem argumentis ductus hoc faciam, cum exposuero, qui non probat, totam opinionem meam rejiciat. Sententia, ut patet, egregia est: intelligit enim per *istum*, Cæsarem, cujus voluntatem lædebant, quod perpetuum inimicum ejus laudabant, quem Gallus putabat cavendum, ac pertimescendum, quod quibus vellet, incommoda multa conciliare posset. In dictione etiam illa iminutanda, nulla aut parva licentia nos usos nunc ostendemus. Observavimus aliis in locis in Medicæo codice *h* pro *c*, positam esse, ut in epistola Lentuli ad Ciceronem locus ille sic legitur, 179. *Præterea mihi promiserunt Pansa & Hirtius horam*. In antiquis etiam lapidibus ita quandoque scriptum est, ut docti & diligentes viri admotarunt: nam sæpenumero vereres librarios pro *v*, *b* scripsisse, & contra, magis notum est, quam ut exemplis confirmari oporteat. Addam (quamquam vereor ne hæc mea diligentia nimia nonnullis in re satis aperta videatur) aliis in locis in Medicæo me observasse duo *u*, posita esse, ubi unum satis erat, ut in epistola ad Cælium sic locus ille legitur, 28. *Præsertim contra eum, cui spero me satisfecisse*. Nam apte respondere hoc verbum superiori perspicuum est. Sic enim crebro Cicero locutus est. II. Philipp. *Et simul admonens quidquam, quod cavebimus*. II. *A quo admoniti, diligentius & vigilantius caveamus Antonium*. Memini disertum, nobilissimum virum, & summa ingenii laude florentem, cui ego & in secunda & in adversa fortuna valde amicus fui, sed magis in perditis ipsius rebus officii gratia familiaris, [illegible] & ipse hunc locum depravatum esse censebat, sic eum emendare solitum, *ne si stilum acuerimus*. Nondum autem quæ a me supra exposita sunt, excogitaveram, ut videre potuerim, quid ipse acutissimi ingenii vir de hac mea suspicione sentiret. Illum autem nomine etiam appellarem, si arbitrarer hanc rem posse ei aliquam laudem afferre. VICTOR. *Si istum*) Tigellium, vel Phameam potius, quam Cæsarem significat, propter proverbium quod addit, & nescio quam suspicionem, de qua lib. XIII. ad Atticum scribit. CONRAD. *Nisi istum caverimus, &c.*) Locus est obscurissimus & corruptissimus: sic autem fere habent libri manuscripti, parum discrepantes a vulgatis: *Videris enim mihi vereri, nisi istum habuerimus, &c.* vulgati autem sic: *Vid. enim m. v. ne si istum habuerimus, &c.* P. Victorii igitur conjecturam, ut probabilem, securi sumus jam olim in priore editione: neque hic mutavimus: sed videtur mihi longe acutior & ad sententiam accommodatior ea, quam ille refert, neque cujus sit, adscribit, *ne si stilum acuerimus, &c.* Itaque hanc libenter amplecteremur, si nobis per iudicium & assensum eruditorum liceret. LAMBIN. Grævii liber primus legit *nisi*, non *ne si*. GRÆV.

Γελωτα σαρδονιον) Proverbium de iis usurpatum, qui risu & jocis sibi nocivum concitant periculum: vide Erasm. in proverb. IDEM. Aliunde Zenodotus in Collectaneis suis originem proverbii derivat; aliunde Timæus apud eumdem. In hoc autem con-

Digitized by Google

la: magiſter adeſt citius, quam putaramus. Vereor, ne in Catonium Catoninos. Mi Galle, cave putes quidquam melius,

conveniunt, quod *riſus* ſit *fallax*, hoc eſt, cum malo quodam conjunctus. Ab *herba Sardoa* homines ita decipiente derivat etiam Servius ad IV. Eclog. Virg. v. 24. & VII. v. 41. quem vide. CORT.

Manum de tabula) De libro, in quo de Catone tu quoque ſcribis. CONRAD. Alluſum putat Eraſmus ad dictum Apellis, quo ille dixerat uno ſe præſtare Protogeni, quod *ſe manum de tabula noſciret tollere*, *memorabili præcepto, nescere ſæpe nimiam diligentiam*, inquit Plinius XXXV. c. 10. Sic Ciceronem ſeſe & Fabium admonere, deſiſtendum eſſe a dicteriis. Sed forte ad illos pertinet, qui ſunt ſub magiſtro, & illo abſente tabulam, vel picturam, vel aliam rem contrectant. Saltem utrumque Cicero reſpexiſſe poteſt. CORT.

Magiſter) Auctionis, vel potius Dictator, qui *Magiſter* populi dicebatur. CONRAD.

Alieſi citius) Ex bello Hiſpanienſi, contra Pompeii filios geſto rediens. LOEM.

Vereor ne in Catonium Cato nos) Locus valde obſcurus, nec uno modo in omnibus exemplaribus ſcriptus. Medicæus & quique optimi libri pro *Catonos*, *Catoninos* habent: quod non improbavi. Mendi autem notam hic adpoſui, quia in priore quoque voce diverſos antiquos codices inveni: nec apud me conſtituere potui, quæ ſincerior lectio habenda eſſet. Quamvis autem certam ex tam dubio & contaminato loco ſententiam vix elici poſſe putem, tamen non veritus ſum quid ſentiam exponere. Per *magiſtrum* arbitror, eum intelligere Cæſarem dictatorem. *Manum* autem *de tabula*, proverbium eſſe exiſtimo ſumtum a pueris pictorum, qui abſente magiſtro ſumto penicillo aliquid & ipſi furtim in tabula pingere conantur: quo repente ſuperveniente, admonentur a ceteris, ut cito manum de tabula removeant, ne in illos magiſter animadvertat. Monet igitur Cic. Fabium, ut appropinquante Cæſare manum & ipſe de tabula cito auferat: ſcribebat enim Catonem, quæ ſcriptio parum Cæſari grata & iucunda eſſe poterat, & quæ inimiciſſimum illi hominem ſummis laudibus ornaret. Cum autem ſe quoque cogitaret, quia & ipſe etiam Catonem ſcripſerat, apud eum offendiſſe, ſubjungit, *vereor ne in Catonium Catoninos*, id eſt, timeo ne Cæſar commotus ira ad inferos demittat Catoni deditos, & Catonem amantes, id eſt, meipſum, & te, qui Catonis laudes ſcripſimus. *Catoninos* autem pro *Catonianos* dictum videtur, quemadmodum ſæpe veteres locutos paullo poſt oſtendam. Nam & Aulus Gellius videtur oſtendere *Catonium* pro inferis ſumi quandoque ſolitum. Sic enim lib. XVI. Noctium Atticarum, c. 7. quod contra Laberium ſcriptum eſt, inquit, poſtquam oſtendit illum multa verba licenter novaſſe: *Neque non obſoleta quoque & maculantia ex ſordidiore vulgi uſu ponit, quale eſt in Sceminariis:*

Tollet bona fide vos Orcus nudas in Catonium.

Vbi unum adnotandum eſt, quod vidi priſcum ejus ſcriptoris & valde probatum exemplar, quod *Catomum* non *Catonium* in eo verſu habet, quemadmodum in hac epiſtola in melioribus exemplaribus ſcriptum eſt. Et hæc cauſa fuit, quod e regione ejus vocis aſteriſcum adpoſui. Quis enim dijudicare poſſit, impreſſis ne codicibus, an potius priſcis exemplaribus major fides habenda ſit in dictione jam pridem obſoleta, & cujus certam rationem nemo aſſignare poſſit? niſi illa a Græco adverbio κατω originem ducat, quod & ipſum inferiora & ſubterranea loca ſignificat. VICTOR. Medicæus codex: *vereor ne in Catonum Catoninos*. Ita accurate olim de hoc loco diſſerui, ut neceſſarium eſſe non exiſtimem, verbum de hac re addere: omnino enim cenſeo *Catoninos* pro *Catonianos* ſcriptum fuiſſe, & intelligi debe-

lius, quam epistolæ tuæ partem ab eo loco: *cetera labuntur*. Secreto hoc audi, id tecum habeto, ne Apellæ quidem liberto tuo dixeris: præter duo nos loquitur isto modo nemo: bene, male ne videro: sed, quidquid est, nostrum est. Vrge igitur, ne transversum unguem (quod ajunt) a stilo: is enim est dicendi opifex: atque equidem aliquantum jam etiam noctis assumo. Vale.

EPI-

debere Catonis studiosos. Nam quin, sive *Catomum*, sive *Catonium* legendum sit (nihil enim certi de hac voce afferre possum,) ea dictione inferos & sedem mortuorum intelligat, non dubito. IDEM. *In Catonium Cato nos*) Al. *In Catonem Catonianos*: de quo loco multi multa scribunt, sed de *Catonio* Gellius lib. XVI. c. 7. CORRAD. *Vereor ne in Catonium Catoninos*) Etiam hic locus valde est obscurus, & fortasse corruptus: ego quidem antiquam scripturam religiose secutus sum. Videtur autem significare, metuendum esse, ne Cæsar, quem *magistrum* dicit, eos, qui laudes Catonis scripserunt, ad inferos præcipites agat. Vox *Catonium* a Laberio usurpata est, ut refert Gellius lib. XVI. c. 7.

Tollet bona fide vos Orcus nudas in Catonium.

Quamquam doctissimi quidam viri legunt *Catomum*, & hic, & apud Laberium, interpretanturque catenam: & ita P. Victorius edidit. LAMBINVS. *Vereor ne in Catonium Catoninos*) Ita Pal. editioque Victorii; nec longe abit impressio prima, *in Catonem Catoninos*. Malebat tamen Victorius, sicut & apud A. Gellium *Catomum*. Alii tamen, *ne in Catonium Cato nos*. Muretus vero pro *Catonium* malebat *Charonium* ex Polluce. Notat quoque Guilielmius ex suorum uno: *Catomum*. *Cato nos*. Vulgatum est: *ne in Catonem, Cato in nos*: quod licet multis logis explicet Manutius, cordatiorum tamen nemini probaverit. GRVMBAD. Græcii primus, *Vereor ne in Catomum Catoninos*. GRÆV. *In Catonium*: id est, ne morte adficiat Catonianarum partium homines & orco demittat: sic circumscribit hæc Salmasius ad Spartian. Adrian. cap. 28. p. 171. quem & de formatione vocis consulas. Vossius, & cum eo Cl. Grævius ad Isidori Glossas p. XIV. 6. intelligit ergastulum: catonium enim illi *subterraneum*, qualia sunt ergastula. Tu intellige, quod volueris. CORT.

Cætera labuntur) Verba Fabianæ epistolæ. CORRAD.

Secreto hoc audi, tecum habeto) Pal. prim. *Secreto hoc audii, te cum habeto*; sed optime meus vetustus: *Secreto hos audi, id tecum habeto*. GRÆV.

Vrge) Al. *vrgeo*: & sane his temporibus multa scripsit Cicero. CORRADVS.

Transversum unguem) Erasm. in proverbiis. IDEM. *Nec transversum unguem, quod ajunt, a stilo*) Pal. pr. *Me transversum unguem, quod ajunt, a stilo*. Scribe, uti in meo habetur: *Ne transversum unguem, quod ajunt, a stilo*. GRÆV.

Is enim) Stilus. CORRAD.

Atque equidem) Rectius legitur in manuscripto, *atqui ego quidem*. VRSINVS. Sed pro vulgata stant Græcii primus, Pal. prim. aliique complures libri. GRÆV.

Epi-

Digitized by Google

EPISTOLA XXVI.

ARGVMENTVM.

Scribit se in morbum incidisse, quia suaviter conditas herbas parum caute comedisset: sibi tamen jam esse melius, & mansurum in Tusculano, quoad se reficiat. Scripta videtur epistola eo anno, quo P. Lentulus, & Q. Metellus Nepos consulatum gessere: nam Lentuli filium, cujus auguris cana hic nominatur, eo anno augurem creatum, oratio pro Sextio declarat his verbis: Video P. Lentulum in hoc misero squalore & sordibus: cui superior annus idem & virilem patris, & prætextam populi judicio togam dederit.

CICERO GALLO S. D.

CVm decimum jam diem graviter ex intestinis laborarem, neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere, quia febrim non haberem, fugi in Tusculanum: cum quidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aquam quidem gustarem. Itaque confectus languore & fame, magis tuum officium desideravi, quam abs te requiri putavi meum. Ego autem cum omnes morbos reformido, tum quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt, quia dicat,

EPISTOLA XXVI. (GALLO S. D.) Fortasse Q. Fabio Sanga Gallo; nam in veteribus libris superiores epistolæ, post librum ad M. Varronem scriptum sunt positæ: hæc & sequens, hoc loco: & hic Gallus exsulabat Cæsare Dictatore, ille Romæ erat: hic Epicureus erat, ille Academicus: hic nescio quid ad Ciceronem detulit, quod Sanga propter conjurationem convenit: ille nihil, quod sciam. CONRADVS.

Ex intestinis laborarem) Id est, *dysenteria*. ISRAEL.

Neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere) Meus codex omittit *iis*, & elegantius intelligitur, ut in plurimis aliis locis. GRAEV.

Tum in quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt) Sic Gebhardus edidit: vulgo: *Tum in quo Epicurum tuum Stoici male accipiunt*. Sed rectius veteres libri, prim. Pal. Amstelodam. meus, Victor. & Ven. edd. *Tum quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt*. Malem tamen cum Manutio: *Tum quo Epicurum tuum Stoici male accipiunt*. Sententia sane hanc lectionem postulat. ISRAEL. *Tum quo Epicur.* Hoc est, tum hunc maxime, quo Epicurum laborantem Stoici reprehendebant, quia putabant eum his morbis exagitatum fuisse ob edacitatem & impudicitiam. QVART. Lectio hæc est Manutii

dicat, δυσυρικα, και δυσεντερικα παθη sibi moleſta eſſe: quorum alterum, morbum edacitatis eſſe putant, alterum etiam turpioris intemperantiæ. Sane δυσεντεριαν pertimueram. Sed viſa eſt mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipſa fortaſſe jam ſeneſcentis morbi remiſsio profuiſſe. Attamen, ne mirere, unde hoc acciderit, quomodove commiſerim: lex ſumtuaria, quæ videtur λιτοτητα attuliſſe, ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt iſti lauti terra nata, quæ lege excepta ſunt, in honorem adducere, fun-

mutii ex aliquot veteribus libris: adprobat Grævius, quod nempe ſenſus ita requirat. Reliqui *quod*: id Cl. Bengelius arripuit & per *quia* explicat, ita ut verba inde a *quod Epicurum* uſque *turpioris intemperantiæ* parentheſi ſimul includat, & *tum jam δυσεντεριαν pertimueram*, conjungat. Non ita male. CORT.

Quia dicat δυσυρικα και δυσεντερικα παθη ſibi moleſta eſſe) Multis modis quidam peccant in hoc loco: tria enim verba nullorum antiquorum codicum teſtimonio citato, neque ullis etiam argumentis, quæ id ſaltem confirment, allatis, contaminant, aut tollunt. Nam quod erat in omnibus & manuſcriptis, & impreſſis libris, *quia dicat*, commutant, & ex illis verbis *ei dicant* faciunt: præterea *ſibi* ab ipſis etiam in priore ſua editione receptam vocem delent. Scriptura, quam ſecuti ſumus, in omnibus vetuſtis exemplaribus eſt. Sententia, quam habet, diligenter a nobis in prioribus noſtris ſcriptis expoſita eſt, & auctoritatibus doctiſſimorum virorum confirmata. Quod in epiſtola ſua confeſſus eſt Epicurus, ſe torminibus ac ſtillicidio laborare; acerrimi ipſius adverſarii Stoici, occaſione ea arrepta, maledicebant illi, & affirmabant, merito id ipſi evenire, quod intemperantiſſimus eſſet, ac obſcœnis voluptatibus deditus: res tota a nobis tunc explicata. Indicavimus epiſtolam Epicuri, in qua verba illa erant, expreſſamque eſſe docuimus a Cicerone elegantiſſime: cujus tamen (ut quærendi labore alios liberemus) partem illam adducemus, quæ hoc narrat: Την μακαριαν αγοντες και ἁμα τελευτωντες ἡμερα τον βιον, εγραφομεν ὑμιν ταυτα, ερχομενοις εις τα ὑπερκαλυβικα και δυσεντερικα παθη ὑπερβολην εχ απολειποντα τω εν αυτοις μεγεθει. Ita autem a Cicerone reddita eſt: *Cum ageremus vitæ beatum, & eumdem ſupremum diem, ſcribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant veſicæ, & torminum, ut nihil ad eorum magnitudinem poſſet accedere*. VICTOR. Expoſitionem hanc habes mox not. IX. Δυσυρ. και δυσεντ. παθ.) *Veſicæ & viſcerum morbos*. Sic enim ipſe interpretatur Cicero. CONRAD. *Tibi moleſta eſſe*) Nam Stoici nihil eſſe dicunt malum, niſi quod turpe, aut vitioſum eſt. IDEM. *Quia dicat*) Epicurus ad Idomeneum ſcribens, quam epiſtolam vide in Laertio. GRÆV.

Δυσεντεριαν) *Viſcerum morbum*, ſive *torminis*; ita enim quoque vertit Cicero. CONRAD.

Lex ſumtuaria) Vide Plinium, Gellium, & Macrobium. IDEM. Gell. II. 24.

Ea mihi fraudi fuit) Hoc eſt, nocuit, damno fuit. Vid. Manut. GRÆV. *Ea* ſignanter, & velut ex abundanti indicat, ut ep. 9. II. de Offic. c. 6. Sall. Cat. c. 37. CORT.

Terra nata, quæ lege excepta ſunt) Etſi nihil mendi ſit in his verbis, volui tamen ut melius hic locus intelligatur, verba ex Athenæo legis Fanniæ ſumtuariæ adponere, quæ & ipſa omnia, quæ oriuntur e terra excipiebat. Cum enim aliis cibis & dapibus modum quemdam ſtatueret, olera, leguminaque, & cuncta quæ terra fert, concedebat; ſunt autem lib.

Digitized by Google

fungos, heluellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius: in eas cum incidissem in cœna augurali apud Lentulum, tanta me διαρροια arripuit, ut hodie primum videatur cœpisse consistere. Ita ego, qui me ostreis, & murænis facile abstinebam, a beta, & a malva deceptus sum. Posthac igitur erimus cautiores. Tu tamen cum audisses ab Anicio (vidit enim me nauseantem) non modo mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego hic

lib. VI. Διαπνοοφιτων· Εκελευεν δ' ὁ νομος τριων μεν πλειονας των εξω της οικιας μη υποδεχεσθαι· κατα αγοραν δε των πεντε· τουτο δε τρις του μηνος εγενετο, αξιουντι δε πλειονες των δυων δραχμων και ἡμισους, εκ επετρεπε· χρεως δε κατεστη δηλα πεντε ταλαντα δακτυλιαν εις τον ενιαυτον επεχωρει, και ἑσα ἑση φερει λαχανα και οσπρια ἑψηματα. *Lege scitum erat, ne præter domesticos convivas plures tribus exciperentur, aut ad summum quinque: & id singulis mensibus ter tantummodo fieret: ne pluris quam duabus drachmis & dimidia obsonarent e foro. Eadem carnis fumo inveteratæ in annum talenta quindecim absumere permisit, & olerum ac leguminum quæcumque terra gignit decoctis.* Quod autem Stoicos dicit male accipere solitos Epicurum, quod fateretur sibi vesicæ & tormina morbos valde molestos esse: narrat hoc ipse de se in epistola ad Idomeneum, auctore Laertio: quamvis Cicero ad Hermachum missam dicat lib. II. de Finib. ibi enim elegantissime illam interpretatur. Græcam invenio apud Laertium in vita Epicuri, quam non inutile erit cum Latina conferre. Erant autem insensissimi Epicuro Stoici, & iniquo animo rationem & vitam illius exagitabant: nam parcissimi illum victus fuisse apud optimos auctores legimus. Modestius se gerit Plutarchus, qui nedum ob hoc Epicurum maledictis incessat, exculat potius tueturque exemplo temperantium sanctorumque virorum Pherecydis, & Heracliti, qui summa abstinentia corporis, victusque moderatione, molestissimis tamen agritudinibus impliciti & confecti sunt: atque hoc in libello facit, quem contra illius decreta scripsit, cui titulus est: Non posse jucunde vivi secundum Epicurum. VICTOR. *Terra nata*: qualia mox recensebit, fungos, betam, malvam, & alias herbas. CORT.

Heluellas) Olusecula minora. CONRADVS.

Apud Lentulum) Fortasse P. Lentulum, cujus filium in augurum collegium cooptatum fuisse eo anno, quo Cicero est revocatus, auctor est Dion. IDEM.

Διαρροια) Defluxionem vertit Cœlius, & variorum descriptionibus definit inter morbos acutos III. c. 22. Vides, cur dysenteriam timuerit Cicero. CORT.

Vt hodie primum videar cœpisse consistere) Ita Pall. Grut. prisca editio, Stewechianus: alii *videatur*. GERHARD. Non est, ut recedamus a vulgata lectione, quam & Medicæus, & meus primus tuetur. Nam *diarrhœa consistere* dicitur, ut alibi *alvus consistere*. GRAV.

Murænis) Muræna quidem piscis marinus est, anguillam magnitudine & figura referens, sed qui corpore paullo est crassiori. Plin. lib. IX. c. 23. Mart. lib. X. ep. 30. *Natas ad magistratum delicata murena*. FVNC.

A beta etiam & malva deceptus sum) Delevi *etiam*, secutus auctoritatem mei libri vetustioris: in Amstelodamensi & omittitur. GRAV. *A beta & malva deceptus sum*) Ab istis plantis parum cavi. Mart. X. 48.

Exoneraturas ventrem mihi villicæ malvas
Attulit, & varias quas habet hortus opes.

Idem

hic cogito commorari, quoad me reficiam: nam & vires & corpus amisi. Sed, si morbum depulero, facile, ut spero, illa revocabo.

EPISTOLA XXVII.

ARGVMENTVM.

Inique Gallus Ciceronem litteris accusaverat; vicissim igitur eum Cicero repungit. Incertus est hujus epistolæ annus; id tantum constat, scriptam esse Cæsare dominante; quod illa verba demonstrant: Et ais fore, ut te Cæsar restituat. *Quod si Gallus hic est P. Sextius, ut infra inditabitur, scripta videri potest vel quo anno Cæsar occisus est, vel anno superiore.*

CICERO GALLO S. D.

MIror, cur me accuses, eum tibi id facere non liceat: quod si liceret, tamen non debebas. *Ego enim te in consulatu observaram*: & ais, fore, ut te Cæsar restituat.

Mem XIII. 10.

Fatque fabrorum prandia bita.

J. Fa. Gron.

Corpus amisi) Hoc est, carnem, macrescere cœpi. Ovid. I. Am. el. 16.

Atque subducto corpore membra dedi.

Hoc est, postquam de pinguedine aliquid decessit. Contra *corpus facere* est pinguescere Phædro lib. II.

Vt restiterunt: unde si, quæso, nitet? Aut quo cibo fecisti tantum corporis? Grav.

EPISTOLA XXVII.

(*CICERO M. FABIO GALLO S. D.*) Is non fuit M. Fabius Gallus, sed M. Fadius Gallus; & sic legendum esse contendit Steph. Pighius Annal. XVI. quem vide. Sed vetustissimi libri, & inter hos Græevii primus, non legunt *M. Fabio*, ideo & hic fuit expunctum. Grav.

Miror cur me accuses). Adnotationes duas prolixas P. Victorii, quibus disputat de initio hujus epistolæ, & totius sensu, vide in calce explanationis P. Manutii, ei enim illas subjecimus. Idem. *Cur me accuses*) Ludit in hoc verbo, quod posuit pro *culpes, arguas, reprehendas*: at quæ sequuntur sonant, quasi id posuisset de accusatione in foro coram judice. Io. Fa. Gron.

Cum tibi id non liceat) Male Man. Pighius propter sortis quæstoriæ necessitudinem. Divin. in Cæcil. c. 19. Fuerat autem quæstor Ciceronis Cos. A. V. 690. pro Sextio. Sed ex aliis potest causa dari, quia erat exsul. Idem.

Ego enim te in consulatu observaram) Volunt docti, hæc verba ex epistola Galli esse repetita, nisi *conservarum* legatur. Corrad. Credibile est his verbis usum Fadium in sua epistola. Sed hic Cicero reddit ei sua verba aliter accepta. Nam Fadius imputat Ciceroni cultum, & officia, quæ ei præ-

mat. Malta tu quidem dicis, sed tibi nemo credit. Tribunatum plebei dicis te mea causa petisse. Vtinam semper esses tribunus, intercessorem non quæreres? Negas, me audere, quod sentiam, dicere: quasi tibi, cum impudenter me rogares, parum fortiter responderim: Hæc tibi scripsi, ut isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognoscerem. Quod si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me & facile purgassem. Non enim ingrata mihi sunt, quæ fecisti, sed quæ scripsisti molesta. Me autem, propter quem ceteri liberi sunt, tibi liberum non visum, demiror. Nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti, quid tibi ego debeo? si vera, tu es optimus testis, quid mihi populus R. debeat.

EPI-

præstiterit. Cicero & sic videtur accipere, cum ponit tamquam causam, propter quam non conveniat Fadio ipsum accusare. Intelligit autem se intentum in eum fuisse, & actiones ejus speculatum, ne quæstor de pecunia publica quid suffurareturr. Sic Att. VIII. 19. *Tibi esse in animo observare Cæsarem*. Suet. Iul. LXV. *Subinde observandum se admonens*. Io. Fr. Gron.

Nemo credit) Vel aliquid dicenti, vel pecuniam. Idem.

Tribunatum plebei dicis te mea causa petiisse) Cum exsularem: sic enim existimo. Conrad. *Tribunatum plebei d. t. m. causa pet.*) Sic est in Pall. Grut. Peck. editione principe, sicque ex Medicæo notat Victorius: accedit his Græv. primus & Amstelod.). Illud tamen quoque notandum, in Vaticano & Gruteriano (nec non Græviano, in Amstelodam. *tribuno*) haberi *tribunum*. Vulgatur autem: *Tribunatum plebis dicis te mea causa petiisse*. Gebhard.

Intercessorem non quæreres) Tribuni enim intercedebant. Gallus autem Ciceronem rogaverat, ut pro se intercederet apud Cæsarem; est igitur ἐμφατικὸν. Græv. *Intercessorem non quæreres*) Nam qui Tribunus est, ipse habet jus intercedendi; Manut. non rogares, ut ego pro te apud Cæsarem intercederem. Atqui *intercedere pro aliquo*, pro deprecari, Latinum non est. Immo hoc confirmat, quod diximus de *eo nemo tibi credit*. *Intercedere pro aliquo pecuniam*, est, fidejubere Phil. II. 18. *Orabat, ut contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem; tantum enim pro se te intercessisse dicebat*. VI. Att. 1. *Intercessisse se pro iis magnam pecuniam*. Sen. ep. 119. *Nolo per intercessorem mutueris*. Hoc igitur ait, non quæreres, cujus fide, & quo sponsore quisquam tibi crederet nummos. Io. Fr. Gron. Respondet Gallo, qui petierat a Cicerone, ut de se restituendo cum Cæsare ageret. Itaque ludens in ambiguo, *intercessorem* & pro tribuno vetante, & pro amico deprecante usurpat. Facciol.

Cum impudenter me rogares) Ita Pall. Vaticanus, Victorii editio (quibus subscribit Grævii primus) prima tamen & Gruter. (nec non Amstelod.) *cum parum impudenter*, mendose. Editum est, *cum parum pudenter me rogares*. Illud vero miror Victorium edidisse, *quod si inhumaniter mecum questus esses*. Sphalma accuratissimi typographi non puto esse. Gebhard.

Isto ipso in genere) Acerborum salium, jocandi cum morsu, pungendi specie urbanitatis. Io. Fr. Gron.

Quæ fecisti) Mea causa. Corr.

Quæ tu ad me, ut ais, detulisti) De C. Antonii Consulis tui consiliis. Vide Manut. Græv.

Epi-

EPISTOLA XXVIII.

ARGVMENTVM.

Probat consilium Curii, qui, rep. desperata, in Græciam se contulerit: & adjungit, se totum, postea quam libertatem amissam viderit, litteris & scriptioni tradidisse. Scripta Cæsare dominante, anno tamen incerto.

M. CICERO CVRIO S. D.

MEmini, cum mihi desipere videbare, quod cum istis potius viveres, quam nobiscum. Erat enim multo domicilium hujus urbis (cum quidem hæc urbs), aptius humanitati & suavitati tuæ, quam tota Peloponnesus, nedum Patræ. Nunc contra & vidisse mihi multum videris, cum, prope desperatis his rebus, te in Græciam contulisti; & hoc tempore non solum sapiens, qui hinc abscis, sed etiam beatus: quamquam quis, qui aliquid sapiat, nunc esse beatus potest? Sed, quod tu, cui licebat, pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi nec Pelopidarum, nosti cetera: nos

EPISTOLA XXVIII.

CVRIO) M. Curio, qui Trib. pl. fuit, quo tempore Cicero ab exsilio est revocatus. COBR.

Memini, cum desipere) Fuit tempus, cum improbarem consilium tuum, cum mihi parum pro sano agere videbare. Sic autem MSus *cum*, non *quod*, ut MANUT. I. FR. GRON.

Qui cum istis potius viveres) Ita melius Pall. Grut. prima editio ac Victorii (nec non Græv. prim. & Amstelodam.); vulgatam est *quod istic potius v.* GEBHARD. *Quod cum istis*) Sic MSi non, quod istic; sc. Græculis. I. FR. GRON.

Cum quidem hæc urbs) Quasi nunc non sit urbs, ubi dominatur tyrannus cum satellitibus suis, latronibus, exsulibus: lex nulla, mos nullus, nullus pudor. IDEM.

Aptius humanitati) Studio tuo, eruditioni tuæ: vide Gellium ad ep. 1. CORT.

Nedum Patræ) Vbi negotiaris. CONRADVS.

Vidisse mihi multum) Hoc est, sapuisse, ut supra. IDEM.

Te in Græciam contulisti) Paullo ante bellum civile; nam Cicero ex Cilicia rediens, Tironem ægrum Patris, ubi erat Curius, reliquit. IDEM.

Hoc tempore) Quo in potestate unius sunt omnia. IDEM.

Vbi nec Pelopidarum) Subaudi, neque *facta audias, neque nomen*: epist. 30. hujus libri. *Pelopidæ* autem hic dicuntur mali cives, qui remp. oppresserunt. GRÆV.

Nosti cetera) Sic veteres loquuntur, pro quo vulgo dicunt *& cetera*. Cicero pro Plancio: *Hæc illi fulco præcipere, quæ ille a Iove ortus suis præcipit filiis:*

Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.

Nosti cetera.

Idem de Senectute: *Non dubitavit dicere*

nos idem propemodum conſequimur alia ratione. Cum enim ſalutationi nos dedimus amicorum: quæ fit hoc etiam frequentius, quam ſolebat, quod, quaſi avem albam, videntur bene ſentientem civem videre: abdo me in bibliothecam. Itaque opera efficio tanta, quanta fortaſſe tu ſenties. Intellexi enim ex tuo ſermone quodam, cum meam mœſtitiam & deſperationem accuſares domi tuæ, dicere te, ex meis libris animum meum deſiderare. Sed mehercule & tum remp. lugebam, quæ non ſolum ſuis erga me, ſed etiam meis erga ſe beneficiis erat mihi carior: & hoc tempore, quamquam me non ratio ſolum conſolatur, quæ plurimum debet valere, ſed etiam dies, quæ ſtultis quoque mede-

ens ille, quæ verſibus perſecutus Ennius:

Quo vobis mentes, rectæ quæ ſtare ſolebant

Ante hac, dementi ſe ſe traxere ruinæ

Cretæque graviſſime; notum enim vobis eſt carmen. Plin. III. 9. *Iuſſit equi caudam, reliqua noſti.* A. Vucnerus.

Cum ſalutationi nos dedimus) Cum mane ſalutavimus amicos. Moris enim Romæ, mane ſalutare amicos. Martial.

Prima ſalutantes atque altera conſinet hora.

Hoc dicebatur *ſalutationis officium*. Graevius.

Quanta fortaſſe tu ſenties) Itidem tibi, ut mihi probabuntur. Idem. *Opera tanta quanta: talia qualia* eſſe, vide I. ep. 7. ubi videbis hæc verba non ſemper augere: adde III. ep. 7. nam & hic repetere licet *efficere*. Cort.

Dicere te ex meis libris animum meum deſiderare) Hæret hic ſenſus, & aut *te* hic inferendum, aut ſubaudiendum: utrumque vero durum eſt: aut *dicere* delendum. Fateor in omnibus id exſtare codicibus, quos evolvi. Vide vero, quam liquida omnia ſint & plana, ſi expungatur: *Intellexi enim ex tuo ſermone quodam, cum meam mœſtitiam & deſperationem accuſares domi tuæ, te ex meis libris animum meum deſiderare*, Sed nihil auſim invitis libris mutare. Eſt autem *te ex meis*. Graev. *Te deſiderare*, quod pronomen omittitur etiam II. ep. 13. & alio habitu IV. ep. 4. Vel intellige *aliquos* ut *eum* III. ep. 5. qua ratione Activum verbum pro Paſſivo ponitur *deſiderari*, Sic Sall. Iug. c. 47. ubi Gronovius legendum putat *tentari*. Cort.

Te ex meis libris animum meum deſiderare) Non eum me eſſe, qui viderer in meis libris. Graev.

Quæ non ſolum ſuis erga me, ſed etiam) In cunctis, quos vidimus, manuſcriptis paullo antiquioribus codicibus locus hic mancus, decurtatuſque eſt. Nos tamen, cum vulgata lectio commoda ſit, eam loco non movimus; ſic autem legitur in illis, *quæ non ſolum ſed etiam a meis erga ſe beneficiis*, &c. procul dubio cum deſiderio nonnullarum dictionum. Victor. *Suis erga me*) Adnotavimus olim in antiquioribus libris hæc verba deſiderari in Mediceo certe non leguntur: neque tamen cuique auctores ſuimus, ut ea deleret: propoſitum nobis fuit, vitia etiam illius codicis indicare. Alii poſtea in nonnullis ea ſe inveniſſe affirmant: qui codices utinam ſemper, quemadmodum hic fortaſſe ſunt, noſtris meliores eſſent. Idem. In Grævii primo: *Quæ non ſolum a me; ſed etiam a meis erga ſe beneficiis*, In Amſtelodam. *Quæ non ſolum ſuis erga me*. Graev.

Erat mihi carior) Quam nunc: quam figuram habes & VI. ep. 8. & IV. ep. 3. Cort.

mederi solet: tamen doleo, ita rem communem esse dilapsam, ut ne spes quidem melius aliquando fore relinquatur. Nec vero nunc quidem culpa in eo est, in cujus potestate omnia sunt (nisi forte id ipsum esse non debuit), sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, ut de præteritis non sit querendum. Reliquam spem nullam video: quare ad prima redeo. Sapienter hæc reliquisti, si consilio: feliciter, si casu.

EPISTOLA XXIX.

ARGVMENTVM.

Memoriam declarat accepti a Cicerone beneficii, & commendatitias ab eo litteras petit ad Sulpicii successorem. Scripta eo anno, quo primum Cæsar quartum consul fuit sine collega, deinde, Q. Fabius cum C. Trebonio, ut patet ex epistola sequenti.

CVRIVS M. CICERONI SVO S.

SI vales, bene est. Sum enim χρησει μεν tuus, κτησει δε Attici nostri: ergo fructus est tuus, mancipium illius: quod quidem si inter senes coemtionales venale proscripse-

In eo est, in cujus potestate omnia sunt) In Cæsare. CORR.

Alia etiam nostra culpa sic acciderunt) Guilielm. ex conjectura volebat, *alia etiam nostra culpa sic occiderunt*. Male, primo quia contra libros omnes; deinde avertit & invertit sensum totum: quem si attendisset, non tam temere ad emendandum profluxisset. GERHARD.

Reliquam spem nullam) Relictam, reliqui esse. Pseudo-Sall. in Cic. c. 1. adde III. ep. 13. CORT.

EPISTOLA XXIX.

SVm enim) Al. *ego sum*. CONRADVS. *Enim* connectit cum pronomine *Suo* in titulo, ut lib. I. ep. 10. CELL.

Mancipium illius) Est possessio, jus dominii. Hinc *mancipio dare* apud Plaut. in Curc. IV. 2. est ita dare, ut proprietas transeat ad alium; *mancipio poscere*. Mostell. V. 1. *mancipio accipere* Trin. II. 4. & Cic. I. ad Att. GRÆV.

Inter nos senes emtionales venale proscripserit) Ipsi, *inter senes coemtionales*, ut pene est in antiquo, scripsimus: scimus autem varie hunc locum legi, sed tamen confutare omnia non necesse est, neque etiam tantopere otio abundamus, ut quæcumque cuivis in mentem venerint, referre possimus. Vetus sane codex *comtionalis*, unius tantum defectu litteræ. Cum enim duæ vocales conjunguntur, sæpe in hoc codice altera perit, ut *reliquis* pro *reliquiis*, & sic multis aliis locis. Quæ autem sint *coemtiones*, & qui *coemtionales senes*, verba propria juris, nunc pene obsoleta, minute pertra-

Digitized by Google

scripserit, egerit non multum. At illa nostra prædicatio quanti

tractare animus non est. Ciceronis tantum locum in Oratione pro Murena ponemus: *Sacra inverire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemtiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.* Nostrum potius consilium est maculas, quas possumus delere, quam vocabula (nisi necesse fuerit) interpretari: cum autem opus fuerit, dabimus operam, ut illa etiam pro infirmitate nostri ingenii declaremus. VICTORIVS. *Si inter senes coemtionales venale proscripserit*) Pal. prima editio, Stewech. Peck. excerpta: *si inter senes contionales*. GRVT. *Si inter nos senes contionales ven.* Hottomannus vero ad LL. XII. Tabularum dicit legi in vet. libro, *inter vos coactionales*. At Egnatius, ad oram priscæ editionis adnotat perscriptum alias esse in cod. vet. *inter vos senes*, sicut non multum diverse ex Gruter indicavi. GEBHARD. Alii sunt *senes ad coemtiones interimendorum sacrorum causa reperti*, alii *senes coemtionales*. De illis dicetur ad illum locum orationis pro Murena. *Senes* autem *coemtionales*, sunt mancipia reicula & veterana, quæ, quod non ita facile emtorem invenirent aut minimo æstimarentur, solebant vel plura in cumulum vendi, vel quasi mantissa & appendix dari melioribus, ut qui bene habitum conciliare cuperet, imparem contubernalem simul acciperet. Unde *senes coemtionales* dicebantur, hoc est, simul venales. Plaut. Bacchid. IV. sc. 9.

Nunc Primo nostro, si quis est emtor,
coemtionalem senem
Vendam ego, venalem quem habeo, extemplo, ubi oppidum expugnavero.

Habeo venalem senem coemtionalem, hoc est, ex eo genere, in quibus singulis vix quisquam facit pretium, sed qui auctioni aliorum accedunt. Vendam, inquit, ubi oppidum expugnavero. Sic Curius hic dicit, si mihi inter reicula istiusmodi mancipia titulum in venalitio pinxerit, vendideritque me, parum rei fecerit: quia inutiles sumus & nullius pretii. Curius se vix ait prodesse Attico, cujus sit κτῆσις, posse, nisi proscribatur ab eo venalis inter mancipia veterana, quæ plerumque in cumulum venduntur, aut aliis rebus vel mancipiis melioribus accessiones dantur: sic quoque non multum I. Fr. Gronovius IV. de Pec. vet. cap. 8. quem vide pluribus id explicantem, & multis egregiis illustrantem exemplis, alioramque opiniones refellentem. Ceterum in meo vetusto libro non legitur *venale*; corrupte autem in eo exaratur *perscripserit* pro *proscripserit*. Abesse potest sine ullo sensus detrimento *venale*. Nam *proscribere* est venale proponere adposito titulo, seu tabella appensa, qua significatur id venale esse. Cic. III. de Off. *Itaque Calpurnius, cum demolitus esset cognosceretque Claudium ædes postea proscripsisse*. Et IV. ad Att. ep. 2. *Tusculanum proscripsi*, hoc est, venale proposui; & sæpe aliis in locis. Nec obstat quod venales κατ' ἐξοχὴν dicuntur mancipia venui. Nam hoc satis indicat locutio *proscribere inter coemtionales senes*. Nemo enim proscribebatur nisi servus. Itaque scribendum: *Quod quidem si inter senes coemtionales proscripserit, egerit non multum*. GRAEVIVS.

Venale proscripserit) *Proscribere* est addito titulo seu tabella, qua die & quibus conditionibus addici posset, proponere. Plin. VII. ep. 27. Vide quæ ex Brissonio attulit Taubmann. ad Plaut. Trin. A. I. Sc. II. p. 1107. Terent. Heaut. A. I. Sc. I. Forsitan & ibi *proscripsi ac vendidi* legendum. In Græcii vetusto libro non legitur *venale*; & abesse posse, imo debere putat. Non placet. Nam *prolatare* etiam *committere*, *ponere*, *pugnare* per se sæpe id significant, quod additis *dies*, *fascinus*, *quæstionem*, *prælium*; nemo tamen facile ea ab auctoribus addita repudiabit. CORT.

Egerit non multum) Quoniam vile est mancipium. CORR.

At illa, nostra prædicatio quanti est) Exponit, qui sit Ciceronis fructus. IDEM. At tuus ille fructus ex me longe majoris est. Alludit ad præcones

quanti est, nos, quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere? Quare, Cicero mi, persevera constanter nos conservare, & Sulpicii successori nos de meliore nota commenda, quo facilius tuis præceptis obtemperare possimus, teque ad ver lubentes videre, & nostra defigere, deportareque tuto possimus. Sed, amice magne, noli hanc epistolam Attico ostendere: sine, eum errare, & putare, me virum bonum esse, nec solere duo

auctionibus adhiberi solitos. Io. Fr. Gron.

Quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur) Post hæc verba, *quod simus*, in omnibus fere libris, scripta sunt hæc, *quod habeamus*; quæ sine dubio aliena sunt, non Ciceronis: idcirco delenda curavimus. Lambin. *Quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur*) Ita Palt. Stewech. & editio prisca, ac Victorii. Gruterianus autem codex: *Quod simus, habeamus, quod homines existimemur*. Neque erat Lambini, ædilitio fastu tam bonam mercem effundere: nam illa verba, *quod habeamus*, abjecit: recte ergo revocantur præpostera importunitate pulsa innoxie. Gebhard. Merito nec Gebhardus, nec alii Ciceronis editores hic Lambino obtemperarunt, contra librorum omnium fidem expungenti: *quod habeamus*. *Habere* hoc loco positum puto, ut ἔχειν apud Græcos pro *possidere bona*; sic ἔχοντες apud Aristoph. in Equitibus sunt divites:

Φησι γαρ αυτον ερεπτομενον
Τα των ἐχοντων ανδρων.

Dicunt illum devorare bona divitum; ἔχοντες ἀνδρες sunt divites; hinc *habentia* divitiæ. Cassius Hemina, *Habentia, animos eorum instant*. Grav. *Quod simus*) Quod non fuerimus; quod non simus nulli. Io. Fr. Gron. *Quod homines*) Id est, homo alicujus pretii, & ponderis, non despectus & nihili. Ter. Adelph. I. 11. 28. *Si homo esses*. Plaut. Epid. III. IV. 57. *Pugnavisti, homo est*. IV. Att. 15. *Si uis homo esse, recipe te ad nos*. Idem.

Sulpicii successori) Ep. 50. lib. XIII. al. *Sulpicio successori*. Corr.

Tuis præceptis obtemperare possimus) *Præceptis*, de meo redit. Idem. *Te possimus* residet in Pall. edit. prim. ac Victorii, Manutiique: videturque adeo in illo libro fuisse, ex quo Gruterianus transscriptus est: nam priore hoc deceptus, cum putaret se posterius quoque scripsisse tota illa verba præteriit, *teque ad ver lubentes videre, & nostra defigere, deportareque tuto possimus*. Gebhard.

Teque ad ver lubentes, &c.) Sic habent libri fere omnes manuscripti, quibus usi sumus. Lambin.

Et nostra defigere) Videtur legendum *& nostra deferre*, vel potius, ut edidimus *refigere*, id est, auferre: non, ut est in libris vulg. *defigere*. Verumtamen judicent lectores. Idem. *Nostra refigere*) Sic legendum; id est, pecunias, quas hic habeo collocatas & fundatas, & quasi fixas, liberare & redigere; nam *refigere* contrarium *figere*. Infr. XII. 1. Iustin. IX. ult, at *defigere* est idem, quod *figere*. Io. Fr. Gron.

Sed, amice magne) *Amicum magnum* appellat, quem Horatius *amicum potentem*, in epistolis, --- *Tu cede potentis amici Lenibus imperiis*; & item alibi. Paullisper in quibusdam libris scriptum est, *Sulpicio successori* ubi alii habent *Sulpicii successori*: quos secuti sumus. Lamb.

Sine eum errare & putare me bonum virum esse) Volebat enim Curius Attico & Ciceroni pariter videri sumus, ac de se uno fructum quidem Ciceronis, mancipium autem Attici facere. Grav.

Due

duo parietes de eadem fidelia dealbare. Ergo, patrone mi, bene vale, Tironemque meum saluta nostris verbis. Dat. a. d. IV. Kal. Novemb.

EPISTOLA XXX.

ARGVMENTVM.

Improbat ea, quæ Cæsaris ex voluntate fiunt contra leges moremque majorum: suam ab urbe discedendi cupiditatem significat: Caninium, Q. Fabio pr. Kal. Ian. mortuo, consulem in ejus locum esse subrogatum, ut in magistratu esset usque ad Kal. Ian. Addit de litteris commendatitiis ad Acilium, Sulpicii successorem, scriptis. Cæsare quintum & M. Antonio Coss. quo anno, idibus Mart. Cæsar est interfectus.

CICERO CVRIO S. D.

EGo vero jam te nec hortor, nec rogo, ut domum redeas, quin hinc ipse evolare cupio, & aliquo pervenire, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Incredibile est, quam turpiter mihi facere videar, qui his rebus

Duo parietes de eadem fidelia) Scripsi ex Victorii editione ac Vaticano (quibus adstipulatur primus Græv.) *duo parietes de eadem fidelia dealbare*: sicut supra epist. 25. ex Pall. atque iisdem, *præter duo nos loquitur isto modo nemo*: cum edatur ad gustum quidem pullatorum ac veterum pædagogorum *duos*: sed qui contra dicunt in lingua Latina barbari sunt. GEBHARDVS. Significat autem hoc proverbium una eademque opera duas res conficere. *Fidelia* est fictilis urceus, in quo color habebatur tingendis parietibus. Vid. Erasm. Adag. GRAVIVS. Conjectura, qua Cl. Muratorius ductus ait antiquos penicillo usos ad inducendum parieti albarium, aliunde non confirmatur, nisi hodiernis moribus. Sed nodus erat vindice dignus, penicillo ne, an trulla, an ascia, albarium opus parietibus illi inducerent, aut omnino dealbarent. Hic locus pro penicillo stare videtur. Nam *fidelia* erat κεραμίον, aut certe (quia in *fictili fidelia* dixit Colum. XII. 38. ut videatur etiam non fictilis fuisse) vas erat. Quoniam autem albarium in vas infundebant, id liquidum erat, & penicillo, non ferramento inducendum. Eamdem paræmiam paullo aliter affert Suidas in Δυο, ubi ait: Δυο τειχους ἀλειφειν, *Duos parietes linis*: atque usum paræmiæ docuit *eos τῶν ἀμφοτερίζοντων, de iis qui utrique factioni blandiuntur*. Hæc ad hunc locum Ciceronis: cetera ad opus albarium pertinentia vide de Dedicat. sub Alcia p. 103. n. 132. MASOCH.

EPISTOLA XXX.

Evolare) Excedere celeriter, & alio me conferre. Lælio c. IV. X. ad Att. ep. 10. Seneca de morte Claudii c. 16. CORT.

bus interſim. Næ tu videris multo ante providiſſe, quid imponderet, tum cum hinc profugiſti: quamquam hæc etiam auditu acerba ſunt, tamen audire tolerabilius eſt, quam videre. In campo certe non fuiſti, cum H. II. comitiis quæſtoriis inſtitutis, ſella Q. Maximi, quem illi conſulem eſſe dicebant, poſita eſſet: quo mortuo nunciato, ſella ſublata

In campo certe non fuiſti, cum H. II. *Comitiis Quæſtoriis inſtitutis*) Hiſtoria obſcurior, & quæ, ſi ignoretur, magnas tenebras huic loco offundat. Dion hiſtoricus rerum Rom. non indiligens ſcriptor, totum negotium, quemadmodum geſtum ſit, exponit, & jocum etiam Ciceronis adducit, qui ab ipſo in hac epiſtola Curio narratur (nam Plutarchus & alii auctores breviores in hac re explicanda ſunt,) tradit enim quemadmodum Cæſar abſens fieri voluit Coſ. & antequam urbem ingrederetur magiſtratum cepit: nec tamen ad exitum anni tenuit, ſed poſteaquam Romæ fuit, repudiavit, & Quinto Fabio & Caio Trebonio tradidit. Verum cum Fabius poſtremo Conſulatus die mortuus eſſet, ſubito illius loco alium Caium inquam Caninium Conſulem fecit, qui reliquas horas conſulatum gereret. Vide Dionem lib. XLIII. Hunc enim Ciceronis locum in Caninium Rebilium celebravit Macrobius, qui offendit, non hunc tantum, ſed alios etiam illa occaſione a Cicerone, ut erat vir fœcundi ingenii, in Caninium dictos eſſe. Scrupulum alicui injicere poſſent verba illa Dionis, cum dicit, Cæſarem duos creaſſe Conſules, qui pro ſe magiſtratum eum gererent; qui hiſtoria cognita eximitur: factus enim Coſ. Cæſar erat ſine collega, quod etiam ex antiquo lapide intelligitur, qui eſt in hortis Colotianis: ſic enim eſt in illo:

C. IVLIVS CÆSAR IIII. SINE
CONLEGA DICT.
Q. FABIVS MAXIM.
C. TREBONIVS.
C. F. V. F.
C. CANINIVS. C. F.

Qui mirifice utilis eſſe poteſt ad hanc Ciceronis epiſtolam declarandam. Videſ enim Caninium locum Fabii mortui occupaſſe, & pro illo ſubſtitutum eſſe, quamvis ſpatio H. XVII. conſulatum geſſerit. VICTORIVS. *In campo.* Martio, ubi comitia habebantur, tum Tributa, pro quæſtoribus creandis, quæ adhuc in extremum Decembrem dilata fuerant. CELLAR. Martius abſolute *campus* dicitur, ut apud Sall. Cat. c. 26. CORT.

Q. Maximi) Q. Fabii Maximi, qui legatus exercitui in Hiſpania præfectus fuerat. CORR.

Illi) Cæſariani. ID.

Quem illi conſulem eſſe dicebant) Ita loquitur Cicero, quia contra leges ac inſtituta civitatis factus erat, ut vere Conſul vocari non poſſet: tunc enim primo inceptum eſt, quod poſtea ab Imp. Rom. qui totam Remp. occuparunt, frequenter uſurpatum fuit, quempiam habere magiſtratum, quem aliquis vivus adhuc ſua ſponte, non aliqua re coactus, reliquiſſet. Quamvis enim *Maximus* a Cæſare cum collega ipſius Trebonio Conſul factus eſſet: vivente Cæſare, qui eo anno Conſul legibus creatus erat, magiſtratum illum habere non poterat. VICT. *Conſulem eſſe dicebant*) Cum vere Cos. non eſſet, a Cæſare tantum in tres menſes ſuffectus, non a populo creatus. Hinc ſcribit Tranquillus, *concluſum eſſe, eum non eſſe Cos.* CORR.

Ille autem) Cæſarem intelligit, quem ſæpe ita appellat, quemadmodum docuimus in prioribus caſtigationibus, cum locum illum explicaremus: *Eſt igitur adventus in exſpectatione, neque tu id ignoras: ſed tamen cum ille ſcripſiſſet.* Quin hic certe per *ille* Cæſar intelligatur, negari non poteſt. VICT.

Comi-

Digitized by Google

lata est. Ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: Cos. H. VII. renuntiavit, qui usque ad Kalendas Ian. esset: quae erant futurae mane postridie. Ita, Caninio consule, scito neminem prandisse: nihil tamen eo consule mali factum est: fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Hæc tibi ridicula videntur: non enim ades: quæ si videres, lacrymas non teneres. Quid, si cetera scribam? sunt enim innumerabilia generis ejusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiæ portum contulissem, & nisi haberem socium studiorum meorum Atticum nostrum: cujus cum proprium te esse scribis mancipio & nexu: meum autem usu & fructu, contentus isto sum. Id enim est cujusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Sed hæc alias pluribus. Acilius, qui in Græciam cum legionibus missus est, maximo

Comitiis tributis) Quibus plebeii, & minores magistratus, inter quos erat Quæstura, dabantur. Corn.

Esset auspicatus) Vt quæstores crearet. Id. Vid. Manut. Auspicia fecerat, de quibus Manut. de Comit. c. 9. comitiis tributis, quibus populus per tribus suffragium ferebat, Gell. XV. c. 27. & quibus magistratus minores, adeoque & *Quæstores* creabantur; *Centuriata*, ubi populus per Classium centurias divisus suffragia ferebat, Gell. l. c. & quibus majores magistratus, ut *Consules auspicato* creabantur. Id. XIII. c. 15. Cic. pro Mur. c. 1. Corr.

Centuriata) Quibus majores magistratus fiebant. Corn.

Cos. H. VII. renuntiavit) C. Caninium Rebilium. Id.

Neminem prandisse) Quod fieri multo ante horam septimam solebat. Iorn. Ioca sunt in Caninium unius diei consulem: quem ob eamdem causam λοιδοπωρον facete appellavit, cum significare vellet, ita brevem, & tenuem, ut vix oculis cerni posset, sed ratione tantum & intelligentia comprehenderetur. Lamb.

Qui suo toto consulatu somnum non viderit) Reliquis quinque diei horis. Nam nox sequens ad ejus consulatum non pertinebat. Corn. Sed vid. Manut. Rectius jam olim Vinetus ad Ausonii Consulat. Precat. suspicatus est, decedentem Consulem jam pridie Kalend. Ianuar. Consuli designato fasces mississe, de quo quædam disputamus ad Sall. Cat. c. 18. Corr.

Mancipio & nexu) Κτησει ipse dixit; lege Boethium in Topicis. Corn. *Proprium te esse scribis mancipio & nexu*) Cui ita sis obstrictus & devinctus ad omne studium, observantiam & obsequium, ac res mancipio data, aut nexu tradita. *Mancipio dantur*, quorum jus dominii & possessio traditur. *Mancipio* dationem autem semper sequebatur traditio *nexu*, qua tradens se dominum profitebatur, teque obligabat & nexum faciebat ad evictionem præstandam. Cic. pro Muræn. *Quod si in rebus repetendis quæ mancipi sunt, is periculum præstare debet, qui se nexu obligavit*. Lex XII. Tabb. *Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita jus esto*. Vide Salmas. de Vsuris cap. 8. Grav. Traditione, qua tradens se dominum profitebatur, teque obligabat & nexum faciebat ad evictionem præstandam. Salmas. de Vsur. c. 8. Cic. Paradox. V. c. 1. Corr.

Acilius) Al. *Attilius*: sed nisi *Vatinius* legatur; res mihi in obscuro est. Corrad.

ximo meo beneficio est: bis enim est a me judicio capitis, rebus salvis, defensus: & est homo non ingratus, meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissime scripsi, eamque epistolam cum hac conjunxi: quam ille quomodo acceperit, & quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas.

EPISTOLA XXXI.

ARGVMENTVM.

Invitat eum ad officia mutua: & ad urbem ut redeat veteris urbanitatis tuendæ causa, rogat. Scripta eodem anno.

CICERO CVRIO S. D.

FAcile perspexi ex tuis litteris, quod semper studui, & me a te plurimi fieri, & te intelligere, quam mihi carus esses. Quod cum uterque nostrum consecutus est, reliquum est, ut officiis certemus inter nos, quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse, meas dari litteras, facile patior. Sulpicii tibi operam

Maximo meo beneficio affectus est) Sic omnes vulgati codices habebant: in antiquioribus dictio illa *affectus*, non est, quare eam delevimus: repositam autem ab aliquo arbitramur, qui sine ea sententiam horum verborum non perciperet, quam esse hanc existimamus, *ut maximo meo beneficio est*, par sit huic, *maximo meo beneficio vivit*, id est, quod sit & vivat, mihi debet; qui enim bis erat judicio capitis defensus, vitam conservatori suo debebat. Non negamus Latine dici posse, *affici beneficiis*: scimus enim ab antiquis Grammaticis observatum esse dici hoc verbum de bonis & malis, hujusque locutionis plura exstare exempla, sed illam lectionem concinniorem, verioremque judicamus. Nam & majorem vim habet: qui enim salutem ab aliquo accepit, potius dicetur esse & vivere beneficio illius, qui salutem dedit, quam affectus esse beneficio illius; hoc enim nomen de minoribus commodis dici solet. Eamdem quasi vim habet (ut arbitramur) hoc verbum in epistola ad Quintum Fratrem libro III. cum inquit: *Cicero tuus, nosterque summo studio est Peonii sui Rhetoris, hominis, opinor, valde exercitati & boni.* VICTOR. *Maximo meo beneficio est*) Manuscriptus liber habet *M. m. beneficio affectus.* VRSIN. Recte Victorius interpretatur *Vivit*: respicit enim ad judicium capitis. Prudent. Cathemer. Præfat. Petron. Sat. c. 34. Supra VI. ep. 3. Propert. II. Eleg. 19. v. 74. CORTIVS.

EPISTOLA XXXI.

Vlpii tibi operam) Epist. 17. lib. XIII. CONRAD.

Pro-

ram intelligo ex tuis litteris, non multum opus fuisse propter tuas res ita contractas, ut, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes. Equidem vellem, uti pedes haberent, ut aliquando redires. Vides enim exaruisse jam veterem urbanitatem: ut Pomponius noster suo jure possit dicere, *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam*. Ergo is tibi, nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tamen semen urbanitatis una cum rep. intereat.

EPISTOLA XXXII.

ARGVMENTVM.

Scripsit hanc epistolam, cum proconsul Ciliciæ præesset, Marcello & Sulpicio Coss. tribuno pl. designato Curione: Prima pars de dictis est, secunda de judiciis, tertia de rep. postrema de Dolabella, nondum genero. Sulpicio, & Marcello Coss.

CICE-

Propter tuas res ita contractas) Non damno lectionem Stewech. & Grut. *per tuas res ita contractas*: imo elegantior mihi videtur ac verior; illa vero verba, *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam*, videntur ex aliquo vetere poeta hoc traducta a Cicerone eleganter: ideoque jussi diverso charactere imprimenda, tamquam integrum complexa Trochaicum. GRAN. *Res tuas ita contractas*) Valde implicatas, quia illi cum triconibus & hominibus non solvendo res est. I. FR. GRON.

Nec caput, nec pedes) Nec initium nec finis appareat; quin sic turbatæ sunt, ut nescias, unde incipias, ubi finias. Id. *Nec pedes*) Habeant. CORN.

Vti pedes haberent) Vti exitum earum reperire posses. Io. FR. GRON.

Pomponius) Atticus. CORN.

Ergo is tibi, nos ei succedimus) Secutus editionem Florentinam postremam. Nam alii libri habent, *nos ei succedamus*; alii, *succedemus*. LAMBIN. Curio primas, Attico secundas, sibi tertias urbanitatis partes tribuit. Erat enim, ut Attico scribit lib. VII. ep. 2. in Curio *μετοχὴν urbanitas*, hoc est, *nativa*. CELLAR.

Ne tamen semen urbanitatis cum Rep. intereat) Sic eleganter Pall. Vatic. Victorii editio: licet displiceat Manutio, quoniam hujus particulæ elegantiam capere non potuit: sic Terent. Eunuch. *Perfice ut hæream aliqua in parte tamen apud Thaidem*. Plura notarunt ex Sallustio, atque eodem Terentio super hac particula docti. Quidam Guilielmii codex quoque refert, *una cum rep. in totum intereat*: ex glossa veriffime. GRAN. *Ne tamen semen*. Integra esset sententia, si scripsisset: *Ne, si resp. intereat, semen tamen urban. intereat*. Et hinc est, quod pro *saltem* poni possit. Nonius Marcellus interpretatur *tandem*, adducens ea Sallustii: *Multato fœde corpore, postremo tamen pericre*. Sed & hoc est: *Etsi multato fœde corpore sese sustinebant, postremo tamen pericre*. Et sic Seneca de morte Claud. c. 2. Noster supra ep 7. & multi alii sic locuti; quos a viris doctis, qui præcisum hoc loquendi genus animadvertere noluerunt, male habitos esse, doleo. CORT.

Epi-

CICERO VOLVMNIO S. D.

QVod sine prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, primum addubitavi, num a Volumnio senatore esset, quo cum mihi est magnus usus: deinde εὐτραπελία litterarum fecit, ut intelligerem tuas esse. Quibus in litteris omnia mihi perjucunda fuerunt, præter illud, quod parum diligenter possessio salinarum mearum a te procuratore defenditur. Ais enim, ut ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri. Quid? tu id pateris? nonne defendis? non

EPISTOLA XXXII.

VOLVMNIO) P. Volumnio Eutrapelo. CORR.

Deinde εὐτραπελία litterarum fecit) Quid *eutrapelia* sit, notissimum est: utitur Aristoteles hac voce sæpe lib. VIII. Ηθικων. In secundo autem de Arte dicendi quo loco de moribus singularum ætatum differit, naturam, vimque hujus nominis expressit: cum enim adolescentes risus studiosos esse dixisset, addidit, διο και εὐτραπελοι. ἡ γαρ εὐτραπελία πεπαιδευμενη ὑβρις. *Nihil aliud est*, inquit, εὐτραπελία, *nisi eruditum & urbanum convicium*. Mirifice igitur quadrabat cognomen hoc Volumnio (*Eutrapelus* enim ille dicebatur: ut ostendit Cic. in epistolis ad Pætum: *Quæres ubi? apud Volumnium Eutrapelum*) si ex leporibus quibus usus est in epistola & salibus a quo scripta erat, intelligi potuit, cum aliter sciri vix posset. Erat enim Volumnius quidam senator temporibus iisdem, Ciceroni valde familiaris. Hic Eutrapelus, de quo Cicero loquitur, est Volumnius ille (ut puto,) qui cum Antonium in castra secutus esset (delectabatur enim hujusmodi hominibus: neque in maximis etiam rebus has voluptates, quas mimi & scurræ præbent, spernebat) incidit in manus Bruti, & ab amicis ipsius trucidatus est, cum non bene illi vocem Imperatoris accepissent, & antea Volumnio huic irati essent, & alteri ejusdem studii homini Saculioni appellato, quod dicacitatem eorum, qui in ea etiam fortuna a scommatibus non abstinerent, ferre non possent. Hæc tradit Plutarchus in M. Bruti vita his verbis: Ην δε τις Βολουμνιος μιμος και Σακκιλιων γελωτοποιος ηλωκοτες, ως εν υδατι λιχνῳ τιθεμενη τη Βρουτῳ, & quæ sequuntur. *Erant sane mirum quidam Volumnius mimus, & Saculion scurra captivi, quos Brutus flocci faciebat &c.* Nam fuisse illum Antonio familiarem, testimonio Ciceronis confirmatur, qui in XII. Philip. inquit: *Addite Antonii sollusores, & sodales, Eutrapelum, Melam, Celium.* VICTOR.

Possessio salinarum mearum) Locorum, in quibus mei sales & facetiæ constitunt. CONRAD. Quod *sales* joca sunt, quorum dives erat Cicero; per jocum sibi quasi salinas tribuit, quarum procuratorem, cum in provinciam iret, Volumnium, æque εὐτραπελον hominem, constituisset. CELL.

Vt ego discesserim) In Ciliciam profectus. CONRAD.

Omnia omnium) Cum gratia quadam ita voces sese excipiunt, ut I. ep. 9. V. ep. 12. Plin. I. ep. 20. CORT.

In his etiam Sextiana in me conferri) Quis fuerit hic *Sextius*, cujus dicta ita insulsa essent, ut proverbio locum fecerint, quærendum. Suspicor illum intelligi, quem politissimus poeta Catullus & ipse deridet, & secum pessime actum esse tradit, quod ejus conviva esse voluerit: cum in illius scripta inciderit, quæ tantum morbum repente ei conciliarent, ut vix in cubiculum suum confugiens, atque ibi se dili-

Digitized by Google

non reſiſtis? equidem ſperabam ita notata me reliquiſſe genera dictorum meorum, ut cognoſci ſua ſponte poſſent. Sed quando tanta faex eſt in urbe, ut nihil tam ſit ἀκυθηρον, quod non alicui venuſtum eſſe videatur: pugna, ſi me amas, niſi acuta ἀμφιβολια, niſi elegans ὑπερβολη, niſi παραγραμμα bellum, niſi ridiculum παρα προσδοκιαν, niſi cetera, quæ ſunt a me in ſecundo libro de Oratore per Antonii perſonam diſputata de ridiculis, ἐντεχνα, & arguta apparebunt, ut ſacramento contendas mea non eſſe. Nam de judiciis, quod quereris, multo laboro minus, trahantur per

diligenter curans, illum pellere potuerit:

Nam Sextianus dum volo eſſe convivas. Cum enim iiſdem temporibus Cicero, Catulluſque vixerint, de iiſdem etiam hominibus mentionem faciunt: nam *Sextium* inſultum hominem fuiſſe, & ineptum ſcriptorem, ex loco illo ad Atticum perſpicuum eſt 405. *In quo acerbi mecum ipſe Pompeium, qui eum ſcriptor luculentus eſſet, tantas res atque eas, quæ in omnium manus venturæ eſſent, Sextio noſtro ſcribendas dederit: itaque nihil unquam legi ſcriptum σαπιωδεστερον*, id eſt, *inſulſius*: quod facilius probari poſſet ab illo ſcriptum eſſe, quod melius illum redderet: luſit enim in Latina voce Cicero Græcorum more illam conformans. VICTORIVS. Vid. Manut.

Non reſiſtis) Primus GRÆV. & Stevech. *nonne reſiſtis?* Primo loco *ne* addidit, ſignum interrogationis; at altero omittit, ut Auſon. Epigr. XII. Etiam ſi primo loco nulla particula interrogandi fuerit, cujus generis exempla multa collegit Gronovius ad Senec. III. de Ira c. 38. ad epiſt. 58. ad Quæſt. Nat. lib. IV. Præfat. CORT.

Vt nihil tam ſit ἀκυρον) *Abrogatum* quidam, alii vero *alienum* interpretantur. Sed in vetere libro legitur *ἀκυθηρον*, & *invenuſtum* exponitur. CONRAD. Ἀκυθηρον) Sic recte Lambin. quemadmodum quoque ipſe video expreſſiſſime in Pal. pr. & edit. prima manu Egnatii ex v. c. adnotatum: vulgo *ἀκυρον*, inepte. GEBHARD. GRÆV. primus: ΑΚΥΕΥΡΟΝ. Mentel. clare *ἀκυθηρον*, hoc eſt, invenuſtum. GRÆV.

Ἀμφιβολια) *Ambiguitas*, *ambiguum* frequentius Ciceroni. CONRAD.

Ὑπερβολη) *Superlatio*. IDEM.

Παραγραμμα) *Alliteratio* a Pontano interpretatur, ab aliis *annominatio*. Sed hæc a Cicerone alibi *παρονομασια* dicitur. IDEM.

Per Antonii perſonam diſputata) Referente tamen Cæſare, ſed in eo libro in quo M. Antonius primas agit partes, ſicut Craſſus in tertio. IDEM. Immo per *Iulii* perſonam. Itaque vel *μνημονικον ἁμαρτημα* eſt: vel hoc totum non eſt Ciceronis, ſed ab aliquo parum attento aut memori huc illatum. Supra autem, eadem epiſtola, *ἀκυθηρον* edidimus, id eſt, invenuſtum, pro vulgato *ἀκυρον*, id eſt, improprium. LAMBIN. *Per Antonii perſonam*) Immo Iul. Cæſaris Strabonis, II. de Orat. 58. & ſeq. Sed quia Antonii perſona primas ibi partes agit, quod in toto libro eſt, adſcribit Antonio. I. FR. GRON.

Sacramento contendas) Depoſita pecunia certes. Vid. Manut. GRÆV. *Sacramento*) Quingentis æris depoſitis: lege Varronem. CONRAD. Ita *contendere pignore*, dixit Phædr. Fab. 77. pro quo *certare* Virgilius in Eclogis. Adde Rævard. lib. II. Variar. cap. 18. ubi Fruterius Feſti locum ſub verbo *Sacramentum* corrigit, a quo abit Fr. Hotomannus de Magiſtr. Rom. Quod autem Latini *Sacramentum* vocant, id Græci πρυτανειαν. Pollux lib. VIII. c. 6. Adi quoque Varronem de L. L. lib.

per me pedibus omnes rei; sit vel Selius tam eloquens, ut possit probare se liberum, non laboro. Vrbanitatis possessionem, amabo, quibusvis interdictis defendamus: in qua te unum metuo, contemno ceteros. Derideri te putas. Nunc demum intelligo, te sapere. Sed mehercules extra jocum, valde mihi tuæ litteræ facetæ eleganteſque visæ sunt: illa quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non moverunt. Cupio enim nostrum illum amicum in tribunatu quam plurimum habere gravitatis: id cum ipsius causa (est mihi, ut scis, in amoribus) tum mehercule etiam reip. quam quidem, quamvis in me ingrata sit, amare non desinam. Tu, mi Volumni, cum instituisti, & mihi vides esse gratum, scribe ad me quam sæpissime de rebus urbanis, de republ. Iucundus est mihi sermo litterarum tuarum. Præterea Dolabellam, quem ego perspicio & judico cupidissimum esse atque amantissimum mei, cohortare & confirma, redde plane meum. Non mehercule, quo quidquam desit; sed quia valde cupio, non videor nimium laborare.

EPI-

lib. IV. p. 42. CVRER.

Trahantur per me pedibus omnes rei) Maximis licet malis afficiantur rei, non curo. Vid. Manut. GRÆV. *Pedibus*) Erasm. in proverb. CONRAD. *Trahantur per me pedibus*) Formula loquendi de iis, quæ susque deque habemus: in quibus nihil moramur, quid fiat. IV. Att. 17. *Per me ista pedibus trahantur*. Io. FR. GRON. De *per me* dictum ad Ep. 1. *Trahi* est reorum, quando vel in carcerem, vel ad supplicia ducuntur. Prudent. Cathemer. Hymn. IV. v. 82. Sall. Cat. c. 51. CORT.

Selius) Al. *Solius*, al. *Cælius*, qui eo tempore ab Appio lege Scatinia postulatus est, epist. 12. lib. VIII. CONRAD.

Quibusvis interdictis) Omni cura & studio, ope quasi prætoris. Interdictis enim Prætorum tuebantur possessionem facultatum. Cic. I. de Orat. *Multis præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut ex jure manu consertum vocarent*: hoc est, qui ope prætoris possessionem suam defendere vellent. GRÆV.

Nostrum illum amicum) Curionem. CONRAD.

Id cum ipsius causa, est mihi, ut scis, in amoribus) Ita Pall. Vat. editio Victorii (sic & GRÆV. prim.) vulgo: *Idque cum ipsius causa (est enim mihi, ut scis, in majoribus)* Gruterian. & Stewech. *id tum ipsius*. Prima editio, *id tamen in ipsius causa*: statim post, scripsi ex Pall. Gruter. editione Victorii ac Vatic. (quibus accedit GRÆV. pr.) *in me ingrata sit, amare non desinam*, deleta particula superflua *tamen* ante *amare*. GEBHARD.

Cum instituisti) Scilicet: *scribere ad me de rebus urbanis*: quales repetiones supra II. ep. 12. & hoc libro ep. 28. observavimus. Sall. Iug. cap. 3. ibi vide. CORT.

De rebus urbanis, de Rep.) Quidam putant scholium esse *de Rep.* abest enim a veteribus libris. VASIN.

Non videor) Al. *nunc videor*. CONRADVS.

Epi-

Digitized by Google

EPISTOLA XXXIII.

ARGVMENTVM.

Afflicta rep. sublata exercitatione forensi, retulit se Cicero ad declamationes, auditoribus Hirtio, Cassio, Dolabella: quibus quod non interesset, angi se scripserat Volumnius, & Hirtio propemodum invidere. Cicero Hirtii laudat eloquentiam, sibi detrahit potius, quam arrogat. Volumnium vero invitat ad eadem studia: deliberatum sibi jam significans, abdere se totum in litteras, Cæsare permittente. Scripta videtur post bellum Africanum, Cæsare III. & Lepido Coss.

M. CICERO VOLVMNIO S. D.

QVod declamationibus nostris cares, damni nihil facis. Quod Hirtio invideres, nisi eum amares, non erat causa invidendi; nisi forte ipsius eloquentiæ magis, quam quod me audiret, invideres. Nos enim plane, mi suavissime Volumni, aut nihil sumus, aut nobis quidem ipsis displicemus, gregalibus illis, quibus te plaudente vigebamus, amissis: ut etiam, si quando aliquid dignum nostro nomine emisimus, ingemiscamus, quod hæc *pinnigero, non armigero in corpore tela exerceantur*, ut ait Philoctetes apud

EPISTOLA XXXIII.

Ut nihil sumus) Nullius nominis in eloquentia. Sic quidem Cæsar apud Sueton. cap. 77. *Nihil esse temp. appellationem modo suæ corporis & speciei*. Sed magis accommodata ea, quæ notamus & citamus ad epist. 27. CORT.

Invideres) Sic enim scribis. CORRADVS.

Declamationibus) Sunt declamationes apud Romanos exercitationes rhetoricæ, quibus fictas agebant causas, & probe ad studium fori præparabantur: vid. commentar. de Virili ætate Latling. p. I. c. 2. §. 22. FVNC.

Gregalibus illis) Hortensio, Marcello, Cælio, & reliquis. CORRAD.

Pinnigero, non armigero in corpore tela exerceantur) Quemadmodum in antiquis codicibus scriptum inveni, ita scripsi: præcipue enim Mediceæ scripturam animadversione dignam judicavi: eadem enim est, quæ in vetustis lapidibus. Nam paullo supra *ingemoscemus*, in eo legitur, ut in epist. Cæcinnæ *contremesco*, & non multo ante ad Curium *avem alvum*, pro *albam*. Nec me latet veteres litteratos viros de hac voce, quomodo scribenda esset, inter se concertasse. Accurati quoque ac docti hominis verba sunt super illo Virgilii, *formidine pennæ*. *In Romano pinnæ more suo, contra Capri sententiam*. VICTOR. *Pennigero corpore*) Pennigeris avibus, quas *Philoctetes*

apud Accium, abjecta gloria. Sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora; quamquam venis, ut ipse intelligis, in maximarum quasi concursum occupationum: quas si, ut volumus, exceperimus, ego vero multam salutem & foro dicam, & curiæ, vivamque tecum multum, & cum communibus nostris amatoribus. Nam & Cassius tuus, & Dolabella noster, vel potius uterque noster, studiis iisdem tenentur, & meis æquissimis utuntur auribus. Opus est huc limatulo & polito tuo judicio, & illis interioribus litteris

Stetes configebat tardus celeres, flans volantes. Nisi de *Philoctete corpore* dictum volumus, de quo idem Accius: *Pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat*, Cic. certe id dolet, se, qui veris in causis solebat regnare, sub Cæsare in declamationibus versari: Philoctetæque dolorem ad suum accommodat. CORRAD. MSi vero, pr Græv. prim. Pal. Medic. habent *pinnigero*, non *pennigero*. Optime apud Ovid. Metam. XIII. v. 53. Ajax hæc verba explicat:

—— *Quo successore sagittæ*
Herculis utuntur, fractus morboque fameque
Velaturque aliturque avibus; volucresque petendo
Debita Trojanis exercet spicula fatis.

Scilicet in Lemno relictus Philoctetes utebatur sagittis Herculis, sine quibus Troja non poterat capi, in avibus configendis, ad quem usum non erant factæ, quemadmodum nec Ciceronis ingenium ad declamationes, quod aptius erat ad agendum causas veras & gravissimas. Adde Scaligeri Conject. in Varr. p. 123. Edit. Steph. VERBVRG.

Exceperimus) Hic, *Excipere*, opinor, est ferre, subire: ut alibi *excipere dolorem, laborem*. Vide Tusc. II. 5. & Brut. 69. OLIV.

Multam salutem & foro dicam & curiæ) Nec causas agam in foro, nec in senatum veniam ad dicendam sententiam. GRÆV.

Cum communibus nostris amatoribus) Quidam legi volunt, *nostri amatoribus*: ego nihil muto. LAMBIN. *Cum communibus nostris amatoribus*) Pall pr. editio, *cum omnibus nostris amatoribus*. Gruterianus vero ac Stewech. succinctius, *cum omnibus nostris*. *Nam & Cassius*. Nihil hic audeo mutare: quandoquidem pro vulgata stant Victorius, Lambinus, Manutius. GEBHARD. Stat etiam pro vulgata Græv ii primus. GRÆV. Forte legendum: *nostri*, Oblectabo me cum illis, qui & te, & me insigniter, & præ ceteris amant. I. FR. GRON.

Meis equiss. utuntur auribus) Declamantes. CORRAD.

Opus est hic limatulo &c.) Al. *opus est huc*. IDEM. *Opus est huc limatulo & polito tuo judicio*) Ita Vaticanus codex, atque editio Victorii, nec secus liber Politiani, (in Græv ii primo scribitur etiam *polito tuo*) in Pal. primo erat *politulo*, sed notæ additæ expunctionis duarum litterarum *ul*. Veneta, seu editio primaria, *opus est huc delimatulo & polito*: unde conjicio coaluisse lectionis monstrum in Grut. *delimatulo & polito tuo judicio*: vulgabatur antehac *politulo*. GEBHARDVS. *Opus est huc* pro *ad hoc*: est enim *huc* pro *hoc* antiquis tam quarto, quam sexto casu: etsi doctissimum Perizonium, scio, pro *huic* accepisse: sed falso: quod *ex adhuc, isthuc* pro *isthoc*, & aliis apparet. Nec est, quod quis Ablativo vim illam Dativi deroget. Nam non modo *quo, eo, illo*, & similes particulæ illi eam adserunt; sed etiam Sall. Iug. c. 52. *adverso colle evadunt*: ejusdem, ut & aliorum, *inguinum fine*: Seneca I. Controv. 2. *humano sanguine adsuetos*, & præterea multa, quæ expendam Dissertatione nostra

teris meis, quibus ſæpe verecundiorem me in loquendo facis. Mihi enim judicatum eſt, ſi modo hoc Cæſar aut patietur, aut volet, deponere illam jam perſonam, in qua me ſæpe illi ipſi probavi, ac me totum in litteras abdere, tecumque, & cum ceteris earum ſtudioſis honeſtiſsimo otio perfrui. Tu vellem, ne veritus eſſes, ne perinvitus legerem tuas litteras, ſi mihi (quemadmodum ſcribis) longiores forte miſiſſes: ac velim poſthac ſic ſtatuas, tuas mihi litteras longiſsimas quasque gratiſsimas fore.

noſtra IV. de Vſu Orthographiæ Latinæ. Illud V in *hue* poſtea mutarunt in I dicendo *hic*, ubi exiles ſoni, Quinctiliani verbis, in uſu eſſe cœperunt: ut adeo non diverſum ſit, quando Ovidius dixit: *Hic erit artis opus*. CORT.

Illis interioribus litteris, eis quibus) Sic eſt legendum vel reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur, *& illis interioribus litt. meis*. LAMBINVS. *Et illis interioribus litteris meis*) Antiquus codex habet, *& illis interioribus litteralis*. VRSIN. *Et illis interioribus litteris meis*) Ita Pall. Victorii editio, atque omnium prima Veneta (nec non Græv. pr. & Amſtelod.) Stewech. tantum, & Gruter. minima mutatione *meis litteris*, quemadmodum Lambinus emendat, præcepit Ferrarius. GEBHARD. *Illis interioribus litteris*) Philoſophia. CONRAD. *Illis litteris meis*) Quas in te diligo, vel quibus maxime delector. GRÆV.

Verecundiorem) Vt Academicum, qui nihil affirmem. CONRADVS. Quibus, quia doctior es, quam ego, facis, ſi quid de illis ſtudiis meis loquendum ſit, ut parcius & verecundius loqui debeam. CELL.

Facis) Quaſi inducis, ſive exiſtimas. CONRAD.

Mihi judicatum eſt) Hoc eſt, *a me, per me* judicatum & ſtatutum eſt: ſed ut accedat notio *pro me*. Sic Gall. II. de Rep. Ord. adde IV. ep. 13. Ad alterum illud ſpectat C. Nepos Attic. c. 21. CORT.

Ne pluribus legerem tuas litteras) Hæc erat omnium impreſſorum, & antiquorum codicum lectio, parum tamen ſincera, ni fallor. Quidam auſi ſunt pro *pluribus*, *perinvitus* legere: quos non reprehendimus, quippe quos imitati ſimus: vulgata lectione offenſi, & nulla meliore excogitata, aut inventa. VICTOR. In fine epiſtolæ retinui vulgatam ſcripturam, *ne perinvitus legerem*, cum ea exſtet in Vaticano, neque exceperit Victorius: in noſtris omnibus, ſicut & Stew. atque editione principe eſt, *ne pluribus legerem*. GEBHARD.

Longiſſimas, gratiſſimas) Quale ferè judicium de Tullii noſtri Orationibus olim latum eſt; nam ſic Plinius I. ep. 20. *Inprimis Marcum Tullium oppono, cujus oratio optima fertur, quæ maxima*. CORT.

M. CÆ-

Digitized by Google

M. CŒLII EPISTOLARVM AD M. T. CICERONEM LIBER OCTAVVS.

EPISTOLA I.

ARGVMENTVM.

EX duplici hæc epistola constat argumento, morali & negotiali: quatenus enim excusatione utitur Cælius, quod alteri curam & laborem colligendi ac perscribendi res urbanas delegaverat, morale genus est: reliqua narratio negotialis. Primum igitur, ut arrogantiæ culpam vitet, excusat se, quod rerum urbanarum commentarium aliena opera conficiendum curaverit: deinde subjungit hæc: de comitiis transpadanorum Romæ rumorem nullum esse: de successione Galliarum nihil relatum: de Pompeio cupere se aliquid cognoscere: de Cæsare varia dissipari: de Domitio, de Q. Pompeio, de Planco, de Politicis Ciceronis libris. Scripta est, quo anno in provinciam Cicero profectus est, Ser. Sulpicio & M. Marcello Coss. Respondit Cicero iis litteris, quæ lib. II. leguntur hoc initio, Quid, tu me, *&c.*

M. CŒLIVS M. CICERONI S. D.

QVod tibi decedens pollicitus sum, me omnes res urbanas diligentissime tibi perscripturum, data opera paravi, qui sic omnia persequeretur, ut verear,

EPISTOLA I.

Quod tibi decedens pollicitus sum) Ita Pall. prim. quint. (ut & Grev. prim. in quo transpositis litteris legitur, *dedeçens*;) (nam in Pall. sec. tertio, (ut & Mentel.) II. epistolæ desiderantur) editio prima & Victorii: nec longius dissentit quart.

verear, ne tibi nimium arguta hæc ſedulitas videatur. Tametſi tu, ſcio, quam ſis curioſus, & quam omnibus peregrinantibus gratum ſit, minimarum quoque rerum, quæ domi gerantur, fieri certiores: tamen hoc deprecor, ne meum officium arrogantiæ condemnes, quod hunc laborem alteri delegavi: non quin mihi ſuaviſſimum ſit, & occupato, & ad litteras ſcribendas, ut tu noſti, pigerrimo, tuæ memoriæ dare operam. Sed id ipſum volumen, quod tibi miſi, facile, ut ego arbitror, me excuſat. Neſcio quojus otii eſſet, non modo perſcribere hæc, ſed omnino animadvertere. Omnia enim ſunt ibi ſenatuſconſulta, edicta, fabulæ, rumores: quod exemplum ſi forte minus te delectarit, ne moleſtiam tibi cum impenſa mea exhibeam, fac me certiorem. Si quid in rep. majus actum erit, quod iſti operarii minus commode perſequi poſſint, & quem-

quart. *decederes* affini lapſu ſcribens: vulgo *decedenti*. GERNARD. *Quod tibi decedens*) Sic quidem MSi, ſed *diſcedens* legendum, id eſt, me a te ſeparans, cum te proficiſcentem proſecutus fuiſſem, & valere dixiſſem. Io. FR. GRON.

Ne tibi nimium arguta) Nimis diligens, & modum excedens. Vid. Manut. GRÆV.

Parvi qui) Puta *aliquem*, *qui*. Plaut. Pœnul. A. III. Sc. V. Sall. Iug. c. 85. CORT.

Tamen in hoc te deprecor) Longe melius meus optimus, *tamen hoc deprecor*. Illud redolet infelicium temporum barbariem. GRÆV.

Alteri delegavi) Hoc eſt, commiſi; *delegare* enim eſt alii committere, quod tibi ipſi faciendum erat, ſuum penſum, munus, officium, ſuas partes alii mandare. Vid. Manut. GRÆVIVS.

Non quin m. ſuaviſſ. ſit) Non propterea alteri delegavi laborem, *quod mihi non ſuaviſſimum ſit memoriæ tuæ operam dare*. Sic Criſpus Cat. c. 35. *Publicam miſerorum cauſam ſuſcepi: non quin es alienum ſolvere poſſem*. CORT.

Tuæ memoriæ dare operam) In tuam gratiam ſcribere, aut ſcriptum dare. Nam quæ ſcribuntur, eorum exſtat memoria, ea memoriæ traduntur. Or. pro Mur. c. 28. Male Manut. Io. FR. GRON.

Sed ipſum volumen) Meus codex primus, *ſed id ipſum volumen*; quem ſequor. GRÆV.

Neſcio quojus otii eſſet) Cum in Pal. quart. editione prima (& Amſtelodam.) eſſet *quovis* in Pal. quint. *quevis*, ſcribendum duxi *quojus*, quemadmodum erui ex Pal. prim. & Peckiano (in Græv. prim. *nec ſi quid jus ocii*:) paullo poſt ſcripſerunt tres Pall. (& Græv. prim.) pr. editio, *ſenatuſconſulta*, *dictæ fabulæ*, *rumores*: quam bene, non diſcerno. GERNARD.

Fabulæ) Non ſunt hoc loco ludi ſcenici, ut vult Manutius, ſed ſermones de hoc, vel illo: ut apud Suet. Δωδεκαθεος *cœna in fabulis fuit*; de ea in omnibus circulis loquebantur. Ovid.

Fabula narratur toto lepidiſſima cœlo.

ſic *fabulam vulgi fieri*. GRÆV. *Fabulæ*) Comœdiæ, Tragœdiæ, mimi in ſcena repræſentati. Io. FR. GRON.

Quod exemplum) Quæ *res* noviter inſtituta: *inſtitutum*. Vellei. Pat. II. c. 28. Sulpic. Sever. Ep. I. CORT.

& quemadmodum actum sit, & quæ existimatio secuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. Vt nunc est, nulla magnopere exspectatio est. Nam & illi rumores de comitiis Transpadanorum, Cumarum tenus caluerunt. Romam cum veniissem, ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi. Præterea Marcellus, quod adhuc nihil retulit de successione provinciarum Galliarum, & in Kalendas Iun. ut mihi ipse dixit, eam distulit relationem, sane quam eos sermones expresit, qui de eo tum fuerant, cum Romæ nos essemus. Tu si Pompeium, ut volebas, offendisti, qui tibi visus sit, & quam orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire & loqui, neque tantum valere ingenio, ut non appareat, quid cupiat), fac mihi perscribas. Quod ad Cæsarem,

Quæ existimatio secuta) Quid homines judicarint. *Existimatio* sæpe est judicium, opinio. GRÆV. *Quæ existimatio consecuta*) Quid de re aliqua acta judicarint, aut opinati sint homines. Io. FR. GRON.

Vt nunc est) Pro quo barbari, *rebus sic stantibus*. GRÆV.

Illi rumores de comitiis Transpadanorum) Quos rumor fuerat jussu Cæsaris Quatuorviros creare. CORR. Gn. Pompeius Strabo, Magni pater, Transpadanas colonias deduxerat ita, ut veteribus incolis manentibus jus Latii daret. Ascon. in Pison. sub. init. Quibus Cæsar post quæsturam spem civitatis facit. Sueton. c. 8. Iam novus rumor erat, eum laborare, ut rem perficeret, quo suffragiis novis in comitiis juvaretur, Adi Sigon. de Jure Ital. lib. III. c. 2. GELL.

Cumarum tenus caluerunt) *Cumas* usque, quo te prosequens veneram, perlati sunt, non ulterius pervenerunt. In Cumano, multi ad Ciceronem in Ciliciam proficiscentem officii gratia convenerant, & in his, quod simile vero est, Cœlius. CORR.

Auditionem accepi) *Accipere* per se est *audire*, apud Plautum, Virg. Crispum, & multos præterea: vide Nonium Marcell. c. 4. *Auditionem* ita posuit Apuleius Apolog. p. 319. Facilius est, quod Sueton. Aug. c. 21. habet: *Indi etiam ac Scythæ auditu modo cogniti*. Nam & Cœlium credo *auditionem* pro fama, rumore posuisse. CORT.

Kalendas Iunias) Al. *Kalend. Ianuar.* CORR.

Sane quam eos sermones repressit) Al. *quæ sane meos sermones expressit*. IDEM. *Sane quam e. s. express.*) Ita Victorii editio, & Vatic. Pall. omnes hic leviter corrupti sunt. Primus *seneque eos*; quart. *sane quia meos*, sicut prima editio, *seneque meos serm.* quint. proxime ad verum, *sane qua meos s. Expressis* autem habent unanimo consensu: non, ut vulgo, *repressis*. GRÆV. *Expressis* exstat etiam in Amstelodam. & Græevii binis. GRÆV. *Profecto vi* quadam expressit: ea vis partieularum *sane quam*, ut diximus ad IV. ep. 5. Et sic aliquoties Cœlius poster, & cum eo A. Gellius. CORT.

Cum Romæ non essemus) Simul ego & tu ante ruum discessum. Nam Cœlius hæc scribens, Romæ erat. CONRADVS.

Si Pompeium offendisti) Si Pompeium invenisti, Invenerat autem Tarenti. GRÆV.

Fac mihi perscribas) Id fecit Cicero epist. 8. lib. II. CORR.

Quod

Digitized by Google

sarem, crebri & non belli de eo rumores dumtaxat veniunt: alius equitem perdidisse,* quod, opinor, certe factum est: alius septimam legionem vapulasse: ipsum apud Bellovacos circumsederi, interclusum ab reliquo exercitu: neque adhuc certi quidquam est, neque hæc incerta vulgo jactantur: sed inter paucos, quos tu nosti, palam secreto narrantur: at Domitius, cum manus ad os apposuit. Te ad

IX.

Quod ad Cæsarem, crebri & non belli de eo rumores) Vulgo, *quod ad Cæsarem attinet; crebri*: sed illud verbi supposititium removi a Cœlio auctoritate Pall. trium editionum primæ ac Victorianæ; sicut & statim illud *susurrationes*, cum iidem libri singuli, quem admodum & excerpta Peckii & Vaticani codicis, *susurratores*. GRUTERVS. Veramque lectionem firmant bini Græv. & Amstelod. GRÆV. *Quod ad Cæsarem*) Ita MSi sine *eo attinet*, quod satis intelligitur. Io. FR. GRON.

Sed susurratores dumtaxat) Inter *susurratores* quidem, & *rumores* non ea est convenientia, quam vulgo requirunt; gemina tamen fere sunt ea Ausonii periocha Iliad. XI. Idyll. VIII. Ep. 23. Nisi potius dicere velis Cœlium *susurratores* adjective, ut dicunt, sumsisse. Sic Sall. Iug. c. 58. *Exercitus victor*. Ovidius: *amor advena*; cujus generis plura ad Sallustium. CORT.

Quod opinor certe factum est) Quidam legi volunt *fictum*, a quibus dissentio. Nam videtur Cœlius significare, se existimare, rumores illos de Cæsare veros esse. Denique in omnibus libris manuscriptis, quos vidi, scriptum est, aut *factum est*, aut *factum esse*. LAMBIN. Pro *factum* legendum esse puto *fictum*. Opponuntur autem hæc duo, ut ex illo epistolæ ad Octavium loco (quæ tamen *vobeveras*) appareat: *Quisnam tali futurus ingenio est, qui possit hæc ita mandare litteris, ut facta, non ficta videantur esse?* HENR. STEPHANVS. MSi, *quod opinor certe factum est alius*, leg. *quod opinor, & certe factum est*. Vt ad Att. VI. 3. *Q. Cicero puer legit, ut opinor, & certe, epistolam inscriptam patri suo*. Io. FR. GRONOVIVS.

Apud Bellovacos circumsederi) Vulgo *circumsideri*: illud malui, quia in his epistolis tales antiquitatis affectationes; deinde quia sic reperi in Pall. primo, quinto, editione primaria, & Vaticano. GRUTERVS. Sic & Græv. bini & Amstelod. Bellovaci inter Parisios & Ambianos, hodie *du Dioceſe de Beauvais*, GRÆV.

Neque hæc incerta tamen, vulgo jactantur) Politiani codex expungit *eo tamen*, neque mihi necessarium magnopere videtur: cum de eo quoque ambigere videam Pal. quart. *neque hæc incerta quidem cum vulgo jact.* quintum, *neque hæc incerta quidem, tamen vulgo jactantur*. GRUTERUS. *Neque hæc incerta vulgo jactantur*) Sic juxta Politian. librum etiam primus Græv. nisi quod *hæc* iste non habeat; vulgo, *neque hæc incerta tamen vulgo jactantur*. Sed *tamen* hic nulli rei est. GRÆV.

Palam secreto narrantur) Hoc est, inter ipsos quidem, sed palam, ut ab omnibus fere audiri possint. CORRAD. *Quos tu nosti, palam secreto narrantur*) Ita est in tribus Pall. (quibus accedit Grævii prim.) editionibus primæ ac Florentina: sunt tamen qui distinguant, *quos tu nosti palam, secreto narrantur*. Vulgatum est, *quos tu nosti plane, sec.* GRUT.

At Domitius cum manus ad os apposuit) In Pall. tribus, atque editione primogenita, *aut Domitius*, cum ad eam notet Egnatius ex v c. legi, sicut & Politiani liber agnoscit, *apud Domitium*: melius meo animo, quam vulgo. IDEM. Prim. Græv. *Addo mitius cum ad eos apposuit*. Puto Cœlium scripsisse, *At Domitius cum ad os apposuit*. Videtur enim *digitum* aut *manus*, uti concisus est Cœlius & bre-

IX. Kal. Iun. ſubreſtrani (quod illorum capiti ſit) diſſiparant periiſſe : & te urbe ac foro toto maximus rumor fuit a Q. Pompeio in itinere occisum. Ego, qui scirem Q. Pompeium Baulis embæneticam facere; & usque eo, ut ego

vis, ſubaudiendum : *Domitius* hæc narrabat, *cum ad os appoſuit* digitum; aut manus, ſignificans ſilenda eſſe, nec propaganda, aut aliis narranda. GRÆV.

Subreſtrani) Homines otioſi in roſtris verſantes aſſidue, rumorum aucupes & nugivendi. Horat.

Frigidus a roſtris manat per compita rumor.

Plauto *ſubbaſilicani*. GRÆV.

Quod illorum capiti ſit) Quod malum in eos recidat. Vtebantur hac formula cum quis mala dixiſſet, aut male precatus eſſet, & male ominatis verbis uſus eſſet: credebant enim hac ratione mala poſſe declinari ab illo, quem amabant, in illius caput, qui imprecatus erat. Cic. ad Att. VIII. ep. 5. *Nam quod ad te non ſcripſeram, poſtea audivi a tertio milliario eum eum iſſe*, πολλὰ μᾶλλον κατάρασθαι ἐς τὴν ἑωυτοῦ κεφαλήν, *multa inquam, mala eum dixiſſe, ſuo capiti, ut ajunt.* Tibull. I. el. 2.

Et mala ſi qua tibi dixit dementia noſtra.

Ignoſcas: capiti ſint precor illa meo. GRÆV.

Ita ut in urbe ac foro toto maximus rumor fuit) *Fuit* in omnibus exſtat codd. Primus GRÆV. *de urbe ac foro toto maximus rumor fuit.* Amſtelod. *ut de urbe ut de foro toto maximus rumor fuit*; ſcribe, *periſſe & te in urbe ac foro toto maximus rumor fuit a Quinto Pompeio in itinere occiſum*, quod & Rutilius vidit, ac in vetere codice ſe hanc ſcripturam reperiſſe teſtatur. GRÆV. *Ita ut in urbe ac foro toto maximus rumor fuit*) Dubitavi, an non hanc conſtructionem donari oporteat Cœlii cuidam in ſcribendo negligentiæ, & celeritati, quam & paulo ante oſtendit in hac periodo, *quemadmodum actum ſit, & quæ exiſtimatio ſecuta, quæque de eo ſpes eſt, diligenter tibi perſcribemus*, ut quidem in optimis editionibus legi video. Cum tamen in libris ſcriptis aliqua hîc occurrat varietas, in Cœlii gratiam opinor fuiſſe: *ita & in urbe ac foro toto maximus rumor fuit*. IAC. GRON.

A Q. Pompeio) Rufo: qui non multo ante, cum Trib. pl. eſſet, in cauſa Milonis Ciceroni diem dicere cogitarat. CORR.

Qu. Pompeium Baulis Schænobaticam facere) Hunc locum alii aliter caſtigarunt: ſuum autem quiſque judicium ſecutus eſt, ſuoque arbitrio in hoc uſus, quod diverſitas lectionum arguit. Quid enim adſine habet vox *epibaticam*, cum vulgata & recepta? nos ne una quidem littera a veteribus exemplaribus mutata, *Baulis embæneticam facere* ſcripſimus, quam veram eſſe lectionem cupimus & ab eruditis probari, & corroborari: eam autem potiorem duximus, quæ hic ſtaret propter vetuſtorum codicum auctoritatem, in quibus paſſim invenitur, & quia fortaſſe non incommodior ſenſus ex hac elicitur, quam ex illis, quas juniores ſuo ingenio excogitarunt: cum tamen rarior ſit, & Græcum verbum, niſi prius recipi a peritioribus audierimus, non firmiter id tenebimus: cum & alia ſignificet ἐμβαίνειν, non eſt dubium quin ſignificet etiam in navim conſcendere, ut contra ἐκβαίνειν de navi exire, ut apud Ariſtophanem in Ranis, ἐμβαίνε ταχέως. Et paullo poſt, ἐμβαίνε δή, in eadem comœdia; cum jubet de navi exire, ἐκβαίνε, ἀποδὸς τὸ πλοῖον. Appellari igitur potuit ars *embænetica* eorum, qui navicularian facerent, cum eſſet ipſorum hoc frequens, & familiare verbum, dum crebro hortarentur in navim aſcendere, juberentque feſtinare, qui aliquo vehi volebant: quod ſordidum erat & vile miniſterium. Unde dicit ſe miſereri ejus eſuriei, qui eo deſcenderit, ut tam turpem quæſtum ſeque-

ego misererer ejus esuriei, non sum commotus: & hoc men-

queretur. *Baulí* autem locus in littore Neapolitano, de quo Tacitus XIV. *Dehinc obvius in litora (nam Antio advenerat) excepit manu, & amplexu, ducitque Baulos, id villæ nomen est, quæ promontorium Misenum inter, & Bajanum lacum flexo mari alluitur.* Aliqui fortasse hanc sua diligentia lectionem juvabunt, aut meliorem invenient. Nos tantam illi fidem habuimus, quia integram & incorruptam in cunctis melioribus codicibus reperimus, quorum consensum magni faciendum semper existimavimus. VICTOR. Placet legere *embæneticam*, hoc est, navicularíam: quod Petro Victorio, viro erudito & nobili acceptum referes. CONRAD. Q. *Pompeium Baulis empeneticam facere*) Olim secutus libros vulgatos emendatiores, sic edideram *embeneticam facere*; sed idem tamen assensus eram doctiss. viro Turnebo, collegæ meo, qui conjecit legendum *empineticam facere*, seu potius *empeneticam*, ut intelligamus ludere & jocari Cælium in voce *empeneticam*; quæ oritur a verbo πενάν, quod valet esurire: quasi dixisset eum artem esuriendi facere seu exercere: ut dicimus, navicularíam & argentariam facere. Quin sit autem hæc vera scriptura, dubium nemini esse debet, eum propter sententiam, tum propterea quod libri veteres eam confirmant: qui partim sic habent; partim *emeneticam*: nulli *embæneticam*, præter unum, qui tamen non me valde movet, cum *b* sit fere *p* inversum. LAMBIN. *Embæneticam fac.*) *Epibaticam* est in manuscr. quodam libro: quæ vox eumdem sensum efficit. Pantagathus legebat *embibaticam*. VRSIN. *Baulis embæneticam fac.*) Ita castigatissimus Pal. pr. Vaticani excerpta, editio prima ac Victoriana; nec dissentiunt multa Pall. quart. quint. *bauli sembaniticum.* Miror Lambini aviditatem, pro Turnebi *empeneticam*; cum statim de Esurie illius insequatur. Alii *Epibaticam*; notumque *epibaticum facere* idem esse, quod Varroni *velaturam facere*. Gloss. ἐπίβατης, *vector*. Alii *embaticam*. Alii nupere ἀκροβατικὴν substituunt. Vulgata lectio est *Schænobaticam facere*. Duo Guilielmio consulti, *emeneticam facere*. GERNARD. In pr. Græv. *bauli sem beneticam*. Amstelod. *balis embenedicam*. Græv. *Baulíseni beneticam facere*) Sic MSi. Locus vexatus insanum in modum. Forte, *Baulis ἐμετικὸν facere*, id est, curare se vomitoriis, vel vomendo. XIII. ad Att. ep. ult. Eam autem Campaniæ oram valetudinis causa petebant. Huic convenit illud esuriei, id est, jejunitatis, famis, esuriginis, ut Varro loquitur. Io. FR. GRON. *Baulis embæneticam facere*) Vix videtur restidua esse ulla ratio verbi hujus in alienam formam conferendi; adeo sæpe jam mutata est. Sed tamen auget corrigentium varietatem in notis ad Catullum pag. 84. Vossius, reponendo ἐμπνευστικὸν, audaciissime quidem & indoctissime, ut solet, cum & fingat hanc vocem Græciæ ignoratam, & addat verbum ἐμπνεῖν, quod nullo in monumento exstat. Reliqua cum considero, nihil video securius, quam optimis libris adhærere, qui aut habent aut proxime accedendo confirmant id, quod allegavi recte ab Gebhardo contra infidam Lambini inficiationem servatum. Neque aliud innui puto, quam aquis & balneis eum indulsisse, ut illic solebant. Quam locutionem sumtam Cælio esse ab medicis, cur dubitamus; cum utique ἐμβαίνειν in illa significatione etiamnum restet, ut notet solium in balneis, quod notatum viris doctis? Itaque cum illud derivativum illa significatione sit superstes, ad quod sane illa significatio transferri non potuit, nisi etiam tale quid fuerit jam in primitivo, tota res clamat ἐμβαίνειν de lavantibus in balneo usitatum fuisse, ratione transitionis manifesta & elegante ab navigaturis, & navem conscendentibus, ut balneo usuris labrum. IAC. GRON.

Ut ego misererer ejus esuriei) Lege Valer. Max. libr. IV. c. 2. CONRAD. *Ut ego misererer ej. esuriei*) Præfero Palat. primi & editionis priscæ scripturam, *misever ejus esurire*: quæ val-

mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur, optavi. Plancus quidem tuus Ravennæ est: & magno congiario donatus a Cæsare, nec beatus, nec bene instructus est. Tui politici libri omnibus vigent.

EPISTOLA II.

ARGVMENTVM.

M. Valerius Messalla ante annum consul fuerat cum Cn. Domitio Calvino, creatus ex interregno, per ambitum, septimo anni mense, ut ex Dione & Appiano cognoscitur, accusatus de ambitu est, absolutusque anno ante, quam consul fieret: de quo sic in epistola ultima lib. III. ad Quintum: Messallam, reliquosque molestia levatos, vehementer gaudeo: eumque quod certum consulem cum Domitio numeratis, nihil a nostra opinione dissentitis. *Rursus eodem crimine in judicium vocatus, evasit incolumis, Hortensio defendente: qua de re in epist. 12. lib. IV. ad Attic. in libro autem de claris oratoribus ita loquitur Brutus:* Hortensium, magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt, inquam: idque declarat totidem, quot dixit, ut ajunt, scripta verbis oratio. *Et Valerius lib. V. cap. 9. sic:* Hortensius Messallam, suæ sororis filium, heredem habiturus, ambitus reum defendens, judicibus dixit; si illum damnassent, nihil sibi,

valde titillat meis auribus. Quartus *misereret excicare*: quint. melius, *exicare*. Vulgatam lectionem non sanam esse liquido, puto, jam constat. GRONOVIVS. Sic & optimus Grævii codex, *ut ego miserer ejus efurire*. GRÆVIVS.

Hoc mendacio ut defungeremur] Ut hoc mendacium illud malum sit, quod necessario perferendum est: & in eo perferendo *finis* sit omnium periculorum, si qua impendent. Hæc est vis verbi *defungi*, quam non cepit Cellarius. Virg. VI. Æneid. v. 83. ubi Servius. Cic. pro S. Roscio Amer. c. 8. structura illa per *si qua* difficilis paullo, ad verbum relata videtur. Sed notata ea jam supra; & explanat illam Plinius loco facillimo L. ep. 1. Et ita omnes reliqui. CORT.

Plancus quidem tuus] L. Munatius Plancus. CORN.

Magno congiario donatus a Cæsare] Magna pecuniæ summa; vide Torrent. ad Suet. Cæs. cap. 27. GRÆV.

Nec bene instructus, nec beatus] Nec lautam habet supellectilem, nec dives. Ceterum est ἀλληγορικὸν τι, & latet jocus, quem ignoramus, perinde ut in illis: ἐμπειρίαν facientis ejusvis. Io. FR. GRON.

EPI-

sibi, præter osculum nepotum, in quibus adquiesceret, superfuturum; hac scilicet sententia, quam etiam editæ orationi inseruit, filium potius in tormento animi, quam in voluptatibus, reponens. *Idem postea retractus in judicium damnatus est: quod epistola Cælii quarta significat. De absolutione igitur, quam nemo exspectaverat, de exsibilato Hortensio, Messallæ patrono, de Marcelli consulis impetu sedato, de consularibus comitiis, de suis in ædilitate competitoribus, de pantheris, de syngrapha Sittiana, de commentariis rerum urbanarum brevissime ad Ciceronem Cælius, &, suo more, familiarissime scribit. Tota negotialis est epistola.*

CŒLIVS CICERONI S.

CErte, inquam, absolutus est: me repræsentante pronunciatum est, & quidem omnibus ordinibus, & singulis in unoquoque ordine sententiis. Vide modo, inquis. Non,

EPISTOLA II.

Certe, inquam, absolut. est) Hæc epistola, quotidianis in libris legitur in epistolarum familiarium Ciceronis lib. VIII. At in antiquiore meo hanc legi esse non octavi libri, sed XV. quod mirum videri debet, cur tanta varietas. Sed alii judicent quo in libro sit legenda. NIC. SCATS.

Absolutus est) Valerius Messalla: epist. 4. hujus lib. CONRAD.

Me repræsentante pronunciatum) Secutus sum libros vulgat. Nam manuscripti habent partim *me repræsentare*, partim *me repræsentante*, partim *me præsente*. LAMBIN. In manuscripto meo exemplari cum esset scriptum *me præsente*, ita exterius correctum erat, ut *me repræsentante* legi debere doceretur. Mihi tamen, si divinare licet, commodissime scribi videtur *me præsente*, vel *rem spectante*, vel *me rem inspectante*. BERN. RVTIL. *Me repræsentante pronunciatum est*) Ita in Pall. prim. quart. editione prima, ac Victoriana. Vulgo *præsente*. GERHARD. *Me repræsentante*) Sic MSi: lege, *Me in re præsenti. Me*, id est, *tua causa*. Cic. I. Offic. 10. *Si constitueris cuipiam te advocatum in rem præsenti esse venturum*, id est, in foro præsto fore. Io. FR. GRONOV. Mira licentia Cælius *repræsentante* pro *præsente* dixit, quod tamen in quibusdam libris visitur. *Repræsentatus est in judicio*, novator ille Apuleius X. Metam. p. 242. dixit; sed id parum juvat. CORT.

Et quidem omnibus ordinibus) Senatorio, equestri, & tribunitio: hoc est, ordine Tribunorum, qui ærarii dicebantur. CONRAD. *Omnibus ordinibus*) Absolventibus omnibus decuriis judicum, Senatoribus, Equitibus, Tribunis ærariis. I. FR. GRON.

Et singulis in unoquoque ordine sententiis) Hoc si ita est, omnium consentientibus suffragiis absolutus est; sed meus primus codex, *sed singulis: in imo quoque ordine sententiis: sed* exstat quoque in Peck. meo secundo, & plurimis aliis, quæ scriptura mihi probatur. Dicit enim Messallam aliquot ex omnibus ordinibus fuisse absolutum, sed omnium imi ordinis, nimirum tribunorum ærarii, sententiis. Amstelod. tamen ut & Pall. pr. quart. & edit. prima ac Victor. *& in unoquoque ordine*. Canterus sic rescripsit:

Non, mehercules: nihil enim umquam tam præter opinionem, tam quod videretur omnibus indignum, accidit: quin ego, cum pro amicitia validissime faverem ei, & me jam ad dolendum præparassem, postquam factum est, obstupui, & mihi visus sum captus esse. Quid alios putas? clamoribus scilicet maximis judices corripuerunt: & ostenderunt, plane esse, quod ferri non posset. Itaque relictus lege Licinia, majore esse periculo videtur. Accessit huc, quod postridie ejus absolutionem in theatrum Curionis Hortensius introiit, puto ut suum gaudium gauderemus. Hic tibi *strepitus, fremitus, clamor tonitruum, & rudentum sibilus.* Hoc

certe inquam absolutus est, (me præsente pronuntiatum est) nec quidem omnibus ordinibus, sed singulis in unoquoque genere sententiis: perperam. Si enim singulis in unoquoque ordine sententiis fuit absolutus, ab omnibus quoque ordinibus fuisse absolutus recte putatur & dicitur. GRÆV. *Sed singulis*) Id est, ut in Senatoria decuria, & inter equites, interque Tribunos ærarii absolventes una sententia vincerent, pluresque essent iis, qui condemnabant. Vereor, ut Manutius ceperit. I. FR. GRON.

Vide modo inquis) Secutus sum libros omnes MSos. Nam vulgati habent *rides? rogo, inquis, &c.* LAMBIN. Verba comminantis & admonentis, ut sibi caveat, ne mendacium subesse deprehendatur. Petronius c. 51. cum nota Schefferi. CORT.

Ad dolendum præparassem) Si condemnatus fuisset. CORRAD.

Relictus lege Licin.) Pro *relictus* al. *relicta*. *Lex* erat *Licinia* de civibus regundis, quam *Licinius* Crassus orator tulit, in qua de judicibus ædilitiis fiebat mentio: quos hic significari, facile adducor ut credam. CONRADUS. *Lege Licinia*) Lex Licinia a M. Crasso, una cum Pompeio secundum Cos. lata in δικαζοντας στεφανους, id est, qui judices corrupissent. Dio lib. XXXIX. Itaque *relictus*, id est, itaque statim iterum delatus, & in reos receptus (hoc vult *eo* relictus, non expunctum esse nomen ejus in albo reorum, post absolutionem de ambitu, sed in eo relictum & servatum) nunc magis laborare, quam prius videtur. *Maiore periculo esse*, pro, in periculo esse majore, IV. Fam. 15. Male Man. I. FR. GRON.

Postridie ejus absolutionem) Sic Vaticani & Peckii excerpta, editioque adeo Victorii (nec non pr. Græv.) nam ceteri tres Pall. hic mihi turbas ac tricas inconcinnant, transpositæ fœdum in modum. Sic, ut notant docti, Cæsar, *postridie ludos*, dixit: vulgo *absolutionis*. GRUMARN.

Theatrum Curionis) De hoc vid. Plin. lib. XXXVI. 15. CORRAD.

Hortensius) Qui pridie pro Messalla causam dixerat & vicerat. IDEM.

Hic tibi strepitus, fremitus, clamor) At ille pastoritia fistula, ut loquitur ad Att. sive sibilo exceptus est, exhilaratus est II. Att. 12. *Gladiatoribus, qua dominus, qua advocati sibilis consciss sunt*. Sed hoc eleganter explicat Cælius versu Pacuvii, quo ille tumultum in navi oborta tempestate descripserat. Plin. IX. epist. 26. *Cum stridunt funes, curvatur arbos, gubernacula gemunt: Rudentes* sunt funes nautici, unde Plauti Comœdia *Rudens*. Proprie sibilant rudentes flatu vehementi ventorum. Male Man. *Tibi* eleganter παρελκει. I. FR. GRON.

Rudentisibilus) Sic mihi legendum videtur. Est autem *Rudentisibilus*, nomen compositum, seu junctum ex *Rudente* & *sibilo*: quo usus est Pacuvius, teste Varrone, libro IV. de lingua Latina. Quod autem Rivius puta-

Hoc magis animadverſum eſt, quod intactus ab ſibilo pervenerat Hortenſius ad ſenectutem. Sed tum ita bene ut in totam vitam quoivis ſatis eſſet, & pœniteret eum jam viciſſe. De rep. quid tibi ſcribam, nihil habeo. Marcelli impetus retinuerunt, non inertia, ſed (ut mihi videbatur) conſilio. De comitiis conſularibus incertiſsima eſt exiſtimatio. Ego incidi in competitorem nobilem, & nobilem agentem. Nam & Octavius, Cn. filius, & C. Hirrus mecum petit. Hoc ideo ſcripſi, quod ſcio, te acriter, propter Hirrum, nuncium noſtrorum comitiorum exſpectaturum. Tu tamen ſimul ac me deſignatum audieris, ut tibi curæ ſit, quod ad pantheras attinet, rogo. Syngraphan Sittianam tibi commendo. Commentarium rerum urbanarum primum dedi L. Caſtrinio Pæto: ſecundum ei, qui has litteras tibi dedit.

EPI-

patavit legendum *Rudentum ſimilis ſibilus*, mera divinatio eſt. LAMBINVS. *Rudentum ſibilis*) Ita Victorius & Vaticanus (nec non Græv. pr.) Lambinus unica voce *rudentiſibilus*, quod non ſatis poterat confodere atque expungere Guilielmius. Rivius olim, *rudentum ſimilis ſibilus* conjecerat, quod explodit Lambinus: vulgo *ſibilus*. GEBHARD. Eſt ſeptenarius Trochaicus integer veteris comici. GRAV.

Sed tum ita, ut in totam vitam cuivis ſatis eſſet, & puniteret eum jam viciſſe) Vulgo poſt *ita*, addunt *bene*; ſed illud expungit Vatic. *viciſſe* quoque editum, cum alii libri melius *vixiſſe*. GEBHARD. Vtrumque male. Nam & *hæc* optimus meus codex agnoſcit, nec poteſt ſine ſenſus detrimento abeſſe: in eo quoque ſcribitur *viciſſe*. Sic omnino ſcribendum. Dolebat enim ſe viciſſe, ſe defendente, Meſſallam fuiſſe abſolutum, eum propterea fecerit exſibilatus. GRAV.

Marcelli impetus) De Galliarum ſucceſſione. CONRAD.

Incidi in competitorem nobilem & nobilem agentem) Nos veterem hanc, & ſinceriorem, ut putamus, lectionem reſtituimus. Is enim nobilem agit, qui cum non ſit, videri vult nobilis. *Agere* enim *aliquem*, eſt perſonam illam imitari, & effingere. VICTOR. Hanc lectionem firmant prim. Græv. & Peck. *Nobilem agens* eſt Octavius: *competitor* vero erat ædilitatis. *Competitorem nobilem & ignobilem egentem*) *Competitorem* ædilitatis, *nobilem* Hirrum: *ignobilem* M. Octavium. Nam Octavii quidam novi & ignobiles habebantur. Sunt tamen qui legant, *ignobilem & nobilem agentem*. CONRAD. *Competitorem nobilem & nobilem agentem*) Ita Vaticanus, Peck. Victor. ac Lambin. Vulgo: *Competitorem nobilem, & ignobilem agentem*. GEBHARD.

Propter Hirrum) Qui tuus in auguratu competitor fuit. CONRAD.

Quod ad pantheras attinet, rogo. Syngraphan Sittianam tibi c.) Peck. excerpta ſic concipiunt, *quod pantheras attinet, Syngraphan*. Vatic. vero, ut & Victorii editio, *attinet rogo Syngraphan Sittianam*: niſi quod etiam hæc *pyngraphan*: in fine epiſtolæ ex excerptis Peck. ac Vaticani, editione Victorii, edidi, *qui has litteras tibi dedit*: vulgo *reddet*. GEBHARD.

Commentarium rerum urban.) Acta urbana: res urbanæ breviter deſcriptæ, vide V. ep. 12. CORT.

L. Caſtronio Pæto) Lib. XIII. ep. 13. CONRAD.

EPI-

EPISTOLA III.

ARGVMENTVM.

Principium epistolæ morale est: significat enim Cælius & suam in scribendo diligentiam, & quo Ciceronis absentis desiderio teneatur. Deinde ad negotia sermonem convertit. Se certiorem Hirro candidatum esse ait: Philotimum absenti Miloni satisfacturum: valde sibi gratum fore, ut eum suis Cicero scriptis ornet.

CŒLIVS CICERONI S.

EST ne? vici? & tibi sæpe, quod negaras discedens curaturum tibi, litteras mitto? est, si quidem perferuntur, quas do. Atque hoc eo diligentius facito, quod cum otiosus sum, plane, ubi delectem otiolum meum, non habeo. Tu cum Romæ eras, hoc mihi certum ac jucundissimum vacanti negotium erat, tecum id otii tempus consumere: idque non mediocriter desidero: ut non modo mihi solus esse, sed Romæ, te profecto, solitudo videatur facta: & qui (quæ mea negligentia est) multos sæpe dies ad te, cum hic eras, non accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior. Maxime vero, ut te dies noctesque quæram, competitor Hirrus curat. Quomodo illum putas auguratus tuum competitorem dolere & dissimulare, me certiorem, quam se, candidatum? de quo, ut, quem optas,

EPISTOLA III.

Est ne? . . . est) Nonne verum est, quod discedens tibi promisi? Nonne vici te, qui negaras? *Est* adserendi vim habet, ut docui ad III. ep. 1. CORT.

Quod negaras discedens curaturum tibi) Sic Vatic. Peck. Græv. prim. ed. Victor. vulgo *tibi* omittitur. GRÆV. *Tibi* addunt optimæ editiones ex melioribus libris, & partim cum *curaturum* conjungunt, ut sit *pro te*, ut sæpe; partim cum *mitto*, ut abundet alterum *tibi*, quomodo *ea* supra VII. ep. 25. CORT.

Hoc mihi certum ac jucundissimum) Forte: *Hoc mihi certissimum ac jucundissimum*. LAMBIN.

Dolere & dissimulare) Forte, *dissimulari*. GVILIELM.

Me certiorem quam se candidatum) Hoc est, omnium opinio est me potius ædilem futurum, quam Hirrum. Hoc enim est *certus competitor*, *certus candidatus*. Cic. ad Attic. *De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur*. Id. ad Q. Fratrem: *Eumque, quod certum consulem cum Domitio numeraveris, nihil a nostra opinione dissentis*. Idem: *Catilina, si judicatum erit merisse non in-*

cere,

Digitized by Google

optas, quam primum nuncium accipias, tua medius fidius magis, quam mea causa cupio. Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam: sed hoc usque eo suave est, quod, si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit: sed tanti? sed mehercule: non multum M. Octavius eorum odia, qui Hirrum premunt, quæ permulta sunt, sublevat. Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet, dedi-

ere, certus erit competitor. Tametsi hic *certus* sit, non qui pro certo designandus sit, sed sine dubio petiturus. BERN. RVTIL.

Nam me) Al. *nam mea*, scilicet bona. CONRAD. *Cum locupletiore*) Quem vincere munificentia non potero, & ob id nullam consequi gloriam. IDEM. *Referam*) In tabulas, vel quasi conferam. IDEM. *Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam*) Lego: *Nam me, si fio, forsitan non locupletior referam*: vel, *non locupletiorem referam*. Venuste, quasi dicas, dubio procul pecuniario mihi damno erit ædilitas, propter scilicet ludorum impendia. BERN. RVTIL. *N. mea s. f. f. cum locupletiore ref.*) Hæc est Victorii lectio (eam etiam præ se fert primus Græevii, nisi quod pro *forsitan* scribat *si forte*,) quam magis ac lubentius amplexus sum, quam Lambinianam illam, *nam mea, si fio, forsitan non locupletiora referam*: quando & Peckio excerpta *cum* non *eo non* agnoscant. Vulgatum est, *nam me, si fio, forsitan non locupletiorem referam*. GEBHARD. *Mea*, sc. bona. Lege omnino: *Non mea: nam, si fio, forsitan*, cetera: hoc est, *Non mea causa* propterea cupio, quia, si fio ædilis, forsitan cum *locupletiore* (alio quodam ædili) *referam*, seu reportabo ædilitatem, qui me muneribus aut vincat, aut nihil mihi remaneat gratiæ: aut me ad multa impendia secum trahat, quod meis rebus non multum proficiet. Ita demum sensus procedit, qui mirum est, ut ab aliis vel lectionibus, vel interpretationibus turbetur. Illud *referam* potest & præsentis temporis esse, propter *forsitan*. CORT.

Forsitan cum locupletiore referam) Domum scilicet de Comitiis. *Cum locupletiore*, cum collega, qui me est opulentior, & sumtum in ludos & spectacula faciendo, me potest superare. I. FR. GRON.

Sed hoc usque eo suave est) Sed Hirrum repulsam pati tantum habet suavitatis, ut per omnem vitam, quoties nobis ridere libebit, causam simus habituri, hujus repulsæ recordationem. IDEM.

Quod si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit) Forte: *Ut, si acciderit, tota vita risus nobis deesse non possit*. LAMBIN.

Sed tanti? sed mehercules: non multum M. Octavius eorum odia) Sic Manutius legit & distinguit. Gebhardus vero: *Sed tanti, mehercule, non multum M. Octavius*. Græevii vetus liber: *Sed tanti; sed mehercule non multum, M. Octavius eorum odia*. Lambinus legendum conjicit: *Est tanti; sed mehercule non multum M. Octavius*. Sed optime Rob. Stephani editio: *Sed tanti? sed est mehercule. Nec multum M. Octavius*. Cœlius scribit quasi Cicero sibi objiceret, tanti ne putas hanc rem? cui respondet Cœlius: utique tanti eam duco. GRAV. *Octavius non multum sublevat*) Id est, non leviora in sese reddit, & habet odia eorum, quæ Hirrum premunt, i. e. ea, quæ in Hirro oderunt & propter quæ minus ei favent: ut non multo majorem fiduciam in his comitiis habeant. Male Manut. qui ait Latini sermonis rationem requirere *Qui*. I. FR. GRON.

Quæ permulta sunt) Legendum fortasse est, *qui permulti sunt*. LAMBIN.

Sublevat) Quod ignobilis sit, cui propterea Hirrus præponi deberet: sed id odia in Hirrum non minuit. CONRAD.

Liberti) Tui. IDEM. *Philotimi lib.*

Cice-

Digitized by Google

dedimus operam, ut & Philotimus quam honestissime Miloni absenti, ejusque necessariis satisfaceret, & secundum ejus fidem & sedulitatem existimatio tua conservaretur. Illud nunc a te peto, si eris (ut spero) otiosus, aliquod ad nos, ut intelligamus nos tibi curæ esse, συνταγμα conscribas. Qui tibi istuc, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquid ex tam multis tuis monumentis exstare, quod nostræ amicitiæ memoriam posteris quoque prodat. Cujusmodi velim, puto, quæris. Tu citius, qui omnem nosti disciplinam, quod maxime conveniat, excogitabis. Genere tamen, quod & ad nos pertineat, & διδασκαλιαν quamdam, ut versetur inter manus, habeat. Vale.

EPISTOLA IV.

ARGVMENTVM.

Varium est, si spectentur sententiæ, hujus epistolæ argumentum: si genus, totum negotiale: nam de Messalla damnato, quem ante scripserat absolutum, de C. Marcello consule designato, M. Claudio absoluto, Dolabella XV. *viro creato, Lentulo repulso, condemnato Servio tribuno pleb. designato, Curione ejus locum petente, Cælius significat: adjun-*

Ciceronis vel Terentiæ libertus, subornatus ut damnati Milonis bona publicata emeret, restituenda Miloni. Vide ad Att. V. 8. CELLAR.

Miloni absenti) Massiliæ exsulanti. CONRAD.

Satisfaceret) In ejus bonis, in quibus Philotimus ipse est, tuo, & C. Duronii consilio, ut ea facilius conserventur. IDEM.

Secundum ejus fidem) Quam tibi dedit, se, invito Milone, in ejus bonis non fore. IDEM. *Secundum fidem & sedulitatem ejus*) Et primum tua existimatio & fama, dein Philotimi fides, & diligentia salva & inviolata esset. Lib. V. Attic. ep. 5. *Ut & tu non videreris hominem amicissimum in sua calamitate premere & libertus tuus jecisse, quod ex officio debebat.* Io. FR. GRON.

Æstimatio tua conservaretur) Al. *existimatio*, quæ agebatur, si Philotimus in his bonis, invito Milone, perseveraret: cum prætertim id Milo quereretur. CONRAD.

Tu citius, qui omnem nosti disciplinam) Vulgo, *tu aptius*; sed nostrum accepimus ex Peck Vatic. editione Victorii (quibus consentit pr. Grav.) statim post ex editione Vict. & Peck. edidi *excogitabis*. *Genere tamen*: cum vulgetur alias, *excogitabis*: *ex eo tamen genere*; sicut & superius ex iisdem repoui, *posteris quoque prodat*: *cujusmodi velim*: melius quam vulgo, *prodet velim*: *cujusmodi, puto, quæris*. GRERARD.

Epi-

adjungit de comitiis & prætoriis, & ſuis ædilitiis: quid actum ſit in ſenatu, quem in Cæſarem Pompeius animum oſtenderit: claudit epiſtolam commendatione rerum ſuarum.

M. CŒLIVS M. CICERONI S. D.

INvideo tibi: tam multa quotidie, quæ mirere, iſtoc perferuntur. Primum illud, abſolutum Meſſallam, deinde eumdem condemnatum: C. Marcellum conſulem factum: M. Claudium a repulſa poſtulatum a Gallis duobus: P. Dolabellam quindecimvirum factum. Hoc tibi non invideo, caruiſſe te pulcherrimo ſpectaculo, & Lentuli Cruris repulſi vultum non vidiſſe. At qua ſpe, quam certa opinione

EPISTOLA IV.

INvideo tibi) Hæc epiſtola in antiquioribus libris legitur in Nono. NIC. SCHLS. Puta voluptatem illam, quam capis ex cognitione tam multarum rerum mirabilium. Plin. II. epiſt. 10. Ovid. II. Faſt. v. 591. Seneca de morte Claud. c. 12. Et familiare hujuſmodi principium epiſtolæ eſt, quale Plin. II. ep. 2. init. *Iraſcor: nec liquet mihi an debeam; ſed irſcor*. CORT.

Iſthoc perferuntur) In Ciliciam. CORRAD.

Abſolutum Meſſallam) Ambitus. IDEM.

Conſulem factum) Cum L. Paullo. IDEM.

M Claudium) *M. Calidium* legerem, ex epiſt. 9. hujus lib. quæ hanc ſequi debuit. Et ſane M. Calidius cum Q. Gallio inimicitias geſſit, ut a duobus Galliis M. & Q. Calidium acceſatum intelligamus. Ne plures conjecturas perſequar. IDEM. Hanc conjecturam pluribus firmat Pighius ad annum V. C. DCCIII. qui conſulatur. GRÆV.

A repulſa) Poſt conſulatus repulſam. IDEM.

Poſtulatum a Galliis duobus) Sic legendum *a Galliis duobus*, inquam, quod eo adſeripſi, quod olim operarum culpa editum eſt *a Galliis duabus*; ſignificantur enim M. & Q. Gallii. LAMBIN. *A repulſa poſtulatum a Gallis duobus*) Ita Victorius edidit, quem in hac editione (quandoquidem tempus præciſum, accurate MSos conſulendi) totum ſequi imbibimus. Lambinus tamen, *a Galliis duobus*; ſed *Gallis* habent quoque duo Guilielmii libri. Edebatur alias, *a repulſa condemnatum a Galliis duabus*. GERHARD.

Quindecimvirum factum) Sacrorum curandorum, quibus mandata erat cuſtodia librorum Sibyllinorum. GRÆV.

Lentuli Suræ repulſi vultum non vidiſſe) Sic omnes impreſſi codices. Antiqui quos vidimus, *Cruris*. Puto eum Cœlius ſciret Lentulum illum, qui Catilinæ conjurationis ſocius ſupplicio affectus eſt, *Suram* eſſe vocatum: cujus cognominis originem, & cauſam Plutarch. in Ciceronis vita explicat, Lentulum alium, ut ad hujus cognomen alluderet, jocoſe *Crurem* appellaſſe, quem irridere vellet, ut omnes ejus familiæ ab ea corporis parte cognomen acciperent. Sed hæc conjectura eſt: vox certe illa *Cruris* cum in antiquis exemplaribus ſit, non debuit a nobis relinqui & negligi. De re tam parva, cum alibi nulla mentio fiat, relinquitur unicuique liberum ſuum judicium. Quod autem nonnulli *Spintheris* legunt, novum eſt, & ut omnes nunc vident, longe ab antiquorum codicum fide. Quare melius operam poni credimus in vetere lectione confirmanda. VICTOR. *Suræ*)

Digitized by Google

nione descenderat? quam ipso diffidente Dolabella? &, hercules, nisi nostri equites acutius vidissent, pæne concedente adversario superasset. Illud te non arbitror miratum, Servium designatum tribunum pleb. condemnatum, cujus locum C. Curio petiit: sane, quam incutit multis, qui eum, facilitatemque ejus non norunt, magnum metum. Sed, ut spero & volo, &, ut se fert ipse, bonos & senatum malet: totus, ut nunc est, hoc scaturit. Hujus autem voluntatis initium & causa est, quod eum non mediocriter Cæsar, qui solet infirmorum hominum amicitias sibi qualibet impensa

Suræ) Al. *Cruris*: ut jocetur in *Sura*, & *Crure* Cœlius. Legitur etiam *oculis*. GERRARD. *Lentuli Cruris repulsi vultum non vidisse.*) Ita Vaticani & Peckio excerpta: nec secus Victorii editio: vulgo *Lentuli Suræ*: duo Guilielm. libri *a curis*: unde ille facit *a curiis*: quia curiata erant comitia. GERHARD. Medicæi, Vatic. & Peck. libri lectionem etiam confirmat meus primus. Ludit autem in voce *Cruris* & *Suræ*; sic & *Sulla* & *Cruscellus*. Est enim a *fura Sulla*, non a Sibylla, ut a *rarus rallus*, ut Gronovius olim me docuit. GRÆV.

Quam certa opinione descenderat) Nimirum in Campum Martium ad comitia. Suet. Iul. XIII. *Cum mane ad comitia descenderet, prædixisse matri osculanti fertur.* Sic *descendere* simpliciter sæpe apud Ciceronem est in campum, in forum ire, prodire. In Verrin. sec. *Postridie mane descendit, Agathonum ad se vocat.* Et Philip. II. *Holie non descendit Antonius.* Inferius epistola 8. hujus libri: *Itaque sine ullo subscriptore descendit, & Tuccium reum fecit.* Multi proceres habitabant in collibus: inde istud loquendi genus ortum est. GRÆV.

Nisi nostri equites acutius vidissent) Cuncti antea impressi quoque codices *equites* habebant: Medicæus codex & ipse eo loco perturbatus. VICTOR. *Acut. vidis.* sollicitius curassent, cavissent: quæ notiones verbo supra pluribus adsertæ sunt. CORT.

Vt se fert ipse) Forte scribendum, *ut præ se fert ipse*, aut *ut fert ipse*. GRÆV.

Totus, ut nunc est, hoc scaturit) Sic restitui, cum & veritas hanc scripturam postularet, & liber unus manuscriptus me admonuisset, in quo scriptum est *sentirit*: pro eo quod est in vulgatis *scaturit*. *Senaturit* autem ita dictum est ut *Sullaturit*. LAMBIN. *Totus, ut nunc est, hoc scaturit*) Ita Victorius (& primus Græv.) Lambinus tamen, *hic senaturit* nescio qua fiducia: videatur tamen Turnebus lib. XIII. cap. 20. Adverss. vulgo *hic* pro *hoc*. GERHARD. *Totus, ut nunc est, hoc scaturit*) Hoc effundit, ebullit, fervide jactat, ut fons aquas ejaculatur. Etsi belle Lambinus, *hic senaturit*. I. FR. GRON.

Hujus voluntatis initium & causa est) Ita scripsi: nam Peckio excerpta ignorant *eo autem* post provocabulum *hujus*: deinde Victor. quoque editio *inest*, præfert vulgato *est*. GERHARD. Sed ego refcribo ex meo primo & vulgatis, *hujus autem voluntatis initium & causa est*. Mox idem codex, *infirmorum hominum amicitias*; quod non improbem. Per *infirmos* videtur intelligere alieno ære obrutos, propter debita & angustias rei familiaris miseros & corruptibiles. Cæsaris enim castra erant portus perditorum hominum, qui cum timore ac mala spe vivebant, ut alibi loquitur Cic. His paullo post opponit *valentes*. GRÆV.

Infirmorum hominum amicitias) Nulli pecuniæ parcere, etiam in humilibus promerendis, quibus tamen aliquis aditus ad potentes esset. Suet. Iul. c. 27. I. FR. GRON.

Vide-

Digitized by Google

pensa adjungere, valde contemsit. Qua in re mihi videtur illud perquam venuste cecidisse, quod a reliquis quoque usque eo est animadversum, ut Curio, qui nihil consilio facit, ratione & insidiis usus videretur in evitandis consiliis, qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum: Lælios, & Antonios, & id genus valentes dico. Has ego tibi litteras eo majore misi intervallo, quod comitiorum dilationes occupatiorem me habebant, & exspectare in dies exitum cogebant, ut, confectis omnibus, te facerem certiorem. Ad Kalendas Sextiles usque exspectavi. Prætoriis moræ quædam inciderunt. Mea porro comitia, quem eventum sint habitura, nescio: opinionem quidem, quod ad Hirrum attinet, incredibilem, ædilium pleb. comitiis nacta sunt. Nam M. Cœlium Vinicianum mentio illa fatua, quam deriseramus

Videtur illud venuste cecid.) Curionem se primo Cæsaris amicum ostendisse. CORRAD.

Consilio) Quo se Cæsaris amicum præ se tulit, ne Lælium, & M. Antonium adversarios haberet. CORRAD.

Ratione, & insidiis usus videretur) Nulla in re discrepat a vulgata lectione scriptura, quæ in Mediceo est: quare etsi quædam dura sunt, nihil ausim immutare. VICTOR.

In evitandis iis consiliis) Sic Peck. & Victor. ed. sed rectius meus primus omittit *iis*, quod videtur natum esse ex ultima syllaba præcedentis vocabuli. Temerarii vero sunt, qui ex conjectura Manutii receperunt, *in evitandis eorum consiliis*. GRAEV. Vt *petierem* supra ep. 3. pro *petitione* Cœlius dixit: ita contra hoc loco *consilia* pro hominibus consilia agitantibus posuisse videtur. Ovid. III. Fast. v. 275. Auson. Periocha Iliad. XXI. adde Sall. Cat. c. 14. Manutius *iis* accipit pro *eorum*: non male, si consideraveris ad V. ep. 20. scripta. Restabat Bengelio addendum *eorum* esse omissum, de quo dixi III. ep. 2. V. ep. 1. & alibi CORT.

Lælios & Antonios) Medicæus item *Lælios* nulla varietate: nam locus in epistola Metelli, ubi antea *Lælium* legebatur, nunc *Lollium* a nobis ope Medicæi codicis castigatus est: cui si fidem habuimus, quod *Lollium* habuit, ubi ceteri omnes *Lælium*, non possumus nunc facile eidem non credere, quod *Lælios* cum omnibus aliis & impressis & manuscriptis habet. Nam conjectura illa levis est, quod *Lollios* legendum sit, quia illi Cæsaris amici in civili dissensione fuerunt: tunc enim Pompeianus erat Curio, & sententias illas in Rep. defendebat, quæ Cæsari adversarentur, quod ab omnibus historicis traditur. Repente autem ille totus mutatus est, quemadmodum etiam Cœlius ostendit, cum inquit: *Quod tibi supra scripsi, Curionem frigere, jam calet: nam frequentissime concrepitur: levissime enim qui de intercalando non obtinuerit, transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit.* VICTOR. *Lælios & Antonios*) Legendum *Lollios*, ut emendavit Manutius: itaque olim excudi jusseram. Nam libri fere omnes & vulgati, & MSi habent *Lælios*, quod Victorius tamen retinet. LAMBIN.

Ædil. pl. comitiis) In quibus Vicinianus Ædilis pleb. esse non potuit. CORRAD.

Vicinianum) Al. *Vincinianus*, ut vocat Hirtius. IDEM. *Nam M. C. Vinicianum*, &c.) Secutus sum nunc libros manuscriptos, eos qui habent *Vinicianum*,

mus olim, & promulgatio de dictatore subito dejecit, & dejectum magno clamore insecuta est. Inde Hirrum cuncti, an non faciendum, flagitare. Spero, te celeriter & de nobis, quod speraſti, & de illo, quod vix sperare ausus es, auditurum. De republ. jam novi quidquam exspectare, desieramus. Sed

num, quod hæc scriptura sit veræ & rectæ proxima, *Vinicianum*. Id quod nuper intellexi ex nummo argenteo, quem mihi indicavit Clemens Teveninus, homo Romanæ antiquitatis studioſiſſimus ac peritiſſimus; cujus nummi pars altera Victoriæ alatæ effigiem præ se ferebat, coronam manu tenentis. Inscriptio autem erat, *L. Vinici*: id est, L. Vinicius, seu potius, L. Vinicianus: in altera parte effigies erat Concordiæ. Hoc igitur ex illo nummo & cognovi, & cognoscere licere dico, Vinicios fuisse Romæ, non Vicinios: & hic legendum esse *Viniciæum*, non *Vicinianum*, neque *Licinianum*. LAMB. *Vinicianum* est apud Hirtium in vetustiſſimo apud me libro, ut sit Vinicius adoptatus a Cœlio, quomodo hic legendum arbitror. Vinicia autem gens frequens est in *L. Vinicii* denariis cusis sub Augusto. Aliud autem agebat Manutius cum scripsit se vidisse apud me nummum argenteum, in quo esset Cœlii hujus Viniciani mentio: extat enim apud me non Cœlii, sed CRASSI. IVNIANI denarius, cujus ego auctoritatem secutus, locum Ciceronis restitui in epist. 8. lib. III. ad Q. Fratrem. VRSINVS. *M. Cœlium Vicinianum*) Ita edidit Victorius, cui plane accedunt Peckio excerpta, & alter Guilielmii liber; in quo *Vicinianum*. Lambinus propugnat *Vinicianum*, ut & Vrsinus noster in *Licinia*; ubi invehitur in Manutium reponentem *Licinianum*: consulatur: nos & libri isti unica litterra a vulgata lectione alieni sumus. *Ticinianum* enim prius legebatur. GEBHARDVS. Peccatur hic trajectione syllabæ; & nummi & antiqua monumenta ostendunt legendum esse, *Vinicianum*, quamvis & Grævii liber præ se ferat, *Viciniæum*. GRAV.

Mentio illa fictæ) In Tribunatu. Nam Trib. pleb. auctore Dione, prædicabant, necesse esse Pompeium dictatorem dici. COBB.

Quam desideramus olim) Meus prim. *quam desideramus olim*: quæ possit esse vera scriptura. Sed quis in tantis tenebris ausit præstare? GRAV.

Promulgatio de dictatore) Odium ex ea promulgatione natum. COBB.

Dejecit) Ab ædilitate. IDEM.

Magno clamore insecuta est). Hypallage est, sed durior, quam illa: *Sitis debilitat*: vide I. ep. 6. Ita autem exponе: *per promulgationem* dejectus est, & dejectum homines magno clamore exceperunt. Adde Sall. Iug. c. 5. ubi vide. CVRT.

Inde Hirrum cuncti jam ad non faciendum flagitare) Cum Vicinianus repulsam tulisset, cum quo Hirrus fortasse senserat. IDEM. *Cuncti jam*) Sic reperi scriptum in duobus cod. Memmianis: ut non dubitem de veritate hujus scripturæ, quamvis aliter ediderit Victorius. LAMBIN. *Inde Hirr. c. an non fac. flag.*) Lambinus in duobus se Memmianis reperisse testatur, *cuncti jam ad non faciendum flag.* Nos Victorianam lectionem retinuimus, a Vaticano quoque exhibitam; eo magis, quod exiguiſſima mutatione a vulgata distet: nam pro *jam* regeſſimus *an*. GEBHARDVS. Non sollicitanda fuit veterum editionum scriptura: *Inde Hirrum cuncti non faciendum flagitare*. Omnes cœperunt flagitare Hirrum non faciendum sc. ædilem. GRAV. *Hirrum cuncti jam non faciendum flagitare*) Hoc velut præjudicium de Hirro fuit, qui & ipse auctor Dictatoris creandi fuerat. Non faciendum, sc. Ædilem Cirulem, in quo erat eadem culpa, quæ in Viniciano. Io. FR. GRON.

De nobis quod speraſti) Nos ædiles futuros. COBB.

Vix sperare) Hirrum repulsam laturum. ID.

Ad

Sed cum ſenatus habitus eſſet ad Apollinis a. d. XI. Kalend. Sext. & referretur de ſtipendio Cn. Pompeii, mentio facta eſt de legione ea, quam expenſam tulit C. Cæſari Pompeius, quo numero eſſet, quo appeteretur: cum ex Gallia coactus eſſet dicere Pompeius, ſe legionem abducturum, ſed non ſtatim ſub mentionem, & convicium obtreſtatorum. Inde interrogatus de ſucceſsione C. Cæſaris: de qua, hoc eſt, de provinciis, placitum eſt, ut quam primum ad urbem reverteretur Cn. Pompeius: ut coram eo de ſucceſsione provinciarum ageretur. Nam Ariminum ad exercitum Pompeius erat iturus: & ſtatim iit, puto idib. Sextil. de ea re factum iri: profecto aut tranſigeretur aliquid, aut turpiter intercederetur. Nam in diſputando conjecit illam vocem Cn. Pompeius, Omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe. Ego tamen ſic nihil exſpecto, quomodo

Ad Apollinis) Sc. ædem. antiqua locutio de Græcis ducta fontibus, lib. XIV. ep. 2. GRÆV.

Quam expenſam tulit C. Cæſari) Quam de ſuis legionibus ei dedit. ID.

Quo numero eſſet, quo appeteretur) *Numero*, ſuo, an Cæſaris: vel legionum, quæ a numero appellabantur. Pompeius legionem primam, quam ad Cæſarem miſerat, conſectam ex delectu provinciæ, Cæſari eam tamquam ex ſuo numero dederat. CORRADUS. *Appeteretur* &c.) Videtur legendum: *Cum appareret eam eſſe in Gallia, coactus eſt dicere Pompeius, ſe*, &c. IDEM. *Quo appellaretur*) Locus corruptus, ut & multi ſunt alii in hoc libro. Libri vulg. habent *quo appeteretur*. Quidam legunt *quo appellaretur*. A numero enim appellabantur legiones: legio prima, ſecunda, tertia, &c. Alii volunt legi, *quando repeteretur*. Princeps libri manuſcr. habent: *Cum Pompeius eſſet in Gallia, coactus eſt dicere, Pompeium*, &c. meo judicio mendoſe. Quidam pro *coactus*, legunt *coactus*. LAMBIN. *Quo appeteretur*) Sic edidit Victorius, & ipſi quoque retinuimus (adſtipulatur primus Græevii). Lambinus vero *quo appellaretur*: quia legiones a numero appellabantur; legio prima, ſecunda, tertia. Alii volunt legi, *quando repeteretur*. Guielmius duplicem ſuam conjecturam adnotavit, vel *quo adpeteretur*, vel *quo abduceretur*: ſed non video, cur vulgata præ illis omnibus locum habere non poſſit. GRONOVIUS. Senſus autem eſt, quot numero milites in illa legione ſint, & quam ob cauſam fuerit eo miſſa, & a Cæſare petita, aut, quo fuerit ablegata. Fecerat enim hoc Pompeius inconſulto ſenatu. *Cum ex Gallia coactus eſſet dicere Pompeius ſe legionem abducturum*) Prim. meus, *eam Pompeius eſſe in Gallia coactus eſt dicere Pompeius ſe legionem adducturum*. Cœlium ſcripſiſſe puto, *eam eſſe in Gallia coactus eſt dicere Pompeius: & ſe legionem adducturum*. GRÆV. *Quo appeteretur*) Fort. *quando repeteretur*, quando veller eam revocare, ac recipere a Cæſare. I. FR. GRONOV.

Hoc eſt, de provinciis) Hoc totum alienum puto, & idcirco delendum. LAMB.

Factum iri.) Vſitatius erat *actum iri*: ſed Cœlianum eſt. LALL.

Profecto aut tranſigeretur aliquid aut intercederetur) Sic Vatic. GRÆV. prim. Victor. ed. vulgo: *Profecto aut tranſigetur aliquid, aut intercederetur*. GRÆV.

Conjecit illam vocem) hoc eſt, inter alia hæc dixit. Sall. Iug. c. 11. Tacit. III. An. c. 66. CORT.

Omnes oportere ſenatus dicto audientes eſſe)

do Paullum consulem designatum primum sententiam dicentem. Sæpius te admoneo de syngrapha Sittiana: cupio enim te intelligere, eam rem ad me valde pertinere. Item de Pantheris, ut Cybiratas arcessas, curesque, ut mi vehantur. Præterea nunciatum nobis, & pro certo jam habetur, regem Alexandrinum mortuum: quid mihi suadeas, quomodo regnum illud se habeat, quis procuret, diligenter mihi perscribas. Kalendis Sextil.

EPISTOLA V.

ARGVMENTVM.

Prior epistolæ pars moralis est, quia profectum a benevolentia metum Cœlii significat, ne cum Parthorum copiis congressus Ciceronis exercitus profligetur: posterior, quia de successione provinciarum agit, negotialis. Hæc epistola, quo die scripta sit, non apparet: sed videtur superiorem proximam paucis diebus consecuta: nam, neque iteravit Cœlius de pantheris, quia scilicet paullo ante scripserat; neque Curionem designatum esse tribunum pl. significat, quem in proxima dixit petere: quoque magis moveor, huic, & supe-

esse) Antiqua exemplaria *Senatui* dandi casu habent, quemadmodum etiam illum locum in hujus item epistola: *Vtrum C. Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere non paterentur*. M. item Varro sic loquitur de Re Rustica: *Facilius enim his, quam minoribus natu, dicto sunt audientes*. Cicero in VII. Philippica: *Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed ut conditiones ferret*. VICTOR. Adde I. Fr. Gronovii, viri omni præconio majoris, observata ad Liv. Lib. XXIX. c. 20. VERBVRG.

Paullum Consulem) L. Æmilium Paullum. CORRAD. *Design. primum sent*: primo loco, quod erat coss. designatorum, ut doceo ad Crispi Cat. c. 50. COAT.

Sententiam dicentem) Quippe, qui sileret, jam tum fortasse Cæsari conciliatus. CORR.

Curesque ut mihi vehantur) Qui? Cybiratæ, an Pantheræ? Nugæ. Primus meus, *ut mihi vexantur*, leg. *ut mihi venentur*, nimirum pantheras. GRÆVIVS. *Curesque ut mi vehantur*) Sic Naugeriana, & Victoriana, quamr ecte fecit Gebhardus, cum fuit sequutus, relicto, & Lambino, qui addit *mihi ut vehantur*, & aliis, qui *ut mihi vehantur*. Opinor autem prius illud ortum esse ex vera, & vetere scriptura *curesque ut inveniantur*, hoc est, indagentur & vestigentur ad capiendum. Ad quod verbum videtur respexisse in respondendo Tullius lib. II. Epist. 11. dum scribit, *sed mira paucitas est*. IAC. GRON.

Quid mihi suadeas) Regis, ut suspicari possumus, creditori. CORR.

Epi-

Digitized by Google

superiori Cicero una respondet epistola, quæ decima est lib. II.

CŒLIVS CICERONI S.

QVa tu cura sis, quod ad pacem provinciæ tuæ finitimarumque regionum attinet, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo. Nam si hoc moderari possemus, ut pro viribus copiarum tuarum belli quoque exsisteret magnitudo, &, quantum gloriæ triumphoque opus esset, adsequeremur, periculosamque & gravem illam dimicationem evitaremus, nihil tam esset optandum. Nunc si Parthus movet aliquid, scio non mediocrem fore contentionem: tuus porro exercitus vix unum saltum tueri potest. Hanc autem nemo ducit rationem: sed omnia desiderantur ab eo (tamquam nihil denegatum sit ei, quo minus, quam paratissimus esset) qui publico negotio præpositus est. Accedit huc, quod successionem futuram propter Galliarum controversiam non video. Tametsi hac de re puto, te constitutum, quid facturus esses, habere: tamen, quo maturius constitueres, cum hunc eventum providebam, visum est ut te facerem certiorem. Nosti enim hæc tralatitia: de Galliis constituetur: erit, qui intercedat: deinde alius exsistet, qui,

EPISTOLA V.

NAm *si hoc more moderari possemus*) Ita olim in omnibus impressis, nec non etiam manuscriptis codicibus legebatur: ipse conjectura ductus emendavi, *si hoc moderari possemus*: supervacuamque existimavi totam vocem *more*, & ex primis syllabis consequentis dictionis negligentia librarii conflatam, quemadmodum antea arbitratus sum in vetere illa scriptura *in animo magistratu* a librario peccatum esse, & *inani magistratu* legi oportere. Nonnulla sunt hujuscemodi menda in priscis exemplaribus, quæ inde in libros excusos fluxerant: eorum autem partim sublata sunt, partim adhuc manent. In Mediceo sic locus ille legitur in epistola ad Cornificium: *Primum in spem libem libertatis ingressus sum*. Id tamen erratum facile cognitum, VICTOR. *Hoc more*) Alii legunt, *hoc modo*. CONRAD. *Si hoc moderari possemus*) Prim. Græv. & tres Guilielmii, *si hoc more moderari possemus*: hoc est, si possumus hoc suadere Senatui, ut id decerneret. Res ita tractare, diripere. Sall. II. de Rep. Ord. & sic B. Cat. c. 51. *moderari* pro imperare, ut & alibi, posuit: est enim proprie *modum imponere*. CORT.

Ab eo qui publico negotio præpositus est) Imperatore, aut Proconsule. GRÆV.

Galliarum controversiam) *De Galliis*, & de successione in ista provincia. Sic II. ep. 16. *querela temporum*; *lex ambitus*, *Repetundarum* & similes Genitivi plures eamdem vim exprimunt. CORTIVS.

Visum est ut te facerem certiorem) Forte: *Visum est te facere certiorem*. LAMBIN.

qui, nisi libere liceat de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediat: sic multum ac diu ludetur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. Si quid novi de repub. quod tibi scriberem, haberem, usus essem mea consuetudine, ut diligenter, & quid actum esset, & quid ex eo futurum sperarem, perscriberem. Sane tamquam in quodam incili jam omnia adhæserunt. Marcellus idem illud

Qui nisi libere) Si Cæsari relinquentur Galliæ, nec in alias provincias succesſorem destinari, nec de iis decerni sinet. Io. Fr. Gron.

Reliquas impediat) Res, succeſſionem reliquarum, ea figura, qua Cicero II. ep. 8. *provinciam prorogare*, & Livius *confecta provincia*, quem alibi laudavimus. Cort.

Sane tamquam vi quadam in Cilicia omnia adhæserunt) Nos hunc locum valde corruptum invenimus in antiquis exemplaribus: vulgati etiam codices diversas inter se, & parum firmas lectiones habent: eam igitur sumus secuti, quam probabiliorem duximus, etsi nulli satis confidimus. Cum tamen necesse esset unam aliquam ex illis omnino capere (nec enim meliorem ipsi aut invenimus, aut excogitavimus) minus depravatam (nisi fallor) elegimus. Sic autem habent antiquiores codices: *Sane tamquam in quodam in Cilicia omnia adhæserunt*. Quæ profecto verba non parum perversa & inquinata sunt. Nos ea hic posuimus, ut omnes hunc locum suspectum habeant, & ut ingeniosiores videant attente, possint ne meliorem ex his vestigiis lectionem elicere, aut comminisci. Victor. *Tanqu. in quod. filice jam omn.*) Quid de hoc loco sentiremus, olim planum fecimus, & quam ad illum restituendum opem dare potuimus, tunc præbuimus. Non possumus in tantis angustiis temporis tantisque tenebris aliquid lucis videre. Quod de eo etiam loco dicimus, qui hunc sequitur: ille enim quoque, ut olim docuimus, minoribus maculis inquinatus est. Id. in Poster. *Tamquam in quodam incili jam omn.*) Sic puto legendum ex antiquæ scripturæ vestigiis: quod & Manutio jam olim ante venit in mentem. Sunt autem *incilia* (ut docet Festus) *fossæ, quæ in viis fiunt ad deducendam aquam, sive derivationes de rivo communi factæ*. Ulpianus lib. XLIII. D. tit. de aqua quotid. & æst. cap. 1. *Caput* (inquit) *aquæ illud est, unde aqua nascitur; si ex fonte nascitur, ipse fons: si ex flumine, vel lacu, prima incilia, vel principia fossarum, quibus aquæ*, &c. Turneb. tamen lib. XII. Adversar. cap. 17. legit *in quodam cilicio*, &c. fortasse melius & verius. Lamb. *In quod. filice*) Pantagathus ex antiquis libris: *Sane tamquam in quodam vecta lintre omnia adhæserunt*. Vrsin. *Sane tamquam in quodam filice jam omnia adhæserunt*) Retinuimus vulgatam lectionem, cum Victorio, & Vaticani excerptis. Antiquiores codices, adnotante Victorio habent: *Sane tamquam in quodam in Cilicia omnia adhæserunt*. Libri autem Guilielmii duo *in Cilicia*: unus quidem *in Cilia*; malebat ipse *in quadam filice*. Turnebus tamen lib. XII. cap. 17. ex vestigiis v. c. hæsitans expediebat, *in quodam cilicio*: quod per *cilicium & coactilia* aliquando liquores transmittuntur, ut in iis ramenta auri adhærescant aqua transfusa. Paulus Manutius, quod probabat Lambinus, *in quodam incili jam omnia adh.* utramque tamen conjecturam ingeniosam quidem, sed fortasse coactiorem, & alieniorem affirmat Andreas Schottus, mavultque ex antiquæ scripturæ vestigiis codic. Maff. *in quodam victilice omn. adh. in quodam fictili ea omnia adhæserunt*: quod fictilia vasa odorem semel imbuta retinent. Amicus porro ejus ἀδηλος quidam volebat, *tamquam in quodam justitio* vel *interstitio*. At iterum hoc ei placebat, *tamquam in quodam vitiligio*, cujus conjecturæ rationes apud ipsum videantur lib. II. cap.

Digitized by Google

Ind de provinciis urget, neque adhuc frequentem ſenatum efficere potuit. Quod ſi anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introivit: quam facile nunc ſit omnia

cap. 21. Nodor. Denique divinabat, *fictili lucra omnia adhæſerunt*: qua forma ac fictione proxima epiſtola dixiſſe videatur: *Hic nos omnes abſolvimus, & Herculea, confecta omnia fœda & inhoneſta ſunt*. Quæ, ut ipſius pace dicam, omnia coactiora & alieniora hoc loco videntur: quamquam illius conatus litteras juvandi laude ſua non fraudandi ſunt. Pantagathi conjectura non prætereunda eſt: *Sane tamquam in quodam vecta lintre omnia adhæſerunt*. eſt tamen talis, qualia omnia ipſius: hoc eſt, parum veriſimilis, licet alias argute. GRON. Manutii emendationem probat etiam Salmaſius in Solinianis exercitationibus; & cum a ſcriptura vetuſtiſſimorum librorum propius abſit quam aliorum, licet non ineptæ ſint (nam & meus primus habet *tamquam in quodam incilicia*,) non potui eam non probare. Verum quidem eſt, aqua non hæret in incilibus, ſed per illa derivatur aut in flumina, aut lacus, aut e fluminibus & lacubus in agros. Homines tamen & jumenta & currus hærent, ſi in *incilia* in viis facta inciderint. Sicut & hodie foſſæ fodiuntur nec admodum latæ, nec admodum profundæ a colonis ad impediendum iter ac tranſitum hominum juxta ac jumentorum per ſuos agros. Feſtus: *Inciles foſſæ, quæ in viis fiunt ad deducendam aquam*. Apul. Metamorph. lib. IX. *Via lacunoſis incilibus voraginoſa*. In tali via neceſſe eſt ſæpe *herere* currus, jumenta, homines, cum *incilia* in iis ſunt paullo profundiora. GRÆV. *Sane tamquam in quodam incili omnia adhæſerunt*) Omnia ſtupent ac ceſſant, ut aqua quæ non currit obturato incili. Cato de R. R. 155. *Per hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte foſſas inciles puras habere oportet*. Mox: *Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis ſarculis exire oportet, incilia aperire*. Columella VIII. 9. *Ut a ſuperiore parte, ſi olla in clivo ſit, incilia exciteatur*. Huc pertinet proverbium a clepſydra vel incili petitum: *Aqua hæret*. Cic. III. ad Q. ep. 8. *In hac cauſa mihi aqua heret*, id eſt, ceſſat conſilium, neſcio quid agere debeam. III. Offic. extremo. I. F. GRON.

Frequentem ſenatum efficere) Frequentis ſenatus, hoc eſt, plurium ſenatorum *ſententiam* efficere non potuit. Manutius autem intelligit, *Marcellum non potuiſſe frequentare ſenatum*: quod vix credibile eſt: niſi ita capias, quod numerum SC. faciendo neceſſarium efficere nequiverit: quomodo tamen ad *ſententias*, ut dixi, potius, quam ad numerum convenientium reſpiciendum eſſe apparet: pro Manutio tamen facere videtur ep. 9. CORT.

Quod ſi anno præterito) Finito. CORT. *Curio Trib. pleb.*) Deſignatus. ID.

Hoc ſi anno præterito Curio Tribunus, & eadem actio de provinciis introibit) Hæc eſt lectio vetuſtiorum editorum, niſi quod addant, *quod*, id non agnoſcente meo primo. Male recentiores *introibit* mutarunt ex corruptis libris in *introivit*, quod vitium quam frequens ſit in libris & lapidibus nemo niſi hoſpes in litteris ignorat. Ordo verborum hic eſt: *Si hoc anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introibit*, in ſcenam quaſi Romanæ reipublicæ, hoc eſt, ſi poſt hunc annum, vel præterierit, Curio erit tribunus, & denuo hoc negotium de provinciis agitabitur, quam facile tunc poſſint omnia impediri non ignoras. Sed in ſequentibus pro *nunc* legendum *tunc*. GRÆV. *Hoc ſi præterito anno*) Sic MSus, non *quod*. Si poſt elapſum hunc annum Curione tribuno rurſus introducetur & agitabitur actio de ſucceſſione provinciarum. Io. FR. GRONOVIVS. *Quod ſi anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introivit eq.*) Admodum dura mihi accidunt, quæ ad commentandum hunc locum adferuntur. *Introivit* autem invenio jam in Naugeriana & Victoriana Stephani, ut id pro ſanctiore habeam, quam *introibit*. Tum eædem editiones, *Hoc ſic præterito anno*. Denique eædem *ut quam facile*. Quæ poſſunt exſtare clariora ad leniſſimam,

omnia impedire, & quam hoc Cæſari, qui ſua cauſa remp. non curet, ſuperet, non te fallit.

EPISTOLA VI.

ARGVMENTVM.

Scribuntur hæc: Appium, qui cum Cicerone in gratiam redierat, a Dolabella eſſe accuſatum: cavendum Ciceroni, ne, ſi Appio non ſtuduerit, parum ſimpliciter & candide inimicitias depoſuiſſe videatur: uxorem a Dolabella diſceſſiſſe: poſſe ei Tulliolam, Ciceronis filiam, collocari: Pompeium valde pro Appio laborare: ſummam eſſe conſulum negligentiam: totam otioſam eſſe civitatem: Bibulum in Syria male pugnaſſe: Curionem tribunum pleb. mutata voluntate, ab optimatibus ad Cæſaris partes tranſiiſſe: Appii gratiam ſe cupere: Dolabellæ affinitas ſi probetur, celandum: niſi pantheras Græcas habeat, turpe Ciceroni futurum. Tota negotialis eſt epiſtola: ſcripta Paullo & Marcello Coſſ. Reſpondit Cicero epiſt. 13. lib. II.

CŒLIVS CICERONI S.

NOn dubito, quin perlatum ad te ſit, Appium a Dolabella reum factum: ſane quam non ea, quam exiſtimaveram invidia. Neque enim ſtulte Appius: qui ſimul atque

venuſtiſſimamque ſententiam? Scripſit enim Cœlius: *Hoc ſic præterito anno Curio tribunus & eadem actio de provinciis introivit, ut quam facile nunc ſit omnia impedire.* IAC. GRON.

Et quam hoc Cæſari, & iis qui ſuam cauſam non reip. curant, ſuppetat, non te fallit) Libri manuſcripti habent: *Et quam hoc Cæſari, qui ſua cauſa remp. non curent, ſuperet, non te fallit.* Ego nihil muto. LAMB. *Cæſari qui ſua cauſa remp. non curet, ſuperet*) Libri MSi Lamb. hanc lectionem habent, repræſentatam quoque in editione Victorii. Peck. quoque *ſuperet*. Vulgata lectio tota abhorret: *Cæſari & iis qui ſuam cauſam non reipub. curant, ſuppetat, non te fallit.* GEBH. Codices tamen tam Lambini, quam primus Grævii *ſuperent* ſcribunt, non *ſuperet*. GRÆV. *Et quam hoc Cæſari, qui ſuam cauſam remp. non curet, ſuppetat*) Ita leg. Et Cæſari, qui curet ſuum commodum, non curet quid ex uſu ſit Reip. quam hinc ſuppetat, in promtu ſit, nempe ut omnia impediantur, non ignoras. Io. FR. GRON.

EPISTOLA VI.

APpium a Dolab. reum fact.) Lib. III. ad CORRADVS.

Sane quam non ea quam exiſtimaveram invidia) Leg. *qua exiſtimaveram invidia.* LAMB. *Sane non ea qua exiſtimaveram invidia*) Non ita adprobantibus homini-

Digitized by Google

atque Dolabella acceſsit ad tribunal, introierat in urbem, triumphique poſtulationem abjecerat. Quo facto retudit ſermones, paratiorque viſus eſt, quam ſperaverat accuſator. Is nunc in te maximam ſpem habet. Scio tibi eum non eſſe odio: quam velis eum obligare, in tua manu eſt: cum quo ſimultas tibi non fuiſſet, liberius tibi de tota re eſſet. Nunc ſi ad illam ſummam veritatem legitimum jus exegeris, cavendum tibi erit, ne parum ſimpliciter & candide poſuiſſe inimicitias videaris. In hanc partem porro tutum tibi erit, ſi quid volueris gratificari: nemo enim neceſsitudine & amicitia te deterritum ab officio dicet. Illud mihi occurrit, quod inter poſtulationem, & nominis delationem, uxor a Dolabella diſceſsit. Quid mihi diſcedens mandaris memini, quid ego tibi ſcripſerim, te non arbitror oblitum. Non eſt jam tempus plura narrandi. Vnum illud monere te poſſum, ſi res tibi non diſplicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate oſtendas, & exſpectes, quemadmodum

minibus & faventibus vapulanti, ac periculo ejus tamquam ſontis, & noxii gaudentibus. Io. Fr. Gron. Pro *quam exiſtim.* dederat Cellar. ex Lamb. conjectura *qua*; ſed ea nihili eſt, & nulla contra omnes codices. *Quam* pendet ab *exiſtimaveram*, aut, ſi mavis, ab addendo *futuram*. *Invidia* eſt odium, & mala opinio. Criſpus Cat. cap. 22. Cortivs.

Introierat in urbem) Triumphare enim volenti urbem ingredi non licebat. Conrad.

Quo facto retudit ſermones) Sic Victorii; neſcio quo malo in vulgatis *retulit*; paullo poſt ſcripſi ex Victorio, *cum quo ſimultas tibi non fuiſſet*; licet editum ſit, *cum quo ſimultates ſi tibi non fuiſſent*. Grev. Victorio ſubſcribit Græv. primus. Græv.

In tua manu eſt) In poteſtate tua. Lucan. VII. v. 253. Sall. Iug. c. 14. ubi plura. Cort.

Simultas tibi non fuiſſet) Pro *Si* non fuiſſet, quam conjunctionem omittere ſolent. Plin. I. ep. 12. Sall. Iug. c. 64. ita quidem vulgati, ſed MSi addunt *Si*. Io.

Nunc ſi ad illam ſummam ſeveritatem) Nonnulli libri manuſcripti habent, *ad illam ſummam veritatem*. Lamb. *Nunc ſi ad illam ſummam veritatem*) Ita MSi, teſte Lambino, quidam, ita quoque Peckio excerpta, editioque Victorii (nec non Grævii liber); vulgo *ſeveritatem*. Gebh. *Ad illam ſummam veritatem*) Summa veritas, quod in Officiis. *Summum jus*, cum ait, *ſummum jus, ſumma injuria*. *Exigere legitimum jus ad ſummam veritatem*, eſt ſtatuere, quod rigor legum & ſtrictum jus requirit. Si cum eo agis, ut ſtricto, & ſevero jure agere deberes. Io. F. Gron.

Inter poſtulationem, & nominis delationem) Primum poſtulabat accuſator a Prætore, ut ſibi liceret nomen deferre: ubi permiſerat, conſtituebatur dies. Poſtquam is dies veniſſet, deferebat accuſator nomen, i. e. petebat, ut adverſarius reciperetur in reos. Medio igitur tempore uxor nuncium remiſit Dolabellæ. Id.

Quid mihi diſcedens mandaris memini) De Tullia collocanda. Corr.

Si res tibi non diſplicebit) Forte, ut *ſi res tibi non diſplicebit*. Lamb. Si matrimonium Tulliolæ cum Dolabella tibi non diſplicebit. Græv.

dum exeat ex hac cauſa. Denique invidioſum tibi ſit, ſi emanarit. Porro, ſignificatio ulla ſi interceſſerit, clarius, quam deceat, aut expediat, fiat. Neque ille tacere eam rem poterit, quæ ſuæ ſpei tam opportuna acciderit: quæque in negotio conficiendo tanto illuſtrior erit: cum præſertim is ſit, qui ſi pernicioſum ſciret eſſe loqui de hac re, vix tamen ſe contineret. Pompeius dicitur valde pro Appio laborare, ut etiam putent alterutrum de filiis ad te miſſurum. Hic nos omnes abſolvimus: & hercule confecta omnia, fœda, & inhoneſta ſunt. Conſules autem habemus ſum-

Exeat ex hac cauſa) Dolabella. Corr.

Ne qua invidioſum tibi ſit) Libri manuſcripti habent *denique invidioſum*, &c. ego vulgatos ſequor. Lamb. *Denique invidioſum tibi ſit*) Ita MSi alii; & Peck. Victorii editio. Vulgo *ne qua invidioſum tibi ſit*: quod ſequi ſe potius ajebat Dionyſius Lambinus. Gebh. Adferat tibi *invidiam*, h. e. malam famam. Vide init. Cæſar. VII. B. G. c. 33. Sall. Cat. c. 48. Cort.

Si emanarit) Tulliam Dolabellæ deſponderi. Corr.

Significatio ulla ſi interceſſerit) Hoc matrimonium tibi placere. Id.

Neque ille) Dolabella. Id.

Quæ ſuæ ſpei tam opportuna acciderit) De Appii damnatione. Grev.

Pompeius dicitur valde pro Appio laborare) Nec mirum. Nam Pompeii filius Appii gener erat: lib. III. ep. 4. Idem.

Ut etiam putent alterum utrum de filiis ad te miſſurum) Sic denique poſt plurimos annos revocavi, quod Naugeriana, & Victoriana Stephani exhibet, ut opinor, ex religioſa obſervatione ſcripturæ veteris, quam tanto medii temporis ſpatio utrum neglectam, rejectamque, an in nullis aliis MSis animadverſam neſcio cur ex Cœlio abire juſſerunt, cum ipſe ſe defendat ſecundæ poſt hanc epiſtolæ hoc loco: *Itaque jam, ut video, alteram utram ad condemnationem deſcendere vult Cæſar*. Et ſic aliquoties ipſe Cicero. Iac. Gron.

Hercule confecta omnia, fœda & inhoneſta ſunt) Nos hunc locum in melioribus etiam exemplaribus miſerabiliter lacerum invenimus. Quia tamen variis modis legitur, quod fere ſemper accidit, cum veritas ex vetuſtiſſimis libris accipi non poteſt, cui omnes libenter adquieſcant; nos hic antiquam ſcripturam apponemus, etſi perverſam & corruptam; ut poſſit, qui voluerit experiri, an commodiorem ullam lectionem ex ea exprimere queat, ſimulque videre, quæ circumferuntur diverſæ hujus loci lectiones quam pudenter, quamque fideliter ex antiquis fere vetuſtate deletis veſtigiis deductæ ſint. Eſt autem hæc, *& Hercules conſepta omnia fodera & inhoneſta ſunt*. Quidam legunt, *conſcripta omnia fœdera*, alii *conſilia omnia*, ut nihil incertius ſit. Victor. *Confecta omnia*) Al. *conſepta*: melius *conſcripta* ſcil. a Dolabella in delatione nominis. Corr. *Confecta omnia fede & inhoneſte ſunt*) Alii libri habent, *confecta, omnia fœda & inhoneſta ſunt*: quibuſcum manuſcripti quidam conſentiunt; alii, *concepta omnia fœdera & inhoneſta ſunt*, mendoſe, opinor. Nonnulli legunt *conſcripta omnia*, &c. Lamb. In manuſcripto, pro *confecta* ſcriptum eſt *conſilia*: Pantagathus autem legebat, *& hercules confecta omnia fœda & inhoneſta ſunt*; vel, *& hercules coempta omnia fœdere*. Vrsin. Primus Grævii ſcripturam codicis Mediceæ fere ſequitur: *Et hercule co ſepta omnia federa & inhoneſta ſunt*. Grev.

Conſules autem habemus) L. Paulum & C. Marcellum. Corr.

Tri-

Digitized by Google

ſumma diligentia: adhuc ſenatuſconſultum, niſi de feriis Latinis, nullum facere potuerunt. Curioni noſtro tribunatus conglaciat. Sed dici non poteſt, quomodo hic omnia jaceant. Niſi ego cum tabernariis & aquariis pugnarem, veternus civitatem occupaſſet. Si Parthi vos nihil calfaciunt, nos hic frigore frigeſcimus. Tamen, quoquo modo hic omnia jaceant, potuit ſine Parthis. Bibulus in Amano neſcio quid cohorticularum amiſit. Hoc ſic nunciatum eſt. Quod tibi ſupra ſcripſi, Curionem valde frigere, jam calet: nam ferventiſsime concerpitur. Leviſsime enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum, & pro

Tribunatus conglaciat) Otio, ut reſcribit Cicero ep. 13. lib. II. Idem. Tranſit ſine ullo motu, aut ſingulari actione, quaſi frigore devinctus & immobilis ſit. Io. Fr. Gron.

Ego cum tabernariis, & aquariis pugnarem) Erat enim ædilis, & iis, qui tabernas circa forum habebant, item, qui aquas publicas in orbem deducebant, & partiebantur in vicinas, ob neſcio quod peccatum multam videtur dixiſſe, de qua certarunt ad populum. Id. *Cum tabernariis*) Opificibus, ſive qui præſunt curandis tabernis. Corr. Qui cibos vendunt in tabernis. Vid Manut. Grav. *Aquariis*) Aquarum & aquæductuum curatoribus. Corr. Hæc autem faciebat tamquam ædilis, ad quem harum rerum cura pertinebat. Grav.

Veternus) Μεταφορικως de magiſtratuum ſocordia. Corr. *Veternus civitatem occuparet*) Omnia torperent, nihil ageretur. Vid. lib. II. epiſt. 13. Gravius.

Si Parthi vos nihil calfaciunt) Hoc eſt, vobis non moleſti ſunt, non negotium faceſſent. Vid. lib. VII. ep. 10. In.

Nos hic frigore frigeſcimus) Peck. *nos nihil frigore frigeſcimus*; quemadmodum ſuperius pro *confecta*, *conſcripta*. Guilielmius pro *frigeſcimus* conjecit *rigeſcimus* non male, niſi & ſic auctores loquerentur. Grem. *Nam hic frigore frigeſcimus*) Forte *ſeneſcimus*, in ſegnitiem, & torporem reſoluti ſumus. Io. Fr. Gron. Valde frigemus, & nihil plane agendum habemus, dum omnia frigent: eo pertinet *frigore*. Alioquin dictum eſſet, ut *vita vivere* V. ep. 21. Cortius.

Tamen quoquo modo hic omnia jaceant, potuit ſine Parthis. Bibulus) Prim. Græcii: *Tamen quoquo modo hic omnia jaceant, putavit. Sine Parthis Bibulus.* Grav. *Bibulus*) M. Bibulus tunc Syriæ Procos. Corr. *Potuit ſine Parthis*) Forte: *potius ſine Parthis*. Io. F. Gron.

Neſcio quid cohorticularum amiſit) Cohortem primam totam, centurionemque primipili, & reliquos cohortis ejuſdem, & Tribunum mil. Corr. Cicero ad Att. lib. V. ep. 20.

Curionem valde frigere) Interſerui *valde* ex Victorii editione, Peckiano, Vaticano (ſic & Græv. prim. niſi quod pro *frigere* ſcribat *valde frigeſcere*) Sicut ex iiſdem *leviſſime* non *belliſſime*, ut vulgo: paullo poſt Guilielmius malebat, *qua jubet ædiles*, ex conjectura. Gerhardvs.

Iam calet) Minime otioſus eſt. Cic. ad Att. lib. XV. ep. 7. Grav.

Ferventiſſime concerpitur) Hoc eſt, boni ſeu optimates ubique male de eo loquuntur, & ejus levitatem, quod ad Cæſaris partes transfugerit, graviſſime accuſant. Non poſſum hic Manutio ſubſcribere, qui male hunc locum interpretatur. Id. A multis ſimul petitur, carpitur. Sueton. Aug. c. 27. Illud *con* in verbo eam notionem ſuſtinet, quam in *conteſtor* III. epiſt. 10. Cortius.

Leviſſime enim, quia de intercalando non obtinuerat) Sermo eſt de Curione, qui

pro Cæsare loqui cœpit: legemque Viariam, non dissimilem Agrariæ Rulli, & Alimentariam, quæ jubet ædiles metiri, jactavit: hoc nondum fecerat, cum priorem partem epistolæ scripsi. Amabo te, si quid, quod opus fuerit, Appio facies, ponito me in gratia. De Dolabella integrum tibi reserves suadeo: & huic rei, de qua loquor, & dignitati tuæ, æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit, pantheras Græcas me non habere.

EPI-

qui cum antea senatum defenderet, & contra Cæsarem sententias diceret, subito transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit: quod incredibilem ipsius inconstantiam declaravit: quare vere hic Cœlius inquit, *leviſſime enim*, & quæ sequuntur. Qui locus cum mendose antea legeretur, a me purgatus est, & ratione ipsa hortante, & auctoritate vetusti codicis: ita enim legitur in Medicæo: quam animadversionem ut firmam & apertam, tunc argumentis & testimoniis confirmandam esse non putavi. Manutii tamen *belliſſime* in posteriore sua editione, quemadmodum in priore fecerant, scripserunt. VICTOR. *Belliſſime enim, quia*, &c.) Secutus sum etiam hic codd. vulgatos: quibuscum congruunt & nonnulli manuscripti. Alii autem habent *leviſſime*, quod magis probo: & ita Victorius edidit. Paullo post quidam docti legendum censent *legemque vinariam*: ubi libri vulgati & scripti manu habent *legemque viariam*. Et paullo post libri Memmiani habent, *ponito me in gratia*: non, ut alii *in gratiam*. LAMB.

Quia de intercalando non obtinuerat) Cum sciret Curio, qui sacerdotio fungebatur, eo tempore intercalari necesse non esse, id tamen petebat, ut si negaretur, justam causam consilii mutati habere videretur. Aliter in Quæstura retulimus: quoniam tabulas omnes, & præsertim Dionis, qui rei hujus est auctor, nobiscum non attuleramus. CORR.

Legemque viariam) De viis muniendis. IN. *Vivriam*) *Vivariam* Pantagathus; & paullo post, *queis jubet ædiles metiri*. VASIN.

Non dissimilem Agrariæ Rulli) In eo præsertim, quod se ad eam rem in quinquennium creari volebat. CORR.

Rulli) Contra quem exstant Ciceronis orationes. ID.

Alimentariam) Vid. Manut.

Quas jubet ædiles metiri) In his nullus sensus. Manut. conjicit *quæ jubet*; sed optime meus primus *quæ jubet ædiles metiri*, hoc est, quæ jubet ædiles, ut harum rerum & præsertim annonæ curatores, pauperioribus dividere frumentum. GRÆV.

Ponito me in gratia) Sic rectius Vaticanus ac Victorii editio. Vulgo nequius editum est *gratiam*. Paullo post edidi ex Peck. Vatican. Victorii editione, *æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit*, omisso illo *te*, quod non bene ante *hoc* constiterat. GRÆV. Sic & prim. Græv. nisi quod *opinione* scribat male. GRÆV. Significa illi, quod mihi atque intercessioni meæ dederis, quidquid illi feceris, ut hoc modo gratiam apud illum ineam. Sic V. ad Attic. ep. 3. Cicero: *Apud Lentulum ponam te in gratiam*, h. e. significabo Lentulo, te pro illo mecum solicite egisse. Hæc Gronovius ad Liv. XLIV. c. 13. quem omnino, si plura cupis, vide. CORT.

De Dolabella) Hoc est, de nuptiis Tulliæ cum Dolabella. GRÆV.

Huic rei) Matrimonio. CORR.

Turpe tibi erit Pantheras Græcas me non habere) Lectionem hanc inventam a me in cunctis manuscriptis, & impressis codicibus retinui. *Pantheras Græcas* appellat, quæ in Pamphylia, & Cilicia caperentur, quibus provinciis Cicero præerat. Græci autem homines eas incolebant, ut distinguat ab Afri-

Digitized by Google

EPISTOLA VII.

ARGVMENTVM.

Brevis epiſtola ; quia pridie ſcripſerat pluribus verbis , nec deinde novi quidquam acciderat , præter Cornificii & Oreſtillæ filiæ nuptias , Paullæ divortium , Ocellæ adulteria. Morale principium , quia timet amoris cauſa , ne Parthi aliquid moveant : quæ ſequuntur , ad negotiale genus pertinent .

CŒLIVS CICERONI S.

QVam cito tu iſtinc decedere cupias , neſcio : ego quidem eo magis , quo adhuc felicius rem geſſiſti . Dum iſtic eris, de belli Parthici periculo cruciabor , ne hunc riſum meum metus aliqui perturbet . Breviores has litteras properanti publicanorum tabellario ſubito dedi : tuo liberto pluribus verbis ſcriptas pridie dederam . Res autem novæ nullæ ſane acciderunt , niſi hæc vis tibi ſcribi , quæ certe vis . Cornificius adoleſcens Oreſtillæ filiam ſibi deſpondit . Paulla

Africanis : nam in Africa etiam naſcuntur , quod non multo poſt Cœlius declarat , cum inquit , *quæ ad ludos ei adveſtæ erant Africanæ* . Eaſdem a nationibus ac populis , apud quos naſcerentur , vocavit Cicero ad Atticum ſcribens , *Cybiratas* . Quam recte igitur fecerint , qui ex ingenio legunt , *Pantherarum greges* , facile cognoſci poteſt . Vidimus Florentiæ Africanam , quam devicto ſæviſſimo archipirata , regnoque , quod occuparat , ſpoliato , Carolus Imper. ex Africa adſportavit , Florentiæque reliquit : ibi autem cum publice aleretur , mortua eſt . VICTOR. *Pantheras Græcas*) Sic nunc edidi , libros veteres & P. Victorii ſententiam ſecutus , rejecta vulgata lectione *pantherarum greges* . LAMB. *Panthervs Græcas me non habere*) Ita Victorius & Peck. ut quoque Lambinus in hanc diceſſit ſententiam . Vulgo *Pantherarum greges* . GRÆV. Accedit Peckiano & aliis codicibus Grævii primus . GRÆV.

EPISTOLA VII.

DVm iſtic eris) In Cilicia imperator . FVNC.

Ne hunc riſum meum) De Hirro . CORRADVS .

Metus aliqui perturbent) Vetus codex *perturbet* ſingulari numero : frequenter autem in veteſtis codicibus *aliqui* pro *aliquis* invenitur , ut in fine hujus epiſtolæ , *cum qua ſit aliqui deprehenſus* . Et in principio epiſtolæ ad Marium , *ſi te dolor aliqui corporis* . VICTOR. *Metus aliqui perturbet*) Secuti ſumus cum Lambino accuratiſſimum P. Victorium ; eo magis , quod ſic habent Vaticani excerpta . Qui non intellexerunt ſic *aliqui quì* pro *aliquis quis* in v. c. perſcribi , *perturbent* ex *perturbet* ſcilicet emendarunt . Pejores illi , qui *aliquis* ſuppoſitum iverunt . Sicut in fine , *cum qua ſit aliqui deprehenſus* ex Victorio & Vaticano , non *aliquis* . GRÆV. Primus tamen , Grævii , *metus aliquis perturbet* . GRÆV.

Cornificius adoleſcens) Q. Cornificius , qui

Paulla Valeria, ſoror Triarii, divortium ſine cauſa, quo die vir e provincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto: nondum retulerat. Multa in hoc genere incredibilia, te abſente, acciderunt. Servius Ocella nemini perſuaſiſſet ſe mœchum eſſe, niſi triduo bis deprehenſus eſſet. Quæres ubi? ubi hercule ego minime vellem: relinquo tibi, quod ab aliis quæras: neque enim diſplicet mihi imperatorem ſingulos percontari, cum qua ſit aliqui deprehenſus.

EPISTOLA VIII.

ARGVMENTVM.

Privata primum narrat de judiciis: deinde ſubjungit publica, de S. C. de Pompeio, Cæſare, Curione: poſtremo, iterum

qui paullo poſt fuit Cæſaris Quæſtor. CORR. Meus primus codex: *Cornificius adoleſcentior eſt, ille filium ſibi deſpondit*; quæ ſcriptura videtur magis confirmare acutiſſimam conjecturam doctiſſimi Manutii, qui legendum exiſtimat: *Cornificius adoleſcentiorem Sullæ filiam ſibi deſpondit*. GRÆV.

Oreſtillæ filiam) Aurelia Oreſtilla fuit Catilinæ amica. CORR. Si quid mutandum commodum erit, ſic legas: *Cornificius adoleſcentiorem Sullæ filiam deſpondit*: vel *Cornificius adoleſcens Oreſtillæ filiam ſuam deſpondit*, ut *Oreſtilla* ſit nomen virile, ut *Ocella*. *Sibi* omitto, quia *deſpondere* proprie eſt Parentum, vel quaſi, quod bene animadvertit Cl. Bengelius, qui legendum cenſet: *Cornificius adoleſcenti Oreſtillæ filium ſibi deſpondit*: paullulum durius. Sed in tantis tenebris vix nos expedimus. Cœlii autem epiſtolis, ſi tanti eſſent, ſingularem quamdam curam deberi exiſtimamus, quæ nobis certe properantibus non foret integra. CORTIUS.

Soror Triarii) C. Valerii Triarii. CORRADUS.

Nuptura eſt D. Bruto) Al. *nupturâ eſt D. Pollæ* certe D. Brutus uxorem habuit, ep. 8. lib. XI. ID.

Nondum retulerat) Locus valde obſcurus. Mediceus codex (nihil enim melius mihi facere poſſe videor, quam veterem ſcripturam in his difficultatibus indicare:) *Nondum retuleras*. Aliorum conjecturas non reprehendo, etſi illis non valde aſſentior. VICTOR. *Nondum retulerat*) Sic habent omnes libri veteres. Quidam legi volunt, *mundum retulerat*. Ego nihil muto: aut, ſi quid licet, ſic legi velim *nondum res ſuas tulerat*. LAMB. *Nondum retul.*) *Mundum retulerat* Pantagathus: qua quidem emendatione nihil poteſt aptius excogitari, ſive ex ingenio ea ſit, ſive ex libris veteribus. VRSIN. Prim. GRÆV. *non modum retuleras*. GRÆV.

Ocella nemini perſuaſiſſet) Sed forte non laboravit perſuadere. Agnoſce elegantiſſimam figuram, qua Tacitus, Plinius, Curtius & alii etiam dicunt: *advertit ea res viri animum*. Et Cic. ſupra I. ep. 6. *dies debilitat*. CORT.

Vbi hercule ego minime vellem) Non dubito, quin *nollem* legendum ſit pro *vellem*. VRSIN.

Aliquis deprehenſus) Sic forte ludit, ut conjugis quiſque ſuæ forſan cognoſceret culpam: FVLG.

Epi-

Digitized by Google

iterum de privatis agit : quæ ad ipſum pertinent , id eſt, de pantheris , de ſyngrapha Sittiana , de liberto Philone, & Diogene Græco .

M. CŒLIVS M. CICERONI S. D.

ETſi de repub. quæ tibi scribam , habeo : tamen nihil , quod magis gaviſurum te putem , habeo , quam hoc . Scito , C. Sempronium Ruſum , Ruſum mel ac delicias tuas , calumniam maximo plauſu tuliſſe : quæris , qua in cauſa? M. Tuccium , accuſatorem ſuum , poſt ludos Romanos , reum lege Plotia de vi fecit , hoc conſilio , quod videbat

EPISTOLA VIII.

Nihil quo magis te gaviſurum put.) Meus primus , *nihil , quod magis te gaviſurum put.* Et hoc Cœlianum eſt ; ſic ſuperius epiſt. 2. *Puto , ut ſum gaudium gauderemus* . Et inferius epiſt. 14. *Nunc furit tam gaviſos homines ſuum dolorem* . GRÆV.

C. Sempronium Ruſum , &c.) In melioribus codicibus repetitum eſt nomen illud *Ruſum* omnino eleganter , non librariorum vitio , ut putarunt qui bis vocem illam deſcribere neglexerunt . VICTOR. Hujus *Ruſi* ευφυϊαν le coguoviſſe ad Atticum ſcribit Cicero . CONRAD. *Scito C. Sempronium , Ruſum , Ruſum mel ac delicias tuas*) Elegantiſſime ex v. c. repetiit το *Ruſum* Victorius , cum quo Vaticanus facit , ſecutuſque eſt in ſua editione Lambin. ut Catullus:

Cœli Lesbia noſtra , Lesbia illa ,
Illa Lesbia , quam Catullus unam, &c.

GEBHARD. Græv. tamen primus non repetit το *Ruſum* . GRÆV.

Calumniam maximo plauſu tuliſſe) Daneſius *juriſſe* ſcribit pro *tuliſſe* auctoribus libris manuſcriptis, quibus valde aſſentior : in fragmento enim æneo legis Serviliæ , quod eſt apud me ex muſeo Petri Bembi translatum , ita incilum eſt : *Ad . ioudicem . in . eum annum . quei . ex . H. L. faſtus . erit . in . ious . educito . nomeny . eius . deferto . ſei . deiuraverit . calumniæ . cauſa . non . poſtulare* . VRSIN. *Calumniam maximo plauſu tuliſſe : quæris qua in cauſa*) Vt edidit Victorius , ita ſequutus eſt Lambinus , a quibus neque nos diſcedimus . Vaticani tamen excerpta , *tuliſſe quæris quæ in cauſa* . Vulgo , *tuliſſe , quod is in cauſa* . GEBHARD. *Quæris , qua cauſa*) Al. *quæris , an cauſa* ? CONRAD. Grævii primus , *an quæris cauſas* . Eſt autem *maximo plauſu calumniam tuliſſe* , calumniæ damnatum eſſe . Vide quæ notavit I. Fr. Gronovius ad Senec. Controv. lib. II. Controv. GRÆVIVS . *Calumniam tuliſſe*) Vt *præmium ferre* : Calumniæ , ſeu litis falſæ , & calumnioſæ intentatæ damnatum , & id ſuæ temeritatis præmium tuliſſe. Mal. Man. Io. Fr. GRONOV. *Maximo plauſu*) Omnibus , qui in foro erant , lætis , & gaudentibus infortunio ejus . IDEM . *Calumniam maximo plauſu tuliſſe*) Iamdiu defendit , & ſatis commode interpretatus fuit pater in notis ad Senecam libro II. Controv. IX. Iac. GRONOV. Calumnia notatum eſſe , qui falſo accuſaſſet accuſatorem ſuum . *Calumnia notari* habes apud Sueton. Rhetor. c. 4. CORT.

Poſt ludos Romanos) Ep. 19. lib. VI. lege Aſconium in Verr. 2. CONRAD.

Lege Plotia de vi) Etſi Q. Catulus legem de vi , armata diſſenſione civium , Reip. pæne extremis temporibus tulit , conſtat tamen *M. Plotum* Sullanum legem de judiciis tuliſſe : ut videri poſſit , eodem tempore etiam *de vi* legem rogaſſe. IDEM . *Lege Plotia de vi*) Fuit lex tribunitia de vi : vid. Aſcon. in Commentar. Milon. GRÆVIVS . *Lege Plotia de vi*)

Quam

debat, si extraordinarius reus nemo accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam: Dubium porro illi non erat, quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum maluit, quam suo accusatori. Itaque sine ullo subscriptore descendit, & Tuccium reum fecit. At ego simul atque audivi invocatus ad subsellia rei occurro: surgo, neque verbum de re facio. Totum Sempronium usque eo perago, ut Vestorium quoque interponam, & illam fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit, si quid injuriis suis esset, ut Vestorius teneretur. Hæc quoque magna nunc contentio forum

Quam M. Plautius Silanus trib. pleb. tulit in eos, qui vel palam, vel per insidias reip. vel aliorum saluti vim parassent. CORT.

Si extraordinarius nemo reus accessisset) Hoc est, si nemo accusaretur, cujus causa extra ordinem ageretur: causæ autem *de vi* extra ordinem agebantur, non tamen in extraordinario judicio: vid. Cic. Orat. pro Milon GRÆV. *Si extraordinarius nemo*) Cui statim, aliis judiciis sepositis, causa esset dicenda. Vt erat judicium *de vi*, quod unum, & diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, exerceretur, ut ait Cicero pro Cœlio I. Io. FR. GRON.

Sine ullo subscriptore) Qui in accusationibus erat secundarum, aut tertiarum partium. CONRAD. Asconius Divinat. in Verrem: *Subscriptores dicuntur, qui adjuvare accusatorem caussidici solent: quos oportet submissius agere, quam dicat ille, quem sequuntur*. C. Nep. in vit. Att. cap. 7. *Neminem neque suo nomine, neque subscribens accusavit*. GRÆV.

Descendit) In forum ex ædibus suis Sic Cic. III. Offic. c. 20. quod quomodo ita dicatur, vide docte ibi docentem Cl. Grævium. CORT.

Invocatus ad subsellia rei occurro) Sic Vaticanus, meus, excerpta Peck. Victor. edit. vulgo, *accurro*. Eadem ratione, *occurrere ad vadimonium*, & *occurrere ad horam cœnæ* apud Sueton. ad quem pluribus egi de hoc loquendi genere. GRÆV.

Vt Vestorium quoque interponam) Hic Ciceronis & Attici erat perfamiliaris, habebatque nescio quid controversiæ cum Sempronio, quem vicisse tandem videtur: cum Cicero ad Atticum scribat, se illius potentiæ invidere. CONRAD.

Si quid injuriis suis esset, quo Nestorius teneretur) Possum & hic vetustum scripturam proferre, si quid ex ea commodi elici possit. Locus certe variis & inter se diversis modis legitur: quas tam incertas lectiones quivis videre poterit, & etiam alias excogitare: nos in tantis tenebris, cum nihil lucis adferre queamus, vetere scriptura proposita, ad alia transibimus: *Si quod injuriis suis esset, ut Vestorius teneret*. VICTOR. Hæc etiam est scriptura primi Græviani. Mihi placet (ut mittam quæ ab aliis dicuntur) legere, ut in vetere libro fere scriptum est, *si quid in juribus suis esset, quod Nestorius teneret*. CONRAD. *Si quid i. s. e. quo Vestorius teneretur*) Pantagathus, *si quod injuriis suis esset ut Vestorius teneretur*. Idem paullo post, pro *prævaricationisque causam diceret depositum*, recte (ut opinor) scribebat, *prævaricationisque causa dicerit depositum*. Et infra, *a quodam Drusotextio*. URSIN. Lambinus concipit, *si quid juris sui esset, ut eo Vestorius teneretur*. GRÆV. *Si quid injuriis suis esset*) Lege, *si quid in Thuriis suis esset*: quemadmodum conceperit Vestorio, & in eam transtulerit possessiones, & res, quas habebat in Thuriis, prope veterem Sybarin, non tamquam ob debitum (quod ab eo exi-

forum tenet. M. Servilius, postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat, nec, quod non venderet, quoiquam reli-

exigebat Vestorius, Sempronius abjurabat) sed in gratiam Ciceronis arbitri inter eos sumti. Io. Fr. Gron. *Si quid injuriis suis essit*) Non magis hanc loquutionem in optimis codicibus servatam mutandam reor aut non admittendam, quam alteram huic oppositam, qua utebatur Tullius VII. 30. *Acilius qui in Græciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est*; quod verissime restituit Victorius. Vt enim aliquis aliquidve dicitur esse beneficio meo, tuo; sic & injuriis: in quo vocabulo aut sæpe malunt singularis loco pluralem, aut multiplicem injuriæ illatæ significationem declarant. Iac. Gron.

Contentio forum tenet) De M. Servilii prævaricatione, ut ex sequentibus cognoscitur. Conrad.

M. Servilius) In quem eo tempore Q. Celer orationem scripsit. Idem. *M. Servilius, postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat, nec quod non venderet, quoiquam reliquerat: maximeque nobis traditus erat invidiæ, &c.*) Totus hic locus de M. Servilio est contaminatissimus. Sententia, si animum attendas, non cohæret. Quid fecit M. Servilius, cum omnia turbasset, & nihil reliquisset, cumque maxime esset traditus Cœlio invidiæ? Valde ευσοχως Nicolaus Rubenius, V. Cl. quem honoris causa nomino, illum sic legendum & interpungendum censuit: *M. Servilium (postquam ut cœperat, omnibus in rebus turbarat; nec quod venderet, quoiquam reliquerat, maximæque nobis traditus erat invidiæ) neque Laterensis prætor, postulante Pausania, nobis patronis, quo ea pecunia perveniisset, recipere voluit, quod Pilius necessarius Attici nostri de repetundis eum postulavit. Magna illico fama surrexit, & de damnatione ferventer loqui est ceptum.* M. Servilium, cum Pausanias eum in jus vellet vocare, ut ubi esset pecunia ex bonis damno creditorum venditis redacta, cogeretur fateri, noluit prætor actionem Pausaniæ dare, sive potestatem in jus vocandi, quia jam postulatus sit Servilius repetundarum a Pilio. Nullum enim actionibus locum esse, nec in jus posse vocari, cum quis criminis postuletur. Græv. *M. Servilius, postquam, ut cœperat &c.*) Quæ hic multa tentantur ab viris doctis æque ac mutantur, paulo infirmiores sumus, quam ut nobis queant placere. Omnia facillime cedunt ex MSis, si legas: *M. Servilius postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat*, (ab hoc enim verbo pendet nominativus, ab omnibus scriptis firmatus, & ideo mutatione non violandus; suntque hæc conjungenda) *nec quod non venderet, quoiquam reliquerat, maximeque nobis traditus erat invidiæ; neque Laterensis prætor, expostulante Pausania, nobis patronis, QVO EA PECVNIA PERVENISSET, recipere voluit.* Plane illud *expostulante* apparet in illis quæ sunt in MSis *prætore postul.* quod verbum ut nunc Cœlius, ita superius adhibuerat Vatinius V. 10. *Quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, aves expugnatas, fratres, liberos, parentes occisos, actione expostulant?* Verba vero, *quo ea pecunia perveniisset*, accipienda per intellectum *eam formulam*, aut etiam pro his ipsis vocibus, quippe quæ verbo *recipere* dant plenam syntaxim, ut ad illas respiciat, non ad ipsum Servilium. Nam ut dixerunt *recipere reum*, vel *aliquem inter reos*; similiter etiam *recipere nomen, recipere formulam*. Postea edidi depositum HS LXXXI. ut vidi jam fuisse excusum ab Naugerio & Victorio, & ubique in his epistolis, quod mutatum video nonnisi ab Lambino in *LLs.* Iac. Gron.

Omnibus in rebus turbarat) Id est, conturbarat, decoxerat. *Conturbasse*, & *conturbasse rationes* dicuntur decoctores Iuven.

Sic Pedo conturbat, Matho defuit.

Martial. IV.

Conturbabit Atlas, & non erit uncia tota,
Decidat pecum qua Pater ipse Deum.

Et sic

Digitized by Google

reliquerat: maximeque nobis traditus erat invidiæ: neque Laterensis prætor, postulante Pausania, nobis patronis, Quo ea pecunia perveniisset, recipere voluit. Quod Plinius, necessarius Attici nostri de repetundis eum postulavit, magna illico fama surrexit, & de damnatione ferventer loqui est cœptum. Quo vento projicitur Appius minor, ut indicet pecuniam ex bonis patris perveniisse ad Servilium, prævarica-

Et sic conturbator eidem VII. 26. X. 96. Io. Fr. Gron.

Ne, quod non venderet, quoiquam reliquerat, maximeque traditus nobis erat invidiæ) Ita hunc locum emendavi ex Peckio excerptis, & editione Victorii (quibus adstipulatur primus Græv ii, nisi quod pro *ne*, *nec* scribat). Vulgabatur: *Nec, quod non venderet, quidquam reliquerat: maxima nobis traditas erat invidia*. Vaticanus & Victoriani, *cuiquam*: sed quia in Peckio excerptis (ut & in Græviano primo, Sigon.) erat *quo inquam*, cuivis proclive erat facere *quoiquam*. Gebhard. Legerim, *maximeque nobis traditus erat invidiæ*, hoc sensu, erat, cum nobis traditus esset, cum se nobis defendendum tradidisset, in maximo odio & male homines de eo loquebantur, sicut supra: *Non dubito quin perlatum ad te sit, Appium a Dolabella reum factum: sane non ea quam existimaveram invidia*. Græv. *Maxima nobis traditus erat invidia*) Susceptus erat a me defendendus in reatu, admodum adverso rumore hominum. I. Fr. Gron. *Nobis traditus erat invidiæ*: ut vulgo dicimus: *mihi est honori, datur mihi laudi*. Sic *traditur mihi ille invidiæ*, id est, ad invidiam ipsi faciendam. Sall. Cat. c. 21. nec alia hujus dictionis ratio comminiscenda est. Cort.

Laterens. præt. &c.) M. Laterensis, qui paucis ante annis cum Cn. Plancio Ædilitatem petiit, ut tunc suo anno Prætor esset. Conrad. *Pausania, nobis*.) Sunt qui ex veteribus etiam libris legant, *Pausam a nobis*: quo modo sæpe loquti sunt veteres. *Pausa* autem illa est, quo ea pecunia perveniisset. Cicero quamdam quasi appendiculam causæ judicatæ, atque damnatæ appellat. Nam jubet lex Iulia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit qui damnatus sit, pervenerit. Idem. *Neque Laterensis prætore postulante Pausania*) Sic Victorius (& Græv. prim. nisi quod pro *Laterensis* legit *Laterensis*) amplius Peck. *Laterense prætore*: vulgo *Laterensis prætor, postulante Pausania*. Gebhard. Hanc lectionem sensus postulat. Græv.

Recipere voluit) Postulationem nimirum, ut eos persequendi facultas daretur, ad quos pecunia perveniisset. Idem.

Pilius necessarius Attici nostri) Vxor enim Attici *Pilia* fuit. Corradus. Prim. Græv. *quæ Pilius necessarius Attici nostri repetundis eum postulavit*. Forte leg. *Cum Pilius necessarius Attici nostri repetundis eum postulavit, magna illico fama surrexit*. Græv.

Eum postulavit) Servilium. Corr.

Appius minor) Nam fuit & major eo tempore, qui Milonem accusavit. Idem.

Ut implicet pecuniam ex bon.) Sic Vaticanus & Victorius. Peck. tamen *implicet de pecunia*; hinc forte *replicare*; vulgo male *indicet*. Gebhard. *Ut indicet pecuniam ex bonis patris perveniss ad Servilium*) Victorius ex Mediceo, & Gebhard. eum, Vaticanique & Peckiani codicis scripturam secutus edidit, *ut implicet pecuniam ex bonis patris*. In meo codice est *impiset*; unde natum est in aliis *implicet*, in aliis *imputet*; cum una littera sit inversa, & legendum cum vulgatis, *ut indicet*. Neque male in eodem libro, ut & in Peck. legitur, *ut indicet de pecunia*. Græv.

Præ-

ricationisque causa diceret depositum LLS. LXXXI. Admiraris amentiam: immo si actionem, stultissimasque de se, nefarias de patre confessiones audisses. Mittit in consilium eosdem illos, qui litis æstimarant, judices. Cum æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis leges ignorans pronunciavit, quid singuli ordines judicassent: & ad extremum, ut solent, non redigam. Postquam discessit, & pro

Prævaricat. causam diceres) Videtur legendum, *causa inisset*, CORRADVS. *Prævaricationisque causa diceret depositum*) Vt Servilius Appii patris accusator prævaricaretur. GRÆV.

Immo si actiones stultissimas, quid si nefarias patris confessiones audisses?) Hæc longe emendatius leguntur in illo meo primo, quem tuto hic aliis præferimus: *Immo si actionem, stultissimasque de se, nefarias de patre confessiones audisses*; sic interpunxi; nec longe aliorum librorum scriptura ab hac abest: *immo si actiones* est in Medic. Vatic. & Vict. ed. in Peck. erat *uno*. In eodem erat, *qui de se nefarias patris confessiones*. GRÆV.

Mittit in consilium eosdem illos, qui litis æstimarant, judices) Ascon. Verr. III. CORRAD. Iisdem judicibus committit hanc causam decernendam, qui de repetundis judicaverant, cum illos deberet rejicere tamquam suspectos; *litis* ut *omnis*, & multa talia provulgato *lites*. *Lites æstimare* est definire pecuniam, quæ damnato repetundarum vel peculatus pendenda erat. GRÆV. Optime hæc explicat Asconius in Verrinam III. *Mittere judices in consilium, est dimittere judices ad sententiam dicendam, ubi allegatis omnibus argumentis, orator dixerit, Dixi*. Dicebantur quoque de *consilio dimitti*, cum sententia pronunciata præco dixisset, *Ilicet*. Donat. ad Terent. Phorm. I. 4. 31. *Sic judices de consilio dimittebantur, supremo dicto, cum præter pronunciassent, Ilicet; quod significat ire licet*. CVPER.

Quid singuli ordines judicassent) Tres enim ordines judicabant, senatores, equites, tribuni ærarii. GRÆV.

Et ad extremum, ut solent &c.) Sic omnes antiqui & novi codices, uno excepto nuper Venetiis impresso, habet enim ille, *ut solet ait referam*; etsi postea iidem qui librum ipsum excudere, inter varietates exemplarium, quas ad finem libri adposuerunt, negativa particula addita, *non referam* corrigunt: de qua lectione quid statuendum sit, alii viderint. Ego sane parum illi confido: nam cum tantopere ab antiquis vestigiis recedat, existimo quempiam conjectura ductum sic perturbatum & deminutum locum supplere voluisse. VICTOR. *Ut solet, ait, referam*) In tabulas absolutum: ut ostendunt sequentia. Etsi in aliis libris aliter legitur. CORRADVS. *Et ad extremum, ut solent, non redigam*) Sic omnes habent libri manuscr. Memm. & Huralt. & ita P. Victorius edidit. Vulgati quidam, *& ad extremum, ut solet, ait, referam*. LAMBIN. *Et ad extremum ut solet ait referam*) Manuscriptus habet: *Et ad extremum absolutum ait referam*. VASIN. *Ad extremum, ut solent, non redigam*) Quemadmodum edidit Victorius, & probavit Lambinus, habent Peckio excerpta (& prim. Grævii, nisi quod interserat *solum*, quod tamen subducitur.) Vulgatum est, *ut solet, ait referam*. GERHARD. *Non redigam*. Forte intelligendum *ad numerum*, quomodo fere Sueton. Vespas. c. 10. *redigere ad brevissimum numerum*: uti Tiber. c. 34. Numerandæ autem erant sententiæ, quod ex hac ep. & multis aliis constat. Nisi sit, pro *non iterum agam*, admonitus nempe, quod non legitime pronunciasset. Alioquin *redigere* proprium pecuniæ, quæ *conficitur* ex rebus venditis, ut Cic. II. Verr. c. 19. sed ea notio vix ac ne vix quidem huc redigetur. Aut denique ad nullam antiquam formulam

pro abſoluto Servilius haberi cœptus, legiſque unum & centeſimum caput legit, in quo ita erat: *Quod eorum judicum major pars judicarit; id jus ratumque eſto*: in tabulas abſolutum non retulit, ordinum judicia perſcripſit: poſtulante rurſus Appio, cum L. Lollio transegiſſet, & ſe relaturum dixit. Sic nunc neque abſolutus, neque damnatus Servilius, de repetundis ſaucius Pilio tradetur. Nam de divinatione Appius, cum calumniam juraſſet, contendere auſus non eſt, Pilio-

reſpiciendum eſt, ſed hæc verba *ad extremum non redigam* ut teſtes æquitatis ſuæ Laterenſis pronunciaſſe poteſt. CORT.

Pro abſoluto) De prævaricatione. CORRAD.

Legiſque unum & centeſimum caput legit) Melius primus meus: *Legenſque unum & centeſimum caput legis*. GRÆVIVS.

Quod eorum judicum major pars judicarit) Vulgo *judicum*; ſed illud antiquius, quemadmodum apud Plautum *meretricium* pro *meretricum*. Et ego apud Fabium Quinctilianum inveni *artificium* in Pal. MSo pro *artificum*, ſic quoque editio Antwerpienſis. Scripſi præterea *ratumque*: pro quo Peckio excerpta *curatumque*. GEBHARD. Male hic nullorum vett. librorum auctoritate nixus antiquitatem affectat Gebhardus. Meus ſane codex veruſtiſſimus cum reliquis ſcribit *judicum*, quod merito retinemus cum editionibus melioribus. GRÆV.

Cum L. Lollio tranſegiſſet) Sic Vatic. prim. Græv. Peck. edd. Vict. & Gebh. ſed legendum, *cum cum L. Lollio tranſegiſſet*; alterum *cum*, ut ſæpe, alterum abſorpſit, & incuria deſcriptorum omiſſum eſt. Vulgo, *cum L. Lollio tranſegit*; ante primus meus omittit *rurſus*, & pro *poſtulante* ſcribit *poſtulantur*. GRÆV. *Cum L. Lollio tranſegiſſet*) Sic video etiam eſſe in Edd. Naugerii, & Victorii, ut credam in MSis id exſtare: ſed pergendum eſt, nam habent *tranſegiſſet; relaturum dixit*, ut dubitare nullus poſſim illud *&* ſe quod ſolet intercedere, ab illa pluſquam perfecti terminatione ſimilium litterarum exſtitiſſe, nec aliud hic latere in MSis, quam quod vulgo eſſi ſolet, atque etiam ſecutus fui. Quid vero nugarum eſt, quod mox edatur paſſim *quodam emiſſario ſuo*, inverſo ordine, quem tenuit Cicero, ut indicare MSos optimos audimus *quodam ſuo emiſſario*? quod ſane mutaſſem, ſi id juris exercere nunc conſtituiſſem. Eadem licentia lib. XIII. ep. 21. editur *omni genere officii utiligendus*, cum perſpicue MSos habere ſciant, *omni officii genere*. Nam Titium qui Tullio hic obtulerunt vereor ut probent. Potior Manutianus *Tettius*, vel *Heius*, aut *Seius* aliquis. IAC. GRON.

Et ſe relaturum dixit) In tabulas abſolutum. GRÆV.

Saucius) Qui nec damnatus ſit, nec abſolutus: ſed cui in ſuperiore judicio, quo prævaricationis accuſabatur, multæ inuſtæ erant notæ & maculæ, ut facilius nunc poſſit damnari: qui quaſi confectus eſt ſuperiore judicio. Sic ſæpe hiſtoricis *exſangues* dicuntur, quorum vires & opes fractæ ſunt. IDEM.

De divinatione) Lege Aſconium. CORRADVS. *Cum de conſtituendo accuſatore quæritur, judiciumque ſuper ea re redditur, cuinam potiſſimum ex duobus pluribuſve accuſatio ſubſcriptione in reum permittatur: ea res atque judicium cognitio, Divinatio appellatur*. Gell. II. 4. Vide ibi rationes hujus nominis. IDEM.

Cum calumniam juraſſet) Cum jam accuſandi partes ſuſcepiſſet. *Calumniam jurare* dicitur accuſator, cum in initio judicii jurat, ſe non per calumniam litem intentare adverſario, ſed quod juſtas ac legitimas accuſandi cauſas habere ſe putet. IDEM. *Jurer calu-*

Digitized by Google

Pilioque ceſsit: & ipse de pecuniis repetundis a Serviliis eſt poſtulatus, & præterea de vi reus a quodam emiſſario ſuo Titio factus eſt. Recte hoc par habet. Quod ad remp. pertinet, omnino multis diebus exſpectatione Galliarum actum nihil eſt. Aliquando tamen ſæpe re dilata, & graviter acta, & plane perſpecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere poſt Kalendas Martias placeret, ſenatuſconſultum, quod tibi miſi, factum eſt, auctoritateſque perſcriptæ. *SC. auctoritas. Pridie Kal. Octob. in æde Apol-*

calumniam, eſt ex integra locutione *jurare jusjurandum calumniæ*; hoc eſt nihil calumniæ cauſa a ſe dictum aut factum iri. MAZOCH. *In Tabb. Heracl. p.* 433.

Contendere ausus non eſt) Vtri committendæ ſint partes accuſandi. GRÆVIVS.

De vi reus a quodam emiſſario ſuo eſt factus) Eſt certe miſerum videre, quot vulneribus confectus ſit hic M. Cœlii liber, cum præſertim ea ſint, quæ vix aut ne vix quidem ſanari queant. Nos quod tutius remedium viſum eſt, ubi nullam meliorem opem adferre poſſumus, veterem plagam nudamus: feliciorique medico tam deſperatum ægrotum libenter tradimus. Vetuſti igitur codices *a quodam ſuo ruſtetio factus*; ſignificat autem nota quædam in illis huic loco adpoſita depravatum eum eſſe. Quidam ex his reliquiis legunt, *a quodam ſuo emiſſario tutio eſt factus*. Nos nec damnamus, nec probamus: unuſquiſque rem ante oculos ſibi poſitam attente accurateque animadvertat, & ſecum quid agendum ſit deliberet, ſi modo dignam, in quam tantus labor inſumatur, judicarit. VICTOR. Peccarunt noſtri librarii, dum veterem ſcripturam, & maxime Mediceæ codicis, exſcriberent: dictionem enim omiſerunt, quæ ante *ruſtetio* poni debebat, ea autem hæc eſt, *emiſſa*. Dolet peccatum illorum cauſam fuiſſe erroris docto ac diligenti viro: & tamen quod ille ex Aſconii commentariis erutum huc accommodari poſſe cenſuit, adhuc, ſi modo verum eſt, defendi poteſt: quod ſcilicet ad *Tetium* pertinet: legi enim poteſt, *a quodam ſuo emiſſario eſt Tetio factus*; nam *S*, ſignificaſſe olim *Sextum* vix credo. Præterea poſt *factus* in vetere exemplari *eſt* non legitur, quod verbum hic neceſſarium eſt, ut fortaſſe poſſit concinnari ex litteris illis, quæ confecto *emiſſario* e priſcis veſtigiis, reliquæ ſunt, ut nihil addi ad vulgatam lectionem, niſi *Tetio* neceſſe ſit; quod tamen nec valde confirmare, nec diluere volumus: eſt enim res dura, ſed ſubtiliter excogitata. IDEM. In *Poſter.* Eadem ſcriptura, quæ in Mediceo fuit, in primo Græcii quoque conſpicitur. Hæc autem nota reſpicit emendationem hanc, quam inde elicuerat amicus Manutii, *a quodam ſuorum S. Tetio*: poſtea cum errorem typographorum deprehendiſſet, ſcribendum cenſuit, *a quodam emiſſario S. Tetio*. GRÆV. *A quodam emiſſario ſuo, Titio*) Hic idem eſt P. Titius, quem commemorat epiſt. ad Plancum lib. X. ibi, *Rogatu Serviliæ interceſſit*, &c. LAMBIN. *Emiſſario*. Ad calumniandum ſubornato. Translatio ex militia. CELLAR.

Recte hoc par habet) Eſt par bene comparatum, ſunt duo egregii adverſarii. Nimirum adverſarius & reus ſunt homines nequam. GRÆV.

Vt eum decedere) Cæſarem. CORR. *S. C. factum, auctoritateſque perſcriptæ*) S. C. inquit, factum, reſpiciens ad primum, cui interceſſum non eſt: tribus, quæ ſequuntur, decretis interceſſum eſt, ideo non vocantur S. Cta, ſed auctoritates perſcriptæ. Vide ad lib. I. ep. 2. Mal. Man. *perſcriptæ*. Io. FR. GRON. *Auctoritateſque perſcriptæ*) Hoc eſt, nomina ſenatorum

Apollinis, ſcrib. adfuerunt L. Domitius Cn. Filius Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius Lucii F. Pomt. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, Caius Lucceius C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Op-

rum, qui ſcribendo adfuerunt. Cic. III. de Orat. ubi de L. Craſſo loquitur: *Permulta eum vehementiſſima conventione animi, ingenique virium, ab eo dicta eſſe conſtabat, ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt ornatiſſimis & graviſſimis verbis, ut populo Romano ſatisfaceret, numquam ſenatus conſilium reipublicæ, neque fidem defuiſſe, ab eo dictum, & eumdem, id quod in auctoritatibus præſcriptis exſtat, ſcribendo adfuiſſe.* GRÆV.

SC. auctoritates) Hic aliter ſumitur vocabulum *auctoritas*: ſignificat enim nomina eorum, qui præſentes fuere, cum SC. in æs incideretur, & ejus rei teſtes, auctoreſque ſunt. Io. Fr. GRON.

Scribendo adfuerunt) Erat hæc ſollemnis formula, quam præmittebant ſenatuſconſultis, qua ſignificatur in ſequentium ſenatorum ſententiam factum eſſe SC. ſive iis præſentibus SC. factum. Vid. Briſſon. de Formulis. GRÆVIUS.

Q. Cæcilius Q. F.) Adoptione, ſed revera Scipionis Aſiatici filius. CONRAD. Vid. Manut.

L. Villius Lucii F. Pomt. Annalis) Sic recte Manutius emendavit, adſtipulante Græwii primo, in quo, *L. Vil. L. Fab. Pom. annalis*. Inferius tamen ſcriptum eſt *Iulius* in eodem libro, corrupte; ut & pro *Vibius Panſa* in Peckiano cod. ſcribitur *Iulius Panſa. Pomt.* autem ſignificat Pomtinam tribum, ex qua erat Villius: ſic etiam *Quirina*: tribuum nomina. Sic & *Pup.* Pupiniam, *Pop.* Popiliam, *An.* Anienſem notat. Vid. Manut. GRÆV.

Caius Lucceius C. F. Pup. Hirrus) Sic recte Manutius, quamvis invitis libris: vide notas ejus. IDEM.

L. Atteius L. F. A. N. Capito) Cum diu anceps in hac lectione fuiſſem, exiſtimavi tandem, non incommode ita legi poſſe: in qua ſi vitium ullum eſt, hujuſcemodi eſt, quod defendi poſſit, nec abſurdam ullam ſententiam habeat. Manutii prima ſua editione litteras illas, quæ ſcrupulum habebant, & quæ ipſis, & aliis negotium faceſſebant, ſuſtulerunt, atque ita ſe putarunt omni moleſtia liberare. Hanc ipſorum culpam tacui, quæ & magna eſt, & antiquis ſcriptoribus periculoſa, ſi quis quæcumque non intelligit, in illis delet. Quanto modeſtius me liberaliuſque geſſerim, dicere non oportet: nam me fidemque meam laudare, mihi nunc propoſitum non eſt. Quod putant litteras illas ſejungi non oportere, non reprehendo: intelligo enim ipſas Tribum ſignificare poſſe. Si negant veteres in titulis monumentiſque non patris ſolum nomen, ſed avi etiam ponere ſolitos, facile redargui poſſunt: ex Ciceronis enim libris, & aliorum optimorum auctorum hoc intelligitur. Qui Romæ priſcas inſcriptiones curioſius legerunt, paſſim hoc animadvertere potuerunt. Poſſemus infinita exempla afferre, ſed non erimus nunc pluribus citandis teſtibus, quam oporteat, ambitioſi. In magno illo volumine, quod Epigrammata antiquæ urbis inſcribitur, multis locis hoc obſervari poteſt. Sed maxime pagina 122. nec non pagina 146. in quibus plurima virorum nomina ſcripta ſunt, quæ cuncta avi quoque nomen retinent, & notis his ſemper ſignata, quibus ea tunc ſignari conſuetudo fuerat. VICTOR. *Capito*) Al. *Ancipito*. Sed ita legendum eſt, *A. N. Capito*, hoc eſt, Auli nepos Capito. CONRAD. Verior tamen eſt ſententia Manutii, qui per *An.* Anienſem tribum ſignificari contendit. GRÆV.

Quod

Digitized by Google

Oppias M. fil. Terentina. Quod M. Marcellus consul, V. F. de provinciis consularib. D. E. R. I. C. uti L. Paullus, C. Marcellus consules, cum magistratum iniissent, ex a. d. x. Kal. Mart. quæ in suo magistratu futuræ essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve quid prius

Quod M. Marcellus Cos.) SC. principium. *V. F.* verba fecit. CORR.

D E. R. I. C.) Id est, de ea re ita censuerunt. Et supra *V. F.* id est, verba fecit. Et infra, *S. Q. C.* id est, Senatusque consultum. Et inferius, *S. C. A.* id est, Senatusconsulti auctoritas. LAMB.

L. Paulus, C. Marcellus Coss. des. cum magistratum iniissent, ex Kal. Mart.) Ita leg Paullus, & Marcellus non erant Coss. sed in proximum annum designati. Neque autem *ad ex* Latinum est, neque *ex a d. Kalendas*. Nam illo *ex* ante *d* non utebantur, nisi apposito numero: velut *ex ante diem* IV. *Kalendas*, *ex ante diem* III. *Kalendas*. *Ex Kalendis*, est aut eodem die, aut ubi primum referrent quid ad Senatum post eum diem. Io. FR. GRON. *C. Paullus*) *L. Paullus* ab omnibus aliis dicitur. CONRAD. *Ad ex Kal. Mart.*) Locus Varronis restitutus magno auxilio est ad docendum immutari debere ordinem priorum harum vocum, & pro *ad ex Kal.* legi debere *ex ad Kal.* quemadmodum Paullus quoque emendat. Illum autem jampridem nos castigavimus, statimque suspicati sumus, hanc esse hujus loci germanam lectionem. Cum Romæ XXX. fere menses sunt, fuissem, sæpe multumque cum Marcello Cervino, qui postea in ampliſſimum ordinem a Paullo III. Pont. Max. cooptatus est, de studiis litterarum locutus sum: cumque semel sermo incidisset de vetustis exemplaribus, dixi Florentiæ priscum codicem Terentii Varronis inveniri librorum, quos scripsit de agricultura: magno statim desiderio ille affectus est librum hunc videndi, a meque diligenter petiit, cum Florentiam redissem, darem saltem operam, ut eum impresso aliquo conferrem, & ad se cuncta accurate adnotata mitterem. Non potui hoc amicissimo & optimo viro denegare. Cumque in antiquo docuissem menda quædam reperiri, voluit ille notari a me locos, quos putarem castigatius illic legi, in impressis autem depravatius; in quo ei quoque morem gessi. Hunc autem in primis notavi, quem ibi sincere legi, in impressis vero mendosissime judicabam. Volui autem codicem illum summo studio a me cum antiquo collatum, communem illi esse cum Angelo Colotio, sancto ac docto viro. Citavi igitur hujus rei optimos ac locupletissimos testes. Sed aliud etiam auxilium habebam, non minoris momenti, quo locum hunc Cæliſ ita castigandum esse animadverteram. Nam eodem illo in lapide Colotiano, de quo supra mentionem feci, ita legitur, EX A. D. V. K. DEC. AD PR. KAL. IAN. SEX. Vtinam integer esset, magnam utilitatem studiosis litterarum afferret. Est enim Ciceronis temporibus exaratus. Vt ut autem est, & ut a me exscribi potuit, hic eum adponemus: nam hoc præcipue loco accommodatus est, in quo etiam bis sunt litteræ illæ, quæ in illo lapide sæpe leguntur, id est, V. F. Quin autem VERBA FECERVNT, significent, dubitari non potest: id enim Cicero infinitis locis declarat; aperte autem in X. Philipp. *Quod Pansa Cos. verba fecit de litteris*: & quæ sequuntur. VICTOR. (Inscriptionem subjecimus notis Manutianis) *Ad Kalend. Mart.*) Al. *ad x Kalend. Mart.* al. *A. D. ex x Kalend. Mart.* CORRADVS. *Ad ex Kal. M.*) Cum ita sit in MSis cur dubitem oportere legi *a d. IX Kal. M.* non quod tunc magistratum inierint, sed ea temporis designatio pertinet ad sequentia. Mox edidi: *Neve quid prius ex Kal. Mart. ad Senatum referrent*, auctoritatem secutus Naugerianæ, & Rob. Stephani, quod non opinor illos admisisse sine MSis.

prius ex Kalendis Mart. neve quid conjunctim de ea re referretur a consulibus, utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent: & cum de ea re ad senatum referretur a Coss. eorum, qui in CCC. judicibus essent, sex adducere liceret. Si quid ea re ad populum, ad plebemve lato opus esset, uti Serv. Sulpicius, M. Marcellus Coss. prætores, tribunique pleb. quibus eorum videretur, ad populum, plebemve ferrent: quod ii non tulissent, uti, quicumque deinceps essent, ad populum plebemve ferrent. I. V. Prid. Kalend. Octob. in æde Apollinis, scrib.

Postea cum Victorius ediderit *a Coss. qui eorum in ccc. judicibus essent*, non intelligo cur alii mutarint ordinem, & reddiderint *eorum qui*. Nam certe ista est locutio Romanæ curiæ. Iac. Gron.

Neve quid conjunctim de ea re referretur) Prim. meus, *neve quid junctum de ea re referretur*; sic in seq. epistola Peck. *neu quid conjunctum referretur*, quo vulgato *conjunctim*; recte: quamvis & vulgata tolerari possit, sed illa præstat lectio. Græv.

Per dies comitiales) Qui erant post Quirinalia; hoc est XII. Kalend. Mart. per quos lege Pupia haberi Senatus non poterat. Corr.

Sex adducere liceret) Prim. Græv. *ses adducere liceret*; unde videtur stabiliri correctio Manutii, qui legendum censuit, *eos adducere liceret. Sex*, & *ses*, videtur exstitisse ex præcedent. Syllaba *sum* repetita. Potest omnino abesse, & non incite subaudiri eos. Græv. *Sex abducere licet*) *Sex* vitiosum est. Haud dubie enim multo major numerus fuit. Abducere, e foro a tribunali Prætoris, ut scilicet frequentiorem redderent Senatum, & ejus numeri, per quem SC. posset confici. Io. Fr. Gron.

Si qui de ea re) Ita scribendum, *quo est*; *si quo*: refertur enim ad *to lato*. Si qui lato opus esset, si quid ferre opus esset, si qua rogatione lata opus esset. Idem.

Ad plebemve referri opus eff.) Al. *plebem vel at.* ut omnino legendum sit, ut est in Probo, *plebemve lato. Opus esset*) Post hoc SC. prid. Kalend. Octob. factum. Corr.

Ut Ser. Sulpicius) Rescripsi ex meo primo, *uti Serv. Sulpicius*. Græv.

Quibus eorum videretur) Fortasse videndum sit, an ex Probi notis legi oporteat, *quod eis*. Corr.

S. C. A. Pridie Kal. Oct. in æde) Medicæus codex cum supra nihil ab impressis hac parte discreparit, hic ab illis diversus est: neque enim habet tres illas priores litteras, sed earum loco *I. V.* sic enim in eo scriptum est, *I. V. PRID. KAL. OCT.* quam rem explicare, ut verum fatear, non possum. Victor. Secutus Medicæum est Manut. sed Gebhard. editio, L. V. in Grævii primo, *I. II. PR. KL. OB.* Græv. *I. V. vel L. V.*) Forte *AV.* id est, auctoritates, aut *A. D.* id est, ante diem pridie Kalendarum: sic enim quoque loquebantur. Male Man. *IN.* quod significet intercessum, nam huic intercessum non est, ideo supra *SC.* appellatur. Io. Fr. Gron. *L. V.*) Non Gebhardus in Gruteriana est, quæ sic prima edidit, sed ipse Victorius, ut ostendunt editiones ejus tum Iuntina, quam Stephanica; unde nec ipse ab ista ratione discedere potui. Sive autem *L. V.* sive *I. V.* habent veteres libri, sane tantum non dico perinde esse, & alterutri certe eorum adhærendum est, non illi licentiæ, qua Lambinus & alii utuntur. Opinor autem eas literas notare *legi*, vel *jure vetere*, quas voces duabus illis litteris compendifieri solitas manifeste docemur ex notis Valerii Probi, ut no-

scrib. adfuerunt, L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius L. F. Pont. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Scribonius C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcell. Cos. V. F. de provinciis, D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quo minus de R. P. Q. P. ad senatum referri, senatique consultum fieri possit: qui impedierit, prohibuerit, eum senatum existimare contra rempubl. fecisse. Si quis huic senatusconsulto intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque

ut notetur, omnia rite facta esse, nihil extraordinarium, & ideo SCtis, vel auctoritatibus perscriptis præfigi placuit. Iac. Gronov. Ego credo his notis significari *Item*, cujus scriptura per compendium in MSis & IV. & IN interdum referre videtur. Cort.

Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius Scipio) Ne hoc quidem ex concordi fide probatorum codicum. Nam eædem, quas nominavi optimæ profecto editiones habent Q. Metellus P. F. Pius Scipio. Quod ab illis opinor mutatum esse, qui ad exemplum antecedentis præscriptionis hanc quoque citationem formari oportere censuerunt; aut cum ordo solitus prænominis, nominis, patris, cognominis in Domitio recte procederet eum quoque in hoc retineri debere voluerunt, non animadvertentes, quam multa casu aut miro ipsorum Romanorum judicio intercesserint. Hic autem videtur sibi placuisse quatuor his appellationibus designari, ut valide colligi potest ex duobus nummis vel ab ipso, vel per gentilem quemdam eius cusis apud Fulv. Vrsinum. Iac. Gron.

Quo minus de Po. Ro. quam primum ad senatum referri) Ita in Medicæo scriptum est, *quo minus de Rep. Q. P. ad Senatum referri*. Hoc autem adnotavi non quod in impressis ullum mendum sit, sed ut notæ illæ ex hoc loco percipiantur: nam maiorem partem hujuscemodi notis in S. Consultis, & hujuscemodi rebus usos fuisse veteres, planum est. Victor. *Quam primum*) S. P. Q. P. quæ litteræ apud Frontinum significant, quid placeret. Corr. In codice Grævii hæ notæ rectius exprimuntur de *R. P. Q. P. Quo minus de repub. ad senatum referri, senatique consultum fieri*) Ita Victorius, Vaticani, ac Peckio excerpta. Vulgo interjiciunt post *de repub. quam primum*, & *senatusque consultum*. Gebh. Sed valde negligenter legit animadversiones Victorii, qui *quam primum* nec delevit, nec delendum censuit, sed pro eo notas, quas in codice Medicæo reperererat, & Peckii etiam ac Grævii codd. præ se ferunt, substituit. Grav. *Quo minus de republica ad senatum ref.*) Ab Gebhardo non. discessi, etsi palam negligente in citando Victorio ad patrocinium hujus lectionis. Nec minus miror Victorium, qui eum testetur in Medicæo esse *de Rep. Q. P.* ediderit in Iunctina *de rep. Q. P.* in Stephanica *de rep. Q. P.* Ego vereor, ne quid pravum acciderit istis notis, &, quod facillime tamen fateor fieri potuisse, accitum quid sit pro *R. P. P. Q. P.* quibus significari crediderim *de republica populique provinciis*. Iac. Gron.

Qui impedierit, prohibuerit) *Prohibuerit*, quod desiderabatur, immisi suo loco ex Vaticano ac Peck. & Victor. editione. Gebh. His adstipulatur primus Grævii. Grav.

Auctoritatem perscribi) Vid. sup. ad lib. I. ep. 2. In.

De ea re ad senatum populumque referri)

lumque referri. Huic ſenatuſconſulto interceſſit C. Cœlius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Panſa. *Item ſenatui placere, de militibus, qui in exercitu C. Cæſaris ſunt: quæ eorum ſtipendia emerita, aut cauſas, quibus de cauſis miſſi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, cauſæque cognoſcantur. Si quis huic S. C. interceſſerit, ſenatui placere auctoritatem perſcribi, & de ea re ad ſenatum, populumque referri.* Huic S. C. interceſſit C. Cœlius, C. Panſa, tribuni pleb. *Itemque ſenatui placere, in Ciliciam provinciam, in octo reliquas provincias, quas prætorii pro prætore obtinerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum*

ferri) Medicæus liber, *de ea re publica adhuc ordinem referri*: arbitror legendum, *de ea re ad hunc ordinem referri*. VICTOR. Omnes libri veteres habent, *ad hunc ordinem referri*: quo modo P. Victorius edidit: & ego ſic etiam olim edi jufferam. LAMB. Primus tamen Grævii, *ad ſenatum populumque referre*. GRÆV.

L. Vicinius) *Vinicius* ſcribendum: quod eſt nomen familiæ in veteribus monumentis frequens. *Vicinia* autem gens apud ſcriptores, quod ſciam, non reperitur. VRSIN.

P. Cornelius) Præclara vero hoc loco eſt nota Manutii admonentis hunc plebejum Cornelium debere intelligi. Atqui probare debet Cornelium aliquem hic vere nominari ab Cicerone. Nam etſi vulgo ſic edant, caſtigatiſſimæ tamen iſtæ duæ editiones, cum reliquorum trium tribunorum nomina integre explanata habeant, in hoc ſolum produnt *P. Corn.* Atqui is poteſt intelligi *P. Cornificius*. IAC. GRON.

Vibius Panſa) Sic ex vett. libris & hiſtoria legi debet, non *Iulius Panſa*. CORRAD.

Stipendia emerita) Emeriti milites. IDEM.

Cauſas) Cauſarii milites. Io. *Cauſas, quibus de cauſis*. Vide de hoc genere dicendi IV. ep. 5. cauſæ juſtæ miſſionis erant morbus, debilitas, vel alia quædam imbecillitas; quæ ob valetudinem fiebat, *cauſaria* dicebatur. Vide Lipſ. de Mil. Rom. V. Dialog. 19. CORT.

Vt eorum ratio habeatur) Vt exauctorentur honeſta miſſione, hoc addiderunt, ut veteranos Cæſaris in quibus præcipue vires erant ab eo alienarent, & ad ſe pertraherent. Io. FR. GRON.

Cauſæque cognoſcantur) Proprie *cauſas noſcere* & *cognoſcere* dicebantur magiſtratus populi Romani in delectu, ſcilicet illorum, qui ſe a militia immunes eſſe dicerent: tum enim accipiebant nomina illorum, qui juſtam vacationis cauſam proferrent: qui non juſtam, eos cogebant nomina dare. Sic & eorum, qui militantes miſſionem honeſtam aut cauſariam habebant *cauſæ cognoſcebantur*. GRON. *de Pec. vet. lib. III. cap.* 3. quem vide.

Et de ea re ad ſenatum, populumque referri) Hic Græv. codex legit: *Et de ea rep. ad hunc ordinem referri*; idem ſtatim cum Victorio: *Huic ſenato C.* pro vulgato, *huic ſenatus Conſulto*. GRÆV. *Et de ea re ad Senatum populumque referri*) MSus *& de ea rep. ad hunc ordinem referri*. Melius, modo deleatur *ro p.* Cur enim ad populum? Niſi forte quia populare erat gratumque in vulgus, ideo etiam ad populum ea de re agi volunt Io F. GRON.

Prætorii proprætores) *Prætorii*, qui præturam in urbe geſſiſſent. MSus, *Proprætore* ſ. *Proprætoribus*. Proprie enim qui ex prætura in Provinciam abibant *Proprætores* dicebantur, ut qui-

ex

C. cum imperio in provincias pro prætore mitti oporteret, eos sortito in provincias mitti placere; si ex eo numero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas provincias proficiscerentur: tum uti quodque collegium primum prætorum fuisset, neque in provincias profecti essent, ita sorte in provincias proficiscerentur; si ii ad numerum non essent, tunc deinceps proximi cujusque collegii, qui prætores fuissent, neque in provincias profecti essent, in sortem conjicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret. Si quis huic S. C. intercessisset, auctoritas perscriberetur. Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, C. Pansa, tribuni pleb. Illa præterea Cn. Pompeii sunt animadversa, quæ maxime confidentiam attulerunt hominibus, ut diceret, se ante Kalend. Mart. non posse sine iniuria de provinciis Cæsaris statuere, post Kal. Mart. se dubitaturum. Cum interrogaretur, si qui tum intercederent, dixit, hoc nihil interesse, utrum C. Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere non pateretur. Quid si, inquit alius, & consul esse, & exercitum habere volet? At ille, quam clementer: Quid si filius meus fuisse mihi impingere volet? His vocibus, ut existimarent homines Pompeio cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alteramutram ad conditionem descendere

ex Consulatu, *Proconsules*. Æque autem dicebant, *Pro Consule obtinere provinciam* & *Proconsulem*, *pro Prætore obtinere*, & *Propræterem*; immo illud elegantius. ID.

Quos ex SC. in provincias ire oportet) Prim GRÆV. *quos in provincias iri oporteret*, nec male, si *ire* legas. Mox pro *proficiscerentur*, Victorius, *profecti essent*. GRÆV.

Quodque collegium) Octo prætores Ciceronis tempore erant, qui inter se unius anni collegium faciebant: superiore anno aliud collegium prætorum, & sic deinceps. *Primum* autem est, quod proxime antecessit. CELL.

Quæ maxime confidentiam attulerunt hominibus) Illum male animatum esse in Cæsarem. GRÆV.

An pararet) Hoc est, subornaret tribunum plebis, qui intercederet Senatusconsulto. ID.

Quid si, inquit alius) Vix crediderim sic scripsisse Cœlium pro sua argutia, cum & aliis *inquit* adversationis cujuscumque formula esse soleat. Refingas itaque: *Quid si, inquit, & consul esse*, reliqua: *inquit* nempe aliquis, vel ille qui interrogabat. Seneca II. de Benef. c. 34. Liv. XXXIV. c. 3. Vide ibi omnino Viri Summi I. Fr. Gronovii notas. CORT.

Quam clementer) Id est, valde leniter, minime iracunde. GRÆV.

Vt aut

dere vult Cæsar, ut aut maneat, neque hoc anno sui ratio habeatur: aut, si designari poterit, decedat. Curio se contra eum totum parat: quid adsequi possit, nescio. Illud video, bene sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter Curio, & mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei advectæ erant Africanæ, potuit superfederi. Nunc, cum dare necesse est, velim tibi curæ sit, quod a te semper petii, ut aliquid istinc bestiarum habeamus: Sittianamque syngraphan tibi commendo. Libertum Philonem istuc misi, & Diogenem Græcum, quibus mandata & litteras ad te dedi: eos tibi, & rem de qua misi, velim curæ habeas: nam, quam vehementer ad me pertineat, in iis, quas tibi illi reddent, litteris descripsi.

EPISTOLA IX.

ARGVMENTVM.

Gloriatur ædilem se designatum, Hirrum repulsum: de rep. nihil actum significat: pantheras petit: Feridium commendat: addit de Pompeii ac Scipionis in Cæsarem animo: disertum in sua defensione Calidium, in accusatione frigidum appellat. Tota præter Feridii commendationem, quæ ab officio proficiscitur, negotialis est epistola.

CŒ-

Ut aut maneat) In provincia. In.

Neque hoc anno sui ratio habeatur) Non in candidatorum numerum absens recipiatur, aut absens Consul designetur, quod ei lex dabat. In.

Contra eum totum parat) Contra Cæsarem, simulans. Nam paullo post: *Transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit*, epist. 6. hujus libri, quæ post hanc poni debuit. Corr. Omnibus modis. Spart. Adrian. c. 4. Autor. Idyll. VIII. Cort.

Bene sentientem) Senatus & optimatum partes tuentem. Grav.

Suo munere) Suo dono Africanarum pantherarum fecit, ut nunc ludis superfedere non possim. Curarum ergo onus imposuit, ut bestiarum numerum compleam, & ludos edam. Cæt.

Negotium imposuit) Quasi onus imposuit. Grav.

Ad ludos) Lib. II. ep. 3. Corr.

Potuit superfederi) A meis ludis dandis. Grav.

Nunc, cum dare necesse est) Ludos. Corrad.

Bestiarum) Pantherarum, ep. 9. In.

Quam vehementer ad me pertineat) Erat enim ex ea syngrapha exigenda pecunia, Vid. ep. 4. & seq. Grav.

Epi-

Digitized by Google

CŒLIVS CICERONI S.

Sic tu, inquis, Hirrum tractasti? Immo, si scias, quam facile, quam ne contentionis quidem minimum fuerit, pudeat te, ausum illum umquam esse incedere tamquam tuum competitorem. Post repulsam vero risus facit, civem bonum ludit, & contra Cæsarem sententias dicit: exspectationem corripit: Curionem prorsus non mediocriter objurgat, ac repulsa se mutavit. Præterea, qui numquam in foro apparuerit, non multum in judiciis versatus sit, agit causas liberales: sed raro post meridiem. De provinciis, quod

EPISTOLA IX.

Hirrum) Hirrus Lucceiæ gentis cognomen, ep. 8. GRÆV.

Quam ne contentionis quidem minimæ fuerit) Lambin. conjicit, *quam ne contentionis quidem minimæ res fuerit*. Sed optime meus primus, *quam ne contentionis minimum fuerit*. ID.

Tamquam tuum competitorem) Auguratus, ep. 4. GRÆV. Vt Cœlii competitor fuit in ædilitate curuli, & Ciceronis aliquot ante annis in auguratu. FVNC.

Civem bonum ludit) Hoc est, simulat ac præ se fert se bonum civem esse. GRÆV.

Contra Cæsarem sententias dicit) Demittendo Cæsari successore, ep. 8. ID.

Exspectationem corripit) Hoc est, eorum patientiam, quod tam diu ferant Cæsarem in Galliis dominantem, & legibus insultantem. ID.

Curionem prorsus non mediocriter objurgatus, hac repulsa se mutavit) Mediceus liber: *Curionem prorsus Curionem non mediocriter objurgatus hac repulsa se mutavit*. Quare non assentior illis, qui voce hac *objurgatus* offensi, censent aliter legendum esse: nulla enim illius lectionis in antiquis codicibus vestigia invenio. VICTOR. P. Manutius conjecit esse legendum: *Curionem prorsus non mediocriter objurgat*; *scilicet hac repulsa*, cui difficile fuit non assentiri. Verumtamen non displiceat mihi Passeratii conjectura, *non mediocriter objurgat*; *is hac repulsa*. LAMB. Omnes vero codices antiquos in *objurgatus* consentire, quod Paullus affirmat, falsum est. Nam meus ille optimus sic legit: *Exspectationem corripit Curionem. Prorsus Curionem non mediocriter objurgat, ac repulsa se mutavit*: quam scripturam non potui non probare. Cogitabam alioquin *Curionem prorsus non mediocriter objurgabat, si hac repulsa se mutavit*. Curionem autem ideo corripit, quod tum ad Cæsaris partes transierit. *Corripit* autem *exspectationem*, est reprehendit Romanos, cum tamdiu exspectant, & sustinent Cæsarem in Gallia dominantem. GRÆV. *Exspectationem corripit. Curionem prorsus non mediocriter objurgat*] Mihi videtur non otiose adspiciendum, quod tam fideliter & benigne ex manu Ciceronis suppeditat Medicæus codex repetendo *Curionem prorsus Curionem non*, præsertim cum id ipsum roboret accessione auctoritatis suæ primus Cl. Grævii codex, duo sane incomparabiles. Hinc lego: *Exspectationem corripit, Curionem, prorsus Curionem! non mediocriter objurgat*. Qua repetitione eleganter subindicat Cœlius, qualem se tunc gesserit Curio, & quam perseveraverit in suscepta factione defendenda. Et has repetitiones sic Cœlio placuisse vel antecedentis epistolæ initium demonstrat, ubi scripsit: *Scito C. Sempronium Rufum, Rufum mel ac delicias tuos! calumniam me p. tuliſſe*. IAC. GRONOV.

Hac repulsa se mutavit) Post hanc repulsam, alius, quam fuit, factus videtur. Io. FR. GRON.

Agit causam liberaliter) Vetusti codices *liberaleis* pro *liberaliter*. Si igitur *liberaleis*, accusandi casu intelligas, *causas*

quod tibi ſcripſeram idibus Sextil. actum iri, interpellat judicium Marcelli, conſulis deſignati. In Kalend. rejecta re ne frequentiam quidem efficere potuerunt. Has litteras a. d. IV. Non. Septembr. dedi, cum ad eam diem ne profligatum quidem quidquam erat. Vt video, cauſa hæc integra in proximum annum transferetur: &, quantum divino, relinquendus tibi erit, qui provinciam obtineat. Nam non expe-

cauſas legere oportebit, ut numeros copules, vel contra facere. Non eſt autem contemnenda hæc lectio: quæ eſſent *cauſæ liberales* notiſſimum eſt. Cic. etiam pro Flacco: *Atque huic eidem nuper tres equites R. honeſti & graves, cum in cauſa liberali eum qui aſſerebatur, cognatum ſuum eſſe diceret, non crediderunt*. VICTOR. Primus meus, *agit cauſam liberalis*; ſed alius vetus codex, quem Lambinus inſpexit, ut volebat Victorius, *cauſas liberales*. *Liberalis* vero eſt *liberales*, ut ſuperius *litis* pro *lites*, *omnis* pro *omnes*. Peſſime hunc locum interpretatur Manutius. *Liberalis cauſa* eſt, qua quis, qui pro ſervo erat, in libertatem vindicabatur judicio, quod vocant Plautus & Terent. *liberali cauſa aſſerere manu*. Pantagathus legit, *agit cauſas liberalius*; perperam. GRÆV. *Agit cauſam liberalis*) Forte *libertatis*, ſc. publicæ, contra Cæſarem, qui eam vult opprimere. IO. FR. GRON.

Sed raro poſt meridiem) Quaſi dicat, ita prandere luxurioſe ſolitum, ut deinde magnarum curarum obliviſceretur. ID.

Quod tibi ſcripſeram) Epiſt. 4. hujus libri. CORR.

Marcelli Coſ. deſ.) Cum L. Paullo. IDEM.

In Kl. rejectum ne frequentiam quidem efficere potuerant) Ita Victorii editio & Vaticani excerpta. Peck. quoque expungunt *re cauſa*; nam edebatur *rejecta cauſa eſt; ne freq.* GRUT. Meus primus, *in Kl. rejecta eſt; ne frequentiam quidem efficere potuerant*: optime meo judicio Mediolanenſis liber, *in Kl. rejecta res eſt*. Vera lectio eſt, *in Kl. rejecta re ne frequentiam quidem efficere potuerunt*: hoc eſt, quamvis res ſuerit dilata in Kalendas, non tot tamen patres præſto fuerunt Kalendis, ut poſſet fieri Senatuſconſultum. GRÆVIVS. *In Kalend. rejectum ne frequentiam quidem efficere potuerant*) Mirifice & minute convulſus locus, etiam in plurimis MSis in quibus cum intelligam exſtare vel *rejecta eſt ne freq.* vel *rejecta res eſt ne*, cum quod edidit Gebhardus, ex Vaticani excerptis, & Victorio adſciverit, ut ipſe prædicat; ſed non ſane debuerat ita diſtinguere, cum & conſtructio in illis tam non ſit, & Victorianæ editiones habeant *interpellat judicium Marcelli Coſ. deſig. in Kal.* vel *Cal. rejectum ne frequentiam*. Ego tamen ab Gebhardo non diſceſſi, nec in eo aliquid mutavi, quia nihil omnium mihi probabatur. Opinor enim ex indicio meliorum codicum ab Cœlio ſcriptum fuiſſe. *In Kalendas rejecta ne freq. q. effic. potuerant*. IAC. GRON.

Ne frequentiam quidem efficere potuerunt) Vt legitimo Senatorum numero SC. fieri poſſet, lib. I. ep. 9. GRÆV.

Ne profligatum quidem quidquam erat) Hoc eſt, nihil profectum; promotum in hoc negotio de provinciis. Front. II. Stratagem. exemplo 20. *Quo genere cum profligari nihil videret*. Iuſtin. XX. 4. *In juventute quantum profligatum ſit*. Senec. de Beata vita lib. I. cap. 1. *Intellecturi in ipſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit*. Vid. Manut. h. l. & Lipſ. ad II. Hiſt. Tac. not. 21. Hanc autem lectionem Vatic. Peck. Græv. & Vict. edd. aſſerunt: vulgo: *Ne promulgatum quidem quidquam eſſet*. IDEM.

Qui provinciam obtineat) Regat, tuo loco. Cæſar I. B. Civ. c. 85. adde Sall. Cat. c. 18. CORT.

Quo

expeditur succesio, cum Galliæ, quæ habent interceſſorem, in eamdem conditionem, quam ceteræ provinciæ, vocantur. Hoc mihi non eſt dubium: quo tibi magis ſcripſi, ut ad hunc eventum te pararet. Fere litteris omnibus tibi de pantheris ſcripſi: turpe tibi erit, Patiſchum Curioni decem pantheras miſiſſe, te non multis partibus plures, quas ipſas Curio mihi, & alias Africanas decem donavit: ne putes illum tantum prædia ruſtica dare ſcire. Tu, ſi modo memoria teneres, & Cybiratas arceſsieris, itemque in Pamphyliam litteras miſeris (nam ibi plures capi ajunt), quod voles efficies. Hoc vehementius laboro nunc, quod ſeorsum a collega puto mihi omnia paranda. Amabo te, impera tibi hoc curæ. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare. In hoc negotio nulla tua, niſi loquendi, cura eſt, hoc eſt, imperandi & mandandi. Nam ſimul atque erunt captæ, qui alant eas & deportent, habes eos, quos ad Sittianam ſyngraphum miſi. Puto etiam, ſi ullam

Quæ habent interceſſorem) Cum ſit tribunus plebis, qui interceſſurus ſit, & impediturus, ne Cæſari Galliæ præfecto ſuccedatur. GRAV.

Quo tibi magis ſcripſi) Forte: *Quod tibi eo magis ſcripſi*. LAMB.

Multis partibus plures) Hoc eſt, longe plures: vid. ſup. ad lib. I. ep. 2. GRAV.

Prædia ruſtica donare ſcire) Agros pauperioribus de plebe. Alludit ad actionem Curionis de agro Campano ep. 10. Male Man. I. FR. GRON.

Tu ſi modo memoria teneres) Leg. *teneaſtis*. LAMBIN.

A collega) M. Octavio. CORRAD.

Amabo te, impera tibi: hoc cura. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare) Placeret: *Imperá tibi hoc cura*: atque ita eſt in codice MSo. F. VASIN. Aliter diſtinguit meus primus: *Amabo te, impera tibi hoc. Curare ſoles libenter, ut ego majorem partem nihil curare*. Sed hæc non videntur cohærere bene cum ſequentibus. Itaque conjiciebam legendum eſſe: *Amabo te, impera tibi hanc curam. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare*. Sic ſuſpicabar: ſed poſtea Peckiani libri excerpta veram lectionem mihi oſtenderunt, quam & expreſſi, *amabo te impera tibi hoc curæ: ſoles libenter*, & reliqua. Sed & ſic in cod. antiquo MSo ſe reperiſſe F. Vrſin. teſtatur, & probat. GRAV.

Majorem partem) Ex majore parte: vid. Manut. IDEM.

Hoc eſt imperandi & mandandi) Primus meus, *imperandi & amandi*, leg. *imperandi & amandandi*, ſc. venatores ad pantheras capiendas. In ſequentibus verbis, *puto etiam ſi ullam ſpem*, deſinit meus ille præſtantiſſimus & fidiſſimus codex, qui bonitate nulli eorum cedit, quos docti viri excuſſerunt, immo omnibus, excepto Medicæo, melior eſt. Ejus ope ſane quam multa in his octo libris prioribus ſint emendata, aut, quæ dubia habebantur, confirmata, eruditi facile cognoſcent. IDEM.

Quos ad Sittianam ſyngr. miſi) Ad pecuniam ex ſyngrapha debitam exigendam, ut mox, *venis ad ſuum negotium*. CORT.

Si nul-

ullam ſpem mihi litteris oſtenderis, me iſto miſſurum alios Marcum Feridium, equitem Romanum, amici mei filium, bonum & ſtrenuum adoleſcentem, qui ad ſuum negotium iſtuc venit, tibi commendo, & te rogo, ut eum in tuorum numero habeas. Agros quos fructuarios habent civitates, vult tuo beneficio, quod tibi facile & honeſtum factu eſt, immunes eſſe: gratos & bonos viros tibi obligaris. Nolo te putare Favonium a columnariis præteritum eſſe: optimus quiſque eum non fecit. Pompeius tuus aperte Cæſarem & provinciam tenere cum exercitu, & conſulem eſſe: tamen

Si nullam ſpem . . . oſtenderis) Ita cum editis veteribus unus e regiis codicibus. Vulgati: *Si ullam ſpem . . . oſtenderis*. LALLEM.

M. Fetidium) *Fufidium* habet antiquus liber, notum Romanæ familiæ nomen a *Fufiis* ductum; cum *Fetidii* nuſquam inveniatur. VRSIN. *M. Feridium*) Ita Pall. (nam hic redeunt meliores a turbis ſuis) Vatic. Peck. prima editio *Feridum*: Victorius *Federium*: vulgo *Fetidium*. GEBHARD.

Qui ad ſuum negotium iſtuc venit) Qui habet negotia quædam ibi expedienda. GRAV.

Quos fructuarios habent civitates) In vetuſtis codicibus legitur *habet*, quod ſuſpicionem mihi auget: nam de mendo ob alias etiam cauſas valde timeo. Quidam legunt *Cyziratæ*, quod diligentius conſiderandum eſt. Eſt autem in VI. ad Atticum locus huic valde ſimilis & affinis, de quo non minus male exiſtimo: *Nam Cælius libertum ad me miſit & litteras accurate ſcriptas, & de pantheris: ſed a civitatibus reſcripſi, &c.* Videtur enim & illic nonnihil ineſſe mendi. Tota res accuratius animadvertenda: nihil adhuc certi habeo, quod aſſeram. VICTOR. Pantagathus: *Agros quos fructuarios habet Cyziratis*. VRSIN.

Nolo te putare Favonium a Columnariis præteritum) *Faonium* ſcribendum videtur ex auctoritate veteris lapidis, cujus exemplum ſubjeci: & quidem recte ſi a φαων nomine, hoc nomen deductum eſt:

FAONIO . PATERNO . EX . EVOCAT. QVI . SE . PROBAVIT . AN. XV. MILITAVIT . COH. XI. VRB. ANN. XIII. PANT. LEG. X. GEM. VIXIT ANN. LVIII. M. VNO . DIES . XIIII. &c.

VRSIN. *Columnariis*) De hoc loco in Quæſtura diximus. CORRAD. *Nolo te putare Favonium a Columnariis præteritum*) Huic lectioni patrocinatur Victorius, & Vaticanus, quamquam tres Pall. *præteritum*, non *perterritum*. Pall. prim. quint. *Favilnm*: quartus *Frivolum*. GEBHARD. *A columnariis*) A vulgo otiotorum urbanorum, qui conſiſterent multum circa columnas, & ſub periſtyliis fori. Vt ſupra dixit *ſubroſtranos*. I. FR. GRON.

Optimus quiſque enim non fecit) Vetus liber *nihili fecit*: quod placet. VRSIN. *Optimus quiſque eum non fecit*) Quis damnet hanc lectionem amplius a tribus Pall. invectam, & editioni Victorianæ uſurpatam? tamen vulgo fecerunt, quia veterum codicum lectio non conveniebat palato eorum, *eum nihili fecit*. GEBHARD.

Pompeius tuus aperte, Cæſarem velit provinciam tenere c. e. & conſulem eſſe) Melius (ut videtur) hic locus legitur in manuſcripto: *Pompeius tuus moleſte fert Cæſarem & provinciam tenere cum exercitu & conſulatum petiturum eſſe*. VRSIN. *Pompeius tuus aperte Cæſarem & provinciam tenere cum exercitu & conſulem eſſe*) Tutiſſima via ivimus, & hanc lectionem ex Victorii editione & Vaticano excerpſimus. Pall. tamen primus, quintus, Peckio excerpta, *& conſul ipſe tamen*: quartus vero, *& conſul*

men hanc ſententiam dixit, nullum hoc tempore ſenatuſconſultum faciendum. Scipio hanc, ut Kalend. Martiis de provinciis Galliis, neu quid conjunctim referretur. Contriſtavit hæc ſententia Balbum Cornelium: & ſcio eum queſtum eſſe cum Scipione. Canidius in defenſione ſua fuit diſertiſſimus, in accuſatione ſatis frigidus.

EPISTOLA X.

ARGVMENTVM.

Quid C. Caſſius, quid rex Deiotarus de Parthorum tranſitu ſcripſerint, qui ex eo ſermones excitati, quæ de Caſſio ſuſpicio, ſignificat. Subjungit de repub. quæ putet actum iri anno ſequenti. Concludit epiſtolam officio ſuo: cum ſe præſtaturum promittat, ne quid ei temporis in provinciali munere prorogetur.

CŒLIVS CICERONI S.

SAne quam litteris C. Caſſii, & Deiotari ſumus commoti. Nam Caſſius cis Euphraten copias Parthorum eſſe ſcripſit: Deiotarus, profectas per Commagenen in provinciam noſtram. Ego quidem præcipuum metum, quod ad te at-

conſul ipſe unquam hanc ſententiam. Vulgatum tamen eſt: *Pompeius tuus aperte Cæſarem vetat provinciam tenere cum exercitu & conſulem eſſe*. GERHARD. *Pompeius tuus aperte*) Sc. dixit indignam eſſe Cæſarem velle, dum tenet provinciam cum exercitu, Conſulem deligi. I. FR. GRON.

Canidius) Leg. *Calidius*. Lamb. epiſt. 4. hujus lib. GRÆV.

In accuſatione ſatis frigidus) More ſuo. Lege librum de Claris Oratoribus. CORRAD. Minime diſertus. Plinius IV. ep. 16. *Mihi omnia illa frigida atque inania videntur*: adde quæ Cerda ad Virg. IV. Georg. v. 104. CORTIUS.

EPISTOLA X.

SAne quam litteris C. Caſſii) Hic quæſtor, interfecto M. Craſſo, reliquias legionum conſervavit, & Syriam in P. Rom. poteſtate retinuit, & poſtea proquæſtor has litteras ſcripſit. Hic etiam poſtea in Cæſarem conjuravit. CORRAD.

Deiotari) Regis Armeniæ minoris, pro quo exſtat Ciceronis oratio. IDEM.

Cis Euphraten) Terminus erat Euphrates imperii Romani. *Euphraten* vero exſtat in primo Palat. & Amſtelodamenſ. pro vulgat. *Euphratem*. GRÆV.

Per Commagenen) Commagena pars Syriæ inter Meſopotamiam, Ciliciam, & Armeniam. IDEM.

Quam

te attinebat, habui, qui ſcirem, quam paratus ab exercitu eſſes, ne quod hic tumultus dignitati tuæ periculum afferret. Nam de vita, ſi paratior ab exercitu eſſes, timuiſſem: nunc hæc exiguitas copiarum, receſſum, non dimicationem mihi tuam præſagiebat. Hoc quomodo acciperent homines, quam probabilis neceſsitas futura eſſet, vereor etiam nunc: neque prius deſinam formidare, quam tetigiſſe te Italiam audiero. Sed de Parthorum tranſitu nuncii varios ſermones excitarunt. Alius enim Pompeium mittendum, alius ab urbe Pompeium non removendum, alius Cæſarem cum ſuo exercitu, alius conſules: nemo tamen ex ſenatusconſulto privatos. Conſules autem, quia verentur ne illud ſenatusconſultum fiat, ut paludati exeant, aut contumeliose præter eos ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt: usque eo ut parum diligentes in rep. videantur: ſed honeſte, ſive negligentia, ſive inertia eſt, ſive ille, quem proposui, metus latet ſub hac temperantiæ exiſtimatione, nolle provinciam. A te litteræ non venerunt: &, niſi Deiotari subsecutæ eſſent, in eam opinionem Caſsius venerat, quæ diripuiſſet ipse, ut viderentur ab hoſte vaſtata, finxiſſe bellum, & Arabas in provinciam immiſiſſe, eosque Par-

Quam paratus ab exercitu eſſes) Vel legendum *imparatus*, vel hoc *paratus* accipiendum *εἰρονικῶς*. LAMBIN. *Quam paratus ab exercitu eſſes* eſt, quam paucas, & infirmas habeas copias, quas Parthis opponas. Vid. Manut. GRÆV.

Si paratior ab exercitu eſſes) Non enim acie conſligunt, qui ſunt ab exercitu imparati; itaque vitam in diſcrimen non adducunt. IDEM.

Receſſum) *Retirade*, Gallis. IDEM.

Quam probabilis neceſſitas futura eſſet) An probaturus ſis hominibus, ut credere poſſint te compulſum neceſſitate receſſiſſe, te copias habuiſſe tam exiguas, ut Parthis reſiſtere non potueris. IDEM.

Alius enim) Spargit ſermones. FUNC.

Ex SC. privatos) Qui in præſens Magiſtratum non gererent, nomine Procoſſ. ut Scipio in Hiſpaniam bello Punico ſecundo miſſus. I. FR. GRON.

Ut paludati exeant) Ut ad bellum mittantur. Imperatores eo die, quo ad bellum profecturi erant, in Capitolio induebant *paludamentum*, ſacriſque factis & votis nuncupatis, *paludati* ex urbe exibant, & in Campo Martio ſubſiſtebant, donec omnia ad iter eſſent parata. *Paludamentum* autem erat chlamys imperatoria coccinea, limbo purpureo prætexta. Vid. Ruben. de Re veſt. I. 5. GRÆV.

Sed honeſte) Quidquid ſit vitii, quod eos impediat, id velant prætextu moderationis in appetenda provincia, quæ inter tam cupidos vulgo laus habebatur. I. FR. GRON.

Sive negligentia, ſive inertia eſt) *Negligentia* voluntatis eſt, *inertia* etiam inſcitiæ, lib. XII. ep. 20. GRÆV.

Ne ea

Parthos esse, senatui renunciasse. Quare tibi suadeo, quicumque est istic status rerum, diligenter & caute perscribas; ne aut velificatus alicui dicaris, aut aliquid, quod referret scire, reticuisse. Nunc exitus est anni: nam ego has litteras a. d. XIIII. Kal. Decemb. scripsi. Plane nihil video ante Kalend. Ianuar. agi posse. Nosti Marcellum, quam tardus & parum efficax sit; itemque Servium, quam cunctator. Cujusmodi putas hos esse? aut qui id, quod nolint, conficere posse, qui, quæ cupiunt, tamen ita frigide agunt, ut nolle existimentur? Novis magistratibus autem, si Parthicum bellum erit, hæc causa primos menses occupabit. Sin autem non erit istic bellum, aut tantum erit, ut vos aut successores parvis additis copiis sustinere possint: Curionem video se dupliciter jactaturum, primum, ut aliquid Cæsari adimat; inde ut aliquid Pompeio tribuat, quidvis, quamlibet tenue munusculum. Paullus porro non humane de provincia loquitur: hujus cupiditati occursurus est Furnius noster: plures suspicari non possum. Hæc novi; alia, quæ

Ne aut bellificatus alicui dicaris) Ita prima editio, Pall. prim. quart. Pecchianus; at quint. *bellificatus*. *Bellificari*, ut *gratificari* dictum: alias *velificatus*: quod quomodo huc pertineat, non excogito. GRONOV. *Ne aut velificatus alicui dicaris*) Mirum, Gebhardum recepisse, quod in nonnullis exstat codicibus, *bellificatus*, addens ineptissimam rationem, se non posse excogitare, quomodo *velificatus* huc pertineat: quasi sit vel paullo humanior, qui ignoret *velificari* Latinis esse gratificari, assentari, assentando gratiam aucupari. Florus lib. I. 9. *Brutus vero favori civium etiam domus suæ clade & parricidio velificatus est*. Cic. Orat. in Rullum: *Si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo*. Sic hoc loco monet Ciceronem Cælius, ut quomodo se res habeant ibi, accurate perscribat, nihilque gratiæ det, ne videatur ambitiose Cassio assentari. GRAEV.

Nosti Marcellum, quam tardus) Pro Cic. Op. T. XV. Epist. Fam. T. II. *quam tardus Marcellus sit*: sed a verbo *Nosti* regitur *Marcellum*, ut supra IV. ep. 1. *Rem videas, quomodo se habeat*. CORT.

Aut tantum erit) *Tantum* hoc loco refertur ad parvitatem, ut lib. I. epist. 7. & VII. ep. 31. & lib. XV. ep. 14. & lib. XII. ad Att. ep. 29. Cæsar VI. de Bell. Gall. & III. de Bell. Civ. GRAEV.

Dupliciter se jactaturum) Venditaturum operam suam optimatibus gratiæ captandæ causa. *Jactare se* dicuntur, qui alios studeant demereri, & cum ambitione quadam studia sua ostentant. Iuven.

Ipse lacernato cum se jactaret amico. IDEM.

Paullus) Cos. designatus. CONRAD. Paulus Æmilius, consul designatus, non relinqui vult Cæsari provinciam, dure adversus illum loquitur. CELLAR.

Occursurus est Furnius) Quia tribunus plebis esset designatus, lib. V. ad Att. ep. 18. GRAEV.

quæ possunt accidere, non cerno: multa tempus afferre & præparata multa scio: sed intra fines hos, quæcumque acciderint, vertentur. Illud addo ad actiones C. Curionis, de agro Campano: de quo negant Cæsarem laborare, sed Pompeium valde nolle, ne vacuus advenienti Cæsari pateat. Quod ad tuum decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, ut tibi succedatur: illud certe præstabo, ne amplius prorogetur. Tui consilii est, si tempus, si senatus coget, si honeste a nobis recusari non poterit, velis ne perseverare. Mei officii est meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris.

EPISTOLA XI.

ARGVMENTVM.

Cum Cicero, litteris ad senatum missis, supplicationes pro re in Amano monte bene gesta postulasset, C. Curio, tribunus pleb. Ciceronis cupidissimus, iratus senatui, quod ei potestas agendi cum populo eriperetur, fieri senatusconsultum de supplicationibus non patiebatur: postremo ventum est ad pactionem, permittente Curione senatusconsultum fieri; modo nullæ præterea in reliquum annum supplicationes eriperentur: qua tota de re, & de cujusque sententia ac voluntate diligenter Cælius perscribit. De rep. narrat contentiones inter Pompeium & Curionem de successore Cæsari mittendo. Mittit commentarium rerum urbanarum. Sittianum negotium commendat.

CŒLIVS CICERONI S.

NOn diu, sed acriter nos tuæ supplicationes torserunt: incideramus enim in difficilem nodum. Nam Curio tui

De agro Campano) Dividendo, lib. I. ep. 9. & XX. ep. 20. IDEM.

Ne vacuus advenienti Cæsari pateat) Ne Cæsar eum dividat, cum redierit. IDEM.

Ne amplius prorogetur) Tempus manendi in provincia: vide II. ep. 7. Sic ad *speciem libertatis* pertinebat, quod Tiberius ad Senatum referebat, *quibus imperium prorogari placeret*. Sueton. c. 30. Vellei. II. c. 46. CORT.

EPISTOLA XI.

Tuæ supplicationes) De rebus in Cilicia gestis. CORRAD. Pro victoria

mi cupidissimus, cui omnibus rationibus comitiales eripiebantur, negabat se ullo modo pati posse, decerni supplicationes; ne quod furore Paulli adeptus esset boni, sua culpa videretur amisisse, & prævaricator causæ publicæ existimaretur. Itaque ad pactionem descendimus: & confirmarunt consules, se his supplicationibus in hunc annum non usuros. Plane, quod utrisque consulibus gratias agas, est: Paullo magis certe. Nam Marcellus sic respondit ei, spem in istis supplicationibus non habere: Paullus, se omnino in hunc annum non edicturum. Renunciatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum: prendimus eum: non modo non fecit,

via Ciceronis in Amano monte. Supplicationes enim festi dies sunt, quibus pro victoria & liberatione gratias diis suis Romani agebant. CELLAR.

In difficilem nodum) *Nodus* de quacumque difficultate & mora dicitur. Virg. X. Æneid. v. 428. CORT.

Cui omnibus rationibus Comitiales eripiebantur) Qui auspiciis impediebatur diebus, quibus Comitia habebantur, agere cum populo de tuis supplicationibus. Poterant enim magistratus de cælo servare & obnunciare, hoc est, infaustum quid visum esse, aut auditum significare; qua ratione dies ille comitialis irritus reddebatur: vide supra ad lib. I. ep. 2. & 3. GRÆV.

Ne quod furore Paulli adeptus esset boni) Ita Pall. quartus, quint. Vaticani, & Peckio excerpta, nec displicet Lambini & Palat. primi lectio, *ne quod furore Paulli ademtum esset boni*: (& sic Amstelod.) quia paullulum recedebant a vulgata, *ne, si quid furore Paulli ademtum esse boni*. GEBHARD. De sensu hujus loci vide Manut. Ne occasionem rependendæ vicis, obnunciantis consulis importunitate datam, amitteret. CELLAR. Sed Turnebus XII. Adversar. cap. 17. legit *ademtus*, quod confirmatur aliquot MSis; insolentia autem dictionis in mutationem induxit: intelligit autem facultatem agendi cum populo. Dicitur autem *ademtus sum hoc*, ut *exactus sum tributum*, de quo ad VII. ep. 10. & Terent. Eunuch. Prolog. v. 17. *Quæ ille condonabitur*. Virgil. I. Æneid. v. 232. & 324. Ovid. II. Fast. v. 803. & sic alii permulti. CORT.

Se his supplicationibus in hunc annum non usuros) Se nulli alii Imperatori, præterquam Ciceroni supplicationes decreturos. GRÆV.

Marcellus sic respondit ei, spem in istis supplicationibus non habere) Scribe: *Marcellus sic respondit, se spem in istis supplicationibus non habere*. Respondit iis scilicet, qui ad pactionem descenderant. GRÆV. *Se in his supplicationibus spem non habere*) Alia sibi esse adversus Curionem præsidia, quibus confidat. Mal. Man. Io. Fr. GRON. Receperat h. l. Cellarius conjecturam Grævii, præter rei necessitatem: *respondit ei*, puta *Curioni*. Deinde si omnino *se* intelligendum est, non statim in textum recipias. Sic Liv. XXIII. cap. 13. *Cum id* (se) *nescire Mago diceret*; & alia quædam superius jam notata. Deinde male etiam interpretantur ipsa verba: hoc vult Marcellus: *se non sperare, futuras istas supplicationes*. *Spem habere* pro sperare notum est, & adfuit VI. ep. 14. & *in istis supplicationibus*, quod fraudi fuit, est, *quod spectat ad istas supplicationes*; sed eamdem constructionem habes I. epist. 9. ubi vide. CORT.

Non edicturum) Nullas supplicationes edicto publicaturum, seu indicturum toto hoc anno, quamvis decretæ essent. GRÆV.

Prendimus eum) Illum rogavimus, obtestati sumus. IDEM.

cit; ſed, cum de hoſtibus ageretur, & poſſet rem impedire, ſi ut numeraretur poſtularet, tacuit. Tantum Catoni aſſen-

Sed cum de hoſtibus ageretur, & poſſet rem imped. ſi ut numeraretur &c.) Nos, *de hoſtiis* ſcripſimus cum veruſtis codicibus. Quamvis autem ratio ipſa, & priſcorum exemplarium auctoritas ſic legendum eſſe perſuadeant, non tamen (ut verum fateamur) morem hunc *numerandi hoſtias* penitus cognitum habemus, nec tamen ob id ſinceram (ut putamus) lectionem contemſimus: nam quandoque ſperamus inveniri poſſe hanc conſuetudinem numerandi hoſtias: apud Græcos maxime Romanarum hiſtoriarum auctores, qui cum externis gentibus ſcriberent, quæ Romanos ritus ignorabant, diligentius minutiuſque hæc pertractarunt, quæ Latini ſcriptores ut paſſim vulgoque nota præteribant. Eſt autem idem error cum de eadem re ageret, in epiſtola ad Quintum Fratrem: *Interim ipſo decimo die, quo ipſum oportebat hoſtiarum numerum, & militum renunciare, &c.* Sic enim etiam eo loco habent antiquiores codices, non *hoſtium*. Quomodo enim poterat hoſtium numerum qui triumphum poſtulabat, renunciare, qui aut diſſipati & deleti eſſent, aut, ſi manerent, fere in remotiſſimis regionibus verſarentur? Quod ſi de cæſis intelligas, oportebat enim definitum quemdam numerum uno prælio cecidiſſe: cum multo ante interfecti eſſent, quomodo tunc poterant numerari? aut quis rem, quæ non præſens ſit & adſit, numerat? Multa ſunt, ne omnia recenſeamus, quæ lectionem illam vulgatam coarguunt; eſt enim omnino inepta & nova: ſed potius operam demus, ut morem hunc, & ritum hoſtiarum numerum renunciandi in poſtulatione triumphi inveſtigemus: tunc enim nihil ſcrupuli reſtabit. Non recte autem facere mihi videntur, qui ea, quæ non adſequuntur ſuo ingenio, ſtatim delent: exiſtimare enim debent eſſe alios peritiores & diligentiores, multaque præterea quæ abdita adhuc ſunt, cum novi quotidie Græci maxime auctores e tenebris eruantur, in lucem prope-

diem eſſe proditura. VICTOR. Amſtelodam. etiam liber *de hoſtiis* ſcribit. *Et poſſet rem impedire, ſi ut num. poſt.*) Ad Atticum 393. de hoc ipſo negotio agitur, & de Hirri voce, qui ſi ipſe affirmabat in poteſtate ſua fuiſſe, ſi voluiſſet impedire, cujus voluntas mirifice Ciceroni grata fuit: & cum videret incipere illum ſibi placari, ſtudioſius ei operam dedit, ſi poſſet illius gratiam diligentia amicorum ſibi reconciliare. In Medicea nulla varietas eſt: quod alii excogitarunt legi debere *numerus daretur*, non reprehendo, nec magnopere laudo. Tota res melius perciperetur, ſi nos ille numerandi hoſtias cognitus eſſet, de quo hic & ad Quintum Fratrem agitur. Nam *hoſtibus* nullo pacto legendum cenſeo, & iis argumentis ductus, quæ a me olim allata ſunt, & auctoritate priſcorum codicum, qui duobus in locis, ubi impreſſi omnes corrupti erant, fideliter, ut puto, veram lectionem cuſtodierunt. Viſum autem tam facile meam lectionem tueri poſſem, quam vulgatam refellere. VICTOR. in Poſter. *De hoſtibus*) Cæſis. Nam lege cautum erat, ne quis triumpharet, niſi quinque hoſtium millia cecidiſſet: & ſupplicatio triumphi fere prærogativa erat. Alii tamen *hoſtiis* legunt. CONRAD. *Sed, cum de hoſtibus ageretur*) Codices omnes Memmiani, præter unum & alterum, habent *de hoſtiis ageretur*; & ita edidit P. Victorius. Quod autem in aliis eſt *de hoſtibus*, natum erratum putat ex antiqua ſcriptura *hoſtis*, pro *hoſtiis*. Nos tamen *de hoſtibus* edendum curavimus, ut & Manutius; non pugnaturi, ſi quis *de hoſtiis* malit. Paullo poſt, ubi omnes emendati libri habent *numerarentur*, quidam doctus exiſtimat eſſe legendum *numerus daretur*. LAMBIN. Omnino legendum, *hoſtibus*, & *numerarentur*. Vide Manut. GRÆV. *Si, ut numeraretur*) Feſtus: *Numera Senatum, ait quivis Senator Conſuli, cum impedimento vult eſſe, quo minus faciat &c.* Quia ſcili-

assensus est; qui de te locutus honorifice, non decrerat supplicationes. Tertius ad hos Favonius accessit. Quare pro cujusque natura, & instituto, gratiæ sunt agendæ: his, quod tantam voluntatem ostenderunt, pro sententia, cum impedire possent, non pugnarunt: Curioni vero, quod de suarum actionum cursu tua causa deflexit. Nam Furnius & Lentulus, ut debuerunt, quasi eorum res esset, una nobiscum circumierunt, & laborarunt. Balbi quoque Cornelii operam & sedulitatem laudare possum. Nam cum Curione vehementer locutus est: & eum, si aliter feciſſet, injuriam Cæsari facturum dixit: tum ejus fidem in suspicionem adduxit. Decrerant quidem, qui neque transigi volebant, Domitii,

scilicet raro convenerant justo numero, præcipue tali negotio. Phil. I. 5. I. Fr. Gron.

Assensus est) Epist. 15. lib. XI. Conradvs.

Qui de te locutus honorifice) Varie hic locus legitur, alii *qui & locutus honorifice*; al. *qui de te tum locutus honorifice*; al. *jam locutus honorifice*. Amstelodam. *qui locutus honorifice*. Illa *&*, *tum*, *jam* ex præcedentibus vocibus nata sunt: lectionem hanc, quam veram esse censeo, debeo editioni Lambinianæ, nonnullisque aliis. Grav.

Non decreverat supplicationes) Ep. 6. lib. XV. Conrad.

Quod tantum voluntatem ostenderunt) *Tantum* pro saltem, ut lib. VII. ep. 31. Sed rectius alii *tantam voluntatem* scribunt. Grav.

Cum Curione vehementer locutus est) Quasi Curio minus bona fide eum Cæsare in gratiam rediisset, nisi si de supplicationibus Ciceronis gratificaretur. Iosm.

Tum ejus fidem in suspicionem adduxit) Quasi fictus esset reditus in gratiam cum Cæsare: non bona fide cum illo in gratiam rediisset. Iosm.

Decrerant qui inique transigi volebant) Pantagathus mendum olim his verbis inesse suspicatus, emendarat ex ingenio, *sed erant qui inique*, &c. Videtur autem rectius esse in manuscripto, *nec decrerant qui id numquam transigi volebant*, &c. Paullo supra idem Pantagathus pro *hostibus* optima conjectura legebat *hostiis*: &, *qui elocutus honorifice*, pro *qui de te jam locutus honorifice*. Vasin. *Nec decerant quidem, qui neque transigi vol.*) In Amstelodam. & Pall non exstat *ne nec*. Varie autem scribitur. Assentior Manutio, qui legit, *decrerant* pro *decerant*. Sed ex Victoriana recepi, *qui neque transigi volebant*. Scipiones & Domitii, decreverant quidem supplicationes, contra tamen animi sententiam, qui nolebant hanc rem confici, & cum hac de causa sæpius compellassent Curionem, rogassentque ficte ne intercederet, hoc enim est ad *avocandam intercessionem*, ad impediendam intercessionem, respondit Curio lepidissime, & reliqua: pro *neque* Lambinus conjicit legendum & in suam quoque admisit editionem, *id numquam*, quod Fulvius in manuscripto se reperisse testatur: pro *avocandam* Amstelodam. & Manut. edd. *evocandam*, quæ vera est hujus loci scriptura. *Ad evocandam intercessionem* est ad eliciendam intercessionem: X. ad Attic. epist. 8. *Sed super hac re nimis, ne meam oppugnabis jam evocem*. Hortensio: *Quod dedecus, quod non evocetur atque eliciatur voluptate?* Sic apud Senecam *evocare lacrymas*: ad quem plura congessit Gronovius exempla. Grav. *Decerant, qui inique transigi*) Sic lege, qui nequaquam transigi nolebant: vel qui mire transigi nolebant. Hoc enim dicit. Erant, qui sen-

mitii, Scipiones, quibus hac re ad interceſsionem evocandam interpellantibus, venuſtiſsime Curio respondit, se eo libentius non intercedere, quod quosdam, qui decernerent, videret confici nolle. Quod ad remp. attinet, in unam causam omnis contentio conjecta eſt de provinciis: in quam adhuc incubuiſſe cum senatu Pompeius videtur, ut Cæsar Id. Novemb. decedat. Curio omnia potius subire conſtituit, quam id pati: ceteras suas abjecit actiones. Noſtri porro, quos tu bene noſti, ad extremum certamen rem deducere non audent. Scena rei totius hæc: Pompeius tamquam Cæsarem non impugnet, sed, quod illi æquum putet, conſtituat, ait, Curionem quærere discordias. Valde autem non vult, & plane timet Cæsarem consulem deſignari prius, quam exercitum & provinciam tradiderit. Accipitur ſatis male a Curione, & totus ejus secundus consulatus exagitatur. Hoc tibi dico: ſi omnibus rebus prement Curionem, Cæsar defendetur: ſi interceſſorem, quod videntur, reformidarint, Cæsar, quoad volet, manebit. Quam quisque ſenten-

ſententia ſua tibi decreviſſent ſupplicationes: cupiebant autem revera nihil fieri, & quocumque modo rem impediri. Io. Fr. Gronov. *Non deerant quidem*) In tanta ſententiarum & explicationum varietate adhærere malui Victorio, in cujus editionibus ſic exhiberi animadverto, tanto certius, quanto ab omnibus video confidenter eum ſperni, ut ne memoretur quidem apud editores vel interpretes. Non ſolet autem ille pati impoſita vocabula, quæ aliunde orta fuiſſe potuit ſuſpicari. Iac. Gron.

Quibus hac re ad interceſſionem evocandam) Quibus ea de cauſa obturbantibus, & laceſſentibus per amara dicta Curionem, ut is iracundia ablatus intercederet poteſtate tribunitia, & ſic S.C. fieri non pateretur. Io. Fr. Gron. *Ad interceſſionem evocandam*) Eliciendam *a* Curione irato. Vid. notas meas ad Senec. ep. 47. Idem.

In unam cauſam omnis contentio conjecta eſt, de provinciis adhuc. Incubuiſſe) Sic rectius diſtinguitur in Rob. Steph. editione. Gronovius *eſt* tranſponit, & ſic legit: *In unam cauſam omnis contentio conjecta, de provinciis inquam adhuc eſt*. Grav. *In u. c. o. c. conjecta, de provinciis inquam adhuc eſt*) Ita legendum. Quidquid erat antea diſſentionum, ceſſat. & quieſcit, dum ducitur ſermo de provinciis. Io. Fr. Gron.

Vt Cæſar Id. Novembr. decedat) Vulgatur, *ante Idus Novembres decedat*; ſed ut edidi, erat in Victorii editione, ac Pal. primo. Gebhard. Amſtelod. *ut Cæſar Idus non decedat*: nimirum *non* ſcriptum pro *Nov.* Grav.

Noſtri porro) Optimates. Idem.

Scena rei totius hæc) *Summa totius rei hæc* habet liber manuſcriptus, longe quam vulgati melius. Vrsin. Sed MSi recte legunt *ſcena*, hoc eſt, totius rei hæc eſt ratio, tota res ſic ſe habet. Grav.

Cæſar defendebatur) Non ab amicis, ut Manutius, ſed ab ipſo Curione, interceſſuro, quidquid in Cæſarem ſtatuent. Io. Fr. Gron.

In pri-

Digitized by Google

ſententiam dixerit, in commentario eſt rerum urbanarum: ex quo tu, quæ digna ſunt, selige: multa tranſi, in primis ludorum exploſiones, & funerum, & ineptiarum ceterarum: plura habet utilia. Denique malo in hanc partem errare, ut quæ non deſideras audias, quam quidquam, quod opus eſt, prætermittatur. Tibi curæ fuiſſe de Sittiano negotio, gaudeo. Sed, cum suspicaris, minus certa fide eos tibi visos, tamquam procurator, ſic agas, rogo.

EPISTOLA XII.

ARGVMENTVM.

Queritur de Appii Claudii, qui cum L. Piſone cenſuram gerebat, non ingrato ſolum animo, ſed graviſſima etiam injuria: quem cum inimicum ſibi eſſe, accuſationemque cogitare comperiſſet, antevertit ipſe, eumque lege Scantinia poſtulavit.

CŒLIVS CICERONI S.

PVdet me, tibi confiteri & queri de Appii, hominis ingratiſsimi, injuriis, qui me odiſſe, quia magna mihi debebat beneficia, cœpit: & cum homo avarus, ut ea ſolveret, ſibi imperare non poſſet, occultum bellum mihi indixit,

In primis ludorum exploſiones, & funerum, & ineptiarum ceterarum: plura habet utilia) Non video, unde *funerum & ineptiarum* pendeat. Peck. *Italia*, unde Guilielmius legendum conjicit *talia*. Malim ego, quoniam in omnibus aliis libris *utilia* ſcribitur, legere *& ceterarum ineptiarum plura habet & utilia*. Sed nunc edita non moveo: *funerum & ineptiarum ceterarum*, ſilicet exploſiones. Ludi explodebantur, cum homines inviſi populo, cum ludos venirent ſpectatum, explodebantur, de quibus exploſionibus toties agit in epiſtolis ad Atticum. Explodebantur funera, cum mimi in funeribus defunctorum, quorum perſonam gerebant, vitia exprimerent, & deridenda & explodenda populo præberent, ut Favor Archimimus in exſequiis Veſpaſiani, de quo Sueton. in ejus vita c. 19. quem vide, & quæ docti ibi notarunt. GRAV.

Denique malo in hanc partem errare) Pal. prim. legit, *denique malo in hac parte me errare*; quod mihi minime adſpernandum videtur. GERNARD. Adſtipulatur Amſtelodamenſis. GRAV.

Tamquam procurator) Qui aliena negotia adminiſtret, Leg. I. D. de procur. & defenſ. In re pecuniaria autem ſingulariter uſurpatur, ut Seneca ep. 14. quamobrem ſcripſit *tamquam procurator*. CORT.

EPISTOLA XII.

DE Appii) Iam cenſoris. CORRADVS.

dixit: ita occultum tamen, ut multi mihi renunciarent, & ipse facile animadverterem, male eum de me cogitare. Posteaquam vero comperi, eum collegium tentasse: deinde aperte cum quibusdam locutum: cum L. Domitio, ut nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare: velle hoc munusculum deferre Cn. Pompeio: ipsum reprehenderem, & ab eo

Posteaquam vero comperi) Peck. *complexi*, leg. *conspexi*. Gvielm.

Collegium tentasse) Legendum, ut bene monuerunt alii, *collegam*; nimirum *L. Pisonem*, qui in censura erat collega Appii. Hunc iste tentavit, ut & ipse notaret Cœlium. Nam unius Censoris nota, sine alterius collegæ assensu, habebatur irrita. Inepti sunt qui de collegio augurum hæc intelligunt. Grav. *Collegium tentasse*) *Augurum* interpretandum. Sed multo probabilius illi quos rejicit Manutius, *Collegam*, nempe in censura L. Calpurnium Pisonem, ut scilicet is secum consentiret in notando Cœlio & infamando. Io. Fr. Gron.

Cum L. Domitio) Quicum ipse Appius Cos. fuerat. Corr.

Velle hoc munusculum deferre Cn. Pompeio: ipsum reprehenderem, & ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putarem, impetrare a me non potui) *Munusculum*, accusandi. Corrad. *Cn. Pompeio*) Filio. Inem. Acriter me torsit hic locus. Turbabant etiam veteres codices, & Manutius. Amstelodam. *ipsum reprehendere*. Vnus Manutii, *ut ab eo deprecarer injuriam*. Cogitabam pro *ipsum reprehenderem*, scribendum esse *ipsum prenderem*, hoc est, obtestarer, precarer; sed hiabat oratio. Commodum vero mecum erat, cum hæc scriberem in villa suburbana agri Trajectini, in quam æstivatum ieram, vir ille & eruditione & sanctitate morum nulli nostra ætate secundus Iohannes Fridericus Gronovius, qui huc inviserat ut post gravissimum & diuturnum morbum, animi relaxandi gratia, aliquot dies nobiscum poneret. Cum de litteris crebri inter nos & assidui fere sermones essent, egi etiam cum eo de hoc loco: Non modo probabat hanc emendationem; sed ne hiatus esset periodus testabatur jam olim se vidisse legendum esse, *ipsum ut prenderem*. *Munusculum autem deferre Pompeio*, non est hoc loco accusare, sed in gratiam Pompeii velle hoc facere, scilicet me notare. Sensus totius loci est: Postquam comperi illum collegam suum, Censorem Pisonem sollicitare, ut mihi notam inureret, & cum meo inimico Domitio consilia in meam perniciem inire, volui hoc in illius gratiam facere, ut ipsum precarer, & obtestarer, ne tam inique mecum ageret; sed non potui hoc a me impetrare, ut ei, quem servaveram, fierem supplex. Sic superius ep. 8. hujus libri: *Nemini hoc deferre munusculum maluit, quam suo accusatori*. Cic. III. de Officiis c. 18. *Alieni facinoris munusculum non repudiaverunt*. Grav. *Ipsum reprehenderem, & ab eo deprecarer injuriam* &c.) Cum quidquid afferant eruditi viri, pateat ex omnibus, religiose illud compositum *reprehendere* quacumque terminatione in nullis non manuscriptis exstare, violentum puto rationem ejus castam non haberi, præsertim cum id tam commode, & facile queat fieri. Nec enim potest esse dubium, quin scripserit Cœlius ille adhuc juvenilior: *Ipsum ne prenderem, & ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putaram? Impetrare a me non potui*. Est deliberatio prorsus genuina illi, quam in comœdia habemus. Postea in verbo *scanduit* cum plus simplici in eo verbo residere arbitrarer, & ipse sequutus quidem fui priores, qui inde atque etiam ex adductis aliis libris *incanduit* ediderunt; sed ambigere nequeo, quin a quibus illud compositum inditum est, illi ignoraverint, quid vere per antiquissimam scripturam demonstraretur. Illud au-

tem

ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putaram, impetrare a me non potui. Quid ergo est? Tum quidem aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum, locutus sum. Posteaquam illum, ne cui satisfaceret quidem me dignum habere sensi, malui collegæ ejus, homini alienissimo mihi, & propter amicitiam tuam non æquissimo, me obligare, quam illius simiæ vultum subire. Id postquam resciit, incanduit, & me causam inimicitiarum quærere clamitavit; ut si mihi in pecunia minus satisfeciisset, per hanc speciem simultatis eum consectarer. Postea non destitit arcessere palam Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia: quibus cum parum procederet, ut ulla lege mihi ponerent accusatorem, compellari ea lege me

tem non esse istud, sed alterum *exarduit*, omnino liquide colligere est ex simili confusione, quæ occurrit ex MSis libris, *spectare* exhibentibus, cum innuant *exspectare*, de quo vide ad epistolam 4. lib. I. Iac. Gron.

Quid ergo est?) Formula connectendi. Petronius c.2. *Quid ergo est? Parentes objurgatione digni sunt.* Cic. Orat. pro Quint. 18. pro Rosc. Amer. 19. lib. V. ep. 5. Io. Fr. Gron.

Tum quidem aliquot amicis) Ita Victorii editio; nam Pal. primus, *tamen quesi aliquot* (Peckio excepta *aliquid*) *amicis* (Palat. primo subscribit Amstelodamensis. Manutii quoque editio, *tamen quesi aliquid*). Vulgatæ editiones, *tum quidem cum aliquot amicis*, &c. Gebhard.

Posteaquam illum neque iis satisfacere, neque animum me &c.) Al. *Postequam illum ne cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensi; malui*, &c. *Satisfaceret* autem, in pecunia: ut paullo post. Conrad. *Posteaquam illum ne cui satisfaceret quidem me dignum habere sensi*) Quid si contra, *Posteaquam illum, ne qui sibi satisfacerem, me dignum habere sensi*. Vel, *qui ei*. Nam in aliis erat, *ne quo is satisfaceret*, &c. Hoc enim dicit ita se despectum ab Appio, ut ne purgari quidem apud se Appius voluerit: ostenditque nihil esse, cur tam acriter Cœlium insectaretur. Bergius. Ruhn.

Mihi propter amicitiam tuam) Ciceronem enim, & ejus amicos oderat L. Piso, cujus inimicitiæ cum Ciceronis notissimæ sunt. Conr. *Mihi & propter amicitiam tuam non æquissimo*) Sic MSi, & Amstelodam. præstat tamen: *Et mihi propter amicitiam tuam non æquissimo*. Graev.

Illius simiæ) Appii. Conr.

Is postquam resciit, incanduit) Legendum *excanduit*, id est ira exarsit. Io. Fr. Gron. *Incanduit*) Sic Manutius ex libro Sigonii & suo. Alii *excanduit*, Mediceus *scanduit*, ut & Amstelodam. ac Victorii ed. Grut. vero ed. *canduit*, sed istum ἀρχαϊσμὸν affectasse Cœlium, quis credat, ut pridem obsoletam vocem in usum voluerit revocare? Graev.

Arcessere Polam Servium accus.) Sic legendum, non *arcessere palam*, &c. Confirmat hanc emendationem quod sequitur, *vix hoc erat Pola elocutus*, &c. Erat autem *Pola* cognomentum horum Serviorum. Lamb. *Postea non destitit accersere palam Servilium*) Videtur legendum *Polam Servilium* ex loco simili in epistola ad Atticum: & paullo infra, *vix hoc erat Pola elocutus* &c. Vasin.

Ut ulla lege mihi ponerent accusatorem): Ut subornarent accusatorem, qui ulla lege me posset accusare. Pro *ponere accusatorem* Cicero dicit frequentius

appo-

ge me voluerunt, qua dicere non poterant. Insolentiſsimi homines summis Circenſibus ludis meis poſtulandum me lege Scantinia curant. Vix hoc erat Pola locutus, cum ego Appium censorem eadem lege poſtulavi. Quod melius caderet, nihil vidi. Nam ſic eſt a populo, & non infimo quoque adprobatum, ut majorem Appio dolorem fama, quam poſtulatio attulerit. Præterea cœpi ſacellum, in domo quod eſt, ab eo petere. Conturbat me mora ſervi hujus, qui tibi litteras attulit. Nam acceptis prioribus litteris, amplius quadraginta manſit. Quid tibi scribam, neſcio. Scis Domitio diem timori eſſe. Exspecto te valde, & quam primum

adponere accuſatorem, ut V. in Verr. *Adponitur his tamen accuſator, Nævius Turpio quidam, qui Caio ſacerdote prætore injuriarum damnatus eſt.* Et IV. in Verr. *Adponit de ſuis canibus quemdam, qui dicat ſe Diodorum Melitenſem, rei capitalis reum facere velle. Ponere* tamen in hoc ſenſu etiam accipitur in I. Verr. *Accuſator ponitur civis Romanus de creditoribus Lampſacenorum.* GRÆV.

Compellari) Accuſari. Vid. Manut. IDEM.

Summis Circenſibus ludis meis) Exeremis diebus ludorum Romanorum, quos ego in ædilitate mea edidi. ID.

Poſtulandum me lege Scantinia curant) Accuſant me *lege Scantinia*, quam Scantinius Aricinus in molles & effeminatos tulit. ID.

Vix hoc erat prælocutus) Antiquiſſimus ille Mediceus codex, *Pola locutus* habet; nos nihil addimus, veterem ſcripturam tantum ſignaſſe voluimus. Quare deliberent alii, quomodo legendum ſit; Paullo autem ſupra idem codex *ſcanduit* habet, pro *excanduit*; quod ſi compoſitum verbum in uſu eſt, non eſt mirandum quandoque ſimplex, etſi rarius inveniatur a Cœlio præſertim, uſurpatum fuiſſe. VICTOR. *Vix hoc erat Pola elocutus*) Hanc olim ipſe lectionem adnotavi ex Mediceo libro, quam tunc non reſtitui, quia non incideram in locum illum ad Q. Fratrem, ubi de *Pola* accuſatore mentio eſt, quod tamen non multo poſt feci. Neque tamen is ſum, qui aut omnia legerim, aut quæcumque legerim, memoria firmiter teneam. Unum intelligi poteſt, hanc ſinceram lectionem (ut ipſi quoque affirmant) in nullis a quibuſdam inventam eſſe vetuſtis codicibus: quos tamen, ut ajunt, & multos & vetuſtiſſimos habuerunt. Non enim teſtimonium citarent Mediceæ codicis. Hoc autem ideo adnotavi, ut omnes intelligant, unum hunc & vetuſtate, & fidelitate longe omnibus aliis antecellere. IDEM.

Cœpi ſacellum, in domo quod eſt, ab eo petere) Sacella enim in domo non licebat habere, quæ non paterent populo. Vid. Manut. GRÆV. *Cœpi ſacellum*) Quaſi quod publicum eſſet, ac male occuparetur a privato. Liv. XL. 51. *Complura ſacella publica occupata a privatis, publica ut eſſent, paterentque populo, curarunt.* Io. FR. GRON.

Ab eo petere) Poſtulare illum ob ſacellum domeſticum: ea vis patet ex formula *unde petitur*, de qua ad VII. ep. 11. CORT.

Amplius quadraginta manſit) Secuti ſumus hanc lectionem Pal. pr. Vaticani, editioniſque Victorianæ, & omnium primæ; (his etiam accedit Amſtelodamenſ.) Qui deeſſe aliquid putarunt, *dies* intruſerunt. GRUTERUS.

Scis Domitio diem timori eſſe) Diem comitiorum auguratus intelligit. Epiſt. 14. hujus libri. CONRAD. *Diem* poſſumus comitiorum accipere, quaſi jam

primum videre cupio. A te peto, ut meas injurias proinde doleas, ut me existimas & dolere, & ulcisci tuas solere. Vale.

EPISTOLA XIII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur affinitate Dolabellæ, qui Tulliam, Ciceronis filiam, uxorem duxerat: de Curionis tribuni pl. intercessione, de provinciis quid actum sit, exponit: Hortensii oratoris interitum significat.

CŒLIVS CICERONI S.

GRatulor tibi affinitate viri medius fidius optimi. Nam hoc ego de illo existimo. Cetera porro, quibus adhuc ille sibi parum utilis fuit, & ætate jam sunt decursa, & consuetudine, atque auctoritate tua, & pudore Tulliæ, si qua restabunt, confido celeriter sublatum iri. Non est enim pugnax in vitiis, neque hebes ad id quod melius sit intelligendum. Deinde (quod maximum est) ego illum valde amo. Velles C. Curionem nostrum lautum intercessionis de

jam tum prævideret, si repulsam tulisset, quantos esset risus excitaturus. B. RVTIL. *Domitio diem timori esse*) Quæ a nescio quo ei dicta erat ad judicium subeundum. Et illud *scis*, ut ep. 14. *Scis Appium censorem hic ostenta facere?* quasi esset, *numquid audisti?* Io. FR. GRON.

EPISTOLA XIII.

(*Gratulor tibi affinitate*) Leg. *affinitatem*. LAMB.

Viri medius fidius optimi) Dolabellæ, lib. II. ep. 16. GRAV.

Quibus adhuc ille parum sibi utilis fuit) Quibus sibi ipse nocuit: nimirum temeritatem illam in accusando intelligit. ID.

Ætate jam sunt decursa) Ætas illa vitia minuit, quæ ferebat fervor juvenilis. Amstelodam. *Ætate jam sunt detonsa*. Palat. prim. *Ætate jam sunt decussa, vel detonsa, & consuetudine* &c. quorum utrumque a vestibus desumtum mihi esse videtur: de sinu enim sordes decutiuntur; itemque floccatæ ac villosæ detondentur. Potest aliunde quoque constare ratio. GRONOV.

Ætate jam sunt decussa) Ita leg. Vitia fuerunt adolescentiæ, quibus jam se liberant; translatio a veste, de qua decutiuntur sordes. Io. FR. GRON. *Decursa*: transacta, finita. Cic. de Senect. c. ult. Minuc. Felix c. 1. adde III. ep. 2. CORT.

Velles C. Curionem nostrum lautum &c.) Sic edidit Victorius, quod sequuti sumus: Palatinus nihilominus primus; Peck. excerpta, Veneta seu prisca editio, *Voles, Cicero, Curionem* &c. (sic & Amstelodam.) Vulgo, *Vides, Cicero, Curionem nostrum*. GRON. *Velles C. Curionem nostrum l. i. d. p. e. habuisse*) Cum sic in respondendo scribat Cœlius, inde scripsisse videtur Tullius, uti-

nis de provinciis exitum habuiſſe. Nam cum de interceſsione referretur, quæ relatio fiebat ex S. C. primaque M. Marcelli ſententia pronunciata eſſet, qui agendum cum tribunis plebis cenſebat: frequens ſenatus in alia omnia iit. Stomacho eſt ſcilicet Pompeius Magnus nunc ita languenti, ut vix id, quod ſibi placeat, reperiat. Tranſierant illuc, ut ratio eſſet ejus habenda, qui neque exercitum, neque provincias tradere vellet. Quemadmodum hoc Pompeius laturus ſit, cum cognoscat, quidnam reipub. futurum ſit, ſi aut

Vtinam C. Curio . . . exitum habuiſſet. Huic ut conveniat reſponſio Cœlii, quæ in MSis ut intelligo, plurimis, & forſan omnibus recenſetur ita, *Voles C. Curionem*, non *velles*, unde ab viris doctis vulgata eſt effecta, ſcribendum erat, ut codices indicant: *Vovet C. Curionem* &c. Iac. Gron. *Velles C. Curionem*. Sic quidem Victorius, & qui illum ſequuntur. Sed melior pars librorum: *Voles, Cicero, Curionem*, cetera; quod omnino probo. *Voles habuiſſe?* eſt, quomodo placet, quod habuerit: & conſueta eſt Periphraſis per *Velle*. Macrob. Saturn. V. c. 17. Phædr. I. Fab. 29. Vulgati: *Videt, Cicero*, quod eſt interpretis. Cort.

Cum de interceſſione referretur) Interceſſerat Curio, ne SC. fieret de ſucceſſore ante tempus Cæſari mittendo. Grav.

Quæ relatio fiebat ex SC.) Quod eſt in ep. 8. hujus libri. Corr.

Frequens ſenatus in alia omnia iit) *Marcello*, inquit Oppius, *diſceſſionem faciente, Senatus frequens in alia omnia tranſiit*. Corr. *In alia omnia iit*) Pro, diſſenſit: vid. lib. I. ep. 2. Grav.

Stomacho eſt ſcilicet Pompeius Magnus nunc ita languenti) Hoc totum, *ſcilicet Pompeius*, quod reperitur in omnibus libris vulgatis, & nonullis calamo exaratis, delevi, ut alienum, & ex adnotatione profectum: quod jam olim Paullo Manutio venerat in mentem. Atque, ut intelligas ita eſſe, incidi in unum codicem manuſcr. in quo non erat vox *magnus*, ſed hoc tantum, *Cn. Pompeius*: cum videlicet ſcriptor librarius errans, id quod eſſet Ciceronis, ejeciſſet: quod alienum & ſubditicium, retinuiſſet. Lambin. *Stomacho eſt ſcilicet Pompeius Magnus nunc ita languenti*) Verba *ſcilicet Pompeius* additamentum eſſe, nemo non videt. Itaque merito in ſuis editionibus ea rejecit Lambinus. Vasin.

Vt ratio eſſet ejus habenda) Sic ediderunt P. Victorius, & P. Manutius: & ita habent aliquot libri veteres: alii, *ut ratione eſſet ejus*, &c. plane mendoſe: unde nata fortaſſe eſt illa vulgata lectio, *ut nec ratio eſſet ejus*, &c. quam nullo modo probo. Pompeius enim nolebat ejus rationem haberi, qui neque exercitum neque provincias tradere vellet. Lamb. *Vt ratio ejus eſſet habenda*) Senſus eſt: plerique probabant Cæſarem Conſulem eſſe deſignandum, aut inter candidatorum numerum recipiendum abſentem, antequam exercitum & provinciam tradiderat. Grav.

Quemadmodum hoc Pompeius laturus ſit, cum cognoſcat, quidnam reip. futurum ſit) Pantagathus hunc locum ita legebat: *Quemadmodum iſta Pompeius laturus ſit cum cognoſcat, aut quidnam reip. futurum ſit, ſi non curet, vos ſenes divites videritis*. Vasin. Amſtelod. aliique, quos Manutius cum editis compoſuit, libri ſcribunt: *Quemadmodum Pompeius laturus iſte, cum cognoſcam, quidnam reip. futurus ſit*. Lege: *Quemadmodum Pompeius laturus iſta, cum cognoſcam, quidnam reip. futurus ſit*, &c. *quidnam reip. futurus*, eſt, quo loco ejus ſit futura auctoritas in republica. Dein delevi iſta verba cum Manutio, *ſi aut non poſſit*; quæ nec in Amſtelodamenſi, nec in ullo alio vetere codice reperiuntur, Locus enim eſt mutilus.

Digitized by Google

aut non curet, * vos ſenes divites videritis. Q. Hortenſius, cum has litteras ſcripſi, animam agebat.

EPISTOLA XIV.

ARGVMENTVM.

Multa complectitur hæc epiſtola: de L. Domitii Ahenobarbi repulſa in auguratu; de Saturnino ab Cn. Domitio Calvino in judicium vocato; de Pompeii, Cæſariſque diſcordia; de Appii ridicula in emendandis civitatis moribus diligentia.

CÆLIVS CICERONI S.

TAnti non fuit Arsacen capere, & Seleuciam expugnare, ut earum rerum, quæ hic geſtæ ſunt, ſpectaculo careres: nunquam tibi oculi doluiſſent, ſi in repulsa Domitii vultum vidiſſes: magna illa comitia fuerunt, & plane

tilus. GRAEV. Sigonii codex, teſte Manutio, habebat *futurus*, nempe Pompeius: hoc eſt, utrum præſidium & defenſor, an deferror, & proditor, ut interpretatur I. Fr. Gronovius: vel, quo loco ejus ſit futura auctoritas in republica, ut vult Grævius. Deinde hæc verba, *ſi aut non poſſit*, delent Man. & Grævius, locumque aſteriſco indicant mutilum eſſe. Quod ſi ea deles; quia in MSis non reperiuntur, legendum erit fortaſſe: *ſi haud curet*. Plana enim ſententia erit, ac dilucida. Fuerat a librariis ſcriptum *aut* pro *haud*: ac deinde interpretationis cauſa, additum in margine *non*: quod poſtremo cum altera particula negante ſimul contextum occupavit. Erit igitur hic ſenſus: Vos ſenes divites videritis, quidnam Reip. futurum ſit, ſi Pompeius haud curet. Ironice dictum. OLIV.

Si aut non curet) Sic legendum. Et integrum eſt: *ſi curet, aut non curet*. Et eſt ellipſis, qualis ap. Tac. XIII. ann. 56. *Deeſſe nobis ſerva, in qua vivamus, in qua moriamur, non poſſe*. I. FR. GRON. *Si aut non poſſit, aut non curet*) Cum animadverterem hæſitationem, quæ his adeſt, tenui morem jam antea obſervatum, ut quas voces in MSis non eſſe intelligebam, alio characterе exprimi curarem. Tales autem ſunt illæ tres *aut non poſſit*, ſi fides Manutio, cui nunc me dedi: nam voculam *ſi* in antiquis legi teſtatur; & idcirco expelli nequaquam debuit. LAC. GRON.

Animam agebat) Et, egit. CORR.

EPISTOLA XIV.

Arſacen capere) Quia Cicero cum Parthis bellum gerebat, quorum rex *Arſaces*, regia *Seleucia*. Nam ut Ægypti reges Ptolemæi, ſic apud Parthos Arſacidæ. GRAEV.

Et Seleuciam expugnare) Sic Pal. pr. & Amſtelodam. niſi quod in hoc deſit *Seleuciam*. Vulgatis in editionibus deſideratur copula. ID.

In repulſa) Augurali, M. Antonio competitore augure facto. CORR.

Domitii) Lucii Domitii. ID.

Per-

plane ſtudia ex partium ſensu apparuerunt: perpauci neceſſitudinem ſecuti officium præſtiterunt. Itaque mihi eſt Domitius inimiciſsimus, ut ne familiarem quidem ſuum quemquam tam oderit, quam me: atque eo magis, quod per injuriam ſibi putat ereptum, quojus ego auctor fuerim. Nunc furit, tam gavis homines ſuum dolorem, unumque me ſtudioſiorem Antonii. Nam Cn. Saturninum adoleſcentem ipſe Cn. Domitius reum fecit, ſane quam ſuperiore a vita invidioſum: quod judicium nunc in exſpectatione, ineſt etiam in bona ſpe, poſt Sext. Peducæi abſolutionem. De ſumma republ. ſæpe tibi ſcripſi, me annum pacem non videre:

Perpauci neceſſitudinem ſecuti officium præſtiterunt) Manutius hanc ſententiam perperam exagitat, quæ eſt planiſſima: pauci, inquit, iis, quibus cognatione & amicitia fuerunt conjunctiſſimi, & quibus debebant ſuffragari propter cognationem, & officium præſtare, ac facere, quod ſe decebat, ſunt ſuffragati, ſed potius in ſuffragiis ferendis partes, quibus ſtudebant, ſecuti ſunt. GRAEVIUS.

Ut ne familiarem quidem ſuum quemquam tam oderit) Nolui diſcedere a Palatino primo, Peckio excerptis, Victorii editione & omnium primaria Veneta. Vulgatum eſt: *Familiarem quidem ſuum, quem noſti, tam oderit.* Paullo poſt ſcripſi ex Palatino primo & Peckio excerptis, *ſuperiore a vita*, cum Victorius tamen ediderit, *quam ſuperiore vita. invidioſum.* GRON.

Per injuriam ſibi putet ereptum) Adeo deſponderat ſibi auguratum, & unum deberi putabat, ut non accepiſſe injuriam interpretetur. Forte, *ſibi putet ereptum auguratum.* Io. Fr. GRON.

Cujus ego auctor fuerim) Videtur excidiſſe *eo rei*. Me auctorem fuiſſe putet repulſæ, quoniam & ipſe laboravi pro Antonio. ID.

Vnumque me ſtudioſiorem Antonii) Competitoris ſui, qui auguratum obtinuit. Cæſar VIII. de Bell. Gall. GRAEV.

Nam Cn. Saturninum adoleſcentem, &c.) Quidam legi volunt *Nam Cn. Saturninum adoleſcens ipſe Cn. Domitius*, &c. ut intelligatur Lucii Domitii filius. LAMBIN.

Cn. Domitius) L. filius. CORR.

Quod judicium nunc in exſpectatione, ineſt etiam in bona ſpe) Hunc locum corruptum eſſe nemo non videt. Hanc lectionem Gebhardus expreſſit ex Palatino primo, Victorio, editione prima & Veneta; ſed omnes MSi, quos vidit Manutius, legunt *exſpectationem*, uti & Amſtelodamenſis hanc lectionem præ ſe fert, *nunc* vero non agnoſcit: Manutius in ſuis libris pro *nunc* ſcriptum invenit *non*. Vulgatæ editiones: *Nunc in exſpectatione eſt, etiam in bona ſpe.* Cælium ſcripſiſſe puto: *Quod judicium præter exſpectationem eſt jam in bona ſpe. Præter* excidit; ex ultima ſyllaba præcedentis vocis ortum eſt *nunc* aut *non*, uti etiam ex ultima littera *exſpectationem in*: nec difficilis conjectura unde extiterit *etiam* pro *jam*, qui ad voculam quæ ante eam poſita eſt attenderit. Hæc mea de hoc loco ſententia. GRAEV. *Nunc in exſpectatione eſt*) Tenet arrectos & ſuſpenſos homines: & tamen evaſurum reum putant: præſertim cum abſolutus ſit Sex. æque aut gravius nocens. Io. Fr. GRON.

De ſumma republ.) De rep. in univerſum, vide VI. ep. 3. Alii *ſumma reip.* ſed alterum bene habet. Liv. XXVI. c. 10. Vbi vide Gronovium & ad XXXVIII. c. 50. adde Cujac. XII. Obſerv. 32. CORT.

Me annum pacem non videre) Sic ſcripſi ex Pal. prim. Peck. Venet. & Vict. ed. (quibus accedit Amſtelod.) cum edatur, *me etiamnum pacem non videre.*

Geb-

Digitized by Google

dere: &, quo propius ea contentio, quam fieri neceſſe eſt, accedit, eo clarius id periculum apparet. Propoſitum hoc eſt, de quo, qui rerum potiuntur, ſunt dimicaturi: quod Cn. Pompeius conſtituit non pati C. Cæſarem conſulem aliter fieri, niſi exercitum & provincias tradiderit: Cæſari autem perſuaſum eſt, ſe ſalvum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit. Fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant. Sic illi amores, & invidioſa conjunctio, non ad occultam recedit obtrectationem, ſed ad bellum ſe erupit: neque mearum rerum, quod conſilii capiam reperio; quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio ſit perturbatura. Nam mihi cum hominibus his & gratia, & neceſſitudo eſt; tum cauſam illam; non homines odi. Illud te non arbitror fugere, quin homines in diſſenſione domeſtica debeant, quamdiu civiliter ſine armis cernetur, honeſtiorem ſequi partem: ubi ad bellum & caſtra ventum ſit,

Gebhard. eſt autem hic ſenſus, me non credere per annum pacem duraturam. Intra annum bellum orietur civile. GRAV.

Ea contentio) Inter Cæſarem, & Pompeium. ID.

Sic illi amores, & invidioſa conjunctio, non ad occultam recedit obtrectationem, ſed ad bellum ſe erupit) Induxi hanc lectionem ex Pal. pr. (cujus tamen oræ alia allita eſt, *& in dies conditio non ad occultas recedit obtrectationes, ſed ad bellum ſe erumpit.*) editionum primaria, ac Peckio, Vaticaique excerptis: nec longe diſſidet Victorius, niſi quod elegantiam corruperit, omittendo *ſe*. Editiones aliæ habent: *Sic illi jam amores & inv. conj. n. a. occ. recidit obtr. ſ. a. bellum erumpit.* GRN. *Illi amores*) Intelligi matrimonium Pompeii, cum potentiæ cupiditate duceret Iuliam Cæſaris filiam, de qua mundinatione matrimoniorum, qua reſpublica opprimebatur, queritur Cato apud Plutarch. in vita Iulii. *Invidioſa conjunctio*, eſt triumviratus quem inierant Craſſus, Pompeius, & Cæſar, his legibus, ut nihil in republica gereretur, ipſis improbantibus. GRAVIVS.

Ad occult. recedit obtrectat.) *Recedit* pro *cedit*, compoſitum pro ſimplici, de quo ad Sall. Iug. c. 4. CORT.

Et gratia & neceſſitudo eſt; tum cauſam illam non homines odi) Exemplar ubique nobis eſt Victorii editio, quam ubique exprimere ſtudemus, præſertim accedentibus noſtris libris, qui leviculis voculis tantum ab hac abhorrent: quippe primus, *neceſſitudine cum cauſam illam unde homines odi* (& ſic Amſtelodam.) Sic Veneta quoque impreſſio, niſi quod in *tum* ſolum alienior eſt: circumferebatur antea: *Gratia eſt & neceſſitudo, tamen tantum cauſam illam, non homines odi*. GEBHARD. *Cauſam illam*) Cæſaris ſcilicet, qui nimiam potentiam quærebat, & contra patriæ antiqua inſtituta volebat abſens Conſul creari, neque ſine factione, ut ſenatus volebat, exercitus & provinciam tradere. GRAV.

Quamdiu civiliter ſine armis cernetur) Elegantiſſimam lectionem & Cæliana eruditione digniſſimam eruit accuratiſſimus Victorius, quam eo libentius admiſi, quod eam propugnent excerpta Vaticani. Ad guſtum fatuæ plebis excuſum erat, *certetur*. GEBH. *Cernere* enim eſt dimicare, certare. Virgil.

Inter

fit, firmiorem; & id melius ſtatuere, quod tutius ſit. In hac diſcordia video, Cn. Pompeium ſenatum, quique res judicant, ſecum habiturum: ad Cæſarem omnes, qui cum timore aut mala ſpe vivant, acceſſuros: exercitum conferendum non eſſe: omnino ſatis ſpatii ſit ad conſiderandas utriuſque copias & ad eligendas partes. Prope oblitus ſum, quod maxime fuit ſcribendum. Scis Appium cenſorem hic oſtenta facere? de ſignis, & tabulis, de agri modo, de ære alieno acerrime agere? Perſuaſum eſt ei, cenſuram lomentum, aut nitrum eſſe: errare mihi videtur. Nam ſordes

Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro. Salluſt. Catil. LIX. *Contra latrones inermes pro patria, pro liberis, pro aris atque focis ſuis cernere.* Varro: *Nonne vides apud Ennium eſſe ſcriptum: ter ſub armis malim vitam cernere, quam ſemel parere.* GRÆV.

Quique res judicant) Ita loquebantur, cum judices ſignificarent; exempla non deſunt. IN.

Cum timore aut mala ſpe vivunt) Hoc eſt, *convicti in judiciis aut pro factis judicium timentes*, Sall. Cat. c. 14. Idem c. 21. init. Et Auctor de Rep. Ord. ep. 1. vere refert, initio multos hujuſcemodi ad Cæſarem concurriſſe, qui poſtea ad Pompeium defluxerint, c. 3. CORTIUS.

Omnino ſat ſpatii ſit) Forte: *Opto*. Dii velint, ne citius hoc malum nobis ſupervenial, quam ſat temporis habuerimus ad æſtimandas utriuſque vires. Io. FR. GRON.

Ad eligendam partem) Præſtat ſcriptura veteris codicis, quo Lambinus uſus eſt, ut ejus editionis margines teſtantur, *ad eligendas partes. Partium dux* apud Florum. Res trita. GRÆV.

Oſtenta facere) Mirifica, quæ nemo crediderit facile, dum ſcilicet gravem cenſorem ludit. GRÆV.

De agris modo) Reſidet hæc lectio per editiones noſtras, & Palatinum primum; quam ut introducerem, ejicienda erat vulgatior, *de agri modo*. GRUTERUS. Sed non ſatis eſt lectionem ingerere, quam codices præ ſe ferunt, a quibus non facile diſcedendum. Si ea lectio ſatua, inſulſa, & ſine ullo ſenſu eſt, leviſſimaque mutatione unius litterulæ optime corrigitur, quis non potius tum rationem, quam libros ſequatur? Manutius vero oſtendit omnino hic legendum eſſe, quod & alii facile videant, *de agri modo*. GRÆV. Quantum quiſque agrorum habere debeat, quæ res multas ſæpe turbas in rep. dedit. CORT.

Lomentum aut nitrum eſſe) Veteres codices omnino melius *nitrum*. Nec enim vitrum res eſt vilis, & nullius pretii, ut ſere *nitrum*, quo nonnullæ gentes pro ſale utebantur in condiendis. conſervandiſque obſoniis: viriditatem eam braſſicæ nitro reddebant; Martial.

Ne tibi pallentes moveant faſtidia caules,
Nitrata viridis braſſica fiet aqua.

VICTOR. *Lomentum, aut nitrum*) Quibus ſordes eluuntur. CONRAD. Explicationem veram hujus loci vide apud Manutium. GRÆV. *Lomentum aut nitrum eſſe: errare mihi videtur*) Sic Pal. primus, Vaticani, & Peckio excerpta, atque adeo editiones, prima ac Victorii; nam vulgo *vitrum* publicarunt, ut a Victorio animadverſum eſt; paullo autem ſtatim poſt, ex Vaticano & Victorii impreſſione de novo vulgavi, *nam ſordes eluere vult*: licet alii aliter: Lambinus ſuo ingenio, ne videretur aliunde accepiſſe, addidit, *nam dum ſordes eluere vult*. Libri noſtri mera oſtenta hic faciunt: quorum Palatinus: *Nam ſordes ei vere vultu exuſci ſibi omnis & viſcera aperis*. Veneta vero editio, quemadmodum & Peckio

exer-

Digitized by Google

des eluere vult, venas sibi omnes, & viscera aperit. Curre per deos atque homines, & quam primum hæc risum veni: legis Scantiniæ judicium apud Drusum fieri: Appium de tabulis & signis agere. Crede mihi, est properandum. Curio noster sapienter id, quod remisit de stipendio Pompeii, fecisse existimatur. Ad summam, quæris, quid putem futurum. Si alteruter eorum ad Parthicum bellum non eat, video magnas impendere discordias: quas ferrum & vis judicabit: uterque animo, & copiis est paratus. Si sine tuo periculo fieri posset, magnum & jucundum tibi fortuna spectaculum parabat.

EPISTOLA XV.

ARGVMENTVM.

Prima pars epistolæ Pompeium vituperat, Cæsarem laudat; orto enim civili bello, tutiorem partem, non honestiorem, Cælius elegerat: ut re ipsa comprobaret, quod scripserat epistola proxima, his verbis; Illud te non arbitror fugere, quin homines in dissensione domestica, debeant, quam diu civiliter sine armis cernetur, honestiorem sequi partem: ubi ad bellum & castra ventum sit, firmiorem, & id melius statuere, quod tutius sit. *Subjungit de sua cupiditate conveniendi, & alloquendi Ciceronis: de itinere ad Alpes: de Domi-*

excerpta, *nam sordes ei vere vultu venas*: publicatum est, *nam sordes eluere volens*. GEBHARD. *Nitrum* & *vitrum* etiam apud Cæsarem de B. G. lib. V. c. 14. inter se permutata sunt in codicibus antiquis. Nec scio, an hoc loco *nitrum* magis conveniat, quam *vitrum*, cum lomentum & vitrum optime possint jungi. Vide viros doctos ad locum e Cæsare prolatum, & Salmas. in Tertull. de Pallio, p. 432. VERVRG

Venas sibi omnes & viscera aperit) Dum ex Palat. primo notatur *venas si sibi omnis*, dum in Amstelodamensi codice haberi evulgat Cl. Grævius *venas si sibi*, quid aliud quam clamant

in vulgata emendatione omitti vocem post *eo venas*, quam Cælius addiderit? Eam opinor esse *sic*, vel *scilicet*. IAC. GRON.

Judicium apud Drusum fieri) Judicem esse Drusum, qui reus esse debebat. GRÆV.

Ad summam) In summa, prout Plinius proferre solet. Conf. VII. ep 23. notata. Formula Petroniana Sat. cap. 31. *Ad summam statim scietis cui dederitis beneficium*. Vide ibi Burmannum. CORT.

Magnum & jucundum tibi fortuna spectaculum parabat) Committendo scilicet duos illos viros, qui præcipui tui exsilii auctores fuerunt. GRÆV.

Domitio, Cæsaris hospite, interfecto. Scripsit autem hanc epistolam anno sequenti post superiores, id est, Lentulo & Marcello Coss. Meminit enim in extrema epistola de Domitio Ahenobarbo Corfinii a Cæsare capto, & dimisso.

CŒLIVS CICERONI S.

ECquando tu hominem ineptiorem, quam tuum Cn. Pompeium vidisti, qui tantas turbas, qui tam nugax esset, commorit? Ecquem autem Cæsare nostro acriorem in rebus gerendis, eodem in victoria temperatiorem, aut legisti aut audisti? Quid est? nunc tibi nostri milites, qui durissimis & frigidissimis locis, teterrima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatis esse pasti videntur? Quid jam, inquis? glorioſe omnia: si scias, quam sollicitus sim, tum hanc meam gloriam, quæ ad me nihil pertinet, derideas: quæ tibi exponere, nisi coram, non possum: idque celeriter fore spero. Nam me, cum expulisset ex Italia Pompeium, constituit ad urbem vocare: id quod jam existimo confectum, nisi si maluit Pompeius Brundusii circumsederi. Peream, si minima causa est properan-

EPISTOLA XV.

NVnc tibi nostri milites &c.) Ita legitur cum in aliis editionibus, tum etiam in Manutiana: at ego quin legendum sit *num tibi*, nescio cujus fuerit dubitare. HENR. STEPHAN.

Bellum ambulando confecerunt) Quasi ludendo. GRÆV. Perpetuis itineribus iter faciendo, quod significat ambulare, ut notavit Dacerius ad Festi *Ambulare*. CORT.

Malis orbiculatis pasti) Hoc est, delicatis cibis, deliciis adsueti, qui nec frigus, nec famem pati possunt. GRÆV.

Quid jam, inquis? glorioſe omnia) Ex Victorii, & Veneta editione, tum Peckiano & Palat. traduxi, nisi quod Pal. primus paullo diversus distinguat, *quid jam inquis glorioſe? omnia si scias* (& sic Amstelodam.) Publicati libri, *quid jam, inquis, glorioſum? Imo, si scias*. GERHARD. *Quid? tum glorioſe, inquis, omnia*) Sc. apud vos sese habent? Ita autem legendum, non *jam*. I. FR. GRON.

Quæ tibi exponere) To *quæ* non habet, cui respondeat. Et est tale, quale Sallust. Catil. XXXV. *Satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi: quæ medius fidius vera licet recognosces*. Vid. Lib. III. Obs. ea. intelligitur, *quippe in* iis negotiis, quæ. I. FR. GRON.

Idque celeriter fore spero) Legendum fortasse est: *Id quod celeriter fore spero*. LAMBIN.

Nam me, cum expulisset) Legendum videtur: *Nam me cum Cæsar expulisset, &c.* quamquam subintelligi potest nomen Cæsar. IDEM.

Nisi si maluit Pompeium Brundusii circumsedere) Vatic. *nisi si malit*; sed illud tuetur Pal. primus, editio Victorii, ac Veneta. Non tamen damnem lectionem, ad quam inclinant Pall. spectatque prima editio, plenamque ex vet. cod. ad oram reposuit Egnatius,

perandi iſto mihi, quod te videre, & omnia intima conferre diſcupio: habeo autem quam multa. Hui vereor (quod ſolet fieri) ne, cum te videro, omnia obliviſcar. Sed tamen quodnam ob ſcelus iter mihi neceſſarium retro ad Alpes verſus incidit? Adeo quod Intimelii in armis ſunt, neque de magna cauſa. Bellienus, verna Demetrii, qui ibi cum præſidio erat, Domitium quemdam, nobilem illi Cæſaris hoſpitem, a contraria factione nummis acceptis comprehendit, & ſtrangulavit: civitas ad arma iit: eo cum quatuor cohortibus mihi per nives eundum eſt. Vſquequaque, inquies, Domitii mali dant. Vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuiſſet in veſtro Domitio,

tius, *maluis Pompeius Brundaſii circumſederi*. GERNARD. Hæc eſt vera lectio, cujus veſtigia exſtant etiam in Amſtelodam. in quo *Pompeius* ſcriptum eſt, quamvis male in illo exaratum ſit *circumſedere* pro *circumſederi*. Iam, inquit, exiſtimo Pompeium ex Italia expulſum eſſe, niſi maluerit obſideri Brundiſii. GRÆV.

Sed tamen quodnam ob ſcelus) Peck. *ſed tam quam hoc ſcelus*, leg. *quodnam hoc ſcelus?* Terent. Eunucho. GVILIELM.

Intimelii) Plinius lib. III. 5. CONRADVS.

Verna Demetrii) *Verna* dicitur ſervus familiæ, domino domi ſuæ natus ex ancilla, aut ſervo. FVNC.

Domitium quemdam, nobilem illic Cæſaris hoſp.) Secutus ſum libros vulgatos, a quibus non diſcrepant noſtri MSi, uno atque altero excepto, in quo ſcriptum eſt, *nobilem illi Cæſaris hoſp.* quam ſcripturam quidam amplectuntur, ut *illi* poſitum intelligamus pro *illic*. Ego autem minus probo, arbitrorque in adverbio *illic* c fuiſſe omiſſum ab errante librario, propter vocem ſequentem, ab eadem littera initium capientem. Si quis tamen *illi* contendet eſſe legendum, non magnopere pugnabo. Non deſunt enim innumerabilia exempla. Sic Terentius Phormione: *Interea dum ſedemus illi, &c.* Et Lucret. lib. I. in ext. *Illi cum videant, &c.* ad quem locum hac de re plura, LAMBIN. *Illi* exſtat quoque in Amſtelod. & Peck. GRÆV.

Eo cum quatuor cohortibus mihi per nives eundum eſt) Hæc eſt ſcriptura Victorianæ editionis, quam, ſi ex Mediceo hauſta eſt, non improbo: ſin, non repudianda eſt plerorumque omnium librorum lectio, *eo nunc cohortibus mihi per nives eundum*; quam & Manutius tuetur & aſſerit Amſtelodamenſis, niſi quod pro *nunc* legat *num*. GRÆV.

Vſquequaque, inquies, Domitii mali dant) Ita Vaticanus & Victorii editio, neque multum diſcrepant Palatinus primus & Venetus: *Vſquequaque inquis ſed Domitii mali dant*: cum publicitus exculſum ſit: *Vſque inquis ſe D. male habent*. GERNARD. Sed unde dependet *mali*? legendum *mala dant*. Phædrus:

Fraudator nomen cum locat ſponſu improbo,
Non rem expedire, ſed mala dare expetit.

Vt bene ibi antiquus codex. Verum quia in antiquis libris legitur, ut & Amſtelodam. *uſquequaque inquis, ſed Domitii mali dant*, ſcribendum cenſeo: *uſquequaque, inquies, ſe Domitii male dant, Male ſe dare*, ut apud Terent. *turpiter ſe dare*. GRÆV. In Italia, & Gallia: nam & L. Domitius cum filio Corfinii captus fuerat. CELLAR.

Vellem quidem verna propugnaturus) Sic in omnibus vulgatis. Antiquiores

mitio, quantum Pfecade natus in hoc habuit. Ciceroni F. S. D.

EPI-

codices multo melius, etsi ne illi quidem penitus purgati: sic enim habent, *Venerem propugnatus*. Nos emendavimus *Venere prognatus*, ut Cæsarem intelligit, quem suæ stirpis originem a Venere duxisse omnibus notum est, ut ipse etiam in laudatione amitæ apud Suetonium docet: *Amitæ meæ Iuliæ matrimum genus a regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Ancо Martio sunt Martii Reges, quo nomine fuit Mater, a Venere Iulii, cujus generis familia est nostra.* Appianus libro secundo Ρωμαϊκ. εμφυλιων. Ουμενος τε νυκτος μιαν τον Αρη κατεκαλει και την εαυτου προγονον Αφροδιτην, εκ γαρ Αινειου και Ιυλλ τυ Αινειυ τε των Ιυλιων γενος, παρενεχθεντος τυ ονοματος ηγειτο ειναι: νεωτατῃ αυτῃ νικηφορῳ παρισαριον εν Ρωμῃ ποιησειν ευχετο κατορθωσας. *De media nocte operatus sacris Martiæ & genitricis Veneris: nam a Iulio Æneæ filio Iulia gens ut nomen ita genus ducere creditur: simulque eidem Deæ vovit in Urbe sacrandam, si propitia juvaret victoria.* Dion etiam lib. XLIII. historiarum: Ταυτην τε ην, και τον νεων τον της Αφροδιτης ως και αρχηγετιδος τυ γενυς αυτυ ιερης, ποιησας κατεφρωσεν, ευθυς τοτε, και πολλας γε επ' αυτοις και παντοδαπας αγωνας εθηκε. *Hoc autem* (forum) *& templum Veneris, quam sui generis auctorem ferebat, a se condita Cæsar statim tunc consecravit: munusque horum causa, & paris spectacula edidit.* Hanc autem sententiam esse puto & vim horum omnium verborum. Postquam, inquit, tam ubicumque molesti sunt *Domitii*, vellem Cæsar fortius se in vestrum Domitium gessisset, nec dubitasset facere divina stirpe oriundus, quod Bellienus verna ausus est facere in suo Domitio. Acerbissimas autem gerebat inimicitias M. Cœlius cum L. Domitio, quem Corfinii captum Cæsar dimiserat (ne mirum alicui videatur, eum adversus Domitium tam male animatum fuisse) quod prius quarta ab hac epistola docuit, *Cum L. Domitio (ut nunc est) mihi inimicissimo homine*. Quare offensus est clementia Cæsaris. Quantum potest autem, ostendit rectius & honestius Cæsarem potuisse facere quod verna commiserat, illius stirpem extollendo, hujus contra elevando, duni *catenatum vernam* (quæ pessima est servorum conditio) appellat: Cæsarem autem *Venere prognatum*. Victor. *Venere prognatus*) Cæsar: quo de loco in Quæstura diximus, Corrad.

Vestro Domitio) L. Domitio Corfinii capto. Idem.

Quantum ipse catenatus) Hunc totum locum pessime acceptum olim restitui ac declaravi, & nisi fallor, neque ad sententiam, neque ad elegantiam verborum aliquid desiderari potest: fuere tamen, qui legi melius putarint, pro *ipse catenatus*, *Pfecade natus*, quorum acumen non contemno: maluissem tamen eos tantam ingenii aciem, ubi opus erat, exercere: hoc enim ab illis excogitari nullo pacto hic necessarium fuit: ex vetere enim lectione egregius sensus ducitur, & illa nimis dura & violenta est. Quod autem facere voluit Cœlius, si ita legeretur, non feciſſet: studuit enim afferre antitheton superioribus illis verbis, *Venere prognatus*; nec majus excogitare potuit, quam appellare Bellienum ipsum, *catenatum*: quæ fortuna etiam in servis deterrima est. Nam quod ancilla natus esset, jam ante offenderat, cum eum *vernam* appellaverat, neque hoc contrarere ac deprimere conditionem illius erat. Dolet, ac vehementer quidem dolet, mihi eam necessitatem impositam, ut iis adverser, a quibus nulla in re dissentire vellem, id tamen feci, quam parcissime potui. Nam quod in antiquis *Cadendus* legitur, nullo discrimine veteres librarii duabus illis literis utebantur, quod ex Mediceo facile colligitur: nam crebro *inquid* scriptum est, & contra *illus*, *aliut*, *animatvertum*, *at* pro *ad*. In epist. Cœlii:

Digitized by Google

EPISTOLA XVI.

ARGVMENTVM.

Pulso ex Italia Pompeio, suadet Ciceroni Cælius, ne afflictam fortunam sequatur, sed in aliquem locum a bello vacuum secedat. Suasio est ab utili contra honestum: castris enim Pompeii, & consulum defendi resp. videbatur.

M. GŒLIVS M. CICERONI S.

EXanimatus sum tuis litteris, quibus te nihil, nisi triste cogitare ostendisti: neque id quid esset, perscripsisti: neque non tamen, quale esset, quod cogitares, aperuisti:

Cœlii: *Paucis verbis iberum, qui multos sæpe dies ad te, cum hic eram, non accedebam: nunc cotidie non esse te, ad quem surgitem, discrucior.* VICTOR. *Qu. ipse castensandus*) Bellienus. CORR. *Quantum Pfecade natus*) Secuti sumus P. Victorii conjecturam, quam & Manutius probat, & veteres codices adjuvant: nam nostri quidem sic habent, *quantum ipse cadenatus*. LAMB. Non est Victorii hæc conjectura, qui eam improbat, sed Pantagathi; quam verissimam puto. Nam & Pall. & Amstelodam. legunt *ipse cadenatus*. Verum faro erant *catensati*. Præterea non conspirarunt tot veteres codices in pravam scriptionem vocis vulgaris *catenatus*. Adde quod hic frigeat *ipse*. Itaque cum Lambino hanc emendationem Pantagathi elegantissimam recepi. Venustissime enim *Dea nato* opponitur *ancilla natus*. *Pfecades* enim seu ornatrices erant ancillæ. GRAV.

F. S. D.) Filio salutem dic. CONRADVS.

EPISTOLA XVI.

EXanimatus sum tuis) Vehementer perturbatus. Videtur autem delendum *eo sum*. Ita enim cohæret oratio: *Exanimatus tuis litteris (quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti; neque id quid esset perscripsisti; neque tamen, quale esset quod cogitares aperuisti) has ad te illico litteras scripsi.* Io. FR. GRON. *Exanc. 2. lit. quibus te nihil h. cog. ostendisti . . . . has ad te illico lit. scripsi.* Ita regii codices. Locus in vulgatis abundat vocibus superfluis, & mala interpunctione laborat. LALL.

Non enim quale esset quod cogitares aperuisti) Et hanc clausulam teretem debemus accuratissimo Victorio. Pal. & prisca editio hallucinantur hic, (ut & Amstelodam.) *non enim qualia esset quove cognita res aperuisti*: & vulgares editiones: *neque non tamen, quale te esset, quod cogitares, aperuisti*. GRAV. Vulgarium tamen librorum lectio hic præferenda Victorii codici, quippe quam integram servarunt epistolæ ad Atticum, in quibus hæc Cœlii verba ad Atticum mittit. Secundum Mediceæ codicis scripturam esset fœda sensus ejusdem repetitio: hinc primo adspectu hæc verba priorum interpretatio margini adscripta magistro, quæ postea in contextum irrepserit, mihi esse videbatur: quod & Bernardum Rutilium cogitasse vidi; sed postea hanc sententiam visa veritate, rejeci. Lambinus totum hunc locum ita concinnandum existimat: *Exanimatus tuis litteris, quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti: neque id quid esset perscripsisti, neque non tamen, quale esset, quod cogitares, aperuisti, has ad te illico litteras scripsi.* Huic epistolæ respondet Cicero lib. II. epist. 16. GRAV.

ruisti. Has illico ad te litteras scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos, oro, obsecro, ne quid gravius de salute, & incolumitate tua consulas. Nam deos, hominesque, amicitiamque nostram testificor, me neque temere tibi prædixisse, neque temere monuisse: sed postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset, parta victoria, cognoverim, te tertiorem feciſſe. Si existimas eamdem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox & sævum cogitat, atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit: his intercessionibus plane incitatus est: non, mehercule, erit deprecationi locus. Quare si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuæ reliquæ tibi caræ sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus valet, quorum fortunas non debes velle conturbare, ut eam causam, in cujus victoria salus nostra est, odisse, aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam

Per fortunas tuas) Usurpatur hic loquendi modus in re misera: vid. lib. XIV. ep. 1. Ib.

Neque temere monuisse) Id etiam testatur Cicero ad Atticum sic scribens: *Tantum abest ut Cælius meam sententiam moveat, ut valde ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, pœnitendum putem.* Corr.

Conditionibus ferendis) Pacis, quas Cæsar æquas ferre videbatur. Ib.

Iratus senatui exilit) Sic vulgati codices, & antiqui etiam. Nos tamen scripsimus *exiit*: Hæc enim ipsa Cælii epistola est etiam lib. X. ad Atticum: quo loco, etsi impressi *existit* habent, *exiit* tamen retinet noster ille probatior, & recte quidem, ut nos putamus; loquitur enim de Cæsare, qui Roma *exiit Senatui iratus*, quod ea, quæ volebat, ab eo impetrare non potuerit: proficiscebatur autem in Hispaniam. *Exire* & alibi positum est absolute, ut X. ad Atticum, *exeamus modo*: de te loquitur Cicero, id est, ex Italia discedamus. Est autem in omnibus codicibus quibusdam locis aliquantulum suspecta hæc epistola. Nam quod infra in vulgatis legitur *virum optimatem esse*, in antiquis est *patrum adeptatim esse*; quod etsi non probo (perversum enim & inquinatum omnino est) nonnihil scrupuli tamen relinquit, non esse quam habemus genuinam lectionem, & fortasse aliter legendum locum illum esse. Victor. *Ir. sen. exil.*) Al. *iratus senatu exiit* scil. in Hispaniam. Corr.

His intercessionibus) L. Metelli Trib. pleb. qui quascumque res agere Cæsar Romæ instituerat, impediebat. Idem.

Tibi caræ sunt) Nonnulli codices habent *curæ sunt*; magis tamen probamus, *caræ sunt*. Lamb.

Eorum fortunas non debes velle conturbare -- est aut odisse, a.) Al. *quorum f. n. d. v. c. sequere eam causam, in cujus victoria salus nostra est, ne, aut odisse te, aut*, &c. Corr. Eleganter & hic *velle* additur, ut supra. Ovid. II. Fast. v. 262. vide omnino Brouckhus. ad Tibul. I. Eleg. V. v. 50. p. 108. Corr.

Impiam cupiditatem c. sal. tuam habea.)

tuam habeamus. Denique illud cogita: quod offenſæ fuerit in iſta cunctatione, te ſubiiſſe: nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus lædere noluiſti: & ad eos fugatos accedere, quos reſiſtentes ſequi nolueris, ſummæ ſtultitiæ eſt. Vide, ne, dum pudet te parum optimatem eſſe, parum diligenter, quid optimum ſit, eligas. Quod ſi totum tibi perſuadere non poſſum, ſaltem, dum quid de Hiſpaniis agamus ſcitur, exſpecta: quas tibi nuncio, adventu Cæſaris fore noſtras. Quam iſti ſpem habeant, amiſsis Hiſpaniis, neſcio. Quod porro tuum conſilium ſit ad deſperatos accedere, non, mediusfidius, reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi ſignificaſti, Cæſar audierat: ac, ſimul atque, have, mihi dixit, ſtatim quid de te audiſſet, expoſuit: negavi me ſcire: ſed tamen ab eo petii, ut ad te litteras mit-

bas.) Cum ego & Dolabella tuus ſimus a parte Cæſaris, tu vero a parte Pompeii, impiis utrimque adverſus ſalutem aliorum votis. FVNC.

Quod offenſæ fuerit in iſta cunctatione, te ſubiiſſe) Reſcripſi ſic ex Vaticano, Palatino, Peckio, atque adeo editionibus. Excuſi vulgo libri, *te prius ſubiiſſe*. GRON. Offenderat autem Cicero Pompeium cunctatione Capuæ in ora maritima. CORR.

Ac ſimul atque hanc mihi dixit) Nos antiquam lectionem reſtituimus *have*. Hunc autem ſenſum hujus loci credimus eſſe, Simul atque Cæſar me ſalutavit, primis ſtatim verbis mihi narravit, quæ de te audiſſet. Audierat autem Cæſar Ciceronem parare fugam, velleque omnino ex Italia diſcedere. Quod ſi *hanc* legas, nullum inde commodum ſenſum elicere poteris. Si quis autem *have*, quia aſpirate ſcriptum eſt, ſuſpectum habet, is omnino infrequens eſt in antiquorum librorum & lapidum obſervatione, in quibus paſſim ſic ſcribitur. Eſt pulcherrimis litteris ita ſcriptus lapis Piſis: PARTHENI HAVE BENE BALEAS QVI ME SALVTAS CVM SOSSIA FILIA MEA. Item plurimi Romæ ſic leguntur: raro autem admodum aliter. Harum autem inſcriptionum cum exempla quædam ab eo petiiſſem, quo poſſem hanc ſcripturam non abolitam confirmare, magnam copiam mihi Roma miſit Marcellus Cervinus juvenis omni laude dignus propter ſummam omnium ingenuarum artium eruditionem, & candidiſsimorum morum integritatem. Nonnulla igitur ex iis, quæ illi debeo, exemplis adferam: MACEDO HAVE. BENE VALEAS QVISQVIS ES. FECER. C. MODESTIVS MACEDO PATRI PIISSIMO, ET FORTVNATA CONIVX. CVRANTE RVFINO COLLIBERTO. Item: IPHIGENIA SVAVIS HAVE. VIX. MENSIB. OCTO. Item: HAVE HYGIA ANIMA DVLCISSIMA EIDIÆ SECVRISSIMÆ QVÆ VIX. ANN. XVI. SIT TIBI TERRA LEVIS. Item Hoſtiæ hanc inſcriptionem eſſe idem mihi affirmavit: IVLIÆ SP. F. THAIDI: HAVE THAIS: DII TIBI BENE FACIANT; & aliam etiam ibidem, quam ne in re tot jam teſtimoniis clara, longiores ſimus, præteribimus: nec non Arimini plures eamdem orthographiam ſervantes. Nihil igitur dubitandum, quin hæc vera ſit lectio. Cum autem in pluribus perveteribus codicibus hanc epiſtolam legerimus (quippe quæ ſit etiam inter ad Atticum), omnes concordes ſunt in hac lectione. VICTOR.

Digitized by Google

mitteret, quibus maxime ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego prius quam ad urbem accederem, ubicumque essem, ad te percurrissem, & hoc a te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam Cicero, cogita, ne te, tuosque omnes funditus evertas: ne te sciens prudensque eo demittas, unde exitum vides nullum esse. Quod si te aut voces optimatium commovent, aut nonnullorum hominum insolentiam & jactationem ferre non potes, eligas censeo aliquod oppidum vacuum a bello, dum hæc decernuntur: quæ tu cum feceris, & ego te sapienter fecisse judicabo, & Cæsarem non offendes.

EPISTOLA XVII.

ARGVMENTVM.

Quo tempore bellum in Pharsalia Cæsar, iterum consul, contra Pompeium gerebat, Romæ prætor Cælius, rerum novarum cupidus, vel quia prætori Trebonio mandatam urbanam jurisdictionem inique ferret, vel quod gravi ære alieno premeretur, magnas turbas commovit; quibus eum Servilius consul removendum a rep. censuit, quæ dum in urbe agitantur, scripsit Cælius hanc epistolam, doloris & iracundiæ plenam: in qua se Curionis amore, & Appii odio ab optima mente desciviſſe, Cæsarisque partes potius, quam Pompeii, secutum esse, conqueritur: ejusque mutationis culpam in fortunam quoque confert, quæ effecerit, ut in Hispania esset, quo tempore Cicero ad Pompeium in Græciam profectus est. Leviter etiam ipsum Ciceronem accusat, quod amici

Vt ad te litteras mitteret) Quæ sunt lib. X. ad Attic. Eas autem Cæsar misit ex itinere. Conr.

Quæ cum conjeceris, & ego te sapienter feciſſe) Sic edidi cum Victorio, cum alii fecerint, *quæ jam erunt confecta. Id si feceris.* Pall. vero Peckio excerpta & vetustissima editio, *quæ tum erunt confeceris.* Politiani vero codex, *quæ tamen tu feceris.* Grav. Sed ex Politiani libro aliorumque vestigiis, non dubito quin legendum sit, *quæ tu cum feceris*; *cum* bis ab oscitante librario scriptum, inde ab alio adnexum sequenti verbo. Grav.

Ere-

amici officium neglexerit, paſſuſque ſit eum cum Cæſare conjungi.

CŒLIVS CICERONI S.

ERgo me potius in Hiſpania fuiſſe tum, quam Formiis, cum tu profectus es ad Pompeium? quod utinam * ut Appius Claudius in iſta parte C. Curio: cujus amicitia me paullatim in hanc * perditam cauſam impoſuit?

EPISTOLA XVII.

ERgo *me potius in Hiſpania fuiſſe tum, quam Formiis*) Si non profectus eſſem in Hispaniam cum Cæſare, ſed ſed te Formias, has diſcordias, in quas incidi, vitaſſem. Conrad. *Ergo me potius fuiſſet in Hiſpaniam profiſciſci, quam Formiis eſſe*) Ergo ne, quod eſt in Mediolanenſibus, non improbo; ut ſit illa Octaviani energia:

Ergone ſuptemis potuit vox impoba verbis
Tam dirum mandare nefas?

ſed ne id quidem, quod vetuſtiores impreſſi habent, *quam Formias*; ut hoc dicat: Ergone potius fuit proficiſci in Hiſpaniam, quam Formias, antequam tu ad Pompeium proficiſcerere? quaſi dicat, minime. Vtinamque ad te eſſem profectus potius Formias, ubi eras, cum ſcilicet ſuperiores ad te dedi litteras. Nam ibi fuiſſe ſe indicat Cicero lib. II. illis litteris, quibus ſuperiori Cœlianæ epiſtolæ reſpondet: *Sed mea prædiola*, inquit, *ibi nota ſunt, in his mihi neceſſe eſt eſſe, ne amicis moleſtus ſim.* Plutarchus prædia in Formiano pulcherrima fuiſſe Ciceronis teſtatur; ſed & Cœlii verba hanc ſententiam indicant, ſuperioribus litteris: *Me ſecum*, inquit, *in Hiſpaniam ducit; nam ſi nihil faceret, ego prius quam ad urbem accederem, ubicumque eſſes, ad te pervolaſſem.* Beaut. Rvtil.

Quod utinam aut non in iſta parte A Cl. aut non in hac C. Curio: cujus) *Parte* Pompeiana. Hoc loco ſcimus aliter in veteribus libris legi, ſed nihil elici poteſt ſenſus. Conr. *Quod utinam aut non Appius Claudius*) Ita interpungebat Pantagathus. F. Vrſin. *Quod utinam ut Appius Claudius in iſta parte C. Curio, cujus amicitia me paullatim in hanc perditam cauſam impoſuit*) Vt Victorius edidit, ita nos repræſentamus. Doctus tamen vir leg. putat: *Quod utinam, ut Appius Claudius, in iſta parte C. Curio; cujus amicitia me paullatim in hanc impoſuit*; itaque ſcriptum in vet. cod. ait præter quod is habet (ut & Mentelianus), *in hanc partem cauſa impoſuit*; ſed illa verba, *partem cauſæ*, ut gloſſema, delenda cenſet. Duas, porro ait, reddi cauſas a Cœlio, cur partes Cæſaris ſecutus fuerit: unam amorem Curionis, quem optat ad Pompeii partem, ſicut Appius fecerit, tranſiſſe; alteram quod ſibi Cicero nihil conſilii impertitus fuerit. Libri quoque noſtri *in hanc partem cauſam*. Vulgo: *Quod utinam aut non in iſta parte Appius Claudius, aut non in hac C. Curio fuiſſet*. Grav. Appii vero odio ſententiam mutavit Cœlius, cum Pompeium ſequi conſtituiſſet. Conr. *Quod utinam non Ap. Claudius in iſta, aut in hac parte Caius Curio*) Sic legendum & intelligendum *fuiſſet*; *eo quod* ſupplevi. Significat ſe odio Appii abſtinuiſſe Pompeianorum ſocietate, amore Curionis Cæſari adhæſiſſe. Io. Fr. Grav. *Quod utinam ut Appius Claudius in iſta parte C. Curio*) Mirum eſt cuſtaviſſe Victorium, ut ab Manutio demum diſcere deberem, quæ ſcriptura exſtaret in optimo codice Mediceo, nempe *utinam aut Appius*. Porro cum illud *aut* in aliis etiam ſuis legi teſtetur idem Manutius, cur ab eo abit Victorius & ejus exemplo tot alii editores? Sic utique divinat Victorius, quod

posuit: nam mihi sentio bonam mentem iracundia & amore ablatam. Tum tu porro, cum ad te proficiscens noctu Ariminum venissem, dum mihi pacis mandata das ad Cæsarem, & mirificum civem agis, amici officium neglexisti, neque mihi consuluisti. Neque hæc dico, quod diffidam huic causæ: sed, crede mihi, perire satius est, quam hos videre. Quod si timor vestræ crudelitatis non esset, ejecti jam pridem hinc essemus. Nam hic nunc, præter feneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, nisi Pompeianus. Equidem jam effeci, ut maxime plebs, &, qui antea

quod tamen consilium suum esse continue negabat. Omnino libri veteres ita satis conspicue veram Cœlii manum enunciant, quæ fuit: *Quod utinam haud Appius Claudius in ista parte!* nimirum fuisset. *C. Curio* est; *quojus amicitia me paullatim in hanc perditam causam impulit*. Sic nihil temere muto, & sententia est tane quam perfecta. Iac. Gron.

Bonam mentem iracundia timore ablatam) Nos *iracundia*, *& amore* ut est in antiquis, legimus; etsi non ignoramus eloquentissimum juvenem Christoph. Longolium *tumore ablatam* hinc, ut opinor, acceptum in suas elegantissimas epistolas transtulisse. Queritur Cœlius se parum felicem in hac re fuisse; partes enim Pompeii fugisse, ne cum inimicissimo esse cogeretur (illic enim erat Appius), Cæsarisque secutum, illectum amicitia Curionis. Iracundia igitur, & inimicitiæ cum Appio a Pompeii castris Cœlium retraxerunt, amor & familiaritas Curionis in Cæsaris amicitiam deduxerunt. Nos quod potuimus præstitimus in his Cœlii epistolis: multa nos præteriisse fatemur. Qui meliorem codicem nacti fuerint, quæ restant non pauca vulnera, sanare facilius poterunt. Alius mihi visus est in hoc libro, quam in ceteris Medicæus codex: nos ab eo destituti, quantum cupiebamus facere non potuimus: non enim divinare nostrum consilium est. Victor. *Iracundia & amore ablatam*) Negare equidem non possum hanc esse antiquam scripturam, quam & Rivius se in uno cod. perantiquo reperisse testatur, *iracundiæ tumore ablatam*. Sed ego vulgatam, *iracundia & amore ablatam*, magis probo: atque ita olim edi jusseram, si mihi typographus obtemperare voluisset. Nam hoc dicit Cœlius, se odio Appii compulsum, & amore Curionis adductum esse, ut partes Cæsaris sequeretur. Fuit autem Appius Pompeianus: Curio, Cæsarianus. Lamb.

Quam hos videre) Servilium, Trebonium, & reliquos Cæsarianos. Cobanvs.

Quod si timor vestræ crudelitatis non esset) Pompeius enim discedens ab urbe, in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent. Io. Hoc est, minatus erat, qui cum ipso arma non sumsissent, pro hostibus habiturum. Grav.

Præter feneratores) Sunt homines pecunioši, qui nummos aliis fenori dant, nobis *rentenieres*. Feneratoribus Cæsar caverat, datis arbitris, per quos fierent æstimationes possessionum & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque ex creditoribus traderentur. Cœlius vero præter causa debitorum suscepta fore auxilio pollicebatur: ut in Quæstura fusius ex Cæsare retulimus. Corr.

Effeci ut maxime plebs) Appellatione concessa, legibusque de mercede habitationum conductoribus donanda, & de novis tabulis promulgatis. Io. Quidam libri manuscripti habent, *ut maxime partes*, &c. Vnde docti quidam suspi-

Digitized by Google

tea noſter fuit, populus veſter eſſet. Cur hoc, inquis? immo vero reliqua exſpecta. Vos invitos vincere coegero: irritavi in me Catonem. Vos dormitis: nec hæc adhuc mihi videmini intelligere quam nos pateamus, & quam ſimus imbecilli. Atque hoc nullius præmii ſpe faciam: ſed quod apud me plurimum ſolet valere, doloris atque indignitatis cauſa. Quid iſtic facitis? prœlium exſpectatis, quod firmiſſimum eſt? Veſtras copias non novi: noſtri valde depugnare, & facile algere, & eſurire conſueverunt.

ſuſpicantur legendum, *ut maxime patres*, &c. LAMB. In multis libris exſtat *pios*, unde Guilielm. conjicit ſcribendum *Piſo*. Non eſt vero, ſi veteres libri non repugnent, ut vulgatam lectionem repudiemus propter rationes allatas a Manutio. Sæpe enim *populus* & *plebs* conjunguntur. Inferius lib. X. epiſt. 8. *Plancus Imp. Conſ. deſ. s. D. Coſſ. pr. trib. pleb. Sen. pop. pl. q R.* hoc eſt, *Conſulibus, prætori, tribunis plebis, ſenatui, populo, plebique Romanæ*. Tacitus 1. Annal. *Legata non ultra civilem modum: niſi quod populo & plebi* cccxxxv. *dedit*. Plebs nimirum eſt viliſſima pars populi, fæx populi. GRAV. *Plebs . . . . populus*. Haud raro *populus* & *plebs* ita conjunguntur, quod exemplis oſtendo ad Sall. Cat. c. 31. CORT.

Cur hoc, inquis? Immo reliqua exſpecta, &c.) Al. *Cur hos inquis imo reliqua exſpectant nos invictos vincere coegere Aruncanum me Catonem*, &c. locus eſt mendoſiſſimus. CONRAD. *Imo reliquias exſpectant*) Scrib. *imo reliqua exſpecta*. LAMB.

Irritavi in me Catonem) Aliter hæc verba leguntur in libris veteribus, ſed adeo confuſe, & inquinate, ut pigeat meminiſſe. Nam quod nonnulli *iritavi in me crabrones* vel *in me Cæſarem* legunt, sunt longe a veteribus veſtigiis: & vereor ne quanto magis corrigere volunt, tanto magis contaminent. Iaceant igitur hi loci, donec ex melioribus codicibus vera lectio eluceſcat. VICTOR. *Irritavi in me Catonem*) MSi, *Arruntanum me Catonem*. Forte *alterum me Catonem*, ſc. videtis, tam ſtrenuum & implacabilem adverſarium Cæſari, quam Cato eſt. Io. FR. GRON. *Irritavi in me Catonem*) Cum ſic deſperaret Victorius, certe hæc alieniſſima tolerare non debuit in contextu Cœlii; cujus tamen jocum ſatis aperire mihi videtur antiqua lectio, quam ex Medicæo indicavit Manutius, *Arruntanum me Catonem*. Nam hic colligo *et Iulianum me Catonem*! quod declaratione non eget. In fine non dubitavi edere *conſuerunt*, cum ſic habeat Victorius tam in Iuntina, quam Stephanica, etiam Manutius, quorum fidem nixam fuiſſe antiquis libris imaginor. IAC. GRON.

Vos dormitis) Segniter omnia agitis. Hinc Catilina apud Criſpum c. 20. *Quin igitur expergiſcimini*. CORT.

Nec hæc adhuc, &c.) Quidam delent pronomen *hæc*. LAMB.

Doloris atque indignitatis cauſa) Quin legendum hic ſit *indignationis*, negabit, ut opinor, qui quidem latine ſciet, nemo. HENR. STEPH.

Quod firmiſſimum eſt) Lege: *quo firmiſſimus eſt*, nempe Cæſar, quo invictus eſt. Io. FR. GRONOV. Prœlium, quod committet Cæſar firmiſſimum eſt, propter firmiſſimos milites veteres, qui *firmiſſimi*: docebit te Sam. Tennulius ad Frontin. III. Stratag. c. 3. p. 131. CORT.

Facile algere.) Ergo paratiores ad ſuſtinendum etiam diuturnum bellum. Nec eſſe, quod ad fatigandum Cæſaris exercitum Pompeiani bellum trahant. CELL. Idem teſtatur Auctor B. African. c. 24. Cæſar VII. B. G. c. 17. adde III. B. Civ. c. 47. CORT.

PAVL-

Digitized by Google

Digitized by Google

PAVLLI MANVTII
COMMENTARIVS
IN
M. T. CICERONIS
LIBROS V. VI. VII. ET VIII.
EPISTOLARVM AD FAMILIARES.

Digitized by Google

Digitized by Google

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN EPISTOLAM I. LIBRI V.

Q. *Metellus*) Qui biennio post eum L. Afranio consulatum egregie gessit, ut ex ep. ad Attic. liquet. In oratione etiam pro Cœlio: *simul ac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat.* Extinctum veneno uxoris Clodiæ scelere, quæ P. Clodii soror erat, infra eadem oratio significat. De hoc in Bruto sic: *Duo Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus adsecuti.*

Celer) Cognomen hoc gens Metellorum accepit, ut Plutarchus in Coriolano docet, ab eo, qui gladiatorum munus patri mortuo celerrime dedit.

Proconſ.) Proconsul Metellus post præturam citeriori Galliæ præfuit, Silano & Murena coss. cum prætor ob Catilinæ motus, a Cicerone consule in Picenum, agrumque Gallicum, qui a Piceno ad Rubiconem pertinebat, missus esset; erat autem hic ager Gallicus non Galliæ citerioris, quam postea Metellus rexit, sed Italiæ pars, disjunctus a Gallia Rubicone flumine; *Gallicus* autem appellatus, quia Senones eum possederant. Nec vero mirum videatur, proconsulis nomine provinciam rexisse, qui consulatum non gesserat; id enim usitatum fuisse supra docuimus. Plinius quoque lib. 2. cap. 67. *proconsulem* appellat. *Nepos* (inquit) *tradit, Q. Metello Celeri, L. Afranii in consulatu collegæ, sed tum Galliæ proconsuli, Indos a rege Suevorum dono datos.*

Reconciliasse) Ostendit, simultatem inter se, & Ciceronem aliquando fuisse: Cicero negat, vel vere, vel dissimulanter.

Metellum) Nepotem,

Fratrem) Germanum; ut pater utrique fuerit Q. Metellus Nepos, Balearici filius, Macedonici nepos; nam hunc Nepotem, Ciceronis inimicum, filium ejus Nepotis fuisse, qui cum T. Didio consul fuit anno DCLV. Pedianus ostendit in commentario Cornelianæ. Hic oritur quæstio: Si fratres germani, cur utrique prænomen idem? Respondetur; quia Celer, cui etsi fortasse Lucio prænomen esset, tamen adoptatus a Q. Metello Celere, eo qui nominatur in lib. de Claris Oratoribus, omisso vetere prænomine, Quintus appellatus est, & cum prænomine Celeris etiam cognomen accepit, ex adoptionum consuetudine; opinor autem, post hanc adoptionem natum esse fratrem ejus, qui nominatur in hac epistola, quem pater suo prænomine appellari voluit. Id ex eo possum suspicari, quia Celer consulatum prior gessit: ex quo patet, natu majorem fuisse. Rursus objiciat aliquis, credibile non esse, ut pater unicum filium adoptandum concesserit; sed licet opinari, cum hic Metellus a Q. Metello Celere est adoptatus, alterum ei fuisse majorem natu fratrem, qui appellaretur Quintus: quod verisimile est: quia filius primo loco natus prænomen patris assumebat; quo, post adoptionem minoris fratris, mortuo, tertius postea natus patris prænomine Quintus dictus sit. Fratres autem germani potius, quam patrueles videntur fuisse: quia, si patrueles, unde utrique prænomen Quintio? an a patribus? at ita

Digitized by Google

ita credi necesse esset, duos Metelli Balearici filios, quem hujus Nepotis avum fuisse ostendimus, eodem prænomine usos esse: quod verisimile parum videtur; germani igitur potius; idque etiam Cicero significat in eo loco: *Meus me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet.* Quæ verba majorem, quam inter patrueles, amorem videntur ostendere.

Ob dictum) Vide, quæ Cicero respondeat.

Familiæ dignitas) *Cum intra duodecim ferme annos*, ut ait Velleius lib. II. *consules Metelli fuissent, aut consores, aut triumpharint amplius duodecim*; unde illud Nævii apud Pedianum: *Fato Metelli Romæ fiunt consules.* Originem ducebant Celer & Nepos ab eo L. Metello, qui primo Punico bello triumphavit, hoc modo: Celeris & Nepotis pater is fuit Q. Metellus Nepos, qui cum T. Didio consul fuit, anno 655. avus Q. Metellus Balearicus, consul anno 630. proavus Q. Metellus Macedonicus, consul anno 610. abavus Q. Metellus, consul anno 547. atavus L. Metellus, qui de Pœnis triumphavit, consul anno 502. Hæc ex historiæ observatione: in qua Plinii ἀνεξοπλιαν deprehendimus, qui Macedonici patrem putat L. Metellum, Punico triumpho clarum: cum avum fuisse, non patrem satis constet. Metellus autem Calvus, Macedonici frater, qui cum Fabio Serviliano consul fuit anno 611. genuit Metellum Calvum, qui consulatum gessit cum L. Cotta, anno 634. hic Q. Metellum Numidicum: Numidicus Q. Metellum Pium: Pius adoptavit P. Scipionem, qui Pompeii Magni socer fuit.

Provinciæ) Citeriori Galliæ.

Bellum gero) Cum Salassis, & inalpinis gentibus, quæ nondum populo Romano parebant; & cum iisdem pugnasse D. Brutum, cognoscitur ex ep. 4. lib. II.

Pœnitebit) Nimis arroganter; itaque respondit Cicero: *Tibi pœne minitanti nobis per litteras, hoc rescribo.*

Te tam) Suspicor esse conjecturam: nam in omnibus antiquis libris video plane scriptum esse, *Etiam*.

Non sperabam) In rebus, quas minime volumus, usurpatur nonnumquam hoc verbum, ut Virgil. lib. IV.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

EPISTOLA II.

Conservatum) In consulatu, anno superiore, oppressa conjuratione Catilinæ.

Propinquos tuos) In primis Metellum Nepotem, Celeris fratrem, Ciceronis inimicum, ut infra patet.

Domesticis) Quas maxime Lentulus & Cethegus, egresso jam Catilina, in urbe comparabant.

Armatis hostibus) Catilina & Manlio. Sallustius, Ciceronis orationes, alii.

Occulta) Ne qua per Italiam, cum aliquo reip. damno, erumperet conjuratio.

Tanti & tam præclari muneris) Modus amplificandi; conjungitur enim cum magnitudine laus: cum interdum possit esse alterum sine altero. Sic pro lege Manilia: *De quo homine vos tanto & tam præclara judicia fecistis?* Pro Milone: *In hoc tanto & tam præclaro naturæ motu.* In Antonium oratione V. *Habeat hujus tanti facti tamque præclari decreto nostro testimonium sempiternum.* In eumdem 6. *Hoc vestro judicio tanto tamque præclaro excitatus.* In eumdem 7. *Hunc tantum tamque præclarum apparatum.* Et lib. de Leg III. *Tam præclaræ legis voce laudatus.* Ejusdem generis illud in Verrem lib. VI. *Incredibile est, quam multa & quam præclara fuerint*, Et pro Milone: *Quanto quotiesque occasiones: quam præclaræ fuerunt.* Iam non vereor, cum hæc tam multa ex ipso Cicerone loca recitaverim, ne mihi posthac petulans & insulsa Grammaticorum turba litem intendat, quod aliquando scripserim, *Tanti ac tam præclari muneris initium unde jumi aptius potuit*; abundare enim *Tam* arbitrabantur, quoniam *Præ*, in compositione augeret: ignari, quam libera interdum, soluta artis Grammaticæ vinculis, excurreret Latina lingua: quod & nos per otium nonnumquam conferentes intelleximus; & intelliget, quicumque conferendi curam susceperit. Nec vero deerant alia ejusdem Ciceronis exempla, ut in Verrem bis præ-

præterea in eodem libro, in Rullum, in Catilinam, pro Flacco, oratione V. in Antonium, & in libro de Claris Oratoribus.

A tuis propinquis) Iterum *propinquos* nominat: quod eſt, iterum Metello inconſtantiam objicere, quem a grati animi ſignificatione propinquorum iniquitas abduxerit.

Honorificentiſſimis) Quid enim honorificentius, quam Italiam tibi ab armatis hoſtibus & ab occulta conjuratione defendendam tradere?

Aperte confitebar) Cum ambitionis confeſſio riſum moveret.

Par voluntas) Aculeus in Metellum: quaſi rebus ampliſſimis atque honorificentiſſimis a Cicerone ornatus, parem voluntatem non reddiderit.

Provinciam) Cum ex conſulatu in Galliam ire poſſet, maluit in urbe remanere: quod ipſum epiſt. 4. lib. XV. ſcripſit ad Catonem his verbis: *Provinciam ornatam, & ſpem non dubiam triumphi neglexi*. Et ad Att. epiſtola 1. lib. II. ait, *ſe, cum provinciam in concione depoſuit, orationem habuiſſe*. In oratione autem in Piſonem: *Ego provinciam Galliam, ſenatus auctoritate, exercitu, & pecunia inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita exiſtimabam tempora reip. ferre, communicavi*. Et Phil. II. *Imitare me, qui inſtructam ornatamque a ſenatu provinciam depoſui, ut incendium patriæ, omiſſa omni cogitatione, extinguerem*. Atque hanc ipſam Galliam a Metello adminiſtratam, Plinii jam teſtimonio probavimus, & Salluſtius etiam ac Dio lib. XXXVII. oſtendit.

Sortitione) Vel ſortiebantur provincias inter ſe, vel comparabant, id eſt, pactione, quam quiſque vellet, capiebant; epiſt. 9. lib. I.

Veſtra) Inter te, & collegas tuos facta.

Collegæ meum) C. Antonium, collegam Ciceronis in conſulatu. Opinor, cum Galliam Antonio Cicero tradidiſſet: id quod ex oratione in Piſonem demonſtravimus, & Salluſtius narrat, eum dediſſe operam, ut omnino Metellus Galliam ſortiretur, arte ſortaſſe aliqua ad curandum ſortis eventum adhibita: cum ipſi gratior eſſet Macedoniæ adminiſtratio, quam hoc anno ſuſcepit: ut ex epiſt. 10. lib. I. ad Att. intelligitur.

Facti ſortitione) In qua tibi obvenerat Gallia.

Collegas tuos) Prætores; nam in magiſtratu provincias ſortiebantur.

Ea præſcriptione eſt) Quid hac præſcriptione ſignificetur, communis intelligentia fortaſſe non adſequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in S. C. præſcriptio, neceſſitatis una, honoris altera: neceſſitatis, quod infirmum erat S. C. cum in decernendo certus ac lege definitus ſenatorum numerus non adfuiſſet: itaque ſingulis S. C. ut valerent, præſcribebatur, quot ſenatores adfuiſſent; de quo Feſti verba recitabo: *Numera ſenatum, ait quivis ſenator conſuli, cum impedimento vult eſſe, quo minus faciat S. C. poſtulatque, ut aut res, quæ afferuntur, dividantur; aut ſinguli conſulantur; aut, ſi tot non ſint ſenatores quo numero liceat præſcribi S. C.* Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit; non ille quidem de omnibus S. C. ſed de iis, quibus aliquem ſolvi legibus placeret, ut ita rata eſſent, ſi ducenti ſenatores adfuiſſent. Quod Feſti locus, etſi non plane, tamen quodam modo confirmat. Altera, quæ auctoritatem S. C. adderet, præſcriptio erat, eum nobiliſſimi ſenatores ſcribendo aderant; qui certus numerus non erat, ſed pro ejus dignitate & gratia, cujus de honore in S. C. ageretur; quo de genere præſcriptionis hic puto ſignificari; & illud infra, *Obſcurum eſſe non poſſit*, ſic interpretor, ob eorum claritatem, qui ſcribendo adfuerunt. Et in eo S. C. quod Cœlius Ciceroni miſit, epiſt. 10. lib. VIII. legendum opinor: *S. C. quod tibi miſi factum eſt, auctoritatesque præſcriptæ*: non *perſcriptæ*; nam ſenatorum nomina qui adfuiſſent ſcribendo, *S. C. auctoritates* dicebantur, & ante S. C. ſcribebantur; de quo etiam more loquitur in epiſt. ad Catonem VI. lib. XV. cum inquit: *Hæc S. C. non ignoro ab amiciſſimis ejus, de cujus honore agitur, ſcribi ſolere*; non quod ii ſcriberent, ſed quod ſcribendo adeſſent, & fortaſſe etiam dictarent. Sic in Agraria 2. *Collegas ſuos, adſcriptores legis agrariæ, non repudiabis; a quibus ei locus primus invidiæ in præſcriptione conceſſus eſt*. Et lib. III.

de Orat. legitur in antiquo Borromæi libro, *In auctoritatibus præscriptis exstant*, ubi est in pervulgatis, *Perscriptis*.

Profectus es) Post sortitionem profectus est Metellus prætor non in Galliam, quam post præturam administrandam sortitus erat, sed in Picenum, in quo permansisse usque ad illud tempus, cum Catilina victus est, e Sallustio cognoscitur. Catilina superato, Galliam provinciam accepit.

Proxime) Post necem Catilinæ videtur Metellus, antequam in Galliam iret, Romam revertisse.

Parare) Nam extremo anno consulatus Ciceronis, id est, IV. idus Decembris, ut mos erat, magistratum initurus erat Metellus Nepos tribunus pl. designatus.

Claudia) Impudica muliere, P. Clodii sorore, de qua in oratione pro Cœlio, & epist. 1. lib. II. ad Attic. Plutarchus in Cicerone *Quadrantiam* vocatam scribit, a quadrantibus in ejus loculos ab amatore conjectis.

Uxore tua) Quomodo uxor fuerit Celeris, cum ejus fratrem P. Clodium, fratrem patruelem Celeris nominet Cicero in oratione pro Cœlio? an eadem & soror, & conjux? sic opinor: ut Clodius, & Clodia filii fuerint Cæciliæ, sororis ejus Metelli, qui Celerem, & Nepotem genuit.

Vestra sorore Mucia) Uxore Cn. Pompeii, ut ex Pediano, Plutarcho, Dione, ad Att. epist. 10. lib. I. planum fit; soror autem fuit avorum Metellorum, Celeris & Nepotis, vel quod ejus mater patris soror esset; vel quod Celeris & Metelli mater, Muciæ gentis, id est, soror esset patris hujus Muciæ; sic enim feminæ sorores dicuntur, licet germanæ non sint, ut mares sæpe fratres appellantur, cum sint patrueles, aut consobrini. Potuit etiam soror esse uterina, Celeris & Nepotis hoc modo, ut eorum mater, viro mortuo Q. Metello Nepote, nupserit Q. Scævolæ, ex quo postea Muciam hanc peperit: eam & Dio lib. LXXXVII. sororem vocat Metelli Celeris: cum hac postea, stuprata a C. Cæsare suffectus, post duos susceptos filios, divortium Pompeius fecit; epist. 10. lib. I. ad Attic. Pedianus, Suetonius, Plutarchus, Dio.

Deterrerent) Removerent, non minis aut injecto metu, sed rationibus & precibus. Interdum enim *Deterrere* & *Cohortari*, ut contraria opponuntur; l. I. de Orat. *Vereor, ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum*. Exempla non desunt.

Quod te audisse credo) Patet sententia: nec discrepant mei veteres libri, quibus in omnibus plane legitur, *Credo*. At in uno Medicæo libro est *Certo*, non *Credo*; ex quo aliis orta de mendo conjectura; mihi verisimile non fit, reliquos omnes libros ab uno illo esse descriptos; cum & ab illo, & sæpe inter se dissentiant. Nec vero librum ullum tam antiquum esse arbitror, qui omni prorsus vacet mendo: quippe cum ne illa quidem interdum, quæ a nobis cogitata ipsi nostra manu scribimus, emendata satis esse videamus.

In aliquo magistratu) Ne minimo quidem; sic in meis antiquis libris; nec sane video, cur quidquam mutetur: aut si mutandum, placeret, *Minimo magistratu*, ut legebat Vbaldinus Bandinellus: cum sit in Medicæo libro, *In animo magistratu*. Sic opponerentur *Consul*, & *Minimo Magistratu*.

Pridie Kal. Ian.) Vltimo consulatus die.

Concionis habendæ) De rebus in consulatu actis: ut more comparatum erat.

Privavit) Pro potestate tribunicia.

Vt jurarem) Consules, commemoratis rebus in consulatu gestis, jurare soliti sunt, omnia se consilia atque facta ad reip. dignitatem commodumque retulisse, quod Ciceroni & Metellus permisit: reliqua commemorare vetuit.

Verissimum pulcherrimumque jusjurandum) Hoc, remp. a se uno conservatam; de quo sic in oratione pro Domo: *Reip. semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere; præsertim cum mihi uni in hac republ. dicente populo Romano, opera mea hanc urbem & hanc remp. esse salvam jurato dice-*

Digitized by Google

dicere fas fuisset. Et in Pisonem : *Ego, cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno p. prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret; sine ulla dubitatione juravi, rempub. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam*. Idem confirmat Dio lib. XXXVII. Plutarchus autem, prohibitum Ciceronem a duobus tribunis, Metello, & Bestia, prodidit falso : nam Bestia non eodem anno cum Metello tribunatum gessit : Bestia Cicerone consule, quod Sallustius ostendit, Metellus anno sequenti; quod vel hic locus declarat; nam tribuni pl. magistratum inibant IV. idus Decembris, Itaque non eum concione privare potuit Bestia extremo consulatus die, id est, Kalendis Ianuarii, cum III. idus Dec. tribunatu abiisset : sed id a Metello factum, qui tribunatum, antequam Cicero consulatum absolvisset, inierat.

Populus) Confirmatum a populo Ciceronis jusjurandum, & oratio in Pisonem loco proxime recitato, & Plutarchus in Ciceronis vita demonstrat.

Indicta causa) Significabat, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium, conscios & participes conjurationis Catilinæ, indicta causa, contra leges moremque majorum, esse condemnatos. Animadvertisse autem in eos Ciceronem dicit, quod eo jubente in carcere strangulati sunt, ut Sallustius, Plutarchus, Dio scriptum reliquere. Appianus hoc addit, Ciceronem eos necari in conspectu suo jussisse, quod falsum est.

Hominem gravem) Cum ironia, ut Tusc. 2. *Hominem exercitatum; quis tot verba tanto in luctu continuat?* Phil. 13. *Turpem vero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam*. Ad Q. Fr. ep. 4. lib. III. *Lepidum amicum Sallustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam*.

Agere) In senatu.

Non judicio, neque disceptatione) Eadem conjunxit lib. IV. de Repub. *Iudiciis enim ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non Pectorum ingeniis, habere debemus*.

Impressione) *Impressionem facere*, quo loquendi genere Varro, Hirtius, Livius usi sunt, est cum impetu irruere.

Restitissem) Acerrime disputando. Scripsit etiam contra Metelli concionem : ut est in epist. 9. lib. I. ad Att. & in Gellio lib. XVIII. cap. 7.

Casu) Sic ep. 17. ad Att. l. I. *Reliqua fic a me aguntur & agentur, ut non committamus, ut ea, quæ gessimus, fortuito gessisse videamur*. Et Phil. 5. *Quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse? Laus enim a consilio pendet, non a casu*, Itaque Cicero, cum ea commemorat, quæ pro salute reipub. in opprimenda Catilinæ conjuratione gesserat, casum a se rejicit, consilium assumit. *Ego committam* (inquit in oratione pro Sulla) *ut ea, quæ pro salute communi gessi, casu magis & felicitate a me, quam virtute & consilio gesta esse videantur?* Et in Catilin. III. *Curemque, ut ea virtute, non casu gesta esse videantur*. In epistola quoque ad Curium lib. VII. consilio casum quasi opponit, & ex casu felicitatem deducit : *Sapienter hæc* (ait) *reliquisti : feliciter, si casu*. Propterea dixit etiam in oratione pro Sulla : *Casu magis & felicitate : quia possit ex casu felicitas nasci, nullo nostro merito*.

Celatum) Vel peccavit Nepos, si te celavit : vel tu, si celatus non es, inique facis, qui me accuses, quem oppugnatum non ignoras.

Dissolutio) *Dissolutus* est, qui ferre ea, quæ non debet : aut indulget plus, quam oporteat, In epist. ad M. Brutum : *Neque dissolutum a te quidquam homines exspectant, neo crudele*. Et lib. III. Offic. *Negligere quid de se quisque dicat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti*.

Sedens) Assentio enim paucis verbis absolvitur; stantes autem sententiam pluribus verbis dicebant.

Leniissime) Cum alii gravissime sentirent : quibus non assensi.

Sentire) Cum ageretur in senatu de Nepote tribuno pleb. puniendo, quia leges iniquissimas adversus collegarum intercessionem ferret : cui Cæsar prætor cum opem ferret, utrumque decreto patrum administratione reipubl. submotum, Suetonius narrat; pro-

pterea scripserat Metellus Celer : *Fratrem meum capite ac fortunis per te oppugnatum iri* .

Curare non debui) Quis enim curat, ut sublevetur inimicus ?

Sublevaretur) Opinor alterum significari decretum, quo Metello & Cæsari senatus ignovit, inducto priore decreto. Suetonius.

Desertus ab officiis tuis) Supra dixit : *Velim judices, satis ne videatur his omnibus rebus, cum proxime Romam veniſtis, mutuo respondiſſe.*

Æquum te judicem præbeas) *Quod impulſus dolore ita cum fratre tuo de repub. diſputavi, ut ſentiret ſibi cum viro forti & conſtanti eſſe pugnandum* . Sic locutus in epist. 1. lib. II.

Exercitus) Tres eum legiones habuisse, cum in Piceno præsideret, ait Sallustius : nec fuisse pauciores, cum Galliam proconsul regeret, consentaneum est.

Vtendum) Placet ; pro mea tamen consuetudine lectorem admoneo, in antiquis duodecim libris esse, *Tuendum*, non, *Vtendum*.

Quoad voles tu) Humanitatem ostendit, habita ratione gravitatis ; nam invitum amare dementiæ est .

EPISTOLA III.

IMportuniſſimi) Publ. Clodii, qui Nepotis frater appellatur & in ep. 3. lib. IV. ad Att. Fratres autem fuere, vel consobrini, vel quod Clodii mater, patris Nepotis soror fuerit .

Contumeliæ) In Ciceronem .

Concionibus) Ita longis, itaque acerbis litteris, ut concionari videatur .

Onerat) Mihi molestus est .

Leniuntur) Earum acerbitate non moveor, quæ minuitur ac tollitur officiis tuis .

Ejuſmodi homines) Sic mei veteres libri ; unus, *Hominis* : ut sit, Ejusmodi hominis quia leves contumeliæ sunt, a me despiciuntur ; ita opponentur, *Onerat*, &, *Leves* : sin *Homines* legatur, potest esse eadem sententia, hoc modo : quia sunt leves ejusmodi homines, a me despiciuntur eorum contumeliæ ; potest etiam sic : despiciuntur a me, tamquam leves, ejusmodi homines. Medicæus liber, *Ab ejuſmodi homine* : sententia eadem, quæ elicitur ex *Ejuſmodi hominis* .

Commutata perſona) Translatio ab histrionibus, qui, commutata persona, diversas agunt partes .

Invitum) Nemo servatur invitus ; sed qui palam peccat, nec pœnæ metu flagitiis abstinet, is cum impunitatem adipiscitur, servari videtur invitus . Clodii autem cunctis pæne sceleribus inquinatam vitam quis ignorat ?

Provinciæ) Dixi jam præfuisse Nepotem Hispaniæ, dixi autem auctoribus Appiano lib. II. Bell. Civ. Plutarcho in Cæsare, Dione lib. XXXIX.

Si poteris) Nolim, te fratris injuriæ ita commoveant, ut propterea de tua in me voluntate quidquam detrahatur .

EPISTOLA IV.

COllega) P. Lentulo consule, Ciceronis reditum enixe curante : ut ex epist. & orationibus constat .

Mitiſſimam) Quæ mihi antea diffidenti, spem attulit auxilii tui. Fortasse oratio illa significatur, quam habuit primo consulatus die, referente de reditu Ciceronis collega ejus P. Lentulo . Vide pro Sex.

Sum coactus) Malo, *Sum conatus*, ut est in quatuor antiquis libris : nam *Coactus*, cum proxime dictum sit *Inductus*, sententia non desiderat . *Conatus* autem significat, non invitum Ciceronem scripsisse, inductum ejus oratione mitissima .

Tuorum) Clodiorum, cum esset frater P. Clodii .

Tuas inimicitias) Fortasse quas cum C. Curione, qui de Dardanis triumphavit, acerbissimas gesserat . Vide Pedianum in commentario Corneliana .

Magiſtratum) Consulem P. Lentulum, qui cum primo consulatus die de revocando Cicerone retulisset, confecta res non est, noctem sibi ad deliberandum postulante Sext. Attilio Serrano tribuno plebis, quem *Gravium* appellat in oratione pro Sextio.

Conſervandorum) Sic in uno tantum vetere libro : cui potius assentior, quam reliquis omnibus, in quibus est,

Re

Re ſervandorum ; aut *Reſervandorum* , dixit , habita ratione temporis omiſſi : quaſi iterum ſervandorum , quos antea non ſervaveris , cum poſſes .

Non erit) Exitium a P. Clodio impendere univerſæ reip. dicit : ſiquidem plus poſſit unus , quam conſul , ſenatus , populus .

EPISTOLA V.

IMp.) Fortaſſe rem militarem feliciter geſſerat , cum hæc epiſtola ſcripta eſt : poſtea vero male pugnavit ; nam triennio poſt , Cæſare & Bibulo coss. idem damnatus eſt , quod in Thracia & Myſia parum proſpere rem geſſiſſet ; epitome Liviana , Dio , Obſequens .

Niſi commendatitias) Non igitur hæ ſunt commendatitiæ , licet Atticus commendetur ; argumentum enim hoc videtur , ut ei Cicero , Attico rogante , ſuum ſtudium in accuſationis , quæ parabatur , periculo deferret : quam partem non ante aggreſſus eſt , quam ei , commemoratis officiis ſuis , ingrati animi vitium exprobravit .

Ipſi Pomponio) Qui Ciceronis animum , nonnihil ab Antonio abalienatum , reconciliari cupiebat .

Officia deſiderem) Infra ſubjunxit : *Nullam mihi abs te relatam eſſe gratiam , tu es optimus teſtis* . Et in epiſtola ſequenti : *Ejus in me officia omnes deſiderant* .

A me in te profecta) Defenderat jam eum Cicero in ſenatu , cum de revocando ex Macedonia ageretur : quod ex epiſtola ſequenti cognoſcitur .

Falſo in me ſolere conferri) Cum dicas , comperiſſe te , me tibi amicum non fuiſſe : quod falſo a te dicitur .

Delatis) De querelis tuis . Libentius enim ad querelas Antonii refero , quam ad id quod legitur epiſt. 10. l. I. ad Att. de parte pecuniarum , quæ contra leges ab Antonio in provincia cogerentur Ciceroni danda .

Conſtantia) Etſi non deberem , cum te non eſſe in me gratum audirem ; feci tamen , ne inconſtans in amicitia viderer ; epiſt. 8. *Quæ a me ſuſcepta defenſio eſt , te abſente , dignitatis tuæ , in eo jam ego non ſolum amicitiæ noſtræ ſed etiam conſtantiæ meæ cauſa permanebo* .

Reliqua) Fore putabat , ut de repetundis accuſaretur ; quod ex epiſt. 10. lib. I. ad Attic. ſatis conſtat : fit enim in eo mentio & de coactis ab Antonio pecuniis , & de prætore ad populum acturo : quamquam non niſi triennio poſt , Cæſare & Bibulo coss. accuſatus eſt , ut Suetonius & oratio pro Domo demonſtrat : quo tempore , Cicerone defendente , damnatum eſſe , ex oratione pro Cœlio , & ex Dione cognoſcitur . Damnatum autem de majeſtate , accuſante Cœlio , & Dio & proxime nominata oratio videtur ſignificare : de repetundis etiam oſtendit locus ille in epiſt. 10. lib. I. ad Attic. *Antonium in cogendis pecuniis dictitare , partem mihi queri* . Quod altero confirmatur argumento , quia damnatum accuſante Q. Maximo plane demonſtrat oratio in Vatinium , ut de majeſtate a Cœlio , de repetundis a Maximo accuſatus , ex utroque crimine damnatus ſit : nam & duos quæſitores , Q. Claudium & Cn. Lentulum , apud quos reus factus eſt , in eadem oratione video nominari .

EPISTOLA VI.

P. *Sextio*) Quæſtor Antonio fuit & L. conſuli Romæ , & proconſuli in Macedonia ; quod ex oratione pro ipſo patet .

Procos.) Sic omnes antiqui libri , eadem ratione , qua Proconſul Salluſtius in epiſt. 17. lib. II. inſcriptione nominatur .

Frugi) Ad quod genus hominum prudentia ſpectare videtur ; itaque ſubjunxit : *Non ſatis credidi homini prudenti* .

Q. Fufium tribunum pl.) Hic locus epiſtolam Meſſalla & Piſone coss. ſcriptam eſſe ſignificat ; nam hoc anno tribunatum a Fufio geſtum ait Dio lib. XXXVIII. idque confirmat Aſconius , qui , quo tempore Clodius de inceſtu accuſatus eſt , hujus Fufii opera factum tradit , ne a ſenatu aſperius decerneretur . De inceſtu autem Clodii actum Piſone & Meſſalla coss. ex epiſt. ad Att. lib. I. in quibus etiam Fufius tribunus plebis nominatur , facile intelligitur . Idem , interfecto Clodio , acerrimus Milonis fuit adverſarius : & a Cicerone no-

Digitized by Google

tatur in oratione pro Milone, cum ait: *Diviſi ſententia eſt, poſtulante neſcio quo; nihil enim neceſſe eſt, omnium flagitia proferre*. Biennio poſt, ædilitate omiſſa, præturam geſſit Cæſare & Bibulo coss. legemque de ſuffragiis tulit; teſtis Dio. Conſul fuit cum P. Vatinio, anno DCCV. ut faſti docent Capitolini. Socer fuit Panſæ conſulis, qui Mutinenſi prælio, partium reipub. contra M. Antonium defenſor, interfectus eſt. Defendit Antonium in ſenatu, a Cicerone oppugnatum: ut ex Philippicis & epiſtolis ad Brutum conſtat. Caleno cognomen fuit.

Surripere) Cupere te, ut tibi ſucederetur.

De Craſſo) A Craſſo. Notum loquendi genus. Hoc & in ea declamatione, quæ Salluſtii nomine inſcribitur, in Ciceronem confertur his verbis: *Domum ipſam tuam vi & rapinis funeſtam tibi ac tuis comparaſti; videlicet ut nos commoneſacias, quam converſa reſp. ſit, cum in ea domo habitares, homo flagitioſiſſime, quæ P. Craſſi, viri conſularis, fuit.*

XXXV) Tricies quinquies: ut ſubaudiatur, *centenis millibus nummum*: id eſt, centum quinque ſcutatorum millibus; accepit autem mutua a P. Sulla, qui tum reus erat, *H-S. vicies*, id eſt, ſexaginta ſcutatorum millia, ut ait Gellius lib. XII. cap. 12. Hæc domus primum fuerat M. Livii Druſi, ejus qui tribunus plebis initio belli Italici a neſcio quo eſt interfectus; deinde poſſedit eam Craſſus hic a Cicerone nominatus; poſt Craſſum, Cicero; poſt Ciceronem, Cenſorinus; poſt Cenſorinum, Statilius Sisenna; quod Velleius lib. II. memoriæ tradidit.

Ut cupiam conjurare) Iocatur: quia Catilina ejuſque ſocii, cum æs alienum feneratoribus ſolvere non poſſent, in patriam conjurarunt. Salluſtius.

Excludunt) Conjurationis participes.

Ex obſidione) Maxime enim contra feneratores & locupletes facta conjuratio eſt; quo ſpectat illud in ep. 1. lib. I. ad Fratrem: *Publicani, quod ipſi negotiantur, ut locupletes ſint, noſtri conſulatus beneficio incolumes ſe fortunas habere arbitrantur*. Et lib. II. Off. *Nam quam vehementius actum eſt, quam me conſule, ne ſolveretur: armis & caſtris tenuata res eſt*.

Exemeris) Oppreſſa enim conjuratione feneratores impendenti periculo liberati.

Omnino ſemiſſibus magna copia eſt) Et Medicæus liber & reliqui habent, *Omni*, non *Omnino*, uno excepto, qui Thomæ Leonici fuit, doctiſſimi hominis, in quo eſt, *Omnino. Omni*, pro *cuilibet*, duriuſcule poſitum videtur; nam illud epiſt. 3. lib. VII. ad Att. *Hic omnia facere omnis, ne armis decernatur*: poteſt eſſe quarto caſu, numero multitudinis: quare *Omnino*, malui, conſenſu tamen antiquorum exemplarium indicato. Deeſſe, inquit, nummi non poſſunt, ſi quis uſuras ſemiſſes velit pendere, id eſt, ſenos annuos pro centenis: hæc autem civilis & moderata fuit uſura: graviſſima vero omnium, quæ legibus concedebatur, ea fuit, cum duodeni annui pro centenis, quæ *centeſima* vocabatur; in quo diſſentire cogor a doctis hominibus, qui affirmant, unciarium fenus leviſſimum fuiſſe: quod, ut arbitror, graviſſimum fuit, idemque cum centeſima: uſurarum enim quædam nomina menſtruam ſolutionem, quædam annuam ſignificant: menſtruam ut centeſima, unciaria, ſemunciaria: annuam, ut ſemis, triens, bes. Nam ſi centeſima vel unciaria, vel ſemunciaria, ſemel in anno ſolverentur: quis tantulo quæſtu pecuniam ſuam collocaſſet? rurſus, ſi bes, vel ſemis, vel etiam triens, uſura menſtrua eſſet: quis tanta rei familiaris jactura, fenebrem pecuniam accipere voluiſſet? Opinor igitur, unciarium fenus, & centeſimam idem eſſe: ut ratio habeatur menſtruæ ſolutionis, non annuæ: ſemunciarum autem idem cum ſemiſſibus: ut in ſemiſſibus annua ſolutio ſpectetur, in ſemunciario fenore, menſtrua: propterea l. 5. ait Tac. XII. *Tabulis ſancitum eſſe, ne quis unciario fenore amplius exerceret; cum antea ex libidine locupletum agitaretur: deinde rogatione tribunicia uſuram ad ſemunciam redactam*. Nam, ſi duodecim tabulæ annuum fenus unciarium ſignificaſſent; & ſi tribuni pl. poſtea de ſemunciario, item annuo rogationem tuliſſent: gra-

ves

ves admodum poſtea ſemiſſes uſuræ vitæ eſſent, quas tamen civiles ac modicas fuiſſe, tum Plinius lib. XIV. cap. 14. tum alii ſatis oſtendunt, graviſſima vero centeſima, quæ tamen legibus concedebatur: ſupra vero non licebat: ideoque cum trientem, ſemis, beſſem, nominari videmus, non de menſtrua, ſicut in unciario fenore, ſed de annua dictum uſura exiſtimare debemus: alioqui non fuiſſet graviſſima omnium centeſima.

Ego autem meis rebus geſtis) Mea, inquit, præcipua cauſa eſt: cum ob res a me geſtas, id eſt, ob feneratores, quibus exitium Catilina moliebatur, *bonum nomen*, id eſt, bonæ fidei debitor exiſtimer. Debitorum nomina in expenſi codicem referebantur; inde factum, ut *Nomen* acciperetur & pro debita pecunia, unde *exigere nomina*, in Verrem; & pro debitore, ut hic, & quod ab Alphio feneratore dici ſolitum refert Columella, *vel optima nomina non appellando fieri mala.*

Antonium) C. Antonium, collegam Ciceronis in conſulatu, qui hoc tempore Macedoniam regebat.

Omnes) Omnes, qui teſtes ſunt meorum in te meritorum. Dixit enim in epiſtola ſuperiore: *Meus in te animus quam ſingulari officio fuerit, & ſenatus, & populus Romanus teſtis eſt.*

Deſiderant) Sic in proxima ſuperiore: *Si abs te ſumma officia deſiderem, mirum nemini videri debeat.* Et ibidem poſt: *Nullam mihi abs te relatam eſſe gratiam, tu es optimus teſtis.* Notatur ingrati animi vitium hoc verbo: quia deſiderantur ea, quæ non habeamus.

In ſenatu) Cum ageretur de Antonio ex provincia ob rapinas revocando, ut ex epiſt. 10. lib. I. ad Att. intelligo: in qua ſcriptum eſt hoc: *Pompeiani prodromi nunciant, aperte Pompeium acturum, Antonio ſuccedi oportere.* Et ibidem paullo poſt, pecuniæ nominantur a C. Antonio injuſte coactæ. Ea porro epiſtola iiſdem, quibus hæc, id eſt, Piſone & Meſſalla coss. ſcripta eſt. Revocatus tamen Antonius hoc anno non eſt, ſed in provincia manſit uſque ad conſulatum Cæſaris & Bibuli; quibus conſulibus damnatus eſt, atque etiam videtur aliquot ejus annı menſes in Macedonia fuiſſe, ſi epitomæ Livianæ verba conſiderentur.

Graviſſime) Vt, *graviter accuſare*, ita *graviter defendere*, dicitur: quæ ſummi ſtudii ſignificatio eſt.

Defendi) Quamquam, nec licere ſibi eum defendere, nec libere jam ad Atticum ſcripſerat, ep. 10. lib I.

Commovi) Ita commovit, ut manſerit poſtea C. Antonius in provincia uſque ad Cæſarem & Bibulum coss.

P. VICTORIVS.

Emi eam ipſam domum millibus mummum xxxv.) Nos antiquam ſcripturam repoſuimus, ſed ſuſpicamur hunc locum non vacare mendo. Nec enim eſt hoc pretium domus illius, quæ invidiam Ciceroni faciebat. In codice, qui eſt in Divi Marci bibliotheca, aliquantum ſpatii inane relictum eſt, ubi vulgares codices *Millibus nummum* habent, ille Mediceus contractius ſpatium habet, & anguſtius. Sed etiam dubitari poteſt, quia *Domum* eſt extrema dictio lineæ, etſi non tam producta ſit linea illa, ut æqualis ſit aliis: an fortaſſe relictum ſit a librario, non quia deſit, ſed, quia numerum integrum locus ille non caperet: quem cum ipſe interrumpere & frangere nollet, citius ad initium alterius lineæ properarit. Cupio hunc locum diligentius animadverti a peritioribus: nos ut in antiquo præcipue illo ſcriptum invenimus, ſic & ipſum locum deſcripſimus, & quæcumque ſuſpiciones ortæ ſunt, ſignificamus. Exiſtimamus enim aliquam notam deeſſe, & eam aut ante, aut ſupra collocatam numerum hunc augendi vim habuiſſe. Nam etiam vulgata lectio non idoneum pretium illius domus ſignificat. Budæus etiam, cujus judicium in his rebus magni apud omnes eſſe debet (is enim hæc acute, & perdiligenter tractavit) numerum hunc inquinatum eſſe cenſet, legique debere arbitratur: *Tricies quinquies ſeſtertium.* Ejus opinionem confirmant noſtri vetuſtiores codices, qui duabus illis dictionibus vacant, in quibus maxime vitium eſſe putat, ut aliqua fortaſſe (ut diximus) nota deſideretur, quæ his numeris adpoſita pecuniam eam redderet: aut per hos numeros (quod vix veriſimile eſt) ſumma illa ingens pecuniæ ſignificetur. Ipſe quid ſentiat

de hoc loco, lib. III. de Asse & partibus ejus, expositi.

EPISTOLA VII.

(*N. F.*) Cn. Pompeii Strabonis, qui de Asculanis & Picentibus consul triumphavit, anno DCLXIV.

Magno) Hoc ei cognomen dedit Sullæ salutatio; cum adhuc eques Romanus, adolescens annos natus XXIV. Siciliam, ejecto Perperna, cæso Carbone consule, Marianarum partium ducibus, recuperasset, Africam vero XL. diebus, interfecto Cn. Domitio, Hiarba Numidiæ rege capto, fubegisset. Epitome, Velleius, Plinius, Plutarchus, alii.

Misisti) Ex castris, confecto bello Mithridatico: ex quo triumphavit anno sequenti, pridie Kal. Oct. die natalis sui, ut scripsit Plinius lib. XXXVII.

Spem otii) Ab externis bellis; unus enim, reliquis devictis aut pacatis, formidandus hostis Mithridates videbatur: cum quo per annos triginta continenter bellum gessit populus Romanus.

Pollicebar) Id maxime pollicitus est in oratione pro lege Manilia.

Veteres hostes) M. Crassum, & L. Lucullum puto significari; quibus potentia & gloria Pompeii molesta semper fuit.

Novos amicos) Pompeio quidem ita reconciliatos, ut apertas non gererent inimicitias, ejus tamen secunda fortuna valde mœrentes.

Perculsos) Perculsi deturbantur, & deturbati jacent; ideo dixit: *Perculsos atque ex magna spe deturbatos, jacere.* Sic ep. 4. lib. IV. *Perculsa & prostrata fœdissimo bello jacent omnia.*

Ex magna spe deturbatos) Non dubito, quin hoc loquendi genus, ut alia multa, a Græcis fontibus deduxerit; dixit enim Plato in Euthyphrone: Ἀπ' ἐλπίδος με καταβάλλων μεγάλης ἀπορίᾳ. *Ex magna spe me postquam deturbasti, discedis.*

Meorum officiorum) Quorum te non satis esse memorem, litteræ tuæ significant. Officia vero Ciceronis in Pompeium erant multa: cum ejus dignitatis ab adolescentia fautor, in prætura autem & in consulatu adjutor etiam exstitisset: quod scripsit ad Lentulum ep. 9. lib. I. Prætor enim suasit Maniliam rogationem, ut ei bellum Mithridaticum demandaretur: consul ad senatum retulit, quia maritimis terrestribusque bellis virtute sua Pompeius finem attulisset, ut ei duplicaretur supplicatio consularis, id est, dierum decem, decerneretur: quod antea nemini concessum erat: in oratione de Provinciis.

Non mutuo respondetur) Et hic mordet Pompeium, qui suis officiis non mutuo respondere videatur.

Facillime patior) Hoc loquendi genere neque lætitia, neque molestia significatur: perinde ac si dicas, non laboro: probatur exemplis: epist. 9. lib. I. *Facile patior, ea me de repub. sentire ac dicere, quæ maxime cum mihi, tum etiam reipub. rationibus putem conducere*; pro non invitus ea sentio ac dico. Et epist. 11. lib. VI. *Vestorius ad me scripsit, te mihi gratias agere; hæc prædicatio tua mihi grata est: eaque te uti facile patior.* Et ad Att. ep. 43. lib. XII. *Hirtium aliquid ad te συμμαθῶς de me scripsisse, facile patior.*

Mea summa erga te studia) Quæ non tanti Pompeius æstimare videbatur, ut eum diligeret: idque significaverat gratulatione prætermissa.

Res eas gessi) Quarum causa senatus ei togato supplicationem decrevit; Q. Catulus parentem patriæ nominavit; L. Gellius civicam coronam deberi a rep. dixit: epist. 4. lib. XV. & in Pisonem, Gellius lib. V. cap. 6.

Ne cujus animum offenderes) Vt C. Cæsaris, aut M. Crassi, quos occulte favere conjuratis multi suspicati sunt. Crassum etiam, ut consicium & participem conjurationis in senatu a L. Tarquinio nominatum, scripsit Sallustius, confirmaverunt Plutarchus & Dio. Cæsar quidem, ne conjurati vita privarentur, accurata oratione disseruit: idem Sallustius, Plutarchus, Appianus, alii.

Tanto consilio tantaque animi magnitudine) Quod utrumque requiritur in custode civitatis: & in utroque Ciceronem excelluisse, cum illa indicia communis exitii indagavit, patefecit, extinxit, historiæ demonstrant.

Africanus) Minor, qui Carthaginem & Nu-

& Numantiam evertit: hunc enim Cicero significat, cum simpliciter eum nominat.

Lælium) Vt duo Africani, sic Lælii duo memorantur: quorum utrorumque pariter amicitia celebratur: nec in re manifesta exemplis opus est.

EPISTOLA VIII.

Cum consulibus) Cum Domitio & Appio, fortasse contendentibus, ut revocaretur Crassus; quandoquidem dirarum obnunciatione neglecta, in provinciam iviſſet: quod perniciosum reip. fore videbatur, sicuti fuit, ipso cum exercitu a Parthis interfecto.

Interruptum) Ob eam simultatem, quam inter eos Catilinæ temporibus exortam, quia Crassus conjurationis conscius & particeps putaretur, Plutarchus in Crassi vita prodidit.

Pestes hominum) Vt & Crassum, & se ipsum culpa liberaret, artificiis hominum hic, proxime autem varietate temporum factum esse dicit, ne, quemadmodum instituerant, perpetuo amarent inter se. *Pestes hominum*, pro pestiferi homines, vitandi tamquam pestis.

Laude) Laus enim sita est in mutua benevolentia: cum utriusque dignitas utriusque augeri possit officiis. Confirmatur infra, cum dixit: *Is enim tu vir es, & eum me esse cupio, ut amicitiam nostram utrique nostrum laudi sperem fore.*

Immutarunt) Minus est, quam *alienarunt*: ut, quo nunc erga Crassum animo sit, vel hoc probet argumento, quod, eo a se alienato, ipse tamen adduci non potuerit, ut amare prorsus desineret.

Optatum magis, quam speratum) Hoc refertur ad id quod sequitur, *Florentissimis rebus tuis*: quia rebus afflictis, non florentissimis, amor vere perspicitur. Mihi autem, inquit, contigit, quod optabam potius, quam sperabam, ut optimo rerum tuarum statu, mea tamen & memoria veteris nostræ necessitudinis, & post reconciliatam gratiam fides perspici posset. Confirmat hanc sententiam epistola ad Patum: *Non facile dijudicatur amor verus, & fictus, nisi aliquod incidat ejusmodi tempus, ut quasi aurum igne, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspici possit: cetera sunt signa communia.* Eodem loquendi genere usus est lib. II. ad Q. Fratr. *Id erat hujusmodi, ut magis optandum, quam sperandum putarem.* Et lib. I. de Orat. *Insperanti mihi & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini.* Et Balbus lib. VIII. ad Att. *Vt adduci ad ullam conditionem Pompeius possit, magis opto, quam spero.*

Fides) Quæ maxime requiritur in iis, qui post simultatem amicitia juncti sunt: ad App. ep. 8. lib. III. *Si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse; non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam.* Et ad eumdem, epist. 10. *Si essem ea perfidia, qua sunt ii, qui in nos hæc conferunt.*

Vxor tua) Tertullæ nomen fuisse, & a Cæsare stupratam, Suetonius auctor est.

Tui Crassi) Filii Marcus & Publius, quos hoc tempore constat fuisse Romæ: quamquam Publius paullo post patrem subsecutus est, cum quo periit in Parthis. Marcum autem & ante hoc tempus, & post in Gallia, Cæsaris quæstorem fuisse, patet ex lib. I. II. III. V. VI. quos ipse Cæsar de rebus a se in Gallia gestis composuit.

Nituntur) Plus est, quam *utuntur*; est enim *Niti*, fulciri, sustentari, quasi roboris in eo, qui nititur, pro rerum gravitate parum sit.

Non me repentino) Ne videatur simulata & ad artem composita benevolentiæ significatio, quia tam prolixe, cum paullo ante simultas inter eos fuisset, officia sua polliceatur ac deferat; non est hæc, inquit, augendæ tuæ dignitatis repentina voluntas, sed quædam pristini studii renovatio, a prima adolescentia suscepti.

Vt primum forum attigerim) Toga virili sumta, absoluto anno ætatis 26. Vel ad eos qui jus civile profitebantur, vel in forum, ut oratores audirent, adolescentes ire soliti sunt. Cicero statim ad Scævolam Iurisconsultum accessit, deductus a patre, ut ipse scribit in Lælio: primam vero privatam causam pro P. Quintio egit annos natus XXVI. publicam XXVII.

pro

pro Sex. Roscio Amerino: quod utrumque Gellius animadvertit.

Observantiam) Vel ætatis, vel honorum gratia. Sex enim annis natu major, quam Cicero, erat Crassus, totidemque prior consulatum gessit, jure igitur plus Crasso tribuit, quam sibi, ut infra quoque: *Is enim tu vir es, & eum me esse cupio.*

Non tam re) Injuriarum memoria eoire animos & conjungi amore mutuo vix patitur: ideo præteritæ offensæ suspicione utrumque liberat.

Violata) Sic ad Att. epist. 15. lib. I. *Illa, quæ violata, expiabuntur. Violari* enim dicitur, quasi sacrosancta amicitia sit.

Inania) Indigna quæ cogitemus: levia, minimi ponderis.

Eum me esse cupio) Laudis cupiditatem profiteri, arrogantiæ non est: & modestia benevolentiam conciliat.

Statues ipse) Nihil petit; quid tamen expetat eo, quod sequitur, ostendit; est enim hæc epistola ut omnium officiosissima, sic eadem omnium prudentissime ac modestissime conscripta.

Quod ad honestatem & gloriam tuam spectat) Quod tibi vel honori vel gloriæ possit esse. Non omnino idem, sed simile in epist. 1. lib. X. *Omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam ad tuam amplitudinem conferemus.*

Publio) Quo intercedente, Cicero & Crassus reconciliati sunt: amabat is Ciceronem unice propter eloquentiam: epist. 8. lib. II. ad Fratrem: *Totum negotium Crasso permisi, meque in ejus potestate dixi fore: interfuit huic sermoni P. Crassus, adolescens noster, ut scis, studiosissimus.* Et in Bruto: *Quæ quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror; cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent; erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus.* Interfectus est a Parthis, ut Plutarchus, Appianus, Dio multis verbis exponunt.

Constantiæ) Ne famam inconstantiæ subeam: epist. 5.

Mea sponte) Similiter ep. 8. lib. VI.

Quoad ejus fieri possit) Quam maxime possit, quantum liceat.

Desiderium) Quo tenentur amici tui, hospites, clientes, qui, te præsente, opera, consilio, auctoritate, & gratia tua nitebantur.

Meo labore) Quem eorum causa, non modo tua, suscipiam.

Minuatur) Tolli enim prorsus non potest, propterea dixit, *Quoad ejus fieri possit.*

EPISTOLA IX.

VATinius) *Struma* dictus, quia tumidam struma cervicem haberet: ex quo eum, ut in Plutarcho legimus, *inflatum oratorem* Cicero per jocum appellavit. Eodemque spectat illud in oratione contra eum habita in senatu: *Repente enim te, tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti.* Et in ea pro Sextio: *Si medentur ii, qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam civitatis.* Et ad Att. epist. 9. lib. II. *Vatinii strumam sacerdotii dicto ἀφῳ vestiant. Vatinios* autem, *Vatios, Varos* a cruribus dictos ait Plinius lib. XI. cap. 45.

Imper.) Ab exercitu, nondum a senatu appellatus: cum nondum decretæ essent supplicationes.

Cliens) Defenderat eum, rogatu Cæsaris, Cicero, a Calvo de ambitu accusatum: quo judicio absolutus est: defendit & alio crimine judicio publico, ut Valerius Max. lib. IV. cap. 2. scriptum reliquit.

In honore) In supplicationibus a senatu impetrandis.

Adoptem) Eligam patronum: vel, *Adoptem*, exoptem: ut Ciceronis filius epist. 24. lib. XVI. *Adoptatissimus adventus*, dixit, pro *exoptatissimus*.

Fato) Fatum ait Alexander causam esse, & causam agentem: causarum enim quatuor genera esse; quæ agit, ut statuarius; quæ materia est, ut æs, aut lapis, ex quo fit statua; quæ forma, quam statuarius ex ea materia facere cogitavit; quæ finis, ut cum artifex non id solum spectat, ut sta-

ut ſtatuam faciat, ſed, ut ſtatua facta, vel pecuniam, vel honorem conſequatur. Porro, non ejuſdem generis agentes cauſæ ſunt; quædam enim aguntur alicujus rei gratia; quædam vero nihil eo, qui agit, cogitante: quæ aguntur aliqua cauſa, vel a natura, vel a ratione aguntur: quæ ratione aguntur, & agi poſſunt, & non agi; agendi enim facultas in nobis eſt; itaque ejuſmodi rerum cauſa fatum non eſt, verum electio noſtra: eſt igitur fatum in iis, quæ natura fiunt, nec inter fatum & naturam, præter nomen, quidquam intereſt; æque enim & natura, & fato, equus ex equo, homo ex homine generatur. Nam, ut naturalis rerum omnium generationis cauſæ primæ divina ſunt, certo ordine & perpetuo motu circumducta; ita fati non aliæ cauſæ ſunt, quam quæ a divinis pendent. Nec tamen fatum eſt cauſa, propter quam ſemper aut hoc, aut illud neceſſario fiat, ſed plerumque: ut in iis quoque, quæ natura fiunt, locum habent ea, quæ interdum præter naturam fiunt. Atque hanc eſſe Peripateticorum de fato opinionem, ex Alexandro cognoſcitur. Alii vero fato omnia fieri voluere, quos refellit idem Alexander: cum ab iis fortunam, & caſum, & omnes humanæ vitæ actiones, & conſultationem auferri dicat. Vide ep. 12. lib. IV.

Liberalitatem) *Liberalis* eſt non modo qui pecuniam largitur, ſed etiam qui quocumque officii genere ſubvenit, aut commodat: ep. 9. lib. I. in extremo, & ep. 9. lib. V.

Ad ſenatum) Ut ſupplicationes ei decernerentur.

De rebus geſtis) In Dalmatia: ut in epiſtola, quæ ſequitur.

Tuus ſervus) Dionyſius: in epiſtola ſequenti, & lib. XIII. ep. 77. ad Sulpicium.

Cum Vardæis) Dalmatiæ populis; a quibus olim vaſtatam Italiam, auctor eſt Plinius lib. III. cap. 22. Antea *Vardaci*, nos olim, *Vardæis*, reſtituimus.

In Dalmatiam) In quam eum aufugiſſe jam audierat: dixit enim, *Dicitur mihi cum Vardæis eſſe*. Dalmatiæ nomen ab urbe Dalmio deductum, ſignificat Strabo lib. VII.

Ad V. id. Quint.) Scripta igitur eſt epiſtola ante reditum Cæſaris ex Hiſpania, in qua Pompeii liberos jam devicerat; nam Velleius eum Romam Octobri menſe revertiſſe, auctor eſt.

Narona) Et fluvius, & caſtellum fuit. Plinius, Ptolemæus.

EPISTOLA X.

Omnia mihi dura) Cum neque ſervum invenire, neque de Catilio, quod petis, facile poſſim concedere.

Imperas) Iam igitur ei per litteras Cicero de Dionyſio ſervo mandaverat; nam in ſuperiore epiſtola nihil ſibi mandatum Vatinius dixit.

De Catilio) Pirata.

Apage te) Hac voce rejicimus a nobis eos, qui moleſti ſunt: utuntur ea frequenter comici.

Matres familias) Feminas honoratas. Hoc nomen pluribus modis accipitur: primum quæ peperit ex marito patre familias: deinde, quæ tantummodo maritum patrem familias habet, licet non pepererit: tertio, quæ convenerit in manum, id eſt, per coemtionem nupſerit; quæ ſola in heredis locum veniebat: quarto, quæ maritum amiſerit, viduaque honeſte vivat. Primum probatur ex Feſto, cum ait: *Nec vidua hoc nomine, quæ ſine filiis eſt, appellari poteſt*. Quod negat Vlpianus. Secundum ex Cicerone in Topicis. *Genus* (inquit) *eſt uxor: ejus duæ formæ, una matrum familias, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur*. Quod Gellius auctoritate veterum videtur confutare, ſolam affirmans appellatam eſſe matrem familias, quæ in mariti manu mancipioque eſſet. Tertium hæc ipſa ex Topicis proxime recitata verba demonſtrant. Accedit Quinctilianus: *Si quis* (inquit lib. V.) *cum legatum ſit ei, quæ viro mater familias eſſet, neget deberi ei, quæ in manum non convenerit*. Et Gellius lib. XVIII. cap. 6. *Matrem familias ab idoneis vocum antiquarum explanatoribus eam ſolam appellatam dicit, quæ in mariti manu mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu mancipioque eſſet: quoniam*

non

non in matrimonium tantum , sed in familiam quoque mariti , & in sui heredis locum veniſſet . Eodem ſpectat illud Servii in lib. VII. Æn. *Per coemtionem facto matrimonio , ſibi invicem ſuccedebant : teſtari tamen arbitratu ſuo poterant ; nam a tutoris poteſtate liberabatur , quæ mater familias fiebat* . Quartum & ultimum de vidua matre familias , oſtendit Vlpianus l. pronunciatum , 47. D. de Verb. Sign. *Matrem familias accipere debemus eam , quæ non inhoneſte vixit ; matrem enim familias a ceteris feminis mores diſcernunt , atque ſeparant : proinde nihil intererit , nupta ſit , an vidua , ingenua , an libertina* . Et Cicero in Oratione pro Cœlio *matrem familias* Clodiam viduam vocat . De his , opinor , locutum Vatinium , neque cogitaſſe , an maritum haberent , vel peperiſſent , aut per coemtionem nupſiſſent , aut viduæ ingenuæve eſſent ; ſed tantummodo rationem habuiſſe honeſtatis earum & auctoritatis . Sic oratione in Antonium : *Ingenui pueri cum meritoriis , ſcorta inter matres familias verſabantur* . Et III. in eumdem : *Matres familias , virgines , pueri ingenui abripiuntur* . In Verrem quoque : *Mitto adhibitam vim ingenuis , matres familias violatas* . Nam, quod ait Gellius appellatam eſſe *matrem familias* eam ſolam , quæ in mariti manu mancipioque , aut in ejus, in cujus maritus manu mancipioque eſſet , verius fortaſſe , quam *Eam ſolam* , dixiſſet , *Eam proprie* : ut ei cum Cicerone conveniret , qui duo genera matrum familiarum conſtituit in Topicis . Niſi ſi juris hereditarii Gellium , vel eos potiùs , quos Gellius ſecutus eſt , rationem habuiſſe dicamus : quod ea ſola , quæ in manum conveniſſet , marito mortuo heres eſſet : quæ vero aliter nupſiſſent, jure hereditatis excluderentur . *Matres familias* , & *matres familiæ* dicebant veteres ; *familias* autem generandi caſu ; quia nomina , ut Plinius dubii ſermonis lib. VI. admonuit , in *a* finita ſingulari nominativo, *as* ſyllaba declinabant , ut *Moſa Muſas* . Ideo Salluſtius , amator priſcæ linguæ , dixit hiſt. lib. IV. *Caſtella cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur* . Quod ne celebraretur , Siſenna effecit ; ait enim , eum , qui diceret *pater familiæ* , etiam pluraliter dicere debere , *patres familiarum* , & *matres familiarum* ; quod quoniam erat durum , & longe jucundius , *patrem familias* , ſonabat , etiam *patri familias* ut diceretur , conſuetudo probavit : & tamen ratio Siſennæ non eſt valida ; nec enim neceſſe eſt , pluralem numerum rei unitari adhibere ; & Varro de ſcenicis originibus primo & tertio libro dixit : *matres familiæ* : & Gracchus , *patres familiæ* , non *familiarum* .

Simius) Deductum a ſimia , per contemtum : epiſt. 2. lib. VII. *Hic ſimiolus , animi cauſa , me , in quem inveheretur , delegerat* . Horatius in Serm. *neque ſimius iſte* . *Simia* quoque de homine dicebant : epiſt. 13. lib. VIII. *Illius ſimiæ vultum ſubire* . Afranius in Temerario : *Quis hic eſt ſimia , qui me hodie ludificatus eſt* .

Non ſemiſſis) *Semis* , aſſis dimidium fuit : *as* autem , nummus æreus , quadrantes quatuor continens ; *homo* igitur *non ſemiſſis* , minimi pretii , nihili æſtimandus . Similiter Perſius Satyra V. *Hic Damæ eſt , non aſſis agaſo* ; pro , tribus aſſibus non æſtimatus .

Actione) Actione legis : ut actio furti , & ſimilia . Libri veteres , *Actiones* ; unus Sigonii , *Actores* ; mihi vel *Actione* (ut imprimi volui , una littera *s* abjecta) vel *Actores* , placet ; nam *Actiones* , vacare mendo non arbitror .

Si Appii os haberem) Si eſſem ea , qua Appius impudentia . Epiſt. 8. lib. IX. *Noſti os ejus adoleſcentioris Academiæ* . In Verrem : *Noſtis os hominis* . Pro Cluentio : *Quod tandem os eſt illius patroni , qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere* ? Interdum additur , *durum* , ut apud Terentium in Eun. ubi Donatus : *Os durum , os impudens : ut contra mollis frontis dicuntur , qui ſunt reverentes* . Et quia ferro nihil eſt durius , propterea *ferreum Piſonis os* , ut inſignem quamdam notaret impudentiam , Cicero vocavit in oratione contra ipſum habita . Appius hic , cui ſe ſucceſſiſſe Vatinius dicit , non eſt is , ad quem ſunt epiſtolæ lib. III. qui bello civili

Digitized by Google

li Pompeium secutus jam perierat : ut auctor est Valerius libro I. cap. 6.

Tuo discipulo) Declamabant nobiles adolescentes præsente Cicerone, ut eius præceptis erudirentur. Epist. ult. lib. VII. *Cassius tuus & Dolabella noster studiis iisdem tenentur, & meis equissimis utuntur auribus*. Et epist. 18. lib. IX. suos discipulos vocat Cæsaris familiares : & in sexta ejusdem libri.

Cesar) Consul, idemque dictator.

Iustissimi) Ob numerum cæsorum hostium. Sic epist. 10. lib. II. *Victoria justa imperator appellatus sum*. Et Phil. XIV. *Is demum est justus ac verus triumphus, qui optime meritis de republ. defertur ac datur*. Et Suetonius in Calig. *Querens inter cetera, fraudatum se justo triumpho*.

Triumphi) Qui supplicationem fere sequebatur : epist. 15. lib. II.

Ipsi) Dalmatiæ.

Post supplicationes) Scripta, necdum missa superiore epistola, certior factus de supplicationibus sibi decretis, in Dalmatiam, ut bellum conficeret, statim profectus est, oppida sex cepit : quo facto, eamdem misit epistolam, quam per dies plures in manibus habuerat, ut aliquid de rebus a se post supplicationes gestis appingeret.

Unum hoc) Quod a me proxime relictum est.

Meam causam) Non jam ut supplicationes, quæ decretæ fuerant, sed ut triumphum, quasi confecto bello, consequeretur. Triumphasse autem illum triennio post, fasti Capitolini ostendunt.

In omnes partes) Sic ad Marcellum, *Vsere in omnes partes*, epistola 10. lib. IV.

EPISTOLA XI.

Ratæ tibi esse officia mea, non miror) Ep. 20. lib. X. *Studia mea erga te, tibi tam grata esse minime miror, vehementerque lætor*.

Sura) Cognomen videtur aut liberti, aut etiam civis ingenui ; nam & Lentulus ille *Sura* vocatus est, qui prætor in conjuratione Catilinæ in carcere necatus est, & *Lentuli Cruris* mentio fit epist. 4. lib. VIII.

Et non laboriosa mihi, & honesta) Proxime dixit in eadem sententia : *Quæ mihi aut difficilia, aut parum me digna videatur*. Similiter ep. 9. lib. V. *Hoc eo pertinet, ut nihil existimes esse tam difficile, quod non pro te mihi susceptum, jucundum sit futurum*.

Fidem dederis) Redire nolebat, pœnæ metu, Dionysius ad Ciceronem, a quo surreptis multis libris, aufugerat : epist. 77. lib. XIII.

Improbus,) Vt redire nolit. Ergo non erat Dionysius in potestate Vatinii ; quod etiam confirmatur superioribus verbis : *Quamcumque ei fidem dederis, præstabo*. Allici enim eum conditionibus, ut ad se rediret, omnino Cicero volebat. Conditionibus autem cum servo cur ageretur, si esset in potestate Vatinii ?

In triumpho) Cum de triumpho, tamquam certa de re, loquatur ; apparet, scriptam epistolam esse post supplicationes decretas. Triumphavit autem Vatinius post interitum Cæsaris : oppressa rursus ab Octaviano rep. quod lapides Capitolini docent.

Dii male faciant) Sic ep. 21. lib. XI. *Dii isti Segulio male faciant*.

Molesti) Quia nimium acriter resistunt.

Vt scribis) Dixi jam, has Vatinii litteras, in quibus etiam uxorem suam Ciceroni commendaverat, periisse : ut alias quoque aliorum multas, quibus Cicero respondet, periisse constat.

Bellicosi) Vardæos quidem Italiæ populatores, ut jam dixi, Plinius appellat. *Bellaces* & *Bellicosi* non iidem sunt : cum possint bellaces esse populi, id est, bellorum gerendorum studio delectari, nec tamen bellicosi, id est, in bellis excellere : quorum vero fortitudo eminet, ii *bellicosi* vocantur.

EPISTOLA XII.

Lucceio) Fortasse is est, de quo sic in oratione pro Cœlio : *Habeo L. Lucceium, sanctissimum hominem, & sanctissimum testem*. Et subjungit : *An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrina, &c.*

Coram me tecum) Petitionis impuden-

Digitized by Google

dentiam excusat, initio a modestia sumto.

Conantem) Ad res difficiles, quæque ad exitum non perducantur, hoc verbum adjungitur.

Pæne subrusticus) Est enim, quatenus pudor deceat: nullus improbitatem aut stultitiam, nimius agreste quiddam indicat.

Tuis) Animadvertenda numeri suavitas ex jambo post spondeum sententiam claudente, ut paullo post, *Commendari tuis*.

Vicit opinionem meam) Hoc induxit callide, ad benevolentiam colligendam.

Auctoritate) Quod esset Lucceius in reipubl. maximis gravissimisque causis cognitus, atque in primis probatus: infra.

Vivi) In extrema epistola: *Vt nosmet ipsi vivi gloriola nostra perfruamur*.

Italici) Marsici, vel socialis. Tribus enim modis appellatur illud bellum, quod cum sociis Italicis, indignantibus civitate, se, lege Licinia & Mucia esse extrusos, varia diu fortuna & periculoso eventu gestum est; quamquam Cicero lib. II. de Off. metu judiciorum excitatum ostendit: sed fortasse utrumque fuit; primi quidem Marsi, unde Marsici belli nomen fluxit, Iulio & Rutilio coss. arma sumserunt; solus, confecto bello triumphavit de Asculanis & Picentibus consul Cn. Pompeius Strabo, Magni pater.

Civilis) Quo resp. victis Marii partibus ad unius arbitrium L. Sullæ translata est.

Callisthenes) Olynthi natus, Aristotelis discipulus, comes Alexandri Magni bello Persico, cujus etiam res gestas litteris mandavit: interfectus ab eo, vel quia, more Persico, divino cultu venerandum non censuerit, vel quod in eum cum aliis conjurasse putaretur.

Timæus) Duo Timæi memorantur, hic quidem Siculus historicus, quem valde Cicero laudat lib. II. de Orat. Plutarchus in Nicia reprehendit; alter Philosophus Pythagoreus, Locris natus, cujus nomine Plato librum de Natura inscripsit.

Pyrrhi) Epirotarum regis, qui cum Romanis in Italia bellum gessit. Plutarchus, Trogus lib. XVII. Ejus bella Timæus propria complexus est historia. Τιμαιος, inquit Dionysius lib. I. Antiquit. του Σικελιωτης τα μεν αρχαια των ἑλληνικων εν ταις κοιναις ἱστοριαις αφηγησαμενος, τους δε προς Πυρρον τον Ηπειρωτην πολεμους εις ἰδιαν πραγματειαν. *Timæus quidem Siculus antiquas narrationes in communibus narrat Historiis; bella autem adversus Pyrrhum Epirotam in peculiare opus conjecit*.

Polybius) Præceptor & comes Africani minoris, cujus historiæ pars aliqua ad nostram ætatem pervenit.

Numantinum) Numantiam Scipio Æmilianus, annis 14. post Carthaginem, excidit. Velleius, Appianus, alii.

Conjurationem) Factam ipso consule a duobus maxime patriciis, L. Sergio Catilina prætorio, P. Cornelio Lentulo consulari, & prætore iterum.

Causam totam) Quidquid ad eam conjurationem pertinet, & cum ea conjunctum est.

Vno in argumento) Scire non inutile est, quid in problemate scripserit Aristoteles, cujus initium est, δια τι ποτε των ἱστοριων ἡδιον ακουομεν των περι εν συνεχειαν, ἡ των περι πολλα πραγματευομενων; *Quamobrem libentius ess historias audimus, quæ rem unam exponunt, quam quæ plures?*

Vna in persona) In ipso tantum Cicerone, conjurationis vindice.

Vberiora atque ornatiora) Quod ad scriptoris quoque laudem pertinet; commendat enim historiam vehementer copia rerum & verborum ornatus.

Semel) In eo, quod tibi occupatissimo tantum oneris imponam.

Bene) Valde: ut, *Bene mane, Bene doctus*.

Naviter) Strenue: in eo scilicet, quia postuler, ut ornetur.

Leges historiæ) Tres historiæ leges Cicero ipse commemorat lib. II. de Orat. primam, ne quid falsi dicere audeamus; alteram, ne quid veri non audeamus; tertiam, ne qua suspicio gratiæ sit, ne qua simultatis: ex his legibus tertia hic significatur, ut sequentia declarant.

Quo-

Digitized by Google

Quodam in proœmio) Varie proœmiis veteres hiſtorici uſi ſunt, teſte Luciano in libro de Hiſtoria conſcribenda: apud Latinos quidem Livius & paucis & brevibus, Salluſtius pluribus & longioribus. Apud Græcos autem ut l. XVI. auctor eſt Diodorus Siculus, Ephorus ſingulis libris ſingula proœmia propoſuit.

Affici) Commoveri: afficit autem gratia, cum nos ad eam, quam ratio non probat, voluntatem perducit, quamquam interdum bona de re uſurpatur hoc verbum, & abſolute, nullo caſu; ut epiſt. 6. lib. XVI. *Varie ſum affectus tuis litteris, valde priore pagina perturbatus, paullum altera recreatus*. Legunt alii, *Electi*; alii, *Allici*. Suum cuique arbitrium relinquo: ego non video, cur quatuordecim veterum librorum, in quibus eſt, *Allici*, conſenſum adſpernari debeam: cum præſertim nec in ſententia, nec in loquendi genere vitii quidquam eſſe videatur.

Herculem Xenophontium) De quo ſcribit Xenophon lib. II. Memorabilium, & Cicero lib. I. de Off. his verbis: *Herculem Prodicus dicit, ut eſt apud Xenophontem, cum primum pubeſceret, quod tempus a natura ad deligendum, quam quiſque viam vivendi ſit ingreſſurus, datum eſt, exiſſe in ſolitudinem, atque ibi ſedentem diu ſecum multumque dubitaſſe, cum duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis, utram ingredi melius eſſet*. Idem de Prodico Suidas.

A principio conjurationis uſque ad reditum) A conſulatu Ciceronis, quo patefacta conjuratio eſt, & conſulatu Lentuli & Nepotis, quo rediit ab exſilio: quod integri quinquennii ſpatium fuit.

Scientia) Quam tenes, & quam tua cum laude oſtendes vel in explicandis cauſis rerum novarum, vel in remediis incommodorum.

Cauſis rerum novarum) Sumtibus nimiis, imperii immoderati ac licentiæ cupiditate: quæ Salluſtius perſequitur.

Remediis) Quæ civilibus malis adhiberi poſſunt, quæque Cicero ipſe conſul adhibuit.

Perfidiam) Sæpe fidem hominum accuſat in epiſt. ad Attic. ad Q. Fratrem, ad Lentulum: nominatim vero ſe deſtitutum & inductum queritur a Pompeio, qui ſe numquam ei defuturum juraverat, & ab Hortenſio, Catone, Arrio.

Caſus noſtri) Calamitates, quas ob patriam e conjuratorum inſidiis ereptam pertulit.

Varietatem) Quia varia fortuna ſum uſus: cum a ſumma dignitate ad ultimas miſerias inimicorum me detruſerit injuria: rurſuſque in patriam eximio cum honore, expetitus ab omnibus, redierim.

Habet enim præteriti doloris ſecura recordatio delectationem) Quod in proverbium abiit: unde lib. II. de Fin. contra Epicureos: *Quid ſi etiam*, inquit, *jucunda memoria eſt præteritorum malorum? Vt proverbia nonnulla veriora ſint, quam veſtra dogmata*. Vulgo enim dicitur, *jucunde acti labores*: unde Virgilius:

—— *Forſan & hæc olim meminiſſe juvabit*.

Nec male Euripides:

Suavis eſt laborum præteritorum memoria.

Græcus autem verſus hic eſt:

Αλλ' ἡδὺ, σου σωθεντα μεμνησθαι πονων.

Caſus alienos ſine ullo dolore intuentibus) Lucretius:

Suave, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius ſpectare laborem.

Mantineam) Vrbem Arcadiæ, nobilitatam clade Lacedæmoniorum, & victoria Epaminondæ, Thebanorum ducis. Æmilius Probus, Iuſtinus l. VI. Strabo lib. VIII.

Epaminondas) Quem ſummum ducem exterarum gentium videtur Cicero judicare lib. I. de Oratore, cum ait: *Vterer exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Hannibalem nominarem*. Et lib. III. *Pythagoreus ille Iyſias Thebanum Epaminondam, haud ſcio, an ſummum virum unum omnis Græciæ*.

Non cum quadam miſeratione delectat) Cum ex illius interitu miſeratio, ex animi autem magnitudine conſtantia oriatur. Tuſcul. I. *Quam me delectat Themiſtocles, quamque elato animo eſt? etſi enim ſtemus, cum legimus; tamen*

non

non miserebiliter vir clarus emoritur.

Clypeum esse salvum) Aliter Probus in ejus vita, cujus verba recitabo: *Epaminondas* (inquit) *cum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum, usque eo retinuit, quoad renunciatum est, vicisse Bœotios: id postquam audivit: Satis, inquit, vixi: invictus enim morior.* Cicero lib. II. de Fin. & de clypeo, & de victoria percunctatum Epaminondam ostendit: *Cum vicisset* (inquit) *Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret, ut primum despexit, quæsivit, salvus ne esset clypeus: cum salvum esse sentes sui respondissent, rogavit, essent ne fusi hostes: eumque id quoque, ut cupiebat, audisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus, hastam: ita multo sanguine profuso, in lætitia & in victoria est mortuus. Clypeum ἀπὸ τοῦ κλέπτειν*, quia corpus celet, appellatum Servius ait: Plinius *ἀπὸ τοῦ γλύφειν*, id est a sculpendo: & irridet Grammaticos, qui deducerent a cluendo. Trebellius Pollio in Claudii vita videtur existimasse, ex Grammaticorum sententia dicendum, *clypeum*, non, *clypeus*: ut ait: *Ille clypeus aureus, vel; ut Grammatici loquuntur, clypeum aureum senatus totius judicio in Romana curia collocatum est.* Verum omnes Poetæ semper *clypeus*, numquam *clypeum*, dixere: quod si de soluta oratione Grammatici illi loquebantur, ne id quidem concedi potest, ut recitata proxime Ciceronis verba declarant.

Themistoclis) Hujus vitam Æmilius Probus & Plutarchus exponunt.

Fuga) Fugit ad Artaxerxem, Persarum regem, veritus iram Atheniensium, quibus in suspicionem venerat initæ cum Persarum rege contra Græciam societatis.

Reditu) Reditum Themistoclis post fugam non invenio: forte secutus est Cicero annales, quos neque Plutarchus, neque Probus viderint, aut quibus habendam fidem non putarint: quando & de interitu ejus aliter alios existimasse, in Bruto legimus. Memini, cum homo ingeniosus, industriaque excellens, familiaris meus Hieronymus Ferrarius, cui mortuo bene sit, legendum opinabatur, *Interitu*, pro *Reditu*: quæ conjectura, etsi dissentit ab antiquis libris, tamen, quia cum sententia congruit, prætermittenda non fuit.

Ordo ipse annalium) Quo quasi filo perpetua texitur historia.

Mediocriter) Non multum: viri autem excellentis ancipites variique casus non mediocriter, id est multum, retinent: seipsum alienis designat exemplis.

Retinet) Delectat: *retineri* enim videtur, qui libenter legit. Eodem modo verbum *Capior* ad delectationem transfertur.

Quasi enumeratione fastorum) Ut fasti delectant, enumerandis rebus, quæ singulis diebus agantur; unde Ovidius *Fastos* inscripsit libros suos.

Exitu notabili) Ut notabilis fuit ejus in patriam reditus post exilii calamitatem.

Quo mihi acciderit optatius) Modus loquendi, pro, *Quam ob causam mihi acciderit optatius*; tale illud lib. I. de Orat. *Stultitia excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse: quo etiam gravius judicium in dicendo subimus.*

Quasi fabulam) *Fabulam* vocat, non quia fictæ sint res, sed quia, tamquam fabula, varios actus habeat.

Et consiliorum & temporum) Quædam enim actiones consiliis hominum proprie tribuuntur, quædam temporibus potius, quam consiliis.

Non vereor, ne videar aucupari) Hoc dicit: Certe me non putas aucupari gratiam tuam assentatiuncula quadam, cum ipse te optime noveris.

Neque autem ego sum ita demens) Essem autem demens, si laudari vellem ab eo, qui non ipse propriam in me laudando ingenii gloriam consequeretur; laudari enim ab eo velle, qui careat ingenio, dementis est; itaque me tibi assentari, non est cur existimes: neque id sane tibi in mentem venire arbitror.

Ille) De celeberrimis viris, & apud omnes fama cognitis, hoc pronomen usurpamus, ut de Agesilao infra. Alexandro autem quis majorem nominis celebritatem consecutus? qui paucis annis & Darium ultimum Persarum

Digitized by Google

ſarum regem, & Oceano tenus omnia ſuperavit, prolatis ab angulo Thraciæ ad extremum orientem imperii terminis.

Apelle) Pingendi laude omnium clariſſimo.

Lyſippo) Vnde Horatius epiſt. 1. lib. II.

Edicto vetuit, ne quis ſe, præter Apellem,
Pingeret, aut alius Lyſippo duceret æra,
Fortis Alexandri vultum ſimulantia.

Addit Plinius lib. XXXVII. cap. 1. eundem Alexandrum vetuiſſe edicto, in gemma ſe ab alio ſcalpi, quam a Praxitele, ejus artis clariſſimo. Tres vero hos artifices, & edictum Alexandri ſimul nominat lib. VII. cap. 37. Apuleius autem lib. 1. Florid. Polycletum, non Lyſippum ait fuiſſe, qui Alexandrum ære duxit.

Corporis ſimulacra) Simulacrum & imago ſunt idem, ab effigie quiddam differunt; idem eſſe, indicat id quod ſequitur infra: *Qui neque pictam, neque fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe*; nam ſimulacra jam vocaverat Cicero, pictam ab Apelle, fictam a Lyſippo imaginem Alexandri. Sunt igitur *ſimulacra* & *imagines*, quæ pinguntur, & quæ finguntur: *effigies* autem, contra Vallæ ſententiam, eſt, quæ fingitur, non quæ pingitur: quod ipſum nomen arguit; & Cicero Tuſcul. III. cum dixit, *Eminentem effigiem virtutis*, ad ficta opera ſpectavit; cum vero ſubjunxit, *Adumbratam imaginem glorie*, ad picturam: non quod *imago* tantum picturæ ſit, ſed quod, cum vocabulum generale ſit omnium ſimilitudinum, picturam quoque complectitur; *effigies* autem vel ſolida eſt, ut ſignum & ſtatua: vel expreſſa, ut cælatum opus, & quæ in cera, annulo impreſſo, effingitur imago. Latiorem igitur ſignificationem habet *ſimulacrum* aut *imago*, quam *effigies*: nec neceſſe eſt, ut *ſimulacrum* qui dicit aut *imago*, addat *effigies*; cum & *ſimulacrum* & *imago* ſimilitudines omnes comprehendant. Itaque ſtatuam Ennii, quam lib. XXXVIII. Livius nominat, Valerius Maxim. lib. VIII. cap. 15. vocat *effigiem*. Qui vero *effigies* dicit, interdum addit *ſimulacrum* aut *imago*, quaſi explanandi gratia, non quod re vera idem ſint, ut Cicero in Verrem: *Effigies & ſimulacrum alicujus*, & lib. I. de Nat. deor. *Effigies hominis & imago deus*. A parte enim tranſimus ad totum, non a toto ad partem.

Ignotis nota faciebant) *Ignotis*, poſuit, non pro iis qui ignorarentur, ſed qui ignorarent illa ſimulacra: ut id, quod patitur, accipiatur pro eo quod agit: antique; nam & Plautus in Pſeudolo: *Novi, notis prædicas*, pro, iis qui noverunt. Et noſter in oratione pro Cœlio: *De dignitate, Cælius notis ac majoribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus facile ipſe reſponderet*. Et in Verr. lib. VI. Livius lib. III. *Notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat*. Et Curtius: *Ignoti jumenta agebant*.

Nihilo ſunt tamen obſcuriores clari viri) Hoc tum ad aliorum virtute præſtantium, tum ſuam etiam ad laudem ſcripſit: claritatem, inquit, & ſplendorem a mutis imaginibus virtus non accipit, ſed ingenii monumentis celebrata immortalem famam conſequitur. Hoc Ageſilao contigit, quem Xenophon laudibus extulit; hoc & de me ipſo futurum confido, ſi in tua ſcripta pervenero. *Obſcuriores, clari viri*: nota contraria, ſic epiſt. 5. lib. II. *Obſcuro ſermoni clariſſimam vocem* oppoſuit.

Spartiates) Spartanus: a Græco Σπαρτιάτης, nomina ita definentia patriam ſignificant, & *Spartiata*, idem erat: nam utroque modo dicitur: ut *Tegeates, Tegeata; Eleates, Eleata; Crotoniates, Crotoniata*.

Ageſilaus ille) Eorum qui Spartæ regnarunt, tum aliis virtutibus, tum bellicæ rei ſcientia præſtantiſſimus.

Perhibendus) *Perhiberi* dicitur id, de quo omnes conſentiunt: *Non minus perhibendus eſt Ageſilaus*, valet, non minore hominum conſenſu celebrandus. Tuſcul. 1. *Tyndaridæ fratres victoriæ populi Romani nuncii fuiſſe perhibentur*.

Neque pictam neque fictam) Vt Alexandri pinxerat imaginem Apelles, finxerat Lyſippus. Ageſilaus ita fenſit, non quod eſſet claudus, & brevi corpore, ut apud Æmilium Probum, Athenæum lib. XIV. Dionem Chryſoſtomum in oratione Corinthia-

Digitized by Google

ca ſcriptum eſt ; ſed quod memoriæ perpetuitatem a virtute potius, quam ab imagine corporis, exſpectandam duceret ; qua de re Xenophontis præclara verba recitabo : *Τὸ μὲν σωματος εἰκονα γραφεσθαι οὐκ ἠξίωσε πολλῶν αὐτῷ τοῦτο δωρεῖσθαι θέλοντων. τῆς δὲ ψυχῆς αὐτὸς ποτε ἐπιμελὴς μνημεῖα διαπονούμενος, ἡγούμενος τὸ μὲν ἀνδριάντοποιῶν, τὸ δὲ αὐτὸ ἔργον εἶναι, καὶ τὸ μὲν πλουσίων, τὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν. Corporis quidem imaginem ſibi poni numquam voluit ; cum multi eam ipſi donare ſtuderent. Animi autem monumenta ſtatuere ſummo labore numquam ceſſavit : exiſtimans illud quidem artificum, hoc vero ſui ipſius opus ; & illud ditiorum, hoc probrorum virorum.*

Vnus enim Xenophontis libellus) Qui exſtat, de Ageſilai laudibus ita ſcriptus, ut imaginem animi atque ingenii, omni præſtantiorem imagine corporis mirabiliter exprimat. Quem vero *libellum* appellat Cicero, tempori ſerviens, eumdem Themiſtius in oratione, qua Cæſari gratias agit, *longum librum* vocat, & ab eo ſcriptum ait, ut Ageſilao gratiam referret, quod ejus opera a Spartanis agro donatus eſſet. Videndus Xenophon lib. V. *ἀναβάσεως*, Pauſanias in Eliacis lib. I.

Imagines omnium ſtatuaſque ſuperavit) Cum de ſtatuis etiam *imago* dicatur, ſine cauſa, *ſtatuas* videtur addidiſſe. Verum addidit, quia proxime non de omni, ſed de picta tantum & ficta imagine locutus erat : nec eo genere ſtatuæ omnes comprehenduntur : ſunt enim non modo fictæ, id eſt æneæ, ut Alexandri ſtatua a Lyſippo facta, & Sp. Caſſii, quam Plinius lib. XXXIV. cap. 6. nominat : verum etiam marmoreæ, quæ ſcalpuntur. Vt igitur Xenophontis librum omnibus omnium ſimulacris Cicero præferret ; marmorea etiam opera, quæ antea non nominaverat, pictis & fictis adjunxit.

Omnes omnium) Cum lepore : ut epiſt. 32. lib. VII. *Omnia omnium dicta in me conferri*. Et pro Milone : *Omnibus omnia minabatur*. Catullus de Lesbia :

Omnibus una omnes ſurripuit Veneres.

Timoleonti) Corinthio, cujus res geſtas Timæus expoſuit : vitam e us ab Æmilio Probo & Plutarcho ſcriptam habemus. Timæi ſcripta perierunt.

Herodoto) Qui novem libros Muſarum nominibus inſcribit ; & in eorum ſeptimo & octavo, quorum alteri Polymniæ, alteri Vraniæ nomen eſt, Themiſtoclis virtutem & prudentiam ſingularem oſtendit. *Parentem hiſtoriæ* lib. I. de Leg. Cicero vocat, quia princeps hiſtoriam ornaverat, ut idem Cicero lib. II. de Orator.

Sigæum) Troiæ promontorium.

Dixit) His verbis : *O fortunate adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. In oratione pro Archia, & Plutarchus in vita.

Nævianus) Apud Nævium Poetam.

A laudato viro) Abs te, pater, laudato viro : alloquebatur enim patrem Hector apud Nævium, ut ex epiſt. 6. lib. XV. cognoſcitur.

Quod nonnulli ſæpe reprehendunt) Itaque proverbio reprehenditur : *Te ipſum laudas, tamquam Aſtydamea*.

Multorum exemplo) L. Sulla Commentariorum libros XXII. ut auctor eſt Plutarchus, compoſuit de rebus ſuis. M. Scaurus, ille princeps ſenatus, tres libros de vita ipſius acta perſcripſit, quos memorat Cicero in Bruto, & Tacitus in Agricolæ, ſocer ſui, vita : ejuſdem Scauri æqualis & inimicus, P. Rutilius vitam ſuam litteris mandavit, forſitan æmulatione permotus. Hos maxime, & alios quoque Cicero ſignificat.

Verecundius ipſi de ſe ſcribant) impeditum ſe ipſum laudare, dixit Cæcina in epiſtola ad Ciceronem.

Præcones ludorum gymnicorum) Præcones in ludis gymnicis erant Poetæ Melici, qualis fuit Pindarus, & alii, qui lyra & cantu certatim Olympionicarum laudes & præclara facta celebrabant ; ex magno autem Poetarum numero, qui ceteris ingenio præſtitiſſe putabatur, is & Olympionicæ coronam imponebat ; cum tamen ejus patriam, non eum, coronari pronunciaret ; & ipſe, tamquam Poetico certamine victor, ab alio Poeta, eum laudante, coronabatur. Plinius lib. XVI. cap 4. Ludi autem gymnici erant, in quibus nudi exercebantur, apud urbes Græciæ, Elidem, & Piſas : eadem *Olympica certamina* vocabantur ; nam, quæ Piſæ, *Olympia* poſtea appellata. Nudi autem certabant, ut apud Pollucem ſcri-

Digitized by Google

ſcriptum eſt, luctæ, curſu, pugillatione, diſco, ſaltu. Vide Plutarchum περὶ τῶν ἑαυτὸν ἐγκωμιάζειν. Horum ludorum inventorem Arcadem Lycaonem Plinius nominat lib. VII. c. 56.

Ceteris victoribus) Olympionicis, qui non a quovis Poeta, ſed a victore coronabantur. *Ceteris* igitur dixit, quia ipſi quoque Præcones, quos fuiſſe Poetas diximus, victores erant; itaque poſt ludorum miſſionem corona donabantur.

Coronas) Oleaſtri. Plinius lib. XV. cap. 4. & lib. XVI. cap. 44. & Plutarchus in Catone.

Se victores eſſe) Præconum quoque certamen fuiſſe, tum ex hoc admonemur loco, tum ex Pauſania, cujus hæc ſunt verba Eliac. a. Σαλπιγκτὰς δὲ ἐφεστηκοσιν αὐτῷ, καὶ τοῖς κηρυξιν ἀγωνίζεσθαι κελεύσας. *Tubicines autem, & præcones ad ipſam* (aram) *ſtantes juſſit de palma certare.*

Alacres animo ſumus) Plus omnino ſignificavit, quam ſi *Cupimus*, aut aliquid ſimile dixiſſet; nam in alacritate index lætitiæ motus ineſt.

Suſcipis cauſam) Sæpe jam dixi, *Cauſam* pro eo, quod agitur uſurpari.

Commentarios) Perpetuam ac diligentem, nullis ingenii luminibus diſtinctam, rerum narrationem. *Commentarii* enim dicuntur, qui materiam hiſtoriæ præbent. In Bruto, de Cæſaris Commentariis: *Nudi ſunt, recti & venuſti omni ornatu orationis tamquam veſte detracta: ſed, dum voluit alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam; ineptis gratum forteſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere; ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit.*

EPISTOLA XIII.

Benevolentiam) Quæ ipſa per ſe valet ad conſolandum; conjuncta vero pari prudentia, multo plus.

Pari prudentia) Rationibus ad levandum curas accommodatis.

Non aliunde pendere) Quod perfectæ virtutis eſt: ſine qua fortunam quotidie cogimur timere. *Aliunde* igitur *pendet*, qui extrinſecus, id eſt, ab ipſa fortuna exſpectat omnia. Hæc tota ſententia ex Platonis Epitaphio ſumta eſt: Ὀρθῶς γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρειν πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, ἢ ἐγγὺς τοῦ, καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις ἀποκεῖται, ἐξ ὧν ἢ εὖ ἢ κακῶς πραξάντων πλανᾶσθαι ἠναγκασαι καὶ ἐκεῖνα, τοῦτο κρῖσιν παρασκευάσαι ζωῆς. *Quicumque enim, a quo res omnes pendet, quæ ad beatitudinem conducunt, aut huic accedunt, neque ab aliis hominibus, ut his bene aut male agentibus, & ſuas vivendi rationes mutare cogatur; is quidem optimam vivendi rationem paravit ſibi.*

Aut bene, aut male) Fortunæ enim arbitrio vel beatam vitam vel miſeram exſpectat, qui virtute caret.

Suſpenſas) Minime firmas: incerta enim ſunt, quæ in fortuna ponuntur. Præclare in hanc ſententiam pronunciavit illa Cicero in Paradoxo 2. *Nemo poteſt non beatiſſimus eſſe, qui eſt totus appus ex ſeſe, quique in ſe uno ſua ponit omnia: cui autem ſpes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil poteſt eſſe certi, nihilque quod exploratum habeat permanſurum ſibi ne unum quidem diem.*

Tempeſtatum) Adverſa tempora *Tempeſtates* vocat, translatione uſus, ut epiſt. 3. lib. IV. *Multo ante, tamquam ex aliqua ſpecula, proſpexit tempeſtatem futuram.* Cum, inquit, ego quoque fortunæ vim contemnerem, præſidii ſatis eſſe ad omnes caſus in una virtute exiſtimaram; ab hac tamen ſententia, temporibus vexatus, prope deſeiveram: ſed me labantem confirmarunt litteræ tuæ.

Concurſu) Concurrentibus in me calamitatibus, ſuoque impetu inſitam illam opinionem non omnino quidem, ſed aliquantum labefactantibus atque convellentibus.

Convulſa) Metaphoræ concluſio: quam in verbo *Excidiſſet*, inſtitutam, verbis deinde ſimilibus exceptam, & ad exitum ſententiæ conſervatam videmus. *Convellere* autem plus aliquanto ſignificat, quam *labefactare*; nam *labefactare* movere eſt, non amovere & auferre: *convellere* vero, ita movere, ut ſeparatio ſequatur: itaque ſeorſum, quaſi diverſa, ponuntur in oratione pro Cluentio: *Si quam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio convellet, ſi ratio labefactavit.* Et lib. II. de Oratore: *Ne convellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoveri.*

Proximis litteris) Binis igitur litteris

ris Ciceronem Lucceius consolatus erat; nam de posterioribus in eo significat. *Cui te opitulari video*: de prioribus, cum ait: *Et id feciſſe etiam proximis litteris, multumque profeciſſe ſentio.*

Sed etiam declarandum) Poteſt enim obſcura eſſe ſignificatio, cum non omnia ſigna perſpicue demonſtrent; declaratio non poteſt. Pro Milone: *Si umquam locus ampliſſimorum virorum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga bonos & fortes cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificaſſent, re & ſententiis declararent.*

Itaque) Quiddam accederet ad ſententiam, ſi legeretur, *Atque*, nec tamen, *Itaque*, rejicio, præſertim ab antiquis libris comprobatum. *Atque hoc etiam* legendum putat Hieronymus Ferrarius, ſenſu omnino meliore: tamen nihil immutandum duxi, cum libri omnes manu ſcripti cum impreſſis conſentiant.

Hæc aliquando futura meliora) Hic locus oſtendit, Lucceii conſolationem adhibitam eſſe non ad eam tantum ſollicitudinem, quam ex obitu filiæ Cicero capiebat; ſed ad mœrorem etiam ex reip. pernicie ſuſceptum: idemque confirmatur infra, in eo loco: *Et domeſtica feremus, ut cenſeo, & publica paullo etiam fortius fortaſſe, quam tu ipſe, qui præcipis.*

Caſus gladiatorii) Gladiatorum ſimilitudine Lucceius probare ſtuduerat, non eſſe penitus de rep. deſperandum: cum ſæpe, qui jam victus ab adverſario gladiator videtur, is ita convaleat, ut victorem proſternat.

Vetabant) Non quod re vera proficerent, ſed eo ſpectabant, ut ad aliquam ſpem traducerer: ex quo videbam, te aliqua ſpe teneri, cum ego prorſus deſperem.

Cum aliquid ſperes) Cum ego nihil ſperem: & qui nulla ſpe tenetur, eum eſſe fortem quis non miretur?

Ita affectum) Eo calamitatis & miſeriæ redactum.

Fractum debilitatumve) Vt enim integris firmitas, ita fractis debilitas ineſt. Sic ep. 9. lib. I. *In te potiſſimum fractam illam & debilitatam vim ſuam contulit.* Pro Flacco: *Quæ urbs auctoritate tanta eſt, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.* De Orat. lib. I. *Adoleſcentulus ſic in initio accuſationis examinatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Max. debuerim, quod conſilium continuo omiſerit, ſimul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.*

Monitis) Tantam apud ſe eſſe Lucceii auctoritatem oſtendit, ut quamquam de rep. prorſus actum putet, dolorem tamen, eo monente & præcipiente, abjicere decreverit.

Domeſtica) Interitum filiæ.

Spes aliqua) Ob rationes a te collectas, maximeque ob gladiatorios caſus.

Vt tu tamen idem) Adductis jam rationibus ad aliquam ſublevandæ reipub. ſpem accommodatis, ad illam poſtremo conſolationem Lucceius confugerat, ut diceret, vel in ſumma deſperatione fortitudinem tamen eſſe Ciceroni præcipue retinendam: cur enim qui maximas res, adverſis patriæ temporibus fortiſſime geſſerit, idem non perpetuo ſe ſui ſimilem, id eſt, fortem conſtantemque præbeat?

Conſcientiæ) Quod eſt maximum ſolatium in malis: ep. 3. lib. IV. *Multa me conſolantur, maximeque conſcientia conſiliorum meorum*: & ep. 1. lib. VI.

Te auctore) Conſilio tuo.

Geſſimus) Catilinæ tempora ſignificat: tunc enim maxime virtus Ciceronis enituit: & eas ſæpe res glorioſe commemorat.

Ab animo cujuſquam aut conſilio) In opprimenda conjuratione non animi tantum, ſed conſilii quoque præſtantia opus fuit: ideo conjungit utrumque in ep. 7. cum ait: *Quæ, cum vetera, tanto conſilio, tantaque animi magnitudine geſta eſſe cognoſces.*

Aliquid) Quid amplius potuit? Nimirum haud paullo plus, quam ſatis eſt, avidior gloriæ fuit Cicero noſter: quod ipſe ad Dolabellam ſcribens, epiſt. 14. lib. IX. ingenue confeſſus eſt: nos autem amemus ingenium, & imitemur, quantum licet, eloquentiam, cujus in illo præſtantiſſimum habemus exemplum: ſi qua tantis virtutibus adſperſa labes fuit, ut eſt ſæpe nævus aliquis in pulcherrimo corpore, diſſimulemus potius, quam reprehendamus.

Ad ea) Ad illa præclara Philoſophiæ ſtudia, quæ maxime poſt everſam

Digitized by Google

ſam remp. coluit: quod ejus indicant ſcripta, de Officiis, de Finibus, Tuſculanæ diſputationes, & alia.

Secundæ res ornantur) Quia Philoſophiæ præceptis ita nos gerimus in ſecunda fortuna, ut ab omnibus temperantiæ laudem conſequamur.

Adiuvantur) Tum quia Philoſophiæ tractatio ita delectat, ut a ceteris moleſtiis animum abducat: tum etiam, quia, quod abſit a culpa, non eſſe malum perſuadet, ideoque nec magnopere dolendum. Laudat eadem ſtudia in ep. 3. lib. IV. & epiſt. 12. lib. VI. & ep. 2. 3. lib. IX. & alibi ſæpe.

Iiſdem ſtudiis) Sic malo, ut eſt in duobus antiquis libris, quam, ut in duodecim, *Iiſdemque ſtudiis*; copulam non video neceſſariam eſſe, & additam ſuſpicor e conjectura, quod illud, *Animorum conjunctione*, ad verbum *Fruemur*, referendum videretur; cum a ſe ipſo potius regatur; ut ſit: ideo ſimul eſſe videbimur, quia fruemur iiſdem ſtudiis, animis conjunctis.

EPISTOLA XIV.

QUam a me diſceſſeras) Cur hoc mendoſum ſuſpicati quidam ſint, quibus placuiſſe video, *Quam diſceſſerat*, non equidem intelligo; præſertim cum antiqui omnes libri, quibus quidem ego nunc utor, cum vulgata lectione conſentiant.

Hinc) Ab urbe.

Solitudine) In quam ſe poſt obitum filiæ Cicero contulerat: ad Att. epiſt. 13. lib. XII. *Me hæc ſolitudo minus ſtimulat, quam iſta celebritas: te unum deſidero: ſed litteris non difficilius utor, quam ſi domi eſſem: ardor tamen ille urget & manet, non mehercule indulgente me, ſed tamen non repugnante.* Et ibidem, ep. 14. 15. 16. 18. 21. 22.

Cum ſcribas) Scripſit in ſolitudine libram de Conſolatione ad ſe ipſum: ſcripſit etiam libros quinque de Finibus: quod utrumque ex epiſtolis ad Atticum intelligitur.

Quorum conſueſti) Quorum aliquid agere conſueſti. Græca figura.

Lacrymis & triſtitiæ) Fletus & mœror dolentis animi ſigna ſunt: quæ tamen ſæpe ratio minuit, interdum etiam plane tollit: propterea Ciceronem hortatur Lucceius, ut a lacrymis triſtitiaque abſtineat.

Non poſſum te non, ſi concedis) In vulgatis libris: *Nec poſſum*; malui: *Non poſſum*, ut habent omnes antiqui libri; alterum *Non*, quod refertur ad verbum *Accuſare*, paullo videtur durius: verum in antiquorum ſcriptis, unde haurimus ubertatem Latinæ linguæ, excuſanda omnia, non omnia tamen imitanda: quamquam hic veterum librorum diſſenſio nonnullam mendi ſuſpicationem affert: alii enim habent: *Non poſſum te nam ſi concedis*, alii: *Non poſſum te ſi non concedis*, alii: *Non poſſum te nam ſi non concedis.*

Aperta non videbis) Quid enim apertius, quam, nihil profici querelis?

Duplicari) Augetur enim dolor retractando.

Vel noſtram communem) Vel ita vive, ut vivimus omnes: vel, ſi noſtram conſuetudinem imitari non vis, vive ſaltem, ut ſolebas ipſe; ſequere eam conſuetudinem, quæ tua ſolius ac propria fuit, ut ab iſto angore te liberes.

Tuam ſolius) Sic pro Q. Roſcio: *Tuas ſolius Cheræ tabulas flagitamus*. Livius lib. II. *Gratæ in vulgus leges fuere: quas cum ſolus perſuliſſet, ut ſuæ unius gratia eſſet; tum demum comitia collegæ ſubrogando habuit.*

Proprium) Si non impetro, ut ad communem, ſaltem, ut ad tuam conſuetudinem redeas, & peto, & impetrare debeo.

Studio) Minuendi doloris tui cupiditate.

Contrariæ) Nam neque plura ſcribo, ne te obtundam; & plura tamen libenter ſcriberem, ne permaneres in intercepto, id eſt, ne ſuſceptum dolorem diutius ferres. Fortaſſe autem dixit, *cupio te non obtundere*; quod alteris jam litteris antea conſolatus erat.

In altera) In hoc ſtudio meo levandi doloris tui.

In altera) Quod hortor & rogo, ut iſtis te moleſtiis laxes.

Non offendas) *Offendere* quinque modis accipitur. Aut enim eſt *lædere*: quæ notiſſima ſignificatio eſt: propterea ſupeſſedeo exemplis. Aut *reperire*, ut epiſt. 9. lib. I. *Non offendes eum bonorum ſenſum, mi Lentule, quem reliquiſti.*

Digitized by Google

sti. Et epist. 14. lib. IV. *Tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempubl. offendissem*. Aut *incidere*, ut lib. II. de Invent. *Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam se uni alicui certo velient addicere, minus in arrogantiam offenderent*. Aut *peccare*, vel aliquid committere, unde existimationis, honoris, benevolentiæ jactura fiat, ut epist. 7. lib. I. *Si cecidisses, ut volumus & optamus, omnes te & sapienter & fortiter; sin aliquid esset offensum, eosdem illos & cupide & temere fecisse dicturos*. Et epist. 18. lib. II. *Si dignum se majoribus suis præbuerit, ut spero & opto: tua laus ex aliqua parte fueris: sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit*. Et epist. 4. lib. X. ad Attic. *Fumque perturbatum, quod intelligeret, se apud ipsam plebem offendisse de ærario*. Et pro Cluentio: *Qui bis apud judices offendisset*. Aut passive sumitur: quæ minus nota significatio est: non enim est hic, *offendas*, pro *pecces*, ut credidit homo doctus, exemplis adductus alio spectantibus, sed pro *offendaris*: quod ipse probat Cicero; nam epist. 1. lib. I. ad Q. F. *Si quis est*, inquit, *in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nihil crediderit, nullam partem existimationis tuæ commiseris*. In Verrem lib. I. Act. 2. *Hospes Ianitor, veritus ne quid in ipso se offenderit, hominem summa vi retinere cœpit*. Et Cæsar lib. II. Bel. Civ. *At, credo, si Cæsarem probatis, in me offenditis*. Quæ si attendantur, profecto patiendi vim potius habere videbuntur, quam agendi.

P. VICTORIVS.

Quam discesserat) Antiqua hic olim a nobis, & elegans lectio restituta est, quam tamen quibusdam non probavimus, spero tamen illam doctis aliis & ingeniosis viris probatum iri. Lib. VIII. epistolarum ad Atticum Cicero eodem pacto locutus est; cum enim Pompeii peccata colligeret, & omnis de eo sermo esset, nomen ipsius nunquam potuit: *Aluerat Cæsarem, eumdem repente timere cœperat, conditionem pacis nullam probarat, &c.* Possemus & alia exempla adferre: sed hoc, quod valde accommodatum est, contenti erimus, & alios etiam fore arbitramur. Postquam autem illius elegantissimæ epistolæ, & cum magno ardore animi scriptæ, mentionem fecimus, ostendemus in Græcis verbis, quæ in ipsa inclusa sunt, nihil vitii contineri, nec illa Aristophanis esse, quemadmodum nonnulli crediderunt, qui valde in hac re falsi sunt. Quamvis autem hujus rei maturum tempus nondum sit, semper tempestivum esse puto, studiosos litterarum adjuvare. In optimo nostro epistolarum exemplari ita leguntur, ut a nobis exscripta sunt, necnon in commentariis Suidæ: quod mihi non parvum argumentum est, illa recte habere. Animadverti postea ipsa a Clemente usurpari in VI. Stromate, & eodem pacto ibi legi, ut in epistolis Ciceronis, & in Commentariis Suidæ: nam vetustos etiam libros Suidæ inspexi, eosque nihil ab excusis dissentire reperi: quare his tot, tamque incorruptis testibus de sinceritate illius lectionis credendum puto. Qui ea nuper ad Aristophanis lectionem redigere voluerunt, non animadverterunt hanc præclaram sententiam ab alio Poeta accepisse Aristophanem, & eam ad sensum suum exponendum accommodasse, quemadmodum crebro facit, & ut nonnullos etiam Latinos Poetas facere notum est. Quidquid autem sensui suo non quadrabat, lepidissimus comicus commutavit. Sed in extremo quod planum facit, veterem eam sententiam fuisse, & non ab ipso tunc primum prolatam; nam quod vetus ipsius auctor dixerat, *καὶ τὸ δίκαιον συμμαχεῖν ἔχει, καὶ ἀμαθὲς κακὰ πράσσειν*: *justumque mecum pugnabit, nec umquam male facere deprehendar*, (id autem percipitur ex commentariis Clementis, & Suidæ, qui plura ejus sententiæ verba, quam Cicero, adducunt) Aristophanes ita confirmavit: *καὶ ἀμαθὲς οὐδὲν περὶ τὴν πόλιν ἂν ὥσπερ ἐκεῖνος δείλαιος καὶ κακοκατάπυγον. Neque umquam deprehendar ergo Rempublicam talis, qualis ille est, timidus & effeminatissimus*. Post sententiam illam suis verbis expositam, Clemens eruditissimus scriptor hæc adjun-

Digitized by Google

jungit, quæ vim, intellectumque illius non parum aperiunt: Αὕτη δὲ εὐσυνειδησία τὸ σῶον τὸ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δικαιον διασώζει, καθαραν τὴν ψυχὴν φυλάττουσα, διανοήμασι σεμνοῖς καὶ λόγοις ὑγιέσι, καὶ τοῖς δικαίοις ἔργοις. *Hæc autem bona conscientia & sanctitatem erga Deum, & justitiam erga homines conservat, mundam custodiens animam honestis cogitationibus, & verbis castis, & justis operibus.* Verba autem ipsa, quæ sunt elegantissima, cum ad eum locum devenimus, accuratius declarabimus, & omnem vim illorum studiose illustrabimus.

EPISTOLA XV.

Iucundus) Dixi jam, nihil esse jucundum, quin idem gratum; non contra: nam sæpe multa grata, non eadem jucunda; epist. 6. lib. IV. *Cujus officia jucundiora scilicet sæpe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora.*

In omne tempus) Ad temporis & nomen ipsum, & significationem utimur particula *In*. Epist. 14. lib. II. *In multa sæcula videbimus remp. liberatam.* Et in oratione III. in Rullum: *In hunc annum præfectus sum otii me & concordiæ patronum.*

Ob eam unam causam) Ob interitum filiæ: quo equidem angor, sed non hæc una me torquet cura, verum illa simul, quod nec ab amicis, qui supersunt pauciſſimi, nec ab ipsa rep. quæ ipsa quoque interiit, nec mehercule a litteris, quæ negare persugium videntur, solatium petere possum. Eripuit igitur mihi jucunditatem in omne tempus non tam filiæ mors, quam amissio reip. & amicorum: quæ remedia tanti vulneris esse debebant.

Quam tu suspicaris) Scripserat enim Lucceius: *Sin autem sicut hic dum eras & lacrymis & tristitiæ te tradidisti.*

Lepidissimis & amantissimis verbis) Ita enim scripserat Lucceius, ut & modestiam suam, & eximiam in Ciceronem benevolentiam ostenderet.

Re graviter accusas) In eo loco: *Tu solus aperta non videbis?*

Illius tanti vulneris) Cruciatus ex obitu filiæ summus translatione demonstratur; est enim acerbus vulnerum dolor, eoque magis, quo graviora sunt; ideo satis non putavit, *Vulneris*, sed addidit, *Tanti*: sic ad Sulpicium, ep. 6. lib. IV. *Hoc tam gravi vulnere.*

Habuimus enim fere communes) Propterea scis, quam non multi supersint.

Occiderunt) Civili bello Cæsaris & Pompeii, ut duo Lentuli, L. Domitius, M. Bibulus, App. Claudius, L. Scipio, consulares omnes.

Obduruerunt) Vt M. Marcellus, qui Mitylenis in exsilio maluit, quam in patria servitute oppressa vitam ducere: postea tamen, Ciceronis litteris, reditum suadentibus, permotus, cum ad urbem se conferret, in itinere a familiari suo Magio Cilone occisus est; ep. 12. lib. IV.

Vetustas) Vetus notitia; epist. 10. lib. X. epist. 16. lib. XI. epist. 32. lib. XIII.

In Tusculano) Quæ villa fuerat antea L. Sullæ dictatoris. Plinius lib. XXIII. cap. 6.

Vicinitas non requiritur) Possunt cives, licet prope non habitent, crebro tamen, nec ullo incommodo, simul esse, quia forum commune sit, quo omnes quotidie fere coeunt.

Florere) Gratia, auctoritate, gloria; epist. 13. lib. IV. *In qua urbe modo gratia, auctoritate, & gloria floreimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus.*

Oportere) Quia senibus rerum pro rep. gestarum optimorumque consiliorum præmia sunt gratia, auctoritas, gloria.

Vivere etiam puderet) Amissa libertate, sine qua bonis civibus dulce nihil est; epist. 13. lib. IV. *Sæpius mihi veniebat in mentem, queri, quod ita viverem, quam gaudere, quod viverem.* Et epist. 5. lib. VII. *Vbi non sis, qui fueris, non esse, cur velis vivere.*

Domesticis) Non domesticis ornamentis, sed solatiis: ornamentis autem forensibus; nam, cum eum reipub. calamitatibus mœrentem consolari filia soleret, domesticum quoque, illius morte, solatium amiserat; ep. 6. lib. IV. *Mihi, amissis ornamentis iis, quæ erant maximis laboribus adepta, unum manebat illud solatium, quod tre-*

Digitized by Google

ptum est. Et in eadem, paullo post: *Non enim ut tum me a republica mœstum domus excipiebat, quæ levaret; sic nunc, domo mœrens, ad rempublicam confugere possum, ut in ejus bonis adquiescam*.

Forensibus ornamentis) Honestate, dignitate, honoribus; hæc enim nominat Sulpicius in epist. 5. lib. IV. & Cicero respondens *Ornamenta sua* vocat. Potest etiam referri ad gratiam, auctoritatem, gloriam: quibus cum antea Cicero floruisset, caruit omnino post interitum reipublicæ, idque scribit epist. 13. lib. IX.

Quid enim aliud facere possum) Sublata reipublicæ administrandæ facultate.

Ipse ille) Quibus utor assidue.

A portu) In eas enim ego me, tot malis vexatus, tamquam ex tempestate in portum recepi: sed ejicior & excludor, hoc est, ne in iis quidem adquiesco: quandoquidem exprobrare mihi videntur, quod in ea vita maneam, in qua miseria semper eadem futura sit; oderunt enim turpia: nec servitute quidquam turpius.

In qua nihil insit, nisi prorogatio miserrimi temporis) Quod Plautus dixit in Trin. *Illi producit vitam ad miseriam*.

Hic) Quæ cum ita sint, tu tamen ea me abesse urbe miraris; subjungitur admiratio narrationi: ut epist. 13. l. VII. *Hic tu me etiam infimulas*. In Verrem lib. V. *Hic tu etiam dicere audebis: Est in judicibus ille familiaris meus*. Pro Archia: *Hic tu Heracliensium tabulas requiris*. Sic epist. 9. lib. I. *Hic ego quantum humano consilio effici potui, circumspectis rebus omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium*.

Fori, curiæ) Iudiciorum, & senatus: nam in foro judicia, in curia senatus habebatur; epist. 6. lib. IV. *Nihil in foro agere libebat: adspicere curiam non poteram*.

Medicinam) Perfugium, solatium, portus, medicina, remedium vulneris, eodem spectant: quibus nominibus Cicero utitur in hac epistola.

Doloris oblivionem) Aberrationem quamdam a dolore; sic enim appellavit epist. 37. lib. XII. ad Atticum. *Qui me* (inquit) *fractum & debilitatum putant; si sciant, quid litterarum & cujus generis conficiam; credo, si modo homines sint, existiment me, sive ita levatus sim, ut animum vacuum ad res difficiles scribendas offeram, reprehendendum non esse; sive hanc aberrationem a dolore delegerim, quæ maxime liberalissima, deckoque homine dignissima, laudari etiam oportere*.

Si id egissemus) Si id utrique nostrum curæ fuisset, ut una essemus.

Propter quotidianos metus) Qui enim quotidie timet, non modo non agit, sed ne cogitat quidem ea, quæ agenda essent.

Omne tempus) Post suum a Thessalica pugna reditum in Italiam.

Offenderes) Offenderet quidem, sed non tam graviter; nam, si essemus una, teque non ita, ut horis omnibus timeo, male affectum viderem; & minus angerer.

Mœror meus) Tu quoque leviorem, quam nunc, ex mœrore meo molestiam præsens susciperes; amor enim majora fingit omnia.

Consequamur) Non dicit, *curemus*, sed *consequamur*; situm enim id erat in utriusque potestate: Paullo ante: *Nec mehercule*, inquit, *video quid impediat*.

Aptius) Ne tua me valetudo, te mœror meus offendat.

EPISTOLA XVI.

Tsi unus) Non dissimile principium epist. 18.

Tantum cepi doloris) Hoc ipso jam incipit consolari; nam doloris communicatio solatii nonnihil afferre solet: epist. 6. lib. IV. *Quantum*, inquit, *præsens me adjuvare poteris, & consolando, & prope æque dolendo, facile ex eo intelligo*. Sic Sulpicius ep. 5. lib. IV.

Longius) Dolemus uterque, sed impari dolore; cum tu filium lugeas, ego tuo dolore doleam.

Tamdiu) Non statim igitur eum consolatus est, audito interitu ejus filii.

Pervulgata) Quæ patet omnibus: sed nos propriam quamdam e statu nostræ civitatis consolationem capere debemus; qui ejusmodi est, ut beatissimi videantur, qui liberos non susce-

Digitized by Google

ſuſceperunt, minus autem miſeri, qui his temporibus amiſerunt, quam ſi eoſdem bona aut denique aliqua republ. perdidiſſent. Conſolatio hæc a communi omnium hominum conditione ſumitur, ut epiſt. 18. & lib. VI. ep. 6. altera, quæ ſequitur proxima, a temporum ſtatu: quod idem notavimus infra, in ep. 18.

In lege natos) Interpretatio antecedentium verborum.

Ut omnibus fortunæ telis propoſita ſit vita noſtra) Quod etiam ſenarius ille Naevii Poetæ docet:

Poſt neceſſe eſt multa mortalem mala.

Accidiſſe) Cum adverſi aliquid nobis accidit, eventa aliorum memoria repetamus.

Neque hæc) Conſolationem unam propoſuit; deinde ſubjunxit: *Hæc*, quaſi non unam ſolam propoſuiſſet: verum, quæ conſolationis unius partes ſunt, *conſolationes* appellat. Partes autem hæ ſunt, una: *Homines ut nos eſſe meminerimus*; altera: *Neque eſſe recuſandum*; tertia: *Ne tam graviter*; poſtrema: *Eventiſque aliorum*.

Uſurpatæ) In ſermonibus uſurpatæ, atque etiam ſcripti conſignatæ; nam uſurpari dicitur, quod uſitatum antea, ſermonibus refertur, ut Phil. II. *Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque Caſſianum illud, Cui bono fuerit*. Et alibi.

Memorieque litteris proditæ) Scriptis ob hominum oblivione vindicatæ. Poſuit idem aliis modis, ut, *memoriæ proditæ, litteris proditæ*: verum, *Memoriæ litteris proditæ*, ita dixit, quaſi, memoriæ proditæ litterarum adjumento.

Status ipſe noſtræ civitatis) Quem intuens diligere vitam nemo debet.

Aut denique ſiqua) Oſtendit nullam eſſe remp. Quo addúcor, ut poſt interitum Pompeii ſcriptam epiſtolam exiſtimem.

Tuum deſiderium) Quia deſideras, quos amiſiſti.

Tuarum rerum cogitatione) Non puto, *Tuarum rerum*, de fortunis dici, ſed de liberis immatura morte ereptis. ut ſit, *Tuarum rerum*, pro, *tuorum incommodorum*: quod indicant & quæ antecedunt, & quæ ſequuntur.

Univerſum) Dixit jam: *Statui adhibere aliquam modicam conſolationem, quæ levare dolorem tuum poſſet, ſi minus, ſanare potuiſſet*. Tua, inquit, cauſa ſi doles, quia cares iis quos dilexiſti, prorſus tibi iſtum dolorem evelli poſſe non arbitror: hæret enim quodammodo in ipſa natura, quæ amorem quemdam in ea, quæ procreata ſunt, cunctis ingeneravit animantibus.

Quæ magis amoris eſt) Qui enim ſua potius, quam aliorum cauſa angitur, vere non amat: contra, id magis amoris eſt, aliorum miſeriis ipſorum cauſa lugere, non noſtra.

Nihil mali eſſe in morte; in qua ſi reſideret ſenſus, immortalitas illa potius, quam mors ducenda ſit; ſin ſit amiſſus, nulla videri miſeria debeat, quæ non ſentiatur) Hæc ſe Cicero legiſſe dicit; legerat autem cum aliorum alia, tum illud Xenophontis lib. VIII. Cyri pædiæ de ipſo Cyro moriente: cujus hæc ſunt verba ad filios: Εν τῳ ασφαλει νυν εσομαι, ὡς μηδεν αν ετι κακον παθειν, μητε ην μετα εν θεων γενωμαι, μητε ην μηδεν ετι ω. *In tuto jam ero, nec mihi mali quidquam accidere poterit; ſive adeo cum numine divino fuero, ſive in nihilum redigar*. Eamdem ſententiam, ut auctore Lactantio cognovimus, libro de Legibus incerto expreſſit Cicero his verbis: *Gratulemur nobis, quoniam mors aut meliorem, quam qui eſt in vita, aut certe non deteriorem eſt allatura ſtatum; nam ſine corpore, animo vigente, divina eſt vita; ſenſu carente, nihil profecto eſt mali*. Et in Hortenſio apud Auguſtinum: *Magna ſpes eſt, aut ſi hoc, quod ſentimus & ſapimus, mortale & caducum eſt, jucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occaſum, neque moleſtam extinctionem, & quaſi quietem vitæ fore: aut ſi, ut antiquis Philoſophis, hiſque maximis longeque clariſſimis placuit, æternos animos ac divinos habemus, ſic exiſtimandum, quo magis hi fuerint ſemper in ſuo curſu, id eſt, in ratione & inveſtigandi cupiditate, & quo minus ſe admiſcuerint atque implicuerint hominum vitiis atque erroribus, hoc illis facilicrem adſcenſum & reditum in cælum fore*.

Si reſideat ſenſus) Quod ſenſere Pherecydes, Pythagoras, Socrates, Plato, alii poſtea. Tuſcul. I. idque ipſe Cicero comprobat in libro de Senectute,

Rure, ex Catonis Censorii persona. In oratione autem pro Archia dubitare videtur his verbis: *Hæc sive a meo sensu post mortem abfutura sunt, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt; nunc quidem certe cogitatione quadam, spesque delector.*

Sin sit amissus) Qua in sententia maxime fuit Epicurus, cum ita disputaret: *Mors nihil ad nos; nam quod dissolutum est, sensu caret: quod sensu caret, nihil ad nos.* Sextus Empiricus l. III. Pyrrh. hypot. cap 24.

Reliquerit) A vita discedens.

Deceptus) Tamquam aliquo bono privatus.

Pestilentissimo) Quo, tamquam peste aliqua, occiderunt.

Ne quid iis quos amasti, mali putes contigisse) Quod putare debes tribus de causis; vel si reideat in morte sensus; vel si cum corporibus animi simul intereant; vel quod ea reipub. impendeant, quæ qui reliquerit, nullo modo deceptus esse videatur.

Cura doloris tui) Cura illa, quia dolet tua causa.

Non cum illis) Non enim ideo dolebis, quia mali aliquid iis evenerit; sed ob incommodum tuum.

A puero) Sapientia non cadit in puerum; sed elucere tamen in illa ætate signa quædam futuræ sapientiæ possunt. Est igitur laudatio paullo liberalior, ut ad minuendum mœrorem valeat; qualis enim de nobis opinio est, tales ut re ipsa nos præstemus, operam dare solemus: itaque post laudem sequitur admonitio; tuendam esse gravitatem, & constantiæ serviendum.

Incommodorum tuorum) Quod amiseris eos, quos amabas.

Dilexeris) Etsi *Diligere*, minus est, quam *Amare*: quod patet ex illo loco epist. 14. lib. IX. *Tantum accessit ad amorem, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse.* Et ex altero epist. 1. ad M. Brutum: *Clodius valde me diligit, vel, ut ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat*; tamen hic pro *amare* accipitur; paullo enim ante dictum est: *Ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse.*

Sejunctus) Cur nihil in morte mali sit, antea demonstravit, vel manente sensu, vel amisso.

Tuendi) Qui tuetur, defendit: & quoniam, qui defendit, conservare cupit; ideo factum, ut *Tueri* pro *conservare* capiatur, ut hic.

Constantiæ) Constantia gravitatem sequitur, ut inconstantia levitatem: recte igitur gravitas primum, deinde constantia nominata est, ut etiam ep. 6. lib. II.

Serviendum) Quid est, *servire constantiæ?* exsequi ea, quæ constantia postulat, nihil contra committere.

Quod allaturus est ipsa diuturnitas) Eamdem sententiam Sulpicius in ipso Cicerone consolando usurpavit, ep 5. lib. IV. *Nullus* (inquit) *dolor est, quem non longinquitas temporis minuat, atque mollial: hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientia tua te occurrere.* Et Cicero ep. 28 lib. VII. & epist. 11. ad Attic. lib. XII. Quod autem hic *Diuturnitas*, paullo post, & epist. 28. lib. VII. dixit, *Dies*: Sulpicius autem, *Longinquitas temporis*.

Præripere) Paullo post, *Anteferre* & *Repræsentare*: ad Att. lib. X. *Non præripiam, sed exspectabo consilium.*

Consilio prudentiaque) Paullo post, *ratione*.

Mulier) Vim diuturnitatis exemplo mulierum ostendit, quas ratio non consolatur: quod si muliebrem luctum dies minuit; multo magis minuet in viris, qui consilio prudentiaque præstant: quod igitur futurum est, cur non ratio repræsentet?

Repræsentare) Repræsentat is, qui, quod aliquanto post facturus est, statim facit.

Benevolentissimi atque amicissimi) Etsi *benevolentia* pro amore sumitur; quia nemo fere cuiquam, nisi quem amet, bene velle beneque cupere videtur: proprie tamen *benevolus* ab amico, & *benevolentia* ab amicitia differt: quod hic locus ostendit, & ille lib I. de Finib *Quos tu paullo ante tum memoriter, tum etiam amice & benevole collegisti.* Et in Oratione pro Oppio, cujus testimonio utitur lib. IX. Quinctilianus: *O amorem mirum! o benevolentiam singularem!* Ad Appium ep. 9. lib.

Digitized by Google

lib. III. major amoris vis quam benevolentiæ demonstratur : *Nihil est* (inquit) *quod studio , & benevolentia, vel amore potius effici non possit.*

EPISTOLA XVII.

P. SEXTIO P. F.) Vix opinor, ac plane non opinor, hunc esse P. Sextium, pro quo exstat Ciceronis oratio , qui C.Antonii primum consulis, deinde Macedoniæ proconsulis quæstor fuit. Cur ita existimem , occurrunt hæc , primum , fuisse illum quem Cicero defendit , Lucii filium , non Publii : ut indicat inscriptio epist. 6. lib. V. neque in eo libri veteres a recentioribus vulgatis dissentiunt, nec dubito , quin Tiro , qui patroni sui Ciceronis epistolas in volumina retulit, utrique Sextio in litterarum inscriptione prænomen patris , ut internoscerentur , addiderit , quoniam utrique prænomen & nomen idem esset. Altera causa est , quod ille P. Sextius L. F. Romæ fuit usque ad initium belli civilis , & inter eos , qui eum imperio essent , nominatur : ut patet in epist. 16. ad Att. lib.VII. & ad eumdem epist. 15. lib. VIII. & hic Publii filius ante civile bellum videtur abfuisse ; cum enim ait Cicero , nullas ideo se litteras ad eum misisse , quia priora tempora in ruinis reip. jacuerint , quis non eo conjiciat , Sextium ante ruinas reipubl. id est , ante civile bellum , abfuisse? Tertio loco illud pono , Hic Sextius P. F. quo tempore hanc Cicero epistolam scripsit , exsulabat , judicio damnatus : quod ex iis verbis intelligo : *Posteriora autem me a scribendo tuis injustissimis atque acerbissimis incommodis retardarunt* . Et infra semel & iterum illius judicii fit mentio ; hæc autem epistola , cum illa verba intueor , *Proxime recenti adventu meo* , scripta mihi videtur paullo post Alexandrinum bellum , quo tempore Cicero, qui Brundusii diu jacuerat, concessu Cæsaris in urbem rediit . At ille Sextius L. F. quem Cicero ante civile bellum luculenta , quæ exstat , oratione defendit , non modo non statim post Alexandrinum bellum, sed etiam post devictos in Hispania Pompeii liberos lege Pompeia causam dixit : testem habeo epist. 47. lib. XIII. ad Attic. Appianus quidem Sextium quemdam lege Pompeia de ambitu ante belli civilis tempora damnatum , auctor est lib. II. Bell. Civ. Sed is omnino esse non potuit , neque hic P.Sextius P.F. quem diximus post Alexandrinum bellum esse damnatum ; neque ille L.F. qui paucis ante Cæsaris necem mensibus lege Pompeia est accusatus . Aut igitur est alius P.Sextius , præter hos duos : aut Appianus errore temporum, quo peccat sæpe , lapsus est , quippe qui in eo ipso loco damnatos eodem, quo Sextium , tempore absentes Milonem & Gabinium dixerit : in quo dupliciter peccat , primum , quia neque Milo , neque Gabinius absentes , verum præsentes damnati sunt ; deinde , quod Gabinius non Pompeio tertium consule , ut ille ait , sed anno superiore , Calvino & Messalla Coss. damnatus est : quod cognoscitur ex Dionis historia lib.XXXIX. de Milone autem præsente , ex oratione pro illo habita , & Pediano interprete . Concludamus igitur , aut duos esse P.Sextios , aut in hujus epistolæ titulo mendum esse , & P. SASTIO , fortasse legendum , ut est in antiquo Maffei libro : aut P.SITTIO , cum in alio item antiquo libro *P. Sitti* , legatur , ubi est in impressis *P. Sextii* , quod alii quoque viderunt : sed quia hunc esse P.Sextium , pro quo exstat oratio , sibi jam persuaserant , ideo mendosum esse veterem librum existimarunt.

In ruinis reipub. nostrisque) Cum & resp. civili bello , & simul bonorum civium auctoritas concidisset ; priora enim vocat tempora , quæ statim civile bellum consecuta sunt.

Jacuerunt) Id est , ego jacui per illa tempora , mœrore scilicet afflictus .

Posteriora) Accessit postea , ne scriberem , altera causa , quod abhorrebat animus a scribendo , cum incommoda tua cogitarem injustissima atque acerbissima .

Injustissimis) Quia damnatus erat injuste : ideo subjungit illa , cum eo tempore invidia annonæ , inimici non solum tui , verum etiam amicorum tuorum , iniquitas totius judicii, multaque alia reipubl. vitia plus , quam causa

causa ipsa veritasque, valuissent.

Acerbissimis) Quid enim acerbius, quam carere patria, liberis, propinquis, amicis, præsertim eum, qui non suo delicto, sed judicum exsulet injuria.

Incommodis) Exsilio, in quo multa perferuntur incommoda.

Tuam virtutem) Etsi *Virtus* a *Viro* dici putatur, tamen etiam adolescentes a virtute laudantur: itaque infra Sextii filii virtus quater nominatur.

Ego te). Sæpe narrationem orditur ab hoc pronomine, ut ep. 9. lib. I. *Ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum*. Et iterum paullo post: *Ego si ab improbis & perditis civibus rempubl. teneri viderem*. Et tertio, aliquanto post: *Ego, cum mihi cum illo magna gratia esset*. Sic in epist. 6. lib. V. *Ego tua gratulatione commotus*. Et epist. 3. lib X. *Ego, Planze, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra ante aliquanto, quam tu es natus*. Et ad Att. ep. 14. lib. I. *Ego enim, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit*. Quæ sunt omnia narrationum initia.

Primis temporibus illis) Patet verborum sententia, sed ignota historia. Hoc alii opinati sunt ad Sextium, pro quo exstat oratio, pertinere, & significari tempus illud, quo C. Antonius, Macedonia male administrata, in judicium vocatus est: quod ejus quæstor Sextius, quasi criminum conscius & particeps, accusatus sit: ego jam satis videor probasse, alium hunc esse P. Sextium: præterea, quod omnino leve non est; quamquam non hac una ratione nititur opinio nostra; nulla plane cujusquam criminis aut invidiæ in Sextium concitatæ mentio fit in ep. 6. lib. V. cum Antonii tamen accusatio nominetur.

Invidiam) *Invidiam* pro infamia sæpe usurpat Cicero: de quo diximus in ep. 1. lib. I.

Cum in tui familiarissimi judicio ac periculo tuum nomen conjungeretur) Vide existimari posse, causam de vi nunc significari, in qua Cicero Sextium reum ornatissima, quæ exstat, oratione defendit; nam & Milo, Sextii familiaris, eodem tempore de vi reus fuit, quo spectare aliquis putaverit illa verba, quæ sunt in oratione pro Sextio: *Quo modo in hoc genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem?* Et in Vatinium: *Quæro cum in rep. administrandæ T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit; (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum judicio declaratum est: est enim uterque reus ob eamdem causam, & eodem crimine) qui possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere?* Hinc oriri conjectura potest, hunc esse P. Sextium, pro quo legitur oratio; maneo tamen in sententia de Sextiis duobus: & hunc statuo non esse illum, cui Cicero de se in tribunatu pl. optime merito, de vi postea in judicium adducto, gratiam cumulate retulit patrocinio suo. Nam illud minus me movet: *Cum in tui familiarissimi judicio, ac periculo tuum nomen conjungeretur*; non enim ideo Sextium Cicero defendit, quod ejus nomen in ejus familiarissimi judicio ac periculo conjungeretur; sed quod suo proprio crimine, proprio etiam accusatore Albinovano, (nam Milonem P. Clodius ædilis accusavit) in judicium vocaretur; itaque cum judicium Milonis accusante ad populum Clodio partium impetu & contentione disturbatum esse Cicero ad Q. Fratrem scripsisset, subjunxit hæc, quasi de alia re: *Ad IV. Id. Sextius ab iudice Cn. Nerio Pupinia de ambitu est postulatus, & eodem die a quodam M. Tullio de vi, & quamquam uterque de vi, non tamen ad eosdem judices, nec ab iisdem accusati sunt, sed Milo ad populum*. Vt in epist. 3. ad Q. Fratrem: *Sextius autem ad prætorem, & judices ab ipso prætore delectos; & ille, ut dixi, accusante Cladio, hic M. Tullio Albinovano*. Alii, *Tuum crimen*, non *Tuum nomen*: utrumque recte.

Proxime recenti adventu meo) Post Pharsalicam pugnam Cicero, spe veniæ ductus, in Italiam rediit; ad urbem tamen, non nisi confecto Alexandrino bello, venia jam impetrata se contulit. ostendunt hoc epistolæ lib II. ad Att.

Rem aliter institutam) Rationem Sextii defendendi abientis, ut opinor: nam, si Cicero eum Romæ vidisset, non attulisset perpetuam tam longi temporis excusationem: quod fecit ini-

initio epiſtolæ : ex quo liquet, Sextium non modo poſt damnationem, ſed etiam aliquanto ante ab urbe abfuiſſe.

Invidia annonæ inimici non ſolum tui) Cum ei propter annonam, quod frumentum fortaſſe in ædilitate vili pretio vendidiſſet, non modo ejus inimicus, verum amici etiam invidereat. Non eſt inuſitatum Ciceroni duobus uti generandi caſibus, ut in lib. de Senect. *Quid de P. Licinii Craſſi & pontificii & civilis juris ſtudio loquar?* Et lib. II. de Nat. Deor. *Iis artibus, quarum judicium eſt oculorum.* Et Phil. XIV. *Cujus imbecillitatem animi virtus, & ſpes victoriæ confirmavit.*

Valuiſſent) Quia damnatus eſt.

Publio tuo) Filio.

Hortarer regaremque) Hortationi ſæpe adduntur preces : vide epiſtolam ſequentem, & primam lib. I.

Hominem te & virum) Ab homine ſapientiam, a viro fortitudinem poſtulat ; eſt enim ἐμφασις in *Virum* : ut in epiſtola ſequenti : *Te colligas, virumque præbeas.* Et Phil. II. *Ille vir fuit, nos quidem contemnendi.* Et in quadam ad Atticum epiſtola : *Si vir eſſe volet, præclara ſynodia.* Et in Bruto: *Vidi Mitylenis virum, & vidi plane virum.*

Communem) Non quod omnes damnentur injuſtis judiciis, ſed quod quilibet damnari poſſit, præſertim ubi concurrant hæc, invidia multorum, iniquitas judicii, reip. vitia ; ideo ſequitur : *Quem neque vitare quiſquam noſtrum poteſt.*

Incertumque) Vt communis eſt caſus, quia cuivis poteſt incidere : ſic incertus, quia ne ſibi incidat, præſtare & efficere nemo poteſt ; quæ enim ſequuntur verba, *Vitare*, & *Præſtare*, illud ad communem caſum, hoc refertur ad incertum.

Dolori) Ex injuſta calamitate ſuſcepto.

Fortunæ) Addidit, *Fortunæ*, ut eum culpa liberaret.

Ceteris) Athenis maxime : qua in civitate, qui præter ceteros virtute & rerum geſtarum gloria florerent, in exſilium nullo crimine mittebantur. Sic Miltiades, Themiſtocles, Ariſtides, Cimon pulſi ſunt ; exæquari enim omnes, nec eminere quemquam utile viſum eſt in libera civitate.

Fortiſſimis atque optimis) Non dubito, quin de fortiſſimo viro Themiſtocle, atque aliis nonnullis rei bellicæ fama clariſſimis, de optimo autem Ariſtide cogitarit, quem ob inſignem juſtitiam oſtraciſmo ejectum eſſe, Plutarchus & Æmilius Probus narrant.

Ea te rep. carere) Eadem ratio in duabus epiſtolis, quarta & ſexta lib. VI

Cepiſſe) Etſi, *Teſtimonium accipere*, dixit Cicero in Verrem : tamen hic malim, *Dediſſe* : quod verbum eo magis placet, quia congruit optime cum eo quod dictum eſt, *Debitum ejus virtuti*, & *Dare teſtimonium* : frequens loquendi modus apud Ciceronem, ut epiſt. 16. lib. XIII. *Judicii mei teſtimonium ei libenter dedi*. Et lib. III. de Leg. *Tam præclarum mihi dediſti judicii tui teſtimonium*. Et alibi.

Virtuti) Ad probitatem atque animi præſtantiam, non ad doctrinam refero ; & paullo poſt : *Pietatem, virtutem, induſtriam*.

Refricem) Hujuſce nominis vim in prima ad Lentulum epiſtola jam oſtendi.

Induſtriam) Non enim ſe, ut multi adoleſcentes, languori & ignaviæ dedidit.

Tuam eſſe, tecum eſſe duces) Nam, ſi doles, quod tali filio careas : minus dolebis, ſi illius virtutem, ubicumque erit, tuam eſſe, tecum eſſe duces.

Animi tui conſcientia) Hoc & ſatis per ſe patet, & explanatur ſequentibus verbis ; interdum tamen venit in mentem de mendo ſuſpicari, cum in omnibus antiquis libris, quibus quidem nunc utor, ſcriptum videam : *Amici tuæ conſcientiæ*.

Injuria) Non jure damnatum Sextium, dixit jam in eo loco : *Invidia annonæ* ; & in eo : *Multis fortiſſimis atque optimis viris, injuſtis judiciis, tales caſus incidiſſe.*

Ego) Promittendi officii locus, quo maxime ſolamur afflictos, extremæ ſere datur epiſtolæ : exſtat exemplum in his tribus conſolatoriis, ſuperiore, & hac, & ſequenti.

Epi-

EPISTOLA XVIII.

NOn hortor ſolum) De hoc verbo diximus in epiſt. 1. lib. I. & in proxima ſuperiore.

Rogo atque oro) Humilitas in *orando* major eſt, quam in *rogando*: unde *adorare*. *Orare* etiam eſt cauſam agere, unde *orator*, ac tunc, ratione finis idem eſt quod *rogare* & *petere*, quamquam actio diverſa: qui enim rogat, & qui orat, & qui petit, impetrare aliquid cupiunt, & omnes petunt: ſed petitio *rogantis* cum ſolis precibus eſt; *orantis*, cum rationibus & precibus; unde *orator*, qui rationibus interdum, ita cauſa poſtulante, preces adjungit, petenti neque preces neque rationes neceſſariæ ſunt: quæ ſi adduntur, tum vel *rogare* proprie dicitur, vel *orare*; ſi non adduntur, *petere* ſimpliciter.

Te colliges) Ne iterentur eadem, videat lector ea, quæ de hoc loquendi modo diximus in epiſt. 9. lib. I. ad eum locum, *Collegi ipſe me, & eum ipſa quaſi rep. ſum collocutus*.

Virumque præbeas) Vt dolori fortiter ac fortunæ reſiſtas, quemadmodum virum decet, eadem ſententia in epiſtola ſuperiore: notum loquendi genus, vide illud epiſt. 18. lib. II. *Qui ſi dignum ſe majoribus ſuis præbuerit*.

Dedit) Dedit hominum ſtudia, honores, exiſtimationem.

Abſtulit) Non dicitur id auferri, quod petentes non impetramus, ſed quod poſſidentes amittimus: itaque non ad repulſam, ſed ad condemnationem hoc refero: aufert autem condemnatio patriam & convictum amicorum.

Homines novi) *Homo novus* & *nobilis* opponuntur, qua de re dictum eſt pluribus verbis in epiſt. 7. lib. I.

Plurimi) Quibus damnatio patriam abſtulit.

Tu vero) Hæc tota ſententia mire valet ad conſolandum, a tribus deducta fontibus, a præſentibus bonis, a ſpe futurorum, ab ejus innocentia.

Fortunas) Quæ ſi abeſſent, incommodum augeretur exſilii.

Et liberos) Quos damnatus non amiſit.

Neceſſitudine & benevolentia conjunctiſſimos) Amplificatio, nam & amoris cauſa, & amor, & ſummus amor tribus verbis oſtenditur.

Sis habiturus) Apte conſolatur, qui & amico minuit opinionem præſentis mali; & id ipſum tamen non diuturnum fore pollicetur, quod utrumque Cicero præſtat, cum enim de leviſſimo Fabii incommodo jam dixiſſet; de ſpe reditus, tamquam minime dubia, ſubjunxit: fortaſſe quod eam judices non exſilii perpetui, ſed aliquot annorum pœna damnaſſent, alioqui cur illi promitteret Cicero facultatem vivendi cum ſuis?

Iudicium) Hoc ſi attendimus, de Fabii damnatione dubitare non poſſumus.

Ex tam multis) Hoc adjunxit, ne Pompeio, quo tertium conſule, & fortaſſe ex legibus ab eo latis, illa judicia facta erant, injuſtitiæ maculam inurat; eum enim cogeretur judicium improbare, quo Fabius damnatus erat; callide & amico velificatus eſt, & Pompeii tamen dignitatis rationem habuit.

Una ſententia) Quæ Fabium ſententiæ damnarunt, una tantum plures fuere, quam quæ abſolverunt.

Eaque dubia) Quia condonatum unius potentiæ judicium exiſtimatur: de judicum enim integritate non conſtat, non tuo, inquit, delicto; ſed unius potentia ad gravium ſententiarum numerum acceſſerit. Et hic Pompeio parcit tribus modis; non enim dicit, *Eaque corrupta*, ſed, *Eaque dubia*: nec, *Potentiæ Pompeii*, ſed, *potentiæ alicujus*: nec, *Condonatum fit*, ſed *Condonatum exiſtimetur*.

Moleſtiam) *Incommodum* appellavit ſupra, notandum hoc genus ad copiam.

Quam leviſſime ferre) Quam tamen ipſe non leviſſime ferebat: dixit enim in prima epiſtolæ parte, *Nullam rem gravius jamdiu tuli, quam incommodum tuum*, ſed illud, ut dixi, quaſi conſolandi gratia poſuit.

Et qui eſſe debet) Hoc addit, quia licet exſpectari ſoleat exitus promiſſæ rei, tamen exſpectatur magis, cum promittitur id, quod debetur.

Epi-

Digitized by Google

EPISTOLA XIX.

Ipſo) Cognomen hoc eſſe L. Meſcinii, Ciceronis antea quæſtoris in Cilicia, jampridem exiſtimavi, adductus in hanc opinionem epiſtola ſequenti: in qua tum de rationibus agitur ab eo referendis, quod quæſtorii muneris erat, tum etiam Rufi frater M. Mindius nominatur: & idem L. Meſcinii frater appellatur in epiſt. 26. lib. XIII. Nunc lætor opinionem confirmari meam vetere argenteo nummo, ita inſcripto, L. MESCINIVS RVFVS, is nummus eſt apud virum doctiſſimum, Epiſcopum Ilerdenſem, Antonium Auguſtinum. Alterum poſtea nummum præſtans vir Latina & Græca lingua, omnique liberali doctrina perpolitus, Fulvius Vrſinus mihi oſtendit. De Meſcinio autem quæſtore non ſolum in epiſt. 26. lib. XIII. cujus proxime teſtimonio ſum uſus, verum etiam in epiſt. 6. lib. XVI & iis ad Atticum ſit mentio, alter Ciceronis quæſtor, qui ſerius in provinciam ivit, C. Cœlius fuit, is ad quem ſcribit ultimam epiſtolam libri ſecundi.

Quod mihi oſtenderas) Pro, *ſignificaveras*, ut infra: *ſi feceris id, quod oſtendis*, & epiſt. 1. lib. I. *Ceteris in rebus ſe acerrimum tui defenſorem oſtendit*, & epiſt. 8. lib. IX. *Etſi, meum flagitare, quamvis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi conſtitutus.*

Liberius judicium) Nam in provincia officio quæſtorio adductus videri poterat eum ſtudioſe colere. cum præſtare quæſtor prætori ſuo debeat, quidquid officio poteſt; nec in eo liberum judicium ſit. Confecta vero provincia, liberum judicium datur, & verus animi ſenſus apparet neceſſitudine quæſtoria ſolutus.

Meo conſilio) Quod eo non acceſſerim, quo me venturum putaveras. Fortaſſe propius ad ea loca ſe Cicero contulerat, unde tutior commodiorque in Græciam tranſitus daretur: dixit enim in extrema epiſtola: *Si ſimul placebit, ſtatim ad me venies.*

Cepi fructum & judicii & officii tui) Id eſt, fructum attuliſti & judicii & officii tui: declaraſti non dubiis argumentis & judicium & officium tuum.

Judicii) *Judicium* prius, deinde *officium* nominavit, eumdem igitur in afferenda utriuſque cauſa ordinem ſervat, contra vero in epiſtola ultima lib. XV. *Habes*, inquit, *de Celvo judicium & conſilium meum; conſilium, quod hortandi cauſa laudavi; judicium, quod de ingenio ejus valde exiſtimavi bene.*

Fortes ac boni viri) *Fortes*, qui pericula mortemque ipſam pro patria contemnant; *boni*, qui recte ſentiant, honeſtumque rebus omnibus anteponant: ſignificaverat Meſcinius, velle ſe ad Pompeium tranſire, &, quoniam in bellum eunt ibus adverſa multa proponuntur; quæ tamen fortem bonumque virum a ſententia non deterrent: ideo, quaſi ut currentem incitaret, imitationem in eo laudat fortium ac bonorum virorum.

Officii) Erga me, pro noſtra neceſſitudine.

Conſilium captum) Eamdem cum Pompeio, reipubl. cauſam tuente, ſubire fortunam conſtitui.

Iamdiu) Atticum tamen, anceps animi, ſæpe litteris conſuluit, quid ſibi agendum cenſeret, certior enim in Cæſaris caſtris victoria videbatur, ad extremum, pudore victus, ad bellum civile, tamquam ad peſtem ante oculos poſitam, profectus eſt, qua de re ſic epiſt. 6. lib. VI. *Valuit apud me plus pudor meus, quam timor, veritus ſum deeſſe Pompeii ſaluti, cum ille aliquando non defuiſſet meæ; itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, ſic ego prudens & ſciens ad peſtem ante oculos poſitam ſum profectus.*

Si feceris id quod oſtendis) Si mecum eris, ut ſcripſiſti, quodcumque conſilii cepero.

Magnam habebo gratiam) Tamquam id mea cauſa feceris.

Timori) Quod ea timueris, quæ bellorum natura fert.

Mihi) Optanti, ut mecum ſis.

Quid rectum ſit, apparet; quid expediat, obſcurum eſt, ita tamen, ut, ſi nos ii ſumus, qui eſſe debemus, id eſt ſtudio digni & litteris noſtris, dubitare non poſſimus, quin ea maxime conducant, quæ ſunt rectiſſima) Iiſdem fere verbis in epiſt. 2. lib. IV. eamdem extulit ſententiam: *Si, quid rectiſſimum ſit,*

Digitized by Google

sit, quærimus, perspicuum est: si, quid maxime expediat; obscurum, sin ii sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum honestumque sit: non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit.

Studio digni & litteris nostris) Litteris enim optime vivendi præcepta traduntur: quæ qui non observat, studio & litteris, quibus operam dat, indignum se præbet.

Quare tu) Ita in impressis: sed in antiquis *que tu*: aut *quæ tu*: quomodo legitur in libro Petri Bembi, Cardinalis omni laude cumulati, & in libro Mediceæ bibliothecæ: docti locum diligentius considerent: ego hoc notare mei officii esse duxi.

Si simul placebit) Mecum ire ad Pompeium.

Sin idem placebit atque eodem) Sin & tibi placebit idem quod mihi, & ut eodem proficiscamur; nec tamen rationes tuæ ferent; ut statim navigare mecum in Græciam possis.

Omnia) Quæ statuero & de discessu, & de tempore.

Amicissimum judicabo) Non potuit modestius petere, & plane servat id, quod dixerat: *Non enim dimittam pudorem in rogando meum.*

EPISTOLA XX.

SI ad me missses.) Si mihi significasses, eo te venisse, quo antea constituerat. *Mittere ad aliquem*, interdum est non solum misso nuncio, sed missis etiam litteris aliquid significare: ut ad Tironem epistola 9. lib. XVI. *Curio misi, ut medico honor haberetur; & tibi duceres, quod opus esset*, qua de re scripserat jam ad eumdem his verbis: *Scripsi ad Curium, quod dixisses, daret, medico ipsi puto aliquid dandum esse, quod sit studiosior.* Significatio autem per nuncium: non per litteras facta, illa est in epist. 8. lib. XI. *Eo tempore Polla tua misit, ut ad te, si quid vellem, litterarum darem, cum quid scriberem, non haberem.*

M. Tullius scriba meus) Ciceronis libertus, fortasse Laurea cognomento, cujus egregios versus, in Ciceronis Academiam scriptos, recitat Plinius lib. XXXI. cap. 2. quod si quis dixerit hunc esse M. Tullium Tironem, qui & ipse, libertate donatus, patroni prænomen & nomen assumsit: negabo: quia Tiro liberatus est posteaquam e provincia ad urbem Cicero rediit: at ille scriba, qui rationes in provincia tractavit, libertus omnino fuit. Scribas enim servos non fuisse, ex eo constat, (ut alia, quæ multa occurrunt, argumenta præteream) quod Romanis omnes nominibus appellatos videmus.

In rationibus dumtaxat referendis) Quas M. Tullius scriba ad ærarium retulerat, ex more: nam in oratione in Pisonem: *Rationes*, inquit, *ita sunt perscriptæ scite & litterate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, &c.* Interea Cicero proconsul, quia cum imperio erat, spe triumphandi extra urbem manebat nec introiit, nisi post Pharsalicam pugnam, abjecta demum triumphi spe.

Ius vetus, & mos antiquus) Cum lege Iulia nondum lata, rationes in provincia non relinquebantur, tunc enim eas ad urbem rectores provinciarum cum suis quæstoribus conferebant.

Pro conjunctione nostræ necessitudinis) De qua vide epistola ult. lib. II. & XXVI. lib. XIII. & in Divinatione, & pro Plancio.

Lege Iulia) A C. Iulio Cæsare in primo consulatu lata, vide epist. 17. lib. II.

Relinquere rationes in provincia) Apud duas civitates, ut infra.

A meo servo scriba) Dixi jam scribarum ordinem e civibus Romanis fuisse: quare *servus* hic appellatur, non quia serviret, (jam enim liberi hominis prænomine & nomine, *M. Tullius* dictus est) verum memoria præteriti temporis, quo apud Ciceronem in servitute fuerat, & fortasse ita locutus Cicero, ut ipsa referret Rufi verba, exprobrantis, quod rationes ita Cicero ad ærarium retulisset, ut a servo suo scriba eas accepisset.

Majorem tibi habere non potui) Quia totum scribam meum tibi tradidi.

Quam pace ipse mihi) Quia permisi, ut rationes tecum, absente me, conficerentur; nec ad eas postea quidquam, præter lectionem, adhibui.

Et

Et honestum & utile) Notanda copia; supra enim dixit: *Nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem aut existimationem tuam.*

Cui potius id negotii darem, quam darem) Sic omnes quos ego viderim, scripti libri, tribus exceptis, duobus M. Antonii Maffei, tertio, quem vir doctissimus idemque omnium humanissimus, Ioan. Vincentius Pinellus, emtum ex Leonici Thomæi bibliotheca mihi dono dedit: in iis non est, *Quam darem*, sed, *Quam tibi*, quod mihi tamen (ut, quod sentio, dicam) subabsurdum, atque etiam falsum videtur; non enim id ei Cicero negotii dedit, sed scribæ suo: cui deinde Rufus fratrem suum adjunxit: quare crediderim illud, *Quam darem*, sive, *Quam tibi*, abundare, additum ab imperito, qui putaret id per se consistere non posse, *Cui potius id negotii darem*, quod ita constitit, si subaudiatur, *Quam Tullio scribæ meo*, Adjuvat opinionem nostram Maffei liber, in quo tantum illud est, *Cui potius id negotii darem*: in margine autem, *Quam tibi*.

Quæ nobis maxime videbantur) Ob utriusque dignitatem. Strabo lib. XVI. ait eas ob concordiam sorores vocatas, & utramque conditam a Seleuco Nicatore, Apameamque de uxoris ejus nomine, Laodiceam ex matre nuncupatam, idem lib. XII. vocat eas Phrygiarum urbium maximas.

Consolutas) Sic antiquus liber Fulvii, & duo Maffei, & Medicæus: alius, *Consulatas*: tres, *Consolates*: unus Maffei, *Consolidatas*, quod mihi non placet: primum offendor insolentia verbi, deinde, quænam ista consolidatio esse potuit? *Consignatas*, malim, aut, *Conlatas*; nam eas cum quæstore conferri in provincia oportere, & conlatas jam esse, dixit. Fero tamen, *Consolutas*, non solum quia sic est in tribus antiquis libris: verum etiam quia pro, *Absolutas*, accipi potest: ut a, *Confectas*, ita differat, quemadmodum differt, *Absolvere*, a *Perficere*; unde lib. II. de Nat. Deor. *In omni natura necesse est absolvi aliquid, aut perfici.*

De Volusio quod scribis) Volusius, multæ nomine, magnam pecuniæ vim publice debebat, eam pecuniam Valerius periculo suo exigendam a Volusio susceperat, prædesque dederat: quos puto Ciceronis legatum & præfectum fuisse: id enim sequentibus verbis indicatur. Videtur autem Cicero, cum rationes conficeret, Volusium liberare voluisse, & a prædibus multam amovere, ut eorum fortunis consuleret; quod ejus consilium & factum infra demonstratur: contra Rufus Valerium quidem, & prædes liberare, sed nomen illud a Valerio ad Volusium transferre cupiisset; quod Cicero ex amicorum, præcipuequo Camilli hominis peritissimi sententia, fieri non potuisse demonstrat: aut enim Valerii mancipiis prædes teneri, qui se pecuniam illam, a Volusio debitam, curaturos jam promiserant: aut si prædes liberandi essent, Volusium quoque simul oportere liberari; quod utrumque ut fieret, rationem a se initam esse infra Cicero dicit.

Non est id rationum) In rationibus id fieri non poterat: huic rei, quam te voluisse video, locus in rationibus non fuit.

C. Camillus) Is, opinor, quem, ut sibi amicissimum, nominat in ep. 20. lib. IX. & epist. 14. lib. XIV. & ad Atticum ep. 5. lib. V. & ad eumdem epist. 16. & 23. lib. XI.

Prædes) Varro lib. V. dissimiles ait esse *Prædem*, *Vadem*, *Sponsorem*: & *Prædem* esse, qui, a magistratu interrogatur, in publicum ut præstet; a quo, & cum respondet, dicitur *Præs*. Sic & Festus: *Præs*, inquit, *est is, qui populo se obligat, interrogatusque a magistratu, si præs sit, respondet, Præs.*

H-S XXX.) Scutati nongenti.

XIX.) Scutati quingenti septuaginta.

Curatæ) Pro Volusio debitore.

Mancipii) *Manceps* dicitur, qui aliquid conducit, aut suo periculo faciendum exigendumve redimit; quod in Volusiana pecunia Valerius, datis prædibus, fecerat.

Ex qua, reliquum quod erat) Præter id, quod curatum esse dixit Valerii mancipis nomine; quod in rationes relatum non esse, inita de Volusio

prædibusque liberandis ratione, infra significat; reliquum nescio quid vel Volusius ipse, vel pro Volusio Valerius solverat: quod in rationibus perscriptum, Cicero ad ærarium retulit.

In rationibus retulit) *Referre in rationes*, & *in rationibus*, diversa sententia dicitur: *in rationes*, cum nomen aliquod in conficiendis rationibus inter cetera nomina perscribitur: *in rationibus*, cum aliquid una cum reliquis rationibus ad ærarium refertur.

Quod minime tamen laboro) Hoc dixit, ne prudentiæ laudem appetere videatur: quod vanitatis est. Congruit cum hoc loco præclarum illud in epistola ad Catonem lib. XV. *Si quisquam fuit umquam remotus & natura & magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina ab inani laude & sermonibus vulgi; ego profecto is sum. Testis est consulatus meus, in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset: ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam.* In epistola tamen ad Dolabellam, lib. IX. *Sum*, inquit, *avidior etiam, quam satis est, gloriæ.* Et pro Archia: *Iam me vobis, judices, indicabo; & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor.*

Legatum meum præfectumque) Alii legunt, *Præfectumque Q. Leptim*, nos olim tustulimus, Q. *Leptam*, auctoritate quidem veteris libri, sed multo etiam magis ratione adducti. Cur enim Cicero prætecti sui nomen ponat, legati prætermittat? quasi vero ad alienum & ignotum hominem scriberet, non ad quæstorem suum, qui & legatos, & præfectum fabrum, & universam proconsulis Ciceronis cohortem optime noverat. Præterea res hic agitur Rufo notissima, de qua etiam ipse ad Ciceronem scripserat: ut ei prædum Valerianorum nomina significari, nequaquam necesse fuerit. Vnde igitur præfecti nomen huc irreptit? Notum est hominibus emendandi peritis, quanta sit facta labes in optimis libris eorum insciția, qui cum libros describerent, verba interpretantia a studiosis adjecta non agnoscentes, omnia permiscebant, eodem errore, ut opinor, inter verba Ciceronis receptum est, *Q. Leptim* cum nescio quis, eum in Cilicia præfectum fabrum cum Cicerone fuisse, ex epist. 7. lib. III. didicisset, adscribere legati nomen non potuit: quia conjicere facillimum non erat, quis ex quatuor cum præfecto præs Valerii fuisset, quatuor autem fuisse Ciceronis legatos, Q. Fratrem, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium, ex epist. 4. lib. XV. & aliis cognoscitur. Accedit auctoritas veterum duorum librorum, unius Vincentii Riccii, quo sum usus adolescens, ut eo tempore in Scholiis meis testatus sum; alterius, quo nunc utor, M. Antonii Maffei, a quo abest præfecti nomen; tertius est apud me liber, cujus in margine scriptum video, Q. *Leptam*: cum a continuatione verborum Ciceronis abiit.

Maxima calamitate levatos) Ex his verbis conjicio, inter prædes Valerianos legatum & præfectum fuisse: nam & infra dicit: *Vt multa tam gravis Valerianis prædibus depelleretur, a me inita ratio est.*

Non deberent esse obligati) Causam non addit: sed hoc puto ad æquitatem potius, quam ad jus referri; prædes enim qui sunt, omnino tenentur, nisi satisfacit is, pro quo prædes facti sunt: verum æquitatis videtur esse, consulere fortunis eorum, qui humanitate adducti pro aliquo se obligarunt, eoque magis, si cives & amici sint: id ut fieret, ita rationem Cicero inivit, ne quid tamen populus amitteret, quod infra quasi gloriatur.

Tanto officio meo) Cum populi Romani res ageretur, quam curare debet proconsul.

Tanto etiam periculo) Si quid enim scriba erraret in rationibus, aut improbe committeret, non in eum, sed in proconsulem, cui mandata populi res est, culpa conferretur.

Cum id ne recitasset quidem) Cum id, non modo me non jubente, sed etiam insciente, in rationes retulisset. *Recitasset*, dixit, quia scriba prius eo scribebat, quam in tabulas referret; nec

Digitized by Google

nec referebat, nisi cum proconsule communicasset.

Prudentiæ, cum rem a me non insipienter excogitatam quidem putas) Sic plane in omnibus meis veteribus libris, duobus exceptis, in quibus est, *Non insipienter quidem excogitatam*: & uno, a quo abest *Non*. Verum ne sic quidem locus mendo vacat, non magna mutatio fiet, si legatur, *Ne insipienter quidem excogitatam*; nam quod nonnulli legunt, *Non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putas*: id ego, quod ad sententiam attinet, non improbo: sed, quia plus additur, quam emendandi moderata ratio postulet, malui notam apponere indicem errati, quam ex fallaci & lubrica conjectura, immodico præsertim additamento, librum immutare.

Multa tam gravia) Reorum damnatorum alibi est *multa*, hic & prædum & mancipis Valerii, ut quidam arbitrantur, ut mihi videtur, prædum tantum: quod enim a mancipe solvitur, qui de publico aliquid redemit, id ego *multam* dici posse vix crediderim: quippe cum sit ea non inopinata solutio: præstat enim, quod & promisit, cum redimeret, & omnino se præstaturum putavit. At præs promittit ille quidem pro alio: fore tamen, ut ipse dependat, neque putat, &, si acciderit, molestè fert: quare nomen *multæ* in prædes recte convenit, qui solvunt inviti, magistratu cogente, sicuti qui a judicibus damnantur: in ipsum Valerium non cadit, qui cum solvit, præter opinionem nihil facit. Hoc ideo dixi, ne quis miretur dissentire me ab iis, qui proxime pro, *T. Mario* legunt *T. Valerio*: ut de multa *Valerio* quoque mancipi depellenda dicatur. Ego enim unum ex prædibus arbitror fuisse T. Marium, & Ciceronem hoc dicere, initam a se rationem, non modo ut legatus ejus & præfectus, quibus præcipue cavere deberet, verum etiam ut ipse T. Marius, qui de sua cohorte non esset, maxima calamitate levaretur.

Non solum probant, sed etiam laudant) Multa probamus sine laude, ut ea, quæ recte communiter fiunt: laudamus autem nihil, quod idem non probemus, & in quo præcipua quædam virtutis & ingenii significatio non eluceat.

Cum populis suum servaret) Ita fortunis consulere tot vel amicorum vel civium, ut populo tamen nihil adimeret. Apparet ingenium Ciceronis, qui rationem inveriit, qua cum satisfaceret humanitati, depellenda amicis & civibus tam gravi multa, honori tamen suo, re populo conservata, non deesset. *Populi autem esse* dicebatur, & erat, quod in ærarium, ex quacumque re collectum, inferebatur: unde, *Cavere populo*, valet, cavere, ne quid ærarium detrimenti patiatur. Livius lib. VII. *Tarda nomina & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, erarium, mensis cum ære in foro positis, dissolvit; ut populo prius caveretur.*

Tot vel amicorum vel civium) Communi quodam jure cum civibus, proprio cum amicis conjunguntur: itaque priore loco amici, deinde cives nominantur: amici autem ac necessarii Ciceronis, legatus & præfectus, qui tamen iidem cives erant: cives vero tantum, non etiam amici, T. Marius, Valerius, Volusius.

Nam de eo logeo) Particula, *Nam*, sæpe lectorem commode traducit ad diversam sententiam: ut hic, & infra: *Nam de H-S nongentis millibus*. Et epist. 9. lib. I. *Nam de Appio, quod scribis, sicut de Cæsare, te non reprehendere: gaudeo tibi consilium probari meum*. Et epist. 1. lib. VII. *Nam quid ego te athletas putem desiderare?* Et ad Attic. epist. 10. lib. III. *Nam quod me tam sæpe, & tam vehementer objurgas*. Et eodem libro epist. 15. *Nam quod purgas eos, &c. Logeum* fuisse fanum arbitror, in quo pecuniæ deponerentur: ubi pecunia quoque illa, in provincia Ciceronis exacta, a Rufo quæstore jussu Ciceronis deposita est, auctore Pompeio. Infra res eadem attingitur.

Auctore) Horrante, & suadente; quod videtur ideo Pompeius fecisse, ut ea pecunia ipse postea uti posset, quemadmodum usus est. *Athore*, liber Mediceus, mendose: *Auctore*, mei omnes.

Agnovi) Non negavi: confessus sum, id quod res erat, meo jussu esse de-

prædibusque liberandis ratione, infra significat; reliquum nescio quid vel Volusius ipse, vel pro Volusio Valerius solverat: quod in rationibus perscriptum, Cicero ad ærarium retulit.

In rationibus retulis) *Referre in rationes*, & *in rationibus*, diversa sententia dicitur: *in rationes*, cum nomen aliquod in conficiendis rationibus inter cetera nomina perscribitur: *in rationibus*, cum aliquid una cum reliquis rationibus ad ærarium refertur.

Quod maxime tamen laboro) Hoc dixit, ne prudentiæ laudem appetere videatur: quod vanitatis est. Congruit cum hoc loco præclarum illud in epistola ad Catonem lib. XV. *Si quisquam fuit unquam remotus & natura & magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina ab inani laude & sermonibus vulgi; ego profecto is sum. Tessis est consulatus meus, in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset: ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam.* In epistola tamen ad Dolabellam, lib. IX. *Sum*, inquit, *avidior etiam, quam satis est, gloriæ.* Et pro Archia: *Iam me vobis, judices, indicabo; & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri forsitasse, verumtamen honesto, vobis confitebor.*

Legatum meum præfectumque) Alii legunt, *Præfectumque Q. Leptam*, nos olim sustulimus, Q. *Leptam*, auctoritate quidem veteris libri, sed multo etiam magis ratione adducti. Cur enim Cicero præfecti sui nomen ponat, legati prætermittat? quasi vero ad alienum & ignotum hominem scriberet, non ad quæstorem suum, qui & legatos, & præfectum fabrum, & universam proconsulis Ciceronis cohortem optime noverat. Præterea res hic agitur Rufo notissima, de qua etiam ipse ad Ciceronem scripserat: ut ei prædium Valerianorum nomina significari, nequaquam necesse fuerit. Unde igitur præfecti nomen huc irrepsit? Notum est hominibus emendandi peritis, quanta sit facta labes in optimis libris eorum insciția, qui cum libros describerent, verba interpretantia a studiosis adjecta non agnoscentes, omnia permiscebant, eodem errore, ut opinor, inter verba Ciceronis receptum est, Q. *Leptam* cum nescio quis, eum in Cilicia præfectum fabrum cum Cicerone fuisse, ex epist. 7. lib. III. didicisset, adscribere legati nomen non potuit: quia conjicere facillimum non erat, quis ex quatuor cum præfecto præs Valerii fuisset, quatuor autem fuisse Ciceronis legatos, Q. Fratrem, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tellium, ex epist. 4. lib. XV. & aliis cognoscitur. Accedit auctoritas veterum duorum librorum, unius Vincentii Riccii, quo sum usus adolescens, ut eo tempore in Scholiis meis testatus sum; alterius, quo nunc utor, M. Antonii Maffei, a quo abest præfecti nomen; tertius est apud me liber, cujus in margine scriptum video, Q. *Leptam*: cum a continuatione verborum Ciceronis absit.

Maxima calamitate levatos) Ex his verbis conjicio, inter prædes Valerianos legatum & præfectum fuisse: nam & infra dicit: *Ut multa tam gravis Valerianis prædibus depelleretur, a me inita ratio est.*

Non deberent esse obligati) Causam non addit: sed hoc puto ad æquitatem potius, quam ad jus referri; prædes enim qui sunt, omnino tenentur, nisi satisfacit is, pro quo prædes facti sunt: verum æquitatis videtur esse, consulere fortunis eorum, qui humanitate adducti pro aliquo se obligarunt, eoque magis, si cives & amici sint: id ut fieret, ita rationem Cicero inivit, ne quid tamen populus amitteret, quod infra quasi gloriatur.

Tanto officio meo) Cum populi Romani res ageretur, quam curare debet proconsul.

Tanto etiam periculo) Si quid enim scriba erraret in rationibus, aut improbe committeret, non in eum, sed in proconsulem, cui mandata populi res est, culpa conferretur.

Cum id ne recitasset quidem) Cum id, non modo me non jubente, sed etiam insciente, in rationes retulisset. *Recitasset*, dixit, quia scriba prius eo scribebat, quam in tabulas referret; nec

Digitized by Google

iec referebat, nisi cum proconsule communicasset.

Prudentiæ, cum rem a me non infi-ienter excogitatam quidem putas) Sic plane in omnibus meis veteribus libris, duobus exceptis, in quibus est, *Non infipienter quidem excogitatam*: & imo, a quo abest *Non*. Verum ne sic quidem locus mendo vacat, non magna mutatio fiet, si legatur, *Ne infipienter quidem excogitatum*; nam quod nonnulli legunt, *Non infipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putas*: id ego, quod ad sententiam attinet, non improbo: sed, quia plus additur, quam emendandi moderata ratio postulet, malui notam apponere indicem errati, quam ex fallaci & lubrica conjectura, immodico præsertim additamento, librum immutare.

Multa tam gravis) Reorum damnatorum alibi est *multa*, hic & prædum & mancipis Valerii, ut quidam arbitrantur, ut mihi videtur, prædum tantum: quod enim a mancipe solvitur, qui de publico aliquid redemit, id ego *multam* dici posse vix crediderim: quippe cum sit ea non inopinata solutio: præstat enim, quod & promisit, cum redimeret, & omnino se præstaturum putavit. At præs promittit ille quidem pro alio: fore tamen, ut ipse dependat, neque putat, &, si acciderit, molestе fert: quare nomen *multæ* in prædes recte convenit, qui solvunt inviti, magistratu cogente, secuti qui a judicibus damnantur: in ipsum Valerium non cadit, qui cum solvit, præter opinionem nihil facit. Hoc ideo dixi, ne quis miretur dissentire me ab iis, qui proxime pro, *T. Mario* legunt *T. Valerio*: ut de multa *Valerio* quoque mancipi depellenda dicatur. Ego enim unum ex prædibus arbitror fuisse T. Marium, & Ciceronem hoc dicere, initam a se rationem, non modo ut legatus ejus & præfectus, quibus præcipue cavere deberet, verum etiam ut ipse T. Marius, qui de sua cohorte non esset, maxima calamitate levaretur.

Non solum probant, sed etiam laudant) Multa probamus sine laude, ut ea, quæ recte communiter fiunt: laudamus autem nihil, quod idem non probemus, & in quo præcipua quædam virtutis & ingenii significatio non eluceat.

Cum populis suum servaret) Ita fortunis consulere tot vel amicorum vel civium, ut populo tamen nihil adimeret. Apparet ingenium Ciceronis, qui rationem inveriit, qua cum satisfaceret humanitati, depellenda amicis & civibus tam gravi multa, honori tamen suo, re populo conservata, non deesset. *Populi autem esse* dicebatur, & erat, quod in ærarium, ex quacumque re collectum, inferebatur: unde, *Cavere populo*, valet, cavere, ne quid ærarium detrimenti patiatur. Livius lib. VII. *Tarda nomina & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, ærarium, mensis cum ære in foro positis, dissolvit; ut populo prius caveretur.*

Tot vel amicorum vel civium) Communi quodam jure cum civibus, proprio cum amicis conjungimur: itaque priore loco amici, deinde cives nominantur: amici autem ac necessarii Ciceronis, legatus & præfectus, qui tamen iidem cives erant: cives vero tantum, non etiam amici, T. Marius, Valerius, Volusius.

Nam de eo lego) Particula, *Nam*, sæpe lectorem commode traducit ad diversam sententiam: ut hic, & infra: *Nam de H.S nongentis millibus*. Et epist. 9. lib. I. *Nam de Appio, quod scribis, sicut de Cæsare, te non reprehendere: gaudeo tibi consilium probari meum*. Et epist. 1. lib. VII. *Nam quid ego te athletas putem defiderare?* Et ad Attic. epist. 10. lib. III. *Nam quod me tam sæpe, & tam vehementer objurgas*. Et eodem libro epist. 15. *Nam quod purgas eos, &c. Legem* fuisse fanum arbitror, in quo pecuniæ deponerentur: ubi pecunia quoque illa, in provincia Ciceronis exacta, a Rufo quæstore jussu Ciceronis depositа est, auctore Pompeio. Infra res eadem attingitur.

Auctore) Hortante, & suadente; quod videtur ideo Pompeius fecisse, ut ea pecunia ipse postea uti posset, quemadmodum usus est. *Actore*, liber Medicæus, mendose: *Auctore*, mei omnes.

Agnovi) Non negavi: confessus sum, id quod res erat, meo jussu esse de-

positam. *Agnoscere* dicimur, quod verum fatemur esse: epist. 4. lib. IV. *Illam partem excusationis, qua te scribis, orationis paupertate, iisdem verbis epistolas sæpius mittere, nec agnosco, nec probo.*

Tua) Quæ ad Rufum ex administratione provinciæ, salvis legibus, pervenerat: nam illa, qua Pompeius est usus, populi fuit.

Quam tu) Nullus omnino liber antiquus, quem ego viderim, habet: *Quam tu*; sed alii, *Quam tum*; alii, *Quam tamen*; alii; *Tamen quam*, & post: *Depositerat*, omnes habent, non, ut in impressis, *Deposueras*: quocirca valde suspicor de mendo: non enim placet: *Tua, quam tu deposueras*; quid? non illam quoque deposuerat, quam abstulit Pompeius?

Sextius) Nominatur inter Pompeianos, qui cum imperio fuere initio civilis belli, epist. 15. ad Attic. lib. VIII. Nec dubito, quin eam pecuniam Pompeio mandante acceperit, ut ea deinde in bello ex ipsius voluntate, id est, contra Cæsarem uteretur.

Sed hoc ad te nihil intelligo pertinere) De populi pecunia loquitur, a Pompeio sumta, non de illa, quæ Rufi fuerat, de qua non diceret: *Hoc ad te nihil intelligo pertinere*. Non est, inquit, quod labores de hac pecunia, quam a te iussu meo depositam, Pompeius accepit; quid enim tua refert? cum exstet S. C. quo constat, cui data sit, exstent tuæ meæque litteræ, quibus constat, cui data sit. Timebat scilicet Rufus, ne quando ejus pecuniæ rationem reddere cogeretur; quia Cicero in rationibus non adscripsisset eam suo jussu a Rufo esse depositam: qua de re questus erat per litteras Rufus.

Monumentis testata, cui data) Hoc explanatur proxime sequentibus verbis: *monumenta* enim sunt S. C. & litteræ Ciceronis & Rufi: data vero pecunia P. Sextio significatur; si modo ita legendum est, de quo subjungam, quid sentiam.

P. Sextio) Non hic agitur de pecunia Rufi, qua usus erat Sextius, sed de publica, jussu Ciceronis depositа: quod in rationibus omissum questus erat Rufus. Itaque legi malim, si modo per veteres libros liceat, *Pompeio*: quem usum ea pecunia esse, paullo ante dictum est. Opinor enim pro, *Pompeio*, aliquem scripsisse, P. brevitatis causa, imperite scilicet; cum hæc littera prænomen indicet, non gentem: inde alius, quia prænomen illud per se consistere non posse intelligeret, & Sextium paullo ante nominari animadverteret, addidit, *Sextio*. Corrumpi autem invicem hæc nomina, *Pompeius*, & *Publius*, librariorum culpa contractam scribendi rationem sequentium, ex epistola quoque nona lib. I. cognovimus; nam in eo loco, *Cum, ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem*: veteres libri aliquot habent, *Ut laudaret Pompeium Sextius*: nonnulli, *Ut laudaret Pomp. Sextius*: ex quo patet, rudes antiquitatis librarios accepisse hoc prænomen, P. pro nomine Pompeii.

Non adscripsi) In rationibus in quibus hoc tantum scriptum erat, pecuniam a Rufo depositam. Rufus autem illud adscribi, quod verum erat, voluisset, depositam a se Ciceronis jussu, ita fore ratus, ut, quocumque casu illa pecunia periisset, aut in quemcumque usum esset erogata, ipse omni periculo & cura liberaretur.

Tua nihil referebat) Quia certissimis & gravissimis monumentis testata jam ista pecunia erat, cui data esset, quo S. C. quibus tuis, quibus meis litteris.

Referendum) Hinc apparet, provinciæ rationes & a proconsule, & a quæstore separatim referri solitas esse; quod opinor lege Iulia, quæ jam nominata est, sancitum esse.

Idem ipse sentio) Vt addas in illius pecuniæ mentione, quod ego non addidi, depositam a te esse meo jussu.

Discrepabunt) Hic aliquis objicit: immo discrepabunt; cum idem non erit in utriusque rationibus. Futilis objectio: non enim in eo discrepant rationes, cum aliquid in alteris omittitur; sed cum adversantur ea, vel dissentiunt, quæ in utriusque scripta sunt: &, & silentio nec affirmatur quidquam, nec negatur; ita, quod scriptum non est, ab eo quod scriptum, discrepare non videtur.

Quod ego quidem non addidi) Medi-

cæus

exus liber, Quod ego qui non addidi; mendose: quid mirum? liber mendo nullus vacat: sed ex multis depravatis unus ut corrigatur, opera dari solet: emendatiores hic libri quatuor, Sigicelli unus, alter Fulvii Vrsini, duo Mastei: habent enim, *Quod ego quidem non addidi*.

Nec causa est, cur negem) Iussu meo illam pecuniam a te depositam, causam, cur neget, non esse dicit, ut ostendat abesse periculum, de quo Rufus metuere videbatur, ne quando ejus pecuniæ, qua Pompeius usus erat, ratio exigeretur, cum instare videretur mutatio temporum, commoto civili bello.

Et tu nolles) Negari a me: obsequerer voluntati tuæ, vel si quid esset causæ, cur negarem, id est, etiam si molestiam aliquam ex ea pecunia timerem.

H-S. nongentis millibus) Scutatorum nostratium XXVII. millibus.

Sive frater tuus) M. Mindius, qui rationes cum scriba confecerat.

De logeo) De fano: supra.

Parum gratiosum est) Sic libri veteres quinque: alii, *Gravisum est*: utrumque mendosum; nam, *Gratiosum*, de inanimatis rebus non dicitur: sed *gratiosi homines* appellantur. Nec, *Gravisum est*, politus litteris quisquam probaverit. Medicæus liber, *Graviosum*. Corrado placuit, *Gratum visum*: nobis olim, *Provisum*: quod nec a *Gravisum* longe distat, nec sententia caret; nam in eo dicit parum esse provisum, quia cum pecunia illa deponeretur, additum non erat deponi jussu Ciceronis proconsulis: de quo supra.

Referendis) Quo modo, *referendis*, enm & supra relatas jam esse dixerit, & infra idem significet? Accipio, *Referrendis*, pro in relatione rationum, dum rationes referuntur: ut præsenti tempore utatur Cicero ob eam causam, quia corrigere aliquid etiamnum in relatis jam rationibus licebat: propterea subjunxit, *Quid per leges liceat*: quæ verba demonstrant, non esse ademtam corrigendi facultatem, sed corrigi non omnia licere: itaque Rufo videndum, quid a Cicerone petat: nihil enim contra leges impetraturum.

Cum S. C. non sim usus) Videtur Cicero temporis aliquanto plus decreto senatus habuisse ad rationes referendas, quam legibus: quo tamen tempore uti noluit, sed rationes confestim retulit justis de causis, ut supra dixit, metu scilicet exorientis belli civilis.

Quid per leges liceat, considerandum est) Modeste significat, velle quidem se aliquid corrigere in rationibus ex Rufi voluntate, sed ita, ne quid amicitiæ causa contra leges committat.

Te certe in pecunia exacta ita efferre, ex meis rationibus relatis non oportere) Libri aliquot scripti, etiam Medicæus, *pecuniæ exactæ*: nonnulli, *Ista efferre*. Placet idem, quod olim, *Pecunia exacta*, non eadem tamen sententia, quæ olim placuit; non enim illud, *Te efferre*, significare nunc arbitror iracundiam Rufi, qua sit elatus, quod Cicero pecuniæ ab illo exactæ mentionem nullam in rationibus referendis feciset; verum ad erogatam a Rufo pecuniam refero, cum sciret, eam scriptam esse in rationibus jam relatis. Vt in exacta, inquit, pecunia ita efferres, ita erogares, ex meis rationibus relatis non oportuit: id est, per meas rationes tibi non licebat. Hanc nostram opinionem adjuvare videntur & superiora verba: *De eo mihi quid per leges liceat, considerandum est*; & quæ sequuntur proxima: *Nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores*. Exactæ pecuniæ plus consumserat Rufus, quam scriptæ rationes, præsertim jam a Cicerone relatæ, paterentur: id cum in rationibus Ciceronis, ut cum suis consentirent, corrigi vellet; de eo quid sibi per leges liceat, considerandum Cicero respondet: mox indicat non licere, subjungens *Non oportuit*; atque in hac opinione possum, inquit, falli: sunt enim alii peritiores. Vt Rufum quodam modo consoletur.

Aut etiam velle) Etiam si tua non interfit.

Si ullo modo facere possim) Id est, si per leges liceat.

De beneficiis) Proconsules, prætores, atque etiam, ut hic locus indicat, quæstores, cum ad urbem a

provinciis revertiſſent, eorum nomina poſt relatas rationes ad ærarium deferebant, quorum ſtrenua fidelique opera uſi eſſent. Hi autem erant ex iis, quos ſecum in provinciam duxerant: qui *deferri in beneficiis* dicebantur; quod eorum virtus ac fides reip. profuiſſet: in quo erat eorum, qui deferebant, ambitio quædam, oſtendendis non modo ſuis, verum aliorum quoque beneficiis in remp. Detulerat igitur Cicero, non exſpectato quæſtore, ſuos contubernales, præfectos, tribunos mil. quoſdam autem non detulerat, ut centuriones & tribunorum mil. contubernales, de quibus ait rem eſſe in integro, ſi Rufus eos deferre velit. Morem hunc oſtendit oratio pro Archia: *In beneficiis ad ærarium delatus eſt a L. Lucullo prætore, & conſule*. Et pro Balbo: *In prætura, in conſulatu præfectum fabrum detulit*.

Tribunos mil.) Duodecim: ſeni enim creabantur in ſingulis legionibus, ut Polybius docet: legiones autem duas, qui conſularis erat exercitus, in provincia Cicero habuit: quod ipſe ad Atticum ſcribit epiſt. 15. lib. V. & Plutarchus idem narrat in ejus vita. Tribunos mil. primo tres fuiſſe, qui ſingulis tribubus, a Romulo inſtitutis, præeſſent; deinde ſex; interjecto tempore ſedecim; poſtremo 24. ut ſeni eſſent in ſingulis legionibus, Livius, Polybius, alii declarant. Creati primum ab iis, qui exercitibus præeſſent, mox populi ſuffragio: ut interdum tamen, in apparatu maximi belli, conſulum prætorumque arbitrio deligerentur: poſtremo teſte Pediano, partem eorum imperatores fecere, qui *Rufuli* vocabantur, partem populus, qui *Comitiati*. Idem ex Feſto, licet mutilato, colligi tamen videtur poſſe: qui etiam Rufulorum nominis, omiſſam a Pediano & aliis, cauſam ponit, quod Rutilius Rufus de eorum jure legem tuliſſet.

Præfectos) Equitum. Vide epiſt. 17. lib. II. ne repetantur eadem.

Contubernales) Nobiles adoleſcentes cum conſulibus, & proconſulibus, & prætoribus etiam, ut rerum uſu mature inſtruerentur, in provincias exibant. Pro Cœlio: *Profectus eſt in Africam Q. Pompeio contubernalis*. Pro Plancio: *Adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo dilectus eſt, ut & contubernii neceſſitudo, & adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor poſtulabat*. In Bruto: *Qui ſe illi contubernalem fuiſſe dicebat*. Suetonius de Cæſare: *Stipendia prima in Aſia fecit, M. Thermi prætoris contubernio*. In urbe etiam contubernales erant conſulum: Cicero in conſulatu, quem peregit in urbe, contubernales habuit; unde illud in ea pro Sulla: *Lucius ille Torquatus, cum eſſet meus contubernalis in conſulatu*.

Ratio me fefellit) *Ratio* hic pro opinione, quam ratiocinatio peperit, accipitur.

Triginta diebus deferri neceſſe eſſe, quibus rationes retuliſſem) Non vulgaris loquendi modus; eſt enim, *triginta diebus, quibus rationes retuliſſem*: pro, triginta diebus, poſtquam rationes retuliſſem. Tempus deferendi triceſimo die a relatis rationibus definiebatur. Conſtat ex hoc loco, relatas prius ad ærarium rationes, quam deferrentur ii, qui bene de rep. meriti eſſent.

Neceſſe eſſe) Lege Iulia jubente: quæ ſignificatur etiam paullo poſt.

Res eſt in integro) Licet tibi eos deferre.

Genus enim horum beneficiorum) Deferendis centurionibus, & tribunorum mil. contubernalibus certam diem lex non definiebat: tribunis autem mil., præfectis, & contubernalibus, de quibus facta paullo ante mentio eſt, ſpatium triginta dierum.

H-S centum millibus) Scutatorum tribus millibus.

Memini) Ergo ab eo tempore dies interceſſerant multi: quo licet intelligere, non ſtatim Ciceronem, poſtquam ad urbem rediit, hanc epiſtolam ſcripſiſſe.

Myrina) Libri duo, Sigicelli, & Fulvii, habent, *Smyrna*, reliqui, *Myrina*: utraque nota urbs, Smyrna in Ionia, Myrina in Æolia; quis poteſt divinare, ex utra ſcripſerit Rufus eas litteras? Smyrna quidem naviganti in Italiam Meſcinio propinquior & commodior.

Non mei errati, ſed tui) Erratum in ra-

in rationibus, antea ſcripſerat Rufus: quod niſi corrigeretur, H-S centum millia ſibi eſſe de ſuo perſolvenda; reſcripſit Cicero, corrigi non poſſe, quia rationum exemplum in provincia depoſuerat, a quibus diſcrepare non oportet eas, quas ad æra rium relaturus eſſet: ſed tamen ei pro ſuis facultatibus benigne commodaturum. Aliquanto autem poſt ſcripſit Rufus eas litteras, quibus Cicero nunc reſpondet.

Fratris tui, & Tullii) Qui rationes, abſente Cicerone, confecerant: ſupra.

Deceſſimus) Sic omnes, quos viderim, veteres libri; a quibus olim diſcedendum putabam, & legendum, unius litteræ mutatione, *Deceſſemus*: nunc me ipſe revoco, & ita ſtatuo, ſyncopen eſſe non poſſe in iis verbis, quorum in præteritis ultima ſyllaba eſt, *ſi*: ut *Cedo*, *Ceſſi*, *Ceſſiſſem*, non *Ceſſem*; eodemque modo in compoſitis, *decedo*, *recedo*, *incedo*, *diſcedo*, *concedo*: antea *deceſſiſſemus* legebatur.

Credo) Ita loquitur ut de re non recenti, quæ potuit, ſpatio interjecto, effluere ex memoria.

Pro animi mei voluntate) Vt eram animatus, pro animi mei ſenſu. Eodem modo *animus velle* dicitur: ut Varro lib. V. L. L. *Animus ita eſt, ut puncto temporis pervolet, quo vult.* Et in orat. poſt red. ad Quir. *In ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas.* Et Lucretius lib. II. *Ex animique voluntate id procedere primum.* Idem lib. IV. *Ergo animus cum ſeſe ita commovet, ut velit ire. Iudicium animi*, lib. II. de Orat. & lib. III. bis.

Facultatum) Hoc nomen late patet: itaque dixit Cicero lib. I. de Invent. *Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.* Et pro Rabirio: *Quæ ſi in illo minima fuiſſent, tamen pro tuis facultatibus maxima putarentur.* Et in Partitionibus, vires, animus, copiæ, opes, tempus, locus, *Facultatum* nomine comprehendantur: *Facultatum*, ait, *infirmatione utetur, ſi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum.* Sumuntur & pro occaſionibus commodorum, ut epiſt. 15. ad Att. lib. I. *Exponis, quas facultates aut provincialium, aut urbanorum commodorum & aliis temporibus, & me ipſo conſule prætermiſeris.* Transferuntur ad ſignificationem rei familiaris, ut epiſt. 13. lib. II. ad Att. *Velim conſideres, ut ſis, unde nobis ſuppeditentur ſumtus neceſſarii; ſi quas habuimus facultates, eas Pompeio detulimus.* Et in Verrem lib. II. *Sthenius ab adoleſcentia paullo ſtudioſius hæc comparabat, ſupellectilem ex ære elegantiorem & Deliacam, & Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis.*

Quam tum habebamus) Diſtat igitur hoc tempus ab eo non parum, quo rediit ex provincia: cum & hic, *Tum* & proxime dixerit, *Memini*, & *Credo*; nec vero dubie ſignificat, ad arma rem eſſe deductam, amiſſa ſpe facultatum, quam ante habuerat.

Obligatum) Deberi ſibi a Cicerone mutuam pecuniam ex litteris ab eo antea humaniſſime ſcriptis, Rufus oſtenderat.

Moleſtæ) Quia pecuniam a debitoribus poſcunt, quæ propter belli difficultatem expedita non eſt; propterea dixit Cæſar lib. III. Bell. Civ. *Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſolverentur; conſtituit, ut arbitri darentur; per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum, quanti quæque earum ante bellum fuiſſent, atque ea creditoribus traderentur.*

Perveniſſet) Ex adminiſtratione Cilicienſi; de qua pecunia ſic epiſt. 17. lib. II. *Omnis pecunia ita tractatur; ut præda a præfectis; quæ autem mihi attributa eſt, a quæſtore curetur.*

Epheſi) Vrbs Ioniæ nobilis fuit, extra Ciceronis provinciam, cui præfuit, Cicerone proconſule, Q. Thermus; ut patet epiſt. ad Att. 13. & 14. lib. V.

Apud publicanos) Ciceronis amantiſſimos, eique cariſſimos: erant enim equeſtris ordinis: quem ordinem conſul cum ſenatu in gratiam reduxerat. Vide illud in epiſt. 8. lib. I. *Ordinem conjunctiſſimum*; & ad Att. epiſt. 15. & 16. lib. I.

H-S XXII) Parva ſumma, ſcutati DCCC. itaque legendum opinor, *Bis*

& vicies, ut est in epist. 1. lib. XI. ad Attic. *In cistophoro in Asia habeo ad H-S. bis & vicies*; loquitur de hac Ephesi deposita pecunia; nam Ephesus in Ionia, quæ regio aft Asiæ; sunt autem bis & vicies, scutatorum LXVI. millia.

Omnem) Partem potius, quam omnem: nam Cicero partem exegit, & apud Egnatium trapezitam deposuit, ubi tutius fore videbatur; hoc duæ ad Atticum scriptæ epistolæ, secunda & tertia lib. XI. declarant; in prima scripserat hæc Cicero: *In cistophoro in Asia habeo ad H-S bis & vicies*. In secunda: *Ex ea*, inquit, *pecunia, quæ fuit in Asia, partem dimidiam fere exegi; tutius videbatur fore ibi, ut est, quam apud publicanos*. In tertia sic: *Pecunia apud Egnatium est: fit a me, ut est*. Deinde subjunxit eodem in loco: *Etsi egeo rebus omnibus: quod is quoque in angustiis est, qui eum sumus; cui magnam dedimus pecuniam mutuam, opinantes nobis, constitutis rebus, eam rem etiam honori fore*. Et ad eumdem epist. 13. ejusdem libri: *Si quas habuimus facultates, eas Pompeio tum, cum id videbamur sapienter facere, detulimus*. Quare fictam excusationem attulit Cicero tempori serviens, tum ut de H-S centum millibus Rufum consolaretur exemplo jacturæ suæ: tum etiam, ut ei, mutuam pecuniam, tamquam ex promisso debitam, poscenti, justius negare videretur.

De H-S. centum millibus) Quæ Rufus ærario debebat, ex relatis a Cicerone rationibus: sed erratum scripserat, idque corrigendum: rescripsit Cicero corrigi non posse: verum se de suo, quantum posset, ei commodaturum.

Ciberiis) Publice datis.

De mea liberalitate) Cum aliqua exprobratione dictum.

Mihi expensa tulisses) Mihi commodasses.

Æstimationem accipere) Possessionem æstimatam accipere pro pecunia mihi commodata. Hic locus videtur indicare scriptam hanc epistolam Cæsare iterum & Servilio iterum coss. post latam a Cæsare legem de æstimandis possessionibus, quanti quæque ante civile bellum fuissent; ut debitoribus consuleretur: quorum erat iniqua conditio, jacentibus prædiorum pretiis: quod fere solet in bellis evenire; dicebantur autem possessiones illæ, *æstimationes*, ut epist. 16. lib. IX. & ep. 18. ejusdem libri. Rufus, cum Cæsar consulatum secundum, in quo legem illam tulit, inierit post illud tempus, quo Cicero ad Pompeium in Græciam transiit; (nam, Cæsare in Hispaniis contra Pompeii legatos bellum gerente, Cicero transiit, ut ex epist. ultima lib. X. ad Attic. intelligitur) Cicero autem hanc ad Rufum epistolam in Italia scripserit; quod indicant primæ epistolæ verba, & multo etiam magis illa, quæ in extremo fere sunt: *Cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te*: ratio persuadet, hanc epistolam & ante secundum esse scriptam Cæsaris consulatum, & ante profectionem Ciceronis in Græciam. *Æstimationem* igitur accipio pro possessione æstimata, non ex lege Cæsaris, quæ lata nondum erat, sed ut æstimabantur res, quas inopes a pecunia debitores creditoribus dabant. Sic & Livius loco jam citato, lib. VII. *Tarda nomina, & impeditiora inertia debitorum potius, quam facultatibus, aut erario, mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius coveretur; aut æstimatio æquis rerum pretiis liberavit*.

Scindi) Varie dixit, hic quidem *Scindi*; alibi *Conscindi*, ut epist. 18. lib. VII. &, *Concerpito*, epist. 10. lib. X. ad Atticum.

EPISTOLA XXI.

ITa mihi communia omnia, quæ opto, & contingant) Verbum *Communia*, video esse in omnibus veteribus libris præter unum, qui fuit olim Hieronymi Ferrarii, nunc est Caroli Borromæi Cardinalis: in eo est, *Commoda*, non, *Communia*: quod olim probavi; cum & Plautus in Trin. similiter dixisset: *Ita commoda, quæ cupio, eveniunt*. Nonnulli, *Communia*, putarunt abundare; quorum non displiceret opinio; ne tamen tot librorum consensus repudietur, videndum etiam atque etiam, an probabilis aliqua sen-

Digitized by Google

tentia elici possit, nullo nec deleto verbo, nec mutato. Ita mihi, inquit, ea, quæ opto, contingant omnia communia, ut vehementer velim, id est: ita te rerum omnium, quas opto, participem habeam, ut esse tecum vehementer velim; nam ad verbum, *Communia*, subaudio, *Tecum*; ut sit: ita mihi tecum communia, quæ opto, contingant omnia. Occurrit alia sententia, quam non occultare consilium est. Ita mihi res omnes publicæ, quales opto, contingant; nam, *Communia*, & *Communes res*, pro publicis rebus accipi, nemo (ut opinor) dubitat; idque vel hoc uno constat exemplo, quod observavimus epist. 8. lib. I. *Ex eodem de acto statu rerum communium cognosces, quæ quales sint, non facile est scribere. Communem quoque rem*, dixit epist. 27. lib. VII. *Communium fortunarum*, epist. 12. lib. V. Hoc totum ad eruditorum hominum judicium refero; nam ipse nihil affirmo: tantum enitor, ut veterum librorum auctoritatem conservem.

Etenim, cum esset major) Aliis placet, *Vt enim*, pro *Etenim*: quia sic habent plerique veteres libri; solœcismi species apparet; quid refert? inquiunt; quam multa præterea hujusce generis in Cicerone deprehenduntur. His itaque responderi videtur posse, solœcismum, si modo libri veteres in eo consentiant, ferendum: sin aliter, tollendum. Itaque, cum habeam duos veteres libros, unum M. Antonii Maffei, quo etiam olim, commodante ejus fratre Bernardino Cardinali, usus sum: alterum Fulvii Vrsini, in quibus diserte legitur, *Etenim*, libenter aufero solœcismum, & integritatem Cicerone dignam restituo.

Et virorum, & civium bonorum) Differre putantur *bonus vir*, & *bonus civis*; quam distinctionem ostendimus ep. 9. lib. I. in eo loco: *Eumquo quem bonum virum semper habuisset, bonum civem esse patereturr*.

Iucundorum) Bonitas, jucunditas, amor, causæ sunt, cur amemus, unaque esse cupiamus; propterea dixit, *Bonorum, Iucundorum, Amantium mei*; quæ tria conjungit in epistola etiam 24. lib. IX. *Moneo te, quod pertinere ad beate vivendum arbitror, ut cum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas*.

Hominum) *Vir*, & *Homo* differre, pauci nesciunt; hic tamen, *Hominum*, potuit omitti, ut omissum est loco proxime recitato ex epistola ad Pætum, sed additum est ob interpositam civium mentionem; nam, si esset omissum, ad cives illa referrentur, *Iucundorum, & amantium mei*: cum sit aptius, *Iucundorum hominum, & amantium mei*.

Erat nemo, quisum essem libentius, quam tecum; & pauci, quibuscum æque libenter) Satis modesta ratio captandæ benevolentiæ, non enim omnibus Mescinium, sed Mescinio neminem antefert, comparat paucos. Ita vitatur illa, quæ veritati fidem detrahit, ὑπερβολὴ.

Alii interierint) Insignes quidem, & consulares, M. Calpurnius Bibulus, L. Domitius Ahenobarbus, L. Cornelius Lentulus, P. Lentulus; præterea, C. Curio tribunicius.

Alii absint) Aberant consulares duo, P. Scipio, Pompeii socer, qui bellum in Africa contra Cæsarem gerebat, & M. Marcellus, qui post Pharsalicum prælium, cum spe vincendi simul abjecta certandi etiam cupiditate, voluntarium Rhodi aut Mitylenis exsilium sibi delegerat; aberat & M. Cato prætorius, qui cum Scipione causam Pompeianam acerrime tuebatur; nec Romæ tunc erant M. Brutus, nec Ser. Sulpicius, ille Galliæ, hic Græciæ præpositus: ut ep. 6. lib. VI.

Mutati voluntate) Non eodem, quo antea in Ciceronem animo, temporibus mutati, & victoria Cæsaris.

Necessario) Est enim Cæsaris familiaribus inserviendum, temporis causa.

Frequentant domum meam) Sic lib. I. Off. *Si domus alio domino solita est frequentari*. Et, *Frequentare ludos*, lib. I. de Invent. Alio modo, *Celebratur domus*, epist. 5. lib. II. ad Q. Fratrem.

Ad summum) *Summum* epist. 1. lib. II. *A te vero bis terve summum, & eas perbreves, accepi*; & *ad summum* dicitur Ciceronis exemplo.

Per-

Perfugio) Hoc verbum interdum ſolum Cicero affert, ut hic: interdum conjungit, ut epiſt. 15. lib. V. *Litteris uror aſſidue: quid enim aliud facere poſſum? ſed neſcio, quo modo ipſæ illæ excludere me a portu & perfugio videntur.* Et pro Archia: *Perfugium ac ſolatium adverſis hæc ſtudia præbent.* Perfugium autem litteræ ſunt duobus modis: vel quod eas dum tractamus, moleſtias obliviſcimur; vel quod animus, præceptis utiliſſimis conformatus, humana omnia, præter honeſtum, contemnit, nihil præter culpam extimeſcit. De fructu autem quem afferunt litteræ, vide epiſt. 3. lib. IV. & epiſt. 13. lib. V. & epiſt. 2. & 3. lib. IX.

Conſcientia conſiliorum meorum) Sæpe hanc ſententiam uſurpat, epiſt. 3. lib. IV. epiſt. 1. & 4. & 6. & 10. & 13. & 21. lib. VI. & epiſt. 3. lib. VII. quæ recitare longum eſt: indicare loca, & quaſi digitum ad fontem intendere, unde hauriant, qui copiæ ſtudent, ſatis duco.

Niſi invidiſſet is) Pompeium, opinor, deſignat; a quo ſe proditum, contra datam fidem, ſæpe queritur.

Me enim amabas) Mea cauſa illum non amabas, cujus invidiam perfidiamque noſſes.

Beatus eſſet) Hoc dicit: Si mecum ad tuendam libertatem conſenſiſſet, neque pernicioſam reip. cum Cæſare ſocietatem coiiſſet: non modo viveret, ſed beatus eſſet, & cum eo omnes boni. De Cæſare autem, & victore jam, & a quo veniam paullo ante impetraverat, hæc, ut, opinor, ſcribere non auderet; nec invidit ei Cæſar, qui ſemper popularis fuit, & ab urbe multos annos abfuit, dum in Gallia bellum gereret, ſed Pompeius, qui parem ſibi Ciceronem in ſenatu non ferret.

Nullius vim) Epiſt. 3. lib. VII. *Notum*, inquit, *tibi omne conſilium meum eſſe volui; ut primum ſcirem, me numquam voluiſſe plus quemquam poſſe, quam univerſam remp. poſtea autem quam alicujus culpa tantum valeret unus, ut obſiſti non poſſet, me voluiſſe pacem.*

Arma) Cæſaris.

Quæ ſemper timueram) Epiſt. 3. ad Attic. lib. X. *Prædara*, inquit, *conſcientia ſuſtentor, cum cogito me de re. aut meruiſſe optime, cum potuerim, aut certe numquam, niſi divine, cogitaſſe, eaque ipſa tempeſtate everſam eſſe rem. quam ego XIV. annis ante præſpexerim.*

Quem ego idem effeceram) In conſulatu: epiſt. 9. lib I. *Non offendes eumdem bonorum ſenſum, Lentule, quem reliquiſti: qui confirmatus conſulatu meo, nonnumquam poſtea interruptus & afflictus ante te conſulem, recreatus ab illo totus eſt, nunc ab iis, a quibus tueatur fuerat, derelictus.* Eodem illud ſpectat ex epiſt. 15. lib. I. ad Att. *Tuear, ut poſſum, illam a me conglutinatam concordiam.*

Quavis tuta conditione) Quavis, modo tuta: epiſt. 6. lib. VI. *Causa belli orta eſt: quid ego prætermiſi aut monitorum, aut querelarum? cum vel iniquiſſimam pacem juſtiſſimo bello anteferrem.* Et ad Attic. epiſt. 5. lib. VII. *Ego is ſum, qui illi concedi putem utilius eſſe, quod poſtulabat, quam ſigna conferri: ſero enim reſiſtimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos.* Et ad eumdem ep. 11. lib. VIII. *Præ me tuli, me nihil malle, quam pacem; non quin eadem timerem, quæ illi: ſed ea bello civili leviora ducebam.* Et ad Pompeium: *Mea ſemper ea fuerit ſententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde de urbe, meminiſſe te arbitror.*

Rerum Africanarum) Africani belli, quod inter Cæſarem, & Scipionem, ac regem Iubam geſtum eſt.

Quid interſit, non ſane intellig) Cauſam infra exponit: quia non multum inter victores interfuturum putat. De Pompeianorum crudelitate, ſi viciſſent, vide epiſt. 9. & 14. lib. IV. & ep. 6. lib. IX.

Inter victorias non multum interfuturum) Idem ep. 3. & 4. lib. VI. item ep. 9. & 4. lib. IV. & ep. 6. lib. IX.

Injuriam) Vrbe carebat Metellus, hac illi, ut opinor, a Cæſare pœna impoſita, quia Pompeium initio belli ſecutus eſſet; nam, quin hoc tempore fuerit in Italia, dubitandum non eſt; cum ſubjungat Cicero: *Ad te veniam brevi. Injuriam* igitur, quod urbe immerito careret. Sic ad Cæcinam, eadem cauſa exſulantem, ep. 5. lib.

Digitized by Google

lib VI. *Hærere non potest in tam bonis civibus tam acerba injuria*. Et ep. 10. lib. VI. *Injuriam temporum*.

Cum tuam summam humanitatem, tum etiam tuas litteras) Naturam & doctrinam laudat : quarum altera efficiat, ut pacatiore animo Mescinius injuriam ferat ; altera, ut humana omnia, cum absit culpa, ne putet in malis esse numeranda.

Sicut omnes fere) Quod reprehendere cœperat, excusat multorum exemplo ; nam, *Fere*, dixit, ne omnino superiorem ejus mollitiem excusaret.

Vita ingenua) Quam nunc tempora eripiunt ; quod enim sentimus, eloqui libere & ingenue non licet.

Beata & libera) Nunc miserrima & serviente.

Nullum sensum) De quo tamen dubitare visus est in ep. 16. sed orationem tempori accommodat.

Si me diligis) Dubitatio videtur, quæ nulla tamen est ; valet enim, pro amore in me tuo, pro eo, quantum me diligis ; & in extrema epistola : *Me velim*, inquit, *ut facis, diligas* ; qui locus ex hoc dubitationem tollit.

Servias) Et *Servire*, & *Inservire*, & *Indulgere*, & *Obsequi valetudini*, dicitur : epist. 9. 17. 18. ad Tironem lib. XVI.

Digitized by Google

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN EPISTOLAM I. LIBRI VI.

A. *Torquato*) Manliæ gentis, patriciæ, antiquiſſimæ: patriciam autem & Cicero hanc gentem fuiſſe oſtendit in oratione pro Sulla; verum & plebejos fuiſſe Manlios idem teſtatur in Phil. I. *Propter unius*, inquit, *M. Manlii ſcelus, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet*. Niſi hæc dixit habita ratione ſui temporis; cum & patricii & plebeji eſſent Manlii; non quod eo tempore, quo Manlius Capitolinus damnatus eſt, Manlii duorum generum eſſent. Livius quidem lib. VI. hoc Manliæ gentis decretum memorat, omiſſa patriciæ mentione. *Torquati* cognomen a *Torque* natum, quem Gallo ſingulari pugna victo detraxit T. Manlius: qua de re Livius lib. VII. Gellius lib. IX. cap. 13. Cicero lib. I. de Fin. & Tuſc. IV. & de Offic. lib. III. Hunc Manlium vocat optimum virum epiſt. 1. ad Att. lib. I. Tranſiit ante Ciceronem in Græciam ad Pompeium, ut in ep. 7. ad eumdem lib. IX. Africam videtur adminiſtraſſe poſt præturam; nam conſul numquam fuit; leguntur enim hæc in oratione pro Plancio: *Adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo graviſſimo, & ſanctiſſimo, atque omni laude & honore digniſſimo viro dilectus eſt, ut & contubernii neceſſitudo, & adoleſcentis modeſtiſſimi pudor poſtulabat*.

Etſi ea perturbatio eſt omnium rerum, ut ſuæ quemque fortunæ maxime pœniteat; nemoque ſit, quin ubi vis, quam ibi, ubi eſt, eſſe malit) Infra eadem ſententia, epiſt. 4. *Tempus eſt hujuſmodi, ut ſuam quiſque conditionem miſerrimam putet, & ubi quiſque ſit, ibi eſſe minime velit*. Hic advertendum, quater in primis hujus epiſtolæ comprehenſionibus repetitum, *Etſi*, *Tamen*: in quo ſi quis hodie noſtrum offenderet, excuſari vix poſſet.

Quiſquis) *Quiſquis*, pro *Quiſque* interdum veteres uſurparunt, ut hic ipſe Tuſc. V. *Ut quidquid objectum eſt, quod modo a natura non ſit alienum, ea contenti non quærant amplius*. In Verrem lib. IV. *Ita odorabantur omnia; ut, ubi quidquid eſſet, aliqua ratione invenirent*. Plautus Trinummo: *Sin autem quidquid ſingillatim & placide percunctabere*. Lucretius autem ſæpiſſime.

Oculi augent dolorem) Oratorie modo ſenſum oculorum auget, aurium imminuit, modo contra; nam ep. 9. lib. IV. aurium ſenſu plus doloris, quam oculis percipi dixit: quia Marcello reditum ſuadebat: hic, ut abſentem Torquatum conſoletur, oculis augeri dolorem ait. Et epiſt. 4. *In omnibus*, inquit, *malis acerbius eſt videre, quam audire*. Et ep. 13. lib. IV. *Nec audio ſolum, quod ipſum eſſet miſerum, ſed etiam video, quo nihil eſt acerbius, eorum fortunas diſſipari*.

Intueri coguntur) Quo dolor ſit acerbior; audire autem, qui non vult, non cogitur: itaque poteſt avertere cogitationem a miſeriis.

Nec avertere a miſeriis cogitationem ſinunt) A conſuetudine enim oculorum animum abducere, difficillimum eſt.

Multarum rerum deſiderio) Quas cum rep. perdiderimus.

Cum magna moleſtia tuos tuaque deſideras) Liberos in primis: de quibus epiſt. 4. *Reliquum eſt, ut te angat, quod abſis a tuis tam diu: res moleſtæ, præ-*

Digitized by Google

præsertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivius.

Aut præcipuam aliquam fortunam postulare, aut communem recusare) Sic epist. 15 lib. IV. *Non debes aut propriam fortunam & præcipuam postulare, aut communem recusare.*

Agitare animo) Tribus modis hoc verbum ad eamdem sententiam accommodatur, *Agitare animo*, *Agitare in mente*, *Agitare* simpliciter: primus hoc in loco modus ostenditur, & pro Fonteio: *Vos & sæpius eamdem rem animis agitare, & diutius unoquoque de testi cogitare potestis.* Alter lib. I. de Nat deor. *Habet nihil aliud, quod agitet in mente.* Tertius in Verrem: *Si hoc unum agitare cœperit, esse aliquod genus cognatæ pecuniæ.*

Ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem aut timorem) Ut in tuis cogitationibus locum desperationi aut timori nullum tribuas: id est, ut neque de reditu desperes, neque saluti tuæ timeas.

Qui in te adhuc injustior, quam tua dignitas postulabat, fuit) Cæsarem significari manifestum est: de quo paullo mitius epist. 4. *Ejus enim, qui tardior in te levando fuit, quam fore putaramus, non est mihi dubia de tua salute sententia.*

Non magna) Affirmant duæ negantes particulæ, sed ita, ut aliquid imminuant; plus enim erat *magna fuga*, quam, *Nec non magna.*

Nec tamen is ipse) Cur salutis amittendæ timore angamur, cum is ipse, a quo servari volumus, eodem timore vacare non possit? Augurium Ciceronis brevi Cæsaris interitus comprobavit.

Omnium bellorum exitus incerti) Vtrius partis victoria sit futura, incertum est: epist. 4. *Omnis belli Mars communis, & semper incerti exitus prælionum.* Et Phil. X. *Ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem.*

Ab altera) Si Cæsar vicerit in Hispania.

Sejunctum ab omnium interitu) Aut simul omnes victoris clementia servabimur; aut ejusdem ira peribimus, epist. 4. *Illud cuivis facile est docere, aut præcipue tu dolere nihil debeas.*

Ab altera) Si vicerint Pompeiani.

Numquam timuisse) Licet a bello discesseris. *Numquam*, dicit, ut significet nec antea, bello scilicet Africano, timuisse Torquatum a Pompeianorum victoria.

Quasi consolationis loco) Non plane consolationis loco: quia, cum patria, quæ nobis rerum omnium carissima debet esse, periclitetur; minus angi privatis incommodis debemus: itaque communis periculi recordatio, quali quædam consolatio videtur esse. Hujus generis illud est in epistola sequenti: *Misera est illa quidem consolatio, tali præsertim viri & viro, sed tamen necessaria, nihil esse præcipue dolendum in eo, quod accidat universis.*

Multa dicant) Quæ ad consolandum valent: significat ea, quæ insignes Philosophi de sedando luctu conscripserunt: quorum sententias postea Cicero, amissa filia, in sua scripta transtulit, ægritudinis leniendæ causa: eorum nomina recitat Divus Hieronymus in Epitaphio Nepotiani: *Legimus*, inquit, *Crantorem, cujus volumen ad consovendum dolorem suum secutus est Cicero: Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Possidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus; qui diversis ætatibus diversorum luctum vel libris, vel epistolis minuere sunt conati: ut etiam, si illorum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari.*

Vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri) Mei veteres libri, *Vlla*, omnes habent: sed *Nulla*, requirit sententia; nam *Vereor* cum simplici negatione conjunctum, usurpatur in rebus, quas accidere nolimus, ut *Vereor ne filius peccet*: cum gemina vero negatione, in rebus, quas accidere nollemus: ut, *Vereor ne filius non recte vivat*: volumus enim filium recte vivere. Interdum, quod idem valet, pro gemina negatione utimur, ut, hoc modo: *Vereor ut filius recte vivat*; quare videtur aut legend. hic: *Vereor ut consolatio ulla possit vera reperiri*; aut: *Vereor ne consolatio nulla possit vera reperiri*; nam & paullo post cum dicit: *Vereor ne nefas sit dicere*, hoc significat, nefas sit dicere; sic igitur, si dicas: *Vereor ne consolatio ulla possit vera reperiri*: hoc significes, consolatio aliqua possit vera reperiri, quod

Digitized by Google

quod a Ciceronis mente discrepat ; nullam enim ait sibi videri esse consolationem tanti mali , præter illam, &c. Vide , quæ de hoc verbo, *Vereor*, diximus in ep. 1. lib. II.

Quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum) Non enim omnes , qui præteritam vitam æque laudabiliter traduxerint , æque conscientia sustentantur : sed ut quisque firmo , aut infirmo animo est , ita majorem aut minorem a conscientia consolationem capit: quo spectat illud in ep. 4.

Quæ tamen , si possis eam suscipere , maxima est .

Satis est) Ergo felicitas non ab iis rebus , quæ ab aliis , aut a fortuna dantur , sed a nobis est : quæ Stoicorum fuit opinio , ut Acad. lib. I. sed Aristoteles Eth. lib. I. & Polit. lib. VII. adjunxit externa bona .

Bene beateque vivendum) *Bene vivit* , qui cum virtute vivit : *beate* , cui nihil omnino deest ; addidit enim *Beate* , quia *recte vivere* , non idem est cum beate vivere, quod Ethic. lib. I. ad Eudemum scripsit Aristoteles. Nobilitas enim , proles , opes , divitiæ, amici , vires etiam corporis & pulcritudo ad beatitudinem conferunt , sine quibus tamen licet bene vivere , quod virtutis est .

Vereor , ne eum , qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit , miserum esse nefas sit dicere) Interrogandi nota sententiam alii concludendam putant , quibus assentirer , si legeretur , *Vereor*; quomodo autem nunc est , elicitur hoc : fortasse nefas est eum appellare miserum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit ; nam ut , *Non vereor ne* , negationem significat , ut illud ep. 7. lib. II. *Non vereor , ne quid timide , ne quid stulte facias* , idem est , ac si dicas , nihil te timide , nihil stulte facturum confido . Et epist. 12. lib. V. *Non vereor , ne assentatiuncula quadam tuam gratiam videar aucupari* ; ut igitur qui dicit , *non vereor ne* , negat , non affirmat ; sic qui ait , *vereor ne* , affirmat potius , quam negat : timet enim aliquid futurum , quod nollet . Quocirca , *Vereor ne nefas sit dicere* , valet , opinor esse nefas , vel , fortasse nefas est dicere . Minime igitur necessaria est nota illa interrogantibus usitata . Neque vero, *Non vereor*, legendum est , ne sine causa discedamus ab antiquis libris .

Optimorum consiliorum) Cum dixerit, *Bene sentire , rectèque facere* , videtur hic addere debuisse , *Atque fortem* , sed nobilius posuit , nec alterum, licet omitteret , exclusit .

Miserum) Non enim eo te miserum putes , quia resp. miserrima est , cum te possis optimorum consiliorum conscientia sustentare .

Victoriæ præmiis ductos) Vt Pompeianos quosdam , de quibus epist. 6. *Victa est auctoritas mea non jam a Pompeio (nam is movebatur) quam ab iis , qui duce Pompeio freti , peropportunam & rebus domesticis & cupiditatibus suis belli victoriam fore putabant* . Hanc rem & Cæsar attigit lib. I. de Bell. Civ.

Officium) Epist. 5. lib. IX. *Senili sumus non spem , sed officium* .

Qui neque cum id faciebamus , tum eramus amentes) Hæc particula, *Neque*, hic habet vim quamdam , non sæpe usitatam ; subauditur enim , *non modo* , ut sit , *non modo nunc , sed neque tunc* . Simpliciter ep. 15. lib. IX. *Neque ego aliter accepi* . Et epist. 4. ad Attic. lib. I. *Neque id neglexi* .

Si id evenit) Vt vinceremur .

Ingredientibus nobis in causam) Publicam causam suscipientibus contra Cæsarem , senatui dicto non audientem . Eamdem sententiam posuit ep. 12. in eo loco : *Cum recordarer te in hoc ipsum bellum esse ingressum , non jam lum victor beatus , sed , etiam si ita accidisset , victus ut sapiens esses* . Nec dissimiliter in epist. 6. *Sin propter incertos exitus , eventusque bellorum posse accidere , ut vinceremur , putasses , non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse , adversam ferre nullo modo posse* .

Cadere animis) *Cadimus animo* , & *Cadit animus* , utrumque enim dicitur, in Lælio : *Nec debilitari animos , aut cadere patitur* . Et Tusc. I. *Simul animus cum re concidit* . Et Phil. III. *Allato nuncio de quarta legione, mente concidit* .

Præstandum) *Præstare culpam* dicitur , qui culpam vitat : hoc præstare debemus , reliqua ne curemus , non enim præstanda nobis sunt , quia malum in una culpa situm est .

Per-

Digitized by Google

Perditis rebus omnibus) Hoc refertur ad illud : *Reliquum est, ut te excruciet commune periculum reipub.* Hæc, inquit, ideo dixi, ut intelligas, vel si omnia interierint, virtutem tamen sustentare te ipsam posse. Quanta igitur cujusque virtus, tantam ille ab ipsa virtute consolationem capit, quod supra dixit : *Quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum, tanta consolatio est.* Atque hæc virtus, hoc robur, hi nervi sunt eorum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possunt. Quod autem hic, *Perditis rebus*, infra dixit, *Perditæ rep.* & in epistola sequenti, *Remp. funditus interire* ; & ibidem paullo post : *Si omnino interierint omnia* ; & ep. 21. *Everſis omnibus rebus* ; & epistola ult. libri superioris, *Fortunam funditus everſam*. Contrarium est, *Salvis rebus*, ep. 1. lib. IV.

Quicumque ſtatus eſt futurus) Infra : *Nec dubitare debes, quin aut aliqua rep. ſis futurus, qui eſſe debes, aut, perdita, non afflictiore conditione, quam ceteri.* Idem in epist. seq.

Atque hæc mihi ſcribenti veniebant in mentem) Eleganter interdum a particula *Atque* tententiam ordimur, ut proxime, *Atque hæc eo pertinet cretio*. Et epist. 5. *Atque utebar familiariſſime Cæſare*. Et ad Terentiam ep. 4. lib. XIV. *Atque ego, qui te confirmo, ipſe me non poſſum*.

Deſperationem) Cum de rep. desperabam, si res ad arma deduceretur.

Conſilium improbissimum) Pugnari nolebam : cupiebam quamvis iniqua conditione pacem : epist. 4. & 6. & libro superiore, epist. ult.

Multo ante confirmata per noſmetipſos) Cum Pompeius iterum consul operam dedit, ut Cæsari Galliarum administratio in alterum quinquennium prorogaretur, de quo in epist. 6. ipsum Pompeium consulem pugnasse dicit. Et ad Attic. epist. 3. lib. VIII. de Pompeio : *Iſtum in remp. ille aluit, auxit, armavit : ille legibus per vim & contra auſpicia ferendis auctor : ille Galliæ ulteriori adjunctor : ille gener : ille provinciæ propagator : ille abſentis in omnibus adjutor*. Eadem dixit in Phil II

Pilis & gladiis, non conſiliis neque auctoritatibus) Sic epist. 7. lib. IV. *Non enim iis rebus præſtabamus, quibus valere poteramus, conſilio, auctoritate, cauſa, quæ erant in nobis ſuperiora ; ſed lacertis & viribus, quibus pares non eramus*.

De jure publico diſceptari) De ipsa rep. contendi : sic epist. 4. lib. IV. *Poſteaquam armis diſceptari cœptum eſt de jure publico*. Et epist. 14. ejusdem libri : *Quanto periculo de jure publico diſceptaretur armis*.

Neque ego divinabam) Futura non videbam ; sed, ne accidereut, timebam.

Eventu atque exitu) Exitus eventu, non eventus exitu posterior est ; nam ultra eventum exitus est : ultra exitum nihil omnino.

Id futurum quod evenit) Fore, ut Cæsar vinceret.

Exploratius promittere) Non plane promittere, sed exploratius, quam de victoria Pompeii : hoc quidem exploratius, quam illud, promittere, divinare tamen plane non poteram.

Iis rebus) Consiliis, auctoritatibus, causa : paullo ante, & ep. 7. lib. IV.

Militum robore) Epist. 3. lib. VII. de Pompeio : *Signa tirone & collectitio exercitu cum legionibus robuſtiſſimis contulit*.

Sed tu illum animum) Tale illud Sulpicii : *Noli imitari malos medicos, qui in alienis morbis profitentur ſe tenere medicinæ ſcientiam, ipſi ſe curare non poſſunt*.

Philargyrus) Liberti cognomen, quod in servitute nomen unicum fuerat ; valet autem, *Amator argenti*.

Suſpenſi) Exspectatione eventus ; pugnabatur enim in Hispania : itaque dixit supra : *Cum omnium bellorum exitus incerti ſint, &c.* Et epist. 6. *Videmur intelligere, non diuturnum bellum fore*.

In ea urbe) Athenis. Pro Flacco : *Aſſunt Athenienſes, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ putantur*. Et lib. I. de Orat. *Athenæ omnium doctrinarum inventrices* ; ep. 4.

Nata & alta) In Bruto : *Vides ne, ut in ea ipſa urbe, in qua & nata & alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem?* Veteres ab *Alo* & *Altum*, & *Alitum* deducebant. Priscianus, & Diomedes.

Ratio

Digitized by Google

Ratio & moderatio vitæ) Ob doctrinam, religionem, jura, leges; ideo putabantur Athenæ in tutela Minervæ.

Ser. Sulpicium) Græciæ præpositum a Cæsare: epist. 6. *Brutum Galliæ præfecit, Sulpicium Græciæ*: vide, quæ diximus epist. 12. lib. IV.

Benevolentia & sapientia) Quæ sapienter in re nostra dicuntur ab amicis, creduntur facilius, & magis movent, quam si dicantur ab alienis: ideo conjunxit cum sapientia benevolentiam: epist. 4. in extremo.

Auctoritatem & consilium) Omnino cavendum civile bellum, cujus initia cernebantur, Sulpicius consul censuit: epist. 4. lib. IV. *Absens*, inquit, *cognoscebam, quæ esset tua in hoc pestifero bello cavendo & prædicendo sententia*; & quæ sequuntur.

Togati potius potentiam quam armati victoriam subissemus) Simile illud in epist. 6. *Nolo hunc existimare, ea me scripsisse Pompejo, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga, & princeps, sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet*. Subissemus, inquit, potentiam, ut rem gravem, sed victoria tamen leviorem: ideo in epist. 4. *Cupiebam quamvis iniqua conditione pacem*. Et in ultima superioris libri: *Quavis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare*.

Quam necesse fuit) Amorem suum declarat, ac studium confirmandi Torquati, cum plura etiam fortasse scripserit, quam necesse fuit; simul illum tacite laudat, quasi virtus ejus minus multa desideraret: hoc ipsum dicit in epistola tertia; addita, quam hic omittit, ratione, cur fuerit longior: *Superioribus* (ait) *litteris, benevolentia magis adductus, quam quod res ita postularet, fui longior; neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua*. Et epist. 4.

Illa, quæ majora sunt, brevius exponam) Rerum diversarum connexio, in qua laborare multos video, vulgare non requirit ingenium: hic Cicero a consolatione doloris ad promissionem auxilii percommode transit, nam, cum dixisset, *Hæc longiora*, subjunxit, *Illa majora*, sic epist. 3. *Sed hæc consolatio levior, illa gravior*. Et ad Appium epist. 10. lib. III. *Atque hæc domestica: quid illa tandem popularia?* Et ad Cassium, epist. 2. lib. XII. *Sed hæc tolerabilia: illud non ferendum, quod est, qui vestro anno consulem filium suum futurum putet*. Et Phil. II. cum objicienti Antonio, civile bellum ejus culpa natum esse, copiose respondisset, transitum ita quæsivit ad aliam rem, vix ut interrupta narratio videatur, hoc modo: *Sed hæc vetera, illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum*. Huius generis innumerabilia fere occurrunt. Sed fastidium vitemus, & hæc sibi quisque, quod nos olim facere consuevimus, notet in legendo.

Neminem) Quia perierat Cn. Pompeius, & P. Lentulus, quorum opera restitutus ab exsilio fuerat.

Quibus tantum debebam, quantum tu intelligis) Plus scilicet, quam *tibi*; sed, cum eos belli casus eripuerit, nemo, cui plus quam tibi debeam, supereſt, epist. 4. *Benevolentiam tuam erga me imitabor, meritis non adsequar*.

Belli casus eripuit) *Mors eripuit*: de iisdem dixit, epist. 13. lib. IV.

Qui fim) Epist. 9. *Eodem tempore, eademque causa nostrum uterque cecidit*. Et epist. 13. *Eadem causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit*. Et in ultima hujus libri: *Quid possim, nescio, vel potius me parum posse, sentio*.

Studium certe) Si consilio & opera prodesse tibi non multum potero, studio certe numquam deero.

EPISTOLA II.

Veteri) Persistit in translatione, a quia dixerat *Gravitate*.

Varietate) *Varietatem* non vocat mutationem causæ; quia scilicet modo timuissent homines, modo speravissent; sed quod varietas fuerit inter causam Torquati, & voluntatem opinionemque hominum; propterea quod, cum ei reditum in Italiam Cæsar concessisset, ut infra ostendemus, fore speraverunt homines, ut paullo post redeundi quoque in urbem facultas ei permitteretur, in quo se difficilem Cæsar præbuit.

Adhuc) Sperare se aliquid ostendit: nam,

Digitized by Google

nam, *Adhuc*, varietatis illius, quam proxime nominavit, quasi terminus videtur.

Aut volebant, aut opinabantur) *Contra voluntatem, & præter opinionem*, dixit epist. 2. lib. III.

Pro malis temporum) Si rem ipsam spectes, molestè ferendum videtur: si tempora consideres, quæ pessima sunt, mihi crede, non est cur molestè feras. Epist. 28. lib. XIII. *Pro horum temporum perturbatione. Pro malis rectè habebat*, epist. 14. lib. XII. ad Att. Alibi: *Vt in malis, ut in perditis rebus.*

Armis urgeri rempub. sempiternis) Vt in armis de jure publico semper disceptetur, sicut adhuc quidem disceptatur.

Positis) Infra addidit, *Abjectis, aut detractis*, hic *Positis*, communiter pro omnibus usurpatum est.

Funditus interire) Amissa libertate: quod accidit: numquam enim postea suum jus resp. recuperavit.

Si arma valebunt) Non loquitur de victoria armis parta, sed de conditionis diuturnitate: id est, si armis res agetur, hoc enim ad illud respondet: *Necesse est armis urgeri rempub. sempiternis*. De victoria vero statim subjungit.

Reciperis) Recipiebatur, quia, licet in urbem redire non posset, in Italia tamen ei licebat esse. Hoc etiam e postremis epistolæ verbis colligitur: *Vt, aut quo scribam, aut quo veniam, scire possim*; nam, si extra Italiam Torquatus esset; non diceret Cicero, *Quo veniam*. Præterea, Torquatum in Tusculano fuisse, ejusque causam Dolabellæ a Cicerone commendatam, ut scilicet ejus reditum in urbem a Cæsare ex Hispania redeunte impetraret, licet intelligere ex epist. 9. lib. XIII. ad Att. *Εὐκαιρῶς*, inquit, *ad me venit, cum haberem Dolabellam, Torquatus: humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit: quæ diligentia grata est visa Torquato*. Et ad eumdem epistola 20. *Torquato nostra officia grata esse, facile patior: eaque augere non desinam*. Et epist. 21. *Quid possum a Torquato, nisi aliquid a Dolabella?* Et epist. 44. *Cum Dolabella vivendum esse ijdis diebus, vides: quod nisi me Torquati causa teneret, satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem*. Atque illæ ad Atticum epistolæ, Cæsare ex Hispania, devictis jam Pompeii liberis, redeunte, scriptæ sunt: hæ vero ad Torquatum, adhuc pugnante: id quod perspicuum satis est: hæc tamen una, confecto jam bello, & concessa Torquato manendi in Italia, non in urbem veniendi, potestate, scripta videtur esse, ideoque rejicienda in extremum locum.

Conditione) Quod inter utranique partem de ponendis armis conveniat.

Victoria detractis) Alterutra parte vincente, ita ut bellum nullum supersit.

Respiraverit) Quia non amplius armis urgebitur resp. quod si victoria, detractis armis, civitas respiraverit; bonitas in eo & clementia indicari videtur, in quo Cæsari, qui secunda jam fortuna usus erat, Cicero assentatur, quamquam Pompeii partes afflictæ nondum penitus erant.

M. Antonius) Orator ille summus, qui loquitur in oratoriis libris.

Iam tum timebat) Ante Marii, & Sullæ bellum, quo in bello ipse est interfectus.

Suspicabatur) Ex discordiæ principiis, hoc significatur initio lib. I. de Orat. nam de sermone inter Scævolam, Antonium, & Crassum habito, sic ait: *Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta & commemorata & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidisset*.

Tuli præsertim civi & viro) Qui ne hoc genere consolationis indigere deberet, probitate & virtute meritus est. *Civem*, & *Virum* sæpe conjungit Cicero, ut epist. 15. lib IV. ad Att. *O virum, o civem!* & alibi.

Necessaria) Quid enim præterea consolari possit?

In his paucis verbis) Non his proximis, quibus de omnium rerum interitu locutus est, sed illis superioribus, ab eo loco, *Necesse est aut armis urgeri remp. sempiternis*: quibus aliquid eum, quod speret, habere ostendit: nam, tribus propositis, si arma valeant, si omittantur, si funditus intereant omnia; ex primo, liberat

berat eum timore; ex altero, spem affert recuperandi fortunas & dignitatem; tertium si eveniat, præcipuum dolorem adimit in eo, quod accidat universis. Ergo, cum subjungat hic: *Projecta etiam fine meis litteris intelliges, te aliquid habere, quod speres*: ad superiora illa respexit.

Hoc) Dum de jure publico dimicatur.

Aliquo) Positis armis, aut abjectis, aut detractis, de quo supra.

Quo veniam) Erat igitur, ut dixi, Torquatus in Italia, nec tamen prope urbem: nam aut ille ad Ciceronem, aut ad illum Cicero, cum præsertim hoc tempore extra urbem esset, omnino accessisset, non fuisse autem in urbe Ciceronem, cum hanc epistolam scripsit, nec Torquatum prope urbem, ostendunt superiora illa verba: *Quod absim ab urbe; ut, qui ad te proficiscantur, scire non possim.* Postea vero Torquatus propius urbem accessit: ut recitata jam ex epistolis ad Att. loca demonstrant.

EPISTOLA III.

QVam quod res ita postulares) Idem dixit epist. 1.

Neque erat ea mea causa) Meæ res eo loco erant: is erat mearum rerum status.

Earum rerum) Quæ geruntur in Hispania.

Idem exitus) Victoriam insolentem & crudelem fore, infra.

Video animo) *Cernere animo*, dixit epist. 12. lib. V.

Oculis cernimus) Epist. 19. lib. X.

Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo sciam) Epist 16. lib. II. *Non eam cognovi aciem ingenii tui; quod ipse videam, te id ut non putem videre.*

Quem exitum acies habitura sit, divinare nemo potest) Epist. 1. *Cum omnium bellorum exitus incerti sint.* Epistola 4. *Cum omnis belli Mars communis, & cum semper incerti exitus præliorum sunt: tum hoc tempore ita magnæ utrimque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque viserit, non sit mirum futurum.*

Belli exitum) Belli finem, quod in epistola sequenti dixit: *Nunc tantum videmur intelligere, non diuturnum bellum.*

Si id minus) De belli exitu, quem propinquum esse arbitror, falli fortasse possum: de ipsa certe victoria, qualis futura sit, minime fallor.

Qualis futura) Quid significet, indicant inferiora verba: *Ita vivere, si non sit vivendum, miserrimum est*: quibus verbis amissio pristinæ dignitatis, legum interitus, & victorum insolentia atque crudelitas prædicitur.

Si id vel ante acciderit) Si acciderit mors.

Ita enim vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est) Epist. 3. lib. VII. *Vbi non sis, qui fueris, non esse, cur velis vivere.*

Mori autem nemo sapiens miserum duxit, ne beato quidem) Miseriam in morte nemo sapiens constituit, sed in turpi vita: quod si ne beato quidem mori miserum est, quanto minus nobis in iis miseriis, quæ post bellum impendent, epist. 16. lib. V. *Vt ea non dicam, quæ sæpissime & legi, & audivi, nihil mali esse in morte.*

In ea ea urbe) Athenis, epist. 1. & 4.

Parietes ipsi) Cum sapientes multi Athenis de contemnenda morte disputaverint.

Levis est consolatio ex miseriis aliorum) In epistola superiore: *Misera est illa quidem consolatio, tali præsertim civi & viro, sed tamen necessaria, nihil esse præcipue cuiquam dolendum in eo, quod accidat universis.*

Aut eorum qui discesserint) Desideratur omnino aliquid; designari enim duo genera hominum, ex eo, quod sequitur, manifestum est: in antiquis libris non est alterum illud membrum, *Aut eorum qui remanserint*, quod ex ingenio additum videtur. Duo veteres libri habent, *Quam quamvis eorum qui discesserint*, quod sincerum existimarem, nisi sequeretur: *Alteri diuturnum, alteri victorem timent.* Qui enim ab armis discesserant, victorem Cæsarem timebant, contra quem pro Pompeio jam pugnaverant; itaque in epistola sequenti: *Nemo est*, inquit, *qui cogitet, quam sit metuendus iratus victor armatus.*

Cum omni vacem culpa) Sæpe in consolationibus hanc sententiam usurpat, vide

vide epistolam sequentem & primam. ne multa ejusdem generis afferentes lectorem obtundamus.

Sensu omni careo) Amitti sensum in morte, & hic affirmat, & in epistola sequenti: quod dubitare visus est epistola 16. lib. V. Aristoteles quoque non satis in eo suam sententiam aperuit.

Rursus) Quia rursus de morte philosophari cœpit, quasi veniam petit, cum ad eum scribat, qui Athenis, ut paulo ante dixit, ea vel plura, vel ornatiora a doctissimis ac sapientissimis viris audire possit, qui hæc igitur ad te, noctuam scilicet Athenas mittit. Adagium inde ortum, quod Athenis nummi percuterentur cum imagine noctuæ: noctuæ igitur Athenis multæ, quia nummi multi, epist. 3. lib. IX. & ult. lib. II. ad Q. Fr. & interpres Aristophanis.

EPISTOLA IV.

NON diuturnum bellum) Quod in Hispania cum Pompeii liberis Cæsar gerebat; de quo dixit in epistola proxima: *Belli exitum video.*

Non quo, sed quod difficilis erat conjectura) Mendosus, & fortasse mutilus locus; nec opem ferunt antiqui libri, unus Fulvii habet sic: *Putabam quo ego certo sciam, sed quod difficilis erat conjectura.* Alter: *Putabam non quo modo, sed quod difficilis erat conjectura.* Reliqui omnes, ut impressum est. Ego hic ingenio nihil adsequor, quod probem.

Omnis belli Mors communis) Incerta semper victoria est, unde illud in oratione pro Milone: *Alde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem; qui sæpe spoliantem jam & exsultantem everrit, & perculit ab abjecto.* Et pro Sextio: *Nimium communem Mortem, belliique casum metuens.* Et Phil. X. *Ut concedam, incertos exitus esse belli, Martemque communem.* De hoc genere ornamenti sic lib. III. de Orat. *Gravis est modus orationis, & sæpe jumendus; ex quo genere sunt hæc, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellari pro vino, &c.*

Magnæ utrimque copiæ) Pompeianæ majores; nam in eo libro, quem de bello Hispaniensi vel Hirtius, vel Oppius conscripsit, hæc sunt: *Erat acies XIII. aquilis constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus sex. præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum, nostra præsidia LXXX. cohortibus, & octo millibus equitum.*

Ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum) Hic locus corrupti superioris loci sententiam demonstrat.

Inter victorias) Hoc & in proxima epistola, & in superioris libri ultima: sed hic ratio subscribitur.

Alteros) Pompeianos.

Propemodum) Non plane, sed propemodum: quia, cum belli civilis initio Pompeiani crudeliter otiosis minati essent, inde licuit conjicere, quales in victoria futuri essent. Vide epist. 6. lib. IX.

Iratus victor armatus) Iratus iis, qui Pompeium secuti essent. *Victor*: quia victoria, etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit: ut, etiam si natura tales non sint, necessitate esse cogantur; multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito facienda sunt. *Armatus*: nam depositis armis, ira defervescit, & ad levitatem animus paulatim delabitur: arma vero qui adhuc retinet, victoria recenti, facile iis ad cædem utitur. Ab irato, a victore, ab armato quid non timendum?

Præter illam, quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est) Hæc est illa consolatio, de qua dixit epist. 1. *Præter illam, quæ tanta est, quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum, ut ea uti possis.* Non enim omnes ii, qui recte vixerint, æque conscientia sustentantur: sed qui fortiores animo sunt, eo majorem a conscientia consolationem capiunt; prodest igitur magis aut minus conscientia, pro cujusque animo.

Eventus nostri consilii) Quia victi sumus.

Consilium) Quia pro rep. arma sumsimus, epist. 1. *Quoddam nobis officium justum, & pium, & debitum reipsa nostræque dignitati videbatur.* Et epist. 5. lib. IX. *Consilii nostri, ne si eos quidem, qui id secuti non sunt, non pœniteret nobis pœnitendum putarem, &c.*

Ad ferendum) Moderate: quod proxime dixit; est enim hic, *Ferre*, pro tolerare.

Ejus) Cæsaris.

Qui tardior in te levando fuit) Ep. 1. *Qui in te adhuc injustior, quam tua dignitas postulabat, fuit.*

Non est mihi dubia de tua salute sententia) Epist. 1. *Signa dedit animi erga te mitigati.*

De aliis) De Pompeianis, si vicerint, eamdem sententiam posuit in epist. 1. *Ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio: ab altera te ipsum numquam timuisse certo scio.* Et epist. 3. *Si arma valebunt; nec eos, a quibus reciperis vereri debes, nec eos, quos adjuvisti.*

Quid sentiam) Cum tu quoque sentias idem, quod ego, ab iis tibi timendum non esse.

Pueris) Manlia natis; nam, ut est in oratione pro Plancio, A. hic Torquatus uxorem habuit T. Torquati, fratris sui patruelis, filiam; feminas autem gentis nomine appellari solitas, quis jam nescit?

Festivius) Festivitas laudari solet in pueris, epist. 10. ad Att. lib. I. *Puer festivus Sositheus decesserat.* Et pro Flacco: *Matercula suæ festivus filius. Festivus* autem est, qui sermone, & adspectu hilaritatem excitat, & *Festivam librorum copiam* dixit Cicero, quam cum videret, lætabatur, & *festivam picturam* in Paradoxis.

Vt antea ad te scripsi) Initium significat epistolæ primæ.

Acerbius est videre quam audire) Epist. 1. *Oculi augent dolorem, qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur, nec avertere a miseriis cogitationem sinunt.* Et ep. 13. lib. IV.

Ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus) Vide ingenium, diverso modo in re diversa argumentatur; nam hic ad leniendum Torquati desiderium, urbanam vitam subitis periculis objectam esse ait: at, cum ad Marcellum scriberet, quem Romam redire cupiebat, tutiorem esse probat in urbe vitam, quam in externis alienisque locis: *Magna* (inquit) *gladiatorum est licentia: sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia.*

Objecti) Præpositi, ut epistola 16. lib. V.

Litteræ) Vide epistolam 3. lib. IV. & epist. 15. lib. V. & epistola 6. hujus libri, & epist. 2. & 3. & ult. libro IX.

Longinquitas temporis) Epist. 5. lib. IV. *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque mollist.* Et epist. 16. lib. V. *Quod allaturus est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præripere consilio prudentiaque debemus. Quod est dies allaturus, id consilio anteferre debemus; neque exspectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus.* Et epist. 11. ad Attic. lib. XII. *Consolationum multæ viæ, sed illa rectissima, impetret ratio, quod dies impetraturus est.* Et epist. 28. lib. VII. *Me non ratio solum consolatur, quæ plurimum debet valere; sed etiam dies, quæ stultis quoque mederi solet.*

Quanto fuerim dolore, meministi) Offendi scio Latinæ linguæ rudes hoc loquendi genere: quasi mendosum sit, *Quanto fuerim dolore:* sincerum autem, *Quanto fuerim in dolore:* quia scilicet non dicatur, *Ego sum lætitia*, sed, *Ego sum in lætitia.* Apte vero & apposite, quis enim hoc negat, *Ego sum lætitia, dolore, spe*, Latine non dici? at illud quis negare poterit, *Ego sum magna lætitia, magno dolore, magna spe*, recte & eleganter dici? Discant igitur uti similibus exemplis, ubi refellere aliquid, aut probare conantur, nec tam facile consensum auctoritatemque veterum omnium librorum contemnant.

Ceteros) Qui pacem improbabant: non, *Ceteros*, omnes: nam Servius Sulpicius, Marcus Marcellus, & alii pacem suaserunt, epist. 1. 2. 3. 7. 9. lib. IV.

Quamvis iniqua conditione) Epistola ultima superioris libri: *Quavis tua conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare.* Et epist. 6. lib. III. & in epistola ad Pompeium lib. VIII. ad Attic. *Mea quæ semper fuerit sententia, primum de pace, vel iniqua conditione retinenda, meminisse te arbitror.* Et ad Attic. epist. 5. lib. VII.

Casu factum) Vt viderim plus, quam

quam ceteri : id est, ut Cæsar vicerit : quod ego metuens, cupiebam quamvis iniqua conditione pacem.

Si jam vocer ad exitum vitæ) Si quis mihi vitam eripiat. Non loquitur de naturali morte ; sequitur enim : *Vetat in eo vim timere*.

Non ab ea rep. avellar, quæ carendum esse doleam) Eadem consolatio in epist. 17. lib. V. *Illud utinam ne vere scriberem, ea te rep. carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet*. Et infra ep. 6. *Exponerem etiam, quemadmodum hic, & quanta in turba, quantaque in confusione rerum omnium vivamus ; necesse est enim, minore desiderio perdita repub. carere, quam bona*.

Sine ullo sensu) Earum rerum quæ accidunt in vita. Infra, & epist. 3. *Si non ero, sensu omni carebo*.

Ætas & acta jam vita) Epist. 20. *Ita viximus, & id ætatis jam sumus*.

In eo) In morte, a qua non longe absumus.

Vim) Quæ a victoribus possit asferri.

Is vir) Cn. Pompeius, tribus triumphis clarus. Argumentum a casibus clarissimorum virorum : quo etiam usus est epist. 6. *Commemorarem* (inquit) *non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum vel comitum tuorum gravissimos casus ; levat enim dolorem communis quasi legis & humanæ conditionis recordatio*.

Ii viri) M. Bibulus, P. & L. Lentulus, L. Domitius, Ap. Claudius, alii.

In illo ipso quod timetur) In morte : sic ad Attic. epist. 11. lib. X. *Vitam miseram, maiusque malum, tamdiu timere, quam est illud ipsum, quod timetur*.

Dolor nullus) Amisso sensu, paullo ante, & epist. 3.

Benevolentia) Vide initium superioris epistolæ.

Servium) Sulpicium, qui Achaiæ præerat.

Athenis) Vrbe ejus imperii & jurisdictionis, epist. 1.

Prudentissimi) Epist. 1. *Qui te profecto & benevolentia, & sapientia consolatur*.

Tua virtute) Quando Servius discessit, cujus te benevolentia & sapientia valde levabat. Ne tamen omnem in uno Sulpicio Torquati consolationem sitam fuisse ostenderet, ideo dixit, *Vt soles*, ita eum debita virtutis laude non privavit : quam tamen ei, ut in ep. 6. legitur, Philargyri sermo ademerat. Et quod hic, *Virtute tua*, in epist. 6. *Firmitudine animi*, dixit.

Studiose diligenterque) Studium est animi : diligentia re ipsa præstatur.

Benevolentiam tuam erga me imitabor ; merita non adsequar) Epistol. 8. lib. I. dixit : *Minus faciemus, quam debemus*. Et epist. 4. ejusdem libri : *Si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videor tuorum meritorum adsecutus*. Merita Torquati significantur & in ep. 1. in extremo : *Ego*, inquit, *habeo, cui plus quam tibi debeam, neminem. Adsequi* plus est, quam *Imitari* : imitatur enim is, qui post sequitur : adsequitur autem, qui ad eum, quem sequebatur, jam pervenit : utriusque verbi vim plane Cicero expressit lib. I. de Leg. *In historia* (inquit) *puerile quiddam consectatur : ut unum Clitarchum, neque quemquam præterea de Græcis legisse videatur, eum tamen velle dumtaxat imitari : quem si adsequi posset, aliquantulum ab optimo tamen abesset*.

EPISTOLA V.

Cæcina) Cognomen est Liciniæ gentis, ut ostendit Plinius lib. XX. cap. 18. Cæcina vero ex Etruria Romam venit, ut epistola sequenti, & oratione pro illo habita, quæ exstat, intelligitur, & videtur hoc accepisse cognomen a Cæcina Volaterrani agri fluvio, quem nominat Plinius lib. III. cap. 5. nam & Cæcinam Volaterranum, idem Plinius appellat lib. X. cap. 24. & Tiberius prænomen a Tiberi fluvio deductum crediderim, & Aufidius atque Aternius, quæ Romanarum gentium nomina fuere, & a fluviis Aufido & Aterno, non Aufido, qui est in Apulia, apud quem natus est Horatius Poeta, sed eo, qui fluit ad Pomtinas paludes. Aternus autem, qui hodie *Pescara* dicitur, Vestinos dividit a Marrucinis, ortus in agro Amiternino. Hujus Cæcinæ uxor *Cæsennia* nominatur in oratione, quæ illum moriens ex deunce & semuncia heredem reliquit. *Cæcina*, & unica a scribo,

bo, & secunda syllaba producta, ut Porcina, Catelina, Arvina, Spurina, Hemina: quibus Romanæ cognominibus usæ sunt. Id trium quoque veterum lapidum testimonio comprobatur.

Filium tuum) Non e Cæsennia natum, sed ex priore uxore: quod ex oratione licet conjicere.

Video autem fere quotidie) De hoc genere ornamenti, quod fit verbo repetito, diximus epist. 1. lib. I. in eo: *Si qui sunt, qui regis causa velint, qui pauci sunt.* Hujus generis & illud est epist. 17. lib. IX. *Fiet quodcumque volent qui valebant: valebunt autem semper arma.*

Quantum valeam) Parum se valere ostendit ep. 1. *Qui sim hoc tempore invehigo*; & epist. 13. lib. IV. ut alia loca omittantur, quæ multa sunt.

Liber) Quo Cæsarem laudabat, ut epist. 7. nam ille, quo maledixit, antea scriptus erat.

Custoditur) Scripserat enim Cæcina epist. 7. *Filius, ut audio, pertimuit, neque injuria, si liber exisset; quando non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiatur; ne ea res inepte mihi noceret.* Et in ejusdem epistolæ clausula: *Peto a te, ne liber exeat, aut ita corrigas, ne mihi noceat.* Nec dubito, quin hæc epistola post illam scripta sit.

Non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam, quam te videre atque intelligere mihi persuaserim) Solet, cum de futuris rebus loquitur, arrogantia suspicionem vitare, communicata prudentiæ laude cum eo, ad quem scribit, ut ep. 16. lib. II. *Non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre.* Et epist. 3. hujus libri: *Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo sciam.*

Quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites) Simili excusatione Sulpicius epist. 5. lib. IV. avertit a se culpam arrogantiæ, cum Ciceronem consolari vellet: *Quæ (inquit) mihi in mentem venerunt, decrevi brevi ad te perscribere: non quod ea te fugere existimem; sed quod forsitan, dolore impeditus, minus ea perspicias.*

Ex natura rerum) Quia nihil idem esse diu potest.

Temporum) Civilium: *Rerum hoc natura & civilium temporum non patietur*, ait in epistola sequente.

Tam bona causa) Suscepta pro communi libertate.

Injuria) Sic ad Mescinium ep. ult. superioris libri: *Intellexi, quam fortiter injuriam ferres*: ep. 10. lib. VI. bis.

Quam extra ordinem de te ipso habemus) Præcipuam, non eamdem quam habemus de aliis, qui patria carent. Hic quæro, quibus causis adductus Cicero ipsem haberet extraordinariam de Cæcina: non enim ob ingenium & virtutem, quæ paullo post nominantur, spem de ipso præcipuam ceperat: sed illa dixit ad eam spem accedere, quam extra ordinem jam habebat. Itaque aliæ causæ, præter ingenium & virtutem, quærendæ sunt, quæ spem extraordinariam efficerent: quæ quoniam occurrunt nullæ, dicendum est, cum Cicero scripsit, *Quam extra ordinem de te ipso habemus*, significasse eam ipsam spem, quam haberet ob illius ingenium & virtutem, non ullam, quæ sine ingenii & virtutis accessione extraordinaria esset, ut hoc dixerit: accedunt ad spem, ut extraordinaria sit, ingenium & virtus: accedunt autem præter illa, quæ tibi sunt cum aliis communia. Est omnino inconsequens & obscura locutio: ex quo vereor, ne corruptus totus hic locus legatur. Ac fieri tamen potest, ut ita scripserit Cicero, & inciderit in vitium, quod Græci σολοικοφανες appellant. Cujus generis nonnulla cum in reliquis ejus scriptis, tum in libris maxime contra Verrem deprehenduntur, quæ Pedianus adnotavit.

Dignitatem & virtutem tuam) Nota dignitas est, *virtus* autem dupliciter accipitur, pro quadam naturæ præstantia, etiam sine doctrina, & pro ipsa doctrina: pro naturæ præstantia hic & in oratione pro Archia: *Maltos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu proprie divino, per se ipsos & moderatos & graves extitisse sæpe: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam.* Doctrina vero virtutis nomine paullo post demonstratur, in eo: *Propter eximium ingenium summamque virtutem.* Vide ep. 4. lib. IV. & ep. 27. lib. XIII.

Accedunt tua præcipua) Hæc ego libenter, atque etiam quæ sequuntur o

Pro-

Digitized by Google

Propter eximium ingenium summamque virtutem, parenthesi superiore includerem, ut post communia multorum ornamenta, statim præcipua Cæcinæ subjicerentur. Sed hoc videtur fieri non posse propter illud, *ad eam spem*: quod ad aliquod verbum referri necesse est. Omnino carere locum mendo vix crediderim: aut, si modo vacat, erit ex eo genere, quod Pedianus habere solœcismi speciem, in Cicerone interdum notavit.

Mehercule) Cum ex veteribus libris alii, *Mehercule*, alii *Mehercules*, habeant, malui *Mehercule*, ipsius Ciceronis auctoritate commotus, apud quem in Orat. ita scriptum est: *Pomeridianas quadrigas, quam Postmeridianas, libentius dixerim, & Mehercule, quam Mehercules*.

Cujus in potestate summa) Ep. 7. lib. IV.

Cogitare deberes, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate. Varie summam Cæsaris potestatem ostendit, duobus quidem modis in ea, quam proxime appellavimus, epistola: *Penes quem est potestas*, &c. *Qui tenet remp.* in epistola vero octava ejusdem libri: *Qui omnia tenet*; in nona: *Omnia delata ad unum sunt*; in decimasertia: *Qui plurimum potest*.

Eo ipso bono tuo) Cæcinæ ingenio in epistola sequenti: mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur.

Violatum) Quia Cæcina in Cæsarem scripserat, epist. 7. & Suetonius, ubi de Cæsaris moderatione ac clementia loquitur: *A Cæcina*, inquit, *criminosissimo libro laceratam existimationem suam civili animo tulit*.

Quod ipsum lenitur) Hæc ipsa ira, quam commovit in Cæsarem liber tuus, quotidie sedatur.

Natus) Patre nobilissimo; ut in epistola sequenti.

Cognitus) Durior est conditio spectatæ virtutis, quam incognitæ, inquit M. Brutus in epistola ad Ciceronem. Simile illud ep. 6. lib I. *Præsta te eum, qui mihi a teneris, ut Græci dicunt, unguiculis es cognitus*. Nec alienum est ab hac sententia, quod legitur ep. 14. lib. IX. *Nec licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse*.

Vetustas nostri amoris) Quippe cum etiam ejus patre familiarissime sit usus; vide ep. 66. lib. XIII.

EPISTOLA VI.

Meritorum multorum & studiorum parium) Epist. 66. lib. XIII Cæcinam appellat hominem omnibus secum studiis officiisque conjunctissimum. Hic vel studia litterarum significantur, ut epist. 15. lib. V. *Vetustas, amor, consuetudo, studia paria*: vel etiam studia in remp. quia fuerat uterque in præsidiis Pompeii, pro causa optimatum, id est reip. Antea legebatur, *Et studiorum, & partium*; placuit eorum sententia, qui, *studiorum parium*, ope aliqua veteris libri reposuerunt.

Sed timen vereor) Etiamsi deesse tibi non debere intelligas officium meum; tamen vereor, ne litterarum a me officium requiras.

Expulissent) Clodiana tempora significat; nec magis ipsum Clodium, quam Cæsarem, Pompeium, Crassum tacite carpit: qui omnes, pulso Cicerone, facilius aditum sibi ad pessima quæque parari posse crediderunt: vide orationem pro Sextio.

Qui illam cadere posse, stante me, non putarunt) Major in privato cive virtutis fieri significatio non potest, quam si fortunam illius cum reipub. fortuna conjunctam esse dicamus, quod de Camillo Romana, de Epaminonda Græca prodit historia: illo in exsilium pulso, urbem a Gallis captam, restituto, liberatam: hoc vivo Thebanos imperasse, qui antea servierant; mortuo, iisdem servire coactos, quibus antea imperaverant. Eamdem laudem tribuit Isocrates Alcibiadi *εν τω περι του ζευγους*. Ουκ' ηγνοει δεν ουτε σ' εινα κυριον των καθεστωτων περιν εκ πολλων εκαινος αυτος γενοιτο. Id est: *Non putarunt, ulla ex parte mutari statum reip. posse, nisi de medio tolleretur*. Quam sententiam aut imitari voluit Cicero gloriæ suæ favens, aut Isocratis fortasse legendi consuetudine, vel etiam ingenii felicitate quadam, in eam incurrit, cum & hæc scripsit, & illa in ep. 2. lib. VII. *Cum omnis resp. in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectavit, nec*

sua sponte, sed eorum auxilio, qui, me stante, stare non poterant.

In qua tu eras) Negotiationis fortasse causa; nam epist. 8. *Consilium*, inquit, *petis, quid sim tibi auctor, in Sicilia ne sibfidas, an ut ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscare.* Nec dubito, quin eamdem negotiationem significet, cum ad Servilium, qui Asiæ præerat, Cæcinam his verbis commendat: *Te rogo atque oro, ut eum in reliquiis veteris negotiationis colligendis juves.*

Glorioso) Quid glorioſius, quam ab universa rep. revocari, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, ordinibus hominibusque incumbentibus? quod ipse gloriatur epist. 9. lib. I. maximeque in orationibus post reditum.

Celeri) Rediit post menses XVII. nam videtur discessisse extremo mense Martio, ut ex epistolis ad Att. lib. III. cognoscitur: in urbem autem anno sequenti est ingressus pridie non. Sept. quod indicat epistola prima lib. IV. ad eumdem; nam quod Plutarchus & Appianus eum rediisse decimo sexto exsilii mense dixerunt, fortasse non ad tempus, quo urbem intravit, sed ad illud, quo in Italiam venit, spectarunt.

Etruscæ) Divinandi ratio ab Etruscis in urbem inducta: lib. I. de Divin. & lib. II. de Nat. Deor. & Valerius Max. lib. I. cap. 1.

A patre) Epistola ad Furfanum, infra, & epist. 65. lib. XIII.

Monumentis atque præceptis) Non significat libros; nam de his proxime subjunxit: *Plurimo doctrinæ studio*; quid igitur? monita ipsa & documenta; epist. 1. lib. IV.

Nostrorum temporum varietate) Exsilio miserrimo, & reditu glorioſissimo. Nam *varietas temporum* & adversam, & secundam fortunam significat epist. 29. lib. XIII. *Notæ tibi sunt varietates meorum temporum, in omni genere & honorum & laborum meorum, & animus, & opera, & auctoritas, & gratia Capitonis præsto fuit.*

In his tam obscuris rebus) Cum ex nimia Cæsaris potentia, cujus auctor adjutorque maxime Pompeius fuit, civile bellum, & ea, quæ acciderunt, futura prædixi.

Monuisse Pompeium) Phil. 2. *Mea illa vox est nota multis: Vtinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut numquam coisses, aut numquam dimisses.*

Pompeium sciebam plurimi) Ep. 15. lib. II. *Cæsarem honestum esse cupio: pro Pompeio emori possum.* Et ep. 2. ad Attic. lib. VIII. *Pro Pompeio libenter emori possum; facto pluris omnium hominum neminem.*

Fidele Pompeio) Vt fides amicitiæ debita postulabat: epist. 16. lib. II.

Salutare utrique) De Pompeio vere dictum, qui civili bello vitam amiserat. Sed ait, *Salutare utrique*, quod ad utriusque salutem spectaret; utrique enim amicus erat: quod proxime dixit.

Providerim) Non est hic, *Providerim*, pro *prospexerim*, ut epist. 4. *Interdum conjectura possis propius accedere, cum res est ejusmodi, cujus exitus provideri possit*: sed pro, operam dederim, ne acciderent; quod sequentibus verbis ostenditur. Sic epist. 10. *Quæ sunt in fortuna temporibus regentur, & consiliis nostris providebuntur.*

Hunc) Cæsarem.

Ea me suasisse Pompeio) Quæ suaserit, ipse exponit Phil. 2. his verbis: *Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur; alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur*: quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus.

Tantas opes) Tantam potentiam. *Opes* enim non plane divitiæ sunt, sed totum illud, quo valemus. Epist. 13. lib. IV. *Aliorum opibus cæsus meos sustentabam.*

Eundum) A Pompeio, cui lege Trebonia in quinquennium utraque Hispania, Crasso vero Syria data erat. Epist. 11. lib. XVI. *Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompeius eat in Hispaniam.* Cæsar lib. I. Bell. Civ. Plutarchus, Appianus, Dio, alii.

Civile bellum nullum omnino fuisset) Nam Cæsar conditionem hanc ferebat; velle se, si Pompeius, in Hispaniam iret, in urbem venire, & præsentem petere consulatum, non absentem, ut ei lex concedebat, ipso Pompeio tertium consule adnitente lata; ep. 11. lib.

Digitized by Google

lib. XVI. & Cæsar lib. I. de Bel. Civ. & alii.

Rationem haberi absentis) Permitti, ut abiens Cæsar consulatum petere posset.

Non tam pugnavi ut liceret) Non ego, ut hoc liceret, pugnavi, (nam ipse Pompeius tertium consul, ut liceret, pugnaverat atque effecerat) sed ut, quoniam jam licebat, ejus ratio haberetur. Cur enim, quod populus jusserat, non probarem? Hac de re Suetonius hoc modo: *Cæsar senatum litteris deprecatus est, ne sibi beneficium populi adimeretur, aut ut ceteri quoque imperatores ab exercitibus discederet.* In epistola ad Cæsarem, lib. IX. ad Attic. *Iudicavi te eo bello violari, contra cujus honorem, populi Romani beneficio concessum, inimici atque invidi niterentur.*

Ipso consule) Ipso Pompeio tertium consule; epist. 3. ad Att. lib. VIII. *Tertio consulatu continebit Pompeius, ut decem tribuni pl. ferrent, ut absentis ratio haberetur; quod idem ipse sanxit lege quadam sua.* Et Suetonius in Cæsare: *Cum senatus unum consulem, nominatimque Cn. Pompeium fieri censuisset, egit cum tribunis pl. collegam se Pompeio destinantibus, id potius ad populum ferrent, ut absenti sibi, quandocumque imperii tempus expleri cœpisset, petitio secundi consulatus daretur: ne ea causa maturius, imperfecto adhuc bello, decederet.*

Pugnante) *Contendit*, dixit in epist. 3. lib. VIII. ad Attic. in tertia vero ad eumdem lib. VII. *Cur*, inquit, *tantopere pugnatum est, ut de ejus absentis ratione habenda decem tribuni pl. ferrent?* Est autem plus, *Pugnante*, quam *Adnitente*. Epist. 32. lib. VII. *Pugna si me amas, ut sacramento contendas meam esse.*

Populus jusserat) Iubet populus, decernit senatus; & *jubere* populus dicitur, cum legem a magistratu latam, suffragiis comprobat; iusserat autem populus, ferentibus decem tribunis plebis.

Causa belli orta est) Cum Pompeius & eius amici rationem absentis Cæsaris in petitione consulatus haberi nolent; Cæsar, quod ei populus dederat, id servari vellet.

Cum vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem) Idem epist. 4. hujus libri, & ultima superioris libri, & ad Att. epist. 14. lib. VII. *Ad pacem hortari non desino: quæ vel injusta utilior est, quam justissimum bellum.*

Nam is movebatur) Respondit Pompeius ad conditiones Cæsaris honorifice & large: sed ejus amici armis disceptari maluerunt; epist. 11. ad Att. lib. VIII.

Rebus domesticis) Ob æs alienum: cujus dissolvendi spe, civile bellum exoptabant. Videtur significare L. Lentulum consulem, P. Scipionem Pompeii socerum, Faustum Sullæ filium, Libonem, quem Sext. Pompeii socerum Dio vocat. De Lentulo sic Cæsar lib. I. Bell. Civ. *Lentulus æris alieni magnitudine movetur.* De Scipione, Fausto, Libone epist. 11. lib. IX. ad Attic. *Quid tu illic Scipionem, quid Faustum, quid Libonem prætermissurum sceleris putas? quorum creditores convenire dicuntur.* Eosdem notat epist. 3. lib. VII. *Maximum æs alienum amplissimorum virorum.*

Cupiditatibus) Honorum opumque comparandarum: cum se præfuturos exercitibus ac provinciis existimarent.

Quiescente me) Rebus gerendis interesse Cicero noluit. Epist. 7. lib. IV. *Neque tu multum interfuisti rebus gerendis: & ego id semper egi, ne interessem.* Epist. 11. lib. XVI. *Ego adhuc majus negotium suscipere volui; quo plus apud illum meæ litteræ, cohortationesque ad pacem valerent.* Et epist. 11. ad Attic. lib. VII. *Ego negotio præsum non turbulento: vult enim me Pompeius esse, quem tota hæc Campana, & maritima ora habeat ἐπανεπτον.* In epistola ad Cæsarem lib. IX. ad Att. *Sumtis armis, belli nullam partem attigi.*

Potui) Quoad sermones bonorum, me reprehendentium, sustinere potui; epist. 1. ad Attic. lib. IX. *Audio bonis viris hanc cunctationem nostram non probari, multisque in me & severe, in conviviis tempestivis quidem disputari.* Et ad eumdem epist. 2. ejusdem libri: *Eundum est, nec tam ut belli, quam ut fugæ socii simus: nec enim ferre potero sermones istorum, quicumque sunt: non sunt enim certe, ut appellantur, boni.*

Pudor

Digitized by Google

Pudor meus) Epiſt. 3. lib. VII. *Pudori malui famæque cedere, quam ſalutis meæ rationem ducere.*

Quem timor) Exitii mei: cum imparatum Pompeium, Cæſarem paratiſſimum ab iis rebus, quibus victoria quæritur, viderem. Epiſt. 1. *Si mihi alterutrum de eventu atque exitu rerum promittendum eſſet, id futurum quod evenit, exploratius poſſem promittere.*

Aliquando) Cum ab exſilio me reſtituit.

Officio) Patriæ debito; epiſt. 1. *Quoddam nobis officium juſtum, & pium, & debitum reipub. noſtræque dignitati videbatur.* Et epiſt. 3. lib. VII. *Si manerem in Italia; verebare, ne officio deeſſem: ſi proficiſcerer ad bellum; periculum te meum commovebat: pudori tamen malui famæque cedere, quam ſalutis meæ rationem ducere.*

Fama bonorum) Ne vituperarer a bonis; quid boni de me ſentirent ac loquerentur, laboravi: eoque in Græciam ad Pompeium tranſivi. Paullo poſt, *Fama populi Romani* eadem ſententia dixit.

Vt in fabulis Amphiaraus) Poetæ fingunt, vatem Amphiaraum, cum videret ſe interitutum, ſi ad bellum Thebanum iret, latitaſſe, uxore tantum conſcia: eam, accepto monili aureo, virum indicaſſe: itaque coactum ire cum ceteris, hiatu terræ abſorptum. Diodorus Siculus lib. V. Pauſanias, Statius, alii, Cicero lib. I. de Invent. & in Verrem. Servius in illud Virg. lib. VI.

—— *Mœſtamque Eriphylen*
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit.

Ad peſtem ante oculos poſitam) Quia fore videbam, ut Pompeius vinceretur. In oratione pro Marcello: *Tantum apud me grati animi fidelis memoria voluit; ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem prudens & ſciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.*

Ex alitis volatu, nec e cantu ſiniſtro oſcinis) Sic omnes mei veteres libri, & Cicero, cum hac ipſa de re loqueretur, lib. I. de Divinat. *Cilicum*, ait, *& Piſidarum gens, & Pamphylia, volatibus avium cantibuſque, certiſſimis ſignis, declarari res futuras putant.* Et ibidem lib. II. *Quæ eſt natura, quæ volucres huc & illuc paſſim vagantes & ſi-lant, ut ſignificent aliquid, & tum vo-tent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu?* Feſtus quoque, ubi de volucribus auſpicium facientibus loquitur, ſeniel in verbo, *Alites*, iterum in *Oſcines*, *volatum* appellat. Nec Cicero umquam, aut alius quiſquam ex iis, quorum ſcripta exſtant, aliter, quam *Volatus*, vocavit. Nec vero *Invicem*, idem eſt quod *volare*, ſed *intro volare*, at hoc particulare verbum in alites auſpicium volatu facientes non convenit; quæ non *involant* modo, ut auſpicium faciant, ſed *avolant* etiam, aut *prætervolant*; nec mihi quidem occurrunt involantium exempla: nec dubito, ſi modo ſunt, quin rara admodum ſint. Cum igitur ad antiquorum librorum auctoritates accedat conſuetudo Latini ſermonis, *Volatu*, placet; *Involatu*, probare vix poſſum. Venio ad ſententiam. Alitum volatu, & oſcinum cantu, aut tripudiis auſpicium fieri veteres opinabantur, aveſque ab alitibus diſtinguebant: ut aves eſſent, quæ ore canentes auſpicium facerent; alites, quæ volatu. Feſtus: *Oſcines aves Appius Claudius eſſe ait, quæ ore canentes faciunt auſpicium, ut corvus, cornix, noctua: alites, quæ alis ac volatu, ut buteo, ſanqualis, aquila, immiſſilus, vulturius. Picus autem Martius Veronenſisque, & Petra, & in oſcinibus, & in alitibus habentur. Cantu ſiniſtro*, pro læto, & proſpero, dixit Feſtus: *Siniſtræ aves, ſiniſtrumque eſt ſiniſtimum auſpicium, id eſt, quod ſinat fieri.* Varro lib. V. epiſtolicarum quæſtionum ait: *A deorum ſede cum in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes; factum arbitror, ut ſiniſtra meliora auſpicia, quam dextra, eſſe exiſtimentur.* Idem fere ſentiunt Sinnius Capito, & Cincius. Eſt apud Varronem lib. VI. de Ling. Lat. *Quæ ſiniſtra ſunt, bona auſpicia exiſtimentur, a quo dicuntur comitia a ſiniſtra quid indici ave ſiniſtra. Inde natum, ut, quocumque boni cominis eſſent, etiamſi a dextra crepuerunt, ſiniſtra tamen nuncupent.* Cicero lib. II. de Divinat. *Hæc ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nec dicere, etiamſi dextra ſint.* Exempla habemus lib. III. de Legib. *Ave ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto.* Et in Plauti Pſeud.

i Pſeud. *Omnes ordines ſub ſignis duum, legiones meas avi ſiniſtra auſpicio iquido*. Et hic: *Cantu ſiniſtro oſcinis*; non enim de cantu a læva tantum parte exaudito accipiendum eſt, verum de omni proſpero cantu ſive a læva, ſive a dextra fieret: cum omnia proſpera, ut dixi jam, vocarentur *Siniſtra*. Oſcines erant picus, cornix, corvus; at picus, & cornix a læva, corvus porro a dextra conſpiciunt. Et Cicero lib. IV. de Divin. *Cur aliis a dextra, aliis a læva ſtatum eſt avibus, ut ratum auſpicium facere poſſint?* Quare cum hic de proſpera Cæcinæ fortuna Cicero auguretur, nec ſiniſter cantus auſpicium proſperum ſemper oſtendat, ſic intelligendum, quaſi dixerit: nec e cantu proſpero earum avium, quæ oſcines ab augutibus vocantur, eventumque dextro aliæ cantu, aliæ lævo felicem promittunt.

Vt in noſtra diſciplina eſt) Vt augures noſtri appellant. Hoc enim pertinet ad vocabulum, *Oſcines*: nam & lib. II. de Nat. Deor. *Aves quaſdam*, inquit, *& alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant*. Erat enim augur Cicero; epiſt. 4. lib. III. epiſt. 4. lib. XV. & alibi.

Tripudiis ſolliſtimis) Lib. II. de Divin. *Quia cum paſcuntur aves, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pavire, Terripavium primo, poſt Tertipudium dictum eſt: hoc quidem jam Tripudium dicitur. Cum igitur offa jam cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſolliſtimum nunciant*. Feſtus autem: *Pulli potiſſimum datur pullis in auſpiciis: quia ex ea neceſſe eſt aliquid decidere, quod tripudium faciat, id eſt terripavium; pavire enim ferire eſt: bonum enim augurium eſſe putabant, ſi pulli per quos auſpicabantur, comediſſent, præſertim ſi eis edentibus aliquid ab ore decidiſſet; ſin autem omnino non ediſſent, arbitrabantur periculum imminere*. Et alio loco: *Solliſtimum Ap. Pulcher in augurali diſciplinæ lib. I. ait eſſe tripudium, quod avi excidit ex eo, quod illi fert*. Livius lib. X. *Cum pulli non proſirrentur, pullarius auſpicium mentiri auſus, tripudium ſolliſtimum conſuli nuntiavit*.

Somniis) Sic omnes libri ſcripti, & quos olim vidimus, & quibus nunc utimur; in uno tantum ita ſcriptum eſt, ut & *Somnitis*, & *Soniviis* legi poſſe videatur; quibus enim lineis litteræ conſtant, totidem in utroque verbo ſunt; porro, cum duobus modis animi ſine ratione & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto & libero incitentur, uno furente, altero ſomniante, ut inquit Cicero lib. I. de Divinat. non video, cur ſomniorum mentionem tollamus, cum præſertim de divinatione agatur.

Vel obſcuritatis, vel erroris) Non enim aperta plane ſunt, & in iis interpretandis erratur ſæpe.

Mitis clemenſque natura) Suetonius de Cæſare: *In ulciſcendo natura leniſſimus: moderationem vero clementiamque tum in adminiſtratione, tum in victoria belli civilis, admirabilem exhibuit*. Et Plinius lib. VII. cap. 25. *Cæſari proprium & peculiare clementiæ inſigne, quæ uſque ad pœnitentiam omnes ſuperavit*. Similiter Plutarchus, & omnes hiſtorici; Cicero etiam ipſe in orationibus pro Marcello, Ligario, Deiotaro.

Querelarum tuarum) Querebatur de ſua calamitate, Cæſarem laudabat potius, quam accuſabat; nam hic non prior Cæcinæ liber, quem *criminoſiſſimum* vocat Suetonius, verum alter ſignificatur, de quo in epiſtola ſuperiore, & in ea, quæ poſt hanc legitur; in qua partem harum querelarum licet animadvertere.

Ingeniis excellentibus delectatur) Epiſt. 5. *Accedunt tua præcipua, propter eximium ingenium ſummamque virtutem; cui mehercule his, cujus in poteſtate ſumus, multum tribuit: itaque ne punctum quidem temporis in iſta fortuna fuiſſes, niſi eo ipſo bono tuo, quo delectatur, ſe violatum putaret*. Et epiſt. 8. lib. IV. *Etiam is, qui omnia tenet, favet ingeniis*.

Juſtis & officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis voluntatibus) Epiſt. 12. *Valent apud Cæſarem non tam ambitioſæ rogationes, quam neceſſariæ*.

Etruria) Quæ pro Cæcina ſupplicabat. Infra: *Te, hominem in parte Italiæ minime contemnenda nobiliſſimum*.

Suſtinere cauſas poſſe multorum) Negari multis poſſe.

Iustius) Quia non ſolum arma in eum tuliſti, ſed libro etiam acerbiſſimo maledixiſti.

Eodem fonte ſe hauſturum intelligis laudes ſuas, e quo ſit leviter adſperſus) Fore putat, ut eum laudes, cum accuſaveris antea.

Leviter adſperſus) Immo vehementer vituperatus: nam illum librum *criminoſiſſimum* appellat Suetonius. Cicero autem, ne ſpem Cæcinæ minuat veniæ impetrandæ, non valde læſum ab eo Cæſarem oſtendit, & laudationem accuſatione majorem exſpectari; propterea de laudibus dixit, *Hauſturum*, quo verbo copia demonſtratur; de probris, *Leviter adſperſus*.

In parte Italiæ minime contemnenda) In Etruria: de qua Virg. lib. X.

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni.

Facile omnium nobiliſſimum) In extrema oratione pro Cæcina: *Habetis*, inquit, *hominem ſingulari pudore, virtute cognita, & ſpectata fide, ampliſſimum Etruriæ totius, in utraque fortuna cognitum multis ſignis & virtutis & humanitatis.*

Fama populi Romani) Opinione & ſermone omnium. Sic ſupra: *Vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus.*

Animatus melius, quam paratus) Hoc ſæpe objicit Pompeio: ep. 8. lib. IV. & ep. 3. lib. VII. & ad Attic. ep. 15. lib. VII. *Sumus flagitioſe imperati cum a militibus, tum a pecunia.*

In ejus perſonam) In ipſum Pompeium.

Caſſium) C. Caſſium, qui poſtea in eum cum M. Bruto conjuravit.

Legavit) Legatum ſuum eſſe voluit, venia data ſuperioris temporis: epiſt. 15. lib. XV. *Tu eam partem petiſti, ut conſiliis intereſſes.*

Galliæ præfecit) Quod eo maius beneficium fuit, quia Brutus præturam nondum geſſerat, geſſit autem biennio poſt, Cæſare V. & Antonio Coſſ. Gallia, quam rexit, Ciſalpina; nam in Oratore: *Vne Gallia*, inquit Cicero, *communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris*: epiſt. 10. 11. 12. 13. 14. lib. XIII.

Græciæ) Vide, quæ diximus ep. 12. lib. IV.

Cui maxime ſuccenſebat) Epiſt. 4. lib. IV. & Suetonius.

Rerum hoc natura) Quæ poſtulat, ut in cauſa pari eadem ſit omnium conditio.

Nec manens, nec mutata ratio feret) Sive ſtatus hic erit, ſive mutabitur; in patriam redibis. Moneo lectorem ex mea conſuetudine, in omnibus, quos nunc habeo, veteribus libris eſſe, *Muta ratio*, uno excepto, in quo eſt, *Mutata ratio*: quod magis probo.

In cauſa pari) Hoc dicit, quia, cum & ipſe, & Caſſius, & Brutus, & Marcellus in præſidiis Pompeii fuiſſent, & iis tamen Cæſar ignoviſſet, æque videtur, ut Cæcina quoque, qui fuerat in eadem cauſa, iiſdemque caſtris, veniam a Cæſare impetret.

Eadem ſit) Eadem tua, quæ noſtra.

Nefariorum ſcelerum condemnati) Maxime ſignificat eos, quos lege Pompeia de ambitu damnatos Cæſar reſtituit: epiſt. 4. ad Att. lib. X. Suetonius, Cæſar lib. III. de Bell. Civ. Ad hanc rem illud ſpectat in ep. 19. lib. XV. *Cæſar habet damnatos, quos pro illo nobis reſtituat.*

Illa conſolatione) Qua tamen utitur per inſinuationem.

Poſſe accidere ut vinceremur) Simile illud eſt epiſt. 1. *Qui neque cum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis eſſet victoria*: & quæ ſequuntur.

Quantæ delectationi in rebus adverſis litteræ) Epiſt. 12. *Peti a litteris in ſecunda fortuna delectationem* dixit, *in adverſa ſalutem*. Idem epiſt. 3. lib. IV. & ep. 2. lib. IX.

Non ſolum veterum) Vt Coriolani, Camilli, & aliorum, qui, cum duces bello clari fuiſſent, poſtea exſulaverunt.

Horum etiam recentium vel ducum vel comitum) Duces, vel comites in bello civili ſignificat: quorum alii perierant, alii exſulabant. Idem ſcripſit ad Torquatum epiſt. 4. *Poſtremo is vir, vel etiam ii viri hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur, eandem fortunam, ſi res cogat, recuſare.*

Externos claros viros) Hannibalem, Lycurgum, Solonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, alios, qui procul a patria,

Digitized by Google

eria, de qua meriti erant optime, vivere coacti sunt.

Quasi legis) Vere enim lex non est, sed ideo lex videtur, quia pertinet ad multos.

Humanæ conditionis) *Cum omnes homines ea conditione nascantur, ut omnibus fortunæ telis propositi vivat sit.* Ad Titium epist. 16. lib. V. & ad Fabium, epist. 18. ejusdem lib. *Qua conditione omnes homines, & quibus temporibus nati sumus, cogites.*

Quemadmodum hic) Consolatio ducta a miseria civitatis: ut ad Sextium, epist. 17. lib V. *Illud utinam ne vere scriberem, ea te republ. carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet.* Et epist. 1. hujus libri, ad minuendum Torquati desiderium: *Hoc*, inquit, *tempore Romæ esse, miserrimum est.* Et epist. 4. *Nos quod Romæ sumus, miserrimum esse duco.*

Hoc genere nihil opus est) Est in orationis artificio, quæ se dicit velle prætermittere, ea dissimulantem breviter exponere: quo genere sæpissime usus est Cicero, hic quidem egregie, ab eo loco: *Quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quam illa consolatione, qua facile fortem virum sustentarem: te, &c.* ita, dum rejicere videtur quasi non necessaria, collegit callide quatuor argumenta, quæ dolorem levent, unum ab incerto bellorum eventu & ancipiti fortuna ductum; alterum, a conscientia facti; tertium, a conditione communi; quartum, a miseria civitatis.

Perspicio) Opinione certior est sensus, & spem sæpe fallit eventus: quod in sensibus accidere vix potest: ideo, cum dixisset, *Ut spero*, subjunxit, *Vel potius ut perspicio*: tamquam de re præsenti & oculis proposita: nam de fortuna dixisset, *Ut prospicio*; quemadmodum ep. 3. lib. IV. *Multo ante, tamquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram*: & alibi.

Imagini animi & corporis tui) Cum omnes filii parentibus cari, tum ii maxime, qui corpore eos & animo referant: itaque in epist. 3. ad Q. Fratrem, lib. I. *Quid quod eo tempore desidero filiam? qua pietate, qua modestia, quo ingenio? effigiem oris, sermonis, animi mei.* Hoc quoque pertinet ad consolandum Cæcinam, qui filium haberet sui simillimum.

Constantissimo) Qui patris adversam fortunam constanti animo ferat.

Et detuli) Quo statim, si vellet, uteretur: sic epist. 9. *Universum studium & benevolentiam ad te defero.*

Familiares quidem ejus sicuti neminem) Familiares Cæsaris, Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius: epist. 12.

Valebo tibi) Repetitio ejusdem verbi quiddam venustatis habet: ep. 11. lib. II. *Quidquid erit, tibi erit.* Et ep. 18. ejusdem lib. *Sin quid offenderis; tibi totum, tibi nihil offenderit.*

Firmitudine animi) *Virtute* dixit ad Torquatum, epist. 4. in extremo.

EPISTOLA VII.

Iber) Is, de quo epist. 5. Itaque is pater, illam post hanc fuisse collocandam: hanc autem post eam, quæ sequitur, in qua Cicero scripsit: *In Sicilia censeo commorandum*: cui respondit in hac Cæcina: *De Asiatico itinere, ut imperasti, feci.* Hic liber cum laude Cæsaris, Ciceronisque scriptus erat, ut infra perspicuum est: illum alterum, quo Cæsari maledixerat, ante pugnam Pharsalicam Cæcina composuit: quo se duriorem in venia danda Cæsar præbuit.

Quo animo scribatur) Vel hæc verba scriptum esse librum cum laude Cæsaris demonstrant.

Inepte) Imprudentia nostra: cum hoc damnum vitare licuerit libro comprimendo.

Stili) Quia scripserim contra Cæsarem.

Cum mendum) Medicæus liber, *Commendum*: mei, *Cum emendandum*: unus, *Commentum*.

Scripturæ) Et hic & paullo post pro *scripto* posuit: & ep. ult. lib. XV.

Liturâ) Veteres libri, *Littera*.

Stultitia fama multetur) Qui stulte aliquid commisit, fama illi pœna est, & stultus esse dicitur. Quidam libri, *Stultitiæ*.

Corrigitur) Non punitur, quod pertinet ad crimina, sed corrigitur, quasi levi culpa. Neque congruunt, *Exsilio corrigitur*: sed erat proprium

Exsi-

Digitized by Google

Exsilio punitur : verum dedita opera cum leni verbo acerbum nomen conjunxit, ut inde perspicuum faceret, quam inique secum ageretur, & quam esset in ea re fato singulari, cujus error corrigeretur exsilio.

Summa criminis) Et hoc aliqua cum ironia atque indignatione dixit : quasi levissimum sit crimen, si quis adversario maledicat armatus : id quod proxime non crimen, sed errorem vocavit.

Vota victoriæ suæ) Pro victoria imperatores vota fecisse, Livius, & alii sæpe dixerunt : sed privatim vovere alii quoque solebant.

Immolaret) Festus : *Immolare est mola, id est, farre molito, & sale, hostiam fusam spargere.*

Omnibus rebus) Hic etiam, non modo in bellis.

Felix). Quia vota non cogitat, quæ in ipsum ab adversariis facta sunt.

Multa deos venerari) *Multa*, adverbii loco posuit, ut Virgilius Georg. lib. IV,

——— *Et spiritus oris*
Multa reluctanti obstruitur ———

Sic locutus idem Cicero de Nat. Deor. lib. III & pro Murena : Topicorum autem initio : *Cum*, inquit, *mihi meisque multa sæpe cavisses*. Gellius lib. XIII. cap. 22.

Scripsi de te) Timui, quia scripsi de te, quamquam parce, ne Cæsar offenderetur.

Non revocans me ipse) Non revocavi me sponte, sed refugi metu.

Genus hoc scripturæ) Cum alterum laudamus ; nam cum alteri maledicimus, aut cum nos ipsos laudamus, minus liberum est.

Atque elatum) Vnus Maffei liber, *Elatum* ; quod olim probavimus ; reliqui mei omnes, *Latum*. Sed conjecturam nostram aliis quoque placuisse, nunc video.

Alterum laudare) Quod ego feci : nec tamen id mihi liberum fuit.

De quo quidquid detrahas) Si perfecte alterum non laudes.

Infirmitati) Ingenii.

Ac nescio, an tibi gratius opportuniusque acciderit) Fortasse gratius tibi erit, ac melius cadere videbitur, quod parce te laudaverim, metu scilicet refugiens ; nam, quod egregie præstari non potest, id vel non attingere oportet, vel saltem quam parcissime facere.

Sustinui) Licet hoc scripturæ genus incitatum esse debeat, ego me tamen sustinui.

Minui) Vt parcius te laudarem.

Sustuli) E libro.

Ne posui quidem) Quæ, nisi meus impediisset, jure ac merito tuo posuissem.

Quemadmodum igitur, scalarum gradus, &c.) Comparationes Poetis, potius, quam soluta oratione scribentibus, conveniunt. Demetrius, cum de longioris vitio similitudinis præciperet, hæc subjunxit : Ταυτα γαρ ουκ εικασιας εστι σχημα, αλλα παραβολης πολιτικης. πως δε και, δηλωσω ταυτης ουτε ραδιως εν τοις μετρω λεγομενοις τιθεναι δει, ουτε μην πλειστης φυλακης. Id est : *Hæc enim non jam similitudinum speciem habent, sed Poeticarum comparationum ; hujusmodi autem comparationibus neque facile in soluta oratione, neque sine cautione plurima uti oportet.* Idem alio loco minui docet comparationibus gravitatem illam, quam Græce vocant *βαρυτητα*. Αι παραβολαι, inquit, ου βαρυτητι αν εκπεσειαι δια το μηκος· οιον το, Ωσπερ δε κυων γενναιος, ακριτος, απροσκοπως επι κακτον φερεται : καλλος γαρ και ακριβεια τις εν τουτοις εμφαινεται· η δε βαρυτης σφοδρον τι βιαζεται και συντομον, και εγγυθεν πλησσουσι εοικε. *Comparationes gravitati non conveniunt propter prolixitatem. Cujusmodi illud est* : Quemadmodum canis generosus incaute in aprum irruit : *Venustas enim, & elegantia quædam in hisce apparet. Gravitas autem desiderat vehemens quid, & concisum ; & similis est jaculis, quæ e propinquo feriunt.* Videndum igitur, an satis apte comparationem hanc Cæcina in epistolam induxerit : quamquam & Ciceronem hoc nonnumquam fecisse constat.

Num pœnæ metu) Non enim timenda est laudanti pœna, sed offensio tamen quædam ejus, qui laudari fortasse non vult.

Animum) Quo modo animum affici atque angi meum putas, ubi hæc tecum ipse cogitat ?

Loqui-

Digitized by Google

Loquitur) Animus cogitat, lingua oquitur, ſed quia cogitata animi loquitur, ideo quod eſt linguæ, ad animum transfertur.

Hoc probabit) Et hoc & quæ ſequuntur, uſque ad illud, *Quid faciet?* ea ſunt, quæ ſecum loquitur animus.

Non offendo) Ipſum Cæſarem.

Cum porro offendam) Aliquem, non ipſum Cæſarem; abſurdum enim eſſet id, quod ſequitur: *Quid ſi non vult?* nam cur dubitet in re notiſſima? quaſi vero offendi quiſquam velit. Sed opponit Cæcina, *Laudare aliquem, Offendere*: non quo in utroque peccetur, ne Cæſarem lædat.

Armati ſtilum) Stilum ejus, qui ſcripſit armatus.

Victi & nondum reſtituti quid faciet) Quo modo perſequetur ſtilum victi, & nondum reſtituti?

In Oratore) Sic inſcripſit librum, in quo formam perfecti oratoris expreſſit: epiſt. 18, *Oratorem meum a te probari, vehementer gaudeo: mihi quidem ſic perſuadeo me quidquid habuerim judicii de dicendo, in illum librum contuliſſe &c.*

Caves tibi per Brutum) Cum hæc ſcribis: *Teſtificor me a te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum, volo enim mihi pecum commune eſſe crimen: ut, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, injuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti.*

Veterem tuum) Exſtat Ciceronis oratio pro Cæcina.

Sentire oportet) Multo, inquit, magis mihi eſſe timendum intelligo, quam tu in Oratore tuo timuiſti.

Calumnia timoris) Calumniator ea fingit, quæ vera non ſunt, itidem timor ſæpe falſa proponit: ut recte, propter ſimilitudinem, *Calumnia timoris* dici poſſit.

Cæcæ ſuſpicionis tormento) Cum non videam, quo conſilio gratiam a Cæſare inire poſſim, & incerta ſuſpicione torquear, metuens, ne offendam potius eum, quam mihi reconciliem.

Alieni ſenſus conjecturam) Male agitur cum eo, cui ſcribenti cogitandum eſt, non quod ipſe probet, ſed quid alii probaturi ſint, in quo ſequitur non judicium ſuum, ſed conjecturam de alio ſenſu.

Evadere) Ita ſcribere, ut animus acquieſcat. *Evadere* dixit, tamquam ex difficultate.

De Aſiatico itinere) Petierat a Cicerone conſilium Cæcina, quid ſibi eſſet auctor, in Sicilia ne ſubſideret, an ut ad reliquias Aſiaticæ negotiationis proficiſceretur, reſpondit Cicero: *In Sicilia cenſeo commorandum*; quod ſe facturum Cæcina confirmavit: vide epiſtolam ſequentem, quæ tamen ante hanc ſcripta eſt. Poſtea tamen in Aſiam Cæcina profectus eſt, fortaſſe reditu in patriam deſperato; nam ep. 66. lib. XIII. Cicero eum Servilio commendans: *Te rogo*, inquit, *atque oro, ut eum in reliquiis veteris negotiationis colligendis juves.*

De nobis) De reditu noſtro in patriam.

Vel ſtudio) Quo ſæpe impeditur ingenium; eſt enim *ſtudium*, vehemens quædam animi affectio & propenſio ad aliquam rem.

Capiatur) Traslatum verbum, pro, *ad voluntatem noſtram traducatur*; ſunt enim in poteſtate noſtra, quæ cepimus.

Ejus omnes) Familiares, qui nominantur epiſt. 12. & ſignificantur epiſtola 6.

Niſi forte, aut in miſeria nimis ſtulte) Ideo ſtulte, quia dixit, *Sed totum tuum eſſe*; modeſte enim, qui in calamitate eſt, petere debet.

In amicitia nimis impudenter) Videndum enim, quid amico oneris imponamus.

Tuæ vitæ conſurtudo) Excuſat petitionem ſuam tribus modis, primum, quod Cicero, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæſar, optime omnium intelligat; deinde, quod apud ipſum Cæſarem ejuſque familiares omnes gratia valeat; poſtremo, quod laborare pro amicis conſueverit. Hæc diſperſa parum attenduntur: collecta, & ſub oculos ſubjecta legentium, copiam in ſimili argumento non exiguam pariunt.

EPISTOLA VIII.

Tarquinius) Romanæ gentis cognomen.

Tibi præfinitas eſſe) Ne ultra tibi eſſe liceret in Sicilia.

Balbus) L. Cornelius Balbus, Gadita-

ditanus, pro quo exstat Ciceronis oratio, hic absentis Cæsaris negotia procurabat, epistola ult. ad Att. lib. XIII. *orationes, opinor cum Balbo*, quo loco fuerit apud Cæsarem cum C. Oppio, Cæsaris ipsius ad utrumque declarat epistola, quæ legitur lib. IX. ad Att. De Balbis vide infra, epist. 12.

Oppius) C. Oppius Cæsaris legatus Africano bello, ut in libro legitur, qui de eo bello scriptus est, exstat ejus, & L. Balbi epistola ad Ciceronem lib. IX. ad Att. & Ciceronis ad eum lib. XI.

Huic meæ rogationi potius non continuo respondérunt) Nihil deest, ut quidam putarunt; nam, *Potius*; refertur ad illa superiora. Cum fuessent, aut polliceri, aut etiam negare: quorum neutrum fecerunt, sed potius huic meæ rogationi non continuo respondérunt.

Re aut impetrata, aut, quod spero, aliqua ratione confecta) Vtroque modo elicitur sententia: sed in alteram partem ut propendeam, facit auctoritas veterum librorum; vult enim Cæcinam sperare, si res non impetrabitur, saltem ut aliquo modo ad exitum perducatur: quid autem, dicit aliquis, si res non impetratur, sperare poterat? ut in Italia fortasse posset esse, modo ne ad urbem accederet, nam de Sicilia jam impetratum erat. At illud optabilius, ut reditus in urbem impetraretur. Quis negat? sed ego opinionem ad verba, quam verba ad opinionem, accommodare malo. Proferat aliquis veterem librum, in quo videam, *Re aut impetrata, quod spero*: tum facile & libenter assentiar.

T. Furfano Postumio) Vsitatius erat, *T. Postumio Furfano*, ut cognomini nomen præponeretur: tamen & cognomen interdum nomini antepónitur, ut epist. 8. lib. II. & epist. 1. lib. VII. *Gallus Caninius*, & *C. Crispus Sallustius* in libro vel Hirtii, vel Oppii, de bello Africano, non semel nominatur: item *Gallus Fabius* epist. 12. lib. VIII. ad Att. & epist. 47. lib. XIII. ad eumdem. Sunt, qui legant, *T. Furfanio Postumo*: ego malo, *Furfano Postumio*, testimonio fretus veterum librorum: &, quod ignoti *Furfanii Postumii* notissimi, adde quod *Furfanus* appellatur epist. 15. ad Att. lib. VII.

Quæ mihi venient in mentem, &c.) Vide eamdem sententiam in epist. 8. lib. V. in extremo.

EPISTOLA IX.

Patre ejus) De quo epist. 6. & lib. XIII. epist. 66.

Vivebat mecum coniunctissime non solum officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus) Non dubito, quin eadem studia & officia significet epist. 66. lib. XIII. cum ait: *Hominis omnibus mecum studiis officiisque conjunctissimi*.

Necesse sit) Sic in uno vetere libro: reliqui omnes, *Necesse est*, utro modo legas, parvi refert.

Reliquum est, ut, cum cognovim) Qui petit, spem impetrandi si ostendit, eo ipso impetrat facilius; probitatis enim & humanitatis commemoratio benevolentiam gignit.

EPISTOLA X.

Vel casus potius) Minuitur culpa, cum a voluntate in casum transfertur: hoc artificio utitur Cicero quasi consolandi gratia; nam si consilio Trebianus Cæsarem læsisset; recuperandi fortunas & dignitatem spes esset infirmior: sin autem casu excusationem aliquam inveniret, injuria.

Magno dolori fuit) Refertur ad illud, *Semperque fecerim*. Magno dolori autem, quia de victoria vestra desperabam; nec putavi, cum integri pares non fuissemus, fractos superiores fore.

Recuperes) Antea, *Receperis*: non *recuperes*, aliquot jam annis emendavimus, & impressimus, liber vetustus habet, *Reciperes*. Et in aliis etiam exemplaribus *I* litteram pro *V* sæpissime reperias.

Cura est) Et hoc ad illud alterum spectat, *Quanti te faciam*, singulis enim singulare reddere, confirmandæ sententiæ causa, Cicero solitus est.

Casus mei) Cum patria pulsus lege Clodia sum, hoc ad illud pertinet,

Digitized by Google

net, *Quanti me a te fieri intellexerim*: ita cum tria proposuerit, tria subjunxit.

Postumuleno) Cognomen Romanæ gentis: & *M. Postumulenus Secundus* nominatur in antiquissimo lapide quadrato, quem vidi in ædibus Rainucii Farnesii Cardinalis, hujus generis nomina sunt, *Volusenus*, *Sulvidenus*, *Vibienus*, *Labienus*, *Nasidienus*, *Cæsidenus*, *Vatienus*.

Thrade) Nomen servi, cognomen liberti.

Quantum in ea rep. de qua ita meritus sum) Vide idem iisdem fere verbis epist. 13.

Qui fuisti) Fuisti autem & omni honoris gradu amplissimo dignissimus, & ordinis tui facile princeps.

Ordinis tui) Equestris; nam, si senatorii fuisset, *Ordinis nostri*, dixisset: cum ipse Cicero senator esset; ideo & *Dignissimus* dixit, tamquam de equite, iis honoribus digno, quos qui adepti sunt, non jam equestris, sed senatorii ordinis dicuntur esse.

Eademque de causa) Quod pro Pompeio contra Cæsarem arma sumsimus. *De*, valet *propter*: ut apud Terentium, in Eun. *Equid nos amas de fidicina istac*.

Tamquam ex reliquiis) Non enim pristinam recuperavi dignitatem: sed quasi reliquias quasdam servo. *Imago veteris meæ dignitatis*, dixit epistola 13.

Familiarissimi ejus) Quos nominat epist. 12.

Casu devinctî) Quia, cum olim in eos officia conferebam, fore aliquando tempus divinare non poteram, ut eorum ope indigerem. *Casu* igitur, ob hæc tempora, quæ præter opinionem meam consecuta sunt.

De tuis fortunis) Quarum partem amiserat, epist. 11.

In qua sunt omnia) Hanc maxime curemus: de fortunis minus laborandum, in hac enim omnia sunt. Videtur significare, fortunas omnino recuperari non posse, quod comprobatur epist. 13.

Ad te defero) Epist. 6. *Et pollicitus sum, & detuli*.

Ut nihil existiment esse tam difficile) Vide similem sententiam in ep. 11. lib. V.

Tali enim tempore aut consolari amicorum est, aut polliceri) Similis sententia in epist. 13. in principio, & lib. IV. epist. 13.

Injuriam temporum) Temporibus assignat, quod hominum est: ut in epistola proxima, quod consilii fuit, in casum confert. Hæc derivatio culpæ cautionem habet, ne lædatur is, qui quo animo sit, magni refert in utramque partem. Epist. 21. lib. V. *Injuriam* appellat: item epist. 5. lib. VI. nulla temporum aut hominis cujusquam mentione facta.

Magnum fructum studiorum optimorum capis) Docent enim hoc maxime litterarum studia, nihil esse curandum præter culpam.

Idque ut facias) Non refero hoc ad proxima, sed ad superiora illa verba, *Magnum fructum*, &c.

Simul & illud) Iam incipit aliquid polliceri: ut ad conscientiam vitæ ante actæ spes etiam accedat futuræ incolumitatis.

Rerum & exemplorum) Usum rerum & doctrinam significat: quod utrumque vitæ genus Trebianus coluisset, τὸ πρακτικὸν, ex Dicæarchi præcepto, καὶ τὸ θεωρητικὸν, a Theophrasto laudatum.

Plus etiam, quam vellem) Ob incommoda, quæ sustinui.

Qui plurimum potest) Cæsar: epist. 13. lib. IV. sic locutus est. Eamdem sententiam epist. 7. lib. IV. tribus modis expressit: *Ei penes quem est potestas: Ita late patet ejus potestas, ut orbem terrarum complexa sit: Is qui tenet rempub.* Dixit etiam: *Qui omnia tenet: Cujus dominatu locus vacuus nullus: Ad quem unum omnia delata sunt*: epist. 8. 9. ejusdem libri.

Delabi ad equitatem) Æquitas a summo jure discedit: summum jus persequebatur Cæsar, cum eos, a quibus læsus erat, ulciscebatur: quod si non tantum injuriam, qua ipse esset affectus, verum alia quoque simul cogitaret, verbi causa, qui Pompeium securi essent, alios id amicitiæ dedisse, alios reipubl. quod eam crederent in Pompeii & consulum castris esse: præterea, satis eos jam dedisse pœnarum; pertulisse incommoda, quæ bellorum natura fert; caruisse patria, liberis, fortunis; nec posse talibus viris

viris reip. carere diutius, hæc si cogitaret, delaberetur ad æquitatem, nec summo, ut antea, jure agendum putaret.

Ad rerum naturam) Vt homo hominem tueatur ac diligat. Odisse enim & lædere, violentum quiddam est, non ex rerum natura: epist. 6. *Rerum hoc natura & civilium temporum non patietur.*

Ipsa causa) Dixi jam epist. 1. lib. I. *Causam* interdum id vocari, quod ad aliquem pertinet: ut, *Pompeii causa justior, quam Cæsaris.*

Cum rep.) De hac spe, quæ ab ipsa reviviscente rep. capi posset, vide infra epist. 12. *Scis*, inquit, *me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer fortem virum atque sapientem, quam ut exploratam spem salutis ostenderem, nisi eam quam ab ipsa rep. cum his ardor extinctus esset, sperari opportere censerem.* Et epist. 13. lib. IV. *Etsi ille, quæ minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, respub. quæcumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit.*

Quæ quoniam) Ea quæ lenius ac liberalius fiunt.

In temporum inclinationibus) Opportunitates temporum vel parvæ ad impetrandum sæpe adjuvant; qua de re vide epist. 16. lib. II.

Levandi) Qui juvat, idem dolore levat, vel, *Levandi*, calamitate exsilii.

Proclivius) Facilius: quia per clivos facile descenditur. Sic Off. lib. II. *Dictu quidem est proclive.* Et in Lælio: *Amicitia remissior esse debet, & ad omnem comitatem facilitatemque proclivior.* In Tusculana tamen quarta: *Hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, facultas nominetur; in malis, proclivitas, ut significes lapsionem.*

Quod est in uno te) Hoc ipsi præstare non possumus, in te uno situm est.

Quæ sunt in fortuna) Præsentem ejus calamitatem ad fortunam refert, & eam non fore perpetuam ostendit, cum ait, *Temporibus regentur*: id est, ratio temporum moderabitur: nos autem, quantum consilio licebit, occurremus.

EPISTOLA XI.

Dolabellam) P. Cornelium Dolabellam, antea Ciceronis generum, de quo supra diximus, divortium jam cum Tullia fecerat, quo tempore scripta est hæc epistola: id licet conjicere ex epist. 23. ad Attic. lib. II. quæ scripta est ante bellum Africanum: hæ vero ad Trebianum omnes post id bellum; nec vero simul cum affinitate diremta amicitia est, (nisi si temporum causa simulatum est) exstant Ciceronis epistolæ lib. IX. ad Dolabellam insigni cum amoris argumento: & hæc ipsa, prodesse Ciceroni gratiam Dolabellæ apud Cæsarem in amicorum negotiis demonstrat.

Non defueram eius periculis) Bis eum Cicero, ante filiam suam ei collocatam, in capitis periculo defenderat, epist. 10. lib. III.

Quam gratias agere) Respuit enim verus amor gratiarum actionem.

Vere fecere poteris) Quia maxime gaudeo impetrata salute tua; ideo, si mihi gratulaberis, jure & vere facies: nam, *vere gratulari*, est, cum causa gratulari, ut in epistola sequenti.

Virtus) Antea cognita, hic *Virtus* non fortitudinem, non doctrinam, sed præstantiam quamdam in magnis rebus demonstrat; nominatur autem simul cum dignitate, ut in epist. 5. quo loco *Virtutis* nomen eadem significatione usurpatur.

Dignitas) Trebianus, ut ex epist. 9. intelligitur, equestris ordinis fuit: dignitas tamen ei, tamquam honor cum ordine coniunctus tribuitur, & in eadem epistola, & in hac.

Est tuæ sapientiæ magnitudinisque animi) *Sapientiæ*, ut anteponendam rei familiari dignitatem judicet; *magnitudinis animi*, ut illam jacturam negligat fortiterque ferat. Vtramque conjunxit & epist. 5. lib I. cum ait: *Tuæ sapientiæ magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem & dignitatem tuam in virtute atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate positam existimare.*

Vestorius) Puteolanus, de quo sæpe fit mentio in epist. ad Att.

Ad me scripsit, te mihi maximas gra-

Digitized by Google

vias agere) Erat igitur Trebianus ubi Veſtorius, & forteſſe Puteolis, quia Puteolanus Veſtorius.

Facile patior) De hoc genere loquendi ſatis dictum eſt epiſt. 9. lib. I. & ep. 7. lib. V.

Ea prudentiſſimo cuique) Similem ſententiam vide ep. 13. lib. II. Confirmantur noſtra conſilia, cum ſentimus prudentibus fideliterque ſuadentibus idem videri.

EPISTOLA XII.

AMpio Balbo) Videtur is eſſe, ad quem ſcribit epiſt. 29. lib. X. quod ſi ita eſt, collocari illam epiſtolam ante hanc oportuit; ut ex utriuſque cognoſcitur argumento. Idem commendatur epiſtola 70. lib. XIII. Quatuor Balbos invenio, unum hunc Ampiæ gentis; alterum Atiæ, qui Iuliam, C. Cæſaris ſororem, in matrimonio habuit, ex qua genuit Atiam, Auguſti matrem; duos reliquos Gadibus natos, & civitate Romana donatos, Corneliæ gentis: quorum alter Balbus major, alter minor, ejus fratre genitus, vocatus eſt; major eſt, qui nominatur inter Cæſaris amiciſſimos in hac ipſa epiſtola, & in ep. 8. 19. & in 5. 7. 18. lib. VII. & in 17. lib. IX. pro quo exſtat egregia Ciceronis oratio, primus in Oceano genitorum conſulatum eſt adeptus, ut ait Plinius lib. VII. cap. 43. Minor Balbus ex Africa triumphavit, ut idem Plinius lib. V. cap. 5. Strabo lib. III. Solinus nominatur a Cicerone epiſt. 11. lib. VIII. ad Attic. a Pollione epiſt. 32. lib. X.

Frangi) Cognita veritate.

Ad equitatem animi) In qua ſunt, qui dolore vacant.

Tui caritate) Mea in te caritas cogebat, ut apertius tuam cauſam agerem, quam permittere videbatur fortuna noſtra. Infra: *Nihil eſt a me inſervitum temporis cauſa.*

Vidi, cognovi, interfui) Tribus verbis, nulla copula interpoſita, vis ſumma perficitur, tale illud pro Milone: *Eſt hæc, judices non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus.* Et Phil. 14. *Hoſtes nefarios proſtravit, fudit, occidit.* Interdum & quatuor verbis, ut in Catilinam: *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit.*

Satis opportune) Cum eorum gratia & auctoritas magno nobis emolumento & fuerit nunc, & eſſe poſſit.

Cum ab illo diſceſſerint) Ep. 9. lib. I. *Sic enim te exiſtimare volo, me, cum a vobis, meæ ſalutis auctoribus diſceſſerim, neminem eſſe, cujus officiis me tam eſſe devinctum, non ſolum confitear, ſed etiam gaudeam.*

Panſa) C. Panſa, Vibiæ gentis, ut mei teſtantur duo veteres argentei nummi, conſul fuit cum A. Hirtio, anno poſt Cæſaris necem 1. tribunatum geſſerat Sulpicio & Marcello coſſ. ut indicat Cælius in epiſtola lib. VIII. cujus initium eſt: *Etſi de rep. Mutinenſi pugna duobus vulneribus acceptis, Bononiæ periit*, ut ait Appianus. Vide epiſt. 30. lib. X. & epiſt. 33. ejuſdem libri, & Phil. XIV. & Dionem lib. XLVI. Hujus in ſe benevolentiam ſummam non hic modo, verum & in Phil. VII. Cicero declarat, his verbis: *Quamquam nos ab ineunte illius ætate uſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudoque conjunxit: ejuſdemque curam incredibilem aſperrimis belli civilis periculis perſpexi non modo ſalutis, ſed etiam dignitatis meæ.*

Hirtius) Panſæ collega in conſulatu, qui eodem in prælio occiſus eſt. Homo novus, ut Cicero etiam noſter fuit: atque hoc illi exprobravit M. Antonius epiſtola illa, quæ eſt in Phil. XIII. *Acerbiſſimum eſt*, inquit, *eſt, te, A. Hirti, ornatum eſſe beneficiis Cæſaris, & talem ab eo relictum, qualem ipſe miraris.* Et Cicero, ad excuſandam ejus novitatem, ita ſcripſit in quadam ad illum epiſtola: *Cum nobilitas ſit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo quem veteraſcentem videat ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?* Dio unum fuiſſe ait e filiis proſcriptorum a Sulla, & a Cæſare ad honores elatum. Huic Cicero, poſt divortium Terentiæ, ſororem ſibi in matrimonium offerenti, reſpondit, ſe Philoſophiæ ſimul, & uxori operam dare non poſſe: auctor divus Hieronymus lib. I. ad Iovinianum.

Balbus Oppius) Vide, quæ diximus epiſt. 8.

Mallius) Virum doctiſſimum appellat epiſt. 15. lib. VII. Ejus habemus diſertiſſimam epiſtolam lib. XI.

Poſtumius) Cæſaris & hic familiaris: fortaſſe is, qui Siciliæ præfuerat, ep. 8. vel qui epiſt. 10. lib. XIV. ad Attic. nominatur.

Plane ita faciunt) Ad illud referetur, *Me proximum habeant*, ut ſit: hoc ita multis officiis præſtant, ut amorem ſingularem mihi declarent.

Pro me) Pro ſalute mea: veteres libri omnes, quos inſpicere ſoleo dubiis in locis, habent, *Per me*; nec diſplicet. Egerat Cicero per familiares Cæſaris, amicos ſuos, non per ſe ipſum, cujus auctoritas & gratia non erat ejuſmodi, ut aliorum incolumitatem deprecari poſſet: ita porro in Ampii ſalute impetranda ei ſatisfecerant amici ejus omni ſedulitate atque officio, ut vix ipſe Cicero, ſi auctoritate & gratia pari fuiſſet, agere potuiſſet. *Agere* autem *per aliquem*, eſt, alicujus opera uti, & in epiſt. 9. dixit: *Agam per me ipſe & molior*. Quocirca videndum, an rectius ſit, *Per me*, quam *Pro me*; nam, nec libenter diſcedo ab antiquis libris; nec hic quidem, ut diſcedam, ſententia poſtulat.

Molitum) *Moliri* eſt, ſine propoſito aliquid agere, epiſt. 9.

Nihil eſt a me inſervitum temporis cauſa) Hoc eſt, quod paullo ante dixit: *Egi tuam cauſam apertius, quam tempora noſtra ferebant*,

Non minus auctoritate, quam gratia) Gratia adoleſcentes valere poſſunt, auctoritate non poſſunt; nam *auctoritas* quædam exiſtimatio eſt parta rebus egregiis, in quibus gravitas & conſilium enituerit.

Cimber autem Tillius) Sic placet, ut alii emendarunt; licet veteres aliquot libri *Tullius* habeant.

Mihi plane ſatisfecit) Hic locus oſtendit, Cimbrum inter Cæſaris familiares fuiſſe: quod ſi quis ambigit, Senecam legat lib. III. de Ira, qui ait eum Cæſaris partium civili bello defenſorem acerrimum fuiſſe. Poſtea conjuravit in Cæſarem, primaſque partes in eo necando ſuſcepit. Suetonius, Plutarchus.

Non tam ambitioſe, quam neceſſarie) Sic epiſt. 6. *Cedis multorum juſtis & officio inventis, non inanibus aut ambitioſis voluntatibus*. Et in oratione pro Ligario: *Video cauſas rogantium valere plus apud te, quam preces, ab iiſque te, moveri maxime, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo*.

Quas quia Cimber habebat) Videtur fuiſſe Cimber Ampii propinquus.

Diploma) Litteræ Cæſaris obſignatæ, reditum Ampio & incolumitatem dantes,

Tubam belli civilis) Quo cives ad bellum, ut ad prælium vocari milites ſolent. Tale illud Phil. VII. *Bellicum me cecinisse dicunt*.

Quaſi non gaudeant) Ob direpta, vel parvo emta proſcriptorum bona.

Recepis) *Recipere* plus eſt, quam promittere, epiſt. 28. lib. XIII. & epiſt. 8. lib. V. *Qui enim in ſe recipit, præſtaturum ſe promittit*. Epiſt. 41. lib. XIII. dixit: *Confirmo & ſpondeo*.

Eppuleiæ) Uxoris, nam Ampia, filia: quia feminæ gentis nomine appellabantur. Fulvii liber unus, *Appuleiæ*: reliqui omnes, *Eppuleiæ*: quorum conſenſu moveor: licet *Eppuleie* gentis mentionem alibi non viderim: *Eppiam* quidem exemplis non paucis cognitam habemus.

Niſi eam, quam) Quam ſpem ab ipſa repub. ſperari oportere cenſerem. Omnino durius videtur, *Sperare ſpem* itaque Lambinus legit, *Niſi ejus*: ut ſit, ejus ſalutis,

Ab ipſa repub.) Quæ, belli ardore extincto, jacentem bonorum cauſam ſublevabit. Sic epiſt. 10. *Cauſa*, inquit, *ea eſt, ut jam ſimul cum rep. quæ in perpetuum jacere non poteſt, neceſſario reviviſcet atque recreetur*. Et in epiſt. 13. lib. IV. *Quæ minimum nunc quidem poteſt, ſed poſſit neceſſe eſt*.

Cum recordarer te) Tacita cohortatio ad conſtantiam: commemorantur enim ea, quæ ſapientiam & animi magnitudinem pariunt.

In repub. eſſe verſatum) Hoc dicit, quia diuturna reipubl. adminiſtratione prudentia comparatur: qua qui præditi ſunt, adverſis caſibus minime franguntur,

In ipſa diſcrimina) In belli civilis initia. Itaque jam ab eo tempore, quæ acciderunt, ſuſpicari ac divinare potui-

Digitized by Google

potuisti : cur igitur mirarer constantiam tuam in iis rebus, quarum eventum aliquanto ante prospexeras?

Sed etiam, si ita accidisset, victus ut sapiens esses) Libri aliquot veteres : *Sed etiam ut, si ita accidisset, victus & sapiens esses*. Alii : *Sed etiam ut, si ita accidisset victus ut sapiens esses*, quos ita sum secutus, ut primum *Ut*, induxerim, tamquam non necessarium. Sententia similis epist. 1. *Si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam proposuimus fuit accidere posse; non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putaverimus*. Et epist. 6. *Sin propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere, ut vinceremur, putasses; non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversum ferre nullo modo posse*.

Memoriæ prodendis) Ampius hic historiam scribebat.

Similem præbeas) Eadem sententia in epist. 1. lib. I. ad Q. Fratrem : *Tuberonem arbitror, cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos velis & possit imitari*.

Ad hæc) Quæ communia sunt : quando illa propria jam effugisti.

Quæ secundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam salutem) Idem epist. 3. lib. IV. & ep. 2. 3. lib. IX.

EPISTOLA XIII.

Tali tuo tempore) Exsulabat Ligarius, quod in Africa in Pompeianis partibus fuisset : vide orationem.

Aut consolandi aut juvandi tui causa) Epist. 13. lib. IV. *In quo debebas esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui*. Et epist. 10. hujus libri : *Tali tempore aut consolari amicorum est, aut polliceri*.

Et sententiam & voluntatem) Sentiebat, in eum non fore Cæsarem duriorem : quid autem ejus causa vellet, re potius quam verbis, se esse declaraturum, infra dicit.

Res) Epist. 10. *Ipsa causa eo est, ut jam simul cum rep., quæ in perpetuum jacere non potest, necessario reviviscat*.

Dies) Quæ omnia minuit ac mollit : epist. 5. lib. IV. epist. 16. lib. V. epist. 28. lib. VII.

Opinio hominum) Quia videt bene homines de te sentire; nec putare, diutius eum huic irasci causæ oportere.

Mitiorem) *Durum* & *Mite* opponuntur. *Mitiorem* igitur subjunxit, quia *Duriorem* dixerat.

Ex Africa nuncius) De Pompeianis in Africa devictis.

Ipsum) Sua sponte, nemine supplicante, aut intercedente.

Diuturnioribus molestiis) Arma enim, semel in Thessalia superati, abjicere noluerunt.

Quantum in ea re, de qua ita meritus sum) Idem epist. 9.

Eadem causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit) *Eadem de causa nostrum utrique cecidit* : epist. 9.

Imago veteris meæ dignitatis) Ep. 9. *Reliquiæ pristinæ dignitatis* dixit. Et epistol. 14. lib. IV. *Ne vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis*.

EPISTOLA XIV.

Si quisquam est timidus in magnis periculosisque rebus, semperque magis adversos rerum exitus metuens, quam sperans secundos; is ego sum) Ingenua culpæ confessio fidem facilius invenit in aliis rebus. Et est concinna figura : *Si quisquam est, is ego sum* : ut etiam epist. 4. lib. XV. *Si quisquam fuit unquam remotus, & natura, & magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina ab inani laude & sermonibus vulgi; ego profecto is sum*. Et lib. V. de Finib. *Si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quæ res agatur; is es profecto tu*.

Ad XI. Kalend. interkalares priores) Locus perdifficilis, & qui sine prolixa narratione explicari non posse videatur : quare, indagandæ & ostendendæ gratia veritatis, cogitavi olim quædam, quæ filio meo communicata, & cum eo accurate a me perpensa, peti possunt ab ejus libro de Quæsitis per epistolam.

Indignitatem & molestiam) Indignitas est & molestia, cum ad principem viram admitti, negotii causa, cupientes, ambulare diutius ante ostium, fictas causas afferente cubiculario, cogimur : sedes enim sæpe non vacant, quamquam nec sessio diuturna dignitatem habet; quod Cæsarem sensisse Ci-

cero indicat epist. 1. lib. XIV. ad Attic. *Proxime*, inquit, *cum Sextii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens, quoad vocarer, dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in otio sim, cum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me convenire possit?*

Tuum tempus) Ita locutus est, ut causæ ac temporis rationem haberet.

Sed etiam ex oculis & vultu) Potest enim esse ficta oratio: sed oculi sunt indices animi: itaque non tam facile mentiuntur, lib. III. de Orat. & in Oratore. Libro etiam tertio de Legibus: *Oculi*, inquit, *nimis arguti, quemadmodum animo simus affecti, loquuntur.* Et in ep. ad M. Antonium, l. XIV. ad Att. *Non solum ex oratione, sed etiam ex vultu, & oculis, & fronte, ut ajunt, meum erga te amorem perspicere potuisses.*

Hanc in opinionem discessi) Discedens in hanc opinionem veni.

Tranquilliora) Contrarium contrario reddidit: dixerat enim, *Turbidiora*.

EPISTOLA XV.

Tibi gratulor, mihi gaudeo) Omnino utriusque verbi vim vel hic unus ostendit locus: monendus tamen lector est, interdum & ad nos ipsos gratulationem converti: ut epist. 11. lib. III. *Complexus igitur sum cogitatione te absentem, epistolam vero osculatus, etiam ipse mihi gratulatus sum.* Et in epistola ad M. Brutum: *De Cassio lætor, & reip. gratulor, mihi etiam, qui sententiam dixerim, ut Dolabellam bello Cassius persequeretur.* Marcellus quoque in epistola ad Ciceronem, lib. IV. *Hoc ego*, inquit, *mihi gratulor.*

EPISTOLA XVI.

Bithynicus) Pompeiæ gentis: cui genti cognomen hoc dedit Bithynia devicta. Festus: *Rutrum tenentis juvenis est effigies in Capitolio, ephebi more Græcorum aremam ruentis exercitationis gratia: quod signum Pompeius Bithynicus ex Bithynia supellectilis regiæ Romam deportavit.* Nominatur etiam in libro de Claris Orat. Q. *Pompeius Bithynicus*: sed eum puto hujus Bithynici patrem fuisse: nam illum inter mortuos oratores Cicero numerat in eo libro, qui scriptus videtur ante exitum Africani belli: hæc autem & quæ sequitur epistola, scriptæ sunt, nisi me conjectura fallit, post Cæsaris necem. Hujus autem pater, qui nominatur in epistola sequenti, videtur is esse, qui Bithynici cognomen adeptus est; quod ut ita esse constet, ipsa recitabo verba Ciceronis, ex eo, quem proxime appellavimus, libro. Q. *Pompeius* (inquit) *A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum; fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studiis exercitationibusque conjunctus: hujus actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat copiæ, in illa leporis parum.* Ejus filium, post Cæsaris necem, Siciliæ præpositum, Sext. Pompeius Magni filius occidit. Dio lib. XLVIII.

Tueare) Post Cæsaris necem summa fuit Ciceronis auctoritas in civitate.

Intermoriturum) Pro *moriturum*, dixit: alibi tamen *intermori*, est morientium similitudine deficere.

EPISTOLA XVII.

Patris sui) Quem nominavit honorifice in Bruto, ut proxime ostendi.

Valuerunt, aut valeant) Valuerat Cæsar, valebat Antonius, qui, quo anno Cæsar periit, consul erat.

Conjunctiores tecum esse) In Cæsaris partibus fuisse Bithynicum, & ab eo etiam ornatum, hæc verba demonstrant: quibus Appiani testimonium accedit de Sicilia ei a Cæsare mandata.

EPISTOLA XVIII.

Epte) Q. Leptæ, quo fabrum præfecto usus est Cicero proconsul in Cilicia; epist. 7. lib. III.

Simul accepi) Varius est hujus adverbii usus; dicitur enim, *Simul atque, Simul ac, Simul ut, Simul*: hic quidem, ut scripsi olim adolescens, omnes libri veteres, quos tunc videre potui, habebant, *Simul accepi*, non *simul atque accepi*, ut est in vulgatis libris: itidem nunc, inspectis omnibus libris, quos ab amicis contrahere potui, video consentire omnes cum iis,

Digitized by Google

iis, quibus olim usus sum; itaque discendum a veteribus libris non censui, cum præsertim ita locutos esse non modo Terentium, Lucretium, Virgilium, Horatium, viderem; (nam sermo poeticus ab oratorio non nihil differt) verum etiam Ciceronem ipsum, ut in Acad. lib. II. *Simul sibi eum insinuavit, carmen agnoscitur*. Et de Fin. lib. III. *Simul autem cepit intelligentiam*. Omitto alia ejusdem generis exempla; quamquam, quibus hoc loquendi genus ignotum fuit, ii pro libidine sæpe mutarunt *Simul* in *Simul atque*, vel *Simul ac*: in quo scripti libri, sublato mendo, veritatem restituunt.

Per codicillos) Vide, quæ de Codicillis diximus epist. 12. lib. IV.

In lege) Quam Cæsar, ubi Romam ex Hispania revertisset, ferre cogitabat: scripserat autem vel ipse ante quam iret in Hispaniam, vel, post profectionem, Balbus & reliqui familiares, ex ejus sententia: ut ipso in urbem reverso promulgaretur, & ferretur; nam, si lata fuisset, vel etiam promulgata, non a Balbo, quid in ea esset, Cicero quæsisset.

Decurionibus) Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, *decuriones* vocabantur; & ut Romam ad senatum consules, ita in municipiis ad decuriones *quatuorviri*, in coloniis *duumviri* referebant. Ac nomine quidem ipso *decuriones*, decem tantum videntur: sed plures fuisse constat ex eo, quod in secunda agraria centum nominantur.

Qui hodie haruspicinam facerent) Pungebat bonos viros delata a Cæsare haruspici Sputinæ senatoria dignitas. Haruspicinam & extispicinam professiones artes esse, re vera non esse tradit Sextus Empiricus adversus Mathematicos cap. 14.

Pompeium) Cnæum, Magni filium: qui, ad Mundam victus, paullo post interfectus est.

Pacieci) L. Iunii Pacieci, Hispani hominis, Romana civitate donati: quod prænomen & nomen indicant; cognomen vero Hispanicum fuisse, satis constat: cum hodie quoque multi in ea provincia Pacieci nominentur: de hoc in libro de bello Hispaniensi.

Illi XI. esse legiones) De copiis Pompeii sic in libro de bello Hispaniensi: *Erat acies XIII. aquilis constituta, quæ lacernis equitatu regebatur, cum levi armatura millibus sex: præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum*.

Oratorem meum) Librum de perfecto Oratore, quem Cæcina nominavit ep. 7. & ipse ep 20. lib. XV.

De dicendo) De oratione dicendi. Sic locutus lib. I. de Oratore: *Quid ineptius, quam de dicendo dicere?*

Tantundem) Imperite nonnulli scribunt, *Tantumdem*; nam Priscianus l. I. admonet, *m* transire in *n*, sequentibus *d*, *t*, *c*, *q*, ut *tum tandem*, *tantum tantundem*, *idem identidem*, *nunc nuncubi*.

Tulliæ meæ) Cum qua divortium fecerat Dolabella; paullo enim post mentio fit de prima pensione ab eo exigenda: eademque de re epist. 21. lib. XVI.

Partus) Ex partu Tulliam decessisse, Plutarchus auctor est; bis igitur peperit, semel ante pugnam Pharsalicam, cum in Græciam ad Pompeium Cicero iturus esset; ut epist. ult. lib. X. ad Att. iterum, cum in Hispania Cæsar contra Pompeii liberos pugnaret: quod hic locus ostendit.

Primam pensionem) Triennio, tribus pensionibus, post divortium dos reddebatur: quod tempus *annuum*, *binarum*, *trimam diem* vocabant: dotis exactionem, *annua*, *bima*, *trima die* celebrari vetuit Iustinianus, ut est lib. V. Cod. Sic & Vlpianus & Pomponius locuti sunt; *tertiæ pensionis* mentio epist. 23. lib. XI. ad Att.

Ædificia) Villæ.

Domus) In Palatio; ep. 6. lib. V.

Ediscat) Æschines: Δει παιδας των ποιητων γνωμας μανθανειν, ὡν ανδρες χρηνται. *Oportet, ut pueri poetarum sententias ediscant, quibus viri deinde utuntur.* Isocrates quoque sententias Hesiodi laudat.

Τῆς δ' αρετης ἱδρωτα θεοι προπαροιθεν εθηκαν

Αθανατοι· μακρος δε, και ορθιος οιμος ες' αυτην,

Καὶ ἔρηχος τὸ πρῶτον. ἦπυ δ' ἐς ἄκρον ἱκηται,
Πλὴν δ' ἀταρ τελεί, χαλεπὴ περ ἐοῦσα.
Ante virtutem vero ſudorem Dii poſuerunt
Immortales: longa vero, atque ardua via eſt ad ipſam
Primumque aſpera: ubi vero ad ſummum ventum fuerit,
Facilis deinceps eſt, quantumvis difficilis fuerit.

Simonides etiam apud Clementem Alexandrinum lib. IV. Stromatum, habitare virtutem in rupibus difficillimis, dixit.

Simul accepi) Vetuſtorum librorum hæc eſt lectio: cujus etiam Florentini meminerunt; ſed quoniam ſæpe etiam libros manu ſcriptos eſſe corruptos intelligebant, neque de dictione *ſimul*, præterea codicum auctoritatem quidquam habebant quod ſequerentur, vulgatam lectionem immutare non ſunt auſi: nos non dubitamus, quin recte, *ſimul*, pro *ſimul ac*, in exemplaribus antiquis ſcriptum ſit, cujus vocis ex iis, qui ſoluta oratione ſcripſerunt, exempla non afferam: (nam ſi quis erit, qui locum ubique depravatum eſſe contendat, & pro *ſimul*, vel *ſimul ac*, vel *ſimul atque*, legendum dicat; quibus argumentis contra pugnabimus?) ſed e Poetis, in quibus eam vocem in aliam mutari carminis ratio non patitur; dixit igitur Virgilius libro Georgicorum IIII. *Tuygete ſimul os terris oſtendit honeſtum Pleias, &c.* & Lucretius I. *Cui ſimul infula virgineos circumdata comtus.* Ex utraque pari malarum parte profuſa eſt. Et Horatius epiſt. 10. lib. I. *Vivo & regno, ſimul iſta reliqui*; quibus in locis, *ſimul*, dictum eſſe pro *ſimul ac*, licet animadvertere.

P. VICTORIVS.

Simul accepi) Ita ſane in Mediceo libro hic legitur: verumtamen quemadmodum poſtea animadvertimus, cum indicem epiſtolarum hujus libri conſuleremus, offendimus ſic ibi ſcriptum eſſe, *Cicero Lepiæ. Simulatque accepi.* Quare ſtatim ita in meo codice emendavi: non quod neſciam, (quod nonnulli mihi inſimulant) *ſimul* etiam a bonis auctoribus ſine *Ac* aut *Atque* crebro uſurpari: frequens enim id eſt apud Poetas, & pueri omnes ſciunt. Terentius etiam in Phormione inquit: *Hic ſimul argentum repperis.* Quin ipſe potius nonnullis exemplis allatis docui, aliis in locis ita Ciceronem locutum fuiſſe: ſed cum ex majore parte illi in vulgatis codicibus aliter legerentur, nolui videri parum firmis uti teſtibus. Multa ſunt autem, quæ conceduntur Poetis, quibus, qui ſoluta oratione ſcribunt, abſtinent.

EPISTOLA XIX.

Maculam) Fortaſſe Pompeium Maculam, amatorem Fauſtæ, L. Sullæ filiæ: de quo Macrobius lib. II. Sat.

Ejus Falernum) Villa in agro Falerno: de quo Plinius lib. XIV. cap. 6. *Falernus ager a ponte Campano lævo petentibus urbanam coloniam Sullanam, ſuper Capuæ contributam, incipit.* Sic Tuſculanum, Albanum, Pompeianum, Cumanum, villæ, nomine ſumto a propinquis oppidis, vel ab agro, ubi oppida olim fuerant.

Diverſorio) Etſi *Divertere* verbum commune eſt, pertinetque ad omnia loca, ſive aliena, ſive noſtra, ad quæ de via defleximus, paullo poſt diſceſſuri: *diverſorium* tamen appellari non ſolet, quocumque divertimus; aliquid enim habent proprium, quo differant, *diverſorium*, *hoſpitium*, *taberna*, quam opinor cum *cauponæ* idem eſſe. *Diverſorium* poteſt & alienum eſſe, quo divertimus amicitiæ cauſa, nec pretio ſolvendo, nec diu manſuri; & noſtrum, noſtri commodi cauſa emtum, aut ædificatum; ne vel ad hoſpitem, cui moleſti eſſe nolimus, vel ad cauponam divertere cogamur; itaque epiſtol. 23. lib. VII. *Multo libentius*, ait, *emerim diverſorium Tarracinæ, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim. Hoſpitium* duabus rebus cum diverſorio congruit, una, quod modo noſtrum eſt, quo hoſpites excipimus; modo alienum, quo ipſi excipimur; altera quod gratuitum, duabus item diſcrepat; & quod ſanctiora quædam jura obtinet, unde *Hoſpitales dii*. *Hoſpitalis Jupiter*; & quod diuturnioris interdum commorationis eſt. *Hoſpitium* autem

autem Cicero in oratione pro Cluentio uſurpavit pro iis, qui diverſantur in caupona: *Hominem* (inquit) *multorum hoſpitum. A. Binnium quemdam, cauponem de via Latina, ſubornatis, qui ſibi a Cluentio ſerviſque ejus in taberna ſua manus allatas eſſe dicat.* Quo loco accepit *hoſpites* pro peregrinis, ut alibi quoque, non pro iis, quorum ſancta jura ſunt. *Tabernas* & *cauponas*, ut verba Ciceronis proxime recitata demonſtrant, idem ſunt inter ſe, non idem tamen cum *hoſpitio*, & *diverſorio*; ſiquidem illa & amicos tantum, & gratis accipiunt: hæ vero amicum a peregrino non diſtinguunt, ſed alienis etiam ignotiſque hominibus quæſtus gratia patent. Hoc tamen animadvertendum, *Tabernæ* ſignificationem latius patere, quam *Caponæ*; nam tabernarum plura genera, in quibus merces venduntur, ut *taberna librariæ*, orat. 2. in Antonium; *tabernæ ſutrinæ*, apud Tacitum lib. XV. *argentariæ* etiam *tabernas* Livius appellavit lib. XXVI. non in quibus veniret argentum, ſed pretio permutaretur, vel de manu, quod ajunt, in manum, vel ut alibi tantumdem redderetur: quod hodie quoque fit; nec dubito, quin iiſdem in tabernis fenori pecunia daretur. *Tabernæ veteres* & *novæ*, circa forum, ex Plauto, Varrone, Cicerone, Livio, Plinio, cognoſcuntur; ideo Plautus in Men. & in Truc. *diverſoriæ* cognomen addidit, ut a reliquis tabernis diſtingueret. Sunt etiam *tabernæ*, humiles ædes, ex tabulis fere confectæ, in quibus pauperes habitant, unde Horatius: *Pauperum tabernas, regumque turres*. *Caupona* vendit ea tantum, quæ comeduntur, aut potantur.

Petrinum tuum) Villæ nomen, a vico Petrino, qui fuit in Sinueſſano. Horatius epiſt. 15. lib. I. *Sinueſſanumque Petrinum*.

Commorationis eſt, non diverſorii) Ergo diverſorii commoratio non eſt; quod ſupra oſtendimus.

De curatione aliqua) Hac de re, ut opinor, ſic epiſt. 45. lib. XIII. ad Att. *Balbum conveni: Lepta enim, de ſua vi in curatione laboraus, me ad eum perduxerat.*

Munerum regionum) Et antiquus liber, & Suetonii teſtimonium, ipſa etiam ſententia me hortatur, ut, *Regionum*, legam; ludi enim ſignificantur, quos Cæſar, ſuperatis jam in Hiſpania Pompeii liberis, per ſingulas regiones dare cogitabat: id quod e Suetonii cognoſcitur hiſtoria. Ac, ne quis, mentione a me regionum facta, contradicendi occaſionem arripiat, quod ante Auguſtum diviſa urbs non fuerit in regiones; ait enim de Auguſto Suetonius hæc: *Spatium urbis in regiones vicoſque diviſit*: moneo lectorem, urbis *regiones* hic vocari quaſdam urbis partes a locis, licet earum certi fines nondum eſſent, qui poſtea ſtatuti ſunt ab Auguſto, Italiam, Vrbemque in regiones dividente; propterea & Suetonius dixit, ludos regionatim urbe tota a Cæſare, confectis bellis civilibus, datos eſſe. Aliis placet legere, *Munerum regiorum*: ut munera Cæſaris regis dicantur; quod nec improbo, nec tamen ſatis probo: licet *regem* appellari Cæſarem videam epiſt. 37. lib. XIII. ad Attic. non enim arbitror Ciceronem in ullis, præterquam ad Atticum, litteris auſum eſſe *regem* Cæſarem appellare; ſed Attico nihil occultat, ſenſus omnes aperit, fretus ejus amore, fide, ſummaque ſapientia.

Balbum) Quæ Balbus & Oppius, abſente Cæſare, agebant; ea ſolere illi rata eſſe, dictum eſt epiſt. 8.

Aſſequi vis) Sperabat ita ſe benevolentiam Cæſaris ea curatione conſecuturum, ut intimorum in numerum perveniret.

Præter operam) Qua excepta, tu quoque nihil afferres.

Si modo ipſum ſcirt) Te ludos curaſſe; quod ignorare poteſt, in tanta majorum rerum occupatione.

Non accepiſſe) Hoc ipſum Cicero monet lib. II. Off. *Qui ſe* (inquit) *locupletes, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt: quin etiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cum ipſi quamvis aliquod magnum acceperint.* Ejuſdem generis illud in epiſt. ad M. Antonium, lib. XIV. ad Attic. *Litteræ tuæ ſic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viderer, ſed accipere a te ita petente.*

Aliquid videbimus in quo ſit ſpes) In hac enim curatione ſpes ponenda non eſt;

est ; nam , quod eo labore adsequi vis , nullo modo adsequere ; aliquid igitur videbimus , unde sperare liceat, in eorum numerum , qui Cæsaris intimi familiares sunt , posse te pervenire . Hanc ego loci hujus esse omnino sententiam arbitror : ad eamque pertinent verba , quæ sequuntur : *Non modo* (inquit) *non adpetendum , sed fugiendum arbitror , quidquid ejusmodi sit , ut , quod tu adsequi vis , id ex eo adsequi non queas.* Sunt quibus placeat, *Species* , non *Spes* : quod ita scriptum videant in Medicæo libro : qui si ubique esset emendatus , non tam sæpe ab eo discederent . Hic quidem ut omittam eos libros , quibus olim usus sum , tredecim exemplaria , quorum nonnulla haud parum antiqua sunt , habent , *Spes* : quare , cum nec obscura sit sententia , nec libri veteres dissentiant , mutandum nihil statuo .

Asturæ) Epist. 38. ad Attic. lib. XIII. significat velle se Asturæ Cæsarem ex Hispania redeuntem exspectare.

EPISTOLA XX.

Cn. Plancii) Pro quo exstat oratio .

Quod viseveris) Toranius antea scripserat , velle se nescio quo accedere , ut advenientibus ex Hispania se offerret , quos ad impetrandam a Cæsare salutem suam , conciliare sibi cupiebat .

Ne illud quidem non , quamvis subito) Sic veteres libri omnes , recte : nam duæ negantes particulæ , *ne non* , affirmant : quod ignorat nemo : quasi dixerit , & præter illud , quamvis subito , cum certi aliquid audieris , te istinc posse proficisci . Mendo locus vacat , contra quam nonnullis visum est : modus tamen loquendi , *Ne illud quidem non* parum usu tritus; sed nec omnia Ciceronis ad hanc ætatem scripta pervenerunt ; nec ea, quæ singularia sunt , qualia & in Cicerone ipso , & in aliorum libris multa animadverrimus , damnare statim & ejicere , nostri judicii est .

Proficisci) Ad urbem , cum de tua salute certi aliquid audieris .

Nihil est præterea) Improbat eam rationem , qua Toranius adductus de loci mutatione cogitabat ; cur , inquit , advenientibus te offeras ?

Chilone) Sic malo , ut est in Maffei libro , quam *Cilone* . *Chilo* cognomentum eorum fuisse , qui labris essent majoribus , Festus docet ; nam a Græco χειλος deducitur .

Si recipies ille se) Si Cæsar ex Hispania redibit . Hæc verba nondum Hispaniense bellum esse confectum demonstrant : quod e sequenti etiam epistola intelligitur .

Vel impedies , vel morabitur) Ne veniat , vel , ne cito veniat .

Ubi omnia scire possis) Ex litteris amicorum ; non longe igitur Toranius aberat .

In hac causa) In eo , quod ad Pompeianos omnes , belli civilis causa exsulantes , pertinet ; non enim interpretor , *In hac causa* , quæ ad te unum pertinet .

Præter communem casum civitatis) Præter universæ reipub. interitum , dixit in epistola sequenti ; & ad Torquatum, ep. 1. idem scripsit : *Reliquum est* (inquit) *ut te id ipsum , quod ego quasi consolationis loco pono , maxime exsciet , commune periculum reipub.*

Ita viximus , & id ætatis jam sumus) Egregie sententiam hanc explicavit epist. 4. *Adjuvet* (inquit) *etiam etas & acti jam vitæ : quæ cum cursu suo bene confecto jam delectatur , tum vetat is eo vim timere , quo nos jam natura ipsa pene perduxerit* .

Pietate) Vide epist. 1. lib. I.

P. VICTORIVS.

Te istinc posse proficisci) Hinc potissimum olim adnotavimus , in antiquis codicibus *Istim* pro *Istinc* legi , citavimusque multorum locorum testimonia , plura etiam nunc afferre possemus. Nam dum accurate versamus prisca exemplaria , in hanc vocem crebro incidimus , vel potius raro aliter scriptam animadvertimus . Addimus nunc ad ea *Illim* quoque pro *Illinc* nos sæpe positum in iisdem libris animadvertisse : nam lib. VII. ad Attic. in optimo illo sic legitur : *Ista magis exspecto , quid illim efferatur.* Accurate igitur considerandum , an hujus animadversionis auxilio locus Cicero-

Digitized by Google

ronis in epistola ad Brutum emendari possit, sive ita adverbium hoc pronunciare, ac scribere veteres soliti sit, sive frequenter in eo exscribendo ab antiquis librariis, & eodem semper modo peccaretur, quod vix puto. Verba Ciceronis sunt a Quinctiliano adducta lib. V. *Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferremus si mali quid est, etsi argumentum simile non erat.* Arbitror igitur legendum: *Transferremus illim aliquid, etsi argumentum, &c.* Vt sit *Illim* pro *illinc*: nam in manuscriptis nonnullis illinc non vidi: quo facilius hic locus hanc corruptissimum ita restitui potest: quam tamen rem arbitrio doctiorum permittimus. Animadvertimus postea fratres nostros in suo Quinctiliano, quem multis locis castigatum ediderunt; hunc quoque locum restituere conatos esse: quam ita scripserunt: *Transferremus illinc mali quid: etsi, &c.* Nam quod illinc sustulerunt, quodque *Illinc* desiderari in hac sententia judicarunt, quibuscum faciunt: non tamen ex requisis duabus vocibus *Aliquid* componere; quod non minus desiderari videbatur, potuerunt.

EPISTOLA XXI.

Commemorabam) Aliis, an sibi? Ego sibi potius, & cogitatione, non voce; quasi dixerit: memoria repetebam, in memoriam redigebam.

Solosque nos vidisse) Gratiæ causa cum uno Toranio communicat hanc laudem; sed, quantum esset in civili bello mali, non soli viderant Cicero & Toranius, sed & Sulpicius, & Marcellus, & Varro; epist. 2. lib. V. epist. 7. ejusdem libri, epistola 6. lib. IX.

Spe pacis exclusa) Quorumdam Pompeianorum culpa, qui, Pompeio duce freti, peroppportunam & rebus domesticis & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant; epist. 1. lib. V. epist. 6. lib. VI. & epist. 3. lib. VII. & epist. 6. lib. IX.

Servitutem) Ob contumaciam & arrogantiam Pompeianorum: iisdem tamen crudelitatem tribuit epist. 9. 14. lib. IV. & epist. 6. lib. IX. & ultima l. VIII. & ad Attic. epist. 6. lib. XI.

Fortes illi viri & sapientes) Cum ironia dictum; *Fortes*, qui me timidum vocarent; *Sapientes*, qui de belli eventu nihil timendum judicarent.

Domitii & Lentuli) L. Domitius Ahenobarbus, & L. Lentulus consul.

Timidum) Cum pacem quavis tuta conditione cupiebam; epist. ult. lib. V. epist. 4. & 6. hujus libri.

Cum omnium rerum mors sit extremum) Horatius epist. 16. lib. I.

—— *Mors ultima linea rerum est.*

Hoc significat, mala omnia morte terminari; epist. 4. *Cum id impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus sit.*

Saluum) Ipsius reip. cujus antea dignitas, bello autem civili salus etiam concidit; significat illud tempus, cum accipiendas, quas tulit Cæsar, conditiones censuit, ne reip. salus, quando jam dignitas amissa erat, in discrimen adduceretur.

Voluisse) Quod consequi non potuit, ob nonnullorum pugnandi cupiditatem; epist. 6. *Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio, quam ab iis, &c.*

Sententia & voluntate) Vtramque conjungit & epist. 13.

Præter universæ reipub. interitum) *Præter communem casum civitatis*, dixit in epistola proxima.

Præsto semper futurum) Tale illud epist. 5. *A me vero tibi omnia liberisque tuis paratissima esse, confidas velim.*

EPISTOLA XXII.

Deterruit) Removit: sic epist. 2. lib. V. *Vt eum ab illa mente deterrerent.*

Ipse egens rebus omnibus) Eadem sententia epist. 13. lib. IV. & alibi.

Plus conatum esse) Plus conatus esset muneris suscipere reipubl. causa, quam præstare posset, si post pugnam Pharsalicam bellum cum aliis renovare voluisset; quod non fecit, desperata victoria.

Quam quantum præstare potuisses) Post Pharsalicum prælium ideo nihil muneris suscipere voluisti, quod optime intelligeres, id præstari a te non posse, amissa prorsus vincendi spe.

Quæ daretur) Licet non optima.

Sed cum tui consilii, &c.) Argumentum

Digitized by Google

tum hujusmodi est : Si mansisses in bello, ut mansere multi ; tamen hortarer te, ut æquo animo fortunam tuam ferres, eaque vivendi conditione, quæ daretur, utereris : cum vero statim victo in Thessalia Pompeio, belli finem tibi statueris eum, quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset ; multo magis hortari te debeo, ne mœrori te totum dedas, sed incolumitati tuæ consulas.

Voluisset) Quasi suam tota de re voluntatem Pharsalico bello fortuna declarasset.

Parenti) Matri, non patri ; infra. *Qui ex te pendent*) Quorum incolumitas in tua sita est.

Iis hoc tempore uti re) Id enim tradidere sapientissimi viri, Culpa qui careat, ei magnopere dolendum non esse.

Eorum desiderium) Quo Domitium angi, videtur Cicero audisse.

Si non æquo) Non dolere enim non possumus : sed dolorem premere & vincere fortitudine possumus.

Ego, quid possim, nescio) Epist. 1. *Qui sim hoc tempore intelligo.*

Quæ tibi utilia esse arbitrabor) Explicat diversis verbis eamdem sententiam, quam paullo ante, cum dixit : *Quæcumque saluti dignitatique tuæ conducere arbitrabor.*

PAVLLI MANVTII COMMENTARIVS IN EPISTOLAM I. LIBRI VII.

M. *Mario*) Arpinæi: quod illa indicant verba: *Cum Oscos ludos vel in senatu nostro spectare possis. Marium Gratidium* nonnulli vocant, ut sit Gratidius ille, qui legatus fuit Q. Ciceronis; quod falsum puto; non enim & Mariæ gentis & Gratidiæ idem potest esse; aut igitur non is est; aut, si est, *Marius Gratidianus* appellari debet: & epist. 1. lib. I. ad Q Fr. *Gratidiano* legendum, non *Gratidio*.

Dolor aliquis corporis) Tum ex podagra, qua laborabat, ut epist. 4. tum ex alio morbo: erat enim Marius & valetudine, & natura imbecillior: ut epist. 9. lib. II. ad Fr. nam, si de podagra sola loqueretur, *dolor aliquis pedum*, non *corporis* dixisset.

Infirmitas valetudinis) Sine dolore; infra: *Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta, & tuere*.

Fortunæ magis tribuo, quam sapientiæ tuæ) Cum fortuna ratio non misceatur: &, quod a fortuna est, id præter rationem esse, dixit Aristoteles; nam ratio est earum rerum, quæ vel semper, vel plerumque sunt: fortuna vero earum, quæ nec semper, nec plerumque; distinguit etiam fortunam & casum idem Aristoteles: sed, hæc quia non sunt hujus loci, omittantur. Gratulor quidem tibi, ait Cicero, sed ita, ut te non laudem; unde enim abest consilium, ibi laus locum non habet.

Animo valuisse) Quasi animo ægrotent, qui ludos mirentur.

Modo ut) Sic epist. 11. lib. XVI. *Videtur, si insaniet, posse opprimi, modo ut urbe salva*. Et Terentius in Andr. *Modo ut possim*. Et in Phorm. *Scies: modo ut tacere possis*.

Constiterit fructus otii tui) In isto otio non fueris otiosus; quod solitum dicere majorem Africanum, scripsit Cato, Numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus, nec minus solum, quam cum solus.

Pene solus) Cum te reliquerint ii, qui ad ludorum spectacula in urbem se contulerant.

Ex illo cubiculo tuo) Subaudi, prospectans ad ea loca, quæ tibi perforasti, & patefecisti.

Stabianum) Plinius lib. III. cap. 5. *Campano*, inquit, *agro Stabiæ oppidum fuere usque ad Cn. Pompeium & L. Catonem Coss. pridie Kal. Maii: quo die L. Sulla legatus bello sociali id delevit: quod nunc in villas abiit*.

Perforasti) Prospectum in Stabianum agrum aperuisti.

Scianum) Alii libri, *Senium*, vel *Senum*: quidam, *Scenam*: unus, *Semini*; plerique, *Seianum*: quod placet; sunt enim loca hodie in agro Etrusco, *Stabianum* & *Seianum*, hodie quoque nominata: quamquam Seiani pauca apparent vestigia, nomen remansit.

Communes) Qui spectari solent ab omnibus: quid igitur mirum, si nihil novum spectantibus somnus irreperet?

Semisomni) Vel quia nihil novum, ut dixi, spectarent: vel etiam, quia matutino tempore; nam verbum *Interea*, ad matutina referri tempora satis constat, ut eos dicat matutina tempora spectandis communibus mi-

nis

mis consumsisse, quæ Marius multo & sapientius & jucundius legendo traducebat.

Tibi ipsi) Quinque libri veteres, *Tibi ipse*: quod nonnullis placuit, ut Ciceroni magis usitatum. Ego utrumque probo.

Scilicet) Cum stomacho dixit.

P. Mæcius) Qui poemata a mimis in scena recitanda prius judicabat: est enim hic, ut opinor, P. Mæcius Tarpa, de quo Horatius in epistola ad Pisones:

—— *Si quid tamen olim*
Scripseris, in Mæci descendat judicis aures,
Et patris, & nostras.

Mæci, pro *Mæcii*. Quo loco inquit Porphyrio: *Mæcius perdiligens carminum fuit æstimator*. Et Sat. 10. lib. I.

Quæ nec in æde sonent certantia, judice Tarpa.

Ludi apparatissimi) De his ludis in oratione in Pisonem his verbis: *Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi; quales non modo numquam fuerunt, sed ne quo modo quidem fieri posthac possint, possum ullo modo suspicari.* Quo loco Pedianus: *Cn. Pompeii ludos*, inquit, *significat, quibus theatrum a se factum dedicavit; quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in Circo.*

Honoris causa in scenam redierant) Vt ludos Pompeii honorarent, mimi veteres in scenam redierant, qui antea, ne quid ætatis vitio peccarent, in scena agere desierant: in his Galeria Copiola Emboliaria significatur, de qua Plinius lib. VII. cap. 48. *Reducta est*, inquit, *in scenam, C. Poppæo, Q. Sulpitio Coss. ludis pro salute divi Augusti votivis, annum CIV. agens: quæ producta fuerat circinio a M. Pomponio ædili pl. C. Mario, Cn. Carbone Coss. ante annos XCI. & a Magno Pompeio, magni theatri dedicatione, ante pro miraculo reducta.*

Deliciæ tuæ) Qui tibi in deliciis & amoribus est. Titus, Vespasiani filius, *amor ac deliciæ generis humani*, dictus est. *Deliciæ* quoque vocabantur, ut ait Plutarchus in Antonio, festivi servi, quibus maxime domini delectarentur.

Æsopus) Tragœdus; quem ex arte mimica H-S ducenties filio reliquisse, Macrobius lib. III. Sat. prodidit: hujus luxum ita notat Plinius lib. X. cap. 51. *Insignis est in hac memoria, Clodii Æsopi, tragici histrionis, patina DC H-S taxata: in qua posuit aves cuncta aliquo, aut humano sermone vocales, nummis VI. singulas coemtas.* Alibi cum laude a Cicerone nominatur.

Vt ei desinere per omnes homines liceret) Nemini enim placuit.

Si sciens fallo) Verba jurisjurandi per Iovem lapidem. *Lapidem* enim *silicem*, ut ait Festus, *tenebant juraturi per Iovem, hæc verba dicentes: Si sciens fallo, tum me Dispiter, salva urbe, arceque, bonis ejiciat, uti ego hunc lapidem.* Huc spectat illud lib. II. Acad. *Quam rationem majorum etiam comprobat diligentia: qui primum jurare ea sui animi licentia quemque voluerat; deinde ita teneri, si sciens fallere.* Et hic epist. 12. *Quo modo tibi placebit Iovem lapidem jurare, cum scias Iovem iratum esse nemini posse?* Et Livius lib. XXI. *Esque ut rata fierent fœdera, agnum lenea manu, dextra silicem retinens, si fallerent, Iovem cæteroqui precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, & secundum precationem, caput pecudis saxo elisit.* Et lib. XXII. *Stricto super capita consultantium gladio, Ex mei animi sententia, inquit, juro, ut ego rempublicam hanc deseram, neque alium civem Romanum deserere patiar: si sciens fallo; tum me, Jupiter Optime Maxime, domum, familiam, remque meam pessimo leto afficias.* Et Gellius lib. I. cap. 21. *Iovem lapidem, quod sanctissimum jusjurandum est habitum, paratus ego jurarem, Virgilium hoc numquam scripsisse.* Quibus locis mendum cognoscitur in historia Polybii lib. III. non enim Δια λιθυ, legendum est, ut Perotus interpres credidit, qui vertit, *Per lapidem*, sed Δια λιθον, id est, *Iovem lapidem*. Græca verba subjiciebam; ut hoc etiam testimonio pernotiquus in fœderibus percutiendis jurandi mos comprobetur. Ρωμαιοι Δια λιθον, κατα τι παλαιον εθος, ομνυουσι τουτον τον Αρην, και τον Ενυαλιον. ειδε το, Δια λιθον, τοιουτον. λαβων τις την χειρα λιθον ὁ ποιουμενος τα ορκια περι των συνθηκων, επευξαν ομοσαι δι-

Digitized by Google

μοιρα νικει, λαμβανε τηδε. Europæum quidem ego, alios autem alibi dixerim esse, si quid agam, omnium aliorum in propriis patriis, in propriis legibus, inter propria bona, inter propria sepulchra, ego solus exterminor, ut hic nunc lapis. Et hæc quidem ita. Tu autem hunc lapidem accipe. Romani Jovem lapidem (jurarunt) ex veteri quodam ritu: deinde Martem, & Gradivum patrem. Mos autem jurandi Jovem lapidem est hic. Fecialis, qui jusjurandum fœdus firmat, postquam fide publica juravit, lapidem in manu sumit, atque hæc dicit: Si fidem servasso, tum me Dii adjuvent; sin sciens fefellero, tum ego, salvis ceteris omnibus in suis patriis, suis legibus, suis penatibus, sacris, sepulcris, solus exterminer, ut hic nunc lapis. Et simul lapidem manu ejicit.

Reliquos ludos) Quos cum sæpe videris; quales hi fuerint, potes conjicere; quamquam hi quidem hilaritatis minus etiam, quam mediocres ludi, habuerunt

Sexcenti) Numerus finitus pro infinito: ut Asinius epist. 31. lib. X. *Sexcentis locis excutiuntur a Lepido tabellarii*; & Cicero sæpe.

Muli) Troica præda onusti; nam in Clytemnæstra, Accii Poetæ tragœdia, ut ex Nonio cognoscitur, reditus ostendebatur Agamemnonis in patriam ab excisa Troja.

In Equo Trojano) Tragœdia Livii Andronici: nominatur & ep. 16. lib. VII. *In Equo Trojano scis esse in extremo: Sero sapiunt.*

Craterarum tria millia) Ex eadem præda. *Craterem craterem*, hic, & in Verrem: *Crateras ex ære pulcherrimas ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit.* At *Crater crateris* apud Poetas, vas fuit & potorium, & quo diis libabatur.

Armaturæ variæ) Pro genere armorum posuit, ut ep. 1. ad Att. lib. VI. *Cohortes habet quadringenarias, nostra armatura triginta.* Et Hirtius de Bello Alexandrino: *Adjungit Cn. Domitius legioni XXXVI. duas a Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat.*

Operam dedisti Protogeni) Legentem Protogenem audisti. Sic in Bruto: *Juris civilis studio multum operæ dabam Q. Scævolæ.* Et ibidem infra: *Molonem Rhodio Romæ operam dedimus.*

Haud paullo plus) In exprimendis rebus perspicue majoribus, hoc Cicero delectatur genere loquendi, ut ep. 20. ad Attic. lib. VI. *Alexander, imperator haud paullo melior, quam aut tu, aut ego.* Et in Oratore: *Haud paullo melior scriptor Plato.* Et epist. 12. ad Att. lib. II. *Civis haud paullo melior, quam isti nostri.*

Non enim) Non connexio ejusdem rei, quasi causa exponatur superioris sententiæ, sed transitus est ad aliam, ut post: *Nam quid ego te athletas putem desiderare?*

Græcos) De ludis Græcis epist. 5. ad Attic. lib. XVI. *Rumoris nescio quid afflaverat, commissione Græcorum, frequentiam non fuisse: quæ quidem me minime fefellit: scis enim, quid ego de Græcis ludis existimem.* Sed ludos illos Bruti prætoris absentis nomine, hos a consule Pompeio video datos esse: quo licet intelligere, ordinarios non fuisse, verum arbitratu magistratuum, ut Oscos etiam, communis lætitiæ causa dari solitos.

Oscos ludos) Tria ludorum genera Pompeius dedit, Latinos, Græcos, Oscos, diversos scilicet lingua, sermone, & amictu: itaque Ennium gloriari solitum ait Gellius, tria corda se habere, quia tres linguas calleret, Latinam, Græcam, Oscam. *Osci a regione Campaniæ, quæ est Oscos, vocati sunt*, ut inquit Festus. Oscum ludicrum levissimæ apud vulgum delectationis appellat Tacitus lib. IV.

Cum Oscos ludos vel in senatu nostro spectare possis) Duæ sunt causæ, quibus neque Græcos, neque Oscos ludos Marius desiderare debuerit: prior in ipsis ludis, quod indigni sint, qui a viro gravi doctrinaque expolito spectentur: altera non in ipsis ludis est, sed petitur extrinsecus: quia Osca verba Marius vel in senatu Arpinati audire posset; (non enim Oscos ludos fieri in Arpinati senatu Cicero dicit, sed jocatur in Arpinatum senatorum linguam, Osca mistam propter vicinitatem) a Græcis autem alieno animo esset usque eo, ut Græcam viam, cum ad villam suam iret, libenter vitaret.

Athletas) Quos in theatro certasse, Dio-

Dionis teſtimonio jam probavimus. Athleticum autem certamen Olympiæ Hercules invenit. Græce πενταθλον, Latine *quinquertium* dicebatur, quia certationes corporum eſſent, ut in Pollucе legitur, quinque rebus, curſu, luctа, pugilatu, ſaltu, diſco; ideo πενταθλος dictus eſt Democritus Abderita, quod exercuiſſet phyſica.

Ipſe) Dator ludorum.

Confitetur) Quia pauci eo certamine delectati.

Operam & oleum) Laborem & ſumtum; oleo enim ungebantur athletarum corpora: id primo dictum in una re, de athletis ſcilicet, qui labore & ſumtu exercitati, mox interdum parum probarentur; deinde ad omnia ſimilia translatum eſt, in quibus & operæ & ſumtus jacturam factam eſſe conſtaret. Plautus in Pœn. *Es oleum & operam perdidi.*

Venationes) In quibus leones quingentos interfectos eſſe, auctor Plutarchus, & Dio lib. XXXIX.

Binæ per dies quinque) Binæ, quia mane datæ, poſt meridiem inſtauratæ ſunt.

Homini politico) Si veteribus libris habenda fides eſt: in omnibus, & quos olim vidi, & quibus nunc utor, ita legitur: ſi de ſententia laboramus, cauſæ nihil video, cur non placeat, *Homini politico*; valet enim viro gravi, & in rep. verſato. Mediæus liber, *Homini polito*, quod eſt, eleganti.

A valentiſſima beſtia) A leone.

Venabulo) Telum venantium, lato ferro. Virg. lib. IV. Æneid.

Tranſverberatur) Transjicitur.

Elephantorum) Quos XX. ut Plinius ait, vel, ut Dio, XIIX. Pompeius in Circo dedit.

Admiratio) Tantarum belluarum adſpectu.

Quin etiam) Contrarium ſubjungitur: nam delectatio cum lætitia eſt, miſericordia cum dolore.

Miſericordia quædam) *Quædam*, dixit, quia proprie miſeremur noſtri ſimilium, non brutorum. Cauſam hujus miſericordiæ Plinius exponit his verbis lib. VIII. cap. 7. *Amiſſa fugæ ſpe, miſericordiam vulgi inenarrabili habitu quærentes ſupplicavere, quædam ſeſe lamentatione complorantes, tanto populi dolore, ut oblitus imperatoris ac munificentiæ honori ſuo exquiſitæ, ſtetus univerſus conſurgeret, diraſque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur.* Eadem fere Dio. Plutarchus hanc rem breviter attigit.

Ludis ſcenicis) Ludos ſcenicos vocat, Clytemneſtram, & Equum Trojanum, itemque Græcos & Oſcos ludos. Hic quæro: ſi ludi ſunt inter dies feſtos, quod Macrobius lib. I. Sat. ſcriptum reliquit; & feſti dies, iidem ſunt nefaſti, quod idem tradidit; qui potuit Caninii cauſam Cicero ludis ſcenicis, id eſt, nefaſtis diebus agere? nam judicia faſtis tantum diebus fiebant: nefaſti autem faſtis oppoſiti. Non deeſt, quod reſpondeam. Ludi non omnes, ſed anniverſarii tantum inter dies feſtos fuere, ludi autem Pompeii non anniverſarii, ſed extra ordinem dati, cum theatrum templumque Veneris Victricis dedicaret: itaque per eos dies judicia fieri licuit. Exoritur altera quæſtio: ſi ludos Cicero ſpectavit, quo modo Caninium defendit? Potuit ante meridiem defendere, poſt meridiem ſpectare.

Ne forte videar tibi non modo beatus, ſed liber omnino fuiſſe) Ne tu me putes ludorum diebus, non dicam beatum, ſed omnino liberum fuiſſe.

Diripi) Præ labore, & contentione.

Galli Caninii) Quem Athenis poſtea vidit in Ciliciam proficiſcens: ep. 8. lib. II.

Tam facilem) Facilem populum non habeo, quia non licet mihi a cauſis diſcedere: cogor enim defendere, quos nolim.

Ambitio) Cauſis enim agendis multorum ſibi amicitias comparavit; quorum ope ſummos honores conſecutus eſt: ut in Commentario Q. Ciceronis de Petitione Conſulatus.

Vita nulla eſt) Proviſus injucunda vita eſt: ut mihi vivere non videar.

Neque enim fructum ullum laboris exſpecto) Sic olim reſtitui, cum in omnibus antiquis libris viderem, ſicuti nunc etiam video, *Ex his peto.*

Homines non optime de me meritos) Gabinium ſignificat, quem rogatu Pompeii defendit, cum ab eo conſule op-

Digitized by Google

le oppugnatus & ejectus esset. In Oratione pro Postumo, defensum a se Gabinium, ait, non tam ut Pompeio gratificaretur; quam ut bona fide redisse videretur in gratiam. Ad Vatinium quoque spectavit, quem, Cæsare contendente, reum defendit: epist. 9. lib. I. *De Vatinio*, inquit, *primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium; post autem, Cæsaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta.* Et ipse Vatinius, cum Ciceroni odio fuisset, mox eo se patrono absolutum, fatetur in epist. 9. lib. V. Et Valerius lib. IV. cap. 2. *Cicero, Gabinium repetundarum reum, summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat: idemque P. Vatinium, dignitati suæ semper infestum, ductus publicis judiciis tutatus est.* Et Quinctilianus lib. II. c. 1. *Divit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat.* Divus etiam Hieronymus contra Rufinum recitat locum ex oratione Ciceronis pro Gabinio.

Et laude vehementer, & probo) Vide illud epist. 20. lib. V. *Quam omnes non solum probant, sed etiam laudant.*

Lepore tuo) *Lepor* in verbis proprie dicitur, ad alia tamen transfertur, quæ delectationem afferant: ut, *Homo omni lepore ac venustate affluens.* Et, propter cultum amictumque lasciviorem, *lepidi & delicati pueri* vocantur Orat. II. in Catil. Et, *Lepide fit illa ἐκχυσις*, epist. 3. ad Attic. lib. II. quod refertur ad jucunditatem eorum, qui ex angustis fenestris prospicerent.

Molestissimas) Hujus molestiæ præcipuam causam dixit, quod eos etiam, quos nollet, defendere cogeretur.

Quibus si me relaxaro) Epist. 15. ad Attic. lib. XVI. *Si te occupatione ista teneris.*

Exsolvam] Non omnino occupationibus expediri, sed impediri minus vult; plus enim, *Exsolvere*, quam *Relaxare*; contraria vero, *Relaxare*, & *Adstringere*, ut epist. 6. ad Attic. lib. XVI. *Pater, quicquid ego adstrinxi, relaxat.*

Quid sit humaniter vivere) Non refero *Humaniter* ad eam virtutem, qua qui præditus est, facilem se omnibus præbet, comiter excipit benignum, complectitur, vultu, verbis, re, neminem lædit: sed accipio *Humaniter*, pro jucunde simul & honeste, cum iis voluptatibus & studiis, quibus animus quidem remittitur, numquam tamen a virtute disjungitur. *Humaniter* & *Humane* dixit Cicero: sed usitatius esse *Humane*, & cum quadam licentia dictum *Humaniter*, sicut a Terentio in Andria *Duriter* pro *dure*, ostendit Augustinus in libro de Grammatica.

Istam imbecillitatem valetudinis) *Istam infirmam valetudinem*, dixit ep. 2. lib. XIV.

Sustentat) Apte & proprie: nisi enim sustentetur, quod imbecillum est, facile concidit.

Villas obire) Pro *adire*; quamquam voluntatis & studii plus est in *obire*, quam *adire*: ut cum alibi dixit, *Obire cænas, obire colonias.* Interdum valet exsequi.

Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quam soleo, non otii abundantia, sed amoris ergo te) Dixi jam, similitudine locorum indaganda, copiam ali, & ingenium excitari; quare, si quid in hoc genere pro nostro instituto, studii operæque ponimus, non *ὀκνεται*, ut opinor, nostra industria, sed cum aliquo fortasse studiosorum fructu collocatur. In epistolarum clausula solet excusationem Cicero aliquam afferre, vel quia longior fuerit, vel quia liberior in scribendo: prioris generis exemplum est hoc, & illud epist. 4. lib. VI. *Sed hæc satis multa, vel plura potius, quam necesse fuit; facit autem non loquacitas mea, sed benevolentia longiores epistolas.* Et epist. 10. lib. III. *Sed hæc hactenus: pluribus enim etiam fortasse verbis, quam necesse fuit, scripta sunt*, Cato etiam epist. 5. lib. XV. excusationem quæsivit, quasi longior fuisset: *Hæc* (inquit) *idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi, ut, quod maxime volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam me & voluisse de tua dignitate, quod amplissimum sum arbitratus; & quod tu maluisti, factum esse gaudere.* In posteriore genere sunt illa, ep. 4. lib. II. *Hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei.* Et epist. 3. lib. X. *Hæc amore me-*

gis impulsus scribenda ad te putavi, quam quo te arbitrarer monitis & præceptis meis egere; sciebam enim ex iisdem te hæc haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram: quare modum faciam. Hoc tantum significandum putavi, ut potius amorem tibi ostenderem meum, quam ostentarem prudentiam.

EPISTOLA II.

HOmo acutus) Cum ironia; minime enim acutus, qui mandat ei, ut aliquid emat, cui expediat illud venire quamplurimo.

Sed eo vidisti multum) Ergo non multum viderat in emtione mandanda: quod correxit pretio definito. *Videre* autem oculorum est proprium: sed ea vis, quæ in oculis est ad cognoscendum, apta similitudine ad mentem, animum, ingenium cum laude transfertur: unde *acies mentis, animi, ingenii* dicitur: & *videre* aut *cernere animo, ingenio, conjectura, &c.* Epist. 16. lib. II. *Non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre.* Et ep. 4. lib. VI. *In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quam ceteros, cum cupiebam quamvis iniqua conditione pacem.* Et epist. 28. hujus libri: *Vidisse mihi multum videris.* Et ep. 2. lib. IX. *Tu enim ipse, qui & me, & alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti, nihil omnino te fefellit.* Et in Oratore: *Pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum.*

Quo ne pluris emerem) Mandaverat enim Ciceroni Marius, ut vel suam venderet, vel aliorum coheredum partem emeret.

Qui meus in te amor est) Pro meo in te amore: epist. 20. lib. V. *Quod si mihi expensa ista H-S centum tuliſſes: tamen, quæ tua est suavitas, quique in me amor, nolles a me hoc tempore æstimationem accipere.* Et epist. 13. hujus libri: *Morior, ni, quæ tua gloria est, puto te malle a Cæsare consuli, quam inaurari.* Et epist. 3. lib. VIII. *Qui, quæ mea negligentia est, multos sæpe dies ad te, cum hic eras, non accedebam; nunc, quotidie non esse te, ad quem curſitem, discrucior.* Et epist. 78. lib XIII. *Cognitum, per te ipsum, quæ tua natura est, dignum tua amicitia atque hospitio judicabis.*

Confeciſſem) Transegissem, negotium absolvissem.

Inlicitatorem potius ponam, quam illud minoris veneat) Sic veteres aliquot libri: alii, *Illicitatorem*: nonnulli, *In licitationem*: vel, *In licitatione*; placet, *In licitationem*: ut sit: conferam illud potius in contentionem licitantium, quam minoris veneat: non patiar illud minoris venire, quam quanti ut emerem, permisisti: ita neque contra mandatum tuum agam; non enim pluris emam, quam tu vis, & consulam utilitati meæ; quia, minoris ne veneat, in licitationem ponam. Tota jocatio est, præter illud primum, *Mandatum tuum curabo diligenter*: quod infra quoque, remoto joco iterat. *Ponere* autem cum accusandi casu alibi quoque dixit Cicero, ut Phil. III. *Longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus.* Et lib. V. de Fin. *Quæcumque ingrediamur, in aliquam historiam vestigium ponimus.* Et ep. 3. ad Att. lib. V. *Apud Lentulum ponam te in gratiam.*

De Bursa) Hic est T. Munatius Plancus Bursa, frater L. Planci Oratoris, ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib X. tribunus pleb. anno proximo acerbissimis concionibus in invidiam rapere Milonem Ciceronemque conatus erat: eoque incitante plebs curiam incenderat: quo crimine anno sequenti, statim post depositum magistratum, lege Pompeia de vi damnatus est: epist. 1. lib. VIII. & Plutarchus in Pompeio & Catone, Dio lib. XL. & Pedianus. Restitutus a Cæsare post victum Pompeium: qua de re ic Phil. XIII. *Sequuntur alii tribunitii, T. Plancus in primis: qui si senatum allexisset, numquam curiam incendisset: quo scelere damnatus, in eam urbem rediit armis, a qua exces serat legibus.* De hoc etiam Dio, Pedian. & alii.

Gaudere) Tum, quia de vi damnatus esset; tum etiam, quia Ciceronem ipso accusante, Dio lib. XL.

Hominis sordes) Ad vitia refertur: quibus inquinati homines contemnantur ut sordes. In Pisonem: *O latum, o sordes.* Ad Attic. epist. 16. lib. IV. *Judicum sordes.*

Mer-

Morte inimici) Clodio a Milone interfecto.

Quam calamitate) Non tanti mihi est inimicorum exitium, ut eos perditos velim cum amicorum calamitate: quod accidit in Clodio: eum enim occidit Milo, & eo crimine calamitatem subiit exsilii.

Bonorum) Iudicum, qui Bursam damnaverant.

Contentionem) Summum studium pro salute Bursæ; nam *contentio* plus est, quam *studium* epist. 1. lib. I. *Sic egit causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit.* Et Epistola 9. ejusdem libri: *Cæsaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta.*

Clarissimi) Pompeium significat; quem & epist. 8. lib. I. *clarissimum* vocat. *A senatu* (inquit) *ordinem conjunctissimum, & hominem clarissimum abalienarunt.*

Potentissimi) *Contra tantas opes ejus*, dixit infra,

Oderam multo pejus hunc) Epist. 1. ad Attic. lib. XIV. *Non dubito, quin me male oderit.* Et M. Brutus in epist. ad Ciceronem: *Pati contumelias, pejus odero omnibus malis.* Phil. II. *Neminem veterani pejus oderunt.* Terentius in Adel. *Illud vus nulla alia de causa tam male odi.* Horatius: *Odi cane pejus & angue.*

Hunc defenderam) Reum; ingratus igitur: *in quo vitio nihil mali non inest*; ut epist. 4. lib. VIII. ad Attic.

Discrimen esset habitura) Periclitatura esset: cum in mea salute reip. salus ageretur.

Eorum auxilio) Improborum omnium; non enim præcipue Cæsarem, Pompeium, Crassum notari crediderim, de quibus in oratione pro Sextio, nam hoc tempore Cæsari & Pompeio non vulgari Cicero conjunctus erat amicitia.

Qui me stante, stare non poterant) Perditis enim illorum consiliis adversabar acerrime: epist. 6. lib. VI. *Cum me e rep. expulissent ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt.*

Similolus) Plane contemnendus, non homo, sed similolus: homini enim simia quibusdam rebus similis: ep. 10. lib. V. *Simius non semissis homo, contra me arma talit.* Et Horatius Sat. ult. lib. I.

—— *Quos neque pulcher*
Hermogenes umquam legit, neque simius iste.

In quem invecheretur) Quem injuriis afficeret: in hoc verbo illud notandum, duo participia, *Invehens* ab agente verbo, *Invectus* a patiente deductum, tempore magis, quam significatione, differre. Phil. II. *Cæsar in senatu, aperte in te invehens, querelus est.* De Nat. Deor. lib. I. *Maritimus Triton pingitur natantibus invehens belluis.* Ejusdem generis illud est in Bruto: *Cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reip.*

Emissarium) Qui meorum invidorum arbitrio & voluntate in me emitteretur, similitudine locorum, quibus, cum volumus, aqua emittitur: ep. 18. lib. XVI.

Contra tantas opes ejus) Contra contentionem potentissimi viri Pompeii: qui cum, imperii causa, ad urbem esset, Plancum per tabellas absens laudavit. Dio lib. XL. idem confirmat Plutarchus in Catone; quamquam in Pompeio non ab ipso absente, sed a præsente laudatum esse Plancum significat: ait enim, Ἀυσκς νομῳ τους γινομενους περι των κριομενων ἐκεινης, αυτος εισηλθε Πλαγκον ἐπαινεσομενος. *Ipse* (Pompeius) *cum laudari reos lege vetuisset, ad laudandum Plancum progressus est.*

A quo ipsi lecti judices erant) Pompeius duas tulit judiciarias leges, unam in secundo consulatu, ut e censu ampliſſimo e centuriis aliter, quam antea, lecti judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, de quibus L. Aurelius Cotta prætor legem tulerat, res judicarent, de qua Pedianus: alteram in tertio consulatu, quam Velleius nominat, ut essent CCCLX. quod ipse legit; tot enim & Velleius lib. II. & Plutarchus in Pompeio nominant: vide Cœlii epistolam lib. VIII. quæ incipit: *Etsi de rep.* quo loco trecenti tantum judices appellantur. Lectionem autem illam consulis Pompeii fuisse, non Velleii modo, sed Ciceronis etiam testimonio cognoscitur: sunt enim hæc in oratione pro Milone, in extremo: *Vestram virtutem, ju-*

stitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judiciis legendis optimum & sapientissimum quemque legit. Idem ostendit Pedianus in ejus orationis argumento.

Nisi iis doluri meus fuisset dolor) Susceptus ex multis Planci iniuriis: qui me animi causa, in quem invehereretur, delegerat. Non dissimile illud Phil. XIV. *Dolorem ferre non potuit doloris mei*: sic enim eum locum distinguo.

Nos hic multitudine & celebritate judiciorum, & novis legibus ita distinemur, ut quotidie vota faciamus, ne interkaletur) *Celebritate*, ob magnitudinem rerum, quæ judicabantur. *Novis legibus*, quas proximo superiore anno Pompeius Magnus, tertium consul, tulerat: duas nominat Pedianus, unam de vi, qua Bursam ejectum esse in exsilium diximus, alteram de ambitu, qua Hypsæum damnatum Plutarchus in Pompeii vita videtur indicare.

Vota faciamus) Vota facit is, qui se aliquid cum honore Dei facturum ita promittit, si, quod optat, ex animi sententia successerit.

Ne interkaletur) Ne dierum interpositione tempus protrahatur. Intricat hic locus, pontifices interkalare solitos arbitratu suo; nam si annus hic esset interkalaris ex instituto Numæ, frustra Cicero vota faceret, ne interkalaretur; metuebat igitur, ne interkalaretur extra ordinem; quod idem timuit in administratione Ciliciæ epist. 9. 13. 21. ad Attic. lib. V. Contra sequenti anno C. Curio tribunus pl. ut diem. haberet longiorem ad ea perficienda, quæ pro Cæsaris causa cogitabat, interkalare cupiebat; quod quia non obtinuit, a senatu ad populum transfugit, & pro Cæsare loqui cœpit, ut ait Cœlius ep. 9. lib. VIII.

EPISTOLA III.

Persæpe mihi cogitanti) Narrationem ordiri interdum solet a dandi casu, ut lib. I. de Orat. *Cogitanti mihi, Q. frater, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse mihi videri solent, &c.* Et epist. ad Att. lib. II. *Kalendis Junii mihi Antium, & gladiatores M. Metelli cupide relinquenti, venit obviam tuus puer.* Et ad eumdem epist. 16. ibidem: *Cœnato mihi, & jam dormitanti, pridie Kal. Maj. epistola est tua reddita.*

De communibus miseriis) Afflicta civili bello rep.

Tot annos) Initio sumto ab eo anno, quo Cæsar primùm consul fuit; leges enim multæ contra maiorum instituta, contraque libertatem publicam latæ sunt: quod postea res ipsa declaravit: itaque scripsit Cicero in quadam ad Axium epistola, quæ non exstat, sed a Suetonio nominatur in Iulii vita, Cæsarem in consulatu confirmasse regnum, de quo ædilis cogitarat. Horatius anno ante, id est Metello Celere & Afranio cos. factum esse motum civilem ait, ode prima lib. II. *Motum Metello consule civicum*: fortasse ob eam causam, quia Metello ipso consule in carcerem a Flavio tribuno pl. ducto, seditio commota est; epist. 1. ad Att. lib. II. & Dio lib. XXXVII. Dixit igitur Cicero, *Tot annos*, ad originem belli civilis respiciens, non ad primum eius biennium, quo Lentulus & Marcellus consules fuere, quadriennio ante, quam hæc epistola scriberetur; nam de hoc tempore, *Tot annos*, opinor, non diceret.

Ut video) Spes enim fortunæ melioris nulla superesse videbatur, devicta jam duobus præliis Pompeianorum causa, Pharsalico primum, deinde Africano.

Solet in mentem venire illius temporis) Modo cum generandi, modo cum nominandi casu dixit Cicero, *In mentem venire*: de Finibus lib. VI. *Venit mihi Platonis in mentem*. Pro Amerino: *Venit mihi in mentem oris tui*. At ep. 17. lib. II. *Quæ mihi veniebant in mentem*.

Proxime) Anno primo civilis belli, ut infra patet, ex mentione consulum Lentuli & Marcelli, quo modo igitur, *Proxime*? cum sit hic tertius belli civilis annus; nimirum, cum sæpe fuisset cum Mario, *Proxime*, dixit de postremo inter eos habito sermone.

Præsto fuisti) Villam & Marius habebat in Pompeiano; epist. 4.

Sollicitum te habebat) Sollicitabat. Sic locutus ep. 16 lib. II.

Tum officii, tum etiam periculi mei) Hoc explanatur sequentibus verbis.

Si ma-

Digitized by Google

Si manerem in Italia) Profecto in Græciam Pompeio.

Officio) Erga remp. & Pompeium de me bene meritum.

Ut non explicarem, quid esset optimum factu) Utilitas enim cum honestate pugnabat: epist. 21. lib. IV. *Si, quid rectissimum sit, quærimus; perspicuum est: si, quid maxime expediat; obscurum.* Et epist. 19. lib. V. *Est res profecto maxima; quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est.*

Puderi tamen malui famæque cedere) Epist. 6. lib. VI. *Vel officio, vel fama bonorum; vel pudore victus, ut Amphiaraus in fabulis, sic ego prudens & sciens ad pestem ante oculos positam sim profectus.*

Neque magnas copias) Non magnas; cum Cicero in Græciam venit: magnas autem postea, conjuncto Scipionis exercitu, & multorum auxiliis. Cæsar ipse lib. III. Bel. Civ. in exercitu Pompeii ait fuisse millia LV. præterea evocatorum circiter duo millia, & cohortes sex. Plutarchus in Cæsare, peditum XLV. millia in Pompeii numerat exercitu, equitum septem millia: vide illa verba epist. 7. lib. IV. *Neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus probare.*

Neque bellicosas) Tirone & collectitio exercitu; quod infra dicitur, & epist. 7. lib. IV. ep. 24. lib. X.

Ducem) Pompeium; belli ducem.

Rapaces) Maxime P. Scipio, Pompeii socer, Syriæ proconsul: de cujus infinita rapacitate, vide quæ scripsit Cæsar lib. III. Bell. Civ.

Crudeles) Ep. 14. lib. IV. & ep. 6. lib. IX. & ep. 19. lib. XV. & ep. 6. lib. XI. ad Attic.

Æs alienum) Hoc significatur ep. 6. lib. VI. in eo loco: *Qui, duce Pompeio freti, perpeffuthan & tribus domesticis & cupiditatibus suis illius belli victoriam sive putabant.*

Amplissimorum virorum) Præsertim L. Lentuli consulis, P. Scipionis, Pompeii soceri, Fausti Libonis; de Lentulo Cæsar lib. I. Bel. Civ. *Lentulus æris alieni magnitudine, & spe exercitus, & provinciarum, & regum appellandorum largitionibus movetur.* De tribus reliquis, epist. 9. lib. IX. ad Att.

Præter causam) Esse enim in castris Pompeii resp. & libertas defendi videbatur.

Semper) Etiam ante quam iretur ad arma, epist. 1. lib. IV. & epist. 11. lib. XVI.

Volde abhorreret) Vel superbia quadam; qui parem sibi Cæsarem ferre non posset; vel quia certum de victoria spem susceperat, confisus exercitum se habiturum multis partibus majorem exercitu Cæsaris.

Quadam pugna) Ad Dyrrachium facta: ex qua Pompeius imperator est appellatus. Cæsar lib. III. Bell. Civ.

Nullius imperator fuit) Nihil egit egregio imperatore dignum.

Tirone & collectitio exercitu) Collectitio exercitu belli civilis initio. Tusc. II. *Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus.*

Robustissimis) Quarum nonnullæ per novem annos in Gallia pugnaverant.

Victus) In Pharsalia.

Turpissime) Utpote qui & amissis castris, & solus fugerit.

Nec putavi) Eadem in sententia fuit, M. Marcellus; ad quem Cicero epist. 7. lib. IV. ita scripsit: *Tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem.*

Integri) Nondum adversa pugna fracti: translatio; firmiora enim sunt integra, quam fracta.

Juba) Mauritaniæ regem, ad quem Scipio, Pompeii socer, post Pharsalicum prælium confugit, epist. 6. lib. IX. *Quæsi utilius fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, quam vel mori, vel cum spe si non optima, at aliqua tamen vivere.* Hic est ille Juba, de quo Cæsar triumphavit, ejusque filium, qui postea inter scriptores doctissimos, ut ait Plutarchus, connumeratus est, & ad Caium Augusti filium, teste Plinio, de Arabiæ rebus libros conscripsit, in triumphum duxit, admodum infantem.

Aut capiendus tamquam exilio locus) Quod M. Marcellus & alii fecere. *Tamquam exilio*, non proprie exilio: nam exules damnati legibus patria carent: qui vero patria caret, sed non legibus damnatus, is non ex-

sul, sed tamquam exsul est: in epistola tamen ad Marcellum 8. lib. IV. dixit, *hunc aptissimum esse etiam ad exsulandum locum*: quasi exsilium sit, adspectu patriæ frui non posse. & hic, paullo post, simpliciter exsilium appellavit: *Ex omnibus* (ait) *iis, quæ dixi, incommodis, nihil tolerabilius exsilio.*

Aut consciscenda mors voluntaria) Quod M. Cato, audita Cæsaris Africana victoria, Vticæ fecit: unde illi cognomen Vticensi. Consciscere mortem, e sex incommodis ultimum posuit, serviens videlicet causæ suæ, qui discesserit ab eo bello, in quo nihil properum exspectari posset, adversa omnia imminerent: alibi tamen præclaram vocat Catonis mortem, quam sibi ille consciverat voluntariam, ep. 18. lib. IX.

Nolles aut non auderes) *Nolles*, quia turpe: *non auderes*, metu potestatis.

Committere) Quod Cicero fecit, statim a pugna Pharsalica in Italiam reversus.

Præsertim innocenti) Hac de re præclare disputat in Paradoxo adversus Clodium, a quo exsul appellatus erat.

Cum meis) Propinquis & amicis.

Si quidquam) Correctio: quasi omnia plane sint in unius potestate.

Etiam in meis esse malui) *Etiam*, vim quamdam indignationis & doloris habet: quasi dixerit: omnia sunt in unius potestate, nihil cujusquam præterea: hoc tamen cum scirem, in meis esse malui. Particula *In*, sejungere videtur ab illo possessionem, quam tribuebat particula *Cum*; nam, *Cum meis*, rei possessæ significationem habet: *In meis*, fructum potius, quam possessionem, demonstrat. Venustas non abest: Cum meis non ero; quia nihil cujusquam est: at in meis ero; quod in malis aliquod solatium affert.

Si nulla, tamquam in exsilio) Epist. 8. lib. IV. *Si sit aliqua resp., in ea te esse oportere; sin autem nulla, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum.*

Multæ causæ) Amissio libertatis, dignitatis, honestatis, amicorum, omnium denique rerum, quæ, re stante, jucundissimæ fuerant.

Vetus est enim) A veteribus dicta sententia: epist. 3. lib. VII. *Ita vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est.*

Sustentem) Litteræ sustentant, aberrante animo a dolore, & memoria calamitatum: rerum gestarum gloria solatium affert in miseria, cum recordamur, non omnia tamen erecta nobis esse, manere gloriam, memoriamque post obitum etiam, ab omni tutam injuria.

Mihi vivo numquam) Morbo tantum, perturbata memoria, vivis eripi lætitia potest: manente memoria, non potest.

Tum reip.) Cujus consulebam saluti, cum pacem suadebam.

Quemquam) Aut Cæsarem, aut quemvis alium. Epist. ultima lib. V. *Ego sum, qui nullius vim plus valere volui, quam honestum otium.*

Alicujus culpa) Pompeius notatur: cujus affinitate Cæsar, quæ voluit, pro sua potentia consecutus est: quod sæpe queritur Cicero in epistolis ad Atticum, & hic epist. 1. & 6. lib VI. & Cœlius epist. 14. lib. VIII. & omnes historici.

Vnus) Quis hoc de Cæsare dici non videt?

Vt obsisti non posset) Quis enim obsisteret habenti robustissimas legiones, nec petenti, nisi quod jam ei, lata legibus, populus concesserat? ut etiam honestæ causæ speciem quamdam ostenderet.

Me voluisse etiam rel. omn. &c.) Ita hunc locum distinximus, qui antea male distinctus erat.

Reliquis omnibus) Facere finem belli; pacem enim, victo Pompeio, fassi: qua non probata, usus ipse meos consilio fum. Epist. 6. lib. IX. *Erat nobis perisse, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus.*

Rhodum aut Mitylenas) Quo se, tamquam ad liberas civitates nonnulli ex Pharsalico prælio, qui se victori nollent, aut non auderent committere, contulerunt, epist. 7. lib IV.

Sed, quia longius siebat) Epist. 8. lib. IX. *Sed, cum tu tardius faceres.*

Vin-

Vituperatores meos) Crimini dabant, quod a bello discessisset. Eodem modo *Amatorem tuum*, dixit epist. 5. libro IX.

Cum meus interitus nihil fuerit reip. profuturus) Hoc interponit, ut suspicionem timoris avertat; ne videatur ob vivendi cupiditatem boni civis officio defuisse. Mortem, inquit, non timui: sed cum ea nihil esset reip. profutura, mori cur mallem, quam vivere?

Si me audissent) Pacem suadentem, supra, & epist. 1. lib. IV. & 21. lib. VI.

Quamvis iniqua pace) Epist. 6. lib. VI. *Cum vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem.*

Honeste tamen viverent) Hoc dicit, ne quis objiciat, eum turpiter vivere, non enim satis fuit, ostendere, nihil reip. mortem suam fuisse profuturam: sed vitam quoque ipsam nulla cum turpitudine conjunctam demonstrat.

Non causa) Honeste igitur vivit, quicumque bene sentit; nec honestatem vel afferunt arma, vel eripiunt.

EPISTOLA IV.

CUm *Libone*) Scriboniæ gentis, plebejæ.

Tuo, vel nostro potius) Similis loquendi modus epist. 2. lib. IX. *Caninius, idem tuus, & idem noster.*

In Pompeianum) Villam suam, prope oppidum Pompeios..

Faciam te ante certiorem) Erat enim & Marius in Pompeiano suo.

Hic) In vicinis prædiis, uterque enim villas habebat in Pompeiano, epist. 9. lib. II. ad Q. Fr. *Illorum prædiorum scito mihi vicinum Marium lumen esse.*

Vides) Ideo vides, quia Pompeianum prope Cumanum est, epist. 13. lib. II. ad Att.

Quanto post) Dissentio ab iis, qui, *multo post*, significari putant: nam se brevi cum eo futurum, in extrema epistola Cicero demonstrat.

Si quod constitutum) Libri aliquot veteres habent, *Si quid*; alii tamen, *si quod*, quos sequor; nam *constitutum*, transiit in naturam nominis: ut epist. 1. lib. XII. ad Att. *Quinto Cal. igitur ad constitutum*. Et pro Cæcina: *Qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent*. Et pro Cœlio: *Cum sis iis constituendum, numquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis injuriis experiri*. Apparet, verbum juris esse. Si tu, inquit, curare podagram his diebus constituisti; differ in alium diem, ut interea simul cœnare aliquanto hilarius possimus.

EPISTOLA V.

VIde, *quam mihi persuaserim*, *&c.*) Facilius impetratur, impetrandi spe proposita; parit enim benevolentiam humanitatis commemoratio, quo hic artificio utitur Cicero.

Quocumque exirem) Legatione non frumentaria, ut nonnulli putarunt, sed Hispaniensi, cum Pompeio proconsule: cui lege Trebonia, ut omnes historiæ narrant, utriusque Hispaniæ administratio in quinquennium demandata erat.

Commoratio) Ad urbem; numquam enim Pompeius ivit in provinciam: quæ belli civilis origo fuit, epist. 6. lib. VI. *Eundum in Hispaniam censui, quod si feciſſes, civile bellum nullum omnino fuisset.* Hic autem de curatione frumentaria qui potest intelligi, cum ea jam ante biennium demandata Pompeio esset? nec ea res tam diuturnam Pompeii commorationem ferret: quin etiam frumenti comparandi causa, ivit Pompeius in Sardiniam & Africam, Marcellino & Philippo coss. ut epist. 9. lib. I. demonstrat, at hæc ad Cæsarem, scripta biennio post, nondum ab urbe Pompeium discessisse ostendit. Præterea epist. 17. eamdem manifeste rem attingens, ait: *Quoad opinatus sum me in provinciam exiturum*. Ire in provinciam non opinor diceret, si ad frumentariam curationem iturus esset.

Dubitatio) Verebatur, ne Clodius absenti negotium faceſſeret. Eadem legatio significatur epist. ult. lib. V. ad Attic. & epist. 1. lib. III. ad Q. Fr.

Exspectare a te quæ speraſſet a me) Plus est *exspectare*, quam *sperare*; nam in spe dubitatio videtur inesse aliqua, in exspectatione nulla, parem igitur sibi, quod ad juvandi Trebatii vo-

Digitized by Google

luntatem attinet, Cicero Cæsarem facit: sic enim exorsus est epistolam: *Vide, quam mihi persuaserim, te me esse alterum*: superiorem autem in opibus agnoscit, quia longe majorem, eum utramque Galliam proconsul administraret, ornandi augendique Trebatii facultatem haberet.

Prolixe) Liberaliter, epist. 8. lib. III. *proliciam beneficamque Appii naturam* vocat.

Mirificus) *Mirificus, mirus, mirandus, admirandus, mirabilis, admirabilis*, synonyma sunt.

Quasi) Quia, quod hominum est, ad calum transtulit, ideo, *Quasi*, dixit.

Testis opinionis meæ) Cujus testimonio comprobaretur id, quod ego de te existimarem.

Sponsor humanitatis tuæ) Cui, tamquam sponsori, de tua credendum humanitate videretur.

Cum Balbo nostro) Hic est L. Cornelius Balbus, Gaditanus, Cæsaris & Ciceronis amicissimus, pro quo exstat oratio, pervenit Cæsaris beneficio ad maximas divitias, & consulatum postremo est adeptus. Plinius lib. VII. cap. 43.

M. Irsium) Antiquos libros inspexi multos, alii habent, *M. Irsium*: alii, *M. Issium*: alii, *Mirsium*: alii, *Idsium*: quidam, m. v. *Fivium*, nonnulli, *M. Ilsinium*: vel, *M. Itisium*: vel, *M. Insium*: vel, *M. Infinium*: vel, *M. Lisium*: vel, *M. Rusium*: alii aliter: nullus, *Orsium*: quod tamen nonnullis placuit, opinantibus eum esse, de quo in epist. 13. lib. II. ad Q. Fr. fit mentio, qua de re scripti olim tempora non congruere: nam hunc, qui nominatur in hac epistola, iviisse ad Cæsarem, constat, ante Trebatium, illum autem post; cum in ea sit epistola in extremo, *Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo*. Hic a conjectura subsidium quærunt; & ajunt posse fieri, ut Orsius in Galliam antea sit profectus; deinde, sui negotii causa, vel ab ipso Cæsare missus Romam venerit; unde cum litteris Ciceronis ad Q. Fratrem in Galliam redierit: hæc facile possunt excogitari: sed nihil cogimur credere, nisi quod ratio persuadeat; nam illa verba quæ sunt in ea ad Q. Fratrem epistola, *Est tribunus mil. in exercitu vestro*, mihi quidem argumentum afferre non videntur, cur hic Orsius antea fuerit in exercitu Cæsaris: fortasse etiam contrarium significant, nam si fuerat antea tribunus mil. in exercitu Cæsaris, cur, quasi de homine ignoto, scriberet ad fratrem Cicero, *Est tribunus mil. in exercitu vestro*? quis putet a legato legionis Quinto ignoratum esse tribunum mil. cujuscumque legionis? Dicit igitur Cicero, ut opinor, hoc venit ad Cæsarem tribunus mil. creatus. Non enim soli imperatores tribunos mil. creabant, ut iidem credunt; sed ea potestas populi quoque fuit. *Tribunorum militarium*, inquit Asconius, *duo genera; primum eorum, qui Rufuli dicuntur: hi in exercitu creari solent, alii sunt Comitiati; qui Romæ comitiis designantur*. Idem legitur apud Festum, idem & a Livio lib. IX. significatur. Erat igitur Orsius e comitiatis, quo refellitur illud argumentum, non potuisse Ciceronem divinare tribunum mil. Orsium a Cæsare creatum iri: itaque antea creatum esse, & in exercitu fuisse.

Vel regem Galliæ faciam) Hoc non faciam; ergo id, quod cupis. Modes loquendi, cum vel hoc, vel illud promittentes, alterutrum nos factaros esse, credi volumus; excluditur enim difficilius.

Lepte delega) Video scriptum esse, *Dilegam*, in quatuor antiquis libris, in aliis omnibus; *Delega*: utroque modo locus, ut arbitror, mendo non vacat: nec ipse mihi in conjectura satisfacio.

Sustulimus manus) Ob admirationem; manus enim tollere consuevimus, aliquid admirantes, in Acad. *Hortensius vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret*. Catullus: *Admirans ait hæc, manusque tollens: Dii magni, salisippium disertum*.

Nescio quid) Sic malo, quam *Nescio quod*: idque videtur usus postulare Latinæ linguæ: utrumque habent veteres libri.

Non fortuitum, sed divinum) Fortuitis divina præstant, nam, quæ a fortuna sunt, ratione carent. Deus autem summa ratio est. Non igitur casu.

ſu, inquit, acciditſſe videbatur, ut eo tempore litteræ mihi abs te darentur, cum de hoc ipſo Trebatio cum Balbo noſtro loquerer; ſed ita, Deo volente, factum, ut opinio mea de tua erga me voluntate confirmaretur.

Invitatu tuo) *Invitatus, invitatio; permiſſus, permiſſio; conceſſus, conceſſio; conſenſus, conſenſio; diſceſſus, diſceſſio*; aliaque ſimiliter dicuntur.

Per me) Non propter me, (non enim ſe ponit ut cauſam, quo ſpectetur) ſed, mea opera & commendatione; ut ſit ipſe cauſa efficiens. Sic epiſtola 8. lib. XIII. *Magna me affeceris non modo lætitia, ſed etiam gloria, ſi P. Sextius homini maxime neceſſario per me ſatisfecerit.*

In meos) Non modo propinqui, ſed amici etiam ſignificantur, epiſt. 10. lib. XVI. de Curione non propinquo dixit: *Curio meus illum incitabat*; & epiſt. 3. de ſolis propinquis non ſcripſit illud: *Ego cum meis (ſi quidquam nunc cujuſquam eſt) etiam in meis eſſe volui.*

Spondeo) Ita promitto, ut me ſponſorem conſtituam, & in me ipſum recipiam, ſi ſecus acciderit: epiſt. 6. lib. I. ad Att. *Tulliola tuum munuſculum flagitat, & me, ut ſponſorem, appellat: mihi autem abjurare certius eſt, quam dependere.* Sponſor, præs, vas, in quo differant, oſtendit Varro lib. V. de ling. Lat.

Vetere verbo meo) Quo antea usus eram in Milone commendando. Cum infra videam ſubjungi, *Sed more Romano*; & *more Romano commendare*, ſit exquiſite laudare, & præſtanti quodam uti genere commendationis: quod hic locus demonſtrat; & ille in epiſt. 18. *Ego te Balbo more Romano commendabo*: facile poſſum conjicere, frigidum fuiſſe verbum illud Ciceronis, quod ſcriptum de Milone Cæſar luſerat: itaque ſequitur minime frigida laudatio: *Probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem eſſe neminem.*

De Milone) Hoc anno P. Clodium nondum occiderat Milo: qua porro in cauſa eum Cæſari Cicero commendaverit, ſuſpicari difficile eſt. In magiſtratus petitione, non puto, nam præturam non petiit Milo; ſed, ea omiſſa, conſulatum petiit Calvino & Meſſalla coss. cum ædilitatem geſſiſſet biennio poſt tribunatum, id eſt, Pompeio & Craſſo iterum coss. Fortaſſe igitur Milonem in aliqua contentione, quæ illi cum Clodio eſſet, eum Cicero commendavit. Nam Cæſar, licet ablens, gratia & opibus in urbe plurimum valebat.

More Romano) Graviſſime. Epiſt. 17. *Sic te ei tradidi, ut graviſſime diligentiſſimeque potui.* Epiſt. 18. *Ego te Balbo more Romano commendabo.*

Quo modo homines non inepti loquuntur) Ineptorum igitur hominum eſt, frigide laudare: liquidem non inepti exquiſite laudant.

Probiorem hominem, meliorem virum) Conjuncta notentur: *probus homo, bonus vir*, potius, quam, *bonus homo, probus vir.*

Pudentiorem) Epiſt. 7. *Multum in eo te frater adjuvabit meus, multum Balbus; ſed, mihi crede, tuus pudor, & labor plurimum.*

Quod familiam ducit) Hoc non ad ipſum Trebatium refero, ut dicatur, ſuos habere ſectatores, verum ad ejus excellentem in jure civili memoriam atque ſcientiam; cum enim laudare Trebatium Cicero cœpiſſet, adjunxit ea, quæ in ejus laudibus ita prima ſunt, ut quaſi familiam ducere & excellere videantur: laudatur enim, & neceſſaria in primis eſt in juriſconſulto memoria; ſine qua ſcientia non conſiſtit: nec tamen memoria ſola laudem habet, ſed ita; ſi cum intelligentia conjungatur: ex utraque enim fit ſcientia; itaque poſt memoriam adjunxit Cicero ſcientiam; ut optimum juriſconſultum deſcriberet. Quod ad loquendi genus attinet, confirmatur exemplo lib. IV. de Fin. *Primum* (inquit) *illud vide, graviſſimam illam veſtram ſententiam, quæ familiam ducit; honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum; honeſteque vivere, bonorum finem, communem fere vobis cum omnibus, qui in una virtute conſtituunt bonorum finem.* Et Phil. V. *Lucius frater ejus, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit.* Translatio ab iis, qui ceteros ducunt; quia poteſtate, aut honore, ſcientiave antecelluntur.

In jure civili ſi gularis memoria) Neceſſariam eſſe juriſconſultis memoriam

riam, & eorum maxime propriam, oſtendit lib. I. de Orat. cum ait: *In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ Philoſophorum, verba prope Poetarum, memoria juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus.*

Tribunatum) Militum, qui, poſt conſulem & legatos, honor in caſtris erat maximus, & poſt eum præfectura equitum, de qua ſequitur mentio: vide quæ de tribunis mil. diximus epiſt. 20. lib V.

Certum nomen) Modeſtiam ſervat, quia nihil petit nominatim: & plus tamen petit, quam ſi nominatim peteret: quia nihil eſt, quod a Cæſaris benevolentia & liberalitate exſpectari non poſſit.

Peto) Repetit hoc verbum elegantiæ cauſa, ſimiliter ut epiſt. 15. ad Att. lib. V. *Denique hoc non deſidero: lucem, forum, urbem, domum, vos deſidero.*

Gloriolæ) Quaſi non omnino veræ ac ſolidæ gloriæ ſint inſignia vel tribunatus, vel præfectura, ſed aliquam tamen gloriæ imaginem habeant.

De manu, ut ajunt, in manum tuam iſtam) Curam ſuam & cupiditatem ornandi Trebatii ſignificat, quia, non contentus eo, quod dixerat, *Mitto ad te Trebatium*, ſubjungit, *Totum hominem tibi trado*: plus eſt enim *tradere*, quam *mittere*, idque etiam atque etiam magis exprimitur hoc addito, *De manu, ut ajunt, in manum tuam*; quod vero intulit, *Iſtam*, ex laude Cæſaris benevolentiam quærit; quod ipſum Trebatii cauſa facit. Ingenioſe autem, quia dixerat, *In manum tuam*, de victoria & fide ſubjunxit; manus enim & victoriam parit, & fidem promittit, quod utrumque oſtenditur in oratione pro Deiotaro: *Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti, iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis & in præliis, quam in promiſſis & fide firmiorem.* Terentius de fide, in Andr. *Quod ego te per hanc dexteram oro, & ingenium tuum.* Nec ab re fides hic in Cæſare laudatur; ſed exigitur quodam modo, ut quem ad ſe mitti voluerit, eum pro ſua fide tractet; ſcripſerat enim: *Si vis tu, ad me aliam mitte; quem ornem.*

Sumus enim putidiuſculi) Excuſat ſe, quod in Trebatio commendando plura verba conſumſerit, quam Cæſaris humanitas patiatur. *Putidum* appellat Cicero, in quo nimia diligentia reprehendi poſſit, ut de Orat. lib. III. *Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari diligentius.* Et de Offic. lib. I. *Litteræ neque expreſſæ, neque oppreſſæ: ne aut obſcurum eſſet, aut nimis putidum.* Vidi ſcriptum in quibuſdam antiquis libris, *Blandiuſculi*: ſed in pleriſque, *Putidiuſculi*: quod magis probo; & fortaſſe, *Blandiuſculi*, gloſſema fuit.

Quam per te vix licet) Non vis me tam diligentem eſſe in eo commendando, quem & ſcis diligi a me non mediocriter, & vides mitti ad te invitatu etiam tuo; dicit autem, *Vix licet*: quod quaſi medium eſt inter *licet*, & *non licet*; ita excuſat ſuam diligentiam, & eam tamen parum neceſſariam oſtendit.

Verum, ut video, licebis) Accipies in bonam partem officium meum: non tibi moleſtiam afferet hæc noſtra, quamvis nimia, in Trebatio commendando diligentia.

P. VICTORIVS.

Quod familiam ducit) Hunc locum antea mendoſiſſimum caſtigavimus, elegantiſſimum modum loquendi, pluribus Ciceronis exemplis adductis, explanavimus. Accuſant tamen nonnulli, quod exiſtimarim Ciceronem dixiſſe, Trebatium ipſum ducere familiam: intelligique volunt (quod non reprehendo) inter alias Trebatii laudes hoc bonum, quod legum ſcientiam habeat, & in jure civili ſingulari memoria ſit, præſtare omnibus aliis ipſius bonis. Scio Ciceronem μετωφορικως aliis in locis hoc modo dicendi uſum eſſe; ut in IV. de Finib. (qui locus a me olim adductus eſt) cum inquit: *Sed primum illud vide, graviſſimam illam noſtram ſententiam, quæ familiam ducit, &c.*

Et-

EPISTOLA VI.

Legitimis) Vsitata, ut quæ lege fiunt.

Cum aliquo insigni indicio meæ erga te benevolentiæ) Id, *More Romano commendare*, dicitur epist. 5. & 18.

Vrbanitatis) Hic *urbanitas* non est virtus, sed pro rebus urbanis accipitur, quarum desiderio Trebatius flagrare se significaverat; epist. 17. *Mihi interdum levis in urbis urbanitatisque desiderio videbare.*

Quo consilio profectus es) Profectus erat eo consilio, ut benevolentiam Cæsaris assiduitate & virtute adipisceretur.

Medeæ) Hunc locum vir excellentis ingenii Angelus Politianus primus illustravit: nam illud, *Quæ Corinthum, arcem altam, habebant*; & *Matronæ opulentæ optimates*; & quæ sequuntur, recte vidit ex Ennio Poeta, verborum ordine nonnihil immutato, esse sumta. Græcos etiam versus Euripidis, ab Ennio conversos, adduxit: quos hic subscribere visum est:

Κορινθιαι γυναικες, εξηλθον δομων,
Μη μοι σι μεμψησθ'. οιδα γαρ πολλας βροτων
Σεμνας γεγωτας, τας μεν ομμασιν απο,
Τας δ' εν δυραισις· οι δ' αφ' ησυχα πεδος
Δυσκλειαν εκτησαντο, και φαθυμιαν.

Corinthiæ mulieres, e domo egressa sum,
Ne mę incusetis; multos enim vidi viros
Claros illustresque factos, partim peregre profectos,
Partim procul a patria alibi degentes;
qui vero taciti domi manent,
Dedecoris ac pigritiæ notam sibi quæsisse.

Corinthum, arcem altam) Vrbs ipsa, Achaiæ caput, quam cepit evertitque L. Mummius, Corinthus dicta, arx vero Acrocorinthus; quod editiore loco exstructa immineret urbi; hic tamen eodem, quo urbs, nomine appellatur; quia scilicet pars urbis est arx, & potest, quod in toto, idem in parte nomen usurpari. Medeam cum viro suo Iasone Corinthum exsulem devenisse demonstrat hic locus; & ex ipsa, quæ exstat Euripidis tragœdia cognoscitur; habitasse ibi diutius, Pindari significat interpres; nam, *εν τω ειδει της των Ολυμπ.* ubi Xenophon Corinthius laudatur, ad illa verba, *και την πατρος αντια Μηδειαν δεμενην την γαμετην αυτα*; interpres hæc affert: Μηδειας μεμνηται, *ὁτι εν Κορινθῳ κατωκει, και επαυσε Κορινθιους λιμῳ κατεχομενους, θυσασα Δημητρι, και νυμφαις Λημνιαις. Medeam memorat, eo quod apud Corinthum habitavit, Corinthiosque fame vexatos liberavit, cum Cereri, & Lemniis nymphis sacrificasset.* Alia quoque, ut Pindari verba explanet, adducit idem interpres, ut solet obscuris in locis esse varius: verum ea referri ad exsulem Medeam, de qua hic sermo est, mihi non videntur; nam Euripides, & eum secutus Ennius, venisse Corinthum Medeam exsulem, ostendunt: interpres autem ille Corinthum Æætæ, Medeæ patris, fuisse patriam ait, ideoque in laudibus Corinthi Medeam nominari; quod ego absurdum puto. Plutarchus etiam in Theseo, venisse Medeam Corintho Athenas, auctor est.

Habebant) Pro, *habitabant*. Plautus in Bacchidibus: *Quis istic habet?* Et Varro lib. IV. de ling. Lat. *Cispius mons, ubi editimus habere solet.* Et Digestorum lib. VIII. tit. 2. *Quidam Iberus, qui habet post horrea mea.*

Optimates) Nobiles principum virorum uxores: Optimatem Cicero describit in oratione pro Sextio, qui se ita gerit, ut sua consilia optimo cuique probet, quique nec natura improbus est, nec furiosus, nec malis domesticis impeditus; hic propter opes & claritatem familiæ dicuntur *Optimates*.

Manibus gypsatissimis) Verbum opinor Ennianum, pro *Candidissimis*; nam Ciceronem ita locutum, numquam crediderim; in hac quidem, quæ exstat, Euripidis Medea gypsatarum manuum nulla mentio.

Ne sibi vitio illæ verterent, quod abesse a patria.) Quærit excusationem apud mulieres Corinthias Medea, quod egressa domo sit, id est quod patriam reliquerit: id enim sequentes duo versus indicant; utrum autem Euripidis verba, unde hoc Ennius transtulit, id ipsum significent, an erraverit Ennius,

Digitized by Google

nius, & eum secutus Cicero, dubitari fortasse potest, e doctorum hominum sententia. Nos tamen, qui Ciceronem interpretamur, disputare de Euripidis mente non debemus: illud quidem ἐξηλθον δομων, de patria, non de privatis ædibus, Ciceronem intellexisse, satis constat; quemadmodum & ep. 5. *Vt eum meis omnibus studiis & beneficiis quam ornatissimum domum reducerem*. Et ep. 17. *Domum redire properabas*. Et ep. 30. *Nec hortor, nec rogo, ut domum redeas*. Iam illud, *Domi forisque, Domi militiæque*, quam sæpe dicatur, omnes norunt. Nec sane video, si, ἐξηλθον δομων, de privatis ædibus accipiatur, cur mulieres Corinthias Medea rogaret, ut sibi ignoscerent; quia prodiisset; cum earum nomine, ut prodiret, rogata jam esset. Apte vero dicitur: ne mihi vitio detis, quod ex patria discessi: quando, idem qui fecere, multi gloriam sunt adsecuti; ut verbum σεμνος, Ennius verterit, *Qui rem suam publicam bene gessere*: recte fortasse: cum σεμνον, tam ad laudem, quam ad infamiam referatur: ut exempla, non modo quæ Suidas collegit, verum alia quoque non pauca demonstrant; nam, quod in hoc ipso Euripidis loco, ὁι σεμνοι, idem Suidas accepit pro ὑπερηφανοι; id est, arrogantes: equidem, quod ad me attinet, sequor libentius veterem Poetam Ennium, quam recentiorem Grammaticum Suidam: cum præsertim Cicero noster, qui Euripidis verba & videre potuit, & opinor, vidit, Ennii sententiam probaverit.

Nam multi suam rem bene gessere, & publicam patria procul:
Multi, qui domi ætatem agerent, propterea sunt improbati

Duo videntur esse versus: nec tamen, quæ mensura sit, apparet: itaque vir acuti ingenii distinguendum ita censuit:

—— Nam multi suam
Rem bene gessere, & publicam patria procul:
Multi domi qui ætatem egerunt, propterea
Sunt improbati. ——

in quo assentirer, nisi viderem scriptum esse in omnibus antiquis libris, *qui domi ætatem agerent*; non, *Domi qui ætatem egerunt*: itaque tentare volui, an alia sit probabilior, id est ab antiquis libris minime dissentiens, distinguendi ratio: occurrit autem hæc:

Nam multi suam rem bene gessere, & publicam
Patria procul: multi, qui domi ætatem age-
rent, propterea sunt improbati.

Primi versus pes secundus, *Ti suam*, spondeus est, more satis noto, ex tragicorum comicorumque consuetudine: in secundo versu extremam syllabam transtero ad mensuram tertii: quemadmodum dixit Virgilius lib. I. Georg.

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem:

translata ad sequentem versum postrema syllaba: & Catullus:

Quænam te mala mens, miselle Ravide,
Agit præcipitem in meos iambos?

Et Horatius in Oda secunda,

Vxorius amnis:

cum primam syllabam, *V*, transferri necesse sit ad superiorem versum: quod apud comicos & tragicos, quorum est major licentia, usitatum fuisse, negari non potest. Nam illud in eodem versu, *Qui domi*: dactylum esse; nemo (opinor) ignorat: licet in verbo, *domi*, secunda syllaba produci soleat; hic enim idem accidit, quod in illo Virgilii versu Eclog. VIII.

Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

quo loco non modo omittitur synalœphe; verum etiam quæ sua natura producitur syllaba; ob sequentem posterioris verbi vocalem contrahitur, & fit dactylus; *An qui a*: Sic idem Poeta lib. I. Georg.

Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.

Et l. V. Æn.

Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto.

Et lib. VI.

Nomen & arma locum servant: te, amice, nequivi
Conspicere. ——

Antiquior etiam Poeta Lucretius lib. V. dixit:

Pectora terrarum qui in orbi sancta tuetur.

Nec

Digitized by Google

Nec ſimplices modo vocales, ſed diphthongi quoque naturam mutant, ut I. I. Georg.

Flerunt Rhodopeiæ arces.

Et lib. III. Æn.

Inſulæ Ionio in magno.

Ceteris cavere) Cum juriſconſultus ſis: juriſconſultorum enim eſt, aliis cavere. Idem jocus epiſt. 10. *In re militari multo es cautior, quam in advocationibus.* Et epiſt. 1. lib. III. *L. Valerium juriſconſultum valde tibi commendo; ſed ita etiam, ſi non eſt juriſconſultus; melius enim ei cavere volo, quam ipſe aliis ſoles.* Et ad eumdem Trebatium in Topicis: *Tu mihi meiſque ſæpe caviſti.* Et Offic. lib. I. *Cavere in jure, conſilio juvare, atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quamplurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam.*

Didiciſti) A legibus & a jure civili.

In Britannia) Iviſſe Trebatium, vel iturum cum Cæſare in Britanniam, Cicero arbitrabatur; non iviſſe conſtat ex epiſt. 10. & 14.

Ab eſſedariis) Iis, qui pugnant ex eſſedis: epiſtola ſequenti: *Eſſedum aliquod ſuadeo rapias.* Epiſt. 10. *Spectare eſſedarios voluiſti.* Et Cæſar de Britannis ita loquitur lib. V. *Illi equitatu atque eſſedis, ad flumen progreſſi, prælium committere cœperunt.* Et paullo poſt: *Equites hoſtium eſſedariique acriter prælio cum equitatu noſtro conflixerunt.* Videntur & apud Belgas eſſeda fuiſſe. Virgilius Georg. lib. III.

Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.

Romæ quoque, ut peregrina per luxum ſæpe amamus, eſſedo utebantur ditiores. Phil. II. *Vehebatur eſſedo tribunus pl.*

Decipiaris) Turpe eſt juriſconſulto decipi; cum ipſe, ne alii decipiantur, ſua ſcientia præſtare ſoleat: cave igitur, ne te lædant.

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe nequit, nequidquam ſapit) Quærendum eſt, cujus Poetæ Latini ſit hic verſus, ex quo Poeta Græco translatus, ex qua fabula. Verſus eſt Ennii: dixit enim Cicero lib. III. Offic. *Hæc eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant: ex quo Ennius, Nequidquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſi prodeſſe neq.iret.* Græcum autem Euripidis verſum convertit Ennius, recitatum a Cicerone in epiſtola ad Cæſarem lib. XIII. Μισω σοφισην οστις ουκ αυτω σοφος. Ex Medea tragœdia ſumtam eſſe hanc ſententiam, quis dubiter? cum dicat Cicero: *Et, quando Medeam agere cœpi, illud ſemper memento: Qui ipſe ſibi, &c.* Nunc ſcrupulus remanet, ſane moleſtus & difficilis: nam in hac, quæ exſtat, Euripidis Medea non reperitur hic verſus: ut neceſſe omnino videatur, vel ex altera ejuſdem Euripidis Medea ſumtum eſſe, vel duos Euripides fuiſſe, qui Medeam conſcripſerint. Duas fuiſſe ejuſdem Euripidis Medeas diſerte nemo dixit, quod equidem ſciam: contra, potius unam fuiſſe, oſtendit Suidas, cum de Neophrone ait: του φασιν ειναι Ευριπιδου Μηδειαν. *Hujus dicunt eſſe Euripidis Medeam.* Præterea, ſi duas idem ſcripſiſſet, notaſſet utramque inſcriptione diverſa, ut in Iphigenia fecit, & Sophocles in Œdipo, Æſchylus etiam in Prometheo. Interpres etiam Ariſtophanis in eo loco ejus comœdiæ, quæ inſcribitur, Ειρηνη, Εστι μονωδειν εκ Μηδειας: Ολομαν: Ολομαν απολειρωθεις: unam videtur legiſſe Euripidis Medeam, quæ exſtat; ſubjungit enim: Μητοτε εκ της Ευριπιδου Μηδειας παραγραφει εκεινα· ω δυσηνος εγω, μελεα τε πονων, πως αν ολοιμαν. *Nequaquam ex Euripidis Medea ille adnotationes: Infelix ego, atque erumnoſa, quomodo perii!* Rurſus, oritur conjectura de duabus, non modo, quia non eſt, ut dixi, verſus hic in ea, quæ nunc eſt in manibus, Medea; ſed etiam quia Stobæus Euripidem his appellat in Medea; recitatque verſus, qui ab hac abſunt tragœdia, quam novimus, quos etiam ſubſcribam:

Πολλ' εν κακοισι θυμος ευνηθεις ορᾳ,
Μεγαλοσπλαγχνος δυσκατασκευος ψυχη δηχθεισα κακοισι,
Sopitus animus in malis multum videt,
Male tractatum vix ſedari ſe patitur magnanimum cor.

Et alio loco:

Το δρεψαι δ' εν βροτοισι πολλακις
Πλειω φορησει φιλτρα του φυσαι τεκνα.

Sæpe

Sepe educaſſe, quam dediſſe exordium
Plus vincit, illecebraſque majores habet.

Latini quoque veteres Grammatici modo Ennii Medeam ſimpliciter, modo Medeam exſulem appellant; in quo quærendum, ſi ſunt duæ Medeæ, utra ſit, quæ vocatur Exſul. Sane Nonii teſtimonio Exſul videtur ea, quam ab Euripide ſcriptam habemus: quis enim non videt, duos illos verſus,

Antiqua, herilis, fida cuſtos corporis,
Quid ſi ante ædes exanimata eliminas?

quos ex Ennii Medea Exſule recitat Nonius, ex illo Euripidis loco translatos eſſe?

Παλαιον οικων κτημα δεσποινης εμης,
Τι προς πυλαισι σχι δ' αγυιαις ερημιαν,
Εστηκας, αυτη φροιμιον σαυτη κακων;

Ecce alium ejuſdem Nonii de Medea Exſule, ab Ennio conſcripta, teſtimonium:

Nam ter ſub armis malim vitam cernere,
Quam ſemel modo parere.

Eadem ſententia legitur in Euripide, his elata verbis:

Τρις αν παρ' ασπιδα
Στηναι θελοιμ' μαλλον, η τεκειν απαξ.

Accedit Probus, & Eclog. Virgilii antiquiſſimus, & idem eruditiſſimus interpres; is ex Ennii Exſule Medea adducit hos verſus:

Iuppiter, tuque adeo ſumme Sol, qui res omnes inſpicis,
Quique tuo lumine, mare, terram, ac cælum contines, inſpice
Hoc facinus; priuſquam fiat, prohibe ſcelus.

Quod ex Euripide, mutatione quadam, Ennio uſitata, converſum eſt: ait enim chorus:

Ιω γα τε, και παμφαης αυγη
Ακλυε, κατειδετε, ειδετε, την
Ολομενην γυναικα, πριν φονιαν
Τεκνοις προσβαλειν χερ' αυτοκτονον.

Præterea videtur Iaſon poſt interfectum a filiabus, fraude Medeæ, Peliam, Theſſaliæ regem, Corinthum una cum Medea profugiſſe, ibique aliquamdiu, tamquam exſulem vixiſſe: atque ipſe querenti Medeæ, quod, ſe repudiata, Glaucam, Creontis filiam Corinthii regis, duxiſſet uxorem, factum ſuum excuſat his verbis:

Τι τοδ' αν ευρημ' ειδον ευτυχεστερον,
Η παιδα γημαν Βασιλεως, φυγας πεγως.

Medeæ quoque nutrix, initio fabulæ, exſilium heræ ſuæ nominat, hæc dicens:

Α'νδχνυσα μεν
Φυγη πολιτων, ων αφικετο χθονα.

Et alibi. Argumentum igitur Medeæ, quæ exſtet, poſt ipſius Medeæ fugam ex Theſſalia, natum videtur, ut exſul vere nuncupari poſſit: Quod ſi hæc Euripidis Medea, quam omnes norunt, Exſul eſt: cur eadem non vocatur Exſul a Donato & Priciano, verſus illos ex Ennii Medea recitantibus,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes,

& quæ ſequuntur? Qui verſus hanc aggredientibus legere occurrunt primi. Et apud Nonium appellatur Ennius in Medea, Exſulis cognomine prætermiſſo: verbaque illa ipſius Medeæ ſubjunguntur ſuos liberos ad complexum invitantis:

Salvete, optimæ corpora: certe manus
veſtras, meæſque accipite.

Quem locum ex illo Euripidis converſum eſſe, licet non plane Græcis Latina reſpondeant, ſatis liquet.

Προσειπειν βουλομαι. δοτ' ω τεκνα,
Δοτ' ασπασασθε, μητρι δεξιαν χερα.

Quare in Exſulis Medeæ cognomine, modo addito, modo omiſſo, cum tamen eadem tragœdia ſignificetur, valde conturbor. Quod ſi obſcura difficilique in re ſententiam licet dicere: crediderim omnino, duas fuiſſe, quas convertit Ennius, Græce ſcriptas Medeas, non ab eodem Euripide, ut ſatis jam videor probaſſe; ſed unam ab Euripide majore, quæ exſtat, alteram ab Euripide minore, qui ex majoris fratre natus eſt: nam Suidas hæc prodidit: Ευριπιδης, τραγικος, του προτερου αδελφιδους, ος Δανυσιος εν χρο-

Digitized by Google

ἐν χρονικοῖς. δράματα αὐτῆ ταῦτα, Ὀρέστης, Μήδεια, Πολυξένη. *Euripides Tragicus, privnis ex fratre nepos, ut refert Dionyſius in Chronicis. Ipſius Dramata hæc ſunt, Oreſtes, Medea, Polyxena.* Et Cicero, cum illum verſum Μισῶ σοφιστήν, tribuit Euripidi, de poſteriore alterius Euripidis Medea, quæ deſideratur, locutus eſt: quam cum videret Euripidis nomine inſcriptam, non quæſivit homo, ad majora natus, duo ne, an unus fuiſſet Euripides; & utrum, quæ tunc erant duæ Medeæ, ab uno majore Euripide, an a duobus factæ eſſent: ſatis habuit, Euripidem nominare, cujus erat ille verſus. Sunt igitur duæ Medeæ Græce ſcriptæ, quarum alteram habemus integram; ex altera, quæ amiſſa eſt, verſus quoſdam, præter proxime nominatum, ponit Stobæus: duæ item Latinæ, utraque ab Ennio converſa; quarum ex priore ſunt illi verſus:

Nam multi ſuam rem bene geſſere, & publicam patria procul.
Multi, qui domi etatem agerent, propterea ſunt improbati.

& illi, *Vtinam, ne in nemore Pelio:*

& quos propterea jam recitavi: qui reperiuntur omnes in Euripidis Græca pervulgata. Ex poſteriore autem, præter illum,

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe nequit, nequidquam ſapit;

qui de Græca, quam nobis ademit temporis injuria, translatus eſt, alii quoque ſunt, ut ille apud Varronem & Diomedem,

Quis tu es mulier, quæ me inſueto nuncupaſti nomine?

& ille, quem idem Varro ponit:

Contempla, & Cereris templum ad lævam adſpice.

& qui eſt in Nonio:

Sol qui candentem in cælo ſublimat facem.

& qui apud eumdem:

Vtinam, ne umquam me de cordis cupido corde pedem extuliſſe.

& alio loco:

Fructus verborum aures aucupavit.

Item alibi:

Adſta, atque Athenas, antiquum, opulentum oppidum, contempla.

Qui verſus cum in Ennii Medea nominentur, ab hac tamen Medea Græca, quæ integra legitur, abſunt omnes. Hic poſſet aliquis credere, unam ab Ennio Medeam de Græco in Latinum ſermonem translatam, alteram vero ab ipſo confictam; ideoque verſus illos non reperiri in Græca, quæ hodie in manibus eſt. Infirmat hanc opinionem illa ratio, quod is Ennii verſus,

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe nequit, nequidquam ſapit,

tamquam verſus Euripidis agnoſcitur a Cicerone, ut ſupra docuimus. Medeam præterea ſcripſere inter Græcos Euphorion & Sophocles, de quibus Ariſtophanes Grammaticus: Πρῶτος, inquit, Εὐφορίων, δεύτερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης. *Primus Euphorion, ſecundus Sophocles, tertius Euripides.* Scripſit & Neophron; ex qua luculentos admodum verſus, ex perſona interfectum filios Medeæ, recitat Stobæus: item Melanthius, ut interpres Ariſtophanis demonſtrat. De Latinis autem, præter Ennium, Accius Medeam fecit, ſecutus fortaſſe Euphorionem, aut Sophoclem, aut Neophronem, aut minorem etiam Euripidem; nam, ut apparet, majorem, cujus tragœdiam habemus, in aliqua parte potuit imitari, in toto argumento certe non potuit: quippe cum hic a Glaucæ nuptiis & Medeæ ira; Accius autem a profectione Argonautarum ſuam tragœdiam ſit exorſus: recitat enim Cicero lib. II. de Nat. Deor. verſus illos Accianos de Argo navi, qua delecti heroes cum Iaſone, vellus aureum petente, vehebantur:

—— Tanta moles labitur,
Tremebunda ex alto, ingenti ſonitu, & ſpiritu:
Præ ſe undas volvit; vertices vi ſuſcitat, &c.

Ex qua Accii tragœdia ſint hi verſus, Priſcianus oſtendit, quod omiſit Cicero: ait autem eſſe ex Medea. Quartam tragœdiam de Medea ſcriptam a Pacuvio, ne quis credat; nam, etſi apud Nonium ſæpe appellatur, *in Medea*: tamen ubique vereres libri habent, *In Medo*: quod eſſe rectius, minime dubito; fuit enim filius Medeæ Medus: tragœdiæque de eo a Pacuvio conſcriptæ, Feſtus ter. Chariſius bis, teſtimonium afferunt. Quod attinet ad men-

mensionem versus: ego nihil desidero: nec video cautam, cur nonnulli legere maluerint, *Prodesse non quit*: cum præsertim antiqui libri, quibus quidem utor, omnes sine ulla varietate habeant, *Nequit*. Est autem tetrameter catalecticus, e septem pedibus, & una syllaba, quæ trocheum, extremum pedem, sequitur, hoc modo, *Qui ip-* spondeus est; *se sibi*, tribrachus; *sapiens*, anapæstus; *prodes-* spondeus; *se nequit*, anapæstus; *ne quid-* spondeus; *quam sa-* trochæus; *pit*, ultima syllaba, propter quam Catalecticus dicitur versus; deest enim altera syllaba, quæ si adesset, octonarius esset integer, & diceretur Acatalecticus. Sunt, qui distinguunt, leguntque sic: *Qui ipsius sibi Sapiens prodesse non quit, nec quidquam sapit.* Quos neque reprehendo, neque sequor: hoc tantum dico, me nondum in ullo vetere libro, *Ipsius*, pro *Ipse*, hoc in loco scriptum animadvertisse. Etiam illud confirmo, ubi ipsi legunt, *Non quis*, in meis antiquis esse, *Nequit*. At senarius esse non potest, si legatur, *Nequit*. Intelligo: & mutationis hanc opinor fuisse causam. Sed in tragœdia, aut comœdia, non solis senariis locus est. Eodem modo lib. III. Off. dixit Cicero: *Ex quo Ennius, Nequidquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret.* Sic enim est in libro viri integerrimi, & incredibili quadam ingenuarum artium doctrina referti, Guilielmi Sirleti, non, *Non quiret*, ut ipsi dicunt esse in suis exemplaribus. Quod si ita esset in omnibus, non tamen admodum moveret; nec putarem, fracti & dissoluti versus testimonio, mutationem in versu integro beneque constituto, qualis est in hac epistola, faciendam esse. Quod ad sententiam attinet, similem animadvertimus apud Isocratem, *ἐν τῶν πρὸς Νικοκλέα, περὶ τῆς βασιλείας*: *Ὁ μὲν ὢν αὐτῷ χρήσιμος, οὐδ' ἂν ἄλλον φρονίμον ποιήσειεν.* *Qui nihil sibi prodest, nec alium efficere sapientem potest.*

EPISTOLA VII.

IN Britannia) Putat in Britanniam iviisse Trebatium, aut certe brevi esse iturum. Idem existimat epist. 8. non iviisse tamen cognoscitur ex epist. 10. & 14. & 16. & 17.

Nihil neque auri neque argenti) In epist. 17. lib. IV. ad Att. *Illud jam cognitum est neque argenti scrupulum esse ullum in illa insula, neque ullam spem prædæ, nisi ex mancipiis.*

Ad nos quamprimum recurras) Iocatur; nam omnino vult ab ipso Cæsare Trebatium exspectare omnia: quod ex epistolæ clausula cognoscitur.

Sin autem) Dubitatio videtur: sed affirmatio est per dubitandi speciem inducta; quasi dicat: Cum vero sine Britannia id, quod volumus, adsequi possimus; perfice, &c.

Tuus pudor) Epist. 5. *Pudentiorem esse neminem.* Et epist. 17. *Sepe etiam, id quod a te alienissimum est, sublimpudens videbare.*

Imperatorem) De hoc nomine supra diximus: infra etiam imperator Cæsar vocatur, epist. 17.

Ætatem opportunissimam) Rebus gerendis, & conciliandæ tibi imperatoris benevolentiæ.

Singularem) Vel totum, quo usus est in multis ad Cæsarem litteris, officium significat: vel illam notat epistolam, qua Cæsari Trebatium more Romano commendavit; ep. 5. & 10.

Unum timendum) Adsunt enim cetera; ep. 10. *Quin tu urges istum exspectationem & facultatem, qua melior nunquam reperietur.* Similis sententia in ep. 17. *Ipse tibi defuisse*) Epist. 9.

EPISTOLA VIII.

LIberalissimis) Plus in officio, quam in studio, plus in liberalitate, quam officio, continetur.

Tribunatus) Militum: quem Cæsar honorem cum vacatione militarium onerum, Trebatio detulerat. Est autem, ut diximus jam, in castris prima dignitas consulis, altera legatorum, tertia tribunorum militum, quarta præfectorum equestrium turmarum, quinta centurionum, deinceps minorum ordinum.

Vacerra) Cognomen est Romanæ familiæ. Accusabo te, inquit, apud amicos tuos. Videntur fuisse jurisconsulti, Vacerra, Manilius, Cornelius, ut infra cognoscitur ep. 9.

Manilio) Epist. 10.

Cornelio) Q. *Cornelio* ep. 17.

Nihil audeo dicere) Ne magistratum offen-

Digitized by Google

offendam, reprehenſo diſcipulo. A Cornelio jus civile Trebatius didicerat: ut, ſine præceptoris culpa, ſtultus eſſe non poſſet. Digeſt. lib. I. tit. 2.

Sapere) Tu autem ſtultus es: itaque nec magiſter videtur ſapere; nam a ſapientibus magiſtris inſipientes diſcipuli fieri non ſolent.

Quia tu urges) Cur non urges: modus loquendi Ciceroni familiaris.

Occaſionem & facultatem) Plus eſt *facultas*, quam *occaſio*; nam facultas, poſſe rem fieri, demonſtrat; occaſio ſuadere videtur, ut fiat.

De illo Præciano juriſconſulto) Qui erat apud Cæſarem gratioſior, ut videtur, quam Trebatius; cum ipſum Trebatium ei Cicero commendet. Præciorum gens Romæ fuit, unde Præcii: forteſſe hic ex Præciis in aliam familiam adoptione tranſierat.

Gratias agere) Quia ſuo te juverit officio; quod cum ignoraret Cicero, ſubjunxit: *De eo quid ſit, cura ut ſciam.*

Veſtras) Opinatur, in Britanniam eum Cæſare iviſſe Trebatium, & ep. 7. non ivit tamen; ep. 10. 14. 16. 17.

Britannicas) Litteræ nominantur a loco, unde dantur; unde *Olbienſis epiſtola*, ad Q. fratrem lib. II *Epiroticæ litteræ*, ad Att. lib. XII. *Britannicæ*, ad Q. fratrem lib. III.

EPISTOLA IX.

Hiematurus) Hiemabant legiones diverſis in locis, ut commodius utiliuſve putabat imperator; quod, Cæſaris commentarios qui legerit, animadvertet.

Propter ejus occupationes) Soleo, quam maxime poſſum, ad antiquorum librorum teſtimonium opiniones meas accommodare. itaque olim, cum in nullo vetere libro hoc verbum, *Occupationes*, reperirem, deſiderari Græcum aliquid, aut mendoſum eſſe locum exiſtimavi: quod etiam nunc arbitrarer, niſi viderem in quatuor veteribus libris diſerte ſcriptum eſſe, *Occupationes*; idque rectum puto. Notæ ſunt autem, & nominantur ſæpe in his epiſtolis occupationes Cæſaris Gallico bello, omnium maximo. Nam, quod a multis hoc verbum abeſt antiquis libris, non eſt, cur miremur: nota librorum varietas eſt: ex varietate autem, quod ſpeciem veritatis majorem præ ſe ferat, id eligimus in emendando; ſi modo veritatem ipſam potius, quam conjecturas noſtras, amamus. *Luctum* autem, quod verbum alii ex ingenio repoſuerunt, in vetuſtis libris, cum pæne innumerabiles viderim, nondum inveni. In duobus vetuſtiſſimis codicibus non eſt vox illa *occupationes*: ſed ejus loco ſpatii aliquantum eſt relictum: ex quo credimus, a recentioribus librariis imperitia depravati leguntur veterum ſcriptorum libri, vocem *occupationes* eſſe repoſitam. Nos, quid ea dictio, quam, in exſcribendo librarius omiſit, ſignificare potuerit, adſequi conjectura non poſſumus: Græcam quidem vocem deeſſe crediderim. Id enim veriſimilius eſt, quam Latinam: ut etiam alibi cognoſcitur in ipſius Ciceronis ſcriptis, ubi Græcum deſideratur ex ſcriptorum inſcitia, qui cum id legere non poſſent, omittebant, relicto ſpatio, ut ab aliis aliquando reponeretur.

Ad Balbum) Vt ejus opera hiemares cum Cæſare. Id Cicero cupiebat, quo facilius in Cæſaris familiaritatem Trebatius perveniret; nam & ep. 7. *Perfice*, inquit, *ut ſis in familiaribus Cæſaris.*

Tu tibi deeſſe noli) Idem monet epiſt. 7.

Plenior) Ditior: ſic *Tenues* dicuntur ii, qui domeſticam rem non habent.

Vacerna) Cum quo ſuaviter vivere ſolebas.

Quid conſtituerit) De manſione, vel reditu.

Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidem) Notat hominis ignobilitatem, cujus prope certum nomen ignoretur: propterea cum ironia ſubjunxit, *Summo genere natus*: &, *Terræ filius*; quod in obſcuriſſimi loci homines confertur: itaque epiſt. 11. lib. I. ad Att. *Huic*, inquit, *terræ filio neſcio cui committere epiſtolam tantis de rebus non audeo.* Arnobius autem lib. VIII. ſic de Saturno: *Terræ & Cœli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus, proditus: ut in hodiernum inopinato viſos, Cœlo miſſos; ignobiles & ignotos, Terræ filios nominemus.* Omitto, quæ alii, ut adagium confirmarent, exempla conjecerunt

runt : sunt enim in promtu. Lusit in eumdem Octavium epist. 16. *Oro te, quis tu es?*

Crebro ad cœnam invitat) Ineptum hominem carpit, qui crebro Ciceronem, summis honoribus functum, homo ignotus ad cœnam invitaret, quia sciret esse Trebatii, communis amici, familiarem.

Non potuit) In quo habuit Cicero rationem suæ dignitatis, quam non habebat, cum eum crebro invitaret, Octavius.

P. VICTORIVS.

Propter ejus occupationes) Accurate de hoc loco in nostris explicationibus disseruimus, & quomodo legi posset non inepte (ut arbitror) ex historia indicavimus: quare nihil ad ea quæ tunc a me dicta sunt, addimus. Defendemus tantum ipsa ab argumentis, quæ contra ea a nonnullis excogitata sunt. In duobus meis antiquissimis & optimis codicibus (in quibus illius vocis nullum vestigium manet) nihil spatii relictum est, quo recipi aut illa, aut alia possit, quemadmodum illi in suis relictum esse narrant. Quod Græcam potius vocem deesse credunt, quam Latinam, id parvam, aut nullam vim habet: quasi non sæpe in scribendo dictio aliqua imprudentia prætermittatur, quemadmodum in optimis his etiam libris factum esse quandoque ostendimus. Græcas voces Latini librarii scientes omittebant, sermonis insciti: sedem tamen illis, ac regionem, in qua collocari possent, relinquebant: quod hic factum non est, ut testimonio Mediceæ codicis, & alterius, non multo deterioris, comprobavimus. Addo etiam, in Latinis auctoribus quandoque voces Græcas abundare, non solum deesse: quod docuisse, ad id quod volumus probandum, accommodatum erit, & sua sponte etiam gratum esse debebit. Quinctilianus libro primo: *Noto quidem illo, ut traditur, versu ex Philoctete frequenter usus, Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere.* Sic enim legi debet, non ut in omnibus impressis codicibus. Id autem & ratio docet, & vetera exemplaria confirmant. Versus autem, qui importune inculcatus erat, intelligi hic, non legi debet; interpretatur enim illum diligenter Quinctilianus, quod non faceret, si in suo libro posuisset. Eodem modo apud eumdem auctorem peccatum erat lib. VIII. Sic autem legi debet: *Neque alio Platonis inventa sunt quatuor illa verba, quibus in illo pulcherrimo eperum in Piræeum descendisse significat plurimis modis scripta.* Voces enim illæ Græcæ κατέβην χθες εις Πειραια, intelligi debent, non adponi.

EPISTOLA X.

Valde jureconsultum videri) Hoc significaverant litteræ Trebatii: in quo notat ejus ambitionem Cicero.

Aliquid sapere) Quasi nihil sapere Romæ videretur, ubi peritiores plurimi essent.

Peritior te) Laudare videtur, & vituperat; nam in Britannia juris civilis nulla peritia: quis igitur eum laude dignum putet, qui sapere videtur inter stultos, aut esse doctus inter ignaros litterarum? ea demum vera laus est, cujus præstantia cognoscitur ex comparatione similium: itaque nec Homerus Achillem cum ignavo, sed cum omnium Trojanorum fortissimo Hectore committit: & Virgilius certamen facit inter Æneam, & Turnum; ut, superato Turno, cui primas fortitudinis partes tribuit, magis Æneam extollat. Alterum igitur hoc est, in quo Trebatium tanquam imperitum irridet.

A te invitatus) Dupliciter hoc accipi potest; vel quod in suis litteris aperte jocatus erat Trebatius; vel quod magni se a Cæsare æstimari dixerat: quo se ad ridendum esse invitatum Cicero demonstrat; quasi ejus gloriolam ridere merito posset: huic sententiæ congruunt ea, quæ statim sequuntur.

Vltro te etiam arcessitum) Id scripserat Trebatius: ideoque jocans Cicero respondit, intellexi te Cæsari nostro valde jurisconsultum videri. *Vltro* & cum verbis actionem significantibus jungitur, ut, *ultro ad me venit, ultro se mihi obtulit*; cujus generis exempla satis patent; & cum verbis, quæ patiendi notionem continent: quo modo dixit Cicero in Catilinam: *Qui spem*

Digitized by Google

ſpem imperii, ultro ſibi a patriciis hominibus oblatam, neglexerunt. Et Cæſar lib. V. Bell. Gall. *Ipſe Cicero cum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro militum concurſu ac vocibus ſibi parcere cogeretur.* Et Terentius in Adelph. *Niſi ſi me in illo credidiſti eſſe hominum numero, qui ita putant, Injuriam ſibi ultro factam, ſi quam fecere ipſi.*

Occupationem) Venit in mentem nonnullis, legendum, *Occupationes*, contra veteres omnes libros, & conſuetudinem Latinæ linguæ; nam *occupatio*, quamquam ſingulare nomen, multarum tamen rerum curam æque complectitur, ut *occupationes*: epiſt. 17. *Si qua te forte res aliquando offenderit, cum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit viſus, perferto.* Lib. V. epiſt. 12. *Poteſt mihi denegare occupatio tua.*

Adſpirare non poſſunt) *Adſpirare* pertinet ad ea, quæ conſequi nequimus: epiſt. 24. lib. II. ad Attic. *Cæſar Vettium in Roſtra produxit, eumque in eo loco conſtituit, quo Bibulo conſuli adſpirare non liceret.* In Bruto: *Ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt.* Eodem ſpectant reliqua Ciceronis exempla.

Ne frigeas in hibernis) Quia Trebatius hiemabat, hinc occaſionem jocandi ſumit Cicero. *Frigere* autem eſt, nihil agere: nam actio calefacit. Metuo, inquit, ne non optime tecum agatur; quandoquidem opera tua Cæſar in bello non utitur. Cælius in epiſt. *Non dubito, Quod tibi ſupra ſcripſi Curionem frigere: jam calet.*

Camino luculento utendum cenſeo) Caminus non idem apud nos eſt, qui apud veteres; quæ enim quaſi gula adſcendentem e foco ignem excipit, & extra tectum educit innocenter, is *Caminus* a nobis appellatur: illi modo pro fornace, cui caminus Latine reſpondet, modo pro hypocauſto, interdum pro igne uſurpabant. De fornace Virg. lib. III. Æn.

——— *Ruptis flammam exſpirare caminis.*

Iuvenalis Sat. XIV.

Sed creſcunt quocumque modo, majoraque fiunt,
Incude aſſidua, ſemperque ardente camino.

De hypocauſto accepiſſe videtur Galenus lib. V. de Sanitate tuenda. De camino, quo homines calefiunt, hic Cicero; nam in caſtris ubi Trebatius erat, fornacibus aut hypocauſtis milites uſos eſſe, veriſimile non videtur. Et Cato de Re Ruſt. *Ahena duo, hæras decem, focum, januam maximam.* Eodem ſenſu Horatius Sat. V.

——— *Niſi nos vicina Trivici*
Villa recepiſſet, lacrymoſo non ſine fumo,
Vdos cum foliis ramos urente camino.

Et epiſt. ad Bullatium:

Per brumam Tiberis, Sextili menſe caminus.

De hoc tertio genere, quo caminus noſter vocabulo ſaltem refertur, nec multa, nec ita pauca dicam, ut qui antiquitate capiuntur, aliqua ex parte contenti eſſe poſſint. Loco & forma differebant a noſtro; non enim, ut nunc, in excavato pariete, quo ſimul cum fumo ignis excipitur, ſed, ut monere videntur exempla, in medio cubiculo hiberno, quod conclave dicebatur, (nam in æſtivis & exhedris focum non fuiſſe, colligitur ex Vitruvio lib. VII. cap. 3.) fieri ſolebant: propterea dixit Cato cap. 18. de Re Ruſt. *Focum purum circumverſum, prius quam cubitum eat, habeat.* Quomodo enim circumverri focus poſſet, ſi fuiſſet, more noſtro, in excavato pariete? noſtri a lateribus verruntur, a tergo nec poſſunt, nec opus eſt. Et cum ait Columella lib. II. cap. 1. *Conſueſcat ruſticus circa larem domini, focumque familiarem ſemper epulari*: quid aliud ſignificat, niſi larem & focum, circa quem epularetur familia ruſtica, medium in conclavi locum tenuiſſe? Nunc agatur de forma. Exitum ignis caminus antiquus non habebat; itaque moleſtia fumi vacare non poterat, niſi vel ligna urerent, quod Cato docuit, amurca illita, vel apertis feneſtris urerentur: quorum alterum impenſæ non minimæ: alterum qui ferri poſſet, cum per feneſtras, hieme præſertim, frigori & ventis aditus pateret, non intelligo. Sed certe Horatius, *Lacrymoſo non ſine fumo*, cum dixit, exitu caminum caruiſſe demonſtrat. Clarior hæc tota

res fiet aliorum teſtimoniis: nam uno remanet obſcurior. Columella lib. I. cap. 6. *Oleo, quod minus provenit, ſi congelatur, ſtaceſcit. Sed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cæli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus, aut flammis, quoniam fumo & fuligine ſapor olei corrumpitur.* Palladius quoque Columellam, ut videtur, imitatus, lib. I. cap. 20. de Cella loquens: *Olearia, ſi quis*, inquit, *majori diligentiæ ſtudet, ſubjectis hinc inde cuniculis pavimenta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa; ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore vaporabit, quo ſæpe infectum colore corrumpitur, & ſapore.* Si caminus noſtro ſimilis fuiſſet, quo ignis cum fumo & fuligine excipitur, quid erat, cur ignem removerent, ne fumus & fuligo ſaporem olei corrumperent? Eodem loco ſubjunxit Columella de utilitate camini, qui vinariis ſupponatur apothecis: *Apothecæ recte ſupponentur iis locis, unde plerumque fumus earum exoritur, quoniam vina celerius vetuſteſcunt; quæ fumi quodam tepore præcoquem maturitatem trahunt.* Et lib. VIII. cap. 3. de Gallinariis: *Iunctæ ſint ea furno, vel culinæ, ut ad avem pervenisſet fumus, qui eſt huic generi præcipue ſalutaris.* Quo modo ex culina, fumus in gallinarium tranſit, niſi quia per caminum adſcenſum ad ſuperiora non habet? Confirmat idem ſubjungens paullo poſt: *Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perveniat in utramque cellam.* Iam fuligo non inhæret hodie quidem tecto, ſed camino; fit enim ex fumo: fumum autem caminus excipit. At Columella lib. II. cap. ult. tectis eam dicit inhærere, nimirum quia fumus exitum non haberet: *Fuligo*, inquit, *quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet.* Et quoniam, ſi fumo exitus non datur, ſequitur ut nec igni; propterea culinam altam fieri in ruſtica villæ parte, ut contignatio careat incendii periculo, jubet idem Columella lib. I. c. 7. Vitruvius quoque fumum & fuliginem in conclavibus, id eſt, in hibernis cubiculis, vitari non poſſe, lib. VII. c. 3. auctor eſt: *Coronarum* (inquit) *aliæ ſunt puræ, aliæ cælatæ. Conclavibus, aut ubi ignis, aut plura lumina ſunt ponenda, pure fieri debent, ut ea facilius extergeantur: in æſtivis & exhedris, ubi minime fumus eſt, nec fuligo poteſt nocere, ibi cælatæ ſunt faciendæ.* Et ejuſdem lib. c. 4. *Triclinüs hibernis non eſt utilis hæc compoſitio, nec megalographia, nec camerarum coronario opere ſubtilis ornatus: quod ea & ab ignis fumo, & ab luminum crebris fuliginibus corrumpuntur.*

Mucio) Iuriſconſulto, de quo Digeſt. lib I. t. 2.

Manilio) Et hic juriſconſultus erat epiſt. 8.

Placebat) Sic infra, epiſt. 17. *Hæc, quemadmodum vos ſcribere ſoletis in veſtris libris, Q. Cornelio videbantur.* Solebat enim juriſconſultorum opinio, præſertim in re dubia, aliorum teſtimonio comprobari: unde illa tit. Negot. geſt. c. 9. *Idque & Labeo probat.* Et tit. ad legem Aquil. cap. 11. *Quod & Marcello videtur, & eſt probabilius.* Et tit. de Pecul. cap. 47. *Idque & Iuliano videtur.* Et tit. de in diem addict. cap. 13. Celſus quoque lib. VIII. refert, *Mucium, Brutum, Labeonem, Sabinum ita exiſtimaſſe: ipſe quoque idem probat* cap. 13. *& ita Labeoni & Nervæ placet.* Et tit. de periculo, & com. rei vend. c. 1. Trebatius ait: *Labeo contra, quod & verum eſt.* Et tit. locati & conduct. c. 19. *Et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit.* Et tit. de ædilitio ed. cap. 17. *Cælius* (ait) *& Labeo probant.* Et tit. de adquirendo rerum domin. cap. 5. *Trebatio placuit.*

Sagis) *Sagum* veſtitus militaris: itaque ſæpe in tumultu aliquo perturbationeque reipubl. togis depoſitis, ſaga in urbe ſumta.

Satis calere) Plus habere negotii, quam vellem: hoc dicit propter allatum antea nuncium de hoſtibus in Britannia vehementer contra Cæſarem pugnantibus.

Cautior) Cavere aliis juriſconſulti dicebantur: epiſt. 6. & lib. III. ep. 1.

Quam in advocationibus) Et hic notatur inſcitia: quaſi non optime Trebatius caveret iis, quorum eſſet advocatus. Quid autem *Advocatus* & *Advocatio* ſit, Aſconius oſtendit his verbis: *Qui defendit alterum judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt; aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſen-*

Digitized by Google

sentiam suam commodat amico : aut cognitor , si præsentis causam novit , & sic tuetur , ut suam . Idem alio loco : *Vel , uti consulentur , conveniunt advocati ; vel , ut alterutri parti apud arbitros adsint ; vel , ut ipsi judices in rem aliquam capiantur* . Epist. 11. *Ego omnibus , unde petitur , hoc consilii dederim, ut a singulis interregibus binas advocationes postulent* . Et epist. 14. *Minus multi jam , te advocato , causa cadent* . Posterior ætas ad causarum actiones hoc vocabulum transtulit . Tacitus in procœmio dialogi de Orat. *Horum* , inquit , *temporum disserti causidici , & advocati , & patroni , & quidvis potius, quam oratores , vocantur* .

In Oceano natare) Iocatur in Trebatii timiditatem , qui cum Cæsare in Britanniam navigare noluerit .

Essedarios) Quorum impetum timuerat .

Ne andabatam quidem) Lusus fuisse genus , quo clausis oculis certaretur , existimo ; nec tamen , lusisse antea , ut andabatam , Trebatium , & id a Cicerone significari , putemus . Sed hoc dicitur : antea spectare quidlibet volebas : nunc essedariorum spectaculum vitasti . Proverbium , *Ne andabatam quidem defraudare* , videtur in eos usurpari solitum , qui omnia cernerent , ut nihil iis , non si oculos quidem andabatarum more clauderent, occultum esse posset . Eodem modo dicitur in Trebatium , nullo eum spectaculo privari voluisse , quemadmodum andabatæ , licet oculis clausis , tamen interdum ludentes defraudari non possunt . Usus est hoc proverbio duobus in locis D. Hieronymus , adversus Helvidium , & contra Iovinianum . Nonius Varronem appellat in Andabatis .

Quid agas) Hoc refertur ad illud , *De statu tuo* .

Quid exspectes) Quid commodi .

Putes) Hoc ad illud pertinet , quod proxime dixerat , *Consiliisque omnibus* .

Attraham) Plus est , quam , *vocem* .

Advoles) Et hoc plus , quam , *Venies* .

Non modo hostes) Non dicam hostes : patet enim congressionem nostram esse jucundissimam , hostes autem formidabiles , & permolestos : sed ipsi Ædui , fratres nostri , quorum consuetudine delectamur . Ædui fratres populi R. cognita eorum fide, vocati sunt : ad Attic. epist. 17. lib. I. *Ædui , fratres nostri , pugnant* . Tacitus lib. II. *Primi Ædui senatorum in urbe jus adepti sunt ; datum id fœderi antiquo , & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.* Plutarchus in Cæsare .

Aut consolando , aut consilio , aut re juvero) Senarius integer , e Terentii Heautontimorumeno translatus in hunc locum ; sic enim in ea fabula cum Menedemo loquens Chremes inducitur :

Istuc , quidquid est , fac me , ut sciam .
Ne retice , ne verere , crede inquam mihi :
Aut consolando , aut consilio , aut re juvero .

Terentius porro , ut opinor , a Plauto , paucis immutatis , accepit : apud quem in Pseudolo , actu primo , ita loquitur Pseudolus servus :

—— *Fac me certum , quid tibi est :*
Iuvabo aut re , aut opera , aut consilio bono .

Ad hunc Terentii versum respexit etiam epist. 6. lib IX. ad Attic. *Eripe* , inquit , *mihi hunc dolorem , aut minue saltem , aut consolatione , aut consilio , aut quacumque re potes* .

EPISTOLA XI.

Relinqueres) Ob interregna : quibus judicia jacebant ; cum nullus , qui jus diceret , in urbe magistratus esset ; nam interrex non juris dicendi causa creabatur , sed ut haberet comitia consulibus rogandis . Interregnum Romæ primum fuit , cum, Romulo mortuo , nondum Numa rex creatus esset : inde factum , liberata regio dominatu civitate , ut , cum in annum sequentem extracta comitia essent , nec ulli creati curules magistratus , interrex habendorum comitiorum gratia proderetur . Livius , Dionysius , Plutarchus , alii .

Tot interregnis) Quot interregna fuerint eo anno , facile inveniet , qui Dionem & Pedianum attente legerit : quorum ille lib. XL. scripsit , eo anno , quo Calvinus & Messalla consulatum gessere , urbem sine magistratibus

tibus fuisse per sex menses: Pedianus autem interregni dies non plures quinque fuisse tradidit; sunt igitur hac ratione interregna XXXVI. in sex mensibus. Duo sunt præterea, quæ docet idem Pedianus, non omittenda, ut arbitror: unum interregem non nisi a senatoribus patriciis, & ipsum patricium, prodi solitum; quod & Cicero pro Domo sua dixit: alterum, ut ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia haberentur, moris non fuisse.

Desiderat) Vere; nam interrex jus non dicit: cessat igitur opera jurisconsultorum, & justitium in urbe tamdiu est, quamdiu interregnum. Hactenus Cicero vere & serio, reliqua jocans, ut infra, demonstrabo.

Vnde petitur) *Vnde petitur*, dicebatur is, a quo pecunia in judicio tamquam debita, petebatur; non enim *unde petitur*, & *debitor*, idem sunt; nam quia vel interdum non debita pecunia petebatur; vel petebatur ante, quam esset cœpta deberi; propterea debitor dici non semper poterat is, unde petebatur; sed tum vere, cum pecuniam debebat. Atque hunc loquendi modum antiquis jurisconsultis, quorum scripta periere, familiarem arbitror fuisse; hodie quidem exempla habemus perpauca: quorum unum, ut mihi nunc in mentem venit, subjungam lib. I. de Orat. *Nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, petentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, Cujus pecuniæ dies fuisset? quod petitoris causa comparatum esse, non intelligebat.*

Binas advocationes postulent) Quasi beneficii loco; nam, cum interreges singuli per dies tantum quinque sint, nec dies omnes fasti sint, quibus tantum judicia fieri licet: non esset litigantibus incommoda conditio, si binas advocationes a singulis interregibus impetrare possent. Binarum autem advocationum mentio unam & alteram causæ actionem significat; cum enim a patronis agitur causa, tunc adsunt advocati jurisconsulti, qui jus suggerant.

Satis ne tibi videor abs te jus civile didicisse) Hic ostenditur, superiora per jocum esse dicta: quia scilicet de industria Cicero ita locutus est, ut jus civile parum didicisse videretur, in quo autem hæc deprehendi possit inscitia, quærendum est: mihi videtur in eo, quod suadere se debitoribus dixit, ut binas advocationes ab interregibus postulent: quo quid imperitius? non enim is, qui pecuniam debet, sed is, cui debetur, a magistratu judicium postulat ejus exigendæ pecuniæ causa; deinde, quis tam rudis in foro, tam ignarus judiciorum est, qui nesciat ab interregibus advocationes peti non solere? quippe cum interreges non juris dicundi, sed tantum habendi comitia curam gerant. Mihi hæc interim placebit sententia, donec meliora quis attulerit.

Hæc signa) *Signa*, & indicia sunt, & statuæ: hic jocus est in ambigua significatione.

In meo Tusculano) Quam villam signis ornaverat: epist. 23. & ad Attic. epist. 3. lib. I.

Consuli te a Cæsare) Consuli dicuntur jurisconsulti, cum aliquis dubia in re quærit, quid verum sit optimumve factu, in Bruto: *Et consulebatur plurimum Crassus, & dicebat*: epist. 13.

Tibi ab illo consuli) Tuis commodis Cæsarem consulere. Locus est in varia ejusdem verbi significatione. *Consulere aliquem*, & *alicui*, quid sit, vel hic locus declarat.

Perfer) Quasi gravem, quam Trebatius non libenter ferret.

Ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum consolabor) Epist. 10. eadem sententia, verbis mutatis: *Sic tibi perfuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam.*

Sin ista sunt inaniora) Infra: *Sin ista frigebunt.*

Vna mehercule, &c.) Epist. 10. eadem sententia.

Collocutio), *Congressio*, dixit epist. 10.

Omnes Samarobrinæ) Non modo una, sed omnes, quotquot esse possunt, Vrbs in Gallia inter Belgas, ubi tum videtur cum Cæsare fuisse Trebatius epist. 12. & 16. vide Cæsarem lib. V.

Laberium) Qui timendus erat ut mimus: de hoc Suetonius in Cæsare, & Macrobius lib. II. qui etiam præclarus

Digitized by Google

ros ejus ſenarios, victum ſe a Publio mimo conquerentis, recitat. Ejus Mimi nominantur, quos reliquit, Rector, Salinator, Scripturæ, apud Gellium; Aquæ, Aries, Augur, Cæculi, Crevus, Tuſcus, apud Chariſium; Annales, Aquæ Caldæ, Aulularia, Bellum, Galli, Carcer, Catularium, Centenarium, Χαίρε, Cithera, Compitalia, Cropium, Finalia, Fullonica, Imago, Lacus Avernus, Macchus, Nuptiæ, Panilica, Paupertas, Priſmum, Sedigitus, Sorores, Tucca, Tuſcus, Virgo apud Nonium. Horatius Laberii mimos non probat; ait enim Sat. ult. lib. II.

Nec tamen, hoc tribuens, dederim quoque cetera: nam ſic
Et Laberi mimos, ut pulcra poemata, mirer.

Valerium) Non opinor ſignificari Q. Valerium Catullum poetam, ſed L. Valerium juriſconſultum, quem Cicero epiſt. ult. lib. I. & ep. 1. lib. III. commendat; magis enim credendum, eum *ſodalem* Cicero vocet, eum ſignificari, qui utrique familiaris erat, quam Catullum poetam, quem nec Ciceronis, nec Trebatii ſodalem aut familiarem fuiſſe, quiſquam ſcripſit. Præterea, vel notam prænominis, quod eis diverſum fuit, *Lucius*, Valerio juriſconſulto, *Caius*, Valerio Catullo poetæ, adjungi oportuit; vel ſi modo poeta ſignificabatur, cognomen apponi, quod juriſconſulto nullum fuit; aut etiam ſolum cognomen nominari: quod fecit Nepos in Attici vita, Quinctilianus lib. X. Gellius lib. VII. cap. 20. qui omnes Catulli non modo nomen, verum etiam prænomen omiſere, ſolo cognomine contenti.

Mira) Ad riſum excitandum.

Perſonæ) Vt in ſcenam inducuntur ab hiſtrionibus perſonæ diverſorum.

Britannici juriſconſulti) Ipſius Trebatii, qui noluerat in Britanniam cum Cæſare proficiſci. Rideri igitur duabus cauſis poterat Trebatius: tum quia juriſconſultus in militiam iverat; cum ceteri ſuam in urbe, magna cum laude, ſcientiam exercerent; tum quia, cum in militiam iviſſet, Cæſarem tamen ex Gallia in Britanniam tranſeuntem ſequi noluerat: in hoc metus, in illo juris civilis inſcientia deſcribitur.

Non rideo) Non contemno, etſi jocor, ut ſoleo: ne me tamen putes hæc parvi facere.

Tuam dignitatem obtinebis) Iſtic eris cum ea, qua te decet eſſe, dignitate.

Honeſtatem) Honorem & exiſtimationem: ut epiſt. 17. *Quæ ego tibi & jucunda & honeſta præſtabo*: ſic *Honeſtus* pro honoratus, epiſt. 15. lib. II. *Cæſarem honeſtum eſſe cupio*.

Facultates) Paullo latius accipio, quam pro re domeſtica: ut Offic. lib. III. *Facultates & copiæ ſingulorum, divitiæ ſunt civitatis*. Et epiſt. 2. lib. II. ad Att. *Illam miſeram tueare meis opibus, ſi quæ ſunt, tuis, quibus tibi moleſtum non erit, facultatibus*.

Studio) Quo fit, ut te Cæſari vehementer commendemus.

EPISTOLA XII.

INdicavit) Litteris e Gallia miſſis.

Panſa) C. Vibius Panſa, qui conſul poſtea fuit cum Hirtio.

Meus) Pronomen amorem indicans, ut *Curio meus*, epiſt. 10. lib. XVI. Epiſtolarum libri Ciceronis ad Panſam appellantur a Nonio, & Priſciano.

Tarentum) Mollem civitatem, nequitiæque deditam. Horatius II. Serm. ſat. 4.

Pectinibus patulis jactat ſe molle Tarentum.

Athenæus lib. IV. ſolitos dicere Tarentinos ait, aliis laborioſam vitam, ſibi voluptariam placere.

Et Titius) Sic antiquus liber, ex quo fortaſſe legendum, *Et Titus*: ut ſignificetur T. Pomponius Atticus, Ciceronis familiaris, idemque Epicureus: alii libri varie, *Exitios*, *Eticius*, *Ericius*, *Etrius*, *Ethiseres*, *Eticirus*, *Etheius*, in nullo, *Zeius*, eſſe video: quod aliis placuit, ex auctoritate veteris libri. Romanæ familiæ nomen eſſe poteſt: mihi tamen ignotum.

Cum omnia tua cauſſa facias) Ex Epicuri ſententia. Pertinet ad hunc locum illud ex oratione pro Sextio: *Philoſophos neſcio quos præclare dicere*

ajebat : sapientes omnia sua causa facere ; remp. capessere hominem bene sanum non oportere ; nihil esse præstabilius otiosa vita, & plena, & conferta voluptatibus.

Non civium) Hoc non habent mei duo veteres libri : & fortasse additum ex ingenio, sententia non requirente.

Fiduciæ, inter bonos bene agier? quia) Ita legitur in libro manu scripto, & sane crediderim, non aliter hunc locum esse scribendum, etsi priorem lectionem conservarim. Voces enim illæ, *ut* & *oportet*, quæ sunt in impressis, additæ sunt ab imperito; qui locutionem parum integram crederet, cum alibi a Cicerone Iurisconsultorum formulas sine verbo citari non animadvertisset, ut de Offic. lib. III. *In fiducis* (inquit) *inter bonos bene agier?* codices enim vetusti non habent, *ut*: & ibidem paullo post : *Cum dicitur, inter bonos bene agier : quidquam agi dolose, aut malitiose potest?* In Topicis etiam cap. 17. ubi eadem hæc usurpantur verba, manuscripti codices ab impressa lectione dissentientes, nostram sententiam confirmant, quam etiam Romæ doctissimis hominibus probavi.

Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa) Et abest hoc totum a duobus antiquis libris ; & mihi quidem satis frigidum videtur, jam cum superioribus formulæ verbis quî cohæret?

Communi dividundo) Titulus est apud jurisconsultos.

Iovem Lapidem jurare) Superiora in Jurisconsultum proprie, hoc in omnes communiter convenit : evenit enim, ut juremus fidei faciendæ gratia, at Epicurei cur jurent, non est; deos enim iratos non timent, quos ajunt non curare mortalia, neque ipsos habere molestiæ quidquam, neque cuiquam inferre. Hunc morem, Iovem Lapidem jurandi, satis ostendimus in illo loco, *Si sciens fallo*, epist. 1. hujus libri.

Populo Vlubrano) Qui erat in Trebatii clientela, epist. 18. Vlubræ autem non colonia, non municipium, sed præfectura fuit, ut hæc vetus inscriptio, ab egregio jurisconsulto, & cum humanitate, tum omni liberali doctrina politissimo, Ioanne Turritiano ad me missa, declarat.

C. OPPIVS . SP F. COL.
RVFVS . PAGI. MAGISTER
IDEM . PRAEFECTVS . VLVBRIS
IVRE . DICVNDO

Præfecturæ autem jus Romanæ civitatis habebant, Romanisque tum legibus, tum magistratibus utebantur, vel a populo creatis, vel a prætore urbano delectis.

Πολιτευεσθαι) *Remp. administrari* : ut eadem de re dixit in oratione pro Sextio, sed hic maluit Græce loqui, fortasse ut ipsum Epicuri, Græci hominis, verbum referret. Vide hac de re sententiam Epicureorum lib. III. de Orat.

Si plane a nobis deficis) Si non fiste, ut assenteris Pansæ, sed vere & ex tua sententia Epicureus factus es.

A nobis) Qui Epicurei non sumus, & honestum rebus omnibus anteponimus.

Pansæ assentari) Epicuri sectam & instituta persequenti, epist. 19. lib. XV.

Commodum est) E re tua est.

Modo scribe) Si dixisset, *Modo scribas*, hortaretur : cum dicat *Modo scribe*, hortatur simul, & imperat.

Aliquando) Quasi hoc Trebatius aut numquam, aut non nuper, sed multo antea scripsisset, jam enim, ut prima epistolæ verba significant, litteras mittere intermiserat.

Quid agas, & a nobis quid agi, quid fieri, aut curari velis) Quæri potest, cum dixerit jam, *Agis*, cur subjungat, *Fieri*. Sciendum, non idem utroque significari ; nam *Agere*, quasi genus est ; *Facere*, tamquam species, non enim, qui cogitat, aut loquitur, proprie dicitur facere, sed agere : cum tamen quidquid fiat, id etiam agi dicatur : qua de re subjiciemus verba Varronis ex lib. V. de Lingua Latina ; quæ significant actionis nomine tria comprehendi, cogitare, dicere, facere : *Actionum* (inquit) *trium primus cogitatus mentis ; quod primum ea, quæ sumus acturi, cogitare debemus; deinde tum dicere, ac postremo facere, de his rebus minime putat vulgus esse actionem cogitationem : tertium in quo, quid faci-*

faciamus, id maximum, sed & cum cogitamus, quid & in eam rem cogitamus, in mente agimus; &, cum pronunciamus, agimus, itaque ab eo orator dicitur agere causam: & augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant, quam faciant. His verbis ostendit Varro, *agere*, genus esse; *facere* autem speciem. Idem infra, subtilius hæc distinguens, diversam utriusque verbi significationem demonstrat: *Tertium* (ait) *gradum agendi dicunt, ubi quid faciunt, in eo, propter similitudinem agendi, & faciendi, & gerendi, quidam error iis, qui putant esse unum, potest enim aliquis facere, & non agere: ut Porta facit fabulam, & non agit; contra actor agit, & non facit, & sic a Poeta fabula fit, & non agitur; ab actore agitur, & non fit. Contra, Imperator, qui dicitur res gerere, in eo neque agit, neque facit, sed gerit, id est, sustinet. Proprio nomine dicitur facere a facie: quod rei, quam facit, imponit faciem: a qua facie discernitur, ut dici possit aliud esse vestimentum, aliud vas. Qui quid administrat cujus opus non exstat, quod sub sensum non veniat; ab agitatis, magis agere, quam facere, putatur. Sed quod magis his promiscue, quam diligenter, consuetudo est usa; translatitiis utimur verbis, nam & quidem facere verba, dicimus, & qui aliquid agit, non esse inficientem.* Hæc Varro: quibus constat, & genus, & speciem esse posse, nec desunt generis exempla, de specie autem sic Cicero in epistola superiore: *Quid agis? ecquid fit?* Et lib. III. de Fin. *Est ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere etiam.* Et in Lucullo: *Idem in similibus artibus contingit: quarum omne opus est in faciendo aque agendo.* Et Terentius Adelph. act. 5. scen. 3. *Heu mihi, quid faciam? quid agam?* Et ibidem, scen. 5. *O Syre noster, quid fit? quid agitur?* Græci quoque πραττειν & ποιειν distinguunt, illud pro *agere*, hoc pro *facere* usurpantes, horum verborum differentia in artium quoque distinctione cognoscitur, aliæ enim vocantur πρακτικαι, cum post actionem opus non remanet, ut saltandi vel canendi scientia; aliæ ποιητικαι, cum opus remanet, ut quæ ab Aristotele ναυπηγικη, & quæ χαλκευτικη nominatur, quamquam Aristoteles videtur usurpasse το ποιειν αντι του πραττειν, initio artis Poeticæ. Sed hoc ei usitatum est, verba paullo liberius accipere, vel antequam ea definierit; ut cum pro mutatione motum accepit Phys. lib. III. licet motus & mutatio non idem sint, quæ postea definivit lib. V. vel cum singulorum verborum exquisitam proprietatem sententia non requirit. Idem tamen Polit. lib. I. Διαφερει, ait, η ποιησις εἰδει, και η πραξις... ὁ δε βιος πραξις, ου ποιησις ἐστι. *Effectio & actio inter se specie differunt.... vita porro actio, non effectio est.* Et Rhetor. lib. I. Και τας αρετας δε αναγκη αγαθον ειναι· κατα γαρ ταυτας ευ τε διακειντται οι ἀνθρωποι, και ποιητικαι των αγαθων εἰσι, και πρακτικαι. *Et virtutes necesse est, ut bonum sint; nam his bene afficiuntur, qui habent, & idonea ad bona efficienda sunt, & agenda.* Hanc distinctionem comprobat lib. II. cap. 18. Quinctilianus his verbis: *Cum sint artium, aliæ positæ in inspectione, id est, cognitione & æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cujus studium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικη vocatur; aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, & in ipso actu perficiuntur, nihilque post actum operis relinquunt, quæ πρακτικη dicitur, qualis est Saltatio; aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis subjicitur, consummatione finem accipiunt, quam ποιητικην appellamus, qualis est Pictura: ubi sapere judicandum est, Rhetoricen in actu consistere; hoc enim, quod est officii sui, perficit.* Quod igitur Cicero dixit, *Quid egi*, vel tamquam genus, vel tamquam speciem accipiamus hoc verbum: genus, ut se paratum ad omnia, quæ Trebatius veller, ostenderet: quod apertius indicavit, dividendo mox genera in species, *fieri*, & *curari*: speciem, ut tribus verbis, agi, fieri, curari, tria diversa demonstrentur; aliud enim est, agi, & fieri; aliud curari, ut aliquid agatur, aut fiat. Tenuia fortasse videntur hæc, neque digna satis, in quibus elaboretur: nos, quod ad usum Latinæ linguæ pertineret, nihil umquam contemsimus; nec pœnitet consilii, nam si veteribus illis in scribendo

Digitized by Google

bendo ſimiles eſſe cupimus ; ponderanda ſinguła ſunt, ut ex multis partibus, apte conuenientibus, egregium illud, quod quærimus, uniuerſum fiat.

EPISTOLA XIII.

A Deo ne me injuſtum exiſtimaſti) Similе principium epiſtolæ octauæ libri ſecundi : *Quid tu me hoc tibi mandaſſe exiſtimas, &c.* Sic & Cælius non ſemel orditur libro octauo.

Primis litteris) Epiſtola decima ſeptima : *Primorum menſium litteris tuis vehementer commovebar, &c.*

Satisfactionem) Excuſationem : epiſtola decima ſecunda libri octaui : *Poſtea quam illum, ne cui ſatisfaceret quidem, me dignum habere ſenſi.* Et epiſtola decimatertia libri octaui : *Quintus mihi per litteras ſatisfacit, multo adſperioribus verbis, quam cum accuſabat.*

Teſta) Cognomen Trebatii, epiſtola 21. 22.

Quæ tua gloria eſt) Quæ ambitio tua. Interdum gloriæ nomen pro inani quodam gloriæ ſtudio ſumitur.

Artificium tuum) Scientia juris ciuilis.

Non ex jure manu conſertum) Enniani verſus ex octauo Annali, quos lib. XX. cap. 9. recitat Gellius, hi ſunt:

Pellitur e medio ſapientia : vi geritur res.
Spernitur orator bonus : horridus miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis,
Miſcent inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex jure manu conſertum : ſed magę ferro.
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolida vi.

Eoſdem verſus, ponit Cicero in oratione pro Murena, divus Auguſtinus epiſtola 8. lib. XV. Servius in ultima eclog. Virg. Iſtic, ait, non litibus, ut Romæ, ſed armis res geritur : itaque metuo, ne fructum ex artificio tuo parvum capias. *Manum conſerere*, & *Manu conſertum vocare*, non idem eſſe, Gellius loco ſupra nominato ſatis oſtendit : *Ex jure* (inquit) *manu conſertum, verba ſunt ex antiquis actionibus : quæ cum lege agitur, & vindiciæ contenduntur, diſtringunt quoque apud prætorem ſolent.* Et infra : *De qua re diſceptabatur in jure præſenti, ſive ager, ſive quid aliud eſſet, cum adverſarii ſimul manu prehenderent ; correptio manus in re, atque in loco præſenti, apud prætorem ex XII. tabulis fiebat. Sed poſtquam prætores propagatis Italiæ finibus, peregrini, vindiciarum dicendarum cauſa, longinquas res graviabantur ; inſtitutum eſt contra XII. tabulas tacito conſenſu, ut litigantes non ex jure apud prætorem manum conſererent, ſed ex jure manu conſertum vocarent ; atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent. Idcirco Ennius, ſignificare volens bellum, non, ut ad prætorem ſolitum eſt, legitimis actionibus, neque ex jure manu conſertum, ſed bello ferroque, & vera vi, atque ſolida vadi, videtur dixiſſe, conferens vim illam civilem & feſtucariam, quæ verbo dicebatur, non quæ manu fieret, cum vi bellica & cruenta.* Hæc Gellius. Illud moneo, placere mihi, quod aliis quoque placuiſſe video, conjunctę legi, & unico verbo, *Manuconſertum*, alioqui legendum videretur, *Manus conſertum*, vel *Manum conſertum*. Si enim manus conſerebatur, quod Gellius aperte demonſtrat, certe, *Manum conſertam*, id eſt, ad manum conſerendam, ut Gellius idem interpretatur, non, *Manu conſertum*, dici debuit. Eſt etiam vetus apud me liber, in quo legitur unico verbo, *Manuconſertum*.

Sed magis ferro) Abiicitur *s*, in *Magis*, metri cauſa, quod qui ignorabant, fecere, *Maye*, ut in Gellio, & in oratione pro Murena. In hac quidem epiſtola ſcripti libri omnes, nulla varietate, habent, *Magis*.

Et tu ſoles ad vim faciendam adhiberi) Nonnulli veteres libri, *Faciendam adhibere* mendoſe : factum enim ex *Faciundam*, *Facundiam* : & ut facile ruit, quod inclinare ſemel cœpit, mutatum eſt *Adhiberi* in *Adhibere* : ut eſſet, *adhibere facundiam ad vim*. Sic deformata maculis pulcherrima ſententia ſuam venuſtatem amiſerat : habet enim leporem hæc interrogatio, *Es tu ſoles ad vim faciundam adhiberi?* in quo

in quo timiditatis arguitur Trebatius; qui, cum facienda vis esset, non adhiberetur, quod infra quoque demonstratur in iis verbis: *Scio te non esse procacem in lacessendo*.

Neque est, quod illam exceptionem in interdicto pertimescas, quod tu prior vi hominibus armatis non veneris) Omnes antiqui libri, *Non veneris*, quod ideo dictum volui, ne quis propter obscuritatem sententiæ, mutandi licentiam arripiat. *Interdictum* quid sit, docuere multi: est autem prætoris actio, cum aliquem in eam possessionem, unde vi dejectus est, restitui jubet, donec judicio planum fiat, uter possidere debeat: exceptionem tamen his fere verbis addere consuevit: *Nisi si, qui restitui postulat, prior vi hominibus armatis præsentem possessionem dejecit*. locatur hic Cicero cum Trebatio tamquam cum homine bellica certamina libenter vitante: Numquam, ait, ad te pertinebit illa exceptio, qua prætor in interdicto uti solet, quod tu prior vi hominibus armatis quemquam de possessione dejeceris; facit enim tua timiditas, ne quem prior lædas. Huic sententiæ videtur illud, *Non veneris*, adversari: nam exceptio illa non solebat in eum fieri, qui prior vi hominibus armatis non venisset, sed qui prior venisset. Vidit hoc olim Bernardinus Rutilius, putavitque legendum, *Conveneris*. Alii postea non discedendum a veteribus libris, recte censuerunt: sententiam tamen Ciceronis non omnino (ut arbitror) sunt adsecuti; nam, quod ajunt Ciceronem hoc dicere, non esse Trebatio pertimescendam exceptionem illam, qua utuntur illi ad prætorem, qui eam confessi sint se dejecisse, clamant tamen se non interdicto teneri, nec debere restituere; nam se prius ab adversariis vi hominibus armatis dejectos esse: ego non arbitror exceptione illa eos ad prætorem uti solitos, qui aliquem de possessione dejecerant; sed ipsum prætorem, cum eum, qui dejectus erat, interdicto restitui juberet, excipere solitum esse, nisi is, qui postularet interdictum, prior vi hominibus armatis adversarium dejecisset: quod si probaretur, interdictum ei nullam opem ferebat; sed vetus possessor, donec bis ad exitum pervenisset, in suo statu permanebat. Non dubium est autem, cum ait Cicero, *Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris*, usitata eum exceptionis verba recitare; sed particulam, *Non*, addit de suo, joci causa, & immutat exceptionis morem, ut Trebatio timiditatis notam inurat: quasi minime prior venisset vi hominibus armatis. Eadem licentia cum jocaretur, pervertit historiam Cicero, sive fabulam potius in epistola ultima lib. I. Nam cum dicturus esset, *Tamquam Ulysses cognosceris a suorum nemine*; (id enim Ulyssi contigit, nec eum, præter canem, quisquam cognovit) repente mutavit, & dixit, *Tamquam Ulysses cognoscens suorum neminem*: ita, quod volebat, objecit ignobilitatem Valerio, & paucitatem propinquorum: quam objicere non poterat, si dixisset, *Cognoscens a suorum nemine*. Cum hæc legisset, admodum probavit egregius jurisconsultus, a recentiorum jurisconsultorum barbarie longe remotus, quodque multo pluris facio, moribus & probitate excellens, vetere mihi necessitudine conjunctus, Octavianus Populus Mediolanensis.

Non esse procacem) Hoc addit Cicero, quasi sensum exceptionis jam expressisset: quem tamen ostendimus joci causa esse immutatum.

Ego quoque) Licet jurisconsultus non sim; nam jurisconsultorum est, aliis cavere, epist. 6. & lib. III. epist. 1.

De nostris cautionibus) Pro, e nostris cautionibus. *Nostris*, inquit, jocans: quia jurisconsultorum cautiones erant: & oratorem cavere jurisconsulto, mirum videtur.

Treviros) Galliæ populos, Rheno flumini finitimos: qui, arcessitis Gallorum auxiliis, cum Labienum, Cæsaris legatum, obsedissent, ab eo castris erumpente fusi fugatique sunt. Cæsar com. lib. V.

Capitales) Exitium ferentes, caput petere solitos. Philip. V. *Ad quemdam Septimium, capitalem hominem, collegam suum, misserat*. Et de Fin. lib. IV. *Capitalis adversarius*. locatur hic Cicero in verbo *Capitales*, quia Romæ triumviri capitales erant.

Mallem, auro, argento, ære effert). Tre-

Treviri erant, ut diximus, in Gallia: Treviri item Romæ, qui *Monetales* dicebantur, quia monetæ præerant, id est, auro, argento, ære, tum flando, tum feriundo: quod illa veterum numinorum inscriptio declarat, A. A. A. F. F. qua de re editam olim a nobis Petri Bembi, viri plane singularis, epistolam hic subscribemus.

PETRVS BEMBVS BERNARDINO SANDRO S.

Quod hodie mane quærenti tibi a me de illis Ciceronis ad Trebatium verbis: Treviros vites censeo: audio capitales esse: mallem auro, argento, ære essent: *respondi, jocum esse & multiplicem; & festivum: qui quidem jocus in antiquis & nummis & scriptoribus deprehenderetur: itaque quoniam eramus in via, ut neque libros, neque nummos haberemus, rejecit te in alium diem; id, ne te diutius torqueat, est ejusmodi, ut joci causa, quod quidem Cicero ad illum scribens more suo fere semper facit, & Treviri, & capitales in ambigui genere sint posita; nam, cum videatur monere illum, ut vitet Treviros Galliæ populos, qui capitales bellicosique sint; ludit cum in Trevirorum, tum in capitalium verbo, erat enim Romæ magistratus, Triumviri capitales, qui etiam Treviri dicebantur, sed quoniam hoc ipsum Triumvirum nomen iterum in ambiguo poni poterat, cum essent etiam apud Romanos Triumviri pecuniæ cudendæ: quos ita inscribebant*, A. A. A. F. F. *hoc est*, Auro, argento ære flando, feriundo: *jocatur iterum in hoc verbo, ludisque Cicero, ut mihi quidem videtur, bellissime, addens, mallem Treviros istos esse pecuniosos, quam bellicosos; ut, Cæsare eos vincente, tu ditescere: itaque infert, mallem esse Treviros auro, argento, ære, quam scilicet capitales. Triumviros autem Treviros solitos dici, Livius satis locuples esse testis potest: cujus sunt hæc in libro* XL. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquinensibus quondam captum, quina jugera agri data. Treviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Hister. *Quod vero Triumviri pecuniæ sic, ut dixi, inscriberentur; est apud me nummus æreus perantiquus its inscriptus*, C. PLOTIVS. III. VIR. A. A. A. F. F. *sunt & alii nummi aliorum nominum, ejusdem tamen tituli; quos inspicies, cum voles. Hæc ad te scripsi, cum domum rediissem, & nummos ac librum sumsissem, amore tui admonitus. Vale. Pridie idus Jun.* M. D. XXXII.

EPISTOLA XIV.

CN *Hryssippus*) Architectus, epist. 9. lib. XIV. ad Att.

Cyri) Et hic libertus fuit ab architectura nobilis, de quo epist. 3. lib. II. ad Attic. & epistola secunda lib. II. ad Q. Fratrem, hic obiit eo anno quo P. Clodius occisus est, ipsumque Clodium & Ciceronem reliquit heredem: ut ex oratione pro Milone intelligitur.

Libertus) Ergo & Cyrus Vettius, a quo nomen Chrysippus acceperat.

Scribere) Videtur loqui simpliciter; sed, ut solet, per jocum unico verbo duas res attingit; simul enim de jurisconsultorum scriptione significat: quod sequentibus verbis ostenditur: & Pomponius lib. II. circa finem de orig. juris: *Aut judicibus*, ait, *ipsis jurisconsulti scribebant; aut testabantur, qui illos consuluerant.* Pro Murena: *Hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi.* Scribebant formulas sponsionum, stipulationum, actionum, testamentorum etiam. Nam lib. II. de Orat. non longe a principio: *Si tu Scævola omnium testamenta scripseris.* Est igitur, ut *cavere*, sic *scribere*, jurisconsultorum.

Te advocato) Alibi *Advocatus* est is, qui præsentiam, ut ait Asconius, reo commodat: hic est is, qui per formulas præscripta litigandi forma, cavet iis, a quibus consulitur; unde illud in epistola 10. *In re militari multo es cautior, quam in advocationibus.*

Causa cadent) Litem amittent: qui enim scriptis tuis freti litigabant, cadebant causa, nunc id non accidet: quia sic scribere oblitus es, nemo tuis in sua re scriptis utetur.

Æstivorum timor) Timor futuri belli, quod ætate renovabatur.

Debilitat) Sic afficit, ut litteras ad amicos mittere non possis.

Aliquid excogita) Cave tibi quoquo modo ab armorum periculo, ut cavisti ab

Digitized by Google

ri ab essedariis Britannicis, cum in Britanniam transire noluisti.

Benevolentia) Cujus jura postulant, ut amicos de rebus nostris nos ipsi certiores faciamus.

EPISTOLA XV.

Morosi) *Morosus* est, cui non placet id, quod placere debet: vel, qui plus, quam oportet, exigit ab aliquo: vel, qui non fert, quod ferendum videtur. In Oratore: *Usque eo difficiles ac morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes.*

Ex quæ spero) Honestatem, & commoda, epist. 11.

C. Matii) Cujus exstat gravissima epistola lib. XI. Apud Cæsarem gratia valuit, ut epist. 12. lib. VI.

Doctissimi) Quinctilianus lib. XII. cap. 6. ait Matium ante quæstoriam ætatem orasse. Columella lib. XII. cap. 4. & cap. 44. scripsisse eum de pistore, coquo, & cellario libros tres. A Gellio quoque & Macrobio laudari video doctrinam Cn. Matii. Sed ibi Cnæus, hic Caius nominatur: ut vel duo Matii fuerint, diverso prænomine, uterque in primis eruditus: vel, si unus fuit, mendum sit in alterutro prænomine.

EPISTOLA XVI.

In Equo Trojano) Tragœdiæ nomen, sed utrum Livii Andronici, quem Nonius appellat in Opitula, an Nævii, quem Macrobius lib. VI. Sat. ignoro.

Sero sapiunt) Subaudi, *Phryges*: qui, cum Helenam initio belli reddere noluissent, postea fractis jam eorum opibus, & spe salutis amissa, velle se eam reddere dixerunt: inde natum proverbium, de quo Festus.

Mi vetule) Amatorie per jocum.

Rabiosulus) In quibus teneri se urbis desiderio, & cupere statim aliquid auferre, atque a bello discedere, scripserat Trebatius: id fuit primum argumentum, cur non sero, sed mature sapere visus est: alterum, quod in Britanniam ire noluit: tertium, quod Samarobrinæ diu mansit, nec ullam rei bellicæ partem attigit. Inde jocandi materiam Cicero sumsit.

Sat tuas) Quia cum iviſſet in Galliam eo consilio, ut Cæsaris benevolentiam obsequio officioque suo consequeretur, ita statim auferre ab eo pecuniam, & domum redire properabat, quasi non litteras commendatitias, verum syngraphum ad eum attulisset.

Non nimis φιλοθεωρον) Non valde cupidum spectandi: quia transire in Britanniam noluisti, neque spectare essedarios. Hic locus alio loco ep. 6, illustratur. Secutus autem sum Politiani correctionem: licet libri veteres, pro *Nimis*, *Minus*, & pro φιλοθεωρον, *Quam Philoctetem*, omnes habeant, uno tantum excepto, in quo est, *Non minus philotheorum*, item ut esse in Mediceo libro Politianus idem scripsit, locans enim, ut solet, dicit, se Trebatium non reprehendere, quod non nimis spectandi cupidus fuerit, id est, quod in Britanniam profectus non sit, ut Essedarios spectaret. Tacite autem ut ignavum, & pusilli animi subaccusat, qui Cæsarem in Britanniam sequi ab bellum noluerit.

In hibernis injectus mihi videris) Hibernorum tempus nondum erat: sed hibernare Trebatius videbatur, quia se Samarobrina non commovebat: ep. 11. 12. & in hac in extremo.

Usquequaque sapere oportet) Ubique: quod tu facis, qui tibi optime caves, nec periclitari, quamquam sis in bello, de vita vis. Hujus adverbii vis eadem semper est: exempla & palam sunt, & quædam Charisius quoque recitat, M. Catonis, C. Gracchi, Frontonis.

Telum) Summum est in sapientia præsidium. Serio videtur hoc dicere, sed jocatur; quasi dicat: Næ tu rationem tuendæ salutis tuæ optimam inivisti: &, quod alii telis acerrimis, id tu sapientia tua consequeris.

Non defuissem) Non negassem: obsecutus essem.

Quis tu es) Ineptum hominem significat: qui Ciceronem, cui ne notus quidem esset, ad cœnam invitaret: epist. 9.

Homo bellus) Lepidus, quo uti jucunde quivis possit. *Bellus* ad formam non refertur, sed ad quamdam venustatem, quæ amorem conciliat.

Abduxisses) Nondum a joco discedit; quam-

Digitized by Google

quamquam dixerit, *Extra jocum*; nam *Abduxiſſes*, videtur eſſe, tecum duxiſſes ut hominem bellum, voluptatis & lætitiæ tuæ cauſa: ſed valet, ut hominem ineptum, quo minime delectamur. In hac autem ſtructura, *homo bellus eſt: vellem, eum tecum abduxiſſes*: ineſſe quiddam ſentio, quod capiat aures meas: nec id tamen, quale ſit, explicare ſatis queo: cujuſmodi multa ſunt in Latina lingua, quæ malim imitari, quam docere. Huic loco reſpondere videtur ille epiſt. 28. lib. X. *Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me idib. Mart. invitaſſes: reliquiarum nihil haberemus*. Et ad Attic. ep. 22. lib. XV. *Gratulor nobis, Quintum filium exiiſſe: moleſtus non erit*.

In Italiam) Puto me jam dixiſſe, Italiam aliter jure naturæ, aliter juriſdictione terminari: jure naturæ, Alpibus; juriſdictione, Rubicone amne: ultra quem incipiebat Ciſalpina Gallia; quæ cum Tranſalpina & Illyrico erat in imperio Cæſaris. Dixit igitur Cicero, *In Italiam*, id eſt, in Ciſalpinam Gallia, quo ſe Cæſar quotannis ad conventus peragendos hieme conferre ſolitus erat; ipſe enim Commentariorum ſuorum lib. I. in extremo de ſe ipſo ita ſcripſit: *In citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus eſt*. Et lib. II. item in extremo: *Legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus eſt*. Et lib. V. primis verbis: *L. Domitio, App. Claudio coſſ. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, ut quotannis facere conſueverat, legatis imperat, &c.* Et lib. VI. in extremo: *Ut inſtituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus eſt*. Quibus exemplis utendum putavi, ut conſtaret, ab eodem Cæſare modo citeriorem Galliam, modo Italiam vocari eam imperii partem, quæ Alpibus & Rubicone amne contineretur.

Venturi ſitis) Venerunt: ut Cæſaris verba lib. VI. quæ jam recitavi, demonſtrant.

Stoici) Qui ſapientis eſſe omnia confirmant: ut in Zenone Laertius oſtendit. Iocus in Trebatium, qui nummatus eſſe poſſit ſine nummis, more ſapientum.

Cælo & terra frui) Fruuntur autem ſoli ſapientes. Huc illud pertinet ex libro V. de Finib. *Paupertas ſi malum eſt, beatus eſſe nemo poteſt, quamvis ſit ſapiens. At Zeno eum non beatum modo, ſed etiam divitem dicere auſus eſt*.

Poſtea videro) Modus loquendi, quo ſignificamus, nondum nobis conſtitutum ac certum eſſe, quid aliqua de re ſentiamus; ſimile illud epiſt. 25. *Præter duo nos, loquitur iſto modo nemo: bene, male ne, videro*. Et in ep. 9. lib. IX. ad Att. *Si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, faciet, temperate, prudenter valde videro*. Et lib. I. de Leg. *Cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, max videro*.

Superbiam tuam) Non quod ſuperbus eſſet, ſed quod a nemine conſuleretur; idem jocus ep. 10. lib. I. *Qui iſtius nunc veniunt, partim te ſuperbum eſſe dicunt, quod nihil reſpondeas; partim contumelioſum, quod male reſpondeas. Reſpondere* dicuntur juriſconſulti, cum iis, a quibus conſuluntur, de jure oſtendunt, qualis eorum cauſa ſit, quid vitandum, aut agendum; unde in Bruto: *Rutilius magnum manus de jure reſpondendi ſuſtinebat*. Et pro Murena: *Reſponſa juriſconſultorum*.

Sed tamen) Quamquam nemo te conſulat; hoc tamen lætare, quod iſtuc veneris, ubi jus civile melius, quam tu, nemo calleat. Iocus eſt: nam quæ laus, Samarobrinæ bonum juriſconſultum videri? Ejuſdem generis illud epiſt. 10. *Quod ſi in Britanniam quoque profectus eſſes; profecto nemo in illa tanta inſula peritior te fuiſſet*. Et lib. I. epiſt. 10. *Ibi malis eſſe, ubi aliquo numero ſis, quam iſtic, ubi ſolus ſapere videare*.

P. VICTORIVS.

Tu tamen mi vetule) Reſtat nunc, ut Crinito, qui aliter hunc locum intellexit, reſpondeamus. Ipſe enim contra Politiani emendationem *Philoctetem* tuetur, multumque ſibi in ea expoſitione placet, cum dicat etiam Politianum cum de hac re ſermonem cum eo haberet, errorem ſuum agnoviſſe, libenterque in ſuam ſententiam veniſſe: quod miror virum pertinacem in tam bona cauſa tam facile manus dediſſe, & non animadvertiſſe alium intellectum habere verba illa Ciceronis, quibus nititur adverſarius, & longe diverſum ab eo, quem ille credidit: nec

Digitized by Google

nec enim puto hoc Crinitum commentum esse. Sunt autem hæc verba, quæ Crinitus putavit pro se facere ad Q. Fratrem lib. II. De Rep. *Nimium me laboriæ doleo, & meliorem civem esse, quam Philoctetam, qui accepta injuria, ea spectacula quærebat, quæ tibi acerba esse video.* Hanc autem illorum sententiam esse puto. Querebatur Quintus, Remp. eo tempore in magnis malis versari: valdeque de ejus miseriis animo cruciabatur: reprehendit hominem Marcus, quod tantum ei publica damna dolerent, & meliorem civem eum esse dicit, quam Philoctetam, qui accepta injuria a Græcis, in illas eos calamitates cecidisse gaudebat, quas Quintus in sua Rep. esse moleste ferebat. Desiderabat Philoctetes damna & infortunia Græcis, quia se in insula destitutum meminerat: Quintus vero etsi cum fratre graves ærumnas ob Remp. perpessus erat; tamen cum sciret eam multis malis conflictari, ut bonus civis, qui injurias patriæ oblivisci debet, iniquo animo ferebat. Damnat igitur ejus consilium Cicero, nec debere illum ob id se nimis macerare ostendit, cum post tot accepta beneficia, nimis in ipsos ingrata Resp. fuisset, ut facile ferre debeat ejus naufragia. Quam sententiam persequitur ad Attic. scribens l. IV. in epist. cujus est initium: *Occupationum mearum*: Tam graves enim fuerant in Ciceronem inimicorum injuriæ, & tam acerba exsilii memoria, ut cum se a Rep. destitutum fuisse recordaretur, non posset aliquando in eam satis placato animo esse. *Quærebat autem spectacula*, intelligimus, lætitiam capiebat rem eo deductam, ut qui sibi damnum intulissent, pœnas darent suæ petulantiæ, ut loquitur lib. 10. ad Attic. de Dionysio: *Et homini non amico nostra incommoda, tanta præsertim, spectaculo esse nollem.* Id est, præbere illi voluptatem. Libenter enim, qui se male tractatos judicant, vident in adversa fortuna constitutos, quos sibi mali causam fuisse arbitrantur, eamque delectationem capiunt ex illorum infortuniis & miseriis: quam ex aliquo spectaculo capere homines consueverunt. Nihil igitur facit ad locum hunc in epistola Trebatii, locus ille ad Q. Fratrem. Nos autem utrumque quemadmodum intelligi debere credimus, pluribus verbis exposuimus: sed res, de qua tanta controversia exstiterat, non potuit brevius explicari.

EPISTOLA XVII.

Quinto fratri) Legato Cæsaris in Gallia.

Gratias egi) Quod officiis te suis complectatur.

Levis) Quia cum iviſſet ad Cæsarem, ut honestatem augeret facultatesque suas, redire statim ad urbem cupiebat.

Urbanitatisque) Non est hic *Urbanitas* eadem, quæ epist. 7. lib. III. in eo loco: *Homo summa prudentia, multa etiam doctrina, addo urbanitatem, quæ est virtus, ut Stoici putant.* Nam hic pro rebus urbanis accipitur.

Piger) Quippe tribunatum contemserat; epist. 8.

Syngraphas) *Syngrapha* est, in qua scribimus, certam nos esse alicui pecuniam soluturos. Pro Murena: *Pergis ne tamquam ex syngrapha agere cum populo.*

Ad imperatorem) Ad Cæsarem, a quo pecuniam tamquam e syngrapha debitam exigeres, & statim domum redires.

Alexandriam) Vt a Ptolemæo, Alexandrino rege, pecuniam suam, ei Romæ creditam exigerent. Iocatur Cicero in re vera: ut ex oratione pro Postumo, in qua etiam syngraphæ in Albano Pompei factæ nominantur, satis constat. Iidem Ptolemæi creditores significantur epist. 1. lib. I.

Nullum nummum) Aliquot etiam ex iis in vincula conjecti: & nudus egensque Postumus, qui non modo suam, sed amicorum quoque pecuniam expulso regi crediderat, e regno fugit: ut eadem doceat oratio.

Si mei commodi rationem ducerem) Quod Epicurei faciunt, qui suis commodis omnia metiuntur; epist. 12. & lib. III. epist. 9.

Augendum atque ornandum) Augendum, commodis; ornandum, honoribus.

In provinciam) In Hispaniam cum proconsule Pompeio; hac de re vid. epist. 5.

Vltro) Quod summi est amoris argumentum: itaque epist. 55. lib. XIII.

Cum,

Cum, inquit, *jamdiu diligerem M. Annium : deque eo sic existimarem, ut res declarat ; quod ultro ei detulerim legationem, cum multis petentibus denegassem*. Et in oratione pro Cœlio : *Puteolani ea non petenti Cœlio detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt*.

Attulerim) Multis rebus potuit Cicero, si legatus eum Pompeio in Hispaniam iviſſet, Trebatio conſulere, quod ipſe ait epiſt. 5. *Trebatium* (inquit) *cogitaram, quocumque exirem, mecum ducere ; ut eum meis omnibus ſtudiis & beneficiis quam ornatiſſimum domum reducerem*.

Mea mutata ratio) Mutavi conſilium. Sic locutus epiſt. 5. lib. III. *Tua ratio poſtea eſt commutata*.

Honorificentiſſime) Epiſt. 9. lib I. *Cæſaris humanitas ac liberalitas, brevi tempore & litteris, & officiis, perſpecta nobis & cognita*. Et ibidem infra : *Commemoranda quædam & divina Cæſaris in me fraternaque meum liberalitas*. Et ep. ult. lib. V. ad Att. *Perſpice meam cum Cæſare ſuaviſſimam conjunctionem : qui quidem Quintum meum tuumque, dii boni, quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia : non ſecus ac ſi ego eſſem imperator*.

Incredibilem) Commemorandam & divinam vocavit epiſt. 9. lib. I.

Fidem) Qui, quos ſemel in amicitiam ſuam recepit, numquam deſerit.

Commendavi) Epiſtola 5.

Et tradidi) Plus eſt, quam *Commendavi*. Epiſt. 5. *Totum denique hominem tibi trado, de manu, quod ajunt, in manum iſtam tuam, &c.*

Graviſſime) Graviſſimis verbis, ſummum amorem ac ſtudium declarantibus.

Diligentiſſimeque) Sic, ut nihil prætermiſerim.

Accipit) Ita te eſt complexus, ut ego te graviter commendavi.

Hunc tu virum nactus) Epiſt. 7. *Imperatorem habes liberaliſſimum*.

Si me aut ſapere aliquid, aut velle tua cauſa putas) Si me nec judicio falli, & fideliter tibi ſuadere exiſtimas.

Difficultate) Quæ ſit in ea re, quam conſequi cupias.

Iucunda & honeſta) Iucunda quædam ſunt, ab honore ſejuncta : ideo addidit, *Et honeſta* : ſicuti epiſt. 11. conjunxit honeſtatem & facultates. *Iucunda* igitur *& honeſta*, pro utilia & honorifica : non enim hic *Honeſta*, valet recta.

Præſtabo) Aliter tamen ſcripſit ad Q. Fr. epiſt. 1. lib. III. *Trebatium* (ait) *ad Cæſarem miſi : qui mihi jam ſatisfecit ſi ipſi minus, præſtare nihil debeo*.

Confirmando) Iam enim eſt inſtituta, commendatione mea graviſſima ac diligentiſſima.

Uberioris provinciæ) Hoc eſt, quod Suetonius de Cæſare ſcriptum reliquit: *Ex omni provinciarum copia Gallias petiſſimam elegit, cujus emolumento & opportunitate idonea ſit materia triumphorum*.

Ætatis) Ipſius Trebatii. Ep. 7. *Ætatem habes opportuniſſimam*.

Hoc ſi amiſeris) Epiſt. 7. *Vt tibi unum timendum ſit, ne ipſe tibi defuiſſe videare*.

In veſtris libris) Dixi jam ſolitos eſſe veteres juriſconſultos ſuæ ſententiæ pondus addere, aliorum juriſconſultorum adſcripto judicio : vide ep. 10. *Idem & Mucio, & Manilio placebat*.

Q. Cornelio) Trebatii magiſtro, ep. 8.

Labore) Militari, quem ſoles vitare tum pigritia, tum timore. Paullo ante hæc ipſa epiſtola dixit : *Interdum piger, interdum timidus in labore militari*.

Non audiam) Gloriantem de rebus a te geſtis. Feſtiva jocatio.

Qua ſpe aut conditione) Spe futuri, conditione præſentis commodi.

EPISTOLA XVIII.

Diverſis temporibus) Eodem tamen omnes exemplo, ut infra cognoſcitur.

Cetera delectarunt) Hoc pendet uſque ad illud, quod eſt infra : *Cetera belle : illud miror*.

Fortem) Non, ut antea videbare, timidum, ep. 17.

Æſtuare) Æſtus eſt commotio vel in igne, vel in aqua, vel, per tranſlationem, in animo.

Tempore) Cum opus erit. *Tempore* & *Tempori*, duobus caſibus dicitur: ut e Cicerone, Plauto, & aliis cognoſcitur.

Veſtræ cautiones infirmæ ſunt) Tuum iſtic artificium tibi parum prodeſt : friget enim in bello jus civile, epiſt. 13.

Digitized by Google

13. *Tantum metuo, ne istic artificium suum tibi parum prosit.* Et ep. 16. *Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent, te percunctantibus respondere.* Occasionem dubitandi in verbo, *Cautiones*, nonnulli attulerunt, affirmantes in antiquis libris esse, *Causationes*. Ego in meis omnibus, qui sunt undecim, plane video scriptum, *Cautiones*.

Græculam cautionem chirographi mei) Litteras commendatitias ad Cæsarem Græce scriptas mea manu: sic enim malo, quam, *Græcis mistas verbis*. *Cautionem* appellat, quod ita utilis ei futura esset illa commendatio, ut jurisconsultorum cautiones iis utiles esse solent, a quibus de jure consulunturSic ep. 13. *Vt ego quoque*, inquit, *te de nostris cautionibus admoneam: Treviros vites, censeo*.

Gallici belli) Videtur jam absolutum esse bellum Britannicum: de quo in superioribus epistolis.

Ignavissimo cuique) Fortes enim rem gerunt: ignavi spectant, & singula notare solent: itaque narrantibus ignavis major habenda fides est, quam fortibus.

Cetera belle) Redit ad id, quod cœperat dicere, *In quibus me cetera delectarunt*.

Quis soles eodem exemplo) Miror, inquit, cum tua manu scribas, eodem exemplo plures a te epistolas mitti. Hinc licet conjicere, epistolas illas, quas Cicero se diversis temporibus accepisse dixit, eodem exemplo omnes fuisse.

In palimpsesto) *Palimpsestus* membrana fuit iterum abrasa, ut aliquid rursus in ea scriberetur; unam autem ex illis epistolis, non omnes in palimpsesto scripserat Trebatius.

Chartula) Palimpsesto. Brevem epistolam fuisse constat, quæ scripta fuerat in palimpsesto.

Quam hæc scribere) Cum in hoc loco diversis temporibus innumerabiles prope inspexerim veteres libros, omnes tamen consentire animadverti: quo magis adducor, ut dissentiam a Bernardino Rutilio, qui primus legendum arbitratus est, *Quam hæc non scribere*. At sententia postulare negantem particulam videtur. Esto: quis præstabit, numquam falli nos in eo, quod videtur? quod si mutandum; quod facile concesserim: & ego ipse in emendandis libris uti conjectura interdum soleo: mutatio modica sit, quæque a litterarum similitudine non discedat: itaque crederem, non absurde legi posse, *Quam exscribere*; divinat enim Cicero, quod ex illa chartula deletum sit, exscriptum non esse: siquidem, qui scribit in palimpsesto, chartæ laborat inopia: itaque delere mavult, quam exscribere. Hæc ita opinabar, ut mihi ipse nec placerem valde, nec omnino displicerem. In scholiis suis sic notat ad hunc locum: *Quam hæc scribere*) Suspicor mendum subesse; mihi enim perobscurus est sensus, &, ut libere dicam, quod sentio, legendum crederem: *quam exscribere*, nulla propemodum mutatione facta. Depravationis enim origo, ut opinor, ea fuit: Describendis libris sæpe duos præficimus, qui legat & qui de legente excipiat, ut scilicet celerius & certius id muneris conficiatur; cum autem is qui legeret, protulisset *exscribere*, credidit scriptor *ecscribere*, dictum esse: itaque fecit in libro; alius deinde errorem, quem per imprudentiam commissum debuit tollere, temeritate auxit, reposuitque una dictione in duas divisa *hæc scribere*, sensu, ut dixi, mihi perobscuro. Sunt etiam, qui addendum putent *non*, ut legatur *hæc non scribere*, a quibus æque dissentio. Quod si legatur *exscribere*, hoc dicet: Video te parum diteiscere, cui charta desit, in qua tuas formulas aut aliud quid exscribas: ea enim si suppediteret, numquam profecto ad nos in palimpsesto. Infert enim: *An hoc significas, nihil fieri, frigere te, ne chartam quidem tibi suppeditare?* Dixit autem: *quod delere malueris, quam exscribere*: per jocum significans, non habuisse Trebatium in quo exscriberet id quod delerat; itaque se mirari, quid fuerit in illa chartula: quasi moleste ferat id periisse; chartæ enim inopiam ostendit, cum scribat in palimpsesto. Idem error in 3. epist. 8. libri ad Atticum irrepserat. Vbi enim antea legebatur: *fasces laureatos hæc ferre ex Italia*, nemo non videt legendum esse *efferre*.

Formulas) *Formulæ* sunt ea, quæ jurisconsulti litigantibus præscribunt;

ne causa cadant : quæ *Cautiones* etiam dicuntur ; sunt & quædam quasi normæ judiciorum , æque omnibus observandæ , *ut formula fiduciæ* , epist. 12. & *Aquilii formulæ de dolo malo* , lib. II. Off. & *Asti damni formula* , apud Plinium lib IX. cap. 59. Ex hoc genere non fuere Trebatii formulæ , sed ex illo superiore , cum scribebantur, hodieque scribuntur , clientibus in re controversa .

Non enim puto) Per jocum significat , pluris esse epistolas suas , quam formulas Trebatii ..

* *Frigere te*) Nullum te istic fructum capere e scientia juris civilis. Epist. 11. *Sin autem ista frigebunt , recipias te ad nos* .

. *Suppeditare*) Neutrum absolutum , ut in oratione pro Scauro : *Vndique mihi suppeditat , quod pro M. Scauro dicam , quocumque non modo mens , verum etiam oculi inciderint* . Et lib. I. Offic. *Studeat parare ea , quæ suppeditent & ad victum , & ad cultum* . Cum agendi vero significatione notius est , quam ut exempla requirantur .

Tecum extuleris) Nam , si eam tecum non attulisses , sine verecundia peteres : nunc , quia te pudor a petendo deterret , nihil accipis . Hæc quoque per jocum ; nam epist. 5. pudorem in laude posuit , cum dixit : *Meliorem virum , pudentiorem esse neminem* . Et epist. 7. *Multum in eo te frater adjuvabit meus , multum Balbus , sed , mihi crede , tuus pudor & labor plurimum* .

More Romano) Gravissime & diligentissime ; epist. 5.

Metrilii Philemonis) Veteres libri nonnihil dissentiunt : alii enim , *Metilli* , alii *Mevilii* , alii *Metrinii* , alii aliter habent ; suspicatus sum adolescens , neque nunc muto sententiam , legendum esse *M. Æmilii Philemonis* : ut sit libertus Æmiliæ gentis , & is fortasse , de quo Pedianus hæc in argumento orationis pro Milone : *Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem , notum hominem , libertum M. Lepidi* .

Iam audieram) Quia non longe aberant .

Fremitum) Cum ad salutandum patronum suum Ciceronem ire vellent honoris causa .

Clientium meorum) Clientes suos Trebatius , in Galliam proficiscens , Ciceroni commendaverat ; ideo sequitur : *Quos tu mihi conciliasti* . Et epist. 12. *Quid fiet populo Vlubrano , si tu stateris , πολιτευεσθαι non oportere ?*

Vlubris) Vlubræ , oppidum non celebre ; *vicum desertissimum* appellat Porphyrio in epist. 11. lib. I.

Vim maximam) Maximum numerum ; nota significatio .

Ranunculorum) Quia paludes Vlubris propinquæ . *Ranunculos* vocavit Vlubrarum incolas , jocans in Trebatii clientes .

Arruntio) Sic scribitur hoc nomen in antiquis lapidibus .

Innocentem) Cum in ea nihil scriptum esset , quod , si efferretur , nocere tibi posset .

Tam novis rebus) Gestis a Cæsare in Gallia : quæ leguntur in ipsius Commentariis .

GVIL. CANTERVS.

Quod delere malueris , quam hæc scribere) Difficilis admodum hic locus & corruptus videtur : quem nos cum explicuerimus , deinde emendabimus . Primum igitur Trebatius epistolam ad Ciceronem in palimpsesto exararat , quam post in charta pura descriptam (nam in palimpsesto etiam alia erant) ad Ciceronem daret . Ac similiter Cicero fecisse se , extrema epist. lib. IX. ostendit , cujus hoc est initium : *Accubueram hora nona , cum ad te horum exemplum in codicillis exaravi* . Hoc ergo cum fecisset primum Trebatius , postea mutato describendi consilio , vel ignavia , vel avaritia impulsus , palimpsestum ipsum ad Ciceronem misit , cum ea , quæ præter epistolam erant ibi perscripta , deleviſſet ; id enim facere maluerat, quam hanc exscribere . Nam hoc vult his verbis indicare Cicero . Iam quod ad scripturam attinet , primum qui tria hæc verba *quam hæc scribere* plane tollunt , imperitissime faciunt & audacissime ; ac si sic licebit nobis , quidquid in Cicerone vel Poeta aliquo non adsequimur , tamquam nothum perfodere , facillimam nobis ad omnium scriptorum explicationem sternemus viam . Rectius longe Manutius *quam*

exſcribere legendum putavit : id quod tamen nondum prorſus verum eſt. Cur enim non potuerit Trebatius etiam quæ exſcripſerat delere? Nos ita *quam hæc exſcribere*. Quemadmodum enim ille pro *ecſcribere* poſitum per imperitiam facile probat *hæc ſcribere*, ut alibi *hæc ferre*, pro *efferre* : ita nobis eadem ratione pro *hæc exſcribere* poſitum *hæc ſcribere* ſatis veriſimile videtur. Scripſiſſe autem veteres *ecſcribere*, non *exſcribere*, mihi quidem non fit dubium. Videntur enim illi ut A, AB, ABS, ſic etiam X, XC, XCS habuiſſe. De X & XCS conſtat : de XC teſtantur *eſſerre*, *ecfodere*, & ſimilia, quæ ſic in vet. cod. ſcribuntur. Poſterior enim ætas concinnitati ſervivit, & *efferre* ſcripſit, ut & *afore* pro *abfore*. Similiter cum X littera pro CS uti cœpiſſent, pro *ecſilio* ſcripſerunt *exilio*, pro *ecſtollo* quoque *exſtollo*. Itaque non ſatis prudenter facere arbitror, qui *exſilium*, *exſtat*, *&c.* ſcribunt. Nam præterquam quod pronunciationem videntur inducere longe difficillimam, litteram eamdem ſe bis fruſtra ponere non vident. Quod enim antiquitatem advocant, leve eſt, cum eadem etiam *vixſit* ſcripſerit ; & in aliis non raro peccarit, ut cum *ſompnus* & *odioſſus* poſuit, quæ ſunt in lib. omnium vetuſtiſſimis obvia. Quod enim ad *vixſit* attinet, primum fuit *viſit* (quemadmodum *diſit*, pro *dixit* alicubi reperitur) deinde cum litera X in uſum venit, *vixit* fuit ; quod qui non animadverterunt, *vixſit* fecerunt, ut nunc *exſilium*. Litteram porro X aliarum etiam cum S conjunctarum locum invaſiſſe video : ut SS in *traxi* pro *trahſi*, *vexi* pro *vehſi*: GS in *pinxi* pro *pingſi* : *maximus* pro *magſimus*. Fuit enim initio *magniſſimus*, deinde *magiſſimus* vel *majiſſimus*, tam *megſimus* : denique *maximus*. Iam quemadmodum CS in X, ſic X in I, G in V ; contraque I in X, & V in O fuit a poſterioribus mutatum. Itaque illi *here* dixerunt, nos *heri* : illi *ſervom*, nos *ſervum* : contraque illi *ni*, nos *ne* : illi *frons*, nos *frons*. Quocirca minus aſſentior iis, qui *ſuboles* volunt, & *benivolentia*, ac ſimilia. Dandum enim aliquid eſt auribus & euphoniæ, veterum exemplo, qui *maximus* pro *maxumus* dixere. Idem etiam in *tamquam*, *impello*, & ſimilibus valere velim ; ſic enim & *quoniam* pro *quomiam* ſcribimus ; nam fuit olim *quom jam*. Sed hæc ſatis ; quæ breviter a nobis, contra multorum tamen ſententiam, dicta ſtudioſi examinent.

EPISTOLA XIX.

Præſenti tibi) In Tuſculano ; vide proœmium Topicorum.

Prope ſubnegaram, non tribueram certe) Cum Trebatius diſciplinam & rationem peteret inveniendorum argumentorum, hortatus eſt eum Cicero, vel ut Ariſtotelis Topica per ſe ipſe legeret, vel ut a doctiſſimo quodam rhetore totam illam rationem acciperet. Hoc eſt, quod ait : *Prope ſubnegaram*. Vide proœmium Topicorum.

Debere non potui) Id volui perſolvere. Quod ab amicis petitur, id donec tribuamus, deberi a nobis dicimus: cum vero, id omnino a nobis tribuendum, ſignificare volumus, deberi non poſſe dicimus : exemplum eſt hac ipſa de re in Topicorum proœmio, & epiſt. 2. lib. IV. ad Attic. *Orstio juventuti noſtræ deberi non poteſt*. Et lib. III. de Orat. *An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut hoc præſertim munus putem diutius poſſe deberi?* Et Tuſc. II. in extremo : *Sed tibi hoc video non poſſe deberi*.

Ariſtotelica) Quod in eum librum præcepta Ariſtotelis multa tranſtulit; nonnulla tamen addidit de ſuo.

Ab ipſa urbe commonitus) Similiter epiſt. 11. lib. II. *Mihi magnæ curæ eſt ædilitas tua : ipſa dies me admonebit ; ſcripſi enim hæc ipſis Megalenſibus*. Quo loco vide quæ diximus.

Amantiſſima tui) Vel quod Trebatius Veliæ notus : vel quod ibi poſſeſſiones, a patre relictas, haberet.

Rhegio) Scribendum cum adſpiratione : dictum enim *ano tu ῥηγίνου*, ait Strabo, lib. VI.

Litteris) Ex ipſis tantum litteris, & quaſi muto libro.

Non longe abieris) Non longe petantur exempla.

Doctorem tamen lumenque) Qui doceat, & illuſtret ea, quæ obſcuriora ſunt. Dixit jam : *Sin tibi quædam de-*

debuntur obſcuriora. Et cum negaverit ullam artem ſine interprete, & ſine exercitatione aliqua litteris poſſe percipi; hic pro interprete doctorem nominat: de exercitatione autem ſubjungit iis verbis: *Vt vero etiam ipſi tibi loci, propoſita quæſtione, occurrant, exercitatione conſequere*. Veteres libri non conſentiunt: duo habent, *Lumenque*, quos ſecutus ſum: alii varie, *Vivumque*, *Vnumquemque*, *Nonnumquam*. Omnino in omnibus libris Mſs pro *lumenque* legitur *unumque*; ego tamen libentius legerim, *uſumque*, id eſt, exercitationemque, ut dicat idem, quod ſupra, *nullam artem litteris, ſine interprete, & ſine aliqua exercitatione percipi poſſe*.

Per te) Sine doctore.

Vt certe) Si non omnia, hoc certe, ut intelligas, conſequere. Notanda vis vocabuli, quam & Ter. indicat in Andr. *Atque aliquis dicat: nihil promoveris. Multum: moleſtus certe ei fuero, atque animo morem geſſero.*

Ipſi loci) Sedes argumentorum. In Topicis: *Vt earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato & notato loco facilis inventio eſt: ſic, argumentum aliquod perveſtigare cum volumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt eæ quaſi ſedes, unde argumenta promuntur: itaque licet definire, locum eſſe argumenti ſedem; argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem.*

Nos te continebimus) Poſt oppreſſam remp. contulit ſe Cicero ad domeſticas exercitationes, ne facultas dicendi, ante parta in foro, exareſceret: epiſt 18. lib. IX.

Redierimus) E Græcia: cogitabat enim adeſſe Romæ Kalendis Ian.

Salva iſta) Res urbanas, quas peſſime affectas relinquebat; ut in argumento oſtendimus.

Rhegio) Vnde diſcedens librum Topicorum Trebatio mittebat; dixit enim: *eum librum tibi miſi Rhegio.*

EPISTOLA XX.

RVfio tuo) Rufionem Trebatii gentilem fuiſſe, didici ex hoc antiquo lapide, qui eſt Romæ ad portam Latinam: C. VIBIVS. C. F. MACER. C. TREBATIVS. RVFIO. FACIVND. CVRAVERVNT.

Ædificationem tuam) Ædificabat Trebatius in regione Lupercali proxima.

Lupercali) Locus, ubi lupa Romulum & Remum aluit infantes.

Heletem) Veteres libri omnes, *Halesem*: ſed ex Strabone lib. VI. & epiſt. 6. lib. XVI. ad Att. apparet legendum eſſe *Heletem*.

Nobilem amnem) Quia Veliam ab eo nomen accepiſſe traditum eſt. Strabo.

Papirianam) Emtam de Papirio quodam a Trebatio, vel ab ejus patre.

Lucum) Sunt, qui *Lucum* ideo male legi credant, quod neque luci capax eſſet privata domus: & luci, quia ſacri, non ſine ſcelere inciſi poſſent. Vtraque ratio parum firma; primum enim, lucum illum non intra ædes Trebatii, ſed ante eas fuiſſe, licet exiſtimare: deinde, ne Cicero putetur impie ſenſiſſe, qui eum a Trebatio cædi vellet; docet M. Cato, quo modo recte & ſine piaculo cædi lucus poſſit. Quod attinet ad veteres libros; unum tantum vidi, in quo eſt, *Lacum*: reliqui omnes habent, *Lozum*: ex quo, *Lotum*, quidam legere maluerunt: quam conjecturam probare non poſſum, cum proxime ſequatur, *A quo*: quod certe ad arborem lotum referri poſſe, nemo dixerit. Præterea, luco magis quam unius arboris umbra vel forma teneri advenas, credibile eſt; quod ideo dico, quia ſequitur, *A quo etiam advenæ teneri ſolent*. Iam illud, *Multum proſpexeris*, aptius pertinere arbitror ad lucum, quam ad arborem: magis enim proſpectum lucus impedit, quam arbor: cum præſertim, *Proſpexeris*, intelligendum videatur, e totis ædibus, non ex uno tantum cubiculo, aut una ædium parte.

Videbis) Pro, curabis: ep. 1. lib. V. ad Att. *Statius anteceſſerat, ut prandium nobis videret.*

Diis juvantibus) Sic locutus & in Phil. III.

Ante brumam) Cogitabat eſſe Romæ Kalendis Ian. Phil. I. *Ea mente diſceſſi, ut adeſſem Kalendis Ian. quod initium ſenatus cogendi fore videbatur*. Bruma dictus eſt breviſſimus Decembris menſis

sis dies, solis hiemale solstitium. Festus.

Niconis) Medici.

Abstuli) Veliæ.

Περὶ πολυφαγίας) *De edacitate.*

Docilem) In illo (opinor) libro documenta inerant, quo modo, incolumi valetudine, plurimum edi posset.

Increbescit) Flare incipit vehementius; creber enim venti spiritus magis intendit vela, quam rarus. Quæstio est, utrum dici debeat, *Increbesco*, an *Increbrescо*, & *Increbuit*, an *Increbruit*. Ego sequor similitudinem; nam quia *ruber* & *creber* eodem plane modo desinunt; & a *ruber* fit verbum *rubeo*; a cujus deinde secunda persona, addita syllaba *co*, fit *rubesco*: sic a *creber* deductum est inusitatum hodie verbum, *crebeo*; a cujus item secunda persona factum est *crebesco*, unde *Increbesco*; non enim me movent *nigresco*, & *macresco*: quia deducuntur a *nigreo*, & *macreo*: cum *rubesco* non a *rubreo*, sed a *rubeo* derivetur; & cum *rubesco* & *erubesco* majorem habeat similitudinem cum *increbesco*, quam cum ceteris verbis, quippe cum a similimis nominibus, *creber*, & *ruber*, deducantur. Nam, quod ajunt viri docti, ideo scribendum, *increbresco*, quod a nominibus iis, quorum patrius casus exit in *ri*, ut *integri*, *sacri*, fiat *integrare*, *sacrare*: ostendi jam, sic excipi ab hac regula *increbesco*, ut excipitur *erubesco*. Quod autem iidem affirmant, *rubesco*, unde fit *erubesco*, non a *rubeo*, sed a *rubore* formari, ut *pallesco* a *pallore*, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*: argumentum componitur ex dissimilibus; nam illa, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*, similia sunt, & recte dicuntur: at *pallesco* a *pallore* non eodem modo recte dicitur; fit enim *pallesco* a *palleo*, *palles*: & *palleo* a *pallore*: itidemque *rubesco* a *rubeo*, *rubes*: & *rubeo* a *rubore*.

Velia) Cum in Græciam iret.

P. VICTORIUS.

Quamquam illa quidem habet lotum, a quo etiam advenæ teneri solent: quem tamen) Hæc est in Medicæo scriptura: quæsi aliquid in ea mendi est, ea parte est, quod non eo genere *Lotum* appellat, quo aliæ arbores appellari consueverunt, & quo hanc ipsam Virgilius in Culice appellavit:

—— *Inter quas erat impia Lotos:*
Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit.

Quam nefarium facinus lucum (dicaram alicui Deorum silvam) cædere veteres existimarint, necesse non est docere: pleni sunt hujus rei omnes Poetarum libri. Dionis tamen accurati historici testimonium adducemus, quod etiam utile esse poterit, quia sermo est de Turullio, cujus mentionem fecit in epistola ad Ciceronem C. Cossius his verbis: *Sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparaverat, cui Turullius Quæstor præerat.* Erat Turullius ex interfectoribus Iulii Cæsaris, qui in Asiam in Antonii amicitiam venerat, & eum in multis rebus impigre adjuverat: quem tamen ille rebus male gestis prodidit Augusto Cæsari, ut ea ratione (si posset) sibi illum placaret. Illico autem Turullius trucidatus est: & cum in insula Co supplicio affectus esset, visum est hoc non sine consilio ac voluntate deorum factum esse. Nam non multo ante ille ad classem ædificandam Æsculapii lucum ibi inciderat, & ex ea materia naves fabricaverat. Verba Dionis: Καὶ τέλος Πατλίων Τυρρλλιον βυλευτὴν τε ὀντα, καὶ σφαγέα τῦ Καισαρος γεγονοτα, τοτε τε φιλικως οι συνοντα, ἐξεδωκεν αὐτῳ. Καισαρ δε τον μεν Τυρρλλιον ἀπεκτεινε, καὶ (ἐτυχε γαρ ἐκ της ἐν Κῳ τῦ Ασκληπιῦ ὑλης ξυλα ἐς ναυτικον κεκοφως) δικην τινα καὶ τῳ θεῳ, ὁτι ἐκει ἐδικασῳδη, ἔφυγε ἐδοξε. *Postremo Publium Turullium, senatorem, qui fuerat inter Cæsaris interfectores, quique familiariter ipso tum quidem utebatur, ei* (Augusto Cæs.) *prodidit. Cæsar autem Turullium interfecit, & (cum in insula Co ex luco Æsculapii ligna cæcidisset ad naves fabricandas) aliquas numini pœnas dedisse visus est, qui eo loci supplicio fuit affectus.*

EPISTOLA XXI.

Illii) Ad quem sunt epistolæ lib. XIII.

Sponſionem illam) Ne boni viri litibus injuſtis pro aliena libidine vexarentur ; cogebatur & is , qui de aliqua re , tamquam ſibi debita , verbi gratia de hereditate , litem intenderet , & is qui inficiaretur , promittere , ſe daturum , niſi judicio vinceret , certam pecuniam adverſario : ut , eo metu injecto , reprimeretur litigandi libido . Hæc actio vocabatur *ſponſio* : quia *Spondere* eſt promittere . Simile erat , non tamen idem , *ſacramento contendere* ; nam pecunia utrimque deponebatur apud pontificem : ut is , qui cauſa cecidiſſet , duplici damno afficeretur , primum amiſſæ litis , deinde pecuniæ litis cauſa depoſitæ : qui vicerat , ſuam pecuniam auferebat : victi pecunia in rebus divinis conſumebatur . In ſponſione ſimiliter pecunia deponebatur : ſed exitus non idem , qui in ſacramento , erat ; nam , qui ſponſione vicerat , non modo ſua , ſed adverſarii quoque pecunia potiebatur : in ſacramento autem ſuam tantum pecuniam victor auferebat : victi redibat ad ærarium , ut ait Varro . Sed de ſacramento infra , in epiſt. 32.

Sponſionem illam) Quæ ſequitur, *Si bonorum Turpiliæ , &c.*

Nos) Silium . *Nos* dicit, tamquam ageretur de ſua re .

Sine periculo) Quod enim is qui litem infert , probari a ſe poſſe putat, id in ſponſione pronunciat : itaque videndum quibus verbis ſponſionem faciat .

Si bonorum Turpiliæ poſſeſſionem Q. Cæpio prætor ex edicto ſuo mihi dedit) Hereditatem ſibi a Turpilia relictam Silius ex edicto prætoris acceperat ; vocatus in judicium a Turpilio propinquo , eamdem hereditatem repetente , quia Turpiliæ factionem teſtamenti fuiſſe negaret , ſponſionem facere cogebatur : de qua conſuluit peritiſſimos juriſconſultos , Serv. Sulpicium , & Oſilium : &, cum Trebatii quoque ſententiam ſcire vellet , Ciceronis opera uſus eſt . Videtur autem pro , *Si* , legendum *Ni* : ut ita ſponderet Silius : Ni bonorum Turpiliæ poſſeſſionem Q. Cæpio prætor ex edicto ſuo mihi dedit , ſpondeo me daturum adverſario tantum pecuniæ , quantum in ſponſionibus promitti ſolet . Reliquæ quoque ſponſiones eodem modo incipiebant, ut illa in Oratione in Piſonem : *Cum ego eum Cælimontana porta introiſſe dixiſſem , ſponſione me , Ni Eſquilina introiſſet , homo promtus laceſſivit* . Et in Verrem lib. V. *Rubrius Apronium ſponſione laceſſivit , Ni Apronius dictitaret , te ſibi in decuria eſſe ſocium* . Et alibi .

Servium) Sulpicium , principem juriſconſultorum , ut ait Cicero in Bruto .

Inſtituiſſet) Feciſſet .

Factionem teſtamenti) Ius faciendi teſtamenti . Ita locutus in Topicis : & Digeſt. lib. XXVIII. tit. qui teſtamentum facere poſſunt , l. 3. *Teſtamenti factio* , inquit Labeo , *non privati , ſed publici juris eſt* .

Oſilium) Clarum juriſconſultum , de quo Pomponius de origine juris .

Teſta) Cognomen Trebatii : epiſt. 13. & 22.

Venerit) In urbe videtur fuiſſe Trebatius , extra urbem Cicero .

EPISTOLA XXII.

ILluſeras heri inter ſcyphos) *Scyphus* vas potorium fuit . Tibullus eleg. 10. lib. I.

—— *Nec bella fuerunt ,*
Faginus adſtabat cum ſcyphus ante dapes .

Macrobius lib. V. Herculis ait poculum fuiſſe , ut Liberi patris cantharum : & Virgilium Græca poculorum nomina poſuiſſe carchelia , cymbia , cantharos , ſcyphos . Scyphos aureos convivis appoſuit Claudius Cæſar : vitreis in privata menſa Ciceronem ac Trebatium uſos eſſe , credibile eſt. Incertæ menſuræ fuit : nam ſcyphos capaciores Horatius , & in Claudii vita Trebellius Pollio trilibres nominat duos Claudio a Galieno donatos : quo patet , minoris etiam menſuræ fuiſſe. Vaſa autem vinaria menſuræ fuerunt vel certæ , vel incertæ : certæ , ut culeus , amphora , urna , congius , ſextarius , hemina , cyathus : culeus capit amphoras vicenas , amphora urnas duas , urna congios quatuor, congius ſextarios ſex , ſextarius heminas duas , hemina cyathos ſex , cyathus unciam & beſſem ; quæ ſi ad eorum vaſorum , quibus hodie Romæ utimur, men-

Digitized by Google

menſuram rediganturſ; culeus barilium decem erit; quæ fortaſſe veteris bottæ Romanæ menſura fuit: amphora dimidium barilis capiet: urna quartam barilis partem: congius buccalia duo: ſextarius tertiam partem buccalis: hemina foliettæ duas tertias capit. Incertæ menſuræ dolium; unde in vaſa minora vinum diffundebatur, quo uſus commodior eſſet: nam dolia loco non movebantur: item cadus, ſeria, cupa, lagena, (ſi tamen a lagyno differt, quod Athenæus lib. II. capere ait duodecim choas Atticas) præterea, cirnea, crater, ſcyphus, calix, cymbium, culullus, patera, cantharus, alia. Bottis noſtratibus Romæ olim non utebantur, ſed vina doliis fictilibus aſſervabant: circa Alpes tantum, frigidiſſima cæli plaga, ligneis vaſis, quæ cingulis cingerentur, vinum condi ſolitum, Plinius ait: nam cupa lignea quidem, ſed inter minora vaſa videtur fuiſſe, quibus non diu cuſtodiendum, ut doliis, ſed aſſidue promendum, vinum reponeretur: quod illud Ciceronis in Piſonem declarat: *Panis & vinum a propola, atque de cupa*. Et illud Nævii apud Nonium: *Duas cupas mero plenas exhauſit*; quamquam adverſari videntur illa Plinii verba lib. XXIII. cap. 2. *Vini feci tanta vis eſt, ut deſcendentes in cupas enecet*. Hinc enim licet opinari, magnum vas fuiſſe: nec diſſentit Lucanus, cum ait:

Namque ratem vacuæ ſuſtentans undique cupæ.

Vlpianus quoque dolia cum cupis ſimul nominat. Cupa vero a Catone nominata, diverſum quiddam eſt.

Recte furti egere) Haberet ne actionem adverſus eum furem, qui furatus eſſet ante quam ipſe heres eſſet, ideo enim dubitari poteſt, quia non videtur heres ea, tamquam ſua, poſſe repetere, quæ nondum ad eum hereditario jure perveniſſent. Sed controverſiam tollunt Paulli verba, veteris juriſconſulti: *Si dominium* (inquit) *rei ſubreptæ quacunque ratione mutatum ſit, domino furti actio competit, veluti heredi, & bonorum poſſeſſori, & patri adoptivo, & legatario.*

Bene potus) *Bene* pro valde, ut epiſt. 16. *Bene nummatum*; & Aſinius epiſt. 32. lib. X. *Bene peculiatus*.

Sex. Ælium) Acutum hominem; unde ab Ennio *catus* vocatus eſt in illo verſu:

Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus.

Lib. I. de Orat. ibidem lib. III. & in Bruto, & in Tuſc. I. & Varro lib. VI. & Pomponius de Origine juris.

M. Manilium) Opinor hujus Manilii prænomen fuiſſe Manius, quod ita ſcribebatur, *M'* unde fluxit error, ſimilitudine litterarum, & prænominis ignoratione. In faſtis etiam Capitolinis, anno 604. video conſulem eſſe M. Manilium; nominatur lib. I. de Orat. & ibidem lib. III. & in Bruto, & apud Pomponium de Origine juris, & alibi.

M. Brutum) Qui ſeptem libros, ut ait Pomponius, reliquit.

Scævola & Teſta) Trebatium ſuis cognominibus appellat. *Teſta* enim vocatur epiſt. 13. & 21. *Scævola* vero ep. 14. ad Att. lib. IX. jocatur Cicero, & poſt verbum *Scævolæ*, addit copulam *Et*; ut videatur de duobus loqui, cum de uno loquatur. Aut dic, P. Mucium ſignificari, quem & lib. I. de Fin. cum Manilio & Bruto nominat, eoſque vocat principes civitatis: niſi ſi Mucium Scævolam illum notat, de quo epiſt. 10.

EPISTOLA XXIII.

Tantum quod) Tempus indicatur proxime præteritum: quod alibi & ab ipſo Cicerone, & a Terentio, *Commodum*, dicitur.

Avieni) Statuarii, qui nominatur epiſt. 2. lib. XIII. quo loco vide, quæ diximus.

Nomina ſe facturum) Accepti & expenſi ratio in tabulas referebatur: quæ vocabantur *Nomina*: quia debitorum & creditorum nomina ſcribebantur. *Nomina* igitur *facere*, eſt, id quod Cicero pro hoc vel illo ſigno deberet, in tabulas referre.

Quæ ego vellem die) Vt ſolverem quando vellem.

Fac, quæſo, qui ego ſum, eſſe te) Epiſt. 12. lib. III. *Suſcipe paulliſper partes meas, & eum te eſſe finge, qui ego ſum.*

Digitized by Google

Plus annua) Plus annua die : ep. 3. lib.XII. ad Attic. *Delegationem a mancipe annua die.*

Ad eam summam) Non pluris, quam volueram. In delectu enim & in pretio peccaverat Gallus. Infra : *Nec ego ista summa, &c.*

In omni judicio elegantissimum) Qui nihil vulgare, nihil abjectum, aut sordidum probare solitus es, quacumque de re judicas.

Maneat Damasippus in sententia) Scripserat (opinor) *Gallus*, emturum ea signa Damasippum, si Ciceroni non placerent. Horatius Sat. 3. lib. II.

Insanit veteres statuas Damasippus emendo.

Ex istis emtionibus) E signis a te emtis ; alia enim Cicero desideraverat.

Instituti mei) Quod est hujusmodi, ut omnia signa tanti non æstimem, quantum a te in ista quatuor erogatum est.

Ista quatuor aut quinque) Bacchas tres, Martem quartum, trapezophorum quintum.

Bacchas) Musarum sacerdotes.

Cum Musis Metelli) Cum signis Musarum, quæ erant apud Metellum : fortasse Metellus ille Scipio.

Quid simile) Idem loquendi modus epist. 15. lib. IX. *Catulum mihi narras, & illa tempora : quid simile?*

Primum) Lector exspectat *deinde* : sed hic, ut etiam alibi, desideratur : sententiæ tamen nihil deest ; nam quæ vis in *deinde*, eadem continetur in eo quod sequitur, *Sed tamen*. Vide illud epist. 9. lib. II. *Primum tibi, ut debeo, gratulor.*

Tanti) Quanti emisti Bacchas istas.

Musis omnibus adprobantibus) Ipsæ Musæ, non æstimari se tanti, quanti a te istæ Bacchæ æstimatæ sunt, non moleste ferrent. Ioci genus est : *Ipsas ego Musas numquam tanti putassem : atque id fecissem Musis omnibus adprobantibus*. Similem in sententia venustatem quæsivit, cum dixit in libro de Consolatione : *Te omnium optimam doctissimamque adprobantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo*. Et epist.25. lib.XIII. *Causam tuam egi non invita Minerva ; etenim eo ipso die senatus decrevit, ut Minerva nostræ, ejusdem urbis, quam turbo dejecerat, restitueretur.*

Sæpe vidi) Non illa ipsa, quæ Gallus emerat, sed similia Baccharum signa. Cum & noverim, inquit, optime Bacchas istas, & sæpe viderim, nec tamen tibi, ut eas emeres, nominatim mandaverim : nec non iis delectari, poteras facile suspicari.

Ea enim signa ego emere soleo, quæ, ad similitudinem gymnasiorum, exornent mihi in palæstra locum) Quæ sic in palæstra villæ meæ Tusculanæ locum exornent, ut publicis in gymnasiis, præstantium virorum aut deorum signis locus idem exornari solitus est. *Gymnasium* & *Palæstra* diverso nomine rem eamdem significant ; *gymnasium* enim dictum, quod in eo nudi homines luctarentur : *palæstra* vero ἀπὸ τῆς παλῆς, id est, *a lucta*, nomen accepit. In hac tamen opinione non nihil conturbor, quod in ep. 8. lib. I. ad Attic. *palæstræ* & *gymnasii*, tamquam diversarum rerum, mentionem fieri video : *Si quod* (inquit) *otiosior ejus loci, quem non ignoras, reperies, & maxime, quæ tibi palæstræ, gymnasiique videbuntur esse*. Et Plautus in Rud. *Ex urbe ad mare huc prodimus pabulatum pro exercitio gymnasiico & palæstrico*. Et in Amphitr. *Omnes plateas perreptavi, gymnasia, myropolia, Apud emporium, atque in macello, in palæstra atque in foro*. Rursus idem Plautus in Bacchid. *palæstram* a *gymnasio* non distinguit ; ait enim : *Ante solem exortum nisi in palæstram veneras, Gymnasii præfecto haud mediocres pœnas penderes*. Et Quinctilianus lib. II. *Si quis palæstræ peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnasium veneris*. Dubitatio tolletur, si patere latius *gymnasii* nomen, quam *palæstræ*, existimemus : ut *palæstra* gymnasii sit pars, in qua lucta exercetur : *gymnasium* autem & palæstram, & alia loca complectatur : cum in eo disputetur etiam, & deambuletur, & alia fiant : ita nomen *gymnasii*, quamquam ab una re natum, ad alias producitur : *palæstræ* non item : neque hanc sententiam (ut opinor) exempla, quæ attulimus,

mus, infirmant; quis enim non intelligit, transire Ciceronem a parte ad totum, cum ait in epistola illa ad Atticum: *Quæ tibi palæstræ gymnasiique videbuntur esse?* Et hic cum inquit, *Exornent mihi in palæstra locum*; de gymnasii parte, luctæ dicata, loqui videtur: in qua parte locum signis exornare cogitabat.

Ex alienum) Martis enim, & Saturni signa nihil prosperum promittere, astrologi confirmant: stulte, qui divinationem rerum futurarum, quæ soli Deo notæ sunt, ad suam scientiam revocent.

Mercurii) Cujus astrum propitium putatur.

Felicius) In emtione signorum: is autem feliciter transigit, qui rem expeditam parvo emit. Video esse, qui legendum putent, *Facilius*, pro *Felicius*: ego, cur mutetur, causam nullam video; nam & sententia satis aperta: & omnes libri veteres habent, *Felicius*. Porro, quod ajunt, nullam felicitatem in hoc negotio reperiri potuisse: dixi jam, *Feliciter transigere*, quid sit. Felicitatem autem in emendis ab Aviano signis, non, ut iidem arbitrantur, in vendendis post emtionem, hic significari, nomen Aviani demonstrat, qui & supra tamquam venditor signorum appellatus est. Præfuisse Mercurium lucris, docet Plautus in Amphit. in principio.

Transigere possemus) Transactum jam erat, ut supra constat: convenerat enim de summa inter Gallum & Avianum: solutionis tamen dies definita non erat; sed scripserat Avianus, nomina se facturum, qua Cicero die vellet: dicit igitur, *Possemus*, in emtione: & præteritum tempus reducit ad præsens, ut si dicat: liceret nobis ab Aviano minoris emere, quam tu emisti.

Destinaras) Assignaveras. Pro Sextio: *Quis locus jam non erat alicui destinatus in toto orbe terrarum?*

Trapezophorum) Qui mensam fert; veteres libri, *Trapezephorum*: sed Græce, Τραπεζοφορος, & τραπεζοποιος, cum o in tertia syllaba, & ψαλλαχιον, ut in aliis similibus. Suidas.

Diversorium) De diversorio diximus epist. 19. lib. VI.

Tarracinæ) Vetus nomen *Anxur* fuit, recentius *Tarracina*. Livius lib. IV. *Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt, urbs prona in paludes*. Plinius lib. III. c. 5. *A Circeiis palus Pontina est, dein flumen Ufens, supra quod Tarracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum*. Horatius tamen præter consuetudinem dixit:

Impositum saxis late candentibus Anxur;

versus commoditatem quærens ex antiquo nomine. Prius igitur nomen mutavit, deinde etiam locum, sed infra ætatem Horatii; nam cum dixit,

Millia tum pransi tria repsimus, atque subimus
Impositum saxis late candentibus Anxur:

perspicue demonstrat sitam in monte Tarracinam fuisse. Et Porphyrio subjungit hæc: *Merito Repsimus, inquit, & Impositum saxis: quoniam illis temporibus adhuc Tarracinenses urbs in altissimo monte erat, inde postea in æquiorem locum deposita est; ut non solum sint adhuc vestigia ædificiorum in monte, sed & murorum*. Tacitus lib. XX. municipium vocat.

Exhedria) Loca in porticibus, ubi sedentes disputare soliti erant. Vitruvius & Cicero. *Exhedra* tamen muliebri genere, utitatius; sed, *Exhedrium*, inde factum, ὑποχορισικως.

Novæ) Ergo erant & vetera, in porticula, ut hæc, sed in porticu ampliore, id est) in Xysto, qui nominatur ep. 6. lib. I. ad Att.

Arcessantur) Si differunt *Arcessere*, & *Accersere*, ut Charisio & Diomedi placet; omnino hic legendum *Arcessantur*, non *Accersantur*; sin autem sequimur eos libros, qui vetustate excellunt, unicum dicemus esse verbum *Arcessere*, duplici significatione, pro accusare, & pro vocare, vel vocatum ire. Mihi quid statuam, non liquet; nam & Charisii ac Diomedis auctoritate moveor, quos de verbo *Accersere*, non somniasse credibile est, sed veteres libros vidisse, in quibus ita scriptum esset: & rursus antiquissimis exemplaribus, quæ nunc habemus, multum tribuo: consentiunt enim ubique omnes in verbo *Arcessere*: ut eam rationem omittam, quod *Arcesso* unde formetur, apparet: *Accerso* autem unde ducatur, non video: nam si deduceretur ab *Accio*; *Accesso* esset, non *Accerso*; præterea, quæ signi-

significatio ponitur a Grammaticis in verbo *Accerso*; eadem mihi videtur esse posse in *Arcesso*; nam, qui accusat, idem vocat in judicium, quod si credimus; non ab *Arceo*, quod nihil ad vocandum pertinet, potiusque contrarium ostendit, sed ab *Accio*, vel *Alcio*, deductum *Arcesso*, mutatione secundæ litteræ, arbitrabimur.

Pseudo-Damasippum) Damasippi similem, qui omnino ea signa emat: quod se Damasippus facturum ostenderat; sic Pseudo-Cato, lib. I. ad Attic. & Pseudo-Philippus, lib. II. de Leg.

Vel cum jactura) Vel si minoris vendenda sint, quam tu emisti.

De domo) Tibi prope me conducenda.

Proficiscens) Ab urbe in Arpinatem agrum, unde redierat paullo ante, quam has litteras daret; itaque dixit initio litterarum: *Tantum quod ex Arpinati veneram*.

Nicia) Grammatico: epistola 10. lib. IX. & Suetonius de Claris Grammaticis.

Cassio) Cum infra soror ejus *Licinia* nominetur; possumus opinari, vel, *Crassio* legendum; quia Crassi Liciniæ gentis, & feminæ gentilitio nomine appellabantur; vel sororem ejus quidem Liciniam, germanam tamen non fuisse: ut fratres quoque dicuntur, qui patrueles, consobrinive sunt: itaque mutatio necessaria non putetur.

Quæsivi de mea Tullia) Ep. 6. l. III. *Quæsivi ex Phania*.

Per Liciniam se egisse) Si potestas tradendæ domus penes Liciniam fuisset, non dixisset Cicero, *Per Liciniam*, sed *cum Licinia*. *Per Liciniam* autem *agere*, est Liciniæ opera uti, ut cum alio agat, nimirum cum ejus fratre Cassio, earum ædium domino, quas Licinia habitabat: quæ tamen, quod ad ipsam attinebat, audere se negabat, abiente & insciente viro migrare.

Dexius) Sic in vetustioribus libris, alii recentiores varie, *Dextus*, *Desius*, *Dixi*. Dexiorum gentem nondum habeo cognitam.

Vitæ victusque nostri) Non est satis, una vivere: sed communis victus auget vitæ jucunditatem. Epist. 24. lib. IX. *Moneo te, ut cum viris bonis, jucundis, amantibus sui vivas: nihil est aptius vitæ, nihil ad beate vivendum accommodatius: nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ atque victus, remissionemque animorum*. Conjungi hæc solent, ut lib. I Off. *Vita victusque communis in amicitiis vigent maxime*. Et ad Att. *Nunc plane nec ego vitam nec vitam illam colere possum*. Et in Bruto: *Tuditanus omni vitæ atque victu excultus atque expolitus*.

Plane mecum habitare) Fortasse, quod paries communis esset: vel quod ædes illæ ita Ciceronis ædibus vicinæ, ut ad eum percommode Gallus itare posset.

Migrare) In eas ædes.

Experiar) Ut hanc domum habeas.

EPISTOLA XXIV.

VESTIGIA) *Video*, subauditur.

Vel proxime) Hoc ipsum, quod proxime de Tigellio fecisti, vestigium est amoris tui. De particula *Vel* pro veluti, diximus ep. 13. lib. II.

De Tigellio) M. Tigellio Hermogene liberto, quod Hermogenis cognomen indicat; est enim is, de quo Horatius Sat. 9. lib. I.

Invideat quod & Hermogenes, ego canto: & Sat. 2. 3. 10. quibus locis ostenditur, quod hæc quoque declarat epistola, Tigellium canendi arte præditisse. Quid autem de Tigellio scripserit ad Ciceronem Gallus, cognoscitur ex epistola 47. lib. 13. ad Attic. *De Tigellio* (ait) *si quid novi: qui quidem, ut mihi Gallus Fabius scripsit, μεγάλα ἀναφέρει mihi quamdam iniquissimam, me Phameæ defuisse, cum ejus causam recepissem, &c.*

Capius, opinor, olim) Recte addit *Opinor*, veritus ne erraret in nomine: nam *Cippium* nominat Festus in hujus adagii mentione, *Non omnibus dormio*: libri veteres plerique habent, *Citius*, vel *Cicius*: nonnulli *Cepio*.

Olim) Ante Lucilium Poetam. Festus.

Non omnibus dormio) Qui hoc dixit, dormire se simulabat, quo liberius uxor mœcharetur. Servo autem pocula clam auferente, *Non*, inquit, *omnibus dormio*. Festus, & Plutarchus *in Apophthegmatis*.

Non omnibus servio) Quibusdam, apud Cæsarem gratiosis, temporum causa ser-

Digitized by Google

ſa ſervio: non omnibus tamen ſervire volo: quorum in numero Tigellius eſt.

Olim) Stante rep.

Regnare) Cum ita floreret gratia & auctoritate ob eloquentiam ac virtutem, ut regnare videretur. Pro Sulla: *Hic ait ſe illud regnum meum ferre non poſſe.*

Obſervor) Ep. 20. lib. IX. & ep. 47. ad Att. lib. XIII.

In lucris pono) Simile illud ep. 47. ad Att. lib. XIII. *Eſt bellum, aliquem odiſſe libenter.*

Peſtilentiorem patria ſua) Tigellii patria Sardinia: de cujus peſtilenti cælo illud argumento eſt in ep. 3. lib. II. ad Q. Fr. *Quamquam eſt hiems, tamen Sardiniam iſtam eſſe cogites.* Et Martialis:

Nullo ſata loco poſſis excludere, cum mors
Venerit, in medio Tibure Sardinia eſt.

Addictum) Studioſum eſſe cœpiſſe eorum verſuum, quos contra me ſcripſit Calvus Licinius, more Hipponactis Poetæ: de quo vide Plinium lib. XXXVI. cap. 5. & Solinum.

Calvi Licinii) Hic eſt C. Licinius Calvus, Ciceronis primum inimicus; quia patrem ſuum Licinium Macrum prætor damnaverat, ut ait Plutarchus & Valerius Maximus; deinde etiam amicus, ut ex epiſtola ult. lib. XV. cognoſcitur.

Præconio) Ironia; nam acerbiſſimum poema ſignificat, ſimile Hipponactis verſibus. Idem Calvus in C. Cæſarem famoſa ſcripſit epigrammata, ut in Suetonio legimus.

Phameæ) Liberti, cujus nepos Tigellius: libertorum autem cognomina Phameas, & Hermogenes; quæ prius nomina ſervorum fuere.

Ipſius quidem cauſa) Non propter Tigellium ejus nepotem, ſed ipſius cauſa.

Erat enim mihi ſane familiaris) Scribit ad Atticum eadem de re ep. 47. lib. XIII. nec ſe adductum familiaritate ſuſcepiſſe cauſam Phameæ ſignificat, ſed quia petenti ſibi conſulatum pollicitus erat per Atticum, ſi quid opus eſſet, quod tamen non repugnat: nam ex ejus officii memoria familiaritas exorta.

ſibi operam dare) Cauſam cognoſcere, patronos audire de controverſia diſputantes.

De P. Sextio) Quem ante multos annos reum de vi defenderat; accuſabatur hoc tempore lege Pompeia, ut ep. 47. lib. XIII. ad Atticum oſtendit: utrumque autem de ambitu, an de vi, (nam de utroque crimine Pompeius tertium conſul legem tulit) mihi nondum liquet: ſuſpicor tamen de ambitu potius, quam de vi; nam Sextium, qui Pompeianus fuerat in bello civili, & in patriam, venia a Cæſare impetrata, redierat, auſum deinde eſſe vim ullam facere, credibile non eſt: de ambitu autem fortaſſe poſtulatus, quia conſulatum petens pecuniam contra leges dederit: prætor enim fuerat ante bellum civile; lictoreſque in bello habuerat, poſt bellum etiam beneficio Cæſaris, ut ſupra diximus.

In conſilium iri) Cum judices, de reo ſententias laturi, in unum coeunt, *ire in conſilium* dicuntur, non enim eunt in conſilium, ut cauſam audiant, ſed ut, cum audierint, ſententias ferant: id adeo ex oratione C. Titii, qua legem Fanniam ſuaſit, potui intelligere: *Veniunt* (inquit de judicibus) *in comitium triſtes: jubent dicere, quorum negotium eſt, narrant, judex teſtes poſcit: ipſius it miſſum, ubi redit, ait ſe omnia audiviſſe: tabulas poſcit: litteras inſpicit: vix præ vino ſuſtinet palpebras, eunt in conſilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotii eſt cum iſtis nugatoribus?* Hæc Macrob. recitat. Idem cognoſcitur ex oratione pro Cluentio; nam, audito Scamandri accuſatore Canutio ejuſque defenſore Cicerone, judices ivere in conſilium, ut de reo pronunciarent. Et infra, ubi de judicio agitur Oppianici. Item in oratione pro Quintio: *Cum audiret cauſam judex Aquilius, Quoniam, inquit, tibi inſtat Hortenſius, ut eas in conſilium; a me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam, queritur, priore patrono cauſam defendente, nunquam perorari potuiſſe; non patiar iſtam manere ſuſpicionem, nos rem judicari nolle.*

Neceſſe erat) Cur neceſſe eſſet, oſtendit epiſt. 47. ad Att. lib. XIII. *Scis enim*, inquit, *dies illorum judiciorum præſtitutos fuiſſe.* Lex Pompeia præfiniebat eos dies, quibus cauſam agi

agi oporteret : vide Pedianum in argumento Milonianæ .

Nullo modo me facere posse cum vellem) In voluntate obsequendi , facultatem deesse . Similiter locutus epist. 12. lib. XI. *Sæpe ad eum scripsi , non potuisse , cum cupiissem , sermones hominum sustinere* . Nec dissimile illud in oratione pro Flacco : *Nihil dixit , quod læderet eum , cum cuperet* . Videndum tamen , an rectius hoc sit : *Nullo modo me facere posse : quem vellet alium diem si sumsisset , me ei non defuturum* . Sic enim habent quatuor veteres libri : & eadem de re sic plane scripsit Cicero ad Att. epist. 47. lib. XIII. *Respondi* , inquit , *non ignorare eum , quid ego deberem Sextio : quem vellet alium diem si sumsisset , me ei non defuturum* . Moveor etiam quod antiquum librum , in quo sit , *Cum vellem* , nullum vidi : alii enim habent, *Quem vellem* : alii , *Quem vellent* : nonnulli , *Quem vellet* , quod ego sincerum existimo ; nec tamen statuo quidquam , nisi consentientibus eruditis .

Nepotem) Tigellium .

Victorem) Sic habet unus omnino vetus liber : reliqui omnes, *Victorem* : si , quid sententia postulet , attendimus , legendum putabimus , *Cantorem;* nam excelluisse Tigellium in cantu, Horatii testimonio jam probavimus : fuisse autem ob eam causam Cæsaris familiarissimum , cum idem Horatius ostendit in his versibus :

—— *Sardus habebat*
Ille Tigellius hoc : Cæsar , qui cogere posset ,
Si peteret per amicitiam patris atque suam , non
Quidquam proficeret . ——

tum vero hæc ipsa demonstrant , paullo ante dicta : *Observor a familiarissimis Cæsaris omnibus , præter istum* .

Habes Sardos venales) Iocum quæsivit in Phameæ patria , ex usitato proverbio . Sardinia enim a Ti. Sempronio primum consule capta , mancipiorum maximus numerus Romam est advectus , & ex eorum vilitate natum est adagium , *Sardi venales* . Livius lib. XLI. & in lib. de Viris illustribus . Habes , inquit , de Phamea & Tigellio ; vides quam non merito uterque mihi succenseat : & nimirum, quod de Sardis venalibus dici solitum est , alium alio nequiorem esse , ii in Phameam ejusque nepotem Tigellium , qui & ipsi Sardi sunt , conferri potest . Hoc Cicero festive significat , cum ait : *Habes Sardos venales , alium alio nequiorem* . Mentionem facit hujus proverbii Festus , & Plutarchus in Probl. & is , qui scripsit de Viris Illustribus. De Phamea vero, deque hac re tota , vide ep. 47. lib. XIII. ad Att. De Tigellio sic Horatius sat. 3. lib. I.

Omnibus hoc vitium est cantoribus , inter amicos
Ut numquam inducant animum cantare rogati ;
Iniussi numquam desistant . Sardus habebat
Ille Tigellius hoc . Cæsar , qui cogere posset ,
Si peteret per amicitiam patris , atque suam , non
Quidquam proficeret : si collibuisset , ab ovo
Usque ad mala citaret , Io Bacche , modo summa
Voce , modo hac resonat , quæ chordis quatuor ima .
Nil æquale homini fuit illi : sæpe , velut qui
Currebat , fugiens hostem : persæpe , velut qui
Iunonis sacra ferret : habebat sæpe ducentos ,
Sæpe decem servos , &c.

Quid mirum igitur , qui hoc ingenio fuerit , tam vario , tam inconstanti , si is , præsertim qui gratiosus apud Cæsarem esset , facile adductus est , ut Ciceroni , quasi nepotem suum destituisset , iraisceretur ?

Illius Salaconis iniquitatem) *Salaconem* vocat , vel propter superbiam , vel propter mollitiem , aut utramque . Superbiam e Suida cognovimus, qui ait eum , cum esset pauper , se divitem simulasse : mollitiem ex Aristophanis interprete : nam, cum Poeta in comœdia, quæ Σφῆκες inscribitur , dixisset , Τρυφερον τι διασαλακωνιον , subjunxit , εβρυθητι , και διαβρυθητι . οἱ δε , διασαλακωνισον , απο τῆς Σαλακωνος μαλακης , του Λυτολυκου πατρος . *Qui autem διασαλακωνισον Salaconem molli & luxuriosa vita* ,

ro, Autolyci patre. Hesychius: Σαλακων, ὁ πτωχος αλαζων. Σαλακωνια, ἡ εν πενιᾳ αλαζονεια. Σαλακωνισαι, σαλακωνευσαι ελεγον τους διαθρυπτομενους. σαλακωνας, απο του ὑδρως και μετα θρυψεως βαδιζειν. ὁ δε Θεοφραστος σαλακωνα φησιν ειναι τον δυσανωνυτα ουτω μη δει. Σαλακων, *pauper jactabundus*. Σαλακωνια, *ostentatio in paupertate*. Σαλακωνισαι, σαλακωνευσαι *dixerunt eos, qui in delicias nimium fuerint effusi*. Σαλακωνας, *qui molliter, & effeminate incedunt*. *Theophrastus ait, Salaconem esse, qui nimios sumtus profundit, ubi non est opus*.

Catonem suum) Non modo Gallus, sed & Cicero scripsit de laudibus Catonis Vticensis, ut patet ex epistolis ad Atticum, ex Oratore, ex lib. II. de Divinat. ex Tacito lib. IV. Plutarcho in Cæsare, & Cicerone, Gellio lib. XIII. cap. 19. Macrobio lib. VI. Lactantio lib. I. cap. 2. Scripsit & ejus sororis filius, M. Brutus, ut epist. 45. lib. XIII. Contra Catonem vero, Ciceroni respondens, scripsit Cæsar libros duos, eosque Anticatones inscripsit, testis Cicero in epistolis ad Atticum, Plinius epist. lib. III. Quinctilianus, Iuvenalis, Gellius lib. XIII. cap. 19. Suetonius, Plutarchus in Cæsare, & Cicerone, & Servius Honoratus in Virgilium. Hirtius quoque Cæsaris amicus, in eodem argumento ingenium exercuit: ut epist. 44. lib. XII. ad Att.

EPISTOLA XXV.

QUOD *epistolam confiscam doles*) Familiare principium epistolæ, ut epist. 32. 33.

Mones) Ne jocemur in Cæsarem; sequitur enim: *Vereris, ne rideamus γελωτα σαρδονιον*.

Ne, si) Omnes libri veteres, *Nisi*, verbum tamen, *Vereris*, postulat *Ne*.

Si istum habuerimus) Si Cæsar dominabitur.

Rideamus γελωτα σαρδονιον) Risus cum dolore conjungatur. Adagium in eos usurpatum, qui specie boni, malum sustinent, origine ducta vel ab herba, quæ nascitur in Sardinia, & gustata mortem affert, ita mutato morientium vultu, ut ridere videantur: vel a Sardone regione, in qua senes annum LXX. prætergressi Saturno immolabantur, ridentes a ridentibus: vel etiam quod apud Sardoniam gentem parentes ætate confecti a filiis prope fossam, in qua sepeliendi erant, fustibus cæsi, atque præcipites dejecti, cum risu perirent. Vide librum Adagiorum.

Heus tu) Huc animum converte, hoc attende, audi me monentem.

Manum de tabula) Omittamus, quod cœptum est: ne scribamus, quod Cæsaris animum lædat. Sumtum a pueris pingendi artem discentibus proverbium, qui magistro absente, aliquid in tabula pingunt: magistro veniente manum de tabula statim tollunt; ne deprehensi verberentur: ideo jocatus est Cicero in magistri nomine, cum revera non magistrum, qui docet, sed Cæsarem significet: qui dictator erat, id est, magister populi. Festus.

Adest) Reversus ab Hispaniensi bello.

Vereor, ne in Catonem. Cato in nos) Vereor, ne nos in Catonem scribamus, id est, eum scriptis nostris laudemus; (*scribere in aliquem*, non in malam tantum, sed in bonam quoque partem accipi; exemplis intelligitur) Cato autem exitio nobis sit, Cæsare nos, quod ejus inimicum laudemus; male multante. Liber Maffei & Fulvii Vrsini sic habent: alii autem, *In Catonium Catoninos*: ut sit: Vereor, ne Cæsar Catonis deditos in Catonium demittat. *Catonium* autem pro tristi exitu possumus accipere, qualis Catonis fuit, qui sua se manu interfecit.

Ab eo loco) Ab eo loco, in quo scripserat Fabius, *Cetera labuntur*, usque ad finem ita graviter scripta erat epistola Fabii, ut nihil posset melius.

Apellæ) Liberto litterato, ut Tiro Ciceronis.

Duo nos) Pro, *duos*: ut Virgilius:

Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros. ——

Bene, maleve) Sic unus omnino vetus liber: reliqui, *Bene, malene*, magis placet *Ve*, quam *Ne*: ut sit: *Bene, vel male*, ... *Vide-*

Videro) Nondum ſtatuo: mihi nunc incertum eſt: idem loquendi modus epiſt. 16.

Quidquid eſt, noſtrum eſt) Sive bene, ſive male loquimur, diſſimiles aliorum ſumus: nemo enim præter duo nos iſto modo loquitur.

Vrge) Perge iſto modo, quantum potes.

Nec tranſverſum unguem, quod aiunt, a ſtilo) Subaudi, *diſcedas*. Ad Att. lib. XIII. *A recta conſcientia tranſverſum unguem non oportere diſcedere*. Et Acad. lib. II. *Ab hac regula mihi non licet tranſverſum, ut aiunt, unguem diſcedere*. Plautus in Aulul. *Ex iſtoc loco digitum tranſverſum, aut unguem latum ſi exceſſeris*. *Latum* & *Tranſverſum* idem eſt. Dicitur autem eodem ſenſu, *unguem*, *digitum*, *pedem non diſcedere*, pro minimum diſcedere. In hac epiſtola tribus adagiis uſus eſt Cicero, *Rideamus γελοῖα σοφοῖσιν*, *Manum de tabula*, *Nec tranſverſum unguem, quod aiunt, a ſtilo*, quod in alia, ut opinor, non fecit. Proverbiis autem locus magis videtur eſſe, cum ad familiares familiariter ſcribimus; nam ad ſpectatos viros, in re præſertim gravi, ſententiis quidem proverbiorum ſimillibus, ut Homeri aliorumve Poetarum verſibus, ſæpe utitur Cicero: quæ vero proverbia vere & plane ſunt, ea non ita frequenter attingit, arbitratus fortaſſe Romanæ gravitatis non eſſe proverbia inculcare: cum Græci, minus de gravitate laborantes, aliter ſenſerint; nam Demetrius: Καλλος, ait, epiſtolis *μυρίας παροιμίας δίδοσι δημοτικὸν τι ἐστὶν ἡ παροιμία, καὶ κοινόν*. *Venuſtatem conciliant crebra adagia*; *Adagium ſiquidem res quædam eſt populares, & communis*.

Dicendi opifex) Qui ſtuder bene dicere, id agat prius, ut bene ſcribat. Stilus autem, quo ſcribebant veteres, lib. I. de Orat. laudatur his verbis: *Stilus, optimus & præſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter, neque injuria; nam, ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit, hanc ipſam perfecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit*. Infra vero: *Stilus ille tuus, quem tu vere dixiſti perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt*. Et lib. III. *Stilus & alia, & hoc maxime ornat ac limat*.

Aliquantum jam etiam noctis aſſumo) Cum dicat, *Jam etiam*, apparet epiſtolam ſcriptam eſſe in exitu æſtatis, vel ineunte autumno, cum noctes incipiunt jam eſſe longiores, atque illud, *Magiſter adeſt*, quod de Cæſare dictum eſt, indicare videtur ſcriptam eſſe menſe Sextili; nam epiſt. 46. ad Attic. lib. XIII. *Ceſar*, inquit, *adeſt*: illam vero ſcriptam Sextili menſe, cognoſcitur ex ea quæ proxima antecedit. *Aliquid jam noctes te adjuvabunt*, ſcripſit ad Sulpicium epiſtola 4. lib. IV.

P. VICTORIVS.

Locus in Bruto depravatus eſt, ubi hoc ſermone, *adferre domo*, *depromere domo*, uſus fuerat, cum cauſam redderet, cur veteres numeris uſi non eſſent, alia autem ornamenta orationis mature uſurpaſſent; inquit enim: *Itaque translata, aut ficta, aut junctis verba facile ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine, quotidianoque ſermone: numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquem neceſſe ſtudium aut cognitionem cum oratione*. Ideo, inquit, oratio veterum numero caruit, quia unde numeros diſcerent, non habebant: fuit enim res operoſa & difficilis: præterea neceſſitas non cogebat illos uti numeris, quemadmodum ſæpe cogit uti verbis translatis, aut factis, aut junctis, cum propria & uſitata non ſunt: non depromebatur domo: non accipi poterat a conſuetudine, domeſticoque ſermone, ſed a doctoribus petere neceſſe erat, vel potius diuturna accurataque obſervatione notare. In cunctis impreſſis *modo depromebatur* legitur: quæ perverſio alios quoque Ciceronis locos occupavit. Annus eſt, cum hoc animadvertimus, cumque non multis poſt diebus Petrus Bembus Romam proficiſcens hac iter faceret (vir ſummo ſtudio, ab omnibus atque uno ore ſemper laudatus, numquam tamen ſatis laudatus) noſque in itinere illum ſalutaſſemus, me autem ille humaniſſime accepit, familiariterque mecum diu locutus eſt: orto ſermone de ſtudiis litterarum, & Ciceronis ſcriptis, dixi me putare hunc locum ita legi debere, & alterum etiam in oratione

Digitized by Google

rione de Haruſpicum reſponſis, quem parva quædam labes, quæ tamen omnes feſelliſſet, fœdabat: atque ita fœdabat, ut ſplendidiſſimum lumen orationis obrueret: *Ne id quidem ſentis, conniventis illos oculos abavi tui magis optandos fuiſſe, quam hos flagrantis ſororis*. In cunctis autem impreſſis *Os* mendoſe legitur: ſunt enim antitheta, reſponderque *Hos* ſuperiori voci *Illos*; *Flagrantis* autem dictioni *Conniventis*: neque enim eſt, ut imperiti crediderunt, generandi caſus: neque pertinet ad *Sororis*, ſed ad *Oculos*. Nam pro Cœlio etiam Cicero inquit, *Non flagrantis oculorum*: cum de eadem muliere loqueretur: & Catullus, *Flagrantia lumina* Ariadnæ, Theſei amore correptæ, appellavit. *Hos* autem, & *Illos* ſæpe dixiſſe Ciceronem cum contraria contrariis redderet, declarat etiam locus hic, qui ab ipſo quoque addnecitur, cum de hoc ornatu orationis loqueretur in Oratore: *Conſerte hanc pacem cum illo bello: hujus Prætoris adventum cum illius Imp. victoria: hujus cohortem impurem cum illius exercitu invicto: hujus libidines cum illius continentia: ab illo qui cepit conditas, ab hoc qui conſtituta accepit captas dicetis Syracuſas*. Sed non fuit in his confirmandis tantopere laborandum, cum eos doctiſſimo, ac maximi judicii viro probaverimus: vilus eſt enim illis delectari, & non parum induſtriam noſtram laudavit.

EPISTOLA XXVI.

HEX *inteſtinis*) Alvo profluente, dolor interdum fit in inteſtinis.

Mea opera) In forenſibus cauſis.

Probarem) Perſuaderem.

Febrim) *Febrim*, *Tuſſim*, *Sitim* accuſativo in *Im* exire, cetera vero omnia in *Em*, ſcripſit Plinius in libro de dubio ſermone, ſi Chariſio credimus; quod equidem miror; nam, hanc regulam non valere, exemplo Virgilii admonemur dicentis: *Turrim in præcipiti ſtantem*, non *Turrem*.

Tuum officium) Ut me viſeres.

Abs te requiri) Queſtus erat Gallus, Ciceronem officio defuiſſe, quod ipſe ab eo exſpectaſſet.

Tum quod Epicurum, &c.) Non dubito, quin *Quo*, rectius legatur, quam *Quod*. Timet omnes morbos, ſed eum maxime, quo laborantem Epicurum Stoici vituperabant, quia diceret angi ſe veſicæ viſcerumque doloribus. Epicuri verba lib. II. de Fin. recitantur ex eius epiſtola ad Idomeneum. Tanti autem morbi aderant veſicæ & viſcerum, ut nihil ad eorum magnitudinem poſſet accedere. *Διουρικὴν νόσον*, *ſtranguriam* Græco verbo; *δυσεντερικὰ*, *tormina* Cicero vocat Tuſc. II. de Epicuro loquens.

Edacitatis) Quæ *δυσεντερίαν* gignit.

Sibi moleſta eſſe) Cum ipſi dolorem non eſſe malum dicerent: quod ſi non malum, cur moleſtum? Epicurus tamen illa quidem ſibi eſſe moleſta, nec tamen vinci ſe dolore, aut ſuccumbere dicebat; itaque deridens eum Cicero: *Forticulum*, inquit Tuſcul. II. *ſe in torminibus & in ſtranguria ſua præbeat*. Et in eadem ſupra: *Epicurus ea dicit, ut mihi quidem riſus captare videatur; affirmat enim quodam loco ſi uratur ſapiens, ſi crucietur: exſpectas fortaſſe, dum dicat: patietur, perferet, non ſuccumbet: in Phalaridis tauro ſi eris, dicet; quam ſuave eſt hoc, quam hoc non curo. Ergo, ſe quidem ſentire vim doloris, ajebat Epicurus, nec tamen ſuccumbere, & ex memoria ſuorum inſtitutorum conſolationem capere*. Cur igitur (dicet aliquis) eum dolori non ſuccumbentem, Stoici male accipiebant? vel quia cauſas eorum morborum ſpectarent, unius edacitatem, alterius etiam turpiorem intemperantiam: quo in utroque culpa ægrotantis agnoſcitur: vel quia ne queri quidem eum de magnitudine doloris oportere dicerent: liquidem index moleſtiæ querela eſt.

Turpioris intemperantiæ) Veneris immodicæ, quamquam *διουρίαν* medici ad aliam cauſam referant.

Pertimuerem) Alvi enim profluvium ſæpe exulceratio viſcerum cum ſanguine conſequitur.

Loci mutatio) Tuſc. IV. *Loci mutatione, tamquam ægroti non convaleſcentes, ſæpe curandus eſt*.

Senteſcentis) Iam enim decem dies ex inteſtinis laboraverat. Epiſt. 6. lib. IV. *Hoc tam gravi vulnere, etiam illa, quæ conſueviſſe videbantur, recrudeſcunt*.

Remiſſio) In Bruto: *Cum remiſerunt dolo-*

dolores pedum, non deerat in causis.

Lex sumtuaria, quæ videtur λιτουργία attulisse) Cum infra dicat, *Terra nata, quæ lege excepta sunt*, significare videtur Liciniam legem, de qua lib. II. c. 24. Gellius hæc scripsit: *Lex Licinia, cum certis diebus centenos aeris impendi permisisset, nuptiis ducenos indulsit, ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum & carnis aridæ, & salsamenti certa pondera in singulos dies constituerit; sed, quidquid esset natum e terra, vite, arboreque, promiscue atque indefinite largita est.* Macrobius quoque Sat. lib. III. eadem Licinia lege, quod ex terra, vite, arboreve natum esset, exceptum ostendit. Omnino post Liciniam & Sulla dictator sumtuariam legem, &, Sulla mortuo, aliam Lepidus consul tulit, ut iidem Gellius & Macrobius litteris mandarunt: sed in neutra nominari video terra nata. Cogitavi, num eadem sit lex, de qua in epistola 15. lib. IX. *Domum si habebo: in denos dies, singulos sumtuariæ legis conferam.* Et epist. ult. ejusdem libri: *Epulamur una non modo non contra legem, si nulla nunc lex est, sed etiam intra legem.* Sed opinari aliquis possit, diversas esse leges, & hanc (ut dixi) Liciniam esse, illam vero Iuliam, a C. Cæsare dictatore post bellum Africanum latam: de qua sic epist. 7. lib. XIII. ad Atticum: *Venisse a Cæsare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere: causamque eam adscribere, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esses neglecta sumtuaria.* Mihi tamen hoc argumentum non satis certum videtur; non enim ex iis verbis, a Cæsare potius quam a quovis alio latam esse legem illam sumtuariam, licet conjicere. Addo illud, quod Suetonius, cum ait; *Legem præcipue sumtuarium exercuit*, latorem ejus legis Cæsarem non ostendit, sed custodem & observatorem acerrimum. Nec vero eam legem prætermissuros fuisse Gellium & Macrobium, cum ceteras omnes sumtuarias nominarent, verisimile est. Objici tamen potest Dionis testimonium: cujus hæc sunt lib. XLIII. Τὰ ἀναλώματα τῶν τε ἀχόντων, ἅτι πλείστον ὑπ' ἀσωτίας ἐξηγμένα, οὐκ ἐν νόμῳ μόνον ἐμέτρησεν, ἀλλὰ καὶ ἐργῳ ἰσχυρὸς ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο: id est: *Sumtibus ditiorum, quos maxime luxus auxerat, non solum in lege modum statuit, sed re etiam observari vehementer voluit.* Quod ego sic interpretor: Cæsarem veterem legem correxisse, non ipsum novam tulisse: aut, si tulit, observatam esse usque ad Augustum dumtaxat; deinde exoleviſſe, Augusto novam ferente, quam Gellius appellat: ideoque nec a Gellio, nec a Macrobio nominatam. Esto: tulerit sumtuariam legem dictator Cæsar: tamen hæc esse non potest, siquidem scriptam esse hanc epistolam aliquot annis ante civile bellum, perspicue demonstrat cooptatio Lentuli in augurum collegium; est enim hic Lentulus Lentuli Spintheris filius, qui consul filium creari augurem voluit, ut ait Dio lib. XXXIX. idem colligitur ex orationis pro Sextio extrema parte. Nec vero me illa verba minimum movent: *Neque iis, qui mea opera uti volebant, probarem me non valere.* Suam enim operam Cicero post civile bellum in forensibus causis vel nemini, vel certe pauciſſimis præbuit. Huc spectat illud epist. 3. libro IV. *Postea quam illi arti, cui studueram, nihil esse loci neque in curia, neque in foro videram, omnem meam curam atque operam ad Philosophiam contuliſſe.* Et epist. 6. ejusdem libri: *Nihil in foro agere libebat.* Et epist. 18. lib. IX. *Sublatis judiciis, amisso regno forensi, ludum quasi habere cœpi.* Et in eadem paullo post: *Ipse melior fio, primum valetudine; quam, intermissis exercitationibus, amiseram: deinde, ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retuliſſem, exaruiſſet.* Et epist. 20. ejusdem libri vitam suam ita describit, ut nihil se temporis dare judiciis & foro, non obscure significet. Præterea libri ejus tam multi de Philosophia post oppressam remp. scripti, satis indicare videntur, agendis eum causis impeditum non fuisse. Quod vero dictum est a me, fieri posse, ut paucis quibusdam Cicero suam operam in foro navaverit; ideo dictum, quia in epist. 24. video T. Sextium ab eo defensum esse; quod etiam epist. 47. l. XIII. ad Attic. scriptum est; nam Ligarii & Deiotari

tari cauſam non in foro, ſed intra privatos parietes ad unum Cæſarem egit.

Αιτοτυρα) Frugalitatem.

Ea mihi fraudi fuit) *Ea* videtur abundare, nec tamen abundat; valet enim ad indicandum; ut epiſtola 28. lib. XIII. *Illud, quod ſupra ſcripſi, id tibi confirmo.* Idem obſervavimus in Tuſcul. I. & l. II. de Nat. Deor.

Fraudi fuit) Non decepit me, ſed mihi nocuit; nam *Fraudem* pro pœna & damno veteres interdum uſurpabant, Ulpiano teſte: quod Ciceronis etiam declaratur exemplis, epiſt. ultima lib. V. ad Att. *Fit gratia Bruti S. C. ut neve Salaminiis, neve qui eis dediſſet, fraudi eſſet.* Et epiſt. ult. lib. VII. ad eumdem: *Ego me ducem in civili bello, quoad de pace ageretur, negavi eſſe; non quin rectum eſſet; ſed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit.* Et Philip. V. *Cenſeo, ut iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante Kal. Febr. ab eo diſceſſerint.*

Terra nata) Vt herbas, fungos, ſimilia; nam aves, piſces, quadrupedes, terra ipſa non naſcuntur, ſed generantur.

Helvellas) Holera minuta: ut ait Feſti mutilator Paullus.

Cœna auguralis) Augures ſacerdotium ineuntes, collegis cœnam dabant lautam in primis atque opiparam. Varro lib III. cap. 6. *Primus pavones auguralis cœna poſuiſſe dicitur Q. Hortenſius.* Eadem *Adjicialis cœna* vocabatur; nam Plin. lib. X. cap. 20. *Pavonem*, ait, *cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortenſius adjiciali cœna ſacerdotii.*

Apud Lentulum) Corneliæ gentis patriciæ, ejus Lentuli filium, ad quem ſcribuntur epiſtolæ lib. I. is adoptione tranſiit in gentem Manliam, ut augur fieri poſſet; vetabat enim lex duos ejuſdem gentis augures fieri; & erat eo tempore, cum auguratum petiit hic Lentulus, augur Fauſtus Cornelius, Sullæ dictatoris filius: itaque facta legi fraus eſt. Dio lib. XXXIX.

Διαρροον) Profluvium alvi.

Murenis) Murena duplex eſt, marina, & fluviatilis: marina, ſine pinnis, parvis branchiis, ut ait Theophraſtus, ſerpens, non natans, extra minutis diſtincta maculis, intra ariſtis valde obſita, ore ut anguillæ, in ſummo roſtro, veterum exſpectata menſis: quod genus & C. Cæſar triumphalibus cœnis dedit, ut ait Varro lib. III. de Re Ruſt. eumque ſecuti Plinius & Macrobius; & Cicero videtur hic murenam, ut ſuaviſſimum piſcem, nominare. Feneſtella etiam primum in menſa locum murenis tribuit: *Tripatinum* (inquit) *appellabatur ſumma cœnarum lautitia; una erat murenarum; altera leporum; tertia myxonis.* Nobis moleſtiam affert ariſtarum multitudo: veteres artem callebant ariſtas detrahendi, quod vocabant *Exoſſare*; unde Plautus in Amphitr. *Mirum*, inquit, *ni hic me quaſi murenam exoſſare cogitat.* Arceſſebantur ad Romanas piſcinas ab uſque freto Siculo, quod ibi eſſent omnium optimæ. Græce *πλωτας*, Latine *fluxe* appellatæ; quod in ſummo ſupernantes, ut ait Macrobius, torrefactæ ſole, curvare ſe & in aquam mergere non poſſent. Recitat idem Macrobius ex libro Varronis, qui inſcribitur Gallus, qui hodie non exſtat, hæc verba: *In Sicilia quoque* (inquit) *manu capi murenas fluxas, quod hæc in ſumma aqua præ pinguitudine fluitent.* Exeunt interdum in ſiccum, ut tuto fetus edant: coire eas cum viperis, vulgo creditum eſt: ſed Ariſtoteles, & Andreas, ab Athenæo nominatus, hanc opinionem confutarunt. Fluviatilem a marina Dorion apud Athenæum diſtinguit: ait enim, unam dumtaxat ei ſpinam eſſe; quo ſigno, & præterea verſibus Auſonii infra ſcriptis adducor, ut eam exiſtimem eſſe, quæ *Lampreda* dicitur, *Muſtela* etiam a veteribus nuncupata.

Quæque per Illyricum, & per ſtagna binominis Iſtri,
Spumarum indiciis caperis muſtela natantum,
In noſtrum ſubvecta mare; ne lata Moſellæ
Flumina tam celebri defraudarentur alumno,
Quis te naturæ pinxit color? atra ſuperne
Puncta notant tergum, quæ lutea circuit iris,

Labrica cæruleus perducit tergora fucus.
Corporis ad medium fartim pinguescis; at illinc
Vsque sub extremam squalet cutis arida caudam.

Pluviatilium duo genera, unum, quod e mari subit flumina: quo de genere loquitur Ausonius: atque hæ quidem majores lampredæ sunt; quas nonnulli myrum atrum existimarunt: est enim & subrufus, suavitate inferior. Alterum genus in fluminibus & nascitur, & degit. Quod autem de fluviatilibus, idem de lacustribus, dico; eædem enim sunt, his notis a marinis murenis diversæ, primum, quod latas habent maculas in atro tergo, os infra rostrum, pinnas, & branchias, has quidem septenis foraminibus inclusas, illas non ab utroque latere, quibus ut remis alii pisces uruntur, sed in extremo dorso: itaque nec serpunt, ut marinæ, quia pinnas habent; nec natant, ut reliqui pisces; quia non habent eas in lateribus, sed feruntur, & corporis impetu, & nonnihil tamen pinnis adjuvantibus.

Vidit) Antequam Cicero in Tusculanum iret.

Nruscentem) Ob cruditatem ex beta & malva.

EPISTOLA XXVII.

Allo) Alii credunt, hunc esse Q. T. Fabium Sangam, qui, de conjuratione Catilinæ, quæ ab Allobrogibus acceperat, ad Ciceronem detulit: ego illi cognomen Gallo fuisse non arbitror: itaque libentius crediderim, hunc esse P. Sextium, pro quo exstat oratio, cui cognomen fuerit Gallo. Fuisse enim hoc Sextiæ gentis cognomen, intelligitur ex oratione pro Milone, ubi ita scriptum est: *Saxarium, quod est in fundo T. Sextii Galli*. Tribunatum autem plebis & petiisse Sextium Ciceronis restituendi causa, & pro ejus salute gessisse, ex ipsius Ciceronis oratione notissimum est: quod item de Fabio Sanga dici non potest; neque enim is, quo tempore Cicero exsulavit, tribunus fuit: quod facile cognoscitur ex oratione post reditum in Senatu habita: in qua nominantur octo tribuni pl. quorum studio atque opera Cicero sit in patriam restitutus, T. Milo, P. Sextius, C. Sextilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Mescinius, Q. Fabricius; nulla Q. Fabii Sangæ mentio fit. Addo illud & hunc exsulasse Gallum, quod illa verba declarant, *Ais fore, ut te Cæsar restituat*; & P. Sextium, quem opinor eumdem esse cum Gallo; accusatum enim video epist. 24. & ad Att. ep. 47. lib. XIII. damnatum autem conjicio ex epist. 1. lib. XIV. ad eumdem, Iam vero illa verba: *Vt isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognoscere*: optime in Sextium conveniunt, qui salibus delectabatur; nam epist. 32. *Ais enim, ut ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri*. Quod vero infra dicitur: *Si falsa fuerunt, quæ tu vel me detulisti*, quis non putet significari ea, quæ Sextius, C. Antonii consulis quæstor, ad Ciceronem consulem de ipso Antonio, consule suo, detulit? sic enim in oratione pro eodem Sextio habita: *Quæstor C. Antonii, collega mei, fuit sorte, sed societate consiliorum meus: impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quanta ad me detulerit*.

Non licuit) Non enim habes, cur me accuses.

Non debebas) Propter amicitiam.

Ego enim te in consulatu observavram) Verba ex epistola Galli. *Observare*, minus est, quam *colere*. Phil. II. *Cultus sum a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ*. Est autem *Observare*, cum ad aliquem honoris officiive causa sæpe accedimus: quod & locus indicat ex Philipp. II proxime recitatus, & illud in epist. 1. lib. I. ad Attic. *Observat L. Domitium maxime*. Observamus & animo; ut cum dicimus: *Mea in te benevolentia & observantia*.

Restituat) Ab exsilio.

Mea causa petisse) Vt restitueres me: quod Sextius in tribunatu maxime curavit: vide Orationem pro ipso.

Intercessorem non quereres) Me non rogares, ut pro te apud Cæsarem inter-

Digitized by Google

tercederem ; tribunorum enim interceſſio eſt . Iocatur Cicero in ambiguo verbo : quæ dicitur ἐμφανισμὸς .

Negas me audere , quod ſentiam , libere dicere) Contigit hoc Cæſare dominante : epiſt. 9. lib. IV. *Dicere forzaſſe , quæ ſentiss , non licet .*

Me rogares) Per litteras : epiſt. 1. lib. XIV. ad Att. *Cum Sextii rogatu apud eum fuiſſem .* Quibus ex locis exſulaſſe Sextium conſtat ; rogavit enim Sextius abſens Ciceronem , ut de ſuo reditu Cæſari ſupplicaret .

Parum fortiter) Ex hoc intelligitur, Gallo primum roganti Ciceronem negaſſe .

Iſto ipſo in genere) In acutis dictis.

Purgaſſem) Excuſationem attuliſſem , cur de tuo reditu cum Cæſare non egiſſem .

Quæ feciſti) In tribunatu , de meo reditu .

Quæ ſcripſiſti) Quæ exprobraſti.

Liberi ſunt) Catilinæ conjuratione patefacta, atque oppreſſa .

Tibi liberum non viſum) Negas enim me audere, quod ſentiam , libere dicere .

Detuliſti) De C. Antonii conſulis tui conſiliis .

Quid mihi populus R. debeat) A me ſervatus .

P. VICTORIVS.

Miror cur me accuſes) Initium hujus epiſtolæ valde mihi dubium eſt , & ſane major ejus pars brevitate ſua obſcurior : nam mordacibus eſt amariſque dictis referta, quæ quanto magis conciſe arguteque pronunciantur , tanto magis pungunt , perturbantque eum , in quem dicta ſunt . Suſpicor verba illa : *Ego enim te in conſulatu obſervaram* , non eſſe Ciceronis : ſed repetita ab eo ex epiſtola Galli : quibus Gallus ipſe ſuam in Ciceronem obſervantiam illi exprobraret , cum quereretur , ſe tunc ingrate ab eo deſtitutum eſſe , cum ipſe ſemper in illum fuerit officioſiſſimus : ſolemus enim in ira , ea , quæ acerbe in nos dicta ſunt , & animo noſtro valde hæſerunt , cum ſtomacho ſæpius pronunciare , & etiam ea quæ perſpicue falſa ſunt , & leviter poſſumus repellere , cum riſu repetere , quemadmodum hic (ut opinor) facit . Suſpicor autem ea potius Galli eſſe : nam nec Gallus Coſ. fuerat, ut ea de illo a Cicerone dici poſſint : nec verisimile eſt dicere Ciceronem , ſe , dum Conſul eſſet , Gallum obſervaſſe ; nec enim rectum eſt , nec decet ita loqui eum , qui in tanta dignitate fuerit , privatum ſe hominem obſervaſſe , niſi pro *obſervaram* , *conſervaram* legas ; tunc enim pulcre conveniret , & poſſent omnia credi eſſe Ciceronis verba . Illius enim perſonæ optime congruunt , ut ipſe Cicero potius queratur de ingrato animo Galli : quod tamen , præterquam quod in cunctis MSis *Obſervaram* eſt , parum etiam procedit ; nam ex inferioribus verbis perſpicitur potius repetere Ciceronem , quæ Fabius dixiſſet , eaque falſa oſtendere , quam ipſe querelam inſtituere . Colligitur autem manifeſto pluribus modis initium feciſſe expoſtulandi Fabium : & ex fine epiſtolæ intelligimus , ſi diligenter verba illa attendimus , Ciceronem hujus opera uſum in patefacienda conjuratione . Quare poſſumus credere Fabium dixiſſe ſe illum in conſulatu obſervaſſe : nobis ſatis viſum eſt (nec tamen non neceſſario id factum viderur) in tanta veri ignoratione ſuſpiciones noſtras indicaſſe : rem ut invenimus , ita incertam relinquimus . Parvum omnino eſt , in quo Mediceus codex ab impreſſis diſcrepat : *Plebei* enim paullo poſt non *Plebis* habet , quod tamen nos hic adnotare voluimus ; nam meminimus Priſcianum dicere ſic inveniri a recto *plebes* genitivum caſum , qui adducit etiam locum hunc Salluſtii in primo Hiſtoriarum, *Plebei tribunitiam poteſtatem* : quare potuit etiam Cicero uſurpaſſe .

Miror cur me accuſes) Si ſemel , aut in tam longa oratione , aut ſexcentis aliis in locis Cicero ubi de Sextio agit , ipſum Gallum appellaſſet , acutiſſimi , ac diligentiſſimi viri ſententiam valde probarem , quam tamen nulla in re accuſo . Quod communem opinionem , non recentiorum modo , ſed etiam veterum quorumdam ſequutus , in hac re aliquantulum deceptus ſum (ſi aliquis in ea error eſt) non

Digitized by Google

me pudet. Qui enim poſt ſuperiores duas ad Fabium Gallum miſſas, ſtatim duas collocarunt, videntur & ipſi eumdem eſſe hunc, & illum Gallum exiſtimaſſe. Me certe ſemper obſcuram hanc epiſtolam putaſſe, & nihil certi ad illa ſtatuere auſum eſſe, priora mea ſcripta declarant. Nam illius partem & ipſam hujuſcemodi, quæ multos fallere potuiſſet, me non inſulſe interpretatum eſſe, nemo inficias ibit. Ne autem aliorum induſtriæ invideamus, volumus afferre locum ex epiſtolis ad Q. Fratrem, qui ſuſpicionem illam acutiſſimi hominis adjuvat; aperit enim multo ante obſcuras ſimultates inter Ciceronem, & P. Sextium fuiſſe, quæ poſtea (ſi de his cum illo Cicero expoſtulat) eruperint: *Idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei jure ſuccenſere putabant, ut humaniſſimi, gratiſſimique & ipſi, & omnibus videremur: itaque fecimus.* Et infra: *Quæ tibi ego ſcribo, quod me de retinenda Sextii gratia litteris ſæpe admoniſti.*

EPISTOLA XXVIII.

(*Curii*) Hic eſt ille Curius, qui nominatur epiſt. 17. & 50. lib. XIII. & epiſt. 1. 6. 9. 14. lib. XVI. & ad Attic. epiſt. 2. 3. lib. VII. & epiſt. 5. 6. lib. VIII.

Memini, quod mihi deſipere videbare) Cum in undecim ſcriptis libris videam eſſe *Quod* non *Cum*, ut eſt in impreſſis; teſtimonium antiquitatis contemnendum non putavi; & *Quod* repoſui, delevi *Cum*. Porro, quia mutationis fortaſſe cauſam attulit inſcientia Latinæ linguæ; cum inuſitatum videretur, *Memini, quod videbare*: non patiar hunc loquendi modum poſthac, quaſi barbarum & ſordidum, rejici; & afferam illa, quæ tum apud Ciceronem, tum apud alios, Romani ſermonis obſervatione, collegi: ac primum a noſtro Cicerone ordiamur. Epiſt. 40. lib. XIII. *Si ulla umquam apud te mea commendatio valuit; quod ſcio multum valuiſſe plurimum; hæc ut valeat, rogo.* Et epiſt. ult. lib. IX. ad Attic. *Aliquando ſententiam terminemus, ut nihil novi, niſi id, quod minimum vellem, ſpiritum reliquum eſſe.* Ad eumdem epiſt. 4. lib. X. *Cum ſcripſiſſet, quod me cuperet ad urbem venire.* Lib. I. de Leg. *Cum omne genus humanum ſociatum inter ſe eſſe invelligitur; illud extremum eſt, quod recte vivendi ratio meliores efficit.* Offic. lib. I. *Illud etiam animadverto, quod, qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur.* Lib. II. *Videndum illud item, quod, ſi opulentum fortunamque defenderis, in illo uno, aut forte in liberis ejus maneat gratia.* Et Cælius epiſt. 6. lib. VIII. *Illud mihi occurrit, quod inter poſtulationem & nominis delationem uxor a Dolabella diſceſſit.* Præterea Varro lib. I. de Re Ruſt. *Cato, gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dixit eſſe: & quod ſit primus, ubi vineæ poſſunt eſſe bono vino, & multo; ſecundus, ubi hortus irriguus.* Et lib. II. *Facile eſt, quod habeant conſervam in villa.* Livius autem lib. XLII. P. *Licinius conſul S. C. recitari juſſit: primum, quod bellum ſenatus Perſeo juſſiſſet: deinde, quod veteres centuriones quamplurimam ad id bellum ſcribi cenſuiſſet.* Idem lib. XLV. *Quam feliciter remp. adminiſtraverim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror.* Sueronius in Veſpaſiano: *Recordatus ſuper cœnam, quod nihil toto die cuiquam eorum præſtiſſet.* Omnium autem antiquiſſimi, Plautus, & Cato Cenſorius, ille in Aſinaria: *Equidem*, inquit, *jam ſcio, filius quod amet meus.* Et in Trinummo: *Minus quindecim dies ſunt, quod pro his ædibus minas quadraginta acceperis a Callicle.* Cato autem in epiſtola ad Marcum filium, quam Plinius lib. XXIX. cap. 1. recitat: *Dicam* (inquit) *de iſtis Græcis, Marce fili, quid Athenis exquiſitum habeam; & quod bonum ſit, eorum litteras inſpicere, non perdiſcere.*

Cum iſtis) Cum Græcis. Patris enim Curius negotiabatur: ut infra, & epiſt. 17. lib. XIII. & alibi.

Cum quidem hæc urbs) Τὴν πόλιν, ex indignatione orta & dolore libertatis amiſſæ; nam civitas quidem corruptis moribus, & ſtatu reip. mutato, deſinit eſſe quæ fuit: urbs tamen eadem remanet. Hinc apparet, ipſa de civitate quid Cicero ſentiat: cum

cum in urbem quoque, ſenſu carentem, invehatur.

Nedum Patre) Niſi vis, quæ latet in ſingulis verbis perfecte cognoſcatur, tota profecto frigebit elocutio: quare, ſi nonnulla, quæ videri poſſunt humiliora, proſequimur, æquus lector ignoſcere debebit. *Nedum*, hanc vim habet, ut neget ſemper, numquam affirmet; non enim dixeris: *Diligo familiares omnes tuos, nedum te*: quod eſſet affirmantis; nam hoc diceretur: non ſolum te, ſed familiares etiam tuos omnes diligo. Proprie vero ſic: *Is ne propinquos quidem ſuos amat, nedum te*. Huc ſpectant omnia Ciceronis exempla: quorum duo tantum, præter hoc ad Curium, quod ſatis patet, afferemus. In Rullum: *Homo privatus vix facile ſeſe continet: nedum iſti non conquiſituri ſint aliquid ſceleris*. Pro Domo: *Tamen in ſcelere religio non valeret: nedum valeat id, quod, &c.* Audiamus Terentium in Heaut *Satrapes ſi ſiet amator, numquam ſufferre ejus ſumptus queat: nedum tu poſſis*. Nec aliter Salluſtius in Cat. *Secundæ res ſapientum animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent*. Vnum videtur opponi poſſe Ciceronis exemplum in epiſt. 14. lib. VII. ad Attic. *Tu, quoniam quartana cares, & nedum morbum removiſti, ſed etiam gravedinem, te vegetum nobis in Græcia ſiſte*. Sed hic locus aliter legitur in antiquis libris; itaque, ſi quis ejus utatur teſtimonio, parum probabit. Legitur autem hoc modo: *Tu, quoniam quartana cares, & novum morbum removiſti*. Quod ipſum cavere mendo, non equidem affirmarim: ſed id, quod nunc agitur affirmo, *Nedum* in ullo non vidiſſe me vetere libro.

Vidiſſe multum) Si conſilio hæc potius, quam caſu, reliquiſti. Vide in extrema epiſtola, & epiſt. 30.

Prope deſperatis his rebus) Appropinquante ſe civili bello.

Sapiens) Propter conſilium*; non enim redire vis.

Beatus) Qui multis rebus, quibus nos caremus, tranquillo animo fruare.

Cui licebat) Tibi licebat hinc abire: nobis idem non licet.

Vbi nec Pelopidarum) *Pelopidas* vocat malos cives, qui remp. armis oppreſſerant. Subjungit autem, *Noſti cetera*: quia non eſt integer Poetæ locus: verba omnia ponuntur epiſt. 30. *Cupio*, inquit, *aliquo pervenire, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam*. Et epiſt. 11. lib. XV. ad Att. *Etſi ne antea quidem dubitavi, tamen nunc eo minus, evolare hinc, idque quamprimum, ubi nec Pelopidarum facta, neque famam audiam*. Nec dubito quin huc reſpexerit, cum dixit Phil. XIII. *Moveri ſedibus ſuis huic urbi melius eſt, atque in alias, ſi fieri poſſet, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam, &c.*

Idem conſequimur) Abdo enim me in bibliothecam; ne Pelopidarum nomen, aut facta audiam.

Salutationi amicorum) Salutandis amicis, mane videlicet: nam epiſt. 20. lib. IX. *Hæc eſt nunc vita noſtra: mane ſalutamus domi & bonos viros multos, ſed triſtes, & hos lætos vidiſſes: qui me quidem perofficioſe & permanenter obſervant: ubi ſalutatio defluxit, litteris me involvo: aut ſcribo, aut lego.*

Quaſi avem albam) Quaſi novum quiddam: proverbium ex eo natum, quia raræ aves albæ.

Abdo me in bibliothecam) *Litteris me involvo*, dixit epiſt. 20. lib. IX.

Opera officio tanta) Ne quis ex hoc loco putet, ſcripta alicujus quæ dicuntur, eadem *Opera* dici poſſe; nam *opus* generale nomen eſt earum rerum, quæ poſt operam & induſtriam remanent: epiſt. 18. lib. XVI. *An pingis aliquid Sophocleum? fac opus opperear*. Et epiſt. 4. ad Attic. lib. II. *Curabo, ut hujus peregrinationis tibi opus exſtet.*

Senties) Iudicabis.

Ex meis libris) Cum diceres, non eum me eſſe, qui viderer in meis libris.

Tum) Ante bellum civile, ſed rep. jam deſperata.

Non ſolum ſuis ergo me, ſed etiam meis erga ſe) Alii, hunc locum eſſe mancum in omnibus, quos ipſi viderint, paullo antiquioribus libris, affirmarunt: nos integrum videmus eſſe in omnibus, quos habemus.

Dies) Epiſt. 5. lib. IV. *Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis mi-*

minuat atque molliat. Et ep. 16. lib. V. *Quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit*.

Communem rem) Rempublicam. Sisenna Hist. lib. IV. *Quondam Sabini feruntur voviſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos*.

Nunc quidem) Quomodo res habet, ut nunc quidem eſt.

In eo) In Cæſare.

In cujus poteſtate omnia ſunt) Hoc varie dixit epiſt. 7. 8. 9. 13. lib. IV.

Id ipſum) Vt in ejus poteſtate eſſent omnia.

Noſtra culpa) Epiſt. 6. lib. IX. *Hæc in voluntate fuerunt*.

Ad prima redeo) Ad primam epiſtolæ partem, in qua dixit, eum & vidiſſe multum, cum in Græciam ſe contulit; & beatum eſſe, qui abeſſet, non modo ſapientem: quam ſententiam iteravit ſequentibus verbis: *Sapienter hæc reliquiſti, ſi conſilio; feliciter, ſi caſu*. Epiſt. 10. lib. I. ad Att. *Vt ad prima illa redeam*.

Feliciter, ſi caſu) Si non ideo diſceſſiſti, quod hæc putares eventura. *Caſus* & *Conſilium* opponuntur: ep. 2. lib. V. *Hujus ego temeritati ſi virtute atque animo non reſtitiſſem, quis eſſet, qui me in conſulatu non caſu potius exiſtimaret, quam conſilio fortem fuiſſe?* Poteſt igitur felicitas eſſe in aliqua re ſine conſilio, in omni re non poteſt.

EPISTOLA XXIX.

SVm enim χρυσοι μεν tuus, νεκροι δε Attici noſtri) *Vſu quidem* tuus, *poſſeſſione autem* Attici. Eamdem ſententiam lepide expreſſit Lucretius lib. III.

Vitique mancipio nulli datur, omnibus uſu.

Mancipium) Poſſeſſio ipſa, & (ut ita loquar) jus dominii.

Quod quidem ſi inter ſenes coemtionales venale proſcripſerit) Non opinor hoc dici: ſi me Atticus, mancipium ſuum, venale proſcripſerit inter ſenes, qui coemant; ſed, inter ſenes, qui coemtiones faciant; aliud eſt enim *coemere*, aliud *coemtionem facere*: *coemere* notam habet ſignificationem: *coemtionem facere*, eſt, cum mulier in manum viri convenit ſolemni quadam ſtipulatione, qua ſe invicem coemebant: quo facto, ſibi invicem ſuccedebant: ut etiam domeſtica ſacra mulierum tamen, non virorum, interirent; non enim vir in mulieris poteſtatem, ſed mulier in poteſtatem viri coemtionis jure tranſit: itaque amittit paterna ſacra: qua de re juriſconſultos Cicero exagitat in Oratione pro Murena: *Mulieres* (inquit) *omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur: jura interire illi noluerunt: horum ingenio fures ad coemtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſa reperti ſunt; in omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt*. Et quia in aliquibus libris exempli cauſa id nomen invenerant, putaverunt omnes mulieres, quæ coemtionem facerent, Cajas vocari. Quod ſi quis roget, quinam ſint hi ſenes, quos ait Cicero, coemtionum faciendarum cauſa, juriſconſultorum ingenio repertos: dicam eſſe tutores illos, quibus patres familias eam poteſtatem teſtamento reliquerunt, ut filiæ ſuæ, cum nuberent, coemtionem ſine eorum auctoritate facere non poſſint: id colligere licet ex oratione pro Flacco, in qua ſunt hæc: *In manum*, inquit, *convenerat. Nunc audio. Sed quero, uſu, an coemtione: uſu non potuit; nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui; coemtione: omnibus ergo auctoribus, in quibus certe Flaccum fuiſſe non dices*. Ad hoc ſpectat illud, quod lib. I. de Orat. ſcriptum eſt: *Nam neque illud eſt mirandum, qui quibus verbis coemtio fiat, neſciat, eumdem ejus mulieris, quæ coemtionem fecerit, cauſam poſſe defendere*. In eam igitur coemtionem, tutorum omnium, ut oſtendimus jam, conſenſu & auctoritate fieri ſolitam, jocari Curius voluit, cum de ſe, tamquam mancipio, vendendo loqueretur, ad verbum autem potius, quam ad ſententiam, reſpexit; nam revera coemtio illa a mulieribus facta, nihil ad coemtionem mancipiorum attinebat. Livius lib. III. in extremo:

Ac-

Scaptio ne hoc, coemtionali seni, assignaturos putarem finitimos populos?

Egerit non multum) Lucri parum fecerit: in quo seipsum Curius modeste extenuat; quasi vilis & contemnenda sit Attici possessio, fructus autem Ciceronis magni pretii; subjungit enim: *At illa nostra prædicatio quanti est?*

Quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere) Simile illud Planci epist. 24. lib. X. *Quod vivit Antonius hodie; quod Lepidus una est; quod exercitus habent non contemnendos; quod sperant; quod audent; id omne Cæsari acceptum referre possunt.* Et illud Ciceronis ep. 12. lib. I. ad Attic. *Se, quod esset Senator, quod civis, quod liber, quod viveret, nihil acceptum referre.* Nec dissimile illud Philipp. II. *Senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, remp. referret acceptam.*

Sulpicii successori) Acilio: quod e sequenti epistola cognoscitur.

De meliore nota) Diligentissima: translatio a doliis, quibus diversæ inuruntur notæ, ut internoscantur vina. Eodem modo Catullus ad Manlium:

Quare, quod scribit Veronæ turpe Catullo
Esse, quod hic quisquam de meliore nota
Frigida de fæno tepefecit membra cubili.

Tuis præceptis) Hac epistola Curius non respondet superiori Ciceronis epistolæ: in qua præceptum nullum est ejusmodi, ut ad urbem Curius redeat; sed potius, ut Patris maneat. Præceptis igitur aliarum litterarum, quas ad eum Cicero scripserat ante bellum civile: nam postea mutatis temporibus, sententiam mutavit: unde illud in epistola proxima: *Memini, quod mihi desipere videbare, quod cum istis potius vivere, quam nobiscum.*

Nostra) Fortunas nostras. Patris enim negotiabatur, epist. 17. & 50. libro XIII.

Defigere) Aliquot enim annos vixerat Patris, & ibi suas res ita constituerat, ut fixæ viderentur.

Tuto) Concedente Sulpicio proconsule.

Duos parietes de eadem fidelia dealbare) Putabat Atticus Curium esse omnino suum, & fructu, & mancipio: hæc epistola aliter ostendit: venditat enim se Ciceroni Curius, & videtur duorum simul esse velle, usu quidem Ciceronis, mancipio autem Attici. Adagium est a fabris natum, duos vel plures etiam unica fidelia parietes dealbantibus.

Tironemque meum) Patris ægrum Tironem Curius familiariter cognoverat, epist. 1. 6. 7. lib. XVI. & ad Att. ep. 2. 3. lib. VII.

EPISTOLA XXX.

HEI *Go vero*) Initio epistolarum, *Vero*, HEI secundo loco positum, vel negationem demonstrat, ut hic; vel assensum, ut epist. 6. lib. IV. epist. 5. lib. IX. epist. 12. 22. lib XVI.

Iam te nec hortor) Vt hortabar antea. Respondet ad eam partem epistolæ Curii, in qua scripserat: *Quo facilius tuis præceptis obtemperare possimus, teque ad urbem lubentes videre.*

Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam) Senarius ex vetere Poeta cum aliqua varietate in ep. 11. lib. XXV. ad Attic. sic pronunciatus: *Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.* Ad hunc versiculum spectavit in illa sententia in Antonium, Phil. 13. *Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos intra hæc mœnia videre.*

Audire tolerabilius est, quam videre) Epist. 1. lib. VI. *Oculi augent dolorem, qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur, nec avertere a miseriis cogitationem sinunt.*

In campo) Martio, ubi comitia habebantur.

Hora secunda) Scire oportet, dierum plura genera fuisse, vel ab exortu solis ad exortum, ut Babyloniis; vel ab occasu ad occasum, ut Athenienſibus, vel a meridie ad meridiem, ut Vmbris; vel a luce ad tenebras, ut vulgo; vel a media nocte ad mediam, ut Ægyptiis, & Romanis: quem

Plinius, Gellius, Macrobius civilem diem vocant. Hic dies, lucem tenebrasque complexus, XXIV. horarum fuit, sic, ut lucem duodenæ semper, totidemque noctem horæ metirentur, diurnæ circa solstitium longissimæ, nocturnæ brevissimæ, contra vero circa brumam. Erat igitur initium civilis diei, post mediam noctem: quod quamquam luce careret, *mane* tamen Cicero per jocum appellat, a similitudine vulgaris diei, cujus initium *mane* dicitur: *Consulem*, ait infra, *hora septima renunciavit, qui usque ad Kal. Ian. esset, quæ erant futuræ mane postridie*. Et Virgilius lib. VI.

——— *Torquet medios nox humida cursus:*
Et me sævus equis oriens affluvit anhelis.

Aliud igitur erat, dies nominare, ut Kalendas, nonas, idus: aliud horas, ut primam, secundam, tertiam: qui diem nominabat, spatium illud horarum XXIV. quod a media nocte ad mediam proximam est, totum complectebatur: qui horam non a media nocte, id est ab initio civilis diei, numerabat, sed ab ortu solis, unde vulgaris dies incipit, & occasu desinit, quod spatium fuit, ut diximus, duodecim horarum, quacumque anni parte: inde licet intelligere, cum dicitur *hora secunda*, non eam horam significari, quæ post mediam noctem, sed eam, quæ post solis ortum secunda est; ea vero si ad horarum nostrarum consuetudinem referatur, quæ pridie Kal. Ian. quindecim fere sunt ab oriente sole ad occidentem, incidit in horæ tertiæ dimidium; nam, ut hora secunda sextam partem notat duodecim veterum horarum: sic tertiæ dimidium sexta pars est nostrarum quindecim: eadem ratione, quæ septima a Cicerone nominatur, nobis incipit ab octavæ dimidio, desinit in tertia nonæ parte. Sic Martialis cum dixit,

Incipis exstructos frangere nona toros;

ea veteres hora cœnare solitos demonstrat, quæ post ortum solis nona, ante occasum quarta esset, æstate pariter & hieme. Inde fluxit ante cœnam prandendi mos, post cœnam comissandi: ut cibus tamen in prandio levis & facilis caperetur: quod Plinii junioris ad Marcum epistola testatur; comissatio autem honesta parum haberetur.

Comitiis quæstoriis) Vt quæstores anni sequentis crearentur, comitia, Quinctili mense heri solita, in mensem Decembrem ideo protracta erant, quia Cæsar abfuerat, Hispaniensi bello impeditus: post reditum autem triumphare prius voluit, quam haberet comitia. Ex hoc loco, nisi fallor, licet intelligere, postrema omnium comitiorum quæstoria fuisse: quæ enim supersunt, cum hæc ultimo anni die habeantur?

Institutis) A Cæsare, cum jam consularia habuisset, quibus ipse, & M. Antonius designati consules erant.

Q. *Maximi*) Q. Fabii Consulis: quem Suetonius *trimestrem consulem* vocat: quia Cæsar, ex Hispania reversus, abdicavit, eumque cum Trebonio consulem suffecit. Plutarchus in Cæsare, & Tacitus lib. XIX.

Illi) Qui erant in campo.

Dicebant) Cum illum putarent vivere.

Posita esset) Vt interesset comitiis.

Ille autem) Cæsar consul, collega Q. Maximi, qui tunc mortuus est: habebat autem ideo Cæsar comitia, quia consul priore loco creatus erat, quod quia Ciceroni quoque contigerat, ut ipse gloriatur in oratione contra Pisonem, propterea consularia comitia habuit, quibus Murenam consulem renunciavit: quod oratio pro ipso Murena habita declarat.

Comitiis tributis) Creabantur comitiis tributis minores magistratus, ædilis pl., quæstor, tribunus pl., ædilis cur. centuriatis autem majores, prætor, consul, censor: utraque a consule haberi solita, & locus hic, & epist. 3. lib. IV. ad Att. declarat.

Auspicatus) Quando auspicatus, si hora secunda instituit comitia? ante lucem scilicet: nam post mediam noctem auspicari licebat: exorto autem sole id agebant, super quo auspicati erant: auspicatique esse, & egisse eodem die dicebantur. Hunc ego morem jam ex Gellio & Macrobio cognoveram: sed accessit postea Plinii junioris testimonium in epistola ad Marcum,

Digitized by Google

cum, in qua scripsit hæc de avunculo suo: *Lucubrare a Vulcanalibus incipiebat, non auspicandi causa, sed studendi statim, a nocte multa, hieme vero ab hora septima, vel, cum tardissime, octava, sæpe sexta.* Iam, Metellus Nepos consul, ædilicia comitia habiturus, in campum ante solis ortum veniebat, ut auspicaretur primum, deinde, orto sole, comitia haberet, epistola 3. lib. IV. ad Attic.

Centuriata) Vt in locum Fabii consulem sufficeret in paucas horas.

Consulem) C. Caninium Rebilum, qui Cæsaris legatus bello Gallico fuerat.

Hora septima) Post exortum solem.

Renunciavit) Qui consul comitia habebat, sequentis anni consules renunciabat; pro Murena: *Quæ precatus sum a diis immortalibus, judices, more institutoque majorum, illo die, quo auspicato comitiis centuriatis L. Murenam consulem renunciavi.*

Neminem prandisse) Consul enim renunciatus est hora septima, id est, post horam prandii: quod a cœna non minus tribus horis distabat.

Somnum non viderit) Posteriores enim sex horæ noctis, habita civilis diei ratione, pertinent ad Kal. Ian. id est ad sequentis anni consules: priores vero, qui pertinent ad pridie Kal. qui consulatus ultimus dies est, insomnes ab occupato præsertim consule ducuntur: itaque perbelle Cicero, jocum quærens, brevitatem consulatus ad vigilantiæ laudem convertit. Vide Macrobium lib. II. Sat. Plut. in Cæsare, Dionem lib. XLIII. Tacitum lib. XIX.

Philosophiæ portum) A quo qui absunt, jactari eos assidue rerum humanarum fluctibus necesse est.

Mancipio & nexu) Hic locus Boetii verbis explanabitur: qui cum illud in Topicis Ciceronis interpretaretur, *Abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea civili jure fieri possunt:* hæc subiunxit: *Omnes res, quæ abalienari possunt, id est a nostro ad alterius dominium transire, mancipi dictæ sunt. Mancipi vero res veteres appellabant, quæ ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quamdam nexus sollemnitatem fieret,* Nexus vero est quædam juris solemnitas, quæ fiebat eo modo, quo in Institut. Caius exponit, cujus hæc verba sunt: *Mancipatio est imaginaria quædam venditio: quod ipsum jus Romanorum est civium; eaque res ita agitur: adhibitis non minus quinque testibus, civibus Romanis, puberibus, & præterea alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo: isque mihi emtus est hoc ære, æneaque libra: deinde ære percutit libram: isque æs dat ei, a quo mancipium accipit, quasi pretii loco. Quæcunque igitur res lege XII. tabularum aliter nisi per hanc solemnitatem abalienari non poterat.* Plura Sigonius in Cive Romano.

Ailius) Hic est Sulpicii successor, cui commendari Curius optabat, epistola 29.

In Græciam) Cui præfuerat Sulpicius. Epist. 6. lib. VI. *Cassium sibi legavit: Brutum Galliæ præfecit, Sulpicium Græciæ.* Alibi provinciam Sulpicii Cicero vocat Achaiam, ut ep. 4. lib. IV. ep. 26. 28. lib. XIII.

Cum legionibus) Non enim omnes in provincias ibant cum legionibus.

Maximo meo beneficio est) Maximum a me beneficium habet: ut cum dicitur, *Summo ingenio est*: & ep. 3. lib. III. ad Frat. *Cicero tuus nosterque summo studio est Pæonii sui rhetoris.* Quæ si quis diversa judicat, accipiat *Est*, pro, *Vivit*. Locum certe simillimum, qui hunc maxime confirmat, ostendemus; nam Phil. VIII. ita dixit Cicero: *Negat se illi amicum esse debere; cum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se.*

Iudicio capitis) Iudicium capitis illud est, quo damnatus vel civitatem, vel libertatem amittebat; nam vita non nisi perduellionis crimine adimi potuit: qua de re affatim diximus in libro nostro de Legibus.

Rebus salvis) Aut, repub. incolumi, ut epist. 1. lib. IV. *Vtinam, Servi, salvis rebus, colloqui potuissemus inter nos.* Et Acad. lib. II. *Deli fuisse multos accepimus, salvis rebus illis, qui gallinas aiere permultas quæstus causa solerent.* Aut, *Rebus salvis*, nullo suo damno: est enim absolutus.

Quam

Quam ille cum acceperit, ecquid tibi pollicitus sit) Nonnulli veteres libri, *Quo modo acceperit, & quid*: alii, *Quando acceperit, quid*. Mihi omnino rectius videtur, *Cum acceperit, ecquid*; nam pro *Cum*, scribebant veteres, *Quom*: unde factum, *Quo modo*, eodemque errore ab *Ecquid*, fluxit, *Et quid*.

EPISTOLA XXXI.

Quo animo vel vincam te) Epist. 7. lib. V. *Nulla re tam lætari soleo, quam meorum officiorum conscientia; quibus si quando non mutuo respondetur, apud me plus officii residere facillime patior*.

Non fuisse necesse) Quia discessurus esses.

Propter res tuas ita contractas) Nam, si dispersa ac dissipata ejus negotia fuissent, indiguisset opera Sulpicii proconsulis; sed ea, cum discessum cogitaret, jam contraxerat.

Nec caput, nec pedes) Habeant: proverbium est; quæ enim coacta in unum sunt, carere capite & pedibus videntur.

Exaruisse) Defecisse, extinctam esse. Ad Pætum epist. 18. lib. IX. *Ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset*. In Bruto: *Galbæ orationes exaruerunt, vix jam ut appareant*. Translatio ab agris, qui cum exaruere, fruges non ferunt.

Veterem urbanitatem) Quatuor nominibus epist. 15. lib. IX. urbanitatem appellat, *sales, leporem, facetias, festivitatem*.

Veterrem) Qua excelluere olim ii, qui nominantur in eadem epist. C. Lælius sapiens, Africani minoris amicissimus, Lucilius Poeta satyricus, L. Crassus orator, Granius præco: præterea is, qui lib. II. de Orat. disputat de ridiculis, æqualis Crassi C. Iulius Strabo.

Pomponius noster) Atticus utriusque amicissimus; nam epist. 29. dixit Curius: *Sum enim χρησις μαν tuus, κτησις de Attici nostri*.

Suo jure) Quia, cum excellat facetiis, jure suo potest hanc sibi laudem vindicare, idque dicere, quod interdum dicit, & vere dicit, exarnisse veterem urbanitatem, nisi nos pauci gloriam illam breviter & acute dictorum, qua præter ceteros olim floruere Athenienses, retineamus.

Gloriam antiquam Atticam) Hæc verba non carent festivitate quadam: & velle Cicero videtur, dum loquitur de urbanitate, non inurbanus esse.

Gloriam antiquam Atticam) Magnifica verba sunt: nec tamen laudatur quidquam, præter sales; blanditur igitur Cicero, dum humilem rem extollit, Curio simul & Attico, qui iis libus mire delectabantur. Fortasse etiam ipsa Attici verba refert: quod si ita est, hoc ipso jocatur: quasi Atticus gloriam antiquam Atticam in ridiculis poneret, & eam crederet per tres homines posse retineri; sales autem Attici omnibus præstabant: quamquam Cicero, ut assentaretur Pæto, Romanos præfert, epistola 15. lib. IX.

Ergo is tibi, nos eis succedimus) Cum hoc satis constet, vererem urbanitatem amissam esse, nisi nos eam pauci revocemus: sequitur illud, ut primus in ea tibi locus, Attico secundus, mihi tertius debeatur: epist. 3. lib. VII. ad Att. *Nativum* ait *esse in Curio urbanitatem*.

Ne tantum semen urbanitatis una cum rep. intereat) Vrbanitas ipsa exaruit, semen tantum remanet; veni igitur, saltem ut semen conservetur: tantum ne semen ipsum amittatur. Sunt qui pro *tantum*, legant *Tamen*: mei decem antiqui libri, duoque præterea Fulvii Vrsini, *Tantum*, habent: nec insulsa, ut mihi videtur, elicitur sententia; est autem lapsus ab uno verbo ad alterum facillimus: quia *Tantum*, quandoque scribitur sic, *Tm*: *Tamen*, sic, *Tn*.

EPISTOLA XXXII.

Volumnio) Hic est P. Volumnius Eutrapelus, qui Cytheridem mimam dilexit, epist. 26. lib. IX. Præfectum fabrum Antonii fuisse civili bello, Nepos ait in Attici vita: Sulpicio & Marcello coss.

Sine prænomine) Prænomen ei Publio fuit: vide in Attici vita.

Vale

Digitized by Google

Volumnio Senatore) Cui Lucio cognomen fuit. Varro de Re Ruſt. lib. II. c. 4. Conſtat autem ex hoc loco, Volumnium hunc, ad quem ſcribit Cicero, equitem fuiſſe, non ſenatorem.

Εὐτραπελία) Feſtivitas, lepor, urbanitas: unde illi cognomen Eutrapelo, epiſt. 26. lib. IX. ad Att. ep. 8. lib. XV. Phil. XII. Plutarchus in Bruto *mimum* vocat.

Salinarum mearum) Suos ſales vocat *Salinas* per jocum, quia dixerat, *Poſſeſſio*. Infra: *Urbanitatis poſſeſſionem quibuſvis interdictis defendamus*. Salinæ autem loca ſunt, ubi ſal fit. Plinius lib. XXXI. cap. 7.

Procuratore) Et hic jocatur. Solent enim procuratores abſentium res defendere.

Ut ego diſceſſerim) Rurus in provinciam. Ergo ſcripta eſt epiſtola paullo poſt, quam Cicero proconſul in Ciliciam profectus eſt, id eſt M. Marcello, Ser. Sulpicio coss.

Dicta) Ioca, quæ & *Dicteria* vocata, ſcripſit ad Cornelium Nepotem: ut apud Macrobium lib. II. legitur.

Sextiana) P. Sextii, pro quo exſtat oratio: vide quæ diximus epiſtola 27.

In me conferri) Mea dici: ut ex meo nomine inſulſis quoque dictis accedat auctoritas.

Dicterum meorum) Macrobius lib. II. *Animadverto duos, quos eloquentiſſimos antiqua ætas tulit, comicum Plautum, & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad jocorum venuſtatem ceteris præſtitiſſe. Cicero quantum in ea re valuerit, quis ignorat, qui vel liberti ejus libros, quos is de patroni jocis compoſuit, quos quidam ipſius putant eſſe, legere curavit?* Non multo poſt hæc ſubjungit: *Iocos hoc genus veteres noſtri Dicteria dicebant: teſtis enim Cicero, qui in libro epiſtolarum ad Cornelium Nepotem ſecundo ſic ait: Noſtri, cum omnia, quæ dixiſſemus, dicta eſſent, quæ facete, & breviter, & acute locuti eſſemus, ea proprio nomine appellari Dicteria voluerunt.*

Sua ſponte) Sua venuſtate: etiam ſi non diceretur, hoc Ciceronis eſt.

Tanta fæx eſt in urbe) Ita hebeti ſunt homines ingenio, ut, quod invenuſtum prorſus eſt, venuſtum tamen eſſe videatur.

Ἀκαθαρσίαν) Quod Venere caret, venuſtatis expers, nomen a Venere deductum, quæ Græcis Κυθηρεία nuncupatur.

Venuſtum) Quinctilianus lib. VI. c. 3. *Apparet*, inquit, *venuſtum eſſe, quod cum gratia & venere dicatur*.

Ἀμφιβολία) Ambigua oratio: cum ad ſententias diverſas eadem verba accommodari poſſunt: ut illud epiſt. 20. lib. XI. *Te dixiſſe laudandum adoleſcentem, ornandum, tollendum*. Et lib. II. de Orat. *Perpuſillum rogabo*. Quod referri poteſt & ad perpuſillum teſtem, & ad perpuſillam interrogationem. Et illud Neronis de Claudio: *Deſiiſſe enim inter homines mori*. Et:

Aio te, Æacida, Romanos vincere poſſe.

Ὑπερβολή) Superlatio, vel exſuperantia, cum ſententia ſupra veritatem extollitur: ut in ſuaſione legis Manliæ: *Plura bella geſſit, quam ceteri legerunt: plures provincias confecit, quam ceteri concupiverunt*. Et Virgilius:

Qui candore nives anteirent, curſibus auras.

Fit etiam minuendi gratia, ut *Teſtudine tardior*.

Παρανόμασια) Agnominatio: cum unius litteræ mutatio diverſam ſignificationem affert: ut pro *Tiberius Claudius Nero*, *Biberius Caldius Mero*. Et lib. II. de Orat. *Eamus deambulatum. Quid opus fuit de? Immo vero, quid opus fuit te?* Et Philip. XIII. *Cum in gremiis mimarum mentum mentemque deponeret*. Et Afranius apud Gellium: *Qui non modo vinoſus, ſed vitroſus quoque ſit*. Et Terentius in Andr. *Inceptio eſt amentium, haud amantium*.

Παρὰ προσδοκίαν) Præter exſpectationem: ut illud epiſt. ult. lib. IX. *An tu id melius, qui etiam in Philoſophum irriſeris? cum ille, ſi quis quid quæreret, dixiſſet, cænam te quærere a mane dixerit? ille baro te putabat eſſe quæſiturum, unum cœlum eſſet, an innumerabilia*. Simile illud lib. II. de Orat. *Die de L. Manlio. Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror*.

Mire

Mire delectat Horatius Sat. 1. lib. II. cum dixisset :

—— Scævæ vivacem crede nepoti
Matrem : nil faciet sceleris pia dextera :

intulit :

Sed mala tollet anum vitiato melle cicuta.

Similiter Cicero pro Scauro apud interpretem Horatii Porphyrionem : *Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblisit.* Hoc de genere hic ait Cicero : *Natura nos delectat error noster : ex quo cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus.* Et alio loco : *Ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem : cujus innumerabilia sunt exempla.*

Per Antonii personam) Legerem, *C. Iulii.* Is enim libro secundo de oratore loquitur de ridiculis. Nisi si quis lapsum memoria Ciceronem dicat, quod vix credibile videtur : salibus enim excelluisse non M Antonium, sed C. Iulium, optime noverat : nec ita multo ante libros de Oratore composuerat, ut personarum partes oblivisci deberet : cum præsertim eos ipsos, quos in oratoriis libris loquentes induxerat, omnes, nullo errore, commemoret epist. 19. lib. XIII. ad Att.

Ἐντεχνα) Artificiosa, hoc verbum complectitur ἀμφιβολιαν, ὑπερβολην, παραγραμμα, παρα προσδοκιαν, & cetera, quibus risus excitatur.

Sacramento contendas mea non esse) Vel pecunia deposita litiges, ut probes mea dicta non esse. Similiter Catullus ad Fundum : *Quovis Sabinum pignore esse contendunt.* Sacramentum quid sit, Varro lib. V. docet his verbis : *Ea pecunia, quæ in judicium venit in litibus, Sacramentum a sacro. Qui petebat, & qui inficiabatur de aliis rebus, uterque quingentos æris ad pontificem deponebant : de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium, qui judicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferebat : victi ad ærarium redibat.* Festus paullo latius : *Sacramentum*, inquit, *æs significat, quod pœnæ nomine penditur, sive quis interrogetur, sive contenditur : id in aliis rebus quinquagintæ assium est, in aliis rebus quingentorum, inter eos, qui judicio inter se contenderent, quæ de lege L. Papirii tribuni pl. sanctum de his verbis : Quicumque prætor posthac factus erit, qui inter cives jus dicet, tres viros populum rogato : iique tres viri sacramento exigunto, judicantoque, eodemque jure sunto, uti ex legibus, plebisque scitis exigere, judicare, esseque oportet. Sacramenti autem nomine id æs dici cœptum est, quod & propter ærarii inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem consumebatur in rebus divinis.* Hunc morem attigit Asconius in Orat. 3. contra Verrem. *Cum in rem aliquam* (inquit) *agerent litigatores, & pœnæ sacramenti peterent, poscebant judices, qui debatur post trigesimum diem.* Cicero lib. I. de Orat. *Agerent secum lege Pythagorei omnes, atque Democritici, vindicarentque ornati homines in disputando & graves : quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret.* Valerius Max. lib. VII. cap. 7. *Sacramento cum adolescentulo contendere aviæ non fuit.* Ibidem cap. 8. *Aphronia cum sorore sacramento contendere noluit.*

Quereris) Questus erat Volumnius dominari in judiciis, absente Cicerone, homines infantissimos.

Multo laboro minus) Quam de tuenda salinarum possessione, id est, de dictis meis, ut agnoscantur, laboro : de judiciis non item.

Trahantur pedibus) Vel si mala illis omnia eveniant, non laboro. Epist. 16. lib. IV. ad Attic. *Fratrem meum, & te si habeo, per me ista pedibus trahantur.*

Vel Selius) Non bonus orator.

Se liberum) Ergo liberum non esse, opinio fuit : ideo dixit, *Ut posset probare*, quasi rem difficilem.

Interdictis) Quia possessio prætoriis interdictis defendi solebat ; propterea, cum ageret de possessione urbanitatis defendenda, judiciale verbum lepide usurpavit.

Te unum) Qui omnes urbanitate vincis.

Te sapere) Quia falsas laudes non agnoscis.

Illa) De Curionis tribuni pl. ingenio ad novitatem propensio ; quod postea res ipsa comprobavit : nam Cæsaris causam oppugnavit primum, deinde defendit, epist. 6. lib. VIII.

Non

Noſtrum illum amicum) C. Curionem, tribunum pl. in locum Servii deſignatum: ut epiſt. 4. lib. VIII Iure autem Cicero verebatur, ne non ſatis gravem Curio ſe præberet in tribunatu; leviſſime enim ab optimatum cauſa ad Cæſarem tranſiit: ut epiſt. 6. lib. VIII. & epiſt. 13. lib. II.

Gravitatis) Quam non habuit, ep. 6. lib. VIII. & epiſt. 13. lib. II.

In amoribus) In deliciis.

Quamvis in me ingrata ſit) Dicit hoc propter iniquam æſtimationem rerum ſuarum: vide epiſt. 2. lib. IV. ad Att.

Dolabellam) P. Cornelium Dolabellam, poſtea Ciceronis generum.

Redde meum) Epiſt. 19. lib. XVI. *Demetrium redde noſtrum.*

Deſit) Amori illius erga me.

Non videor nimium laborare) Cum valde tamen laborem.

EPISTOLA XXXIII.

De declamationibus noſtris) Cur ſe ad declamandum Cicero contulerit, cauſa exponitur in epiſt. 18. lib. IX.

Nihil ſumus) In arte oratoria.

Diſplicemus) Etiam ſi aliquid ſimus.

Gregalibus) Sociis, præſtantibus viris, civili bello amiſſis. Pro Domo: *Catilinæ gregales.* De Haruſp. Reſp. *Neque Clodius, neque quiſquam de gregalibus ejus.*

Emiſimus) Loquitur de libris ſuis.

Pennigero, non armigero in corpore) Non dubium eſt intelligi de avibus, quas Philoctetes configebat tardus celeres, ſtans volantes. Alii tamen, *Pinnigero*, legere maluerunt, contra Quinctiliani ſententiam, qui *Pinnas* de avibus dici non vult. *Pennigero* etiam eſt in meis veteribus libris. Lib. V. de Fin. *Philoctetes cum cruciaretur non ferendis doloribus, propugnat tamen vitam auxilio ſagittarum; configebat tardus celeres, ſtans volantes; ut apud Accium eſt; pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat.* Ingemiſcebat Cicero, quod ingenium ſuum non, ut antea, in agendis cauſis, aut in tuenda rep. ſed in declamationibus illis exerceret.

Exceperimus) Translatum verbum, quia dixerat, *Concurſum*; qui enim concurrentes occupationes ita excipit, ut ab iis ne poſternatur, juſtam atque ab omnibus conceſſam facultatem habet in otium diſcedendi.

Multum ſalutem & foro dicam, & curiæ) Relinquam forum, & curiam: neque cauſas in foro agam, neque ſententiam in ſenatu dicam: quæ mihi antea curæ erant. Modus loquendi de Græco fonte derivatus, epiſt. 8. lib. VIII. ad Atticum: Πολλα χαιρειν τω κλλω dicens, *pergit Brundiſium.* Plato in epiſtola ad Perdiccam, & in Critone, Euripides, alii.

Communibus noſtris amatoribus) Similiter dixit, *Amatorem tuum*, epiſt. 15. lib IX.

Caſſius) C. Caſſius, qui poſtea Cæſarem occidit.

Dolabella) Qui & ipſe declamare ſolitus erat audiente Cicerone: itaque diſcipulus vocatur epiſt. 7. 14. 18. lib. IX. vide Quinctilianum lib. XII. cap. 11.

Meis equiſſimis utuntur auribus) Libenter eos audio declamantes.

Opus eſt huc) Ad hæc noſtra ſtudia requirimus judicium & doctrinam tuam.

Limatulo & politulo) Translatio ab operibus, quæ limantur primum, deinde etiam poliuntur, ut magis placeant.

Interioribus) Reconditis, non vulgaribus. Epiſt. 10. lib. III. & in Bruto: *Erant in eo plurimæ litteræ, neo ea vulgares, ſed interiores quædam & reconditæ.*

Meis) Quibus ego maxime delector; amoribus & deliciis meis.

Verecundiorem me in loquendo facis) Iocari Ciceronem non dubito: cum ipſe potius, eloquentia longe omnibus antecellens, maximeque litteris interioribus inſtructus, verecundiores alios in loquendo faceret.

Iudicatum) Deliberatum, conſtitutum.

Patietur) Mihi optanti concedat.

Volet) Vel ſi ipſe non optem.

Deponere illam perſonam) Cauſas non agere, nec in ſenatum venire. Supra: *Multum ſalutem & foro dicam, & curiæ.* Translatio ab hiſtrionibus, qui

Digitized by Google

qui varias personas suscipiunt, & modo senem agunt, modo juvenem, modo herum, modo servum : epist. 3. lib. V.

Iam) Cupiditatem indicat hæc particula personæ deponendæ.

Probavi) Vt histriones populo se probant, cum suas egregie partes agunt : ita me ego Cæsari satis jam probavi ; cum & in senatum venerim, & causas apud eum egerim, ut pro Deiotaro, pro Ligario.

Ac me totum in litteras abdere) Epistola 20. lib. IX. *Litteris me involvo.*

Ne pluribus legerem) Quamquam obscura sententia est, consensum tamen omnium antiquorum librorum non video, cur contemnam. *Perinvitus*, pro *Pluribus*, placeret, si vel unius libri veteris testimonio comprobaretur, aut si mutatio quam minima fieret : quod in conjecturis probare maxime soleo ; nam, quod ad sententiam attinet, recte opponerentur, *Perinvitus legerem*, *Gratissimas fore*.

PAVL-

Digitized by Google

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

LIBRI VIII.

Ante quam Cœlii epistolas interpretemur, vitam ejus brevi oratione complecti non alienum putavimus. Ac primum, de honoribus, quos gessit; tum de ejus eloquentia; tertio loco, de moribus; postremo de obitu; quæ vel Cicero in suis libris, vel annalium litteræ loquuntur, agendum videtur.

M. Cœlius Ruffus, plebeji generis, patre equite R. Puteolis natus, sumta virili toga, id est annum ætatis ingressus XVII. a patre continuo ad Ciceronem deductus est, nondum prætorium, sed eloquentia jam & probitatis opinione clarum: a quo etiam *lectissimus adolescens* appellatus est libro quarto in Verrem, qui de Signis inscribitur. In illo ætatis flore cum artibus honestissimis eruditetur, M. Crassi domum frequentavit, postea fuit assiduus cum Ciceronе prætore candidatumque assectatus est in petitione consulatus; anno sequenti iterum petenti consulatum Catilinæ studuit; tribunatum pl. gessit, Pompeio tertium consule, Miloneque ob necem P. Clodii de vi reum, studiosissime defendit: qua de re sic in oratione pro Milone: *Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari; cum audiretur silentio M. Cœlius tribunus pl. vir fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sive invidia, sive fortuna, singulari, divina, & incredibili fide.* In libro de Claris Oratoribus: *Cœlius, quem diu auctoritati meæ parvit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu, & a bonorum causa fleteris constantius.* Nominant & Appianus & Dio tribunum pl. quamquam apud utrumque mendose legitur *Cæcilius*. Ædilis curulis fuit L. Paullo & C. Marcello coss. prætor C. Cæsare II. & P. Servilio coss. Orto civili bello, quæstor in Africa fuit C. Curionis, ut apud Cæsarem lib. II. Civ. Bel. scriptum est.

Eloquentiæ in primis operam dedit, locumque inter summos oratores consecutus est: itaque & Cornelius Tacitus, & Quinctilianus inter eos oratores, qui novissimis reip. temporibus maxime floruerint, Cœlium referunt, sua cuique tributa laude, Ciceroni, Cæsari, Cœlio, Calvo, Bruto, Asinio, Messallæ. Cœlii tamen scripta paullo asperiora, & antiquitatem redolere visa sunt, de quo sic Tacitus in dialogo de Oratoribus: *Galba, & Carbo horridi, impoliti, rudes, & informes, & quos utinam imitatus non esset Calvus, aut Cœlius, aut ipse Cicero.* Et aliquanto post: *Quid ex Cœlianis orationibus? nempe hæ placent, in quibus nitorem & altitudiem horum temporum agnoscimus. Sordes autem verborum, & hians compositio, & incondita sensus redolent antiquitatem, nec quemquam adeo antiquarium puto, ut Cœlium ex ea parte laudet, qua antiquus est.* Item infra: *Apud nos Cicero ceteros eorumdem temporum disertos antecessit. Calvus autem, & Asinius, & Cæsar, & Cœlius, & Brutus, si jure & prioribus, & sequentibus anteponentur; nec refert, qui inter se specie differant, cum genere consentiant: at tristior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior, & plenior, & valentior Cicero, omnes tamen eamdem sanitatem eloquentiæ ferunt.* Quinctilianus autem hæc lib. X. *Multum ingenii in Cœlio, & præcipue in accusando, multa urbanitas: dignus vir, cui & mens melior, & vita longior contigisset.*

Sub-

Subjungit paullo post in eodem libro: *Quid noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quidquam in lucis assumere?* Et lib. XI. Cælii verba recitat ex oratione, quam de vi reus pro se ipso habuit: de qua & Suetonius meminit in libro de Claris Rhetoribus, & Festus mentionem facit. Illa quoque notavimus apud eumdem lib. XII. *Vim Cæsaris, indolem Cælii, subtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calvi.* Sed audiamus Velleium historiæ suæ libro: *Dum* (inquit) *in acie Pharsalica Africaque de summa rerum Cæsar dimicat, M. Cælius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior, nec minus ingeniose nequam.* Plus tamen ei facultatis in accusando fuisse, quam in defendendo, Quinctilianus ostendit lib. VI. cum ait, M. Cælium, quia melius objiceret crimina, quam defenderet, bonam dextram, malam sinistram appellari a Cicerone solitum esse; idque confirmat ipse Cicero his verbis in libro de Claris Oratoribus: *Cælii actionem & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio: graves ejus contiones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omnes ex reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in illo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles.* Tres ejus accusationes, quas Cicero appellat, fuere, prima in C. Antronium de majestate, qui consulatum cum Cicerone gesserat: secunda in Sempronium Atratinum de ambitu: & utramque significat Cicero in oratione, qua eum defendit: tertia, ut opinor, in C. Lælium; ut ex Quinctiliani verbis, quæ lib. VI. leguntur, mihi videor posse conjicere. Scripsit etiam concionem de aquis, quam Frontinus lib. II. de Aquæ ductibus nominat, eam fuisse non dubito contra aquarios & tabernarios: nam ipse epist. 9. *Nisi ego*, inquit, *cum tabernariis & aquariis pugnarem, veternus civitatem occupasset.*

Mores in eo minime cum ingenio conferendi. Iracundissimum appellat Seneca lib. III. de Ira. Quinctilianus ait: *Dignus vir, qui & meus melior, & vita longior contigisset.* Cicero: *M. Cælium prætereundum non arbitror; quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit.* Nequam & prodigum fuisse, ex his Velleii verbis intelligitur: *Cælius, cum ne a diis quidem servari posset; quippe pejor illi res familiaris, quam mens erat; in prætura novarum tabularum auctor exstitit.* Eodem pertinent illa Quinctiliani lib. I. *Etymologia habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget: ut cum M. Cælius se esse hominem frugi vult probare, non quia sistinens sit, (nam id ne mentiri quidem poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta Frugalitas.* Impudicum & lascivum ostendit oratio Ciceronis. Saltandi artem diligenter didicit, ingenuis indecoram atque inhonestam: itaque reprehendit eum Scipio Æmilianus in oratione contra legem judiciariam Ti. Gracchi, cujus hæc verba lib III. Sat. recitat Macrobius. *Docentur prostitigias inhonestas: cum cinædulis, & semibucs, pulteriique eunt in ludum histrionum: discunt cantare, quæ majores nostri ingenuis probro ducier voluerunt: eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinædos, virgines puerique ingenui. Hæc cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos nobiles homines docere: sed, cum ductus sum in ludum saltatorium, pius medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusque quingentis, in his unum, quo me reip. maxime miserum est, puerum ballistam, petitoris filium non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare, quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset.* Idem in eodem libro sic: *Uno eodemque tempore tribus nobilissimis civibus, non modo studium saltandi, sed etiam, si diis placet, peritia, qua gloriarentur, fuit; Gabinio consulari, Ciceronis inimico; & M. Cælio, noto inter turbes viro, quem Cicero defendit; & Licinio & Crasso, Crassi ejus, qui apud Parthos extinctus est, filio.* Inconstantis ingenii fuit, primum tribunus pleb. quo anno P. Clodius, a Milone occisus est, optimatum partes defendit, qua de re sic Cicero in Bruto: *Talis tribunus pleb. fuit, ut nemo unus civium perditorum populares turbulentasque demensiam a senatu, & a bonorum causa*

causa steterit constantius. Mox, orta inter Cæsarem & Pompeium discordia, neutram in partem inclinare visus est. Id significat Cicero epist. 15. lib. II. *In repub.* (inquit) *non valde te jactas: districtus enim mihi videris esse, quod & bonus civis, & bonus amicus es*. Deinde, mutata sententia, Cæsaris ad partes transiit, ex quo illud Ciceronis in Bruto: *Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, cecidituque postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse perverterat*. Profectum ad Cæsarem cum C. Curione, ut eum ad civile bellum incitaret, scripsit Dio lib. XLI. Demum a Cæsare ipso desciscit: idque cum ipse declarat epist. ultima lib. VIII. tum vero Velleius his verbis: *Accito Annio Milone, qui, non impetrato reditu, Julianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, aut magis occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a republ. mox consularibus armis auctore senatu circa Turios oppressus est*. Cæsar autem planissime lib. III. de Bello Civ. cujus verba subscribemus: *Romæ M. Cœlius Rufus prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum juxta C. Trebonii prætoris urbani sellam collocavit; & si quis appellavisset de æstimatione, & de solutionibus, quæ per arbitrum fierent, ut Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur: ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam videretur, legem promulgavit, ut sex pensionibus sine usuris, creditæ pecuniæ solvantur. Cum resisteret Servilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; aliam tabularum novarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de quibus rebus Servilius consul ad senatum retulit; senatusque Cœlium ab repub. removendum censuit. Hoc decreto eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de Rostris deduxit: ille, ignominia & dolore permotus, palam proficisci se ad Cæsarem simulavit, clam nuntiis ad Milonem missis, qui Clodio interfecto, ejus criminis erat damnatus; atque eo in Italiam revocato, quod magnis muneribus datis, gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, sibi conjunxit*.

De obitu sic idem Cæsar in eodem loco: *Cœlius profectus, ut ipse tunc dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Turios, ubi, cum quosdam ejus municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris, Gallis, atque Hispanis, qui eo præsidii causa missi erant, pecuniam pollicitaretur, ab his est interfectus*. Et Velleius: *In urbe seditionem, aut magis occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a republ. mox consularibus armis auctore senatu circa Turios oppressus est*. Dio autem lib. XLII. eadem fere quæ Cæsar, de ejus defectione & nece prodidit. At Epitome Liviana his verbis lib. CXI. *M. Cœlius Rufus prætor, cum seditiones in urbe quam maxime concitaret, novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe, Miloni exsuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit: uterque cum bellum molirentur, interfecti sunt*.

P. VICTORIUS.

Epistolas M. Cœlii existimamus nos studiosos animadvertisse, quam in vulgatis codicibus mendosæ, & corruptæ essent: cum autem non ejusdem integritatis in his vetustum codicem invenerimus, quam in Ciceronis epistolis, illum retinere vidimus; etsi multis partibus melior illis sit: deserti ea ope non potuimus ea sanare vulnera, quæ apparent. Quidquid tamen boni potuimus, fecimus, multa quæ trunca, & mutila credimus, nulla nota adposita, reliquimus: nec enim unum, aut alterum locum signare voluimus, reliquos nobis suspectos transire, ne videremur illos nostro judicio confirmasse, & probasse. Quod si cunctis, quibus parum confidimus locis, signum adponere voluissemus, infinitum fuisset, & quædam fortasse propter hujus duriorem, & asperiorem stilum immerito a nobis damnata essent, quæ recte se haberent. Fatemur igitur noluisse nos hoc periculum subire: eruditis suum in hoc judicium relinquimus: nostrum in re tam dubia & incerta non interponimus. Qui a melioribus codicibus adjuri

juti majorem operam hic navare potuerint, magno nos sibi beneficio obligabunt: ipsi de quibusdam, & iis quidem majoris momenti eorum quæ immutavimus, rationem, qua ducti id fecimus, adferemus.

EPISTOLA I.

Decedens) Vnde? ab ipso Cicerone; quem in provinciam euntem profecutus erat; sic proficiscentem Appium in Ciliciam, sic Valerium Cicero profecutus est: ut epist. 10. lib. III. & epist. 6. lib XIII. ipse Cœlius hoc iter significat, subjungens: *Romam cum venissem*. *Decedere* autem simpliciter accipit Cœlius pro *discedere*, ut epist. 10. *Mei officii est, meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris*. Visitatius tamen est de magistratibus e provincia decedentibus: licet privatis quoque accommodetur, ut in oratione pro Quintio: *Decedit ex Gallia Romam Nævius*.

Data opera paravi) Studiose paravi: operam dedi, studium adhibui, ut pararem, qui sic omnia colligeret, atque in commentarium referret, ut verear, ne tu meam sedulitatem nimis etiam diligentem existimes. *Argutum* enim veteres interdum vocabant, quod summam diligentiam argueret; id cognoscitur ex epist. 5 lib. VI ad Attic. *Velim*, inquit, *obvias mihi litteras quam argutissimas de omnibus rebus crebro mittas*. Et lib. I. de Divin. *Argutissima exta, quæ maxime significant*. Libro autem III. de Legib. *Oculi nimis arguti, quod arguant, & quasi loquantur, quemadmodum animo affecti sumus. Manus minus arguta*, lib. III. de Oratore, quasi minus affectuosa, quæ non subsequi digitis, neque verba exprimere videatur.

Curiosus) *Curiosi* sunt, quorum nimia, &, ut Cœliano more loquar, ita arguta sedulitas est, ut vel minima quæque curent.

Deprecor) *Deprecari* interdum est, precari, ut aliquid habeamus, ut *pacem deprecari*. Epist. 24. lib. 12. &, *Te lacrumæ fratris deprecantur*; epist. 7. lib. IV. interdum contra, ne habeamus, *ut deprecari exilium, pœnam*, & similia: quod Ciceroni, & aliis frequentissimum est.

Delegavi) Mihi a te legatum. Est enim *Delegare*, non, simpliciter aliquid alicui mandare, sed id mandare, quod is, qui mandat, facere ipse debebat; hoc significant loca Ciceronis a me diligenter observata; in Oratione pro Domo: *Delegavi*, inquit, *amico locupletiori*. Et epist. 3. lib. XII. ad Att. *Delegationem a mancipe*. Et ibidem, epist. 13. *Bilbi regis conditio delegandi*. Et lib. II. de Orat. *Quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt*.

Tuæ memoriæ dare operam) Ea tractare, quæ tui me oblivisci non sinant; amici enim causa, qui aliquid agit, ejus memoriæ operam dat.

Edicta) Consulum & prætorum.

Fabulæ) In scena recitatæ. In Brato: *Docuit primus fabulam Livius*.

Quod exemplum) *Exemplum* est imago rei; vocat igitur *exemplum* commentarium rerum urbanarum, quod in eo quasi quædam civitatis imago esset.

Molestiam exhibeam) Sic epist. 30. lib. XII. *Noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere*.

Minus commode) Minus apte, non ut oportet; sic lib. I. de Oratore: *Oratio commode scripta*.

Existimatio) Opinio; ut in Oratione pro Cœlio: *Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed judicium certe parentis; quid nos opinemur, audiemus ex juratis: quid parentes sentiant, lacrymæ matris, squalor patris luctusque declarat*.

Ut nunc est) Pro, quomodo nunc se res habet; ita locutus est Cic. ad Atticum, epist. 4. lib. VII. & ad eumdem epist. 28. lib. XII. Similiter ad eumdem epist. 2. lib. XIII. *Quo modo nunc est*. Et Acad. IV. *Ut quidem se nunc causa habet*. Terentius autem in Heaut. *Ut dici tempus est*.

De comitiis transpadanorum) Ut quatuorviri, qui summus erat in municipiis magistratus, crearentur. In Gallia transpadana, Cæsaris provinciæ parte, Latinæ coloniæ erant omnes, jure Latii (ut Pedianus docet) lege Pompeia accepta. Cæsar iis jam ante, quam ædilis esset, civita-

Digitized by Google

vitatem dari voluit : de quo Suetonius his verbis : *Colonias Latinas, de petenda civitate agitantes, adiit : & ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Cilicium legiones paullisper ob id ipsum retinuissent.* Hoc autem anno, quo Cœlius hanc epistolam scripsit, in municipiorum formam transpadanas colonias redigi, creatis quatuorviris, qui erant idem in municipiis, quod Romæ consules, aut studuit Cæsar, aut studere creditus est; municipia vero civitatem sine suffragio primis temporibus, hoc tempore suffragii jus cum civitate habebant. Hujus rei vestigium exstat epist. 2. lib. V. ad Att. *Erat*, inquit, *rumor de transpadanis, eos jussos quatuor viros creare : quod si ita est, magnos motus timeo.* Hac tota de re Sigonius egregie lib. III. de Antiquo Iure Italiæ.

Cumarum tenus) Cumas usque pervenerunt, ultra progressi non sunt : ultra Cumas nihil de transpadanorum comitiis auditum est.

Auditionem accepi) Durior & horridior interdum Cœlius est in explicanda sententia; quis enim sic loquatur, *Ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi*, pro, nihil prorsus audivi? fortasse hoc illud est, cur in eo sordes verborum Tacitus appellat, & subjungat, *Amarior Cœlius* : & Quinctilianus asperitatem ei tribuat in dicendo.

Marcellus) Consul cum Sulpicio. Jam erumpebat inter Cæsarem & Pompeium discordia, sero nimis opes Cæsaris timente Pompeio : qui proximo anno consul tertium pugnaverat, ut absens Cæsar consulatum petere posset, contra quam legibus cautum erat : epist. 6. lib. VI. & ad Att. epist. 1. lib. VII. & epist. 3. lib. VIII.

De successione Galliarum) Ut Cæsari ante legitimum diem succederetur; erat enim hic octavus Cæsaris annus in administratione Galliarum, imperio decem annorum ei concesso; quinquennio uno lege Vatinia, ipso Cæsare cum Bibulo consulatum gerente; altero lege Trebonia, Pompeio & Crasso coss. quam Pompeii & Crassi legem, quod eam ex consulum voluntate Trebonius tribunus pl. tulerat, Hirtius vocat lib. VIII. Belli Gal. *Marcellus* (inquit) *proximo anno cum impugnaret Cæsaris dignitatem, contra legem Pompeii & Crassi retulerat ante tempus ad senatum de Cæsaris provinciis.*

In Kal. Iun.) S. C. de Gallis, non Kalendis Iun. sed pridie Kal. Oct. referente Marcello, factum, milit Ciceroni Cœlius; epist. 2.

Distulit) Epistola sequenti : *Marcelli impetus resederunt, non inertia, sed, ut mihi videbatur, consilio.*

Sermones repressit) Cum, eum statim de Galliis relaturum, homines loquerentur. *Sermones retundere*, dixit epist. 6. Sed, *Reprimere*, Ciceronianum est; epist. 8. lib. III.

Offendisti) Offendit eum Tarenti, & cum eo decem dies fuit; epist. 2. lib. VIII. & epist. 6. lib. V. ad Att.

Aliud sentire, & loqui) De simulatione Pompeii, epist. 5. lib. I. & epist. 9. lib. IV. ad Attic. & ultima l. III. ad fratrem : *Velit, nolit, sine difficile est.*

Perscribes) Perscribere noluit Cicero : rescripsit enim : *Cum Pompeio nullis in aliis, nisi de repub. sermonibus versatus sum : quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompeium & ad omnia, quæ providenda sunt in repub. & animo, & consilio paratum.*

Susurrationes) Incertis auctoribus; nam, si quid esset certius, susurrationes non essent, quæ paucorum sermones sunt, sed rumores inter omnes. Paullo post : *Hæc inter paucos secreto narrantur.*

Apud Bellovacos) Cum quibus hoc anno bellum Cæsar gessit. Hirtius lib. VIII. Bel. Gal.

Neque hæc incerta) Neque tamen hæc, quæ sunt incerta, vulgo jactantur, sed narrantur inter paucos, male in Cæsarem animatos. Paullo ante : *Susurrationes dumtaxat veniunt.*

Vulgo jactantur) Quibus de rebus dissipatus rumor est, ex res vulgo jactari dicuntur. Livius lib. IX. *Ob hæc vulgo jactata populus Romanus bellum fieri Æquis jussit.* Et lib. XXXVIII. *Jactata sermonibus res apud Romanos.* Eodem verbo in eadem sententia Cæsar usus lib. I. de Bel. Gall. Suetonius autem sæpissime.

Quos ut nosti) Cæsaris inimicos, Bibulum, Catonem, Domitium, præcipuos optimatum duces contra Cæsaris Pompeiique potentiam: quamquam Pompeius, qui Cæsaris opes auxerat, easdem sero timens, de revocando ex Galliis Cæsare cum optimatibus cœperat cogitare.

At Domitius) L. Domitius Ahenobarbus, consularis, acerrimus Cæsaris adversarius. In prætura conatus est, quæ consul Cæsar egerat, infirmare: quod cum obtinere nequivisset, biennio post consularis candidatus palam minatus est, consulem se effecturum, quod prætor non potuisset, ademturumque ei exercitus: quo metu Cæsar operam dedit, ac perfecit, ut, detrudendi Domitii causa, Pompeius & Crassus consulatum peterent. Suetonius.

Manum ad os apposuit) Eorum more, qui secreto aliquid narrant. Subaudiendum videtur, *quam hæc libenter narrat*.

Subrostrani) Infimi ordinis homines, sub Rostris versari soliti. Livius humillimam plebem, forensem factionem, ac turbam vocat lib. IX.

A Q. Pompeio) Rufo, Sullæ dictatoris ex filia nepote, P. Clodii familiarissimo; tribunus pl. anno proximo cum T. Munatio Planco & C. Salluftio collegis, inimicissimas de Milone, ob Clodii necem, conciones habuerat, Ciceroni etiam, quod Milonem defenderet, invidiam concitarat: damnatus est ipse primum, deinde Plancus, quod eorum concionibus incensa plebs, Clodii corpore in curiam illato, curiam ipsam cremasset: quo igne Porcia quoque basilica flagravit: ex quo non modo Sex. Clodium ejus auctorem seditionis, verum & multos ex factione Clodiana, præcipue vero Q. Pompeium, & T. Plancum lege Pompeii Magni de vi condemnatos esse, Dio, Pedianusque declarant. Illud quasi *ἐν παρεργῳ* addam, Latinam Dionis versionem emendandam, in qua Pompeius hic Sullæ sororis filius vocatur: cum dixerit Dio, *Σύλλα ἀνεψιὸς*, id est Sullæ ex filia nepos; idque Pedianus, & epitome Liviana lib. LXXVII. confirmat; pater ejus, Q. Pompeii Rufi, Sullæ in consulatu collegæ, filius in seditione a tribuno pl. P. Sulpicio excitata, occisus est.

Baulis) Vbi Romanis exsulibus per leges licebat esse; hoc enim jus, teste Polybio, fœderatæ civitates habebant; in quibus fuisse Bauli videntur, cum ab eo Neapolis, Præneste, Tibur, propinqua Baulis oppida, nominentur.

Embeneticam facere) Ἐμβαίνειν est navem conscendere: Ex quo, *Embeneticam facere*, pro conscendendi artem exercere: maritima fortasse mercatura victum sibi Pompeius exsul comparabat, ad inopiam redactus, ut ex eo, quod sequitur, liquet, *Vt ego miserer ejus esuriei*. Sunt, qui malint, *Empaticam*: ut maritimum Pompeii latrocinium significetur: ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως: unde ἐμβατὴς, sicut ταμίευσις, & ἀναβατικὸς. & inde ἐμβατικὸς potius, quam ἐμβαινετικὸς. Turnebus legebat, *Epineticam*, a verbo πίνειν, quod est esurire: ut Q. Pompeium dicat esuriendi artem facere.

Vt ego miserer ejus esuriei) Ita misertus est, ut eum in judicio adversus Corneliam, ejus matrem, defenderit: quod eo laudibus fuit, quia Q. Pompeius, hoc ipso Cœlio accusante damnatus, exsulabat. Vide Valerium Maxim. lib. IV. cap. 2.

Hoc mendacio ut defungeremur) Pro, *Defungereris*: amoris enim causa, quod unius Ciceronis erat, sibi quoque communicat, ex vetere proverbio, *Amicorum omnia communia*. Defungitur autem is, qui evadit, & periculo liberatur. Pro Roscio Amerino, pro Sextio: & Virgil. lib. VI.

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

Optavi, igitur, ut defungeremur, ut tuti jam essemus ab omnibus, si quæ tibi impenderent pericula: ut hoc mendacium finis & quasi defunctio esset omnium periculorum.

Plancus tuus) Ingenio Cœlius fuit ad jocandum proclivi: quod & Quinctilianus animadvertit in ejus orationibus, & omnes, quæ nunc leguntur, ab eo scriptæ ad Ciceronem epistolæ demonstrant. *Tuus*, hic dixit, cum ironia; quod Plancus Bursa Ciceronis esset inimicissimus, nec injuria, quod eo accusante (ut Dio tradidit) de vi condemnatus esset. Vel, *Tuus*, quod

Digitized by Google

quod Ciceronem, in quem inveheretur, delegerat. Operæ pretium est legere, quæ de eo ad Marium scripserit, epist. 2. l. VII. & epist. 10. lib. IX. & Philippica XIII. Frater fuit L. Planci oratoris, ad quem sunt Ciceronis epistolæ, & ipsius ad Ciceronem, lib. X. Pedianus in argumento Milonianæ.

Ravennæ) Umbrorum colonia fuit, Strabone teste lib. V. in Gallia cispadana, quæ Cæsaris provinciæ pars fuit; extra Italiæ terminos; nam Galliæ provinciæ initium ad superum mare Ravenna fuit, ad inferum Luca, ipsa quoque colonia, ut ostendit Velleius. Vt igitur Q. Pompeio Baulis, in fœderata civitate, sic Planco Ravennæ, quæ colonia Latina fuit, non civium Romanorum, esse licuit. Latinæ enim coloniæ suis legibus, iisdem scilicet, quibus vetus Latium, Romanæ vero Romanis utebantur.

Congiario) Munere; nam, quia congii mensura muneri populo primis temporibus datum est; hinc ad omnia munera, etiam pecuniaria, *Congiarii* nomen transiit. Quod Ciceronis, Suetonii, Plinii, aliorum exempla significant.

A Cæsare) Quod L. Planci frater esset, Cæsaris in Gallia legati: lib. I. & V. de Bel. Gal.

Nec beatus) Quod æris alieni tantum antea contraxisset, ut, accepto magno congiario, minime tamen abundaret. Locupletes interdum *beatos* & Cicero, & alii appellant.

Nec bene instructus) Tantum abest, ut beatus, ut nec bene instructus sit. Erat igitur similis duorum exsulum, Ciceronis inimicorum, conditio; cum illum esurire, hunc bene instructum non esse, Cælius dicat.

Politici libri) Sex libri, in quibus formam Cicero expressit ejus reipubl. quæ ut apud Augustinum in libris de Civitate Dei scriptum animadverti, a secundo bello ad Ti. Gracchi tribunatum, id est ad Africani minoris interitum floruerat: ipsumque Africanum cum C. Lælio, M. Manlio, P. Furio Philo, consularibus viris, disputantem de optimo statu civitatis induxit; probavitque ceteris rebus publicis ideo Romanam antecellere, quod ex triplici genere, regio, optimatum, populari, temperata, nullam neque domesticæ justitiæ, neque bellicæ rei partem desideraret: cum in singulis generibus aliquid inesset vitiosum, quod exitium civitatibus afferre posset: confusis autem omnibus, perfectum quiddam exsisteret, quo reipub. salus & incolumitas conservaretur. Appellat eos, de Optimo Civitatis Statu, in primo de Legibus: de Optima Republ. in tertio. Scripsit eos ab exsilio restitutus, post Appium & Domitium coss. in extrema epist. 9. lib. I. ubi sua scripta commemorat, nullam omnino de his libris mentionem facit: puto, quod absoluti non essent: institutos enim eo anno, videtur indicare epist. 5. lib. III. ad fratrem. Horum librorum fragmenta, quasi tabulas naufragio disjectas collegit diligentissime, natus ad illustrandam antiquitatem, omnique prorsus ingenii ac probitatis laude cum ipsa antiquitate conferendus, merito mihi & sua virtute, & singulari erga me studio carissimus, Carolus Sigonius; cujus etiam industriæ atque doctrinæ non solum argumenta cujusque de rep. libri, sed etiam obscurorum locorum, quicumque in omnibus Fragmentis, doctorem lumenque requirebant, explanationem verissimam ac disertissimam debemus.

Omnibus vigent) Attico maxime: ad quem epist. 1. lib. VI. Cicero ita scripsit: *Sex libris, tamquam prælibus, me ipse obstrinxi: quos tibi tam valde probari gaudeo.* Et ad eumdem, epist. 3. ibidem: *Reliqua plena adhuc & laudis & gratiæ, digna iis libris, quos tu dilaudas.*

EPISTOLA II.

Cs Erte, inquam) Quod inopinata res acciderat, quam vix Cicero crediturus esset, qui Messallam corruptis pecunia comitiis factum esse consulem plane nosset, ab affirmatione orditur.

Me repræsentante) Sic aliquot antiqui libri: alii, *Me repræsentare*: nonnulli, *Me prehensante*: quod non displicet. Putat aliquis, *Motre prehen-*

sante : quæ fuit soror Hortensii oratoris ; ego nihil affirmo.

Pronunciatum est) Latis sententiis, pronunciabat ex lege prætor : quod judicum major pars judicasset ; majore sententiarum numero vel absolvebatur, vel condemnabatur reus : si par erat, nihilominus absolvebatur : quod oratio docet pro Cluentio. Ex pronunciatione igitur prætoris, absolutum sententiis omnibus Messallam, cognitum est.

Orationibus) Aurelia lege, quam Hortensio & Metello coss. tulit L. Aurelius Cotta prætor, tres ordines judicare cœperunt, senatores, equites, tribuni ærarii : cum equites antea lege Cornelia L. Sullæ per annos decem turpiter judicassent. Pedianus, & in nostro de Romanis legibus libro copiose.

Vide modo inquis) Dum nimis amat brevitatem Cœlius, obscurat sæpe sententias : quod in Thucydide vitium Cicero notavit. Videtur tamen fingere dicentem Ciceronem : *Vide modo, Cœli : non de Messalla bene homines existimant ? non ejus patet innocentia ?* Respondet Cœlius : *Non mehercules, &c.*

Validissime) Pro, *Validissime* ; nam, *Valde* fit a *Valide*. Unicum adhuc invenimus exemplum, quod recitat Charisius ex divi Hadriani orationum XII. *A vobis* (inquit) *P. C. peto & impetratum validissime cupio, ut proxime imaginem Augusti argenteum potius clypeum, sicut Augusto, ponatis.*

Ad dolendum) Vt ejus vicem dolerem, eique dolorem meum vultu & verbis declararem : quod officium amicitia postulat.

Captus) Vt iis, qui capiuntur, itidem mihi, rei novitate, & hujusce non exspectato judicii eventu, perculsus affectusque animus est : prorsus me stupor oppressit.

Corripuerunt) Reprehenderunt ; sic locutus epist. 9.

Relictus lege Licinia) De ambitu absolutus, cui pœnam irrogabat Licinia lex.

Majore periculo) Elapsus enim priore judicio non sua innocentia, sed judicum sordibus, accusabitur de corruptis judiciis, majore periculo, quam de ambitu : damnatum ostendit epistola quarta.

Postridie ejus absolutionis) *Postridie ejus diei*, dixit Sulpicius epist. 12. lib. IV. & Cæsar lib. I. Bel. Gal. *Postridie ludos*, Cicero ad Atticum : *Postriduo*, pro Postridie, Plautus : *Postridie*, simpliciter Cicero.

Theatrum Curionis) Non erit hujus theatri, quod in funebri patris manere Curio dedit, injucunda cognitio ; sic enim a Plinio describitur lib. XXXVI. c. 15. *Theatra duo juxta fecit amplissima, e ligno, cardinum singulorum, versatili suspensa libramento : in quibus utrisque, antemeridiano ludorum spectaculo edito, inter se aversis, ne invicem obstreperent scenæ, & repente circumactis, ut contra starent, postremo jam die descendentibus tabulis, & cornibus inter se coeuntibus faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat.*

Hortensius) Quo defendente impunitatem Messalla erat adsecutus ; avunculum ejus fuisse, & Valerius ostendit lib. V. cap. 9. & Plutarchus in Sulla.

Vt suum gaudium gauderemus) Vt sua lætitia lætaremur ; sic & *Saltare saltationem*, in oratione Scipionis Æmiliani contra Ti. Gracchum, apud Macrobium lib. III. Sat. & *Dolere dolorem*, & similia.

Hic tibi) Pro, *Tunc* ; nam *Tibi*, ornamenti causa positum, ut epist. 2. lib. IX.

Tonitruum) Cum e strepitu, fremitu, clamore quiddam tonitrui simile fieret.

Rudentum) Rudere, asinorum more, homines solent, cum aliquem contumelioso ludibrio vexant.

Sibilus) Cum & ruderent simul, & exsibilarent Hortensium ; fortasse autem, *Rudentum sibilus*, ideo conjunxit Cœlius, quod illud Pacuvii memoria teneret, *Rudentisibilus*, notatum a Varrone lib. IV. de Lingua Lat. antiquitatem enim paullo etiam magis, quam decuit, imitari Cœlio placuit ; quod a Tacito, & Quinctiliano reprehensum videmus.

Intactus a sibilo) Ingredientes in theatrum sibilo excipiebantur ii, de quibus bene populus non existimaret : de quo in Oratione pro Sextio : *Qui rumpe-*

Digitized by Google

rumore, & favore populi tenetur & ducitur, plausum immortalitatem, sibilum ei mortem videri necesse est. Et ad Attic. epist. 19. 21. lib. II.

Vicisse) Obtinuisse, ut Messalla absolveretur.

Marcelli) Consulis.

Impetus) De successore Cæsari in Gallias mittendo: epist. 1.

Resederunt) Quieverunt, sedati sunt. *Timor animi resedit*, in Tusculana III.

Consilio) Quod adversari suis consiliis alterum consulem Sulpicium cum intelligeret, exitum rei desperaret; ait enim in Iulio Suetonius: *Summa ope Marcello restitit, partim per Ser. Sulpicium, alterum consulem, partim per intercessores tribunos.* Et epitome Liviana lib. CVII *Contentiones inter consules de successore C. Cæsare mittendo.* Hirtius autem lib. VIII. de Bello Gallico: *Cum de Cæsaris provinciis Marcellus ad senatum retulisset, senatus eum discessionem facientem frequens reliquit.* Cicero etiam epist. 1. 2. 3. lib. IV. ait, *eum defensorem pacis in consulatu fuisse.*

Incertissima est existimatio) Prorsus ignoratur, qui consules futuri sint.

Ego). Petebat hoc anno Cælius, & obtinuit ædilitatem.

Nobilem) C. Hirrum, qui nondum ædilicius auguratum cum Cicerone consulari petere ausus erat.

Nobilem agentem) Non vere nobilem, sed qui se nobilem fingeret.

M. Octavius) Qui cum Cælio ædilis curulis videtur creatus; epist. 21. lib. V. ad Att.

Cn. F.) Patris nomen addit, ut eum Cicero agnoscat; ex quo patet de eo dici, non de Hirro; *Nobilem agentem.*

C. Hirrus) Lucceiæ gentis; nominatur in senatus consulto, epist. 8.

Propter Hirrum) Cujus repulsæ nuncium avide a te exspectari scio: cur? quia Ciceronis competitor fuerat in auguratu; epistola sequenti, & 9.

Pantheras) Quas e Cilicia mitti a Cicerone cupiebat, ut eas populo suis ludis daret. Binos ludos ædiles dabant, Megalesia, & Romanos: in quibus varia bestiarum genera, maximeque si possent, inusitata, quo populus jucundiore spectaculo frueretur, offerebant; in iis pantheræ fuere, Africanæ, & Græcæ, id est, ex iis regionibus advectæ, quarum incolæ Græce loquerentur: in quibus Cilicia, Ciceronis provincia fuit; ideo epist. 6. *Turpe*, inquit, *tibi erit, pantheras Græcas me non habere*; epist. 4. 6. 8. 9. & epist. 11. lib. II. & epist. ultima lib. V. ad Att. prima lib. VI. ad eumdem.

Syngrapham Sittianam) Ex qua exigeretur a Sittio pecunia, quam in ædilitatis impensas Cælius erogaret; epist. 4. 8. 9.

Commendo) Ne solutio differatur.

EPISTOLA III.

UT *ne*) Quam acuto atque urbano Cælius ingenio fuerit, ex epistolarum principiis intelligitur: salis enim aliquid omnia fere habent. Est ne? inquit: non id præsto, quod tibi discedenti promiseram, quod tu fore negabas, ut crebro litteras mitterem?

Vici) Quasi contentio fuerit inter eos, cum Cælius de litterarum crebritate affirmaret, Cicero negaret.

Delectem otiolum meum) Qua ratione, quod vacui temporis conceditur, jucunde traducam, non habeo. *Otiolum* vocavit, ut occupationes offenderet suas, de quibus etiam in epist. 1.

Vacanti) Non occupato, *cum vacarem a negotiis, cum vacuus essem*, sic Cicero in epist. 30. lib. XII.

Id otii tempus) Id temporis, dum otiosus eram.

Sed Romæ) Vt non mihi soli, sed universæ civitati, te absente, solitudo videatur esse.

Est, quique mea negligentia est, multos sæpe dies ad te, cum hic eras, non accedebam, nunc, quotidie non esse te, ad quem curfitem, diserucior) Plautina sententia in Capt. *Tum denique omnes nostra intelligimus bona, Cum, quæ in potestate habuimus, ea amisimus.*

Curat) Argute; nam, quia cum Cicerone coram de Hirro iocari, ejusque ineptias ac stultitias ridere cupiebat, ideo, *Curat*, inquit, *Hirrus, ut te dies noctesque queram.* Plus autem est *Curat*, quam *Facit*, aut *causa est*: quasi dicat: in hac petitione ita multa agit inepte, ita stulte, ut curare

Digitized by Google

de industria videatur, ut ego tecum sim, quo illum ridere possimus.

Auguratus) Augur Cicero fieri noluit ante exsilium suum: reversus in patriam, ne calamitas dignitatem ejus minuisse videretur, studuit quam ornatissima senatus populique Romani de se judicia interçedere: quod ipse ad Catonem scribit epist. 4. lib. XV. Augur autem in locum P. Crassi, Marci filii, a Parthis interfecti, creatus est Plutarcho teste: nominatus, de more a duobus auguribus, Pompeio Magno & Q. Hortensio oratore, Philippica II. & in Bruto; qui fuit annus urbis ncc. Domitio & Messalla cōss.

Nam mea) Nam mea quidem causa ideo minus cupio, quam tua, quia, si ædilis fiam, forsitan cum locupletiore referam, id est, cum aliquo fiam, qui divitiis Hirrum superet: quod e re mea non erit; opibus enim certandum erit in sumtu ludorum. Æliles Cur. ludos dabant magnificentissimos; lib. II. Off. & pro Murena, & Valerius Max.

Hoc) Vt ille repulsam ferat.

Sed tanti) Tanti ne, dices, hoc est, ut si acciderit, propterea nobis tota vita risus deesse non possit? mehercule tanti est; ita enim multa, quæ merito rideantur, quotidie committit, ut inde nobis perpetuam ridendi materiam capere liceat.

Eorum odia, quæ Hirrum premunt) Si dixisset, *Ea odia*, usitate dixisset: cum vero dixerit, *Eorum*, Latini sermonis ratio, *Qui*, postulat potius quam, *Quæ*. Sed est hoc Cœlianum dicendi genus, id est plane durum & asperum, notatum etiam, ut jam ostendimus, a Quinctiliano & Tacito. Eamdem solœcismi speciem agnosco in epistola sequenti, cum dixit: *In evitandis his consiliis, qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum*. Quo in loco postulabat usus Latinæ linguæ, *In evitandis eorum consiliis*. Verum, qui ea legerit, quæ de Cœlii eloquentia, ante hujus libri interpretationem, ex antiquorum testimonio præfati sumus, accuratam a Cœlio dictionem valde non exspectabit.

Sublevat) Licet Octavius gratia non valeat, non ideo tamen sit, ut ea, quæ Hirrum premunt, odia minuantur: optabile solet esse, ut competitorem non gratiosum habeamus, quo facilius ad nos populi studium inclinet: hoc Hirro contigit, ut inops ab amicis & existimatione sit Octavius: nec tamen ideo, quæ Hirrum premunt, odia levantur.

Ad Philotimi liberti) T. Annius Milo, quo tribuno pl. præter ceteros adjuvante in patria ab exsilio Cicero redierat, anno proximo de vi reus ob necem Pub. Clodii, cum legis pœnam, id est exsilium, bonorumque omnium publicationem timeret, cepit hoc, auctore in primis Cicerone, consilium, ut, si judicio damnaretur, quam damnationem publicatio bonorum sequebatur, ejus bona Philotimus, Terentiæ Ciceronis libertus, in auctione emeret, ea conditione, ut si quando ipse recuperandi facultatem nactus esset, Philotimus restitueret, ipsique Philotimo tantum pro fide ac sedulitate, quasi mercedis loco Milo persolveret, quantum Cicero æstimasset; quod Cœlius a se curatum scribit, Ciceronis, opinor, litteris rogatus, ex itinere missis; nam Brundusii cum esset, hac ipsa de re sic ad Atticum scripsit epistola 8. lib. V. *Romæ acceperam litteras, Milonem meum queri per litteras injurias meam, quod Philotimus socius esset in bonis suis; id ego ita fieri volui, de C. Duronii sententia, quem amicissimum Miloni perspexeram*. Et paullo post: *Philotimus, ut ego ei coram dixeram, mihique ille receperat, ne sit invito Milone in bonis*. Nunc ad Cœlii verba veniamus.

Liberti) Terentiæ Ciceronis uxoris epist. 4. & 5. lib. VI. ad Attic. & alibi.

Officium) In conservandis Milonis bonis magna fide ac sedulitate.

Bona Milonis) Vt Miloni restituerentur; quod & ad Atticum antea, ut ostendi, & (opinor) ad Cœlium scripserat.

Dedimus operam) Tum, ut Ciceroni obsequeretur, id per litteras roganti; tum etiam, quia Milonem ipse diligebat: quem antea tribunus pl. de vi reum, ob necem Clodii defendit acerrime. Cicero pro Milone, Pedianus.

Quam honestissime) Fuit enim honestis-

neſtiſſimam, ac maxime decuit, ab eo ſatisfieri Miloni abſenti, id eſt ea reſtitui, quæ, cum Milonis damnati bona in auctione venirent, emerat. Sic lib. II. Off. *Exiſtimavi, honeſtiſſime muleſtiæ deponi poſſe, ſi me ad Philoſophiam retuliſſem.*

Miloni abſenti) Maſſiliæ exſulabat. Pedianus, Dio, & alii.

Ejuſque neceſſariis) Ad quos Milo ſcripſerat, ut a Philotimo ſua bona redimerent; vide epiſt. 8. lib. V. ad Attic. ex qua epiſtola ſatis conſtat, ipſum etiam Ciceronem partem Milonis bonorum, emtam in auctione poſſediſſe: de qua parte recuperanda non videtur Milo laboraſſe, vel amicitiæ cauſa; vel quod pecuniis, ut arbitror, non abundaret.

Æſtimatio tua) Æſtimaverat Cicero, quantum Philotimo, pro ejus fide ac ſedulitate Milo daret: idque ipſe Philotimo promiſerat: itaque ſic ad Atticum ſcribit: *Statues, ut ex fide, fama, reque mea videbitur.* Quo in loco vide quæ diximus in Commentario.

Aliquod συνταγμα) Si Latine vertas, proprie *συνταγμα compoſitio* eſt, a *συντασσω*; liber ſignificatur accurate ſcriptus; nam *ὑπομνημα*, Latine *commentarius*, ex tempore & ſine ſtudio conficitur. Epiſt. 44. lib. 12. ad Attic. *Ego hic duo magna συνταγματα abſolvi*; quo loco duos Academicos, & quinque de Finibus libros indicat. Et Simplicius *εν τῳ α τῶν φυσικῶν· ακροαματικα, και συνταγματικα*, ait eſſe *σαφεστερα*.

Homini non inepto) Cum ioco dixit: quaſi qui aliena induſtria ſui nominis famam quærat, non ineptus omnino ſit.

Monumentis) Scriptis; alibi, *Litterarum monumenta, annalium monumenta.*

Exſtare) Subauditur, *in mentem venit*: id eſt ideo venit hoc in mentem, ut exſtaret aliquod e ſcriptis tuis, quod poſteris etiam noſtram amicitiam declararet.

Noſtræ amicitiæ) Vt imperret, non, inquit, me gloriæ ſtudium, ſed teſtificandæ apud poſteros amicitiæ noſtræ cupiditas in hanc mentem adduxit.

Omnem noſti diſciplinam) Omnem doctrinam ſcientia comprehendiſti.

Genere) Quod argumentum deligas, monendus non es: genus tamen id ſit, quod nec a mea perſona alienum videatur, & aliquid doceat, quo libentius legatur.

EPISTOLA IV.

MEſſallam) De quo ep. 2. Cognomen a Meſſana capta: ideo ſcribitur geminata *l*, quod lapides Capitolini veteres, præterea nummi ſervant: idque poſtulat analogia. Sic enim a Meſſana deducitur *Meſſalla*, ut a Corona *Corolla*, Catena *Catella*, Fiſcina *Fiſcella*.

Condemnatum) Ideo dixit epiſt. 2. *Relictus lege Licinia, majore eſſe periculo videtur.*

C. Marcellum) M. Marcelli, ut ait Suetonius, fratrem patruelem: quem nemo conſulem exſpectabat: ex quo illud in epiſt. 2. *De Comitiis conſularibus incertiſſima exiſtimatio eſt.*

M. Claudium) M. Claudius conſul erat hoc anno cum Ser. Sulpicio: itaque nec in eum repulſæ, nec accuſationis mentio convenit; niſi ſi alium M. Claudium putemus intelligi: quod ſi ita eſſet, omnino diſtinguendi gratia, vel cognomen, vel patris prænomen, vel notam aliquam Cœlius addidiſſet. Placet igitur, quod Corradus ſenſit, *Calidium*, pro Claudio, & *Galliis*, pro Gallis: ut ſit M. Calidius Orator, a duobus fratribus Galliis accuſatus: quod eo veriſimilius videtur, quia ipſe quoque eorum alterum, Q. Gallium accuſaverat, quem Cicero defendit; conſtat ex libro de Claris Oratoribus, in quo ſunt hæc: *Memini, cum Marcus Calidius in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum paravisse, idque a ſe eſſe deprehenſum.* Idem legimus in Valerio lib. VIII. cap. 10. Idem hic epiſt. 9. Cœlius ſignificat his verbis: *Calidius in defenſione ſua fuit diſertiſſimus, in accuſatione ſatis frigidus.* Sunt, qui legant, *A Galliis duabus*: & M. Claudium putent ab ulteriore & citeriore Gallia accuſatum, in quo primum diſcedunt & a Medicæo, & plane a ſcriptis omnibus libris, in quibus eſt, *Duobus*, non *Duabus*: deinde nulla nituntur hiſtoria; nam ſi accuſatur a provinciis, certe repetundarum; utriquo igitur Galliæ præſue-

Digitized by Google

fuerit, neceſſe eſt; quod nemo prodidit: nec omnino cuiquam, ante C. Cæſarem, adminiſtrationem utriuſque Galliæ mandatam exiſtimo.

Poſtulatum) Reum factum: epiſt. 6. 8. 12.

A repulſa) Poſt repulſam conſulatus; prætor enim Calidius fuerat Lentulo & Metello Coſſ. ut oratio demonſtrat in ſenatu habita poſt reditum.

Poſtulatum) Fortaſſe de ambitu: ſiquidem poſt repulſam poſtulatus eſt.

Dolabellam) Corneliæ gentis, patriciæ; qui poſtea gener fuit Ciceronis. Accuſavit Appium de ambitu epiſt. 6.

XV. *Virum*) XV. Viri cuſtodiebant libros Sibyllinos, a Cumæa Sibylla, Priſco regnante, Romam allatos. *Fatales* vocabantur, quod fata, id eſt, immutabilem Iovis voluntatem, prædicerent: ad eos quaſi ad Oraculum, XV. viri adibant, cum dii immortales publice conſulendi eſſent: hiſtoriam Gellius lib. I. cap. 19. ex antiquis annalibus expoſuit. Dio lib. XXXIX. Sacerdotes nominat cuſtodes horum verſuum, Cicero interpretes, lib. I. de Divin. Quo in loco *decemviri*, non *quindecimviri*, appellantur; ſed veritatem aperit diſtinctio; nam ſuperioribus temporibus decemviri Sibyllinos libros cuſtodiebant: Ciceronis ætate, atque etiam poſt aliquot ſecula quindecimviri: quod Auſonii Poetæ in Grypho verſibus conſtat:

Atque triſtidicæ nomen commune Sibyllæ,
Quarum tergemini fatalia carmina libri,
Quos ter quinorum ſervat cultura virorum.

Suetonius *fatales libros* vocat.

Lentuli Cruris) Hic eſt opinor, L. Lentulus Cruſcellus, qui anno ſequenti conſul deſignatus eſt; potuit enim & *Crus* & *Cruſcellus* indifferenter nominari.

Deſcenderat) In campum Martium, ubi comitia creandis ſacerdotibus lege Atia fiebant: cum eam poteſtatem T. Atius Labienus a collegis ad populum tranſtuliſſet: qua tota de re diximus in libro de Legibus.

Noſtri equites) Quorum ſtudia Cælius amiciſſimo ſuo Dolabellæ adjunxit. *Noſtri* autem, quia Cælius & Cicero equeſtri loco nati, id eſt, parentibus, qui ſupra equeſtris ordinis gradum, id eſt, ad Senatoriam dignitatem, numquam adſcendiſſent.

Tribunum pl. deſignatum) Ergo comitia tribunitia ante prætoria & ædilitia fiebant; quæ nondum eſſe facta, paullo poſt manifeſtum eſt. Ante conſules etiam deſignabantur tribuni pl. quod epiſt. prima ad Attic. teſtatur: primique omnium magiſtratum ineebant IV. Id. Dec. cum reliqui omnes magiſtratus Kal. Ian.

Condemnatum) De ambitu, quod tribunatum pl. largitione conſecutus eſſet.

Magnum metum) Quod inquieto eſſet ingenio, & ab eloquentia paratus. Cælius tamen, eum propter amicitiam excuſans, ait: *Qui eum, facilitatemque ejus non norunt.*

Vt ſe fert ipſe) Vt ſe oſtendit, ut videtur.

Bonos & ſenatum) Quos primo tribunus pl. defendit: mox ad Cæſaris partes tranſiit, corruptus, Appiano teſte, amplius ∞ D talentis, epiſt. 6.

Vt nunc eſt) Sic Cicero ad Attic. *Si manebunt; & , ut nunc eſt, manſuræ videntur.*

Hoc ſcaturit) Quaſi ebullit hanc rem, ut Servii locum obtineat. Proprie *ſolum ſcatere fontibus* dicitur; ſed cum accuſandi caſu veteres interdum uſi ſunt. Plautus in Per. *Id tuus ſcatet animus.* Lucretius & cum genitivo uſus eſt lib. V. *Terra ſcatet ſerum.* Similiter lib V. de Fin. Cicero: *Dixerit hoc quidem Epicurus, ſemper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire nonnumquam.*

Initium & cauſa) Ideo tribunatum pl. petit, ut contra Cæſarem agat, a quo contemtus eſt; cum antea tribunatum minime cogitaverit; quod Cicero ſignificat epiſt. 6. lib II. in eo loco: *Cum te tribunum pl. iſto anno fore non putarem.*

Infimorum hominum) Plebem ſibi tribunoſque pleb. Cæſar adjunxit, quod intelligeret optimates cum Pompeio ſentire. Epiſt. 14. *In hac diſcordia*, inquit, *video Cn. Pompeium, ſenatum, quique res judicant, ſecum habiturum; ad Cæſarem omnes, qui cum timore, aut mala ſpe vivant, acceſſuros.* Quamquam

quam non infimos tantum homines, verum etiam ſequentis anni conſulem L. Æmilium Paullum magna pecuniæ vi, qua baſilicam Æmiliam exſtruxit, ad ſuam cauſam traduxit.

Valde) Cum dixerit *non mediocriter*, cur ſubjungit, *Valde*? fortaſſe, ut magis augeat: ut cum dicebant, *vehementer etiam, atque etiam*.

Contempſit) Maiore impenſa, Curione tribuno pleb. cum eum quoque minime cum infimis conferendum ſibi poſſet adjungere.

Perquam venuſte cecidiſſe) Omnes libri veteres, etiam Medicæus, *Cecinisse*: unus tantum, *Cediſſe*; placet, *Cecidiſſe*: ex more latine loquendi.

Vſque eo) Videtur dictum pro *vehementer*.

Nihil conſilio facit) Fuit enim ingenio turbulento, de quo Velleius: *Curio eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ, & pudicitiæ prodigus, ingeniosiſſime nequam, facundus malo publico; hujus animo, voluptatibus, vel libidinibus, neque opes ullæ, neque cupiditates ſufficere poterant*. Et Suetonius *violentiſſimum tribunorum* appellat.

Ratione & inſidiis, &c.) Si vel unus ſuffragaretur antiquus liber, legerem libenter: *Ratione & conſilio ujus videretur in evitandis eorum inſidiis*. Quo modo locutus eſt Cic. lib. VII. in Verrem: *Laborem itinerum facilem ſibi & jucundum ratione conſilioque reddidit*.

His conſiliis) Cum ſequatur *Qui*; rectius videretur, *Eorum conſiliis*: quid agas? Cœlianum eſt. Similiter dixit in proxima epiſtola: *Eorum odia, quæ Hirrum premunt*; pro, *Qui Hirrum premunt*.

Adverſarios) Poſtea cum ab optimatibus ad Cæſarem Curio deſciviſſet, ita in gratiam rediere, ut Curionis maxime tribuni pl. opera auguratum Antonius obtinuerit, de quo in Philipp. II.

Lælios & Antonios) Cum de Cæſarianis loquatur, qui Curioni Cæſaris inimico, (ut quidem tunc aut erat, aut videbatur)* in petitione tribunatus adverſarentur, malim *Iollios*, pro *Lælios*; nam Lælii Pompeiani: quod ex libris Cæſaris de Bello Civ. cognoſcitur. Antonius autem quæſtor Cæſaris erat in Gallia, & poſt annum tribunus pl. acerrime Pompeianis Cæſarem oppugnantibus, reſtitit, interceſſitque ne S. C. de Galliarum ſucceſſione fieret. Noſtram opinionem de *Lælii*s in *Lollios* mutandis adjuvat locus epiſtolæ 3. lib. V. nam ubi, *Iollium*, legitur, non deſunt ſcripti libri, qui habeant, *Lælium*, errorem creante nominis ſimilitudine, & quod notiores Lælii, quam Lollii.

Id genus valentes) Pro, *ejus generis*. *Valentes* autem vocat, animo & vigilantia præſtantes.

In dies) Deſignatis enim jam tribunis pleb. & conſulibus, reliquorum creatio magiſtratuum duci valde non poterat.

Prætoriis) Prætoria comitia fieri ſtatim poſt conſularia ſolita ſunt; ſed obſtitit neſcio quid. Auſpicia quidem impedimento eſſe non potuere: cum prætoria, ut lib. XIII. cap. 14. docet Gellius, iiſdem, quibus conſularia, fierent; conſularia vero facta jam eſſent.

Mea porro comitia quem eventum ſint habitura) Sic antea in omnibus impreſſis: nos vocem, *Comitia*, ſuſtulimus, quæ ſubintelligitur; ut etiam cum dicit: *Prætoriis moræ quædam inciderunt*.

Opinionem incredibilem) Optima ſigna vidimus propenſæ in me, alienæ autem ab Hirro populi voluntatis.

Ædilium pl.) Qui ante curules ideo creabantur, quod quaſi tribunorum pl. miniſtri ab initio eſſent inſtituti, ut Dionyſius & alii teſtantur: quod ſi tribunorum pl. cauſa creati; conſentaneum eſt, ut ſtatim poſt eos crearentur, id eſt, ante conſules, & reliquos magiſtratus.

Nacta ſunt) Quia candidati, antequam ſua comitia fierent, aliorum quoque magiſtratuum comitiis prenſabant, ut populi voluntatem eliceret; qua perſpecta, vel confirmarentur in ſpe, vel, ſi quid eſſe adverſum intelligerent, aliqua ratione mederentur: propterea comitiis tribunitiis, qui candidati conſulares erant, prenſarunt Galba, Antonius, Cornificius: quod in epiſtola ad Atticum prima ſcriptum eſt. Sic igitur & Cœlius Hirruſque cum ædilitatem curulem peterent, ædilium pl. tamen comitiis prenſarunt.

Cœlium Viciniarum) Adoptatum in Cæ-

Digitized by Google

Cœliam gentem; cum ex Vicinia natus esset. Verum, ne celem quod sentio, *Licinianum*, una tantum littera immutata, potius quam *Vicinianum*, legendum existimo, adductus in hanc opinionem primum hoc argumento, quod hic, qui de dictatore Pompeio cogitavit, varie nominatur, *Lucilius* a Plutarcho, *Vicinianus* ab Hirtio lib. IV. de bello Alexandrino, *Crassus Iunianus* ab ipso Cicerone ep. 8. lib. III. ad Q. fr. & in Sigonii vetere libro *Menmianum*, non *Vicinianum*, legi video: ut ipsa varietas mendi suspicionem afferat: deinde quod cum *Crassus Iunianus* a Cicerone appelletur, & *Crassus* Liciniæ gentis cognomen fuerit, licet intelligere, vel eum ex Licinia gente, vel in Liciniam adoptatum, unde Crassi cognomen acceperit. In Liciniam, qui potest? cum Cœlius appelletur: non enim duarum familiarum nomina simul ponuntur: ergo ex Licinia in Cœliam: ut fiat *Cœlius Licinianus Crassus*, vetere cognomine conservato: ut Scipionis cognomen retinuit is, qui Magni Pompeii socer una cum eo consulatum gessit; cum tamen, a Q. Cæcilio Metello Pio, ut Dio scripsit, adoptatus, ab adoptivo patre prænomen, nomen, cognomen sumsisset: itaque in S. C. quod Cœlius ep. 8. Ciceroni misit, *Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio* vocatur, & M. Lucullus, Lucii Luculli, qui de Mithridate ac Tigrane triumphavit, frater consobrinus, qui consul fuit cum C. Cassio Varo, cum ex Liciniis in Terentios transisset, vetere cognomine Lucullus, novo autem Varro nuncupatus est. Sed, ut novo prænomine semper, vetere abjecto, sic vetere cognomine non illi quidem semper, sed frequentius, quam novo, utebantur. Exemplo sunt, ne alios quæramus, ii duo, quos proxime nominavimus: quorum alterum semper Lucullum, nunquam Varronem, alterum sæpissime Scipionem unico cognomine, interdum gemino Metellum Scipionem, nunquam Metellum simpliciter vocatum meminimus. Accedit ratio temporum, ut idem esse videatur, qui nunc ædilitatem cum Hirro petit, & qui tribunus pl. cum eodem designatus est, in ea ad Quintum epistola. Ergo & hic, *Cœlium Licinianum*, non *Vicinianum*, & in epistola ad Quintum, *Crassum Licinianum*, non *Iunianum*, rectius legi crediderim. Æquis tamen judicibus tum hoc, tum omnia, quæ a nostra proficiscuntur industria, libenter committimus. Cum hæc scripsissem, ostendit mihi vir eruditissimus Fulvius Vrsinus nummum argenteum, in quo mentio fit Cœlii Viciniani: alterum, in quo P. Crassi Iuniani: fortasse potest hic esse P. Cœlius Crassus Iunianus, qui ex Iunia Crassorum gente adoptionis jure transierit in Cœliam.

Promulgatio de dictatore) Domitio & Appio coss. cum magnis candidatorum consularium contentionibus extracta in annum sequentem comitia essent, desperata propemodum concordiæ spe, orrus est de dictatore sermo: quod unicum difficillimis reip. temporibus remedium majores invenerant, nec dubium, quin Pompeius crearetur, honoribus & rerum gestarum gloria clarissimus, de quo sic ep. 8. lib. III. ad Fratrem: *Res prolata: ad interregnum comitia adducta: rumor dictatoris injucundus bonis. Pompeius plane se negat velle; antea ipse mihi non negabat; velit, nolit, scire difficile est.* Dictaturam tamen ab eo recusatam, Dio significat lib. XL. Appianus eum, suo more dissimulantem; verbis quidem dictaturam recusasse, reipsa cupiisse, lib. II. de Bell. Civ. narrat; idem & Plutarchus.

Subito dejecit) Subaudiendum, *ædilitate*: ut in oratione pro Murena, *Prætura dejecto*: & in Verrem, *Si me ædilitate dejecissem*. Hoc enim dicit: Cœlium Licinianum, cum petere cœpisset, revocata legis ab eo de dictatore promulgatæ memoria, statim ædilitate dejecit.

Insecuta est.) Numquam ita Cicero loqueretur: quid enim hoc est? *promulgatio de dictatore dejectum magno clamore insecuta est*; cum hoc significet: primum populus ei petenti vulgo negavit: deinde magni clamores in eumdem consecuti. Et sane, cum hic Cœlius, qui *Lucilius* in Plutarchi Pompeio mendose, ut puto, nominatur, rogationem de dictatura Pompeio mandanda ferre conaretur, incurrit in odium civitatis; nec longe abfuit, quin magistratu se abdicare coactus sit. Plutarchus.

Non

Non faciendum) Alii, *Ad non faciendum*: eadem ſententia. Dejecto, inquit, Cœlio, cuncti flagitare Hirrum cœperunt, ne faceret, id eſt ne peteret ædilitatem; hæc eſt enim illa incredibilis opinio, quam proxime dixit ſua comitia nacta eſſe ædilium pl. comitiis.

Flagitare) Hiſtorico more, pro *Flagitebant*.

Quod ſperaſti) Me deſignatum ædilem.

De illo, quod vix ſperare auſus es) Non modo illum non eſſe deſignatum, quod ſperaſti, ſed etiam, quod vix ſperare auſus es, turpiſſime dejectum. Vrbane & perſacete ad hunc locum Cicero reſpondit ep. 10. lib. II. luſit enim in verbo, *Illum*; &, cum eamdem ſententiam referret, inquit: *De te, quia, quod ſperabam de Hillo,* (*balbus enim ſum*) *quod non putaram*. De Hillo, dixit, joco (ut opinor) duplici; nam & *Hirrum* balborum more, mutatione litterarum pronunciavit; & alluſit ad Cœlii verba, qui ſcripſerat, *De illo*: pro quo retulit, *De Hillo*, quod a Græcis inter ea quæ riſum excitant, παρεγγραμμα vocatur; epiſt. 32. lib. VII.

Ad Apollinis) Ἀπολλωνιους: pro, eadem Apollinis: ep. 2. lib. XIV. *Valerius ad me ſcripſit, quemadmodum a Veſte ad tabulam Valerianam ductus eſſes*. Et pro Milone: *Cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt*.

De ſtipendio Cn. Pompeii) Quod legionibus perſolveret, quas partim habebat in Hiſpaniis eum tribus legatis, Afranio, Perreio, Varrone; partim Arimini: ſequitur enim paullo poſt, *Arminum ad exercitum Pompeius erat iturus*: hac de re ep 14. *Cæſari quoque decretum ſtipendium*, dixit ep. 7. lib. I. *Expenſam tulit*) Tradidit; nam, *Expenſum ferre*, eſt, in tabulas referre, quod expenſum ac datum alicui ſit, ſic in Philippica II. *Quis umquam inventus eſt, qui Antonio mille nummum ferret expenſum?* Exemplorum alibi ſatis eſt.

C. Cæſari) Cum Cæſar in Gallia ſæpe acie victor, majorem tamen motum, ut inquieta illius erant nationis ingenia, multis de cauſis exſpectaret, ab Cneo Pompeio proconſule petiit, quoniam ipſe ad urbem cum imperio reip. cauſa maneret, quos ex ciſalpina Gallia conſulis ſacramento rogaviſſet, ad ſigna convenire, & ad ſe proficiſci juberet, quod Pompeius & reip. & amicitiæ tribuit. Hoc apud eum totidem verbis lib. VI. de Bel. Gal. ſcriptum eſt. Hirtius autem ſic lib. VIII. *Fit ſenatus conſultum, ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cæſare mitterentur, neque obſcuræ hæ duæ legiones uni Cæſari detrahuntur; nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæſarem miſerat, confectam ex delectu provinciæ, Cæſari eam tamquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen, cum de voluntate adverſariorum ſe exſpoliari nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio legionem remiſit*. Plutarchus etiam in Pompeio repetitam eam legionem ait ſimulatione belli Parthici, quod a Dione quoque lib. XL. traditum eſt.

Quo numero eſſet) Poſt C. Marium, ſena millia peditum ſummus in legione numerus fuit, minor interdum; quod aliquam ob cauſam legio eſſet infrequentior; ideo facta mentio eſt, quo numero eſſet ea, quam Cæſari Pompeius commodaverat; ſed in ea peditum ſena millia fuiſſe, ex Plutarcho perſpicuum fuit, qui M. Catonem de Pompeio queſtum eſſe narrat, quod ſex millia militum ad Cæſarem ſine ſenatus auctoritate in Galliam miſiſſet.

Quo appeteretur) Quo numero tribui deberet, Sigonii liber unus, *Appeteret*: quod non placuit.

Coactus eſt) Nam ipſe libenter ſimulabat: ideo non niſi coactus dixit, ſe ex Gallia legionem eam abducturum. Ep. 5. lib. I. *Noſti hominis tarditatem & taciturnitatem*.

Sub mentionem) Poſt mentionem de ea legione factam.

Convicium) Efflagitationem; nam *convicium* non modo maledictum eſt, ſed etiam vehementior ſine intermiſſione poſtulatio; unde illud in ep. 10. lib. II. ad Fratrem: *Epiſtolam hanc convicio efflagitarunt codicilli tui*. Et in oratione pro Archia: *Quæris a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſæ conquieſcant. Convicio*, pro multis vocibus multoque clamore, dixit.

Obſtre-

Obtrectatorum) Fortaſſe Cato, Bibulus, Domitius Ahenobarbus, Cæſaris inimici, Pompeio ob eam cauſam obtrectabant, quod Cæſari legionem de ſuo exercitu commodaſſet; non enim, obtrectatores hic appellari Cæſaris amicos, veriſimile videtur: qui certe de removenda ab eo legione mentionem numquam intuliſſent.

Hoc eſt de provinciis) Gloſſema non puto: ſed actione de provinciis Gallias quoque, actione autem de Galliis contineri ſimul & comprehendi provincias omnes, docet.

Placitum eſt) Antique, pro *Placuit*: ut, *Licitum* eſt, pro *licuit*: *Puditum eſt*, pro *puduit*. Cicero lib. IV. in Verrem: *Nego ullam picturam neque in tabulis, neque textilem fuiſſe, quin quæſierit, inſpexerit, quod placitum ſit, abſtulerit*. Et D. Brutus epiſt. 1. lib. XI. *Placitum eſt mihi, ut poſtularem legionem liberam*. Et Pompeius in epiſtola ad conſules, lib. VIII. ad Att. *Placitum eſt mihi, ut Brunduſium ducerem hanc copiam*. Muliebri genere Terentius in Andr. *Poſtquam me amare dixi, complacita eſt tibi*. Eodem modo, *Puditum eſſet*, pro *puduiſſet*, dixit Cicero pro Flacco; & lib. II. de Fin. *Quos non eſt veritum ponere*: pro, qui non veriti ſunt ponere. Terentius in Andria: *Dum lictum eſt illi*: *dumque ætas tulit, amavit*. Quo loco Donatus, *Veteres*, inquit, & *Placitum*, *& Puditum dicebant: quæ nos, placuit, puduit*.

Coram eo) Quo modo, coram eo, cum Pompeius, quia cum imperio erat, urbem introire non poſſet? Sciendum, eos qui cum imperio erant, petiiſſe interdum a ſenatu, & obtinuiſſe, ut ſalvis legibus ingredi urbem poſſent: itaque laudavit Sextium de vi reum, præſens Pompeius, cum judicium in foro fieret, Marcellino & Philippo coſſ. quo anno eum fuiſſe cum imperio, ſuſcepta annonæ cura, notum eſt, ep. 9. lib. I. Nonnumquam etiam, ut iis qui ad urbem cum imperio erant, liceret intereſſe, extra urbem ſenatus habebatur, ut biennio poſt, belli civilis initio: quod a Cæſare lib. I. de Bel. civ. ſcriptum legimus.

Ariminum) Situm in extrema Italia, non ea, quam Alpes cingunt, qui naturæ terminus eſt, ſed ea, quam a Gallia ciſalpina populus Romanus Rubicone fluvio disjunxit: citra Rubiconem autem primum oppidum Romam euntibus, ultimum in Galliam, Ariminum occurrit.

Ad exercitum) Cujus ipſe imperator erat: manebat enim ad urbem reipub. cauſa cum imperio: quod Cæſar lib. VI. aliique tradiderunt: *Per legatos abſens Hiſpanias adminiſtrabat, mandatas ei lege primum Trebonia in quinquennium, deinde altera, quam ipſe tertium conſul tulit, in alterum quinquennium prorogatus*. Dio lib. XL. Plutarchus, alii.

Factum iri) Vſitatius erat, *Actum iri*: quo modo & ipſe de eadem re locutus eſt epiſt. 9. *De provinciis*, inquit, *quod tibi ſcripſeram, idibus Sextil. actum iri; interpellat judicium Marcelli conſulis deſignati*. Nec paucis præterea confirmatur exemplis.

Aut tranſigere aliquid) Aut S. C. fiet de imperio iis, qui provincias obtinent, finiendo, idque potiſſimum Cæſaris cauſa: aut a tribunis pleb. Cæſarianis turpiter intercederetur: interceſſum autem a quatuor tribunis pl. in ep. 8. demonſtratur. Et cum ait, *Turpiter*, ſentire ſe pro optimatibus indicat, ſed anno ſequenti, cum ædilitatem gereret, ſe mutavit, vel Appii cenſoris odio, vel Curionis tribuni pl. amicitia, ep. 12. 13. 17.

Illam vocem) Ex qua intellectum eſt, vel tranſactum iri aliquid, vel tribunos pl. interceſſuros eſſe.

Omnes) Ergo & Cæſarem: ſi ſenatus ei ſuccedendum cenſuiſſet.

Senatui dicto audientes eſſe) Pro, *Senatui parere*. Sic pro Deiotaro: *Ut audiens dicto eſſet huic ordini*. Et Philippica VII. *Scilicet legatos ad eum miſimus, non ut pareret, & dicto audiens eſſet huic ordini, ſed ut conditiones ferret*.

Nihil exſpecto) Proxime, ſe non exſpectare nihil affirmavit his verbis: *Profecto aut tranſigitur aliquid, aut turpiter intercedetur*; quid igitur, an ſecum pugnat Cœlius? diverſa ſententia eſt; nam hic ait, *Nihil exſpecto*, pro, Cæſarem ſenatui dicto audientem fore nequaquam puto.

Primum) Primi conſules deſignati ſententiam rogabantur: eorum autem prior, qui priore loco deſignatus erat; ideo

Digitized by Google

ideo Marcellinus, consul designatus, primus sententiam rogatur ep. 1. l. II. ad Fratrem: secundo autem loco Philippus ejus collega, quod secundo loco designatus esset.

Syngrapha Sittiana) De qua diximus in ep. 2. ne sæpius eadem iterentur.

Valde pertinere) Vt pecuniis ex ea syngrapha exactis alerentur, ac Romam deportarentur pantheræ, quas dare suis ludis anno sequenti Cælius cogitabat: vide ep. 9.

De pantheris) Epist. 2.

Cyziratas) Venandi peritam gentem, ep. 9. & ep. 1. lib. 6. ad Att.

Regem Alexandrinum) Ptolemæum, quadriennio ante a Gabinio Syriæ proconsule restitutum, diximus ep. 1. l. I.

Quid mihi suadeas) Fortasse curam sibi a senatu ejus regni invisendi, atque aliquandiu procurandi mandari cupiebat.

Quis procuret) Procurabat Ptolemæi pueri, annum XIII. agentis, nutricius ejus, eunuchus, nomine Photinus, is, cujus consilio Pompeius Magnus, cum Pelusium accessisset, necatus est. Cæsar lib. III de Bel. civ. Appianus lib. II. de Bel. civ. Dio lib. XLI. Plutarchus in Pompeio.

Perscribas) Nec enim ei de regni statu difficilis cognitio erat, cum Ciliciæ præesset, cui proprie in conspectu Ægyptus est.

EPISTOLA V.

Finitimarumque regionum) Quas nonnumquam incurrentes Parthi vexabant; primam vero, quam, trajecto Euphrate, qui terminus Romani imperii fuit, invadebant Parthi, Syriam fuisse, ex epistolis 1. 2. 3. 4. cognoscitur: ceteræ vero regiones vel Romanis parebant, vel in earum societate clientelaque erant, possessæ a regulis tyrannisque, aut suis legibus libere viventes.

Animi pendeo) In sollicitudine summorum loquendi genus. *Pendemus animis*, dixit Cicero Tusc. 1. sed usitatius, *animi*.

Si hoc moderari possemus) Si liceret nobis, quod ad Parthicum bellum attinet, ita rem moderari, & hoc modo corrigere, ut cum viribus copiarum tuarum bellum æquaretur; nihil tam esset optandum. Dixit, *Hoc*, pro hac ratione, hoc modo: vel, *Hoc*, accusandi casu: id est, id quod mihi timorem injicit. Sigonii liber habet: *Hoc more moderari possemus, & pro viribus copiarum, &c.*

Triumphoque) Ad triumphum satis erat, hostium quinque millia una acie occidisse: de quo Valerius Max. lib. II. cap. 3. Respondit Cicero: *Velles, tantum modo ut haberem negotii, quod esset ad laureolam satis.*

Gravem illam dimicationem) Cum omnes utrimque copiæ concurrunt.

Parthus) Pro *Parthi*, historico more: sic Livius sæpe & alibi, *Pœnus*, & *Romanus*, pro *Pœni*, *Romani*.

Vix unum saltum) Qua transire in provinciam Ciceronis Parthi conarentur. *Vix* autem, quia duas tantum legiones Cicero habebat, ut epist. 15. lib. V. ad Att. Plutarchus ait fuisse duodecim millia peditum, equites MMDC. id quod ostendit, in singulis legionibus sena millia peditum fuisse, equitum autem numerum, vix crediderim, in Plutarcho vacare mendo; nam singulis legionibus trecentos adjunctos equites fuisse satis liquet, quod si accedant auxiliares, tantus tamen numerus non efficitur: nisi si, quod valere Parthus equitatu constabat, ideo numerus equitum auctus est.

Controversiam) Referente enim ad senatum Marcello consule de provinciarum successione, eo consilio, ut Galliæ Cæsaris eamdem conditionem subirent; videt Cælius, id quod evenit, intercessum iri a tribunis plebe quia legitimum provinciæ Cæsaris tempus Vatinia primum, deinde Trebonia lege datum, expletum nondum esset. Quæ igitur intercessio, Galliarum causa S. C. de provinciis impediet, eadem, ne ceteris provincias obtinentibus succedatur, efficiet.

Quid facturus esset) Quem provinciæ decedens præficere velles: ep. 9. *Quantum divino, relinquendus tibi erit, qui provinciam obtineat; nam non expedietur successio: quando Galliæ, quæ habent intercessorem, in eamdem conditionem, quam ceteræ provinciæ, vocantur.*

Translatitia) Usitata, usu translata: ut ep. 8. lib. III. *Hoc vero*, inquit, *ex quo*

ex quo ſuſpicio nata eſt, me exquiſiviſſe aliquid, in quo te offenderem, translatitium eſt.

Conſtituetur) In ſenatu: conſtituetur autem decreto generali de omnium provinciarum ſucceſſione.

Erit) Tribunus pleb. amicus Cæſari: ut interceſſerunt quatuor, epiſt. 8.

Alius) Tribunus pl. Pompeii, id eſt optimatum fautor: qui cum impediri Gallias viderit, expediri reliquas non patietur: eo ſcilicet conſilio, ut vel omnibus, qui provincias obtinent, vel nemini ſuccedatur.

De omnibus provinciis) Conſularibus, & prætoriis: de quibus conſul M. Marcellus, primum de conſularibus, mox de prætoriis, ſeparatim verba fecit, epiſt. 8.

Plus biennium) Non fallitur; numquam enim res, niſi civili bello, ad exitum deducta. *Plus biennium*, pro, *Plus biennio*: ut ep. 6. lib. VI. ad Att. *Plus annum provinciam obtinere.*

Moretur) Paſſive, dixit, antiquo more; ſic in Agraria 2. *Excipere nominatim agrum, qui publicus eſſe fateatur.*

Mea conſuetudine) Id enim promiſit epiſt. 1.

In quodam incilicia omnia) Sic Mediceus liber, & qui fuit Vbaldini. Sigonii unus, *In quodam incililia omnia*: Ioannis Scalæ, *In quodam omnia in Sicilia*: Maffeorum, *In quodam victiliora omnia*. Mendum patet, nec diſplicerent, *In quodam incili jam omnia*: quod olim placuit. *Incilia* foſſæ ſunt, in quas ex foſſis aquæ derivantur.

Adhæſerunt) In actione de provinciis, tamquam in quodam incili, urgente M. Marcello conſule idem illud, quod antea, ut iis qui provincias obtinent, ſuccedatur.

Vrget) Ergo, reſediſſe impetus ejus, falſo putavit Cœlius. Id enim ſcripſit epiſt. 2. Et cum dicat, *Idem illud urget*; antea ſcriptum eſſe ab eo de hac Marcelli actione, & aliquot Cœlii ad Ciceronem epiſtolas deſiderari ſatis conſtat.

Neque adhuc frequentem ſenatum efficere potuit) *Neque*, hic uſurpatur pro *Ne quidem*, hac ſententia: Tantum abeſt, ut Marcellus S. C. efficere de provinciarum ſucceſſione, ut ne ſenatum quidem adhuc frequentare potuerit; ſic ep. 4. lib. IV. ad Attic. *Neque hoc neglexi*. Non diſſimile illud epiſt. 10. lib. IX. *Quod altera epiſtola purgas te, non diſſuaſorem mihi emtionis Neapolitanæ fuiſſe, ſed auctorem commentationis urbanæ: neque ego aliter accepi: intellexi tamen idem, &c.* Infrequenti autem ſenatu fieri S. C. leges vetabant; qua de re diximus ep. 9. lib. I. in eo loco: *Mihi eſt ſenatus conſultus, ut idibus Maji, frequenti ſenatu, de agro Campano referretur.*

Curio tribunus) Ex his verbis nondum eſſe deſignatum tribunum Curionem, conjicio.

Introibit) Introivit, neque ſolum anno poſtero, Curione tribuno, ſed etiam eo, qui conſecutus eſt, M. Antonio & Q. Caſſio Longino tribunis pleb. qui S. C. de provinciis interceſſerunt.

Quam facile nunc ſit) *Nunc*, pro *nunc*: ut futurum tempus repræſentet; quo magis rem oculis ſubjiciat; vel, *Nunc*, hoc in ſtatu, cum Curio tribunus pleb. ſit, & de provinciis agatur.

Impedire) Impedimento enim erunt Cæſariani Pompeianis, ne fiat S. C. de provinciarum ſucceſſione: Pompeiani autem, niſi libere liceat de omnibus provinciis decernere ſenatui, reliquas impedient, ep. 5.

Qui ſua cauſa, remp. non curaret) Sic plane in pleriſque antiquis libris mihi videtur cum de uno Cæſare ſermo habeatur, legendum, *Curet*; nam is, ſuæ potentiæ cauſa, remp. non curabat. Adjuvat & confirmat opinionem noſtram Fulvii Vrſini liber, in quo eſt, *qui ſua cum repub. non curet.*

Superet) Superſit, reliquum ſit: id eſt, quantum in hoc Cæſar negotii ſit habiturus. Sic lib. V. de Fin. *De eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt.* Et ad Att. lib. XIII. *Si quid ære meo alieno ſuperabit.*

EPISTOLA VI.

APpium) Quem e provincia Ciliacia redeuntem Dolabella, qui poſtea gener Ciceronis fuit, de majeſtate accuſavit; quamquam & de ambitu poſtulatum eſſe, abſolutumque utroque crimine, ſignificant epiſtolæ

stolæ duæ, undecima & duodecima lib. III.

Dolabella) Corneliæ gentis patriciæ, qui ad plebem postea transiit, ut tribunus pl. fieri posset, quo in magistratu legem ferre de tabulis novis conatus est, ut ære alieno, quod gravissimum contraxerat, levaretur.

Reum factum) Fuit hoc apud Romanos in more positum, ut adolescentes, gloriæ comparandæ causa, viros nobiles, honoribusque functos, accusarent. Sic L. Crassus ille princeps in eloquentia C. Carbonem consularem, sic Cicero C.Verrem prætorium, sic M.Cœlius ipse C.Antonium consularem, Ciceronis collegam, accusaverat; erat autem hoc Romæ gloriosum, propterea quod qui ab aliis rationem vitæ repoſcerent, ii legem sibi ipsi innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium indicere viderentur; de quo præclare, ut omnia, Cicero noster in proœmio Actionis ultimæ in C.Verrem. *Reum facere*, non est accusare, sed postulare, id est, petere sibi actionem in aliquem; de quo pleuius infra: pro Scauro: *Reus*, inquit, *est factus a Cæpione*, quod ab accusatione ipsa diversum esse, Asconii ostendit interpretatio.

Invidia) Adversa hominum voluntate: ut alibi.

Ad tribunal) Prætoris; crimen enim de majestate publicum fuit: publicis autem judiciis prætores præfuisse, ostendimus in libro de Legibus.

Triumphi postulationem abjecerat) Urbem enim nemo cum imperio introibat, præter eos, qui triumphabant: quorum causa lex ferebatur, ut imperium retinerent eo tantum die, quo triumphantes inveherentur: exemplis nota res est. Appius autem, abjecto triumphandi consilio, statim urbem ingressus est, ut obsisteret accusationi. Epist.10. lib. III. *Illud plane moleste tuli, quod certissimum & justissimum triumphum hoc invidorum consilio tibi esse ereptum videbam.*

Retudit) Repressit, sedavit eorum sermones, qui de Appii damnatione loquebantur.

In te) Successore suo: qui si contuleris in eum studia & officia tua, proderis plurimum. Accusatus erat Appius ob ea, quæ in provincia contra majestatem populi Romani commiserat: itaque epist. 10. lib. III. *De me*, inquit, *sic contestabas omnes Deos, promitto atque confirmo; me pro tua dignitate in hac provincia, cui tu præfuisti rogando deprecatoris, laborando propinqui, auctoritate cari hominis, ut spero, apud civitates, gravitate imperatoris susceperum officia atque partes.*

Tibi eum non esse odio) Minus est, quam, eum a te diligi; quasi dicat: cum in gratiam cum eo redieris; cum ejus filiarum una Cn.Pompeii filio, altera M.Bruto nupserit; hæc, ne tibi odio sit, efficiunt: amare autem fratrem inimicissimi tui non potes. Cicero, non eum modo a se diligi, sed valde etiam diligi, respondit: epist. 13. lib. II.

In tua manu est) Cum eam provinciam, cui præfuit Appius, & unde testes in eum excitari possunt, administres.

Simultates) Simultates Ciceroni cum Appio, inimicitiæ vero fuerunt acerbissimæ cum ejus fratre P.Clodio. *Simultas* autem & mediocre odium est, & simulatione tectum.

Ad illam summam veritatem) Sic antiqui libri, nec, opinor, mendose. Si legitimo, inquit, jure uti voluerit, nihil pro Appio, nisi quod summa veritas, id est, summa justitia, præscribit, agendum tibi existimes: suspicionem fictæ reconciliatæ gratiæ fortasse aliquam dabis. Expressit Cicero aliis verbis eamdem sententiam epist. 12. lib. II. *Vetus* (inquit) *nostra simultas antea stimulabat me, ut cavere, ne cui suspicionem ficte reconciliate gratie darem.* Ea de re sententiam egregiam recitat Hieronymus in Apologia adversus Rufinum ex Ciceronis Oratione pro Gabinio: *Ego cum omnes amicitias tuendas semper putavi summa religione & fide, tum eas maxime, quæ essent ex inimicitiis revocatæ in gratiam: propterea quod integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel etiam (ut gravius interpretemur) negligentiæ excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.*

Legitimum jus) Summum jus antiqui ſummam putabant crucem : ut ait Columella lib. I. cap. 7. *Summum jus, ſummam injuriam*, ut Cicero lib. I Offic.

In hanc partem) Hoc quaſi antitheti loco poſuit, quia dixerat, *Ad illam ſummam veritatem*. In hanc igitur partem leniorem, quæ a ſummo illo jure diſtat.

Nemo enim, &c.) Si quid Appii cauſa facies, dicent omnes te non eſſe deteriorem ab officio, neceſſitudine, & amicitia, quæ tibi cum Dolabella intercedit.

Poſtulationem & nominis delationem) Prima igitur poſtulatio, ſecunda nominis delatio, poſtrema accuſatio fuit: poſtulabatur primum, ut accuſare aliquem liceret: deinde hoc impetrato, nomen ejus deferebatur: poſtremo accuſabatur. In tabula ænea Torquati Bembi, Petri filii: *De ea re ejus petitio, nominiſque delatio eſto*. Pro Domo: *Sex. Propertii nomen detulit: accuſare propter calumniæ metum non eſt auſus*. Interdum *Poſtulare*, pro accuſare accipitur.

Uxor) Ut cum uxore vir, ita cum viro divortium faciebat uxor: exemplum epiſt. 10.

Mandaris) Mandaverat, ut collocandæ filiæ ſuæ curam ſuſciperet: de quo in epiſtola ad Appium lib. III. ipſe ſe excuſat his verbis: *Non vereor, ne tu parum perſpicias ea, quæ geſta ſunt, ab illis eſſe geſta, quibus ego ita mandaram, ut cum tam longe abfuturus eſſem, ad me ne referrent, agerent quod probaſſent*.

Quid ego tibi ſcripſerim) Scripſerat fortaſſe, magnam eſſe proborum adoleſcentium penuriam, quibus Tullia collocari poſſet; nam de Dolabella, a quo diſceſſuram uxorem conjicere non potuerit, nunc primum facto divortio ſcribit.

Res) Ut ei nubat filia tua.

Invidioſum) Ne infamiæ tibi ſit, quod affinitatem cum eo jungere volueris, cum quo, depoſitis inimicitiis, in gratiam antea redieris, quique tibi, cum augur ſit uterque veſtrum, ab ipſa collegii conjunctione commendetur.

Si emanarit) Si quid homines de matrimonio reſcierint.

Deceat) Pro reconciliata eum Appio gratia.

Expediat) Appium enim offendes: quod utile non erit: cum amicis, propinquis, affinibuſque floreat; filiam enim Appius Cn. Pompeio filio, alteram M. Bruto, tertiam Lentulo in matrimonium locaverat: epiſt. 4. & 8. lib. III. Hinc illud Ciceronis huic epiſtolæ reſpondentis: *Cur mihi non ſit in optatis, complecti hominem florentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis, collegam meum præſertim, & in ipſa collegii laude ac ſcientia ſtudioſum mei?*

Spei) De Appio damnando; nam affinitatis famam ſuis conſiliis opportunam utilemque fore ſperabit.

Negotio) Quod agit contra Appium.

Tanto illuſtrior) Affinitas hæc ob accuſationem Appii multo erit illuſtrior ac notior, quo ſtudioſius eam Dolabella pervulgavit.

Pompeius) Cujus filio nupta erat Appii filia: epiſt. 4. lib. III.

Ad te) Ut auctoritatem gratiamque tuam ad Appii ſalutem conferas; teſtes enim ex ea provincia, cui ſucceſſor Appii Cicero præerat, vel reum opprimere, vel periculo liberare poterant omnes.

Abſolvimus) Appium: id eſt, abſolutum iri omnes putamus: quod ita contigit, defendentibus eum genero M. Bruto, & Hortenſio oratore: quod in Bruto ſcriptum eſt.

Confecta) Sic olim emendavi, ſecutus antiquum Petri Bembi librum, & alterum Ioannis Scalæ, in quo non omnino diſerte, *Confecta*, ut in Bembi libro, ſed, *Confecta* legebatur: poſtea in Alberti Ferri libro, *Ceſfecta*, animadverti. Confecta, inquit, adhuc a Dolabella, fœda omnia ſunt & inhoneſta: ut odium potius, quam veritatem ullam, præ ſe ferant. Quid tamen, ſi *Conficta*, legatur? ut ſit, Conficta omnia, fœda & inhoneſta ſunt. Quid etiam, ſi hoc totum non de uno Appio, ſed de omnibus reis univerſe dicatur? hoc modo: Nos hic reos omnes abſolvimus: & hercules confecta judicia, fœda omnia & inhoneſta ſunt. Confirmare videtur hanc opinionem, quod ſequitur de conſulum negligentia: quod ipſum

ipſum non ſatis apte cum Appii accuſatione, cum publica vero judicio rum turpitudine aptiſſime connectitur. Sigonii liber, & alii, *Conſepta omnia fœdera*: unus, *Conſcripta*. Medicæus, *Conſepta omnia fœdera*. Ioanni Baptiſtæ Titio placet: *Conſepta*: quaſi, munita: quod reos nemo condemnet; tuta igitur culpa, veluti ſepta mœnibus. Proxime dixit: *Hic nos omnes abſolvimus*.

Conſules) L. Paullus, C. Marcellus.

De feriis Latinis) Singulis annis in Albano monte, populi Romani Latinorumque conventu, ſacrificium fiebat, diſtributa ſingulis populis immolatarum hoſtiarum carne. *Latiar* vocabatur, quod Latiali Iovi fieret: conventus autem ille, *Feriæ Latinæ*: quarum auctor Superbus rex fuit, uno iis die dicato. Poſt reges ejectos alter additus: tertius poſt fœdus cum Latinis ictum, Sp. Caſſio Conſule: anno CCCXCVI. quartus. Dionyſius, Livius, Plutarchus, Cicero, alii.

Nullum) Quibus de rebus ad ſenatum retulerunt, de iis nullum omnino ſenatus conſultum factum eſt; nihil igitur auctoritate, nihil eloquentia valent. De feriis autem Latinis ſi ſenatus conſultum fecerunt, uſitatum eſt: non ideo probatur eorum diligentia.

Conglaciat) *Frigere* dicimus *eos*, qui nihil agendo tempus traducunt; hoc magis eſt; nam glacie ſummum frigus indicatur; ſumma igitur Curionis ignavia: epiſt. 13. lib. II.

Niſi ego cum tabernariis & aquariis pugnarem) Aquarum publicarum cura ad ædiles curul. pertinebat; propterea Cœlius, qui ædilis curul. erat, cum tabernariis & aquariis, publicas aquas ad privatum uſum convertentibus, pugnabat; qua de re Frontini verba ex l. I. de Aquæductibus recitabo, quæ magnam huic loco lucem afferunt: *Cauſa eſt*, inquit, *fraus aquariorum, quos aquas ex publicis ductibus in privatorum uſum derivare deprehendimus; ſed & plerique poſſeſſorum, & quorum agris aquæ circumducuntur, fraude formas rivorum perforant: unde fit, ut ductus publici hominibus privatis vel ad hortorum uſum ſubſerviant, vel ad itinera ſuſpendant; ac de vitiis ejuſmodi nec plura, nec meliora dici poſſunt, quam a Cœlio Rufo dicta ſunt in ea concione, cui titulus eſt, de Aquis: quæ nunc nos omnia ſimili licentiæ uſurpata, utinam non per offenſae probaremus: irriguos agros, tabernas, cœnacula, & corrupte ædes denique omnes perpetuis ſalientibus inſtructas invenimus*. Hæc Frontinus. *Aquarii* erant, quibus deducendi in urbem publicas aquas cura mandabatur: quod & recitata proxime, & illa præterea ejuſdem Frontini verba lib. I. ſatis oſtendunt: *Aquarii noſtri partem maximam Crabræ ſemper in ſupplementum Iuliæ vindicaverunt, nec ut Iuliam augerent, quam hauriebant largiendo compendii ſui gratia*. Ab hac forſitan aſſectandæ & perducendæ aquæ ſimilitudine dicti ſunt *Aquarioli*, qui mulieres impudicas, ut ait Feſtus, affectarentur: & *Aquarioli* in ſtupris uxorum conniventes, ut aquarii in derivationibus aquarum publicarum. *Tabernarios* vocat Cœlius non omnes omnium mercium inſtitores, verum eos tantum, quorum in tabernas cibi gratia homines divertunt; nam hi publicas aquas in uſum ſuum convertebant. Differt autem *Taberna* ab *Officina* & *Apotheca*. *Officina* tempore prior eſt utraque; nam in ea fiunt, quæ poſtea vel in Apothecam cuſtodienda, vel in tabernam vendenda deferantur. *Apotheca* eſt, quæ multas capit cuſtodirque merces, ut deinde ad Tabernas miſſæ proſtent venales; hodie, corrupto vocabulo ab apotheçis nomen acceperunt ea loca, quæ a veteribus tabernæ, dicebantur. *Taberna* tantum habet, quæ minutatim vendantur: cui qui præeſt, *Inſtitor* vocatur: qui autem apothecæ, *Mercator*; ſunt & tabernæ, in quibus habitant pauperes; unde Horatius: *Pauperum tabernas regumque turres*.

Veternus) Morbus ex ignavia contractus, qui ſomnum inducit. Plautus in Men. *Num eum veternus, aut aquæ interçus tenet?* Et Virg. lib. I. Geor.

Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.

Epiſt. 13. lib. II.

Calefaciunt) Exercent, illato bello; nam ex bello motus, ex motu calor: epiſt. 10. lib. VII. *Vos nunc iſtic ſatis calere audio*. Et epiſt. 19. lib. VII.

Digitized by Google

ad Attic. *Te ipsum calere puto* ; cum animi perturbationem significet.

Frigore) Otio : ex quo frigus inducitur, ut exercitatione corporis calor.

Potuit sine Parthis) Etsi frigemus hic, tamen calefieri vos a Parthis non optamus : commodum fuit vos esse sine Parthis, nullum vobis a Parthis negotium exhiberi.

Bibulus) Qui Syriæ præerat.

Amisit) De hoc detrimento sic ep. 20. lib. V. ad Att. *Bibulus in Amano cohortem primam totam perdidit. Sane plagam odiosam acceperat cum re, tum tempore.*

Sic) Potest aliter esse, sed nunciatum sic est.

Supra scripsi) Plures igitur dies hanc epistolam Cælius in manibus habuit.

Ferventissime) Vehementer ; calere igitur eum, mirum non est. Sic epist. 7. *De damnatione fervenier loqui est cæptum*. Sic epist. 23. lib. X. *Ferventes latrones*, pro vehementes, iracundiæque impetu concitatos, dixit.

Concerpitur) Carpitur, movetur : a quo? a se ipso, suis actionibus pro Cæsare, novisque legibus, viaria & alimentaria. Iure sordes verborum in Cælio damnavit antiquitas ; quid enim hoc est, *Ferventissime concerpitur*?

De intercalando) De die producenda, ut ea, quæ pro Cæsaris causa cogitabat, commodius posset ad exitum perducere : sic enim Dio narrat lib. XL.

Non obtinuerat) A collegio pontificum; id enim Dionis ostendit historia : & interkalandi potestatem pene eos fuisse, qui fastis præerant, Macrobius lib. I. Sat. docet his verbis : *Dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio, qui fastis præerant ; ut, cum vellent, intercalarent*. Et paullo post : *Fuit tempus, cum, propter superstitionem intercalatio omnis amissa est : nonnumquam vero per gratiam sacerdotum, qui cum publicanis proferri, vel imminui, consulto anni dies volebant, modo auctio, modo retractio dierum proveniebat*. Sacerdotes autem, quos Macrobius ait fastis præfuisse, pontifices fuere : quod Livii verba testantur lib. IX. *Civile jus* (inquit) *repositum in penetralibus pontificum, evulgavit ; fastosque circa forum in albo proposuit ; ut, quando lege agi posset, sciretur*. Et pontificem, cum intercalationem petit, Curionem ipsum fuisse, ex Dione cognoscitur.

Transfugit) Desertor optimatum, quos antea defenderat : epist. 8.

Viariam) De sternendis muniendisque viis. Appianus.

Non dissimilem agrariæ Rulli) Quid hoc sit, mihi videor ab Appiano didicisse lib. II. de Bell. Civ. ut enim P. Servilius Rullus in ea lege, quam de agris dividendis in tribunatu ferre conatus est, hoc potuit, ut ipse primus decemvir, qui agros divideret, crearetur ; item Curio, cum viariam legem ferret, eam sibi ipsi curationem in quinquennium petebat. quod per leges non licere, Cicero in Agraria II. declarat his verbis ; *Quos decemviros creari vult? se primum : qui licet? leges enim sunt veteres ; neque ea consulares ; sed tribunicie Liviniæ atque Æbutia, quæ non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate ; sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas curationis mandetur.*

Alimentariam) Fortasse de frumento plebi gratis dividendo, ut innumerum hominum studia tibi compararet : quod antea quoque seditiosi tribuni pl. primum C. Gracchus, deinde Saturninus, postremo P. Clodius, Ciceronis inimicus, tentaverat. Oratio pro Sextio, epitome Liviana lib. LX. lib. I. ad Herennium, Pedianus

Quas) Fortasse, *Quæ*, ut alimentaria sua lege juberet Curio ædilis metiri frumentum plebi.

Jactavit) Palam dictitavit se laturum esse.

Ponito me in gratiam) *In gratiam*, & *in gratia*, utroque modo dicitur : ep. 6. lib. VI.

Huic rei) Matrimonio Tulliæ ac Dolabellæ.

Dignitatis tuæ) Dixit jam : *Significatio ulla si intercesserit, clarius, quam deceat, fiat.*

Æquitatis) Iniquior enim videberis, affinitate cum eo juncta, qui Appium, novum amicum tuum, in judicium vocet ; suadeo igitur judicii finem exspectes.

Turpe tibi erit) Quem te mihi amici-

miciſſimum eſſe, & iſtic imperandi poteſtatem habere, omnes ſciunt.

Græcas) Non modo provincia Ciceronis, verum etiam omnis Aſia, non quam orbis terræ partem tertiam dicimus, ſed ea, quæ regis Attali fuerat, Græce loquebatur: epiſt. 4. 6. 7.

EPISTOLA VII.

Helicius) Re bene geſta in Amano monte. Acceperat, opinor, Cœlius eam Ciceronis epiſtolam, in qua ſcripſit hæc: *Cum meis copiis omnibus vexavi Amanienſes, hoſtes ſempiternos: multi occiſi, capti: reliqui diſſipati: caſtella munita, improviſo adventu capta, & incenſa: ita victoria iuſta imperator appellatus apud Iſſum.* Deinde ſequitur de oppugnatione Pindeniſſi.

Riſum) Lætitiam ob rem a te proſpere geſtam.

Aliqui) Pro, *Aliquis*: antique: ut epiſt. 18. lib. XII. *Quo iſte, neſcio qui, Cæcilius Baſſus erumperet.*

Publicanorum) Ejus ſocietatis, quæ Aſiana vectigalia redemerat; plures enim erant publicanorum ſocietates, epiſt. IX. lib. XIII.

Niſi hæc vis tibi ſcribi) Lepida & urbana inductio rerum, quæ ſcriptione parum dignæ videantur.

Cornificius adoleſcens Oreſtillæ filiam) Hic eſt fortaſſe ejus filius, quem Ciceronis collegam in auguratu fuiſſe, inſcriptio epiſtolarum ad eum lib XII. ſignificat. Oreſtilla Catilinæ uxor fuerat. Sigonii liber: *Cornificius adoleſcentiorem ille ſibi filiam*: ego ex hac varietate, neſcio quam vere, certe non longe ab antiquis veſtigiis, hoc elicio: *Cornificius adoleſcentiorem Sullæ filiam ſibi deſpondit*; altera enim Sullæ major filia, Fauſta, Miloni nupſerat quod ignorat nemo, ita de Cornificio intelligendum erit, ad quem ſunt epiſtolæ lib. XII.

Paulla) Raro quidem cognominibus mulieres utebantur: ſed, numquam qui putarunt, plane falluntur: id quod, ut Plutarchi teſtimonium omittam, vel hic locus oſtendit. Sullæ vero filiam, quam Miloni nupſiſſe proxime diximus, quis neſcit Corneliam fuiſſe, cum eadem tamen Fauſta vocaretur? quid Oreſtilla, a Cœlio & Salluſtio, quid Laterenſis a Valerio Maxim. lib. VIII cap. 2. nominata, non aperte cognomen eſt? nam a nominibus omnes appellatas, ut Valeria, Terentia, Tullia, ſatis inter omnes conſtat. Hæc vero Paulla eadem eſt, quæ Polla vocatur ep 8. lib XI. quemadmodum ab aulla *olla*, ſic a Paulla *Polla*.

Valeriæ) Cum ſit ſoror Triarii, Valeriæ gentis eſſe eam oportuit

Triarii) Hic eſt P Valerius Triarius, qui Scaurum accuſaverat Cicerone defendente, ejus Triarii filius, qui legatus L. Luculli bello Mithridatico male rem geſſerat. Sed hic eloquentia valuit, & in Bruto præclare laudatur his verbis: *Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena litteratæ ſenectutis oratio: quanta ſeveritas in vultu, quantum pondus in verbis: quam nihil non conſideratum exibat ex ore.* Libro etiam de Finib. I. teſtimonium ei doctrinæ tribuitur. Periit civilibus armis: quod in eodem Bruto legitur.

D. Bruto) Qui cum M. Bruto, & C. Caſſio Cæſarem occidit.

Nondum retuleras) Nondum retulerat, ad quos referendum erat, de novis nuptiis; nam de divortio retuliſſet, antequam fieret. Si ita legatur, ſubintelligi poterit, *dotem*; ſed mihi non diſplicet amiciſſimi mei conjectura, qui ita legendum putat, *mundum retulerat*; mundus autem muliebris qui ſit, exponit Livius lib. XXXIV. *Munditiæ* (inquit) *ornatus, & cultus, feminarum inſignia ſunt, hunc mundum muliebrem appellarunt majores noſtri.*

Minime vellem) In amici igitur domo.

Imperatorem) Quem de adulteriis percunctari cum non deceat; mihi tamen, inquit, Cœlius per jocum, hoc non diſplicet. Imperator apud Iſſum, parta de Amanienſibus victoria, Cicero appellatus erat.

EPISTOLA VIII.

Vfum, Rufum) Iterat Rufi nomen, ut indicet magis, de quo loquatur: quaſi hoc dicat, Rufum illum, qui tibi tam jucundus eſt, nec

Digitized by Google

abeſt jocus. Hic Rufus, quod habuerit cum Veſtorio controverſiam, ut infra quoque licet conjicere, vocatur *Rufio Veſtrianus* epiſt. 14. ad Attic. lib. XIV. nominatur etiam epiſt. 2. ad eumdem lib. VI.

Mei) Sic appellamus ea, quibus mire delectamur Plautus in Curc. *Si abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Deliciæ tuæ) Sic locutus epiſt. 1. lib. VII. *Deliciæ tuæ, noſter Æſopus.*

Calumniam tuliſſe) Ad accuſandum deſcendiſſe. Infra: *Cum calumniam juraſſet.*

Maximo plauſu) Omnibus adprobantibus: cum lætarentur, quod accuſaret accuſatorem ſuum.

Tuliſſe) Pro, *Detuliſſe*: accuſaſſe de calumnia, præſertim accuſatorem ſuum, unde ſequitur: *Nemini hoc deferre munuſculum maluit, quam ſuo accuſatori.*

M. Tuec. accuſatorem ſuum, &c.) Hujus loci ſenſum, etſi obſcuriſſimus eſt, tamen declarare conabimur. Reorum cauſæ ordine agebantur: nam quæ tempore prior fuerat, ejus prior item locus erat, excipiebantur tamen ex cauſæ, quæ cum cauſis jam judicatis conjunctionem aliquam habebant, ut earum quaſi appendices quædam viderentur: ejuſmodi enim cauſis, etiam ſi poſt multas alias delatæ eſſent, tamen primus locus erat conſtitutus, itaque in oratione pro Cluentio: *Fabricium* (inquit) *reum ſtatim fecit, ut que ei locus primus conſtitueretur, propter cauſæ conjunctionem, impetravit.* Propter cauſæ conjunctionem, inquit, quod Fabricii cauſa eadem erat, quæ Scamandri, qui antea condemnatus erat. Et infra in eadem oratione: *Apud eoſdem judices reus eſt factus Oppianicus, cum is duobus præjudiciis jam damnatis eſſet: ob iiſdem autem judicibus locus ei primus eſt conſtitutus.* Hoc ideo factum eſt, quod Oppianici cauſa conjunctionem habebat cum Fabricii, & Scamandri cauſa, quos judices jam damnaverant. Excipiebantur etiam causæ de vi, quæ primo loco agebantur, omiſſis aliis cauſis, quæ tempore priores fuerant: ſic Milonis cauſa, quod erat de vi, extra ordinem eſt acta: ſic M. Cœlius, cum Atratini patrem de ambitu reum feciſſet, de vi poſtea accuſatus, cauſam ipſe prior dicere coactus eſt: ſic etiam C. Sempronius cum a M. Tuccio eſſet accuſatus & cauſam ſuam eo anno nollet agi (forte quod ex iis, qui tunc judices erant, aliquos ſe habere inimicos intelligeret) accuſavit accuſatorem ſuum lege Plotia de vi, eo conſilio, ut, interpoſita extraordinaria causa, tempus tereretur, & ſuæ cauſæ judicium, cum ejus agendæ ſpatium non eſſet, in annum ſequentem neceſſario rejiceretur. *Extraordinaria* autem *reus* is dicebatur, cujus cauſa non ordine, ut aliæ cauſæ, ſed primo loco ſemper ageretur: & inde *extraordinaria cauſa*, quæ ſtatim ante omnes cauſas ageretur, ut cum erat de vi, vel conjunctionem habebat cum aliqua cauſa antea judicata.

Lege Plotia de vi) Cauſæ de vi ante alias extra ordinem agebantur, quod etiam ex oratione pro Cœlio, quem de vi accuſatum Cicero defendit, ſatis liquet. Fuere autem de vi leges duæ, una tribunicia Plotia, altera conſularis Lutatia. de quibus in libro noſtro de Legibus.

Dubium illi non erat) Non erat ei dubium, quin condemnaretur, quod ut effugeret, de acculando accuſatore ſuo conſilium cepit, eoque crimine, quo cauſam ab eo extra ordinem dicendam videbat; ſperabat enim, eo damnato, prorſus omni se periculo omnique moleſtia liberatum.

Deferre munuſculum) Neminem accuſare maluit, quam ſuum accuſatorem. ſic locutus epiſt. 13.

Subſcriptore) Erant, qui ſubſcriberent accuſantibus opemque ferrent, ut reus omnino damnaretur. Cicero in Divinat. in Verrem, pro Cluentio, epiſt. 1. lib III. ad Fratrem.

Uſque eo perago) Ita cum oratione exagito, ita vexo, ut Veſtorii quoque mentionem faciam, cum quo negotii quiddam Sempronio fuiſſe, cognoſcitur ex epiſt. 2. lib. VI. ad Attic

Fabulam) Non, fictam rem, quales fabulæ ſunt, ſed quod tamquam fabula, rideri poſſit.

Tibi pro beneficio dederit) Collatum in te beneficium exiſtimari voluerit.

Si quid injuriis ſuis eſſet, quod Veſtorius

Digitized by Google

Vestorius teneret) Cum sit hujus loci mihi quidem perdifficilis intelligentia, e duobus veteribus libris, uno Sigonii, altero meo, discedendum non putavi: ut sit, quo niti conjectura possit, si quis ingenio veritatem vestigare voluerit, quod si ex his verbis aliquam omnino cogar elicere sententiam, interpretabor hoc modo: Tibi pro beneficio dedit, si quid esset injuriis suis, id est, si quid esset suo damno suaque injuria, quod Vestorius teneret, quasi ademtum sibi aliquid, ac teneri a Vestorio diceret, quod aliqua eius injuria fieret. Nam ut, *Injuria*, interdum adverbii loco ponimus, ut, *Injuria facis hoc*: sic videtur pronomen addi posse, ut dicatur, *Injuria mea facis hoc*: quemadmodum *Ingratiis*, & *Ingratiis tuis*, *Merito*, & *Merito meo* veteres dicebant. Paullo asperius hoc est, aliquis dicet, quis negat? verum hanc asperitatem Cœlius amavit: ut in ejus vita jam ostendimus. Tres præterea minime recentes libri pro, *Si quid*, habent, *Si quod*: duo, *quo Vestorius*. Quod autem pro, *Injuriis suis*, in quo mei quidem scripti libri omnes consentiunt, nonnulli reposuere, *Iuris sui*, commentitium suspicor. & eo magis, quod iidem, *Injuriis suis*, esse in suo illo pervetere libro, editis antea, ut ipsi vocarunt, castigationibus indicaverant: nec tamen hujus postea mutationis causam ostenderunt.

Turbarat) *Turbare*, & *Conturbare*, decoctorum est: nec desunt apud Ciceronem exempla, epist. 7. lib. IV. ad Attic. & in oratione pro Plancio.

Quod non venderet cuiquam) *Quisquam*, tribus modis videtur usurpari: cum dubitamus, ut, *si quisquam ita sentit*: cum negamus, ut, *ne quisquam putet*: cum interrogamus, ut, *quisquam tam impudens reperietur?* Cœlius tamen hic neque dubitat, neque negat, neque interrogat, sed affirmat, & puto veteres ita locutos, quorum scripta sine delectu Cœlius imitatus est, confirmatur hoc exemplum altero Æmiliani Scipionis exemplo: cujus verba, ex oratione contra legem judiciariam Ti. Gracchi a Macrobio recitata cum legerem, hoc animadverti: *Hæc cum mihi narrabat quisquam, non poteram animum inducere; ea liberos suos nobiles homines docere*. Liber Sigonii habet, *Quo inquam*; orta occasione mendi, quia priscis temporibus *Quoiquam*, pro *Cuiquam*, scribebatur.

Nobis) Seipsum intelligit, Servilii causam defendentem.

Invidia) Cum invisus esset omnibus. Sigonii liber, *Maxime qui nobis traditus erat invidiæ*. Minor igitur mutatio fieret, si legeretur hoc modo: *Maximaque nobis traditus erat invidia*, etsi video sententiam claudicare: sed in Cœlio ferenda sunt omnia.

Laterensis) Iuventiæ gentis.

Postulante) Non accipio pro, *accusante*; nam accusator Servilii in causa repetundarum Pilius fuit, non Pausanias. *Postulante* igitur est, petente, ut agere liceret contra eos, ad quos ea pecunia pervenisset, unus fortasse fuit de creditoribus Servilii, aut etiam amicus; qui, excusata ejus inopia, postularet a prætore, ut, ad quos credita Servilio pecunia pervenisset, quæreretur, quando Servilius ipse solvendo non esset; quod impetratum a prætore non est; non quod utilitatum non esset, verum quia Servilius ei odio erat; confirmat enim Cœlius his verbis, quod proxime dixerat: *Maxima nobis traditus erat invidia*. Licuisse autem per leges in causa repetundarum agere adversus eos, ad quos ea pecunia pervenisset, Cicerone teste probabimus: *Est* (inquit in oratione pro Rabirio) *hæc causa, quo ea pecunia pervenerit, quasi quædam appendicula causæ judicatæ, atque damnatæ, sunt lites æstimatæ A. Gabinio, nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recepi: lex æqua est: jubet lex Iulia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit, si est hoc novum in lege Iulia, si uti multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius judicata: sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum nova. Sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia: per deos immortales, quid agimus, judices, aut quem hunc morem novorum judiciorum in remp. inducimus? erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est*

optimus, mihi debet esse notissima, accusavi de pecuniis repetundis : judex sedi : prætor quæsivi : defendi plurimos : nulla pars, quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit : ita contexo, neminem umquam, quo ea pecunia pervenisset, causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. Venit etiam in mentem, *Postulante*, de accusatore Pausania dictum esse : quia sequitur, *Nobis patronis* : quod si ita est, bis de repetundis postulatum Servilium dicemus, primum a Pausania, & damnatum ; licet hic de exitu judicii mentio nulla fiat ; sed ex his verbis intelligitur, *Quo ea pecunia pervenisset* ; quæ actio damnationem profecto consequitur : deinde a Pilio : quod judicium nondum esse factum, manifeste infra demonstrant ea verba, *De repetundis, saucius, Pilio tradetur* ; sed adversatur ea ratio, quod, si accusatus esset antea de repetundis, abiisset in exsilium ; nec alterum de eodem crimine judicium exspectasset.

Attici nostri) Cujus uxor Pilia fuit, sæpe in epistolis ad eum nominata.

Ferventer) Valde, non frigide : ut epist. 9. *Ferventissime concerpitur*.

Loqui) Passionem tribuit verbo, actionem potius requirenti. Sed antiquum fuit, id est Cœlianum.

Quo vento projicitur) Qua fama valde commotus est Appius, usque eo, ut eumdem Servilium de prævaricatione accusarit.

Appius minor) Duos fratres Claudiæ gentis nominat Pedianus in argumento orationis pro Milone, filios C. Clodii, qui Publ. Clodii frater fuerat, utrique prænomen Appio fuit ; sed, ut internoscerentur, *Appius major*, & *Appius minor*, ætatis ratione habita, vocabantur, ut fœminæ, antequam nuberent, cum duæ sorores essent, *major* & *minor* appellabantur : itaque duas Octavias, majorem, & minorem, Suetonius nominat in Augusto. Pediani verba sunt hæc : *Postulaverunt apud Pompeium, similium Milonis exhibendam, duo adulescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii*. De quibus infra quoque idem Pedianus mentionem facit. Quæro igitur, cum duo fuerint Appii fratres, major & minor, C. Clodii filii, primum, cur neuter eorum patris prænomine sit usus : deinde, cur uterque Appius eodem prænomine? Verisimile est, adoptatos esse ab eorum patruo Ap. Claudio, qui Ciliciam rexit ante Ciceronem, & ab eo prænomen accepisse ; quod fieri solitum est; deinde, ut distinguerentur, majorem, & minorem esse nominatos. Accedit ad hanc rationem altera, ut ego arbitror, aliquanto firmior, quod in hac epistola vivere patrem eorum Cœlius ostendit : infert enim : *Quid, si nefarias patris confessiones audisses* ? at eorum patrem naturalem C. Clodium jam decessisse, Pedianus videtur significare, cum dicat : *Qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii*. Ex quo sequitur, ut de patre adoptivo sit intelligendum, qui cum & ipse Ap. Claudius vocetur, quemnam putemus esse, præter Appium illum, qui consul cum L. Domitio fuit, & post consulatum Ciliciam administravit ? Nec mirum videatur, eodem prænomine duos fratres esse usos, nam hoc usitatum in gente Claudia, ex historia cognovimus. Appius enim Claudius, cognomento Caudex, qui consulatum gessit anno v. c. CDXXCIX. frater fuit Appii Claudii Cæci, teste Gellio lib. XVII. Video etiam apud Liv. lib. XXXIII. duos Labeones fratres eodem prænomine appellari.

Ex bonis paternis) A patre suo datam Servilio, ejus accusatori, ut prævaricaretur.

Diceret) Aut hoc abundat, cum, *Indicet*, dixerit : aut mendosum videtur : cum *Dicat*, ad verbum *Indicet*, rectius accommodetur.

Depositum) Ab Appio patre, quod Servilio daretur, si prævaricatus esset ; in quo spem locabat absolutionis suæ. Sigonii liber, *Positum*.

H-S LXXXI) Prorsus hoc depravatum suspicor ; nam neque satis magna conficitur pecunia ad emendam prævaricationem : & perfectum potius numerum in veterum libris nominatum animadverti, ac potest ex ignoratione antiquarum notarum fluxisse mendum, & factum esse LXXXI. ex eo, quod fortasse fuit, CCCIↃↃↃ, quæ sestertiorum erunt centum millia, id est pecuniæ nostratis tria millia scu-

tato-

Digitized by Google

ratorum, quamquam ne hæc quidem corrupto accusatori merces pro rei magnitudine satis ampla mihi videtur.

Amentiam) Qui flagitium aperiat patris sui, a quo reo indicet ratam Servilio pecuniam, ut prævaricaretur.

Actiones) In persequenda accusatione: quid enim stultius, quam in consilium mittere eosdem illos judices, qui lites æstimarant?

Nefarias) Nefas enim, pecunia salutem emere, accusatore corrupto.

Missis in consilium) Post auditam cognitamque causam, ut sententias de Servilio ferrent: cum eos rejicere deberet, ut suspectos. Mittebat judices in consilium accusator, ut hic & pro Cluentio: *Cur eum, cum in consilium iretur, Cluentius & Canutius abesse patiebantur? cum in consilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederat, non requirebant?* Et apud Valerium Max. lib. VI. cap. 2. *Cn. Pisoni, Manilii accusator, interroganti Pompeio, cur se quoque non accusaret: Da, inquit, vades reipub. te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum: jam de tuo prius, quam de Manilii capite in consilium judices mittam.* Prætoris quoque mittentis in consilium judices, exemplum habemus in Asconio: *Cato prætor* (inquit) *in consilium de calumnia accusatorum misit.*

Qui litis æstimarant) Qui de repetundis judicaverant. In causis enim repetundarum lites æstimabantur: ut, quantum a reo damnato esset exigendum, cognosceretur. Hinc licet intelligere, accusatum Appium patrem a Servilio de repetundis, eoque prævaricante absolutum; nec dubito, quin repetundarum crimen ob Sardiniam avare administratam objectum Appio sit: nam eam prætor rexerat: quod apud Plutarchum in Cæsare legimus. Iudices autem, qui eum absolvissent, numquam omnino accusatum ab Appio minore Servilium damnassent: ne, si prævaricationem crederent, suum de Appii absolutione judicium damnare viderentur: quem absolutum propter innocentiam videri volebant, non quod Servilius prævaricator causam prodidisset. Stulte igitur Appius minor eos judices in consilium misit, ut sententias de Servilio ferrent. Hic ne quis miretur, quod, cum dixerit postulatum a Pilio Servilium de repetundis, judicium factum de prævaricatione prius, quam de repetundis, demonstret; nam prævaricationis causa tamquam appendix est rei judicatæ: itaque extra ordinem statim agitur. Qui autem de repetundis, iidem de corruptis judiciis judicabant: & ad crimen corrupti judicii prævaricatio pertinuit. Itaque mirum non est, qui judices in Appii causa repetundarum fuerant, eosdem in Servilii prævaricationis causa sedisse. Pro Cluentio: *An, ut prævaricaretur? jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet.* Et in eadem infra: *Fidicularius quid fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio H-S cccc. cujus erat ordinis? senatoris: qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet? de pecuniis repetundis.* Quod autem, *Litis*, pro *Lites*, scriptum sit, antiquæ consuetudinis est. Priscianus lib. VII. *Lites*, & *Litis*: Cicero in frumentaria: *Sedasti etiam litis illorum.*

Laterensis leges ignorans pronunciavit, quod singuli ordines judicassent) Cum ex tribus ordinibus, qui res judicabant, duo Servilium absolvissent, unus condemnasset, universorum autem judicum æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis, qui ordines, non sententias respiceret, absolutum credidit, seque eum in tabulas dixit absolutum relaturum. Postea cum in lege reperisset, non ex ordinum numero, sed e judicum majori parte, vel absolvendos, vel condemnandos esse reos: non retulit, ut dixerat, in tabulas absolutum, ordinum judicia perscripsit. Fusius autem explicabimus, propterea quod obscurior est sensus, ita ut eum pauci viderint, nemo certe ostenderit: non enim in quo Laterensis Prætor deceptus sit, animadverterunt; quod nos pluribus verbis, ut etiam tardiores intelligant, ostendemus. Iudicia penes tres ordines erant: qui quidem tres ordines ex senatoribus, equitibus, Tribunis ærariis constabant; fieri autem poterat, ut quem duo ordines absolvissent, unus condemnasset, is tamen non absolutus, sed condemnatus judicaretur hoc modo: Eunt in consilium sena-

Digitized by Google

ſenatores XXVI. equites XXV. Tribun. ærarii XXIV ex ſenatoribus abſolvunt reum XIV. condemnant XII. ex equitibus abſolvunt XIII. condemnant XII. ex Tribunis ærariis abſolvunt IV. condemnant XX. ſi ex ordinum numero judicaretur reus, abſolutum appareret, quippe cum ex tribus ordinibus abſolverint duo, ſenatorius, & equeſter. Cum autem lex, quod judicum major pars judicarit, id jus ratum eſſe velit: condemnatum reum, nemo eſt, quin videat, cum ſententiis graves habuerit XLIV. abſolutorias XXXI. Prætor autem Laterenſis cum ex more pronunciare deberet, quot ſententiis abſolutus, quot eſſet condemnatus reus, leges ignorans, de numero judicum nihil, de ordinibus, quid ſinguli judicaſſent, pronuntiavit, ac ſe in tabulas abſolutum dixit relaturum. Poſtea cum lege perſpecta, erratum intelligeret: dubius animi, quid ageret: quod neque contra legem, neque contra id, quod pronuntiarat, vellet facere: neque abſolutum, neque damnatum retulit: tantum ordinum judicia perſcripſit: ex quo paulo poſt infert Cœlius: *Sic nunc neque abſolutus, neque damnatus Servilius, de repetundis ſaucius Pilio tradetur.*

Æquo numero) Æquo ſententiarum numero reus abſolvebatur; habendam ſcilicet humanitatis rationem veteres illi legum latores cenſuerunt; ut, in re dubia, ad miſericordiam inclinatio fieret: teſtem habeo Ciceronem in Oratione pro Cluentio: *In conſilium*, inquit, *ituri erant judices triginta & duo: ſententiis decem & ſex abſolutio confici poterat.* Confirmat in Mario Plutarchus: Παραλογως ωχεφυγεν, ισων των ψηφων γενομενων. Hoc Laterenſis ignorans, cum abſolutum Servilium ob ſententiarum paritatem pronunciare deberet, non pronunciavit abſolutum, neque de ſententiarum numero mentionem fecit, ſed cum tres ordines, ſenatus, equites, tribuni ærarii lege Aurelia judicarent, ordinum judicia expoſuit; quibus abſolutum Servilium, hæc infra verba demonſtrant, *Pro abſoluto Servilius haberi coepit*, in quo geminus Laterenſis error agnoſcitur, primum, quod æquo ſententiarum numero abſolvi reum ignoravit: deinde, quod in abſolvendo, aut condemnando habendam ordinum rationem arbitratus eſt; ut, quem ordines duo abſolviſſent, aut damnaſſent, is abſolutus, aut damnatus putaretur: cum non intelligeret accidere poſſe, ut a duobus ordinibus abſolutus reus, tamen damnaretur, ex univerſo ſententiarum numero, quarum major pars vel ſalutem reo, vel pœnam afferebat; exempli gratia, ſenatores reum abſolvunt, item equites, ſed utrique paucis ſententiis: tribuni ærarii omnes, aut plerique condemnant: quis non videt abſolvi reum, ſi ordinum potius quam ſententiarum, ratio ducatur? contra tamen accidit: nam ſententiæ numerabantur, ſeparatim quidem primo cujuſque ordinis, ſed ut mox ſumma fierer ex omnibus: quarum majorem numerum vel abſolutio rei, vel calamitas conſequebatur. Quod ne putetur a conjectura ductum, quæ ſæpe, tamquam in lubrico poſita, ad falſa ſprolabitur; præclarum contra ordines (ut ita loquar) pro ſententiis habemus exemplum in utiliſſimo Pediani commentario, in quo damnatus a duobus ordinibus L. Sauſeius, ex numero tamen ſententiarum impunitatem adſequitur: verba recitemus: *Defenderunt Sauſejum M. Cicero, M. Cœlius, obtinuerunt que, ut una ſententia abſolveretur; condemnaverunt ſenatores decem, abſolverunt octo: condemnaverunt equites novem, abſolverunt octo: ſed ex tribunis ærariis decem abſolverunt, ſex condemnaverunt.* Alterum ſuccurrit exemplum in epiſt. 5. lib. II. ad fratrem: nam de Sext. Clodio abſoluto ſignificans: *Tres*, ait, *ei ſententiæ terrimæ in conſilio defuerunt.* Subjungit autem: *Senatorum urna copioſe abſolvit: equitum adequavit: tribuni ærarii condemnaruns.* Ex quo patet, ſi ordines conſiderentur, dubium eſſe judicii exitum; cum unus abſolvat, alter condemnet, tertius æquo ſententiarum numero nihil decernat: numeratis autem ſenatorum ac tribunorum ſententiis, (nam equitum pares fuere) vicit tribus ſententiis ea pars, quæ abſolvebat: qui ſenatores fuere: dixit enim, *Senatorum urna copioſe abſolvit.* Quid ipſe Cœlius non idem oſtendit verbis ex legis capite uno & ſeptuage-

Digitized by Google

mo recitatis? *Quod eorum judicum major pars judicarit, id jus ratumque esto.*

Ut solent) Ut solent prætores, postea quam, quid judices senserint, pronunciarunt.

Non resignum) Antiqui moris ignoratione sententia nobis obscuratur; absolutionem quidem significari e sequentibus verbis intelligo.

Pro absoluto) Cum eum ab ordinibus absolutum prætor pronunciasset.

Legis) De judiciis.

In tabulas) In quas reorum omnium absolutiones, damnationesque referebantur.

Absolutum non retulit) Primum ex ordinum judiciis Laterensis absolvendum Servilium putaverat: mox inscitiam suam deprehendit, lecto legis capite 101. in quo, numerandas judicum sententias, plane cognoscebatur, omissa ordinum mentione: sed hic etiam lapsus est, opinatus ideo non absolutum Servilium, quia judicum pars major pro eo non judicasset: cum par sententiarum numerus ad absolvendum sufficeret.

Ordinum judicia perscripsit) Hærebat Laterensis: pronunciaverat jam ab ordinibus absolutum Servilium: ex quo referre in tabulas absolutum oportuit. Rursus, cum eum a majore judicum parte non esse absolutum videret, putavit se contra legem facere, si absolutum scriberet: itaque, ne vel contra suam pronunciationem, vel contra legem committeret (cum ex pronunciatione absolvendus, ex lege damnandus ei videretur) neque absolutum, neque damnatum in tabulas retulit; scripsit, quid singuli ordines judicassent.

Postulante) De repetundis; nam eodem crimine postulare non licebat.

Transegit) Vel amicus Laterensis fuit Lollius, cum quo de absolvendo Servilio consilium cepit, vel ipsius Servilii patronus.

Relaturum) In tabulas absolutum.

De repetundis Saucius) Saucius & læsus judicio prævaricationis, (siquidem neque absolutus, neque damnatus est) de repetundis accusandus Pilio tradetur.

Nam, de divinatione) Causam exponit, cur, cum ab Appio & Pilio postulatum Servilium dixisset, unum postea Pilium nominarit. Quod ad divinationem, inquit, attinet, Appius contendere cum Pilio non est ausus, uter accusare Servilium deberet. *Divinatio* dicebatur oratio, in qua de accusatore deligendo disputabatur; vel quod non de facto, sed de futuro conjectura quæreretur; vel quod injurati judices in ea causa sederent, &, quod vellent, præsentire de utroque possent; vel quod res ageretur sine testibus, & sine tabulis, & his remotis, argumenta sola sequerentur judices, & quasi divinarent; sic enim putavit Asconius, cum Ciceronis Divinationem in Verrem explanaret; videndus & Gellius lib. II. cap. 4.

Cum calumniam jurasset) *Jurare calumniam* est, jurejurando proiteri se accusatorem, in causa tamen haud quaquam justa. Livius lib. XXXIII. *Romanos in Hannibalem, & ipsos causam odii quærentes, instigabant; itaque, dum repugnante Scipione Africano, quia parum ex dignitate sua ducebat, subscribere odiis accusationibusque Hannibalis, & factionibus Carthaginiensium inferre publicum auctoritatem; nec satis habere, bello vicisse Hannibalem, nisi velut aciem hostem calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent: tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire.* Pedianus in commentario Cornelianæ: *Hoc illud pertinet, cum juravisse dixit, semel privatim, & iterum legatum scilicet, cum in Curionem calumniam juravit.* Supra quoque in hac ipsa epistola, *Calumniam maximo plausu sustulisse*, pro ad accusandum descendisse.

Servilii) Propinquis M. Servilii.

Emissario est factus) In antiquo libro Medicææ bibliothecæ, & in duobus præterea Petri Bembi, & Vbaldini Bandinelli, legitur, *Emissi. rustico Aus*; fortasse corrigendum, *Emissario, S. Tettio factus*: ut existimat amicissimus meus. Tettios autem & libertos, & amicos Claudior fuisse, in qua gente erat Appius, ostendit Asconius, ubi in oratione pro Milone illum locum explanat: *Hæc infidiosa Pompeio est*: quamquam ibi tantum de Damione Clodii liberto loquitur; sed Damionem Tettiæ gen-

gentis fuisse ostenditur in lib. IV. ad Attic. epist. 3. Itaque hic Cœlius, de Appio loquens: *Accusatus*, inquit, *est a quodam suo emissario Sex. Tettio*; nam eum, *Sextius* antiqui significare volebant, vel *Sex.* scribebant, vel *S.* ita patebit & vera lectio & sententia, quo quidem eo magis inclino, quod etiam in libro pervetere Caroli Sigonii scriptum video, *Omissa rustetio*: ut in hac varietate augeatur mendi suspicio, & ad veritatem indagandam quasi latior via patefiat.

Recte hoc par habet) Præclare componuntur hi duo: cum emissarius eum ipsum reum faciat, a quo in alios emitti solitus erat. *Par gladiatorum*, dixit Cicero de Optimo Genere Oratorum: quam vocavit *compositionem* epist. 8. lib. II

Eum) Cæsarem.

Post Kal. Mart.) Pugnare videtur hic Cœlii locus cum Ciceronis loco ep. 3. lib. VIII. ad Attic. in quo Pompeium M. Marcello consuli, finienti provincias Gallias Kal. Mart. restitisse, diserte scriptum est. Nec tamen aut Cœlium, aut Ciceronem mentiri, credibile est; de Pompeii potius levitate & inconstantia cogimur suspicari, qui, cum restitisset Marcello consuli, contra Cæsarem agenti, postea cum eodem Marcello consenserit de successore Cæsari mittendo: epistola quidem huius libri decima, hoc sensisse ostenditur, ne S. C. ullum fieret: quod erat, ne Cæsari succederetur, contra Marcelli consulis relationem.

Auctoritatesque perscriptæ) Auctoritates dicebantur senatus consulti, nomina senatorum, qui scribendo adfuissent. quod auctoritatem & quasi pondus adderent senatus consulto. *Præscriptæ* autem, non *Perscriptæ* mihi placere ostendi jam ep. 2. lib. V. in eo loco: *Illud senatus consultum ea præscriptione est*.

Auctoritates) Sic liber Sigonii & alii: mihi potius arrideret, *Auctoritates*; cum & Cœlius proxime dixerit, *Auctoritatesque præscriptæ*, & Cicero lib. III de Oratore. *Eumdem, id quod in auctoritatibus præscriptis exstat, scribendo adfuisse*.

In æde Apollinis) Senatus habebatur vel in sacris ædibus, vel in templis non sanctis, ut in Curia Hostilia: templorum enim alia sancta, alia non sancta, ut ait Varro lib. VI. de lingua Latina.

Scribendo adfuerunt) Imminutum est, & subaudiendum, *senatus consulto*; ita enim tunc loquebantur: exempla vide epist. 6. lib. XV. epist. 1. lib. VII. ad Att. de Oratore lib. III. Integrum autem posuit, *senatus consulto scribendo Lamiam adfuisse*, epist. 29. lib. XII. *Pœnor ad scribendum*, pro, *Ponor adfuisse scribendo*, dixit ep. 15. lib. IX. Lampridius in Heliogabalo: *Mater ejus cum venisset vocata ad consulum subsellia, scribendo adfuit*: id est, S.C. conficiendi testis.

L. Domitius Cn. F.) Scitu dignum est, quod in Nerone scripsit Suetonius: *Perseveraverunt* (inquit) *omnes in eodem cognomine: ac ne prænomina quidem ulla, præterquam Cnei & Lucii, assumpserunt, eaque ipsa insigni varietate, modo continuantes, unumquodque per trinas personas, modo alternantes per singulas: nam primum, secundumque, ac tertium Ahenobarborum Lucios, rursus sequentes tres ex ordine Cneos accepimus: reliquos non nisi vicissim, tum Lucios, tum Cneos*. Hic autem, qui scribendo adfuit, consul fuerat cum Appio Claudio, Cæsaris inimicissimus, quem prætor abeuntem consulatu, quem adversus auspicia legesque gessisse existimabatur, ad disquisitionem senatus vocavit: mox consul imperatorem ab exercitibus Gallicis retrahere tentavit: successorque ei per factionem nominatus, principio civilis belli ad Cornificium captus est, unde dimissus, Massilienses, obsidione laborantes, cum adventu suo confirmasset, repente destituit: acieque demum Pharsalica occubuit: vir neque satis constans & ingenio truci, quippe qui, consultante Cn. Pompeio de mediis, ac neutram partem sequentibus, solus censuit hostium numero habendos. De hoc, ut oratore, Cicero sic in Bruto: *L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multo cum libertate dicebat*. Cneus autem pater eius, hic nominatus, is est, qui in tribunatu pontificibus offensior, quod alium, quam se, in patris sui locum cooptassent, tus sacerdotum subrogandorum a collegiis ad populum transtulit: ac in consulatu, Allobrogibus Arvernisque supe-

Digitized by Google

superatis, elephanto per provinciam vectus est, turba militum quasi inter sollemnia triumphi prolequente. In hunc dixit Licinius Crassus orator, non esse mirandum, quod æneam barbam haberet, cui os ferreum, cor plumbeum esset. Hæc Suetonius Addit Pedianus, ab eo tribuno pl. quod in augurum collegium a M. Scauro, principe civitati, cooptatus non esset, diem ei dictam ad populum, & multam irrogatam, quod ejus opera sacra multa populi Romani diminuta esse diceret. Notatur ut perfidus a Valerio Max. lib IX. cap. 6. quod Bituitum, regem Arvernorum, per colloquii simulationem arcessitum, hospitioque exceptum, vinxisset, ac Romam nave deportandum curasset, quod an vere scriptum sit a Valerio, potest ambigi: cum Livius lib. LXI. Q Fabium, Domitii successorem, adversus Bituitum feliciter pugnasse tradiderit; idemque Orosius lib. V. cap. 14. scriptum reliquit.

Ahenobarbus) Vt distinguatur a Calvinis; nam, ut idem Suetonius in eodem loco. *Ex gente Domitia duæ familiæ Arvernus, Calvinorum, & Ahenobarbor m. Ahenobarbi auctorem originis, itemque cognominis habent L. Domitium; cui rure quondam revertenti juvenes gemini, augustiore forma, ex occursu imperasse perhibentur, nunciare senatui ac populo victoriam, de qua incertum adhuc erat; atque in fidem majestatis adeo permulsisse malas, ut e nigro rutilum erique assimilem capillum vedderent, quod insigne manserit & in posteris ejus: ac magna pars rutila barba fuerunt.* Confirmatur idem a Plutarcho, in Pauli vita, de hujus origine cognominis. Quod autem, *Ahenobarbus*, non, *Ænobarbus*, maluerim scribere, si quis lapides Capitolinos inspexerit, non mirabitur. Deductum videtur non ab, *aneus*, *anea*, *aneum*, sed ab *abenus*, *ahena*, *ahenum*, quod Gellius, aspiratione inter duas vocales interjecta, scribere veteres consuevisse demonstrat lib. II. c. 3.

Q. *Cæcilius*) Hic est Scipio ille, Magni Pompeii socer, ejusdemque in tertio consulatu collega, qui afflictas Pharsalico prælio partes Pompeianas, in Africa rursus ope Iubæ regis excitavit, victusque a Cæsare, ne victoris in potestatem veniret, ipse sibi mortem consivit. Transiit autem a Corneliis in Cæcilios, assumto patris adoptivi cognomine Pio, quod eum Q Metellus Pius, Numidici filius, Pontifex Max. adoptaverat: id quod in Dionis historia legimus lib XL. Hunc Cicero *Nasicam* vocat ep. 1. lib. II. ad Attic. quod eius patris maiorumque cognomen fuerat Dio eodem libro. Idem tamen vetere prænomine, quod a naturali patre acceperat, *Publius* appellatur interdum, ut a Cicerone in oratione pro Domo, & in epitome Liviana, & apud Eutropium. Pater autem eius, ut eodem loco Dio scripsit, fuerat Scipio Nasica, avus item Nasica, quem nominat Cicero in Bruto.

Villius) Antiqua familia, primis fere temporibus a Livio nominata. *Annales* dicti, ab eo, qui legem tulit, quo anno magistratus capere liceret. Villium Annalem Cicero etiam memorat in oratione pro Fundanio, apud Priscianum lib. VI. Antea in omnibus impressis, *Iulius*: primi nos reposuimus, *Villius*.

Pom.) Tribus Pomptina fuit; nam ex xxxv. tribubus, aliquam (ut inquit Pedianus) necesse erat, cujuscumque esset ordinis, civis Romanus obtineret, is autem ostendebatur a prænomine suo, a nomine, (nomine autem familia significatur) a patris prænomine, a tribu, a cognomine, ut Philippica IX. *Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia Rufus*. Lemonia enim tribus est ablativi casus: ut sit, *ex Lemonia*, ut inquit Asconius; in lapidibus autem antiquis fere semper, in libris aliquando prioribus tantummodo litteris significari tribus animadvertas, ut in hoc S. C. ubi enim legitur, *Pom.* sciendum est *Pomptinam* intelligi: ubi *Pop. Popillium*: uni *Pup. Pupiniam*, ubi *An. Aniensem*: quod cum antea non esset exploratum, alii pro *An. Capito*, duabus vocibus conjunctis legebant *Ancapito*: Bernardinus autem Rutilius in suis adnotationibus credidit, antiquas notas fuisse, quæ significarent, *Atelii nepos*, in quo quam deceptus sit, non attinet dicere: si enim ab avo ostendendus aliquis erat, non ab ejus nomine, sed a prænomine ostendebatur; sed incidit in errorem, quia tribum Anienſem non agnovit, quæ duabus

modo

modo litteris, ut jam dixi, ſcripta fuerat: quæ me ratio movit, ut ubi, *Puphirrus*, uno tantum verbo antea legebatur. duobus in noſtro libro ſcriberem, *Pup. Hirrus*, id eſt Pupinia Hirrus; tribus enim ante cognomen ponebatur, ut & hic, & alibi licet videre. Quoniam autem hanc tribuum cognitionem non ita facilem eſſe perſpicimus, (nam & Volaterranus, & Alexander, qui dies Geniales ſcripſit, & alii, quos non neceſſe eſt commemorare, parum videntur in ſuis libris earum numerum & nomina tenuiſſe) ſtodioſis non fore prorſus inutile, aut injucundum arbitramur, ſi, quæ in hanc rationem diſperſa in veterum monumentis leguntur, coacta huc afferamus: quæ cum olim ſcripſerim adoleſcens, cum hæc nova videbantur; nunc eadem, correctione quadam, breviſſime colligam.

Fuerunt igitur Romanæ tribus omnino XXXV. quarum nomina infra ſcripſimus, & ſcriptores aliquot, qui de iis locuti ſunt, appoſuimus, ut inde facilior earum ac certior unicuique cognitio ſit.

ÆM. vel ÆMI. Æmilia. Cicero ad Att. lib. II. Livius lib XXXVIII. antiquæ urb. inſcr. 75.

ANI. Anienſis. Cicero pro Plancio, Livius lib. X. antiquæ urb. inſcr. 160. 175. & in lib. Petri Appiani de inſcriptionibus antiquis totius orbis, 93.

ARN. vel ARNIEN. Arnienſis. Cicero in Agraria 2. in Rullum, Liv. lib. VI. & lib. XXIX. ubi corrupte legi putamus *Narnienſis*; nam lapis antiquus, quem Vulſiniis in templi parietibus vidimus, expreſſam Arnienſis mentionem continet.

CLA. Claudia. Livius lib. II. Virg l. VII. Dionyſius Halic. lib. V. antiquæ urb inſcr. 75. 84. 114. liber Appiani CDLXXIX.

CLV. vel CLVST. Cluſtumina. Cicero pro Plancio, pro Balbo, antiquæ urb. inſcr.

COL. Collina. Varro lib. IV. de ling. Lat. Plin. lib. XVIII. cap. 3. Feſtus, antiquæ urb. inſcr. 27. 99. 120. liber Appiani CX.

COR. Cornelia. Livius lib. XXXVIII. antiquæ urb. inſcr. 29.

ESQ. vel EXQ. Eſquilina. Varro l. IV. de ling. Lat. Plinius lib. XIX. c. 3. Feſtus, antiquæ urb. inſcr. 75. Eſt præterea in ædibus viri optimi, valdeque eruditi, Gentilis Delphinii Romani, fragmentum antiqui lapidis cum hac tribu.

FAB. Fabia. Horatius epiſt. 6. lib. I. Suetonius in Auguſto, antiquæ urb. inſcr. 61. 73. 74. 76. & Petri Appiani lib. LXII. LXVI. CCCXXXV. CCCXLIII. D.

FAL. Falerina. Livius lib. IX. in libro Appiani CV. CXX. & Neapoli antiquus lapis eſt ita inſcriptus:

C. PISTORIO. C. F. FAL. FIRMO. ÆDIL. IIVIR. CVRATORI. OPER. PVBLICOR.

item Ioſephus ἐν τῳ τῶν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας λογῳ ιγ, κεφαλ. ιζ.

GAL. Galeria. Liv. lib. XXVII. Plinius lib. VII. cap. 49. (etſi pro *Galeria* legitur *Oſilerius*: ſed corrigendus locus eſt ex antiquo libro avunculi mei Franciſci Aſulani) & antiquæ urb. inſcr. 89. 142. 159. liber Appiani XIV. XV. XVI. XIX. XXI. XXII.

HOR. vel HORAT. Horatia. Scriptum in libris de hac tribu nihil eſt: in lapidibus tamen ſæpe nominatur: deductam ſatis conſtat a vetere familia patricia, ut alias non paucas.

LEM. Lemonia. Cicero pro Plancio, Phil. IX. Feſtus, antiquæ urb. inſcr. 91. 151.

MÆC. Mæcia: hanc in antiquis lapidibus duobus invenimus: C. OCTAVIO. C. F. MÆC. VRBO. C. HERRACIO. MÆC. ROMANO. in libris quinquies nominatam obſervavimus, a Tullio lib. IV. ad Att. epiſt. 14. a Livio lib. VIII. & XXIX. a Valerio Max. lib. II. cap. 4. a Feſto.

MEN. Mentina. Cicero lib. XIII. ep. fam. Ioſephus ἐν τῳ τῶν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας λογῳ ιγ, κεφαλ. ιζ. cum quibus lapides tres conſentiunt:

C. VALERIO. C. F. MEN. DOLVTIO. MARCIANO,

A. MVNIO. A. F. MEN. EVARISTO.

C. CATIO. C. F. MEN. BALBO. C. CATIVS. C. F. MEN. GALLVS.

& hic epiſt. 9. lib. XIII. Puto tamen hanc tribum fuiſſe *Menenia* potius, quam *Mentinam*, & corruptum eſſe Ioſephi locum; deducetur enim ab antiqua familia patricia, ut alia octo, Æmilia, Claudia, Cornelia,

Digitized by Google

aelia, Fabia, Horatia, Papiria, Sergia, Veturia; nam Publilia nomen accepit a plebeja gente.

OVF. Oufentina. Livius lib. IX. Feſtus: antiquæ urbis inſcr. 86. 133 in libro Appiani XXVII. XXVIII XXX LI. LXIII. LXXI. LXXIX LXXXIV. LXXXV. LXXXVI. & in lib. Veronenſium antiquitatum ſic: Q. EVFENVS Q. F. OVF. LVCVLLIVS.

PAL. vel PALAT. Palatina. Cicero in Verrem. Pedianus XVIII. Varro lib IV. de ling. Lat. Plinius lib. XVIII. c. 3. Livius lib. XX. Feſtus: antiquæ urbis inſcr. 19. 34. 39. 62. 116 155. 176. liber Appiani XVII. XXII. XXXIV LXIV.

PAP. vel PAPIR. Papiria. Livius lib VIII. Feſtus: antiquæ urbis inſcr. 72. 135.

POB Poblilia, quæ deinde *Publilia* ſcripta eſt; ſicuti ex Poblius *Publius* factus eſt: reperitur in lapidibus & PVB. & PVBL. & PVBLIL. & POB Livius lib. VII. antiquæ urb. inſcr. 10. liber Appiani CCLII. & in libro Veronenſium antiquitatum ſæpe. Exempla *Publiliæ*, per *u* ſcriptæ, quinque habemus, duo in antiquæ urb. inſcr. 66. 81. tria in App. lib. LXV. CV. CCCLII. Puto hanc eſſe, quam Feſtus *Popillium* nominat: de qua Valerius lib IX. cap. 10. liber Appiani CCXCVII.

POL. Pollia. Livius lib. XXIX. Valerius Max. lib. II. cap 4. & lib. IX. cap. 10. antiquæ urbis inſcriptiones 110. 113. 147. liber Appiani XVIII.

POM. vel POMP. Pomptina. Cicero ad Atticum lib. IV. Livius lib. VII. Feſtus: antiquæ urb. inſcr. 114. 177. liber Appiani CXLI. CDLXXXIV.

PVP. Pupinia. Cicero ad Q. fratrem lib. III. Livius lib. XXVI. Feſtus: duo antiquorum lapidum exempla exſtant; alterum Capuæ, D. VIBIDI D. F. PVP. NIGRI, alterum Patavii, CLAVSIO. C. F. PVP.

QVI. vel QVIR. Quirina. Cicero pro Quintio. Aſconius LXI. Feſtus, antiquæ urb. inſcr. 15. 34. 44. 115. liber Appiani XIV. XVII. XVIII. XIX. CIII.

ROM. Romilia. Cicero in Verrem, idemque in Agraria I. Aſconius XVIII. Varro lib. IV. de ling. Lat. Feſtus, Servius in comment. 3. Æneidos, antiquæ urbis inſc. 165. in libro Veronenſium antiquitatum 51. L. GALLIO. L. F. ROM. Eſt etiam Ferrariæ ſemifractus lapis, in imis ſummi Templi parietibus inſtratus, in quo ita ſcriptum vidimus, ITIO. T. F. ROM.

SAB. Sabatina. Livius libro VI. Feſtus, lapis antiquus Romæ in ædibus eximii Cardinalis Carpenſis, CN. CORNELIO, CN. F. SAB. MVSAO, MANSIPI VIA APPIÆ.

SCA. vel SCAP. vel SCAPT. Scaptia. Livius lib. VIII. Sueronius in Auguſto, Feſtus. Lapidis antiqui exemplum Romæ exſtat in regione Pantheonis: C. AVRELIVS. C. F. SCA. SEVERVS, & item aliud, C. GRANTANIVS. SCAPTIA. MACER.

SER. vel SERG. Sergia Aſconius LXI. antiq. urb. inſcr. 61. 63. 81. 165. eſt etiam in eodem lib. LXIII. quatuor litteris SERG.

STEL. Stellatina. Livius lib. VI. antiquæ urb. inſcr. 110. & duabus litteris, ST. 239.

SVB. Suburana. Varro lib. IV. de lingua Lat. Cicero etiam in Agraria 2. quo in loco videtur corrupte legi, *Ab Ocriculana*: cum in quinque antiquis libris legatur, *Ab uſurnam*, unde mihi ofta conjectura eſt, legi poſſe, *a Suburana*, mutatione fere nulla. Plinius lib. XVIII. cap. 3. Feſtus, antiquæ urb. inſcr. 117. & alibi.

TER. Terentina. Cicero pro Plancio. Livius lib. X. antiquæ urb. inſcr. 140. 199. liber Appiani 105. 336.

TRO. vel TROMEN. Tromentina. Feſtus. Livius etiam lib. VI. ſcripſit, *Tromentina*, ut opinor, non, ut impreſſum eſt, *Promentina*: antiquæ urb. inſcr. 207. liber Appiani XVI. CLXXVII. & in lapide, qui Cajetæ eſt, L. ATILIO. L. F. TROMEN.

VEIEN. Vejentina, pro Plancio.

VEL. Velina. Cicero ad Att. lib. IV. & in Bruto. Horat. epiſt. 6. lib I. Perſius, antiq. urb. inſcr. 162. liber Appiani XIX.

VET. Veturia, hoc lapide notata, C. CASSIVS. C. F. VET. & hoc, SEX. APVSIVS. SEX. F. VET. & hoc, SEX. CALPVRNIVS, SEX. F. VETVRIA.

VOL. vel VOLT. vel VOLTIN. Volſinia.

Digitized by Google

nia. Cicero pro Plancio, antiq. urb. inscr. 155. & in antiquo lapide, qui est Venetiis in turri S. Vitalis, CN. NVMERIVS. CN. F. VOL. PRONTO: est & quatuor litteris VOLT. in Appiani lib. CDLXXXIV. alibi VOLTIN. & integrum VOLTINIA.

Ex hoc numero quatuor tantum urbanæ fuerunt, Palatina, Esquilina, Collina, Suburana, in quas (ut inquit Plinius) transferri ignominiæ esset, dictæ a partibus urbis, in queis habitabant, reliquæ omnes rusticæ, laudatissimæ, eorum, qui rura haberent: quæ proprie ingenuorum erant; cum urbanæ libertinorum essent: ut in Asconio, & in epitome Liviana lib. XX. Asconium autem, ubi illud in Verrem explanat, v. & XXX. *tribus*, cur de nominibus Sabinarum plures tribus esse factas dixerit, mirari non satis possum; cum a Sabinis non tribus, sed curiæ nomina acceperint, ut inquit Livius lib. I. & Sex. Pompeius.

C. Lucceius) *C. Lucius* antea legebatur in omnibus vulgatis libris: quod etiam in antiquis video scriptum esse: verum non indiligenter a nobis observata Romanorum nominum ratio mendum olim patefecit; non enim duo prænomina, *Caius*, & *Lucius*, simul esse possunt: & omnino familiæ nomen posteriore loco requiritur: nec video, quid commodius pro *Lucius*, reponi possit, quam *Lucceius*, quod eum mihi placuisset multis abhinc annis, postea cum ab aliis probatam esse conjecturam nostram intellexerim, confirmor aliquanto magis in vetere sententia.

Hirrus) Et cognomen *Hirrus*, & prænomen *Caius*, indicant eum esse, quem suum in ædilitate competitorem nominavit Cælius ep. 2. Et, ut aliud ex alio, suspicor, quem legimus *Vlcillem Hirrum* apud Cæsarem lib. I. de Bel. Civ. mutandum esse in *Luceium Hirrum*. Hic in sequentibus senatusconsulti partibus, quibus intercessum est, non adfuit scribendo fortasse quod aliter sentiret, aut ne Cæsarem offenderet; in quem fieri præiudicium videret: ideoque etiam intercessum est.

Curio) Tribunus pl. designatus: quo tempore favere Pompeio contra Cæsarem videbatur: idque tum historiæ narrant: tum etiam argumento est, quod adfuit scribendo senatusconsulto, pro optimatibus, id est pro Pompeio contra Cæsarem facto; adesse enim scribendo soliti sunt, qui senatusconsultum fieri vellent, quod ostendit ep. 6. lib. XV.

Capito) Cognomen est & gentis Ateiæ, ut hic, & epist. 29. lib. XIII. cognoscitur; & Fonteiæ, testimonio Plutarchi & Horatii: quorum ille in Antonii vita Fonteium Capitonem, hic eumdem sat. 5. lib. I nominat.

M. Marcellus consul) Nam Sulpicius collega æquior in Cæsarem fuit, nec ei ante absolutum decem annorum spatium, Vatinia primum, deinde Trebonia lege datum, succedendum putavit, ne causa belli civilis oriretur. Itaque, cum ad eum scriberet Cicero ep 1. lib. IV. *Cognovem*, inquit, *jam absens, te, hæc malo multo ante providentem, defensorem pacis, & in consulatu tuo, & post consulatum fuisse*. Et epist. 2. ejusdem libri: *Omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt*. Et epist. 3. *Absens cognoscebam, quæ esset tua in hoc pestifero bello cavendo & prædicendo sententia: & ipse adfui primis temporibus tui consulatus, cum accuratissime monuisti senatum, collectis omnibus bellis civilibus, ut & illa timerent, quæ meminissent, & scirent, cum superiores, nullo tali exemplo antea in rep. cognito tam crudeles fuissent, quicumque postea remp. oppressisset armis, multo intolerabiliorem futurum. Quare meminisse debes, eos, qui auctoritatem & consilium tuum non sunt secuti, sua stultitia occidisse, cum tua prudentia salvi esse potuissent*. Legimus etiam in Suetonio: *M. Marcello consuli Cæsarem restitisse, partim per Ser. Sulpicium alterum consulem, partim per intercessores tribunos pl.*

V. F.) Usitatus loquendi modus in ostendenda relatione; nam V. F. quod est, *verba fecit*, idem valet, quod *retulit*, apud Frontinum de aquæ ductibus.

De provinciis consularibus) Ut succederetur iis, qui consulares provincias obtinebant: quod generale videbatur: sed provincia Cæsaris utraque Gallia maxime petebatur: duas autem

Digitized by Google

rem quotannis provincias iis decerni, qui consules fuissent, lex Sempronia jubebat: qua de re fit mentio in orationibus pro Domo, & de Provinciis, & epist. 7. lib. I. Retulit igitur primum consul Marcellus de consularibus provinciis, mox de omnibus universe, prior relatio valuit, quia nemo intercessit: ex quo factum est senatus consultum: de uno dixit Cælius, *Senatus consultum, quod tibi missi, factum est*; posterior autem relatio, tres partes complexa, quas paulo post ostendemus, infirma fuit: quia singulis partibus tribuni pl. intercesserunt, ideo factum de iis senatus consultum non est, (non enim hoc nomen ad ea senatus decreta pertinet, quibus interdicitur) sed senatus tantum auctoritas remansit: quæ quid a senatusconsulto differat, demonstratum est epist. 2. lib. I.

D. E. R. I. C.) *De ea re ita censuerunt*. Sic enim Probus interpretatur: eædem litteræ in senatus consultis a Frontino recitatis in libello de Aquæ ductibus leguntur, & apud hunc nostrum oratione IIX. in Antonium: *Quod Opimius consul verba fecit de rep. de ea re ita censuerunt*.

L. Paullus) Hic initio consulatus acerrime Cæsaris causam oppugnavit: ut legitur epist. II. postea silentium Cæsari vendidit, acceptis M. D. talentis: Plutarchus in Cæsare; nota etiam ex aliis historia. Ad hunc epistolas Ciceronis habemus, lib. XV.

C. Marcellus) Patruelem fuisse M. Marcelli consulis, ait Suetonius; Dio, patruelis fuerit, an frater, ambigit: ad hunc etiam scripsit Cicero lib. XV. Est autem is, qui Octaviam, Octavii, postea felicissimi Romanorum imperatoris, sororem in matrimonio habuit, ex qua Marcellum suscepit: eum, quem primo adolescentiæ flore extinctum, Virgilius celeberrimo carmine deploravit.

Inissent) Inibant Kalendis Ian. quod institutum est anno urbis NCVII. cum inissent antea Kalendis Mart.

A. d. ex X. Ka. Mart.) Sic est in tribus meis antiquis libris, & in uno Sigonii, & in Mediceo. Suspicor tamen locum non carere mendo, & legendum fortasse, *A. d. ex Kal. Mart.* vel potius, *Ex a. d. Kal. Mart.* quod valet, *Ex ante diem Kal. Mart.* nam veteres consuevisse dicere, *Ex ante diem*, non, *Ante diem ex*, animadverti: exempla subjungam, epist. 17. lib. III. ad Att. *Nunzii nobis tristes, nec veri, venerant ex ante diem non. Iun.* Varro lib. I. de Re Rust. *Ex ante diem VII. id. Febr. ex ante diem VII. id. Majt, ex ante diem III. id. Sext. ex ante diem III, id. Nov.* Livius lib. XLV. *Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante diem V. id. Oct.* cum eo die in quinque dies. Accedit Colotiani lapidis testimonium.

M. ÆMILIVS. M. ANTONIVS. IMP. CÆSAR III. VIR. R. P. C.
EX. A. D. V. K. DEC. AD. PR. K. IAN. SEX.

Vt alias omittam veteres inscriptiones, quas in unum collegit Aldus filius. Quod autem, *Ex a. d. Kal. Mart.* malo legere, quam, *Ex a. d.* X. *Kal. Mart.* infirmis in eo rationibus moveri non arbitror; Kalendas enim Martias omnino designari, non X. Kal. Mart. ex eo, quod proxime supra dictum est, intelligitur: *Perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kal. Mart. placeret*. Maxime autem confirmat opinionem nostram id, quod sequitur paucis interjectis verbis: *Neve quid prius ex Kal. Mart. neve quid conjunctim referretur a consulibus*. Idem dies, eadem res epist. 3. lib. VIII. ad Attic. ostenditur: *M. Marcello consuli finienti provincias Gallias Kal. Mart. restitit*. Quod attinet ad modum loquendi, *Ante diem*, valet *Ad*: non enim hoc loquendi genere mutatur is dies, qui deinde nominatur: itaque quod est epist. 22. lib. XII. *Ad XIII. Kal. Ian. senatus frequens mihi est assensus*: in Phil. XIV. est: *Memoria tenent, me ante diem XIII. Kal. Ian. principem revocandæ libertatis fuisse*. Et epist. 5. lib. XVI. qui dies sequitur nonas Nov. appellatur *ante diem IIX. id. Nov.* quem IIX. id. esse constat. Gellius quoque lib. XV. cap. 28. Ciceronem dixit esse natum *ante diem III. non. Ian.* is vero dies III. *non. Ian.* vocatur epist. 5. lib. VII. ad Att. Sæpe autem imperiti librarii, cum *a. d.* non intelligerent, scripserunt *ad.* quod mendum irrepsit in libros,

bros, in lapides non potuit; nec multorum utemur testimonio: unum vidimus apud familiarem nostrum, virum optimum & eruditissimum, Fulvium Vrsinum, ita inscriptum:

CN. CINNA. MAGNO
L. VALERIO. VOLESO COS.
A. D. XIII. K. APRILIS
A. D. MONVMENTVM SOCIORVM
IN. CONVENTV. MARENDO. CVRATORE
C. PETRONIO. C. F. PAL. VARIA. ACTVM. EST
ET. ITA. DECREVERVNT. LOCVM. L. SEMPRONI
D. L. HILARI. ET. OLLAS. V. DARI ADSIGNARI
C. PETRONIO. C. F. PAL. VARIÆ. CVRATORI
OB. PIVM. OFFICIVM. INDVSTRIAM. ERGA. SOCIOS
EIVS. MONVMENTI. ET. SOCIVMQ. EVM. ASCIVER.

Quia in suo magistratu futuræ essent) Cum proxime dictum sit, *Cum magistratum iniissent*, cur addatur, *Quæ in suo magistratu futuræ essent*? quasi esset ignotum Kal. Mart. in eorum magistratu futuras. Plane hoc suspicor ex margine libri, interpretationis loco appositum, irrepsisse in verba S. C. valde enim mendose totum hoc S. C. in antiquis libris, etiam in Mediceo scriptum est.

Referrent) Retulit Marcellus: Paullus, a Cæsare emtus, tacuit.

Ex Kal. Mart.) Ex his verbis liquet paullo ante legendum esse, *Ex ante diem Kal. Mart.* non, ut mendose scriptum est in omnibus antiquis libris, *A. d. ex* x. *Kal. Mart.*

Conjunctim) Cum enim plura simul ad senatum referebantur, non facile omnia senatus major pars comprobabat: ita sæpe fiebat, ut una res repudiata reliquas, quæ omnino placerent, impediret; nam, cum dixisset senator, *Divide sententias*, ut de singulis rebus referretur, orta contentione dies consumebatur, lege permittente senatoribus, qua quisque de re vellet, quamque diu vellet, dicere. Itaque Festus inter impedimenta senatusconsulti numerat hoc in verbo *Numera*, cum senator divisionem postulabat earum rerum, quæ referebantur.

Vtique ejus rei causa) Antiquum est, *Vtique*, pro, *& ut*, ideoque in senatusconsultis ex vetere consuetudine usurpatum. Phil. IX. & 14. in utriusque extremo. Sic & Piso apud Gellium lib. VI. cap. 9.

Dies comitiales) Per quos haberi senatum leges vetabant: epist. 2. lib. II. ad Quintum fr. *Confecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat*. Et eodem libro, epistola Risi: *Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum*. Ad Lentulum autem, epist. 4. lib. I. iidem dies significantur iis verbis: *Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiam, id quod scis, non potest*.

Qui eorum) Qui senatorum. Sic infra: sic locutus & Livius lib. XXVIII. & Cato c. 145.

In ecc. *judicibus*) Dixi jam, tres ordines lege Aurelia, senatum, equites, tribunos ærarios judicasse; sed omnes senatores, qui judicabant, a judiciis in senatum convenire: ideo senatus voluit, ne per infrequentiam, quod sæpe accidit, fieri S. C. non posset; certum enim senatorum numerum faciendo S. C. lex definiebat. Festus, & Dio: quorum testimonio hac ipsa de re jam usi sumus. Judiciis autem implicati tenebantur senatores multi; itaque ille, qui scripsit ad C. Cæsarem de rep. ordinanda, cujus exstat epistola, cum Sallustii fragmentis edita: *Duabus*, inquit, *rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus per tabellam sententiam ferri, tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & præsidii plus, & usus amplior est; nam fere his tempestatibus, alii judiciis publicis, alii privatis suis atque amicorum negotiis implicati haud sane reip. consiliis adfuerunt: neque eos magis occupatio, quam superba imperia distinuere*. Trecentos autem ordinis senatorii judices Plutarchus nominat in Graccho: sed hoc tempore trecenti sexaginta, electi a Pompeio tertium consule judicabant: docet hoc Velleius lib. II. & Plutarchus in Pompeio. Itaque minor trecentos dumtaxat nominatos, nisi si perfecti numeri potius, quam imperfecti, placuit appellatio: ut in Pisonem dixit Cicero, *Quadragiata anxis*,

Digitized by Google

annis, pro triginta sex, quo loco Asconius usitatum ait fuisse Ciceroni, ut, omissa subtiliore annorum computatione summatim tempus comprehenderet: recitatque illa in Catilinam: *Vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis*: cum octavus decimus dies esset. Aut igitur falsum judicum numerum hac ratione tuemur: aut deesse LX. censeamus: ut omnino sint, qui a Velleio & Plutarcho nominantur, CCCLX.

Sex) Malim, *Eos*, ut omnes a judiciis abducti adessent in senatu. Sic infra locutus: *Quos eorum ex S.C. cum imperio in provincias prætores mitti oporteret, eos sortito in provincias mitti placere*.

Abducere) Et sententia, & Latini sermonis usus, *Abducere*, videtur probare, non, ut habent omnes etiam scripti libri, *Adducere*.

Ad populum plebemve) Ad plebem ferre, non ad populum, tribunus pl. dicebatur; quia jus convocandi patricios non habebat: ad populum autem consules & prætores, quibus omnes cives edicto convocare licuit. Livius libro secundo, Gellius lib. X. capite 20.

Lato opus esset) Contracte scribebant hoc totum, S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. quod Probus explanabat: *Si quid de ea re ad populum plebemve lato opus esset*. Sic Livius lib. XLIV. *Senatum consulerent, si qua re consulto opus esset*.

Tribuni pl.) Horum causa additum est, *Ad plebem*.

Deinceps) Post eos, anno sequenti; nam eodem anno, præter eos legem ferre nemini licuit, non ædilibus, non quæstoribus, non aliis magistratibus.

I.V.) Antiquus Sigonii liber, *I.N.* ex quo mihi venit in mentem, non incommode legi posse, *IN.* connectis duabus illis litteris I. & N. ut hoc significetur, *Intercessum*; nam, quæ sequuntur ejusdem relationis capita, consensu quidem senatus adprobata, sed, tribunis pl. intercedentibus, senatus consulti vi & nomine caruerunt; cum enim senatus decrevisset, ut L. Paullus & C. Marcellus Coss. ex ante diem Kalend. Mart. de provinciis consularibus ad senatum referrent, cavere voluit, ne quis moram afferret; adjunxitque alterum caput, si quis impedisset, eum contra remp. facturum. Tertium caput fuit de imminuendo Cæsaris exercitu, honesta præscriptione, ut a bello discederent emeriti milites, quique causas, cur mitti fieri deberent, ostendissent. Quarto capite quasi præjudicium fiebat de Galliis Cæsari adimendis: quippe cum senatus Ciliciam, quæ consularis erat, prætoriam faceret, ut duæ tantum reliquæ consulares, Gallia, & Syria, in sortem conjectæ, iis, quibus obvenissent, traderentur: quod ita factum est. Verum hæc singula debilitavit ac sustulit intercessio. Primum caput valuit, ut anno sequenti de provinciis consularibus ad senatum referretur: cum intercessionem necessariam Cæsaris amici non putarent, qui non huic senatus consulto, quo actio de provinciis consularibus sequentis anni consulibus mandabatur, sed ei potius, quod sequentes consules de successione provinciarum postea facerent, intercedendum intelligerent.

Qui potestatem habent) Tribunos pl. maxime designat, quorum erat intercessio: quamquam licuisse omnibus intercedere, qui eadem potestate, qua ii, qui S.C. facerent, majoreve essent, scripsit Gellius lib. XIV. cap. 7.

Intercedendi, impediendi) Satis erat, *Impediendi*: quo uno verbo & intercessio, & quidquid impedimento posset esse, continetur; nam & paullo post subjunxit, *Qui impedierit*, non *Qui intercesserit, impedierit*: itaque suspicatus quandoque sum, *Intercedendi*, abundare. Sed hoc & dubium est, & parvi refert: itaque magnopere nec affirmo, nec, si quis contra velit disputare, contenderim: liberum cuique judicium relinquatur.

Quamprimum ad senatum referri) A quo quamprimum referri? an ab eodem, quo referente hoc decernitur? at is jam retulerat, senatusque censuerat, ut sequentis anni consules ex ante diem Kal. Mart. de consularibus provinciis ad senatum referrent: de ceteris autem provinciis, id est, de Cilicia, deque octo reliquis provinciis, quas prætorii pro prætore obti-

Digitized by Google

nerent, cum ab eodem M. Marcello relatum esset, decretum est quod infra legitur: quare hoc de sequentis anni consulibus accipio, non ut quamprimum, cum magistratum iniissent, sed quamprimum post Kal. Mart. de quo die facta mentio est in priore relatione, ad senatum referrent.

Contra remp. feciſſe) Hoc in senatus consultis versiculo utebantur, ut ab impediendo deterrerent.

Huic S.C.) Senatus consulti partes *ſenatus conſultum* vocat, ut *Legem* pro legis capite in Oratione pro Cluentio.

Cornelius) Plebejus, cum sit tribunus pl. Patricii vero Cornelii, Lentuli, Scipiones, Dolabellæ, alii: plura diximus epist. 1. lib. I.

C. Vibius Panſa) Antea, *Iulius*, mendose: qui consul, mortuo Cæsare, fuit cum A. Hirtio.

Stipendia emerita) Emeriti stipendia milites dicebantur qui per annos decem militassent: tuncque sacramento exsolvebantur, ut oneribus militiæ vacarent.

Cauſas) Vt morbum, infirmitatem valetudinis, aut aliquam rei domesticæ difficultatem; quas ab causas abesse domo non liceret. Livius lib. XXXIV. *Cum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos pl. adeſſent, uti cauſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita ſtipendia, aut morbus cauſæ eſſent, quo minus militarent.*

Hunc) Qui hæc censuit ac decrevit.

Ratio habeatur) Cura suscipiatur.

Auctoritatem perſcribi) Hoc quale fuerit, jam ostendimus: iterare eadem non placet.

De ea re) De intercessione.

Referri) A consulibus, prætoribus, tribunis pl. quibus eorum videretur.

In Ciliciam) Si habetur eorum ratio, qui provincias obtinent, Cilicia consularis est, cum a viro consulari Cicerone administretur: ideoque non in hoc S.C. sed in eo, quod de provinciis consularibus factum est, nominari debuit: verum, quia fit prætoria, cum decernat senatus, ut in eam proficiscatur qui prætor, non qui consul fuerit; propterea in hoc S. C. rejecta, ad reliquas provincias, quas prætorii obtinebant, aggregatur. Erat enim potestas senatui, quos vellet, in provincias mittendi, sive consulares, sive prætorios: &, in quas prætorii mittebantur prætoriæ; in quas consulatu functi, consulares provinciæ vocabantur: id ex hoc ipso primum cognoscitur S.C. quo prætorius, non consularis in Ciliciam, cui præerat hoc anno Cicero consularis, mittitur: deinde confirmatur oratione de provinciis; potuit tamen tribunus pl. hanc potestatem eripere senatui, & consularem provinciam lata rogatione ab homine consulari ad prætorium transferre: quod objicit Clodio Tullius, factumque extra ordinem queritur in oratione pro Domo. Sed ut redeam ad Ciliciam, cogitanti mihi, cur prætoria nunc fiat, quæ consularis antea fuerat, administrata per annos aliquot a tribus consularibus, Lentulo, Appio, Cicerone, visum est hoc a Pompeianis astuto consilio factum, ut consularium provinciarum numerus, una exemta, fieret angustior; eoque certior spes esset adimendi Gallias Cæsari: cum duas tantum consulares provincias lege Sempronia decerni per senatum oporteret: quod orationes pro Domo, & de Provinciis, & Cæsar lib. I. de Bel. Civ. docet: Consulares autem, id est, a consularibus hoc anno administratæ, quatuor essent, Hispaniæ, Cilicia, Galliæ, Syria: (nam Macedonia, a quo tempore L. Pisoni consulari Q. Acharius prætorius successit, prætoria fuit) nec in Hispanias mitti quisquam posset, cum eas lege Trebonia consul iterum Pompeius in quinquennium, posteaque tertium consul altera lege in alterum quinquennium, ut ait Dio, vel, ut Plutarchus, in quadriennium accepisset: reliquæ tres erant: e quibus duas tantum decerni oportuit lege Sempronia: inventa ratio est, ut ex tribus una tolleretur; prætoriamque senatus Ciliciam facere conatus est. Sed tribuni pl Pompeianorum arte cognita intercesserant. Post alterum tamen annum, Lentulo & Marcello Coss. hoc arbitror senatus consultum, spreta tribunorum pl. intercessione, renovatum, Ciliciamque prætoriam esse factam. cum apud Cæsarem lib. I. de Bel. Civ. mentionem fieri videam de provinciis duabus consularibus, Gallia, & Syria, in for-

Digitized by Google

in ſortem conjectis, quarum Gallia L. Domitio, Syria Scipioni obvenit: quamquam in eo loco de una tantum Gallia ulteriore intelligendum; nam citeriorem ſenatus prætoriam fecit. Id ex epiſt. 11. ad Tironem lib. XVI. cognovi, ſcribente Cicerone, ulteriorem Domitio Galliam, Conſidio autem, quem ſcimus conſulem non fuiſſe, citeriorem obtigiſſe.

IIX. reliquas provincias) Prætoriæ octo provinciæ ſunt, Macedonia, Ionia, Aſia, Sicilia, Sardinia, Bithynia, Creta: octavam opinor fuiſſe Mauritaniam: cujus partem Iuba rex poſſidebat: alteram partem Romanis paruiſſe cur non putem? cum Cæſar lib. I. de Bello Civ. ita ſcripſerit: *Ad ſenatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur, Fauſtus Sulla pro prætore in Mauritaniam mittatur.* Africæ vero partem illam, in qua Carthago fuit, Pompeio cum utraque Hiſpania traditam eſſe, Plutarchus narrat. Pontus cum Bithynia, Corſica cum Sardinia conjungebatur.

Prætorii proprætore) Cum imperio tamen omnes: quod belli gerendi cauſa neceſſarium fuit: de quo Cæſar his verbis lib. I. de Bel. Civ. *In reliquas provincias prætorii mittuntur: neque exſpectant, quod ſuperioribus annis accidebat, ut de eorum imperio ad populum feratur.* Et hic proxime ſequitur: *Neque in provincia cum imperio fuerunt.* In vulgatis, *Prætorii proprætore*, fortaſſe legendum, *Prætorii pro prætoribus*: quod poſtulare videtur uſus Latinæ linguæ: & a contracta ſcribendi ratione manare mendum facile potuit.

Collegium primum) Significantur qui proxime prætores fuerunt: qui, ſi præteriti numerentur, primi occurrunt; malim tamen, *Proximum*: quomodo locutus eſt infra.

Is numerus) Novem, qui proficiſcerentur in octo provincias prætorias, & unam Ciliciam, quæ hoc anno regebatur a Cicerone conſulari.

Conſitentiam) Vt conſiderent homines, velle Pompeium potentiæ Cæſaris obſiſtere, contra quam antea fecerat: nam anno proximo tertium conſul contenderat, ut decem tribuni pl. legem ferrent, ut abſenti Cæſari conſulatum petere liceret: quod antiquis legibus interdictum erat.

Ante Kal. Mart.) Quo die primum ut ſequentis anni conſules de provinciis conſularibus referre inciperent, ſenatus decreverat: ut e S.C. proxime recitato cognoſcitur.

Sine injuria) Fieret enim injuria, ſi ante Kal. Mart. quem diem relationi primum ſenatus conceſſerat, de provinciis conſularibus, in quibus erant Galliæ, ſtatuerer; jam enim oſtendi, cum de ſucceſſione conſularium provinciarum referretur, duas tantum ſignificari Gallias, & Syriam, cupientibus optimatibus Hiſpaniarum imperium Pompeio conſervari; Cæſaris autem opes, adeptis Galliis, imminui.

Se non dubitaturum) Quod hominibus confidentiam attulit; his enim verbis animo ſe contra Cæſarem egregie paratum oſtendebat.

Intercederent) Interceſſum eſt a Curione tribuno pl. quod iniquum videretur, ei ſucceſſorem mitti ante tempus: epiſt. 12.

Hoc nihil intereſſe) Oſtendit, ſi quis interceſſerit S. C. quod anno ſequenti de provinciis conſularibus factum iri conſtabat, id Cæſaris opera factum iri: quod idem fore, ac ſi Cæſar parere ſenatui nollet; jam enim antea conjecerat illam vocem in diſputando, omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe: epiſt. 4.

Inquit alius) Tentabant ſenatores Pompeii potentiam his interrogationibus; cum ejus voluntatem, naturali ſimulationis involucro tectam, elicere vellent.

Exercitum habere) Et Gallias retinere cum exercitu, & eodem tempore conſul deſignari: quod anno proximo, ipſo Pompeio tertium conſule pro Cæſare pugnante, populus juſſerat.

Clementer) Leniter & placide; opponi enim a Cicerone video *clementer*, & *iracunde*, lib. II. de Fin. *Eſſe ſatis*, inquit, *clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci.* Non enim Pompeius iracunde reſpondit, quamquam interrogaretur ſatis arroganter: cum non eſſet ad iracundiam natura propenſus.

Fuſtem mihi impingere) Quod eſſe turpiſſimum nemo negabit: tale igi-

tur quiddam Cæsar committet, si & consul esse, & exercitum retinere voleat; qui enim consul esse vult, exercitum dimittit, privatusque urbem ingreditur. Improbat hic Pompeius eam legem, quæ ut ferretur, anno proximo consul ipse operam dederat, ut absentis Cæsaris in petitione consulatus ratio haberetur: ep. 6. lib VI.

Esse negotium) Esse, quod ageret cum Cæsare, id est, contra Cæsaris voluntatem..

Ut aut maneat) In Gallia, prorogato ultra decennium imperio: quod si concederetur, nolle se consulatum petere affirmabat, nec absentis sui rationem haberi; quod tamen ei lex dederat. Sin hanc Pompeiani conditionem recusarent, eumque omnino vellent non modo explero decennio, lege concesso, sed etiam ante, decedere: ipse pariter hoc, ut iniquum, recusabat; ferebatque alteram conditionem, ut, si consul designatus esset, tum decederet: utraque autem conditione Cæsar imperii perpetuitatem quærebat, qui vereretur ni, quod inimicos ei minari solitos Tranquillus refert, ne simul ac privatus esset, ob res in consulatu contra leges moremque majorum actas in judicium vocatus opprimeretur. Tranquillus sic: *Timuisse dicunt, ne eorum, quæ primo consulatu adversus auspicia, legesque, & intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur: cum M. Cato idem, nec sine jurejurando, denunciaret, delaturum se nomen ejus, simul ac primum exercitum dimisisset: eumque vulgo fore prædicaret, ut, si privatus redisset, Milonis exemplo, circumpositis armis, causam apud judices diceret: quod probabilius facit Asinius Pollio, Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse referens, Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem.* Idem confirmat Cælius epist. 14. cum ait: *Cæsari perjurium est, se fulvum esse non posse, si ab exercitu recesserit.*

Hoc anno) Quo anno? an hoc, quo scribitur epistola? non petebat Cæsar, neque legitimus hic erat ad petendum annus: cum inter duos consulatus decem anni interponerentur: quod a Sulla dictatore ad Cæsarem dictatorem servatum est, excepto anno, cum, ob seditiones domesticas, Pompeius tertium consul sine collega creatus est. Ergo, *Hoc anno*, interpretor, eo, qui & imperii Gallici, & post primum consulatum Cæsari decimus erat: quo quidem anno, quia necesse erat, ut e Gallia decederet consulatus petendi causa, quem absentibus petere non licebat; ideo curaverat atque effecerat, ut decem tribuni pl. Pompeio III. consule legem ferrent, ut absentis Cæsaris in petitione consulatus ratio haberetur: atque hoc Pompeius ipse, ignarus ea lege sibi perniciem strui, vehementer laboravit: epist. 6. lib. VI. & 3. lib. VII. ad Att.

Cadere non posse) Fortasse non adsequetur, quod vult: nihil tamen, cum bene de rep. sentiat, suæ dignitatis amittet.

Curio) Designatus tribunus pl. tunc quidem, ut videbatur, bene erga remp. animatus: de quo scriptum est epist. 4. *Ut spero, & volo, & ut se fert ipse, bonus & senatum amat.* Postea tamen Cæsaris causam ita defendit acriter, ut auctor in primis & origo belli civilis exstiterit.

Suo munere negotium imposuit) Quia benignus & liberalis Curio fuit in Cælium, negotium ei, id est, gravem curam ludorum dandorum suo munere imposuit. Similiter Plautinus ille senex in Trin. *In benignitate hoc reperi negotium.*

Ad ludos) Quos jam Curio dederat patri mortuo: itaque, cum Africanis amplius non egeret, donavit eas Cælio ædili curuli. designato ad sequentis anni Romanos ludos.

Africanæ) Donavit ei Curio decem Africanas pantheras, & decem Græcas, id est, e Cilicia missas a Patischo. Africanas hic tantum Cælius nominat, quia formosiores: utrasque in epistola nona.

Potuit supersedere) Sic antiqui libri, non, ut impressi, *Supersederi*: oportuit, inquit, supersedere a ludis dandis; nam *Potuit*, pro *oportuit*, interdum Cicero dixit, ut epist. 9. lib. II. ad Att. *Orbis hic in rep. est conversus, citius omnino, quam potuit.* Et ad eumdem epist. 15. ejusdem lib. *Potueris intercedi, nec ne, nihil ad se pertinere.*

Be-

Bestiarum) Pantherarum.

Syngraphum) De qua epist. 2. 4. 6. 11.

Pertinax) Miserat eos Cœlius, ut e syngrapha Sittiana pecuniam exigerent: epist. 4. & 6.

P. VICTORIUS.

Sequitur inscriptio antiqua, quæ pertinet ad notam P. Victorii n. 42.

C. IVLIVS CÆSAR IIII. SINE CONLEGA DIC.
V. F. Q. FABIVS MAXIM. C. TREBONIVS C. F. C. CANINIVS C. F. IVLIVS CÆSAR DICT. IV. M. ÆMILIVS M. EQ.
C. IVLIVS CÆSAR V. M. ANTONIVS M. F.
V. F. P. CORNELIVS P. F.
C. VIBIVS C. F. PANSA.
A. HIRTIVS A. F.
C. IVLIVS CÆSAR.
Q. PEDIVS Q. F.
V. F.
C. CARRINAS C. F.
P. VENTIDIVS. P. F.
ÆMILIVS. M. ANTONIVS.
EX A. D. V. K. DEC. AD PRID. K. SEXT.
MVNATIVS. L. F. M. ÆMILIVS M. F.
ANTONIVS P. SVLPITIVS GEN. LVSTR. N. F. ANTONIVS.
P. SERVIVS. P. F.
N. DOMITIVS M. F.
C. ASINIVS CN. F. V. F.
L. CORNELIVS. L. F.
V. F. P. CANDIDIVS.
P. F. IL. SESTIVS.
P. F. I. M. CLAVDIVS. M. F. LAP.
L. MVNATIVS.
PAVL. ÆMILIVS.
Q. ÆMILIVS LEPID. MLO.
M. APVLEIVS SEX. F. P. SI
C. SENTIVS SATVR. Q. LV. V. F. M. VINVCIVS P. F.
P. CORNELIVS C. F. CN. C.
C. FVRNIVS C. F. C. IV.
CL. L. DOMITIVS CN. F. P. CO. V. F. L. TA.
M. DRVSIVS L. F. L.
M. LICINIVS M. F.
TI. CLAVDIVS TI. F.
M. VALERIVS M. F.
V. F. C. VALGIVS C. F.
C. CANINIVS.

EPISTOLA IX.

HIrrum *tractasti*) Iocosum & familiare principium, de Hirri repulsa in ædilitate curuli.

Quam facile) Cum superaverim.

Quam ne contentionis quidem minimæ fuerit) Hirrum dejicere, ne minimæ quidem contentionis fuit.

Tuum competitorem) In auguratu: epist. 3.

Risus fuit) Risus movet: quia civem bonum ludit, & agit ea, quæ ante repulsam non agebat: quasi aliam ex repulsa mentem sumserit.

Ludit) Quasi ludendo repræsentat: nam, si bonus vere civis esset, jam antea significationem aliquam dedisset: itaque non agit serio, sed ludit.

Contra Cæsarem) Vt bene sentire videatur; nam optimatibus, id est, universo fere senatui, invisus erat Cæsar, quod extraordinaria semper appetiisset imperia.

Sententias dicit) Vt ei quamprimum succedatur; nec exspectandum censet.

Corripit) Reprehendit: eodem verbo usus est epist. 2.

Curionem) Cur objurgat Hirrus contra Cæsarem sententias dicens, bene de rep. sentientem Curionem, & hoc quidem tempore Cæsaris inimicum? fortasse, quia Cœlium Curio summe diligeret.

Objurgatus) Pro *Objurgavit*: ut, *Juratus*, pro *juravit*: & *Rebellatos*, pro *Rebellavisse*, dixit Valerius Maxim. lib. IX. cap. 10. Interdum tamen orta mihi de mendo suspicio est: quod fortasse scripserit Cœlius: *Objurgat: filices hac repulsa se mutavit*: &, *Scilices*, unica scriptum littera *S*; occasionem dederit loci depravandi; omnes tamen libri veteres in, *Objurgatus*, consentiunt: itaque potest antiquum esse & ideo Cœlianum.

In foro) Cujus in ea parte, quæ *Comitium* vocabatur, judicia fiebant.

Causam) Pro *causas*.

Liberalis) Quia facilis est in recipiendis causis.

Raro post meridiem) Et ante meridiem, & post, causæ agebantur: epist. ult. lib. II. ad Fratrem: *Post meridiem Vatinium aderam defensurus*.

Digitized by Google

Hirri autem patrocinio ita pauci utebantur, ut raro post meridiem causas ageret.

Scripseram) Epist. 4.

Interpellat) Impedit, ob affinitatem: nam erat Octaviæ maritus, quæ neptis fuit Juliæ, Cæsaris sororis: initio etiam civilis belli, cum provinciarum sortitio fieret, privato consilio præteritus est, quasi propensior esset ad Cæsaris causam, lib. I. comm. de Bel Civ.

Designati) De quo scripsit epist. 4. Sigonii liber habet, *Designatio*.

In Kal.) Septembris; quo tamen die factum non est S. C. sed pridie Kal. Octobr. ut indicat epistola proxima.

Ne frequentiam quidem) Tantum abest, ut Kal. Sept. consules de provinciis ad senatum retulerint, ut ne frequentem quidem senatum cogere potuerint: infrequenti autem senatu fieri senatus consultum non licebat: qua de re diximus epist. 9. lib. I.

Ne profligatum quidem) Plus est, quam *cœptum*: minus, quam *confectum*: cognoscitur exemplis; nam epistol. 30. lib. XII. *Profligato*, inquit, *bello, ac pene sublato, renovatum bellum gerere conamur*. Et Tusc. V. *Profligata jam hæc, & pene ad exitum adducta quæstio est*. In oratione autem de Provinciis: *Si in Capitolium invehi victor eum illa insigni laurea gestiret, vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici nolle*. Est igitur *Profligatum*, quod in eadem oratione *Affectum* Cicero vocavit: *Quid est*, inquit, *cur Cæsar in provincia commorari velit; nisi ut ea, quæ per eum effecta sunt, perfecta resp. tradantur?*

Causa) Hoc verbum & a Sigonii libro, & ab aliis nonnullis abest.

Integra) Falsum. Nam pridie Kal. Oct. factum est S. C. de provinciis consularibus: nisi si, *Integra*, vere dictum ideo putemus, quia nihil in eo S. C. de successione provinciarum decretum est, sed in annum sequentem actio illa translata

Relinquendus) Reliquit C. Cœlium quæstorem; epist. 15. lib. II. & ad Attic. epist. 6. lib. VI.

Intercessorem) Intercedetur enim ab aliquo tribuno pl. cum de successione consularium provinciarum, quarum una erunt Galliæ, S. C. fiet.

In eamdem conditionem) Ut, quemadmodum in ceteras provincias, sic in Gallias successor mittatur.

Vocantur) A Pompeianis, quorum factio in senatu dominabatur.

Pariſchum) Hominem venandi peritum; epist 11. lib II.

Curioni) Quas populo ostenderet funebribus ludis, quos patri mortuo reversus e provincia dedit, Calvino & Messalla coss.

Multis partibus plures) Multo plures; vide epist. 2. lib. I.

Et alias Africanas) Nam Græcas miserat Patiſchus: ut ex epist. 9. intelligitur. Varro lib. III. Rei Rust. *Non minus formosum spectaculum, quam in circo maximo ædilium, non sine bestiis Africanis cum fiunt venationes*. Daturus erat Cœlius ædilis cur. ludos Romanos in circo: alioqui pantheris Africanis non equisset; docet enim Plinius lib. VIII. cap. 17. vetus fuisse S. C. ne liceret Africanas in Italiam advehere: contra tulisse ad populum Cn. Ausidium tribunum pl. permisisseque Circensium gratia importare.

Prædia rustica) *Prædium* generale nomen est rerum possessarum vel in urbe, vel extra; ideo distinguuntur cum dicimus, *prædia urbana, prædia rustica*. Cœlius hic urbanis rustica, tamquam fructuosiora videtur anteferre: quæ sunt hæc, arva, vineta, prata, oliveta, silvæ; nemora enim, etsi a silvis differunt, e silvis tamen & pratis constant: itaque partim cæduntur, ut silvæ; partim arrentis, ut prata, pabulum præbent: *urbana* vero *prædia* sunt domus, areæ, horti, & quidquid omnino soli, aut in solo ædificatum, intra pomerium possidetur.

Cybiratas) Apud quos pantheræ capiebantur, epist. 4.

Seorsum) Nam, si conjunctim ludi darentur, minor utriusque sumtus. C. Cæsar & M. Bibulus, ædiles curules, communi sumtu ludos dederant: alii separatim. Dio lib. XXXIX.

A Collega) Qui non nominatur, sed M. Octavium puto cum & Hirrus repulsam tulerit; & Cœlium Vicinianum promulgatio de dictatore dejecerit,

sit : alios præterea competitores, quod quidem ex his epistolis cognosci liceat, non habuit.

Omnia) Quæ ad ludos pertinent.

Impera tibi) *Imperare sibi* dicitur is, qui quod libenter non agit, agere tamen constituit : ut epist. 12. *Cum homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non posset.* Et ad Attic. epist. 24. lib. II. *Quod me mones de vultu, & oratione ad tempus accommodanda etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem.* Et Terentius in Eun. *Imperavi egomet mihi, omnia assentari.*

Majorem partem) Pro, *Ex majore parte* : ut epist. 15. lib. IX. *Mihi licere, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere.* Et alibi sæpius. Et Cæsar lib. IV. de Bel. Gal. *Maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Et Lucretius lib. III.

Non minimam partem mortis formidine aluntur.

Ad Sittianam syngraphan) Vt e syngrapha Sittiana pecuniam istic exigant.

Nullam spem) Alii, *ullam spem*, quod videtur apertius, hoc modo : *Puto etiam, si ullam de pantheris mihi spem ostendes, me isto missurum alios.* Sigonii tamen liber habet, *Nullam* ; quod ita defendi potest : puto, licet nullam adhuc de pantheris mihi spem ostenderis, me isto missurum alios.

Feridium) Commendatitiæ litteræ, pro negotiorum varietate, varias quoque partes easque modo plures, modo pauciores habent, sed usitata, & quasi legitima, cum aliquid aut aliquem commendamus tria sunt ; commendationis causa ; rei narratio ; memoris animi & gratæ voluntatis vel ab eo, qui commendatur, vel a nobis etiam ipsis promissio. Commendationis causa hic est illa : *Amici mei filium bonum, & strenuum adolescentem* : rei narratio : *Agros, quos fructuarios habent civitates ; vult tuo beneficio immunes esse* : memoris animi promissio : *Gratos & bonos viros tibi obligaris.*

Equitem Romanum) Non omnes equites dicebantur equites Romani, sed ii tantum, qui equo publico merebant, in centurias descripti : quod duæ in Antonium orationes, sexta & septima, declarant ; qui enim equo privato militabant, equites quidem erant, sed nec equites Romani, nec equestris ordinis vocabantur. Societates autem publicanorum, quæ multæ erant, quia multorum locorum vectigalia separatim locabantur, ex equitibus Romanis constabant ; & erat equestris ordo senatoribus dignitate proximus, annulo aureo & equo publico a plebe distinctus : quocirca deduxit Cœlius commendandi causam ab honestate ; cum Feridium equitem Romanum appellavit.

Bonum & strenuum) Quæ bonitati laus debetur, ea fit major, cum ad bonitatem accedit industria : recte igitur, *Bonum & strenuum*, conjuncta sunt ; est autem *strenuus*, promtus & industrius in agendo.

Agros, quos fructuarios habent civitates) Ita legitur in duobus vetustis libris, Io. Scalæ, & in libro Petri Bembi, etiam in uno Caroli Sigonii ; itaque nihil muto, cum sit aperta sententia.

Quos fructuarios habent civitates) Qui civitatibus annuum vectigal pendunt.

Facile) Cum imperium habeas.

Honestum) Fortasse, quia vectigal magnum non est ; alioqui, cur honestum sit, imminuere vectigalia civitatum, non intelligo.

Gratos & bonos viros) Patrem, & filium.

Favonium) Civem optimum, M. Catonis imitatorem, qui, C. Trebonio tribuno pl. legem ferente de Syria Crasso, utraque autem Hispania Pompeio in quinquennium mandandis, acerrime cum Catone restiterat. Dio libro XXXIX. Ædilis fuit Calvino & Messalla coss. ut Plutarchus in Catone significat ; itaque hic annus, quo scripta est epistola, ad petendam præturam, quæ biennio interposito, ædilitatem sequebatur, ei legitimus est, petiit autem, & obtinuit, propterea Velleius, Pompeio, post Pharsalicam pugnam fugienti, comites ait fuisse duos Lentulos consulares, & Favonium prætorium. Eodem pertinent, quæ sequuntur, *a columnariis præteritum* : nam, *præteriri*, est repulsam ferre : ut in oratione pro Plancio : *Populus non numquam dignos præterire solet.* Et Tusc. V. *Cum sapiens & bonus vir suffragiis præteritur.*

Quod

Quod si quis dixerit, incertum esse, utrum hoc anno, an sequenti prætor Favonius creatus sit, quia, cum Velleius eum prætorium appellavit, prætorem quidem fuisse ostenderit, præturæ tamen annum in dubio reliquerit: ita respondebimus, transeunti in Græciam Pompeio magistratus eos, qui bene de rep. sentire viderentur, comites fuisse: quos cum nominari videamus epist. 6. lib. IX. ad Attic. consules duos, & tribunos pl. nulla cujusquam prætoris mentione facta, satis constat Favonium, quo anno Pompeius Italiam reliquit, id est, Lentulo & Marcello coss. prætorem non fuisse: ex quo sequitur, fuisse anno superiore, Paullo & Marcello coss. ideoque designatum Sulpicio & Marcello, quibus consulatum gerentibus Cœlius hæc scripsit. Favonium hunc usque ad triumviratum Octaviabi, Antonii, Lepidi vitam perduxisse, ostendit Suetonius his verbis in Augusto: *Ceteri, & in his M. Favonius, ille Catonis æmulus, cum ostenati producerentur, imperatore Antonio honorifice salutato, hunc fœdissimo convicio coram prosciderunt.* Ejusdem in eo libertas agnoscitur, quod a Valerio scriptum est lib. VI. cap. 2. *Nam Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Non refert*, inquit, *qua in parte corporis sit diadema: exigui panni cavillatione, regias ejus vires exprobrans.*

A columnariis) Non est præteritus a columnariis, sed a viris bonis: quorum numerus minor est. *Columnarios* dici puto viles & improbos homines, qui ad columnam Mæniam in judicium sæpe vocarentur. Vide Pedian. in Divin. & orationem pro Gluentio. Nam qui, *Colonarii*, contra veteres omnes libros legendum existimarunt, eorum jam explosa sententia est.

Non fecit) Prætorem.

Aperte) Dictitat.

Consulem esse) Subaudiendum *Velle*, in epistola proxima, quæ tamen post hanc scripta est: *Quid si & consul esse, & exercitum habere volet?*

Tamen) Tamen in sententia, quam dixit, non omnino infensus Cæsari visus est.

Sententiam dixit) In senatu extra urbem habito: nam in urbe Pompeio, qui erat cum imperio, esse non licebat: quod & Cæsar scripsit libro I. de Bell. Civ.

Nullum hoc tempore S. C. faciendum) Opinor hoc esse, quod queritur Cicero epist. 3. lib. VIII. ad Attic. *Pompeium M. Marcello consuli finienti provincias Gallias Kal. Mart. restitisse.*

Scipio) Pompeii socer, nominatus in S. C. Q. *Cæcilius Metellus Pius Scipio*, quod a Metello Pio esset adoptatus; epistola proxima.

Galliis) Nominatim: quod iniquum erat; itaque pridie Kal. Oct. de provinciis consularibus, non de Galliis nominatim, S. C. factum est, epist. 7. De hac autem sententia Scipionis audierat Cicero, cum ad Atticum ep. 20. lib. V. ita scripsit: *Est situm, quid Kalendis Mart. futurum sit.*

Balbum Cornelium) Gaditanum, Cæsaris amantissimum, pro quo exstat Ciceronis oratio.

Cum Scipione) Gentiles enim erant.

Calidius) Eloquentia clarus, de quo epist. 4.

Defensione) Cum accusaretur a Gallis duobus; epist. 4.

Accusatione) Cum accusaret Q Gallium, Cicerone defendente: ut est in libro de Claris Oratoribus.

EPISTOLA X.

Cassii) Quæstoris M. Crassi a Parthis interfecti: qui reliquias exercitus Antiochiam reduxerat; epist. 10. lib. lib. II. *Cassius noster feliciter ab Antiochia hostem rejecerat.* Et epist. 18. lib. V. ad Attic. *Parthi*, inquit, *Euphraten transiverunt, duce Pacoro, Orodis regis Parthorum filio, cunctis referto copiis. Cassius in oppido Antiochiæ cum omni exercitu.* Et epist. 20. ejusdem libri: *Rumore adventus nostri, & Cassio, qui Antiochia tenebatur, animus accessit, & Parthis timor injectus: itaque eos cedentes ab oppido Cassius insecutus, rem bene gessit; qua in fuga, magna auctoritate Osaces dux Parthorum vulnus accepit, eoque interiit paucis post diebus.* De hac victoria significatur in epist. 14. lib. XV. accedit Velleius lib. II Justinus lib. XLII.

Dejotari) Gallogræciæ regis; qui amicitiam ac societatem populi Romani, quam diu vixit, studiosissime coluit;

Digitized by Google

coluit; in hoc autem Parthico tumultu cum omnibus ſuis copiis ad Ciceronem acceſſit; ad Attic. epiſt. 20. lib. V. & ep. 1. lib. VI.

Euphratem) Terminum imperii Romani.

Per Commagenem) Aſiæ regionem, quam Euphrates interfluit; ep. 1. lib. XV. *Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nunciarunt, Parthorum magnas copias Euphratem tranſire cœpiſſe*. Et in eodem libro, epiſt. 3. 4.

Provinciam noſtram) Nam Commagene non erat populi Romani, ſed regis Antiochi. Syriam ſignificat: quod ex epiſt. 1. lib. XV. & ad Attic. ep. 18. lib. V. cognoſcitur.

Quam paratus ab exercitu) *Quam*, non auget hic, ſed minuit: ut paullo poſt: *Sin autem aut non erit iſtic bellum, aut tantum erit, ut vos, aut ſucceſſores, parvis additis copiis, juſtinere poſſint*. Et epiſt. 7. *Ea, quæ ſcripta eſt, auctoritas, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium eſſe videatur*. Dixit igitur, *Quam paratus*, pro, quam male paratus; quod oſtendit ſequentibus verbis, *Si paratior ab exercitu eſſes*. Sic locutus Plancus epiſt. 8. lib. X. *Cum ab omni re ſimus paratiores*. Et Cicero epiſt. 4. libro XV. *Adoleſcens & equitatu, & peditatu, & pecunia paratus*.

Si paratior ab exercitu eſſes) Fretus enim exercitu, cum Parthis prælium committeres.

Neceſſitas) Tua, recedendi ob exiguitatem copiarum.

Pompeium) Qui erat ad urbem cum imperio, decreta illi in quinquennium utraque Hiſpania.

Mittendum) Ad bellum Parthicum.

Ab urbe non removendum) Vt eſſet reip. præſidio. Hoc ſentiebant ii, quibus jam tum ſuſpecta erat Cæſaris potentia: itaque Cicero, cum audiiſſet Pompeium in Hiſpaniam iturum, ſcripſit ad Appium his verbis epiſt. 8. lib. III *Velim ad me ſcribas de omni reip. ſtatu: de quo ſum ſollicitus eo magis, quod ex tuis litteris cognovi Pompeium noſtrum in Hiſpaniam iturum*.

Cæſarem) Qui bellum in Gallia gerebat.

Conſules) Hujus anni, M. Marcellum & Ser. Sulpicium.

Ex ſenatus conſulto) Nemo putat, privatos ad bellum Parthicum ex S. C. tantum eſſe mittendos, verum rogationem ad populum ferendam eſſe: ſicuti lata erat antea de belli Mithridatici cura privato Pompeio demandanda: exſtat pro ea lege, quam Manilius tribunus pl. tulit, Ciceronis oratio. Privatos oppoſuit Pompeio & Cæſari, qui extra urbem imperium habebant, & conſulibus, qui in urbe.

Ne illud S. C. fiat) Quod interdum, in tumultu bellico, fieri ſolitum eſt.

Vt paludati exeant) Non tam ipſi, quam alii fortaſſe, quibus Parthicum bellum ſenatus mandandum decerneret: hanc ſententiam quæ proxime ſequuntur verba confirmant. *Paludamentum* veſtis ducum in bello, & ad bellum ex urbe proficiſcentium: epiſt. 17. lib. XV. vide Feſtum.

Contumelioſe) Eſſet enim eorum contumelia, ſi ad bellum ire nollent, & ad alium res transferretur.

Sive negligentia, ſive inertia eſt) Diſtinguit, ut diverſa; *negligentia* enim voluntatis eſt, *inertia* etiam inſcientiæ: unde illud epiſt. 20. lib. XII. *Laceſſam; nec tua ignavia, etiam inertiam afferet*.

In eam opinionem) Male enim audiebat avaritiæ nomine. Plutarchus in Bruto.

Arabas) Qui cum eſſent finitimi, nonnumquam in populi Romani provinciam impetum facere ſoliti ſunt: epiſt. 8. lib. III. *De Parthis quod quæris, fuiſſe nullos puto*. Arabes qui fuerunt, admixto Parthico ornatu, dicuntur omnes revertiſſe.

Velificatus) Aſſentando gratificatus; ut enim vela navium ad ventorum adſpirationes aptantur, ſic orationem ſæpe noſtram ad aliorum voluntatem accommodamus.

Alicui) Caſſio: cujus litteras, cave, gratiæ cauſa tuarum litterarum teſtimonio confirmes.

Referret) Reipubl.

Reticuiſſe) Quod ſi faceres, nec dignitati tuæ, nec reip. conſuleres.

Ante Kalend. Ian.) Quo die novi con-

consules inito magistratu de republ. referent.

Nosti Marcellum, quam tardus) Sic locutus epist. 1. lib. IV. *Rem vides, quo modo se habeat.*

Hæc causa) Deliberabitur, quis ad Parthicum bellum eat.

Tantum erit) Eiusmodi erit; nam hic, *Tantum*, minuendi vim habet, non augendi: vide epist. 7. lib. I. *Tantam vim habet.*

Iacturum) Cum inierit magistratum; nunc enim erat designatus tribunus pl.

Paullus) Consul designatus.

De Provincia) Cæsaris, quam omnino ei adimendam dictitabat: nondum scilicet a Cæsare MD. talenta, quibus addictus est, acceperat.

Occursurus) Intercedet enim S.C. tribunus pl. erat: quod ex epist. 18. lib. XV. ad Attic liquet: ad hunc sunt epistolæ duæ lib. X.

Plures) Accessit Curio, ingenti mercede a Cæsare corruptus: quo nemo pro Cæsaris causa stetit audacius.

Fines hos) Quos ostendi; scripsit enim proxime de Parthico bello, de consule Paullo, tribunis pl. Curione & Furnio.

Ad actiones) Ad actiones Curionis hoc addo, de agro Campano: præter cetera, Curio illud aget sequenti anno, ut ager Campanus, ante Cæsaris adventum, ex ipsius Cæsari lege dividatur: qua de re satis copiose dictum est epist. 9. lib. I. ad eum locum: *Ut de agro Campano frequenti senatu referretur.*

Laborare) Dividatur, nec ne.

Valde nolle) Non placet a verbo, *Negant*, pendere verbum *Nolle*; durius enim videtur: *Negant Pompeium valde nolle*: pro, *Pompeium ajunt valde velle*. Libentius interpretor: Pompeium ajunt valde nolle: id est, nolle divisionem omitti; ne, si non dividatur, vacuus advenienti Cæsari pateat, & ab eo vel ipsius militibus, vel plebi dividatur. Nam, quod ex verbo, *Negant*, affirmationem elicio; novum non est: consideretur illud epist. 15. lib. VII. ad Attic. *Plerique negant Cæsarem in conditione mansurum; postulataque hæc ab eo interposita esse, quo minus, quod opus esset ad bellum, a nobis pararetur.* Et illud ep. 30. lib. XII. ad Cornificium: *Noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere.* Sed est apud me vetus liber, a quo *Nolle*, abest: nec displicet; fiet enim hæc sententia: Negant Cæsarem laborare, Pompeium autem valde: ut ex eodem verbo, *Negant*, primum negatio, deinde etiam educatur affirmatio. Cupiisse autem Pompeium dividi statim agrum Campanum, satis intelligitur e sequentibus verbis: *Ne vacuus advenienti Cæsari pateat.* Divisoribus enim gratiæ plurimum adquirebatur apud eos, qui possessuri erant.

Prorogatur) Vt annua tantum provinciæ sit administratio; quod ab eo Cicero petierat ep. 7. 8. 10. lib. II.

Tui consilii) Tu statue, quid agendum tibi sit, velis ne in provincia remanere, an finito anno discedere contra senatus voluntatem.

Tempus) Propter bellum Parthicum: quo urgente, discedendum non videtur ante, quam succedatur. Epist. 17. lib. II. *Quin ad diem decedam, nulla causa est, præsertim sublato metu Parthico.*

Senatus) Facto S. C. de prorogandæ provincia, quod Cicero timebat; de biennio quidem sensit Hortensius, ut est in epist. 8. lib. III.

Mei officii est) Ego, quod est officii mei, præstabo.

Decedens) Pro, *discedens*, cum iret Cicero in provinciam. Sic epist 1. *Quod tibi decedens polliciti sum.*

Fieri) Provinciæ tempus prorogari.

EPISTOLA XI.

CVrio) Tribunus pl.

Comitiales) Dies: quibus agere cum populo licebat.

Exipiebantur) Quo modo? auspiciis: dum enim servabatur de cælo, quæ *spectio* vocabatur, agere cum populo non licebat, de cælo autem servabant, non augures, sed magistratus: quod Cicero demonstrat in II. Philippica & Varro apud Nonium. Consules igitur, alter ambove, de cælo servabant, ne Curio comitialibus diebus agere cum populo posset; erat autem hæc impediendi perniciosa tribuno-

Digitized by Google

bunorum rogationibus præclara & utilis admodum reip. ratio : qua etiam Lentulus Marcellinus consul adversus leges C. Catonis tribuni pl. usus est: de quo sic epist. 6. lib. II. ad frat. *Consul est egregius Lentulus, non impediente collega : dies comitiales eximit omnes. Sic legibus pernicios issimis obsistitur ; maxime Catonis.* Dies agendi cum populo, in eadem epistola infra vocat Cicero.

Negabat) Vt par pari referret, consules de cælo servabant, ne Curio posset agere cum populo : Curio intercedebat, ne decernerentur supplicationes.

Paulli) Consulis, nondum a Cæsare corrupti.

Adeptus esset boni) Paullus consul, me quid Curio agere cum populo posset, de cælo servabat: quem Curio furorem appellabat: & ex ea sibi illata injuria hoc se bonum adeptum dicebat, quod justam haberet causam impediendi, ne quid decernere senatus posset ; quod si senatus consultum de supplicationibus fieri pateretur, amittere sibi videbatur bonum illud, quod furore Pauli adeptus esset.

Prævaricator) Proditor.

Causæ publicæ) Quia, cum ei comitiales eriperentur, nec agere cum populo posset, impediri ac lædi causa publica videretur : cujus se patronum profitebatur, oppugnante Paullo.

His) Quæ postulari solent.

Non usuros) Exceptis iis, quæ Ciceroni decernerentur.

Spem) Quasi nihil reip. prodessent, aut a diis immortalibus minime curarentur. Non est igitur, quod Marcello magnopere gratias agas, qui Curioni promisit, se in hunc annum nullis præterea supplicationibus usurum, non quo facilius de tuis impetraret, sed quia spem omnino in istis supplicationibus non haberet.

Non dicturum) Supplicationes.

Diutius dicturum) Vt diem dicendo consumeret, ne S. C. fieri posset, quo de more diximus ep. 4. lib. I.

Prendimus) Rogavimus : ductum ab eo, quia prendimus, & prensamus, (utroque enim modo loquebantur veteres) a quibus impetrare aliquid cupimus.

Non modo non fecit) Sigonii liber, *Non modo fecit*, quod neque probo, neque condemno. Vide locum ep. 9. lib. I. *Non modo præmiis*.

De hostibus) Non dabantur supplicationes nisi ob justam victoriam, cæsis hostibus certo quodam numero : ideo Cicero ep. 10. lib. II. *Victoria justa*, inquit, *imperator appellatus apud Issum*. Id confirmat ipse Cœlius, cum subjungit, potuisse Hirrum impedire, si, ut numeraretur, postulasset. Quis autem cæsorum numerus obtinendis supplicationibus sufficeret, præcise scriptum non invenf: unum hoc dicam, si mille hostium cæsi essent, Ciceronis ætate satis fuisse, id ex iis Ciceronis verbis Phil. II. cognoscitur: *Si quis Hispanorum aut Gallorum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellares senatus?* Triumphum quidem, qui supplicationes fere sequebatur, nisi qui quinque millia hostium una acie cæcidisset, nemini per leges impetrare licuisse Valerius lib. II. cap. 3. tradidit, sed hoc etiam, ut opinor, depravavit ambitio. Quidam *Hostiis* legunt: quam recte, alii judicent: ego sequor & historiæ testimonium, & antiquos libros, Sigonianum, & meum.

Posset rem impedire) Falso igitur Cicero illud scripserat epist. 10. lib II. *Victoria justa imperator appellatus sum*. De eadem re ep. 1. lib. VII. ad Attic.

Vt numeraretur) Vt ostenderetur, quo cæsi hostes numero essent. Assentior amicissimo meo, qui legendum putat, *numerus daretur* ; subintelligitur autem *hostium in prælio cæsorum* ; *hostibus* enim paulo ante lego ex codice Bernardini Maffei, non, ut quidam volunt, *hostiis*.

Catoni) M. Porcio Catoni, optimo viro, cujus in sententiam, Cicerone consule factum erat S. C. de Catilinæ sociis in carcere necandis ; is prætor fuerat L. Domitio, App. Pulcro coss. repulsam tulerat in petitione consulatus, quo anno Serv. Sulpicius & M. Marcellus designati sunt, id est biennio ante, quam hæc epistola scriberetur.

Assensus est) Licet iratus esset, ut ad Atticum Cicero scripsit, cujus verba proxime recitavi : iratus autem, quia superatus esset ab eo in petitione auguratus, ep. 3. & 6. hac de re sic

ſic in eadem epiſtola: *Ceperas Hirrum mihi placare: perfice. Habes Scrofam: habes Silvium: ad eos ego antea ſcripſi, & ad ipſum Hirrum; locutus enim erat cum iis, commode ſe potuiſſe impedire, ſed noluiſſe; aſſenſum tantum eſſe Catoni, amiciſſimo meo, cum is honorificentiſſimam in me ſententiam dixiſſet; nec me ad ſe ullas litteras miſiſſe, cum ad omnes mitterem.*

De te & locutus honorifice) Particulam, *Et*, ſupervacaneam eſſe cur non putem? feratur tamen, ut in Cœlio, cujus χαρακτηρ a putiſſimo & ornatiſſimo Ciceronis ſermone quam longe diſtet, omnes intelligunt; quod etiam critici veteres, quorum teſtimonia jam recitavimus, facile judicarunt. Quod Cœlius ſignificat, hoc eſt: De te licet locutus honorifice, tamen non decreverat ſupplicationes: laudavit enim Cato Ciceronem in ſua ſententia, ſupplicationem non decrevit: cur ita ſenſerit, exponit ipſe in epiſtola, quæ exſtat lib. XV cui Cicero reſpondens, dixit, *ſe tanti facere Catonis illam laudationem, ut cum ea nullum triumphum eſſe conferendum exiſtimet*. Et ad Atticum, epiſtola 1. lib. VII. confirmat idem his verbis: *Triumphum video, niſi reip. tempora impedient, ευπορισον. Iudico autem cum ex litteris amicorum, tum ex ſupplicatione; quam qui non decrevit, plus decrevit, quam ſi omnes decreviſſet triumphos: ei porro aſſenſus eſt unus, familiaris meus, Favonius; alter iratus, Hirrus, Cato autem & ſcribendo adfuit, & ad me de ſententia ſua jucundiſſimas litteras miſit, ſed tamen gratulans mihi Cæſar de ſupplicatione triumphat de ſententia Catonis: nec ſcribit quid ille ſententiæ dixerit, ſed tantum, ſupplicationem eum mihi non decreviſſe.*

Non decrerat) Quid cauſæ fuit, cur non decreverit, cum & amiciſſimus eſſe videretur, & res ſupplicatione dignas Cicero geſſiſſet, juſta victoria imperator apud Iſſum appellatus? obſtitit invidia; cum nobiles homines, ex antiquiſſimis orti familiis, novum hominem Ciceronem in principibus quidem eſſe facile paterentur, altius autem evolare nequaquam vellent: quod in epiſtolis interdum queritur Cicero, & aperte quidem ad Attic. lib. VII. ep. 2. his verbis: *Cato in me turpiter fuit malevolus: dedit integritatis, juſtitiæ, clementiæ, fidei mihi teſtimonium, quod non quærebam: quod poſtulabam, negavit. Itaque Cæſar iis litteris, quibus mihi gratulatur, & omnia pollicetur, quo modo exſultet Catonis in me ingratiſſimi injuria? at hic idem Bibulo dierum viginti: ignoſce mihi, non poſſum hæc ferre, nec feram.* Et ad eamdem ep. 3. ejuſdem libri: *Bibulum cum ornavit Cato, declaravit iis ſe ſolis non invidere, quibus nihil, aut non multum ad dignitatem poſſet accedere.*

Favonius) Catonis imitator, ædilis curulis hoc anno.

Acceſſit) Cato ſententiam dixerat: aſſenſi ſunt Hirrus & Favonius, ſententiam non dixerunt.

Pro cujuſque natura & inſtituto) Pertinet hoc ad Catonem hominem ſeveriſſimum, naturaque & conſuetudine valde parcum in tribuendis honoribus.

His) Non Catoni, qui ſententiam dixit honorificam, ſed Hirro & Favonio, qui ſententiam quidem non dixerunt, ſed voluntatem oſtenderunt pro ſententia, cum Catoni aſſenſi ſint, vel his tribus nominatis, quibus hoc nomine debentur gratiæ, quod voluntatem dumtaxat oſtenderunt non decernendæ ſupplicationis; pro ſententia vero, ut omnino non decerneretur, pugnare noluerunt, cum impedire tamen poſſint: quæ ſi recipitur interpretatio, mihi quidem ſatis probata, diſtinguendum erit hoc modo: *Voluntatem oſtenderunt, pro ſententia, cum impedire poſſent, non pugnarunt.*

Tantum) Pro *ſaltem*, ut ep. 31. lib. VII. *Veni igitur, queſo, ne tantum ſemen urbanitatis una cum rep. intereat.*

Cum impedire poſſent) Si, ut numerarentur, poſtularent.

De ſuarum actionum curſu) Iratus enim Paulo conſuli, qui comitiales ei dies eripiebat, induxerat animum ſupplicationes omnes impedire.

Furnius) Tribunus pl. Ciceronis cupidiſſimus, ep. 14. lib. XV. & ad Att. ep. 18. lib. XV. is eſt, ad quem leguntur epiſtolæ aliquot lib. X.

Lentulus) Cum Lentuli eſſent multi, ſumma inter Ciceronem & P. Lentulum Spintherem amicitia facit, ut de Spinthere accipiendum exiſtimem.

Circumierunt) Prenſarunt, ambierunt; qui enim ambit, circumit: ut ipſa verbi compoſitio declarat.

Balbi

Digitized by Google

Balbi Cornelii) Gaditani, ep. 6.

Si aliter feciſſet) Si ſupplicationes Ciceronis impediiſſet.

Cæſari) Cui ſe addixerat, accepta ingenti mercede.

Ejus fidem in ſuſpicionem adduxit) Cum diceret, ei cavendum eſſe, ne ficte reconciliatus cum Cæſare videretur, ſi Ciceronis honorem impediiſſet, quem ſciret a Cæſare non vulgariter diligi.

Decreverunt) Non equidem is ſum, qui divinationibus, præſertim quæ ſola conjectura nitantur, facile adquieſcam: verumtamen, ubi nec ſententia repugnat, & mutatio levis eſt, cur libertatem ingeniis eripiam? Hoc quidem in loco, qui nunc in manibus eſt, cum antiqui libri plerique habeant, *Decrant*; nonnulli, *Deferant*; alii aliter; ex hac varietate ſum adductus, ut probarem, *Decrerant*: qua ſententia, nunc exponam. L. Domitius Ahenobarbus, & P. Scipio, Pompeii ſocer, uterque Cæſaris inimicus, cum inique ferrent tranſigi de ſupplicationibus Ciceronis, eaque Curionis tribuni pl. interceſſione cuperent impediri; ſimulatione benevolentiæ ſuppliçationes decreverunt, ut ea re Curionem, omnibus Pompeianorum actionibus acriter adverſari ſolitum, ad intercedendum elicerent. Accedit Cœliani ſermonis conſuetudo, paullo enim ante dictum eſt, *Non decrerat ſupplicationes*. Et in Verrem dixit Cicero, *Decreſſet*.

Hac re) Quod ſupplicationes decernerent.

Ad interceſſionem evocandam) Vt Curionem, optimatibus infenſum, ad intercedendum elicerent.

Interpellantibus) Crebro inſtantibus, ut ſupplicationes decernerentur.

Venuſtiſſime) Pulcherrime, ductum a Venere, cui pulcritudinem fabulæ Poetarum tribuunt.

Adhuc eſt) Addidi verbum *Eſt*, ex antiquis libris, adprobante ſententia: Adhuc, inquit, de provinciis contentio eſt.

Ante idus Nov.) Ante tempus ei decem tribunorum lege conceſſum.

Noſtri) Optimates.

Bene noſti) Imbecillitas eorum ſignificatur.

Scena rei totius) In ſcena dantur fabulæ. Cœlius tranſtulit ad ſignificationem rerum omnium, de quibus contentio eſſet: ut, quemadmodum ſcena fabulas, item id, quod dicturus eſt, omnia contineat.

Quod illi æquum putet) Æquum putabat, ſenatui dicto audientem Cæſarem eſſe, de quo ſic ep. 4. *In diſputando conjecit illam vocem Cn. Pompeius, omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe*. Eodem ſpectat illud in ep. 8. *Dixit hoc nihil intereſſe, utrum Cæſar ſenatui dicto audiens futurus non eſſet, an pararet, qui ſenatum decernere non pateretur*. Specie igitur probabilis & æqua actio Pompeii: ſed iniquum contra videbatur populi beneficium, Cæſari lege tributum, ſine cauſa eripi: quod tamen ſenatus decrevit, Pompeii ejuſque amicorum ſtudio.

Conſulem deſignari prius) Quod Cæſar cogitabat: ideoque ferri legem a decem tribunis pl. voluerat, ut ejus abſentis in petitione conſulatus ratio haberetur.

Accipitur ſatis male) Contumelioſe & acerbe tractatur.

Secundus conſulatus) In quo Pompeius iterum conſul operam dederat, auctorque fuerat, ut Trebonius tribunus pl. de Galliarum imperio Cæſari in alterum quinquennium prorogando legem ferret: quod beneficium nunc idem Pompeius conabatur eripere, cum eum ante idus Nov. vellet decedere.

Exagitatur) Reprehenditur. Sic epiſtola 1. lib. I. *Rebus palam a conſularibus exagitatis, & in ſummam invidiam adductis*.

Cæſar defendetur) Ab amicis: ne cogatur ante legitimam diem decedere.

Sententiam) De provinciis.

Ludorum exploſiones) Quos populus oderat, eos ad ludorum ſpectacula accedentes excludebat: de iis in commentario ſcripſerat Cœlius; præterea de funeribus, & levia quædam, quas ipſe ineptias fatetur eſſe.

De Sittiano negotio) De ſyngrapha Sittiana, epiſt. 2. 4. 6. 7.

Eos) A quibus exigenda pecunia eſt; nam ſyngrapha Sittiana facultatem dabat exigendæ pecuniæ.

Tamquam procuratores) Eo ſtudio, quo ſolent ii, qui aliena negotia procurant.

Agas)

Digitized by Google

Agas) Etsi patet sententia, de mendo tamen suspicor, cum in omnibus antiquis libris *Agros*, non *Agas*, scriptum esse videam. Omnes etiam pro *Quando*, habent *Quom*: id est, Cum: quod veteres usurpabant pro *Quoniam*, vel, *Quando*.

EPISTOLA XII.

PVdet) Non semper culpam sequitur pudor. Vir bonus a vitio sic abhorret, ut alienis etiam flagitiis pudore afficiatur, neque solum cum ea cernit, sed etiam cum audit. Pudet, inquit Cœlius, quod ita ingratus in me fuerit, ita se turpiter & inique Appius gesserit. Vel: Pudet me tibi confiteri, & queri de injuriis Appii; cum eum tibi antea laudaverim.

Quia magna mihi debeat beneficia) Odii causam ponit beneficia sua: vere fortasse; nam debitor creditorem non amat, adspectum quasi metuens fugit: putat enim se, cum beneficia non referat, non amari: quæ opinio facit, ut nec ipse amare possit. Porro qui non amat, quavis non modo re, sed suspicione etiam adducitur, ut odisse incipiat; qua tamen labe non inficitur animus boni viri, qui alios ex ingenio suo metitur: nec putat ullius commodi præmiive spe beneficium tribui; mercatura enim quædam esset, non liberalitas. Improbi autem sæpe benigni sunt, non modo ut eamdem gratiam recipiant, sed ut aliquid etiam, fenerantium more, lucrentur.

Sibi imperare) *Imperare sibi* dicitur, qui aliter agere ita solitus est, ut non libenter a consuetudine discedat. Appius autem avarus: ideo sibi, ut beneficia solvat, imperare non potest. Sic locutus epist. 6. *Impera suis: hoc cura.*

Collegium) Augures, (erat enim Appius augur) ut aliquid contra Cœlium molirentur. Alii ex conjectura parum necessaria, contra veteres omnes libros legendum putant, *Collegam*, id est Pisonem censorem: quod hoc tempore censuram gerebat Appius.

Domitio) Qui cum eo consulatum gesserat.

Hoc munusculum deferre Cn. Pompeio) Negotium dare Pompeio, ut me accusaret. Nisi hoc dicit Cœlius, quid aliud significet, non video. Scrupulum tamen sentio: primum, verisimile non videtur ita desipere Appium, ut Cn. Pompeium, virum gravissimum, principem civitatis, qui cum imperio ad urbem erat, adduci posse ad suscipiendam accusationem existimet: deinde, *munusculum deferre*, non est apud Cœlium accusandi curam committere, sed accusare: ut epist. 7. *Nemini hoc deferre munusculum maluit, quam suo accusatori.* Postremo, genus loquendi, etsi multa in Cœlio dissimulanda non ignoro, tamen hoc quidem ferre vix possum: *Impetrare a me non potui, ipsum reprehenderem*; quis enim non videt, *Ut*, desiderari? Quæ cum intueor, libenter ad eam deducor conjecturam, ut hoc modo legendum & distinguendum putem: *Hoc munusculum deferre, Cn. Pompeio ipsum reprehendente: ut ab eo deprecarer injuriam, &c.* Nec tamen hanc opinionem nihil adjuvat scriptus liber, qui est apud me, in quo est, *Ut ab eo*, non, ut vulgo legitur, *Et ab eo*: Erit autem, *Munusculum deferre*, accusare: quo sensu usurpatum etiam est, ut dixi, epistola 7. Quod si quis libros typis impressos malit adprobare, accipiat, *Reprehenderem*, non pro *Objurgarem*, quod absurdum hic quidem esset, sed pro, *Prenderem*: id est, rogarem, ut accusandi consilium abjiceret.

Quid ergo est) Quasi aliquis eum interroget: hoc tibi faciendum non putasti, quid igitur fecisti? Et videtur hoc loquendi genus post negationem, id est, ubi quid improbavimus, inferri. Non placuit mihi, ait Cœlius, injuriam ab Appio deprecari: quid igitur placuit? alloqui communes amicos, testes meorum in illum meritorum. Sic Livius lib. XLIV. *Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: immo eum, qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum judico magis, quam sapientem, quid ergo est? primum a prudentibus, & proprie rei militaris peritis, & usu doctis monendi imperatores sunt.*

Tamen) Ab ipso quidem ut injuriam

riam deprecarer, impetrare a me non potui: tamen feci, ut amicos alloquerer.

Quasi aliquid) Præclara, nisi fallor, emendatio: mendum autem, quod in vulgatos libros irrepsit, sententiæ peperit ignoratio; nam, *Quasi aliquid*, valet, quasi hoc aliquid futurum esset: quod tamen apud Appium esse nihil sensi. Præterea scriptum ita video in vetere Sigonii libro; quidam, *Quasi aliquot amicis*, malunt: in quo & ab antiquis libris, & ut puto, a Cælii mente discedunt.

Amicis locutus sum) De Appii injuria, usurpat & Cicero hoc verbum cum dandi casu epist. 1. lib. VI. ad Att. *Hæc non noram tum, cum Democrito tuo locutus sum*. Et Plautus in Men. *Loquere*, inquit, *mihi tuum nomen*.

Ne cui satisfaceret quidem) Satisfacit, qui se verbis excusat. Exempla sunt epist. 13. lib. VII. *Hic tu me etiam infimulas, nec satisfactionem meam accipis*. Et Philip. II. *Acceperam Cæsaris litteras, ut mihi satisfieri paterer a te*. Et Cæsar lib. I. Bell. Civ. *Per tribunos mil. egerunt, uti Cæsari satisfacerent*. Et alibi.

Collega ejus) L. Pisoni, contra quem exstat Ciceronis oratio: is censuram cum Appio gerebat. Cæsar lib. I. Bel. Civ. Dio lib. XL.

Amicitiam suam) Quia Cicero ejectus a Clodio, consentiente consule Pisone, postea, ut ulciscereturinjuriam, orationem habuit de consularibus provinciis, ut Piso e Macedonia, quam proconsul regebat, revocaretur; quod senatus decrevit.

Simia) Sic Cicero epist. 2. lib. VII. *Hic similus me, in quem inveheretur, delegerat*. Et epist. 10. lib. V. Et Horatius Sat. 10. lib. I. Serm.

——— *Quos neque pulcher*
Hermogenes unquam legit, neque similus iste.

Vultum subire) Quod supplicis est. Ita in peroratione pro Quintio: *Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit*.

Incanduit) Pro *exarsit*; vehementi commotus est iracundia, quo motu vultus excandescit. Alii, *Scanduit*. Ego librum Sigonii, & meum sequor, & omnino magis placet, *Incanduit*, quam *Scanduit*; quid enim est, *Scanduit*? tolerabilius erat, *Canduit*: quod ad iratorum vultus pertinet, verum, *Incanduit*, si habeo comprobatum testimonio duorum librorum, qui nodum in scirpo quæram?

Hanc speciem simultatis) Quod eum in infamiam vocarem ficta simultatis causa.

Palam Servium) Nihil muto: videant tamen eruditi, an sit rectius, quod monui adolescens in scholiis nostris, *Palam Servium*, quem Cicero nominat, ut accusatorem, lib. II. ad Frat. epist. 2, & Cælius ipse paullo post: *Vix hoc erat Pola elocutus*.

Inire cum Domitio consilia) Consilia capere, simul considerare, epist. 24. lib. IX. *Consilia sunt inita de me*. Et Livius lib. VI. *Consilia inire cum genero cœpit*.

Compellari) Arcessi, in judicium vocari. Ad Att. epist. 2. lib. II. *Nigidium minari, in concione se judicem, qui non fuerit, compellaturum*. Et Philip. III. *Fratris mei filium compellet edicto*. Et Suetonius in Iulio: *In carcerem conjicit Nonium quæstorem, quod compellari apud se majorem potestatem passus esset*.

Dicere non poterant) Nihil erat, quod objicere mihi possent.

Summis Circensibus) Extremis diebus Circensium ludorum meorum: binos enim ludos ædiles curules dabant, Megalenses, & Romanos, ut ostendit Dio lib. XXXIX. & Pedianus in commentario Cornelianæ: hic de Romanis intelligendum, qui dabantur in circo mense Sept. per quinque dies: quod fasti dierum veteres demonstrant. Scripta enim epistola paullo ante, quam Cicero e provincia decederet: eum dicat Cælius in clausula, *Exspecto te valde, & cupio quamprimum videre*; nam Cicero decessisse videtur mense Octobri: quod ex epist. 3. ad Tironem, lib. XVI. licet conjicere. Megalenses autem initio anni dabantur, id est multis mensibus ante Romanos: inquit enim Cicero epist. 11. lib. II. *Mihi magnæ curæ est ædilitas tua; ipsa dies me admonebit: scripsi enim hæc ipsis Megalensibus*. Præterea cur de Megalensibus accipiam, cum non in circo, sed in Palatio darentur? de

Digitized by Google

quibus Cicero in oratione de Haruſpicum Reſponſis: *Quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum, in ipſo Matris magnæ conſpectu Megalenſibus fieri celebrarique voluerunt?* Idem Livius confirmat lib. XXXVI.

Lege Scantinia) De nefando marium concubitu, quæ pœnam irrogabat decem millia nummum. Quinct. lib. IV. cap. 7. Capitale crimen poſtea fecit Iulia lex, epiſt. 14. Iuvenalis Satyra 6. Suetonius in Domiciano.

Pola elocutus) Vix hoc Pola Servius accuſator dixerat. Antea, *Prælocutus*: ego cum in antiquis libris viderem, *Polæ locutus*, legendum putavi, *Pola elocutus*, poſſet etiam, *Polæ loquutus*; id eſt, vix Polæ dixerat Appius cupere ſe mihi accuſatorem ponere; nam & paullo ante Cœlius cum dandi caſu idem verbum conjunxit, *Amicis*, inquit, *locutus ſum*. In vetuſto codice, qui eſt Florentiæ in Mediceæ bibliotheca ita legitur, ut impreſſimus. Hujus lectionis alii quoque meminerunt, ſed eam minus integram exiſtimarunt, offenſi, ut opinor, in voce *Pola*, quod eam ſe alibi vidiſſe non meminerant: eſt autem ea Servii accuſatoris cognomen, de quo ad Q. Fratrem epiſtola penultima II. libri, his verbis: *Vertor, ne homo teter, & ferus Pola Servius ad accuſationem veniet*. Vix igitur (inquit Cœlius) hoc elocutus erat Pola, Appium ſcilicet & Domitium ſummis Circenſibus ludis meis lege Scantinia me poſtulandum curare; cum ego eadem lege Appium Cenſorem poſtulavi. Ac (ut, quod ſentio, libere dicam) ſupra quoque ubi legitur *palam Servium*, legendum potius *Polam Servium* crediderim. Sed hoc eſt conjecturæ. Manu ſcripti enim libri, quos & Venetiis, & Romæ vidi multos, *palam*, ut eſt in impreſſis habent omnes, a quibus diſſentire non temere debemus.

Quod melius caderet) Quam cenſorem, qui moribus præeſt, & magiſter morum appellatur, lege Scantinia in judicium vocare.

A populo, & non infirmo quoque) Addidit, *Non infirmo quoque*, ut oſtenderet, nobiles etiam homines id probaſſe: qui, licet populi nomine comprehendantur, permixti tamen in multitudine non ſatis internoſcuntur.

Fame) Cum increbreſceret, cenſorem, corrigendis moribus præpoſitum, tam turpi crimine poſtulari.

Cœpi ſacellum, in domo quod eſt, ab eo petere) Cenſorum erat curare, ut ſacella non in domo cujuſquam eſſent, ſed populo paterent: itaque Livius lib. XL. ubi loquitur de Lepido & Fulvio cenſoribus; *Complura*, inquit, *ſacella, publicaque ſacra occupata a privatis, ut paterent, eſſentque populo, curarant*. Cœlius autem ut oſtenderet, Appium cenſorem officio ſuo deeſſe, petere cœpit ab eo, ut ſacellum in domo privata ne reliquereturr: cujus rei cura Appii, qui cenſor erat, eſſe debuerat. Sed libentius intellexerim de ſacello, quod ipſe Appius occupaſſet: ex quo gravior ei concitata eſſet invidia, occupatis rebus a cenſore, quas cenſor ab aliis occupatas, populo reſtituere deberet.

Amplius quadraginta manſit) Quid eſt hoc? an, *Quadraginta litteras*? Latinum non eſt; *quadragenas* enim *litteras*, potius quam *quadraginta*, & *quadraginta epiſtolas* potius, quam *quadragenas*, Latini ſermonis conſuetudo poſtulat: niſi ſi ſcripſerit Cœlius XL. ex quo imperitus librarius deſcripſit, *quadraginta*; verum quid hæc attinet colligere, cum in antiquo Sigonii libro diſerte ſcriptum ſit, *Quadraginta diebus miſit*? quamquam in verbo *Miſit*, librarius peccavit; quod meis liber aliique corrigunt.

Scis Domitio diem timori eſſe) Similiter loquitur epiſt. 14. *Scis Appium cenſorem hic oſtenſa facere*? Sed cum obſcura ſententia eſt, tum ita diſcrepant inter ſe veteres libri, ut obſcuro per ſe loco, majores etiam tenebras offundant. In uno meo ſcriptum eſt hoc modo, *Diem timor eſt exſpectatio valde, & quam primum*, in uno Sigonii, *Diem tu morare exſpecto, & quamprimum*: in altero ejusdem: *Timor eſt exſpecto valde & quamprimum*. In nullo quidem vidi *Timeri eſſe*.

Proinde) Pro, *Perinde*: quod ſæpe Terentius & Lucretius uſurparunt.

Dolore) Meas, tuas autem ulciſci ſolere.

Vlciſci) Mirus enim contra Cledia-

nos

nus Milonis defensor in tribunatu fuerat : quod significat Cicero epist. 9. lib. II. *Te* (inquit) *mi Rufe, dilige, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meæ, ultorem non modo inimicorum, sed etiam invidorum meorum.*

EPISTOLA XIII.

Viri medius fidius optimi) Dolabellæ, a quo uxorem discessisse, scripsit epist. 9. is postea cum Tullia divortium fecit : quod & ex epistolis ad Atticum, & ex consolatoria Sulpicii lib. IV. cognoscitur.

Sibi parum utilis) Temeritatis Dolabellam arguit, quod Appium accusasset : id ex ea, qua Cicero respondit, epistola licet intelligere.

Pudore Tulliæ) Cicero respondit his verbis epist. 15. lib. II. *Dolabellam a te gaudeo primum laudari, deinde etiam amari; nam ea, quæ speras, Tulliæ meæ prudentia temperari posse, facio tuis epistolis tuæ respondeant.*

Lautum) Pulcrum, egregium.

Intercessionis) Curio intercesserat, ne S.C. fieret de successione provinciarum : de ea intercessione consules ad senatum retulerunt, ut decerneretur, quid agendum, contemnenda ne intercessio, an eius habenda ratio more majorum. Censuit senatus intercessioni parendum.

Exitum) Quia valuit intercessio, contra quam M. Marcellus senserat.

Ex S. C.) Eo, quod misit Cœlius eum epist. 7. in quo ita scriptum est : *Si quis huic S. C. intercesserit, senatui placere, auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum populumque referri.*

Primaque) Cur prima? fortasse studio & opera C. Marcelli consulis, ejus patruelis.

Marcelli) Qui consul fuerat anno proximo.

Agendum cum tribunis pl.) Vt intercessio tolleretur.

In alia omnia iit) Frequens a Marcello dissensit : probavit igitur Curionis intercessionem : atque hoc reprehendit Cicero his verbis epist. 7. lib. VII. *Senatum bonum putas, per quem sine imperio provinciæ sunt? numquam enim Curio sustinuisset, si cum eo agi cæptum esset*; quam sententiam senatus sequi noluit : de hoc genere loquendi vide, quæ diximus epist. 2. lib. I.

Stomacho est scilicet Pompeius Magnus) Dixi olim, *Scilicet Pompeius*, mihi videri esse glossema ad verbum *Magnus* : nec aliter nunc videtur.

Ita languenti) Pompeii hoc erat ingenium, ut voluntatem suam occultaret : stomachi vitium transtulit Cœlius ad animum Pompeii nihil in rep. probantis, quippe qui neque Cæsarem in Gallia diutius manere vellet, nec suam tamen voluntatem satis auderet ostendere : quandoquidem, ipso auctore in secundo ac tertio consulatu, duæ leges latæ fuerant, una de Galliarum imperio in alterum quinquennium prorogando; altera, ut in petitione consulatus absentis Cæsaris ratio haberetur.

Transferent illuc) Id probaverant.

Vt ratio esset ejus habenda) Hoc modo tum ita legitur in antiquis libris : *Vt ratione ejus habenda, qui exercitum, neque provincias traderet* : quod ita mendosum est, ut omnis mihi quidem ad correctionem aditus intercludatur : relinquo non invitus, quod alii quærant; sententia quidem hæc videtur esse : Transferant senatores in alia omnia, id est, probaverunt Curionis intercessionem, improbantes M. Marcelli sententiam; tamquam ratione illius habenda, qui neque exercitum, neque provincias traderet. Hoc, ut dixi, arbitror significari; sed addere verbum, *Neque*, contra veteres libros non audeo : nisi si, ut est omnino asper durusque Cœlii sermo, scriptum ab eo putemus : *Qui exercitum neque provincias traderet*; pro, *Qui neque exercitum, neque provincias traderet* : ut, *Neque*, tam ad *exercitum*, quam ad *provincias* referatur. Venit etiam in mentem, hoc dumtaxat a Cœlio scriptum : *Transferant illuc, ut ratione ejus habenda* : glossam autem esse id, quod sequitur, additam ab interpretante pronomen illud, *Ejus* : cum hoc pronomine Cœlius Cæsarem significare solitus sit : dixit enim epist. 7. *Perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decederet post Kalend. Mart. placeret* : cum Cæsarem significet, minime tamen antea nominatum.

Laturus sit, cum cognoscat) Vnus Sigonii liber, & meus : *Laturus est iste,*

Digitized by Google

cum cognoscam: alter ejusdem, *Laturus, cum ipse cognoscam*: itaque subesse vitium suspicor.

Futurum) Video, quid dicatur: sed ex ingenio emendatum existimo; nam veteres omnes libri, *Futurus*, habent: quod videtur ad Pompeium referri.

Si aut non curet) Sic antiqui libri: mutilus locus est, aut certe depravatus.

Vos senes divites) Quorum interest maxime rempubl. in suo statu permanere.

Animam agebat) In exitu vitæ crebro spiritus ducitur, & reducitur: id veteres, *agere animam*, dicebant. Tusc. I. Et *agere animam*, & *efflare* dicimus. Plautus in Trin. per similitudinem dixit: *Res cum jam animam agebat, tum esse offusam oportuit*. Livius, *Trahere animam* dixit, lib. III. ab Vrbe: *Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega ejus Servilius exigua in spe trahebat animam*.

EPISTOLA XIV.

ARsacem capere) Servius in VI. Æn. hæc scripsit: *Omnes reges Albani ab Silvio, filio Æneæ & Laviniæ, Silvii sunt dicti: sicut Romani Imperatores, Augusti vocantur; Ægypti, Ptolemæi; Persæ, Arsacidæ*. Est igitur Arsaces, generale nomen regum omnium apud Parthos, deductum ab eo, qui Parthorum regnum primus constituit; hoc quidem tempore Parthorum rex erat Orodes, nominatus epist. 1. lib. XV. & 18. & 21. lib. V. ad Att. ut historicos omittam. Sed de Arsace rege, & de reliquis, qui ei successerunt, quæ collegimus ex Justino lib. XLI. & XLII. fortasse hic adscribere operæ pretium fuerit. Arsaces, vir incertæ originis, sed virtutis egregiæ, solitus latrocinio & rapto vivere, regnum apud Parthos primus constituit, cum aliarum antea gentium regibus paruissent: ita, non minus memorabilis Parthis, quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus, matura senectute decessit: cujus memoriæ hunc honorem Parthi tribuerunt, ut omnes deinde reges suos Arsacis nomine appellarint. Huic successit filius, & ipse Arsaces dictus. Tertius Parthis rex fuit Pampacius, & ipse Arsaces cognomine, ut reliqui omnes reges: sicuti Romani, Cæsares Augustosque cognominarunt. Pampacio successit filius Phraates: Phraati, frater ejus Mithridates, qui Parthorum imperium a monte Caucaso, usque ad flumen Euphratem protulit; nec minor Arsace prosavo, gloriosa senectute decessit. Ei successit Phraates filius: Phraati patruus ejus Artabanus: Artabano Mithridates filius, cujus res gestæ Magni cognomen dedere. Quo, propter crudelitatem, a senatu Parthico ejecto, regnum occupavit frater ejus Orodes; qui fratrem suum Mithridatem, ultro se in potestatem ejus tradentem, in conspectu suo trucidari jussit: hic est Orodes ille, qui M. Crassum cum filio & omni exercitu Romano delevit: cui successit filius Phraates ex pellice, a patre vivo rex constitutus; qui statim & patrem ipsum, & fratres triginta trucidavit, Augusto imperante.

Seleuciam) Regiam Parthorum, a Nicatore Seleuco exædificatam, uno ex ducibus Alexandri, quem Arsaces devicit, ut Ammianus lib. XXIII. prodidit. Seleucias tres, Pieriam, ad Euphratem, ad Belum, Ptolemaus facit.

Oculi doluissent) Sic apud Terentium in Phormione: *Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Naufragus, & quod tuo viro oculi doleant?*

In repulsa) Cum auguratum peteret, in locum Hortensii mortui, quem augurem fuisse, & Philipp. II. & prooemium libri de Claris Orator. demonstrat.

Comitia) Non centuriata, sed tributa: quod ex Philipp. II. & aliis præterea locis intelligitur; augures enim hoc tempore populus creabat, lege lata a T. Atio Labieno, tribuno pleb. antea creabantur ab ipso collegio: diximus copiose in libro de Legibus.

Studia) Et quidem tanta, ut multi postea de vi condemnati sint: quis nimis Antonii studiosi fuissent.

Necessitudinem secuti) Officium, inquit, perpauci præstiterunt: amicitiæ habita ratio est; verum hoc ita Cælius implicavit, ut ex ipsis non non facile verbis exprimatur; nam,

Digitized by Google

Neceſſitudinem ſecuti, non eſt unde pendeat, niſi referatur ad, *Perpauci*: quod ſi ſit, perpauci videbuntur neceſſitudinem ſecuti: cum tamen contraria ſit ſententia; conſtat enim dici, Perpaucos officium præſtitiſſe, quia plerique neceſſitudinem ſecuti ſint.

Ne familiorem quidem ſuum) Notat ingenium Domitii, cui familiares etiam odio eſſent.

Per injuriam) Quod ſibi, viro conſulari, M. Antonius, qui nondum tribunatum pl. adeptus erat, in auguratu prælatus eſſet.

Ereptum) Id quod petebat, auguratum.

Cujus ego auctor fuerim) Quid mirum? cum amiciſſimus Curioni eſſet Cælius, Curio autem vehementer Antonio faveret: quod ei objicit Cicero Philipp. II. *An*, inquit, *cum ex fulcus augur, unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent*. Plutarchus etiam, Curionis præcipue opera, tribunatum hoc anno gerentis, Antonium auguren creatum narrat.

Oraviſos ſuum dolorem) Epiſt. 2. dixit, *Gaudium gauderemus*.

Vaumque me ſtudioſiorem Antonii) Me potiſſimum Antonii ſtudioſiorem, quam ipſius fuiſſe: de Antonio, augure creato, legimus in Philipp. II. apud Hirtium, lib. VIII. de Bello Gallico: apud Plutarchum in ejus vita, & hic ep. 22. lib. XII. ſuum collegam Cicero appellat.

Ipſe Cn. Domitius) Lucii filius, de quo illa ſuperiora ſcripta ſunt. Docet Suetonius, Domitiam gentem duobus tantum prænominibus uſam eſſe, Lucio, & Caio: huic autem, qui Saturninum accuſavit, Lucii, qui cum App. Claudio conſul fuerat, filio, quem in auguratu repulſam eſſe paſſum Cælius oſtendit, prænomen fuiſſe Cnæo, ex Dione cognoſcitur.

Reum fecit) *Reum facere*, non eſt, in judicio accuſare; ſed, poſtulare. Sic epiſt. 6. dixit, *Appium a Dolabella reum factum*, cum de poſtulatione intelligeret, ut ibidem patet.

Superiore a vita) Alii legunt, *Superiore vita*, non diverſa ſententia; ego, ne diſcedam a veteribus libris, in quibus eſt, *Superior ea vita*, legendum duxi, *Superiore a vita*.

Nunc in exſpectatione eſt) Vbicumque ſcriptos libros, præſertim & multos, & veruſtiores diſſentire video ab impreſſis; operæ pretium puto, lectorem admoneri; nam, etſi perſpicue patet ſententia: videndum tamen ejus ne ſit, qui librum compoſuit, an ejus qui deſcripſit, aut emendare conatus eſt. Hic antiqui libri, quos quidem ego viderim, omnes, in omnibus verbis aliter habent, atque in vulgatis legitur: *Non*, pro *Nunc*: *In* non habent: *Exſpectationem*, pro *Exſpectatione*: *Ineſt* pro *eſt*.

Sex. Peducæi) Amiciſſimus Pomponii Attici fuit. Nepos in Attici vita, Cicero in epiſtolis.

Abſolutionem) Significat, cum nocentiſſimus eſſet, tamen abſolutum: quo exemplo bene ſperandum omnibus reis.

Neceſſe eſt) Non enim erat inter Pompeium & Cæſarem neceſſaria, ſed voluntaria contentio.

Rerum potiuntur) Auctoritate, gratia, opibus in civitate plurimum poſſunt, alii pro Cæſare, alii pro Pompeio ſentiemes: ſic locutus ep. 8. lib. I.

Conſulem aliter fieri) Aut non peti a Cæſare conſulatum, aut a præſente peti, exercitu & Gallis ſucceſſori traditis, Pompeius volebat.

Se ſalvum eſſe non poſſe) Timebat, ne privatus in judicium vocaretur ab inimicis, ob ea quæ conſul contra auſpicia interceſſionesque pro ſua potentia fecerat. Suetonius.

Ambo exercitus tradant) Æqua conditio videbatur: ſed hoc ſperabat Cæſar, dimiſſis ab ipſo & a Pompeio exercitibus, ſe tamen, cum vellet, facile ſuos milites, qui cum eo per tot annos vixerant, revocare poſſe, quod Pompeio de ſuis, novo delectu coactis, non item ſperare licuit: & ob hanc fortaſſe cauſam, (ut aliæ ſileantur) oblatam a Cæſare conditionem Pompeius recuſavit. Hirtius lib. VIII. de Bell. Gall. *C. Curio tribunus pleb. cum Cæſaris cauſſam dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat ſenatui pollicitus, ſi quem timor armorum Cæſarem laederet, & quoniam Pompeii domine-*

tio atque arma non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis, exercitumque dimitteret: fore eo facto liberam & sui juris civitatem, neque ho. tantum pollicitus est, sed etiam per se discessionem facere cœpit: quod ne fieret, consules amicique Pompeii jusserunt. Id etiam ad senatum a Cæsare scriptum esse, & hanc ab eo, post belli civilis initia, conditionem esse delatam, ipse demonstrat lib. I. de Bell. Civil. *Proficiscatur* (ait) *Pompeius in suas provincias; ipsi exercitus dimittantur; discedant in Italia omnes ab armis; metus e civitate tollatur.* Idem confirmat Appianus, Plutarchus, & alii.

Illi amores) Qui fuerunt inter Cæsarem & Pompeium, præsertim post nuptias Iuliæ, Cæsaris filiæ, Pompeio collocatæ.

Invisa) Invisa, quam improbarunt omnes boni.

Se erumpit) Sic liber Sigonii, & recte: ut cum proximo verbo *Recedit*, congruat: nam si, *Erupit*, legatur, ut est in plerisque antiquis libris, reponendum erit, *Recidit*, pro *Recedit*, contra veterum librorum auctoritatem. *Erumpit*, & *Erumpit se*, veteres dicebant. Cæsar lib. II. Bell. Civ. *Portis se foras erumpunt.* Virg. lib. I. Georg.

Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpunt radii.

Et lib. IV. ibidem:

Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus.

Et lib. III. Æn.

Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem.

Lucretius lib. IV.

Tandem ubi se erupit nervis conjecta cupido,
Parva sit ardoris violenti pausa parumper.

Accius Epigono, apud Nonium: *Imperitus stupiditate erumpit se, impos consilii. Erumpere stomachum*, dixit Cicero ad Att. lib. XVI. epist. 3. *Lege arcano convivio tuis, sed, si me amas, hilaris & bene acceptis; ne in me stomachum erumpant, cum sint tibi irati.* Et Terentius Eun. *Iam ne erumpere licet hoc mihi gaudium?* Sic, *Emergit*, & *Emergit se*, probavit antiqua consuetudo. Cicero de Haruspic. Resp. *Tum se emergit, & fertur illuc.* Nepos in Attici vita: *Quibus ex malis ut se emerserat.*

Non reperio) Respondit ad hanc sententiam Cicero his verbis ep. 15. lib. II. *In rep. non volde te jactas: districtus enim mihi videris, quod & bonus civis, & bonus amicus es.*

Quod non dubito) Modus loquendi, parum fortasse animadversus; nam, *Quod*, valet *Sed*: ut epist. 4. lib. XIV. *Quod utinam minus vitæ cupidi fuissemus.* Et Phil. X. *Quod qui ab illo abduxit exercitum; & respectum pulcherrimum, & præsidium firmissimum sustulit reipubl.* Et Cæsar lib. II. Bell. Civ. *Quod ubi hostes viderunt ea.* Et lib. III. *Quod cum esset animadversum, conjectam esse flumini.* Varro lib. VI. Ling. Lat. *Quod cum dicunt conspicionem, addunt cœrumonem.* Livius lib. XLI. *Quod cum milites consulis imperio dicto audientes esse dicerent, cum is more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, licoribus paludatis profectus ab urbe esset.* Plinius lib. XVIII. cap. 23. *Quod ut hanc quoque curam determinemus.*

Cum hominibus his) Cum Pompeianis.

Causam illam) Cæsaris, extraordinariam potentiam quærentis, qui senatui dicto audiens esse nollet.

Non homines) Amabat enim Curionem, Antonium, Dolabellam Cæsaris causam acerrime tuentes: de Antonio paullo ante in hac ipsa epistola: de Curione sæpe: de Dolabella epist. 13.

Id melius statuere, quod tutius sit) Quemadmodum ipse statuit.

Quique res judicant) Iudices, quos Pompeius tertium consul CCCLX. legerat: supra. Docemur exemplis, veteres dixisse *Qui res judicant*, cum iudices significarent: lib. II. de Orat. Phil. 1. & 5. & Q. Cicero in de petitione consulatus, & Pedianus in Pisonem.

Qui cum timore aut mala spe vivunt) Qui vel judicia metuant ob delicta, vel hoc reipubl. statu nihil sperent. Idem Cicero confirmat epist. 3. lib. VII. ad Attic. *Hoc* (inquit) *video, cum homine audacissimo, paratissimoque negotium esse, omnes damnatos, omnes ignominiis*

mania affectos ; omnes damnatione ignominiaque adigaos illac facere , omnem illam urbanam ac perditam plebem , omnes qui ære alieno premantur .

Scis Appium censorem hic ostenta facere) Modus loquendi , cum aliquid vix credibile significamus ; epist. 13. *Scis Domitio diem timori esse ?* Et epist. 4. lib. VIII. ad Attic. *Sulmone C. Atium Pelignum aperuisse Antonio portas , cum esset cohortes quinque , Q. Lucretium inde effugisse scis?* Epist. 9. lib. IX. ad eumdem : *Lentulum nostrum scis Putreolis esse ?* Censor Appius fuit cum L. Pisone , anno Vrbis DCCIII. epist. ult. lib. III. Dio lib. XL. de Divin. lib. I. & in Declamatione in Sallustium. Ostenta facere videbatur , cum bonum virum simularet ; signis enim ac tabulis qui summopere delectetur , is si alios ab ejusmodi studio ac sumtu deterreat , non ostentum est? Appium autem signa & tabulas , ornamentum quod superfuit in fanis , & communibus locis , tota e Graecia atque insulis omnibus abstuliſſe , scripsit Cicero in Oratione pro Domo : & in eadem paullo post *furem* appellat : *Imaginem* (ait) *meretricis , a fure sublatam , a sacrilego collocatam* .

De agri modo) Sic malui , contra veteres omnes libros , quam , *De agris modo* ; quam enim sententiam habet , *De agris modo* ? at si legamus , *De agri modo* , hoc significabitur , egisse acerrime Appium censorem de moderanda agrorum possessione : quod maiorum memoria fecerant C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. lege lata de agrorum modo , ne quis ultra D. jugera agri possideret . Livius lib. VI. & Epitome lib. LVIII. Eamdem rem significat , & eodem modo locutus est Varro lib. I. de Re Rust. *Licinii Stolonis* (inquit) *majores de modo agri legem tulerunt* . Cicero etiam in epistola ad Atticum lib. XIII. *de modo agri* mentionem facit , ut alia ejusdem & aliorum exempla praetermittam .

De ære alieno) Fortasse , ne debitores usuris exhaurirentur : cui malo iidem tribuni pl. proxime nominati , lege mederi conati sunt , hoc modo , ut , deducto de capite quod usuris pernumeratum esset , id , quod superesset , triennio aequis portionibus persolveretur . Livius lib. VI.

Acerrime agere) Non , ut legem ferat : neque enim jus ferendi leges censores habebant : quod etiam diximus in libro de Legibus ; sed , ut auctoritate censoria sumtus moderetur , qui fiunt in signa & tabulas ; agrorum autem possessionibus modum faciat : quibus de rebus acerrime Appius agebat in senatu , ut consules referrent : ad Att. epist. ult. lib. VI.

Censuram lomentum aut nitrum esse) Censuram ita sordes posse aut obtegere , ut *lomentum* rugas tollit , aut eluere , ut *nitro* e vestibus eluuntur maculae : id est , putat se censurae diligentia & severitate infamiam posse tollere eorum vitiorum , quibus antea se turpiter inquinavit . Phil. I. *Ut quisque sordidissimus videbitur , ita libentissime severitate judicandi sordes suas eluet* . Maculas autem *nitro* tolli solitas , vel illud Hieremiae Prophetae indicat , cap. 2. *Si laveris te nitro , & multiplicaveris tibi herbam borith : maculata es in iniquitate tua coram me , dicit dominus Deus* . Quem locum attingens B. Hieronymus epist. 47. *Cavendo* , inquit , *macula , quae nullo nitro , secundum Hieremiam , nulla fullonum herba elui potest* .

Viscera aperit) Tantum abest , ut veterem de suis vitiis opinionem hominum deleat , ut eam hac severitate vehementius etiam commoveat .

Apud Drusum) Livium Drusum , praetorem , quo nemo magis contra legem Scantiniam commisit . Fortasse is est , qui epist. 6. lib. IV. ad Attic. nominatur ; & cui Livia , quae Augusto postea nupsit , mater fuit .

Appium) Male audientem earum rerum causa , de quibus acerrime agit .

Curio) Tribunus pl.

Remisit de stipendio Pompeii) Hoc tempore optimatibus & Pompeio acerrimus Curio erat adversarius : intercedebat igitur , ne S. C. fieret de stipendio , Pompeii legionibus persolvendo : epist. 4.

Parthicum bellum) Crasso enim cum legionibus Romanis caeso , finitimis Romanorum provinciis Parthi minabantur : contra quos vel Caesar , vel Pompeius , qui rei bellicae gloria e-

minebant, mittendus videbatur, ep. 8. & epistola ultima lib. VII. ad Attic.

Iudicabit) Quasi armorum judicio ac sententia dirimentur eorum discordiæ. Meus liber habet, *Vindicabis*: unus Sigonii, *Vindicavit*.

Sine summo periculo) Nec obscura est, nec absurda sententia: diligenter tamen considerandum censeo, cur in omnibus plane veteribus libris pro, *Summo*, scriptum sit, *Suo*, ex quo nonnullis arbitror conjecturam esse ortam, *Tuo* legendum esse, quod est in quibusdam libris Transalpinis.

Iucundum) Nullum inter cives jucundum bono viro certamen esse potest, vel si sine periculo sit: sed loquitur Cælius ex ingenio suo.

EPISTOLA XV.

Neptiorem) Qui nihil prudenter, nihil strenue agat. Et sane belli civilis initio multa Pompeius peccavit, sed illud maxime quod urbem reliquit, dissentiente Cicerone, qui scripsit hæc ad Tironem epist. 11. lib. XVI. *Vrbem reliquimus; quam sapienter, aut quam fortiter, nihil attinet disputare*. Et ad Marcellum epist. 7. lib. IV. *Idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus probare, semperque summe dissidere: qua in sententia me quoque fuisse, memoria tenere te arbitror*. Ad Att. autem lib. VII. ducem ἀσυντάγματον, id est imperitum militandi, vocat Pompeium, & sæpe queritur de urbe relicta.

Tantas turbas) Is enim rempub. perturbavit, cum ea Cæsari conaretur eripere, quæ ut ei tribuerentur, idem in secundo tertioque consulatu laboraverat atque effecerat. Tumultum illum domesticum & Cicero *Turbas* appellavit epist. 10. lib. XVI.

Tum nugax) Contemnens enim Cæsarem ejusque legiones, dixerat id, quod Plutarchus litteris mandavit: *Cum terram Italiæ pede pulsabo, scatebunt peditum equitumque copiæ*, quod cum non præstitisset, allato nuncio de Cæsaris adventu, omnibus in urbe trepidantibus, Favonius ad Pompeium conversus: *Nunc*, inquit, *terram pede pulsa, & quas promisisti, copias coge*.

Acriorem in rebus gerendis) Summam Cæsaris in omnibus bellis vigilantiam ac celeritatem vel inimici ejus laudare cogebantur: & Cicero ipse, cum Pompeio faveret, Cæsari esset infensus, tamen illud scripsit ad Att. lib. VIII. *Hoc reque horribili vigilantia, celeritate, diligentia est plenum*. Et ad eumdem lib. VII. *Cum homine audaciissimo paratissimoque negotium esse video*. Ad Tironem autem epist. 10. lib. XVI. *Numquam improbi cives habuerunt paratiorem ducem*.

In victoria temperatiorem) Hoc dicit, quia Cæsar, Corfinio capto, omnibus pepercerat, in iis Domitio Ahenobarbo, inimicissimo suo: quod ante demonstratum est. Plutarchus, Appianus, Dio, ipse Cæsar lib. I. de Bel. Civil. & alii.

Durissimis & frigidissimis locis) Circa Corfinium, in Peligonorum regione situm.

Teterrima hieme) Quid hieme tetrius, ob imbres, nives, procellas, frigora, viarum difficultates, agri vastationem?

Ambulando) Pompeianorum notat ignaviam; cum Cæsaris milites bellum, quasi ludendo, ambulando confecerint.

Confecerunt) Loquitur de bello Corfinienſi; nam Pompeius, nondum victus, Brundusium se cum exercitu contulerat.

Malis orbiculatis) Optimo alimento. Laudantur a Varrone lib. I. de Re Rust. & Columella lib. V. Confirmat idem epist. 17. *Nostri milites facile algere & esurire consueverunt*.

Iam, inquis, glorioſe omnia) Dices: Iam vobis omnia glorioſe succesſerunt.

Ad me nihil pertinet) Me nihil tangit, minime delectat, dixit enim: *Si scias, quam sollicitus sim*: ne videatur optimatum causam, quam Cicero probabat, libenter oppugnare, ideoque subjungit: *Quæ tibi exponere, nisi coram, non possum*.

Expulisses ex Italia) Quod fecit. Cæsaris autem nomen hic subaudiri, satis constat; ut epist. 19. lib. VI. *In*

Digitized by Google

que

quæ ille se dedisse beneficium putabit, & epist. 6. lib. IX.

Confectum) Pulsum Italia Pompeium.

Nisi maluit) Quasi sit in Cæsaris potestate, vel expellere Pompeium Italia, vel Brundusii maritimis terrestribusque copiis circumsedere.

Peream, si minima causa est) Peream, nisi maxima causa est.

Discupio) Vehementer cupio. Plautinum verbum, quo etiam Catullus usus est.

Quod solet fieri) Qui enim vehementer amant inter se, tantam adspectu mutuo jucunditatem percipiunt, ut cetera sæpe obliviscantur omnia.

Sed tamen) Quamquam, ad urbem venire, tua maxime causa, discupiam; tamen casu quodam factum est, ut retro ad Alpes versus ire cogar.

Quodnam ob scelus) Quid ego commisi, quod est meum delictum, cur ire nunc, quo minime vellem, cogar? Quasi hoc peccati alicujus pœna sit.

Ad Alpes versus) Ita veteres loquebantur. Cæsar lib. VI. Bel. Gal. *Labienum cum legionibus tribus Oceanum versus proficisci jubet*. Sallustius in Iugurthino: *Metellus animadvertit fugam ad se versum fieri*. Hirtius de Bello Africano: *Sallustium prætorem ad Cercinnam insulam versus cum parte copiarum ire jubet*. Livius lib. I. *In lapide ad meridiem versus consedit*. Festus: *Eam partem Esquiliarum, quæ jacet ad Vicum patricium versus*.

Adeo) Ob eam causam; nec enim aliud hic, *Adeo*, videtur significare.

Intemelii) Intemelium oppidum Plinius citra Alpes constituit, & inter Ligurum gentes nominat, lib. III. cap. 5.

Verna) Olim verna: nunc autem Intemelii cum præsidio erat. *Verna* sunt servi, ex ancillis nati.

Cohortibus) Pro, *Cum cohortibus*. Sic enim interdum locutos esse veteres animadverti. Quidam legunt, *Cum cohortibus*: quibus fortasse assentirer, si, *Cum*, in ullo antiquo libro reperirem. Sed additum fortasse a rudibus Latinæ linguæ, quos offenderet minus observata loquendi ratio. Exempla aliquot afferam. Cicero Philippica ultima: *Hic viginti cohortibus, nullo equitatu, constixit*. Livius lib. I. *Egressus omnibus copiis partem militum loco circa densa obsita virgulta obscuris subsidere insidiis jussit*. Et lib. XLI. *Eodem decem navibus C. Furius, duumvir navalis, venit*. Et Q. Curtius lib. IV. *Vaccas pervenit, ubi excepere eum Græcorum quatuor millia, quibus ad Euphratem contendit*.

Se Domitii mali dant) Videtur significare: Domitii omnes male se habent: quoniam & Domitius Ahenobarbus paullo ante Corfinii captus erat a Cæsare. Sed hoc loquendi genus, *Se Domitii mali dant*, insuetum & asperum est.

Quantum ipse cadenatus) Ante multos annos in omnibus vulgatis libris legebatur, *Ipse catenatus*. Octavius Pantagathus, vir bonis omnibus ob insignem probitatem & doctrinam jure carissimus, cultus a me semper optimi parentis loco, legendum primus existimavit, *Pscecade natus*: ut significetur Bellienus verna. *Pscecas* enim ancilla est: *vernas* autem eos esse, qui ancillis nascantur, jam diximus. Si Bellienus (ait Cœlius) ancilla natus, Domitium comprehendere & strangulare non dubitavit: quid Cæsari, Venere prognato, in vestro Domitio faciendum fuit? Commendat igitur, ac valde probat Pantagathi opinionem antithetorum gratia; (nam Cœlius Cœliano illo more, hoc est perargute, *Pscecade natus*, & *Venere prognatus*, oppositi) confirmat veterum librorum auctoritas, in quibus fere omnibus est: *Ipse cadenatus*: ut, una detracta litterula, *i* suus loco nitor, suaque reddatur integritas. De Pscecade si quis exempla quærit, Iuvenalem legat Sat. 6. & Ovidium lib. III. Met.

EPISTOLA XVI.

Exanimatus) Translato verbo dolor incredibilis ostenditur. Ep. 15. lib. IX. *Miratis me tanta perturbatione valetudinis tam graviter exanimatum fuisse?*

Tuis litteris) Quæ non extant: multas enim periisse constat. Tiro liberti

bertus ; quas reperit , in volumina retulit : quæ ad ætatem noſtram pervenerunt .

Aperuiſti) Non perſcripſiſti , quid eſſet quod cogitares : ſignificatione tamen quadam oſtendiſti .

Per fortunas tuas) Vſurpatur hic loquendi modus cum dolore , aut certe cum ſumma cupiditate obſecrantis , ut epiſt. 1. lib. XIV. *Per fortunas miſeras noſtras , vide , ne puerum perditum perdamus* . Et ad Attic. epiſt. 20. lib. III. *Per fortunas incumbe , ut ſcis* . Et ad eumdem epiſt. 11. & 13. lib. V.

Ne quid grauius de ſalute tua conſules) Ne quid ſtatuas , quod ſaluti tuæ non expediat .

Qualis futura eſſet) Explanat hoc id , quod ſequitur , *Nihil , niſi atrox & ſeuum , cogitat* . Huic ſententiæ reſpondit Cicero his verbis , epiſt. 16. lib. II. *Nec me iſta terrent , quæ mihi a te ad timorem ſuauiſſime atque amantiſſime proponuntur* .

Eamdem rationem fore Cæſari) Ita lenem fore Cæſarem in ſalute adverſariis tribuenda , ut fuit in conditionibus de pace : tulerat enim illam conditionem , ut ipſe , & Pompeius exercitus tradant , epiſt. 14.

Iratus ſenatui) Quia non obtinuiſſet , ut legati ad Pompeium de pace mitterentur : & quod , quaſcumque res agere inſtituerat , L. Metellus tribunus pl. intercedens , omnes impedierat : de quo ſcripſit Cæſar lib. I. de Bel. Civ. & Plutarchus in ejus vita .

Exiit) Vrbe , iturus in Hiſpaniam contra Pompeii legatos , ipſo jam Italia pulſo .

Interceſſionibus) L. Metelli tribuni pl. de quo ſic lib. I. de Bel. Civ. *Subjicitur L. Metellus tribunus pl. ab inimicis Cæſaris , qui hanc rem diſtrahat : reliquaſque res , quaſcumque agere inſtituerat , impediat ; cujus cognito conſilio , Cæſar , fruſtra diebus aliquot conſumtis , ne reliquum tempus omittat , inſectis iis quæ agere deſtinauerat , ab urbe proficiſcitur* . Interceſſionis cauſam , quam referre Cæſar in ſuos Commentarios noluit , exponit Dio. lib. XLI. quod , cum ferretur lex , ut promere pecuniam ex ærario Cæſari liceret , interceſſit L. Metellus tribunus pl. quæcum interceſſionem videret , ærarii januam cuſtodire cœpit . Sed milites , effracta ſera , aditum ad pecunias Cæſari dederunt . Plutarchus Cæſarem obſiſtenti Metello , ne pecunias ex ærario ſumeret , mortem minitatum eſſe tradit . Subſcribit Appianus , nec aliter Cicero epiſt. 4. lib. X. ad Att. *Iracundia elatum* (inquit) *voluiſſe occidi Metellum* .

Si tibi tu , ſi filius unicus) Hanc partem , miſerabiliter ſcriptam , non ſine magno fletu lectam eſſe a duobus pueris Ciceronibus Attico ſignificavit his verbis lib. X. epiſt. 9. *Lacryme meorum me interdum mollium , precantium , ut de Hiſpania exſpectemus . M. Cœlii quidem epiſtolam , ſcriptam miſerabiliter , quæ hoc idem obſecraret , ut exſpectarem , ne fortunas meas , ne unicum filium , ne meos omnes tam temere proderem , non ſine magno fletu legerunt pueri noſtri* .

Domus) *Domum* poſuit pro domeſticis : ut epiſt. 12. lib. IV. ad Att. *Domus te tota ſalutat* .

Si aliquid apud te nos) Rogo te pro eo , quanti apud te ſum .

Gener tuus) Dolabella , qui apud Cæſarem erat .

Vt eam cauſam) Cauſam Cæſaris . Verum in hoc verborum ambitu deliderari aliquid videtur . Sed Cœlius rationes perſequitur , verborum ſtructuram non attendit .

Salus noſtra) Mea , & Dolabellæ .

Impiam cupiditatem) Nam , ſi cupimus eam victoriam , in qua ſalus noſtra poſita eſt ; ſimul perniciem cupimus eorum , qui Pompeium ſequuntur , quorum in numero ſi fueris , cogemur impie cupere contra ſalutem tuam .

Quod offenſe fueris) Si vereris , ne , in Italia ſi remanſeris , Pompeium offendas : cogita , te , cum nondum ad eum tranſieris , hac eum cunctatione jam offendiſſe : quidquid eſſe potuit apud eum offenſæ , id ſubiiſti , qui cunctatus es , nec ad eum ſtatim acceſſiſti . Quod hic Cœlius , idem Atticus exiſtimavit , ut ad eum epiſt. 2. lib. IX. ſcriptum eſt .

Victorem) Cæſarem .

Da-

Dubiis rebus) Cum adhuc Pompeius in Italia consisteret.

Fugatos) Iam in Græciam Pompeius fugerat.

Parum optimatem esse) Parum officio fungi boni civis.

Quid optimum sit) Quid tuæ tuorumque saluti plurimum conducat.

Totum) Ne omnino ad Pompeium transeas.

De Hispaniis) Ejecto Italia Pompeio, statim ad urbem, deinde in Hispanias contra ejus legatos profectus est Cæsar.

Hoc) Velle te ad Pompeium navigare.

Have) *Have*, matutina salutatio fuit; *Salve*, vespertina: ut in Hadriano scripsit Dio.

Ad te literas misteret) Misit: quæ sunt lib. X. epist. ad Att.

Optimatium) Ciceronem reprehendentium, quod Pompeium & consules, id est ipsam remp. deseruisset. Vide epist. 16. lib. VIII. ad Att. & ep. 2. lib. IX. ad eumdem.

Insolentiam) Quorumdam Cæsarianorum, qui, quasi iam parta victoria, ita se insolenter efferant, ut ferre vix possis. Cicero respondit: *Nostri non modo stomachi mei, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium*, ep. 16. lib. II.

Iactationem) Qui se insolenter iactant, quasi devictis Pompeii partibus.

Vacuum a bello) Idem suasit gener ejus Dolabella; ep. 9. lib. IX.

Dum hæc decernuntur) Dum hæc armis dijudicantur, ad exitum perducuntur. Sic Virgilius, *Decernere bello.*

Quæ iam erunt confecta, id si feceris) Libri veteres inter se dissentiunt, locum emendavimus ex altero ejusdem epistolæ exemplo, epistolis ad Attic inserto lib. X.

Cæsarem non offendes) Qui etiam ad Ciceronem scripsit, nihil ei neque honestius, neque utilius esse, quam ab omni contentione abesse. Ad Attic. libro X. *Quanto equior, quam Pompeius, qui ab urbe discedens in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui Cæsaris in castris fuissent.* Cæsar lib. I. de Bel. Civ.

EPISTOLA XVII.

Ergo me potius) Indignatio. Ergo, ais inquit, ista accidit, quod nunc vehementer doleo, ut, cum tu ad Pompeium profectus es, ego in Hispania potius cum Cæsare, quam Formiis fuerim; nam omnino tecum in Græciam navigassem, a Formiis autem oræ maritimæ præfuerat Cicero: ut epist. 11. lib. XVI.

In Hispania) In qua contra Pompeii legatos, Afranium, & Petreium, Cæsar bellum gesserat: epist. proxima, *Me secum*, inquit, *in Hispaniam ducit.*

Ap. Claudius) Cælii inimicissimus, epist. 12.

In ista parte) In qua tu es. Verum totus hic locus obscuratur mendo. Mediceus liber: *Quod utinam aut Ap. Claudius in ista parte, C. Curio*; unus Sigonii: *Cum Curio*: cetera eodem modo, alter ejusdem: *Vt C. Curio*: cetera eadem. Tres mei: *Quod utinam aut Ap. Claudius in ista parte prohibuisset, aut C. Curio.* In tanta perturbatione videant eruditi homines, an emendare locum possint: ego ne conari quidem audeo: varietatem antiquorum exemplarium fideliter ostendi.

C. Curio) Cælii familiaris: ut ep. 7. *Fuerat ejus quæstor Cælius in Africa, cum in acie Curio periit.* Cæsar lib. II. Bel. Civ.

In hanc partem causam) Sic & Mediceus liber, & quidem alii: meus unus, *Partem causam*: Sigonii, *Parte causam*: alter ejusdem, *Partem causæ*: quod sententia non respuit.

Imposuit) Collocavit.

Iracundia & amore) Iracundia in Appium, amore in Curionem. Iracundiæ vitio laborasse Cælium, venuste docet Seneca lib. III. cap. 8. de Ira: *Cælium oratorem* (inquit) *fuisse iracundissimum constat: cum quo, ut ajunt, cenabat in cubiculo lectæ patientiæ alieno: sed difficile erat illi, in crapulam conjecto, risam ejus, cum quo edebat, effugere: optimum judicavit, quidquid dixisset, sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamavit: Dic aliquid, ut duo simus.*

Tu

Tu vero) Sic lego ex duobus antiquis libris, nisi ſi, *Tu tu porrò*, placet : ut geminato pronomine major oſtendatur iracundia ; in quo libet Petri Pagani cum Medicæo conſentit.

Arimînum veniſſem) *Arimini*, habet unus Sigonii liber. Placuit *Arimînum*, ut eſt in altero ejuſdem, atque etiam in meo : poſtulat enim ſententia, & uſus Latinæ linguæ, *Ariminum* potius quam *Arimini*. Veteres aliquot libri, in quibus eſt Medicæus, habent, *Veniſſens* : mendoſe.

Neque mihi conſuluiſti) Nullam mei curam ſuſcepiſti : ep. 2. lib. III. *Proſpicere & conſules rationibus meis*. Fortaſſe ſcripſit Cœlius *Mi*, non *Mihi*, quod ideo dico, quia tum in Medicæo libro, tum in ceteris omnibus, *Me*, ſcriptum eſt. *E* autem & *I*, quam facile commutentur, periti antiquitatis intelligunt.

Quod difficilem hujus cauſæ) Quod belli exitum timeam : quod vereri mihi veniat in mentem, ne Cæſar a Pompeio vincatur.

Satius eſt) Melius eſt, præſtat. Ad Att. lib. VII. *Vidro cum altero vinci ſatius eſſe, quam cum altero vincere*.

Veſtræ crudelitatis) Minatus enim erat Pompeius, ab urbe diſcedens, hoſtium ſe loco habiturum eſſe, qui in Italia remanſiſſent ; atque hanc Pompeianorum crudelitatem Cicero ſignificat ep. 9. lib. IV. *An tu* (inquit) *non videbas mecum ſimul, quam illa crudelis eſſet futura victoria* ? Et ep. 14. ibidem : *Si ſi viciſſent, ad quos ego, pacis ſpe, non belli cupiditate adductus acceſſeram ; intelligebam tamen, & iratorum hominum, & cupidorum & inſolentium quam crudelis eſſet futura victoria*. Et epiſt. 6. lib. IX. *Victoriam etiam illorum timebam, ad quos veneramus ; crudeliter enim otioſis minabantur*. Et ep. 6. lib. XI. ad Att. *Omnes, qui in Italia remanſerant, hoſtium numero habebantur*. Legimus idem in Cæſare lib. I. Bel. Civ.

Fœneratores paucos) Victoriam Pompeii timentes, quia præter ceteros pecuniis abundarent.

Nec homo, nec ordo) Latius patet *Homo*, quam *Ordo* : itaque ſatis erat, *Homo* : aut dicendum fuit, *Nec ordo, nec homo* : ſed excuſat Cœlium iracundia, qua perturbatus hæc ſcripſit.

Niſi Pompeianus) Omnes antiqui libri, etiam Medicæus, *Niſi eſt Pompeianus*.

Plebe) Cum populi nomen plebem quoque contineat, & de populo ſequatur mentio, miror hic plebem nominari : & omnino mendum olere locus videtur : quam ſuſpicionem auget varietas veterum librorum : tres habent, *Partes* : cum quibus Sigonianus unus conſentit : alter habet, *Pios* : unus, *Pius* : Medicæus, *Pios*. Hic ego me non explico : exitum fortaſſe reperiet aliorum induſtria ; quod ſi mutare liceat, malim *Patres*, quam *Plebe* : ut ſenatores eos, qui, neutram in partem animo propenſi, in urbe remanſeraut, opera ſua Pompeianos factos eſſe dicat : tum de populo ſubjungat. Nec temeraria mutatio videri poteſt, ſi ex *Partes*, fiat *Patres*, præſertim adjuvante ſententia.

Populus) Popularis maxime Cæſar fuit, optimates adverſarios habuit.

Veſter eſſet) Populum ſibi Cœlius addixit promulgatis legibus, una, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donabat ; altera de tabulis novis. Cæſar lib. III. Bel. Civ.

Reliqua exſpectas) Valde hic & ab impreſſis, & inter ſe diſſentiunt ſcripti libri. Medicæus, & duo præterea, *Reliquas exſpectant* : alii, *Reliqui exſpectant*, *Reliqua exſpectant*, *Reliquas exſpectant*. Mihi non diſplicet, *Reliqua exſpectent* : ut dicat Cœlius, populum reliqua exſpectare, id eſt, ut aliquam ipſe Cœlius in urbe ſeditionem commoveat.

Arrunianum me Catonem) Sic Medicæus liber ; ſic reliqui fere omnes ; mendoſe : tamen lectorem veſtigio ſaltem veritatis fraudandum non putavit ut eruditis hominibus liberior ac facilior conjectura detur, cognito veterum librorum teſtimonio. *M. Catonem*, pro *Me Catonem*, eſt in uno Sigonii libro.

Doloris) Huius doloris cauſam Dio narrat lib. XLII quod Cæſar Trebonio prætori urbanam juriſdictionem mandaſſet, quam Cœlius expetebat.

Indignitatis) Quod ſuæ dignitatis rationem Cæſar non habuiſſet, Trebonio prælato.

Iſthic) In Græcia ; nam poſt bellum Hiſpa-

Hiſpanienſe, quo confecto ſtatim Cæſar in Græciam contra Pompeium navigavit, hanc epiſtolam ſcriptam eſſe conſtat.

Quod firmiſſimum eſt) Ex parte Cæſaris. Mediceus liber, & alter Petri Pagani, *hæc*, non *eſt*, in quo ſi conſentirent reliqui, legendum & diſtinguendum ſic arbitrarer: *quod firmiſſimum? nec veſtras copias non novi*: id eſt, nec veſtras copias ignoro, minime cum noſtris conferendas. Verum duo libri habent, *Eſt*: quod placet.

Depugnare) Plus eſt, quam *Pugnare*; auget enim, *De*, in compoſitione.

Facile) Nullo incommodo.

Algere & eſurire) Quæ diuturnis bellis perferri neceſſe eſt. Cæſaris autem milites novem annos, Cæſare imperatore, in Gallia pugnaverant. Reſpondet hoc illis verbis ep. 15. *Noſtri milites, qui duriſſimis & frigidiſſimis locis, teterrima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatis eſſe paſti videntur.*

Conſuerunt) Parvi refert, utrum *Conſueverunt*, an, ut eſt in tribus antiquis libris, *Conſuevêrunt*, legatur. Cœlianum potius videtur, *Conſuerunt*; amat enim Cœlius, ut in ſententiis brevitatem, ſic in verbis contractionem: itaque ep. 11. *Decreras* maluit, quam *Decreveras*.

VARIÆ LECTIONES

IN

V. VI. VII. ET VIII. LIBROS EPISTOLARVM

CICERONIS.

LIBER QVINTVS

EPISTOLA I.

NEc abſentem ludibrio læſum iri) *Vid. Not.*

Debebat vel familiæ noſtræ dignitas) *MSS.* debebat tamen vel familiæ noſtræ dignitas.

Vel meum ſtudium erga vos remque publicam ſatis ſublevare) *V. c. N. Scælſ.* vel meum erga vos remque publicam ſtudium ſublevare.

Nec majorum noſtrum clementia adminiſtraſſis) *Al.* adminiſtratis. *Vid. Not.*

Te tam mobili in me meoſque animo eſſe non ſperabam) *V. c. N. Scælſ.* etſi mob. i. m. m. a. eſ. n. ſ.

A rep. abducet) *V. c. N. Scælſ.* ab rep. abducet nec ſeparabit. *MS. prim. Græv.* ab rep. abducet,

EPIST. II.

A te propinquos tuos, quibus negare non potuiſſes.) *MSS. nonnulli*, a te propinquos, quibus negare potuiſſes.

Diſpertitum officium ſuiſſe) *Grut.* diſpartitum of. ſ.

Quandoque in errore verſatus eſſem) *MSS. & edd.* quantoque mœrore verſatus eſſem. *Vid. Not.*

Non injucunda, & mediocris) *Al.* non jucunda ſed mediocris.

Mediocris quidam eſt riſus conſecutus) *Sic MSS. Græv. & aliorum edd.* mediocris quidem eſt riſ. conſ.

In errorem meum) *MS.* merorem. *al.* mœrorem. *al.* honorem.

Quod me abs te cupiiſſe laudari) *Al.* quod me ab te cup. laud.

Tibi ipſe levior videar eſſe) *Al.* tibi ipſe lenior videar eſſe.

Nihil dico de ſortitione veſtra) *MSS.* ſortione. *al. MSS.* ſortitione noſtra.

Quod ea præſcriptione eſt) *Sic MSS. al.* quod ea perſcriptione eſt.

De reconciliata noſtra gratia) *Al.* de reconciliata gratia noſtra.

Quæ numquam imminuta eſt) *Vid. Not.*

Primum hoc velim exiſtimes) *MSS.* primum velim hoc exiſtimes.

Vt mihi ignoſcas) *Sic Pall. omnes Grut. Pecк. Vat. Græv. prim. edd. Vill. & princeps Ven. vulgo*, peto ut mihi ignoſcas.

Nihil nie etiam tecum de tui fratris injuria conqueri) *Al.* nihil me etiamnum tecum d. t. f. i. c.

Ab injuria deterrerent) *Sic MSS. al.* detererent. *al.* detinerent. *Ad marg. Pal. quint.* provocarent. *edd.* detraherent.

Quod te audiſſe certo ſcio) *Vid. Not.*

In aliquo magiſtratu) *Vid. Not.*

Quod populus idem magna voce) *Lamb.* quod populus item.

Vt de illa mente deſiſteret) *Al.* ut ab illa mente deſiſteret.

In concione dixerat) *Al.* dixerat in concione.

Dicendi ipſi poteſtatem fieri non oportere) *Græv. prim. & ſecund. ac Palat. quart. quint.* adiciendi. *Palat. ſec.* abiciendi. *prim. & Grut.* ad dicendi. *Amſtelodam.* additiendi. *Palat. tert.* ad dicendum ipſi. *Mentel. vulgatum tuetur*, dicendi ipſi p. f. n. o. *Vid. Not.*

Et magiſtratus ac ſenatum trucidare) *In edd. deſideratur &c.*

A. d.

Digitized by Google

A. d. tertium Nonas Ian.) *MSS. duo*, ad tertium quoque Non. Ian.

Quis esset qui me in consulatu non casu) *MSS.* quis esset qui in consulatu me non casu.

Sin autem aliquid impertivit) *MS.* sin autem impertivit aliquid.

Si humanitas appellanda est) *MSS.* si humanitas appellanda 'st. *MS. Grev.* si humanitas appellanda sit.

Nulla est a mo umquam) *MS.* nulla 'st a me umquam.

Addam & illud etiam) *Sic MSS. vulgo*, addam illud etiam.

Vt Senatusconsulto) *Al.* ut SC.

Quia tuus frater erat) *MSS.* quia tuus frater est. *al.* quia tuus frater.

Tuo, atque exercitus tui auxilio) *MSS.* tuo tuique exercit. auxilio.

In ejusm. causa utendum fuisse) *Vid. Not.*

Me ut tibi amicissimum esse intelligeres) *MSS. nonnulli*, me autem tibi amicissimum esse laboravi.

De nostra benevolentia detraham) *Sic MS. Grev. & aliorum. edd.* de nostra benevolentia detrahatur. *sec. Pal. d. n. b.* detrahat.

Epist. III.

Vt sunt leves ab ejusmodi homine) *Al.* u. s. l. hujusmodi homines. *al.* leves ab hujusmodi hom. *Vid. Not.*

Tametsi bis eum invitum servavi) *MSS.* tametsi eum invitum servavi.

De meis rebus) *Sic MSS. omnes quos Gebhardus & Grev. vidit, vulgo edd.* de me meisque rebus.

Ad Lollium perscripsi) *Al.* ad Lælium perscripsi. *al.* præscripsi.

De rationibus provinciæ) *Sic MSS. pdd.* de rationibus etiam provinciæ.

Epist. IV.

Itaque ad te litteras statim misi) *MSS. nonnulli*, itaque litteras statim misi.

Quam in senatu habuisses) *MSS. quinque*, quam in senatum habuisses. *Palat. quart.* quam senatu habuisses. *Grevii vero, Mentel. Amstelodam. codd. stant pro vulgata.*

Ad te scribere sum conatus) *Al.* ad te scribere sum coactus.

Vt tuos mecum serves potius) *Vid. Not.*

Propter arrogantem crudelitatem) *Pal.* per arr. cr. *al.* propter arrogantiam & crudelitatem.

Alienas ut contra remp. confirmes) *Pal. sec.* alienas vero ut c. r. c.

Revocare tempus omnium reservandorum) *Sic quatuor Palatini, quatuor quos Grev. vidit. Vict. Gebh. edd. al. edd. & unus Mannt. MS.* revocare tempus omnium conservandorum.

Epist. V.

Non quo eas intelligerem) *Al.* non quod eas intell. *Grev. cod.* non quos eas intell.

Mirum nemini videri debeat) *Sic MSS. ed.* mirum nemini videri debet.

Nullam mihi abs te relatam esse gratiam) *Al.* a te. *MSS. duo*, nullam mihi abs te relictam esse gratiam: *unus*, redditam.

Tu es optimus testis) *MS. prim. Grev.* tu optimus testis.

Contra enim esse aliquid abs te profectum) *MS.* contra enim esse aliquid abs te perfectum. *al.* confectum.

Ne forte id ipsum verbum ponam) *MSS. duo*, ne forte jam ipsum verbum ponam.

Quod abs te ajunt falso in me solere conferri) *Vid. Not.*

Cæteri existimant) *Sic Vat. tres Pall. Grev. prim. Vict. ed, al.* cæteri existiment.

Multo majus meum studium) *MS.* multo majus studium meum.

Sin ingrata esse sentiam) *V. c. Lambin.* si autem ingrata esse sentiam.

Vt tibi ipse insanire videar) *MS.* ut tibi ipsi insanire v.

Si quid in te residet amoris) *Al.* si quid residet in te amoris.

Id omne in Pomponii) *MS. Pet.* id esse in Pomponii.

Hoc mihi nihil gratius facere potes) *Al.* hoc mihi gratius facere nihil potes.

Epist. VI.

P. Sextio L. F. Proquæstori.) *Al.* P. Sestio. *al.* P. Sextio L. F. Procos. *Mss.*

Mentel. L. Flacco Cos. *al.* Publio L. F. Procos. *alius*, P. L. Lucii filio. *al.* Publio Procos.

Cum ad me Decius librarius veniſſet) *Sic MSS. vulgo*, cum ad me Decius librarius tuus veniſſet. *Pal. tert.* cum ad me Decius de tuis libratius. *al.* cum ad me Decius libertus tuus veniſſet.

Q. Fuſium) *Al.* C. Fuſium.

Cogerem potius mihi credere) *Al.* cogerem mihi potius credere.

Emi eam ipſam domum xxxv.) *Alii.* emi eam ipſam domum millibus nummum tricies quinquies. *Mentel.* emi eam ipſam domum xxxv. millibus ſextielis. *Antiq. codex quem Corr. vidit.* emi eam ipſam domum diebus xxxv. *Vid. Not.*

Si quiſquam recipiat) *Vid. Not.*

Me excludunt) *Al.* excludunt me.

Aperte vindicem conjurationis oderunt) *Pal. quart.* aparte v. c. o.

Nec putant ei nummos deeſſe) *Pal. ſec.* nec putant eos nummos deeſſe.

Omnino ſemiſſibus magna copia eſt) *Al.* homini ſemiſſem. *Vid. Not.*

Vt bonum nomen exiſtimer) *Sic MSS. vulgo*, ut bonum nomen adeptus exiſtimer. *barbare.*

EPIST. VII.

Quantam ego ſemper omnibus) *MS.* quantum e. ſ. o.

Si quando non mutue reſpondetur) *Sic Vatic. tert. Palat. Strow. Grav. prim. Amſtelod. MSS. princ. Vict. Gebh. edd. vulgo* mutuo. *al.* ſi quando mutuo non reſp.

Parum mihi adjunxerint) *Sic MSS. Pat. Pal. quart. Grav. prim. Amſtelod. Vict. Vulgo* adjunxerunt.

Nos inter nos conciliatura) *Strowch.* nos inter nos conſiliatura.

Ac ne ignores) *MSS. tres*, at ne ignores.

Quod vererere) *Sic Vatic. duo Pall. Grut. MSS. Victor. & Gebhard. edd. ſed Palat. tert. Strowch. Amſtelod.* quod vevere. *Grav. prim.* quodve verebare, *Mentel.* verebare, *ut edd.*

Me non multo minorem quam Lælium) *Sic MSS. vulgo*, me non multo minorem quam Lælius fuit. *Vict. edd. & Vat. MS.* tamen non multo minorem quam Lælium.

Facile & in rep. & in amicitia adjunctum eſſe) *Sic MSS. vulgo*, facile tibi & in rep. & in am. adj.

EPIST. VIII.

Omnes tui ſcripſerint) *Sic MSS. Grav. prim. Pal. prim. Vatic. vulgo*, omnes tui perſcripſerint.

Quod ſilentio poſſet præteriri) *MS.* quod ſilentio poſſit præteriri.

Quanta numquam antea uila in cauſa) *Grut.* quanta nunquam antea nulla in cauſa. *v. c. Scalf.* quanta nulla antea causa.

Vt florentiſſimis tuis rebus) *Al.* ut in florentiſsimis tuis rebus.

Mea perſpici poſſet) *Pal. tert.* mea proſpici poſſet.

Non repentina aliqua voluntate aut fortuito) *MS.* ac fortuito.

Neque meam tibi obſervantiam) *Al.* neque tibi meam obſervantiam.

Si quæ interciderunt) *Sic MSS. edd. vero*, ſi qua interciderunt.

Non tam re quam ſuſpicione violata) *Sic optimi MSS. vulgo*, non tam re quam ſuſpicione violenta.

Is enim tu vir es) *MS.* is enim vir tu es.

Tribuendum eſſe nobis putes) *Al.* tribuendum nobis eſſe putes. *al.* tribuendum nobis putes.

Etiamſi multi mecum contendent) *MSS. nonnulli*, e. m. m. contenderent. *unde Lamb. conjicit*, contenderint.

Quos quidem ego ambo) *Sic MSS. vulgo*, ambos.

In Marco benevolentia impari) *Al.* in Marco benevolentia pari.

Sanctiſſime eſſe obſervaturum diligentiſſimeque eſſe facturum) *Sic tres Pall. Vatic. Grut. Grav. prim. Amſtelodam. ed. Vict. Gebh. vulgo*, ſanctiſſime eſſe obſervaturum, diligentiſſimeque facturum. *Sic Mentel. Palat. vero quart. & Strowch.* ſanctiſſime obſervaturum, diligentiſſimeque eſſe facturum.

Hoc ad te ſcribere) *MSS. duo*, hæc ad te ſcribere.

Sin autem quidpiam aut a te eſſem admonitus) *Sic MSS. vulgo*, ſin quidpiam aut a te eſſe admonitus.

Fruſtra ad me detuliſſe) *Al.* ad me fruſtra detuliſſe.

Hoſpitum, clientium) *Vat.* hoſpitium,

Digitized by Google

tium, clientium. *al.* hoſpitum, clientum.

Meo labore minuatur) *Pal. quint.* in eo lab. m.

EPIST. IX.

VATINIVS IMP.) *Sic MS. vulgo*, P. VAT. IMP. *Vid. Not. Amſtelodam.* ANTONIVS IMP.

S. V. B. E. E. V.) *Al.* ſi vales bene eſt, ego valeo.

Cliens advenit) *Al.* ad te venit. *Vid. Not.*

Qui pro ſe cauſam dicier vult) *Sic MSS. al.* qui pro ſe cauſam dicere vult.

Malivolorum) *Al.* malevolorum.

Obtrectationes & invidias) *Al.* obtr. & injurias.

Sulcipe me totum) *Vat.* ſuſcipe me me totum.

Atque hoc quidquid eſt oneris) *MS.* atque quidquid eſt oneris.

Tibi tuendum ac ſuſtineandum putes) *MS.* tibi tuendum ſuſtineudum puta.

Obtrectatores invenire) *MS.* invenairi.

Non meo quidem mehercules merito) *Sic Vat. Pal. prim. Victor. ed. al.* mehercule. *& ſic Græv. lib. prim.*

Si qui forte fuerit) *Sic Græv. prim. & Victor. ed. vulgo*, ſi quis forte fuerit.

De rebus noſtris geſtis) *Sic MSS. vulgo*, noſtris de rebus geſtis.

Tuus ſervus anagnoſtes fugitivus) *MS. prim. Græv.* tuus ſervus ań annos III fugitivus. *Amſtelod.* tuus ſervus ana naſtes fugitivus.

Cum Vardæis eſſe) *Græv. lib. prim.* cum Vardæi ſe eſſe. *Amſtelodam.* cum Hardæcis. *al.* Vardæcis. *al.* Vardacis. *Pal. prim.* Varda eis.

Niſi ſi in Dalmatiam aufugerit) *Sic Vatic. Palat. prim. Grut. Amſtelod. Victor. ed. vulgo*, niſi in Dalm. auf. *Græv. prim.* ni in Dalm. auf.

A. d. v Idus Quintiles) *Al.* ad tertium Idus Quinctileis. *MS. prim. Græv.* L. D. V. I. D. Quintiles. *Amſtelodam.* L. D. V. L. D. Quintiles.

Ex caſtris Narona) *Græv. prim.* ex caſtris Narbona.

EPIST. X.

S. V. B. E. E. V.) *Al.* Si vales bene eſt, ego quidem valeo.

Quod illinc ejecit) *MS.* quod illuc ejecit.

Sed tamen non deſiſtam) *Al.* & tamen non deſiſtam.

De Catilio neſcio quid ad me ſcripſiſti) *MS.* de Caliſtio neſcio quid ad me ſcripſiſti.

Apage te cum noſtro Sexto Servilio) *Græv. prim.* ea peragite cum noſtro Sexto Servilio. *Amſtelod.* Apagete cum noſtro Servilio.

Hujuſmodi cauſas recipitis) *Pal. quart.* hujuſmodi cauſas vos recipitis.

Hominem unum omnium crudeliſſimum) *Duo MSS.* hominem unum hominum crudeliſſ.

Qui tot ingenuos, matres familias) *Sic MSS. Græv. prim.* qui tot ingenuos patres familias. *vulgo*, qui tot ingenuas matres familias, *quod & in recentioribus exſtat MSS.*

Arripuit, diſperdidit) *Al.* rapuit, d.

Simius non ſemiſſis homo) *Sic MSS. Palat. prim.* ſimus non ſemiſſis homo. *Græv. prim.* ſeminis non ſemiſſis. *Amſtelodam.* ſumus non ſemiſſis homo. *al.* ſi minus non ſævus ſit. *al.* ſi minus non ſervus ſit. *vulgo*, ſimul vero ſemiſſis homo.

Et eum bello cepi) *Tres MSS.* & eum bello cepit.

Quæ tu mi imperas) *Sic Palat. & Græevii primus*, *ut & Victor. ed. vulgo*, quæ tu mihi imperas.

Actiones expoſtulant) *Al.* actione expoſtulant. *Vid. Not.*

Si mehercules Appii os) *Al.* ſi mehercule Ap. os.

In cujus locum ſuffectus ſum) *MSS. nonnulli*; in cujus locum effectus ſum.

In eo maxima ſpes eſt) *Sic MSS. vulgo*: in eo maxime ſpes eſt.

Nam ſi hoc exſpectandum eſt) *Sic Vatic. Græv. prim. Medic. vulgo*, nam ſi hoc expectandum ſit.

In omnes partes) *Sic MS. Græv. al.* in omnis partis. *al.* in omneis parteis.

Vale. Data Nonis Decembribus, Narona) *MS. Græv.* Vale. D. N. D. NARBONA. *Amſtelodam.* Vale D. N. Decem.

Narona. *alii*, Vale. Nonis Decembribus, Narona.

Epist. XI.

Grata tibi mea esse officia) *Al.* grata tibi esse officia mea.

Habuisti modo gratiam) *Al.* gratiam modo habuisti.

Cum Sura nostro) *MS.* cum Surra nostro.

Non laboriosa mihi, & honesta videbantur) *MSS.* non laboriosa mihi, sed honesta videbantur.

Duces eum captivum in triumpho) *MSS.* duces eum captum in triumpho. *al.* duces eum in triumpho captum.

Dalmatis dii male faciant) *Duo MSS.* Dalmaticis dii male faciant. *al.* Dalmatias d. m. f.

Epist. XII.

L. Lvcrio) *Al.* Lvcro.

Quæ nunc expromam absens) *Al.* q. n. exponam absens. *Vid. Not.*

Quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum) *Duo MSS.* quod & mihi ostendis esse facturum te sæpe.

Celerrime res nostras) *Palat. prim.* celeres rumores.

Neque enim me solum) *Sic Vatic. Vict. alii*, non enim me solum.

Vel ut auctoritate testimonii) *Sic Vict. al.* ut vel auctoritate testimonii.

Vivi perfruamur) *MS.* divini perfruamur.

A te pæne esse perfectam) *Al.* pæne a te esse perfectam.

Quin te admonerem ut cogitares) *MSS. quart. Pall. Grut. Amstelod.* admonerem cogitare. *sed Græv. prim. & Mentel. stant pro vulgata.*

Cum reliquis rebus) *Sic Vat. Græv. prim. aliique. MSS. edd.* cum ceteris rebus.

Tu quoque item civilem) *Duo MSS.* tu quoque ita civilem.

Externisque bellis sejungeres) *Pal. quart.* exteriusque bellis sejungeres. *vert. & quint.* externisque bellis non sejungeres.

Quam impudenter faciam) *Græv. prim. & alii MSS. duo*, quam imprudenter.

Non tantopere videntur) *Vatic.* non tanto opere videntur.

Vt ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis) Etiam *desideratur in prim. Pal.*

A qua te deflecti) *Al.* a qua te affici. *Vid. Not.*

Ea si me tibi vehementius commendabit) *Quatuor MSS.* si me tibi vehementius commendabit. *Amstelod.* eaque si me t. v. c.

Quam concedet veritas, largiare; *Sic MS. Vatic. Medic. Græv. prim. plurefque alii. vulgo*, quam concedit veritas larg.

Quod si te adducemus) *Pal. quart.* quod si te adduceremus.

Erit ut mihi persuadeo) *MSS.* erit mihi persuadeo: *sed antiquus Græv. pro vulgata stat, quam male mutavit Gebhard.*

Digna facultate & copia tua) *MS.* d. f. & copia.

Civilium commutationum scientia) *MS.* civilium commutatione scientia, *al.* civilium commutationum sententia.

Vt consuesti) *Al.* ut consuevisti.

In legendo scripto retinere possit) *Al.* in leg. ret. p. *Vid. & Not.*

Casus alienos sine ullo dolore intuentibus) *MS.* casus autem alienos s. u. d. i.

Non cum quadam miseratione delectat) *Duo Pall.* non cum quadam delectatione miserat. del. *al. MSS.* non cum miseratione quadam del. *al.* non cum quadam commiseratione del.

Qui tum denique sibi avelli jubet spiculum) *MS. prim. Græv.* quin tum denique s. a. s. *Pal. prim.* qui cum denique s. a. j. s.

Postea quam ei percontanti) *Tres Pall.* postquam ei percontanti. *al. scribant* percunctanti. *Græv. prim.* percuntanti.

Cujus studium in legendo non erectum) *MS. Pal.* cujus studium non rectum. *duo al.* ereptum. *Steuech.* erecta. *unde Guilielm. conjicit* Erechthei.

Themistocli fuga redituque retinetur) *Græv. prim.* Themistocli fugam reditumque retinetur. *Amstelod.* Themistocli fuga reditumque retinetur. *al.* Themistoclis fuga. *Pal. prim.* Themistocles fuga. *pro* retinetur, *Steuech. Grut. Palat. quint.* tenetur. *Vid. Not.*

Ete-

Digitized by Google

Etenim ordo ipſe annalium mediocriter nos retinet) *MS.* etiam ordo i. a. m. n. r.

Iucundiſſima lectionis voluptate) *Sic Amſtelod. aliique MSS. vulgo* iucundiſſimæ. *Græv. prim.* iocundiſſim.

Quo mihi acciderit optatius) *Sic MSS. Vat. Græv. prim. vulgo* , quod mihi acciderit optatius .

Qui quid ſis neſcias) *Græv. prim.* quidquid neſcias. *tres Pall.* qui ſis neſcius. *Grut. & tert. Pal. Amſtelod. Menzel.* qui ſcis neſcius. *al. MSS.* qui qui ſis neſcias. *al. edd.* quidquid ſcis neſcias .

Atque illi artifices) *Al.* atqui illi artifices .

Nihilo ſint obſcuriores) *Vulgo* , nihilo ſunt obſ. *Vid Not.*

Nec minus eſt Spartiates Ageſilaus ille perhibendus) *Sic MS. Græv. prim. aliique. ſed al.* neque etim minus eſt Spartiates ille Agetilaus perhibendus . *Palat. tert.* prohibendus. *al.* probandus.

Omnes imagines omnium ſtatuaſque ſuperavit) *Sic MSS. vulgo* , omnes imagines hominum ſt. ſ. *Vid. Not.*

Quam ſi in ceterorum) *Pal. quart.* quam ſi incertorum .

Sicut Timoleonti a Timæo) *Pal. tert.* ſicut illi duci Timoleonti a Timæo .

Sed etiam auctoritas clariſſimi & ſpectatiſſimi viri , & in reip. maximis graviſſimiſque cauſis cogniti atque in primis probati) *Steuech. cod. tres Pall. Grut.* ſed etiam auctoritas clariſſimi & ſpectatiſſimi , & in reip. m. g. e. c. a. i. p. probati viri .

Vt mihi non ſolum præconium) *MS.* ut non mihi ſolum præconium .

Si quæ te res impedierit) *Sic Vill. MS. Græv. aliique . vulgo*, ſi qua te res. *Steuech. cod.* ſi quæ te res impedierint.

Hæc ſunt in hoc genere) *MS.* hæc ſunt in eo genere .

Et verecundius ipſi de ſe ſe ſcribant) *Sic Græv. prim. Vat. Pal. tert. vulgo* , & ut verecundius ipſi de ſe ſcribant .

Si quid reprehendendum eſt) *Sic MSS. Græv. prim. Vat. tres Pall. vulgo*, ſi quid forte reprehendendum eſt .

Accedit etiam ut minor ſit fides) Sit *deſideratur in MS. Steuech.*

Coronas impoſuerint victoribus) *Sic MSS. duo Pall. Steuech. Græv. prim. vulgo*, coronas impoſuerunt victoribus.

Magna voce pronunciarint) *Al.* pronunciarunt .

A te id nunc tanto opere) *Sic MSS. vulgo* , a te id nunc tantopere .

Et ea quæ habes inſtituta perpolies, noſque diliges) *MS. Steuech.* & ea quæ habes in mente inſt. p. n. d. *al.* & ea quæ habes perpolies inſtituta , noſque diliges .

EPIST. XIII.

Summam benevolentiam conjunctam pari prudentia) *MS.* ſummam benivolentiam pari prudentia conjunctam.

Erat aliquantum labefactata) *Al.* e. a. labefacta .

Itaque hoc fortiorem me puto) *V. c.* atque hoc fortiorem me puto.

Cum illa valent) *Al.* cum illa valeant .

Itaque hoc etiam fortiorem) *Vid. Not.*

Alterum mirum ſpe ulla teneri) *Al.* alterum magis mirum .

Extinctumque eſſe fateare) *Al.* extinctumque omne eſſe fateare .

Omnis eſt abjiciendus dolor) *MS.* omnis abjiciendus dolor .

Erimus etiam in omnibus deſperatione ſortes) *Al.* e. e. in omnium d. ſ. *Vid. Not.*

Vtriuſque ætas & valitudo) *Sic MSS. etiam Græv. prim. vulgo* , valetudo .

EPIST. XIV.

Si vales bene eſt , valeo ſicut ſoleo) *Al.* ſi vales bene eſt , ego valeo ſicut ſoleo .

Paullulo tamen etiam deterius) *MS.* paullo tamen etiam deterius .

Romæ quia poſtea non fuiſti, quam diſceſſerat) *Vid Not.*

Non modo miſeris his temporibus) *MS.* non modo miſeris temporibus .

Qui nunc requietem quærat) *Al.* qui nunc requiem quærit . *MSS.* qui non requiem quærit .

Ipſum laudibus illuſtret) *Al.* & te ipſum laudibus illuſtres .

Sin autem ſicut hic dum eras lacrymis & triſtitiæ te tradidiſti) *Al.* ſin autem ſicut hic dum eras , & lacrymis ac triſtitiæ te tradidiſti . *Vid. Not.*

Doleo quia doles & angere) *MS. Græv. prim.* doleo quod dolere ſe tangere. *al.* quia doles & angeris.

Non poſſum te non, ſi concedis quod ſentimus ut liberius dicamus, non accuſare) *Sic Vatic. Pall. prim. & quint. Græv. primus , niſi quod hic* non *ponet male poſt*, non poſſum te ſi non concedis. *vulgo* : nec poſſum te, ſi concedis, quod ſentimus, ut liberius dicamus, non accuſare. *alius MS.* ſi concedas.

Tu ſolus aperta non videbas) *Palat. quart.* tu ſolus aperta videbas..

Occultiſſima perſpicis) *Palat. tert.* ſtultiſſima perſpicis.

Tu non intelligis) *Sic MS. pr. Græv. vulgo* , intelliges.

Quas elevare tua te prudentia poſtulat) *MSS. duo* , quas allevare t. t. p. p. *al.* quas elevare te tua prudentia poſtulat.

Quod ſi non poſſumus aliquid proficere ſuadendo) *Prim. Palat.* quod ſi non poſſimus aliquid p. ſ.

Gratia contendimus) *MS.* gratia contendemus.

Et ad convictum noſtrum redeas) *MS.* ad convictum noſtrum redeas.

Me conturbent) *MS.* me conturbant.

EPIST. XV.

Remedia eſſe debebant) *MSS. aliquot* , r. e. debeant.

Quorum alii occiderunt) *MS.* q. a. eeciderunt.

Alii neſcio quo pacto obduruerunt) *MS. Græv. prim.* alii neſcio quo pacto obdurarunt.

Tecum vivere poſſem , equidem & maxime vellem) *Vid. Not. MS. prim. Græv.* t. v. p. e. & permaxime vellem.

Vetuſtas , amor , conſuetudo) *Sic MSS. Græv. prim. Amſtelodam. Mentel. alii , edd.* vetuſtus eſt amor , conſuetudo.

Quod vinculum quaſi eſt noſtræ conjunctionis) *Pal. ſec.* conſuetudinis. *Vid. Not.*

Poſſumus ne igitur eſſe una) *Pal. tert.* poſſum ne igitur non eſſe una?

Nec mehercule intelligo) *Quinque MSS.* ne meh. i.

Quid impediat) *Palat. quart.* nunc quid impediat.

Vicini in Tuſculano) *MS.* vicini Tuſculano.

Ipſæ illæ excludere me a portu) *MSS.* illæ ipſæ excludere me a portu.

Et perfugio) *MSS. duo*, & refugio

Quod in ea vita maneam) *MS.* quod in vita man.

Propagatio miſerrimi temporis) *MS.* propugnatio. *al.* properatio m. t.

Hic tu ea me abeſſe urbe miraris) *MS.* hic tu mea m. a. u. m. *Al.* hic tu me eſ a. u. m.

Nihil delectare poſſit) *MS.* delectari.

Propter quotidianos motus) *Al.* metus.

EPIST. XVI.

Etſi unus ex omnibus minime ſum ad te conſoland.) *Sic MSS. Græv. pr. aliique, vulgo* , etſi nunc ex omnibus minime ſum ad te conſoland.

Vt conſolatione ipſe egerem) *Pal. quint.* conſolatione ipſe eguerim.

Tanto in tuo mœrore) *Al.* in tanto tuo mœrore.

Conſolatio pervulgata quidem illa) *Al.* pervulgata conſolatio.

Homines nos ut eſſe meminerimus) *MS.* ut homines nos eſſe memineri-mus.

Neque eſſe recuſandum) *Grut. & tert. Pal.* neque recuſandum.

Quos nullo conſilio vitare poſſimus) *Al.* poſſumus.

Nihil accidiſſe nobis novi) *MS.* nihil accidiſſe novi nobis.

Memoriæque litteris proditæ) *Sic MS. al.* memoriæque & litteris proditæ.

Iſtum dolorem poſſe univerſum) *Nonnulli MSS. omittunt*, poſſe.

In qua ſi reſideat ſenſus) *Nonnulli MSS.* & quaſi reſideat ſenſus.

Quam mors ducenda ſit) *MS.* quam mors dicenda ſit.

Sin ſit amiſſus) *MS. prim. Græv.* ſin ita amiſſus.

Nullo modo mihi quidem deceptus) *Vid. Not.*

Hoc graviſſimo & peſtilentiſſimo) *MSS. duo , & Gothofred. ed.* hoc graviſſimo , peſtilentiſſimo anno . *al.* hoc graviſſimo ac p. a.

A diis immortalibus ereptus) *Vid. Not.*

Ex his miſeriis) *MS.* ex iis miſeriis.

Ne

Digitized by Google

Ne quid iis quos amasti) *MS.* ne quid his quos am.

Ex mœrore tuo diminutum) *Al.* deminutum.

Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui) *MS.* relinquitur enim s. i. c. d. t.

Miseria maloque sejunctus) *Palat. quint.* dejunctus. *hinc Gebhardus colligit reponendum* dijunctus.

Liberis amissis) *MS.* si liberis amissis. *al.* si liberus.

Tam imbecillo mulier animo) *MS.* tam imbecillis mulier animo.

Lugendi modum fecerit) *MS.* l. m. fecerat.

Consilio anteferre) *Al.* consilio antecapere.

Quam repræsentare ratione possimus) *MS.* quam repræsentare nobis ratione possimus. *al.* quam repræsentare ratione possumus.

Officio tamen esse functum) *Pall. Grut. Stewech. Peck.* functurum.

Epist. XVII.

P. Sextio P. F.) *MSS. prim. Palat. & prim. Græv.* P. Sestio Publio Furio, *depravatæ hic sunt notæ* P. F. *ut in plurimis aliis locis.*

Tuam crimen conjungeretur) *Vid. Not.*

Vt potui accuratissime) *Al.* quam potui accuratissime.

Tuamque causam tutatus sum) *Pal. quart.* cunctatus sum.

Cumque eo tempore) *MS.* quomque eo t.

Vt communem incertumque casum) *Vid. Not.*

Prudentem hominem res ulla delectet) *Vid. Not.*

Debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse) *Vid. Not.*

Ne refricem meis litteris desiderium) *Græv. prim.* ne refrigerem meis litt. d.

Tecum esse duces) *Palat.* tecum duces.

Et nos ceterique) *Græv. prim.* ut nos ceterique.

Et maxime animi tui conscientia) *MSS.* & maxime amici tui conscientiæ. *edd.* maxime etiamsi tuæ conscientiæ. *Vid. Not.*

Si & illud adjunges) *Alii*, & illud adjunges.

Filii tui monitus) *Al.* admonitus.

Neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam) *Prim. Græv. aliique libri*, neque ad consolandum neque ad levandam fortunam.

Epist. XVIII.

Te colligas) *MS.* ut te colligas.

Quibus temporibus nati simus) *MSS. al.* sumus.

Cumque magnam facultatem sis habiturus) *Sic MSS. alii*, quique m. f. habiturus sis.

Vt quod una sententia) *MS.* idque una sententia.

Potentiæ alicujus condonatum) *MSS.* potentia alicujus condemnatum. potentia *est & in vib. Pall. & pr. Græv. mox pro* existimetur *Pal. prim.* exicientur.

Quam leniissime ferre) *Al.* quam leviissime ferre.

Epist. XIX.

Cæsio Rufo) *Alii*, Cicero S. D. Rufo. *pr. Græv.* M. Cicero Rufo.

Magis id perspicio) *Palat. vers.* magis id perficio.

Hoc te studiosiorem) *MSS. duo*, hoc studiosiorem.

Litteræ admodum delectarunt) *Al.* delectaverunt.

Cum aliter res cecidisset ac putasses) *MS.* & putasses.

Non quo celandus esses) *Al.* non quod celand. esses.

Quasi quædam admonitio videtur) *MS.* quasi quædam ammonitio.

Quare tu) *MSS.* quæ tu. *Vid. Not.*

Sin idem placebit atque eodem) *Al.* sin idem placebit atque eodem modo. *al.* sin idem placebit, sed nec eodem modo, nec.

Nec continuo poteris) *Græv. prim.* nec continue poterit.

Epist. XX.

Quo modo potuissem) *Sic MSS. al.* quoquo modo potuissem.

Venire voluisses) *Prim. Græv.* venire noluisses.

Commovere me noluisti) *Al.* convenire me noluisti. *al.* commonere me noluisti. *al.* convenire me vol.

al. commovere me vol.

Si ad me misisses) *Sic Græv. primus, aliique multi. al. vero*, si ad me venisses. *Vide Not. al.* si ammonuisses. *Inde nonnulli legunt*, admonuisses.

Dein si) *Al.* deinde si.

Tribui tibi tantum) *Sic MSS. prim. Græv. Medic. tres Pall. vulgo*, tribui tantum.

Numquam me pœnitebit) *Sic MSS. Vat. Medic. Grævii prim. ed. Vict. alii*, unquam pœnitebit.

Totum enim scribam meum) *Al.* Tullium enim scribam meum.

Non habui cui potius id negotii darem, quam cui dedi) *Alii*, non habui cui potius id negotii darem quam* darem. *Pal. quart. ac prim.* non habui cui potius id negotii darem, quam tibi. *Vid. Not.*

Rationes confectas & consolidatas) *Sic Pal. quint. unus Maffei, & Lambini omnes. prim. Græv. & Palat. quart.* consolataſque. *Medic.* & consolutas. *Palat. prim.* solutas. *al.* collatas. *al.* consignatas. *Vid. Not.*

Pro latis haberem) *Alii*, pro relatis haberem.

Quamobrem de Voluſio quod scribis) *Al.* de Voluſio quod scribis.

Ad Voluſium transferri nomen) *MSS. V.* traferri nomen.

A Valerio non potuisse) *Al.* ipſique Val. n. p.

Erat enim nobis curata pecunia) *MS.* erat enim cauta nob. pec. *MS. pr. Græv.* erat enim curata nobis pec. *Pal. prim. & Amſtelodam.* erat enim curata nobis. *Pal. quint.* erit enim curatum. *Palat. quart.* nobis curatum. *Grævii primus* erat enim nobis curata. *Latet aliquid.*

Quod minimè tamen laboro) *Græv. prim.* quod maximè tamen laboro, *ſed inductum erat, & eadem manu ſuperſcriptum*, minime.

Mediocris etiam prudentiæ) *Palat. prim.* & mediocris etiam prud.

Legatum meum præfectumque, maxima) *Al.* legatum meum præfectumque Q. Leptam maxima. *al.* legatum meum præfectumque Leptam. *Pal. quart.* l. m. p. Leppiani maximam. *Amſtelodam.* l. m. p. Q. Leptam maxima.

Diligentiæ, quod exiſtimas) *Palat. prim. & Amſtelodam.* diligentiæque qui exiſtimas.

Tanto etiam periculo nec ſciſſe me quidquam) *Pal. quint.* tanto etiam periculo nec feciſſe me quidquam.

Ne recitaviſſet quidem) *Al.* recitaſſet.

Ne cogitatam quidem putes) *Al.* putas.

Et ut multa tam gravis) *Vid. Not.*

Nam de Lucceio) *Al.* Lucretio. *al.* Logeo.

Ut tua, quam tu depoſueras, Sextius) *Sic MSS. al.* ut tua, quam tum depoſuerat, Seſtius: *Amſtelodam.* ut tua quam tamen depoſuerat Seſtius. *Pal. quart.* quam tua tamen quam depoſuerat Sext. *quint.* ut tua tamen quam diſpoſuerat Sextius. *alii*, quam tum depoſueras ex tuis. *al.* quantum, *al.* ut ſua, quam tamen depoſuerat Seſtius.

Sed hæc ad te nihil intelligo pertinere) *Al.* ſed hoc ad te nihil intelligo pertinere.

Cum id te video deſiderare) *Sic Vatic. Vict. ed. al.* quando id te video deſiderare. *al.* quoniam id te video deſiderare.

Addes enim tu) *Al.* addes etiam tu.

Quod ego quidem non addidi) *MSS.* quod ego qui non addidi. *Vid. Not.*

Quod de legato parum graviſum eſt) *Al.* cum de Logeo parum gratioſum eſt. *al.* quando de logio parum gratum eſt. *al.* quando de logio parum ratum viſum eſt. *al.* qu. de Logeo parum graviſum, *vel* graviſum, *vel* gratiolum.

Te certe in pecuniæ exactu ita efferre) *Polit. liber*, te pecuniæ exactæ ita efferre. *Pall. quart. & quint.* te certe in pecuniæ exactæ iſta referre. *al. MSS.* te certe in pecunia exacta iſta referre. *Grævii prim.* te certe in pecuniæ exactu ita efferre. *Lamb. ed.* te certe pecuniæ ab te exactæ rationem referre.

Si ullo facere modo poſſim) *Sic prim. Græv. al.* ſi ullo modo facere poſſim.

A te Myrina litteras eſſe allatas) *MSS. al.* a te Smyrna litteras eſſe allatas. *prim Pal.* Myreina. *Vat.* Mynna. *quint.* Mirna. *Græv. prim. Amſtelodam. Mentel.* Mirina. *in Grævii tu-*

ecp

Digitized by Google

ante primo ſcribebatur marina, *ſed emendatum ab eadem, ut videtur, manu*, mirina.

Ex provincia deceſſimus) *Sic omnes MSS. ſed edd.* ex provincia deceſſiſſemus.

Sed neque tum me) *MSS. non habent* tum me. *prim. Græv.* ſed neque me. *Mentel.* ſed ne tamen me.

Seſtertium XXII millia) *MSS.* HS. XXII.

Quod ego ſive æquo animo, ſive iniquo fero) *Edd.* quod ego ſive æquo animo fero, ſive iniquo.

EPIST. XXI.

S. D L. MESCINIO) *Sic prim. Pal. prim. Græv. aliique. Victorius* Meſcino. *al.* S. D. L. Meſſinio.

Videndi mei te ſumma cupiditate affectum eſſe) *MSS.* te ſumma cupiditate affectum eſſe videndi mei.

Ita mihi omnia, quæ opto, contingant) *Vid. Not.*

Vt enim cum eſſet major & virorum) *Al.* etenim cum eſſet major & virorum. *Vid. Not.*

Mihi ſolitudinem non jucundiorem eſſe) *Al.* mihi non ſolitudinem jucundiorem eſſe.

Excepto uno, aut ſummum altero) *Al.* excepto uno aut ad ſummum altero.

Præterea conſcientia etiam conſiliorum meorum) *Al.* præterea etiam conſcientia c. m.

Quemadmodum tu facillime potes exiſtimare) *Prim. Græv.* quemadmodum t. f. p. explicare.

Meorum civium cauſa) *Al.* meorum cauſa civium.

Ego ſum, qui nullius vim) *Stew.* ego ſum is qui nullius vim.

Qui nullius vim plus valere) *MS.* qui nullius plus valere. *al.* qui nullius plus valere vim. *Pal. ſecund.* qui nullius vim valere.

Quavis tuta) *MSS.* quavis tota. *al.* quamvis tota.

Sed & hæc & multa alia coram) *Al.* ſed hæc & multa alia coram. *Græv. pr.* ſed & hæc multa alia coram.

Niſi exſpectatio) *Græv. prim.* ni exſpectatio.

Videtur enim mihi res) *Al. v. p.* res mihi.

Mea non nihil intereſſe) *Al.* non nihil mea intereſſe.

Non longe abeſſe a conſiliis) *Vid. Not.*

Eſt enim res jam in eum locum adducta) *Al.* eſt enim res ipſa jam i. e. l. a.

Qui dubiis rebus forſitan fuerit infirmior) *Al.* qui forſitan dubiis rebus f. i.

Quem etiam tuæ ſuperiores litteræ confirmarunt) *Al.* q. e. ſuperiores tuæ l. c.

Quibus intellexi) *Al.* ex quibus intellexi.

Qui vita ingenua, in beata & libera civitate) *Pal. ſec.* qui in vita ingenua, & in beata civitate viximus. *al.* q. v. i. & in beata civitate & libera.

Sed funditus everſam fortunam) *Al.* ſed etiam funditus everſam fortunam.

Contemnere debeamus) *Al.* debebamus.

Quod ſit horribile aut pertimeſcendum) *Græv. prim.* quod ſit inhonorabile ac pertimeſcendum.

Tam infirma valetudine) *Pr. Græcii, aliique vetuſti codd.* tam infirma valitudine. *& ſic ſemper.*

LIBER SEXTVS

EPISTOLA I.

VT ſuæ quemque fortunæ maxime pœniteat) *prim. Græv.* ut ſuæ quæque fortunæ m. p.

Quin ubivis, quam ibi ubi eſt, eſſe malit) *Pall. quart. quint.* quin ubivis, quam ubi eſt, eſſe malit. *Græv. prim.* quin ubi uſquam ibi ubi eſt eſſe malit.

Quin hoc tempore bono viro Romæ eſſe) *Pal. tert. Grut.* quin hoc tempore bono Romæ eſſe.

Quo maxime te confici audio) *MS.*

Digitized by Google

quo te maxime confici audio.

Desperationem aut timorem) *Grut.* desperationem & timorem.

Quod quidem sejunctum sit ab omnium interitu) *prim. Pal.* quod quidem vinctum sit ab omn. in. *Pal. sec.* quod quidem se victum sit a. o. i.

Certe scio) *Vid. Not.*

Tamen vereor ne consolatio ulla possit vera reperiri) *Sic MSS. sex Vatic. MS. Vict Gerhard Manut. edd* tamen vereor ne consolatio nulla possit vera reperiri. *Pall. duo*; vereor ne consolatio ulla possit esse vera etiam periri præter illam.

Quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum) *MSS.* quantum in cujusque animo est roboris atque nervorum.

Rectèque facere) *MSS. duo*, recte facere.

Ad bene beateque vivendum) *MSS* ad bene beate vivendum. *Totus locus in primo Grævii sic legitur*, si enim bene sentire voluerimus, rectèque facere, satis est atque beate vivendum

Vereor ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit) *Al.* non vereor ne e. q. s. o. c. c. s. p. *Vid. Not.*

Videbamur sequi, ne cum id facie bamus) *Vid. Not.*

Quare si id evenit) Quare *in nonnullis codd. desideratur.*

Quod fieri posse numquam putarimus) *Sic Vict. Pal. tert.* quod fieri posse putaverimus numquam. *Græv. prim. & duo Pall.* quod fieri posse numquam putaremus.

Quam ratio & veritas præscribit) *Al. lib.* quam ratio & rei veritas præscribit. *al.* qua ratio & virtus præscribit.

Atque hæc mihi scribenti) *Al.* atque hoc mihi scribenti.

Veniebant in mentem) *Sic MS. Græv & Pal. prim. & quart. vulgo*, veniebat in mentem.

Neque auctoritatibus nostris) *MS.* nec auctoritatibus nostris.

Fore cum dicebam) *MS* fore tamen dicebam. *al.* fore cum docebam.

Si mihi alterutrum de eventu) *MSS.* si mihi alterutrum utrum. *al.* alterutrorum.

Exploratius possem promittere) *MS.* permittere.

Sed tu illum animum nunc adhibe) *V. c.* sed tu nunc illum animum adhibe.

Quod mihi Philargyrus tuus) *Al.* quod mihi nunc P. t. *al.* quod mihi quidem P. t.

Philargyrus tuus) *Al.* Philargrius tuus. *al.* Philargius. *sic Græv prim. Pal. 4.*

Fidelissimo animo) *MS.* fidissimo animo.

In urbe ea es, ubi nata & alta est ratio ac moderatio vitæ) *Al.* in ea urbe es, ubi nata & alta est r. e. m. v. *MSS. duo*, alita *pro* alta. *est deest in quibusdam libris. Grævii primus*, in urbe subitata & alte stratio a. m. v.

Quem semper unice dilexisti) *Tert. Pal.* quem semper unice dilexi.

Victoriam subissemus) *Alii*, subiissemus.

Cui plus quam tibi debeam) *Al.* cui plus debeam quam tibi.

EPIST. II.

Valitudinis) *Sic MSS. vulg.* valetudinis.

Qua tamen jam paullum videor levari) *Sic MSS. vulgo*, qua tamen jam paullulum videar levari.

Me tui memoriam cum summa benivolentia tenere) *Sic MSS. vulgo*, me tui memoriam summa benevolentia tenere.

Versata est adhuc tua causa) *MS.* versata est tua causa.

Nec eos a quibus reciperis) *Vid. Not. Mentel.* n. e. a. q. recesseris

Quos adjuvisti) *MSS.* quos adivisti. *Vid. Not.*

Civitas respiraverit) *MSS.* respirarit.

Et dignitate tua frui tibi) *MSS.* & dignitate frui tibi.

Sin omnino interierint omnia) *MSS. quatuor*, sin omnino interierit ut omnia.

Fueritque is exitus) *Tres MSS.* fueritque his exitus.

Iam tum timebat) *Pal. quart.* jam non timebat.

Cum tantum instare malorum) *MS.* cum tantam instare malorum.

Misera est illa quidem consolatio (*Peck. MS.* misera est illa consolatio qui-

quidem . *Pal. sec.* misera est illa consolatio .

Quod accidit universis) *Sic MSS. vulgo* , quod accidat universis .

Quæ vis insit in his paucis verbis) *Duo MSS.* quæ vis sit in his paucis verbis .

Si attendes , quod facis) *MS.* si attendis , quod facis .

Sine meis litteris intelliges) *MS.* sine meis litteris intelligis .

Nihil quod aut hoc aut aliquo reip. statu timeas) *Sic MSS. vulgo* , nihilque q. a. h. s. a. r. st. t.

EPIST. III.

Quam quo res ita postularet) *Vid. Not.*

Hoc item tempore) *Sic MSS. vulgo* , hoc autem tempore .

Sive enim nihil tum opus fuit) *Al.* sive enim tum nihil opus fuit .

Quod non idem te videre certo scio) *Sic MSS. vulgo* , quod non idem te videre certo sciam . *al. pro* idem *legunt* item .

Alterum utrum vincere) *Sic MSS vulgo* , alterutrum vincere .

Qualis futura sit vel hæc) *Peck.* qualis sit futura vel hæc .

Nihil ut mali videatur futurum) *Al.* nihil ut mali videatur esse futurum .

Si id vel ante acciderit) *Vid. Not. vulgo* , si id vel ante ceciderit .

Quod vel maximum ad timorem proponitur) Ad *non exstat in tert. Pal.*

Ita enim vivere ut tum sit vivendum) *Al.* ita enim vivere , ut non sit vivendum . *Vid. Not.*

Miserum duxit) *MSS.* miserum dixit

Ego tibi hoc confirmo) *Pal. sec.* ego tibi hoc sentio .

Majore in discrimine esse) Esse *desideratur in Pal. quart.*

Quam quemvis aut eorum qui discesserint) *MSS. duo* , quam quemvis eorum qui discesserint . *Amstelodam.* quam quemvis auctorum qui discesserunt . discesserunt *exstat quoque in prim. & sec. Pall.*

Aut eorum qui remanserint) *Hæc verba in omnibus MSS. desiderantur .*

Alteri dimicant) *Sic MSS. vulgo* , alteri enim dimicant .

Sed hæc consolatio levis est) *Sic Peck. Grut. al.* sed hæc consolatio levis . *Græv. prim.* sed hæc levis est , illa gravior .

Angar ulla re) *Pall. duo* , tangar ulla re . *Pal. quint.* aut angar ulla re . *Pal. quart.* aut angar illa re .

Qui ad te hæc) *Pall. duo* , quia hæc te .

Mihi tu , tui , tua omnia maximæ) *Peck. cod.* mihi tu , tui , omnia tua maximæ . *Pall. duo* : mihi tu tui tua omnia communia maximæ .

EPIST. IV.

Cum est res ejusmodi) *Al.* cum res est ejusmodi .

Cujus exitus provideri) *Al.* prævideri .

Nunc tantum videmur intelligere) *Grut. cod.* nunc tantum videor intelligere .

Etsi id ipsum nonnullis videatur) *Tert. Pal.* ersi id ipsum nonnullas videatur secus . *Græv. prim.* etsi id ipsum non nullis videamur secus .

Non quo ego certo sciam , sed quod haud difficilis erat conjectura) *MSS.* non quo : sed quod difficilis erat conjectura . *Fulvii codex* , putabam quo ego certo sciam , sed quod difficilis erat conjectura : *al.* putabam non quo modo , sed quod difficilis erat conjectura . *edd. pro* sciam *habent* scirem , *pro* haud , non . *Egnatius ad primam editionem notat alias legi* , non quo scirem , sed quod non difficilis erat conjectura .

Incerti præliorum exitus sunt) *Al.* sint .

Ad depugnandum) *Al.* ad pugnandum . *al.* ad pugnam .

Utercumque vicerit) *Pal. tert.* ut utrumque vicerit .

Cum sit metuendus victor) *Vid. Not.*

Quem consolando levare debeam) *Sic MSS. Pal. prim. Græv. prim. Amstelodam . Mentel. vero & edd.* quem consolando levare debebam .

Communium malorum) *Pal. prim.* communium majorum . *tert.* communium locorum magnorum .

Quaque ego quotidie magis utor) *semper in Græv. primo scribitur* cottidie.

A qua

A qua cum tantum abſumus) *Sic Vatic. Græv. prim. Victor. ed. al.* a qua quando tantum abſ.

Et cum præſtitimus) *Sic Vatic. Græv. prim. Vill. ed. al.* & quando præſtitimus. *al.* & quoniam præſt.

Quæ ad conſolandum) *Al.* quæ & ad conſolandum.

Quam fore putaremus) *Sic duo Pall. Græv. prim. Victor. Venet. aliique. vulgo*, quam fore putaramus.

De aliis autem non arbitror) *MSS. quidem*, de illis autem non arbitror.

Res moleſta, præſertim) *Sic MSS. optimi. vulgo*, res moleſta eſt, præſertim.

Vt ad te ſcripſi antea) *Al.* ut antea ad te ſcripſi.

Nos, quod Romæ ſumus) *MS.* nos & Romæ ſumus.

Quod in malis omnibus) *Al.* quod in omnibus malis.

Longinquitas temporis mitigavit) *Stewech. cod.* l. t. mitigat. *Amſtelod.* mitigaverit.

Quanto fuerim dolore) *MS.* quantum fuerim dolore.

Quamvis iniqua conditione) *Al.* quavis iniqua conditione.

Non divinatione mea factum eſt) *Al.* non mea divinatione factum.

Tamen in hac inani prudentiæ laude delector) *Sic MSS. Vat. prim. Pal. & Græv. Grut. ed. prim. Vill. vulgo*, tamen hac inani p. l. d.

Cum id ſine ullo ſenſu futurum ſit) *MS.* cum id ſine me ſenſu futurum ſit.

Adjuvat etiam ætas) *MS.* adjuvat ætas.

Cum plus in metuendo mali ſit) *In MSS. duobus deeſt* ſit.

Quam in ipſo illo) *Al.* quam in illo ipſo.

Præſertim cum impendeat) *Al.* cum id impendeat. *al.* impendat.

Solitus ſit eſſe) *Al.* ſit ſolitus eſſe.

Cum familiariſſimi hominis) *MSS.* tum fam. hom.

Tu velim te, ut debes) *Vid. Not.*

Omnia diligenter curabo) *Duo MSS.* cauſabo.

EPIST. V.

Quotieſcumque filium tuum video) *Duo MSS.* quotieſcumque filium tuum. *pro* video *Vatic.* vidi.

Quotidie faciliores mihi & meliores) *Al.* feliciores.

Vt plus ipſe proſpiciam) *Edd.* plus ipſe reſpiciam.

Is temporum curſus) *MS.* is curſus temporum.

Quare ad eam ſpem quam extra ordinem, *&c.*) *Vid. Not.*

Sunt tibi etiam cum aliis communia) *Græv. prim.* ſunt tibi quoque cum aliis communia.

Propter eximium ingenium) *Pallat. tert.* propter eximium valde ingenium.

Cui mehercule hic, cujus in poteſtate ſumus) *MSS.* mehercules.

In iſta fortuna fuiſſes) *Peck. cod.* in ipſa fort. f.

Se violatum putaſſet) *Sic Vill. Vat. Peck. al.* ſe violatum putaret.

Ita eductus, ita doctus es) *MSS.* ita educatus, ita doctus es. *Vid. Not.*

EPIST. VI.

Vereor ne deſideres officium) *Al.* non vereor n. d. o.

Pro ſtudiorum & partium conjunctione) *Græv. prim. Mentel. tres Pall. Grut. Stewech.* pro ſtudiorum partium conjunctione. *al.* partum.

Quas tibi & jam pridem & ſæpe miſiſſem) *Vid. Not.*

Nunc, ut ſpero, brevi gratulabimur) *Græv. prim.* nunc ut brevi gratulabimur ſpero. *al.* nunc autem, ut ſpero, brevi gratulabimur.

Id argumentum epiſtolæ differo) *Sic MSS. vulgo*, differetur. *Amſtelod. & Grut.* in argumentum epiſtolæ differet. *Pal. tert.* in argumentum epiſtolæ differretur.

Quem minime imbecillum eſſe audio) *Sic Græv. prim. aliique. ed. prim. Pal. tert. Grut. Stew.* imbecillem. *Amſtelod. & Mentel.* imbecillimum.

Nec iis quidem verbis) *Stew.* n. his q. v.

Et omni ſpe ſalutis orbatum) *Sic MSS. vulgo*, & jam omni ſ. ſ. o.

Qui illam cadere poſſe ſtante me non putarunt) *Peck.* qui illam cadere ſtante me poſſe non putarunt, putarunt *eſt in plurimis & antiquiſſ. codd. al.* putaverunt.

In qua tu eras, venerant) *Peck. Grut.*

Digitized by Google

Grut. tert. in qua tu eras, venerunt.

Audire te de glorioso & celeri reditu) *Grev. prim.* audire de glorioso & c. r.

Ne nos quidem nostra divinatio fallet) *Sic MSS. vulgo* fallit.

Quam cum sapientissimorum virorum monumentis) *Sic Grev. prim. Vas. Vict. vulgo*, quam tum sap.

Plurimoque, ut tu scis, doctrinæ studio) *Sic MSS. vulgo*, plurimoque, ut scis, doctrinæ studio.

Vnquam omnino sefellit) *Peck. cod.* omnino unquam sefellit.

Dicerem quæ ante futura dixissem) *Sic MSS. vulgo*, dicerem quæ antea futura dixissem.

Disjunctione civile bellum excitari) *Sic MS. prim. Palat. Vat. Victor. sed Grævii primus cum vulgatis*, disjunctione civile bellum excitari. *Polit. lib.* disjunctione enim c. b. e.

Atque utebar familiarissime Cæsare) *Sic Vatic. duo Pall. Grev. prim. Vict. aliique. vulgo*, atqui ut. *al.* atquin uteb.

Quæ præterea providerim) *V. c.* quæ postea providerim. *al.* præviderim.

Cum ipso consule pugnante) *Sic MSS. Vat. Grev. prim. Vict. vulgo*, quando ipso cons. pugnante. *prim. Palat.* quomodo ipso consule pugnante.

Causa orta belli est) *Sic Victor. & quatuor MSS. Grævii prim. cum vulg.* causa belli orta est.

Nam is movebatur) *Pal. tert.* nam his movebatur.

Susceptum bellum est) *Peck. cod.* susceptum est bellum.

Cum ille aliquando non defuisset meæ) *Al.* cum ille aliquando defuisset meæ.

Vt in fabulis Amphiaraus) *Sic MSS. vulgo*, ut in fabula Amphiaraus.

Quare cum ut augures) *Sic MSS. vulgo*, quare quando ut aug.

Debebit habere fidem nostra prædictio) *Sic Vat. Pal. prim. Amstelod. Grev. prim. Vict. & Gebh. edd. vulgo*, debet habere fidem nostra prædictio.

Non igitur ex alitis involatu) *Tres MSS.* non igitur ex alitis volatu. *Grev. prim.* ex alitis in violatu.

Nec ex tripudiis solistimis) *Al.* nec e trip. sol. *prim. Grev.* nec ex trepidis solistimis.

Aut sonivis tibi auguror) *Sic MS. Vatic. Politiani*, soni viis. *Grev. prim.* ut somniis tibi auguror. *vulg.* aut somniis t. a.

Alteram duco a Cæsare ipso, alteram e temporum civilium natura) *Sic Amstelodam. prim. Pal. Grut. Grev. prim.* alteram duce Cæsare ipso, a. e. t. c. n *alii duo MSS.* a. d. e Cæsare, a. e. temp. civ. n.

Præclaro illo libro) *Sic & Amstelodam. Vide Notas. vulgo*, præclare illo libro.

Multorum justis & officio incensis) *Al.* justis precibus & officio incensis.

E quo sit leviter adspersus) *Pal. pr.* e quo sit leniter adspersus.

Homo est valde acutus) *Peck. prim. Pal. Grut.* homo est valide acutus.

Vel gratia, vel fama populi R. parem) *Prim. Pal.* vel gr. v. f. p. R. par est.

Prohiberi repub.) *Vid. Not.*

Malos civis) *Sic prim. Pal. al.* malos civeis. *al.* malos cives.

Numquam nisi honorificentissime) *Edd.* qui numquam n. h.

Maxime succensebat) *MS.* suscensebat.

Non revertantur) *Pal. tert.* non reverterentur.

Adversam ferre nullo modo te posse) *Sic prim. Palat. Vat. Amstelod. Vict. & Gebhard. ed. sed prim. Grev. aliæque edd.* adversam ferre nullo modo posse.

Quantæve delectationi in rebus adversis) *Sic Amstelod. Mentel. & quinque alii libri. Grev. prim. & edd.* quantæ delectationi.

Sed horum etiam recentium) *Sic MSS. edd. vero*, sed & horum etiam.

Vt perspicio) *Sic MSS. Vatic. prim. Pal. Vict. aliique. vulgo*, ut prospicio.

Vt cum firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes) *Vid. Not.*

EPIST. VII.

Quod tibi non tam celeriter liber est redditus) *Peck. cod.* quod tibi tam celeriter liber non est redditus. *al.* lib. traditus.

Cum non tam interesset) *Sic MSS. vulgo,*

vulgo, quando non tam intereſt.

Ne ea res inepte mihi noceret) *Pal. tert.* ne ea res inepte noceret.

Cum præſertim adhuc ſtili pœnas dem) *MSS. duo*, c. p. a. ſtili pœnas debet.

Nam cum mendum ſcripturæ litura tollatur, ſtultitia fama multetur) *Pal. prim. Amſtelod. Ven. ed.* nam cum emendandum ſcripturæ littera tollatur, ſtultitia fama multetur. *Græv. prim.* nam cum commentum ſcripturæ littera tollatur, ſtultitiam multet. *Mentel.* nam cum mendum ſcripturæ littura tolleretur, ſtultitia fama mulctetur. *Medic.* nam commendum ſ. l. t.

Nemo noſtrum eſt, ut opinor) *Sic MSS. vulgo*, nemo noſtrorum eſt.

Vt quamprimum Cæſar ſuperaretur optaret) *Sic Vatic. Græv. prim. duo Pall. Vict. vulgo* optarit.

Omnibus rebus felix eſt) *Peck. MS.* omnibus in rebus felix eſt.

Quid iraſcitur ei) *MS. Peck.* cur iraſcitur ei.

Qui aliquid ſcripſit) *MS.* qui ſcripſit aliquid.

Cum ignorit omnibus) *Al.* cum ignoſcat omnibus.

Non revocans me, ſed pæne refugiens) *MS. prim.* n. r. m. ſ. p. fugiens.

Incitatum atque elatum) *Quidam MSS.* latum.

Tamen cavendum eſt) *MS.* tum cavendum eſt.

Impeditum, ſe ipſum laudare) *Tert. Pal.* impediam ſ. i. l.

Ac neſcio an tibi gratius opportuniuſque acciderit) *Prim. Pal.* ac neſcio quam tu mihi fidem, an tibi gratius opportuniuſque acciderit *MSS. tres*, at neſcio an tibi gratius o. a. *prim. Græv.* an neſcio an t. g. o. a.

Nam quod præclare facere non poteram) *Edd.* nam quod præſtare non poteram. *al.* n. q. præclare n p.

Secundum beneficium quam pareciſſime facere) *MS.* ſecundum beneficium eſt quam peritiſſime f.

Male hærentis) *Sic MSS. prim. Pal. & Græv. vulgo* hærenteis.

Tot malis cum vinctum, tum fractum ſtudium) *Vid. Not.*

Non pœnæ metu, ſed illius judicii) *Sic Medic. Pal. & Græv. prim. multique alii veteres libri. vulgo*, ſed ipſius judicii.

Quem putas animum eſſe, ubi ſecum loquitur?) *Prim. Græv.* quem putas animo eſſe, ut ſecum loquitur? *MS. Peck.* q. p. a. e. u. ſecum loquetur?

Quid ſi hoc muto?) *Quinque MSS.* quid ſi hoc mitto? *Amſtelod.* quod ſi hoc mitto? *v. c. N. Sceſſ.* quid ſi hoc omitto?

Age vero laudo aliquem. Num offendo? *&c.*) *Vid. Not.*

Auges etiam tu mihi timorem) *Duo MSS.* auges tu etiam mihi timorem.

Vbi hoc omnium patronus facit) *Sic. MSS. vulgo*, facis.

Calumnia timoris) *Græv. prim.* calumpnia timoris.

Non ad ſuum judicium ſcribantur) *Peck.* non ad ſuum ſcribantur judicium.

Excellens ingenium armavit) *Sic MSS. vulgo*, excellens armavit ingenium.

Nos ſentimus) *Pal. prim.* non ſentimus.

Vides tempus veniſſe) *Græv. prim.* videas tempus veniſſe.

Nihil eſt, mi Cicero) *Peck.* nihil mi Cicero eſt. *Gruter.* nihil, mi Cicero, quod.

Filium meum exſpectes) *Pal. tert.* expertus es, *Græv. prim* exſpectes.

Adoleſcens eſt) *Græv. pr.* adoleſcentis es.

Apud ejus omnis plurimum) *Prim. Græv. & prim. Pal.* ad ejus omnis plurimum.

Vnum tibi ſi perſuaſeris) *Sic MSS. al.* unum ſi tibi perſuaſeris.

Sed totum tuum eſt onus, perficies) *Prim. Græv.* ſed totum eſt onus, perficies.

Aut in amicitia nimis impudenter) *Græv. prim.* aut inimicitia nimis imprudenter.

Nam quod ita conſueviſti) *Vid. Not.*

EPIST. VIII.

Quoad vellemus, eſſe uti liceret) *Palat. tert. Mentel.* quoad vellemus eſſe ita liceret. *Amſtelod. Grut. Venet. ed.* quod vellemus eſſe ita liceret.

Qui

Qui mihi consuessent) *Pal. prim. Grut.* qui mihi consueviſſent . *Græv. prim.* qui mihi consuescente .

Huic meæ rogationi potius non continuo reſponderunt) *Sic MSS. vulgatæ edd.* huic meæ actioni , vel rogationi potius n. c. r. *al.* h. m. a. ſeu rogationi p. n. c. r.

Eodem die tamen ad me reverterunt) *MS.* eodem tamen die a. m. r.

Mihi hoc dederunt) *Sic Græv. prim. Amſtelod. Peck. Vict. ed. vulgo* , mihique hoc dederunt .

Vt eſſes in Sicilia) *Prim. Græv.* & in ſiglia. *plerique alii libri , ut & Amſtelodam. & Mentel.* ut eſſes in Gallia. *hoc vitium unde natum ſit aperit Grævii liber .*

Se præſtaturos) *Sic MSS. vulgo* , ſe præſtituros .

Litteræ a te mihi redditæ ſunt) *Sic MSS. vulgo* , litteræ a te mihi ſunt redditæ .

An ad reliquias Aſiaticæ negotiationis) *MS.* an ut reliquias Aſi. negot.

Re aut impetrata , aut , quod ſpero , aliqua ratione confecta) *Sic Amſtelodam. Mentel. prim. & tert. Pal. Grut. Pe.k. ſed Græv. prim.* re aut impetranda , quod ſpero , aut aliqua ratione confecta . *pro* confecta , *Strewech. habet* facta .

Magno opere) *Sic Vatic. & Vict. al.* magnopere .

T. Furfano Poſtumo) *Vid. Not.*

Erant enim omnes Mutiæ) Omnes *deſideratur in Græv. MS.*

Cum tuis placuit) *Sic Vict. & Græv. prim. al.* quoniam tuis placuit .

Morem his geſſi) *Al.* eis .

EPIST. IX.

Quod & ſpem magnam mihi afferebat ſummæ probitatis) *Al.* quod & ſpem mihi magnam aff. ſ. p.

Sed etiam ſtudiis communibus) *Strewech.* ſtudii communibus .

Vt non ullo cum homine conjunctius) *MSS.* ut nullo cum homine conjunctius . *Græv. prim.* ut non nullo c.

Vt cum cognorim pluribus rebus) *Al.* cognoverint pluribus rebus .

EPIST. X.

Trebiano) *Al.* Trebatio . *al.* Trebelliano . *Vid. Not.*

Sum mihi ipſe teſtis) *V. c.* ipſe ſum mihi teſtis . *al.* ſum mihi ipſe teſtis .

Diutius in armis civilibus commorandi) *Palat. prim. & Gruter.* commorando .

Semper mihi magno dolori fuit) *Strewech.* ſemper mihi magno dolore fuit .

Recuperas fortunam) *MSS.* recuperas . *al.* receperis . *al.* reciperes .

Quam tibi ſemper fuerunt caſus mei) *Sic Vatic. Græv. prim. Victor. ed. vulgo* , quam tibi ſemper fuerint caſus mei .

Poſtumuleno) *Al.* Poſtumio. *al.* Poſtumuleio .

Et Seſtio) *Sic MSS. vulgo* Sextio .

Theudæ liberto tuo) *Sic MSS. vulgo* Teudo .

Totum me patefeci) *Al.* me totum patefeci .

Et hæc iis ſingulis ſæpe dixi) *Sic Vatic. Græv. prim. Amſtelodam. Victor. ed. vulgo* , & iis ſingula ſæpe dixi. *al.* & hoc iis ſingulis ſæpe dixi . *pro* iis *iidem libri* his .

Vt operam , conſilium , rem , fidem meam) *Sic MSS. vulgo* , ut operam , ſtudium , conſilium , fidem meam .

Sibi ad omnes res parata putent) *Sic MSS. nonnulli. alii* paratam *inter quos Grævii primus .*

Tum certe ordinis tui facile princeps) *Peck.* tum facile tui ordinis certe princeps .

Sed cum eodem tempore) *Sic Victor. Peck.* quiam , *vulgo* quando , *forte* quoniam .

Noſtrum uterque cecidit) *Tert. Pal.* cedit .

Vt multis rebus intelligere potui) *Strewech.* ut multis rebus ipse intelligere potui .

Caſu devincti) *Sic MSS. vulgo* , quaſi deviucti . *Amſtel.* caſu devicti .

Si quis mihi erit aditus) *Peck.* ſi quis aditus erit mihi .

In qua ſunt omnia , agendi) *Prim. Pal.* agendo .

Ex eorum ſermonibus) *MSS.* ex ſermonibus eorum .

Sin-

Singula persequi) *MS.* singula prosequi.

Sed magni mea intereſt) *V. c. N. &c.* ſed magis mea intereſt.

Antea miſiſſem ad te litteras) *Aliis initium hic eſt novæ epiſtolæ.*

Conſcientia factorum) *Pal. prim.* conſ. factorum tuorum.

In quibus te ſemper ſcio eſſe verſatum) *Al.* in quibus te ſcio ſemper eſſe verſatum.

Etiam atque etiam te hortor) *L. Lamb.* te etiam atque etiam hortor.

Tibi homini peritiſſimo) *Pal. tert.* tibi homo peritiſſimo.

Et in rebus atque usu) *Al.* at in r. a. u.

Tibi iſtam acerbitatem & injuriam non diuturnæ fore) *Vid. Not. al.* acerbitatem iſtam. *in Grut. deeſt* iſtam.

Ipſa cauſa ea eſt) *Al.* ipſa cauſa eſt ea.

Aliquid fit lenius) *MSS. Grav. pr. duo Pall. Grut. Vict. ed.* levius ſit aliquid.

Quod eſt in uno te) *Stew.* quod eſt in viro.

Epist. XI.

Trebiano) *Al.* Trebatio.

Dolabellam antea) *Grav. & Palat. prim.* Dolabellam antea.

Alterum omnino non deſidero) *Peck.* alterum non omnino deſidero.

Alterum vere facere poteris) *Duo MSS. & Ven. ed.* alterum vero facere poteris.

Quid recuperaris) *Al.* recuperaveris.

Plus adquiſiſti) *Al.* adquiſiviſti.

Mihi valde grata eſt) *Stew.* valde mihi grata eſt.

Noſtrum amicum) *Victor.* amicum noſtrum.

Epist. XII.

Ampio S. D.) *Alii*, T. Ampio Balbo S. D. *Vid. Not.*

Vt nulla res ad æquitatem te animi poſſit poſtea extollere) *Al.* ut nulla res te ad æquitatem animi poſtea poſſit extollere.

Quam mea tempora ferebant) *Vid. Not.*

Fortuna ipſa debilitatæ gratiæ) *MSS. omnes*, fortuna ipſa debilitate gratiæ. *pullo ante pro* vincebatur *Grav. MS.* vincebantur.

Quæ ad reditum, & ad ſalutem tuam pertinent) *Sic MSS. Peck. Vict. prim. Pal. Grut. Grav. aliique. vulgo*, quæ a. r. & ſalutem t. p.

Matius, Poſtumius) *Sic Vatic. Pal. pr. Vict ed. codex Medic.* Macius. *Grav. prim.* Marcius. *vulgo* Marius. *tres codd.* Poſtumius, Oppius, Marius.

Vt me unice diligant) *Sturtech.* ut me unicum diligant.

Quod ſi mihi per me efficiendum) *Alii*, quod ſi mihi pro me efficiendum. *Vid. Not.*

Temporis cauſa) *Al.* cauſæ.

Qui valeret apud illum) *Sic Grav. prim. Amſtelod. Vict. ed. aliique vulgo*, qui valet apud illum.

Valent tamen apud Cæſarem) *MSS. nonnulli*, valent etiam.

Quam quia Cimber habebat) *Sic Vatic. duo Pall. Grav. prim. Victor. ed. aliique. vulgo*, quas quia Cæſar habebat.

Diploma ſtatim non eſt datum) *Grav. prim.* deploma ſtatim non eſt datum.

Quem illi appellant) *Al.* & quam illi appellabant. *Vid. Not.*

Quaſi non gaudeant id bellum incidiſſe) *Grav. prim.* quaſi non doleant id bellum incidiſſe. *edd. quædam* bellum accidiſſe.

Occultius agendum) *Grav. prim.* inculcius ag

Id erit perbrevi) *Lamb.* perbreve.

Panſa quidem mihi, gravis homo) *Peck.* Panſa mihi gravis quidem homo.

Ablaturum diploma) *Grav. lib.* ablecturum diploma.

Minus enim te firmum, &c.) *Vide de hoc toto loco Notas.* Eppuleiæ tuæ, *al.* Appuleiæ t. *& pro* lacrymæque Ampiæ declar. *al. leg.* l. ipſæ d.

Significant tuæ litteræ) *Sic Grav. prim. & Vict. ed. al.* ſignificant litteræ tuæ.

Cum a te abeſſent ipſæ) *Grav. prim.* cum ad te adeſſent. Ipſe.

In graviore te cura) *Peck.* in graviore cura te.

Fortem virum atque ſapientem) *MS.* fortem atque ſapientem virum.

Vt exploratam ſpem ſalutis) *Pall. prim. tert. Struvechian.* explo atæ ſpem ſala-

Digitized by Google

salutis . *Graterian.* explora te . *Pec.k.* exploraro : *unde Guilielm. suspicabatur leg.* explorato . *Vid. Not.*

Nisi quam ab ipsa rep.) *Al.* nisi eam quam ab ipsa rep. *Vid. Not.*

Cum hic ardor restinctus) *Sic MSS. Psl. omnes , aliique Grev. prim.* restrictus . *vulgo* extinctus .

Constantem ac paratum) *Al.* constantem atque paratum .

Sed etiam ut si ita accidisset) *MS.* ut etiamsi ita accidisset . *vulgo* , sed etiam si ita accidisset .

Victus ut sapiens esses) *Tres MSS.* victus & sapiens esses .

Cum studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis) *Prim. Grev.* cum studium tuum cum summa virorum fortium memoriæ factis propendis .

Te non simillimum præbeas) *Sic & Grev. prim. Vid. Not.*

Nunc vero tantum te para) *Pec.k.* Nunc vero te tantum para .

EPIST. XIII.

LIGARIO) *MSS. nonnulli* Q. Ligario.

Scribere ad te aliquid) *Pec.k.* scribere aliquid ad te .

Adhuc id non feceram) *Al.* feci . *Vid. Not.*

Etiam sua natura mitiorem facit) etiam *deest in Pec.k.*

Quorum quidem virtus & pietas) *prim. Grev.* quorum quidem & virtute & pietate .

Et perpetua cura salutis tuæ) *Sic MSS. al.* & perpetua salutis tuæ cura.

Sed si tardius fit) *Sic prim. Grev. & Vict ed. vulgo* , & si tardius fit .

A quibus se putat) *Amstelodam.* putant .

Placatius ferre) *Prim. Grev.* placatius fore .

Me tibi id affirmasse) *Al.* affirmare.

De qua ita sum meritus) *Al.* de qua ita meritus sum .

Opes meas fregit) *Pec.k.* opes fregit meas .

Tu fac habeas fortem animum , quem semper habuisti) *Prim. Grev.* tu fac h. f. a. q. semper habui ,

Quod ea de rep. semper voluisti) *Prim. Grev.* quod ea R. P. semper voluisti .

Ut non modo nunc secunda spera-re) *Al.* u. n. m. cum s. s. *MS.* u. n. m. non s. s.

EPIST. XIV.

Me scito omnem laborem) *Sic MSS. vulgo* , me scito omnem meum laborem .

Nam si quisquam est timidus) *Al.* si quis est timidus .

Et , si hoc vitium est , eo me non carere confiteor) *Grev. prim.* & si hoc vitium sit , eo me car. conf.

Ad V. Kal. intercalares priores) *Al.* ad II. Kl. intercalares priores . *Al.* ad VI. Kal. intercal. pr.

Conveniendi indignitatem) *MSS. a.* conveniendi dignitatem .

Quæ tuum tempus postulabat) *Sic omnes MSS. vulgo,* quæ tum tempus p.

Ex multis præterea signis) *Sic MSS. vulgo* , & multis præterea signis : *unde Lambin.* & ex multis præterea signis .

Perspicere potui) *Tert. Pal.* prospicere potui . *Pec.k.* potui perspicere .

Hanc in opinionem discessi) *Al.* hac opinione d.

EPIST. XV.

Et quid agas , quidque agatur) *Sic MSS. Grev. & Psl. prim. ut & tert. Grut. Pe.k. Vict. ed. vulgo* , quidque istic agatur .

EPIST. XVI.

Nullis ipsi officiis prosecuti sunt) *MSS. tres* , nullis ipsis officiis prosecuti sunt .

Contentus ero nostra ipsorum amicitia) *MSS.* contentus ero nostra in ipsorum amicitia .

Si nullum officium tuum apud me intermorituru existimas) Tuum *deest in primo Palat.*

EPIST. XVII.

Velim mihi credas accedere id etiam) *MS. Grev.* velim mihi credas accidere id etiam .

Quo magis expetam promissum tuum) *MS. Mentel.* quo magis exspectem promissum tuum ; *in duobus lib. deest* tuum .

In

In litteris uteris) *Peck.* in litteris tuis uteris.

Nihil alienum neceſſitudine) *Sic MSS. vulgo*, nihil alienum a neceſſitudine noſtra.

Aut valeant) *MSS. Græv. prim. & prim. Pal.* ut valeant.

Conjunctiores tecum eſſe) *Peck.* conjunctiores eſſe tecum.

EPIST. XVIII.

Simul accepi) *Al.* ſimul ut accepi. *al.* ſimul ac accepi. *al.* ſimul atque accepi.

Qui hodiꝙ haruſpicinam facerent) *Al.* qui hodie aruſpicinam facerent.

De Hiſpaniis novi nihil) *Al.* de Hiſpanis novi nihil.

Ad nos miſit exemplum) *Sic prim. Græv. ſed Pal. prim. Vatic. Grut. Victor.* ad vos miſit exemplum.

Paciæci) *Sic Pal. prim Vatic. Vict. ed. in Grut. cod. eſt*. Paciaci. *Peck.* Patiatii.

Illi undecim eſſe legiones) *Pall. prim. tert. Grut. Græv. prim. Amſtelod.* illas undecim eſſe legiones. *Stewech.* ipſas undecim eſſe legiones. *Peck.* in quo erit illas XI.

P. Currium) *Sic MSS. & Vict. al.* Q. Currium.

Si Galba conſponſor tuus) *Sic MSS. al.* ſi Balbus c. t. *Grut.* ſi Galba ſponſor tuus.

Mihi ille confidere) *Deeſt. in Peck.*

Iam tamen perſonare aures ejus) *Sic MSS. Vict. omiſit* jam; *pro* tamen *Græv. prim.* in. *Amſtelod.* jam enim. *Mentel.* jam parare aures.

Tullia mea partus) Mea *deeſt in Peck.*

Ædificia mea me delectabant) *Sic MSS. vulgo*, delectant.

Sine ulla interpellatione verſor) *Sic MSS. vulgo*, ſine ullo interpellatore verſor.

EPIST. XIX.

Idoneum viſum eſt diverſorio) *Al.* deverſorio.

Ceteroqui mihi locus non diſplicet) *Sic Vatic. Pall. prim. tert. Grut. Peck. ed. Victor. ſed vulgo*, ceterum is mihi quidem locus. *Græv. prim.* ceterum qui mihi locus. *Amſtelod.* ceterorum qui mihi locus. *Mentel.* cetera quidem mihi locus.

Commorationis eſt) *Palat. tert. & Amſtelodam.* commemorationis eſt.

Vt ſe conveniri nolit) *Palat. prim.* convenire.

Vt mihi videtur) *Sic prim. & tert. Palat. Peck. Grut. Amſtelod. Mentel. ed. Gebh. ſed prim. Græv. cum veteribus edd.* ut mihi videris.

Tanta eſt intimorum multitudo) *Peck.* tanta eſt multitudo intimorum.

Aliquis potius effluat) *Al.* potius aliquis effluat.

Se dediſſe beneficium) *Al.* ſe beneficium dediſſe.

In quo ſit ſpecies) *MSS. plurimi, & edd.* in quo ſit ſpes. *Vid. Not.*

Aſturæ) *Peck.* Aſture. *Græv. prim.* adture. *Pal. prim.* Atture.

Quandoque veniat) *Græv. prim.* quando.

EPIST. XX.

Toranio) *Sic Pal. pr. & Græv. prim. Grut.* Toranno. *tert. Pal.* Torano. *alii libri*, C Trebatio.

Cn. Plancii) *Græv. prim.* Gn. Plancio.

Eo nunc ero brevior) *Peck.* fuero brevior.

Ne illud quidem non quantivis, ſubito) *Vid. Not.*

Te iſtinc poſſe proficiſci) *MSS.* iſtim. *Vid. Not.*

Cur advenientibus) *Vid. Not.*

Expeditiſſime conferas) *Græv. prim.* expeditiſſime confeceras.

Quod ſi recipiet ille ſe) *Peck. & Grut. MSS.* quo ſe.

Cum multa accidere poſſunt) *Sic Pal. prim. Medic. & Græv. prim. Vict. & Gebh. edd. vulgo*, quoniam multa accidere poſſunt. *prim. Pal.* quum vel multa a. p.

Aliqua res) *Grut.* aliquot res.

Eum vel impediet) *Peck.* vel eum impediet.

Quod tibi timendum ſit) *Sic Vatic. Med. aliique. vulgo* tibi *omittitur.*

Nobis accidant) *Sic prim. & tert. Pal. Grut. Vict. alii*, nobis accident.

Te iſtinc ne temere commoveas) *V. c.* te iſtim ne t. c.

Epi-

Digitized by Google

EPIST. XXI.

Cum hæc ad te ſcribebam) *Sic MSS. vulgo* ſcriberem.

Quem tum fortes) *Pal. prim.* quem tam fortes.

Eram plane) *Sic MSS. prim. & tert. Pal. Grut. Græv. prim. Victor. ed. al.* & eram plane.

Nunc vero everſus) *Græv. prim.* nec vero everſus.

Quoad licuerit) *Sic Pal. & Græv. pr. & Vict. ed. vulgo*, quod licuerit.

Hac amiſſa) *Pal. & Græv. prim. & Grut.* hac miſſa.

Cum recordare) *Lamb.* cum recordere.

Vtinam liceat) *Pal. tert.* utinam licebat.

Inter noſque conferre) *Sic Vatican. Græv. prim. Medic. al.* interque nos conferre.

EPIST. XXII.

Ipſe egens rebus omnibus) *Duo MSS.* ipſe egens omnibus rebus.

Nunc etiam atque etiam multo deſperatiora) *Al.* & jam etiam m. d.

Pro vetere noſtra conjunctione) *Sic MSS. al.* pro noſtra vetere conjunctione.

Tua in me pari) *Sic MSS. Palat. prim. tert. Mentel. Vict. ed. Græv. prim.* tua in me parte. *Al.* tua in me pariter.

Incolumitati tuæ) *Al.* incolumitatique tuæ.

Qui ex te pendent) *Pal. prim. tert. Grut.* qui te pendent. *Græv prim.* qui expendent. *alii MSS.* qui de te pendent.

His hoc tempore utare) *Sic pr. Pal. & Græv. & Vict. ed. al.* iis hoc temp. ut.

Plurimiſque officiis amiſiſti) *Prim. Græv.* plurimis officiis miſiſti. *al.* plurimiſque officiis amaſti.

At ſorti ſeras) *Pal. tert. & prim. Græv.* ac forti ſeras.

Vel potius me parum poſſe ſentio) *Pal. tert.* vel prodeſſe me parum poſſe ſentio. *Grut.* vel potius parum me poſſe ſentio.

Sin autem tu minus ſcripſeris) *Sic prim. Palat. & Græv. Grut. Medic. vulgo deeſt* autem.

Diligenterque curabo) *Sic prim. & tert. Pal. prim. Græv. Gruter. Stewech. Medic. vulgo*, diligentiaque curabo.

LIBER SEPTIMVS

EPISTOLA I.

SI te dolor aliquid corporis) *Al.* aliquis. *Vid. Not.*

Contemnenda duxiſti) *Pall. duo*, & *Grut.* contemnenda eſſe duxiſti. *prim. Græv.* contepnenda. & valitudo *ſemper pro* valetudo.

Pateſeciſti Seianum) *Græv. prim. Medic. Pal. prim. Grut.* ſenum. *& hic ad oram* ſemnium. *prim. ed.* ſenium. *Pal. alter*, ſeni nuper eos dies.

Tibi ipſe) *Al. libb.* tibi ipſi.

Ad arbitrium compararas) *Al.* comparas.

Ea perpetienda) *Palat. ſec.* percipuenda.

Sp. Mæcius) *Al.* P. Mævius. *Grut. & Vict. ed.* Metius.

In ſcenam redierant) *Al.* in ſcenam. *Græv.* in cenam.

De ſcena deceſſe) *Sic prim. Palat. Vat. & Vict. ed. ſed Græv. prim.* diſceſſiſſe. *Al.* deceſſiſſe.

Ei deſinere per omnes homines) *Ei deeſt in Pal. ſec.*

Vox eum defecit in illo loco) *Sec. Pal.* decepit. *Al.* in eo loco.

Quid? ne id quidem leporis habuerunt) *Vid. Not.*

Tollebat omnem hilaritatem) *Sec. Pal.* tollebat omnem jocunditatem.

Operam dediſti Protogeni) *Stewech.* operam dediſſes Protogeni. *pr. Græv.* Protogeno tuo.

Vel in ſenatu noſtro ſpectare) *Al.* veſtro. *Græv. prim.* vel in ſenatu ſpectare.

Græcos ita non ames) *Sic MSS. Vatic. Medic. Græv. & Pal. prim. vulgo*, Græcos vero ita ames.

Homini polito) *Sic Med. Græv. pr. & qui Petrarchæ manu ſcriptus eſt. vulgo*, politico.

Si videnda sunt) *Al.* si videnda sint.

Qui hæc spectavimus) *MSS.* spectamus.

Extremus elefantorum dies fuit) *MSS.* elefantorum extremus dies fuit.

Atque opinio) *Sec. Palat.* atque optimo.

Dirupi pæne me) *MSS.* dirupi me pæne. *pr. Græv. & Steph. cod.* dirupi me pæne.

Artem desinerem) *Al.* desererem.

Tecumque & cum similibus nostri) Et *in secundo Pal. deest.*

Cum antea tædebat) *Sec. Palat.* cum antea omnia tædebat. *Palat. prim.* cum antea decebat.

Cum & ætas) *In Grut. deest* &.

Quem nolebam non defendere) *Pal. sec.* quem nolebam, defendere.

Fructum ullum laboris ex his exspecto) *Sic Vatic. & Medic. Græv. prim. cod.* fructum ullum laboris exspecto. *Pall. duo, Grut. quinque Guilielm. codd. prim. ed.* fructum ullum laboris ex his peto.

Hoc fero animo æquiore) *Al.* hoc fero æquiore animo.

Mecum simul lecticula concursare) *Sic Pall. duo, Grut. Amstelodam. Græv. prim. Vict. & Venet. antiquissima editio. vulgo*, & mecum simul lecticula circumcursare. *Pal. sec. & Mentel.* & mecum nostra simul lecticula concursare.

Quadam epistola subinvitaras) *Sec. Pal* quadam in epistola subinvitaras.

Vt ad te aliquid) *MSS.* ut aliquid ad te.

Hoc me tamen consolor) *Sic Vatic. duo Pall. Græv. prim. aliique*, hoc me tamen consolabor.

EPIST. II.

Illud venire quam plurimo) *Secund. Pal.* illuc venire quam plurimo.

Cum tuum pretium novi) *Sic Vict. ed. & Græv. prim. vulgo*, quando t. p. n. *al.* quoniam t. p. n.

Licitatorem potius apponam) *MSS.* in licitatorem potius ponam. *Pall. sec.* in licitatore potius ponam. *Grut.* in licitationem potius ponam.

In me exstitisse) *Al.* i. m. stetisse.

Clarissimi & potentissimi) *Al.* ac potentissimi.

Vix verisimile forasse videatur) *Sic Vatic. Græv. prim. Vict. ed. al.* quod vix verisimile forasse videatur.

Discrimen esset habitura) *V. c.* aditura. *Vid. Not.*

Nec sua sponte) *Sic MSS. optimi. al.* nec sua quidem sponte.

Nisi iis dolori) *Palat. sec.* nisi in iis dolori.

In multitudine & celebritate) *Sic MSS. al.* multitudine & celebritate. *Vid. Not.*

Distinemus) *Græv. prim.* destinemur. *al.* detinemur.

Ne intercaletur) *Palat. sec.* ut intercaletur.

EPIST. III.

In quibus tot annos versamur, &, ut video, versabimur) *V. c. N. Scalf.* quibus tot annos vexamur, & ut vides etiam vexabimur.

Solet in mentem venire illius temporis) *V. c. N. Scalf.* solet in mentem venire illius temporis recordatio. *al.* s. i. m. v. illud tempus.

Quin etiam ipsum diem) *V. c. N. Scalf.* cum etiam ips.

A. d. III. Idus Majas) *Al.* ad III. Idus Majas.

Cum in Pompeianum vesperi veniissem) *V. c. N. Scalf.* cum in Pompeianum vesperi conecessissem.

Cogitatio cum officii) *Sic MS. prim. Græv. & Vict. ed. vulgo*, cogitatio tum officii.

Si proficiscerer ad bellum) *Al.* sin proficiscerer ad bellum. *V. c. N. Scalf.* si ad bellum proficiscerer.

Periculum te meum commovebat) *V. c. N. Scalf.* periculum te meum valde commovebat.

Me quoque ita conturbatum) *V. c.* perturbatum.

Quid esset optimum factu) *Sec. Pal.* quid esset optimum factum.

Famæque cedere, quam salutis meæ rationem ducere) *MS.* quam famæ cedere, quam salutis meæ cedere rationem.

Non tam propter periculum, quam propter vitia multa) *Sec. Pal.* non tam propter periculum quam vitia multa.

Neque magnas copias neque bellicosas) *V. c. N. Scalf.* primum neque magnas copias, neque paratas illas, neque bellicosas.

De

Digitized by Google

De principibus loquor, reliqui) *Al.* reliquos.

Deinde in oratione ita crudeles) *V. c. N. Scælſ.* deinde in opera omnes ita crudeles.

Vt ipſam victoriam horrerem) *V. c. N. Scælſ.* ut ipſe victoriam perhorreſcerem.

Quid quæris? nihil boni) *Pal. ſec.* qui quæris? nihil boni.

Cum ab ea ſententia Pompeius valde abhorreret) *Grut.* cum ab ea ſententia valde abhorreret.

Suadere inſtitui ut bellum duceret) *V. c. N. Scælſ.* ſuadere inſtitui ut bellum produceret.

Hoc interdum probabat) *Palat. ſec.* hoc interdum probat.

Cœpiſſet ſuis militibus confidere) *Sec. Pal.* cœpiſſet ex ſuis militibus confidere.

Nullus imperator fuit) *V. c.* nullius imperii fuit.

Signa tirone & collecticio exercitu) *Pal. ſec.* ſigna tirone collectio.

Legionibus robuſtiſſimis) *Palat. ſec.* fortiſſimis.

Hunc ego belli mihi finem feci) *MS.* hunc ego finem mihi belli feci. *V. c. N. Scælſ.* tunc ego m. b. f. f.

Nec putavi, cum integri pares non fuiſſemus) *V. c. N. Scælſ.* hæc putavi cum i. p. n. f.

Aut conſciſcenda mors voluntaria) *V. c. N. Scælſ.* tandem conſcientia mors voluntaria. *Pal. ſec.* aut conſiſſenda m. v. *al.* atque conſciſcenda fuiſſe.

Certe nihil fuit præterea) *V. c. N. Scælſ.* certi nihil fuit præterea.

Ex omnibus autem iis quæ dixi incommodis) *V. c.* ex omnibus autem iis, quæ dixi aut incommodis.

Vbi nulla adjuncta eſt turpitudo) *Pal. ſec.* adjecta eſt turpitudo.

Ego cum meis) *Pal. ſec. v. c. N. Scælſ.* ego cum eis.

Si quidquam nunc cujuſquam eſt) *Sic prim. Palat. & Grev. Vatic. Vict. ed. N. Scælſ. v. c. al.* ſi quidquam nunc cujuſpiam eſt. *Pal. ſec.* ſi quidquam non cujuſquam eſt.

Quæ acciderunt, omnia dixi futura) *V. c. N. Scælſ.* quæ acciderunt omnia prædixi futura.

Non quo optima vivendi conditio eſſet) *Sic. MSS. prim. Grev. aliique. vulgo*, non quod optima v. c. e.

Aliqua forma reip.) *Sic MSS. al.* fortuna. *Vid. Not.*

Cauſa nulla viſa eſt) *Pal. ſec.* cauſa non ulla viſa eſt.

Cur optarem multæ cauſæ) *Sic Grev. prim. Amſtelod. aliique. vulgo*, cauſæ *deeſt*,

Vetus eſt enim, ubi non ſis qui fueris) *V. c. N. Scælſ.* vetus eſt enim urbi, cum non ſis qui fueris.

Præſertim cum habeam duas res, quibus me ſuſtentem) *V. c. N. Scælſ.* præſertim quid quod habeas duas res, quibus ſuſtenter.

Hæc ad te ſcripſi verboſius, & tibi moleſtus fui) *V. c. N. Scælſ.* hæc ad te ſcripſi verboſius & tibi moleſtius. *al.* etiam tibi moleſtior fui.

Omne meum conſilium) *Al.* omne conſilium meum.

Me voluiſſe etiam reliquis omnibus) *Vid. Not.*

Mihi ipſi finem feciſſe) *MSS.* mihi ipſe finem feciſſe.

Si Rhodum aut Mitylenas contuliſſem) *Sic MSS. duo Pall. Grev. prim. Grut. Amſtelod. Mentel. vulgo*, ſi me Rhodum aut Mitylenas contuliſſem.

Hæc tecum coram malueram) *V. c. N. Scælſ.* hæc tecum malueram coram loqui.

Volui per litteras eadem) *MS.* voluit p. l. e.

Si quando in vituperatores) *Vict. ed.* ſi cum in vituperatores.

Meos incidiſſes) *Al.* incidiſſes meos.

Si me audiſſent) *Palat. ſec.* ſi audiſſent.

Honeſte tamen viverent) *Al.* honeſta.

Armis enim inferiores non cauſa fuiſſent) *Peck. & al. MS.* armis enim miſeriores non cauſa fuiſſent.

EPIST. IV.

A. D. IX. Kal.) *Sic Grev. prim. aliique vetuſtiſſimi libri. al.* ad VIII. Kal. Iunias. *al.* ad IX. Kal. Iulias. *al.* ad VIII. Kal.

Cum Libone) *Grut. cod.* cum Libione.

Sed faciam ante te certiorem) *Sic prim. Pal. & Vict. ed. Grev. prim.* ſed faciam ante certiorem. *vulgo*, ſed faciam te ante certiorem.

Digitized by Google

Sumus . Vides enim quanto poſt una futuri ſimus . Quare) *Hæc interjecta verba in Palatino primo & Græuii primo non leguntur , & debent omnino abeſſe .*

Si quod conſtitutum cum podagra habes) *Sic Pal. prim. aliique vulgo* , ſi quid conſtitutum cum podagra habes.

Fac ut in alium diem differas) *Sic MSS. vulgo* , fac in alium diem differas .

EPIST. V.

Non modo in iis rebus , quæ ad me) *MSS.* non modo in his rebus , quæ ad me .

Sed etiam in iis) *Grut.* ſed in iis . *Græv. prim.* ſed etiam in his .

Vt eum meis omnibus ſtudiis , beneficiis quam ornatiſſimum) *Sic MSS. vid. Not. vulgo* , ut eum meis communibus ſtudiis & beneficiis quam ornatiſſimum . *Mentel.* ut cum meis omnibus ſtudiis beneficiiſque quam ornatiſſimum red.

Quam putaram) *Pal. ſec.* quam putavi . *Græv. prim.* quam putarem .

Vide quid mihi ſumſerim) *Grut.* vide quid mihi viderim ſumſerim .

Quæ ſperaſſet a me) *Sic Medic. Palat. prim. Græv. prim. Vict. ed. alii* , quæ exſpectaſſet a me .

Neque mehercule minus ei prolixe de tua voluntate promiſi) *Peck.* neque mehercule minus prolixe ei promiſi de tua voluntate .

M. Orfium) *Vid. Not.*

Regem Galliæ faciam , vel hunc Leptæ delega) *Sic* Leptæ del. *Pal. & Græv. prim. Grut. Vatic. Stewech. Peck. Victor. & aliæ priſcæ edd. vulgo*, Leptæ legatum . *Polit. lib.* Leptæ delegatum. *al.* R. G. f. ut hunc Leptæ delega . *Vid. Not.*

Ad me alium mitte) *Stewech.* me ad alium mitte .

Neſcio quod non fortuitum) *Sic Vict. Græv. prim. & Vatic. vulg.* neſcio quid non fortuitum .

Omni tua comitate complectare) *Grut.* complectere . *ſec. Pal.* complere.

De quo tibi homine hæc ſpondeo) *Græv. prim.* ſpondeas . *eadem tamen manus ſuperſcripſerat* ſpondeo . *al.* hoc & hic ſpondeo .

Pudentiorem eſſe neminem) *Vid. Not. prim. Græv. cum vulg.* prudentiorem eſſe nem.

Quod familiam ducit) *Sic Græv. pr. Pal. alt. Vatic. Vict. ed. ſed Palat. prim. Grut. ex prim.* familia inducit . *vulgo*, familiaritatem ducit .

Singularis memoria) *Al.* ſingulari memoria . *Vid. Not.*

Neque præfecturam) *Deſunt in Pal. ſec.*

Et liberalitatem peto) *Pal. ſec. Grut.* & libertatem peto .

Si tibi placuerit) *Pal. prim.* & ſi tibi placuerit .

Gloriolæ inſignibus) *MSS.* gloriæ inſignibus .

Tibi ita trado) *Sic Vat. Grut. prim. Græv. prim. & Vict. edd. vulgo* ita deſideratur .

Simus enim putidiuſculi) *Vid. Not.*

EPIST. VI.

Cum aliquo inſigni indicio) *Al.* judicio .

Virtute conſequere) *Sec. Pal.* virtute perſequere .

Quæ Corinthum arcem altam habebant) *Al.* quæ Corinthi arcem altam habebant .

Matronæ opulentæ) *Prim. Græv.* matronæ opulentas .

Manibus gypſatiſſimis) *Prim. Græv.* ciptatiſſimis . *Vid. Not. v. c. N. Sceſſ.* quibus illa manibus gypſatiſſimis ſparſis perſuaſit .

Ne ſibi vitio illæ verterent) *Al.* ne ſibi illæ vitio verterent . *Græv.* ne ſibi vitia illa verterent .

Multi qui domi ætatem agerent) *Sic Græv. prim. aliique codd. al.* multi domi qui ætatem egerunt .

Quando Medeam agere cœpi) *Græv. prim. & Grut.* quum Medeam agere cœpi . *al. lib.* quando cœpi agere Medeam .

Prodeſſe non quit) *Sic MSS. Vat. Vict. vulgo* , prodeſſe nequit . *Græv. prim.* qui ipſe ſapiens prodeſſe non quid nequidquam ſapit .

EPIST. VII.

Illud ſoleo mirari) *Al.* illud mirari ſoleo .

Quoties a Q. mihi fratre afferatur) *Vid. Not.*

Eſſe-

Digitized by Google

Effedum aliquod ſuadeo capias) *Sic prim. Græv. Pall. duo. Vict. ed. al.* effedum aliquod ſuadeo rapias.

Sin autem ſine Britannia tamen aſſequi, quod volumus, poſſumus) *Al.* ſin autem ſine Britannia tamen aſſequi id quod volumus, poſſumus.

Multum te in eo frater adjuvabit) *Sic Græv. prim. aliique. vulgo*, multum enim te in eo frater adjuvabit meus. *Pal. ſec.* multa te adjuvabit in eo frater meus.

Imperatorem liberaliſſimum, ætatem opportuniſſimam, commendationem certe ſingularem habes) *Sic MSS. edd.* imperatorem liberaliſſimum habes, ætatem opportuniſſimam, commendationem certe ſingularem.

EPIST. VIII.

Nondum te ſibi ſatis familiarem) *MSS. recentiores*, nondum ſe tibi ſ. fam.

Quam mihi gratum eſſet futurum) *MSS. duo*, quam mihi gratum eſſe futurum.

Cornelio nihil audeo dicere) *Al.* de Cornelio nihil audeo dicere.

Cum te ab eo ſapere didiciſſe) *Sic Græv. prim. & Vict. vulgo*, quando te a. e. ſ. d.

Didiciſſe profiteris) *Pal. ſec.* profiteris didiciſſe.

Qua melior numquam) *Pal. ſec.* qua nulla umquam melior.

De illo Preciano) *Al.* Prætiano. *Græv. prim.* de illo Priſciano.

Scribit enim ipſe mihi) *Al.* ſcribit etiam ipſe mihi.

Veſtras litteras Britannicas exſpecto) *Sic MSS. vulgo*, veſtras Britannicas litteras exſpecto.

EPIST. IX.

Iam diu ignoro quid agas) *Vid. Not.*

Propter ejus * nihil ſum auſus ſcribere) *Al.* propter ejus occupationes nihil ſ. a. ſ. *Vid. Not.*

Battara mortuo) *Al.* Vacerra mortuo. *Vid. Not.*

Cn. Octavius an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris, ſummo genere natus) *Sic Pall. duo, Grut. edit. prima; ſed Græv. prim.* Cn. Octavius, an & Cornelius quidem tuus, familiariſſimo genere natus. *Amſtelod.* Cn. Octavius ac Cn. Cornelius quidem tuus familiaris, ſummo genere natus. *vulgo*, Cn. Octavius tuus familiaris, ſ. g. n. *ed. Vict.* Cn. Octavius eſt tuus familiaris.

EPIST. X.

Eſt quod gaudeas te in iſta loca veniſſe) *Grut.* eſt quod gaudeas in iſta loca veniſſe.

Vbi aliquid ſapere viderere) *Grut.* ubi aliquid ſapere videar. *fort.* videare.

Vltro te etiam arceſſitum ab eo) *Grut.* ultro te etiam accerſitum ab eo.

Non propter ejus ſuperbiam) *MS.* non propter ſuperbiam ejus.

Mehercule mihi non minori curæ ſunt quam meæ) Mihi *deeſt in duobus codd.*

Idem Mucio & Manilio placebat) *Sic Græv. prim. Grut. & Pal. ſecund. Vict. ed. vulgo*, idem & Mutio & M. pl.

Neque ſpectare eſſedarios) *Tres MSS. Guil.* neque exſpectare eſſedarios.

Ne andabatam quidem) *Græv. prim.* ne adebatam quidem. *Mentel.* ne analiatam quidem.

Simul de toto ſtatu tuo) Tuo *deſideratur in MSS.*

Vnum mihi eſſe ſolatium) *Pal. ſec.* te unum mihi eſſe ſolatium.

Si tibi eſſe id emolumento ſciam) *MSS. quidam*, ſi tibi id eſſe emolumento.

Qui te non Romam attraham) *Grut. & Pal. ſec.* qui te non Romam traham.

Qui non huc advoles) *Pal. ſec.* qui huc non advoles.

Aut re juvero) *Græv. prim.* rei jure. *Pal. prim.* rei juvero. *Grut.* re juere.

EPIST. XI.

Nunc eam certe relinqueres) *Stewech.* nunc relinqueres certe eam.

Satis ne tibi videor abs te jus civile didiciſſe?) Tibi *deeſt in aliquot MSS.*

Sed heus tu quid agis?) *Prim. Græv.* ſed heus tu quid agas?

Ecquid fit?) *Vid. Not.*

Quam in meo Tuſculano) *Lambin.* quam quæ in meo Tuſculano.

Quod ſi aut ſit, aut futurum putas) *Al.* quod ſi aut ſit, aut futurum putas.

Digitized by Google

Sin autem ista sunt inaniora) *Al.* sin ista sunt inaniora. *Palat. sec.* majora.

Omnes Samarobrivæ)) *Sic prim. & Vict. ed. & sic infra. al.* Samarobrinæ. *Grev. prim.* Samarobivæ. *Amstelod.* Samaobrinæ. *Mentel.* Samarobinæ.

Si diutius frustra absueris) *Sic Grev. prim. Vict. ed. alii*, sin frustra diutius absueris.

Hæc ego non rideo) *Pall.* hæc ego enim non rideo.

Tibi hoc amicissimo animo præcipio) *Grev. prim.* tibi hoc amicissimo animo precor. *Strevech.* tibi hæc a. a. p. *in Grut deest* hoc.

Facultates tuas augeas) *Pal. sec.* facultatem augeas.

EPIST. XII.

Samarobrivam) *Al.* Samarobrinam.

Iam tum mihi non placebas) *Grev. prim.* jam tum mihi complacebas.

Quod & Titius familiaris meus) *Grev. prim.* quid Zeus familiaris meus. *Amstelodam.* quod Eticius familiaris meus. *Vid. Not. Vict. & Manut.*

Cum omnia tua causa facias) *Al.* facies.

Non civium) *Hæc duo verba desunt in multis antiquis libris. in prim. Grev.* non civilium.

Illa erit formula) *MS.* erit illa formula.

Omnia voluptate sua metiuntur) *Grev. prim.* omnia voluntate sua metiuntur.

Si plane a nobis deficis) *Pal. prim.* si plane a nobis non deficis.

Modo scribe aliquando) *Sic MSS. vulgo*, modo scribas aliquando.

Et a nobis quid fieri aut curari velis) *Sic MSS. vulgo*, & a nobis quid agi, quid fieri, aut curari velis.

EPIST. XIII.

Quam primis litteris perspiciebam) *Al.* proximis litteris perspiciebam. *al.* unis litteris perspiciebam.

Neque alia ulla fuit causa intermissionis epistolarum) *Sic Pall. Grut. Grev. prim. Vict. ed. vulgo*, neque alia fuit ulla causa intermissionis litterarum.

Audi Testa mi) *Sic Pal. prim. Grut. Vict. vulgo*, audi mi Testa. *Grev. prim.* aut i a me.

Sic hoc est jucundum) *Deest in duobus codicibus.*

Nam ut audio istic) *Vatic.* nam ita audio istic.

Non ex jure manu confertum, sed magis ferro Rem repetunt) *Sic MSS. vulgo addunt in edd.* Rem repetunt, regnumque petunt: vadunt solida vi.

Et tu soles ad vim faciendam adhiberi) *Sic MSS. vulgo*, & tu non soles ad vim faciendam adhiberi: *alii aliter. Vid. Manut. Not.*

Quod tu prior hominibus armatis veneris) *Sic MSS. al.* quod tu prior cum hominibus armatis veneris. *al.* quod tu prior vi hominibus armatis non veneris.

Sed ut ego quoque te aliquid admoneam de vestris cautionibus) *Sic MSS. alii*, sed ut ego quoque te aliquid de nostris cautionibus admoneam.

EPIST. XIV.

Chrysippus Vettius) *Prim. ed. & prim. Pal.* Vectius. *Grev prim.* ad tertias Nonas Mar. Chrysippus Verius.

Salutem enim verbis tuis mihi nuntiarat) *Sic MSS. vulgo*, salutem enim mihi verbis tuis nuntiavit. *al.* tuis verbis.

Antequam plane ex animo tuo effluo) *Sic Pal. & Grev. prim. Grut. Vict. ed. vulgo*, effluam.

A te amari cum volumus) *Sic Palat. & Grev. prim. & Victor. ed. alii*, a te amari tum volumus.

EPIST. XV.

Molestе ferebam antea) *MS.* molestе ferebam ante.

Quod scribis esse te istic) *Sic MSS. Pal. & Grev. prim. Vict. ed. alii*, quod scribis te esse istic.

Sed hoc tamen malo ferre nos desiderium, quam te non ea, quæ spero, consequi) *Sic MSS. vulgo*, sed tamen hoc malo nos ferre d. q. t. n. e. q. s. c.

Cum vero in C. Matii) *Sic MSS. Vatic. Pal. prim. Grut. Vict. ed. sed Grævii primus*, quam vero in C. Mucii. *vulgatæ*, quod vero in C. Marii.

Rei-

Digitized by Google

EPIST. XVI.

Mi vetule) *Edd. nonnulle*, mi βαπλε .

Primas illas rabiosulas) *Sic MSS. Vatic. prim. Pal. & Græv. Vict. ed. vulgo*, primum illas rab.

Non nimis φιλοκτητον) *Sic MSS. alii*, non minus quam Philoctetem, *&c. Vid. Not.*

In hibernis injectus) *MS.* invectus. *Vid. Not.*

Cum me aliquoties invitaret) *Prim. Pal.* cum me aliquotiens invitaret .

Quis tu es ?) *MS.* tu quis es ?

Mehercules) *Al.* mehercule .

Id utrum Romano more locutus sit) *Edd.* id verum Romano m. l. f.

Bene nummatum te futurum) *MS.* bene te nummatum futurum .

Omnes esse divites) *Sic Græv. & Palat. prim. vulgo*, omneis e. d.

Terra frui possint) *Edd.* possunt .

Postea videro) *Edd.* videbo .

Qui istinc veniunt) *Pal. prim.* venerint . *forte*, venerunt .

Est quod gaudeas) *Steuech.* est quo gaudeas .

Samarobrinæ) *Vat.* Samarobrivæ .

EPIST. XVII.

Quinto fratri) *Edd.* Quincto fratri .

Primorum mensum litteris) *Sic MSS. vulgo*, mensium .

Quod a te alienissimus & subimpudens videbare) *Sic MSS. vulgo*, quod a te alienissimum est , subimpudens videbare .

Syngraphum ad Imperatorem) *Pal. prim.* singraphum ad Imperatorem .

Venissent Alexandream) *Al.* Alexiam . *al.* Alexandriam . *V. Not. Græv. prim.* Alexandrinam .

Nummum adhuc nullum) *Al.* nullum adhuc nummum . *Græv. prim.* nummum adhuc ullum .

Cum te ex adolescentia tua in amicitiam) *MSS. nonnulli*, cum te & adolescentiam tuam in am. *Vid. Not.*

Itaque quoad opinatus sum me in provinciam exiturum) *MSS. prim. Pal. Grut.* itaque e quo ad opinatus sum .

Quæ ad te ultro attulerim) *MS.* quæ ad te ultimo attulerim . *al.* detulerim .

Et tibi & verbis & re ostendit) *Sic Vatic. & Victor. ed. vulgo*, & tibi verbis & re ostendit . *Græv. prim.* & tibi verbis & rebus ostendit .

Hunc tu virum nactus) *Prim. Græv.* hunc virum tu nactus .

Quæ ego tibi & jucunda & honesta præstabo) *Sic Amstelod. prim. ed. vulgo*, quæ ego tibi honesta & jucunda præstabo . *Græv. prim.* quæ ego jocunda & honesta præstabo .

Neque ætatis magis idoneum tempus) *Lamb. fort.* neque ætatis magis idoneæ tempus .

Si hoc amiseris) *Sic prim. Palat. & Græv. vulgo*, si hoc amiseris .

Te esse ullum umquam reperturum) *Prim. Pal.* te esse nullum umquam reperturum .

In Britanniam te profectum non esse gaudeo) *Vid. Not.*

EPIST. XVIII.

Quam fructuosissimus tibi sit) *Sic Vict. ed. vid. Not. Amstelodam.* tam studiosissimus tibi sit , *Mentel.* ut iste civis a me discessus tam tibi sit quam mihi .

Vestræ cautiones) *Medic. & Græv. prim.* vestræ causationes .

Græculam cautionem) *Græv. prim.* causationem . *Amstelod.* causionem .

Chirographi mei) *Pal. prim.* cyrographi mei .

Quis solet eodem exemplo) *Græv. prim.* quis soleat eodem exemplo . *id.* pluris *pro* plureis , *ut & Pal. prim.*

Quid in illa charta fuerit) *Liber Guilielm.* quid in ima charta fuerit . *prim. Græv.* quid in illa chartula fuerit .

Quod delere malueris) *Grut.* quod delere debuerit malueris .

Nisi forte tuas formulas) *Leg.* ni forte tuas formulas .

Non enim puto te meas epistolas delere) *Prim. Græv.* non enim putato meas ep. del.

Cum ad vos proficiscetur) *Græv. prim.* proficisceretur .

Eram enim abfuturus) *Prim. Pal. & Græv. Grut. Ven.* eram enim affuturus .

Scripsi in Pontino) *Prim. Græv. Grut. Ves. Vict. vulgo*, in Pontino .

Ad villam Metrili Philemonis de-

Digitized by Google

vertiſſem) *Sic Pal. prim. Vatic. Vict. ed. vulgo* , divertiſſem . *& ſic Græv. prim. & Amſtelodam . ut &* Philomonis *pro* Philemonis .

Fremitum clientium meorum) *Sic Græv. prim. cum vulgatis ; alii Pal. prim. & Ven. ed. prim.* clientum .

Honoris mei cauſa vim maximam ranunculorum ſe commoſſe) *Pal. pr.* vim maximam ranunculorum honoris mei cauſa ſecum moſſe , *Grut.* raniculorum .

De Pomtino) *Sic prim. edit. Vatic. Grut. prim. Græv. Vict. Ven. vulgo* , de Pontino .

Epiſtolam tuam) *Hoc nonnullis novæ epiſtolæ initium* .

Ab L. Aruntio) *Al.* Arruntio .

Præſertim tam novis rebus) *Al.* p. tantis novis .

EPIST. XIX.

Vide quanti apud me ſis) *Palat. prim.* Vide quam apud me ſis . *Græv. prim.* vide ne quanti apud me ſis .

Et ſi jure id quidem) *Sic Grut. prim. Pal. Ven. Vict. ed. ſed Græv. prim.* ut ſi jure id quidem . *vulgo* , & jure id quidem .

Non enim te amore vinco) *Sic prim. Pal. Amſtelodam. Vict. ed. vulgati cum Græv. prim.* non enim amore te vinco .

Id abſenti debere non potui) *Sic Amſtelod. & alii. Pal. & Græv. prim.* id abſentem debere non potui . *Grut.* id abſente debere non potui . *al.* id abſenti delere non potui .

Topica Ariſtotelea) *Sic Vatic. Græv. prim.* copia Ariſtotelea . *alii cum vulgatis* , Ariſtotelica .

Plenißime res illa ſcribi) *Sic MSS. Pal. prim. Græv. pr. Grut. Vict. & prim. edd. aliique v. c. vulgo* planiſſime .

Percipi poſſe) *Vnus Guilielm.* percipi non poſſe .

Num ius civile veſtrum) *Vnus Guilielm.* num jus civile noſtrum .

Doctorem tamen unum quem deſiderant) *Vid. Not.*

Quamquam tu) *Al.* quin tu .

V. Kal. Sext.) *Sic MSS. vulgo* , Vale V. Kal. Sext.

EPIST. XX.

Rufio) *MSS. nonnulli* , Rufius . *al.* Buſius . *alius Guilielmii codex pro* Rufio , medius fidius *legit* Rufio Baſſus .

Vt ſi eſſet unus e nobis) *Prim. Græv.* ex nobis . *F. Vrſini codex* , ut ſi eſſet unus homo ex nobis .

Velia non eſt vilior) *V. c.* Velis non eſt mihi vilior .

Tamen iſtuc malo) Tamen *deeſt in prim. Græv.*

Tu ſi me audies) *Al.* tu tamen ſi me audies .

Neque Halethem) *Prim. Pal.* neque Haletem . *prim. Græv.* neque Athletem . *duo Guilielm.* neque Aletem .

Habet lotum) *Al.* locum . *al.* lacum . *prim. Græv.* lutum . *Manut. ed.* lucum .

A quo etiam advenæ teneri ſolent) *Al.* in quo etiam advenæ teneri ſolent .

His præſertim temporibus) *MSS.* iis p. t.

Deinde tuam domum) *Sic MSS. vulgo* , deinde etiam tuam domum .

Amœno loco) *Sic MSS. vulgo* , amœnoque loco .

Meaque negotia videbis) *In nonnullis libris deeſt* videbis .

Ego a Sexto Fadio Niconis diſcipulo) *Græcii prim. & plurimæ edd.* Fabio . *pro* Niconis *vero alii libri* Miconis .

Νικωνος περι πολυφαγιας) *Prim. Pal.* ΠΙΚΩΝΟ ΠΕΡΙ ΠΟΛΥ . *Græv. prim.* ne irconoen EPITIO dy quæ aſix . *in Amſtelodam. relicta eſt lacuna . Margini adſcriptum erat* , Niconis de voracitate . *in Mentel.* περι πολυφαγιας ἡ λαμπαρηγιας .

Baſſus noſter) *Prim. Græv.* Balbus noſter . *prim. Pal.* Baſſus veſter .

Ventus increbeſcit) *Sic Græv. prim. aliique . vulgo* , increbreſcit .

EPIST. XXI.

Nos ſine periculo facere poſſe) *Sic MSS. ſed edd. & Græv. prim.* non ſine periculo facere poſſe .

Poſſeſſionem Q. Cæpio) *Prim. Pal. prim. Græv. Grut.* poſſeſſionemque Cæpio .

Offilium) *Al.* Ofilium . *MSS.* officium .

Vt

Vt ſe & cauſam ſuam) *Al.* ut ſe cauſamque tuam.

Etiam atque etiam rogo) *Edd. nonnullæ addunt* Vale.

EPIST. XXII.

Poſſet ne heres) *Prim. Pal.* poſſene heres.

Furti recte agere) *Edd.* recte furti agere.

Scævolæ & Teſtæ) *Al. codd.* Scævolæ Teſtæ. *al.* Scævulæ.

EPIST. XXIII.

Tantum quod ex Arpinati veneram) *Sic MSS. Pall. Vatic. Peck. Grævii prim. aliique. vulgatæ edd.* tantum ex Arpinati veneram.

Aviani) *Græv. prim. aliique plures* Aniani.

In quibus hoc inerat) *Sic MSS. Pall. Vatic. Græv. prim. Amſtelod. Vict. ed. vulgo*, in quibus hoc erat.

Ac tamen iſta ipſa) *Sic MSS. vulg.* attamen iſthæc ipſa. *Pal. prim.* hæc tamen iſta ipſa.

Tanti iſta quatuor aut quinque ſumſiſti) *Pal. prim. & Græv. prim. Amſtelod.* tanti iſta quatuor aut quinque ſumſiſſe.

Bacchas iſtas cum Muſis Metelli comparas) *Sic MSS. Pall. prim. Græv. prim. aliique plurimi. vulgo*, ſed Bacchas iſtas c. M. M. c.

At pulchellæ ſunt) *Græv. prim.* at pulcherrimæ.

Cum Avianio) *Sic prim. Pal. Vatic. Vict. ed. ſed vulgati & Græv. prim. aliique* Aviano.

Ego habebo ſcilicet) *Pal. prim. Amſtelod. & Græv. duo*, ego habeo ſcilicet.

Næ ego multo libentius) *Pall. & Græv.* ne ego multo libentius.

Tarracinæ) *MSS.* Taracinæ.

Aviani familiarem) *Vat.* Avianii fam.

Exhedria mihi quædam nova ſunt) *V. c.* exedria quædam mihi nova ſunt. *Græv. prim.* Exadria m. q. n. ſ. *unus Guilielm.* ex Hadria m. q. n. ſ.

Quando arceſſantur) *Sic Pal. prim. al. codd. vulgati tamen & Græv. primus*, quando acceſſantur.

Mandabam meæ Tulliæ) *Sic prim. Pal. & Græv. prim. vulgo*, mandatam meæ Tulliæ.

Per Liciniam) *Prim. Pall. & Græv. nec non Vict. ed.* per Liciniam.

Caſſium uti non ita multum ſorore. ea porro negat ſe audere) *Al.* Craſſum u. n. i. m. ſorore: eam porro negare ſ. a. *prim. Græv.* Caſſium uti non ita multum ſorore mea porro negare ſe audere. *Pal. prim.* ſororem eam porro negare ſe audere, eam *quoque habet Vat. & Vict. ed.*

Dexius) *Sic MSS. Pal. prim. Græv. bini, Amſtelod. vulgo* Decius.

Migrare) *Pal. prim.* magrare.

Eſt mihi gratiſſimum) *Græv. prim.* eſt mihi graviſſimum.

Tanti a te æſtimatam) *Græv. prim. Vat. Vict. ed.* tantum a te æſtimatam. *Pal. prim.* tantum a te extimatum.

Sed ne vivam) *Palat. prim.* neu viam. *Græv. prim.* ſed ne ut viam.

Si quid egero faciam, *&c.*) *Vid. Not.*

Si tibi videtur) *Sic Pall. prim. Vatic. Græv. prim. aliique. vulgo*, ſi tibi videbitur.

EPIST. XXIV.

Vel proxime de Tigellio) *Sic MSS. vulg.* de Tigellio perſpexi. Senſi. *Græv. prim.* de Tigollio.

Capius (opinor) olim) *Vid. Not.*

Quæ eſt hæc ſervitus) *Pal. prim.* quæ eſt hæc ſervitus.

Vide quid ſuccenſeat) *Pal. prim.* inde quid ſucc.

Phameæ cauſam receperam) *Sic Pal. prim. Græv. prim. Vatic. Victor. ed. aliique. vulgo* ſuſceperam.

De P. Seſtio) *Sic MSS. vulg.* Sextio, *& ſic Græv. prim.*

Nullo modo me facere poſſe, cum vellem) *Al.* nullo modo me facere poſſe, quem vellet. *Vid. Not.*

Sat bonum uctorem) *Al.* victorem. *al.* auctorem. *Vid. Not.*

Vt mi videbatur) *Sic Græv. prim. & Vict. ed. vulgo*, ut mihi videbatur.

Catonem tuum mihi mitte) *Al.* cantorem t. m. m.

EPIST. XXV.

CICERO S. D. M. FABIO GALLO) *Sic MSS. vulgo.* Cicero M. Fabio Gallo S. D.

Sal.

Digitized by Google

Salva eſt, domo petes) *Sic Medic. & Græv. prim. al.* ſalva eſt domi, petes.

Ne, ſi iſtum habuerimus) *Medic.* niſi iſtum habuerimus. *Amſtelod.* niſi iſtum habueremus.

Vereor ne in Catonium Catoninos) *Vid. Not.*

Secreto hoc audi, tecum habeto) *Græv. prim.* ſecreto hoc audi, id tecum habeto. *Vid. Not.*

Præter duo nos) *Sic MSS. vulgo*, duos nos.

Bene malene) *MS.* bene maleve.

Vrge igitur) *Al.* urgeo.

Ne tranſverſum unguem) *Sic Græv. prim. alii*, nec tranſverſum unguem. *Vid. Not.*

Atque equidem aliquantum) *Al.* atque ego equidem aliquantum. *al.* atqui ego quidem.

EPIST. XXVI.

Cum decimum jam diem graviter ex inteſtinis) *V. c.* cum jam decimum diem graviter, *&c. al.* ex inteſtino legunt.

Neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere) *Sic prim. Pal. Græv. edd. Vict. Venet. Græevii prim. omittit* iis. *vulgo*, neque iis, q. m. o. u. v. probarem me non valere.

Tum in quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt) *MSS. prim. Pal. Græv. Grut. Amſtelod.* tum quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt; *vulgo*, tum in quo Epicurum tuum Stoici male accipiunt.

Sibi moleſta eſſe) *Al.* moleſta eſſe.

Fungos, heluellas, herbas omnes) *Prim. Græv.* fungos vel viles herbas omnis.

Videar cœpiſſe conſiſtere) *Sic Vatic. Amſtelod. Græv. prim. cum vulgatis*, ut videatur cœpiſſe conſiſtere; *idem pro* hodie *legit* eo die. *Vid. Not.*

A beta & a malva deceptus ſum) *Sic Græv. prim. Medic.* a beta etiam & a malva deceptus ſum. *Amſtelod.* a bleta etiam malva deceptus ſum.

Cogito commorari) *V. c.* cogito morari.

EPIST. XXVII.

CICERO S. D. GALLO) *Sic Græv. prim. al.* C. S. D. Fabio Gallo. *al.* Seſtio Gallo.

Ego enim te in Conſulatu obſervaram) *Sic MSS. al.* obſervaveram.

Multa tu quidem dicis) *MS.* multa ut quidem dicis.

Tribunatum plebei) *Sic MSS. vulgo* plebis.

Mea cauſa petiſſe) *Sic MSS. vulgo* petiiſſe.

Negas me audere quod ſentiam dicere) *V. c.* negas me quod ſentiam audere dicere. *Græv. prim.* ſententiam.

Cum impudenter me rogares) *Prim. Pal. Vat. Vict.* cum parum pudenter. *Vid. Not.*

Vt iſto ipſo in genere) *V. c.* ut ipſo iſto in genere.

Non enim ingrata mihi ſunt) *Sic MSS. vulgo*, non enim mihi ingrata ſunt.

Quid tibi ego debeo?) *Sic MSS. vulgo*, quid ego tibi debeo?

Si vera) *Sic MSS. vulgo*, ſin vera.

Tu es optimus teſtis quid mihi populus Romanus debeat) *Pall. Graser. Amſtelodam. edict. prim.* tu es optimus teſtis mihi populus R. debeat. *ſed Græv. prim. ſtat pro vulgata.*

EPIST. XXVIII.

M. CICERO S. D. CURIO) *Sic MSS. vulgo*, M. T. C. M. Curio S. D.

Cum mihi deſipere videbare) *Pal. prim.* quod mihi deſipere videbare.

Peloponneſus) *Prim. Pal.* Peloponeſus.

Patræ) *Grut.* Pateræ.

Et vidiſſe mihi multum videris) *Al.* & vidiſſe multum videris.

Qui hinc abſis) *MS.* quod hic abſis.

Nunc eſſe beatus poteſt) *Pal. prim.* nunc beatus eſſe poteſt.

Quanta fortaſſe tu ſenties) *Al.* quanta tu fortaſſe ſenties.

Intellexi enim ex tuo ſermone quodam) *In prim. Græv. deeſt* eo enim.

Cum mœſtitiam meam & deſperationem) Meam *in nonnullis libris deſiderantur.*

Dicere te) Te *non extat in aliquot libris.*

Quæ non ſolum ſuis erga me) *Prim. Pal.* quæ non ſolum, ſed etiam a meis erga ſe.

Ita

Ita rem communem esse dilapsam) *Sic MSS. vulgo* , ita communem rem esse dilapsam .

In cujus potestate omnia sunt) *MS.* in cujus potestate sunt omnia .

Ad prima redeo) *Ven.* ad primam redeo .

Vale) *Non extat in MSS.*

EPIST. XXIX.

Si inter senes coemtionales venale proscripserit) *Prim. Græv.* si inter senes coemtionales perscripserit . *Pal. prim. Stewech. Pack. edit. prima* , si inter senes contionales . *Grut.* si inter nos senes contionales ven. *alius vetus lib. Hotom.* inter vos concionales . *al. u. c. Egnat.* inter vos senes . *Medic.* inter nos senes coemtionales .

Quod simus , quod habeamus , quod homines existimemur) *Gruter.* quod simus , habeamus , quod homines existimemur . *Græv. duo* , *& Amstelod.* quod sumus , quod habeamus , q. h. e.

Id omne abs te habere) *Græv. prim.* id omnes abs te habere .

Sulpicii successori nos de meliore nota) *MS.* Sulpicii nos successori d. m. n. *alius codex* , de meliori nota .

Teque ad ver lubentes videre) *Al.* teque ad urbem lub. vid. *prim. Græv.* teque ad ludentes videre. *Amstelodam.* teque ad ver libenter vivere. *in Gruter. & Menteliano hæc verba* teque ad ver lubentes videre , & nostra desigere , deportareque tuto possimus *desiderantur . sed in Græv. secundo plane ita scriptum est , ut præ se ferunt editiones .*

Sine eum errare) Sine *non est in Pal. primo.*

Duo parietes) *Sic MSS. Vid. Not. vulgo* , duos parietes .

EPIST. XXX.

Quin hinc ipse evolare cupio) *Prim. Græv.* quin huc ipse evolare cupio . *Grut.* evolari .

Næ tu) *Prim. Græv.* nec tu .

Multo ante providisse) *Pal. prim.* m. a. prævidisse .

Quamquam hæc etiam auditu acerba sunt) *Sic MSS. al.* quamquam enim hæc e. a. a. s.

Fuit enim mirifica vigilantia) *In Pal. prim. deest* enim .

Non enim ades) *MS.* non enim ades . non .

Cujus cum proprium te esse) *Sic prim. Græv. & Vict. vulgo* , cujus quando proprium te esse .

Mancipio & nexu) *Palat. prim. & Græv. prim.* mancipio & nexo .

Meum autem usu) *Prim. Pal. & pr. Græv.* meo autem usu .

Contentus isto sum) *Prim. Pal. & prim. Græv.* contentus istorum .

Id enim est cujusque proprium) *Sic MSS. al.* id enim cujusque proprium est .

Quo quisque fruitur atque) *Al.* quo fruitur quisque .

Sed hæc alias pluribus) *Prim. Græv.* sed hoc pluribus .

Acilius qui in Græciam) *Duo Guielm.* Attilius . *Gruter.* Atilius . *Græv. prim.* Agilius .

Maximo meo beneficio est) *Sic MSS. antiquissimi vulgo* , maximo meo beneficio est affectus .

De te diligentissime scripsi) *V. c.* diligentissime de te scr.

Eamque epistolam cum hac conjunxi) *Prim. Græv. & Pal.* eamque epistolam cum hac epistola conjunxi .

Quomodo acceperit) *Grut. Amstelod. Ven.* quando acceperit .

Et quid tibi pollicitus sit) *Prim. Græv.* & quid sibi pollicitus sit .

EPIST. XXXI.

Quod cum uterque nostrum) *Sic prim. Græv. & Victor. ed. vulgo* , quod quando uterque nostrum .

Acilio non fuisse necesse meas dari litteras) *Sic prim. Græv. & Vict. ed. al. MSS.* Atilio .

Sulpitii tibi operam) *Stewech.* Sulpitii tibi opera .

Propter res tuas ita contractas) *V. c.* propter tuas res .

EPIST. XXXII.

Ευεργετικα litterarum) *MSS. duo,* epigramma litterarum .

Sestiana) *Al.* Sextiana .

Non resistis?) *MSS.* non ne resistis?

Vt cognosci sua sponte possent) *Prim. Pal.* ita ut cognosci sua sp. p.

Vt nihil tam sit ανεκφορον) *Sic MSS. vulgo* , ανυπον .

Sit

Sit vel Selius tam eloquens) *Sit deest in Grut.*

Selius) *Al.* Solius. *al.* Cœlius.

Se liberum) *Stewech.* se se liberum.

Sed mehercules extra jocum) *Sic MSS. vulgo*, mehercule.

Id cum ipsius causa, est mihi, ut scis, in amoribus) *Amstelod.* est enim, ut scis, mihi in majoribus. *Vid. Not.*

Amare non desinam) *Sic MSS. vulgo*, amare tamen non desinam.

Cum instituisti) *Sic MSS. al.* quando & instituisti.

Dolabellam) *Prim. Pal. & pr. Grev.* Dolabellam.

Quem ego perspicio & judico) *Prim. Grev.* quem ego perspiciar & judicio. *duo Guilielm.* q. e. p. & video.

Quo quidquam desit) *Sic prim. Grev Pall. & Victor. ed. vulgo*, quod quidquam desit.

EPIST. XXXIII.

Mi suaviſſime Volumni) *Grev. prim.* mi suasum mi Volumni. *Pal.*

prim. & Grut. mihi sua visum est Volumni.

Gregalibus illis amissis) *Al.* emissis.

Pinnigero non armigero) *Sic MSS. vulgo*, pennigero.

Apud Accium) *Al.* apud Attium.

Abjecta gloria) *Pall. & Grev. prim.* abiecta a gloria.

Quamquam venis) *Sic prim. Grev. Pall. Grut. Vict. vulgo*, quamquam venies.

Quas si ut volumus exceperimus) *Al.* excluserimus.

Communibus nostris amatoribus) *Amstelod.* omnibus nostris amatoribus. *Vid. Not.*

Opus est huc limatulo ac polito tuo judicio) *Sic MSS. vulgo*, politulo. *Vid. Not.*

Interioribus litteris meis) *MSS. duo*, interioribus meis litteris.

Ne perinvitus legerem) *MSS.* ne pluribus legerem. *Vid. Not.*

Ac velim posthac sic statuas) *Prim. Pal.* at velim posthac sic statuas.

LIBER OCTAVUS

EPISTOLA I.

QVod tibi decedens pollicitus sum) *Sic MSS. vulgo*, quod tibi decedenti pollicitus sum.

Ne tibi nimium arguta hæc sedulitas videatur) *Al.* ne tibi arguta nimium.

Sed ipsum volumen) *Prim. Grev.* id ipsum volumen.

Nescio quojus otii esset) *Vid. Not.*

Quæ existimatio secuta, quæque de eo spes est) *Sic Pal. tres prim. Grev. nisi quod pro* quæque quoque *in illo sit, prima & Vict. edd. vulgo*, quæ existimatio consecuta, quæque de eo spes.

Cumanum tenus) *Al.* Comum t.

Quod ad Cæs. attin.) *Al. ap. Conrad.* Q. a Cæsare

Quod opinor certe factum est) *Sic Vatic. Pall. quart. quint. Grev. prim. & edit. Victorii, Amstelod.* quod opinor certe est factum. *Pal. prim. Grev. sec. ed. prim.* quod opinor certe factum esse, *vulgo*, quod opinor certe factum.

Circumsederi) *Sic MSS. vulgo* circumsideri.

Palam secreto narrantur) *Vid. Not.*

At Domitius, cum manus ad os apposuit) *Prim. Grev.* addo micius cum ad eos apposuit. *Pall. tres ac ed. prim.* aut Domitius. *v. c. Polit.* apud Domitius.

Et te urbe ac foro toto maximus rumor fuit a Q Pompeio in itinere occisum) *Vid. Not.*

Baulis embæneticam facere) *Vid. Not.*

Vt ego misererer ejus esuriei) *Pal. & Grev prim. Amstelod. edit. prisc.* ut ego misererere ejus esurire. *Pal. quart.* milererer excicare. *quint.* exicare.

Plancus quidem tuus Ravennæ est) *MSS.* Plancus quidem tuus Ravenna est.

Omnibus vigent) *Pal. prim.* omnibus vigens.

Epist.

Digitized by Google

EPIST. II.

Me repræſentante) *Al.* matre prehenſante. *vel*, me reprehenſante. *Vid. Not.*

Et ſingulis in uno quoque ordine) *Sic Amſtelod. Palat. prim. Victor. ed. ſed Græv. bini*, ſed ſingulis in unoquoque ordine. *Vid. Not.*

Vide modo, inquis) *Al.* videſne rogo? *Vid. Not.*

Tam præter opinionem) Tam *deeſt in prim. Græv.*

Obſtupui) *Vat. & Vict. ed.* obſtipii.

Relictus lege Licinia) *Al.* relictus legi Liciniæ.

Poſtridie ejus abſolutionem) *Vid. Not.*

Rudentum ſibilis) *Al.* ſibilus. *al.* ſimulis. *al.* ridentum. *al.* rudentium ſibilus.

In toram vitam quoivis) *Sic prim. Græv. vulgo*, cuivis.

In nobilem agentem) *Sic MSS. vulgo*, ignobilem egentem.

Quod ad Pantheras attinet) *Peck.* quod Pantheras attinet, ſyngrapham. *Græv. prim.* quod Pantheras attinet, rogo Syngrapham Sittianam) *MS.* pyngrapham.

Qui has litteras tibi dedit) *Sic Vatic. Peck. Græv. prim. ed. Vict. vulgo*, reddet.

EPIST. III.

Tibi ſæpe, quod negaras) *Al.* tibi ſæpe, quod me negaras.

Quod negaras diſcedens curaturum tibi) *Sic Vatic. Peck. Græv. prim. ed. Victor. vulgo* tibi *omittitur*.

Hoc eo diligentius factito) *Al.* facio.

Vacanti negotium erat) *Peck. & Græv. prim.* vaganti negotium erat.

Quæ mea negligentia eſt) *Prim. Græv.* & quique mea facta negligentia eſt.

Mea, ſi fio, forſitan cum locupletiore referam) *Al.* me, ſi fio, ſi forſan c. l. r. *Vid. Not.*

Sed tanti? ſed mehercule, non multum M. Octavius eorum odia) *Vid. Not.*

Qui tibi iſtuc) *Vatic. & prim. Græv.* quid tibi iſtuc.

Aliquod ex tam multis tuis monumentis) *Vatic. & prim. Græv.* aliquid ex tam multis tuis m.

Quod noſtræ amicitiæ memoriam poſteris quoque prodat) *Prim. Græv.* quod in noſtræ amicitiæ memoriam poſteris quod quam prodat. *Peck. cod.* amicitiæ noſtræ.

Tu citius, qui omnem noſti diſciplinam) *Vid. Not.*

EPIST. IV.

Poſtulatum a Galliis duobus) *Al.* condemnatum a Galliis duebus.

A Galliis duobus) *Al.* a Gallis duobus.

Lentuli Cruris) *Al.* Lentuli Suræ. *duo Guilielm. lib.* Lentuli a curis. *unde ille fecit* a curiis, *quia curiosa erant comitia*.

At qua ſpe) *Prim. Græv.* atque ſpe.

Et Hercules, niſi noſtri equites) *Prim. Græv.* ut mehercules in noſtriſque. *al.* & me Hercules. *variæ lectiones pro* equites, quæ, qua, æque.

Acutius) *Al.* ac tutius.

Tribunum plebis deſignatum) *Prim. Græv.* deſignatum tribunum plebis.

Incutit multis) *Prim. Græv.* incitit multis.

Bonos & ſenatum malet) *Al.* bonos ſervatos malet. *al.* bonos ſerv. mallet.

Hujus autem voluntatis initium & cauſa eſt) *Vid. Not.*

Qui ſolet infimorum hominum) *Prim. Græv.* infirmorum hominum.

Qua in re mihi videtur illud perquam venuſte cecidiſſe) *MSS.* cecinisſe.

In evitandis conſiliis) *Al.* in evitandis iis conſiliis. *al. edd.* in evitandis eorum conſiliis.

Conſectis omnibus) *prim. Græv.* interfectis omnibus.

Quem eventum ſint habitura) *Prim. Græv.* quæ me ventum ſint habitura.

M. Cœlium Vinicianum) *Al.* M. Cœlium Vieinianum. *al.* M. Cœlium Titianum. *Vid. Not.*

Quam deriſeramus olim) *Prim. Græv.* quam deſideramus olim.

Promulgatio de dictatore ſubito) *Prim. Græv.* promulgatio delectatore ſubito.

Inde Hirrum cunctis an non faciendum

dum flagitare) *Vid. Not.*

Quod vix ſperare auſus es) *Duo Guilielm.* quod VIX ſperare viſus es *prim. Grev.* quod vix ſperari auſus eſt.

Quo numero eſſet , quo appeteretur) *Sic MSS. Vid. Not.*

Cum ex Gallia coactus eſſet dicere Pompeius ſe legionem abducturum) *Grev. prim.* eam Pompeius eſſe in Gallia coactus eſt dicere Pompeius ſe legionem adducturum.

Inde interrogatus de ſucceſſione) *Al.* inde interrogatus eſt d. ſ.

Profecto aut tranſigeretur aliquid , *Gc.*) *Vid. Not.*

Vt Cibyratas arceſſas) *Sic Vict. ed. prim. Grev. ut* Ciburatas. *ſic* Sulla *&* Sylla *ſcribitur.*

Cureſque ut mihi vehantur) *Prim. Grev.* veantur.

Quomodo regnum illud ſe habeat) *Sic Vict. ed. & prim. Grev. vulgo* , quomodo regnum illud ſe ſe habeat.

EPIST. V.

Animi pendeo) *Prim. Grev.* animis pendeo.

Nam ſi hoc moderari poſſemus) *Al.* n. ſ. h. modo.

Tamquam nihil denegatum ſit ei) *V. c.* tamquam nihil abrogatum ſit ei.

De omnibus provinciis decernere) *Prim. Grev.* diſcernere.

In his tricis moretur) *Guilielm. cod.* in hiſtoricis. *prim. Grev.* in hiſtricis.

Quod ſi anno præterito Curio tribunus) *Prim. Grev. & Manut. ed.* hoc ſi præterito anno Curius tribunus. *edd.* quod ſi hoc anno præterito Curio tribunus.

Et eadem actio de provinciis introivit , quam) *Prim. Grev.* & eadem actio de provinciis , ut quam. *vulgo* , & eadem actio de provinciis introibit.

Quam facile nunc ſit omnia impedire) *Sic Vict. ed. & prim. Grev. vulgo* , quam facile tunc ſit omnia impedire.

Et quam hoc Cæſari , qui ſua cauſa remp. non curet , ſperet , non te fallit) *Vid. Not.*

EPIST. VI.

Quo facto retudit ſermonem) *Sic Vict. ed. vulgo* retulit. *prim. Grev.* & tulit.

Quam velis eum obligare) *Prim. Grev.* quam eum velim obligare.

Cum quo ſimultas non fuiſſet) *Prim. Grev.* cum quo ſi ſimultas non fuiſſet.

Nunc ſi ad illam ſummam veritatem) *Vid. Not.*

Vxor a Dolabella diſceſſit) *MSS.* uxor e Dolabella diſceſſit.

Vnum illud monere te poſſum) *Prim. Grev.* unum illud te monere poſſum.

Porro ſignificatio ulla ſi interceſſerit) *Prim. Grev.* porro ſignificatio ulla interceſſet.

Neque ille tacere eam rem poterit) *Al.* neque enim ille tacere.

Si Parthi vos nihil calfaciant , nos hic frigore frigeſcimus) *Prim. Grev.* ſi Parthi vos nihil calfaciunt , nos nihil frigore frigeſcimus. *al.* ſi P. nos nih. calf. nos hic frig fr. *vel* nos nihil frig.

Hic omnia jaceant , potuit ſine Parthis) *Prim. Grev.* hic omnia jaceant , putavit. Sine Parthis Bibulus *Gc.*

Quod tibi ſcripſi ſupra) *Prim. Grev.* ſibi.

Curionem frigere) *Grev. prim.* Curionem valde frigeſcere. *Vid. Not.*

Ferventiſſime concerpitur) *Al.* f. coecerpitur.

Leviſſime enim) *Sic MSS. vulgo* , belliſſime enim.

Legem viariam non diſſimilem agrariæ Rulli) *Prim. Grev.* legem variam non diſſimilem agitare , &c.

Quæ jubet ædiles metiri) *Sic prim. Grev. vulgo* quas.

Cum priorem partem epiſtolæ ſcripſi) *Sic MSS. vulgo* , cum priorem epiſtolæ partem ſcripſi.

Ponito me in gratia) *Sic MSS. al.* in gratiam.

De Dolabella integrum tibi reſerves) *Pe.k.* Dolabellam integrum tibi reſerves.

Æquitatiſque opinioni hoc ita facere expedit) *Sic MSS. vulgo* , æquitatiſque opinioni te hoc ita facere expedit.

Pantheras Græcas) *Sic prim. Grev. aliique. vulgo* , Pantherarum greges.

EPIST. VII.

Quam cito tu iſtinc decedere cupias) *MS.* iſtim.

Rem

Digitized by Google

Rem geſſiſti) *Pr. Græv.* res geſſiſti.

Metus aliquis perturbet) *Sic prim. Græv. alii*, metus aliqui perturbent.

Cornificius adoleſcens Oreſtillæ filiam) *Al. cod.* adoleſcentiorem Syllæ filiam. *MS. Sigon.* Cornificius adoleſcentiorem ille ſibi filiam. *prim. Græv.* Cornificius adoleſcentior eſt, ille filium ſibi deſpondit. *al.* adoleſcentior eſt, ille ubi filium.

Divortium ſine cauſa) *Al.* devortium ſine cauſa.

Nondum retulerat) *Medic.* nondum retuleras. *prim. Græv.* non modum retuleras.

EPIST. VIII.

Etſi de rep. quæ tibi ſcribam habeo) *Al.* etſi multa de rep. quæ tibi ſcribam habeo.

Quod magis te gaviſurum putem) *Sic prim. Græv. vulgo*, quo m. t. g. p.

Scito C. Sempronium Rufum, Rufum mel) *Prim. Græv.* ſit C. Sempronium Rufum, mel.

Calumniam maximo plauſu tuliſſe) *Prim. Græv.* calumpniam m. p. t.

Quæris, qua in cauſa) *Vas.* quæris quæ in cauſa. *al.* quæris an cauſa. *Vid. Not.*

M. Tuccium accuſatorem ſuum) *Pr. Græv.* Mutium accuſatorem ſuum.

Reum lege Plotia) *Prim. Græv.* rerum lege Plotia.

Ad ſubſellia rei occurro) *Pr. Græv.* ad ſubſellia regi occurro. *al.* accurro.

Veſtorium quoque) *Al.* Neſtorium quoque.

Si quid injuriis ſuis eſſet quo Veſtorius teneretur) *Med. & prim. Græv.* ſi quod injuriis ſuis eſſet, ut Veſtorius teneret. *al.* quod Veſtorius teneret. *Vid. Not.*

Quod Pilius neceſſarius Attici noſtri de repetundis eum poſtulavit) *Prim. Græv.* quæ Pilius Attici noſtri repetundis eum poſtulavit.

Magna illico fama ſurrexit) *Peck.* magis i. f. f.

De damnatione ferventer loqui cœptum eſt) *Prim. Græv.* de dampuatione. *in aliis libris omittitur* eſt.

Quo vento projicitur Appius minor) *Prim. Græv.* quo vento pruicitur Apius miror.

Vt implicet pecuniam) *Pr. Græv.* impicet. *Vid Not.*

Prævarication iſque cauſa diceret depoſitum) *Al.* divinationiſque cauſa diceret depoſitum. *prim. Græv.* prævarication iſque cauſa diceret depoſitum. *al.* poſitum.

Imo ſi actionem, ſtultiſſimaſque de ſe, nefarias de patre confeſſiones audiſſes) *Sic prim. Græv. alii & vulgo aliter. Vid. Not.*

Quid ſinguli ordines judicaſſent) *Lamb.* quod ſinguli ordines judicaſſent.

Ad extremum, ut ſolent, non redigam) *Sic MSS. vulgo*, ut ſolet, ait, referam.

Pro abſoluto Servilius haberi cœptus) *Lamb.* cœptus eſt.

Quod eorum judicum) *Antwerp. ed.* quod eorum judicium.

Id jus ratumque eſto) *Prim. Græv.* id jus juratumque eſto. *Peck.* id jus curatumque eſto.

Poſtulante rurſus Appio) *Pr. Græv.* poſtulantur Apio. *ſemper* Apius *ſcribis iſte liber.*

Cum L. Lollio tranſegiſſet) *Sic MSS. prim. Græv.* cum Lutio Lollio tranſegiſſet. *vulgo*, cum L. Lollio tranſegit.

Et ſe relaturum dixit) *Al.* ſe relaturum dixit.

Cum calumniam juraſſet) *Al.* vitaſſet. *prim. Græv.* calumpniam.

A quodam ſuo amiſſario Titio) *Vid. Not.*

Sæpe re dilata) *Sic MSS. al.* ſæpe relata.

Plane perſpecta Cn. Pompeii voluntate) *Pr. Græv.* plane perfecta G. N. Pompeius voluntate in eam partem.

Vt eum decedere poſt Kalendas Martias placeret Senatuſconſultum, quod tibi miſi, factum eſt, auctoritateſque perſcriptæ. SC. auctoritates. Pridie Kalendas Octobreis in æde Apollinis ſcrib. affuerunt) *Prim. Græv.* ut eum decedere poſt Kal. Martias placeret, ſenatus auctoritas p. Kal. Octob. in æde Apollinis ſcripta adfuerunt. *Peck.* ſcribæ affuerunt. *Vas. Vict.* ſcrib. adfuerunt.

L. Domitius, Cn. Filius, Ahenobarbus) *Al.* Aenobarbus. *prim. Græv.* L. Domitius G. N. Fabius Metellus.

Quirina) *Prim. Græv.* Quirini.

L. Ate-

L. Ateius L. F. An. Capito) *Al.* Atteius. *& prim. Grev. aliique,* Ancapito.

L. Paullus) *Al.* C. Paullus.

Ex a. d. x. Kal. Mart.) *Al.* ad ex Kal. Mart.

Neve quid conjunctim de ea re referretur) *Prim. Grev.* neve quid junctum d. e. r. r.

Et cum de ea re ad ſenatum referretur a Coss.) *Prim. Grev.* ut cum de ea re a. ſ. r. a. conſiliis, *quæ vox & in Peck. eſt, & infra repetitur.*

Eorum qui in ecc. judicibus eſſent) *Al.* qui eorum. *al.* eorum quin.

Sex adducere liceret) *Prim. Grev.* ſes adducere liceret.

Si quid ea re ad populum, ad plebemve lato) *Sic Vict. ed. vulgo*, ſi quid de ea re ad populum plebemve lato. *pro* lato *nonnulli codd.* referri.

Quod ii non tuliſſent, uti, quicumque deinceps eſſent ad populum plebemve ferrent) *Hæc verba deſiderantur in primo Grævii, abſorpta ſunt a præcedente periodo, quæ iiſdem verbis ſcitur. vulgo*, quod ii non tuliſſent, uti quicumque deinceps eſſent, ferrent.

I. V.) *Al.* L. V. *al.* S. C. A.

Scribendo adfuerunt) *Prim. Grev. Peck.* ſcripta adfuerunt.

Quo minus de repub. ad ſenatum referri, ſenatique conſultum fieri) *Prim. Grev.* quominus de R. P. Q. P. ad ſenatum referre, ſenatumque fieri poſſe. *Medic.* quo minus de Rep. Q. P. ad ſenatum referri.

Qui impedierit, prohibuerit) Prohibuerit *in multis deſideratur. Vid. Not.*

Eum ſenatum exiſtimare contra rempublicam feciſſe) *Pr. Grev.* tum ſenatum exiſtimari contra remp feciſſe.

De ea re ad ſenat. populumque referri) *Med. lib.* de ea rep. ad hunc ordinem referri. *Grev. prim.* ad ſenatum populumque referre.

L. Vinicius) *MSS.* L. Vicinius.

C. Vibius Panſa) *Pec.* C. Iulius Panſa.

Aut cauſas) *Sic Vict. & prim. Grev. vulgo* aut *omittitur.*

Et de ea re ad ſenatum populumque referri) *Vid. Not.*

Huic ſenatuſconſulto) *Prim. Grev.* huic ſenatoc. *al.* huic SC.

In octo reliquas provincias) *Sic prim. Grev. Vict. ed. vulgo*, & in octo rel. p. *al.* inque octo rel. prov.

Qui in eas provincias proficiſcerentur) *Al.* profecti eſſent.

Potuit ſuperſederi) *Prim. Grev.* potuit ſuperſedere.

Sittianamque ſyngrapham tibi commendo) *V. c.* Sitianam quoque ſyngrapham tibi commendo.

EPIST. IX.

Quam ne contentionis minimæ fuerit) *Prim. Grev* quam ne contentionis minimum fuerit.

Curionem prorſus non mediocriter objurgatus, hac repulſa ſe mutavit) Pr. *Grev.* Curionem prorſus non mediocriter objurgat, ac repulſa ſe mutavit. *Peck.* prorſus Curionem o. m. objurgatus hac r. ſ. m. *al.* a Curione prorſus n. m. o. h. r. ſ. *al.* Curionis prorſus *&c.*

Agit cauſas liberales) *Prim. Grev.* agit cauſam liberalis. *al.* agit cauſam liberaliter. *& a. c.* liberalius.

In Kl. rejectum ne frequentiam quidem efficere potuerant) *Prim. Grev.* in Kl. rejecta eſt. ne frequentiam quidem efficere potuerant. *edd.* in Kl. rejecta cauſa eſt. ne f. q. e. p.

A. d. IV. Non. Septemb.) *Prim. Grev.* ad III. Non. Septemb.

Ne profligatum quidem quidquam) *Sic MSS. vulgo*, ne promulgatum quidem quidquam erat. *alii*, ne profugatum quidem quidquam.

In proximum annum transferetur) *Prim. Grev.* transferretur.

Non expeditur ſucceſſio) *Sic prim. Grev aliique & Vict. ed. vulgo*, non expedietur ſucceſſio.

Vt ad hunc adventum te parares) *Prim. Grev.* præparares.

Patiſchum Curioni) *Prim. Grev.* Parthis cum Curione.

Cibyratas) *Vulgari errore* Cybir.

Amabo te, impera tibi: hoc cura. Soles libenter, *&c.*) *Vid. Not.*

Hoc eſt imperandi & mandandi) *Pr. Grev.* hoc eſt imperandi & amandi.

Si ullam ſpem) *Sic prim. Grev. aliique. nonnulli*, ſi nullam ſpem.

Feridium) *Al.* Fetidium.

Fructuarios habent) *MSS.* fructuarios habet.

Habent civitates) *Al.* Cibyratæ.

Favoi

Favonium) *Pall. duo*, Favilum. *quart.* Frivolum.

A columnariis prætéritum) *Al.* perterritum. *al.* a colonariis.

Eum non fecit) *V. c.* eum nihili fecit.

Pompeius tuus aperte, Cæsarem & provinciam tenere cum exercitu, & consulem esse) *Vid. Not.*

Conjunctim referretur) *Peck.* conjunctum referretur.

Quæstum esse cum Scipione) *Sic Pal. prim. & Vict. ed. vulgo*, conquestum esse cum Scipione.

In accusatione satis frigidus) *Al.* sane frigidus.

Epist. X.

Sane quam litteris C. Caffii) *Pr. Palat. & Amstelod.* sane quoniam litteris G. Cæsaris.

Cis Euphratem) *Prim. Pal. & Amstelod.* Euphraten.

Profectas per Commagenen) *V. c.* esse profectas per Commagenem.

Dignitati tuæ periculum afferret) *Prim. & quint. Palat. Peck. & Amstelod.* dignitatis tuæ periculum afferret.

Hoc quomodo acciperent) *Ed.* hæc quomodo acciperent.

Alius ab urbe Pompeium non removendum) Pompeium *in vulgatis omittitur*.

Cæsarem cum suo exercitu) *Peck.* Cæsarem cum exercitu suo.

Vt paludati exeant) *Al.* & p. e.

Senatui renuntiasse) *Amstelod.* senatui renunciasset.

Ne aut velificatus alicui dicaris) *Pall. prim. quart. Peck. Amstel. prim. & Gebh. edd.* ne aut bellificatus. *Palat. quint.* belificatus.

Aut aliquid, quod referret scire, reticuisse) *V. c.* conticuisse. *Amstelod.* aut aliquid quidem referretur sciret reticuisset.

Parum efficax sit) *Amstelod.* parum partim e. s.

Itemque Servium, quam cunctator) *Peck. Amstelod. & Gebhard. ed.* itemque Servius, quam cunctator.

Cujusmodi putas hoc esse?) *Prim. Pal. Peck. Amstelod.* cujusmodi putas hoc esse?

Qui id, quod nolint) *Al.* nolunt.

Frigide agunt) *Peck.* ajunt.

Novis magistratibus) *Peck.* a nobis magistratibus. *Amstelod.* nobis magistratibus.

Sin autem non erit istic bellum) *Al.* s. a. aut n. e. i. b. *Peck.* sin autem sit aut non erit istic bellum.

Inde ut aliquid Pompeio tribuat, quidvis) *Lambin.* deinde ut aliquid Pompeio tribuat. *al.* quodvis *pro* quidvis.

Plures suspicari) *Peck.* pluris s.

Præparata multa scio) *Peck.* præpatata multa esse scio.

Quæcumque acciderint vertentur) *Peck.* verterent.

Illud addo, ad actiones C. Curionis de agro Campano) *al.* illud addo, actiones C. Curionis de agro Campano.

Pompeium valde nolle) *Sic pr. Pal. Amstelod. Victor. ed. vulgo*, Pompeium valde velle.

Epist. XI.

Comitiales eripiebantur) *Al.* contiones eripiebantur.

Ne quod furore Paulli adeptus esset boni) *Al.* ne si quid f. P. a. e. b. *al.* adeptum. *al.* ne quod favore Paulli adeptus esset boni. *Vid. Not.*

Confirmarunt consules) *Prim. Palat. Peck. Amstelod.* & confirmavit consul.

Se his supplicationibus) *Amstelod.* esse his supplicationibus. *prim. Pal.* iis supplicationibus.

Spem in istis supplicationibus) *Al.* se spem in istis supplicationibus.

Qui de te locutus honorifice) *Vid. Not.*

Non decrerat) *Sic Amstelod. & alii vv. codd. vulgo*, non decreverat.

Tertius ad hos Favonius) *Amstelod.* certius ad hos Favonius.

Tum ejus fidem in suspicionem adduxit) *Palat. Amstelod. prim.* cum ejus fidem in suspicionem adduxit. *Peck.* cum e. f. i. s. adduxi.

Nec deerant quidem, qui neque transigi volebant) *Prim. Palat.* desierant quidem qui inique transigi volebant. *Amstelod.* deserant quidem qui inique transigi volebant. *Lambin. ed.* nec deerant quidem, qui id numquam transigi volebant. *al.* nec deerant qui iniqua tr. v.

In unam causam omnis contentio

conjecta est de provinciis : in quam adhuc incubuisse cum senatu Pompeius videtur, ut Cæsar Id. Novembr. decedat) *Editiones Manutii*, in unam causam omnis contentio conjecta est : de provinciis inquam adhuc est . *Incubuisse cum senatu Pompeius videtur, ut Cæsar ante Id. Nov. decedat. in Amstelodam. etiam scribitur*, de provinciis adhuc est . *& mox idem*, ut Cæsar Idus non decedat .

Cæsarem Consulem designari prius) *Amstelod. & edd. Gebh. & Victor.* Cæsarem Cos. design. prius.

Si interfessorem, quod videatur, reformidarint) *Sic Victor. Amstelodam. & Pall.* si interfessorem, quod videntur, reformidarunt. *vulgo*, reformidabunt . *alii sic distinguunt & legunt*, defendet interfessorem : si, quod videntur, r.

E quo tu, quæ digna sunt, selige) *Vict.* ex quo tu *&c.*

Denique malo in hanc partem errare) *Vid. Not.*

EPIST. XII.

Posteaquam vero comperi) *Peck.* complexi . *Amstelod.* coperi .

Mihi inimicissimo homine) *Vox* homine *abest a veteri codice* .

Ipsum reprehenderem) *Amstelodam.* ipsum reprehendere . *al.* Pompeio : tum ipsum reprehendente .

Vitam mihi debere putaram) *Sic prim. Palat.*

Tum quidem aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum) *Vid. Not.*

Postquam rescit) *Al.* postquam rescivit .

Incanduit) *Al.* excanduit . *al.* scanduit . *al.* canduit .

Arcessere palam Servium) *Palat. prim. & Victor. ed.* accessere palam Servium . *Amstelodam.* arcessere palam Servium .

Vlla lege) *Al.* illa l.

Qua dicere non poterant) *Al.* qui dicere . *al.* q. objicere n. p.

Summis Circensibus ludis meis) *summis deest in veteri codice* .

Lege Scantinia) *Al.* Caninia .

Amplius quadraginta mansit) *MS.* amplius quadraginta diebus misit . *vulgati*, amplius quadraginta dies mansit . *Vid. Not.*

Domitio diem timori esse) *Al.* idem timori .

Exspecto te valde) *Victor.* te exspecto valde .

Proinde doleas) *Al.* perinde doleas.

Et ulcisci tuas solere) *Sic prim. Palat. Vict. al.* & tuas ulcisci solere .

EPIST. XIII.

Ætate jam sunt decursa) *Al.* decussa . *Amstelod.* detonsa .

Pudore Tulliæ) *Al.* & prudentia Tulliæ .

Sublatum iri) *Al.* sublaturi .

Qui agendum cum tribunis plebis) *Peck.* quæ agendum cum tribunis pleb.

Stomacho est scilicet Pompeius Magnus) *Prim. Palat. & Amstelod.* stomachus est scilicet P.M. *Lamb.* stomacho est Magnus nunc ita languenti .

Vix id quod sibi placeat, reperiant) *Sic Palat. prim. & Vict. al.* reperiat . *Amstelod.* vix id quod sibi placeant, reperiant .

Vt ratio esset ejus habenda qui neque exercitum neque provincias traderet) *Al.* tradere vellet . *MSS.* ut ratione ejus habenda, qui exercitum, neque provincias tradere . *Amstelodam.* ut ratione ejus habenda, qui exercitum neque provincias tradidere. *Victor.* ut nec ratio esset ejus habenda.

Quemadmodum hoc Pompeius laturus sit, cum cognoscat, quidnam reipubl. futurum sit) *Al.* cum & cognoscat . *al.* qu. h. P. l. sit, cognoscam q. r. f. l. *Amstel. Sigon. & Manut.* quemadmodum Pompeius laturus iste, cum cognoscam quidnam reip. futurus sit .

Si aut non possit) *Hæc in Amstelod. & aliis v. codd. desunt* .

EPIST. XIV.

Arsacen capere) *Peck.* Arsacem capere .

Seleuciam expugnare) *Prim. Pal.* & Seleuciam expugnare . *al.* Seleuceam expugnare .

Vt ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit) *Sic MSS. Peck. prim. Pal. Amstelod. Vict. ed. al.* quemquam . *vulgo*, ut ne familiarem quidem suum, quem nosti, tam oderit .

Cu-

Digitized by Google

Cujus ego auctor fuerim) *Peck.* quojus ego a ſ.

Superiore a vita) *Sic Amſtelod. Palat. prim. Peck. alique ſed Vict. ed.* ſuperiore vita. *Vid. Manut.*

Quod judicium nunc in exſpectatione) *Amſtelod.* quod judicium exſpectationem. *Al.* quod judicium non exſpectationem. *Vid. Not.*

Me annum pacem non videre) *Sic MSS. vulgo*, me etiamnum pacem non videre.

Quo propius ea contentio) *Peck.* quod propius e. c.

Quam fieri neceſſe eſt) *V. c.* quam videri neceſſe eſt.

Quod Cn Pompeius conſtituit) *Vict. ed.* quo Cn. Pompeius conſtituit.

Sic illi amores) *Sic Vatic. prim. Palat. Vict. ed. Amſtelod.* Siciliam mores.

Invidioſa conjunctio) *V. c.* & ingens conjunctio.

Non ad occultam recedit obtrectationem) *Sic Amſtelod. Palat. prim. Vict. ed. vulgo*, non ad occultam recidit obtrectationem.

Sed ad bellum ſe erupit) *Sic Peck. Amſtelod. aliique vulgo*, ſed ad bellum erumpit. *al. tamen omiſſa particula*, ſed bellum erumpit. *&* bellum ſe erupit.

Neque mearum rerum quod conſilii capiam) *Sic MSS. vulgo*, neque mearum rerum quid c. capiam.

Neque dubito quin te quoque) *Victor. & Amſtelod. MS. aliique*, quod non dubito.

Et gratia & neceſſitudo eſt; tum cauſam. *Vid. Not.*

Sine armis cernetur) *Al.* cernatur. *al.* certetur.

Omnino ſatis ſpatii ſit) *Liber MS.* omnino ſatis patefit.

Ad eligendam partem. Prope) *Al.* ad eligendam partem tutiorem. Prope. *prim. Pal. Amſtelod. & ed. Ven.* ad eligendas utriſque copias, & eligendam partem. Prope. *v. c.* ad eligendas parteis. Prope.

Lomentum aut nitrum eſſe) *Al.* vitrum. *Vid. Not.*

Nam ſordes eluere vult, venas ſibi omnes & viſcera aperit) *Vid. Not. monſtra hic ſunt cum in aliis libris, tum in Amſtelodamenſi*, nam ſontes mulenaſei ſibi: omnis & viſcere aperit.

Quid putem futurum) *Prim. Pal. & Amſtelod.* quod putem futurum.

Ferrum & vis judicabit) *Sic. prim. Pal. Amſtelod. Vict. ed. vulgo*, ferrum & vis vindicabit.

Si ſine ſummo periculo) *Prim. Pal. Amſtelod. aliique libri fere omnes*, ſi ſine ſuo periculo. *Vid. Manut.*

Spectaculum parabat) *Al.* parabit.

EPIST. XV.

Nunc tibi noſtri milites) *Al.* num tibi n. m.

Malis orbiculatis eſſe paſti videntur? Quid jam, inquis? glorioſe omnia: ſi ſcias) *Alii*, m. o. p. videntur: quid? jam, inquis, g. o. ſ. ſ. *alii*, m. o. e. p. videntur? Quid tam, inquis, glorioſum? Imo ſi ſ. *Vid. Not.*

Si ſcias quam ſollicitus ſim) *Amſtelod. & Manut. ed.* ſi ſcias quam ſollicitus ſum.

Cum expuliſſet ex Italia Pompeium) *Peck. pr. Pal. & Amſtelod.* Pompeius.

Niſi ſi maluit Pompeius Brunduſii circumſederi) *Vid. Not. al.* niſi maluit.

Quod te videre, & omnia intima conferre diſcupio) *Sic MSS. vulgati*, niſi quod te videre & o. i. c. d. *Polit. cod.* qui te videre & o. i. c. d.

Sed tamen quodnam ob ſcelus) *Peck.* ſed tum quam hoc ſcelus. *Amſtelod.* ſed tamen quam ob ſcelus.

Adeo quod Intimelii in armis ſunt) *Sic MSS. vulgo*, ideo quod Intimelii in armis ſunt.

Nobilem illi Cæſaris hoſtem) *Sic Peck. Amſtelod. aliique. vulgo* illic. *Vid. Not.*

Comprehendit & ſtrangulavit) *Al.* apprehendit & ſtrangulavit.

Eo cum quatuor cohortibus mihi) *Sic Victor. Lambin.* eo nunc cum quatuor cohortibus. *Manut. & MSS.* eo nunc cohortibus mihi. *Amſtelod.* eo num cohortibus mihi.

Vellem quidem Venere prognatus. *Vid. Not.*

In veſtro Domitio) *Peck.* in noſtro Domitio.

Quantum Pſecade natus) *Vulgo*, quantum ipſe ſenatus in hoc habuit. *Vid. Not.*

Epi-

EPIST. XVI.

Neque non tamen quale esset) *Vid. Not.*

Iratus senatui exiit) *Al.* iratus senatu exiit. *prim. Pal. Peck. Amstel.* iratus senatui exilit. *al.* exiliit.

Tibi caræ sunt) *Peck. aliique* curæ sunt.

Quorum fortunas non debes velle conturbare) *Al.* eorum fortunas n. d. v. c.

Te subisse) *Sic Vatic. Amstelodi aliique. vulgo*, te priùs subisse.

Parum optimatem esse). *Plerique veteres libri*, parum adoptatum esse.

De Hispaniis agamus). *Sic Vict. vulgo* de Hispanis.

Simul atque have mihi dixit) *Alii*, aste. *al.* hæc. *vulgo* hanc. *Vid. Not.*

Eo demittas) *Al.* eo dimittas.

Si te aut voces optimatium commovent) *Al.* si te verba aut voces optimatum commovent.

Quæ cum confeceris, & ego) *Al.* quæ eum tu feceris. *al.* quæ cum erunt confecta. *al.* quæ jam erunt confecta. id si feceris. *Polit. MSS.* quæ tamen eum feceris.

EPIST. XVII.

Quam Formiis) *Al.* quam Formias. *Vid. Not.*

Cum tu profectus es) *Pal. pr.* quam tu profectus es. *al.* antequam tu.

Quod utinam ut Appius Claudius in ista parte C. Curio, cujus amicitia me paullatim in hanc perditam eausam impositit) *Vid. Not. & Manut.*

Iracundia & amore) *Al.* iracundiæ tumore. *al.* iracundia & timore.

Tum tu porro) *Mediz. & alius MS.* tu tu porro.

Ariminum venissem) *MS.* Arimini. *Medic.* Ariminum venissent.

Neque mihi consuluisti) *MSS. omnes*, neque me consuluisti.

Timor vestræ crudelitatis) *Peck.* timor nostræ crudelitatis.

Nisi Pompeianus) *Medic.* nisi est Pompeianus.

Iam effeci) *Prim. Palat. & Amstelod.* jam effeci.

Vt maxime plebs) *Amstel.* ut maxime prior. *Vid. Not. Manut.*

Reliquias exspectant) *Al.* reliqua exspecta. *Vid. Not. Manut.*

Vincere coegero) *Al.* v. coegere.

Irritavi in me Catonem) *Amstelod. & Med.* Arruntanum me Catonem. *al.* Arruntanium me C.

Nec hæc adhuc mihi videmini intelligere) *Sic Amstelodam. al.* hæc omittunt.

Quam simus imbecilli) *Sic Peck. & Victor. sed Amstelod. & vulgati*, qua simus imbecilli.

Nullius præmii spe faciam) *Sic Peck. Vict. ed. Amstelod. vulgo*, nullius præmii spe facio.

Indignitatis causa) *Al.* indignationis causa.

Quod firmissimum est) *Peck.* quod firmissimum est, hæc. *Amstelodam. & alii*, quod firmissimum hæc. *vid. Manut.*

Consueverunt) *Al.* consuerunt.

FINIS TOMI II. EPISTOLARVM AD FAMILIARES.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JUN 1 - 1953

Digitized by Google